P 2 Eu1

Raoul Wallenberg

Trycksaker

F 5

P.S

Särtryck ur Allt nr 1/1951

SANNINGEN

OM FALLET

RAOUL WALLENBERG

AV RUDOLPH PHILIPP

För tre år sedan kom ALLT:s redaktion i besittning av sensationella fakta beträffande Raoul Wallenbergs försvinnande. Enligt trovärdiga vittnens utsago befann sig den svenske diplomaten i rysk fångenskap. Wallenbergs familj ansåg vid den tidpunkten att offentliggörandet av dessa fakta skulle skada samarbetet med myndigheterna. Man hoppades att regeringen skulle begära att ryssarna utlämnade den fångne svensken. Då någon sådan åtgärd ännu inte vidtagits, publicerar ALLT den faktiska skildringen av hur myndigheterna skött »fallet Wallenberg». Ännu återstår möjligheten att den allmänna opinionen skall kunna framtvinga en energisk aktion från utrikesledningens sida.

Gunnar Lange

RIKSDAGENS PROTOKOLL

1951 ANDRA KAMMAREN Nr 8

24—28 februari.

Debatter m. m.

Lördagen den 24 februari.

Sid.

Interpellation av herr Svensson i Ljungskile angående de ekonomiska förhållandena omkring oljeväxtodlingen och exporten av denna odlings produkter, m. m. 3

Interpellation av herr Hedlund i Rådom i anledning av förekommande uppgifter om att personer internerats som sinnesslöa utan att detta varit motiverat med hänsyn till deras själsliga tillstånd 7

Tisdagen den 27 februari.

Svar på interpellation av:

Herr Jansson i Aspeboda ang. merbeskattning av fastighetsägare under de år ändring sker i fastighets taxeringsvärde 10

Herr Pettersson i Norregård ang. ökade möjligheter för telefonabonnenter i de nya storkommunerna att utväxla samtal utan periodavgift 12

Svar på fråga av herr Rosén ang. möjligheterna att avveckla kafferansoneringen 16

Fråga om remiss av motionen II:433 18

Interpellationer av:

Fru Gärde Widemar ang. redogörelse för efterforskningarna efter Raoul Wallenberg 25

Fru Sjöstrand ang. utredningen om räntebestämmelserna i lagar och författningar 26

Onsdagen den 28 februari.

Riksdagens påskferier 28

Svar på fråga av herr Johansson i Stockholm ang. upplysningar om en internationell utredning av vissa råvarufrågor 28

Svar på interpellation av herr von Seth ang. rationalisering inom den civila statsförvaltningen m. m. 30

Utgifter å driftbudgeten, För flera huvudtitlar gemensamma frågor 60

Utgifter under riksstatens andra huvudtitel:

Lagberedningen 75

Utgifter under riksstatens sjunde huvudtitel:

Avlöningar till befattningshavare å tullstaten, ... 84

Kommittéer och utredningar genom sakkunniga 88

Motioner om ändring i kommunallagarnas bestämmelser ang. kungörande av kommunala stämmor m. m. i kyrkorna 89

RIKSDAGENS PROTOKOLL

1951 ANDRA KAMMAREN Nr 20

18—22 maj.

Debatter m. m.

Fredagen den 18 maj.

Sid.

Svar på fråga av:
Fröken Vinge ang. inrättande av ett de vetenskapliga bibliotekens chefsråd 3

Svar på interpellationer av:
Herr Antby ang. åtgärder för iståndsättande av vägar, som under de senaste veckorna skadats till följd av exceptionella väderleksförhållanden 4

Herr Hedlund i Rådom i anledning av förekommande uppgifter om att personer internerats som sinnesslöa utan att det varit motiverat med hänsyn till deras själsliga tillstånd 6

Interpellation av herr Svensson i Ljungskile ang. viss överenskommelse rörande Radiotjänst vid krig eller krigsfara, m. m. 13

Lördagen den 19 maj fm.

Religionsfrihetslag m. m. 16

Interpellation av herr Holmberg ang. vissa spörsmål rörande förläggningen av det nya storbiblioteket 82

Lördagen den 19 maj em.

Ändring i stadgan om ersättning för riksdagsmannauppdragets fullgörande m. m. 84

Den civila regionala beredskapsorganisationen m. m. 88

Fortsatt giltighet av lagen om hyresreglering m. m. 96

Normer för taxering av skogsfastighet m. m. 101

Ändring i civilförsvarslagen 103

Tisdagen den 22 maj.

Svar på interpellationer av:
Herr Håstad ang. anledningen till uppskovet med ratificeringen av konventionen om förebyggande och bestraffning av brottet folkmord 114

ARKIVET

KUNGL. UTRIKESDEPARTEMENTET

Raoul Wallenberg

DOKUMENTSAMLING

JÄMTE KOMMENTARER RÖRANDE HANS

FÅNGENSKAP I SOVJETUNIONEN

STOCKHOLM 1957

Werbe-Rundschau

Zeitschrift
der Freunde neuer Werbung
16. Jahrgang

Heft 20 März/April 1957
Postverlagsort Gerlingen-Schillerhöhe
über Stuttgart-Feuerbach

P2Em

U.S.S.R. LABOR CAMPS

HEARINGS

BEFORE THE

SUBCOMMITTEE TO INVESTIGATE THE ADMINISTRATION OF THE INTERNAL SECURITY ACT AND OTHER INTERNAL SECURITY LAWS

OF THE

COMMITTEE ON THE JUDICIARY UNITED STATES SENATE

NINETY-THIRD CONGRESS

FIRST SESSION

PART 1

FEBRUARY 1, 1973

MORNING SESSION

Printed for the use of the Committee on the Judiciary

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

91-742 O WASHINGTON : 1973

For sale by the Superintendent of Documents
U.S. Government Printing Office, Washington, D.C. 20402
Price 50 cents domestic postpaid or 30 cents GPO Bookstore
Stock Number 5270-01776

U.S.S.R. LABOR CAMPS

HEARINGS

BEFORE THE

SUBCOMMITTEE TO INVESTIGATE THE ADMINISTRATION OF THE INTERNAL SECURITY ACT AND OTHER INTERNAL SECURITY LAWS

OF THE

COMMITTEE ON THE JUDICIARY UNITED STATES SENATE

NINETY-THIRD CONGRESS

FIRST SESSION

PART 2

FEBRUARY 1, 1973
AFTERNOON SESSION

FEBRUARY 2, 1973
MORNING SESSION

Printed for the use of the Committee on the Judiciary

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE
91-742 O WASHINGTON : 1973

For sale by the Superintendent of Documents
U.S. Government Printing Office, Washington, D.C. 20402
Price 50 cents domestic postpaid or 30 cents GPO Bookstore
Stock Number 5270-01780

U.S.S.R. LABOR CAMPS

HEARINGS

BEFORE THE

SUBCOMMITTEE TO INVESTIGATE THE ADMINISTRATION OF THE INTERNAL SECURITY ACT AND OTHER INTERNAL SECURITY LAWS

OF THE

COMMITTEE ON THE JUDICIARY UNITED STATES SENATE

NINETY-THIRD CONGRESS

FIRST SESSION

PART 3

FEBRUARY 2, 1973

AFTERNOON SESSION

Printed for the use of the Committee on the Judiciary

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

93-090 WASHINGTON : 1973

For sale by the Superintendent of Documents
U.S. Government Printing Office, Washington, D.C. 20402
Price $1.50 domestic postpaid or $1.25 GPO Bookstore
Stock Number 5270-01777

OBS!

Nr 7
75 öre
4/4-1951

JULI 1947

Det Bästa ur Reader's Digest

ARTIKLAR AV BESTÅENDE VÄRDE

VAR ÄR RAOUL WALLENBERG?
Av Ralph Wallace • Sid. 9

Är religionen barnens ensak? . . *Cosmopolitan* 14
Kriminalteknikens fader . . . . . *Progressive* 17
Centralvärme och centralsvalka *Scientific Amer.* 22
Världens största hotell . *Saturday Evening Post* 24
Det är farligt att vara rädd . . . . . *Rotarian* 29
I Vår Herres hage 31
Nordeuropas värmeledning . . . . . *Frontiers* 33
Naturenlig förlossning . . . . *Grantly Dick Read* 39
Flyg med till Etiopien! *Christian Science Monitor* 46
O forna tiders kvinna! . . . . . *I. A. Wylie* 50
Fåren främst . . . . . *Saturday Evening Post* 53
Varför flygplan förolyckas . . *Atlantic Monthly* 57
Ohyra mot ogräs . . . . . *Country Gentleman* 63
Vit kung i Kongo. . . . . *Christian Herald* 65
Vägen till arbetsfred . . . . . *Stuart Chase* 69

MÅNADENS BÖCKER:

Slavlägren bakom järnridån . . . *Max Eastman* 73
Kris för Christopher . . . . *Josephine Eckert* 81

Visslingar och gnäggningar . . . med anledning av "Köp hellre en zebra!" 36

50 ÖRE

ad hbr. 28/7. 52 K. Hammarskjöld - Empfang

LIVRE BLANC

SUR

LES CAMPS DE CONCENTRATION SOVIÉTIQUES

COMMISSION INTERNATIONALE
CONTRE LE
RÉGIME CONCENTRATIONNAIRE

LE PAVOIS

Dubl

RUDOLPH PHILIPP

RAOUL WALLENBERG

kämpe för humanitet

RAOUL WALLENBERG

fighter for Humanity

AVRIL 1948

Sélection du Reader's Digest

DES ARTICLES ET DES LIVRES D'UN INTÉRÊT UNIVERSEL

Ne brisons pas nos élans . . . . . *W. Moulton Marston* 1
La Chine pose la première pierre. . . . . *George Kent* 5
L'être le plus extraordinaire... . . . . *Jules Romains* 12
Contre la sinusite : pénicilline vaporisée. *L. Mattox Miller* 15
Le printemps est dans l'air . . . . . *David Grayson* 19
L'incroyable Mountbatten. . . . . *L. et S. Martin* 23
Feu le prince des pur sang. . . . . *New York Times* 29
Le tableau noir s'anime . . . . . *Liberty* 32
Non, ces Français ne « repartent pas à zéro ». . . . . *Anne Lindbergh* 35
La légende de Roosevelt . . . . . *H. Basso* 39
Le grand match . . . . . *Adela Saint Johns* 45
Hé ! Bonjour, Monsieur du Corbeau... . . . *Alan Devoe* 49
Le mystère du Saint Suaire. . . . . *Paul Vignon* 53
Voici comment ils se marièrent . . . . . *R. Nijinsky* 56
Pionnier de la chirurgie cérébrale . . . . . *Argosy* 57
Nos quinze jours dans un enfer de glace . . . . *C. Wall* 65
Que « protègent » les barrières douanières ? . . *H. Hazlitt* 73
Un détective presque parfait . . . . . *A. Abbot* 77
Raoul Wallenberg, héros de Budapest. . . . *R. Wallace* 83
Cours d'assises pour animaux . . . . . *Nature Magazine* 89

DEUX LIVRES CONDENSÉS :

Les Métamorphoses d'Adolphe Menjou. . *M. Musselman* 93
Exploration dans l'Inconscient. . . . . *J. B. Rhine* 113
Enrichissez votre vocabulaire, 11. — Êtes-vous si malin ? 28. — Mieux vaut en rire, 64.

Louis de Broglie et Jacques Charpentier :
Le guide des esprits curieux . . . . . Couverture III

Imprimé en France.

P 2 Eu1

Raoul Wallenberg

Pressklipp mm

F 7

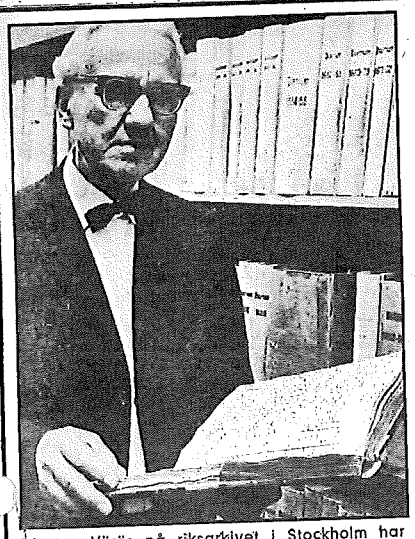

Marton Vörös på riksarkivet i Stockholm har skrivit ner sina minnen av Raoul Wallenberg och deras arbete i Ungern. Vörös var Svenska röda korsets ombud för södra Ungern under slutet av andra världskriget.

Nya rön om

Han träffade Wallenberg två månader före försvinnandet

"Redan då var Wallenberg en

Raoul Wallenberg arbetade under kriget i Stockholm i en export- och importfirma ägd av en ungrare. Wallenberg var en stor idealist och 1944 fick han i uppdrag att som legationssekreterare resa till Budapest för att försöka göra något för de ungerska judarna.

Marton Vörös har själv ställt sitt manuskript till Expressens förfogande. De partier som i nedanstående text är hämtade ur manuskriptet är citerade. De delar som icke är citerade är skrivna av Expressens Staffan Tjerneld och innehåller upplysningar nödvändiga för sammanhanget.

"I april 1944 började konfiskeringen av judisk egendom i Ungern. Enbart i Pécs i södra Ungern berördes 380 affärer. Samtidigt bestämdes att den judiska befolkningen skulle flyttas till avgränsade områden, alltså till ghetton. Den högste ansvarige för dessa åtgärder var *Adolf Eichmann*, som förestod 'avjudningsgruppen'. I förordningen föreskrevs största sparsamhet vid bespisningen av de internerade i lägren.

I Pécs valdes som ghetto-område det stora hyreskvarter, som ägdes av ungerska järnvägen. Kvarteret var avgränsat av fyra gator och beboddes av anställda vid järnvägen. Runt ghettot lät man uppföra ett högt trästaket med taggtråd.

Ursprungligen hade man tänkt inkvartera de 3 400 judar som enligt bestämmelserna var tvungna att bära den gula judestjärnan, men deras antal ökades så att i stället för fem till slut åtta personer måste dela rum. Ett Råd för judefrågor bildades vars ledamöter bestod av intellektuella judar. Ordförande var en äldre judisk jurist.

Eftersom jag var chef för Stadsarkivet framhöll jag för honom att det var önskvärt att judarnas familjedokument deponerades i arkivet. Mannen ansåg att jag bedömde situationen för pessimistiskt. Inom några månader skulle ryska armén ha passerat den ungerska gränsen, sade han, och då kunde judelagarna inte verkställas.

Portarna stänges till ghettot

Den 10 maj var överflyttningen av judarna till ghettot genomförd. Utom en stol, ett bord och en säng fick endast 5 kilo personligt bagage medföras. Klockan sex lördagen den 20 maj stängdes portarna till ghettot slutgiltigt. Enligt de officiella siffrorna var 5 200 människor inhysta i ghettot."

■ Marton Vörös meddelar i slutet av manuskriptet att av dessa 5 200 deporterade judar återvände 400. Av de ledare för arbetarrörelsen som samtidigt fördes bort återvände ungefär hälften.

"Då judelagarna verkställdes var jag även vikarierande chef för stadens museum. Borgmästaren i Pécs beslöt att museet skulle ta hand om de värdeföremål som de judiska familjerna inte kunde medföra. Dessa familjeklenoder fördes nu i vagnslaster till museet och det blev min uppgift att registrera dem.

De tyska myndigheterna betraktade detta som ett brott mot förordningen, men jag lyckades genomdriva aktionen. Borgmästaren ställde 20 tjänstemän till mitt förfogande. Då alla föremål var omhändertagna visade det sig att vi fått in 80 lastbilslaster.

Där fanns över 6 000 äkta orientaliska matter, 4 000 värdefulla tavlor, tre vagnslaster gammalt porslin och 1 400 kg matsilver. Alltsammans fördes till synagogan, vars port stängdes med järnstänger och förseglades med stadsarkivets sigill."

■ Varken under den tyska eller den 1945 inledda ryska ockupationen öppnades synagogan. De återvändande judarna fick ta hand om samlingarna, vars sammanlagda värde torde ha överstigit 20 miljoner kronor.

"I juni 1944 kom order om att ghettot skulle utrymmas och judarna överföras till en av stadens äldsta kaserner. 5 200 människor vandrade med nedböjda huvuden mellan beväpnade vakter genom staden. Nu fick de inte längre medföra några ägodelar. Nästa etapp blev järnvägsstationen. På de ungerska godsvagnarna hade vi i årtionden kunnat läsa: 16 hästar eller 40 människor! Nu lastades omkring 125 människor i en enda godsvagn. Om någon dog eller svimmade kunde han inte falla, så tätt stod de packade.

Barnkläder och porslinsdockor

Jag fick av stadens myndigheter i uppgift att besöka det övergivna ghettot. På gårdsplanen som låg helt öde virvlade papper och skräp. Jag kände igen mottagningsbevis från museet. Jag gick in i de tomma husen. I ett kök låg en torkad deg, där någon tagit ut stjärnor ur degen. På golvet barnkläder och porslinsdockor. På ett bord fanns ett brevpapper där någon skrivit: 'Även om du aldrig kommer att läsa dessa rader så gjorde det gott att få skriva, kanske för sista gången, ditt namn.' Bredvid brevet låg en vigselring."

■ I juni 1944 fick Vörös ett brev från svenska legationen i Budapest. Kuvertet bar svenska röda korsets stämpel. Brevet var ett intyg där Vörös förklarades stå **"under Svenska röda korsets beskydd i avvaktan på att hans svenska medborgarskap slutgiltigt ordnats".** Brevet var undertecknat av **Valdemar Langlet**, representant för Svenska röda korset i Ungern sedan flera år och en bekant till Vörös från Uppsala, där Vörös studerat svenska 1931.

I augusti kom med ombud det slutgiltiga intyget där Vörös förklarades vara Svenska röda korsets ombud för södra Ungern. Det var undertecknat av både Langlet och **Raoul Wallenberg**. Ett brev från svenska ministern i Budapest, **Ivan Danielsson**, medföljde, där Vörös önskades framgång i arbetet och där han ombads att skicka en redogörelse för judeförföljelserna i sitt område. Vörös kunde

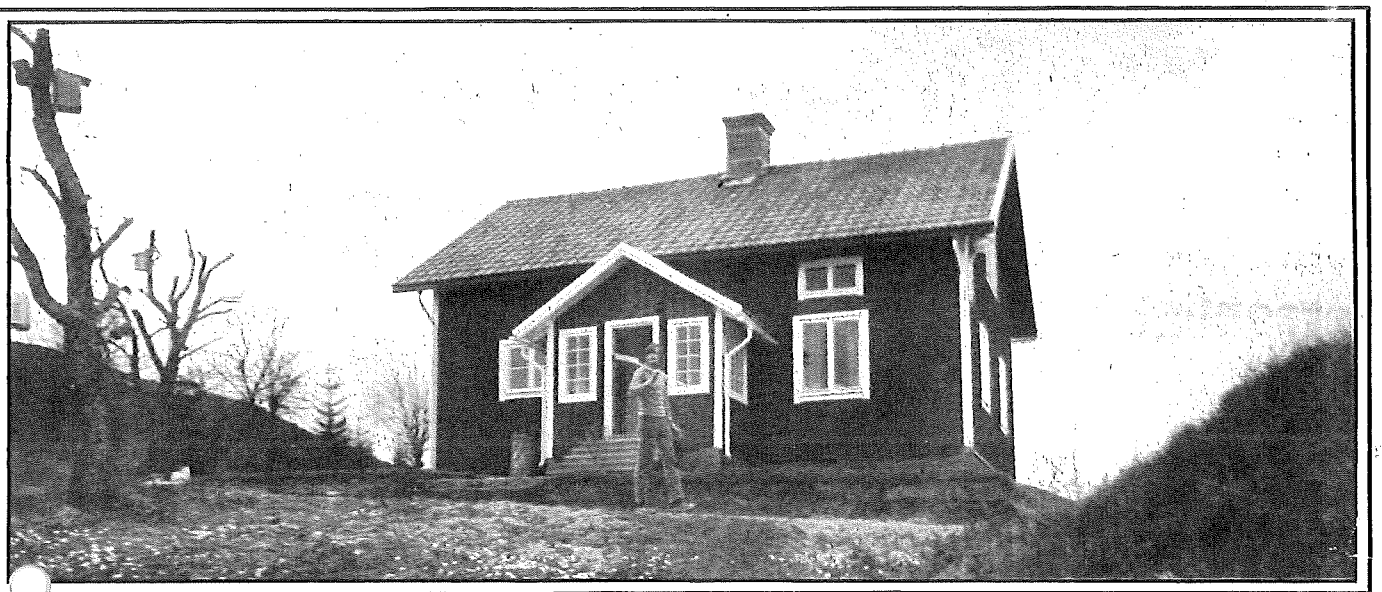

I en liten idyll i Värmland ligger den här söta lilla stugan. Huset är fullproppat med datorer. Forskare från Foa samlar här material om kärnvapenprov i hela världen.

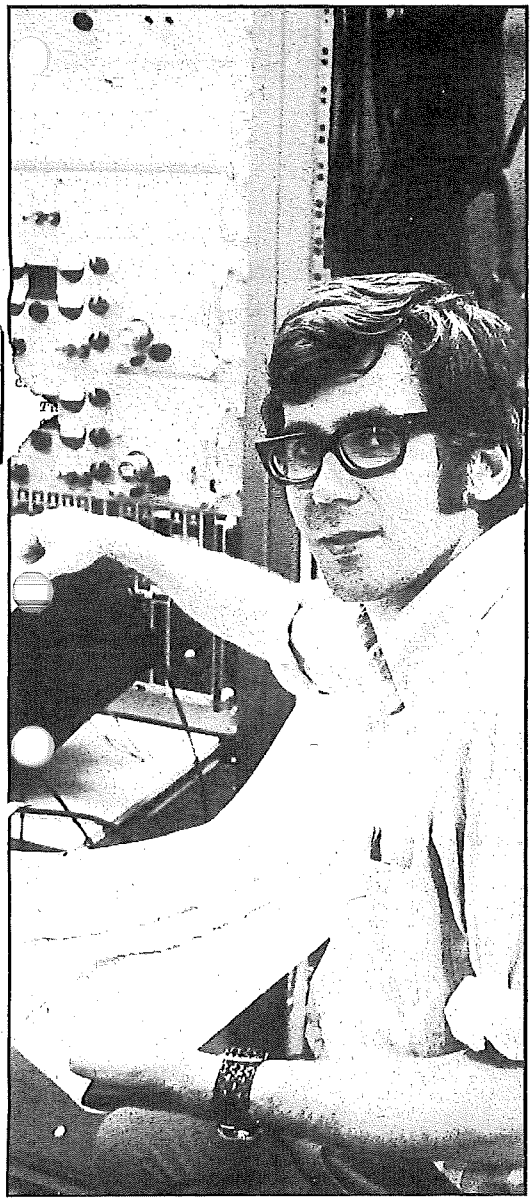

Ola Dalman, 34, är chef för den här avdelningen inom Foa som forskar med kärnvapenprov. — Sovjet gör 15 till 20 prov varje år utan att berätta om ett enda och USA smäller av ca 25 laddningar och är tysta om ett par, berättar han.

Berec-batterier sätter fart på tillvaron!

En skorrig transistor kan bli bättre. Den kanske bara
har trötta gamla batterier. Stoppa in färska Berec.
Dom blå-röda. Då blir det liksom nytt liv i lådan!
Timme efter timme får du fint ljud! Så länge dom varar.
För Berec har ju också ett slut som alla andra.
Se därför till att du alltid har färska Berec i reserv.
Vem vet? Du kan ju vara på sjön när din radio tappar
sugen igen.

BEREC

Svenska Ackumulator Aktiebolaget Jungner Oskarshamn, Tel. 0491 / 160 00

Raoul Wallenberg

Av STAFFAN TJERNELD

En man med personliga minnen av *Raoul Wallenberg* och de ohyggliga händelserna i Ungern 1944 har i ett stort manuskript skrivit ner sina erfarenheter.

Vittnesmålet löser inte dunklet kring Raoul Wallenbergs öde. Men mycket kommer i ny dager och åtskilligt talar för att den officiella ryska förklaringen kan vara riktig: Raoul Wallenberg avled i en hjärtsjukdom i Ljubljankafängelset i Moskva natten till den 17 juli 1947.

Mannen i fråga heter Marton Vörös. Han var stadsarkivarie och universitetslärare i Pécs i södra Ungern. Redan före Raoul Wallenbergs ankomst till Ungern utsågs han till Svenska Röda korsets representant och kunde uträtta mycket både för de förföljda judarna och de krigsskadade.

1965 fann Marton Vörös att arbetsförhållanden i Ungern blivit sämre och flyttade till Sverige, där han anställdes vid Riksarkivet som expert. Han fick nu möjlighet att skriva ner sina minnen från kriget och manuskriptet, som är på flera hundra sidor, har kunnat översättas till svenska genom ett anslag från Wallenbergsstiftelsen. Expressen återger i dag den del som handlar om samarbetet med Raoul Wallenberg.

■ Raoul Wallenberg var 32 år då han sommaren 1944 anlände till Budapest. Hans uppdrag att försöka uträtta något för de ungerska judarna var på sätt och vis officiellt. Initiativet kom från amerikanskt håll och det var amerikanske ministern i Stockholm som valde Raoul Wallenberg.

Statsminister **Per Albin Hansson** godkände valet och Wallenbergs ställning blev legationssekreterare vid svenska beskickningen i Budapest, men med speciella uppgifter: att försöka bistå de ungerska judarna, som i tiotusental fördes till de tyska koncentrationslägren.

Wallenberg anlände till Budapest i juli 1944. Då hade redan 5 200 judar bara från Pécs — det framgår av Marton Vörös manuskript — deporterats. I Budapest var 100 000 judar sammanförda i ett väldigt läger i stadens centrum. Därifrån skickades endast få till koncentrationsläger.

■ Men det fanns otaliga andra judar som var i uppenbar livsfara. Wallenberg gav dem svenska skyddspass och förde dem samman i "svenska hus". På Phoenixgatan i Pest — den östra delen av staden — fanns 13 000 sådana judar. Skyddspassen hade ingen laglig grund, men accepterades i många fall av tyskarna.

Den 13 januari 1945 kom de första ryska trupperna till Pest. Wallenberg var då den ende neutrale diplomat som stannat där. Sverige var enligt avtal skyddsmakt för Sovjet i Ungern, varför Wallenberg frivilligt uppsökte den ryske kommendanten.

Han kvarhölls, om det var som gäst eller fånge visste han inte. Den 17 januari fick han ett kort möte med två av sina medarbetare. Wallenberg satt då i sin bil med sin chaufför **Langfelder** vid ratten, men i bilen fanns en rysk major, som skulle eskortera Wallenberg till det ryska högkvarteret 20 mil från Budapest. Efter detta har inte Wallenberg avhörts.

Efter många svenska påstötningar förklarade Sovjet i augusti 1947 att Wallenberg inte kunde anträffas i Sovjetunionen. Men tio år senare, i februari 1957, meddelades, att man påträffat handlingar som visade att Wallenberg dött i hjärtinfarkt i juli 1947.

Ryska regeringen, som lämnade detta besked genom **Nikita Chrustjev**, har då liksom senare totalt vägrat att visa några dokument som kan styrka deras påståenden.

■ Av Marton Vörös manuskript framgår att ordningen i den ryska krigsorganisationen var perfekt. Det är alltså osannolikt att Wallenberg bara försvunnit i det allmänna kaos som rådde i Östeuropa. Då Vörös den 20 januari 1945 var i kontakt med ryska armén tillfrågades han om Wallenberg. Namnet fanns på det intyg som visade att Vörös arbetade för Svenska röda korset.

Det finns en möjlighet att Wallenberg skulle ha frigivits om han också haft ett liknande intyg från Svenska röda korset. Men det hade han inte. Att inte den diplomatiska immuniteten fungerade i Wallenbergs fall kan ha berott på hans verksamhet.

Ryssarna måste ha känt till att han utfärdat tiotusentals falska pass. Resultatet blev att han räknades till samma grupp som ett stort antal tyska diplomater. De sattes i ryska fängelser.

Av allt att döma förekom ingen rättegång mot Wallenberg. Han glömdes avsiktligt bort. Den ryska prestigen under **Stalin** tillät inte ett erkännande efter de svenska myndigheternas många framställningar.

gammal hopsjunken man"

Här sitter Raoul Wallenberg vid sitt skrivbord i Budapest med några av sina medarbetare. Han hade sitt högkvarter vid Phoenixgatan. Marton Vörös träffade honom här i november 1944. Hundratusentals människor försökte då fly från Budapest och lik på gatorna var en vanlig syn. Wallenberg sa: "Här har alla lagar upphört att gälla. Vi vet inte vad som kan hända oss." 17 januari 1945 såg hans medarbetare Wallenberg för sista gången.

bara meddela att samtliga judar redan deporterats.

Situationen i Ungern förvärrades raskt. I slutet av september gick ryska armén över ungerska gränsen och det blev uppenbart att ett avgörande slag skulle utkämpas vid Donau. Väldiga flyktingskaror drog västerut.

Marton Vörös kände sig maktlös inför detta samlade elände och beslöt att fara till Budapest för att få instruktioner. De 10 milen till Budapest tog ett par dagar, nästan alla förbindelser var brutna.

"Nu i början av november 1944 gjorde Budapest intryck av att vara en belägrad stad trots att striderna fortfarande pågick flera mil från huvudstaden. Hundratusentals människor försökte fly. Lik på gatorna var en så vanlig syn att folk gick förbi dem utan att fästa någon uppmärksamhet vid dem.

Det visade sig snart hopplöst att få tag i Valdemar Langlet, varför jag gick till Phoenix-gatan, där Raoul Wallenberg hade sitt högkvarter. Utanför huset rådde en oroande tystnad, vilket stred mot de uppgifter jag fått att där alltid rådde en febril aktivitet.

I bottenvåningen träffade jag en person som visade sig vara Wallenbergs chaufför. Han var synbart nervös och uppträdde irriterat mot mig, men då han hörde att jag representerade Svenska röda korset i Pécs blev han vänligare. Han visade mig upp till Wallenberg.

När jag steg in i hans arbetsrum och presenterade mig reste han sig och räckte mig handen. Det var en trött och mycket sorgsen man, som stod framför mig. Han hade inte hunnit raka sig och det framhävde ansiktets blekhet. Han tog mig under armen och förde mig till fönstret.

— Varje minut finns det något att titta på därnere, sade han sakta och pekade ner på gatan. Han talade svenska och vårt fortsatta samtal ägde också rum på svenska.

Jag redogjorde för situationen i södra Ungern. Han visste redan hur många judar som deporterats. Jag berättade om de överdrivna och orealistiska förväntningar som folk i Pécs knöt till Svenska röda korset.

— Om människor hoppas mycket är det bara bra, sade Wallenberg. Dessa hemska dagar är det inte det som är realistiskt som är viktigt, utan det som människor tror på. Jag kom till Ungern med en ryggsäck. Det var verkligheten.

Jag talade om hur jag förgäves sökt Langlet, och Wallenberg svarade:

— Här har alla lagar upphört att gälla och det är svårt att till och med ta sig till nästa gata. Vi vet inte vad vi kan göra under de närmaste tio minuterna. Vi vet inte heller vad som kan hända oss.

Vi stod kvar vid fönstret. Wallenberg talade med beundran om den svenske generalkonsuln i Paris, **Raoul Nordling**, och vad denne uträttat i Frankrike. Han tystnade då en liten grupp människor eskorterad

VÄND!

Forts. fr. föreg. sida

"Wallenberg var djupt deprimerad"

av milis dök upp i slutet av gatan. Det var fångar, det syntes på kläderna. Wallenberg måste ha upplevt samma syn otaliga gånger, men det märktes att han inte stod ut med att se den längre. Han gick tillbaka och satte sig vid skrivbordet. Han verkade inte ens medveten om att jag fanns kvar i rummet. Han satt hopsjunken och såg ut som en gammal man.

Han tittade sedan plötsligt upp på mig och frågade:

— Förlåt, vad var det ni sade förut?

Men jag hade inte sagt något. Han fortsatte sin egen tankegång.

— Om vi skulle skicka någon till Pécs, någon som här inte längre har möjlighet att ...

Han avbröt sig. Från gatan hördes ljudet av marscherande soldater. Wallenberg sprang fram till fönstret igen. Han tittade ner på soldaterna, men jag märkte att han inte såg dem. Så återvände han till den mörkaste delen av rummet där han sjönk ner på en stol. Han tycktes inte märka då jag gick."

Inte så stark som man trodde

■ Då de ryska myndigheterna förklarade att Wallenberg avlidit redan 1947 ställde sig många svenska tidningar och personer skeptiska. Wallenberg var en ung och frisk man och även om de två åren i ryska fängelser måste ha varit påfrestande, kan han inte ha dött så hastigt, menade man.

Den uppfattningen stämmer inte med den bild av Wallenberg som Marton Vörös ger. Redan två månader före fångenskapen var han djupt deprimerad. Han hade varit en stor idealist, det var därför han valts för uppgiften, men det han sett under fyra månader i Budapest hade berövat honom all tro.

Han var en uppgiven människa. Han var inte heller så fysiskt stark som man förmodat. Den uniform han bär på det fotografi som finns är hemvärnets. Han gjorde alltså inte svensk värnplikt.

De tyskar som genom knackningar hade kontakt med Wallenberg i ryska fängelser har vittnat om att behandlingen var i stort sett human, men den totala isoleringen verkade psykiskt och fysiskt nedbrytande.

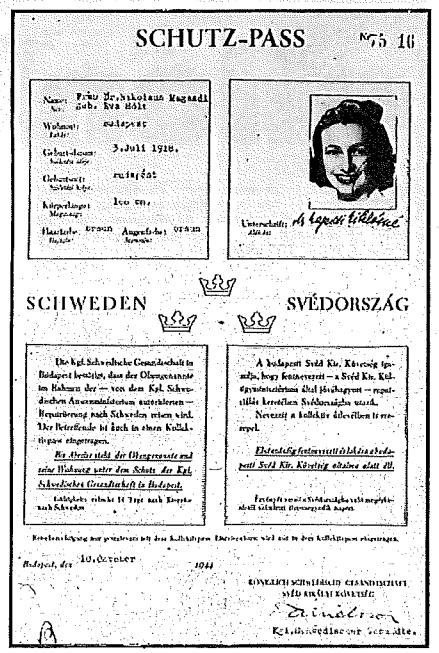
SCHUTZ-PASS

SCHWEDEN SVÉDORSZÁG

Så här såg ett skyddspass ut, där det förklarades att innehavaren stod under svenska legationens beskydd. 15 000 sådana skyddspass ordnades — huvudsakligen av Wallenberg — för ungerska judar. Passen undertecknades av svenske ministern Ivan Danielsson.

Vilmos Langfelder var chaufför hos Raoul Wallenberg. Han satt vid ratten då ett par medarbetare fick det sista korta mötet med Wallenberg i januari 1945.

Journalisten for på reportageresor och kom hem med gamla prylar

NU FYLLER HANS SAMLING SJU HUS

Foto: JANNE HELLGREN

Ernst Vesterlund, 70, journalist och hedersdoktor framför sitt livsverk, museet i Skellefteå, tillsammans med museiintendent Peter Gustafsson (t h). Museet fyller sju små trähus.

Av DAYTON JOHANSSON

Skellefteå (Expressen).

När tidningen Norra Västerbottens utsände medarbetare Ernst Vesterlund var på jobb i bygden funderade folk mer än en gång över hans märkliga verksamhet. När han intervjuade folk så pumpade han dem också på bygdens äldre historia.

När han gav sig i väg hem från reportaget tog han ofta med sig några gamla utslitna redskap som ingen ville ha.

Mot slutet av sin journalistiska karriär åkte han till och med lastbil för att få med så mycket som möjligt till lagret i Skellefteå.

Resultatet:

- Prylarnas antal blev mellan 15 000 och 16 000
- Uppteckningarna blev till 100 000 foliosidor
- Vesterlund blev hedersdoktor
- Sju pittoreska men brandfarliga trähus i Skellefteå, innehållande Vesterlund, prylarna, foliosidorna och numera personal på 14 personer är i dag ett av landets 10 finaste museer, länsmuseerna inräknade.

Det påstår i alla fall museiintendenten Peter Gustafsson:

— **Museet är Vesterlunds verk. Tack vare honom har vi en så gott som fullständig redovisning av bygden från medeltiden fram till 1920-talet.**

Journalisten Vesterlund som 1949 var tvungen att hoppa av jobbet som redaktionssekreterare för att hinna med att katalogisera alla prylar han släpat ihop på reportageresorna påstår:

— I princip är journalistik samma jobb som det här. Det handlar om intervjuteknik. Att få människor att berätta.

HEMMA HOS OSS

"Det blir mycket billigare att baka kakan själv..."

— Om vi skulle baka en kaka, sa min syster, så att småkillarna blir glada när de kommer hem?!

Jag sa, att jag trodde att det fanns ett mixpaket i skåpet. Då såg hon på mig, och det var en blick som sade allt.

Denna min enda syster har nämligen för länge sedan genomgått en lanthushållsskola och därifrån ut i livet burit med sig ett hejdlöst förakt för allt vad halvfabrikat heter. Särskilt då på kak- och bakavdelningen.

— Det är välan ingen konst att baka en RIKTIG kaka heller, fnös hon.

■ Så hon letade reda på ett recept, knöt på sig ett förkläde, tvättade händerna samt borstade naglarna i rinnande vatten under säkert tio minuter. Jag hade på tungan att fråga, om hon tänkte operera i mitt kök, men så mindes jag, att hon ju var ett Proffs.

Därpå tog hon fram min mest krusidulliga kakform, smorde den med kallt smör i alla vinklar och vrår, siktade noga däröver med rivebröd.

Sen rörde hon smör och socker vitt och pösigt under cirka en timme, pluppade så i två ägg — ett i sänder. Jag höll på att glömma — först hade hon analyserat dem noga med näsa och förstoringsglas i varsin kopp.

■ Så badade hon ordentligt en citron, torkade den ömt, rev skalet i smeten och klämde i saften. Sen skakade hon ambitiöst mjöl och bakpulver i en påse under en kvarts timme, blandade alltsammans med en apotekares omsorg, satte slutligen in formen med smeten i medelgod ugnsvärme.

Där satt jag hela tiden fullkomligt trollbunden. Naturligtvis — det var så här man skulle bära sig åt för att baket skulle lyckas! Jag uttryckte min beundran, och hon sa:

— Mmm, och så mycket billigare det blir sen än mix!

Så småningom gav kakan ifrån sig en mängd aromatiska ångor och det blev dags att ta ut den.

Det visade sig då, att den svämmat över alla bräddar, kvar fanns bara litet smet på botten. Hunden nosade misstänksamt på resterna, fnös, och gick värdigt därifrån.

Min syster mumlade något om "maken till bortskämd jycke", sen strök hon STORA i "2 stora skedar bakpulver" i receptet.

Därefter gjorde hon om hela proceduren från början. Jag tilläts i nåder rengöra ugnen från den citronstinkande sörjan.

Även denna kaka blev i tidernas fullbordan klar och den doftade som essensen av en sockerbagares själ. Men den ville icke stelna.

■ Min syster hade nu fått något slutet över sig och jag sa försiktigt, att kanske det var formens fel — om hon skulle byta? Om mix tordes jag inte andas.

— Nu ska vi allt se, morrade hon bara, diskade formen, strök STOR i receptets "stor citron" — och började om från början igen.

Denna kaka blev verkligen perfekt, doftande och mjäll ställdes den att svalna i köksfönstret.

Då kom ungarna hem, och på något vis så blev det korsdrag. Fönstret svajade till, och pladask så låg kakan där ute i rabatten nedanför...

Då brast något inom den f d lanthushållsskoleeleven, och utan att yttra ett ord vidare rev hon receptet i centimeterstora bitar.

■ Sen rörde ungarna och jag ihop mixen, och den kakan smakade förträffligt, det erkände hon. Fast inte ett ord sa hon om hur billigt det blir med hemmagjorda kakor.

Monika

Moskinsky

~~Höjnelse sammanträde~~

Sverige, a Polska politiken

Sensationellt vittne: Jag såg Raoul WALLENBERG TORTERAS

Av ERIK SJÖQUIST

TEL AVIV (Expressen). — Jag såg själv när Raoul Wallenberg i Budapest förhördes och misshandlades tills han blev medvetslös. Jag vet också att det var på den ryske säkerhetschefen Abakumovs order som Wallenberg efter förhören fördes som fånge till Moskva.

Detta sensationella avslöjande gör Haim Moshinski, f d kapten i den ryska hemliga polisens organisation SMERSJ, dvs "död åt spionerna".

Haim Moshinski berättar om sina kontakter med Raoul Wallenberg för Expressen i Tel Aviv.

Det var Moshinski som 17 år efter Budapestförhören — dvs 1962 — såg Raoul Wallenberg som fånge på den ryska fängön Wrangels land utanför Sibiriens kust.

• Ivanovich

Haim Moshinski arbetade för SMERSJ i Budapest 1945 som chef för en avdelning som rekryterade spioner för det ryska kontraspionaget. Hans namn var då Ivanov Ivan Ivanovich.

— I mitten av januari 1945 fick jag order av general Ivanow Nikolai Wasiliewitc att se till att Raoul Wallenberg hämtades till förhör.

— Wallenberg hämtades i en bil i vilken det förutom en chaufför också befann sig en agent för hemliga polisen. Hans namn var Gerhard Felixson. Han var tysk men var född i Engels i Sovjet. Han hade utbildats på en spionskola i Moskva och hade bl a skickats till Sverige 1936, där han som fabriksarbetare lärde sig svenska. I Ryssland var hans namn Ivanstchenko Dreisler.

• Mördarligor

Raoul Wallenberg, den svenske diplomaten med förste sekreterareteln som arbetade i Budapest för att rädda så många judar som möjligt undan Adolf Eichmanns och de ungerska nazisternas mördarligor, fördes till ett rum i den ryska kommendanturen.

Haim Moshinski var den som tog emot Wallenberg.

Wallenberg kom i sällskap med Gerhard Felixson och majoren Sokolovsky från SMERSJ-organisationen.

Detta är en av de sista bilderna som tagits av Raoul Wallenberg. Den togs i Budapest den 26 november 1944. Vid skrivbordet sitter Wallenberg själv omgiven av sin "generalstab" nere i en ungersk storbanks källare.

När Moshinski vid ett tillfälle blev ensam med Wallenberg började de båda männen samtala med varandra på tyska.

— Jag sade till Wallenberg att folk ville tala med honom. Wallenberg frågade vad det kunde gälla. Han hade ingen aning om detta själv. Efter tio minuter fördes svensken till ett annat rum. Samtidigt dök Gerhard Felixson upp.

• Briljanter

— Jag frågade Felixson varför Wallenberg skulle förhöras. Han svarade att Wallenberg hade räddat många judar och att dessa lämnat i svenskens förvar stora mängder briljanter och guld. General Wasiliewitc ville bl a veta var dessa rikedomar fanns. Han ville ha tag på dem.

Innan Raoul Wallenberg fördes till förhören fick han lämna sina kläder. Dessa ersattes med ryska kläder av uniformstyp.

Moshinski berättar vidare:

— När förhöret pågått några timmar ringde en av förhörsledarna till mig och gav order om att 30 man skulle sändas till Wallenbergs bostad och se vad som fanns där.

De kom snart tillbaka utan att ha funnit briljanterna och guldföremålen.

Moshinski var inte närvarande vid detta förhör, men blev vittne till vad som hände under nästa förhör med svensken.

• Misshandel

— Två höga officerare i den hemliga ryska polisen förhörde Wallenberg. De försökte pressa honom att säga att han samarbetade med Gestapo i Budapest. Wallenberg svarade att han endast hjälpte judarna, bl a att han försökte hjälpa dem att komma till Sverige.

— Plötsligt avbröts förhören. Wallenberg, som inte medgav någonting av det påstådda samarbetet med tyskarna, placerades på en bänk. Hans fötter och händer bands. Två man började misshandla honom. De slog honom med batonger som inte lämnade några märken efter sig. Två gånger under den tid jag var åsyna vittne till detta förlorade Wallenberg medvetandet.

Efter misshandeln kom ytterligare två förhörsledare in i rummet för att tillsammans med sina kolleger fortsätta förhören.

• Gestapo

När de inte kunde få det besked de önskade sade de till Wallenberg att han skulle få tre dagar på sig att tänka igenom saken och bl a försöka erinra sig namnen på de personer som enligt förhörsledarna hjälpte Wallenberg i hans påstådda samarbete med Gestapo.

— När de tre dagarna hade gått kom två officerare från MGB (hemliga polisen) i Moskva och fortsatte förhören med Wallenberg. Dessa var Nikolai Sergejewitc Timsthenko och Nikador Sergejewitz Tkasthenko.

Jag var inte närvarande vid dessa förhör, men jag hade bl a ansvar för att Wallenberg fick mat mellan förhörsomgångarna.

Dessa förhör pågick i sex dagar. Därefter fördes Wallenberg bort i en täckt bil. Jag hörde sedan att han fördes till en flygplats och sändes med flyg till Moskva.

• Familjen

— Innan Wallenberg fördes bort till bilen sade han till mig på tyska: "Nu får jag inte se min familj mera . . ."

År 1946, ett år efter det han träffat Wallenberg i Budapest, sändes Haim Moshinski till Odessa i Sovjet för att arbeta som tolk åt hemliga polisen.

Därifrån sändes han 1948 på ett uppdrag till Moskva. Han skulle spionera på Golda Meir, för vilken ryssarna ordnade en mottagning på hotell Metropol.

— Jag var utklädd till kypare och serverade Golda Meir. Meningen var att jag skulle lyssna på allt som hon sade på jiddish. Som jude var jag intresserad av Israel, och jag ställde obetänksamt några frågor til henne på jiddish, vilka hon besvarade. Jag glömde bort att det fanns folk som övervakade mig också. Det dröjde inte länge förrän jag beordrades avbryta mitt kyparjobb och återvända till Odessa.

• Avskedad

— När jag kom till Odessa blev jag avskedad. I två år gick jag utan arbete. 1950 började jag arbeta som vaktmästare på ett sjukhus och studerade sedan medicin vid universitetet. Fram till 1959 måste jag två gånger i veckan anmäla mig hos polisen. Man var antagligen rädd för att jag skulle försöka ta mig utomlands.

I november 1959 förändrades förre agenten Moshinkis liv. Då arresterades han av hemliga polisen i Odessa. Han anklagades för att vara israelisk spion. Och för att bl a ha talat med Golda Meir och givit henne filmer 11 år tidigare i Moskva.

1960 hamnade han enligt sin egen berättelse på fängön Wrangel Där arbetade han på en klinik.

Moshinski:

— Vi hade ett register, där varje patient skrevs in. Vi förde också ett register över alla som dog av de cirka 25 000 fångarna på ön. På en lista fördes också anteckningar över personer som officiellt förklarats vara döda men som i verkligheten fortfarande levde. En av dessa var Raoul Wallenberg.

• Dödslistan

— När jag såg detta namn trodde jag inte att det kunde vara Wallenberg från Budapst. Jag visste emellertid att en italiensk fånge med namnet Pellgrini bar mat bl a till den på dödslistan upptagne Raoul Wallenberg. Jag bad Pellgrini undersöka om det var svensken från Budapest. Svaret blev ja.

Wallenberg befann sig i en träbyggnad med två rum. Wallenberg var placerad i det ena rummet och i det andra satt Rudolf Trushnowich. Denne var född i Jugoslavien men hade varit ledare för en antikommunistisk organisation med centrum i Tyskland.

• Elstängsel

— Själv såg jag Wallenberg första gången 1961, sista gången i juli 1962. Jag kände igen hans ansikte, men han var mycket mager. Jag kunde aldrig komma honom närmare än sex meter — mellan oss fanns ett elstängsel. Jag kunde aldrig tala med honom. Däremot hade Wallenberg bett att via Pellgrini få lämna ett meddelande till sin familj i Sverige. Pellgrini hade Pell-

Förhörd av svensk polis

TEL AVIV (Expressen). En representant för den svenska säkerhetspolisen har vid tre olika tillfällen förhört Haim Moshinski i Tel Aviv.

Frågorna har inte bara gällt hans kontakter med Raoul Wallenberg. Det har i hög grad handlat om Moshinskis kunskaper om ryska agenter i Sverige.

Haim Moshinski berättar för Expressen att han lämnat flera namn på personer som efter spionutbildning i Moskva befunnit sig eller nu befinner sig i Sverige.

En annan fråga som man ställer sig efter Moshinskis berättelse är denna: Kan man lita på hans uppgifter? Vilken roll har han egentligen spelat inom den ryska hemliga polisen?

De informationer som Moshinski lämnat Expressen under fördagen har icke kunnat kontrolleras.

Första judiska immigranter i Israel, som känner Moshinski och som samtalat med honom om Wallenbergaffären, vill inte beteckna honom som lögnare.

Italienska myndigheter som förskat efter medborgare vilka förts till Sovjet som fångar har genom Moshinskis utsmugglade anteckningar fått namn på italienare i fängliger i Sovjet. Därvid har konstaterats att en del av namnen stämmer på just sådana som italienarna tror befinna sig i ryska liger.

Under de tider då Wallenbergaffären har aktualiserats har många vittnen hört av sig. Flera av dessa vittnen har konstaterats vara lögnare eller personer som försökt tjäna pengar på saken. Andra har efter noggranna kontroller visat sig vara pålitliga uppgiftslämnare, och de har kunnat ge sådana informationer att svenska myndigheter ansett sig vara överbevisade om att Wallenberg mycket sent befunnit sig i livet i Sovjet.

AGNEW VÄGRAR AVGÅ!

LOS ANGELES (UPI). Amerikanske vicepresidenten Spiro Agnew beskyllde på lördagen justitiedepartementets åklagare för att försöka skada honom för att rädda ansiktet för departementets "dåliga" handläggning av Watergateaffären, och förklarade att han inte tänker avgå från sin post även om han blir åtalad.

I ett tal inför 2 000 republikanska kvinnor, sade Agnew att han var oskyldig till anklagelserna för korruption under den tid han arbetade inom lokalförvaltningen i Baltimore, Maryland, och tillade att "jag kommer inte att avgå om jag åtalas".

Han ansåg att han var "en stor trofé" och ett offer för åklagarna inom justitiedepartementet som enligt honom nu försöker rädda ansiktet mot bakgrund av departementets dåliga handläggning av Watergateaffären.

Raoul Wallenberg-fallet:

Nya värdefulla tips via krångliga vägar

De nya uppgifterna om Raoul Wallenberg, som lämnats av en avhoppad rysk KGB-kapten, bedöms på initierat håll som värdefulla. Inte därför att de innehåller något sensationellt nytt i sak utan fastmer därför att de bekräftar seriös information från början av 60-talet som från rysk sida bortförklarades med "språksvårigheter".

Det var den kände svenske läkaren, professor Nanna Swartz, som informerade regeringen om att hon vid besök i Moskva efter nyår 1961 fått veta att Wallenberg levde. Källan var en framstående rysk vetenskapsman, som uppgivit att Raoul Wallenberg skulle finnas i mycket dåligt tillstånd på ett ryskt mentalsjukhus. Vid senare förhör i Sovjet förnekade vetenskapsmannen uppgifterna och hänvisade till missförstånd på grund av sina dåliga tyska språkkunskaper.

Och så kommer nu den ryske KGB-kaptenen och berättar, att han dels sett Raoul Wallenbergs namn på en medicinlista, dels sett Wallenberg personligen på några meters avstånd vid två tillfällen, 1961 och 1962. Iakttagelserna gjordes i ett fångläger på Wrangels ö i norra Ishavet.

Detta innebär att den försvunne svenske diplomaten sannolikt befann sig vid liv i rysk fångenskap 15 år efter den tidpunkt, då han enligt officiella ryska besked skulle ha avlidit i ett fängelse i Moskva.

På Wrangels ö

Den nya uppgifternas väg är lång och krånglig. Det började med att en ryskfödd jude, Avraham Shifrin, som 1970 kunde lämna Sovjet efter många år i läger, hördes inför ett amerikanskt senatsutskott som i februari i år höll förhör om ryska fångläger vid Sibiriens kust. Han berättade att det i läger på Wrangels ö fortfarande fanns många utlänningar som ryssar arresterat 1945. Shifrin lade också fram ett dokument, upprätt av en medfånge som också vistats på Wrangels ö.

dokumentet, undertecknat med täcknamn, uppgavs att Raoul Wallenberg men också många italienska och tyska medborgare 1962 fanns i lägret. Mannen som skrev dokumentet hoppade av från en resa 1965 och lever nu i Israel under namnet Haim Moshinski. Att han träder fram först efter åtta år har sin förklaring, Moshinski säger att han velat vänta till dess hans son och andra nära släktingar fått lämna Sovjet.

Moshinski uppger att han var KGB-kapten, arbetade i kontraspionaget i Budapest 1945.

Intressanta uppgifter

Hans berättelse om händelserna är intressant, han uppger att Wallenberg inte alls kidnappades av ryssarna. Wallenberg och en annan svensk sökte själva kontakt med den ryska staben. Där arresterades Wallenberg, förhördes och misshandlades av höga officerare i den ryska hemliga polisen. Bakgrunden var misstankar om att Wallenberg tagit emot stora mängder juveler och andra dyrbarheter i förvar från de 20 000 människor, för vilka svenska skyddspass utfärdats.

Men ryssarna fann ingenting, säger Moshinski, och när det stod klart att något var fel, kontaktades Moskva. Dittills hade den lokala staben handlat självständigt utan Moskvas kännedom, nu kom order att Wallenberg skulle föras till Moskva sedan anklagelserna utvidgats till att gälla även samarbete med tyska Gestapo.

Moshinskis berättelse handlar i fortsättningen om hur han råkade i onåd, arresterades och själv blev fånge. Det var, påstår han, i den egenskapen han såg Wallenberg på Wrangels ö.

Det nya materialet bearbetas nu av rikspolisstyrelsen, två gånger har personal från Säpo hört Moshinski i Israel.

Det torde väl ännu vara för tidigt att slutgiltigt fastställa uppgifternas äkthet i alla avseenden. Frågetecken finns, men också kontrollpunkter där berättelsen visat sig vara sann. I Italien har man t. ex. kunnat identifiera sju av de angivna fångarna som sedan krigsslutet försvunna italienare.

Det här innebär också att den svenska regeringen sannolikt får ytterligare stöd för sin uppfattning, att fallet Wallenberg inte kan anses utagerat. Hittills har man inte kommit längre än till det officiella ryska beskedet om Wallenbergs död 1947, men uppenbarligen fortsätter ansträngningarna att försöka bringa klarhet i den svenske diplomatens öde.

Spelade huvudrollen

Oavsett hur detta lyckas går Raoul Wallenberg till historien som den unge svenske diplomat som med risk för eget liv spelade huvudrollen när svenska legationens skyddspass räddade omkring 20 000 ungerska judar från att sändas till dödslägren. Han utsändes sommaren 1944 till Budapest och försvann i januari 1945, sedan Sveriges minister fått ett officiellt ryskt besked om att Wallenberg "tagits i beskydd av de ryska trupperna i Budapest".

MYSTISK BREVKOD GER NYA SPÅR

TELAVIV (KvP) Raoul Wallenberg var i livet ännu i december 1976. Han vistades på ett mentalsjukhus i den sibiriska staden Irkutsk inte långt från Bajkalsjön. Ryssarna kommer dock aldrig att erkänna att Wallenberg lever, och de kommer inte heller att någonsin släppa honom.

WALLENBERG LEVER på mentalsjukhus!

KvP ÄR DÄR!

Raoul Wallenberg

Det hävdar Jefim Moshinski, 59, mentalvårdare i Tel Aviv i Israel, mannen som på sin tid skötte arresteringen av Wallenberg och i slutet av 50-talet vistades i samma fånläger som svensken. Moshinski säger till Kvällsposten:

– Jag upprätthåller ännu en del kontakter med gamla kolleger inom sovjetiska KGB. Så sent som i december 1976 fick jag per brev veta att "brödet ännu finns tillgängligt men att det börjar mögla" vilket i klartext vill säga att Wallenberg då fanns på mentalsjukhuset i Irkutsk men att hans hälsotillstånd inte är bra.

Jag träffar Jefim Moshinski i en trevligt möblerad trerummare i utkanten av Tel Aviv. Han är en rund och rödlätt liten man som talar god tyska, är livfull och reagerar surt om han anar misstänksamhet. Stolt visar han svenske polisintendenten och Säpomannen Gösta Danielssons namnteckning som han fick under svenskens besök för någon tid sedan.

Moshinski säger att han under andra världskriget var rysk stridsflygare. Hans plan sköts ner av tyskarna och han hamnade i ett koncentrationsläger. Där utsattes han för medicinska experiment, bl a kastrerades han.

En tyska som arbetade i lägret och en katolsk präst hjälpte Moshinski att fly under ett arbetspass i skogen. 1943 var han tillbaka i Sovjet och blev kapten inom "Smersj", den sovjetiska underrättelsetjänstens organisation "Död åt spionerna". I den egenskapen var han 1945 i Budapest.

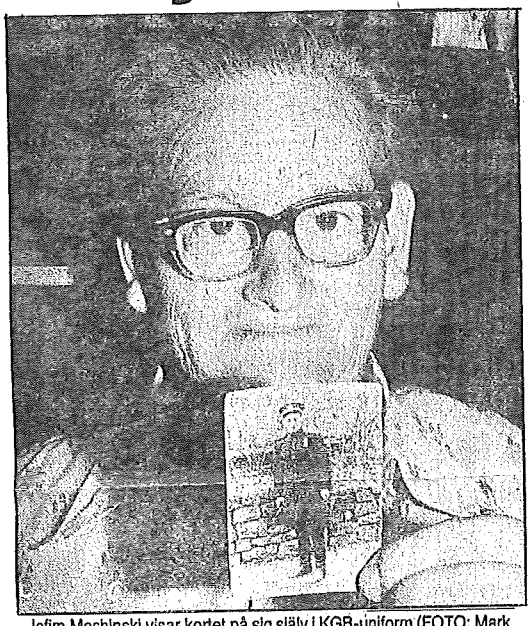

Jefim Moshinski visar kortet på sig själv i KGB-uniform (FOTO: Mark Lippold)

Förrädare

– Det fanns en förrädare på svenska Budapaestambassaden, en man vid namn Felix eller något ditåt, säger Moshinski.

– Denne hade försett den sovjetiska underrättelsetjänsten KGB med informationer om bl a Wallenbergs Budapestverksamhet.

– Samma dag sovjettrupperna marscherade in i Budapest tog sig agenten fram till vår kommendatur och avlade rapport. Han sade bl a att Wallenberg hade tagit guld och smycken av de judar han avsåg att rädda undan tyskarna.

– Jag informerade general Ivanov Nikolaj Vasilevitj om agentens uppgifter och fick order att låta hämta Wallenberg.

Moshinski tog emot Wallenberg Förhöret med svensken sköttes emellertid av andra KGB-agenter. I motsats till andra vittnen, som träffade Wallenberg senare i Ljubljankafängelset i Moskva och bl a påstår att svensken fördes till den sovjetiska huvudstaden med tåg via Rumänien, påstår Moshinski att han själv såg till att Wallenberg fördes till Budapests flygplats där svensken överlämnades till fyra sovjetiska KGB-officerare. Moshinski:

– Pratet om tågresan är lögn. Det fanns inga tågförbindelser mellan Budapest och Rumänien eller Sovjet. Glöm inte att strider pågick och att kriget var i full gång kring Budapest.

Moshinski fick kommendantens order att företa husrannsakan hos Wallenberg. Den visade att svensken visserligen tagit emot guld och andra värdeföremål från judar men att dessa överlämnats till Gestapo för att rädda judarna. Moshinski:

– Wallenberg var en hederlig karl. Den svenske agentens uppgifter till KGB hade visserligen varit riktiga, men de utelämnade det faktum att allt skedde för judarnas bästa. Efter en tid i Sovjet fick agenten återvända till Sverige. Efter vad jag fått veta lever han där fortfarande.

Av Mark Lippold

1946 blev Moshinski KGB:s tolk i hemstaden Odessa. 1948 kallades han emellertid till Moskva för att tjänstgöra som servitör vid en bankett som nyutnämnde israeliske ambassadören Golda Meir gav i Moskva. KGB visste att Moshinski var jude och ansåg honom därför särskilt lämpad att servera och övervaka israelerna. Under måltiden på hotell Metropol böjde sig Moshinski fram mot Golda Meir och undrade om judarna fått ett eget land.

Frågan ingick inte i hans KGB-uppdrag och Moshinski greps av KGB. Efter förhör sändes han tillbaka till Odessa där han var arbetslös och stod under KGB-övervakning i fyra år. 1952 arresterades han, fördes till fängelset i Jarkutsk, frigavs efter sju månader men arresterades på nytt vintern 1958 och fördes till fånglägret på ön Wrangel i bortersta Sibirien. Moshinski:

Dödsläger

– Bara ett fåtal människor har levande lämnat Wrangel. Där fanns tyskar, italienare, polacker, österrikare och jugoslaver.

– Jag arbetade i lägrets sjukavdelning och såg av fånglistan att där fanns en man vid namn Wallenberg. Denne hade ett barackrum mellan två vaktrum som beboddes av KGB-folk. En italiensk fånge smugglade in en lapp som jag skrivit till Wallenberg där jag undrade om han var samme man som jag lät arrestera i Budapest.

– Svaret kom samma väg, nämligen på en papperslapp i ändtarmen på italienaren. Wallenberg skrev att han var mannen som jag haft kontakt med. Där stod också: – Jag är död men lever här.

Moshinski fick fyra "brev" från Wallenberg. I det andra meddelade svensken att han blivit smalare och inte gick att känna igen. Av det tredje brevet sade sig Moshinski ha förstått att Wallenberg blivit krympling och det fjärde meddelandet berättade att Wallenberg skulle transporteras bort från Wrangellägret.

Enligt Moshinski vistades Wallenberg tre år i fängelser i och kring Moskva. Mellan 1954 och 1957 skall svensken ha befunnit sig på mentalsjukhus i Irkutsk varefter han fördes till Wrangel-ön. Senare fick Moshinski av tidigare KGB-bekanta veta att Wallenberg återförts till mentalsjukhuset i Irkutsk. Där skall svensken fortfarande befinna sig enligt det brev som Moshinski säger sig ha fått i december förra året.

Flykt

Moshinski lyckades 1965 iklädd kvinnokläder och trolligen med bistånd av andra ryssar med flyg ta sig till Turkiet. Därifrån fortsatte han senare till Israel.

Moshinskis vittnesmål om Raoul Wallenberg behandlades inför ett amerikanskt senatsutskott. En f d rysk fånge, Abraham Shifrin, som numera bor i Israel, gjorde en sammanställning av Moshinskis berättelser. I anslutning till detta senatsförhör kom också svenska UD och polisen att intressera sig för Moshinski.

Rädd

På frågan varför han inte hittills rest till Sverige för att bl a träffa Raoul Wallenbergs åldriga mor, Maj von Dardel, säger den f d KGB-kaptenen Moshinski leende:

– Sverige ligger för nära Sovjet och jag vet att mina f d arbetsgivare inom KGB är efter mig. Jag skulle inte känna mig säker i ert land. KGB har ju försökt att få mig ur vägen också här i Israel. Ärligt sagt, jag vågar inte resa någonstans.

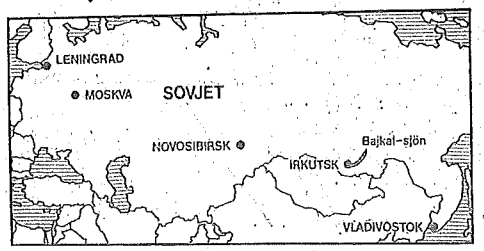

HONGKONG (KvP)

Monika Braw

Här vågar äventyrare sig på allt

HONGKONG (KvP) En flotte gjord av ölburkar döpt till Can-Tiki, närmar sig Singapore med havets vågor skummande vid sina sidor.

Flotten är gjord av 15 000 tomma ölburkar, har fyra 50 hk-motorer och förvarar sitt bränsle i sex öltunnor. Vad annars? Den startade med tre man ombord från Darwin i norra Australien förra lördagen och väntas nå fram till ett jubelvälkommande i Singapore den 16 september. Resan är på cirka 3 000 km.

*

Under tiden är en vanlig båt på väg i andra riktningen från Singapore till Darwin. Den är lastad med ett 50-tal bilar som vid det här laget nog ser ganska risiga ut. Det är de säkert inte. De ligger i startgroparna för den sista och värsta delen av rallyt London–Singapore

De kommer dock inte in i den östra delen av Australiens inre, där det finns ett jätteområde, där det garanterat inte är möjligt att ta sig fram med bil. I själva verket finns det ingen som har tagit sig igenom där alls. En tysk försökte i mitten av 1800-talet. Han försvann. Nu är en ung kvinna vid Sally där, ensam så när som på några kameler som hon har med sig.

*

I Indien är Sir Edmund Hillary, Mount Everests besegrare, på väg upp för floden Ganges, något som aldrig gjorts förut.

*

I England sitter fyra män och två kvinnor, som just kommit tillbaka från en resa mot Nordpolen, och förbereder sig för sin jorden runt-resa, som börjar om precis ett år. Det blir en jorden runt-resa på "fel" håll – den kommer att gå längs nollmeridianen och passerar både Nord- och Sydpolen.

*

I Japan håller Naomi Uemura på att förberda sig för en resa till Nordpolen och rakt ner genom Grönland. Ensam så när som på sina hundar. Hans projekt är också unikt.

Alla kallas de förundrande, förlöjligande – eller avundsjukt – för äventyrare. De som sitter hemma tänker klentroget:

– Det där går aldrig.

Men Uemura, som bl a vandrat genom Afrikas djungler, bestigt Mount Everest och kört 12 000 km med hundsläde längs Grönlands nordkust till Alaska – alltid ensam, säger.

– Den verklige äventyraren löper ingen risk. Vad man behöver innan man ger sig av på vilket äventyr som helst är noggranna förberedelser, planering in i minst detalj och eliminering av risken för olyckor. Men man måste också vara fullständigt övertygad om att man kommer att lyckas.

Raoul Wallenbergs mor efter KvP:s avslöjande:

"Det låter sannolikt"

Så såg det ut, KvP:s sensationella avslöjande på en av förstasidorna i går

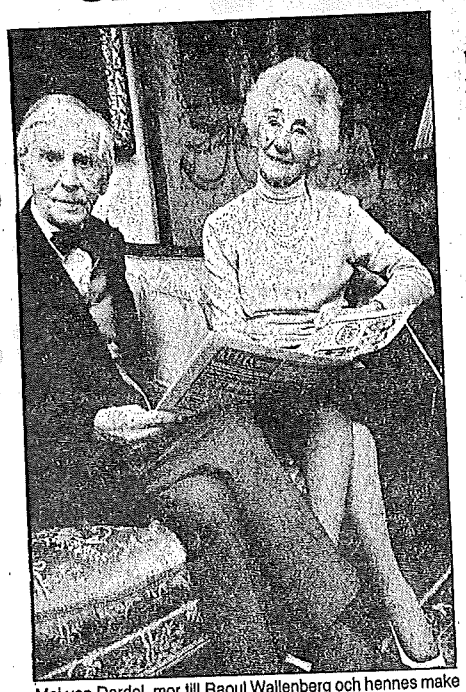

Maj von Dardel, mor till Raoul Wallenberg och hennes make Fredrik von Dardel.

MALMÖ (KvP) Nytt hopp har tänts hos Raoul Wallenbergs åldriga mor, Maj von Dardel, och hennes make, Fredrik von Dardel.

Kvällsposten avslöjande att den f d KGB-agenten Jefim Moshinski i Israel säger sig ha fått brev från Sovjet där det hävdas att Wallenberg ännu är i livet och vistas på mentalsjukhus bedöms av makarna Dardel som sannolika.

Bl a har man kunnat konstatera att Moshinski verkligen vistades i fångläger på Wrangelön där också Wallenberg skall ha hållits fången.

Besökte Karin Söder

■ Maj och Fredrik von Dardel ger inte upp striden om att få klarhet i "fallet Wallenberg". För bara kort tid sedan uppsökte de utrikesminister Karin Söder för att be henne på nytt ta upp fallet. På tal om Jefim Moshinski säger Maj von Dardel:

Många namn på fångar

– Jag hade kontakt men den f d lägerfången Abraham Shifkin i Israel. Denne hade skrivit en lång samling namn på fångar i ryska fängelser och fångläger, bl a lägret på ön Wrangel. En del av de namnen hade han fått genom Moshinski, andra genom en i Västberlin kidnappad ryss som skall ha bott i ett rum intill Raoul.

Visade bilder

■ Shifrin kontrollerade Moshinskis uppgifter bl a genom att visa bilder av den kinappade ryssen. Därefter bedömdes Moshinskis uppgifter sannolikt vara riktiga.

Tveksamt

■ Fredrik von Dardel är dock tveksam till Moshinskis påstående att Raoul Wallenberg kring den 17 januari 1945 flögs till Moskva. Tre av Wallenbergs cellkamrater i Moskva har nämligen uppgett att svensken skall ha transporterats med järnväg via Rumänien. Wallenberg fördes till Lubljankafängelset den 8 februari, vilket stämmer överens med uppgifterna om tågtransporterna.

Krusse ville bli av med Raoul

■ Moshinskis uppgift att Wallenberg vistades på fängön Wrangel i bortersta Sibirien bedömer Maj och Fredrik von Dardel som trolig. Inte uteslutet är att Nikita Chrustjov personligen såg till att Wallenberg fördes till fängön sedan professor Nanna Schwartz av en rysk vetenskapsman fått veta att Wallenberg befann sig på mentalsjukhus. Chrustjov kan ha velat göra sig av med svensken utan att ta livet av honom.

Blunda nu Margaret – för här kommer porrige Nurre!

PARIS (KvP) En medlem av det engelska kungahuset kommer att få vara med om en parisisk sexchock vid den traditionella filmfestivalen i London den 3 oktober. Prinsessan Margaret skall nämligen närvara vid nämnda festival.

■ En scen i filmen Valentino med den ryske balettstjärnan Rudolf Nurejev i rollen som Valentino är frånstötande och anstötlig. Där förekommer masturbation, homosexualitet, fördärv och mänsklig förnedring.

■ Filmen, som just nu har haft premiär i Paris, visar vad som hände i det fängelse i Kalifornien, dit Valentino, den mest berömde filmälskaren genom tiderna, fördes efter det att han hade gift sig med Natasja Rambova och begått bigami. De nygifta placeras bland fängelsets värsta avskum. Natasja blir snabbt frisläppt, men Valentino tillbringar ett dygn i cellen.

■ Under denna tid hindrar en sadist Valentino att gå på toaletten, och han blir tvungen att använda golvet. Han efterspanas av prostituerade, och han jagas av homosexuella. Det antyds i filmen, att de homosexuella fångar Valentino. Det är denna scens många detaljer som prinsessan Margaret måste vara med om att se.

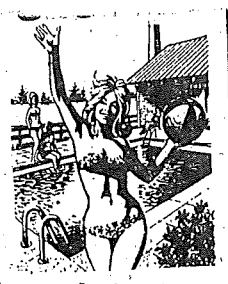

med en egen pool!

Inomhus eller utomhuspool? Produktbeskrivningar, byggtips, kalkyler, årets poolnyheter mm · allt får Du veta i "POOLSTÄNK" vår faktaspäckade kundtidning. Ring eller skriv och beställ Ditt gratisexemplar i dag!

Tellebro 150 20 JXRNA
Tel. 0755/715 54–711 50
– över hela landet!

Folkpool ab

ROCK FOLLIES

AKTUELL LP! TV:s fredagsserie

ROCK FOLLIES

finns nu på skiva

musik från Polydor!

Välkomna till TULLSSONS vi har öppettider som passar alla.

Dessutom har vi en av marknadens mest varierande kollektioner. Vår avdelning för furumöbler måste helt enkelt ses. Och titta gärna in i presentshopen

MÅNDAG 9-20
TISDAG 9-18
ONSDAG 9-18
TORSDAG 9-18
FREDAG 9–19
LÖRDAG 9–14

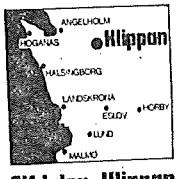

Tullssons möbler

Elfdalen, Klippan Östra Infarten väg 21 Tel 0435/11133

Att lyssna på stereo skall vara en upplevelse - som i en Skantic.

SKANTIC
– en upplevelse i ljud och bild. Och med svensk kvalitet.

"Raoul lever"

Av ARNE LAPIDUS

JERUSALEM (Expressen). Raoul Wallenberg lever i ett fångläger i Krasnojarsk i Sibirien!

Det är det sensationella budskapet i en bok som kommer ut i dag. Författare är Jefim Mosjinskij, den KGB-officer som grep den svenske diplomaten i Budapest 1945.

KGB-officeren som grep Wallenberg berättar

I boken "Raoul Wallenberg lever" presenterar Mosjinskij en rad brev som han säger sig ha fått från en gammal vän i Sovjet, en pensionerad KGB-överste.

De är utsmugglade på olika sätt, det senaste så sent som för en dryg månad sedan.

"Vår vän bor i Krasnojarsk, Sibirien. Han lever och har hälsan och ser yngre ut än sina år" heter det i ett brev.

"Jag skriver dessa rader för att berätta att vår vän Raoul är i ett nytt läger i Krasnojarsk. Jag frågade folk som har varit där och de säger att han inte får tala med någon och att han är isolerad" heter det i ett tidigare brev.

Mosjinskij hävdar bestämt att breven är äkta och att hans källa i Sovjet är pålitlig.

— Eftersom jag var med och arresterade honom, känner jag ett speciellt ansvar för hans öde. Han är en stor hjälte och får inte glömmas bort, säger Jefim Mosjinskij, 68, till Expressen.

Han ger ut sin bok i samband med årsdagen av Raoul Wallenbergs försvinnande.

Smugglade böcker

I tidigare brev från mitten av 1970-talet skriver hans källa att Wallenberg finns i Irkutsk.

Och ännu tidigare, 1962, hölls svensken i ett stort fångläger på Wrangelön. Då satt också Mosjinskij fången där, dömd för "antisovjetisk verksamhet".

— Jag såg aldrig Wallenberg själv, men jag visste att han fanns där. Jag lyckades till och med smuggla böcker till honom via två italienska fångar, berättar Mosjinskij.

Den avskedade KGB-kaptenen fick utresetillstånd till Israel 1965. Sedan dess har han engagerat sig för Wallenberg och andra utlänningar som "försvunnit" i de sovjetiska fånglägren.

I sin bok redovisar han en omfångsrik korrespondens med anhöriga till bland andra italienska, belgiska och spanska fångar som han träffat eller hört talas om.

Falska anklagelser

Mosjinskij berättar hur han sändes med sitt KGB-förband till Budapest i januari 1945 så snart Röda armén hade befriat staden.

— Den 15 januari fick jag en order per radio av ministern för statens säkerhet, Viktor Abakumov, personligen. Han sa att jag skulle arrestera den svenske diplomaten Raoul Wallenberg.

KGB hade en agent på svenska legationen. Denne rapporterade till Moskva att svensken hade samarbetat med den tyska hemliga polisen Gestapo och hade samlat på sig en ansenlig förmögenhet i form av smycken, tavlor och pengar som tillhörde de deporterade judarna.

— KGB skickade speciella utredare från Moskva. I två veckor förhörde vi tillsammans Wallenberg. Vi sökte igenom hans hus men hittade inga pengar. Vi frågade ut folk som hade haft kontakt med honom.

— Till slut skrev vi en rapport och förklarade att Wallenberg var helt oskyldig. Vår agent hade hittat på alla anklagelser.

— Vi skickade rapporten till ministern. Men det hjälpte inte. Det kom order att skicka svensken till Moskva.

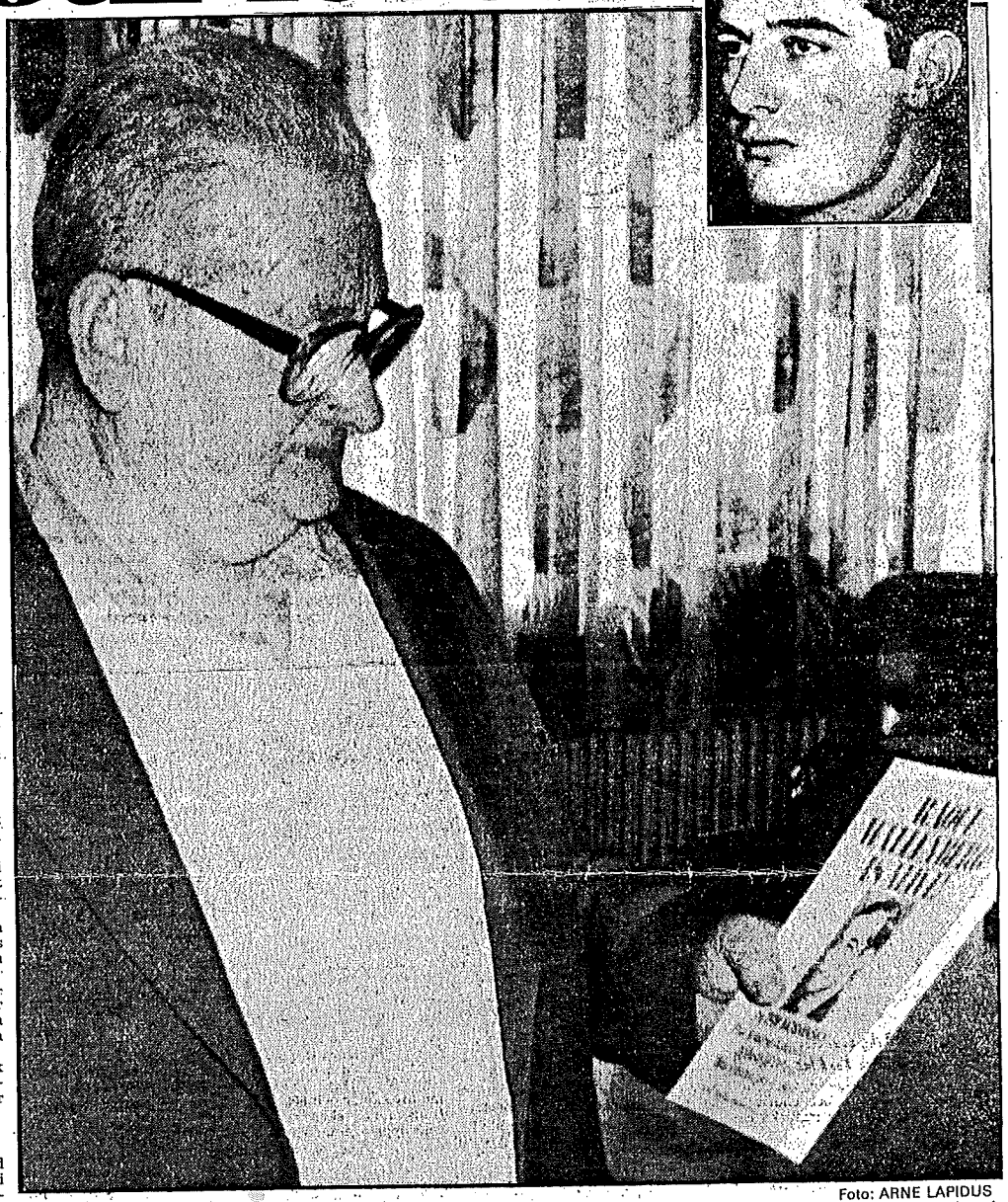

Foto: ARNE LAPIDUS

Förre KGB-kaptenen Jefim Mosjinskij ger i dag ut en ny bok om Raoul Wallenbergs öde. I den berättar han hur han i januari 1945 grep den svenske diplomaten i Budapest och han påstår också att Wallenberg lever i ett fångläger i Sibirien.

Mosjinskij säger att Wallenberg behöll fattningen under hela förhörstiden. Han blev nervös först när han hörde att han skulle skickas till Moskva.

— Den 4 februari 1945 satte jag Raoul Wallenberg på ett militärplan till Moskva. När vi tog avsked sa jag till honom att jag visste att han var oskyldig.

Sedan skickade Mosjinskij en ny rapport till Moskva, där han på nytt hävdade att det hela var ett misstag. Men inget kunde rubba det tidigare beslutet.

I stället blev Mosjinskij degraderad och så småningom avskedad från KGB. Senare började han intressera sig för Israel och den judiska medborgarrättsrörelsen.

Som resultat av detta dömdes han till 25 år i arbetsläger, men kom ut redan efter fyra. I dag lever han som pensionär i Israel.

G-P träffade Wallenberg-vittne:

Jag är säker jag såg honom i ett sibiriskt läger 1962

Tel Aviv (G-P): Raoul Wallenberg var i livet så sent som 1962. Detta hävdar Chaim Mouschinsky, en sovjetjudisk immigrant i Israel. Mouschinsky uppger att han träffat Wallenberg två gånger, sista gången 1962 i ett fångläger i Ishavet, norr om den sibiriska kusten.

Som G-P kunde berätta för två veckor sedan avgav Mouschinsky vittnesmål inför ett amerikanskt kongressutskott i vintras. Det var där de nya uppgifterna om Wallenberg först blev kända. Men Mouschinsky framträdde inte personligen utan anonymt via en annan sovjetjudisk f d lägerfånge Avraham Schifrin. Nu har Mouschinsky framträtt öppet och under sitt eget namn och G-P har träffat honom i Tel Aviv.

Mouschinskys berättelse är lång och detaljrik. Det är svårt att skilja fantasierna från sanningen. Avraham Schifrin som varit juridisk rådgivare i det sovjetiska försvarsministeriet lyckades efter flera månaders samtal med Mouschinsky soretera ut några fakta.

Talade med Wallenberg föremål till Gestapo, den hemliga tyska polisen, för att få utresetillstånd för de judiska flyktingarna.

Arresteringsbeslutet hade fattats av lokala myndigheter och när man insett att ett misstag begåtts hade Wallenberg förts till Moskva, säger Mouschinsky. I slutet av 50-talet blev Mouschinsky själv arresterad misstänkt för sionistisk verksamhet. 1962 satt

Staffan Hultman i TEL AVIV

han i ett hemligt sovjetiskt läger på ön Wrangel i Ishavet. Det är omöjligt att bedöma om Mouschinsky satt där som fånge eller om han tillhörde administrationen. Han arbetade som sjukvårdare och hade verkligen var Wallenberg, säger Mouschinsky. Han hade inte själv talat med Wallenberg men sett honom på fem eller sex meters avstånd. Mouschinsky svär på att det var samme man han sett och talat med i Budapest 17 år tidigare. Men Wallenberg av 1962 var en bruten man starkt åldrad och utmärglad. Ändå är Mouschinsky säker på sin sak och på den punkten går det inte att rubba honom. Det var Wallenberg och man får ta hans ord för vad det är värt.

Mouschinskys trovärdighet är ytterst diskutabel men på flera punkter finns en kärna av sanning i hans berättelse. Avraham Schifrin, med lång erfarenhet från sovjetiska fångläger anser det klart att Mouschinsky verkligen varit på Wrangelön. Schifrin har själv detaljer om det lägret som han fått från en helt an-

Att Mouschinskys uppgifter är intressanta understryks också av att svensk polis kopplats in och att man hört Mouschinsky vid två tillfällen här i Israel senast för bara någon månad sedan. Dessa undersökningar har från svensk sida förts under stor sekretess men nu har Mouschinsky berättat om den hemlige svenske polisman som två gånger intervjuat honom och därför är det svenska intresset inte längre någon hemlighet.

Rikspolisstyrelsen i Sverige har åter tagit upp fallet Wallenberg.

Han lever i Sovjet

Raoul Wallenberg lever! Han har setts vid liv i september i år!. Det hävdas i en bok som ges ut i Israel i januari. Bevisen finns i brev skrivna i höstas av en kontaktperson i Sovjet.

Nu publiceras också ett brev som dikterats av Wallenberg från ett fängelse. Bokens författare var dessutom personligen närvarande, som rysk officer, när den svenske diplomaten greps i januari 1945.

Författaren till den nyskrivna boken Raoul Wallenberg is alive! är rysk jude. Vid krigsslutet 1945 var han officer i Röda armén — stationerad i Budapest. Hans uppdrag var både militära och administrativa. I denna position var han ögonvittne till hur Wallenberg greps och fördes bort den 17 januari 1945.

☐ BRÖT SAMMAN

Han berättar i boken att själva ingripandet gick mycket lugnt tillväga. Det var inte alls den uppståndelse och tumult som TV-serien om Wallenberg gestaltade. Däremot fick svensken genomgå mycket långa och hårda förhör de närmaste dagarna. Påfrestningarna blev så stora att den svenske diplomaten bröt samman. Anklagelsen löd spioneri för västmakterna — USA och Tyskland. Efter förhören frikände dock den ryska militären på plats i Budapest Raoul Wallenberg från alla misstankar.

Inga medgivanden hade heller gjorts. Men då kom, enligt författaren, order från högsta ort i Moskva att svensken trots allt skulle fängslas. Inga motiveringar gavs och anklagelsen löd fortfarande på spioneri. Efter det försvann Wallenberg från Budapest.

14 år senare alltså 1959 — blev författaren själv fängslad. Anledningen var att han var jude. Straffet på tre års internering skulle avtjänas i det beryktade fängelset på Wrangels ö i Östsibiriska havet. Det dröjde några månader innan han upptäckte att Wallenberg också fanns där.

I fängelset på Wrangels ö fick en del fångar efter en tid olika arbetsuppgifter. Det kunde gälla matlagning, städning eller arbete på den medicinska avdelningen. Detta gjorde det möjligt att vidarebefordra meddelanden mellan de internerade. Författaren kom i kontakt med Wallenberg genom en fånge som hette Montaneli. Intresset för svensken var stort eftersom han lyckats rädda så många judar undan koncentrationslägren och en säker död.

☐ BOR I ISRAEL

I boken berättas bland annat om hur Wallenberg undrat om det inte fanns något annat än rysk litteratur i fängelset. Författaren

Förläggaren Israel Cohen med brevet som påstås ha dikterats av Raoul Wallenberg.

ordnade då genom sin italienska kontakt så att några tyska böcker inbakade i ett bröd blev skickade till svenskens cell.

Författaren frigavs från fängelset efter tre år — alltså 1962. Efter ytterligare sex år flydde han från Sovjet till Israel. Där bor han nu och är en bit över 70 år.

Tack vare sitt förflutna, som officer och som fånge, har författaren lyckats skapa brevkontakter med Sovjet. Sedan början på 70-talet har han skrivit och skickat åtskilliga brev och fått sex.

De flesta kommer från en och samma person. Han arbetar inom fängvården i Sovjet. Förmodligen på någon central post, eftersom han kunnat ge uppgifter om flera av Wallenbergs förflyttningar.

☐ VID LIV I ÅR

Så sent som i september i år kom ett brev på ryska som sade att Wallenberg setts vid liv (!) samma månad i ett fängelse i västra Sibirien. Texten är mycket kortfattad.

Bara en månad senare kom ytterligare ett brev. Denna gången utsmugglat av en student från ett annat land. Där verifieras uppgifterna om att Wallenberg setts vid liv (!). I texten talas det om "vår vän" och att Wallenberg flyttats igen och har ett ryskt namn.

Författaren till boken Raoul Wallenberg is still alive! har i sin ägo ett brev, som sägs vara dikterat av Wallenberg personligen!

☐ DIKTERAT

Det är skickat till Israel 1976 av den kontaktperson i Sovjet som kontinuerligt försett författaren med information om Wallenberg.

I ett följebrev fanns en förklaring om hur det förvirrade brevet kommit till: Wallenberg kunde inte skriva själv. Han var så svårt sjuk i Parkinson. Därför dikterade han brevet för en medfånge.

Som dock inte skrev ner diktatet direkt. Utan senare ur minnet.

Resultatet blev en märklig blandning av svenska, engelska, tyska och hebreiska.

Mötet med Wallenberg

Boken Raoul Wallenberg is alive! handlar till stora delar om författarens eget liv.

Ungefär 10 procent av innehållet berör den svenske diplomatens öde.

Som till exempel det här utdraget när författaren fick kontakt med Wallenberg i fängelset på Wrangels ö nära östsibiriska havet:

Text och bild:
CLAES JOHNSSON
ROBERT BENGTSSON

"Jag upprätthöll kontakten med Wallenberg genom en italienare, Montaneli. En dag skickade Wallenberg mig ett meddelande. Han skrev att han var sjuk och att han var trött på ryska böcker. Han ville få några på tyska. Nästa dag skickade jag fem tyska böcker till honom med Montaneli. Men italienaren blev tagen av vakten och kunde aldrig leverera böckerna. Montaneli tog på sej hela skulden. Han angav inte mig.

Vid den tiden hade jag två andra vänner, också de italienare. Carlo Yanini och Giuseppi Ricardi. De hjälpte mig med det mesta. Efter det misslyckade försöket att smuggla in fem tyska böcker till Wallenberg berättade Carlo en dag att han skulle tjänstgöra i bageriet. Och att han skulle kunna utnyttja tillfället för att få in böckerna till Wallenberg. Carlo berättade senare för mig hur han gick tillväga. Wallenberg fick regelbundet en stor limpa bröd — stor för att räcka en vecka. Carlo stoppade in två böcker i degen till den limpan och bakade den på låg värme. Han svarade personligen för leveransen. På så sätt fick Wallenberg brödet — och böckerna.

Strax före första maj, en stor högtidsdag i Sovjetrepubliken, gav myndigheten order om städning av Wallenbergs cell. Vakten som såg till att ordern utfördes hittade böckerna. Detta ledde till repressalier bland fångarna.

Jag föreslog att skulden skulle läggas på Pellegrini. Han var nämligen redan döende p g a de medicinska experiment som utförts på honom. Inget kunde göras för att rädda honom: han var ett levande lik. Jag skickade Giovanni Paulo till honom för att få hans eget medgivande. Det gick smärtfritt.

Men — det gick sen inte tio minuter innan vakten Ivan Vasilevich Nikolajev kom störtande in på mottagningsrummet där jag satt. Han vrålade att det hela var mitt verk — d v s att det var jag som hade gett Wallenberg böckerna. Jag svarade att det var Pellegrinis påhitt från början till slut.

Nikolajev sprang då till Pellegrini, som låg ner när han gav sitt medgivande svar genom en nick. Nikolajev drog då direkt sin pistol och sköt denne redan dödsdömde man. På så sätt klarade vi andra oss från en katastrof.

Dagen därpå kom Carlo och Ricardi med vodka och öl. Och vi skålade för vårt framgångsrika sätt att lura vakten.

Efter det här försökte jag aldrig mer att skicka böcker till Wallenberg. Inte minst därför att bevakningen kring hans barack skärptes. I början av 1960 fick jag ett meddelande på tyska från Wallenberg: Ich bin dir sehr dankbar für die Bücher. (Jag är mycket tacksam för böckerna.)

En dag kom vakten Polishcuk till kliniken och bad mej om hjälp för att få flera dagars sjukledighet. Jag sa att han var tvungen att fråga chefsläkaren, Mazurskij. Fem dagar senare träffade jag min chef. Berättade för honom att vakten Polishcuk var mycket sjuk och därför ville bli sjukskriven. Mazurskij gav klartecken till att bevilja ledigheten och sa att han skulle skriva på intyget. Så skedde. När Polishcuk fick reda på detta gav han mej klartecken till att skicka böcker till Wallenberg — just den dagen. Han skulle nämligen tjänstgöra fram till morgonen. Därefter skulle han börja sin ledighet.

Dagen därpå var det Polishcuk som gav mig ett meddelande från Wallenberg. Också den här gången på tyska. Svensken skrev att alla vakter var odågor, odjur — alla utom en, Polishcuk. De andra var tjuvar eller kriminellt belastade på annat sätt. Och — enligt Wallenberg — så var det just därför som de hade gjorts till vakter. Det var det enda de

VLT
20/1 - 1987

VLT 27/1 1987

Ovederhäftigt om Wallenberg

DEBATT

Det är viktigt att man noga prövar trovärdigheten i alla nya underrättelser om Raoul Wallenberg — en motsatt inställning gynnar bara dem som hävdar att det är nog talat i detta ämne, skriver Hans Wolf.

Så har vi fått ännu en bok om Raoul Wallenberg, framgår det i VLT av den 20 januari. Den här gången är det en före detta KGB-officer, Jefim Mosjinskij, som publicerar sina synpunkter i ärendet i en skrift med titeln Wallenberg is alive. Av någon anledning nämns inte författarens namn i VLT:s artikel.

Redan ett ytligt studium av UD:s aktmaterial visar hur svårt det är att skilja vederhäftiga uppgifter från berättelser av rena lycksökare och exhibitionister i ett fall som detta. Hundratals personer har genom åren sagt sig ha kommit sanningen om Wallenbergs öde på spåren. Det är viktigt att man noga prövar trovärdigheten i alla nya underrättelser — en motsatt inställning gynnar bara dem som hävdar att det är nog talat i detta ämne.

Mosjinskijs redogörelse innehåller en punkt som inte framkommer i VLT:s artikel men som lätt avslöjar uppgifterna som mycket otillförlitliga. Han hävdar att han satte Wallenberg på ett plan från Budapest till Moskva den 4 februari 1945. Men vi vet genom Wallenbergs samtal med hans ende veterligen överlevande cellkamrat och genom knackningssystemet med andra medfångar att han transporterades på tåg från Ungern, att han och hans fångvaktare gjorde paus för en måltid på restaurang Luther i den rumänska staden Jassy och att de efter ankomsten till Moskva med tåg åkte genom Moskvas tunnelbana innan Wallenberg infördes i Ljubjanka-fängelsets cell 123 den 31 januari. Detta återberättas bland annat i en artikel i VLT 17 januari 1985 i samband med fyrtioårsdagen av Wallenbergs försvinnande. Som var och en förstår faller Mosjinskijs boksidor samman som ett korthus.

Det återstår att se vad som finns att studera i nästa publikation i ämnet av göteborgsdocenten Rolf Karlbom. Den bästa helhetsbilden i överskådlig bokform har alltjämt tecknats av John Bierman (helst i engelsk upplaga som är fri från svenska översättningsfel) och av Jacques Derogy.

HANS WOLF

Nya uppgifter om Wallenberg

UD skeptiskt

DAGENS NYHETER 20/1 1987

Av DISA HÅSTAD

Svenska UD ställer sig skeptisk till nya uppgifter från en sovjetisk KGB-avhoppare i Israel att Raoul Wallenberg skulle leva i ett arbetsläger i Sovjet. Uppgiftslämnaren var redan på 1970-talet i kontakt med UD men trots noggann prövning säger ansvariga på UD att hans uppgifter inte kunnat bekräftas.

På Dagens Nyheters fråga om man på utrikesdepartementet nu överväger att göra en ny framställning till Sovjet för att bringa klarhet i Raoul Wallenbergs öde vill man inte ge någon kommentar.

Det var den 17 januari 1945 som den svenske diplomaten Raoul Wallenberg försvann. Han hade i Budapest räddat tusentals judar undan döden i gaskamrarna. Det sista man såg av honom var då han med eskort av några sovjetiska officerare och soldater steg in i en bil på väg till Debrecen.

Sovjet förnekade först all kännedom om honom och avgav slutligen 1957 svar på de då många svenska framställningarna som sade att Wallenberg skulle ha avlidit i fängelset Lubjanka i Moskva 1947.

Åtskilliga vittnesmål har dock gett vid handen att Wallenberg skulle ha hörts eller synts också efter detta datum. Den svenska regeringen gjorde sin senaste framställning 1979 och officiellt är man inte nöjd med den förklaring man fått om Wallenbergs död.

Tre kontakter

Jefim Musjinskij, som nu ger ut en bok i Israel och som till den amerikanska nyhetsbyrån AP har uppgett att han tillhörde de sovjetofficerare från kontraspionaget SMERSH som arresterade Wallenberg, hävdar att Wallenberg lever i Sovjet och att han så sent som förra månaden mottog ett brev med uppgift att Wallenberg lever.

Enligt Musjinskij skulle tre olika kontakter (i Zürich, Argentina och Beirut) ha skrivit till honom och hälsat från hans "vän" i Sovjet. Musjinskij hävdar att han sedan han flytt från Sovjet 1965 skulle ha fått sådana brev kontinuerligt. Musjinskij skulle dock ha hållit tyst om denna korrespondent av rädsla för sin sons öde, men han avslöjade den för den israeliska underrättelsetjänsten, Shin Bet, 1973.

Enligt Musjinskijs version skulle Wallenberg ha arresterats då han misstänktes för att ha stulit judisk egendom. Wallenberg skulle ha förhörts i två veckor och sedan satts på ett militärt flygplan med destination Moskva den 4 februari 1945.

Det är inte ovanligt med personer som dyker upp med långa och ganska detaljrika berättelser om möten de säger sig ha haft med Raoul Wallenberg.

På svenska UD säger man att denne Musjinskij redan på 1970-talet hävdade att Wallenberg befann sig i fångläger. Han skulle haft uppgift att Wallenberg fanns på ön Wrangels land.

Man har ej kunnat jämföra dessa uppgifter med de nya, då man ännu inte fått studera dem. Ett exemplar av Musjinskijs bok finns dock nu på ambassaden i Tel Aviv. Om Musjinskij kommer att förhöras av UD är för tidigt att säga.

TTA0140 4 1 49 jo ds
wallenberg
STOCKHOLM (TT)←
– Raoul Wallenberg lever fortfarande. Han finns i ett arbetsläger i Sibirien. Jag fick brev från honom så sent som i december 1986.←
Det hävdar en avhoppad f d officer i den sovjetiska hemliga polisen, KGB, som nu bor i Israel.←
←
Svenska UD känner inte till de här uppgifterna och finner dem mycket osannolika. Svenska ambassaden i Israel har inte heller fått några informationer som styrker teorin om att Wallenberg skulle vara vid liv.←
– Uppgifter av den här typen dyker upp då och då och är svåra att kontrollera, säger departementssekreterare Staffan Karlsson. De brukar sakna verklighetsunderlag.←
Det är ursprungligen nyhetsbyrån AP som kommit med de senaste spekulationerna om Wallenbergs öde. Nyhetsbyrån har intervjuat den avhoppade KGB-officeren per telefon.←
Han heter Efim Musjinskij och påstår att han var med när Raoul Wallenberg arresterades i Budapest i andra världskrigets slutskede.←
Musjinskij flydde från Sovjetunionen 1965 och bor nu i Tel Aviv. Via kontakter i KGB har han fått flera brev från Wallenberg, det sista så sent som 12 december i fjol.←
Enligt Musjinskij spärrades Raoul Wallenberg först in på ett sovjetiskt sinnessjukhus. Senare flyttades han till ett arbetsläger i Krasnojarsk i Sibirien.←
Den f d KGB-agenten säger att han länge höll kontakten med Wallenberg hemlig med hänsyn till sin son som fick lämna Sovjetnionen först 1973.←
Musjinskij hävdar att han redan 1976 informerade den israeliska säkerhetspolisen om att Wallenberg levde.←

870119-1150
NNNN

JEWISH CHRONICLE - 17.1.1975

RAOUL WALLENBERG

Dead or alive?

Missing presumed dead for thirty years, Raoul Wallenberg's file is still open in Sweden

New attempts are being made to discover the fate of a man who disappeared thirty years ago today after saving thousands of Hungarian Jews from the death ovens of Auschwitz.

It was on January 17, 1945 that Raoul Wallenberg, a young secretary at the Swedish legation in Budapest, was taken under Soviet "protection" at his own request.

In the previous seven months he had set up a network which had saved thousands from the clutches of the SS. While Eichmann planned their destruction, Jews had been furnished with Swedish documents and sheltered in 32 buildings flying the Swedish flag.

With half the Hungarian capital in Soviet hands, Wallenberg was eager to secure the Red Army's help. For a couple of weeks after his departure for Marshal Malinovsky's headquarters, the Russians assured Sweden that Wallenberg was being looked after correctly. But they quickly changed their tune.

For the next twelve years, they answered all further inquiries by referring to a broadcast of March 1945 reporting Wallenberg's death at the hands of fugitive Gestapo men.

Sweden's conviction that he was still alive was bolstered in the early 1950s by returning German PoWs who claimed to have seen Wallenberg or his driver in Moscow prisons.

Gromyko's apology

In 1957, Andrei Gromyko, then deputy foreign minister, announced the discovery of "evidence" that Wallenberg had died of a heart attack in the Lubyanka prison in 1947 and that his body had been cremated immediately without a post-mortem. Gromyko apologised for Wallenberg's death and attributed it to the excesses of the Stalin era. He had evidently been suspected of espionage.

This did not mollify the Swedes, especially as it had vindicated their rejection of earlier Soviet statements. It also clashed with further information that Wallenberg had been seen or heard of in Moscow prisons later.

One former PoW claimed that he had met Wallenberg in 1949 in a transit room in the Lefortovo prison. The Swede had told him confinement for the previous two years, he had been sentenced to 25 years in Vorkuta.

Swedish hopes rose again in the early 1960s when one of the country's leading doctors, Professor Nanna Svartz, obtained information that Wallenberg lay seriously ill in a mental hospital. She obtained this news from a Soviet scientist whom she had met at a conference in Moscow. But when Sweden made new approaches the Kremlin reacted with anger and embarrassment and Professor Svartz's informant suddenly denied knowing anything about the matter.

Island prisoner

Since 1965, the Swedish Government had made no new *démarche* to Moscow. However, the question is still regarded as open. Every new morsel of information about Soviet prison camps or their inmates is carefully sifted. Recently, discreet and unofficial inquiries have been made among Jewish and dissident émigrés from the Soviet Union.

The latest reports about "sightings" of Wallenberg circulated in Sweden last spring. One Jewish émigré in Israel believes Wallenberg could be among prisoners held on the remote Wrangel Island. However, since there are even doubts about the existence of a prison on this island, it is not surprising that the Stockholm Government hesitates to make a new *démarche*.

In any case, as Foreign Minister Andersson told Parliament last May, Sweden had tried to talk many times to the Russians but that it lead nowhere.

Even so, hope persists that Wallenberg—now aged 63—could still be living. Only last month, Russian novelist Alexander Solzhenitsyn was asked for his opinion by Wallenberg's aged mother. The Nobel laureate replied that after studying a dossier on the case it was possible that Wallenberg was alive.

The odds against Solzhenitsyn being right are, of course, enormous. But even more significant is the fact that, after 30 years, it is possible that a forgotten Soviet prisoner could still be alive. It is conceivable in the light of what we know, thanks to Solzhenitsyn and others, about the Soviet Union's vast "archipelago" of prison camps.

Sovjet 1977:

VLADIMIR-FÄNGELSET

amnesty international
svenska sektionen

1: INLEDNING

De flesta kända politiska fångarna i Sovjetunionen avtjänar straff, som utdömts av domstolar i landets rehabiliteringsarbetssystem, som straffsystemet kallas. Undantag är de som avtjänar förvisningsstraff (d v s de får bara röra sig inom ett litet distrikt, nästan undantagslöst i någon avlägsen del av landet), de som hålls i undersökningsfängelser i väntan på rättegång och de som har stängts in på psykiatriska sjukhus av politiska snarare än medicinska skäl.

De flesta politiska fångar döms, precis som icke-politiska förbrytare, att avtjäna sina straff i rehabiliteringsarbetskolonier (vanligtvis kallas dessa av fångarna för läger eller arbetsläger). Fastän dessa kolonier karaktäriseras av sträng behandling av fångar (se Amnestyrapport om politiska fångar i Sovjet), beskrivs de officiellt vara planerade och skötta så att fångarnas "omskolning" underlättas.

En liten minoritet av de politiska fångarna döms till att avtjäna hela eller en del av strafftiden i fängelse. Fängelser, liksom läger, beskrivs officiellt som institutioner för rehabiliteringsarbete och förvaltas av inrikesministeriet.

I den sovjetiska teorin om rehabiliteringsarbete är fängelser mindre lämpade att rehabilitera och omskola fångar än läger och de avses ha en större bestraffande och avskräckande effekt på internerna. Fängelser betecknas officiellt som den strängaste formen av rehabiliteringsarbetsinstitutioner. Jämfört med internerna i läger får fängelseinternerna mindre matransoner, de har sämre rättigheter när det gäller besök, korrespondens och inköp, de är instängda i celler och de står under strängare bevakning.

Domstolar kan utdöma fängelsestraff till "personer som har begått allvarliga brott ... och också till speciellt farliga återfallsförbrytare". Bland "allvarliga brott" inräknar lagen "antisovjetisk agitation och propaganda" och "flykt utomlands eller vägran att återvända hem från utlandet", två förbrytelser för vilka många politiska fångar har fällts. Enligt Amnestys erfarenhet är det sällsynt att en politisk fånge får internering i fängelse som en del av sin första dom; de flesta döms till internering i arbetsläger. Två anmärkningsvärda undantag har förekommit: Vladimir Bukovsky (som 1972 dömdes till 2 års fängelse, 5 års sträng regim i arbetsläger och 5 års förvisning) och Valentyn Moroz (som 1970 dömdes till 6 års fängelse, 3 års läger med särskild regim och 5 års förvisning).

Det allra vanligaste skälet till att samvetsfångar sänds till Vladimirfängelset är bestraffning för påstådd "illvillig kränkning av disciplinkraven " (artikel 53 i den sovjetiska lagen om rehabiliteringsarbete). Många politiska fångar som avtjänar straff i arbetsläger protesterar ihärdigt mot förhållanden i deras läger och mot godtyckliga handlingar från myndigheternas sida gentemot de politiska fångarna. De genomför regelbundet hungerstrejker och arbetsstrejker och försöker skicka uppgifter om sina förhållanden ut till omvärlden. (Dessa uppgifter når faktiskt omvärlden i många fall och de utgör den viktigaste informationskällan om interneringsförhållanden i Sovjet). För ett sådant uppförande bestraffas fångarna på många olika sätt, inklusive internering i straffceller med minskad matranson. Det strängaste straffet är förflyttning till ett fängelse. Detta straff innebär en förändring av fångens dom och kan sålunda bara åläggas honom av en domstol. Fången prövas inför rätta för de olika disciplinbrott som lägerledningen anklagar honom för och döms till att avtjäna en del av sin tidigare utdömda strafftid i fängelse. Maximalstraffet i ett sådant fall är att fången avtjänar de följande 3 åren av sin strafftid i fängelse.

I nummer 32 - 42 av samizdattidningen för mänskliga rättigheter A Chronicle of Current Events (utgiven i Moskva) rapporterades det att ungefär 45 politiska fångar under perioden 17 maj 1975 - 8 oktober 1976 som en disciplinåtgärd överfördes från arbetsläger till fängelse. Samtliga dessa fångar sändes till Vladimirfängelset.

Vladimirfängelset är det som är mest känt utanför Sovjet och det enda fängelse i vilket politiska fångar som Amnesty känner till avtjänar straff.

Amnesty International uppskattade i sin rapport om politiska fångar i Sovjetunionen att det vid den tiden fanns "omkring 50" politiska fångar i Vladimirfängelset. Sedan dess har två nyligen frisläppta interner från Vladimirfängelset uppskattat att där finns mellan 70 och 80 politiska fångar. Dessa högre siffror baseras emellertid på rykten om fångar vars fall är okända även för de andra fångarna; denna högre siffra tycks också omfatta personer som fällts för icke-politiska förbrytelser och som har förenat sig med politiska fångar för att kräva att politiska fångar erkänns som en särskild grupp.

Politiska fångar i Vladimirfängelset är nästan alltid personer som har fällts för "antisovjetisk agitation och propaganda" eller "flykt utomlands eller vägran att återvända till Sovjet från utlandet".

Det följande är korta anteckningar om några av de politiska fångar i Vladimirfängelset som fällts för "antisovjetisk agitation och propaganda".

Zinovy Antonyuk (född 1933) är från Ukraina och arbetade före sin arrestering som kemist i Kiev. Han var en av ett stort antal ukrainska intellektuella som arresterades 1972 under en officiell kampanj mot ökningen av samizdatlitteratur och öppet framförda åsikter om Ukrainas självständighet. Han anklagades för antisovjetisk agitation och propaganda och ställdes inför rätta i augusti 1972. Han anklagades speciellt för att han innehaft och förmedlat till andra personer ett nummer av den ukrainska samizdattidningen Ukrainian Herald och andra dokument. Antonyuk hävdade att denna litteratur inte var "antisovjetisk". Han befanns skyldig och dömdes till 7 års internering med sträng regim i ett arbetsläger och 3 års förvisning. Han avtjänade en del av sin tid i en arbetskoloni i Permregionen och deltog där i hungerstrejker och andra protester från de politiska fångarnas sida mot förhållanden i lägret. På hösten 1975 överfördes han som en bestraffning till Vladimirfängelset. Antonyuk lider av dåligt hjärta och av en leveråkomma som vid ett tillfälle orsakade honom medvetslöshet i lägret i Perm. Andra interner i Vladimirfängelset har rapporterat att Antonyuk är en av de sjukaste fångarna där. Han är inte befriad från tvångsarbete på grund av sin dåliga hälsa, inte heller är han befriad från bestraffningar (inklusive minskade matransoner) för disciplinbrott eller för vägran att fullgöra tvångsarbete.

Georgy Davydov (född 1941) var geologiingenjör i Leningrad. Han arresterades på Moskvas flygplats i september 1972 när man fann att han innehade samizdatdokument. Han åtalades för antisovjetisk agitation och propaganda och anklagades särskilt för att arbeta på att framställa och distribuera samizdatlitteratur, däribland A Chronicle of Current Events, två kapitel ur boken Den stora skräcken av den engelske författaren Robert Conquest och en essä av Alexander Bolonkin (som numera också är politisk fånge) med titeln En jämförelse av levnadsstandard hos arbetare i Tsarryssland, Sovjetunionen och avancerade kapitalistländer. Davydov dömdes i juli 1973 till 5 års sträng regim i arbetsläger och 2 års förvisning. Han sändes till Permregionen för att avtjäna sin dom, men överfördes av disciplinskäl till Vladimirfängelset i november 1974. Han är en av de politiska fångar i Vladimirfängelset som har protesterat mot tvångsarbetsförhållandena genom att vägra att arbeta. För detta bestraffades han 1975 med 4 månaders sträng regim och när han efter denna period åter vägrade att arbeta fick han omedelbart ytterligare 6 månaders sträng regim. I april och maj 1976 sattes Davydov i straffcell i 30 dagar för påstått försök att sända information ut ur fängelset.

Zoryan Popadyuk (född 1953) är från Ukraina och var språkstuderande innan han arresterades. Han var en av de 11 studenter från universitetet i Lvov som arresterades i slutet av 1972 i samband med deras inblandning i en inofficiell ungdomsgrupp. De flesta studenter släpptes senare och avstängdes från universitetet, men Popadyuk åtalades för antisovjetisk agitation och propaganda, speciellt i samband med hans roll vid publiceringen av samizdattidningen Progress. Han ställdes inför rätta på hösten 1973 och dömdes till 7 års internering följd av en tids förvisning. Han sändes till ett lägerområde i Mordovia (flera hundra kilometer sydost om Moskva). Där var han inblandad i ett antal protester från de politiska fångarnas sida, däribland hungerstrejker och vädjanden för kvinnliga ukrainska politiska fångar. Han överfördes till Vladimirfängelset i slutet av 1975 eller i början av 1976.

Bagrat Shakverdyan (född 1940 eller 1944) är armenier och arbetade innan han arresterades i Yerevan som cybernetikingenjör. Han var en av ett antal armenier som arresterades 1973 anklagade för nationalistiska aktiviteter. Shakverdyan ställdes inför rätta i november 1973 åtalad för antisovjetisk agitation och propaganda och "medlemskap i en antisovjetisk organisation". Hans rättegång gällde officiellt för att vara öppen, men några av hans vänner som försökte närvara vid den hindrades och hölls häktade i 3 dagar av polisen. Shakverdyan dömdes till 5 års internering sträng regim i arbetsläger och 2 års förvisning. Han sändes till Perm för att avtjäna straffet. Där deltog han i åtskilliga protester, vädjanden och hungerstrejker tillsammans med andra politiska fångar. Han överfördes till Vladimirfängelset på hösten 1976.

Gabriel Superfin (född 1943) var litteraturforskare och arkivarie i Moskva. Han arresterades där i juli 1973 och åtalades för antisovjetisk agitation och propaganda. Rättegången mot honom ägde rum i maj 1974, inte i Moskva utan i Oryol, 380 kilometer sydväst om Moskva. Den enda rimliga förklaringen till denna ändring av jurisdiktionsort var myndigheternas önskan att begränsa utländska journalisters och Superfins vänners möjligheter att närvara vid rättegången. Superfin åtalades för: att 1968 ha skrivit under ett brev till försvar för flera författare som då satt i fängelse för samizdataktviteter; att ha hjälpt till att sända ut ur Sovjet fången Edward Kuznetsovs dagböcker (vilka senare publicerades i London och New York under titeln Fängelsedagböcker); att ha deltagit i publiceringen av A Chronicle of Current Events och andra förbrytelser i samband med samizdatlitteratur. Han dömdes till 5 års internering sträng regim i ett arbetsläger och 2 års förvisning. Han skickades till ett läger i Perm och deltog där i de politiska fångarnas protester för att förbättra föhållandena. Han straffades för det ett flertal gånger och överfördes till Vladimirfängelset på sommaren 1975. I januari 1976 konfiskerade fängelsetjänstemän han bibel, hans bönbok och 3 nummer av en religiös tidning och Superfin påbörjade då en hungerstrejk. Han tillbringade de 6 första dagarna av sin hungerstrejk i en straffcell. Hans hungerstrejk varade i 33 dagar. I juni 1976 blev Superfin satt på sträng regim i 3 månader och hans vänner i Moskva uttryckte förhågor för hans hälsa.

"Flykt utomlands eller vägran att återvända till Sovjet från utlandet" betecknas i sovjetisk brottsmålslag som "förräderi" och personer som fälls för det döms ofta till 10 eller 12 års internering. Brottet består helt enkelt i att man försöker lämna Sovjet utan officiellt tillstånd, eller i att man vägrar att återvända när man blir beordrad att göra det. Det är ytterst svårt för sovjetmedborgare att få officiellt tillstånd att lämna landet för att bosätta sig utomlands, trots att Förenta Nationernas förklaring om de mänskliga rättigheterna säger att "Envar har rätt att lämna vilket land som helst, inklusive sitt eget, och att återvända till sitt hemland". (Denna rätt tillkännages också i "Internationella fördraget för avskaffande av alla former av rasdiskriminering", 1966).

Ett antal av de som fängslats för detta brott är värnpliktiga i de väpnade styrkorna som försökt fly utomlands. De fall ur denna grupp som Amnesty känner till har dömts för "förräderi" (flykt utomlands), vilket innebär straff på mellan 10 och 15 års internering, oftare än rätt och slätt desertering, vilket innebär en kortare strafftid på mellan 3 och 7 års internering.

Ett exempel på personer som fällts för "flykt utomlands eller vägran att återvända till Sovjet från utlandet" och som internerats i Vladimirfängelset är Vladimir Balakhonov.

Vladimir Balakhonov (född 1935) arbetade som översättare på Världsmeteorologiorganisationen (WMO) i Genève från maj 1969 till september 1972. Den Schweiziska regeringen beviljade hans anhållan om politisk asyl för honom själv och hans familj, men Balakhonovs fru beslöt att återvända till Sovjet med deras lilla dotter. Några veckor efter hennes avresa beslöt också han att återvända sedan han av tjänstemän på den sovjetiska ambassaden försäkrats om att han inte på något vis skulle bli åtalad. Balakhonov arresterades i Moskva i januari 1973 och åtalades för förräderi enligt artikel 64 i den sovjetiska brottslagen. Denna definierar "flykt utomlands eller vägran att återvända till Sovjet från utlandet" som ett förräderibrott. Han genomgick en psykiatrisk undersökning på Serbskyinstitutet för rättspsykiatri, förklarades fullt normal och sändes till rättegång. Han dömdes till 12 års sträng regim i arbetsläger.

Balakhonov har deltagit i ett antal aktioner som organiserats av fångarna för att protestera mot dåliga fängelseförhållanden och för att stärka deras krav att bli erkända som politiska fångar. 1975 tillbringade han en tid på den psykiatriska avdelningen i ett lägersjukhus och i juli 1975 överfördes han för en tid av 3 år till Vladimirfängelset. Där har Balakhonov flera gånger placerats i straffcell (ensam, utan något att läsa, utan värme eller varma kläder och med minskade matransoner) därför att han deltagit i protester och hungerstrejker och vägrat att göra tvångsarbete.

Vladimirfängelset är beläget i den gamla ryska staden Vladimir, ungefär 175 kilometer öster om Moskva. Fängelset består av sex byggnader, av vilka en daterar sig till Katarina den storas regeringstid på 1700-talet.

Fångar i Vladimirfängelset interneras i celler (i motsats till lägren, där fångarna för det mesta interneras i baracker). I varje cell finns mellan 2 och 6 fångar. Enligt sovjetisk lag om rehabiliteringsarbetsinstitutioner måste det finnas 2,5 kvadratmeters yta per person i cellerna, men fångar hävdar att man ofta bryter mot denna norm och att många celler är överfulla. Varje celldörr har ett hål genom vilket vakterna kan iaktta internerna. Varje cellfönster täcks av persienner av järn så att fångarna inte kan se ut. En del celler har en tvättho med rinnande vatten och en toalett. Andra celler har ingetdera, och fångarna måste använda sig av en toaletthink. Fångarna får sin mat genom en matränna i celldörren. Cellgolven är av cement och fångar har fruktlöst begärt att de skall täckas med någon slags kakelplatta för att göra dem mindre obehagliga.

Fångar har klagat över att ett antal celler i Vladimirfängelset saknar lämplig ventilation, eller ventilation överhuvud taget, och att de i samband med dålig eller obefintlig avloppsanläggning är kvava och luktar mycket illa. Det har också förekommit klagomål från fångar om uppvärmningen av cellerna; denna är ofta ineffektiv och gör cellerna antingen obehagligt varma eller alltför kalla beroende på årstiden. Fångar klagar över att cellerna är upplysta av glödlampor på mellan 60 och 100 watt, vilket är otillräckligt för att man skall kunna läsa, speciellt som inget dagsljus kommer in i cellerna på grund av järnluckorna framför fönstren.

Fångar i Vladimirfängelset har tillstånd att motionera i 60 eller 30 minuter varje dag beroende på vilken regim de har. Följande beskrivning av motionsområdet (ur en rapport publicerad 1976 av Gruppen för hjälp att genomföra Helsingforsavtalet i Sovjetunionen) sammanfattar beskrivningar som fångar själva gett av motionsmöjligheterna:

"Motionsgårdarna är små stenschakt. Varje motionsgård mäter 5 eller 6 gånger 3 eller 4 meter, lite större än cellerna, och omges av höga tegelväggar. Upptill finns ett järngaller. (När fången är i sin cell ser han aldrig himlen, och när han motionerar ser han himlen som ur en bur. Gräs och andra växter ser han aldrig.) Solljus faller normalt inte in på motionsgårdsområdet."

Den här dossiern kommer att koncentrera sig på det som framför allt varit föremål för klagomål från fångarnas sida: otillräcklig mat av dålig kvalitet, torftig medicinsk vård, tvångsarbete under otillfredsställande förhållanden och godtyckliga stränga bestraffningar åt politiska fångar när de yttrat en avvikande mening eller när de gjort försök att förbättra sina villkor.

Många av fångarnas klagomål omfattar påståenden om olagliga handlingar från myndigheternas sida, och fångarna påstår ofta att deras behandling står i strid med Sovjets rehabiliteringsarbetslag, som föreskriver:

"Bestraffningens genomförande har inte som mål att åsamka psykiskt lidande eller att förnedra en persons värdighet".

Enligt sovjetisk lag garanteras fångarna rätten att klaga hos officiella och offentliga organ över sina villkor, och juridiska ombud och de offentliga Övervakningskommittéerna (som är knutna till lokala regeringsråd) är bemyndigade att vidta åtgärder för att få bort missbruk.

Politiska fångar i Vladimirfängelset framför regelbundet formella klagomål till officiella och offentliga organ om förhållanden i fängelset och om handlingar som fängelseledningen genomför. Endast i sällsynta fall har tjänstemän fattat beslut till förmån för fångarnas klagomål och åtagit sig att stävja missbruk.

Rapporter från interner i Vladimirfängelset år 1975 och 1976 har anfört några fall i vilka prokuratorsämbetet i vissa begränsade frågor har fattat beslut till förmån för fångarnas klagomål. I vissa individuella fall har prokuratorsämbetet ogillat ett beslut av fängelseledning att inställa en fånghustrus besök, fastställt som oberättigat att en fånge placerats i straffcell, och avlägsnat några av de mera överdrivna och godtyckliga inskränkningarna i fångarnas rätt att inneha böcker och annat läsbart.

Dessa ingripanden från prokuratorsämbetets sida är ett välkommet tecken på att det finns åtminstone någon vilja och förmåga hos myndigheterna utanför fängelset att kontrollera fängelseledningens handlingar.

Emellertid är det så att de allra flesta klagomål från fångar avvisas såväl av prokuratorsämbetet som av den lokala Övervakningskommittén. Det vanliga svaret från dessa institutioner är att den speciella behandling som fången klagat över " är inte mot lagen" eller att klagomålet är "utan grund". Prokuratorsämbetet och övervakningskommittén tycks vara maktlösa när det gäller att avhjälpa många former av elementär och ständig dålig behandling av fångar: avsiktlig vägrän att ge lämplig mat, godtycklig och ofta farlig bestraffning av fångar, olämplig och ofta slarvig omsorg om fångarnas medicinska behov och ständiga provokationer från fängelseledningens sida i fråga om fångarnas korrespondens, lektyr, religiösa behov, etc.

I ett antal fall har fångar ålagts bestraffningar på den skenbara grunden att deras formella klagomål innehöll "förtal" mot fängelseledningen eller "otillåtet språk". Till exempel, i januari och februari 1975 sattes samvetsfången Yakov Suslensky två gånger i straffcell (i totalt 27 dagar) på grund av innehållet i klagobrev som skrivits av honom. En annan politisk fånge, Bobur Shakirov, framförde ett formellt klagomål över dessa bestraffningar av Suslensky och blev därför själv satt i straffcell i mars 1975. (Bobur Shakirov informerades officiellt om att ett annat skäl för att han blev straffad på detta sätt var att han i ett klagomål hade beskrivit interner i Vladimirfängelset som "politiska fångar", vilket var fastställt som "otillåtet språk".) I maj 1975 sattes Yakov Suslensky åter i straffcell, denna gång i 15 dagar, därför att han i ett klagobrev gjorde en ogynnsam jämförelse mellan förhållanden i Vladimirfängelset och V. I. Lenins förhållanden under sin exil i början av seklet. I augusti 1975 sattes fångarna Yury Vudka, Alexander Chekalin och Gunnar Rode i straffcell på grund av att de framfört ett "illvilligt" klagomål att fångarna gavs oätlig föda.

Andra exempel på att fångar blivit bestraffade på grund av formella klagomål skulle kunna anföras, och också exempel på fångar som bestraffats därför att de protesterat mot orättvisa bestraffningar av deras fängelsekamrater. 1976 rapporterades en tjänsteman ha sagt till fången Georgy Gladko: "Sluta upp med att skriva klagomål eller också kommer en psykiater att ta hand om Dig!" Andra fall har rapporteras där samma hotelse har framförts.

Under dessa förhållanden tillgriper de politiska fångarna i Vladimirfängelset regelbundet sätt att protestera som inte finns föreskrivna i lagen: hungerstrejker och arbetsvägran är vanliga företeelser. Dessa får ofta tjäna som grund för nya bestraffningar och en ond cirkel av protester och bestraffningar har sålunda blivit ett ständigt inslag i fångarnas liv i Vladimirfängelset. Internerna i Vladimirfängelset fortsätter också att försöka sända ut information ur fängelset om förhållandena där. Det är på sådan information som den föreliggande dossieren baseras.

2: MAT

I sovjetisk straffpraxis varierar den mängd föda som ges till fångarna beroende på den typ av institution i vilken fångarna avtjänar sin dom.

Interner i fängelser har de lägsta matnormerna. Mängden föda som ges till interner i fängelser varierar beroende på om de har normal regim, sträng regim (som bestraffning), minskad regim (reducering av matransonen som inte förutses i lagen och som används den första månaden av sträng regim) eller om de är i straffcell.

Sovjetisk strafflagstiftning beskriver bara i allmänna ordalag normerna för föda åt fångarna och säger att Sovjetunionens ministerråd fastställer de exakta normerna. Normerna offentliggörs i själva verket aldrig av någon sovjetmyndighet och antecknas i interna instruktioner från inrikesministeriet (MVD). Amnesty International har aldrig hört att Sovjets hälsoministerium eller Sovjets allmänna prokuratorsämbete har spelat någon roll vid fastställandet av matransoner: man tycker att båda dessa institutioner borde ha en skyldighet att ge råd om vilka normer som är eller inte är acceptabla.

1) Den "normala" underhållsstandarden för fängelseinterner är normal fängelseregim.

Ett anonymt dokument skrivet år 1973 av en intern eller f d intern i Vladimirfängelset anger, såsom följer, hur mycket föda fångarna får vid normal regim (alla kvantiteter i gram):

Bröd - 450	Potatis - 550	Makaroner - 10	Fett - 5
Kött - 40	Grönsaker - 250	Mjöl - 10	Socker - 20
Fisk - 70	Gryn - 90	Vegetabilisk olja - 15	Salt - 10

I sin rapport om politiska fångar i Sovjet beräknade Amnesty International att denna diet innehöll omring 2200 kalorier. Amnesty-rapporten bedömde att "detta kaloriintag är lämpligt bara om fången sover åtta timmar, utför lätt arbete under fyra timmar och förblir sittande resten av tiden".

En nyligen publicerad (juli 1976) detaljerad rapport från Gruppen för hjälp att genomföra Helsingforsavtalet i Sovjet var mera pessimistisk. Den beräknade att dieten vid normal regim innehåller omkring 2000 kalorier och omkring 51 gram protein. Rapporten beräknade till 2200 den kalorimängd som behövs "för en man i vila, under normala förhållanden", och bedömde att dieten vid normal regim låg 10% under denna minimumstandard.

I praktiken ligger ransonen vid normal regim ännu mera under fångarnas födobehov än vad de rena siffrorna visar. För det första är det så att de flesta fångar i Vladimirfängelset som Amnesty känner till kommer dit efter att ha tillbringat månader, vanligtvis år, i arbetskolonier med förhållanden som "medicinsk vanvård ... ständig hunger och ... överarbete", och de befinner sig i ett fysikt tillstånd som är lägre än det som behövs för att kunna uthärda normal regimdiet utan att få sämre hälsa eller att deras medicinska åkommor förvärras.

För det andra är maten som man får i fängelset, oavsett regim och enligt många rapporter under ett antal år från fångar, av låg kvalitet. Åtskilliga sådana rapporter skulle kunna citeras här, men följande uttalande ur Helsingforsgruppens rapport från juli 1976 kan räcka:

"Sålunda är det svarta (råg-) brödet vanligtvis inte genomgräddat, fuktigt och tungt; det är helt annorlunda än det bröd som säljs utanför fängelset. Fisken (i fängelset: skarpsill, sardell, mycket salt; i lägren: saltad torsk eller någon annan saltad fisk) är inte sällan helt skämd och rutten. Köttet är av lägsta kvalitet, rester. Surkålen, som används för att göra kålsoppa eller borsch som man ger fångarna flera gånger i veckan, luktar mycket illa eller är helt rutten. Potatisen man får under en stor del av året är förtorkad och borde för länge sedan ha kasserats. Och så vidare."

Vidare är det så att fängelseransonerna, vid normal regim såväl som annan, inte innehåller färsk frukt eller grönsaker och därför inte ger tillräckligt med vitaminer.

Normal regimdiet i fängelset är särskilt otillräcklig när fångarna som får dessa ransoner förväntas utföra arbete. Sedan i slutet av 1974 eller i början av 1975 (se nedan avdelningen om arbete) har man av fångarna i Vladimirfängelset krävt att de skall utföra tvångsarbete. (Tidigare politiska fångar har inte blivit beordrade att arbeta, uppenbarligen därför att deras arbete enligt den officiella uppfattningen inte kunde användas ekonomiskt).

Fastän det arbete som fångarna fick sig tilldelat var ansträngande både i fråga om arbetsförhållanden och de produktionsnormer man ställt upp för dem, ökades deras matranson endast med 100 gram bröd per dag.

Fångar med normal regim i Vladimirfängelset har viss möjlighet att utöka sin diet genom att de tillåts köpa för 3 rubler i månaden i fängelseaffären. (Interner på sträng regim får köpa för 2 rubler, se nedan.) Denna summa måste täcka inte bara matinköp som fången vill göra utan också alla hans andra behov: tobak, pennor, kuvert, papper och frimärken, tandkräm och tandborste,tvål, rakblad, etc. En fånges rätt att handla i affären kan upphävas i en månad som en disciplinåtgärd. Han får i affären bara köpa för pengar som han tjänat genom arbete i rehabiliteringsarbetsinrättningen.

Omedelbart efter det att Vladimir Bukovsky frisläppts från Vladimirfängelset och lämnat Sovjet gjorde han en dokumentation om Vladimirfängelset. I denna dokumentation gjorde Bukovsky upp en lista över 36 artiklar som finns att köpa i fängelseaffären. Priserna på varorna på listan omfattade:

Äppelsylt	- 0.6 eller 0.64 rubel för en halvkiloskruka
Margarin	- 0.36 rubel för 200 gram
Svamp-solyanka (en soppa)	- 0.34 rubel för en halvkilosburk
Grönsaks-solyanka	- 0.32 rubel för ett halvt kilo
Ost (beroende på sort)	- från 1.6 till 3.6 rubler per kilo.

Sålunda skulle en fånge med normal regim kunna utöka sin diet varje månad med högst 2.5 kilo äppelsylt eller knappt 2 kilo av den billigaste osten även om han förbrukade sina 3 rubler enbart på mat.

Bukovsky tillade att artiklarna på hans lista inte alltid finns tillgängliga i fängelseaffären, och Helsingforsgruppens rapport anger från andra källor att artiklarna i affären "vanligtvis är av mycket låg kvalitet, ofta gamla och på väg att bli skämda".

De olika produkter som får finnas tillgängliga i fängelseaffären finns antecknade i de opublicerade Regler för inre ordning (som utgivits av MVD). Helsingforsgruppens rapport anger att följande artiklar bland andra inte finns på listan över artiklar som får säljas till fångar: socker, honung, olika köttprodukter, mjölk, torrmjölk och choklad. Vladimir Bukovsky har sagt till Amnesty att lök "ibland" finns att köpa i affären.

Fångar kan också köpa bröd i affären, till följande priser enligt Vladimir Bukosvkys "Dokumentation".

Rågbröd	- 0.15 rubel per kilo
Vitt bröd	- 0.15 rubel för ett halvt kilo
Vitt bröd	- 0.22 rubel för 800 gram.

Emellertid tillåts fångarna köpa bröd bara två gånger i månaden, och då högst två kilo varje gång.

Normal regim förser internerna i Vladimirfängelset med de högsta tillgängliga ransonerna och även dessa är helt otillräckliga. Av disciplinskäl är emellertid många fångar under vissa perioder på annan regim, och de får då ännu lägre ransoner.

2) Sovjetisk strafflag föreskriver att interner kan sättas på sträng regim i mellan 2 och 6 månader som bestraffning för disciplinbrott (se nedan "Bestraffningar"). Alla fångar som av disciplinskäl överförs från arbetskoloni till Vladimirfängelset sätts också automatiskt på sträng regim. Enligt en appel som 1975 utgavs av Gruppen för försvar av mänskliga rättigheter i Sovjet: "De som flyttas första gången får två månaders sträng regim, de som flyttas andra eller tredje gången får sex månader".

Sträng regim innebär en diet som liknar den man får vid normal regim förutom att kvantiteterna är mindre. Enligt Helsingforsgruppens rapport ger sträng regimdiet i fängelse omkring 1750 kalorier och 49 gram protein per dag. Bristerna i kvalitet är desamma som vid normal regimdiet. Fångens möjlighet att utöka sin diet från fängelseaffären är mindre, genom att han får göra av med bara 2 rubler per månad i affären (medan fångar på normal regim får köpa för 3 rubler).

I nuvarande praxis underkastas varje fånge som är satt på sträng regim i Vladimir fängelset ytterligare minskning av maten under den första månaden av hans tid i sträng regim. Denna restriktion finns föreskriven inte i sovjetisk lag utan i interna, opublicerade föreskrifter från MVD, och politiska fångar i Vladimirfängelset betraktar dem som illegala. Denna "minskad ranson"-diet är känd som norm 9b.

Helsingforsgruppen anger såsom följer den mat som ges till fångar som får "minskad ranson" (mängd i gram):

Norm 9b

Rågbröd	- 450
Vetemjöl	- 10
Gryn	- 50
Fisk	- 60
Fett (eller vegetabilisk olja)	- 6
Kött	- 00
Potatis	- 250
Kål	- 200
Tomatmassa	- 5

Helsingforsgruppens rapport beräknar att denna diet ger omkring 1400 kalorier och 38 gram protein per dag.

Vladimir Bukovsky ger i sin "Dokumentation" samma siffror för minskad ranson, förutom att han tillade att fången också får 20 gram salt varje dag. Bukovsky angav den dagliga kostnaden för denna diet till "21.3 kopek".

Helsingforsgruppens rapport specificerar innehållet i en dags föda för de som har minskad ranson i Vladimirfängelset:

" 450 gram inte tillräckligt gräddat, fuktigt, surt och tungt bröd, och dessutom detta:

Frukost - 60 gram skarpsill eller sardell, inte sällan helt skämd och oätlig;

Lunch - omkring en halv liter vattning kålsoppa utan kött eller vattnig buljong utan kött (i soppan simmar, förutom skämd, illaluktande kål, några få bitar potatis, ofta svart; i buljongen finns det likaså några få bitar potatis och några få gryn, antingen korngryn elle havre);

Middag - ungefär ett fullt glas kokta gryn (havre, korngryn eller vete, kokt i vatten).

Siffror på mängden fett (eller vegetabilisk olja) varierar: enligt vissa siffror är det 3-4 gram per dag, enligt andra 5-6 per dag. (Fettet läggs till maten.)"

I ett öppet appellbrev skrev Vladimir Bukovskys mamma 1975:

"Trots hans dåliga hälsa och utmattning har han beordrats arbeta i fängelset, och när han vägrade att lyda, började myndigheterna än en gång tortera honom med hunger. Den 29 juli beordrade Vladimirfängelsets ledning att han skulle sättas

på sträng regim med minskade ransoner i sex månader som bestraffning. Den första månaden kommer han att få s k minimumdiet och den fruktansvärda hungern under den första månaden med en daglig norm av tre gram fett har beskrivits. Och min son kan inte äta de där resterna av salt fisk, den ruttna surkål och det sura bröd som man ger honom - de gör att han får skarpa magsmärtor." (Liksom många andra interner i sovjetiska rehabiliteringsarbetsinstitutioner hade Bukovsky så småningom fått magsår.)

Enligt vissa rapporter från Sovjet orsakade minskad ranson minst lika mycket lidande för fångarna som den ännu mindre dieten som de som sitter i straffcell får, därför att minskad ranson varar längre: en månad medan däremot den ännu mindre dieten i straffcell enligt lagen får ges i maximalt 15 dagar.

Nummer 42 (8 oktober 1976) av A Chronicle of Current Events rapporterade:

"På grund av för lite mat lider fångar på sträng regim av svullnader i fingerlederna och svullnader och röda fläckar visar sig på deras kroppar."

Samma nummer av Chronicle rapporterade såsom följer om Gabriel Superfins tillstånd i slutet av en period av sträng regim:

"Den 26 augusti avslutade Superfin 3 månaders sträng regim. På kvällarna svullnar hans ben upp och han har svårigheter med sin mage och sin lever, han har ihållande smärtor."

3) Enligt sovjetisk lag kan fängelseinterner också bestraffas med upp till 15 dagar i straffcell. (Se också nedan "Bestraffningar"). I talrika fall har fångar hållits i straffcell under längre perioder än de 15 dagar som lagen anger som maximum.

Den mat en fånge får i straffcell är såsom följer:

En dag får han mat enligt norm 9b (minskade ransoner - se ovan), och följande dag får han bara 450 gram av det vanliga brödet, salt och kokande vatten. Sålunda får fången varm mat endast en dag av två, och bröd och vatten en dag av två. Enligt en rapport får fången på "mellandagarna" (ibland kallade "hungriga dagar") tre kannor kokande vatten.

När denna dossier höll på att skrivas anlände från Sovjet nummer 42 av A Chronicle of Current Events, daterad den 8 oktober 1976. Detta det senaste numret av Chronicle rapporterar:

"Sedan i april har man till dem som sitter i straffcell börjat ge en skål soppa på "hungriga dagens" morgon."

3: MEDICINSKA FÖRHÅLLANDEN

Ett annat område där de politiska fångarna i Vladimirfängelset framför ständiga och starka klagomål är otillräckligheten i den medicinska behandlingen av fångar.

Fångarnas klagomål över medicinsk behandling måste ses i samband med otillräckliga matnormer för fångarna, särskilt som dessa ofta underkastas bestraffningar som medför ytterligare drastiska inskränkningar i matransonerna. Särskilt för fångar som innan de kom till Vladimirfängelset har tillbringat en lång period i andra rehabiliteringsarbetsinstitutioner gör den kvantitativt och

kvalitativt undermåliga födan i Vladimirfängelset att uppkomsten av nya medicinska åkommor underlättas och gamla förvärras.

Ett uttalande från 1975 av fångarna i Vladimirfängelset sade:

"Allas hälsa blir svårt försvagad. Nästan alla lider av kroniska magsjukdomar, ofta samtidigt med leversjukdom; de har ofta dåliga hjärtan; Sergiyenko lider av tuberkulos som har blivit svårt förvärrad; många upplever en katastrofal försämring av synen ..."

Vladimir Bukovsky har beräknat sedan han lämnade Sovjet att så många som "en fjärdedel" av internerna i Vladimirfängelset lider av tuberkulos, en siffra som han delvis tillskriver bristen på isolering av de fångar som lider av tuberkulos. A Chronicle of Current Events (30 september 1975) rapporterade:

"I ett och ett halvt år har Mikhail Makarenko bott i samma cell som en man som lider av tuberkulos. Nu har han själv en aktiv form av tuberkulos."

Ett yttrande från 1976 av Malva Landa och Tatyana Khodorovich, aktivister för de mänskliga rättigheterna i Moskva, sade att några politiska fångar fick bo i den del av block 2 där man höll fångar som hade smittosamma sjukdomar (inklusive tuberkulos och veneriska sjukdomar) och att alla dessa gångar delade samma toalett. Fången Alexei Safronov hungerstrejkade från den 26 december 1975 till den 15 januari 1976 för att få bli flyttad från denna del av fängelset.

Andra fall av politiska fångar som får bo i samma cell som fångar med tuberkulos har rapporterats. (Under en följd av år har det också förekommit många klagomål från politiska fångar att de har varit tvungna att dela cell med fångar som var klart mentalsjuka.)

Bukovsky har också sagt att omkring "25%" av internerna lider av magsår (som Bukovsky själv gjorde), en uppskattning som bekräftas av tidigare rapporter. Tydligen är såråkommor en vanlig följd av den illa tillagade maten av dålig kvalitet som fångarna får under en följd av år.

Ändå är det ovanligt att interner i Vladimirfängelset ges speciellt lämplig diet ens för allvarliga åkommor. Som bäst kan en fånge räkna med flera veckors förbättrad sjukhusdiet om hans tillstånd blir särskilt allvarligt, till exempel efter en hungerstrejk av avsevärd längd.

När Georgy Gladko blev frisläppt från Vladimirfängelset 1975 efter 13 års internering (den mesta tiden i arbetsläger) vände han sig för att få hjälp till Malva Landa, en aktivist för de mänskliga rättigheterna i Moskva. Hon publicerade senare en artikel som innehöll följande detaljer ur den medicinska behandlingen av Gladko när han kom till Vladimirfängelset i slutet av 1974:

" Gladko har redan i många år lidit av hungermagsår ..... Trots detta sår blev han satt på sträng regim med minskad ranson under den första månaden när han överfördes till Vladimirfängelset. I kommittén som föreskrev denna regim deltog en läkare. G. Gladko talade om för läkaren att han hade ett mycket smärtsamt magsår och hungersmärtor och att detta fanns antecknat i hans journal. Han bad att han av det skälet inte skulle sättas på "minskad ranson"-regim. Läkaren svarade att hon inte brukade lägga sig i sådana saker som regim. (Och ändå fanns hennes underskrift på tillstånd att sätta fånge på den eller den regimen!) En hel månad gick - släpade sig fram - när man gjorde analyser för att fastställa att Gladko led av magsår (fängelset trodde inte på den diagnos man ställt i lägret). Efter en månad med minskade ransoner lades Gladko in på sjukhus i tre veckor."

I sin "Dokumentation" säger Bukovsky:

"Under de förhållanden som gäller för medicinsk praxis i fängelset ..... Fängelseläkarna kan inte åta sig att bota patienter. Fängelsemedicinens roll går bara ut på att lindra en sjukdoms akuta stadium och att förhindra en otillåten dödlig utgång. Följdaktligen antar sjukdomar en kronisk form, svåra att behandla och ledande till invaliditet.

Zamovskaya, läkaren i lägerblock 4, sade rent ut: "Det är ett fängelse ni är i, jag har inte för avsikt att ge er ordentlig behandling, och hur som helst så är ni våra fiender. Jag tänker inte ägna min tid åt kappvändare och förrädare". Hon sade till mig personligen (när jag bad om behandling för en leveråkomma): "Jag satte dig inte i fängelset, du är underkastad en bestraffning: du hade väl inte behövt göra så att du hamnade i fängelse!"

Bukovsky beskriver vidare den formella proceduren och den aktuella praxisen när det gäller medicinsk vård till fångarna i deras celler:

"Om man börjar på morgonen (bara om man börjar på morgonen) är det möjligt att registrera sig för att få träffa läkaren. Men detta betyder inte att de kommer att kalla på dig samma dag; de kan kalla på dig efter en avsevärd tid, ibland en vecka eller två senare. Ifall det är fråga om brådskande behov av medicinsk hjälp kan vakter tillkalla en medicinsk assistent, men även för detta är det nödvändigt att banka på dörren och vänta länge innan de kallar på honom".

Bukovskys klagomål illustreras av följande rapport som publicerades i nummer 38 (31 december 1975) av A Chronicle of Current Events:

"På natten mellan den 17 och 18 oktober insjuknade Gunnar Rode, fånge i cell 31 block 4. Tydligen hade han fått magkramp, något som han redan tidigare hade haft 1971 (se A Chronicle of Current Events nummer 20). Mikhailov, samme vakt som den 18 maj slog den hungerstrejkande Abankin i straffcellen (se Chronicle 37) vägrade tillkalla en läkare. Då förde fångarna i cell 31 - Vitold Abankin, Vladimir Bukovsky, Yury Grodetsky, Alexei Safranov, Bobur Shakirov - en massa oväsen, slog på hålet och matrännan i dörren. Fängelsets biträdande dagofficer och en medicinsk assistent sprang in och tog med sig Rode till kliniken. De gav honom behandling och återvände med honom inom 24 timmar." Rapporten fortsätter med att beskriva de straff som fyra av Rodes cellkamrater fick för att de fört oväsen. AI anmärkning 1.

I sin "Dokumentation" om Vladimirfängelset, skriven efter det att han lämnat Sovjet 1976, tillade Vladimir Bukovsky att för att få medicinsk vård åt Rode vid ovan nämnda tillfälle "var hans cellkamrater tvungna att slita loss en bänk från cementgolvet, sparka sönder matrännan och spränga dörren."

När Bukovsky satt i Vladimirfängelset skickade han ett antal klagomål till myndigheterna och föreslog att cellerna skulle utrustas med signallampor så att medicinsk hjälp med lätthet kunde tillkallas, men hans krav betecknades officiellt som oberättigade. Därför medför, har han sagt, händelser som den ovan nämnda regelbundet och ofta bestraffningar för de fångar som är inblandade.

"Avsaknaden av signallampor betyder att det är nödvändigt att banka på dörren när man behöver tillkalla en läkare, etc. Alla gör detta, men närhelst fängelseledningen önskar ge en fånge ett extra straff, dyker det upp en rapport med den innebörden att fången har bankat på dörren och därigenom ogenerat brutit mot disciplinen."

---

1. Rode blev nekad medicinsk vård 1971 under liknande omständigheter. Han led av en magkrampsattack i sin cell och nekades medicinsk vård i flera dagar. Så småningom blev han inlagd på sjukhus i en vecka, men först sedan hans cellkamrater hade påbörjat en hungerstrejk å hans vägnar. Se A Chronicle of Current Events, nummer 22.

Det har förekommit ett antal andra klagomål från internerna i Vladimirfängelset om att vakterna har varit oberättigat långsamma att tillkalla medicinsk hjälp åt fångar i deras celler. Det har också förekommit många rapporter om att medicinsk hjälp, när man ger den till fångarna, ofta är otillräcklig. Ett exempel är fallet Mikhail Yatsishin. (Mikhail Yatsishin från Ukraina arresterades 1972 och dömdes till 6 års internering för "antisovjetisk agitation och propaganda" i samband med "nationalistiska" yttranden som han gjort.)

Nummer 33 (10 december 1974) av A Chronicle of Current Events rapporterade att Ytasishin överförts till Vladimirfängelset från en arbetskoloni i Permregionen.

"Den 21 juli dömdes Yatsishin till 3 år i Vladimirfängelset för systematisk arbetsvägran. Det sägs att Yatsishin lider av mental ohälsa: han är hypokondrisk, osocial och har ansatser till koprofagi (att äta avföring. AI anmärkning). I början av augusti satte man in honom på Vladimirfängelsets sjukhus."

Ett senare, anonymt samizdatdokument bekräftade att Yatsishin tycktes lida av mentalsjukdom och sade att han borde ha getts psykiatrisk behandling i stället för straff för sitt uppträdande. Detta dokument gav följande redogörelse för hans behandling sedan han kommit till Vladimirfängelset i juli 1974:

"Liksom alla andra som överförts från läger blev Yatsishin satt på sträng regim i Vladimirfängelset, den första månaden på särskilt "minskade ransoner". Hans cellkamrater var Vladimir Bukovsky, David Chernoglaz, Simas Kudirka.

Det sista halmstrået som slutligen förstörde Yatsishins balans var en medicinsk kommitté som sammanträdde i juli 1974 (fastän Yatsishin helt formellt blev kallad till denna kommitté, tillsammans med andra fångar). Yttringar av förföljelsemani började uppträda. Efter flera dagar fick han ett utbrott, en våldsam attack. Han gjorde försök att döda sig själv och bad envist sina cellkamrater:"Döda mig". Han talade ibland virrigt och fördömde sig själv:"Jag är dålig"; "Jag måste dödas"; "Jag måste brännas på eld".....

Yatsishins aggressioner riktades enbart mot honom själv. Hans cellkamrater kunde inte sova i samma cell som han så länge han var i detta tillstånd. De höll vakt hela natten. Man var tvungen att binda Yatsishin.

Efter denna natt tog man Yatsishin till fängelsesjukhuset. Här slog man honom mer än en gång och satte på honom tvångströja. I timmar lät man honom ligga i sin egen avföring.

De politiska fångarna i Vladimirfängelset krävde att Mikhail Yatsishin skulle sändas till ett psykiatriskt sjukhus. Men i många månader fick han stanna kvar i fängelset i en "sjukhuscell". (Det är möjligt, men inte säkert, att man i april-maj slutligen sände iväg honom.)"

Det har förekommit upprepade påståenden om brist på medicinsk behandling av fångar i straffcell.

År 1975 uppgav en vädjan från Gruppen för försvar av de mänskliga rättigheterna i Sovjet följande:

"Som regel får en fånge i straffcell ingen medicinsk vård. (De som ber om vård får svaret: "När du kommer ut härifrån skall du få vård.")"

I sin "Dokumentation" om Vladimirfängelset har Vladimir Bukovsky sagt:

"Det är särskilt svårt att kalla en medicinsk assistent till en straffcell. Och även när man lyckas tillkalla en assistent, går han inte in i straffcellen utan ger "medicinsk hjälp" genom matrännan i dörren. Det är inte ovanligt att assistenten tar så lång tid på sig att komma att fångarna börjar slå sönder matrännan och stränga dörren."

Nummer 37 (30 september 1975) av A Chronicle of Current Events rapporterade såsom följer om behandlingen av Yakov Suslensky när han i maj 1975 blev satt i straffcell därför att han använt "oacceptabelt språk" i sina klagomål till myndigheterna om förhållandena i fängelset:

"Som protest mot sin olagliga behandling påbörjade Suslensky en hungerstrejk; på den femte eller sjätte dagen av sin hungerstrejk fick han en allvarlig hjärtattack i straffcellen. Han låg medvetslös i omkring fem timmar på det fuktiga cementgolvet. Då gav man honom injektioner två gånger och efter det återfick han medvetandet. Han lämnades liggande på cementgolvet. "Dö du - vi skall nog ordna till en dödsattest", sade fängelseläkaren Subocheva till honom. Han slutade sin hungerstrejk. Man lämnade honom i straffcellen, men följande dag tog man inte bort britsen ur cellen."

Normalt är det så att inte ens politiska fångars kroniska sjukdomar befriar dem från bestraffningar i form av minskade matransoner eller någon tid i straffcell. Enligt en ny, opublicerad regel från MVD - instruktion 0125 - är t o m fångar som sänts till fängelsesjukhuset underkastade hela skalan av bestraffningar. Sålunda lider Alexander Sergiyenko av aktiv tuberkulos i båda lungorna, en diagnos som enligt hans mor ställdes av myndigheterna för ett flertal år sedan och som utgjorde skäl till uppskjutande av hans inkallelse till militärtjänst. När han avtjänat nästan 2 år av sin 7-åriga strafftid överfördes han som en disciplinåtgärd till Vladimirfängelset 1973. Där fick han olika bestraffningar, bl a sattes han på sträng regim i sex månader från juni 1975, den första månaden med minskad ranson: han placerades i straffcell i 8 dagar i maj 1975, i 15 dagar i oktober 1975 och i 15 dagar i mars 1976. Hans mor beskrev i en offentlig vädjan i juni 1975 hans tillstånd när hon besökte honom den månaden:

"Vid ett besök den 20 juni i år träffade jag min son. Han hade blivit mycket tunn, så tärd och utmärglad man kan tänka sig. Han är 179 cm lång och väger bara 67 kilo. Han hade svårigheter att tala - hans röst hade blivit så svag och tunn."

Sergiyenkos mor (Oxana Meshko) ansökte om att han skulle släppas ur fängelset före strafftidens utgång på grund av kronisk sjukdom (föreskrivet i artikel 100 av den sovjetiska rehabiliteringsarbetslagen), men hennes ansökan avslogs på den formella grunden att hennes sons tuberkulos hade "botats" i Vladimirfängelset.

Yakov Suslensky är känd för att lida av magsår och hjärtfel. Han hade fått mer än en hjärtattack under tiden han avtjänade sitt straff i arbetsläger innan han flyttades till Vladimirfängelset i januari 1975 för att fullgöra sin strafftid.

Vi har redan citerat ur den väldokumenterade rapporten om den hjärtattack som han fick i maj 1975 och fick genomlida under förhållanden av uppenbar medicinsk försumlighet. Trots sina kroniska åkommor sändes Suslensky åter till straffcell under 12 dagar i slutet av januari 1976 och sedan återigen under 15 dagar i mitten av februari 1976. (Skälet till dessa bestraffningar var "otillåtet språk" i hans formella klagomål till myndigheterna.)

Den 15 mars 1976, två veckor efter det att han släppts ur straffcellen, fick han hjärnblödning och togs till fängelsesjukhuset. Enligt opublicerad information som Amnesty International fått blev han delvis förlamad och tappade talförmågan. Efter det att hans tillstånd förbättrats något togs han åter in på fängelsesjukhuset i maj 1976.

På sommaren 1976 besökte Suslenskys fru honom och han bad att hon skulle anhålla om att han blev befriad från fängelsestraff på grund av sjukdom. Hon inlämnade en sådan ansökan i juni 1976, men den blev avslagen.

Nummer 42 av A Chronicle of Current Events (8 oktober 1976) rapporterade att Suslensky i september 1976 lades in på fängelsesjukhuset och att han togs dit direkt från en straffcell. Enligt Vladimir Bukovsky hade Suslensky fått ännu en hjärtattack medan han var i straffcellen:

"I september 1976, när Suslensky var i straffcell 11 i block 4, förlorade han medvetandet efter en hjärtattack. Fångarna i cellerna intill kunde rapportera detta till fångarna i de vanliga cellerna. I flera timmar slog fångarna i hela blocket, inklusive kriminella fångar, på dörrarna och slog sönder dörrarna och skrek i fönstren och begärde en läkare. Som ett resultat därav inkallades extra vakter med klubbor. Därefter tog man Suslensky på en bår från straffcellen i block 4 till straffcellen i block 1, där han stannade de 4 dagar som återstod av hans straff."

Den mest omfattande medicinska behandlingen som finns att få i Vladimirfängelset ges på fängelsesjukhuset. Vladimir Bukovsky har beskrivit sjukhuset på följande sätt (i sin "Dokumentation"):

"Sjukhuset finns i två våningar i andra blocket. Detta är det äldsta blocket i fängelset. Förflyttning till sjukhuset betraktas inte som en medicinsk åtgärd utan som en belöning, eftersom man får sjukhusmat där. Beslutet att överföra en fånge till sjukhuset beror inte så mycket på läkarna som på Verksamhetsavdelningen. Det finns 40 salar på sjukhuset, inklusive de psykiatriska salarna. Salarna rymmer endast tre personer. Och det finns allt som allt 1300 fångar i fängelset, av vilka omkring en tredjedel, vid en låg uppskattning, lider av magsår och inte mindre än 25% av tuberkulos. Sjukhussalarna har en yta av 7.5 kvadratmeter och är inte utrustade med tvättställ. Man tar ut fångarna till toaletterna två gånger om dagen. Salen är låst hela dagen. I sjukhussalarna finns det, precis som i cellerna, massiva skydd för fönstren och cementgolv.

På sjukhuset är motionstiden två timmar (för de som så önskar), inte en timme som för de andra fångarna. Det finns en vakt för hela korridoren och oavsett vilken sjukdom en fånge än har är det omöjligt att få gå till toalettrummet på annan tid än den föreskrivna. Högst upp i sjukhusblocket finns det en poliklinisk avdelning med läkarnas tjänsterum. Därför är det lättare att bulta och tillkalla en läkare än i de vanliga cellerna, men det är fortfarande svårt.

Utdelning av mediciner och injektioner äger rum i korridoren, eftersom det inte finns någon plats för detta i salarna. Man kallar ut patienten i korridoren och ger där den intramuskulära eller intravenösa injektionen. (Injektioner som ges i de vanliga cellerna, när sådana föreskrivs, ges vanligen genom matrännan.) BEHANDLING, ORDINERING AV DIETRANSONER OCH VANLIGEN ALLA MEDICINSKA ÅTGÄRDER, INKLUSIVE FÖRFLYTTNING TILL SJUKHUSET, ANVÄNDS SOM MEDEL ATT SÄTTA PRESS PÅ FÅNGARNA, EFTERSOM DE ALLTID SÄTTS I DIREKT RELATION TILL DERAS UPPTRÄDANDE. 1.

---

1. En annan f d politisk fånge som tillbringat en tid i Vladimirfängelset, Lev Krachevsky, som lämnade fängelset 1974, har sagt till Amnesty International att åtminstone några av sjukhussalarna har trägolv och att patienter tillåts gå till toalettrummen tre gånger om dagen.

4: TVÅNGSARBETSFÖRHÅLLANDEN

Den sovjetiska rehabiliteringsarbetslagstiftningen (artikel 37) säger: "Varje dömd person är skyldig att arbeta." Emellertid krävde man inte förrän 1975 av politiska fångar i Vladimirfängelset att de skulle arbeta, uppenbarligen därför att deras arbete inte kunde utnyttjas ekonomiskt.

Lagen föreskriver att "brottslingar som är speciellt farliga för staten" (dvs inklusive politiska fångar som dömts för "antisovjetisk agitation och propaganda" eller "flykt utomlands eller vägran att återvända från utlandet till Sovjet") måste hållas skilda från andra fångar. Denna grupp av fångar omfattar alla kända politiska fångar i Vladimirfängelset.

Eftersom de politiska fångarna måste hållas skilda från de andra fångarna kunde de inte arbeta tillsammans med de andra. Antalet politiska fångar var så pass litet att det blev ekonomiskt improduktivt att låta dem arbeta på egen hand. Därför krävde man inte förrän våren 1975 att de skulle arbeta. De slapp på det viset en del av de svårigheter som interner på arbetsläger blev utsatta för genom krav på arbete. Och viktigast av allt, det faktum att de inte var tvungna att arbete lindrade de negativa effekterna av deras magra matransoner.

Emellertid fick man på våren 1975 veta att tvångsarbete hade införts för politiska fångar i Vladimirfängelset. Arbetet skulle utföras i ombyggda celler, och fångarna skulle betalas enligt den fastställda ersättningen till fångar. Deras ransoner skulle ökas med 100 gram per dag och de skulle få 100 gram tvål per månad.

Nummer 36 (31 maj 1975) av A Chronicle of Current Events rapporterade följande om införandet av tvångsarbete för politiska fångar i Vladimirfängelset:

"I Vladimirfängelset har man infört tvångsarbete för politiska fångar också. En del av cellerna har byggts om till arbetsplatser: kojerna har inte tagits bort från dessa celler, de har fällts upp mot väggen. Golvet är cement. Det är kallt (med temperaturer på 10 till 12 grader Celsius) och fuktigt. Man arbetar med små radiodelar, men cellerna är inte utrustade med speciell belysning. Arbetet kräver ett ständigt ansträngande av ögonen. Man får genast huvudvärk i det svaga ljuset. Reglerna för arbetsskydd följs inte "det brukade inte finnas någon form av produktionsplan". Produktionschef är kapten Kaputsin. Normen är 3000 delar för de som monterar apparater, 1500 bitar för de som gör laminat. De arbetande ges 100 gram extra bröd per dag och 100 gram tvål per månad."

En anonym redogörelse från politiska fångar i Vladimirfängelset år 1975 (med titeln "Outhärdligt tvångsarbete i Vladimirfängelset") förklarade följande (utdrag):

"Interneringsförhållandena för fångar i Vladimirfängelset är t o m värre än i lägren. Till helt nyligen var fångar i Vladimirfängelset inte skyldiga att utföra tvångsarbete. I mars 1975 började fångarna i cell 10, block 1 (Makarenko, Shakirov, Mo-khun, Pedan) och i cell 36, block 1 (Safranov, Pavlenkov, Vudka, Afanasiev) att tas ut för arbete ..... Arbetscellerna ligger i samma block, vanliga celler som ändrats: 4 lägre bäddar har lyfts upp (står mot väggen), en femte, övre bädd hänger kvar lågt över arbetsbordet.

Vladimirfängelsets block 1 är anmärkningsvärt för dess särskilt dåliga förhållanden. Framför allt gäller detta värmesystemet som är konstruerat så att cellerna praktiskt taget inte får någon värme; under den kalla årstiden är cellerna mycket kalla, mycket fuktiga och på samma gång kvava.

Arbetscellerna är behäftade med alla de brister som bostadsdelarna har: de är kalla, fuktiga, instängda, har cementgolv, mycket dålig belysning: skydd för fönstren och dagsljus silar knappt igenom: cellen lyses upp av en för svag glöd-

lampa: cellen är liten: mindre än 4.2 kvadratmeter för varje arbetare.

Arbetet består i att preparera mycket små radiokomponenter (därmed uppfyller man en order från en radiofabrik i Moskva med vilken fängelset har ett kontrakt). Arbetet är mycket ansträngande framför allt för ögonen, vilket är särskilt farligt eftersom fångarna är uttröttade och får mycket dålig mat, och också därför att ljuset är så dåligt på arbetsplatsen. Arbetet gör att många får våldsam huvudvärk.

De arbetsprestationer som krävs av fångarna är höga och under rådande förhållanden omöjliga att uppfylla.

Arbetarna ges 100 gram bröd extra per dag och en bit tvål varje månad.

De politiska fångarna bad fängelseledningen att iaktta vissa regler för arbetsskydd, nämligen: att ta bort skydden för fönstren - och därigenom förse cellen med naturligt ljus; att installera tillräckligt elektriskt ljus; att lägga på ett trägolv; att installera ett normalt värmesystem; att ta bort den extra arbetsplatsen, så att varje arbetare får åtminstone 4.2 kvadratmeter.

Fångarna begär också rätt att köpa en större kvantitet bröd, inom gränsen för hur mycket fångarna får spendera i affären.(En dömd person har rätt - såvida inte domstolsbeslutet anger annat - att köpa mat och tobak och andra förnödenheter i fängelseaffären - allt i ett mycket begränsat urval - för högst 3 rubler per månad; man får handla två gånger i månaden, förutsatt att varje inköp inte omfattar mer än 2 kilo bröd, dvs inte mer än 4 kilo bröd per månad.)

Fångarnas krav uppfylldes inte.

I april arbetade alla de politiska fångarna, en del inte ens i arbetscellerna utan i den cell där de bodde (hemmaarbetare).

De fångar som under våren bodde i celler i block 2, med medicinsk diet (block 2 fungerar som sjukhusblock), var inte skyldiga att arbeta: Bukovsky, Butmar, Lyubarsky ...

Att arbeta under sådana förhållanden som i Vladimirfängelset liknar ungefär ett uthållighetstest, det påskyndar i högsta grad förstöringen av fångarnas hälsa, särskilt med de stränga kraven att uppfylla normerna.

Det är nödvändigt att understryka att dessa krav inte finns i rehabiliteringsarbetslagstiftningen; den föreskriver tvångsarbete - den tvingar varje strafffånge att arbeta, men tvingar honom inte att producera ett bestämt antal artiklar, att uppfylla en arbetsnorm. Ett sådant krav går utanför lagen och kränker sålunda internationella normer ....."

Ett annan yttrande av de politiska fångarna i Vladimirfängelset 1975 uppgav:

".... Delarna är mycket små och man måste hela tiden anstränga ögonen när man tittar på dem. Med den dåliga belysningen fick vi huvudvärk redan första dagen. Arbetet är farligt för en persons syn. .... Fastän arbetet kräver rena, vita kläder (vita rockar delas ut) måste vi ta på sjömansrockar över dem på grund av kylan. Temperaturen i arbetscellen varierar mellan 10 och 12 grader. Block 1 i Vladimirfängelset är det enda där värmesystemet installerats med stora brister; standardföreskrifter och hälsonormer brydde man sig inte om. Värmeelementen är placerade vid väggen mittemot fönstret i stället för under fönstret. Resultatet blir att den luft som kommer in genom fönstret fyller den lägre delen av rummet; dvs den del där fångarna är och de är där 24 timmar om dygnet. När den kalla luften når den motsatta väggen, uppvärms den, stiger uppåt och strömmar ut genom

fönstret. Fastän elementen finns i cellerna värmer de alltså upp gårdsplanen. Som ett resultat av detta trick är cellerna ständigt kalla och fuktiga."

Som beskrivits på annan plats i denna dossier (se avdelningen "Bestraffningar") protesterade många av de politiska fångarna nästan redan från början av tvångsarbetets införande mot arbetsvillkoren, vägrade att delta och blev som en följd därav bestraffade. Exempel på detta rapporterades fortfarande i slutet av 1976.

5: BESTRAFFNINGAR

De former av bestraffningar som straffångar kan bli föremål för finns föreskrivna i sovjetisk rehabiliteringsarbetslagstiftning. Det strängaste straffet i normala fall är förflyttning till en hårdare typ av rehabiliteringsarbetsinstitution. Eftersom ett fängelse har den strängaste regimen bland rehabiliteringsarbetsinstitutionerna gäller detta straff inte fångarna i Vladimirfängelset. De blir regelbundet föremål för andra bestraffningar som förvaltningen har att ta till. Det har förekommit åtskilliga rapporter om politiska fångar som straffats med att t ex bli berövade rätten att handla i affären under en månad eller berövats rätten att ta emot nästa inplanerade besök utifrån. (Interner i fängelser tillåts ta emot två besök per år.)

Denna dossier kommer att koncentrera sig på de former av bestraffningar som oftast är föremål för klagomål från de politiska fångarnas sida:

- sträng regim
- straffcell.

Vladimirfängelsets politiska fångar klagar ofta över att dessa bestraffningar utdelas orättvist och på ett sätt som står i strid med bokstaven och andan i den sovjetiska rehabiliteringsarbetslagstiftningen: att förvaltningen använder dessa straff mot politiska fångar inte bara för verkliga eller rimliga kränkningar av disciplinen utan också för att bestraffa och avskräcka de politiska fångarna från ansträngningar att protestera mot eller ändra på förhållandena i fängelset eller att på andra sätt visa åsikter som avviker från de etablerade myndigheternas.

Helsingforsgruppens rapport (juli 1976) sammanfattade på följande sätt allmänt brukliga skäl att bestraffa fångar med sträng regim eller straffcell:

"..... för klagomål i vilka förvaltningen ser "ärerörigа" eller "otillåtliga" uttryck, för att man inte uppfyller arbetsnormerna (sedan våren 1975), för att man vägrat att arbeta, för att ha samtalat mellan cellerna, för försök att sända information ut ur fängelset, för vägran att "frivilligt lämna in religiös litteratur", för vägran att raka sig "frivilligt" osv."

Politiska fångar i Vladimirfängelset använder regelbundet sin lagliga rätt att klaga hos myndigheterna om missbruk eller kränkningar av lagen från fängelseförvaltningens sida. Medan de inte enligt lagen kan straffas för framförande av klagomål, kan de straffas för att ha använt "oacceptabelt språk" (vanligen "förolämpande" eller "ärerörigt") eller för att ha gjort "ogrundade" påståenden i sina klagomål. Politiska fångar i Vladimirfängelset (och likaledes i andra rehabiliteringsarbetsinstitutioner) straffas regelbundet på dessa grunder, som av myndigheterna ges vida, och i kända fall, orimliga tolkningar.

1975 rapporterade Gruppen för försvar av de mänskliga rättigheterna i Sovjet:

"Den 31 mars sattes Bobur Shakirov i straffcell i 15 dagar. Instruktionerna att straffa Shakirov för "oacceptabelt språk i klagomål" kom från Huvudförvaltningen

för rehabiliteringsarbetsinstitutionerna (GUITU). På Shakirovs begäran visade kapten Dmitriyev för honom det "oacceptabla språket" i hans klagomål. Det visade sig att orden "politisk fånge" och "politiska fångar" var oacceptabelt språk. I ett annat klagomål hade Shakirov skrivit om avsaknaden av skäl för att bestraffa Suslensky, som var hans cellkamrat (de var båda på sträng regim), och han hade anfört att Suslenksy var en sjuk man och att en sådan inte borde bestraffas med internering i straffcell."

Samma redogörelse rapporterade att Yakov Suslensky (se ovan "Medicinska förhållanden") hade sänts till straffcell i maj 1975 för att ha använt oacceptabelt språk i klagomål. Enligt rapporten:

"I ett klagomål jämförde Suslensky de villkor under vilka han och hans fängelsekamrater hölls med de villkor under vilka Lenin levde när han befann sig i exil. Han uppmärksammade också oförenligheten mellan "brott och straff". Det klagomålet var adresserat till Andropov, (ordförande i Kommittén för statens säkerhet - KGB. AI anmärkning)."

Alexander Sergiyenko (se ovan "Medicinska förhållanden") sändes till straffcell i 15 dagar i oktober 1975 enligt uppgift därför att han i ett klagomål beskrivit hur man slagit fångar, något som enligt hans mening ägde rum med fängelseförvaltningens tysta medgivande.

I augusti 1975 sattes Gunnar Rode, Yury Vudka och Alexander Chekalin i straffcell på grund av ett klagomål de hade sänt över att fångar hade givits "oätliga skarpsillar" som föda. Rode klagade över sin bestraffning och fick från officiellt håll svaret "att också i framtiden kommer stränga disciplinåtgärder att vidtagas mot fångar som skrivit klagomål med förtalande och cyniskt innehåll."

En tidigare avdelning av denna dossier ("Medicinska förhållanden") beskrev händelser där fångar satte igång att föra oväsen för att tillkalla medicinsk hjälp åt en allvarligt sjuk cellkamrat. Vladimir Bukovsky har senare förklarat att förvaltningen tolkar sådan oordning som disciplinbrott som motiverar bestraffning. I Gunnar Rode-fallet t ex (oktober 1975) sändes 4 av hans cellkamrater till straffcell för sådant uppträdande: Vitold Abankin och Vladimir Bukovsky i 15 dagar och Alexei Safronov och Bobur Shakirov i 10 dagar.

När man introducerade tvångsarbete för politiska fångar i Vladimirfängelset vägrade ett antal politiska fångar att arbeta på grund av att arbetsförhållandena var otillfredsställande, produktionsnormerna alltför höga och för att ökningen av matransonen inte var tillräcklig för att uppväga fångarnas ökade näringsbehov när de arbetade. Bestraffningar som sträng regim och straffcell gavs till dem som vägrade att arbeta, och i maj 1975 rapporterade A Chronicle of Current Events (nummer 36) att "i april hade de nästan upphört att vägra göra tvångsarbete". Ett antal rapporter gjordes om politiska fångar som bestraffades för vägran att arbeta, men i december 1975 rapporterade Chronicle:

"Enligt flera rapporter har de politska fångarna i Vladimirfängelset haft viss framgång i sin kamp mot tvångsarbete och den nuvarande situationen är denna: fångar som redan har straffats för arbetsvägran och som ännu inte har avtjänat sitt straff (straffcell, sträng regim) fortsätter att avtjäna sitt straff, men nya straff utdelas inte för arbetsvägran."

Emellertid sade följande nummer av Chronicle (nummer 39, 12 mars 1976) att dess tidigare, optimistiska rapport var "olyckligtvis inte sann", och att politiska fångar fortfarande bestraffades med sträng regim för arbetsvägran. Rapporter om sådana bestraffningar anlände till Amnesty International ännu så sent som i slutet av 1976.

Det har också förekommit rapporter om fångar som bestraffats på nämnda sätt därför att de misslyckats med att uppfylla produktionsnormerna i det arbete de blivit tilldelade i fängelset.

1) Sträng regim: Fångar som sätts på sträng regim får utstå flera förändringar av sina villkor. De får skicka endast ett brev varannan månad (i stället för ett per månad som vid normal regim). Deras dagliga motionstid minskas från en timme till 30 minuter. De får bara handla för 2 rubler (i stället för 3) varje månad i fängelseaffären.

Vid sträng regim är det viktigaste bestraffningsmedlet en minskning av maten. Som har beskrivits mera detaljerat ovan i denna dossier (se avdelning "Mat") får fångar på sträng regim en diet som innehåller omkring 1750 kalorier (i stället för den normala regimens magra diet på omkring 2000-2200 kalorier) och under den första månaden av sträng regim ges de speciella minskade ransoner på omkring 1400 kalorier.

Enligt sovjetisk rehabiliteringsarbetslag kan fängelseinterner sättas på speciell regim i mellan två och sex månader.

2) Straffcell: Lagen föreskriver att fångar inte får placeras i straffcell under längre tid än 15 dagar. Fångar har klagat över att interner i ett antal fall har hållits i straffcell längre än så, med den motiveringen att de, medan de befann sig i straffcellen, hade något nytt disciplinbrott som motiverade en ny bestraffning. I praktiken finns det ingen övre gräns för tiden en fånge kan få tillbringa i straffcell. Ett anonymt samizdatdokument (1975) från ett antal interner i Vladimirfängelset rapporterade att två fångar år 1975 hade hållits instängda i straffcell i 70 resp. 25 dagar. Helsingforsgruppens rapport (1975) upptog också ett antal liknande fall.

I en straffcell hålls fången i ensamt förvar, vilket är föreskrivet i lagen. Den sovjetiska rehabiliteringsarbetslagstiftningen föreskriver följande extra detaljer om förhållandena i straffceller:

"Så länge fången sitter i straffcell får han inte ta emot besök, skicka brev, köpa mat eller andra nödvändiga saker, ta emot paket, spela spel eller röka. I straffcellen får fången inte sängkläder, och han ges inte tillfälle till motion."

Redan villkoren som föreskrivs i lagen är mycket stränga och praxis i Vladimirfängelset innebär dessutom att fångarna i straffcellerna utsätts för ännu flera berövanden, också sådana som utgör ett verkligt hot mot deras hälsa. Vi skall citera flera beskrivningar av förhållandena i Vladimirfängelsets straffceller:

År 1975 rapporterade Gruppen för försvar av de mänskliga rättigheterna i Sovjetunionen.

"En straffcell är ett slags fängelsehåla av sten - fuktig, kall och utan luft. Ofta råder en outhärdlig stank i straffcellen - stanken från ett öppet avloppsrör. (Ventilationssystemet är sådant att när det sätts på suger det in stanken från avloppet. Kontaken finns i korridoren, och vakten hotar ibland en fånge med orden "Om du ställer till bråk, sätter jag på fläkten".)

Det är nästan alltid mörkt i straffcellen, men bara ett mycket svagt ljus från en glödlampa som är nästan helt övertäckt. Kojen - ett slags trälåda med tvärstänger av järn - sätts upp bara för natten. Det finns inga sängkläder förutom fångens lätta bomullsfilt, som inte håller honom varm. Det finns inget att sitta på . (Faktiskt finns det en smal tegelhylla i väggen, men det är praktiskt taget omöjligt att sitta på den.)"

Ett anonymt dokument, gjort 1975 av en eller flera interner i Vladimirfängelset, förklarade:

"Straffcellen är en särskilt kall, fuktig, mörk och instängd cell, med bara bräder (inga sängkläder), och bomullskläder ger ingen värme. Man tas aldrig ut för motion. Den dagliga dieten: ena dagen endast en bit bröd och kokande vatten; nästa dag, förutom en liten mängd bröd, frukost, lunch och middag i ännu mindre ransoner än vanligt."

Nummer 40 (20 maj 1976) av A Chronicle of Current Events rapporterade:

"I Vladimirfängelset finns det omkring 50 straffceller. Enligt fängelsets vicedirektör, ansvarig för regim, är straffcell nummer 1 den bästa straffcellen. Den är två gånger så stor som de andra - den har en yta på 1.2 x 2.2 meter - och den har en toalettskål i stället för hink. Det finns ingen ventilation i straffcellen och eftersom toaletten inte är en vattenklosett utan bara en skål, uppkommer en stank i rummet. Fönstret har inget ventilationsutsläpp och är sönderslaget och de som bott i cellen har täppt till det helt och hållet med pappersbitar. Golvet är av bar cement. I stället för en stolsits finns det en halvcylinder av betong som är fästad vid väggen. Den är 50 cm hög, 30 cm lång och 17 cm tvärsöver. Halvcylinderns övre yta är täckt med en bräda som är fästad med järn. Det är svårt att sitta på denna konstruktion. Det är kallt i straffcellen. Man tar alla varma kläder från den fånge som sätts i straffcell. Han är klädd i ett tunt bomullsplagg och jacka och sängkläder är inte tillåtna ens på natten. För natten sätter man i cellen in en tung träkoj."

Helsingforsgruppens rapport (juli 1976) beskriver vad som uppenbarligen är samma straffcell som den som beskrivs i Chronicle´s rapport. Så när som på några detaljer bekräftar Helsingforsgruppens rapport i huvudsak Chronicle´s rapport:

"Väggarna och golvet är av cement. Väggarna är täckta av cement - skarpa, utskjutande bitar, sporrar. Golvet är smutsigt och fuktigt - det är likadant i andra straffceller.

Djupt in i den metertjocka väggen finns ett täckt fönster; en del av fönstret är sönderslaget och har blivit igenproppat med tidningsbitar. (I andra celler är fönsteröppningen blockerad av ett finmaskigt nät - man kan inte få sitt finger igenom det. I flera celler är fönstret helt igensatt, man har satt dit tegel. Det finns praktiskt taget inget att sitta på. Det finns en speciellt konstruerad utskjutning från väggen: en vertikal halvcylinder med en radie på omkring 20 eller 25 cm och en höjd av omkring 50 cm. Överdelen är helt täckt av en bräda som i sin tur är täckt med järn i kanterna. Det är omöjligt att sitta på en sådan grej. Benens och ryggens muskler blir fort överansträngda och börjar göra ont. De skarpa bitarna i cementputsen sticker in i ryggen. I andra straffceller finns det ungefär likadana konstruktioner, och på en del av dem är det likaledes svårt att sitta. På kvällen kastar de in en koj - en låg trälåda som är upp och nervänd. (Ibland finns det korsade järnstänger i botten.) Det är omöjligt att ligga på bara bräder och järn. Men kylan tillåter inte fången att sova. Ofta är det t o m omöjligt att bara ligga ner. Den genomträngande kylan gör det nödvändigt för fången att röra sig hela tiden.

Ytan i straffcellen nummer 1 är omkring 3 kvadratmeter. (Ytan i andra straffceller är vanligen mindre - omkring 2.5 eller 2.2 kvadratmeter).

Det är halvmörkt. Det elektriska ljuset finns i en nisch i väggen och täcks av en järnsköld med små hål i. Det finns en toalettskål - ett öppet avlopp utan spolningsanordning. (Det är en outhärdlig lukt - detta är många straffcellers gissel. I flera straffceller har man installerat ventilation som för upp lukten från avloppssystemet. Vakterna sätter ibland på denna ventialtion för att reta eller bestraffa fångarna. I flera straffceller finns det inget avlopp - det finns en hink.)"

Sedan Vladimir Bukovsky lämnade Vladimirfängelset har han bekräftat ovan nämnda klagomål över hur straffcellerna i Vladimirfängelset ser ut. Han har tillagt att det för fångar i straffcell är förbjudet att få tidningar och tidskrifter som man prenumererar på, papper, pennor, böcker och brev hemifrån. Bukovsky skrev ett antal klagomål till tjänstemän på grund av att dessa saker fanns upptagna i lagen som förbjudna för fångar i straffcell. Varje gång fick han till svar att det inte strider mot lagen att beröva fångarna dessa saker.

3) I sin rapport från juli 1976 gjorde Helsingforsgruppen en statistisk översikt av antalet bestraffningar i form av sträng regim och straffcell i Vladimirfängelset under perioden 1 augusti 1975 - mitten av juli 1976. Medan Helsingforsgruppen modifierade sin bedömning genom att säga att det skulle ha kunnat förekomma fall som de inte hört talas om, så motsvarar deras bedömning den information som Amnesty International har tillgänglig från andra källar.

Helsingforsgruppen antecknade för denna period av elva och en halv månader 32 fall där politiska fångar i Vladimirfängelset bestraffats med sträng regim (i varje enskilt fall med speciellt minskad ranson den första månaden) och 31 fall där fångar satts i straffcell (den kortaste tiden någon satt i straffcell var 6 dagar och den längsta var 45 dagar.).

BILAGA

ANTECKNINGAR OM FÅNGAR NÄMNDA VID NAMN I DOSSIEREN

Anteckningar om de adopterade samvetsfångarna Zinovy Antonyuk, Georgy Davydov, Zoryan Popadyuk, Bagrad Shakverdyan, Gabriel Superfin och Vladimir Balakhonov ges i avdelning I ("Introduktion") av dossieren.

Vladimir Bukovsky (studerande, författare). Arresterad 1971, anklagad för antisovjetisk agitation och propaganda. Dömdes 1972 till 2 års fängelse, 5 års läger och 5 års landsförvisning. Efter att ha avtjänat sitt fängelsestraff 1973 sändes han till ett läger i Perm-provinsen, men återsändes till Vladimirfängelset 1974. Han släpptes i december 1976 innan strafftiden var slut och lämnade Sovjet. Adopterad av AI.

Yakov Suslensky (engelsklärare). Arresterad 1970 och anklagad för antisovjetisk agitation och propaganda. Speciellt grundades anklagelsen på brev från honom till sovjetiska myndigheter, brev som kritiserade 1968 års ockupation av Tjeckoslovakien, bristen på judiska skolor i Sovjet, och Sovjetunionens regerings underlåtenhet att fördöma hängningen av irakiska judar i Bagdad. Han blev dömd till 7 års läger. Överflyttad till Vladimirfängelset 1974. När hans strafftid gick ut i början av 1977 lämnade han fängelset. Adopterad av AI.

Gunnar Rode (biologistuderande). Han arresterades 1962 i sin födelseprovins Lettland och anklagades för förräderi och antisovjetisk agitation och propaganda. Han anklagades speciellt för att tillhöra en marxistisk grupp som förespråkade självstyre för Lettland. Han dömdes till 15 års fängelse och har sänts till Vladimirfängelset tre gånger som bestraffning. Han väntas bli släppt ur fängelset i april 1977 när hans strafftid går ut. Adopterad av AI.

Mikhail Makarenko (biblioteksdirektör). Han arresterades 1969 anklagad för antisovjetisk agitation och propaganda och ett antal andra brott. Hans arrestering stod i samband med ett brev som han påstods ha skrivit till en internationell kommunistkonferens i vilket marxistiska oppositionella åsikter framfördes. Han dömdes till 8 års internering i läger. Adopterad av AI.

Alexei Safranov. Arresterad 1970 eller 1971 och anklagad för förräderi, speciellt "flykt utomlands". Han hade försökt att ta sig över gränsen till Västtyskland när han tjänstgjorde som värnpliktig soldat i sovjetstyrkorna som var stationerade i DDR. Under flykten försökte han råna en matvaruaffär. Han dömdes till 12 års fängelse och sändes till Vladimirfängelset 1974.

Vitold Abankin. Arresterades 1967 och dömdes till 12 års fängelse för "flykt utomlands". Under sin tjänstgöring som värnpliktig soldat i sovjetstyrkorna i DDR försökte han fly till Västtyskland, enligt uppgift på grund av samvetsvägran att tjänstgöra i vad han kallade en "ockupationsarme". Han överfördes till Vladimirfängelset 1974.

Alexander Sergiyenko (medicine studerande). Han arresterades 1972 anklagad för antisovjetisk agitation och propaganda därför att han var inblandad i utarbetande av ukrainsk samizdatlitteratur. Han dömdes till 7 års läger och 3 års landsförvisning. Han sändes till Vladimirfängelset i december 1973, och överfördes därifrån till ett läger i december 1976. Adopterad av AI.

Bobur Shakirov. Arresterades i Uzbekistan (datum okänt) och dömdes till 8 års fängelse för "flykt utomlands" och antisovjetisk agitation och propaganda, det senare enligt uppgift i samband med "uzbekistansk nationalism". Han överfördes till Vladimirfängelset på hösten 1973 och flyttades troligen på hösten 1976 därifrån till ett läger. Adopterad av AI.

Vladen Pavlenkov (historielärare). Han arresterades i slutet av 1969 och dömdes till 7 års fängelse för antisovjetisk agitation och propaganda. Han anklagades för att ha spritt samizdatlitteratur och för deltagande i en organisation som officiellt betecknades som antisovjetisk men som dess medlemmar beskrev som antistalinistisk. Han sändes till Vladimirfängelset i december 1974 och släpptes på hösten 1976 när hans strafftid gick ut. Adopterad av AI som samvetsfånge.

Simas Kudirka. I november 1970 arbetade herr Kudirka som radiooperatör på en sovjetisk trålare. Han hoppade från trålaren till en amerikansk båt på USA's territorialvatten, men togs tillbaka till det sovjetiska fartyget. Senare rannsakades han för "flykt utomlands" och dömdes till 10 års fängelse. Han överfördes till Vladimirfängelset på sommaren 1974, blev frisläppt från fängelset i augusti samma år innan hans strafftid gick ut och lämnade Sovjet. Adopterad av AI.

David Chernoglaz (agronom). Han arresterades 1970 och rannsakades 1971 för delaktighet i "flykt utomlands", antisovjetisk agitation och propaganda, medlemskap i antisovjetisk organisation och stöld av statlig egendom. Anklagelserna grundades på en plan uppgjord av några sovjetiska judar att stjäla ett flygplan och med det lämna Sovjet. Chernoglaz dömdes till 5 års läger. Han sändes till Vladimirfängelset i juli 1974. Hans strafftid gick ut i juni 1975 och han lämnade därefter Sovjet.

Yury Vudka (studerande). Han arresterades 1970 och rannsakades 1971 för antisovjetisk agitation och propaganda och medlemskap i en antisovjetisk organisation. Speciellt rannsakades han för att ha deltagit i en oliktänkande marxistisk grupp vid sitt universitet. Han dömdes till 7 års fängelse i läger. Han sändes till Vladimirfängelset 1974. Vudka frisläpptes 1976 och lämnade Sovjet. Adopterad av AI.

Alexander Chekalin (metallarbetare). Han arresterades 1971 och anklagades för antisovjetisk agitation och propaganda därför att han hade skrivit "antisovjetiska" fraser på valsedlar som använts i 1970 års val av Högsta Sovjet. Han ställdes inför domstol 1971 och dömdes till 5 års fängelse i läger. Han sändes till Vladimirfängelset i april 1975 och fullgjorde där sin strafftid i maj 1976.

Georgy Gladko. Han dömdes 1962 till 13 års fängelse för "flykt utomlands" därför att han försökt fly till Västtyskland när han gjorde sin militärtjänst i DDR. Han sändes till Vladimirfängelset i december 1974 och fullgjorde sin strafftid i juni 1975.

Yury Grodetsky. Bakgrunden till hans fängslande är föga känd av Amnesty. Enligt uppgift arresterades han 1972 och dömdes till 4 års fängelse för "flykt utomlands". Han överfördes till Vladimirfängelset på våren 1975 och hans strafftid väntades gå ut 1976.

Mikhail Yatsishin. Han arresterades 1972 och dömdes till 6 års fängelse för antisovjetisk agitation och propaganda. Han sändes till Vladimirfängelset i juli 1974. Hans medfångar trodde att han var mentalt sjuk. Enligt uppgift sändes han till ett psykiatriskt sjukhus 1975.

Lev Kvachevsky (kemiingenjör). Han arresterades 1968 anklagad för antisovjetisk agitation och propaganda. Han anklagades bland annat för att ha producerat, ägt och spritt "antisovjetisk" litteratur, däribland Den nya klassen (Djilas), Sovjetrysslands historia (von Rauch), två böcker av senator Barry Goldwater och andra arbeten. Vid rättegången i december 1968 förnekade Kvachevsky att dessa arbeten var "antisovjetiska" och hävdade "sin rätt att läsa vad han än ville". Han dömdes till 4 års fängelse i läger, sändes till Vladimirfängelset i maj 1970, fullgjorde sin strafftid 1972 och lämnade Sovjet 1974. Adopterad av AI.

Mo Khun (ibland kallad Ma Khun och hans riktiga namn är Yu Shi-ling). Han kom 1968 in i Sovjetunionen från Folkrepubliken Kina. 1972 fälldes han för spionage. Han sändes till Vladimirfängelset 1974. 1976 annullerades domen för spioneri av Högsta domstolen i Kazakhstan sedan 3 vittnen medgivit att de vittnat falskt mot honom. Han förblev fälld för olaglig inresa i Sovjet, men eftersom den maximala strafftiden för detta brott (3 år) redan hade förflutit släpptes han från fängelset.

Leonid Pedan. Från början dömdes han till fängelse för ett vanligt kriminalbrott, men i oktober 1973, när han var i ett läger, dömdes han till ytterligare 3 års fängelse för antisovjetisk agitation och propaganda, uppenbarligen på grund av yttranden han hade gjort i lägret. Första rapporten om att han befann sig i Vladimirfängelset kom i mars 1976.

Vladimir Afanasyev. Han dömdes till 10 års fängelse, tydligen för "flykt utomlands". Amnesty International känner inte till datum för hans arrestering. Han överfördes till Vladimirfängelset i juli 1974. Adopterad av AI.

CLAREMONT courier 25 cents 2-22-78

Finding a good life for the artist

In Russia, says film maker Yakov Nakhamchuk, "the movies are 99% propaganda and so is the other one percent".

The last movie Mr. Nakhamchuk made before he, his wife Irena and their small child Regina, left Leningrad as emigrants two years ago was called "Let Me Speak" (or "I Ask For A Word", in another translation).

The film, which was shown last fall at the Los Angeles County Museum of Art, is ostensibly about a woman who is mayor of a small Russian town and the problems she encounters attempting to have a bridge built to connect one part of the town to another.

The more important part of the story, which has to do with the absurdities of obsessive devotion to ideologies, is revealed in the relationship between the mayor, a fanatic Communist, and her husband, a football enthusiast. "She reads Lenin out loud all day and while she reads he plays all the time with a football," the Nakhamchuks explained. "When he gets a chance to talk, he talks about life. He wonders aloud about Paris, saying how terrible it must be in France where there are all those wonderful cafes and restaurants and isn't it too bad that everyone is too poor to eat in them."

In another scene, the mayor is at home watching the evening news and she hears that Allende, the president of Chile, has just been murdered. She lets out an enormous scream which brings her husband rushing into the room. "What happened? What happened?," he asks. And when she tells him, he breathes a sigh of relief and begins to talk about his grandmother who is in the hospital.

THE MOVIE WAS co-directed by Mr. Nakhamchuk and another man, whom he describes as one of the best-known directors in Russia. Nevertheless, a number of scenes, apparently considered too inflammatory, were cut out. One such scene involved a visit paid by the mayor to the home of a Jewish family. She arrives to find their house in disarray, possessions in boxes and furniture in the street. While it is clear to the audience that the family is preparing to emigrate, the mayor with ideological dullness, refuses to understand and relentlessly questions them about why they don't like their house or their neighborhood.

The Nakhamchuks have been in Claremont for a year. Yakov, 38, Irena, 30, and Regina, 5, are Jews. They are, all 3, beautiful to look at. Mr. Nakhamchuk, a graduate of the Institute for Theater, Music and Cinematography in Leningrad, wears elegant gray suits and polka dot ties and might well be cast in a movie about an aristocratic Italian poet. Mrs. Nakhamchuck, a civil engineer with a degree from the Institute of Railroads and Transportation, also in Leningrad, is tall and lean and wears her hair piled up like a Gibson girl. Their tiny blond daughter, a student at Mountain View Elementary School, looks like the subject of a Russia Today poster. They live in an apartment in north Claremont surrounded by possessions which followed them from Leningrad, to Vienna, to Rome, to New York City and then to Claremont.

Mrs. Nakhamchuk explained that the decision to leave home was really her husband's. "We were not really discriminated against as Jews. I worked as an engineer for 5 years and Yan (the name her husband prefers) was always successful. If you are smart you can be all right but I know that lots of Jews in Russia are not in an equal situation."

MRS. NAKHAMCHUK, who studied English in college, speaks the language with more ease than her husband, who began speaking English only when he left Russia. She continued to describe her husband's reasons for leaving: "He couldn't make the movies he wanted to make. The censorship is terrible. The ideological machine breaks you. The thing is, they make problems where they don't exist. It's ridiculous and sometimes funny. A few years ago at an international film festival in Moscow, the one when Fellini's "8½" was shown, the Russian

ARTIST/ next page

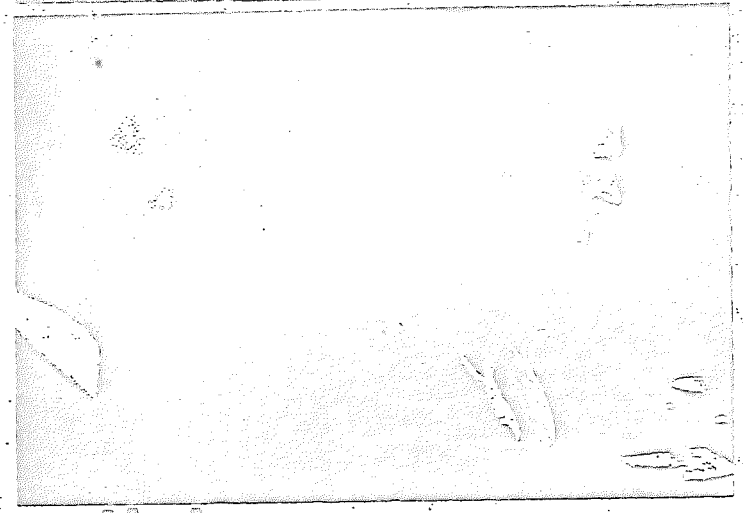

Yakov and Irena Nakhamchuk at home with their daughter, Regina, and surrounded by furnishings from their home in Leningrad.

COURIER/ Geoff Manasse

artist continued

entry was about a man who was building a pipeline and how he wanted to save everyone money by making a tunnel under a lake for the pipe and how everybody else wanted him to build the pipeline around the lake. The judges of the festival were very confused and they kept trying to figure out what it was about."

Mr. Nakhamchuk says, "The films are not art. It's impossible. You are better off cleaning floors. It is getting worse now in the sense that party officials seem more scared about these things than they used to be. The younger generation of artists and film makers seems more interested in raising the problems of today, the human problems, and they have a long experience now of coping with the censorship, so the party control over art is getting tighter and tighter. They use their big, long scissors not just to cut film but to cut people."

Mr. Nakhamchuk has made some contacts with the film world here. "I have met a few producers, a few actors and I am deeply convinced that sooner or later I will be back in the business, otherwise I couldn't survive. I want to make movies that deal with basic human problems, movies that look for ways to overcome conflicts, the loneliness of man and that have a diversity of interest. I would like my first film to be a documentary, partly because it is not so expensive to make. I want to make a movie about children, recent immigrants from Socialist countries who, through their drawings, show the effect of this change in their lives, this freedom to do what they want and think what they please. Though seemingly simple, the drawings of these children have deep social meaning. They are poetic and lyrical and they show a new political and social outlook."

MR. NAKHAMCHUK likes almost all American movies, has favorite directors such as Kramer, Kubrick and Frankenheimer and favorite actors such as Charles Bronson, Brando and Streisand, but seems to prefer films that deal more with human, rather than social problems. He sees more merit in "Oh God" than he does "The Godfather" but concedes that he is confused by why Americans have the need to concern themselves with deep sociological problems. He loves the humor in American movies and he loves rock operas.

"'Oh God' is an amazing film. You may think it is simple but the director wanted to tackle the interesting problem of God among us. He solved the problem in such a direct way."

The Nakhamchuks had very little trouble getting their papers to leave Russia. They left behind all their relatives and were aided in their travels by Jewish-American organizations that advanced them money for living expenses in Vienna, Italy and New York. They knew no one in this country until, after a strange series of coincidences, they discovered they had a relative living in Claremont, a man they thought had been killed many years ago in a concentration camp. Sam Esterowicz, 80 years old, is a grand uncle of Mrs. Nakhamchuk's. Before he retired in Claremont, he was active in the Jewish community in New York and was fairly well-known. Friends the Nakhamchuks made in Brooklyn, where they lived for 6 months, completed the connection for them after learning of Mrs. Nakhamchuk's mother's family name which was Esterowicz.

Mr. Esterowicz paid for Irena and Regina's air fare to California and Yan followed soon after. Since they have been here, Mr. Nakhamchuk has been working nights in a factory in Fontana. Mrs. Nakhamchuk worked in the accounting office at Griswold's for a short time but was eventually laid off. They are living on Mr. Nakhamchuk's salary while Mrs. Nakhamchuk looks for work. "I realize that as a cost engineer I have much to learn but I am hoping to apprentice myself somewhere and learn American systems. Both of my parents are engineers and I've lived with engineering all my life." The family owes over $5000 to the Jewish-American organization that supported them for a year. They are also paying back a large moving debt. Their contact in California with organized Jewish groups has been minimal and unsatisfactory. "In a way, we felt more Jewish when we were in Russia. We contacted the local temple here in Pomona but they never called us back. I don't know why," Mrs. Nakhamchuk reported.

THEY BOTH FEEL life here, though at times difficult, is very good. "It is easy to live in America in general but in particular it is especially good for the artist. You are not just free to talk here but free to talk loud," Mr. Nakhamchuk feels. "Also, public and state opinion here play a very large role in the life of the Soviet citizen. When we write home, it is the best proof that life is good here. We also talk on the phone to our parents and friends."

One telephone call had the makings of a first-rate Hollywood scene. "One night we had dinner on Sunset Boulevard," the Nakhamchuks related, "with David Field, a movie executive who brought along the American producer Paul Maslonsky. I don't know if he wanted to check on us or what but he asked if we knew Alex Arshonsky, a famous Russian director. We do know him, not well but of course we know him. So Mr. Maslonsky asks for a telephone and he calls Russia where it's 7 in the morning. He gets the number and Arshonsky answers the phone. 'Hello Arshonsky,' he says. 'This is Maslonsky...' and that's all they could say because one couldn't speak Russian and the other couldn't speak English. Anyway, they give Yan the phone and the two of them have a very warm conversation. We talked for a few minutes. I was very nervous. It was like going on the moon."

—Thelma O'Brien

SOVIET EMIGRE

Hollywood's His Dream

BY LEE GRANT
Times Staff Writer

Yakov Nakhamchuk (call him Ian) arrived here more than a year ago from Russia with love. That is, a love for the movies, a love for children, a love for the United States.

He was born into a Jewish family in Leningrad, the son of a technician and a housewife. At age 11, he stopped one day at a movie being photographed near his home. And the young Nakhamchuk's spirit was taken with film.

He studied art and literature. Then he took six years' training at the Institute for Theater, Music and Cinema, one of the few Jews admitted. Then came two years as an apprentice at the Leningrad Film Studio and a certificate in directing in 1972.

Nakhamchuk's credits include such films as "Tragedy From Old Life," about the pursuit of happiness; "Here Is Our Home," which focuses on factory workers, and "The Gambler," based on the story by Dostoevsky.

Soon, however, Nakhamchuk's creative instincts became constrained under the strict government censorship. So, after months of tedious paperwork, he and his family—wife Irena, a civil engineer, and daughter, Regina, 5—left for the U.S.

Los Angeles was the goal: "I wanted to come to Hollywood for the movies," said Nakhamchuk, 38, whose broken but improving English is supplemented by his wife's fluency.

Eventually they settled in Claremont because Mrs. Nakhamchuk had a grand uncle living near there.

So far, to make ends meet, Nakhamchuk has been working at a metal factory in Fontana as a custodian, and he views it as an opportunity to meet Americans.

"In the factory, there are young people, old people, Mexican people," he said. "It seems they lead a difficult though simple life." The conversation with co-workers helps Nakhamchuk's English. "They talk a lot about The Six Million Dollar Man," he said.

★

Nakhamchuk's cinematic goals, meanwhile, remain firm. When there is enough money, he will make a documentary about the children of Jewish immigrants from Russia who have settled in the U.S., Canada and Israel.

It will be an example of his work, since he was not allowed to bring his Russian films with him.

"The documentary will use drawings of children," he said. "It will be the special way in which youngsters from Russia see things in a free country. It will help also Americans see those things a new way. It will try and create more understanding about freedom and national dignity, the very things the Jewish children of Russia and their parents have come so far to find.

"The eyes of children, Jewish children, have always been my people's greatest source of hope and courage."

And after that, Nakhamchuk yearns to direct "The Brothers Karamazov." "I sleep with this," he said. "I dream of it."

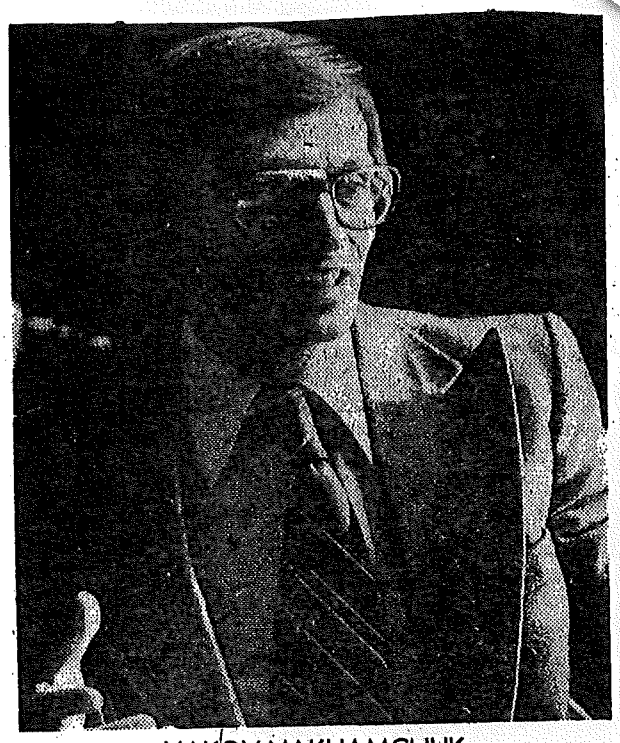

YAKOV NAKHAMCHUK
. . . "the movies were not mine anymore."
Times photo by Judy Graeme

In Russia, said Nakhamchuk, "it currently is a very difficult time for creative persons. They work under such pressure, such controls. Every day it becomes more and more difficult for film-makers."

Serious themes are frowned upon, he said, so many directors stick to making movies based on the works of great Russian literature. "If one does the classics," said Nakhamchuk, "the government can't complain about the writers. Then we still try and get our own ideas in."

He said government censors often cut the heart out of his work. "The movies were not mine anymore," he said. "I am not a political person. The human element is more important to me. But each year, the number of controls grew more. When they cut your script by 50%, when they've taken out all the expressions, all the words they think could have two meanings, then they let you start filming."

At LenFilm, one of Russia's largest studios, "the man who ran it understood art," said Nakhamchuk, "but they fired him and brought in a political person. How can he teach me about movies? He told me, 'If you don't work like I want, you'll be on the street sweeping dirt.' "

Russian film-makers come to grips early with censorship, said Nakhamchuk. "In school, the students discuss among themselves the kinds of difficulty you can meet. But you always think you're the one who can get ideas through. Each one hopes in their next movie, they'll be the one able to say something."

Because he left Russia, said Nakhamchuk, his 25-year-old brother in Leningrad, who works also in the Russian film industry, has had difficulty getting assignments. "When I begin to make movies here," he said, "I will try and bring him over."

Uppsats till av mig om Raoul Wallenberg i Budapest (?) dec. 78

Raoul Wallenberg i Budapest

Raoul Wallenberg gjorde i det andra världskrigets slutskede en beundransvärd insats för att rädda ungerska judar undan de nazistiska dödslägren. Som förste sekreterare på svenska legationen i Budapest ledde han under andra halvåret 1944 en omfattande och framgångsrik aktion i detta syfte. Ännu sysselsatt med sin alltigenom humanitära uppgift greps han den 17 januari 1945 av rysk militär och fördes till fångenskap i Sovjetunionen. Han har aldrig återvänt.

Hotet mot Ungerns judar blev överhängande då Hitler i mars 1944 lät besätta landet. World Jewish Congress och War Refugee Board i Förenta Staterna hemställde båda hos svenska regeringen att en speciell svensk representant måtte sändas till Ungern för att leda och utvidga ett räddningsarbete som hade påbörjats av svenska legationen och andra neutrala beskickningar i Budapest. I slutet av juni 1944 utsåg svenska regeringen den 32-årige arkitekten och affärsmannen Raoul Wallenberg till detta uppdrag. Wallenberg anlände till Budapest den 9 juli 1944.

Av Ungerns 700.000 judar hade en stor del av de på landsbygden bosatta redan deporterats till Tyskland. Wallenberg avslöjade att en massförintelse pågick i Auschwitz och Birkenau. Han inriktade sig på att rädda så många som möjligt av judarna i Budapest som han uppskattade till 200.000.

Det främsta ledet i räddningsaktionen var att utställa skyddspass för judar, ett förfarande som tidigare använts i mindre skala och nu fick en väldig omfattning. Dokumentet berättigade sina innehavare att repatrieras till Sverige, och under tiden åtnjöt de skydd av svenska beskickningen för sig och sin egendom. Situationen förvärrades hösten 1944, då tyskarna avlägsnade riksföreståndare Horthy från makten och gjorde det ungerska pilkorspartiets ledare Szalasi till regeringschef. Adolf Eichmann, de ungerska judarnas bödel, återvände efter en tids bortovaro, och jakten på judarna bedrevs med illavarslande brutalitet.

Szalasi-regeringen förklarade skyddspassen ogiltiga. Wallenberg lyckades emellertid med hjälp av personlig diplomati få dekretet upphävt och utverkade hos myndigheterna att alla judar som fått skyddspass av neutrala legationer skulle åtnjuta exterritorialrätt i hus som stod under legationernas beskydd. Ett antal fastigheter anskaffades där även judar utan skyddspass bereddes asyl. I detta s. k. internationella ghetto bodde över 30.000 judar, i de s. k. svenskhusen 20.000. Ett ännu större antal föstes av förföljarna in i det av myndigheterna upprättade slutna ghettot.

Skräcken regerade i Budapest. Judar bortsläpades, sköts och kastades i Donau. Deporteringarna fortsatte, och när järnvägsförbindelserna bröts drev man ut judarna på landsvägen mot Österrike.

I detta inferno var Wallenberg och hans medhjälpare ständigt verksamma för att bistå de olyckliga. Tillsammans med honom arbetade på svensk sida bland andra Per Anger, Lars Berg och Göte Carlsson, dessutom ett stort antal ungrare, däribland ingenjören Vilmos Langfelder som var Wallenbergs chaufför och förtrogne medarbetare och senare skulle följa honom i rysk fångenskap.

Ögonvittnen har berättat om Wallenbergs djärvhet och uppfinningsrikedom i ett räddningsarbete som innebar livsfara för honom själv. Med snabba improvisationer lyckades han mer än en gång slita offren ur förföljarnas grepp. Under en judarnas dödsmarsch mot Hegyeshalom vid gränsen till Österrike organiserade han i samarbete med andra neutrala legationer en hjälpexpedition, som resulterade i att de judar man hade försett med skyddspass kunde återföras till Budapest.

Nödvändig medverkan från den ungerska sidan uppnådde Wallenberg med förslagenhet eller övertalning. Han bestormade det ungerska utrikesdepartementet med noter och upprätthöll ett nära samarbete med andra neutrala diplomater, särskilt schweizarna. Han sammanträffade med Eichmann själv för att när de ryska trupperna närmade sig Budapest avstyra en tysk pogrom på alla stadens judar. Eichmann svarade med att hota döda honom.

Vid nyåret 1945 lyckades Wallenberg rädda huvuddelen av det internationella ghettots innevånare från att förflyttas till det slutna ghettot, där förhållandena redan var obeskrivliga. Enligt en hög ungersk polistjänsteman var det också genom Wallenbergs mellankomst som ett planerat massmord på det slutna ghettots befolkning inställdes.

När upplösningen kom hade tusentals människor räddats till livet genom dessa aktioner. Officiellt utfärdades 5.000 skyddspass, men i verkligheten var antalet det tredubbla, och med barnen inräknade bereddes sammanlagt 20.000 människor skydd genom detta förfarande. Vad som utan Wallenbergs och hans medhjälpares insatser skulle ha hänt ytterligare bortåt 100.000 judar i Budapest kan vi endast ana. Spåren förskräckte.

Raoul Wallenberg undkom Eichmanns hämnd endast för att fängslas av Stalins polis. I detta nu pågår alltjämt ansträngningar från svenskt och annat håll att skapa klarhet om hans öde i den sovjetiska fängelsevärlden. Arbetet för Raoul Wallenbergs sak är oavslutat. Själv gjorde han rätt för sig med ett oförglömligt barmhärtighetsverk som tillhör de ljusaste minnena från mörkrets tid.

Raoul Wallenberg anlände till Budapest den 9 juli 1944 på särskilt uppdrag. Svenska regeringen hade utsett honom att som förste sekreterare vid legationen i Budapest leda arbetet på att rädda förföljda judar undan de nazistiska dödslägren. Beslutet att sända honom till Ungern var ett resultat av framställningar från den amerikanska flyktingadministrationen och en representant för World Jewish Congress.

Det med Hitler-Tyskland samarbetande Ungern var ett inferno för judar. Wallenbergs aktion blev omfattande, dödsföraktande och framgångsrik. Han och hans medarbetare lyckades genom särskilda skyddspass bereda direkt skydd åt omkring 20.000 judar i Budapest. Att ytterligare bortåt 100.000 av stadens jagade judar undkom förintelsen torde till stor del få tillskrivas hans och andra neutrala diplomaters insatser.

Ryskt besked 1945:

VI HAR TAGIT HAND OM HONOM

När de ryska trupperna i januari 1945 trängde in i Budapest sökte Wallenberg kontakt med deras befälhavare. Men sovjetisk militär grep den 17 januari honom och hans ungerske chaufför och medhjälpare Wilmos Langfelder. De fördes till fångenskap i Sovjetunionen och har aldrig återvänt.

Dagen före arresteringen meddelade det sovjetiska utrikesministeriet svenska beskickningen i Moskva att de ryska trupperna tagit Wallenberg under sitt beskydd. Någon månad senare fick Raouls mor Maj von Dardel veta av Sovjets minister i Stockholm, Alexandra Kollontay, att han befann sig välbehållen i Ryssland.

Ryskt besked 1947:

HAN FINNS INTE HÄR

Därpå sänkte sig tystnaden över Raoul Wallenberg. Den 18 augusti 1947 meddelade vice utrikesministern Vysjinskij som svar på svenska förfrågningar att Wallenberg inte fanns i Sovjet och var okänd för dess myndigheter. Det återstod enligt Vysjinskij att förmoda, att han omkommit under striderna i Budapest.

Ryskt besked 1957:

HAN MÅSTE HA DÖTT HÄR 1947

Under de följande åren inkom till svenska utrikesdepartementet ett stort antal utsagor av från Sovjet hemvändande krigsfångar om att Wallenberg från februari 1945 befunnit sig i olika fängelser i Moskva. Bevismaterialet överlämnades till sovjetiska regeringen och föranledde vice utrikesminister Gromyko att den 6 februari 1957 lämna en ny uppgift om Wallenberg. Han *hade* suttit fängslad i Moskva.

Vid en granskning av fängelsearkiven hade man enligt Gromyko funnit ett enda dokument, en handskriven rapport, daterad den 17 juli 1947, från sjukvårdschefen i Ljubljanka-fängelset A.L. Smoltsov till ministern för säkerhetstjänsten Abakumov: "Jag rapporterar att den för Eder bekante fången Walenberg i natt plötsligt avled i cellen, förmodligen till följd av en uppkommen myokardinfarkt."

Man borde, skrev Gromyko, av detta dra slutsatsen att Wallenberg avled i juli 1947. Att han suttit fängslad i Sovjet var ett resultat av Abakumovs brottsliga verksamhet. Denne Abakumov hade senare dömts till döden och arkebuserats. Men förutom Smoltsovs papperslapp fanns intet som helst spår efter Wallenberg.

Vittnen:

HAN FANNS I VLADIMIR PÅ 50-TALET

Gromykos uppgift att Wallenberg dog 1947 motsades av vittnesmål från hemvändande krigsfångar. Hans memorandum är dock på en punkt upplysande. Moskva har aldrig lämnat någon förklaring till att Wallenberg greps. Det är känt genom vad andra fångar berättat, att man beskyllde honom för att ha varit anti-sovjetisk spion. Gromykos memorandum visar att sovjetiska regeringen underkänner dessa beskyllningar. Hela ansvaret läggs på en senare avrättad sovjetisk minister, som emellertid är känd för att ha stått Stalin nära.

Under 50-talet berättade ett stort antal vittnen om Wallenbergs fångenskap efter 1947. Finska, franska, schweiziska, tyska och österrikiska medborgare samt statslösa personer hade antingen träffat honom, kommunicerat med honom eller hört andra berätta om honom i fängelset i staden Vladimir på 50-talet. På grundval av dessa bestämda uppgifter gjorde den svenska regeringen nya framställningar i Moskva.

Två svenska justitieråd, Ragnar Gyllenswärd och Per Santesson, granskade 1960 det tillgängliga materialet. De kom till följande resultat:

"Utsagorna innehålla ett stort antal uppgifter, vilkas riktighet kunnat kontrolleras, och de stödja varandra. Enligt vår mening måste efter svensk rätt den föreliggande utredningen – ehuru den icke innefattar full bevisning i förevarande hänseende – anses göra sannolikt, att Wallenberg varit vid liv åtminstone i början av 1950-talet och då befunnit sig i fängelse i Vladimir."

VAD NANNA SVARTZ FICK HÖRA 1961

I januari 1961 tog professor Nanna Svartz vid ett besök i Moskva upp fallet Wallenberg med en rysk kollega, som hon känt i flera år, professor A.L. Myasnikov. Denne svarade att han kände till W., men att svensken var sjuk och befann sig på mentalsjukhus.

Med anledning av denna sensationella upplysning begärde statsminister Erlander i brev till ministerpresident Chrusjtjov att få sända en svensk läkare till Moskva för att förbereda Wallenbergs hemresa. Men Chrusjtjov blev uppbragt över händelsen, och Myasnikov tog tillbaka sin uppgift.

Professor Svartz sammanträffade ytterligare tre gånger med Myasnikov, sista gången 1965 några månader före M:s död, för att påminna honom om vad han sagt vid det första samtalet, men Myasnikov vidhöll sitt nekande. Han hade blivit missförstådd och kände inte till Wallenberg. Nanna Svartz är emellertid säker på att ha uppfattat honom rätt.

Nya uppgifter:

WALLENBERG LEVDE 1975

Ytterligare upplysningar om Raoul Wallenbergs fångenskap fortsätter att nå svenska utrikesdepartementet och Raouls familj. I det väldiga material som under 35 år samlats i arkiven återfinns självfallet många osäkra eller uppenbart oriktiga uppgifter av skiftande innebörd. Under det senaste året har emellertid efterforskningarna tagit en dramatisk vändning. I december 1978 lämnade polacken Abraham Kalinski, numera bosatt i Israel, en utförlig berättelse om Wallenbergs vistelse i tre sovjetiska fängelser på 50-talet. I Vladimir hade han själv sett Wallenberg på fängelsegården. Dessutom omtalade han att en rysk jude, Jan Kaplan, 1975 i Butyrka-fängelset i Moskva träffat en svensk, som suttit fängslad i trettio år men ändå verkade frisk.

Svenska regeringen begärde nu för första gången på 14 år en ny undersökning i Moskva, men svaret blev det vanliga: Wallenberg dog 1947.

Utrikesdepartementet i Stockholm vet genom flera källor att Jan Kaplan lyckats till adressater i väster få ut sin uppgift om svensken i Butyrka. Den senaste fasen är sensationell. Fru Kaplan i Moskva har i ett brev, som på hemliga vägar nått hennes dotter i Israel, bekräftat mannens berättelse. De sovjetiska myndigheterna straffade Kaplan genom att åter fängsla honom.

USA GRIPER IN

Samtidigt framträder i hela västvärlden ett förnyat intresse för Raoul Wallenbergs sak. I själva verket har den aldrig tidigare väckt så stor uppmärksamhet utanför Sverige. Wallenberg-kommittéer bildas i en rad länder, och Raouls halvsyskon, fru Nina Lagergren och professor Guy von Dardel, möter starkt gensvar i sin vädjan om stöd att vinna klarhet om hans öde. Israels premiärminister Begin har tagit upp saken med president Carter.

En första frukt av dessa ansträngningar är att den amerikanska statsledningen med svenska regeringens godkännande direkt engagerat sig i ärendet. Utrikesminister Vance har låtit göra förfrågningar om Raoul Wallenbergs öde hos sovjetiska representanter i Washington. State Department väntar ett svar på dessa hänvändelser.

Bakgrunden till den amerikanska regeringens ingripande måste vara att den i likhet med den svenska inte godtar den ryska dödförklaringen som bevis. Utrikesminister Blix yttrade den 13 maj i år: "Vi utgår alltid från att försvunna medborgare lever till dess vi anser att övertygande bevis finns för att de avlidit. Vi får inte ge upp."

I mitten av augusti fullföljde statsminister Ullsten svenska regeringens aktion från i vintras. I ett brev till regeringschefen Alexej Kosygin hemställer han att sovjetiska myndigheter måtte på nytt undersöka alla uppgifter i fallet, också med hänsyn till de senaste vittnesmålen. Mer än så, Ullsten begär att en svensk representant skall få träffa och tala med den fängslade Jan Kaplan, mannen som berättade om den svenska fången i Butyrka 1975.

Plötsligt händer mycket i denna fråga, både inom opinionen och på det diplomatiska planet. Men tiden är långt liden.

RAOUL WALLENBERG-FÖRENINGEN
Box 16076
103 22 Stockholm 16
postgiro 90 02 52-8

För närmare information:
Ebba von Eckermann
tel. 0155/450 46

Carl-Fredrik Palmstierna
tel. 08/67 62 12

Tryckeri Balder AB, Stockholm 1979

RAOUL WALLENBERG

en sammanfattning

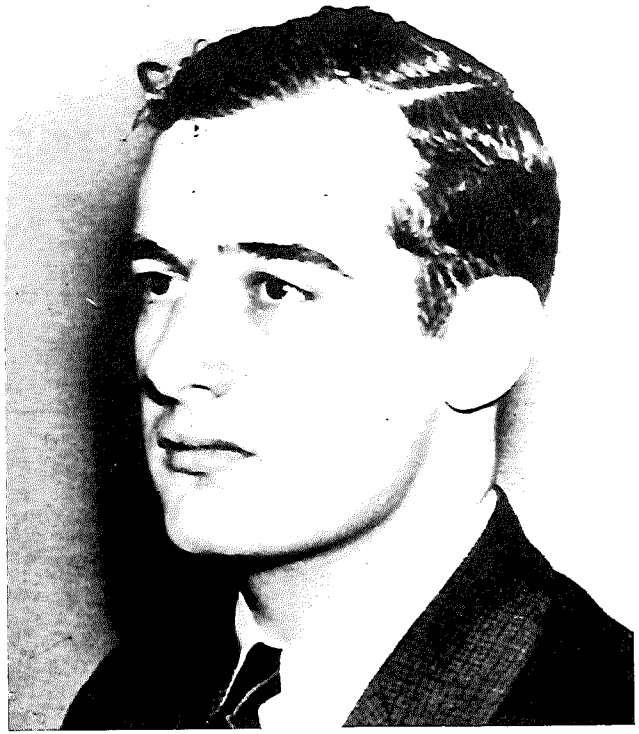

A first fruit of these efforts is that the United States Administration, with the approval of the Swedish government, has engaged itself in the matter directly. Secretary of State Cyrus Vance has had enquiries made about Raoul Wallenberg's fate with Soviet representatives in Washington. The State Department is waiting for an answer to these approaches.

The background to the American government's intervention must be that, just as the Swedish government, it does not accept the Russian official declaration of death as a proof. Foreign Minister Hans Blix stated on May 13 this year: "We always assume that missing citizens are alive until we consider that convincing proof of their death is found. We must not give up."

In the middle of August this year, Prime Minister Ola Ullsten followed up the Swedish government's demarche of last winter. In a letter to Prime Minister Alexei Kosygin he requested that the Soviet authorities should again investigate all information in the case, including the latest reports. Moreover, Mr Ullsten demanded that a Swedish representative should be allowed to meet and to speak to the imprisoned Jan Kaplan, the man who told about the Swedish prisoner in Butyrka in 1975.

In his reply, a month later, Mr Kosygin turned down this demand. Wallenberg died in 1947 and there is nothing to add, he says. The Russians seem to be determined to avoid a discussion. Commenting on Mr Kosygin's answer Mr Ullsten says that he is convinced that we still do not know the full truth about Wallenberg's disappearance. The Swedish Government will continue its efforts to find out what has happened to him.

That is the purpose of all who work for this case. Much i s happening all of a sudden, both in the sphere of public opinion and on the diplomatic level, however it is getting late.

THE WORKING GROUP FOR THE 'FREE RAOUL WALLENBERG COMMITTEE'.

USA
CHAIRMAN:
Mrs Lena Biörck-Kaplan
326 East 51st Street
N.Y.C.
N.Y. 10022
Tel: (212)-593-2708

SECRETARY-
THE EASTERN STATES:
Mrs Elizabeth Moynihan
c/o United States Senate
Room 410
Russel Office Building
Washington D.C. 20510
Tel: (202)-CA4-2585

SECRETARY -
THE WESTERN STATES:
Mrs Annette Lantos
1230 Southdown Road
Hillsborough
Calif. 94010
Tel: (415)-348-5146

GREAT BRITAIN

Mr Maurice Samuelson
21 Greenfield Gardens
London N.W. 2
Tel: (1)-458-2034

THE RAOUL WALLENBERG ASSOCIATION

Box 16076, 103 22 Stockholm, Sweden.

Tryckeri Balder AB, Stockholm 1979

RAOUL WALLENBERG

A Summary

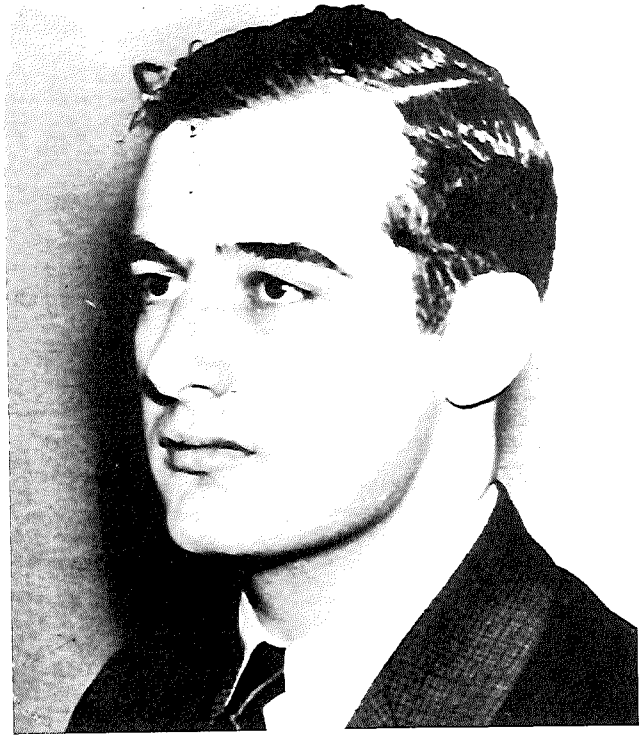

Raoul Wallenberg arrived in Budapest on July 9. 1944 on a special mission. The Swedish government had appointed him First Secretary at the Legation in Budapest, to direct the work of saving persecuted Jews from the Nazi death camps. The decision to send him to Hungary was a result of requests from the American War Refugee Board and a representative of the World Jewish Congress.

Hungary, which was co-operating with Hitler Germany, was an inferno for Jews. Wallenberg's activities were extensive, death-defying and successful. He and his collaborators succeeded to give direct protection to about 20,000 Jews in Budapest through special protective passports. That another approximately 100,000 og the city's hunted Jews escaped the Holocaust is, to a considerable degree, attributable to his and other neutral diplomats' efforts.

Russian answer 1945:

WE HAVE TAKEN CARE OF HIM

When the Russian troups entered Budapest in January 1945, Wallenberg made contact with their commander. But on January 17 the Soviet military arrested him and his Hungarian driver and assistant Wilmos Langfelder. They were taken to the Soviet Union and imprisoned there. They have never returned.

The day before the arrest the Soviet Foreign Ministry informed the Swedish Legation in Moscow that the Russian troups had taken Wallenberg under their protection. About a month later Raoul's mother Maj von Dardel was informed by the Soviet Minister in Stockholm, Alexandra Kollontay, that he was safe in Russia.

Russian answer 1947:

HE IS NOT HERE

Thereafter, a wall of silence descended on Raoul Wallenberg. On August 18, 1947 the Deputy Foreign Minister Andrei Vyshinsky replied to Swedish enquiries that Wallenberg was not in the Soviet Union and that he was unknown to its authorities. The presumption, according to Vyshinsky, was that he had died during the fighting in Budapest.

Russian answer 1957:

HE MUST HAVE DIED HERE IN 1947

During the years that followed the Swedish Foreign Ministry received reports from a large number of former prisoners of war returning from Russia testifying that from February 1945 Wallenberg had been in various prisons in Moscow. This evidence was turned over to the Soviet government and it caused Deputy Foreign Minister Andrei Gromyko to provide new information about Wallenberg on February 6, 1957. He HAD been imprisoned in Moscow.

According to Gromyko, a search of the prison archives had resulted in the finding of a single document, a handwritten report dated July 17, 1947, from the medical head of the Ljubljanka prison A L Smoltsov to the Minister for the Security Service, Abakumov: "I report that the prisoner Walenberg (sic) who is known to you, died suddenly in his cell last night, probably following an occurred myocardial infarction".

From this, wrote Gromyko, the conclusion should be drawn that Wallenberg died in July 1947. That he had been imprisoned in the Soviet was a result of Abakumov's criminal activity. This Abakumov had later been sentenced to death and shot. Other than for Smoltsov's slip of paper, there was no trace whatsoever of Wallenberg.

Witnesses:

HE WAS IN VLADIMIR DURING THE FIFTIES

Gromyko's statement that Wallenberg died in 1947 was contradicted by testimonies from returning prisoners of war. His memorandum is, however, illuminating in one respect. Moscow has never given any explanation of why Wallenberg was seized. Other prisoners have stated that it was known that he was accused of having been an anti-Soviet spy. Gromyko's memorandum shows that the Soviet government does not approve of these accusations. Subsequently the entire responsibility is laid on a executed Soviet minister who is, however, known to have been close to Stalin.

During the fifties, a large number of witnesses told about Wallenberg's imprisonment after 1947. Finnish, French, Swiss, German and Austrian citizens as well as stateless persons have either met him, communicated with him or heard others tell about him in the prison in the city of Vladimir. On the basis of this definite information the Swedish government made new approaches to Moscow.

In 1960, two Swedish Supreme Court Justices, Ragnar Gyllenswärd and Per Santesson, examined the material available. They arrived at the following conclusion:

"The statements contain a large amount of information, the correctness of which it has been possible to check and they support each other. In our opinion, according to Swedish law, the present report must be considered to make it probable – though it does not contain full evidence in this respect – that Wallenberg was alive at least in the beginning of the 1950s and at that time in prison in Vladimir."

WHAT NANNA SVARTZ HEARD IN 1961

In january 1961 Professor Nanna Svartz, on a visit to Moscow, took up the Wallenberg case with a Russian colleague Professor A L Myasnikov, whom she had known for several years. He answered that he knew about Wallenberg and that the Swede was ill and was in a mental hospital.

On the basis of this sensational information, Prime Minister Tage Erlander in a letter to Minister President Nikita Khrushchov requested permission to send a Swedish doctor to Moscow to prepare Wallenberg's journey home. But Khrushchov was annoyed by the incident and Myasnikov withdrew his statement.

Professor Svartz met Myasnikov another three more times, the last time in 1965 some months before Myasnikov's death, to remind him about what he said at their first talk, but Myasnikov maintained his denial. He had been misunderstood, he did not know Wallenberg. Nanna Svartz is, however, sure of having understood him correctly.

New information:

WALLENBERG WAS ALIVE IN 1975

Further information about Raoul Wallenberg's imprisonment continues to reach the Swedish Foreign Ministry and Raoul's family. In the enormous material that has accumulated in the archives over 35 years, there is, of course, much uncertain or obviously incorrect information of the most varied significance. During the last year, however, the search has taken a dramatic turn. In December 1978 the former Polish citizen Abraham Kalinski, now residing in Israel, related a detailed story about Wallenberg's stay in three Soviet prisons in the fifties. In Vladimir he had himself seen Wallenberg in the prison yard. Furthermore, he stated that in 1975 a Russian Jew Jan Kaplan, met a Swede in the Butyrka prison, who had been imprisoned for thirty years but still seemed healthy.

Now for the first time in 14 years, the Swedish government requested a new investigation in Moscow, but the reply was the usual: Wallenberg died in 1947.

The Ministry for Foreign Affairs in Stockholm knows through several sources that Jan Kaplan has succeeded in sending his information about the Swede in Butyrka to several contacts in the West. The last phase is sensational. In a letter that reached her daughter in Israel by undercover means, Mrs Kaplan confirmed her husband's story. The Soviet authorities punished Kaplan by imprisoning him again.

THE UNITED STATES INTERVENES

At the same time, a renewed interest in Raoul Wallenberg's cause has arisen in the entire Western world. It has in fact never before received such attention outside Sweden. Wallenberg committees are being formed in a number of countries, in England with Greville Janner MP and Winston Churchill MP, and in USA with Senators Frank Church, Claiborne Pell, Daniel Patrick Moynihan and Rudy Boschwitz as leading names. Raoul's half-sister and half-brother. Mrs Nina Lagergren and Professor Guy von Dardel, meet strong response in their appeal for support to secure full knowledge about his fate. Israel's Prime Minister Menachem Begin has taken up the matter with President Jimmy Carter.

RAOUL WALLENBERG

Un résumé

Le 9 juillet 1944 Raoul Wallenberg arriva à Budapest. Le gouvernement suédois l'avait nommé premier secrétaire de légation pour y diriger, dans cette capacité, les efforts pour sauver le maximum de juifs possible des camps de mort nazis. Voilà la réponse suédoise à des représentations faites par l'Administration américaine de réfugiés (War Refugee Board) et par le Congrès Juif Mondial.

Collaborant avec l'Allemagne hitlérienne la Hongrie était un inferno pour les juifs. Bravant la mort, l'action de Wallenberg prit grande envergure et fut suivie de succès. A l'aide de passeports spéciaux - Schutzpässe - lui et ses collaborateurs réussirent à donner protection directe à non moins que 20.000 juifs à Budapest. En outre, environ 100.000 des juifs persécutés purent échapper à l'anéantissement qui les menaçait - fait dû, en grande partie, aux interventions de Wallenberg et d'autres diplomats neutres.

Information russe 1945:
NOUS AVONS PRIS WALLENBERG SOUS NOTRE PROTECTION

Lorsque en janvier 1945 les troupes russes pénétraient dans Budapest, Wallenberg prit contact avec leur commandant en chef. Mais le 17 janvier les militaires soviétiques le saisirent, lui et l'hongrois Wilmos Langfelder, collaborateur et chauffeur de Wallenberg. Ils furent mis en prison en l'USSR et n'en sont pas revenus.

La veille de cette arrestation le ministère soviétique des affaires étrangères informa la légation de Suède à Moscou que les troupes russes avaient pris Wallenberg sous leur protection. Un mois plus tard M:me Alexandra Kollontay, ministre soviétique à Stockholm, informa M:me Maj de Dardel, mère de Wallenberg, que son fils était en bonne santé et se trouvait en Russie.

Information russe 1947:
WALLENBERG NE SE TROUVE PAS ICI

Puis un silence total enveloppait Raoul Wallenberg. Aux demandes suédoises Vychinskij, vice ministre soviétique des affaires étrangères, répondit le 18 août 1947 que Wallenberg ne se trouvait pas en l'USSR et que les autorités soviétiques ignoraient son existence. Selon toutes apparences Wallenberg avait péri pendant les bagarres sanglantes à Budapest.

Information russe 1957:
WALLENBERG A DU MOURIR DANS l'USSR EN 1947

Au cours des années suivantes un grand nombre d'affirmations parvenaient au ministère suédois des affaires étrangères, venant de prisonniers de guerre libérés et rentrant de l'USSR. Selon eux Wallenberg, à partir de février 1945, se serait trouvé dans différentes prisons moscovites. Ces témoignages furent communiqués au gouvernement soviétique, et le 6 février 1957 Andrei Gromyko, Vice ministre soviétique des affaires étrangères, jugea à propos de donner quelques nouveaux renseignements sur Wallenberg. Celui-ci avait, en effet, été incarcéré à Moscou.

En parcourant les archives des prisons soviétiques on avait, selon Gromyko, trouvé un document - le seul - se référant à Raoul Wallenberg. Dans un rapport, écrit à la main et daté le 17 juillet 1947, A.L. Smoltsov, chef de l'infirmerie de la prison de Ljubljanka, informe le ministre de la sécurité, Abakoumov, que "le prisonnier W a l e n b e r g , qui vous est connu, est subitement mort cette nuit dans sa cellule, probablement en suite d'une crise cardiaque". Selon Gromyko on devrait en conclure que Wallenberg

était décédé en juillet 1947. Sa captivité dans l'USSR était due aux activitées criminelles d'Abakoumov qui plus tard avait été condamné à mort et fusillé. Excepté le chiffon de papier de Smoltsov il n'y avait aucune trace de Wallenberg.

Les témoins:
PENDANT LES ANNEES CINQUANTE WALLENBERG SE TROUVAIT A VLADIMIR

La supposition de Gromyko que Allenberg serait décédé en 1947 est contestée par des témoignages donnés par des prisonniers de guerre revenus de l'USSR. Mais sur un seul point la mémoire de Gromyko nous éclaircit. Moscou n'a jamais expliqué pourquoi Wallenberg fut arrêté. Suivants les récits d'autres détenus les russes avaient accusé Wallenberg d'espionnage antisoviétique. La mémoire de Gromyko révèle que le gouvernement soviétique désavoue ces accusations Toute la responsabilité est rejetée sur un ministre soviétique, plus tard fusillé et connu pour ses rapports intimes avec Staline.

Pendant les années cinquante plusieurs témoins ont donné des détails sur la captivité de Wallenberg après 1947, des citoyens allemands, autrichiens, finnois, français et suisses, ainsi que des personnes apatrides ont raconté qu'ils l'aivaient vu, communiqué avec lui ou ont entendu dire que pendant les années cinquante Wallenberg était incarcéré dans la ville Vladimir. Se basant sur ces renseignements soigneusement précisés le gouvernement suédois entama de nouvelles démarches à Moscou

Ayant examiné les témoignages rendus publics, deux conseillers à la Cour Suprême de Suède, MM. Ragnar Gyllenswärd et Per Santesson, sont, en 1960, arrivés au résultat qui suit:

"Les témoignages déposés contiennent une foule de renseignements, dont la véracité a pu etre controlée et qui s'appuient réciproquement Bien qu'elle n'apporte pas des preuves intégrales, l'enquête qui a été présentée, doit, selon notre opinion et selon le droit civil suédois, rendre probable que Wallenberg, du moins au début des années cinquante, était en vie et incarcéré à Vladimir "

CE QU'ENTENDIT M:me NANNA SVARTZ EN 1961

Pendant une visite à Moscou en janvier 1961 M:me Nanna Svartz, professeur en médecine, aborda le sujet avec un collègue soviétique qu'elle connaissait depuis des années, le professeur A.L. Myasnikov Celui-ci donnait à entendre qu'il était en connaissance de cause, ajoutant que Wallenberg était en mauvais état et se trouvait dans une maison de santé.

En vue de ces renseignements sensationnels, le premier ministre suédois Erlander sollicita du ministre-président soviétique Chruchtchov la permission d'envoyer un médecin suédois à Moscou pour préparer le voyage de retour de Wallenberg. Mais Chruchtchov s'en exaspéra, et le professeur Myasnikov se vit obligé de démentir ce qu'il avait confié à M:me Svartz.

A trois occasions consécutives M:me Svartz rencontrait Myasnikov, la dernière fois quelque mois avant sa mort, en 1965. Elle rappelait ce qu'il lui avait confié lors de leur première conversation, mais Myasnikov se rétracta: il aurait été mal compris et connaissait nullement Wallenberg. M:me Svartz est, toutefois, sûre qu'elle ne s'était pas trompée.

Les nouveaux renseignements:
WALLENBERG ETAIT EN VIE 1975

Les informations ultérieures sur la captivité de Raoul Wallenberg ne cessent d'arriver au ministère suédois des affaires étrangères et à sa famille. Il va sans dire que dans l'immense masse de documents qui, au cours de 35 ans, se sont accumulés aux archives du ministère, se trouvent des renseignements peu certains ou erronés et dont le sens est varié Mais en 1978 les recherches ont pris un tournant dramatique. Au mois de décembre un polonais, M. Abraham Kalinski, domicilié en Israel, présenta un récit détaillé sur la captivité de Wallenberg qui, pendant les années cinquante, se serait trouvé dans trois prisons soviétiques différentes. Lui-même l'aurait vu sur le préau de la prison à Vladimir. De plus, il racontait qu'un juif russe, M. Jan Kaplan, avait, en 1975, dans la prison moscovite Butyrka rencontré un suédois, détenu depuis 30 ans mais pourtant de bonne mine.

Alors, et ce fut la première fois depuis 14 ans, le gouvernement suédois exigea une enquête renouvelée à Moscou. La réponse soviétique fut, pourtant, la même: Wallenberg serait mort en 1947.

Le ministère des affaires étrangères à Stockholm sait, par un nombre de sources, que Kaplan a pu passer les données regardant le prisonnier suédois de Butyrka à des destinataires en Europe occidentale. La phase la plus récente est sensationnelle: dans une lettre, expédiée par voie secrète à sa fille qui se trouve en Israël, M:me Kaplan, domiciliée à Moscou, confirme les renseignements donnés par son mari. Et les autorités soviétiques ont puni Kaplan en l'arrêtant de nouveau.

INTERVENTION DES ETATS UNIS

Dans le monde occidental on note à présent un remarquable renouveau de l'intérêt porté à la cause de Raoul Wallenberg. Toute une lignée de pays fondent des comités pour sa libération Jamais auparavant elle n'attira autant d'attention en dehors de la Suède. Les appels de M:me Nina Lagergren et du professeur Guy de Dardel, demi-soeur et demi-frère de Raoul Wallenberg, demandant du support à leurs efforts d'éclaircir la destinée de leur frère, retentissent aux Etats Unis. M. Begin, premier ministre d'Israël, en écrit au président Carter.

Un premier fruit de ces efforts est que le gouvernement américain, avec l'approbation de celui de la Suède, s'engage directement dans l'affaire. M. Vance, ministre des affaires étrangères des Etats Unis, s'adresse aux représentants de l'USSR à Washington. Le State Department attend à présent une réponse à ces interrogations.

La raison de cette intervention est sans doute qu'à l'instar du gouvernement suédois, celui des Etats Unis n'accepte pas comme preuve convaincante la déclaration de décès donnée par les Soviets. Le 13 mai 1979 M. Blix, ministre sudois des affaires étrangères, a déclaré: "Nous présumons toujours que des citoyens disparus sont en vie jusqu'à ce que nous ayons des preuves convaincantes de leurs décès. Jamais il ne faut se résigner.

Mi-août 1979 M. Ola Ullsten, premier ministre suédois, poursuivit la démarche de l'hiver passé en demandant, dans une lettre adressée au chef du gouvernement soviétique, Alexei Kosyguine, que les autorités soviétiques ré-examinent tous les faits de l'affaire, prenant en considération aussi les témoignages les plus récents. M. Ullsten a, de plus, exigé qu'il soit permis à un représentant suédois de voir le détenu Jan Kaplan et de parler avec lui qui nous avait informé de l'existence, en 1975, d'un prisonnier suédois à Butyrka.

Tout d'un coup tant de choses se sont passées dans cette affaire sur le plan de l'opinion internationale et aussi sur le plan diplomatique. Mais le temps qui nous reste, est bien limité.

Raoul Wallenberg: A prisoner buried alive

"In spite of all difficulties, Raoul Wallenberg succeeded in saving many thousands of people from the Nazi annihilation camps. When the Soviet troops entered Budapest in January 1945, Wallenberg got in touch with them, since he naturally looked upon them as liberators. However, the Soviet authorities arrested him, for reason unknown to me, and he was taken to Moscow. He has still not returned home."

These words, written in 1974 by his mother, Mrs. Maj von Dardel, to the Soviet Minister of Justice, contain both the greatness of Raoul Wallenberg and the appalling injustice inflicted on him. During the second part of 1944 he led, as First Secretary of the Swedish legation in Budapest, a daring, unconventional and most successful action to rescue the persecuted Jews in Hungary. He escaped the revenge of Eichmann only to be imprisoned by Stalin's men. It is indeed likely that the very nature of his truly humanitarian assignment was turned against him.

The document from which I have quoted is printed elsewhere in this issue of the "Kontinent". Mrs. von Dardel is a lady of great moral strength and perseverance. At 85 she is still questoning the Soviet Government about the fate of her son, but in vain. The Swedish Government has done the same, although with less force and determination. Still, the bulk of documents relating to the case of Raoul Wallenberg is the largest file on a single person in the archives of the Swedish Foreign Office. Actually very few of these documents have been published. As late as in November 1976 nine Swedes, most of them in high position, appealed to the Government for publication of all the papers concerning Wallenberg. They request, too, that the Swedish Government continue their inquiry in order to find out what has happened to Wallenberg and, if he is still alive, to bring him back to his own country. The Government, though, will delay publication for another year, at least. The long secrecy is very

unfortunate. It is not possible to give a balanced account of the whole affair without access to the documents, and the secretiveness is a major obstacle to further research in this protracted tragedy.

As far as we know the Soviet Government has never stated any reason at all why Wallenberg was imprisoned. Even NKVD must have had some motive, however foolish, for ~~[illegible]~~ arresting a neutral diplomat. One may suppose that Wallenberg was classified as a security risk. His special commission in Hungary was originally proposed by the State Department in Washington and a representative of ~~the~~ World Jewish Congress. According to their own brutal prejudices, the Russian authorities may have found it hard to believe that anybody could have been sent to Budapest in those days on a humanitarian assignment. Depositions from some of Wallenberg's co-prisoners seem to corroborate the hypothesis that the Russians looked upon him as a spy or a dangerous political agent. However, we cannot know for certain what these people had on their minds. Wallenberg was never sentenced or accused of any crime whatsoever. What we do know is that his persecutors did not tell the truth.

At first, the Russians did admit that he was with them. As early as on the 16th of January 1945, one day before he was captured, the Deputy Foreign Minister Dekanosov told the Swedish Minister in Moscow, Söderblom, that Soviet military authorities in Budapest had taken steps to protect Wallenberg and his property, purportedly for the friendliest of reasons. A month later, the Soviet Ambassador in Stockholm, Mme Kollontay, said to Raoul Wallenberg's mother that he was safe in Russia. When bringing the same message to the wife of the Swedish Foreign Secretary, Christian Günther, the ambassador added, that in Wallenberg's own interest the Swedes had better not make a fuss about this matter.

The the curtain fell. Wallenberg suddenly became a non-person.

Answering

the Swedish questioning, the Deputy Foreign Minister Vyejinskij said in a note August 18th 1947 that Wallenberg had not been taken prisoner in Budapest and was not in the Soviet Union. "He is unknown to us." One must suppose, he added, that Wallenberg had lost his ~~his~~ life during the fighting in Budapest or that he had been captured by Szalasy's men.

To bring people, often his own collaborators, to Moscow under false pretences was, of course, one of Stalin's established practices. Leopold Trepper, chief of the anti-nazist intelligence network "Rote Kapelle", had to make the fateful trip from Paris to Moscow in the Autumn of 1944, only to be thrown into the Ljubljanka. The rest of the Stalin age he spent in prison. His own wife, living in the same town, could not find out where he was and what happened to him. Again, she was advised not to try. (Leopold Trepper: Die Wahrheit, 1975).

The years went by, and a great amount of information about Wallenberg's captivity was put together in Sweden, in many cases by Swedish hands. Testimony given by released foreign prisoners was soon to be the main source of intelligence. After more that ten years depositions did in fact change the course of events, as they showed beyond any doubt that Wallenberg had been taken prisoner brought to Russia together with his driver, a Hungarian engineer by name Vilmos Langfelder. Thus far, as I have already said, the Soviet Government had repeatedly but not unequivocally denied this. Faced with the testimony, however, Mr.Gromyko produced in February 1957 a mysterious annotation, written by the then Head of the health service at Ljubljanka, Smoltsov, and purporting to show that Wallenberg died in that prison on July 17th 1947 (exactly one month before Vyejinskij spelt out his "Don't know"). So he had been there, after all. But, alas, that was all the fault of the former Minister of State Security, the criminal Abakumov, later executed. Moscow did send their sincere regrets to Raoul Wallenberg's family.

As an explanation why Wallenberg had been secretly kept in the central

political prison in Moscow for years this story does not sound very convincing. Abakumov could not be the only responsible official, as Stalin himself dealt with the case and the Foreign Office had once admitted that Wallenberg had been taken to Russia. One lie simply had to give way to other lies. Whatever one may think of the scrap of paper, so conveniently detected in the Ljubljanka 1957, it goes without saying that it just could not be the only trace of Wallenberg to be found in the Soviet Union - in the archives, among the staff of the Ljubljanka and the Lefortovskaja, or indeed in the guilty conscience of politicians higher up that Abakumov. In 1957 Gromyko was bound to admit the truth of the testimony by released prisoners. How could all evidence except a hand-written and incomplete note by an official who had died a few years later, have been exported from the Soviet Union?

Having once declared Wallenberg dead the Soviet Government had nothing more to say. Testimony about Wallenberg being alive has continued to reach the Wallenberg family and the Swedish Government, but Moscow stubbornly refute it, if, indeed, commenting upon it all. Mrs. v. Bardel lists thirteen instances of such testimony in her letter to Perchilov. "It is quite possible that one or more of these reports may be unreliable but hardly likely that all the reports in question or even a large number of them should be incorrect and one may therefore presume that Raoul Wallenberg was alive after July 1947..."

It might be useful to give a few more details from some of the later reports, not in order to indicate what is reliable and what is not, but simply to convey information that has some substance and might be checked or completed by other people. The report that Wallenberg was in a mental hospital in January 1961 (No. 10 in Mrs. E v.Bardel's letter) is based upon a statement made at that time by professor Alexander Myasnikov, Head of the Therapeutic Institute of the Russian Science Academy. He was visited

in Moscow by a Swedish colleague, professor Verna Svarts, who had met him before at several medical congresses; this time as always before their conversation was conducted in German. Mr.s. Svarts mentioned Raoul Wallenberg, who, there was reason to believe, might still be alive. The Swedish professor asked her colleague for advice how she should proceed to find where he now was. Myasnikov answered that he was acquainted with the case and that the man in question was in a very bad shape. When Mr.s Svarts said that the important thing was to bring Wallenberg back to Sweden, whatever his condition, he replied in a low voice that Wallenberg was in a mental hospital.

Myasnikov then left the room to consult a colleague of his, by name Danichevskij. Later professor Svarts had a private talk also with Danichevskij and assured herself that he had been informed by Myasnikov. She wrote Wallenberg's name on a paper and asked if she could get in touch with the assistant Foreign Minister Semjonov whom she happened to know. Danichevskij agreed. Mrs. Svarts then tried to get an appointment with Semjonov but was told that he was abroad. Mrs. Svarts and the two Russians naturally discussed how to pursue the matter and there was agreement between them that bringing Wallenberg back to Sweden was a question for the two Governments to decide on.

The Swedish Government made a strong request in Moscow, but nothing except authoritarian malice came out of it. Chrusjtjov got furious, and Myasnikov withdrew his statement. He did not deny the conversation with Professor Svarts but said that he had no knowledge whatsoever about Wallenberg. He supposed that here had been a misunderstanding, due to his faulty German. Myasnikov died in 1965. Professor Svarts, on the other hand, is sure that he and Myasnikov understood each other quite well as had been the case on previous occasions. It is hard to believe that he could have missed the name as Mrs. Svarts mentioned it both to him and to Danichevskij, who also discussed the matter privately with Myasnikov.

And what about "mental hospital"? Had Myasnikov not used these words, a scholar like Professor Svartz would not have remembered them as information of the utmost importance. There seems to be no doubt that Myasnikov changed his statement after having been brutally rebuked by Chrusjtjov. What one does not know is how Myasnikov had obtained his information, whether by personal contact with Wallenberg or in other ways.

The report that Wallenberg was in a camp on Wrangel Island in 1961-62 originates from Haim Moshinski, now in Israel, and become known to the world in testimony by another Jewish emigrant, Avraham Shifrin, to a subcommittee of the American Senate in February 1973. Moshinski was arrested in 1958 and sent to Amurskaya, ASSR. From there he came to Wrangel Island where he remained until 1962. At the camp he made the acquaintance of, among others, "Rudolf Trushnovich, a former physician, Vasily Ivanvich Polyakov, a former member (colonel) of the Vlasov army, a large numer of SS and Gestapo Germans, and many Italians who had long been declared dead.....There was also Raoul Wallenberg".

Moshinski has been interviewed, both by an Italian committee, still seeking information about missing POWs, and by Swedish representatives, who seem not to have been able to pursue the track further. Some of the Italian names, given by Moshinski, have been checked and matched against the list of missing POWs, believed to be in the Soviet Union. We do know too, that a man by name Alexander Rudolfowitch Truschnowitsch was kidnapped in West Berlin 1954 by East German or Soviet agents. It seems that Moshinski was in a position where he had access to camp records, although Shifrin believes that only in rare cases was he able to know the prisoners privately.

Information about Wrangel Island is rare, too, at least in the West. The Foreign Secretary of the former Swedish Government, Sven Andersson, said in the Swedish parliament that he did not know if there ever were

camps on that remote island. A Russian whom I have talked to believes from what he has heard from well informed friends in Russia that there are no such camps now, but he and other Russian refugees are positively convinced that the Gulag extended to Wrangel Island 15 years ago. This fits in with a statement by Shifrin in his testimony the Senate committee that in Potma, camp 7, he did in May 1963 meet prisoners who told him that they came from a camp on Wrangel Island.

Finally, in the last two reports, mentioned in Mrs. v. Herdel's letter, ther are statements by East European refugees to the effect that Wallenberg had been in several Siberian camps in the middle of the sixties One of these camps is Zavidovo, near Irkutsk, and according to one of the statements, a second hand one, Wallenberg was brought from Zavidovo to Kazakstan and from there to Vladimir in 1962.

It is strange that we shall have to go on like this, collecting information from people who might have got their news from knocking on the cell wall, whilst a Government that knows of no closed doors in the country, can not even tell us what their own officials have been doing. In the case of Raoul Wallenberg, as in those of so many other political prisoners, the offender prefers to sit back in silence, leaving the burden of proof to the offended party. One can not doubt, in face of all evidence to that effect, that this kind of perverted justice is a very natural consequence of the totalitarian system, but are we on that account silently to accept it? Indeed, the opposite reaction seems to be the more appropriate. A behaviour that betrays an almost inherent denial of justice and horesty is a cause, not for complacency but for anxiety and alarm.

The Government of a small country can also count on being reproached for hostile intentions when persistently asking the Soviet Union about a political prisoner, buried alive in the Gulag Archipelago. Again, such rebukes are a matter of routine. The Swedish Government

cooperation. One is to presume that he is responsible for the trouble, because things would be quiet if he did not grumble.

And so the case is dragging on, decade after decade. Raoul Wallenberg's stepfather, Mr. Fredrik von Dardel, reminds us of another neutral diplomat Signor Matteoli, a distinguished servant of the Duke of Mantua. In 1679 the hirelings of Louis XIV kidnapped him in neutral territory and, spreading a rumour that he had lost his life in an accident, brought him to the king's prison. He died after 24 years of imprisonement, but his identity was not established until 180 years later.

Surely, the right way is not to let the matter rest. The search for new information must go on while many of Wallenberg's co-prisoners as well as his wardens are still alive. To leave the matter to the historians of the future might mean to deprive them on the means of solving it. This is not just a ~~question~~ subject for private research, either. The main source of information should be the Soviet Government. They might find themselves bound to speak and to act, if again, after 32 years, it is made clear to them that the book will not be closed unless they do. They have not told us the truth. It is their duty to do so, and they have to be reminded of it.

Harald Wigforss.

<u>Bibliographical note.</u> There are some books on Raoul Wallenberg in foreign languages. Jenö Lévai: Raoul Wallenberg. Budapest 1948; Joseph Wulf: Raoul Wallenberg: Il fut leur espérance. Paris 1968.

Rudolph Philipp was the first to show that Wallenberg had been imprisoned in Russia. He has published a book in Swedish: Raoul Wallenberg, Diplomat, Kämpe, Samarit. Stockholm 1947. Fredrik von Dardel: Raoul Wallenberg - fakta kring ett öde, Stockholm 1970, is an admirable summary. The Swedish Foreign Office has published two white books, 1957 and 1965.

WALLENBERG politisk skandal!

Av Mark Lippold

Hemligt vittne till KvP:

Andra kritiker rent av undrar om inte förhandlingarna om det ryska miljardkreditavtalet kort efter kriget kan ha fått svenska politiker att "agera varsamt" i fallet Wallenberg.

Svenska UD tog lång tid på sig innan man vågade släppa ut uppgifter. Två s k vitböcker publicerades, vilka emellertid i dag betecknas som "grå böcker" eftersom de döljer mer än de avslöjar. På UD medger man att dessa båda tunna skrifter, utgivna med många års mellanrum på 50- och 60-talen, bara innehåller en bråkdel av allt material som finns i UD:s hemliga arkiv.

Förre byråchefen och kriminalaren Otto Danielsson säger:

– Det är beklämmande att statsnyttan skall gå före medmänsklighet.

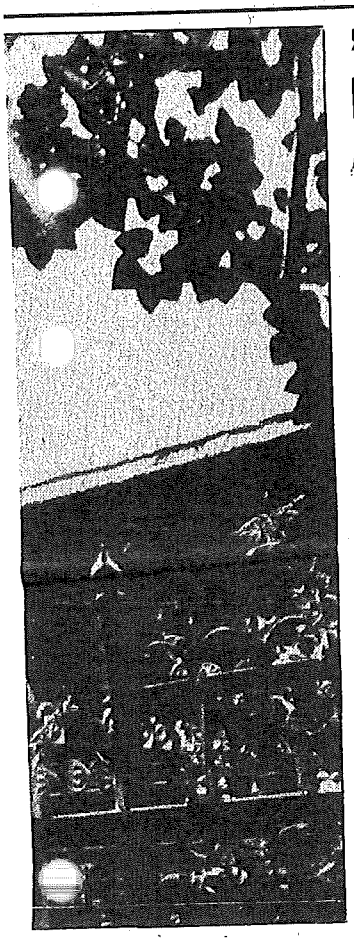

"BEKLÄMMANDE ATT INDIVIDEN GLÖMS"

MALMÖ (KvP) – Det är beklämmande att statsnyttan skall vara så stor att man inte tar hänsyn till individen.

Så kommenterar byrådirektören i rikspolisstyrelsen, Otto Danielsson, hemlighetsmakeriet i Wallenbergaffären.

Danielsson säger att de vittnesmål som avgetts har granskats av mycket höga jurister och att han som gammal kriminalare anser att många är mycket trovärdiga. Danielsson säger vidare att det sorgliga är att ryska regeringen har mage att påstå att man har så dålig kontroll på sina fångregister att man inte kan avslöja vem som är vem. När ryssarna skriver Walenberg med ett L tyder det på att denne inte är identisk med Raoul Wallenberg. Man vet dock att det fanns en tysk fånge som hette Balenberg. Danielsson:

– Kunde schweizarna få ut sina diplomater och Adenauer tusentals tyskar så borde vi ha fått ut en man.

LUND (KvP) Raoul Wallenberg, den svenske diplomaten som fängslades av ryssarna i januari 1945 och sedan dess varit försvunnen, var i livet så sent som i mitten av 60-talet. Wallenberg, som i krigets slutskede hade hjälpt ungerska judar undan nazisternas gaskamrar, vistades då i ett sibiriskt fångläger norr om Polcirkeln, strängt isolerad.

SJÖMÄN VISSTE VAR HAN FANNS!

Dessa sensationella uppgifter, som bekräftar tidigare antaganden, lämnas av en f d sovjetisk medborgare som numera bor i Lund. Kvällspostens sagesman har emellertid bett att få vara anonym eftersom han befarar repressalier från den sovjetiska underrättelsetjänsten KGB:s sida. Sagesmannen säger:

Varning

– I slutet av 50-talet besökte jag tillsammans med några kamrater ett sovjetiskt handelsfartyg som låg i Stockholms hamn. Vi diskuterade med de ryska sjömännen och lämnade fartyget igen.

– Omkring 1961 mötte jag på en gata i Köpenhamn en grupp ryska sjömän av vilka en, troligen en styrman, hade varit med vid diskussionen i Stockholm flera år tidigare.

– Styrmannen kände igen mig och presenterade mig för de andra som medlem av en antikommunistisk rysk emigrantorganisation samt slog sig i slang med mig.

– Styrmannen uppmanade mig att vara försiktig då det eljest kunde gå galet för mig, fortsätter Lundabon. Bl a berättade styrmannen om de arbetsläger som Sovjet upprättat norr om Polcirkeln och att man där inte bara hade tyska, italienska och ungerska fångar utan också en svensk jude, affärs- eller finansman. Uppgifterna om denne hade styrmannen fått av en kusin i Sovjet. Svensken inte bara satt i fånglägret utan hölls strängt isolerad. Styrmannen sade:

– De som hamnar i dessa läger är dömda till undergång och om inte du ser upp kan du röna samma öde. Jag vet, min kusin har arbetat där.

Något år senare mötte lundabon en annan rysk sjöman, denna gång en vanlig matros. Denne var något skrytsam och berättade öppenhjärtigt om en anhörig som var rådgivare i Indien och en annan som tjänstgjorde inom spionorganisationen KGB.

– Matrosen berättade att KGB-mannen hade till uppgift att ta hand om särskilt obehagliga personer. Då jag frågade honom vilka kategorier som fanns isolerade i fånglägren svarade matrosen att det rörde sig om tyska och italienska krigsförbrytare men att där också fanns en svensk som av allt att döma hade varit en stor agent.

Lundabon säger att han tyvärr inte fick veta i vilket läger svensken skall ha vistats. På fråga om han anmält sina informationer till svenska myndigheter svarar han att han ju inte kunde gå ed på att de sovjetiska sjömännens uppgifter hade varit riktiga och att han därför aldrig kontaktade svenska UD.

Lundabon säger emellertid att han i dag tror att uppgifterna kan ha varit riktiga. Två av varandra oberoende personer har vid olika tillfällen, med några års mellanrum, lämnat snarlika uppgifter om en svensk vars namn visserligen aldrig nämndes men som måste antas ha varit Wallenberg.

att sannolika skäl talade för Wallenberg var vid liv i ján av 60-talet. Det materialet har ryssarna tillbakavisat och sagt: Det stämmer inte.

KvP: Jag talade med en israel, Moshinsky, som ju också hördes av svenska myndigheter...

Leifland: Han har figurerat rätt länge i våra papper och meningarna om honom är delade.

KvP: Tror du att handlingarna blir frisläppta?

Leifland: Arbete pågår inom justitiedepartementet att förkorta tiden för sekretessbelagda handlingar. Där har man laborerat med olika alternativ, 30 eller 40 år. Om man stannar för 30 år och den nya lagstiftningen träder i kraft 1 januari 1979 betyder det att handlingarna fram till 1 januari 1949 blir fria, försåvitt inte regeringen bestämmer annorlunda.

Handlingarna fria nästa år?

MALMÖ (KvP) Tidigast årsskiftet 1978–1979, men sannolikt först senare träder en ny sekretesslag i kraft. Den kan ge offentlighet åt en del av Wallenbergmaterialet. Det omtalar sakkunnige John Boström på justitiedepartementet. Förslaget om den nya lagen går ut på att minska sekretesstiden för utrikessekretessen från hittills 50 till 40 år. Därmed har förslaget om 30 år fallit. Orsaken till 40-årsförslaget säger Boström vara att "det ligger mitt emellan".

Boström säger också att riksdagen knappast kan släppa handlingar med 40-årssekretess fria tidigare än lagen medger om man inte har dessa handlingar i sin hand. Finns de däremot på UD eller någon annanstans lär riksdagen inte kunna göra annat än att lagstiftningsvägen ändra på reglerna.

Boström understryker att 40-årssekretessen inte behöver gälla alla handlingar. I framställningen sägs nämligen att för att sekretessen skall gälla krävs att röjningen av uppgifter skulle störa Sveriges mellanfolkliga förbindelser eller på annat sätt skada riket. Boström:

– Kan man inte konstatera någon sådan skada skall man släppa handlingarna långt tidigare.

"Släpp allt fritt innan det är för sent"

MALMÖ (KvP) – Hemligstämplingen av det digra UD-materialet om Raoul Wallenberg är ohållbar. Om det inte släpps fritt får det endast betydelse för forskningen och då kan det vara för sent, säger chefredaktör Harald Wigforss.

Chefredaktör Harald Wigforss tillhör dem som i en skrivelse till svenska regeringen för över ett år sedan begärde att alla handlingar i Wallenbergfallet skulle släppas fria. UD:s svar var emellertid negativt. Utrikesdepartementet menade att ett frisläppande skulle kunna ge problem med utländska makter och med säkerheten för de vittnen som alltjämt lever bakom järnridån. I en intervju med Kvällsposten säger Wigforss:

– Det är kanske länge sedan de stora misstagen i Wallenbergaffären begicks. Tyvärr finns en misstanke som inte kan förkvävas, att ineffektivitet och slapphet i det förgångna föranledde UD att hemlighålla papperen. Sedan har det sagts att när 30-årsgränsen för sekretessen går igenom kan man publicera handlingar fram till 1949. Per Ahlmark och andra har emellertid sagt att det vore orimligt att inte i sammanhanget släppa mycket mer. Det kan lugnt sägas att den här saken artar sig till en inrikespolitisk skandal.

Harald Wigforss säger att professor Nanna Schwartz återgivna vittnesmål är de som sannolikt har största värdet och att när man fick det spåret borde det omedelbart ha undersökts av myndigheterna. Wigforss säger också att ryssarnas påstående att "Walenberg" skall ha dött i fängelse 1947 i realiteten innebär att det felstavade namnet kan ge dem ryggen fri ifall de skulle vilja ändra sig.

AB Pressurklipp 1978 -01- 06
102 20 Stockholm 12, Tel. 08/54 14 20

Fippert

Harald Wigforss

TYSTNADEN om

på väg bli en inrikes

MALMÖ (KvP) "Fallet Raoul Wallenberg" är på väg att bli en inrikespolitisk skandal. Medan regeringen fortsätter att hålla allt som rör Wallenbergaffären hemligt, avslöjas allt fler uppgifter som tyder på att Raoul Wallenberg fanns i livet åtminstone i mitten av 60-talet.

På UD hävdar man att den 50-åriga sekretessen motiveras av hänsyn till bl a främmande staters informationer om Wallenberg och att en del vittnen vistas bakom järnridån och vid ett offentliggörande av deras vittnesmål skulle riskera straff.

Kritikerna, däribland ett stort antal svenska kulturpersonligheter och höga jurister, säger att man tyvärr inte kan utesluta att hemlighetsmakeriet dikteras av svenska regeringsledamöters och ämbetsmäns dåliga samvete för att inte ha ägnat fallet den omsorg det borde ha föranlett. Man påpekar också att t ex Schweiz redan kort efter andra världskrigets slut tvingade ryssarna att släppa två diplomater som, i likhet med Raoul Wallenberg, hade gripits av de avancerande ryska trupperna.

Här satt han fängslad

MALMÖ (KvP) För första gången kan svensk allmänhet i dag se bilden av ett av de fängelser där enligt många vittnesmål Raoul Wallenberg hållits fången. Vladimir-fängelset utanför Moskva är det mest kända av Sovjets många fängelser och det enda fängelse i vilket politiska fångar som Amnesty International känner till avtjänar straff. Enligt samma källa finns i dag omkring 50 politiska fångar i Vladimirfängelset, bland dessa framstående vetenskapsmän.

Vladimir-fängelset ligger omkring 17 mil från Moskva och består av sex byggnader av vilka en uppfördes på Katarina den storas tid på 1700-talet. Vladimirfångarna lever i celler med mellan 2 och 6 fångar i varje cell. Varje cellfönster täcks av persienner av järn så att fångarna inte kan se ut. Somliga celler har tvättho med rinnande vatten och toalett, andra celler saknar bådadera.

Fångarna får mat genom en ränna i celldörren. Cellens golv är av cement. En del celler saknar ventilation och uppvärmningen är dålig. Cellerna upplyses av svaga

Även maten är otillräcklig, enligt ett hemligt brev av 1973. Då fick fångarna 450 gr bröd, 40 gr kött, 70 gr fisk, 550 gr potatis, 250 gr grönsaker, 90 gr gryn, 10 gr makaroner, 10 gr mjöl, 15 gr vegetabilisk olja, 5 gr fett, 20 gr socker och 10 gr salt. Enligt Amnesty innebär denna föda 2 200 kalorier.

Maten är av låg kvalitet. Det svarta rågbrödet är inte genomgräddat, fuktigt och tungt, fisken är skarpsill, sardell och mycket salt. Kålsoppan består av surkål och luktar illa. Potatisen är förtorkad.

Trots denna diet tvingas fångarna till ansträngande arbete. Av den anledningen ökades dessa fångars ranson med 100 gr bröd per dag. Fångarna kan emellertid för dyra pengar köpa egen mat.

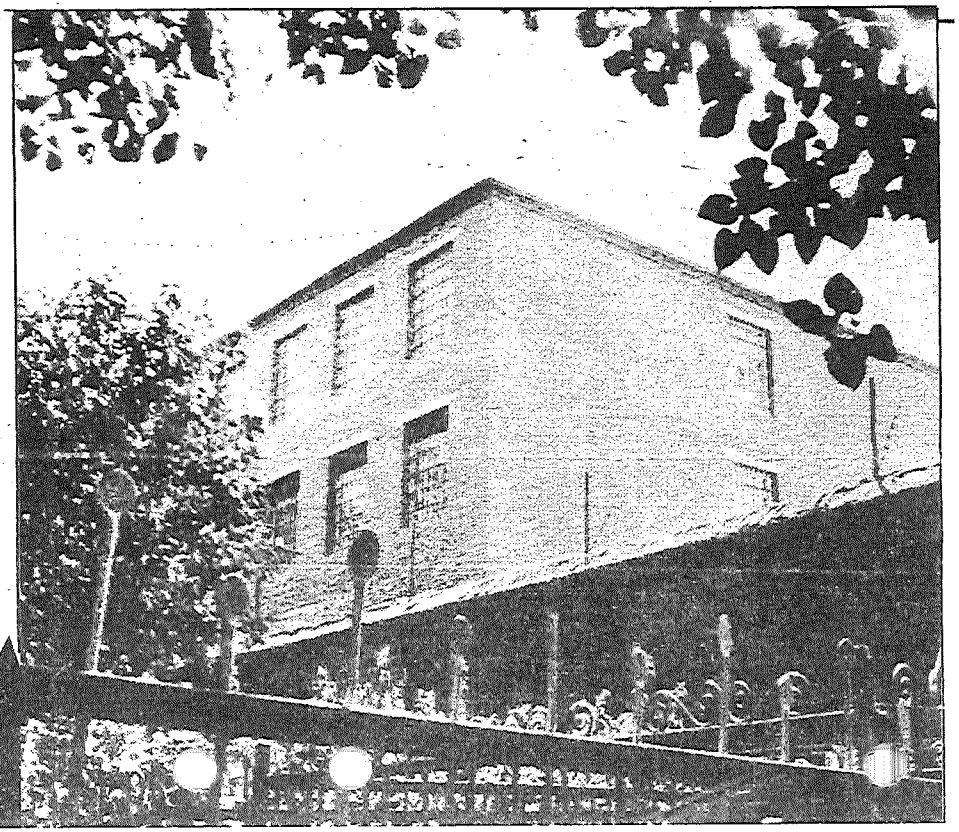

UNIK BILD!

En grupp brittiska

SvD 14/5 7 9

parlamentariker kommer att hos den ryska regeringen kräva att den svenske diplomaten Raoul Wallenberg friges, efter snart trettiofem år i sovjetiska fängelser.

Initiativet är självfallet välkommet, liksom alla uppslag och påstötningar som kan hjälpa till att lösa den tragiska gåtan Wallenberg.

Samtidigt innebär det ofrånkomligen en uppskakande påminnelse om det oförlåtliga missgrepp som begicks när ryssarna upprepade gånger 1945 officiellt meddelade att Raoul Wallenberg arresterats av sovjetisk militär under sitt arbete för att rädda ungerska judar undan nazistisk terror i krigets förvirrade slutskede.

Det självklart riktiga hade givetvis varit att då omgående i skarpaste form begära att den svenske diplomaten utan dröjsmål försattes på fri fot och överlämnades till svenska myndigheter.

Så tycks, hur häpnadsväckande det än kan låta, inte ha skett.

I stället har svenska regeringar, decennium efter decennium, allt mer generade över det pinsamma ärendet, bett ryska härskare att "skapa klarhet" om vad som hänt vår landsman.

Med känt resultat.

Mario 11/6-79

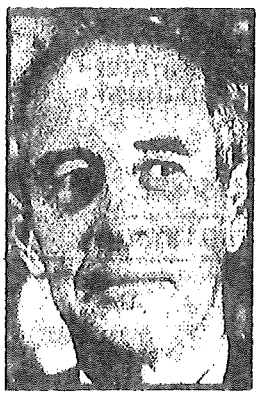

נינה לגרגרן גי פון דרדל

„עיזרו לנו להציל את אחינו ראול ולנברג"

אחותו ואחיו של השוודי, שהציל את יהודי בודאפשט — באו לארץ בתקווה לפענח חידת העלמו בבריה"מ ולגייס עזרה להצלתו

מאת דליה מזורי

„עזרו לנו להציל את אחינו, מצילם של יהודי בודאפשט" — זוהי קריאתם הנואשת של נינה לגרגרן ופרופ' גי פון דרדל, אחותו ואחיו של ראול ולנברג, הנמק — לפי הסברתם — יותר מ־30 שנה בכלא הסובייטי.

ראול ולנברג, אחד מחסידי אומות העולם, נשלח ביולי 1944 — לבקשת האמריקנים והקונגרס היהודי העולמי לבודאפשט — כדי לנסות להציל את יהודי הונגריה, שבאותה תקופה נשלחו באלפיהם למחנות ההשמדה — על פי תכניתו של אייכמן.

כדיפלומט שוודי, היתה לו גישה לגיטאות היהודיים. הוא גם יכול היה לתנשיק להם פספורטים שוודיים שבעזרתם תציל 15 אלף יהודים. כמספר הזה של יהודים הציל בהסתרתם בבתי דירות — 32 במספר — שקנה בשביל ממשלת שוודיה, ועליהם הונף הדגל השוודי.

פעולה נוספת של ולנברג היתה בתחום הדיפלומטי: לחץ שהפעיל על ממשלת הונגריה — מנע העברתם של יהודים מהגטו הבינלאומי לגטו היהודי, שחנאי החיים בו היו קשים פי כמה. „הוא איים על ממשלת בודאפשט באי הכרה מטעם ממשלת שוודיה, ובכך, כי יזכור את שמות האחראים ויביא להעמדתם לדין כפושעי מלחמה" — סיפרו.

שנה ומחצה, מעל הדיפלומט — תוך סיכון רב — להצלת יהודי הונגריה. רבים מניצולי יהדות מפוארת זו, חבים לו את חייהם.

★

[illegible]

★

[illegible]

★

[illegible]

International Herald Tribune 14/6/79

Jailed by Russians in 1945

Israel Asks Carter Aid in Tracing Swede

By William Claiborne

JERUSALEM, June 13 (WP) — Israel has asked President Carter to press Soviet leader Leonid Brezhnev in the upcoming Vienna summit for information on the fate of Raoul Wallenberg, a Swedish diplomat who saved thousands of Jews in Hungary during World War II and who is said to be still in a Soviet prison.

Prime Minister Menachem Begin, joining an effort by international Jewry to free Mr. Wallenberg, if he is still alive, said he had instructed Israel's ambassador to the United States, Ephraim Evron, to ask Mr Carter to raise the issue in Vienna.

After first denying that Mr Wallenberg was imprisoned in Russia the Soviet Union in 1957 informed the Swedish government that Mr Wallenberg had died of a heart attack in the Lubyanka prison. However, relatives said today that Soviet inmates who have been released reported seeing Mr. Wallenberg in prison as recently as 1975.

Jan Kaplan, a Soviet Jew who last year was released briefly, telephoned his sister in Tel Aviv and told her he met in 1975 a Swedish prisoner who had been detained since 1945, when Mr Wallenberg was taken into custody by the Russians in Budapest and disappeared. No other Swedish national is known to have been imprisoned that long.

Relatives' Statement

Nina Lagergren and Guy von Dardel, of Sweden, Mr. Wallenberg's half sister and half brother, said at a news conference here that "the Israeli people, the Jews of the world, are entitled to know what happened to the man who went on a mission of humanity."

Mr. Wallenberg, who is not a Jew, has been honored in Israel with the title of "righteous gentile," given to persons who assisted Jews during the Nazi pogroms. Mr. Wallenberg's family has formed committees in the United States and Britain to pressure the Soviet Union to acknowledge the former diplomat's presence and to free him

Mr. Wallenberg, who would be 66 now, was an architect who went to Budapest with diplomatic credentials in 1944 after the Nazis began deporting Hungary's 700,000 Jews to extermination camps. He printed thousands of Swedish passports and distributed them to Jews for emigration to Sweden, while building an elaborate relief organization with hospitals and shelters protected by the Swedish flag.

Apparently suspecting him of espionage, the Russians arrested Mr. Wallenberg in January, 1945. Through the remaining years of the Stalin regime, the Kremlin denied that Mr. Wallenberg was in the Soviet Union, but four year's after Stalin's death, Soviet Foreign Minister Andrei Gromyko announced that a death certificate had been found in prison archives saying that Mr. Wallenberg died in 1947.

Menorah. Sept. 79

Begin ingrep om Wallenberg stort engagemang i Israel

Raoul Wallenbergs båda halvsyskon Guy von Dardel och Nina Lagergren lyckades på mycket kort tid föra sin försvunne broders öde upp på högsta nivå. Under syskonens besök i Israel väckte fallet stor uppmärksamhet och premiärminister Begin själv ingrep och erbjöd sig att kontakta president Carter, som i sin tur skulle ta upp frågan vid sitt möte med Breznjev i Wien. Om fallet togs upp då är inte känt när detta skrives.

Han räddade 100.000 judar

Raoul Wallenberg ledde som förste sekreterare på den svenska legationen i Budapest under andra halvåret 1944 räddningen av ungerska judar undan de nazistiska dödslägren. Bakgrunden till att den 32-årige arkitekten sändes till Budapest var en begäran från bl a World Jewish Congress och War Refugee Board i USA. Dessa organisationer ville att en speciell svensk representant skulle sändes till Ungern för att leda och utvidga det räddningsarbete som den svenska och andra neutrala beskickningar i Budapest hade påbörjat.

I och med att Hitler i mars 1944 lät besätta landet hade hotet mot de ca 700 000 ungerska judarna blivit överhängande. Många av de judar som bodde på landsbygden hade redan deporterats till Tyskland, och Raoul Wallenberg inriktade sig på att rädda så många som möjligt av judarna i Budapest. Dessa uppskattade han till ca 200 000.

Hans främsta metod var att utställa skyddspass för judar. Passen gav innehavarna skydd av den svenska beskickningen. I samband med att Adolf Eichmann återvände till Budapest förklarades passen dock ogiltiga och jakten på judarna blev allt mer brutal.

Wallenberg lyckades emellertid genom personlig diplomati ge de judar som hade fått pass av neutrala legationer en fristad i hus som stod under neutrala länders legationers beskydd.

Ett antal fastigheter skaffades, och i detta internationella getto bodde ca 30 000 judar, varav 20 000 i de svenska husen.

Uppskattningsvis räddade Raoul Wallenberg och hans medhjälpare livet på närmare 100 000 judar.

Den 17 januari 1945 greps Wallenberg av rysk militär och fördes till fångenskap i Sovjetunionen. Han har aldrig återvänt, och hans öde är okänt.

På knappt två veckor lyckades den svenske diplomaten Raoul Wallenbergs syskon Nina Lagergren och Guy von Dardel föra upp hans fall på högsta världspolitiska nivå. Raoul Wallenberg, som på begäran av World Jewish Congress och War Refugee Board i USA sändes till Budapest i juli 1944 för att hjälpa till att rädda judar undan förintelse, fängslades 1945 av Stalins polis.

Trots upprepade försök från svensk sida att få klarhet i vad som hänt Raoul Wallenberg är det enda besked man har fått att han avled i fångenskap 1947. Under årens lopp har det dykt upp uppgifter som visar att han fortfarande kan vara vid liv.

I samband med att syskonen gjorde en resa till Israel fick fallet stor uppmärksamhet, både i den israeliska pressen, i televisionen och bland politiker.

Ett av syftena med resan till Israel var att starta en israelisk Raoul Wallenbergförening och att göra hans öde känt i Israel. Detta lyckades över förväntan. I ett flera minuter långt TV-inslag fick Nina Lagergren tillfälle att berätta om sin bror och hans öde.

Syskonen fick även audiens hos premiärminister Begin. Då de frågade om han ville bli medlem i en israelisk Raoul Wallenbergförening erbjöd han

Forts nästa sida

Wallenberg ger namn åt svenskt stipendium

I samband med att Weizmanninstitutet i Israel i år firar sitt 30-årsjubileum har Svenska Kommittén för Weizmanninstitutets vänner beslutat att samla in pengar till forskarstipendium. Dessa skall delas ut till forskare som under 1—3 år vill utföra doktorandarbeten vid institutet.

Stipendierna kommer att benämnas Raoul Wallenberg-stipendier för att hedra hans räddningsarbete för ungerska judar under andra världskriget.

För att kunna dela ut stipendierna krävs det ca 250 000 kronor. Denna summa hoppas Weizmanninstitutets vänner kunna samla in i Sverige.

Närmare upplysningar om dessa stipendier lämnas pr telefon 08-11 11 87 under förmiddagen.

Begin wants Carter to ask Soviets: Jerusalem Post 14/6-79

Is Raoul Wallenberg still alive?

By MARTIN SIEFF
Jerusalem Post Reporter

Prime Minister Menahem Begin has instructed Israel's ambassador to the U.S., Ephraim Evron, to ask U.S. President Jimmy Carter to raise the question of the fate of Swedish wartime diplomat Raoul Wallenberg in his summit meeting tomorrow with Soviet President Leonid Brezhnev. This was reported yesterday by Yad Vashem chairman MK Gideon Hausner.

Begin has also agreed to sit on an Israeli committee to investigate the fate of Wallenberg and the prime minister, according to Hausner, "warmly cherishes the memory of this hero of humanity."

Wallenberg's sister, Nina Lagergren, and brother, Guy Von Dardel, appeared with Hausner at a press conference in Jerusalem yesterday to announce Begin's decision to personally intervene in the case and to join the newly formed Israeli committee.

Wallenberg, one of the first to be given the title of "Righteous Gentile" by Yad Vashem in 1960, was personally instrumental in saving between 25,000 and 60,000 Jewish lives in Hungary in the closing stages of World War II.

Sent to Budapest by the World Jewish Congress and the U.S. government's War Refugees Board as a Swedish diplomat, with the knowledge of the Swedish Foreign Ministry, he threw diplomatic protocol to the wind in unprecedented efforts to save Jewish lives. He defied German attempts on his life in rigged car accidents. So successful was he in his efforts that Adolf Eichmann warned: "I will ask for the head of the Jew-dog Wallenberg."

Within a week of the Soviet occupation of Budapest in January 1945, Wallenberg was arrested by the Russian authorities. Numerous eyewitnesses reported him alive in the Gulag prison camp system in the period 1945-47. In 1957 Andrei Gromyko, then Soviet Deputy Foreign Minister, told the Swedish government that Wallenberg had died of heart failure in the Lubyanka prison on July 17, 1947.

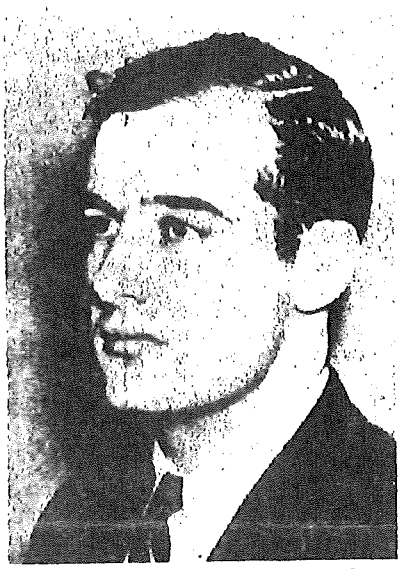

Raoul Wallenberg

However, 14 consistent witnesses have reported Wallenberg as being alive in the Soviet prison system through the 1950s. Nazi hunter Simon Wiesenthal said recently that he was informed that Wallenberg was still alive in a Soviet insane asylum as late as 1975.

U.S. columnist Jack Anderson recently reported in "The Washington Post" that a former Soviet Jewish prisoner, Jan Kaplan, who has since been rearrested by the Russian authorities, knew of a Swedish prisoner in the Butyrka prison as late as 1975 who had been in the prison system for 30 years. Kaplan told his daughter, Anna Bilder of Tel Aviv, of this by telephone before he was rearrested. The Swedish government is aware of no other Swedish nationals held by the Soviets during this period.

The Swedish government took the testimony seriously and sent a note to Moscow on January 3, 1979, asking for further information. In its reply, the Soviet government said that the new information could not be confirmed.

Kaplan's report is the latest on Wallenberg. The Swedish ambassador to Israel, Frits Iwo Dolling, had no comment to make yesterday at the press conference on whether the Swedish government was making any efforts to substantiate Kaplan's statement. Dardel, a Swedish physicist, said that he and his sister were turning to the international forum, particularly Israel and the U.S., as being more effective than the Swedish government in putting pressure on the Soviets. They hope to see local committees formed in different countries.

A parliamentary committee is now active in Britain, under MPs Greville Janner and Winston Churchill, Jr.

In 1973, the U.S. State Department recommended raising the question of Wallenberg in Moscow, but then Secretary of State Henry Kissinger refused to take any action, apparently out of dissatisfaction with Sweden's stand on the Vietnam War.

Wallenberg's mother and stepfather died four months ago convinced that he was still alive. This was also the opinion of Alexander Solzhenitsyn when the family approached him in 1970. Solzhenitsyn then advised the family to turn to international opinion and international Jewry for help.

If Wallenberg is still alive he would be 67, having lived half his life behind Soviet barbed wire.

DN 21/6.79

Wallenberg-affären

Nya kommittéer kräver klarhet

Frågade Jimmy Carter Leonid Brezjnev vad som hänt Raoul Wallenberg? Det tycks han inte ha gjort — men däremot har fallet Raoul Wallenberg, som i trettifyra år bekymrat Sverige — och inte ens Sverige alla gånger — nu plötsligt nått internationell ryktbarhet och Wallenberg-kommittéer startas på flera håll i världen.

En av dem som tagit initiativ här är Simon Wiesenthal, mannen som tagit det som livsuppgift att uppspåra gömda nazister. Det var Wiesenthal som förra året, då han för första gången fått höra talas om det ouppklarade fallet Raoul Wallenberg sade att man borde kräva besked av Moskva och annars bojkotta olympiaden.

Indirekt gjorde Wiesenthals uttalande att ett viktigt vittne trädde fram. Abraham Kalinski, som nu bor i Israel, och som nyligen var i Stockholm, har berättat att det var när han läste Wiesenthals uttalande som han insåg att hans cellgranne från Vladimirfängelset kanske inte hade återvänt hem från Sovjet som han trott.

Det var Kalinskis vittnesmål i vintras, som sammanföll med vad svenska UD redan hört på 50-talet, som gjorde att svenska regeringen för första gången på fjorton år gjorde en ny framstöt till Sovjet.

En kommitté startades nu i Wien, meddelade Simon Wiesenthal. Där ska ingå "internationella personligheter" som ska kräva klarhet.

Tidigare under våren bildades också en kommitté av parlamentariker i London. Också i Israel finns en kommitté där premiärminister Begin lovade gå med efter Raoul Wallenbergs syskons besök nyligen. Också i USA lär en kommitté finnas och i Sverige är en Wallenberg-kommitté under bildande.

Varför har detta intresse nu blommat upp? En anledning är troligen de nya vittnesmålen och att svenska regeringen inte längre är passiv som den länge varit. I Sverige kommer ju också material i Wallenbergdossiern, som f n granskas ur sekretessynpunkt, att offentliggöras senare i år.

En annan anledning är att det internationella klimatet svängt. Sovjet har visat att man är känslig för internationella påtryckningar om politiska fångar. Sedan Solzjenitsyn publicerade sin "Gulagarkipelagen" har också västvärlden mer allmänt kommit till insikt om att det kan ske mycket i Sovjet, som många inte velat tro Sovjetstaten om.

DISA HÅSTAD

Metropolitan

NEW YORK, NEW YORK
WEDNESDAY, JULY 25, 1979

A plea for Soviets to free imprisoned envoy

News World

Mrs. Nina Lagergren got support from four U.S. senators yesterday in her plea to the Soviet government to find out if her brother, a Swedish diplomat who saved thousands of Jews during World War II and was imprisoned by the Soviets after the war, is dead or alive.

By Michael Adler
SPECIAL TO THE NEWS WORLD

With four U.S. senators jumping on the bandwagon, the sister of a Swedish diplomat who disappeared in the arms [illegible] Union [illegible] asked [illegible] if her brother, who saved thousands of Hungarian Jews from the Nazis, was dead [illegible] still alive a prisoner in the Soviet Union.

Joining Nina Lagergren, who lives in Stockholm, at the New York news conference, Sens. Frank Church, Claiborne Pell, Daniel Moynihan and Rudy Boschwitz announced the formation of a Free Raoul Wallenberg Committee in the United States.

The committee will cooperate in an international campaign to obtain the release of Wallenberg from a Soviet prison, where he is believed to have been held since World War II.

"If I knew he was dead, I could accept it. Wallenberg's sister, Mrs. Lagergren said. "[illegible] can't resign yourself to death [illegible] long as there is uncertainty."

As a member of the Swedish embassy in Budapest, Wallenberg saved the lives of 30,000 Jews during World War II by giving them special Swedish passports so they could leave the country.

He also, according to reports, sheltered Jews in private homes he bought and, under the guise of diplomatic privilege, toured the countryside and snatched hundreds of Jews from a Nazi-ordered death march to Austria.

When the Soviet army [illegible] Budapest in 1945, they [illegible] Wallenberg, then 32, and [illegible] him to Moscow [illegible] spy.

The [illegible] died in prison [illegible] 1947, but Mrs. Lagergren said the proof they offered was very [illegible] and her brother has been reported alive as late as 1975.

Prisoner saw him

Jack Anderson, newspaper columnist, reported in February talking to a former Soviet prisoner who said he personally saw Wallenberg alive as late as 1959.

The former inmate, Abraham Kalinski, now a chemical engineer in Israel, reportedly recalled Wallenberg saying, "Here was this noble but naive Swede, who didn't know that saving Jews in the eyes of the communists was the same as to the Germans. In the eyes of the Nazis, all Jews were communists; in the eyes of Stalin, all Jews were enemy Trotskyites."

Mrs. Lagergren said that Jan Kaplan, a Moscow antiques dealer jailed from 1974 to 1977, telephoned his daughter in Tel Aviv last December and told her that in 1975, "I met a Swede who had been in prison for 30 years and he did not look bad at all."

Mrs. Lagergren believes that man was her brother and even though he would be 66 now, he is still alive.

The News World

aktiskt oskyldig, skriver gang för brott som normalt Från och till vistas han på sjuk- dö i ett fängelse.

GP 85/2.79

yra USA-senatorer bildar ommitté för Wallenberg

ar även USA fått en té som skall verka svenske diplomaten Wallenbergs frigiv- rysk fångenskap, nu befinner sig i eller sitter inspär- å mentalsjukhus. téledamöterna, som rå inflytelserika r, anser, att det ltför många bevis ır mot att Wallen- i rysk fångenskap att bara svälja de stendena.

senatorerna är demo- rank Church, Claibor- förre FN-ambassadö- Moynihan samt re- Rudy Boschwitz. I som de gemensamt ndagen säger de, att som om ryssarna vill enbergaffären under inte bli tvingade rför de fängslade en nda brott var att han

Wallenberg räddade udar i Ungern undan enom att hjälpa dem t.

erikanska tidningen Star ägnade i sin a Wallenbergaffären ne och berättade, ut- nga gånger upprepa- förloppet från den atens hjälpinsatser i hans fängslande i e ryska försäkringar- avlidit i fångenskap, oderns, fru Maj von strängningar att få sons öde och om s kamp i samma an-

Halvbrodern Guy von Dardel, fysikprofessor med hemvist Lund och Genève lämnade i juni en redogörelse för försvinnandet till president Carter då denne befann sig i Wien för toppmötet med Leonid Bresjnev, samtidigt instruerade Israels premiärminister Menachem Begin sin USA-ambassadör att be president Carter ta upp Wallenbergsförsvinnandet med Bresjnev.

Chefen för den judiska dokumentationscentralen i Wien, Simon Wiesenthal, ställde upp på Guy von Dardels proesskonferens efter kontakten med president Carter och förkunnade att en Wallenbergkommitté skulle bildas i syfte att förmå Sovjet öppna sina arkiv om den svenske diplomaten.

☐ Carter positiv

I Washington Stars artikel berättas om att Raoul Wallenbergs halvsyster Nina Lagergren sökt Jimmy Carter för att få hans officiella stöd för en aktion att söka klarhet i Wallenbergsaffären, men att presidenten inte kunnat träffa henne av tidsskäl. Han uppges dock ha en positiv inställning till fallet.

Nina Lagergren, som fortfarande befinner sig i USA och inte kan nås för en kommentar, har fått stöd av flera senatorer av vilka alltså nu fyra har tagit initiativ till en kommitté. Det uppges också att Anette Lantos som befinner sig på resa med Nina Lagergren bildat en internationell Wallenberggrupp i Alexandria. Anette Lantos, nu gift med en amerikansk senator, räddades som 12-åring undan nazisterna av Raoul Wallenberg.

☐ Flera nya grupper

Utöver nämnda grupper har nyligen en kommitté för klarhet i Wallenbergsfallet bildats i England med Winston Churchill,

Skall senatorerna kunna klara ut Raoul Wallenbergs öde?

sonsonen till den gamle statsmannen, i spetsen. Därtill finns grupper i Västtyskland och Frankrike och bildandet av en kommitté är på gång i Danmark.

De som arbetar med fallet från svensk sida hoppas nu, att kanske i första hand den amerikanska kommittén skall kunna förmå presidenten och utrikesministern att söka påverka den sovjetiska ledningen att bringa klarhet i fallet.

Man var 1973 mycket nära en sådan aktion, då fru von Dardels uppvaktningar lett till att flera experter rekommenderat Kissinger godkänna ett amerikanskt Wallenbergsprojekt men denne vägrat p g a den svenska kritiken mot USA:s Vietnampolitik.

Kabinettssekreterare Leif Leifland på utrikesdepartementet hoppas uppriktigt att den nu bildade amerikanska gruppen skall bli framgångsrik.

— Vi kan inte mer än lyckönska dem i ansträngningarna och hoppas, säger han. Själva gjorde vi från svensk sida en framstöt så sent som den 3 januari i år men fick samma svar som vi alltid fått: Raoul Wallenberg avled i hjärtinfarkt i fängelset 1947.

Nina Lagergrens ansträngningar för halvbrodern Raoul har följts av Leif Leifland, nu senast hennes amerikanska resa.

— Hon har gjort ett fantastiskt arbete där och verkligen lyckats skapa intresse för fallet. Flera tidningar har haft intervjuer publicerade med henne och nyligen framträdde hon i en talkshow i New York och presenterade Wallenbergsfallet.

Leif Leifland tror att Nina Lagergrens agerande haft mycket att betyda för den senatorsgrupp som nu bildats, men också att Begins telegram till president Carter väger tungt i vågskålen.

Någon tillgång till Wallenbergsarkivet hos UD, det i särklass största på departementet, lär svenska forskare få vänta på ytterligare ett bra tag. Den 1 januari i år hade tidigare uppsatts som realistiskt datum för ett frisläppande, men så är inte längre fallet.

— Det är justitiekanslern som arbetar med detta mycket känsliga fall, säger Leifland och han har ett både svårt och grannlage arbete att utföra. Många förhörda personer som bodde bakom järnridån då bor fortfarande kvar och skulle skadas om man nu gav publicitet åt deras vittnesmål.

— Det finns dessutom väldigt många handlingar som är markerade med förbehåll. När JK arbetat sig igenom materialet får vi troligen en rekommendation att släppa handlingarna i omgångar, men någon tidtabell är svår att lämna för dagen.

ARN[illegible]HL

Ledare

THE WASHINGTON POST 1979-07-20:

Phantom Prisoner

Searching for a Hero of the Holocaust

By Michael Kernan

Is Raoul Wallenberg alive?

On Jan. 17, 1945, the Swedish amateur diplomat, who had been credited with saving the lives of at least 20,000 Jews in Hungary during the last mad months of Nazi rule, appeared at the Jewish relief office in Budapest. He said he was being taken to see Marshal Rodion Malinovsky, leader of the conquering Russians.

Nina Lagergren, top; by Joel Richardson, and Raoul Wallenberg at age 23

"I'm going," he said. "I don't know if it's as their guest or their prisoner."

Soviet soldiers were waiting downstairs to accompany him to the marshal's headquarters 140 miles east.

Wallenberg was never seen again—outside Russia.

Over the years, the Swedes sent notes demanding word of him. The Soviets denied any knowledge of the case. Finally in 1957 the Russians admitted that they had found records indicating the man had died 10 years earlier in a Moscow prison of a heart attack. He would have been 33 at the time.

The trouble is, a steady parade of people released later from Soviet gulags has reported meeting Raoul Wallenberg. Until 1953 he was supposed to have been in Verchneuralsk prison camp. Two years later, in Irkutsk. In the late '60s, in Cell 23 of Corpus II prison. As late as 1975, in the hospital of Butyrka prison in Moscow.

Three years ago, a Russian Jew, Jan Kaplan, was released from prison and phoned his daughter in Israel. To reassure her of his condition, he told her he'd met in Butyrka hospital a Swede who had been in prisons for 30 years "and didn't look bad at all." Kaplan was rearrested.

"We've had word as late as this February," said Nina Lagergren, Wallenberg's stepsister, who has come to Washington seeking support in her long fight to free the phantom prisoner. With her is Annette Lantos, one of the thousands of Jews whose lives Wallenberg saved.

Mainly, they want to reactivate a stiff State Department memo to the Russians, written in 1973 but blocked at the time by Henry Kissinger without comment. They also hope to see Secretary of State Cyrus Vance and confer with Sens. Frank Church and Claiborne Pell, who have already asked President Carter to intervene. They will also approach the U.N.

See LAGERGREN, C9, Col. 1

Address
Suite 1200
600 New Hampshire Avenue, N. W.
WASHINGTON, D. C. 20037
USA

Telephone
(202) 965 - 41000

Cable
Svensk

Telex
RCA 248347, SVSK UR
WU 89-2724 SVENSK WSH

Sister's Plea

LAGERGREN, From C1

"It would be wonderful if we could have my brother nominated for the Nobel peace prize," Nina Lagergren said quietly. "That would do something, I think."

The idea is not so fantastic. It has nothing to do with the fact that the Wallenbergs are something like the Rockefellers of Sweden, a banking family that controls SAS airline and other large enterprises. The man had his own achievements.

By mid-1944 half a million Hungarian Jews had been deported in a last-gasp Nazi paroxysm of hate. There were still 200,000 left, and Sweden, with undercover American backing, picked the aristocratic young man—descendant of statesmen and financiers, an architecture graduate of the University of Michigan, an idealist who had most recently been working in a Palestine bank—to attempt the rescue.

Rushed to Budapest with accreditation as third secretary of the Swedish legation, Wallenberg worked with the reckless fervor of the possessed.

He designed and printed a special Swedish passport and handed out 5,000 of them to Jews. With his own money plus about $50,000 supplied by the Americans, he leased 32 apartment buildings, flew a Swedish flag over them and sheltered another 13,000 people, sometimes actually guarding the entrances himself against the fanatic Arrow Cross, anti-semitic Hungarian fascists, and the SS, all of whom were trying to exterminate as many Jews as they could before the Russians overran Hungary.

Other neutral nations in Budapest followed Wallenberg's example, the Swiss, the Portuguese, saving another 20,000.

And when the Russians arrived at the gates of Budapest, Wallenberg wanted to talk to their leader about returning the property of the victims. He was warned not to go. Perhaps he could not believe that the Soviets would hate Jews too, or that they might suspect him of being some sort of spy.

Though it was only in 1977 that a word from the famed pursuer of Nazi criminals, Simon Weisenthal, first brought the case international publicity, for some people it is an old story. His mother and stepfather, Maj and Fredrik von Dardel, worked for 34 years to find him, to get word. Early this year, just after the latest discouraging note from Moscow, they died, aged 87 and 93, within two days of each other.

There are others. All over the world, thousands and thousands of Jews who are alive because of Raoul Wallenberg want a chance to do something for him.

"That is why I am in Washington," said Annette Lantos. She and her husband, Dr. Thomas Lantos, were personally retrieved from the Nazis by Wallenberg and stayed on to help him.

A group, Concerned Citizens for Wallenberg, writes letters to him in Moscow in hopes of embarrassing the Russians, who still deny his existence though the name and the story are well known to the average Muscovite.

Already the British have expressed concern, and in Israel, Prime Minister Begin has cabled Carter asking him to query the Soviets.

"They know," said Nina Lagergren, her blue eyes flaring. "They know where he is."

Is wartime hero dead or alive after 35 years?

By Boris Weintraub
Washington Star Staff Writer

One is Hungarian-born, dark and flashy in appearance, fiery, excitable, easily moved to tears. The other is Swedish, aristocratic, calm, almost shy, carefully composed, with rarely a hint of emotion on the surface.

They are, however, united, by history and by their common mission, and so they are traveling the circuit in Washington: to a dinner with White House officials, to the Hill, to the State Department, to countless interviews. Later this week, they will go to New York, where it will begin again. It will never end until they have an answer to the question they have been asking for nearly 35 years.

One is Annette Lantos, a Hungarian Jew, one of an unknowable number of Hungarian Jews — 20,000? 30,000? 40,000? 100,000? — saved from destruction toward the end of World War II through the efforts of one man, a young Swedish diplomat named Raoul Wallenberg.

The other is Nina Lagergren. She is Raoul Wallenberg's half-sister.

Somehow, in the justifiable hagiography that has grown up around those heroes who helped save European Jews from the gas chambers, the name of Raoul Wallenberg has failed to become a household word. And this is strange, because, no matter what the precise number is, it is virtually certain that no one else had such an impact, saved so many.

If that alone were the mission of Annette Lantos and Nina Lagergren — to publicize the wartime heroism of Wallenberg — it would be sufficient to justify their travels and their work. But that is only the beginning; their mission is much greater.

It is to find out whether Raoul Wallenberg is still alive somewhere in a Russian prison cell or psychiatric hospital.

Raoul Wallenberg, you see, greeted the Russian army that entered Hungary in January, 1945, as an army of liberation, only to be rudely awakened. He was arrested, and then disappeared. For years, the Russians refused to acknowledge this, claiming that they had no idea who or where he was. Then, in 1957, under considerable pressure from abroad, they made a startling announcement: Wallenberg, they said, had died in a Soviet prison hospital in 1947.

They never produced a death certificate, or a body. Wallenberg's family, and their supporters, have never accepted the accuracy of this report, especially since a steady stream of reports has filtered out of the Soviet Union over the years, reporting the presence in a variety of institutions of "a Swede," "a Swedish diplomat," and, often, very specifically, a man by the name of Wallenberg.

Wallenberg's supporters have had the support of Alexander Solzhenitsyn, and of Simon Wiesenthal, the famed Nazi hunter. It was Wiesenthal who produced the latest report, from a Moscow Jew named Jan Kaplan.

See WALLENBERG, F-4

Nina Lagergren and Annette Lantos: 'He was a hero'

Wallenberg, who saved many from

Continued from F-1

In late 1976, according to Wiesenthal, Kaplan was released from a Soviet prison after serving a year and a half (and rearrested last year). He telephoned his daughter, who lived in Israel. To assure her that he was healthy, by way of comparison, he told her that in 1975, in a prison psychiatric hospital, he had met a Swede who had been a prisoner for more than 30 years. "And he did not look bad at all," Kaplan told his daughter.

Those familiar with the course of Swedish-Russian relations say there is only one Swede whose whereabouts have been unaccounted for "for more than 30 years." That is Raoul Wallenberg.

And so Wallenberg's sister and Annette Lantos, who lives in Alexandria and has formed an international committee to pressure the Soviets for further information about Wallenberg, have come here. There is, they say, a grave responsibility on the part of the United States, because Wallenberg's mission to Hungary was undertaken at American government instigation and with the aid of American funds.

Raoul Wallenberg and monument to his memory

Many Still Alive

"At the beginning of 1944, more than 700,000 Jews were still alive in Hungary," wrote Arthur D. Morse in an account of the Holocaust entitled "While Six Million Died." "(By June) more than 350,000 of 437,000 deportees had been gassed . . . After the deportations of May-July, 200,000 Jews still remained in Budapest.

"But the most powerful force brought to bear upon the regent of Hungary was a 32-year-old Swede named Raoul Wallenberg."

Wallenberg's family was, and remains, prominent in Sweden's financial world. Young Raoul, however, wanted to be an architect, not a banker, and so he had gone to the United States to study architecture at the University of Michigan. But after his graduation, he succumbed to family pressure and worked for a bank in Palestine.

He shared a room with an escaped German Jew there, and that was his first encounter with the persecution," says his half-sister, Nina Lagergren.

Toward the end of the war, the American government, with the aid of the American War Refugee Board and various Jewish organizations, asked neutral nations to undertake efforts to save the Jewish population in Nazi-occupied countries such as Hungary. Wallenberg was chosen to lead the Swedish government's efforts, was accredited as a diplomat and sent to Budapest.

When he arrived there, according to Morse, the Swedish minister had already issued about 600 provisional passports to Jews who had some sort of ties to Sweden. Wallenberg took the scheme several steps further: he designed an impressive-looking passport with Swedish insignia and began issuing it to thousands of Jews, thereby putting the bearer under the protection of the Swedish crown until he or she could leave Hungary.

Other neutral governments, notably the Swiss, followed the Swedish example; even some unlikely governments, such as those of the Franco regime in Spain and its Portuguese ally, put together shelter programs for the descendants of Sephardic Jews, those of Spanish or Portuguese origin. One of those who received such a Portuguese passport was Annette Lantos, who was then 12 years old. Another who was put under Wallenberg's protection, in one of 32 apartment houses he purchased and managed to gain accreditation for as Swedish embassy property, was her future husband, Thomas, now a college professor on leave to be an aide to Sen. Joseph Biden of Delaware.

"By his charisma and in the turmoil of the times, he succeeded," says Annette Lantos with her customary passion and eloquence. "Daily, he went out to the deportation centers, called out to those with the Swedish passports and took them to his houses. Daily, he saved thousands from Auschwitz. He followed the forced deportation marches, which were unbelievably cruel, and, as people would fall from exhaustion, he would pick them up, intimidate the hoodlums who were forcing them to march, and put them under the protection of the Swedish government.

Posed as SS troops

"He organized Jews who didn't 'look Jewish,' put them in SS uniforms so that they could protect his houses. When the Russians surrounded the city and the SS and Arrow Cross (the Hungarian Fascist organization) planned the final bloodbath for the 40,000 Jews remaining in the city's two Jewish ghettoes, he went to the commander

table apart (where you put the

Holocaust, simply disappeared

of the regular German army troops, told him what was planned and said that if the slaughter happened, he would see that the general would be hung as a war criminal. He intimidated the general so that he called out his troops to protect the ghettoes from the SS."

When the Russians entered Budapest the Swedish houses were liberated. This was on Jan. 16, 1945. The next day, Wallenberg, who had decided that he would not return home until the property of the ghetto Jews was returned to them, went to see the Russian commander. He was accompanied by several Russian soldiers. Along the way, he stopped at the headquarters of the Jewish relief agency, and told friends there where he was going.

"I don't know whether I'm going as a prisoner or a guest," he said, and waved goodby. He was never seen again outside of prison.

Would Be 67 Years Old

Raoul Wallenberg will be 67 years old next month, if, that is, he is still alive. His half-sister — Wallenberg's father died before he was born, and his mother remarried a while later — is 10 years younger, but she remembers him as a person with "a wonderful sense of humor, very bright, an outstanding person, very modest."

"I always thought he was very special, that he would do something special with his life," she says quietly.

When he undertook his mission to Hungary, she says, the family understood the risks involved, how dangerous it was.

"He said he was going to Budapest to save as many lives as possible, and he did not have a moment to lose," she says.

What no one expected, of course, was that, having survived the worst days of the war, he would be arrested by a liberating nation. The family and Wallenberg's supporters are not really sure why this happened; it may have been because he was concerned about the private property of the Jews in the face of a Communist takeover, or it may have been because of the connection with the American government. No one knows for sure.

What Nina Lagergren and Annette Lantos are certain of is that the American government, having had such a major role in getting Wallenberg to undertake his mission, owes it to him and his supporters to press his case now, at least to pressure the Soviets to find out whether Wallenberg is alive today.

plight; there is no question that he was a very great hero.")

There are, of course, plenty of people who remember Wallenberg. There were enough shortly after the war's end that a monument was erected in Budapest in his memory; but just before the monument was to be unveiled, it disappeared, not to be seen until 10 years later, with the plaque identifying Wallenberg missing. Meanwhile, Lagergren and Lantos have met a number of people who owe their lives to Wallenberg.

"I'm crying inside me to meet these wonderful people saved by Raoul," says Lagergren gently. "At the same time, I am bitter that my mother never was allowed to find out what happened to her beloved son." Their mother died earlier this year at the age of 87; she and Lagergren's father, Raoul Wallenberg's stepfather, died two days apart.

To Lagergren, it is not at all inconceivable that Wallenberg could have survived nearly 35 years in prison. He was a strong man, she says, physically and psychologically, and she has been told by authorities that if a man can survive the first 10 years, he can survive much, much longer.

In January, the Swedish government, citing the Kaplan phone call, sent a demand for a new investigation into Wallenberg's whereabouts to the Soviet government. For many years, according to Lantos and Lagergren, the Swedish government had done little to press the matter, but now it has taken some action. To no avail: the Russians replied three weeks later that the 1957 announcement of Wallenberg's death still stood, that assertions to the contrary "are not true to the facts."

And there the matter officially rests today. A mounting international campaign may produce further information — the Israelis, who have honored Wallenberg with the official designation of "righteous gentile" for his wartime efforts, have especially been supportive, and committees have been formed in other countries as well. In time, given enough pressure, the Soviets just may investigate further.

In the meantime, the efforts go on, supported by the quiet work of Lagergren and the fiery passion of Lantos.

"He was the only man to undertake rescue efforts to save thousands," says Lantos with great intensity. "This is a story that has been untold. He is the ultimate symbol of this century, a victim of both the Nazis and the Communists. We want the truth. We have overwhelming evidence that a crime was perpetrated, and every Jew is entitled to the truth.

"He was a hero, and there aren't many heroes left in this world."

in an aban-
d.
should also
efrigerators
imb inside
are equally
o concerned

AD
CALL
484-6000
Washington Star

e Washington Star

n's

nvited

diers. Along the way, he stopped at the headquarters of the Jewish relief agency, and told friends there where he was going.

"I don't know whether I'm going as a prisoner or a guest," he said, and waved goodby. He was never seen again outside of prison.

Would Be 67 Years Old

Raoul Wallenberg will be 67 years old next month, if, that is, he is still alive. His half-sister — Wallenberg's father died before he was born, and his mother remarried a while later — is 10 years younger, but she remembers him as a person with "a wonderful sense of humor, very bright, an outstanding person, very modest."

"We always thought he was very special, that he would do something special with his life," she says quietly.

When he undertook his mission to Hungary, she says, the family understood the risks involved, how dangerous it was.

"He said he was going to Budapest to save as many lives as possible, and he did not have a moment to lose," she says.

What no one expected, of course, was that, having survived the worst days of the war, he would be arrested by a liberating nation. The family and Wallenberg's supporters are not really sure why this happened; it may have been because he was concerned about the private property of the Jews in the face of a Communist takeover, or it may have been because of the connection with the American government. No one knows for sure.

What Nina Lagergren and Annette Lantos are certain of is that the American government, having had such a major role in getting Wallenberg to undertake his mission, owes it to him and his supporters to press his case now, at least to pressure the Soviets to find out whether Wallenberg is alive today.

Memo to Kissinger

In 1973, members of the staff of Secretary of State Henry Kissinger presented Kissinger with a memo urging him to order the U.S. ambassador to Moscow to demand information from the Russian government. Without any explanation, Kissinger rejected the memo, infuriating and puzzling Wallenberg's supporters.

"This is an enigma to me," says Annette Lantos in her accented English, her eyes welling up with tears. "For him, a German-Jewish refugee who fled the Nazis, to use his power to prevent action, this is very difficult to understand."

Lagergren and Lantos have won the support of several senators, and they met last week with White House aides Stuart Eizenstat and Ed Sanders, President Carter's liaison with the Jewish community. They would have liked to meet the president as well, but no invitation was forthcoming; a fact that moderately irritates Lagergren and angers Lantos.

(Sanders says "time constraints" make it difficult to schedule a meeting with the president. But he says that he is "very sympathetic to their

the same time, I am bitter that my mother never was allowed to find out what happened to her beloved son." Their mother died earlier this year at the age of 87; she and Lagergren's father, Raoul Wallenberg's stepfather, died two days apart.

To Lagergren, it is not at all inconceivable that Wallenberg could have survived nearly 35 years in prison. He was a strong man, she says, physically and psychologically, and she has been told by authorities that if a man can survive the first 10 years, he can survive much, much longer.

In January, the Swedish government, citing the Kaplan phone call, sent a demand for a new investigation into Wallenberg's whereabouts to the Soviet government. For many years, according to Lantos and Lagergren, the Swedish government had done little to press the matter, but now it has taken some action. To no avail: the Russians replied three weeks later that the 1957 announcement of Wallenberg's death still

Lantos.

"He was the only man to undertake rescue efforts to save thousands," says Lantos with great intensity. "This is a story that has been untold. He is the ultimate symbol of this century, a victim of both the Nazis and the Communists. We want the truth. We have overwhelming evidence that a crime was perpetrated, and every Jew is entitled to the truth.

"He was a hero, and there aren't many heroes left in this world."

in an aban-
d.
should also
efrigerators
imb inside
are equally
o concerned

AD
CALL
484-6000
Washington Star

e Washington Star
n's
nvited

Malmö
AR28
ca 113.000 ex 7/vecka (OL)
1979 -07- 2 4
AB Pressurklipp
102 20 Stockholm 12, Tel. 08/54 14 20
11

Senatorn tänker använda all sin makt

SANNINGEN SKA FRAM

Nu ska sanningen om Raoul Wallenberg fram!

Frank Church, ordföranden i amerikanska senatens utrikesutskott och en av de mest inflytelserika politikerna, har tillsammans med tre andra kända senatorer bildat en kommitté för att lösa gåtan Wallenberg.

Frank Church tänker trycka på hårt för att få veta vad som hände Raoul Wallenberg

Sista vittnet om Wallenberg. – Han levde 1975!

Kommittén är en följd av Nina Lagergrens besök i Washington. Nina Lagergren är halvsyster till Raoul Wallenberg.

En lång rad framstående politiker har den senaste tiden engagerat sig direkt för att försöka lösa gåtan Wallenberg.

Frank Church och hans tre kolleger är nog ändå de som kanske har de största möjligheterna att verkligen driva saken hårt.

Church en oerhört stark position. Frank Church är dessutom en av de mest aktade och inflytelserika senatorerna. I 22 år har han varit senator – han är i dag 54.

Utrikesutskottet är en stark politisk maktfaktor i USA. Som driven politiker har Frank Church i sin egenskap av ordförande stora möjligheter att [illegible]era.

Och det tä[illegible] han alltså nu göra till förmån för Raoul Wallenberg. De tre andra senatorer[illegible] kommitté är Clairborne Pell från Rhode Island, Daniel Moynihan från New York och Rudy Boschwitz från Minnesota.

Det som till slut kanske kan lösa gåtan Wallenberg efter 34 år är de politiska påtryckningar som kan utövas mot Sovjet.

Som bekant arbetade Raoul Wallenberg vid svenska ambassaden i Budapest under kriget. Han räddade tusentals judar undan nazisterna men greps av Sovjet och sattes i fängelse.

Alla efterforskningar av vad av Sovjet mötts med samma svar – han dog i sovjetiskt fängelse 1947.

En lång rad vittnen har dock bestämt hävdat att de sett eller hört talas om Raoul Wallenberg långt senare – så sent som 1975 skulle Raoul Wallenberg varit i livet.

I våras dog Raoul Wallenbergs föräldrar utan att ha fått

De svenska ansträngningarna att lösa gåtan har aldrig lett till någonting.

Men nu har Raoul Wallenbergs syskon, Nina Lagergren och Guy von Dardel satt igång en internationell aktion. Kommittéer har bildats över hela världen för att lösa gåtan.

De fyra amerikanska senatorernas engagemang är dock den största framgången hittills för

Mystery Surrounds Fate of Swede Who Saved Jews

By NADINE BROZAN

Nina Lagergren of Stockholm and Annette Lantos of San Francisco, though they met for the first time earlier this summer, have had a common mission for more than three decades.

Mrs. Lagergren is the half-sister of Raoul Wallenberg, a Swedish businessman who saved 20,000 Jews in Budapest from the Nazis and who was then taken prisoner by Soviet forces. She has never accepted the official Soviet explanation that Mr. Wallenberg died of a heart attack in a Soviet prison in 1947.

Mrs. Lantos is a Hungarian Jewish refugee who says that neither she nor her husband, Dr. Thomas P. Lantos, a professor of economics at the University of California in San Francisco, "nor any other Jew in Budapest in 1944, would have survived but for Mr. Wallenberg."

Finally, after a news conference in New York sponsored by the American Jewish Committee, the two women met in Washington with Secretary of State Cyrus R. Vance. A State Department spokesman said that Mr. Vance "told them that we have recently raised this case with the Soviet Government and we are awaiting a Soviet reply."

Senators Announce Effort

The same week, the formation of a Free Raoul Wallenberg Committee was announced by four Senators, including Daniel Patrick Moynihan, Democrat of New York. Similar support has been expressed in Britain and Israel.

For Mrs. Lagergren, who came to the United States this summer to join Mrs. Lantos in recruiting support for their search, the efforts now promised by world leaders mark the end of solitude.

"For all of these years we have been alone in this struggle," she said. "Because Sweden had been a neutral country during the war, there were no other Swedish families with a political prisoner. Everybody said, 'How can you believe he's still alive?'"

Answered American Request

From May 15 to July 7, 1944, 437,000 Jews from rural Hungary were deported to Auschwitz. That summer, Raoul Wallenberg, then 32 years old, answered a request made to the American Ambassador to Sweden by President Roosevelt to help save the Jews of Hungary. He seemed a natural candidate. He was the descendant of an influential family, he was multilingual and well educated and he had already publicly expressed concern for the plight of the Jews, although he was not a Jew.

He was accredited as secretary of the Swedish legation in Budapest and arrived there on July 9. He began issuing Swedish protective passports, which granted their 5,000 bearers the protection of the Swedish Government, but he could not give them the right to emigrate.

Swedish Passports Used

In October, the anti-Semitic extremists known as the Arrow Cross overthrew the Hungarian Government and threatened to exterminate the Jews.

"Somehow Raoul managed to maintain the legal facade of the passports," Mrs. Lagergren said. "He discovered that one Arrow Cross Cabinet member had Jewish blood somewhere in his family and got him to exert pressure on the Nazis to continue recognizing the passports."

Meanwhile, German military units were marching some 40,000 Jews to forced labor in Austrian factories. Official records showed that Mr. Wallenberg literally snatched away 2,000 Jews on the highway with assertions of Swedish protection and also forced the return of additional Jews already working in factories.

According to witnesses, Mr. Wallenberg uncovered a Nazi plot to annihilate all Jews just before the Russians stormed the city. "He convinced the German forces that they would be treated as war criminals for the last-minute slaughter, and he stopped it," Mrs. Lagergren said.

The New York Times / Barton Silverman

Annette Lantos, left, and Nina Lagergren have been trying to discover the fate of Raoul Wallenberg, a Swedish businessman who helped save thousands of Jews in Budapest from the Nazis. He was reported by the Russians to have died in prison in 1947.

Denials by Soviet

When the Russians took the city, Mr. Wallenberg attempted to negotiate for restoration of the Jews' rights and property but was taken into Russian custody. Despite 20 inquiries by the Swedish Government over 12 years, Soviet officials denied any knowledge of Mr. Wallenberg's presence in their country.

In the early 1950's, Sweden interrogated wartime captives being released from Soviet prisons and pieced together evidence suggesting that Mr. Wallenberg had been incarcerated on charges of espionage and that he was still alive.

In 1957 the Soviet Union announced that it had found a scrap of paper in a prison that recorded the death of one "Walenberg" from a heart attack. The spelling was incorrect and no first name was given.

Comment Is Retracted

In 1961 Dr. Nanna Svartz, a family friend, was attending a medical conference in Moscow and asked a Russian professor if he knew about the case. "He told her, 'Yes, he's in a mental hospital and in a bad state,'" Mrs. Lagergren said. Dr. Svartz appealed to the Swedish Prime Minister, who wrote to Premier Nikita S. Khrushchev. When Dr. Svartz returned to Moscow two months later, her Russian colleague retracted his account, contending that he had been misunderstood.

This year two new pieces of evidence came to the surface. A Polish officer who emigrated to Israel said he had been in a prison with Mr. Wallenberg in the 1950's, and a Russian Jew telephoned his daughter in Israel and said that he had met a Swede who had been in prison for 30 years and who was well. Although that phone call was made in 1974, it did not become public knowledge until several months ago.

"For years I have been struggling to reconcile myself with the Holocaust, and I decided that I would never be able to understand the cruelty," said Mrs. Lantos, who lectures on the Holocaust. "I decided I had to concentrate on those like Raoul Wallenberg, who had risked their lives to save us. That kind of heroism brought me some sort of peace."

HELP THE FRESH AIR FUND

Carter Son Won't Seek Election

CALHOUN, Ga., Aug 3 (AP) — President Carter's eldest son, Jack, said today that he had decided against running for Congress from Georgia's Seventh District. He said he had decided not to become a candidate because it would put a burden on his family and take him away from his grain business here. Mr. Carter, who is 31 years old, filed papers with the Federal Election Commission last month registering as a candidate and setting up a campaign committee.

CP 30/8 79

USA-senatorer i Moskva:

Bresjnev uppmanas i brev ge besked om Wallenberg

Fallet Raoul Wallenberg tas upp i ett brev som den amerikanske senatorn Joseph Biden har skrivit personligen till Sovjetunionens president Leonid Bresjnev. Det avslöjade Biden på torsdagen för TT i Moskva efter en presskonferens som rörde den amerikanska senatsdelegationens diskussioner om SALT 2-avtalet med sovjetiska ledare.

Biden, som leder delegationen, sade till TT att de sex senatorerna alla är eniga om att Wallenbergs öde är för viktigt för att tas upp tillsammans med andra bergs öde är för viktigt för att tas upp tillsammans med andra fall. Senatorerna hade tillsammans undertecknat ett brev till de sovjetiska myndigheterna, där de räknar upp 79 fall av samvetsfångar eller personer som vägrats utvandring av de sovjetiska myndigheterna och begär besked om vad som skall hända dem.

— Jag är personligen helt övertygad om att Raoul Wallenberg lever. Jag anser det ytterst angeläget att de sovjetiska myndigheterna tar reda på vad som hänt med honom. Detta är det huvudsakliga innehållet i mitt brev, sade Biden, som är ordförande i senatens undetskott för europeiska frågor.

En tjänsteman på USA-ambassaden visade det igenklistrade kuvertet med brevet och sade att det skall överlämnas till Bresjnevs kansli så snart som möjligt, troligen redan på fredagen.

Biden återgav innehållet i följande termer:

— Vi begär en förklaring av vad som hänt Raoul Wallenberg, vars insats för att rädda judar undan tyskarna under andra världskriget var storartad.

— Jag understryker att jag inte ser någon anledning att fördöma den nuvarande regimen. Bresjnev hade ingenting att göra med Wallenbergs fängslande. Men eftersom jag fullt och fast tror att Wallenberg lever hoppas jag att de sovjetiska myndigheterna kan bringa klarhet i hans öde.

— Jag är övertygad om att det skulle öka känslan av tillit länderna emellan om Wallenberg frigavs, tillägger Biden enligt egen utsago i brevet.

Delegationen från USA-senaten kom till Leningrad och Moskva främst för att diskutera senatens synpunkter på SALT 2-avtalet, som hotas av kongressens underkännande trots att det undertecknats av både president Carter och president Bresjnev. Men frågan om mänskliga rättigheter togs också upp på flera sätt — både av amerikaner och ryssar.

På presskonferensen strax före hemfärden på torsdagen efter tre dagar i Moskva sade Biden att han själv ensam kallats till en tio minuter lång diskussion om händelserna med den sovjetiska ballerinan Vlasova på Aeroflot-planet som hölls kvar i New York.

— Det var ett kort samtal med vice utrikesministern Georgij Kornienko innan själva överläggningarna med alla sex senatorerna inleddes. Kornienko framförde Sovjetunionens kritik med det amerikanska agerandet. Jag svarade med att försvara Carters ståndpunkt. Därmed satte vi punkt för det enskilda samtalet, som enligt mitt förmenande inte påverkade stämningen i de övriga diskussionerna, kommenterade Biden.

UPPROP TILL BILDANDET AV EN RAOUL WALLENBERG FÖRENING

Det är nu snart 35 år sedan Raoul Wallenberg bortfördes som fånge efter en av de största humanitära hjälpinsatser som en svensk utfört. Genom hans brinnande vilja, stora dådkraft och mod räddades tusentals liv undan död och förintelse i andra världskrigets Holocaust. Han följde samma tradition som Elsa Brändström och Folke Bernadotte.

Raoul Wallenberg fängslades av misstag. Han har kvarhållits i fångenskap som offer för en politisk och byråkratisk prestigelåsning. Under de 35 åren har en lång rad vittnesmål nått oss från personer,

JULI 1944

Raoul Wallenberg, 31 år, sänds till svenska ambassaden i Budapest. Hans uppgift: Att rädda judar undan nazisterna.

JULI 1944 – JANUARI 1945

Raoul Wallenberg bygger upp en medarbetarstab på 300 personer. Tack vare Raoul Wallenbergs och hans medarbetares aktioner räddas tiotusentals judar undan gaskamrarna bl a med hjälp av svenska skyddspass som, med barnen inräknade, ger skydd åt omkring 20 000 människor.

Raoul Wallenberg skall få komma hem. Vi uppmanar alla dem som med oss upprörts över hans öde att stödja vår aktion genom att ingå som medlemmar i Raoul Wallenberg-föreningen. Denna har till uppgift att vinna klarhet i hans öde och få honom frigiven samt hålla minnet av hans gärning levande.

Stockholm i september 1979.

KERSTIN ANÉR, PER AHLMARK, ANDERS BJÖRK, LARS ERNSTER, ULF VON EULER, KARL RAGNAR GIEROW, ANITA GRADIN, LARS GUSTAFSSON, THOMAS HAMMARBERG, JARL HJALMARSON, LENNART HIRSCHFELDT, ÅKE KASTLUND, GEORG KLEIN, ANDERS H PERS, GUSTAF VON PLATEN, EINAR RIMMERFORS, BERTIL OHLIN, MARGIT SAHLIN, TORGNY SEGERSTEDT, P O SUNDMAN, NANNA SVARTZ, RUNE TORWALD, ANDERS WIJKMAN, OLLE WÄSTBERG, PER WÄSTBERG.

att han 1975 skulle ha funnits i Butyrkafängelset i Moskva.

Jag anmäler mig som medlem i Raoul Wallenberg-föreningen, vars syfte är att sprida information om Raoul Wallenberg och bringa full klarhet i hans öde. Liknande sammanslutningar verkar nu i en rad andra länder. Den svenska föreningen har en interimsstyrelse med professor Nanna Svartz som ordförande.

Medlemsavgift Kr 25:– insättes på postgiro: 90 02 52 -8
Bidrag härutöver är varmt välkomna.
Denna kupong insändes till: Raoul Wallenberg-föreningen Box 160 76, 103 22 Stockholm 16.

Namn: _____

Bostadsadress: _____

Postadress och postnummer: _____

 DN 4/9.79

Raoul Wallenberg-förening bildad

Intresset för Raoul Wallenbergs öde har väckts på nytt både här i Sverige och i andra länder pch lett bildandet av en svensk Raoul Wallenbergförening. På måndagen presenterades föreningens uppgift — att hålla minnet av Raoul Wallenbergs gärning levande, att vinna klarhet i hans öde och att få honom frigiven.

Raoul Wallenberg.

— Svenskarna vet väldigt litet om vilken stor man Raoul Wallenberg var, säger Kate Wacz från Ungern. Som tolvåring räddades hon av honom undan nazisterna och dödslägren. Nu har hon fått höra talas om förslaget att en Raoul Wallenbergförening skall bildas. Där vill hon försöka göra en insats.

— Jag är bara en av de tusen och åter tusen som kan vittna om det oerhörda räddningsarbete Raoul Wallenberg gjorde. Det är beklagligt att ingen allvarlig kraftansträngning gjorts för att få honom fri, säger hon.

I måndagens presskonferens deltog bl a professor Nanna Svartz och Raoul Wallenbergs syster Nina Lagergren, som båda länge aktivt verkat för att få klarhet i vad som hänt Raoul Wallenberg. Klart är att han greps i januari 1945 av sovjetisk militär i Budapest, dit han sänts av svenska regeringen för att leda arbetet med att rädda förföljda judar. De sovjetiska myndigheterna meddelade att de tagit Wallenberg under sitt beskydd och att han befann sig välbehållen i Ryssland.

Vittnen

Sedan sänkte sig tystnaden kring honom. Och senare meddelade myndigheterna i Sovjet att Wallenberg dog i augusti 1947.

Men många vittnen har kunnat berätta att de långt därefter träffat honom i ryska fängelsen. Så sent som 1977 kunde en just frigiven medfånge, Jan Kaplan, bekräfta att han mött Wallenberg i Lyrkafängelset. Men det vittnålet fick Kaplan betala med livet.

Mare har det mest varit [illegible], och främst då Raoul Wallenbergs familj, som engagerat sig för Wallenberg. Men även andra länder, USA, England och Israel t ex, arbeta aktivt för att lösa den.

Från USA hade Annette Lantos — också en av de räddade från Ungern — kommit till presskonferens för att berätta om den aktivitet på diplomatisk nivå som nu råder. Premiärminister Begin har tagit upp saken med president Carter, och utrikesminister Vance har låtit göra förfrågningar om Raoul Wallenbergs öde hos sovjetiska representanter i Washington, vilket allt vittnar om att den ryska dödförklaringen av Wallenberg inte godtagits.

VERA BRODIN

Kriget om -

Svensk Wallenberg-förening bildad

Ökad chans nå klarhet

Stockholm (G-P): — När världen var blind för ondskan ställde Raoul Wallenberg upp med livet som insats. Denne Moses från Norden är vår tids kanske störste hjälte. Detta säger Anette Lantos, en amerikansk-ungersk judinna, som själv räddades av Wallenberg i Budapest 1945. Hon var närvarande under en presskonferens i riksdagshuset på måndagen, under vilken det tillkännagavs att en svensk Raoul Wallenberg-förening bildats.

En rad kända svenskar har ställt sig i spetsen för en förening som skall arbeta för att få klarhet i Raoul Wallenbergs öde, bland dem professor Nanna Svartz, som flera gånger tidigare agerat i Wallenbergfallet.

Ordförande under presskonferensen var Röda korsets svenske generalsekreterare, Anders Wijkman, samt Raoul Wallenbergs halvsyster, Nina Lagergren.

Wijkman förklarade att det nu föreligger många färska vittnesmål om att Wallenberg levde så sent som 1975. Det är nu hög tid att sätta full fart på försöken att skapa klarhet kring Raoul Wallenbergs öde.

Wijkman underströk att en allt starkare opinion världen över kräver informationer — och att Raoul Wallenberg släpps snarast, om han ännu är i livet.

Nina Lagergren och Anette Lantos underströk att den växande Wallenbergsrörelsen har kraftigt stöd på högsta internationella nivå. Då fru Lagergren nyligen var i USA fick hon företräde inför utrikesminister Cyrus Vance. Denne förklarde entydigt att det amerikanska utrieksdepartementet inte kommer att godta ett nytt ryskt nej som svar på framstötar i fallet Wallenberg.

Anette Lantos underströk att medlemmar av amerikanska senatens utrikesutskott, ledda av dess ordförande senator Frank Church, lagt sin auktoritet bakom försöken att få full insyn i Wallenbergs öde. Dessa senatorer, framhöll fru Lantos, spelar en nyckelroll när det gäller att få SALT-avtalet med Sovjet genom den amerikanska kongressen.

Därmed ville hon säga att man på amerikanskt håll kan vara villig att använda SALT-avtalet som slagträ mot Moskva i ansträngningarna att få klarhet om den svenske dplomatens öde.

● *Inte nog energiskt*

Wijkman konstaterade att det fanns fog för påståendet, att vsenska regeringar (särskilt den första Erlanderska ministären) kanske inte agerat tillräckligt energiskt för att få loss Wallenberg från Moskva redan 1945. Men, framhöll Wijkman och Nina Lagergren, man skall nu inte se till det frögångna utan framåt.

Den sittande regeringen har gjort stora ansträngningar för att nå klarhet om Wallenberg, och med tacksamhet omnämndes Ola Ullstens senaste framstöt i Moskva.

● *Bättre samarbete nu*

Samarbetet mellan den interimskommitté som nu blivit en svensk Wallenbergförening och regering och utrikesdepartement är gott, underströk man. Samarbetet mellan dåvarande svenske utrikesministern Östen Undén och den dåvarande Wallenbergkommittén var däremot utomordentligt dåligt. Undé ville inte tro att sovjetregimen sannolikt löjg om Raoul Wallenberg.

få insikt i vad som hänt den man ryssarna dödförklarade 1947, och som sedan dess enligt långa rader vittnesmål setts i livet, och det så sent som 1975, då den ryske juden Jan Kaplan säger sig ha träffat Wallenberg i Butyrkafängelset i Moskva. Wallenberg var enligt vittnet då fullt frisk och vid god vigör.

● *Många har överlevt*

Är det möjligt att en ensam svensk politisk fånge ännu lever någonstans i Gulag? Enligt Wallenbergsföreningens medlemmar är detta fullt möjligt. Många andra har överlevet mer än 30 år i ryska fångläger. Är Wallenberg i livet är det kansek ännu inte för sent att, som fru Lantos beskriver honom, se en av samtidens modigaste män och hjältar återvända hem.

STAFFAN HULTMAN

veckans vara

Tallrik
I flintgods. Med randdekor i gult och brunt. Tål maskindisk..
Priset gäller så långt lagret räcker.
5:-

Essman bräckare
Specialpris
per kg 9:90

NK Konto

Ökad chans nå klarhet

Stockholm (G-P): — När världen var blind för ondskan ställde Raoul Wallenberg upp med livet som insats. Denne Moses från Norden är vår tids kanske störste hjälte. Detta säger Anette Lantos, en amerikansk-ungersk judinna, som själv räddades av Wallenberg i Budapest 1945. Hon var närvarande under en presskonferens i riksdagshuset på måndagen, under vilken det tillkännagavs att en svensk Raoul Wallenberg-förening bildats.

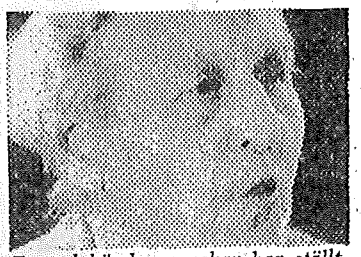

En rad kända svenskar har ställt sig i spetsen för en förening som skall arbeta för att få klarhet i Raoul Wallenbergs öde, bland dem professor Nanna Svartz, som flera gånger tidigare agerat i Wallenbergfallet.

Ordförande under presskonferensen var Röda korsets svenske generalsekreterare, Anders Wijkman, samt Raoul Wallenbergs halvsyster, Nina Lagergren.

Wijkman förklarade att det nu föreligger många färska vittnesmål om att Wallenberg levde så sent som 1975. Det är nu hög tid att sätta full fart på försöken att skapa klarhet kring Raoul Wallenbergs öde.

Wijkman underströk att en allt starkare opinion världen över kräver informationer — och att Raoul Wallenberg släpps snarast, om han ännu är i livet.

Nina Lagergren och Anette Lantos underströk att den växande Wallenbergsrörelsen har kraftigt stöd på högsta internationella nivå. Då fru Lagergren nyligen var i USA fick hon företräde inför utrikesminister Cyrus Vance. Denne förklarde entydigt att det amerikanska utrieksdepartementet inte kommer att godta ett nytt ryskt nej som svar på framstötar i fallet Wallenberg.

Anette Lantos underströk att medlemmar av amerikanska senatens utrikesutskott, ledda av dess ordförande senator Frank Church, lagt sin auktoritet bakom försöken att få full insyn i Wallenbergs öde. Dessa senatorer, framhöll fru Lantos, spelar en nyckelroll när det gäller att få SALT-avtalet med Sovjet genom den amerikanska kongressen.

Därmed ville hon säga att man på amerikanskt håll kan vara villig att använda SALT-avtalet som slagträ mot Moskva i ansträngningarna att få klarhet om den svenske dplomatens öde.

● *Inte nog energiskt*

Wijkman konstaterade att det fanns fog för påståendet, att vsenska regeringar (särskilt den första Erlanderska ministären) kanske inte agerat tillräckligt energiskt för att få loss Wallenberg från Moskva redan 1945. Men, framhöll Wijkman och Nina Lagergren, man skall nu inte se till det frögångna utan framåt.

Den sittande regeringen har gjort stora ansträngningar för att nå klarhet om Wallenberg, och med tacksamhet omnämndes Ola Ullstens senaste framstöt i Moskva.

● *Bättre samarbete nu*

Samarbetet mellan den interimskommitté som nu blivit en svensk Wallenbergförening och regering och utrikesdepartement är gott, underströk man. Samarbetet mellan dåvarande svenske utrikesministern Östen Undén och den dåvarande Wallenbergkommittén var däremot utomordentligt dåligt. Undé ville inte tro att sovjetregimen sannolikt löjg om Raoul Wallenberg.

● *Äntligen en chans*

— Klarhet i fallet Wallenberg skall ha skapats senast 1980, fastslog amerikanske utrikesministern Cyrus Vance i sitt samtal i somras med Nina Lagergren. Med den nya tyngd som i och med amerikanskt intresse och åtagande finns med i bilden, anser den svenska Wallenbergföreningen att det äntligen finns en chans att få insikt i vad som hänt den mar ryssarna dödförklarade 1947, och som sedan dess enligt långa rade vittnesmål setts i livet, och det s sent som 1975, då den ryske ju den Jan Kaplan säger sig h träffat Wallenberg i Butyrka fängelset i Moskva. Wallenber var enligt vittnet då fullt frisk och vid god vigör.

● *Många har överlevt*

Är det möjligt att en ensam svensk politisk fånge ännu leve någonstans i Gulag? Enligt Wallenbergsföreningens medlemma är detta fullt möjligt. Många and ra har överlevet mer än 30 år ryska fångläger. Är Wal erg livet är det kansek ännu inte fö sent att, som fru Lantos beskri ver honom, se en av samtider modigaste män och hjältar åter vända hem.

STAFFAN HULTMA

veckans vara

Tallrik
I flintgods. Med randdekor i gult och brunt. Tål maskindisk..
Priset gäller så långt lagret räcker.
5:-

Essman bräckare
Specialpris
per kg **9:90**

NK-Konto
Gäller på Tempo

Priset gäller så långt lagret räcker, dock längst t o m 8 sept.

TEMPO
Göteborg • Mölndal • Kungälv

Raoul Wallenberg räddade mitt liv

Av ERIC SJÖQUIST

Kate Wacz var 12 år när terrorn mot judarna i Budapest rasade som värst 1945. I dag bor hon i Stockholm.

— Raoul Wallenberg blev min räddande ängel. Den som inte räddats av honom vet inte vilken insats han gjorde med fara för sitt eget liv.

Kate Wacz satt som åhörare vid en presskonferens i går, där det offentliggjordes att en Raoul Wallenberg-förening skall bildas i Sverige. Plötsligt och överraskande berättade hon kortfattat och rörd om hur hon i olika etapper räddades av Wallenberg.

— Det finns ingen annan enskild person som i vår tid räddat så många undan koncentrationsläger och gaskamrar. Nu hoppas jag bara att allt skall göras för att skingra ovissheten kring hans öde, sade hon bland annat.

Till Expressen sade hon efteråt:

— Jag såg Raoul Wallenberg många gånger. Jag fick skyddspass av honom. Jag fick bo i ett

så kallat Svenskhus som han skaffade och jag vistades på svenska legationen.

I den nya aktionen i fallet Raoul Wallenberg återfinns flera kvinnor:

□ Liv Ullmann arbetar i den amerikanska Raoul Wallenberg-föreningen.

□ Viveca Lindfors har lovat att stödja den svenska föreningen.

□ Nina Lagergren, Wallenbergs halvsyster, fortsätter det arbete som Raouls mor utförde under 34 år innan hon avled i februari i år.

□ Anette Lantos, själv räddad undan nazisterna i Budapest, är sekreterare i den amerikanska "Free Raoul Wallenberg Committee". Hennes make, politikern Tom Lantos, räddades av Wallenberg i Budapest.

Anette Lantos och Raoul Wallenbergs halvbror, professor Guy von Dardel, som nu befinner sig i USA, har förberett ett samtal med president Jimmy Carter i ärendet.

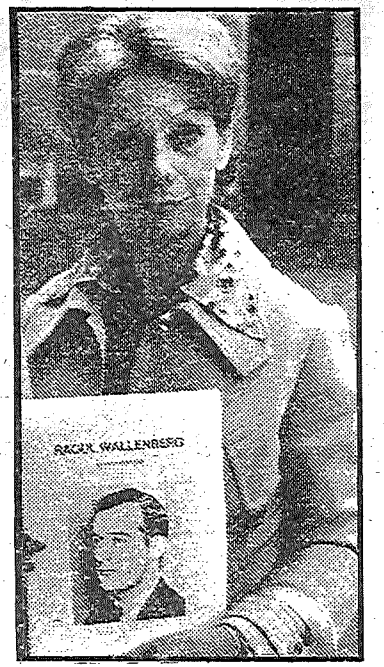

Än i dag minns Kate Wacz hur Raoul Wallenberg uppträdde som hennes räddande ängel. Den här bilden togs i går, då hon vädjade om stöd för nybildade Raoul Wallenberg-föreningen.

Kate Wacz bodde i Budapest, när terrorn mot judarna rasade. Den här bilden togs innan Raoul Wallenberg räddade henne. Då var hon 12 år.

GP 15/10.79

Carter i frågestund:

Fortsätter forska om Wallenberg

Hillsborough, Kalifornien (AP): När telefonen ringde hemma hos Annette Lantos på lördagen var det klarsignalen till ett samtal via en radiostation med USA:s president om svensken Raoul Wallenberg.

— Jag blev överväldigad, kommenterar fru Lantos.

För Jimmy Carter var det ett tillfälle att beledsaga sin kampanj för mänskliga rättigheter med ett uppriktigt: "Det finns en gräns för vad jag kan göra för att utvekra frigivning av politiska fångar i Sovjetunionen."

Men för många amerikaner som lyssnade på radioprogrammet med Carter var det troligen första gången namnet Raoul Wallenberg nämndes.

Wallenberg, i 70-årsåldern om han fortfarande lever, är den svenske diplomaten som räddade tusentals judar som skulle sänts till dödsläger i Nazi-ockuperade Ungern mot slutet av andra världskriget.

Fru Lantos, då 12 år, berättar att hon och hennes make var bland de uppskattningsvis 5 000 judar som slapp dödsdeportation i och med att Wallenberg skaffade svenska pass åt dem, så att de blev medborgare i ett neutralt land.

Senaste året har hon och den amerikanska judiska kommitten i New York samlat en rad handlingar som tyder på att Wallenberg fortfarande är vid liv — i ett Sibiriskt arbetsläger.

— Vi har förhört oss med ryssarna om Wallenberg-fallet både när jag var i Wien i år med president Brezjnev och med andra ryska ledare, sade president Carter till fru Lantos i radioprogrammet.

Han nämnde att ryssarna vidhåller, så som de gjort till den svenska regeringen, att Wallenberg inte längre är i livet.

— Men vi har inte glömt detta fall och vi kommer att fortsätta våra efterforskningar.

Avslöjande i USA: Sö. D 30/10. 79

Carter och Bresjnev diskuterade Wallenberg

President Carter har personligen "diskuterat" namnet Raoul Wallenberg med den sovjetiske ledaren Leonid Bresjnev.

Det avslöjade Carter i ett telefonväktarprogram i USA.

Det var Annette Lantos, själv räddad av Wallenberg i Budapest, som i ett radioprogram med presidenten frågade om hans inställning till den svenske diplomatens öde.

— Jag hade valts ut slumpmässigt och Carter visste inte vad jag skulle fråga om, säger fru Lantos till SvD. Det var ingen tvekan om att han visste allt om Wallenberg.

Diskuterats i juni

— Presidenten berättade att han hade diskuterat Wallenberg med Bresjnev i Wien i juni. Han tillade att även utrikesminister Vance hade tagit upp saken med Gromyko.

Annette Lantos säger i telefon från San Francisco att hon av samtalet med president Carter fick intrycket att ryssarna har gett amerikanerna beskedet att Wallenberg dog 1947. Det är samma uppgift som svenska regeringar har fått genom åren.

"Finns gränser"

Carter sade i telefonväktarprogrammet att han skulle driva frågan vidare. Fru Lantos säger att det föreföll som om presidenten hade ämnet mycket aktuellt, men att han hade tillfogat: "Jag är inte allsmäktig. Det finns gränser för vad jag kan göra."

Vid svenska UD har man inga informationer om att Carter och Bresjnev verkligen förde Raoul Wallenberg på tal vid toppmötet om SALT i Wien. Man utesluter dock inte att ärendet kan ha berörts i ett icke protokollfört samtal mellan dem.

Det var Israels premiärminister Begin som hade föreslagit att fallet Wallenberg skulle tas upp av Carter vid mötet med Bresjnev. Senare har amerikanska UD av Moskva begärt ett besked om Raoul Wallenbergs öde. Det är hittills inte känt om ryssarna har svarat.

Ingmar Lindmarker

Annette Lantos fick beskedet i ett telefonväktarprogram med USA:s president Carter.

SOD 30/10.79

Raoul Wallenberg-föreningen växer

Den nybildade Raoul Wallenbergföreningen har redan fått drygt 2 500 medlemmar i hela Sverige. Lokalföreningen håller på att bildas i alla större städer. Ny ordförande efter professor NANNA SVARTZ är justitieråde det INGRID GÄRDE-WIDEMAR. Planer utarbetas just nu för den landsomfattande aktivitet som syftar till att vinna klarhet om Raoul Wallenberg, fängslad och försvunnen i Sovjet sedan 1945.

AMERICAN JEWISH COMMITTEE Institute of Human Relations, 165 E. 56 St., New York, N.Y. 10022, PLaza 1-4000

RAOUL WALLENBERG

Biography

From Encyclopaedia Judaica, The Macmillan Company, 1974

°**WALLENBERG, RAOUL** (1912–1947?), Swedish diplomat who became a legend through his work to save Hungarian Jewry at the end of World War II. Descended from a long line of bankers and diplomats, he was an architect by profession; in 1936, he spent six months in Haifa, where he studied management at the Holland Bank, and first met with Jewish refugees from Germany. Upon his return to Stockholm, he became the foreign representative of a central European trading company, whose president was a Hungarian Jew, K. Lauer. In July 1944, the Swedish Foreign Ministry, at the request of Jewish organizations, sent him on a rescue mission to Budapest, as an attache to the Swedish Embassy. By this time, 476,000 Hungarian Jews had already been deported to extermination camps, and deportation had been ordered for Budapest Jewry. Wallenberg's chief operation was the distribution of Swedish certificates of protection ("Wallenberg Passports" or *Schutz-Paesse*), which were initially granted to Jews who had some link with Sweden. Wallenberg applied pressure on the Hungarian government and gained friends and assistants for his work. His department "Section 3—for Humanitarian Aims" employed 300 Jews. When the *Arrow Cross seized power in October 1944, Wallenberg initiated the establishment of the "international ghetto." About 33,000 Jews, 7,000 of whom had Swedish protection, thus found refuge in houses flying the flags of neutral countries. In November 1944, thousands of Budapest Jews, including women and children, were forced on a "death march" via the town of Hegyeshalom, to the Austrian border. Wallenberg and Per Anger, the Embassy's secretary, followed after them with a convoy of trucks carrying food and clothing, and he himself distributed medicaments to the dying, and food and clothing to the marchers. By superhuman efforts he managed to free some 500 persons and return them to Budapest. He saved several hundred members of labor detachments who had been put on the deportation train. In Budapest, he organized "International Labor Detachments," and even a "Jewish Guard," consisting of Aryan-looking Jews dressed in S.S. and Arrow Cross uniforms, and established two hospitals and soup kitchens. *Eichmann threatened to kill him, referring to him as *"Judenhund Wallenberg."* Wallenberg formulated a comprehensive plan to restore the Hungarian economy when peace came. During the liberation, he presented himself to Soviet army guards, who were reconnoitering the streets of Budapest. He was last seen on Jan. 17, 1945, when, accompanied by a Russian officer and his driver, he was traveling to Debrecen, in order to report to Soviet army headquarters; thereafter, there was no further trace of him. In 1951–52, when prisoners-of-war from the Axis countries returned home from the Soviet Union, it was learned that Wallenberg was in a forced labor camp. The Swedish Foreign Ministry sent a note to the Soviet authorities, who,

°**WALLENBERG, RAOUL** (1912–1947?), Swedish diplomat who became a legend through his work to save Hungarian Jewry at the end of World War II. Descended from a long line of bankers and diplomats, he was an architect by profession; in 1936, he spent six months in Haifa, where he studied management at the Holland Bank, and first met with Jewish refugees from Germany. Upon his return to Stockholm, he became the foreign representative of a central European trading company, whose president was a Hungarian Jew, K. Lauer. In July 1944, the Swedish Foreign Ministry, at the request of Jewish organizations, sent him on a rescue mission to Budapest, as an attache to the Swedish Embassy. By this time, 476,000 Hungarian Jews had already been deported to extermination camps, and deportation had been ordered for Budapest Jewry. Wallenberg's chief operation was the distribution of Swedish certificates of protection ("Wallenberg Passports" or *Schutz-Paesse*), which were initially granted to Jews who had some link with Sweden. Wallenberg applied pressure on the Hungarian government and gained friends and assistants for his work. His department "Section 3—for Humanitarian Aims" employed 300 Jews. When the *Arrow Cross seized power in October 1944, Wallenberg initiated the establishment of the "international ghetto." About 33,000 Jews, 7,000 of whom had Swedish protection, thus found refuge in houses flying the flags of neutral countries. In November 1944, thousands of Budapest Jews, including women and children, were forced on a "death march" via the town of Hegyeshalom, to the Austrian border. Wallenberg and Per Anger, the Embassy's secretary, followed after them with a convoy of trucks carrying food and clothing, and he himself distributed medicaments to the dying, and food and clothing to the marchers. By superhuman efforts he managed to free some 500 persons and return them to Budapest. He saved several hundred members of labor detachments who had been put on the deportation train. In Budapest, he organized "International Labor Detachments," and even a "Jewish Guard," consisting of Aryan-looking Jews dressed in S.S. and Arrow Cross uniforms, and established two hospitals and soup kitchens. *Eichmann threatened to kill him, referring to him as *"Judenhund Wallenberg."* Wallenberg formulated a comprehensive plan to restore the Hungarian economy when peace came. During the liberation, he presented himself to Soviet army guards, who were reconnoitering the streets of Budapest. He was last seen on Jan. 17, 1945, when, accompanied by a Russian officer and his driver, he was traveling to Debrecen, in order to report to Soviet army headquarters; thereafter, there was no further trace of him. In 1951–52, when prisoners-of-war from the Axis countries returned home from the Soviet Union, it was learned that Wallenberg was in a forced labor camp. The Swedish Foreign Ministry sent a note to the Soviet authorities, who, after renewed investigation, announced that Wallenberg had died in his cell on July 17, 1947, of a sudden heart attack. However, no further information was available and the circumstances of his final disappearance were regarded by many as unsolved.

Bibliography: R. Philipp, *Raoul Wallenberg, Fighter for Humanity* (1947); J. Lévai, *Raoul Wallenberg* (Hung., 1948); J. Wulf, *Raoul Wallenberg* (Ger., 1958); R. L. Braham (ed.), *The Hungarian Jewish Catastrophe: . . . annotated bibliography* (1962), index.

[Li. Ro.]

Auravägen 25. Djursholm 18262.

Käre Harald.

Med tack för ditt stora arbete för Raoul ber jag få sända dig tre foton. och brevet till Bresnev som ännu ej är avsänt men som H. D skall översätta.

Floppos innerligt att dessa bilder skola hava åsyftad ver-kan.

Många tusen hälsningar

Maj-Mi Dardel.

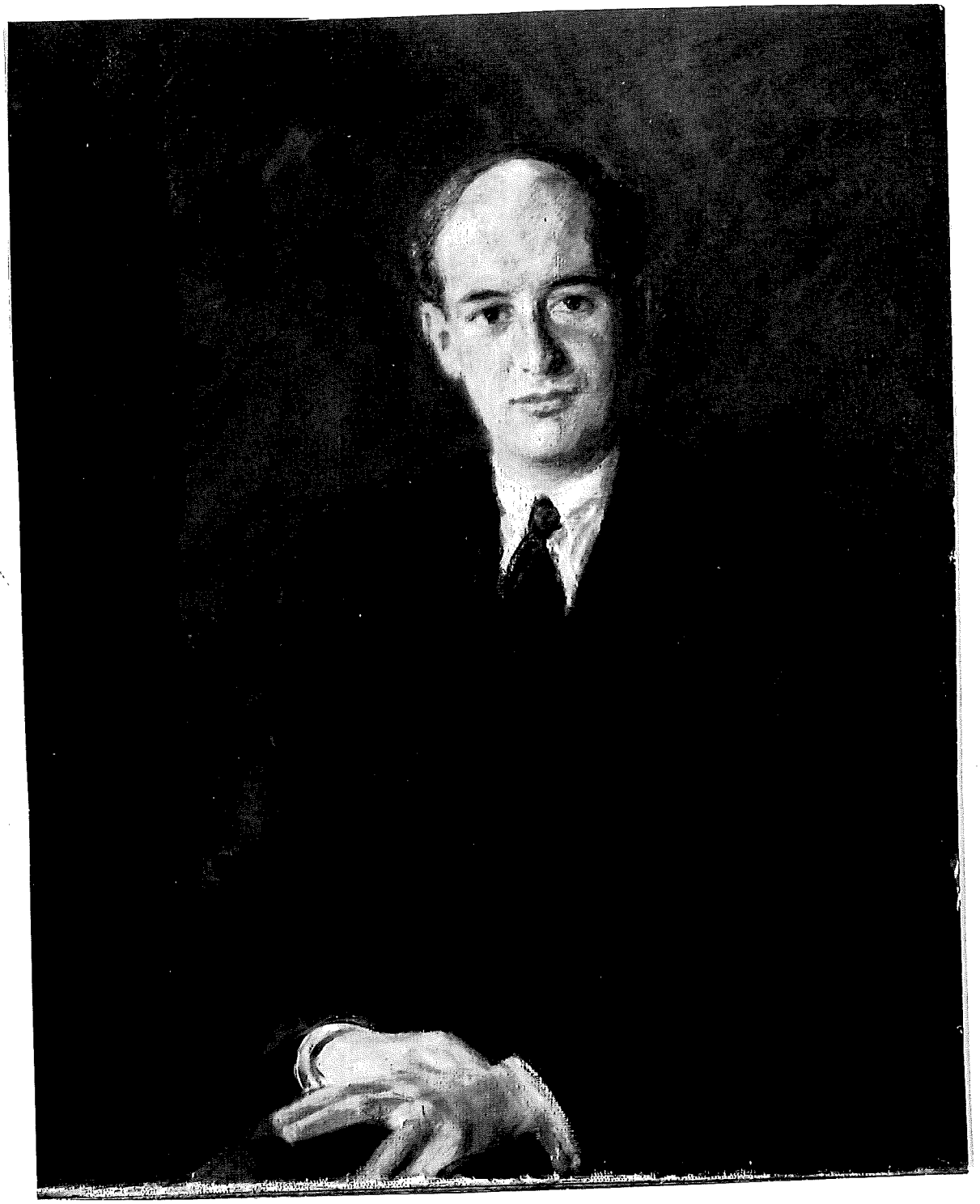

! Wallenberg

mbrosky)

ipsholm (national gallery for

traits of prominent men.

taken prisoner by the

ians january 1945.

d in

Secretary of the swedish Legation in Hungary.
Raoul Wallenberg (sitting)
in Budapest 26.12.1944
with his cooperators.
was taken prisoner by the russians in
January 1945

YSTADS ALLEHANDA
Ystad AR 29
ca 25.000 ex 6/vecka Opol.

AB Pressklipp 1976 -11- 04
102 20 Stockholm 12 Tel. 08/32 03 20

”Wallenberg-papperen på bordet”

I ett brev till regeringen kräver nio kända personer att få se UD:s handlingar om Raoul Wallenberg. De har inte tidigare utlämnats till offentlighet.

Undertecknarna är riksmarskalk Gunnar Lagergren, professor Nanna Svartz, hovrättspresident Björn Kjellin, universitetsrektor Torgny Segerstedt, professorerna Guy von Dardel och Folke Lindberg, fd överdirektör Fredrik von Dardel, redaktör Harald Wigforss och fd byråchef Otto Danielsson.

Wallenberg tillfångatogs tillsammans med sin ungerske chaufför 1945 av ryska trupper. Han var förste sekreterare vid Sveriges beskickning i Budapest. De gripna fördes till Moskva. Mer än tre decennier efter hans fängslande är hans öde ouppklarat, trots många undersökningar och petitioner.

Handlingarna i UD kan enligt nuvarande bestämmelser hållas hemliga i högst 50 år, en maximigräns som två utredningar funnit alltför hög. Vid fortsatt sekretess skulle alltså forskarna först om 18 år successivt få tillgång till vad som samlats sedan 1945.

–Under tiden kan viktiga och kanske avgörande indicier försvinna. Vittnen dör, personliga och andra dokument försvinner, fakta glöms bort, skriver undertecknarna av brevet.

Auf dem Berliner Treffen, an 150 Teilnehmer erwartet werden, werden der Leiter Bundeskanzler Schmidt.

DER TAGESSPIEGEL 7.10.78 S.2

Im DDR-Außenministerium Menschenrechtsfragen erörtert

US-Staatssekretärin Derian soll auch Fall Hübner angesprochen haben

Berlin (dpa). Ein zweistündiges Gespräch über Menschenrechtsfragen hat die amerikanische Staatssekretärin Patricia Derian gestern in Ost-Berlin mit dem stellvertretenden DDR-Außenminister Nier geführt. Ein Sprecher der US-Botschaft in Ost-Berlin bezeichnete die Unterredung als „offen und freimütig", lehnte es aber ab, Einzelheiten mitzuteilen.

Er wollte auch nicht ausdrücklich bestätigen, daß bei dem Treffen mit Nier auch das Schicksal des inhaftierten Ost-Berliner Niko Hübner zur Sprache gekommen ist. Der 32jährige Hübner ist im Sommer in Ost-Berlin zu fünf Jahren Freiheitsentzug verurteilt worden, weil er sich unter Hinweis auf den entmilitarisierten Status von ganz Berlin geweigert hatte, der Einberufung zum Wehrdienst der DDR-Armee zu folgen.

Staatssekretärin Derian, die in Washington für Menschenrechtsfragen und humanitäre Angelegenheiten zuständig ist, war wie gemeldet nach Ost-Berlin gekommen, um mit der DDR-Regierung über die Verwirklichung der Vereinbarungen der Europäischen Sicherheitskonferenzen von Helsinki und Belgrad zu sprechen. Sie erörterte nach dem Treffen mit Nier bei einem Gespräch mit dem stellvertretenden DDR-Staatssekretär für Kirchenfragen, Kalb, auch Fragen der Religionsausübung, wie sie in der KSZE-Schlußakte festgelegt ist.

Frau Derian ist der bisher ranghöchste amerikanische Regierungsvertreter, der seit der Aufnahme der diplomatischen Beziehungen zwischen den USA und der DDR vor vier Jahren nach Ost-Berlin gekommen ist. Heute wird die Politikerin von Ost-Berlin aus nach London und Genf weiterreisen. Die DDR ist das einzige Ostblockland, in dem sie während ihrer Europa-Reise Gespräche mit Regierungsvertretern führte.

Die DDR-Nachrichtenagentur ADN ging in ihrer Meldung über den Besuch der US-Staatssekretärin nicht auf Menschenrechtsfragen ein. Es hieß bei ADN lediglich, bei der in einer sachlichen Atmosphäre verlaufenen Unterredung mit Nier sei der Stand und die Weiterentwicklung der Beziehungen zwischen den USA und der DDR sowie aktuelle internationale Fragen erörtert worden.

Politische DDR-Häftlinge berichten über die jetzigen Haftbedingungen

Seit Jahresanfang tausend politische Häftlinge freigekauft

sp. **Berlin/Frankfurt a. M.** Nach übereinstimmenden Berichten von freigelassenen Häftlingen aus der DDR haben sich seit der Strafrechtsreform vom Mai vorigen Jahres die Bedingungen in den DDR-Haftanstalten etwas gebessert, wenngleich relativ mehr für die Bürger der Bundesrepublik und West-Berlin. Dies teilte gestern die Arbeitsgemeinschaft 13. August in Berlin mit. Gleichzeitig hat in Frankfurt a. M. die Gesellschaft für Menschenrechte bekannt, daß nach ihren Informationen in den ersten neun Monaten dieses Jahres rund tausend politische Häftlinge durch die besonderen Bemühungen der Bundesregierung" (gemeint ist der Freikauf — d. R.) aus den Haftanstalten der DDR entlassen worden und nach dem Westen übersiedeln konnten. Im gleichen Zeitraum des Vorjahres waren es 700 politische Häftlinge gewesen, die auf gleiche Weise die Freiheit erlangten.

Nach Angaben der Arbeitsgemeinschaft 13. August zufolge wird bis Jahresende noch mit einer Freilassung von etwa 400 politischen Häftlingen gerechnet. Zu den relativ gebesserten Bedingungen gehören „bezüglich Paketempfang, Urlaubnis, Besuchserlaubnis von Angehörigen" und „Einkaufsmöglichkeiten". Es im einzelnen: Die „Westler" sind nun alle in der Strafvollzugsanstalt Rummelsburg untergebracht, wo im Sommer des Jahres umfangreiche bauliche Veränderungen stattfanden. Sie sind untereinander verbunden; darin können sich die 25 bis 30 darin untergebrachten Häftlinge aufhalten. In dem äußersten Raum sind die Waschgelegenheiten und Toiletten. In dem entgegengesetzten ist der Aufenthaltsraum, wo häufig am Abend für drei bis vier Stunden Fernsehmöglichkeit besteht, wenngleich nur für das erste DDR-Programm. Auch der Straferlaß ist für die „Westler", nahezu alle wegen Fluchthilfe verurteilt, etwas größer und im allgemeinen nahezu die Hälfte, während den DDR-Bürgern, vornehmlich wegen Fluchtversuchen oder wegen „Staatsfeindlicher Hetze" Verurteilte, meist nur ein Viertel bis ein Drittel erlassen wurde. Gefordert wird Gleichstellung der „Ostler" mit den „Westlern" sowie Abschaffung der „Normenschinderei zu Gunsten des Einkaufsgeldes", Abschaffung der Arreststrafen und Benachteiligungen für Arbeitsverweigerer. Des weiteren werden besonders bessere medizinische Betreuung und Möglichkeiten zur Weiterbildung gefordert.

Mit der Strafrechtsreform hätten sich dem Bericht zufolge die Strafmaße nicht verändert. Fluchtversuche und „staatsfeindliche Hetze" werden in leichten Fällen mit 2 bis 3 Jahren bestraft, Fluchthilfe mit 4 bis zu 13 Jahren. Trotz jährlichen Freikaufs von 1200 politischen Häftlingen hatte sich deren Gesamtzahl bei 5000.

DIE WELT 19.10.78 S.8

Schtscharanski bald frei?

Tel Aviv (AFP) — Die Sowjetunion soll bereit sein, noch in diesem Herbst den verurteilten Regimekritiker Anatoli Schtscharanski gegen zwei im Westen inhaftierte sowjetische Spione auszutauschen. Wie gestern in Tel Aviv verlautete, erklärte dies ein Vertreter des Moskauer Außenministeriums am 20. August bei einem Treffen in Wien gegenüber dem israelischen Abgeordneten Flatto-Sharon. An dem Treffen sollen auch der sowjetische Journalist Victor Louis und Rechtsanwalt Vogel aus der „DDR" teilgenommen haben.

Anatoli Schtscharanski
FOTO: KATHERINE YOUNG

ALREADY SENT ON 6.10.78 ....

X X 3.10.1978

Noch vor Weihnachten will Ost-Berlin den Austausch Frau Guillaumes erreichen

W. K. Bonn

Unterhändler des Ostens haben wieder einmal Fühler in westlichen Hauptstädten zur Einleitung eines deutsch-deutschen beziehungsweise internationalen Häftlingsaustausches ausgestreckt. Wie jetzt bekannt wurde, will Ost-Berlin noch vor dem Weihnachtsfest die Freilassung der Ehefrau des Kanzleramtsspions Günter Guillaume erreichen. Christel Guillaume verbüßt gegenwärtig eine achtjährige Freiheitsstrafe. Rechnet man die Untersuchungshaft seit dem 25. April 1974 an, hätte sie in diesem Monat viereinhalb Jahre Freiheitsstrafe verbüßt — ein Zeitraum, der bei früheren Tauschverhandlungen ausreichte, einen Agenten vorzeitig zu entlassen.

Keine gemeinsame Heimkehr

Günter Guillaume ist nach den jüngsten Bekundungen aus dem Kanzleramt die von Ost-Berlin gewünschte gemeinsame Heimkehr mit seiner Frau noch in diesem Jahr verwehrt. Dennoch ist Guillaumes Dienstherr, das Ministerium für Staatssicherheit (MfS) in Ost-Berlin, weiter bemüht, seinen Star-Spion möglichst lange Zeit vor Ablauf der 13jährigen Freiheitsstrafe freizubekommen. Wie von Sicherheitsbehörden zu erfahren war, suchen Ostberliner Agenten in der Bundesrepublik nach einer Lobby, die sich für einen baldigen Austausch einsetzt: „Im Interesse des Ausbaues der Beziehungen mit der DDR" und — selbstredend — „im Interesse des Friedens." Frühere Bemühungen waren nicht zuletzt an der Ablehnung der Bundesregierung gescheitert.

Nach einer großen Publicity-Welle, die im Frühsommer weitere Kontakte zwischen West und Ost im Scheinwerferlicht der Öffentlichkeit „versengte", kamen Bevollmächtigte vor kurzem überein, die Gespräche über die freizulassenden Gefangenen und die Modalitäten eines solchen „kleinen Grenzverkehrs", an denen beide Seiten interessiert sind, geheimdiplomatisch zu führen.

Ost-Berlin hat in den vergangenen Monaten hohe Strafen gegen Fluchthelfer und angebliche Agenten bundesdeutscher Nachrichtendienste verhängt, die bei jedem Gespräch als mögliche Austauschpartner angeboten werden. Andererseits sind in der Bundesrepublik soviel „DDR"-Spione inhaftiert wie kaum zuvor in den 30 Jahren innerdeutscher Frontstellung. Zu den Agenten, die an der Spitze der Wunschkandidaten für einen baldigen Austausch stehen, gehören dem Vernehmen nach die Eheleute Lutze, deren Verrat im Verteidigungsministerium von Fachleuten als schwerwiegendste Affäre für die Sicherheit der Bundesrepublik gewertet wird.

Die Sowjets ihrerseits haben dem Westen nach jüngsten Berichten zu verstehen gegeben, daß sie eine vorzeitige Freilassung verurteilter Dissidenten nicht grundsätzlich ablehnen. Im Westen wurde die Nachricht lanciert, Moskau habe die Vollstreckung des Todesurteils an dem Spion Filatow, der für einen westlichen Geheimdienst gearbeitet haben soll, ausgesetzt.

Warten auf Offerten

In Moskau und Ost-Berlin erwartet man nun Offerten für die Freilassung von Regimegegnern. Dabei verhehlen Ostberliner Unterhändler nicht, daß ihnen die Probleme bewußt sind, die einem Rechtsstaat bei einem Handel, der Dissidenten einschließt, entstehen.

Offizielle Stellen der Bundesrepublik schweigen in diesem Stadium der Fühlungnahme.

Alle 14 Tage dürfen sie sich sehen

Am 15. Dezember 1976 verkündete das Oberlandesgericht in Düsseldorf das Urteil für das Ehepaar Guillaume: 13 Jahre Freiheitsentzug für Günter Guillaume (51), acht Jahre für seine Frau Christel. Beim Verlassen des Gerichtsgebäudes küßt Günter seine Frau. Heute sitzen beide in der Justizvollzugsanstalt Köln-Ossendorf. Sie dürfen sich alle 14 Tage einmal besuchen. Günter Guillaume arbeitete seit 1970 im Kanzleramt, am 24. April 1974 wurde er verhaftet. FOTO: SVEN SIMON

• 6505 WILSHIRE BOULEVARD • LOS ANGELES, CALIFORNIA 90048 • ROOM 710 •
BUREAU OF JEWISH EDUCATION
• OF THE JEWISH FEDERATION-COUNCIL OF GREATER LOS ANGELES • 852-1234 •

July 23, 1979

DR. BENJAMIN L. YAPKO
Director

DR. EMIL JACOBY
Associate Director

Director of School Personnel Services
HOWARD GELBERD

Head Consultants
ELISSA BLASER
DR. ZALMAN F. URY
RABBI JULIAN WHITE
PEARL G. TARNOR

Consultants
BELLA BERGMAN
NILI ZIV
SARA HERMAN
AVIVA KADOSH

Early Childhood Consultant
BEATRICE CHANKIN

Adult Education Consultant
RABBI ROBERT BERGMAN

Arts Consultants
MIRIAM K. ALPERIN
CANTOR BINYAMIN GLICKMAN
THAN WYENN

Programs for High School Youth
EDWARD D. FRIEDMAN
PHIL LIFF-GRIEFF

Psychological Services
DR. KENNETH SCHAEFLER

Media Services
LARRY MILLER

Librarian – Jewish Community Library
HAVA BEN-ZVI

TO WHOM IT MAY CONCERN:

This is being written in reference to Ya'acov Nakhamchuck and his application to your Foundation for funds to make a film. I will address myself to his proposal in two parts: First, the need for the kind of film he is proposing and, secondly, his qualifications for making it.

In my capacity as Director of Media Services for the Bureau of Jewish Education in Los Angeles, I am constantly approached by film makers with ideas for motion pictures of interest to Jewish people. Mr. Nakhamchuck has brought me his premise for a film about Raoul Wallenberg. It seems to me that this is a film which when made will be of interest not only to Jewish audiences, but to all people interested in truth and political freedom.

With regard to Mr. Nakhamchuck's abilities as a film maker, his reputation preceded his own arrival from the U.S.S.R. I have known him for something over 2 years and have found him to be a dedicated, talented, sensitive film maker.

I hope this letter helps you make a decision favorable to Mr. Nakhamchuck's proposal. We at the Bureau of Jewish Education look forward to the use of a film of this kind in classrooms for both children and adults.

Thank you.

Sincerely,

Larry Miller

Larry Miller
Director, Media Services

LM:pr

Los Angeles Times
WASHINGTON BUREAU

October 2, 1978

American Film Institute
Independent Filmmaker Program
501 Doheny Road
Beverly Hills, Ca 90210

Dear Sirs:

I am writing on behalf of Mr. Yan Nakhamchuk, to recommend him to you in connection with his application for support on a film project.

You undoubtedly know that his films were both popular and critically well received in the Soviet Union and subsequently, before his departure, in the West as well. I would only add that we in the Western Community in Moscow at the time thought his works were perceptive and at times daring in their substance and sensitivity, and several newspaper articles were writing about them from Moscow as a result.

I am certain you would be proud of any work by Mr. Nakhamchuk which you might support.

Sincerely,

Robert C. Toth

ROOM 730 · 1700 PENNSYLVANIA AVE., N.W. · WASHINGTON, D.C. 20006 · TELEPHONE 202-296-1440

United Artists
A Transamerica Company

United Artists Corporation
10202 West Washington Boulevard
Culver City, California 90230
(213) 559-3450

David Field
Vice President

September 26, 1978

Mr. Jerry Hochbaum
MEMORIAL FOUNDATION FOR JEWISH CULTURE
15 East 26th Street
New York, New York 10010

Dear Mr. Hochbaum:

I am writing you in reference to Yakov Nakhamchuk whom I believe has recently contacted you. I have known Mr. Nakhamchuk for about a year and know something about the documentary that he wishes to do. My experience of him is that he is an extremely dedicated and insightful filmmaker who, if given the opportunity, would create a very moving and important movie.

I realize that you and I do not know each other, and I am taking the liberty of expressing my opinion to you because I believe in Mr. Nakhamchuk and what he is trying to do. I don't believe it has been easy for him to become established in this country, and I think he is worth whatever time you might have to explore both the man and the idea.

Respectfully,

DAVID FIELD

DF:pam

örlitliga vittnesmål

Wallenberg dog 1947

akreta och
talets slut
i Sovjet-
att Raoul
r 50-, 60-
Villius. Det
äkra källa
rgier som
nnit sig i
et.

Abraham Kalinsky, senast i raden av vittnen i fallet Raoul Wallenberg.

"Wallenbergkonferens" i Kanslihuset 1957 — året för det sovjetiska svaret om Wallenbergs öde i rysk fångenskap. Från vänster Arne S Lundberg, som i UD handlade Wallenbergaffären, Östen Undén, dåvarande utrikesminister, samt statsminister Tage Erlander.

vilk ng i
itt: ho vitt-
se, gjordes till
gång i ordnin-
ten sovjetiska
esmålet.
n, har alltid
off, så var det
enaste ska
n ell lrig
en för ägon
i tillningarna,
undersökande
e död eller
ta i särklass
nde enskilda
llas i pressen.
säkert vet är
i rysk fången-
iren efter kri-
talet släpptes
fria i Sovjet.
lämna detal-
att de varit i
Wallenberg i
efortovskaja-
a,
sig av den
elegrafen och
varandra ge-
cellväggarna.
de delat cell

ålen från de
arna som låg
nbergärendet
arna vid ett
i Sovjet 1956.
nders sa-
57 at to-
om ty på
it i Ljubljan-

iret kom var
tvivlade på

att uppgifterna var riktiga. Det låg annars nära till hands att misstänka att ryssarna tillverkat en dödförklaring för att en gång för alla bli kvitt hela historien.

Det dokument som skulle ha påträffats är ett handskrivet meddelande från chefen för sjukvården i Ljubljanka till ministern för säkerhetstjänsten, Abakumov. I meddelandet sägs att "den för Eder bekante fången Walenberg" plötsligt avlidit i sin cell. Smoltsov ber om instruktion om vem som skall utföra obduktionen. Men i ett postskriptum har han tillagt: "Har personligen meddelat ministern. Order har givits om likets kremering utan obduktion."

För en förfalskare hade det varit alldeles onödigt att tillverka ett sådant postskriptum, det hade räckt med själva meddelandet att Wallenberg avlidit. Är dokumentet däremot äkta, får man en naturlig förklaring till Smoltsovs tillägg.

Först har han tänkt skicka meddelandet till Abakumov men sedan valt att personligen tala om för honom vad som hänt. Därefter har han antecknat vad han fått order om på det brev han efter samtalet inte behövde skicka. Så blev det liggande kvar inom sjukvårdstjänsten i Ljubljanka, just där det enligt de ryska uppgifterna påträffats.

Men inte nog med det. Av vittnesmålen från de hemvändande fångarna kan man se att säkerhetstjänsten sökt sopa igen spåren efter Wallenberg. I slutet av juli 1947 — kort tid efter det att Wallenberg skulle ha avlidit enligt det ryska dokumentet — förhördes en rad fångar som haft kontakt med honom. Sedan isolerades de från varandra i olika celler.

Isoleringen genomfördes mycket konsekvent. Också på annat sätt kan man se att säkerhetstjänsten sökt hindra att uppgifter om Wallenberg blev kända. Men ett dokument blev kvar. Det undgick utrensning helt enkelt därför att säkerhetstjänsten inte visste att det existerade. Det var Smoltsovs meddelande som blivit liggande kvar bland sjukvårdstjänstens papper i Ljubljanka.

Så kunde man ha argumenterat för det ryska dokumentets äkthet, om man gjort sig möda att granska det tillsammans med vittnesmålen. Men det gjordes inte.

I stället kom den ryska dödförklaringen att med tiden te sig allt mer osannolik. Nya vittnen dök nämligen upp som påstod att Wallenberg varit i livet i varje fall i början av 1950-talet. Han skulle då ha vistats i en isoleringsavdelning i fängelset Vladimir 20 mil öster om Moskva.

Med stöd av Vladimirvittnena gjordes en ny svensk hänvändelse till Moskva. Det var i slutet av 1950-talet. Ett par fd justitieråd ilade till hjälp och förklarade med hela tyngden av sin sakkunskap att vittnena stödde varandra och att det "efter svensk rätt" måste anses sannolikt att Wallenberg varit i livet åtminstone i början av 1950-talet.

Samma källa

Det var inte någon lyckad aktion av de båda juristerna. En enkel granskning av vittnesmålen visar att ett av dem är klart otillförlitligt och att de övriga bevisligen är eller kan misstänkas vara beroende av varandra. Alla vittnena har fått sina uppgifter från eller haft förbindelse med en georgier som satt fängslad i Vladimir. Hans namn var Simon Gogoberidze. Han hade bara "hört berättas" att Wallenberg skulle ha befunnit sig i Vladimir.

Vladimirvittnena är dessutom vaga. Deras berättelser skiljer sig helt från de konkreta och trovärdiga vittnesmålen om Wallenbergs fångenskap under åren närmast efter kriget.

I själva verket går det en skarp gräns mellan dessa tidiga vittnesmål och senare uppgifter om Wallenberg som fånge i ryska fängelser. (Fast en reservation måste göras att alla senare uppgifter inte granskats källkritiskt.) Man kan se att ryktena om Wallenberg har gått runt. Så har han i vittnesmålen kommit att figurera i en rad ryska fängelser och läger. Än har han varit i Verchneuralsk i Sibirien, än i Butyrkafängelset i Moskva, än på mentalsjukhus, än i Vladimir.

Polacken som vittnade nyligen hänvisade bl a till Vladimir. Inte alldeles överraskande nämnde han som källa georgiern Simon Gogoberidze.

ELSA OCH HANS VILLIUS

★

Elsa och Hans Villius är författare till boken "Fallet Raoul Wallenberg", Gebers 1966.

Sovjets dödsförklaring

■ För mer än 20 år sedan skrev vi en bok om **Raoul Wallenberg.** Slutsatsen att Wallenberg dog i sovjetiskt fängelse 1947, som ryssarna i en not 1957 meddelat, var minst sagt impopulär. Efter en veckas rabalder i pressen tegs boken effektivt ihjäl.

Våra undersökningar byggde i huvudsak på material som var offentligt. Det var inte särskilt omfattande. Hela den långa raden Wallenberghandlingar som finns i UD:s arkiv låg ännu hemligstämplade. Men vi fick ändå tillgång en del icke-offentliga uppgifter. De lämnades av personer som var väl förtrogna med ärendet. Dit hörde **Tage Erlander** och **Olof Palme.** Av de upplysningar de lämnade framgick för första gången klart hur utomordentligt sprött det material var som talade för att Wallenberg skulle ha varit i livet på 1950-talet och då suttit fängslad i Vladimir 20 mil öster om Moskva. Vi fick tex upplysning om att en av utsagorna härrörde från ett totalt otillförlitligt vittne, en österrikisk cellspion.

Det nu sedan ett antal år utgivna aktmaterialet i UD:s arkiv bekräftar Vladimiruppgifternas svaghet. Det framgår också att UD haft detta alldeles klart för sig. Men utåt gav man sken av att materialet hade tyngd. Inför ryssarna påstod man tex helt oriktigt att vittnesutsagorna var oberoende av varandra.

Man lyckades tom med konststycket att få två höga jurister att intyga att det efter svensk rätt var sannolikt, om än inte bevisat, att Wallenberg suttit fängslad i Vladimir på 1950-talet.

Förnyad prövning

Detta UD:s ställningstagande utåt för Vladimirmaterialet ledde till förnyad debatt i Wallenbergärendet. Också de många som efter den ryska noten 1957 varit säkra på att Wallenberg var död började tvivla och tvivlet har hållit i sig sedan dess.

Nu har en historiker i Karlstad **Rolf Karlbom** tagit upp fallet Wallenberg till förnyad prövning. (***"Raoul Wallenbergs fångenskap i Sovjet."*** Göteborg 1987.)

Karlbom ger åtskillga nya och värdefulla upplysningar tex om förhållanden och rutiner i sovjetiska fängelser. Men helhetsintrycket blir ändå negativt. Det beror inte så mycket på den oklara dispositionen och den schvunglösa akademiska prosan. Det har mera att göra med att Karlboms tes att Wallenberg var i livet i varje fall 1948 är svagt underbyggd. Fastän utbildad i den källkritiska skolan i Göteborg följer Karlbom inte källkritikens regler.

Det är tysken **Ernst Bernheim** som utarbetat den klassiska historiska metodläran. Han skiljer mellan två huvudtyper av källor: kvarlevor, lämningar från ett händelseförlopp, och berättande källor. Är kvarlevan äkta och rätt tolkad har den alltid företräde framför den berättande källan. Den berättande källan måste därför alltid vika om den står i strid med kvarlevan.

Raoul Wallenberg dog i fängelse i Sovjet 1947. Den slutsatsen drog Elsa och Hans Villius för mer än 20 år sedan . .

. . . Rolf Karlbom försöker se saken från annan sida, men serverar enligt mata Villius argument för att paret hade rätt i bok

För att ta ett exempel: Vid ett mord måste den misstänktes berättelse att han vid tiden för brottet satt hemma och tittade på TV vika för kvarlevan, hans fingeravtryck på mordvapnet.

Bara en kvarleva

I Wallenbergärendet finns en oerhörd mängd berättande källor men praktiskt taget bara en kvarleva. Det är en rapport återgiven i den ryska hoten från 1957, skriven av fängelseläkaren i Ljubljankafängelse, **Smoltsov,** och enligt uppgift ställd till ministern för säkerhetstjänsten, **Abakumov.**

Rapporten lyder:

Jag rapporterar att den för Eder bekante fången Walenberg i natt plötsligt avled i cellen förmodligen till följd av en uppkommen myokardinfarkt.

I anslutning till av Eder givna instruktioner att personaligen ha tillsyn över Walenberg utber jag mig anvisning om vem som skall få i uppdrag att verkställa obduktion i syfte att fastställa dödsorsaken.

17.7.1947

Chef för fängelsets sanitetsavdelning

Överste i medincinska tjänster

Smoltsov

Enligt den ryska noten fanns på rapp ten som vad handskriven ett tillägg:

Har personligen underrättat mi tern. Order har givits om likets i mering utan obduktion.

17.7 Smoltsov

Det helt avgörande för fallet Wallenb är om denna kvarleva är äkta eller inte. den äkta talar allt för att Wallenberg av 1947. Är den förfalskad kan Wallenbe princip fortfarande vara i livet efter i än 42 år i sovjetisk fångenskap.

Sopade igen spåren?

Vid vår undersökning utgick vi från analys av innehållet i Smoltsovs rapp Tillägget tyder på att han först skri rapporten, men innan han sänder i den träffar han ministern och medd honom vad som hänt. Han får då order liket inte skall obduceras.

Efter sammanträffandet finns det längre någon anledning för Smoltsov skicka rapporten. Han antecknar då rapporten att han personligen underrä ministern och vilken order han fått. Er denna alldeles naturliga tolkning av in hållet i rapporten har den aldrig s iväg. Det stämmer med uppgiften i ryska noten att rapporten påträffats bl

Kvällsposten, torsdag 26 februari 1987.

Inget nytt om Wallenberg i minnesbok från Budapest

MED RAOUL WALLENBERG I BUDAPEST har ambassadör **Per Anger** kallat sina nu utgivna minnen (Norstedts, ca-pris 80 kr). De rör huvudsakligen krigsåren, då Anger var stationerad som attaché i Budapest.

Här ska genast sägas att den som söker nya infallsvinklar och avslöjanden om Raoul Wallenb[illegible] blir besviken. Det Anger h[illegible] att säga i fallet som var värt rubriker sade han i våras, innan boken var tryckt: nämligen att svenska regeringen inte agerat nog i fallet Wallenberg. Det är en åsi[illegible]t Anger inte är ensam om.

[illegible]e heller kommer man människan Raoul Wallenberg särskilt nära. (Här är fortfarande Rudolf Philipps bok bäst.) Wallenberg gör en effektfull entré på svenska beskickningen i Budapest "med två ryggsäckar, en sovsäck, en vindtygsrock och en revolver". Men han tycks ha opererat mest för sig själv.

Den svenska beskickningen, som i det kaotiska Budapest under tyskarnas ockupation var skyddsmakt för sju stater, gjorde redan en ansenlig insats för att rädda judar. Här fanns bl a Valdemar Langlet, vars arbete för Röda korset svensk TV nyligen berättat om. Man hade redan före Wallenbergs ankomst utfärdat 700 svenska pass för judar med a[illegible]ytning till Sverige.

Det var emellertid när Wallenberg kom som arbetet satte fart på allvar. Wallenberg funderade ut en ny form av dokument: svenska skyddspass, med vilkas h[illegible] tiotusentals kunde räddas undan deportation och förintelse. Det var också nu svenska beskickningen började köpa upp [illegible]s i Budapest där man kunde [illegible]mma flyende judar.

Man förvånas vid läsningen [illegible]r att inte bara Wallenberg — är dock känt — utan också [illegible]ga svenska diplomater utlade stor djärvhet och rädig[illegible]ad gällde att rädda männi[illegible]och ibland inlät sig på rena [illegible]ktioner.

[illegible]iska ambassaden var inte [illegible]om att rädda judar. Också Schweiz och Vatikanstaten, Spanien och Portugal utfärdade dokument för förföljda judar.

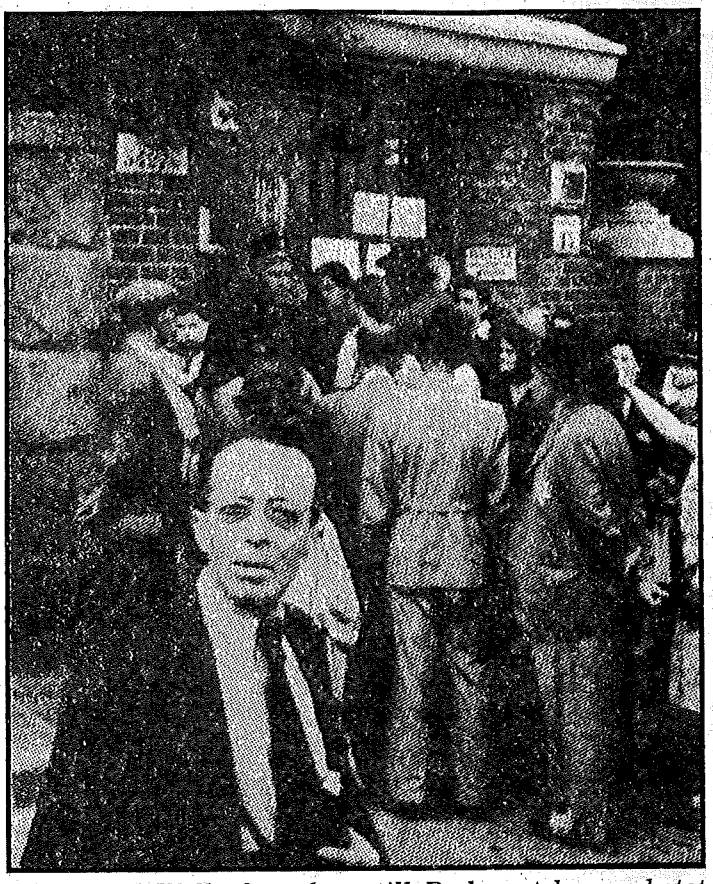

När Raoul Wallenberg kom till Budapest kom arbetet med att rädda judar i gång på allvar. Här de första hjälpsökande judarna utanför svenska beskickningen i Budapest i mars 1944.

Inget nytt

Anger lägger alltså ingenting väsentligt nytt till bilden av Wallenberg som humanitär räddare i Budapest.

Av stort intresse i hans bok är dock den allmänna bild av läget i Budapest vid denna tid som han ger — särskilt värdefull för oss som nätt och jämnt var födda vid denna tid.

Budapest ockuperades i mars 1944 av tyskarna. Riksföreståndare Horthy stannade på sin post för att försöka rädda landet från pilkorsarnas — de ungerska nazisternas - framfart och hoppades att de allierade skulle hinna fram och befria landet. Det blev dock ryssarna som kom, enligt vad som gjorts upp i Teheran.

Upplösningen blev blodig. Svenskarna var i den delikata positionen att de företrädde Sovjetunionens intressen i Ungern — och hade Sovjetambassadens bordssilver inlåst i källaren — samtidigt som de fått nyckeln till Tysklands ambassad när tyskarna började lämna staden.

De svenska diplomaterna togs om hand av de sovjetiska trupperna. Under slutstriden var de skingrade. De flesta fördes dock hem per tåg med eskort över Sovjetunionen. Däribland befann sig Anger.

När den gruppen kom hem hade Sverige varit utan nyheter om den under tre månader.

Mot den bakgrunden ter det sig mera förståeligt att de svenska myndigheterna inte genast agerade snabbare i fallet Wallenberg. Om denne hade man dock fått besked att han befann sig "under ryskt beskydd" sedan 17 januari 1945.

Sista mötet

Den 10 januari 1945 träffade Anger Wallenberg för sista gången. Han ger ingen redogörelse (den skulle ju i så fall bara vara i andra hand) för dennes arrestering.

Instruktionen till Budapest—svenskarna i fallet Wallenberg var bara: "Inte ett ont ord om ryssarna." Det var Moskvaambassadören Staffan Söderblom som gav den.

Anger mindes detta — och reagerade så småningom emot denna attityd när han på UD fick hand om "fallet Wallenberg" och de första vittnesmålen. Han avsade sig så småningom uppdraget då han märkte att han ej kunde dela den linje som företrädes av utrikesminister Östen Undén.

Undén vägrade som bekant att inlåta sig i någon diplomatisk byteshandel eller påtryckning (som vägran av krediter) mot Sovjet för att få ut Wallenberg. "Sånt gör inte svenska regeringen", sade Undén.

Fanns det någon annan sanning i fallet Wallenberg — som inte ansågs lämplig att avslöja? Sven Strömberg publicerade 1979 forskningar från State Departments arkiv som visar ett kanske oväntat stort intresse från USA:s sida för Wallenberg — och erbjudanden om assistans som Sverige avvisat. 1945 trodde också ryssarna att Wallenberg var spion — det nämner Anger.

Vet Anger något mer i denna sak om Wallenbergs eventuella uppdrag för amerikanerna, behåller han det dock för sig själv. Han avvisar tanken genom att säga att Wallenberg arbetade så hårt i Budapest att han aldrig skulle hinna spionera.

DISA HÅSTAD

THE WASHINGTON POST

February 20,1979

Jack Anderson

The Man in the Iron-Curtain Mask

Eyewitness evidence has been brought to us that the Kremlin lied about a heroic Swedish diplomat who disappeared into the Soviet prison system more than 30 years ago. The Soviets put out the word that Raoul Wallenberg, scion of a wealthy Stockholm family, unhappily had died and had been cremated. In fact, he may survive to this day as one of the living dead in the prison camps of the Gulag Archipelago.

Last year we reported the suspicions of international experts that Wallenberg did not, as the Soviets said in 1956, die in Moscow's Lubianka Prison in 1947. The Kremlin's belated report of Wallenberg's death followed years of denying any knowledge of his whereabouts.

Now we have first-hand evidence, from a fellow inmate in the remote Vierhnieuralskaya prison camp, that Wallenberg was still alive in 1959. Our source, former Polish army captain Abraham Kalinski, is now a chemical engineer in Israel after more than 15 years as a Soviet prisoner. He has no reason to lie.

Kalinski told our associate Sam Fogg that in 1951 he was joined by a new cellmate, David Vendrovsky, a former Jewish Telegraph Agency reporter. Vendrovsky had been transferred from confinement two cells away, where his cellmate had been Wallenberg and a former Latvian cabinet minister.

After a subsequent transfer, another inmate, Simon Gogoberidze, told slit-like cell window and could see Wallenberg plodding in circles in the exercise yard, under the watchful eye of his guards. That was in 1959, before Kalinski's release.

Eight years later, Kalinski learned that Gogoberidze had been released after serving a 25-year term, and visited him at his home. During their reminiscences, Gogoberidze remarked: "Remember that Swedish fellow Wallenberg? When I left, he was still sitting there in prison, with some Soviet colonel."

And in 1975, the daughter of a former Soviet prisoner told Kalinski her father had recalled many who had miraculously survived years of incarceration, including "one Swede who was still alive after 30 years." Kalinski is sure the reference was to Wallenberg.

If he is still alive, Wallenberg would be 65 years old and would have spent more than half his life in the infamous Soviet prison system.

What was his crime? As Wallenberg himself told his cellmate Vendrovsky in disbelief years ago, "All I did was save Jews."

He understated the case. As a 31-year-old diplomat assigned to the Swedish embassy in Budapest, Wallenberg issued special Swedish passports to thousands of Hungarian Jews destined for shipment to the Nazis' extermination camps. He also bought houses in Budapest with his own money, had them declared Swedish embassy property and used them as

With nothing more than neutral status and diplomatic bluff, he and his aides traveled the highways for days to save hundreds of Jews from a Nazi-ordered death march to Austria, demanding their return to Swedish protection in Budapest.

In January 1945, shortly after the Red Army had "liberated" Budapest, Wallenberg was invited to meet the Soviet commandant, Marshal Malinovsky, at army headquarters. He was never seen by the outside world again.

He told his cellmate Vendrovsky years later that he had been taken to Moscow, interrogated in Lubianka Prison for nearly a year and then, without trial, sentenced to 25 years as a spy.

As Vendrovsky told Kalinski: "Here was this noble but naive Swede, who didn't know that saving Jews in the eyes of the communists was the same as to the Germans. In the eyes of the Nazis, all Jews were communists; in the eyes of Stalin, all Jews were enemy Trotskyites."

Kalinski has told his story to Swedish authorities in New York. The Swedish government may boycott the 1980 Moscow Olympic Games and demand an international investigation of the Wallenberg case. Famed Nazi hunter Simon Wiesenthal is one who believes, with Kalinski, that Wallenberg may be alive.

Whether he's dead or alive, one thing is certain: Raoul Wallenberg still lives in the memories of Jews of every

June 30, 1979

A Missing Swedish Diplomat's Fate

Documents buried in government archives disclose that then-Secretary of State Henry Kissinger brusquely vetoed a State Department move to help an 80-year-old Swedish woman learn the fate of her son, a heroic diplomat who disappeared into the Soviet prison system at the close of World War II.

The missing Swede is Raoul Wallenberg, who as a 31-year-old diplomat stationed in Budapest, was credited with having saved thousands of Hungarian Jews from Hitler's extermination camps. Such selflessness was apparently incomprehensible to the Russians. When they overran Hungary they promptly arrested Wallenberg, whisked him off to Moscow and sentenced him to prison without trial on charges of espionage.

We have written in earlier columns how the Russians at first lied about Wallenberg, denying any knowledge of him. Years later they admitted having held him, but claimed he died in Lubianka Prison in 1947.

But we were recently given convincing evidence by former inmates of the Gulag Archipelago that Wallenberg was alive at least into the late 1950s. The Russians continue to stick by their story that he died in 1947.

Following up on our disclosures, Swedish radio correspondent Sven Stromberg pored over documents in the State Department files and found that on May 4, 1973, Wallenberg's mother, Maj von Dardel, had written a poignant personal appeal to Kissinger. She asked that he use his influence with the Soviets to learn the truth about her son. She reminded him that Wallenberg, a University of Michigan graduate, had undertaken his dangerous mercy mission in Hungary at the request of the American ambassador in Stockholm.

"I ask you, who by virture of your extraordinary efforts have liberated thousands of prisoners, against the background of my tragic ignorance of what really happened to my son after he was arrested, to inform me if you have the possibility to undertake something which can throw new light on my son's fate, and if he is still alive to return him to liberty," the anguished mother wrote.

Obviously moved by her appeal, a panel of five State Department officials appointed to study the case recommended that Kissinger take action. They drafted a letter for Kissinger to sign, and taped coded instructions to U.S. diplomats in Moscow to pursue an inquiry with the Russians.

"Against the background of the humanitarian nature of the case and your son's efforts for the Hungarian Jews during the last war," the letter prepared for Wallenberg's mother said, "the United States government is prepared to ask the Soviet government via the American embassy in Moscow what has happened to your son."

The letter was never sent. Kissinger, himself a Jewish refugee from Hitler's Germany, sent the draft back with this curt notation: "Rejected by Kissinger, 10-15 1973."

There was no explanation for his refusal. But department insiders note that Kissinger harbored a venomous animosity toward Sweden for its outspoken criticism of America's Vietnam intervention, particularly President Nixon's unauthorized bombing of Cambodia.

Wallenberg's mother died without knowing whether her son had survived the living death of a Soviet prison camp.

Footnote: Israeli Prime Minister Menachem Begin asked President Carter to raise the Wallenberg case at his recent summit meeting with Soviet boss Leonid Brezhnev in Vienna. A State Department official told us the issue was probably not raised. The White House had not returned our calls by the time we went to press.

Copyright 1979
United Feature Syndicate
Reprinted by permission

BRITANNIEN

aktion för Raoul Wallenberg

12/5 DN 79

Från DN:s korrespondent
TORSTEN EHRENMARK

LONDON, fredag

Raoul Wallenbergs halvsyster fru Nina Lagergren fick på fredagen stöd av brittiska parlamentariker från såväl regeringspartiet som oppositionen i en vädjan till Sovjetunionens president Brezjnev att göra en förnyad undersökning om broderns öde och antingen frige honom eller, om han är död, ge familjen alla tillgängliga upplysningar om hur han dog.

Vid en presskonferens i parlamentshuset ledd av labourmannen Greville Ewan Janner, vice president i brittis-judiska sällskapet, meddelade denne att han i samarbete med den konservative parlamentsledmoten Winston Churchill — sir Winstons sonson — hade ställt sig i spetsen för en opartisk parlamentsgrupp, som skall söka utröna vad som har hänt med Wallenberg. Man hoppas samordna denna aktion med liknande rörelser i USA, Sverige, Frankrike, Tyskland och förhoppningsvis Danmark.

Bland de närvarande vid presskonferensen märktes även dramatikern Bernard Pomerance, vars drama Elefantmannen just nu ges på Stadsteatern i Stockholm, och som planerar att skriva ett drama om Raoul Wallenberg.

Jack Anderson

A Missing Swedish Diplomat's Fate

Documents buried in government archives disclose that then-Secretary of State Henry Kissinger brusquely vetoed a State Department move to help an 80-year-old Swedish woman learn the fate of her son, a heroic diplomat who disappeared into the Soviet prison system at the close of World War II.

The missing Swede is Raoul Wallenberg, who as a 31-year-old diplomat stationed in Budapest, was credited with having saved thousands of Hungarian Jews from Hitler's extermination camps. Such selflessness was apparently incomprehensible to the Russians. When they overran Hungary they promptly arrested Wallenberg, whisked him off to Moscow and sentenced him to prison without trial on charges of espionage.

We have written in earlier columns how the Russians at first lied about Wallenberg, denying any knowledge of him. Years later they admitted having held him, but claimed he died in Lubianka Prison in 1947.

But we were recently given convincing evidence by former inmates of the Gulag Archipelago that Wallenberg was alive at least into the late 1950s. The Russians continue to stick by their story that he died in 1947.

Following up on our disclosures, Swedish radio correspondent Sven Stromberg pored over documents in the State Department files and found that on May 4, 1973, Wallenberg's mother, Maj von Dardel, had written a poignant personal appeal to Kissinger. She asked that he use his influence with the Soviets to learn the truth about her son. She reminded him that Wallenberg, a University of Michigan graduate, had undertaken his dangerous mercy mission in Hungary at the request of the American ambassador in Stockholm.

"I ask you, who by virture of your extraordinary efforts have liberated thousands of prisoners, against the background of my tragic ignorance of what really happened to my son after he was arrested, to inform me if you have the possibility to undertake something which can throw new light on my son's fate, and if he is still alive to return him to liberty," the anguished mother wrote.

Obviously moved by her appeal, a panel of five State Department officials appointed to study the case recommended that Kissinger take action. They drafted a letter for Kissinger to sign, and taped coded instructions to U.S. diplomats in Moscow to pursue an inquiry with the Russians.

"Against the background of the humanitarian nature of the case and your son's efforts for the Hungarian Jews during the last war," the letter prepared for Wallenberg's mother said, "the United States government is prepared to ask the Soviet government via the American embassy in Moscow what has happened to your son."

The letter was never sent. Kissinger, himself a Jewish refugee from Hitler's Germany, sent the draft back with this curt notation: "Rejected by Kissinger, 10-15 1973."

There was no explanation for his refusal. But department insiders note that Kissinger harbored a venomous animosity toward Sweden for its outspoken criticism of America's Vietnam intervention, particularly President Nixon's unauthorized bombing of Cambodia.

Wallenberg's mother died without knowing whether her son had survived the living death of a Soviet prison camp.

Footnote: Israeli Prime Minister Menachem Begin asked President Carter to raise the Wallenberg case at his recent summit meeting with Soviet boss Leonid Brezhnev in Vienna. A State Department official told us the issue was probably not raised. The White House had not returned our calls by the time we went to press.

WASHINGTON WHIRL: Uneasy rests the briefcase held by a member of Jimmy Carter's Cabinet. Energy Secretary James Schlesinger is the odds-on favorite for the ax in most political oracles' books. In fact, the breadth and intensity of the criticism aimed at him may be the only thing that's saving his job: Carter feels Schlesinger is being made a scapegoat for the energy crunch.

But White House sources tell us a better candidate for political extinction is Transportation Secretary Brock Adams. He has committed the unpardonable sin of publicly questioning some of the president's energy proposals. That, they say, may be enough.

Which Cabinet member has the best job security? Sources say it's Health, Education and Welfare Secretary Joseph A. Califano Jr. Although some of his personal extravagances have gotten unfavorable publicity, he is a tireless worker, an imaginative executive—and a savvy politician who knows his way around Washington's power circles. Carter needs him.

GP 12/5.79

Wallenberg-gåtan:

Ny brittisk aktionsgrupp kräver Sovjet på besked

— *Från G-P:s korrespondent Hedvig Thorburn* —

London: Ett av de första resolutionsförslagen i det nya brittiska underhuset kommer att kräva att Sovjets myndigheter ger renhårigt besked om Raoul Wallenberg. Det väntas samla minst 100 underskrifter, förklarade på fredagen den kände labourledamoten Greville Janner, som jämte sin konservativa kollega Winston Churchill, sonson till statsmannen, ställer sig i spetsen för aktionen.

Den brittiska Wallenberg-grupp, som nu skall bildas, väntas göra gemensamma aktioner med grupper i andra länder, bl a i USA, där sex senatorer stöder saken, i Västtyskland, Frankrike och naturligtvis Sverige. En grupp i Danmark väntas bli ett faktum inom kort.

● *"Angår oss alla"*

"Vi vill skapa en grupp i parlamentet med representanter ur alla partier, sade Janners, i syfte att arbeta för att få fram upplysningar. Wallenbergs öde angår oss alla djupt. Hans familj, Sverige regering och resten av den civiliserade världen är berättigade till fullständiga upplysningar om den svenske diplomatens öde".

Wallenbergs halvsyster, Lina Lagergren, född von Dardel, var närvarande på fredagen vid en presskonferens i parlamentshuset, där planen att bilda en brittisk grupp yppades. Hon besvarade frågor och uttryckte sin uppskattning över det brittiska initiativet. Någon frågade varför det alltjämt är angeläget att få klarhet i fallet efter 34 år. Svaret blev att det framkommit nya informationer som tyder på att Wallenberg levde ännu 1975. Omvärlden har fortsatta anledningar att ta sig an hans öde, sade Janner, så länge deofficiella uppgifterna från Sovjet fortsätter att vara otillfredsställande.

FÖRENINGEN EUROPA-UNION
GÖTEBORG 3

Hasselbohm, Anders

VJ, Nr 16, 18/4.78

Raoul Wallenberg fanns på Wrangelön 1962! Detta hävdade Jefim Moshinski redan 1972. Veckojournalen kan avslöja nya fakta som styrker hans vittnesmål. En amerikansk satellitkarta över den hemliga ryska ön visar flygfält och bergrum, som Moshinski omöjligen kan ha känt till om han inte varit där.

VJ:s utsända Anders Hasselbohm ar fått fram nya fakta som stöder opseendeväckande vittnesmål

Wallenberg satt på Wrangelön 1962"

AV ANDERS HASSELBOHM
FOTO: GARO NALBANDIAN

□ **Det var jag som ar-ade Raoul Wallenberg i pest 1945! Jag var då kapten i Smersj, den sovje- underrättelseorganisatio- Dö spionerna". Samme enberg var så sent som 1962 på Wrangelön! Jag vet, för r jag själv fånge där och kontakt med honom!**

n som säger detta till Vec-rnalens utsände är Jefim inski, 59 år, mentalvår-i Tel Aviv i Israel.

shinski, som hoppade av n rysk gruppresa till Wien har varit ett misstrott .

ckojournalean kan emel-nu avslöja nya fakta som stöder mycket av vad man från början berättat. ligen frisläppta ameri-a satellitfoton visar bl a en ats på Wrangelön, som Moshinski omöjligen kan ha känt till redan 1972 – då han först avgav sitt vittnesmål – om han inte vistats på den hemlighetsfulla sovjetiska ön! Samma satellitfoton visar också att Moshinskis uppgifter om att det fanns ett underjordiskt flygfält omkring 30 kilometer norr om fånglägret – där han själv och Wallenberg skulle ha vistats – troligtvis är riktiga!

□ Veckojournalens medarbetare har träffat Jefim Moshinski i Tel Aviv.

Moshinski är ett svårt vittne. Han pratar oavbrutet och förbättrar ständigt sin berättelse. Numera påstår han bl a att han 1975 och 1976 fått brev från Sovjet som visar att Raoul Wallenberg varit i livet i Irkutsk. Dessa brev är med all sannolikhet fabrikationer. Jefim Moshinski tycker om att figurera i tidningar. Han har dessutom börjat ta betalt för att låta sig intervjuas. Genom att komma med färska "nyheter" tycks han vilja ge intervjuaren valuta för pengarna . . .

Men den typen av intervjuoffer stöter man som journalist inte alltför sällan på. Att därför bara kort konstatera att mannen ljuger – i sina första uppgifter – är definitivt att göra det för lätt för sig!

Och så långt har ännu inte heller svenska UD sträckt sig när det gäller Jefim Moshinskis vittnesmål.

– Vi håller, som utrikesminister Karin Söder nyligen sa i riksdagen, på och undersöker hans uppgifter, säger departementsrådet Jan Lundvik på UD. Ännu kan vi inte uttala oss definitivt. Men på direkt fråga om uppgifterna har vi svarat att vi hittills inte har funnit något stöd för dem.

Men Veckojournalen kan nu alltså avslöja fakta, som man på UD hittills inte känt till.

Låt oss börja från början.

□ Avraham Shifrin, sovjetisk jude, som bl a varit chefförhörsledare i Moskvaområdet – men som också suttit tio år i fångläger, anklagad för "spioneri" – lyckades 1970 få emigrera till Israel.

1972 råkade Shifrin ut för en trafikolycka och vårdades ett par dagar på ett sjukhus i Tel Aviv. På detta sjukhus arbetade

T v: Avraham Shifrin, sovjetisk jude, har suttit tio år i fångläger i Ryssland. Nu bor han i Tel Aviv. Här visar han VJ:s Anders Hasselbohm den amerikanska satellitkartan över Wrangelön. — Jag visade kartan för Moshinski och han kunde bl a peka ut en flygplats, som han aldrig kunnat känna till om han inte varit där.

Ovan: Moshinski hävdar att han hade kontakt med Wallenberg 1962 på Wrangelön.

T h: Moshinski som ung KGB-officer.

ı Moshinski. När Shifrin ɜ Moshinski och fann att ɜ också kommit från Sovjet h dessutom sa att han suttit ɡläger — blev Shifrin verk- intresserad. Shifrin hade igen, sedan han emigrerat ɪrael, aktivt börjat forska i ɜnorma sovjetiska fångläɜstemet genom att intervjua ɪner som lämnat Sovjet.

n detta första möte med ı Moshinski berättar nu ham Shifrin, bosatt nära ı, för Veckojournalens utɜ:

Jag berättade för Moshinski om mina tio år i olika fångläger. Då sa han plötsligt: "Jag har i alla fall suttit i ett läger som du aldrig ens hört talas om!" Jag frågade vilket och han svarade: "På ön Wrangelja — Wrangelön!"

— Då kom jag plötsligt ihåg att när jag 1963 satt fången i Camp nr 7 i Potma så träffade jag ett par fångar som påstod att de suttit på Wrangelön, berättar Avraham Shifrin. Men jag trodde dem inte riktigt eftersom jag aldrig hört talas om något fångläger på den ön.

— Dessa fångar berättade också för mig att de på Wrangelön hade träffat flera utländska fångar. Nästan alla hade, då olika nationer frågat om deras öde, av ryssarna förklarats vara döda.

Dessutom berättade fångarna för Shifrin att internerna på fängelseön användes för olika medicinska experiment.

— Vad Moshinski nu berättade för mig blev en bekräftelse på att fångarna jag mött 1963 trots allt talat sanning, säger Shifrin. Och omvänt kan man naturligtvis säga att fångarnas berättelse styrker vad Moshinski berättade.

Shifrin fortsatte därför 1972 sina samtal med Jefim Moshinski. Vad han bl a var mycket intresserad av var om Moshinski möjligtvis kunde ha träffat en professor Alexander Trusjnovitsj, som 1953 kidnappats av ryska agenter i Västberlin.

— Men jag ställde aldrig frågan så direkt till Moshinski, berättar Shifrin. Jag frågade i stället om han kunde namnge någon särskild utländsk fånge på Wrangelön. Och han svarade: "Det fanns bl a en svensk diplomat där." Han tänkte ett ögonblick: "Wallenberg."

Vad gäller den kidnappade professorn Trusjnovitsj så visade Shifrin femton olika personfoton för Moshinski. En av personerna var Trusjnovitsj. Moshinski pekade utan tvekan på professorn och sa att denne funnits på Wrangelön!

☐ Redan under de första samtalen Shifrin hade med Moshinski så berättade Moshinski om hur han 1945 som KGB-kapten varit med om arresteringen av Raoul Wallenberg i Budapest. Det var därför han blivit intresserad när han själv satt fången på Wrangelön och hörde att Wallenberg fanns där. Via en italienare, som var betrodd av ryssarna, sände Moshinski en lapp till Wallenberg och frågade om han var den Wallenberg han arresterat i Budapest 1945. Och svaret kom på en lapp via italienaren: "Ja, jag är samme Wallenberg som arresterades i Budapest."

Moshinski berättade för Shifrin att fånglägret, som innehöll tre zoner — en bostadszon, en arbetszon och en sjukhuszon — enligt lägerrykten totalt rymde runt 30 000 fångar.

— Moshinski berättade också för mig att det höll på att byggas ett jättelikt flygfält ca 30 kilometer söder om lägret, berättar Avraham Shifrin för Veckojournalen. Men dessutom sa han att det omkring 30 kilometer norr om lägret fanns ett underjordiskt flygfält.

☐ Som bevis på att han verkligen varit i lägret lämnade Moshinski en namnlista till Shifrin. Listan upptog namn på främst italienska fångar, som fanns på Wrangelön 1962. Namnlistan hade Moshinski lyckats smuggla med sig ur lägret och senare ur Sovjet.

— Jag lämnade senare över listan till Juzeppe Delangoro,

VÄND

TS

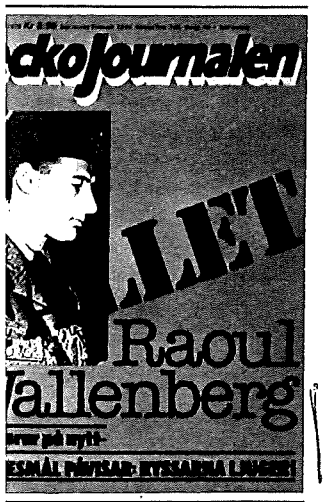

för en nyhetsbyrå i Italien, tar Shifrin. Han lämnade vidare till en italiensk nitté av anhöriga till office- som saknas efter andra skri-.

Delangoro fick beskedet nna atta flera av namnen Moshinskis lista fanns på förteckning över saknade! grader och åldrar på ita- na stämde!

n samtidigt hade den ita- a kommittén gett Delang- n annan nyhet. Året före, hade en italiensk jägare t en vild gås, som hade en nitub fästad vid ena foten. n innehöll ett papper med dd text, men klart läsbara rden "SOS", "italienska rare" och "ö bortom pol- n".

fim shinski var aldrig i n av kontakterna med Shi- å något sätt angelägen om sunera ut vad han berät- Tvärtom. När Avraham n 1973 vittnade inför ett kan senatsutskott, som ade sovjetiska fångläger, han endast kalla Moshin- oslov".

var också först långt se- som Shifrins vittnesmål senaten — och därmed inskis vittnesmål om Wallenberg — blev känt. ligt var f ö att det inte var a UD som först uppmärk- ade vittnesmålet som i ett senatsprotokoll som köpas för 50 cent. I stället t Wallenbergs mor, Maj ardel, som kom med nyhe- Ion fick i ett brev några ur protokollet från en som uppmärksammat att s sons namn nämndes där.

Men nu åter till Jefim Moshinski och de kontakter han påstår sig ha haft med Raoul Wallenberg.

☐ — Jag var KGB-kapten i Smersj och kom till Budapest i januari 1945 tillsammans med de ryska trupperna, berättar Jefim Moshinski för Veckojournalen.

— Det fanns en förrädare, en sovjetisk agent, på den svenska ambassaden i Budapest. Jag kommer inte ihåg vad han hette, men mannen kom till oss den första dagen vi var där och berättade att Wallenberg bl a tagit guld, smycken och pengar från judar han ville rädda undan tyskarna.

Moshinski fick order att låta hämta Wallenberg. Själv talade han bara helt kort med Wallenberg innan denne förhördes av andra KGB-män i ett annat rum. Dagen därpå fördes Raoul Wallenberg av tre KGB-män till sin våning och legationen. Men några pengar eller värdeföremål fann man inte. Ändå ansåg man det styrkt att Wallenberg tagit emot stora värden från judar.

— Men dessa hade han använt att muta Gestapo med för att rädda judarna, berättar Moshinski.

Moshinski skickade bud och frågade om Wallenberg var densamme som han låtit gripa i Budapest. Svaret löd: "Ja, jag är samme Wallenberg som greps i Budapest 1945!"

Ändå kom ordern att Wallenberg skulle föras till Moskva.

— Det var två veckor efter arresteringen, i början av februari 1945, som man flög honom dit, berättar Moshinski.

☐ 1946 flyttade Moshinski till Odessa, sin hemstad, där han fram till 1948 arbetade som tolk åt KGB. Då kallades han plötsligt till Moskva. Den nyutnämnda israeliska ambassadören Golda Meir skulle hålla middag på restaurang Metropol. Jefim Moshinski, själv jude, utsågs att som servitör försöka tjuvlyssna på israelernas samtal. Men Moshinski gjorde ett misstag under middagen. När han serverade Golda Meir passade han på att fråga om det nu verkligen fanns en judisk stat. Och Golda Meir svarade ja.

Moshinskis fråga, som naturligtvis inte ingick i hans uppdrag, uppfattades av någon ryss. Moshinski förhördes av KGB och under åtskilliga år övervakades han av KGB och hade anmälningsplikt hemma i Odessa.

Långt senare, 1958, arresterades han, anklagades för "sionistisk" verksamhet och fördes till Wrangelön.

— Där hörde jag talas om att en av fångarna var Raoul Wallenberg, berättar Moshinski. Och jag såg också hans namn på en lista på sjukavdelningen där jag arbetade.

— Via en italiensk fånge, som kunde röra sig fritt, sände jag en lapp till Wallenberg och frågade om han var densamme som jag låtit gripa i Budapest. Och svaret, via italienaren, löd: "Ja, jag är samme Wallenberg som greps i Budapest 1945."

Moshinski påstår att han sedan hade flera sådana kortfattade kontakter med Raoul Wallenberg — den sista 1962 strax innan han själv frigavs från fånglägret.

Avraham Shifrin kommenterar Moshinskis berättelse så här:

— Jag har lagt ned år på att kontrollera vad han berättat för mig. Det har inte varit lätt. Och det är riktigt att han numera förbättrar sin historia väsentligt! Men bara *jag* vet hur spontant han berättade — och vad han berättade — den första gången!

☐ Avraham Shifrin är nu helt säker på att Moshinski verkligen varit på Wrangelön — att han där träffade Raoul Wallenberg. Han har färska, mycket säkra uppgifter som styrker att Moshinski varit där!

För bara några månader sedan fick Avraham Shifrin en detaljrik karta över Wrangelön från den amerikanske kongressmannen Robert K Dornan. Kartan (serie 1505-Nr 1,2—1), ritad efter amerikanska satellitfotograferingar i början av 1970-talet — utarbetad av "US Defense Mapping Agency" för CIA:s räkning — klassades som hemlig till dess kongressmannen Dornan nyligen delvis lyckades häva hemligstämplingen.

Vad den frisläppta delen av kartan visar talade Robert K Dornan om för den amerikanska tidskriften Spotlight i februari i år:

— Det finns ett stort flygfält på öns södra kust, som är så stort som knappt ens behövs för Jumbo-jets!

— Men det mest förbryllande är att det finns tre vägar som leder till tomma intet. Det betyder ibland att det finns någon form av underjordisk anläggning, sade Dornan, välträknad karttydare med 27 års erfarenheter som pilot.

Avraham Shifrin till Veckojournalen:

— Jag är säker på att Moshinski hade kontakt med Wrangelön, säger Shifrin. — Bara jag vet hur spontant han berättade om detta redan första gången.

— Så snart jag fick kartan tog jag den med till Moshinski och frågade: "Var låg nu det läger där du påstår att du vistades?" Och han pekade direkt intill Bukhta Rodzhersa! (Rogers Bay. Wrangelön var till 1917 amerikansk och det är främst av den anledningen som kongressmannen Dornan intresserat sig för ön.)

Moshinski pekade också ut den stora flygplatsen som han berättat om redan 1972! fortsätter Shifrin. Därefter lyfte han fingret och pekade på en plats norr om Bukhta Rodzhersa och sa: "Här! Här ligger det underjordiska flygfältet!" Han pekade exakt på den plats där Dornan sagt att det borde finnas någon underjordisk anläggning!

Jefin Moshinski kan omöjligen ha känt till dessa båda fakta redan 1972 om han inte varit på Wrangelön! slår Avraham Shifrin fast.

Tidskriften Spotlight uppger i sin artikel också att man sett en detaljrik karta över Wrangelön från 1963. Den kartan bekräftar existensen av tre "byar" på sydsidan av ön — intill Bukhta Rodzhersa. Precis där Moshinski pekade på den färskare — men delvis retuscherade — kartan som kongressmannen Dornan lyckats få frisläppt!

Till tidskriften Spotlight sa kongressmannen Dornan vidare:

Ansvariga tjänstemän har också talat om för mig att säkra på att ryssarna ·ande har koncentrations- ›å Wrangelön.

ı ungefär detsamma säger am Shifrin:

Jag talade med chefen för nerikanskt underrättelse- när jag var i Washington. a att originalkartan visar ɔt finns tre "byar" vid a Rodzhersa. Dessa byar ıaturligtvis vara de bo-, arbets- och sjukhuszoner ınski berättat om!

är säker på att Moshinski hade kontakt med Raoul nberg på Wrangelön! sä- /raham Shifrin till Vecko- ılen. Jag vet hur spontant ·rätt. e om både Wrangel 'allenberg första gången. m Moshinski är inte heller linformerad att han på håll hört talas om vare sig nbe Trusjnovitsj eller ienska officerarna. Trusj- j kände han ju dessutom

t är bara på en punkt i Moshinskis vittnesmål Avraham Shifrin tror att inski talar osanning.

Jag tror inte för ett ögon- att han själv var fånge på gelön, säger Shifrin till journalen. Jag tror att ar där helt frivilligt och i enskap av KGB-man och ırdare. Det han deltog i .n i dag dölja!

hur skulle han — om han ar betrodd — ha kunnat gla d sig listan över r? Och hur kunde han — ın varit fånge i det hemli- av alla hemliga ryska ıger — få ett visum för en res till Wien 1965?

Al g! säger Avraham n och slår näven i bordet. g! Jag är säker på att han itt visum bara därför att ansågs vara en pålitlig man!

ckojournalens nya fakta Jefim Moshinskis vittnes- orde klart kunna ligga till för ny, snabb och ordent- dersökning av hans berät- Att bara konstatera att en ljuger därför att han ra är svår att ha med att ır att göra det för lätt för)ch dessutom — vilket är ıda som betyder något: Det t svika svensken Raoul ɔnberg — antingen han lever eller nu är död! □

MARIANNE ZETTERSTRÖM

synpunkten

Lyft bort barnen från TV-skärmen!

□ Efter en tid av ganska sparsamt TV-tittande, upptäckte jag plötsligt att jag läste tidningen utan glasögon — åtminstone de grova orden. Nu, när allt har återgått till det vanliga, får kusiner och hjärtevänner nästan presentera sig om jag möter dem på gatan i motljus. Alldeles för ofta ser man barn sätta sig tätt inpå TV-apparaten utan att målsmän ingriper. Säkert kommer denna uraktlåtenhet att inom kort åsamka dem utgifter i form av glasögon till de små. Detta var minsann en synpunkt.

På TV fortsätter de med tjurskallig konsekvens att krocka kvällens enda båda sevärdheter, eller lockelser (skillnaden kan vara stor) med varandra. Antagligen har de aktier i såna där grejor som mirakulöst nog samlar upp det ena programmet medan man ser det andra. Alltnog, jag ville se både Willy Kyrklunds filmade novell "Bröllopet" och 2:ans "Familjescener", det blev växelbruk, vilket inte är att rekommendera, men småningom blev det bara familjescenerna. Jag tror att man skall läsa Kyrklund med sinnet för hans särprägel och ordens valörer på helspänn. Man förstod vad Kyrklund menade, allvaret i det absurda, men möjligen skulle figurerna varit än mer stiliserade, nu blev det något slags blandning av Ionesco och Grabbarna i 57:an.

Sätt vad ni vill mot familjescenerna

□ Över alltså till "Familjescener", en familj med tre tonårspojkar och två mindre barn, hund, alla har hund, och sen kommer mormor och dagbarnen. Mor, som är hemmafru och bas, är ensam bara i badrummet, ett eget rum önskade oss redan Virginia Wolf, och har föga tid till drömmerier, dock blev det tid till rätt många cigarretter — rökte som en dubbelkvarn gjorde också en mångbarnsmoder i tidigare serie, och båda hade hostande, kinkande småflickor. De borde träffa Ture Arvidsson.

Nå, var och en i den här familjen var sig själv med obesvärad solklarhet — om de nu inte är inpiskade hycklare eller skådespelare, i så fall värda var sin Oscar — och terapeuterna Britt Jonsson och Lars Höjer mjölkade dem varsamt. Jag tycker att sådana inblickar i all sin vanlighet och enformighet, rörighet och med dåligt ljud är fruktansvärt spännande, nästan upphetsande. Sätt vad ni vill mot familjescenerna härnäst, jag kommer att se dem likafullt.

Politik förstår jag mej inte på, sa Sickan

□ Politik förstår jag mig inte på, sa Sickan C helt djärvt i "Sv Mag". Jag undrar hur hon ställer sig till "Rikets affärer" om trottoarredare som drar av för investeringar i fartyg som inte finns och aldrig har funnits, medan småfifflare trakasseras för en glömd postsparbanksbok på 37:50, sånt begriper inte jag, det tillhör den högre matematiken. Och vad menar Sickan om brytning av alunskiffer i Ranstad, miljarder kontra miljö? Om sen Carl Lidbom slamrar in i debatten blir vi ännu mera frustrerade och rådvilla, Sickan och jag.

Och reklamen i TV, vad säger S om den? Filmen är nästan det enda kulturutbud som uppmärksammas i TV, och inte missunnar man biograferna att få lite skjuts av det medium som tagit så mycket publik ifrån dem, men ibland görs det också reklam för en bok. Förutsättning är bara att den är skriven av någon som är bekant för något helt annat. (Sura rönnbär som vi kan förakta därför att vi inte når dem.) Lasse Holmqvist, som sjunger både hellre och bra, satt smickrande och koketterande på alla sidor om Signe Hasso i "Sicken Vicka" och prisade hennes tidigare, nyutkomna och kommande litterära alster. Må vara hänt, men man förstår inte den jämmer som upphäves när det råkar stå Marabou eller Esso på någon ishockeyrink — där man ändå inte hinner se det.

□ Angående "Tillfälligt avbrott" frestas man att dra fram den bekanta soppan med de många kockarna. Jag ville gärna rädda Eva Moberg och Bert Åke Varg ur soppskålen.

Inte sedan Fred Astaires dagar . . .

□ Filmer skall ses på bio, säger reklamen, det stämmer. I TV skulle "Saturday Night Fever" bli högst 37,2, på bio är den suggestiv, kanske mera än den är värd. Den ger glimtar ur det tuffa unga bakgatslivet i Brooklyn, hetsigt, aggressivt, möjligen med en förtvivlan på botten. Där finns våldet, fräckheten, generationsmotsättningarna, u-sexualiteten, men ändå någonstans en innerlighet i känslan som är avväpnande. Tony Manero, italienare i tredje led, jobbar i färghandel, han ser lite dum ut på munnen och är inte heller någon djuping utan synlig för envar, hans kost är hamburgare och hans tal är "shit". En nolla på väg till ingenting, säger hans åtrådda. Geni, kejsare och gentleman blir han först på dansgolvet på diskoteket 2001, ett blixtrande, dånande paradis där lördagsfebern rasar bortom vardagens tråk och tvång.

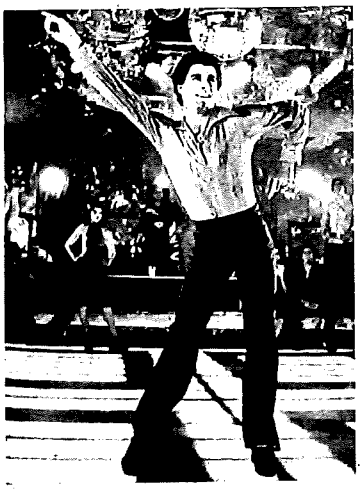

John Travolta i "Saturday Night Fever" får oss att dansa med i biofåtöljen.

Kan man dansa njutbart efter den där pangpang fyrafjärdedelstakten, då är man ganska säker. John Travolta kan. Det är han som spelar Tony. En f d nolla på väg mot mycket. Han finge gärna bjuda upp. Inte sedan Fred Astaires dagar har man dansat så vällustigt i sin bänk, och jag är helt överens med den lilla bystiga flickan som väntar på honom utanför 2001 för att få se honom gå. Det är dans också i hans svingande steg.

Travolta behöver nog inte börja knega i färghandel på ett tag.

Marianne Zetterström

VJ nr 15, 11/4.78

Ryssarna ljuger när de officiellt meddelar att Raoul Wallenberg dog i Ljubljankafängelset i juli 1947. Det hävdar med bestämdhet den österrikiske läkaren Menachem Melzer för Veckojournalen. Han undersökte honom personligen sommaren 1948, "en uthungrad mager man som satts i arbete i kolgruvorna".

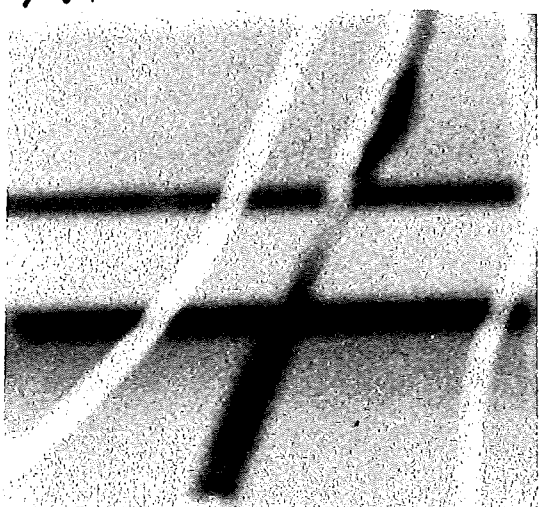

— Jag träffade och undersökte Raoul Wallenberg [illegible]aren 1948! [illegible] Det hävdar doktor Menachem Melzer, t h, med bestämdhet. Simon Wiesenthal, nedan, får i dagarna ett sådant vittnesmål till. — Då kan Sverige agera på nytt! säger Wiesenthal, som samarbetar med UD.

Jag heter Raoul, inte Paul"

DERS HASSELBOHM
LASSE EKLÖF

Den svenska regeringen der en ny framstöt hos a om Raoul Wallenberg! Simon Wiesenthal, den nazistjägaren i Wien, slöjar detta för Vecko-en!

enthal uppger att han rt med två vittnen anser na påvisa att ryssarna iär de säger att Raoul berg avled 1947! Och då erige återigen kunna nligt Wiesenthal.

Wiesenthal, som nu-marbetar med svenska Wallenbergfallet, säger tt en hög svensk UD-an i dagarna reser till Wien för att ta del av hans material.

Är det så att den nya svenska regeringen tänker göra vad svenska regeringar tidigare ofta kritiserats för att inte ha gjort? Ta i ordentligt! Hävda att det finns tillräckligt som visar att Raoul Wallenberg levt senare än vad ryssarna påstår! Hota med något!

Är det t o m så att den svenska regeringen planerar att — för att få maximal effekt — ta upp fallet Raoul Wallenberg igen genom utrikesminister Karin Söder vid kungaparets planerade Sovjetbesök?

Andra västländer som har haft medborgare fångna i Sovjet har tagit i hårt — hotat med diplomatisk skandal eller stopp för någon exportaffär — och plötsligt lyckats! Den vägen har Sverige hittills, kan man säga, lämnat helt oprövad i fallet Raoul Wallenberg . . .

☐ 1947 är ett nyckelår i fallet Raoul Wallenberg. Efter att i tolv år helt ha förnekat all kännedom om Wallenberg kom ryssarna 1957 plötsligt med beskedet att de i Moskvafängelset Ljubljanka funnit en anteckning om att en "Walenberg" avlidit där den 17 juli 1947. Alla svenska förfrågningar rörande Raoul Wallenbergs öde har Sovjetmyndigheterna sedan dess irriterat gett samma svar på: "Vi har 1957 meddelat att han avled i Ljubljanka 1947. Vi har beklagat detta och har inga ytterligare besked att lämna."

Simon Wiesenthal till Veckojournalen:

— Flera personer som släppts fria från ryska fängelser har hört talas om en medfånge med namnet Wallenberg långt efter 1947. Flera har också vittnat om att de haft knackningskontakt med en cellgranne, som meddelat att han heter Raoul Wallenberg och är svensk diplomat tillfångatagen i Budapest 1945.

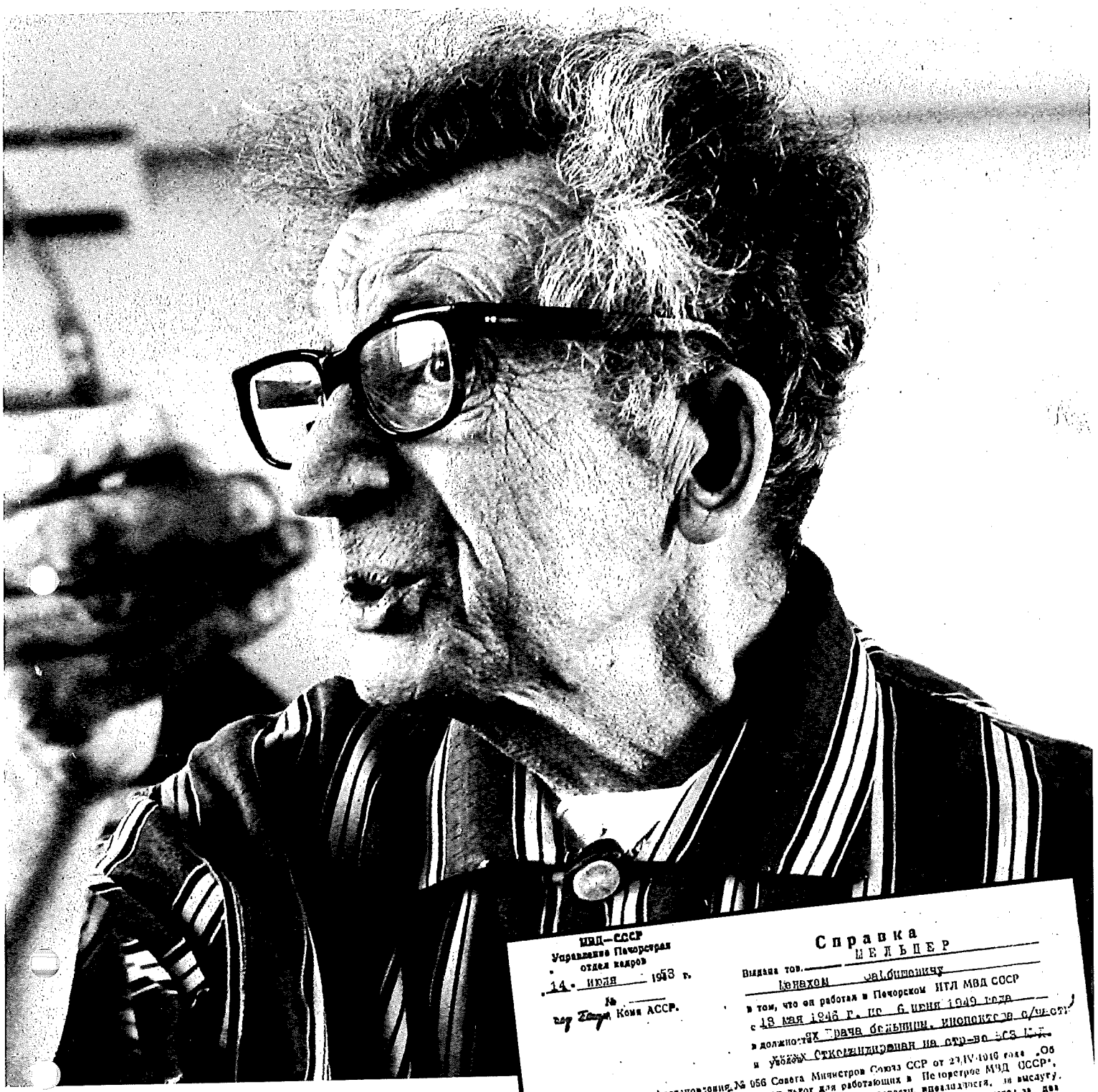

МВД—СССР
Управление Печорстроя
отдел кадров
14 июля 1953 г.
№
гор. Инта Коми АССР.

Справка
МЕЛЬЦЕР
Выдана тов. Менахем Фейбисьович
в том, что он работал в Печорском ИТЛ МВД СССР
с 18 мая 1946 г. по 6 июня 1949 года
в должностях врача больницы, инспектора с/ш-ст.
и уборщика. Откомандирован на стр-во 503 ИТЛ.
и что на основании Постановления № 956 Совета Министров Союза ССР от 29.IV.1946 года „Об улучшении бытовых условий и расширении льгот для работающих в Печорстрое МВД СССР", исчисление стажа дающего право на получение пенсии по старости, исчислялся, за выслугу лет, а также для получения наград и присвоения очередных званий один год считается за два года работы с 29.IV.1946 года.

Начальник Управления Печорстроя МВД СССР
по кадрам МВД СССР

Detta intyg visar att Menachem Melzer verkligen varit verksam som läkare i fånglägret i Petsjora. Det är utskrivet av SSSR:s Inrikesministerium, Förvaltningen för Petsjorabygget, Personalavdelningen, den 14 juli 1953 och lyder:

"Härmed intygas att MELZER, Menachem Feibisjovitj, arbetat som sjukhusläkare och hälsovårdsinspektör vid SSSR:s Inrikesministeriums arbets- och uppfostringsläger vid Petsjorabygget from 13 maj 1946 till 6 juni 1949 samt att han förflyttats till bygge nr 503, Inrikesministeriet."

Därunder sägs att varje arbetsår, enligt förordning av SSSR:s ministerråd av den 29 april 1946, skall tillgodoräknas som två års arbete.

Intyget är stämplat och undertecknat av verkställande chefen för personalavdelningen vid SSSR:s Inrikesministeriums Petsjorabygge.

et finns alltså redan många ıch starka — vittnesmål om Raoul Wallenberg varit i : efter, t o m långt efter, den då ryssarna hävdar att han dit. Flera av dessa vittnes- har också redan använts av rige för nya frågor till de etiska myndigheterna om llenberg. Men några svar ı rysk sida som innehållit ot nytt har man således inte .

Simon Wiesenthal, som säatt fallet Wallenberg nua alltid finns överst på hans vbord, har därför valt att gå egen väg i sina efterforskgar.

— Jag har koncentrerat mig på att försöka finna nya vittnen som själva **träffat** honom — när som helst efter 1947, säger Simon Wiesenthal. Det viktigaste för mig har inte varit att finna indicier på hur sent i tiden han har levt. Kan vi bara med säkerhet slå fast att ryssarna ljuger om att han dog 1947 så är åter allt möjligt. Då kan han naturligtvis leva ännu i dag.

— Vad jag arbetat på är att skaffa fram minst två helt säkra vittnesmål från personer som träffat Wallenberg, som visar att han levt efter 1947 så att Sverige kan agera på nytt.

Och det är sådana vittnesupp-

VÄND

FORTS

"Honom träffade jag ju 1948!"

Simon Wiesenthal redan
månad anser sig kunna
tera.
Ett av vittnesmålen har vi
hel art. Det är en läom mött, talat med och
ndersökt Raoul Wallen-
1948! Det andra vittnet,
ıg just ska träffa, är en
: kommunist.
:kojournalen kan redan
sentera det ena av Simon
nthals vittnen.
en 1974 publicerade Wie-
l i en bulletin, utgiven av
dokumentationscentral i
en berättelse om Raoul
ıberg. Den artikeln lästes
österrikiske läkaren Me-
n Melzer, som i många år
t i Sibirien.
20 mars 1974 skrev Mel-
brev till Wiesenthal. Han
ıde, han när han läste
n, plötsligt fick ett minne.
; kommer ihåg, att när jag
ıren 1948 undersökte
na i Chalmer-Ju, så såg
n ger Wallenberg",
Melzer.
zer berättade vidare i bre-
när han skulle undersöka
ıberg och såg dennes pap-
hade han frågat om det
:od fel. Hette han inte
Men mannen hade svarat
ı hette Raoul och att han
:nsk.
an den 21 mars 1974
Simon Wiesenthal ett brev
re byråchefen vid SÄPO,
Danielsson. Wiesenthal
att Melzer inte känt till
Vallenberg innan han läst
nen och att han gjort ett
t seriöst intryck. "Och
· är säker på att han
.e Wallenberg just 1948",
skrev Wiesenthal vidare. Han konstaterade också: "Jag tror att vi här har ett mycket viktigt vittne."

☐ Veckojournalens utsände har träffat Menachem Melzer i Wien. Och han upprepar återigen samma sak som inför Simon Wiesenthal 1974:

— Jag träffade Raoul Wallenberg sommaren 1948!

Menachem Melzer har sedan han avgav sitt vittnesmål för Wiesenthal blivit sjuklig och vistas sedan tre månader tillbaka på ålderdomshem. Han är 72 år gammal.

När Menachem Melzer berättar är han noggrann. Får han frågor om detaljer, som han inte längre minns, betonar han att allt var för mycket länge sedan och att han har glömt. Men mötet med lägerfången Raoul minns han ännu väl.

Menachem Melzer är född i Wien. Efter den stora strejken i februari 1934 och oroligheterna då flydde han till Moskva. Där bodde han i "Huset för politiska emigranter" nummer 3. Till Sibirien flyttade han 1937 och där arbetade han på flera olika platser fram till 1959 då han lämnade Sovjetunionen.

— Jag var kapten i medicin, berättar doktor Melzer. Vid den tid då jag träffade Wallenberg förestod jag ett stort sjukhus i Petsjora i Sibirien.

Menachem Melzer berättar att det stora fånglägret Chalmer-Ju, norr om den sibiriska staden Vorkuta, 1948 tillfördes hans provins. Därför är han helt säker på att det var just 1948. På sommaren det året ombads Melzer att åka till Chalmer-Ju för att där utföra en medicinsk klassificering av fångarna.

— Det fanns mellan 10 000 och 30 000 fångar i Chalmer-Ju, berättar Melzer. Exakt hur många de var vet jag inte. Men de var uppdelade på många kolonier med mellan 500 och 1 000 fångar i varje.

— Min uppgift var att klassificera fångarna efter deras förmåga att utföra olika slags arbeten, dela in dem i tre olika grupper — 1, 2 eller 3. Fångarna i kategori 1 fick som kedjefångar arbeta i kolgruvorna. De andra fick lättare arbeten.

— Uppemot en vecka vill jag minnas att jag tillbringade i Chalmer-Ju för denna klassificering, berättar doktor Melzer. Det var på sommaren, det vet jag, eftersom fångarna när jag skulle undersöka dem fick ställa upp sig nakna ute på gården.

☐ — En dag när jag satt där vid mitt bord lade en av fångarna sitt papper framför mig. Det stod att hans förnamn var "Raoul". Jag frågade mannen om det inte stod fel, om det inte skulle stå "Paul"? Men mannen, som talade väldigt bra tyska, sa att han hette just Raoul, att det var ett svenskt namn och att han var svensk och att han hade hjälpt judar i Ungern.

— Han var en stram man i 35-årsåldern. Men han var uthungrad och mager. Fram till det att jag undersökte honom hade han arbetat i kategori 1. Det innebar att han arbetade i kolgruvorna. Han hackade kol för hand. Det var ett mycket hårt arbete.

— Jag minns väl att jag gav honom tre månaders vila från det hårda arbetet i gruvorna genom att klassa ned honom till kategori 3 där han skulle få en lättare form av arbete.

— Det var vad som stod i min makt att göra, säger doktor Melzer idag. Han mådde efter omständigheterna väl och han hade ingen akut sjukdom eller kroppsligt fel förutom att han var uthungrad. Någon medicin fick han därför inte. Bara ett lättare arbete i tre månader.

Menachem Melzer träffade bara denne Raoul, svensk i 35-årsåldern och tillfångatagen i Budapest, vid detta enda tillfälle — sommaren 1948. Något ytterligare besök i Chalmer-Ju gjorde doktor Melzer aldrig.

☐ Nästa gång i sitt liv han stötte på namnet Raoul var då han 1974 läste om Raoul Wallenberg i Wiesenthals bulletin.

Om detta tillfälle berättar doktor Melzer:

— Direkt slog jag mig för pannan och sa: Honom har jag ju träffat i Chalmer-Ju! Jag har ju sett honom i livet 1948! På en gång skrev jag mitt brev till Wiesenthal.

Det är med detta vittnesmål — naturligtvis kontrollerat — och med ett liknande vittnesmål från en spansk kommunist, som Simon Wiesenthal inom kort anser sig kunna hävda: Rys-

— Vi betvivlar inte doktor Melzers vittnesmål, säger Jan Lundvik på UD.

sarna ljuger när de påstår att Raoul Wallenberg avled i Moskvafängelset Ljubljanka den 17 juli 1947!

☐ Och hur trovärdigt är då Menachem Melzers vittnesmål enligt svenska UD — som ju bistår vår regering med fakta och bedömningar för eventuella nya ageranden i fallet Wallenberg?

— Det har inte funnits någon anledning för oss att betvivla Melzers vittnesmål, svarar departementsrådet Jan Lundvik, som numera handlägger Wallenbergärendet på Utrikesdepartementet. Men vi har ju också andra vittnesmål om att Wallenberg skulle ha varit i livet efter 1947.

— Problemet med Melzers vittnesmål är att det där talas om Vorkutaområdet. Andra spår leder till Vladimirfängelset. Men det finns inget som säger att han inte har kunnat

både Vorkuta och Vladi-
/ittnesmålen om Vladimir
ju dessutom en period
gger senare i tiden.
vittnesmål departements-
Lundvik här syftar på är
ämmiga berättelser från
hweizare, en österrikare
å tyskar, som på 50-talet
ingar i fängelset i Vladi-
Schweizaren hade knack-
förbindelser med Wallen-
Österrikaren t o m delade
ied honom. Och de båda
rna hade flera gånger, var
g, från en sovjetisk med-
fått veta att en Wallen-
/ist s i det s k Corpus II
mma del av fängelset där
izaren haft knackning-
kt med Wallenberg och
ikaren hade delat cell med
n.

nagot nytt agerande i
nbergfallet aktuellt?
partementsrådet Jan
vik:
Vad Tage Erlander sa den
tober 1965 gäller fortfa-
, dvs framkommer nya
fter eller omständigheter
n vi tänkas agera på nytt.
non Wiesenthal – som ju
rbetar intimt med UD –
ll Veckojournalen sagt att
inom kort ska kunna ge
ge just sådana uppgifter.
i bör ett nytt svenskt age-
vara nära förestående!
i så fall: Finns det då ett
are tillfälle att med kraft
kl besked från Sovjet
len svenske medborgaren,
maten och människorädda-
aoul Wallenberg än när vi
ompa och stå sänder iväg
ung drottning och utrikes-
ter detta land?

fråga man naturligtvis
ställer sig är om Raoul
enberg ännu kan tänkas
i livet.
Visst kan han det, svarar
n Wiesenthal. Ljög rys-
om att han avled 1947 så
ian ännu leva!
oul Wallenberg skulle, om
fortfarande lever, vara 65

t finns vittnen som påstår
a varit i kontakt med ho-
ända in på 60-talet.
**ckojournalens medarbetare
räffat ett av dessa vittnen,
berättar om sina kontakter
Raoul Wallenberg i nästa
is nummer.**

synpunkten

MARIANNE ZETTERSTRÖM

Vilka fina barn-skådespelare vi har!

☐ Lyckan i livet är våra ouppfyllda önskningar, har någon defaitist sagt. Karen Blixen, denna oöverträffade berätterska av mörkt sinnliga sagor (eventyr täcker bättre, men när vi säger äventyr tänker vi på Sven Hedin eller Sitting Bull), går nästan ett steg längre när hon låter drömmaren tyna bort och dö när hans drömmar konkretiseras alltför prompt. Och kanske är det så. Vi bärs fram av en dåraktig förväntansfullhet – och skulle sedan alla låtsaslekarna om den stora kärleken och den största framgången bli verklighet, vad har vi då att vänta på? Defaitister har bestämt ofta rätt. De vet att vi inte gott kan tåla att det blir idel söndagar i tillvarons söcken.

Förtrollande Blixen

Det var svårt att begripa hur någonting så subtilt som Blixens **Det drömmande barnet**, skulle kunna bli TV-serie i tre mäktiga avsnitt, men Georg Oddner, som tänker i bild, har fint fångat den förtrollning som strömmar ur allt det hon skrev. Hans skådespelare måtte också vara plockade med yttersta omsorg, Thomas Oredsson som den rödblommige, tidigt skallige skeppsredaren, är som stigen ur boken, Berta Hall är alltid Berta Hall, vilket är högsta beröm, och barnet, huvudrollen, Jonas Mårtensson, är en vidunderlig liten skådespelare. Hans ansikte är allvarsamt, men inte högtidligt, ett leende spelar på botten av hans blick när han uppmärksamt lyssnar till sagoberätterskan Mimi Pollak, som tyvärr hostade sig ut ur historien alltför tidigt.

Vilka fina barnskådespelare vi har numera! Knubbe/Bengt Stenberg, Calle Abrahamsson i "Nattens lekar" och Adelie Hatz i "OM" – att börja om", klokare än någon pudel. När man tänker på hur tillgjorda och odrägliga och självlockiga filmbarn vår förr!

☐ Apropå barn. I TV 1 visades ett program om handel med barn från tredje världen, det som kallas adoption, när det sker anständigt och betryggande, som t ex till Sverige. Efterfrågan på barn är stor, och i Thailand finns tusentals som ingen bryr sig om. Smarta affärsmän sticker åt modern en slant och säljer barnet till "föräldrar" som de inte vet ett skvatt om och myndigheterna blundar. Kunden är överallt viktigare än varan. De sjuka eller vanföra barnen eller de som råkat bli litet för mörka i skinnet är inte så efterfrågade. Vad gör man med dem? Realiserar? Man fruktar det värsta. Det är nog mycket svinn i den här av mänskliga rättigheter så kränkande hanteringen. Osmakligast tyckte jag missionspastorn var, som hade Gud som något slags styrelsens ordförande, de andra var åtminstone frankt kommersiella i sin snuskiga verksamhet. Det var patetiska bilder av de ovetande små varuproverna, som väntade på att skickas vart som helst, okända öden till mötes. Under deras forskande blickar kände man sig skyldig, medskyldig. Men – om de är dömda att hamna på anstalt eller att dö före fem års ålder, så är ju kanske en föräldder, vilken som helst, att föredra?

Varför måste förresten ett viktigt program som "Kvällsöppet" om barnmisshandel komma så sent som 22.15 en vanlig onsdag?

☐ Ett ganska lärorikt program var "Allt som du inte får se", visserligen om USA-TV, men det finns nog beröringspunkter. Kompromisserna, det tillrättalagda, program som speglar verkligheten dränks i sentimentalitet och nonsens tills de inte speglar någonting, skratt läggs på så att vi skall tro att det som inte är roligt är roligt. Varför? Jo, det har producenterna räknat ut – folk blir upprörda när inte TV visar det liv de VILL leva, se ovan om låtsaslekarna. Det är därför det ändrade "Sveriges Magasin" river upp en storm bland dem som föredrar samma soppa varje dag framför omväxling.

☐ Det är roligt när någon bryter mönstret, tumlar om med minutschemat. Jeanette von Heidenstams leende blev alltmera ansträngt när hon först försökte få Robert Broberg (ej längre Robban med oss) att sjunga och sedan att sluta sjunga. Allt blev rörigt och huvudstupa och ovanligt som alltid när R B är i rutan.

Med sting av glädje

Två skådespelare minns jag med ett sting av glädje från förra veckan som gick, Björn Gustafson i "Enskilt område" med all den säregna charm och gåtfullhet rollen kräver (varför var den försvenskad, han hade ju varit med om invasionen?) och Ingvar Hirdwall, denna starka, maskulina och dock så förunderligt sensibla artist, i Folke Fridells "Rikedom", en underbar historia som börjar ängsligt men slutar i ett skratt av hjärtat.

☐ Såg ni clownerna en kväll? Där var en 70-åring som elegant klättrade upp till taket utan skyddsnät och stod på händerna med cigarr i munnen och hög hatt. Leende dansade han ut – på andra sidan förhänget fick man en glimt av hans ansikte, härjat, gammalt, skrämt. En clown! Och såg ni Tommy Steele? Tiden går. När han blek och rufsig skrek i Tennisstadion och dottern drog dit i dubbla stärkta underkjolar satt man ängslig och väntade att det skulle bli tumult. Nu är han fönad och uppmakad och proffsig med ansträngd självironi. Jag hade tråkigt. Det kanske fordras underkjolar? Och så "Körkarlen". Vilken vidunderlig filmkonst! Vilket hiskligt pekoral!

Marianne Zetterström

 DN 24/3.79

Ryssarna ljuger fortfarande om Raoul Wallenberg

Den 3 mars ifrågasatte Elsa och Hans Villius på denna sida de nya uppgifter som framkommit på senare tid i Raoul Wallenberg-affären.

De hävdade att alla uppgifter om att Wallenberg skulle befinna sig i livet utgår från en och samma källa: Simon Gogoberidze, ett vagt och föga trovärdigt vittnesmål.

De menade också att vi måste sätta vår tilltro till den ryska förklaringen från 1957 att Raoul Wallenberg avled i ett ryskt sjukhus 1947. Anders Hasselbohm, journalist på Veckojournalen, tillbakavisar i dag makarna Villius synsätt.

ELSA OCH HANS VILLIUS inlägg (DN 3/3) om Raoul Wallenberg, tillkommet med anledning av de nya vittnesmålen (som UD bedömt som mycket trovärdiga och regeringen använde för frågor till Sovjet den 3 januari i år), handlar bl a om andras bristande källkritik. Inlägget är nästan lika tvärsäkert som den femspaltiga rubriken "Samma otillförlitliga vittnesmål: RAOUL WALLENBERG DOG 1947". Tretton rader från slutet i den långa artikeln erkänner så paret Villius att man inte granskat de senaste vittnesmålen — de som föranlett deras inlägg! "Fast en reservation måste göras att alla senare uppgifter inte granskats källkritiskt."

Ryssarna förnekade all kännedom om Wallenberg från 1945, då de grep honom, till 1957. Efter svenska påtryckningar uppgav ryssarna då plötsligt att man funnit en "handskriven" anteckning om att en "Walenberg" avlidit i ett Moskvafängelse 1947. "Vi vet tyvärr inte vad han dog av", uppgav ryssarna. "För chefen för statssäkerheten, Abakumov, bestämde att han inte skulle obduceras. Och Abakumov är död nu..."

Tro på vad/vem?

Paret Villius ägnar nu kraft åt att vi ska tro på ryssarnas "handskrivna anteckningar". Vilka handskrivna anteckningar? Sverige har inte fått se några sådana! Inte paret Villius heller!

Paret Villius tycker däremot inte att vi ska tro på alla samstämmiga vittnesmål som säger att Wallenberg på 50-talet satt i [illegible] kelt att han var en av fångarna i corpus II i Vladimir. Några av de andra hette Brugger, Mulle, Rehekampff, Gouazé och Schöggel.

Dessa har släppts och lämnat vittnesmål. Väldigt samstämmiga vittnesmål. Några av dem har, mycket riktigt, hört att en Wallenberg, svensk diplomat från Budapest, fanns i fängelset när de delade cell med Gogoberidze. Men Emil Brugger, schweizare, har berättat hur han haft knackningskontakt med en cellgranne, som bl a berättade att han var "Wallenberg, förste sekreterare vid svenska legationen i Budapest, bortförd 1945". Och österrikaren Schöggel har berättat hur han efter en operation i början av 1955 av misstag sattes i cell 22 eller 23 i sjukhusblocket. I cellen fanns en man som bad honom att gå till en svensk legation och berätta att han träffat Wallenberg när han blev fri. "Säg bara en svensk från Budapest om ni glömmer namnet", sa fången till Schöggel. Efter bara några timmar flyttades Schöggel plötsligt till en annan cell. Därtill frågades han om han visste namnet på fången han nyss delat cell med. Schöggel nekade och fick skriva på en försäkran att ingenting knysta om mannen han mött.

Nytt vittne

Det finns alltså fler vittnesmål än de som kommer via Gogoberidze! Och varför kan inte också de va[illegible]nna? Märkligare väl on[illegible] frisläppta fånge[illegible] stod att de delat cell med Wallenberg, som vi ju vet behandlades ner som Kalinski berättar om bevisligen fanns där, varför kan då inte mannen som Gogoberidze sade var Wallenberg — och som Kalinski ofta såg ute på rastgården genom cellfönstret — vara Wallenberg?

Paret Villius använder också det faktum att vittnesmålen om Raoul Wallenberg handlat om olika ryska fängelser som ett argument mot att de skulle vara trovärdiga. I själva verket är det tvärtom. Det senaste året har jag träffat ett stort antal människor som suttit i ryska fängelser. Det verkligt slående av vad de berättat är hur ofta de flyttats. Raoul Wallenberg greps för 34 år sedan. Har han följt samma mönster, så har han hunnit vistas flera gånger om i samtliga ryska fängelser.

Falsifikat 1965

I ett TV-program om Raoul Wallenberg den 2 februari 1965 hävdade Hans Villius att de "handskrivna anteckningarna" om att en "Walenberg" avlidit i Ljubljankafängelset i Moskva 1947 antingen var ett falsifikat eller inte handlade om Raoul Wallenberg. I dag driver paret Villius tesen att vi ska tro på ryssarna mycket hårt! Man frågar sig: Hur kan detta kännas angeläget i en tid då svenska UD just funnit nya vittnen som de tror på?

Ett vittnesmål handlar om att Wallenberg levde 1975. Den 65-årige Jan Kaplan, som släpptes ur fängelse 1976, ringde från Moskva till sin dotter, tandkirurgen Anna Bilder, i Israel. Han sa bl a: "Jag mår bra. Man dör inte av ett och ett halvt år i fängelse. Och i Butyrkafängelsets sjukavdelning där jag var 1975 fanns för resten en svensk som suttit inne i 30 år och ändå var kry."

Den uppgiften använde den svenska regeringen i sina frågor till Sovjet den 3 januari.

Anna Bilder berättade en hemsk nyhet för mig i Israel för några veckor sedan. Genom slarv hade Jan Kaplans namn kommit till ryssarnas kännedom. Han hade gripits av polis och förts till ett "sjukhus" vid norra Ural!

Varför? Hans och Elsa Villius! Varför greps Kaplan och fördes

Veckojournalen / 27
1979

JAG SKÄMS ÖVER SVERIGE

☐ Ett hotellrum i Jerusalem. Starka, heta lampor. Sladdar. Bandspelare. TV-kamera.

I ena stolen en israelisk TV-reporter. I den andra – Nina Lagergren – syster till Raoul Wallenberg. I den desperata kampen för sin bror har hon rest till Israel för att söka stöd. Hon är 57 år. Ska för första gången tala i TV. Inför miljoner israeler. Hon suckar djupt av nervositet och säger: "Åh, vad spänd jag är . . ."

Jag skäms. Skäms över mitt land Sverige.

Nina Lagergrens bror ombads 1944 att fara till Budapest för att rädda judar. Av en svensk regering. Han utrustades med svenskt diplomatpass. I Sveriges namn räddade han tiotusentals judar. Han greps av ryssarna. Det senaste vittnesmålet säger att han levde ännu 1975 . . .

Men det är syskonen, Nina Lagergren och Guy von Dardel, som får kämpa för Raoul. Inte Raouls arbetsgivare UD! Det är systern som suckar i TV-ljuset, men ändå biter ihop tänderna.

Några dagar senare. Raouls båda syskon träffar Menachem Begin. Han sänder genast telegram till Jimmy Carter: "Ta upp fallet Raoul Wallenberg med Brezjnev i Wien!" Ber Israels premiärminister. Inte Sveriges statsminister. Det har f ö. ännu efter 34 år, ingen svensk statsminister bett om, trots att Raoul Wallenbergs aktion från början var en amerikansk idé.

Presskonferens om Begins telegram. Världspressen finns på plats. Washington Post, Los Angeles Times, AP, UPI, Radio Holland, Radio Israel. Osv.

Gideon Hausner, huvudåklagare i Eichmann-rättegången, parlamentsledamot, berättar med glöd om Raouls gärning. Syskonen Nina och Guy redogör för vittnesmålen, som tyder på att deras bror ännu är i livet.

Sveriges Israelambassadör, Iwo Dölling, som själv bett att få vara med på presskonferensen, får en fråga: "Vi har hört om vittnesmålen. Begin har skickat telegram till Carter. Vad ämnar den svenska regeringen göra?"

"Jag har inga kommentarer! Jag svarar inte på frågor! Jag är här för att lyssna. Precis som ni andra."

Svarar Sveriges ambassadör. Och han sätter på sig sina solglasögon!

Arton journalister häpnar. Los Angeles Times uttrycker viskande sin åsikt: "Your ambassador is a real sweet-heart!"

Jag skäms, igen. Över UD och Sverige. Inte så mycket över Dölling. Han lyder bara order. Och skäms förmodligen också. Bakom solglasögonen.

I Wien. Israels ambassadör talar flera gånger om svenske Raoul med sin amerikanske kollega!

Den amerikanske utrikesministern talar om svenske Raoul med den amerikanske presidenten!

Men Sverige tiger. Den svenska ambassaden är avfolkad. Där finns varken ambassadör, ambassadråd eller förstesekreterare.

En timme efter att Carter åkt landar Sveriges ambassadör på Wiens flygplats. Faran är över! Vårt förhållande till främmande makt är ännu gott . . .

Anders Hasselbohm

I REDAKTIONEN

Chefredaktör och ansv utgivare: Gunny Widell
Redaktionschef och stf ansv utg: Birgit Hedenskogh
Red.sekr: Agneta Jonsson (tjl)
Kulturred och vik red sekr: Stig Arb
Redigerare: Mats Ekdahl
Bildredaktör: Lars Fahlén
Layoutchef: Jan-Peter Nyström
Marknadschef: Ulla Dahlberg
Teknisk red: Åke Svenningsson

I redaktionen: Frank Bergå, Marianne Brandt, Kjell Fornander, Béatrice Glase, Astrid Hagander, Margareta Hall, Bill Hancock, Anders Hasselbohm, Sigbrit Hedengran, Elisabeth Hillström, Michael Jägerblom, Ulla Kjellström, Stig Nordfeldt, Kid Severin, Ann Svärding, Margit Vinberg, Eugen Wretholm, Pia Zandelin.
Fackredaktion:
Lena Ringström, chef, Margareta Wickman.
Sekretariat: Ann-Katrin Berggren, Ann Melin.

VECKOJOURNALEN
Torsg 21, 105 44 Stockholm, telefon 08/736 40 00.
Kvällar: 08/736 41 53.
Prenumerationstjänst
Box 3263, 103 65 Stockholm 3
Stockholm 08/34 07 90
Göteborg 031/40 20 53
Malmö – Lund 046/14 88 24
Skellefteå 0910/161 92
Övriga landet 08/34 07 90

Åhlén & Åkerlunds tryckerier
Stockholm 1979
För insända ej beställda manuskript ansvaras ej.

INNEHÅLL

Raoul Wallenberg. VJ har följt syskonen som på elva dagar – i Jerusalem och Wien – förde upp fallet till toppnivå. 3

Nu lämnar Jan Mårtenson kungahuset. Hans nya arbetsplats blir FN. Vi har träffat honom och familjen före avresan. 8

Humorns aderton. Signaturen Eld kåserar. 12

Carl Schubert. Ett nytt spännande namn inom svenskt måleri. 14

Rädd att flyga? Sanningen om de farliga DC 10:orna. 16

Semesterböckerna har valts av Sven Stolpe och "rödskägget" Gunder Andersson. 18

Så här bor Christina Onassis. 24

När krisen kommer . . . finns det hjälp att få. 26

Gröna oaser i Stockholm finns det gott om. Vi gör en rundvandring. 30

Skilsmässan från Sveriges Radio. Lars-Gunnar Björklund berättar 36

Sommarhem i Sverige. 40
Gourmet-klubben: Italiensk sommarlunch. 48

Post & Inrikes har bl a besökt skånska slott som är vackra sommarmuseer. 53

Fasta avdelningar:
Kurt Samuelsson 29
Synpunkten 39
Stig Ahlgren 42
Snackbaren 44
Våra pengar 45
Korsordet 46
Kid Severins memoarer 60

Omslagsfoto:
Clas Göran Carlsson

SYSKONENS KAMP FÖR RAOUL WALLENBERG

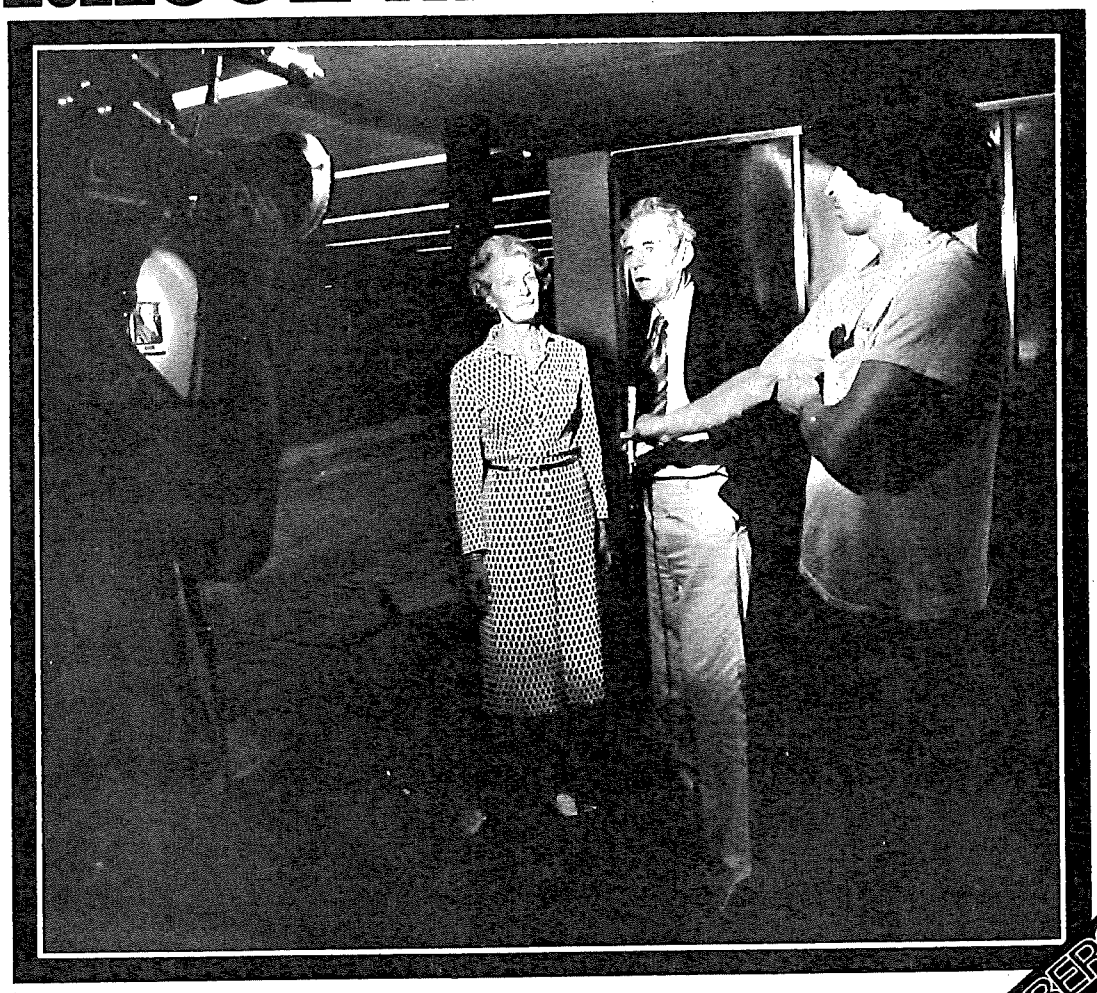

Nina Lagergren och Guy von Dardel kämpar nu för att få visshet om sin brors öde. Ryssarna ska pressas att tala sanning! På elva dagar lyckades de – utan svensk hjälp – föra upp fallet Raoul Wallenberg till högsta politiska nivå. VJ följde dem till Jerusalem och Wien.

FORTS

"JA, JAG TROR ATT MIN BROR LEVER!"

□□□ Raoul Wallenberg, som räddade tiotusentals judar undan gaskamrarna, greps 32 år gammal av ryssarna i Budapest. Det hände för 34 år sedan.

Raouls föräldrar, Maj och Fredrik von Dardel, dog i våras efter en nära livslång, intensiv kamp för sin son. Alldeles innan hade nya starka vittnesmål — bl a ett som sade att deras son varit i livet 1975 — använts i en svensk not till Sovjet. Hoppet tändes. För kanske tusende gången. Men det mäktiga Sovjet upprepade obevekligt sitt påstående att Raoul Wallenberg dog i ett Moskvafängelse redan 1947.

Det gamla paret dog med bara två dagars mellanrum. Besvikna. Utan ork att längre hoppas.

Nu har deras barn, Raouls syster och bror, Nina Lagergren och Guy von Dardel, ställt sig i spetsen för kampen. I ett rasande tempo har de båda syskonen gjort allt för att informera, väcka opinion och få viktiga politiker runt om i världen att engagera sig och agera.

— Det senaste vittnesmålet handlar om att Raoul levde så sent som 1975, säger Nina Lagergren och Guy von Dardel. Raoul är 66 år nu. Tiden är knapp! Vi måste utnyttja den nya uppmärksamheten. Kanske har vi nu vår sista chans att få klara besked om Raoul eller få hem honom. Därför måste vi göra allt!

Syskonens aktivitet tillsammans med de färska vittnesmålen har gett fallet Raoul Wallenberg stor internationell uppmärksamhet.

I USA arbetar många människor aktivt, anförda av paret Thomas och Anette Lantos vars föräldrar räddades av Raoul i Budapest. Flera betydelsefulla senatorer har engagerat sig, bl a Frank Church, ordförande i senatens utrikesutskott.

I april besökte Nina Lagergren England. Höll presskonferenser och träffade politiker. Parlamentsledamöterna Winston Churchill Jr och Greville Janner, känd human-right-kämpe, har lovat stöd.

I Sverige publiceras inom kort ett upprop, undertecknat av prominenta svenskar i flera tidningar. En Raoul Wallenberg-förening ska bildas.

Nina Lagergren och Guy von Dardel har lämnat svenska UD:s mjuka linje. På eget initiativ, utan svensk hjälp, har de med frenesi slagit in på en annan linje: att lägga största möjliga press på ryssarna. Från mäktigaste möjliga politiker!

□ Under elva dagar följde Veckojournalen de båda syskonen i deras senaste satsning — en resa till Israel och Wien.

Resultaten kom slag i slag. Stor uppmärksamhet i press, radio och TV i framför allt Israel och USA. Menachem Begin sände telegram till president Carter och bad denne ta upp fallet med Brezjnev i Wien. Om så skedde vet vi ännu inte. Men klart står: På eget initiativ lyckades Guy von Dardel och Nina Lagergren på bara några dagar föra upp frågan om sin fängslade bror på högsta tänkbara politiska nivå. Har amerikanerna ännu inte agerat, så kommer de förmodligen att göra det när som helst. Flera tunga senatorer trycker på. Och Menachem Begin lovade att ta upp frågan igen om Carter inte agerade i Wien.

□ Nina Lagergren hämtas på Tel Avivs flygplats av en av den israeliske premiärministerns vita Volvobilar.

Veckojournalens utsända
TEXT: ANDERS HASSELBOHM
FOTO: LASSE EKLÖF

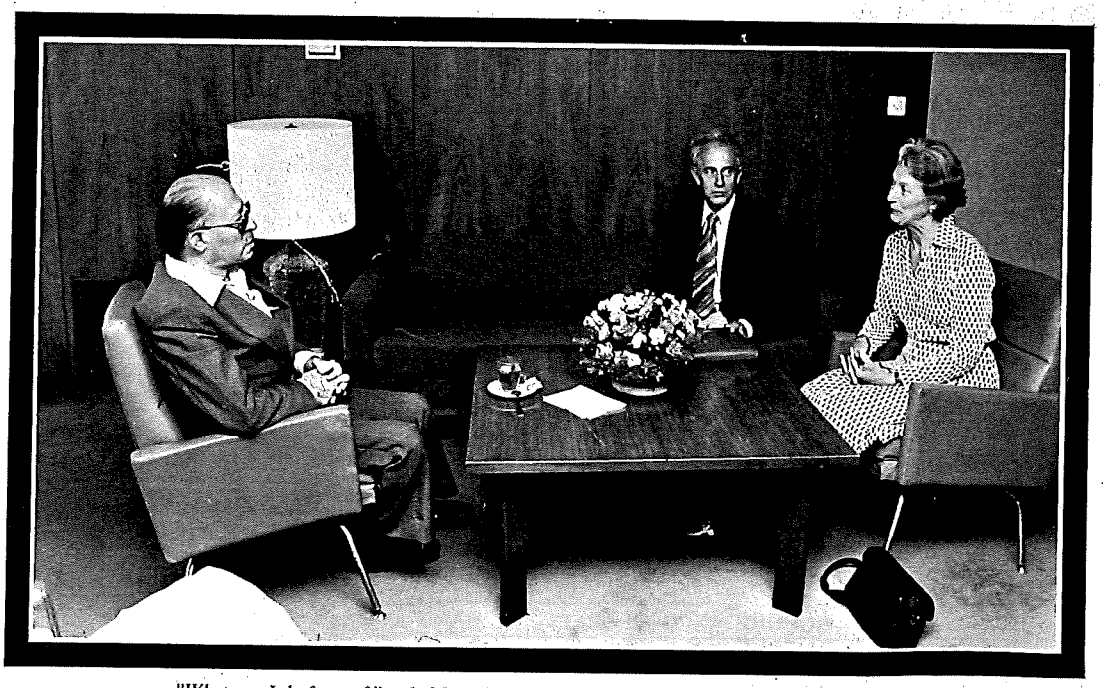

"What can I do for you?" sade Menachem Begin till Guy von Dardel och Nina Lagergren. De hade på sin höjd hoppats på ett råd. Men plötsligt sade Begin: "Det är toppmöte i Wien. Jag ska be president Carter ta upp fallet Raoul Wallenberg med Brezjnev!"

FORTS

BEGIN: JAG SKICKAR TELEGRAM TILL CARTER!

En gata i Jerusalem till en räddares ära. Men syskonen upprörs över att ryssarnas uppgift om att han dött 1947 hamnat på skylten.

Joseph Lapid, generaldirektör för Israels radio, berättar om hur hans mamma räddades av Raoul Wallenberg personligen.

ska ringa mr Kadishai hos premiärministern. Nina ska ringa Joseph Lapid, generaldirektör på Israels radio, räddad av Raoul i Ungern. Guy ska ringa Government Press för att få hjälp att kalla till presskonferens. Nina ska ringa någon i aktionsgruppen "Prisoners och Sion" osv.

Vid åttatiden kommer en kvinnlig journalist från Israels största tidning, Maáriv. En vetgirig journalist, som vill höra absolut allt om Raoul Wallenberg.

– Det ska bli en halvsida, säger hon.

Klockan nio. TV sänder ett flera minuter långt inslag om Raoul Wallenberg och hans gärning och man berättar att hans bror och syster är i Israel bl a för att träffa premiärminister Begin. Så kommer Nina Lagergren i bild och säger:

– Ja, jag tror att min bror lever! Ett vittne som uppgav att han i ett Moskvafängelse 1975 träffat en svensk som suttit fängslad i 30 år greps själv och sattes i fängelse.

Nöjda med TV-inslaget, men trötta, fortsätter Nina Lagergren och Guy von Dardel i över två timmar att berätta för Maáriv-journalisten om Raoul.

□

Måndag morgon. Planering av presskonferens på israeliska regeringens presshögkvarter, Beit Agron. Snabbt bestäms att presshögkvarteret mångfaldigar bakgrundsmaterial om fallet Raoul Wallenberg, att samtliga lokala nyhetsmedia och alla korrespondenter meddelas skriftligen. Dessutom delar presshögkvarteret och Raouls båda syskon på att ringa de viktigaste utländska korrespondenterna.

– Vilket stöd! Tänk vad de ställer upp! säger Guy von Dardel när vi går därifrån.

Eftermiddagen. Taxi från hotellet till "Raoul Wallenberg Street". En gatuskylt upplyser om att gatan uppkallats efter en svensk som hjälpte judar i Ungern. Intill Wallenbergs namn står inom parentes 1912–1947.

– Den ryska propagandan har tydligen slagit igenom t o m i Israel, säger Guy von Dardel bittert.

Vad han menar är att skylten antyder, att Raoul endast levt till 1947. Det var ju vad ryssarna, helt plötsligt, 1957 påstod – efter att i tolv år ha förnekat all kännedom om någon Wallenberg.

Hemma på hotellet ringer von Dardel Jerusalems borgmästare Teddy Kollak. Borgmästaren, som väl känner till Raoul Wallenberg, säger:

– Sänd mig ett brev och tala om vad ni vill att det ska stå på skylten!

□ Klockan 17.15. En bil från premiärministerns kansli hämtar på hotellet. En kvart senare hälsar Menachem Begin dem välkomna på sitt tjänsterum i det israeliska parlamentet Knesset, med orden:

– Er bror var en stor man, som räddade många judar. What can I do for you?

Här blir samtalet privat.

Tiden går. Utanför blir premiärministerns medarbetare oroade för tidsschemat. En kvart har Raoul Wallenbergs syskon tilldelats. Det har gått en halvtimme.

– Han har engagerat sig! konstaterar en av Begins medarbetare.

Glädjestrålande kommer de båda syskonen ut från Begins tjänsterum.

– Det är fantastiskt! utbrister Guy von Dardel. Vi tror inte det är sant. Vi informerade honom om fallet, om vittnesmålen. Vi bad honom om hjälp. Frågade bl a om han kunde tänka sig att bli medlem i en israelisk Raoul Wallenberg-förening.

– Självklart, svarade Begin. Men så tittade han plötsligt i almanackan och sa: "Toppmötet mellan Carter och Brezjnev börjar i Wien om fem dagar. Tiden är knapp. Men jag ska be president Carter ta upp frågan med Brezjnev!" Aldrig har vi fått en sådan chans!

□ Gideon Hausner, ni minns honom som Adolf Eichmanns ettrige motståndare utanför glasburen i Eichmannrättegången, nu parlamentsledamot, kommer för att träffa Raoul Wallenbergs syskon. I parlamentsledamöternas lunchrum diskuteras vad som kan göras för Wallenberg. Hausner är engagerad och kan hela Wallenbergfallet, bl a från tiden som åklagare mot Eichmann. Hausner diskuterar hur man ska kunna få fram nya – odiskutabla – slutligt definitiva vittnesmål. Ideérna är briljant enkla. Okonventionella. Men kan lyckas . . .

På väg ut från Knesset kommer oppositionsledaren i Israel, Shimon Peres, fram och hälsar:

– Jag såg er på TV i går. Jag är tacksam för vad er bror gjorde. Behöver ni min hjälp så hör av er!

Tisdag. Guy von Dardel informerar per telefon den svenska ambassadören om samtalet med Begin. Ambassadören ber von Dardel att ringa kabinettsekreterare Leif Leifland i Stockholm.

Mr Kadishai på premiärministerns kansli ringer och berättar att Begin nu instruerat sin Washingtonambassadör att ta upp fallet Raoul Wallenberg med utrikesminister Cyrus Vance och begära att president Carter agerar i Wien.

Guy von Dardel bestämmer sig snabbt för att resa till Wien för att trycka på under toppmötet. Och för att finnas till hands om något skulle hända . . . Han ringer Simon Wiesenthal, den kände nazistjägaren, och ber honom förbereda presskonferens.

En 22-årig student, som nyss kommit till Israel från Ungern, söker upp Nina Lagergren och Guy von Dardel på hotellet. Han frågar om han kan vara till någon hjälp. Hans föräldrar räddades av Wallenberg.

En journalist, polsk jude, erbjuder sina tjänster i en Raoul

FORTS PÅ SID 43

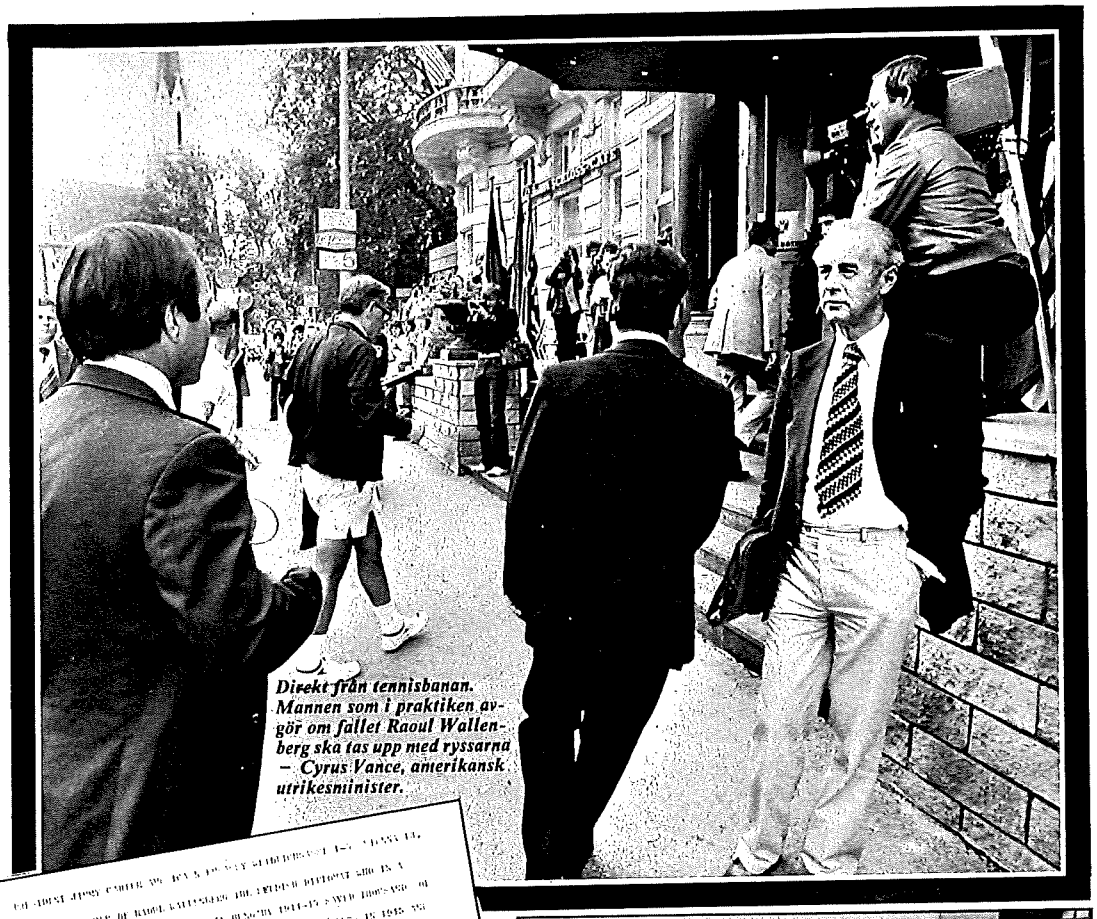

Direkt från tennisbanan. Mannen som i praktiken avgör om fallet Raoul Wallenberg ska tas upp med ryssarna – Cyrus Vance, amerikansk utrikesminister.

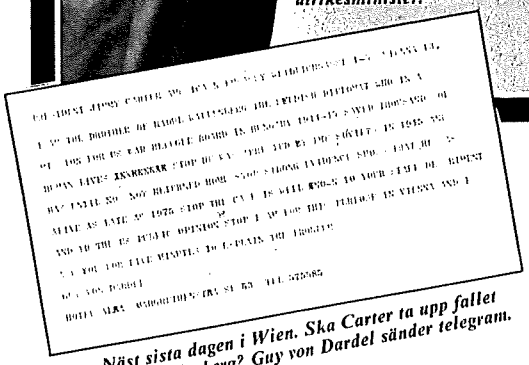

Näst sista dagen i Wien. Ska Carter ta upp fallet Raoul Wallenberg? Guy von Dardel sänder telegram.

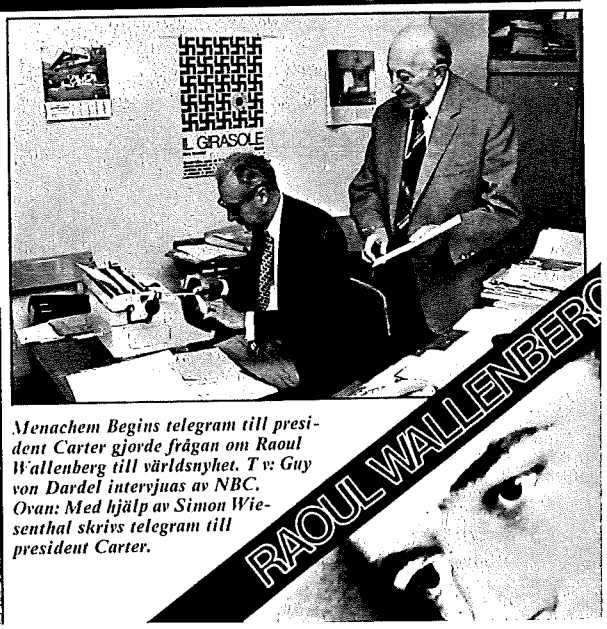

Menachem Begins telegram till president Carter gjorde frågan om Raoul Wallenberg till världsnyhet. T v: Guy von Dardel intervjuas av NBC. Ovan: Med hjälp av Simon Wiesenthal skrivs telegram till president Carter.

FORTS FRÅN SID 7

"RYSSARNA KAN FRIGE RAOUL UTAN SKAM"

Wallenberg-kommitté. Han säger:

– Sverige har gjort fel. Ni var naiva och trodde på tyst diplomati. Israel gjorde samma misstag. Vi höll tyst om de ryska judarna och nästan inga släpp-s ut. På så sätt förlorade vi mton år.

Två kvinnor, engagerade i en kvinnokommitté för mänskliga rättigheter, kommer och berättar vad som hände under en internationell kvinnokonferens som nyligen ägde rum i Israel. En appell för Raoul Wallenberg och en annan fånge i Sovjet sändes runt bland konferensdeltagarna.

– De svenska delgaterna sa: "Vi kan bara skriva på om ni tar bort Raoul Wallenbergs namn . . ."

Joseph Lapid, generaldirektör för Israels radio, kommer och erbjuder sin hjälp. Han berättar varför.

– Min far försvann till Auschwitz. Jag bodde under Wallenbergs beskydd i ett hus tillsammans med min mamma och niohundra andra människor. Det var trångt. Men vi fick mat tack vare Wallenberg. Han hade proviant i tid genom inköp på landsbygden. Och genom honom fick vi tyfussprutor.

– En dag i slutet av 1944 eller i januari 1945 togs min mamma ut för arbete. Det betydde gaskamrarna via gettot eller avrättning vid Donaustranden. Jag var 13 år, ensamt barn. När jag sa adjö till mamma kände jag mig föräldralös . . .

Efter fyra timmar kom min mamma tillbaka räddad av Raoul Wallenberg personligen. Han var som en legend. Dök oväntat upp överallt!

☐ Onsdag. Gideon Hausner visar runt i Yad Vashem – utställningen, dokumentationscentralen, minnesstenarna, träden – som påminner om "Förintelsen", och om dem som hjälpte judar. Yad Vashem har sedan många år velat planera ett träd till Raoul Wallenbergs ära i en minnesallé reserverad för särskilt hedervärda insatser. Men Raoul Wallenbergs mor, Maj

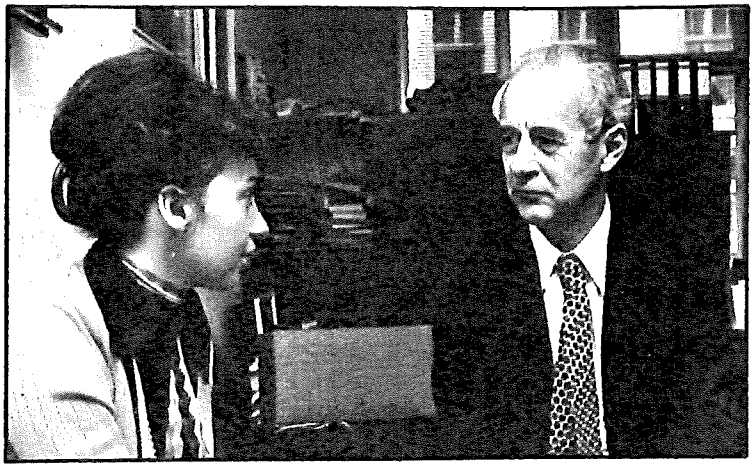

"Raoul Wallenberg är min hjälte" berättar Marta Halpert för Guy von Dardel. "Jag är uppvuxen med historien om hur han i sista stund räddade min pappa".

von Dardel, motsatte sig ärebetygelsen. Hon var rädd att det skulle uppfattas som att man hedrade en död. Nu ger Wallenbergs syskon sitt medgivande, eftersom träd planteras också till levandes ära.

Presskonferens på Beit Agron. Gideon Hausner inleder med att berätta om Wallenbergs insatser, hans riskabla arbete.

– Hans namn lyser klarare än alla andras, bland dem som hjälpt oss judar! slår Hausner fast. Hans aktioner var enastående. Helt utan paralleller!

– Ryssarna har gjort ett misstag, avslutar Hausner. Det finns ingen skam i att frige honom eller att ge full information om hans öde.

Sveriges Israelambassadör, Iwo Dölling, får frågan hur Sverige ämnar agera.

Ambassadören, som själv bett att få vara med på presskonferensen, vill inte svara. Han är bara åhörare, precis som journalisterna, säger han.

☐ I Wien. Bara Guy von Dardel reser till Wien.

Det första han gör är, att som ambassadör Dölling bett honom, ringa den svenska ambassaden. Varken ambassadören, ambassadrådet eller förstesekreteraren finns där.

Det andra han gör är att ringa Israels ambassad, som de israeliska politikerna bett honom. Ambassadören ber von Dardel kasta sig i en taxi och komma direkt. Det är bara timmar sedan president Carter och Leonid Brezjnev anlänt. Wien är upp och ned. Men Israels ambassadör ringer sin amerikanske kollega. Kopplas fram efter orden "It's very urgent!"

Snabbt ordnas ett sammanträffande mellan Guy von Dardel och en hög tjänsteman i den amerikanske utrikesministern Cyrus Vances stab. Mötet äger rum på Park Schönbrunn Hotell och von Dardel får reda på att den amerikanske utrikesministern nu satt sig in i fallet.

NBC, ett av USA:s stora TV-bolag, intervjuar i lobbyn efteråt.

☐ På eftermiddagen. Tjänstemannen i Cyrus Vances stab meddelar att fallet Raoul Wallenberg nu dragits för USA:s president. Han säger:

– Nu avgör presidenten själv om han ska ta upp frågan!

Ungefär samtidigt får Guy von Dardel telefonbesked om att ordföranden i amerikanska senatens utrikesutskott, Frank Church, och senator Clayborn Pell skickat telegram till president Carter i Wien och bett honom ta upp Wallenbergfallet med Brezjnev.

– Det är fantastiskt! säger Guy von Dardel till Veckojournalen. Nästan som ett under. Tänk om . . .

Upprymd ringer han Sveriges utrikesminister, Hans Blix, i Sverige. För att få svenskt stöd. För att få den svenska regeringen att ge amerikanerna det där lilla extra knuffen, som kan betyda att frågan om hans bröder äntligen tas upp på toppnivå!

Sveriges utrikesminister svarar:

– Sverige har bestämt sig för att inte agera i det här läge. Bara om amerikanerna hör av sig till oss. Det var ju inte länge sedan vi sände den senaste noten till Sovjet . . .

☐ Om president Carter tog upp fallet Wallenberg med Brezjnev vet vi ännu inte. Hemliga sidor protokoll är vanliga vid möten av detta slag.

Hur som helst. Fallet Raoul Wallenberg har oåterkallelige förts upp på högsta politisk plan. Mäktiga män trycker på. Och människorna, som kan tacka Raoul Wallenberg för sina liv, håller på att förenas.

☐ Marta Halpert, journalist ställde en fråga på den avslutande presskonferensen hos Simon Wiesenthal i Wien. När hon fått svar sa hon spontant:

– Mina föräldrar räddade av Wallenberg!

Efteråt berättade hon för Veckojournalen:

– Min pappa fördes till arbetsläger av nazisterna. Men han lyckades fly. Tillbaka i Budapest återfann han mamma i ett Wallenberghus.

– Pappa greps av nazisterna igen, fördes till järnvägsstationen, föstes in i en järnvägsvagn som skulle föra honom till koncentrationsläger. Då skedde undret!

– Raoul Wallenberg dök upp på perrongen med en liten väska i handen. Han ropade upp namn och delade ut skyddspass. Min pappa räddades!

– Jag är uppfödd med den historien. Min pappa har berättat den gång på gång. Raoul Wallenberg är min stora hjälte!

V 6/3. 79

nna Bilders sensationella avslöjanden ger nytt hopp:

lennes far mötte Raoul Wallenberg!

*ilder är förtviv-
r fö ns öde.
nber deportera-
t till norra
rgen. Hans
Han har mött
ber ch berät-
det. tt uppen-
n mycket far-
ne!*

"På Butyrkas sjukavdelning fanns en svensk, som varit inspärrad 30 år, men ändå är kry!"

Så sa Anna Bilders far i telefon från Moskva när han kom ut ur fängelse 1976. Veckojournalens Anders Hasselbohm har träffat Anna Bilder i Israel. Hon avslöjar: "Min far greps nu i december och spärrades in på ett sjukhus därför att jag berättade om samtalet! Själv telefonhotas jag!"

AV ANDERS HASSELBOHM
FOTO: GARO NALBANDIAN, JERUSALEM

VÄND

FORTS.

"Har Kaplan sett Wallenberg får han tillbringa resten av livet i fängelse!"

□□□ – **Det var i oktober eller november 1976. Min far hade just släppts ut efter ett och ett halvt år i ryska fängelser. Han ringde från Moskva till mig här i Israel för att säga att han var fri och mådde bra. Då sa jag: "Inte kan du väl må bra efter att ha suttit i fängelse!?"**

– **Min far svarade: "Jodå, jag mår ganska bra. Man dör inte av ett och ett halvt år i ryskt fängelse! Och, förresten, i Butyrkafängelsets sjukavdelning där jag var 1975 så fanns det en svensk. Han hade suttit inspärrad i 30 år men han var ändå kry!"**

Anna Bilder heter kvinnan, som berättar detta för Veckojournalens utsände. Anna Bilder bor i Jaffa, strax söder om Tel Aviv i Israel. Hon är högutbildad, tandkirurg. Hon är en mjuk, lugn och saklig kvinna.

Anna Bilders far, den 65-årige Jan Kaplan (vi avslöjar namnet bara därför att andra redan gjort det – och han redan råkat illa ut) är rysk jude, bosatt i Moskva.

Länge har Jan Kaplan velat utvandra och återförenas med sin dotter i Israel. Men han har vägrats utresetillstånd. Då har han i stället hjälpt andra judar att få ihop pengar till sitt tillstånd genom att sälja egna ägodelar.

För detta dömdes Jan Kaplan i början av 1975 till fyra års fängelse. Men han släpptes p g a ett svårt hjärtfel redan efter ett och ett halvt år, hösten 1976. När han kom ut ringde han genast till dottern Anna Bilder i Israel och berättade detta. Och det var då – mera i förbigående – som han berättade att han 1975 träffat en svensk i Butyrkafängelsets sjukavdelning, som suttit inspärrad i 30 år! (Raoul Wallenberg greps i Budapest i januari 1945. 1975 är alltså exakt 30 år efteråt. Och någon mer svensk fånge i Sovjet finns inte.)

Anna Bilder visste då inte att vad fadern berättade egentligen var en sensation. Hon kände inte till Raoul Wallenberg. Därför fanns heller ingen anledning att berätta om att hennes far talat om just en svensk.

Emellertid kom ett annat Wallenbergvittne, Abraham Kalinski – vars egna uppgifter om Raoul Wallenberg vi också ska berätta om i detta reportage – i kontakt med Anna Bilder och fick denna information.

Men Abraham Kalinski höll inte tyst om Anna Bilders och hennes fars, Jan Kaplans, namn! Och enligt vad Kalinski själv uppger för Veckojournalen har heller ingen svensk UD-man uppmanat honom att göra det...

Vad hände? Jo, Abraham Kalinski åkte i ett annat ärende till New York. Därifrån passade han den 6 december på att ringa hem till Jan Kaplan i Moskva! Jan Kaplan själv var för tillfället inte hemma, men Kalinski frågade då i stället fru Kaplan om hennes makes möte med svensken i Butyrkafängelset. Och fru Kaplan berättade i sin Moskvatelefon det samma som hennes man berättat för dottern Anna Bilder i telefon hösten 1976.

Svenska UD lade inte munkavle på Kalinski. Denne ringde till Jan Kaplan i Moskva. Samtalet avlyssnades. Kaplan greps. Spärrades in på sjukhus! Och det kanske viktigaste Wallenbergvittnet gick förlorat...

□ Den 20 december förra året gav Abraham Kalinski i New York en utförlig skildring av sina egna kunskaper om Raoul Wallenberg från Vladimirfängelset i slutet av 50-talet, inför utrikesdepartementets kabinettssekreterare Leif Leifland och departementsrådet Sven Hirdman. Kalinski berättade då också för de svenska UD-topparna om Jan Kaplans uppgifter om svensken i Butyrkafängelset.

Ungefär vid samma tid träffade ambassadrådet Håkan Wilkens vid svenska ambassaden i Tel Aviv Anna Bilder och bad henne repetera vad hon berättat för Abraham Kalinski.

Både Kalinskis uppgifter om att Raoul Wallenberg vistades i Vladimirfängelset så sent som 1959 och uppgifterna, som härrörde från Jan Kaplan i Moskva, ansågs av UD-topparna ytterst trovärdiga.

Därför begärde den svenska regeringen den 3 januari i år att ryssarna skulle undersöka de nya uppgifterna "i syfte att fastställa huruvida Wallenberg vid de olika angivna tidpunkterna befunnit sig i ovannämnda fängelser".

Den 24 januari svara sarna, precis på samma s man svarat sedan 19: Wallenberg avlidit i ju och att "det inte finns kan finnas något nytt i fi R Wallenbergs öde".

Kom då ihåg att A Kalinskis vittnesmål är tonde (!) om att Wallen 50-talet satt i Vladimir. finns mer som bekräftar Kaplan verkligen mötte Wallenberg i Butyrkaf 1975!

□ En släkting till Kapl Moskva, sände vid tid det att Jan Kaplan släpp fängelset hösten 1976, till en annan släkting troit, USA. Det brevet kojournalen en kopia intressanta passusen som alltså skrevs av en l släkting till släktingen i lyder:

"Han ser inte alls (Med "han" menas hä lan. VJ:s anmärknin

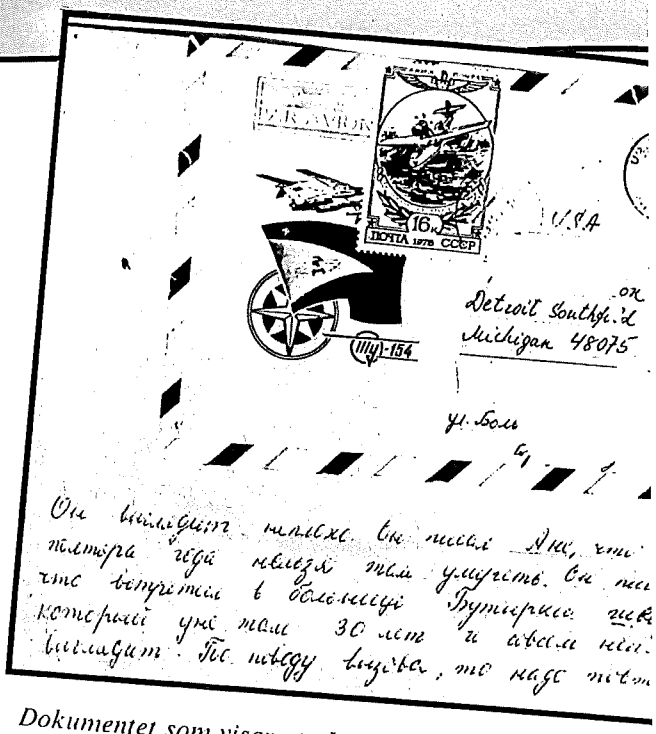

Dokumentet som visar att Jan Kaplan verkligen träffat svensk som suttit inspärrad 30 år. Ett brev från en av Kaplans Moskvasläktingar till en släkting i Detroit: "H ser inte alls dålig ut ("Han = Kaplan). Han har skrivit t Anna att på ett och ett halvt år dör man inte där. Han skri att han på Butyrkas sjukavdelning träffat en svensk som varit fången i 30 år nu, men som inte alls ser dålig ut."

till Anna att på ett och ett r dör man inte där. Han att han på Butyrkas sjukng träffat en svensk som it fången i 30 år nu, men te alls ser dålig ut."

. vad hände då med Jan ı, Anna Bilders far i a, som helt ovetande kom ändas som vittne av bl a ensk egeringen?

vklar kontaktades han ll försiktighet av svensk sadpersonal i Moskva för n skulle få reda på vad an hade att berätta om en i tyrka? Och däreffsökte man väl, utan att om vilka kunskaper besatt, hjälpa honom ur Sovjet så att han sedan öppet kunde berätta vad han visste.

Nej, då! Veckojournalen kan här i stället avslöja den fruktansvärda sanningen:

Abraham Kaliskis obetänksamma telefonsamtal från New York till Jan Kaplan i Moskva den 6 december förra året avlyssnades av ryssarna. Redan den 8 december hämtades Jan Kaplan av polis i sitt hem!

☐ Anna Bilder, dottern i Israel, är förtvivlad. I slutet av december fick hon reda på vad som hänt.

– Han har förts till ett sjukhus i Komirepubliken vid norra Uralbergen, nära hundra mil från hemmet i Moskva. Jag är förtvivlad! Min far har ingenting gjort. Och han har ett svårt hjärtfel.

Anna Bilder är också själv rädd. Den senaste tiden har hon fått tre anonyma telefonsamtal.

– Två gånger är det män som talat ryska som ringt, berättar hon. En gång var det en kvinna som talade engelska. Alla tre gångerna har de sagt ungefär samma sak: "Vi känner till samtalet du haft med din far. Vi vill bara tala om att det blir värre för er båda om du pratar!"

Genom rent slarv av Kalinski – och av UD, som inte med alla medel försökte lägga munkavle på honom – har alltså den svårt hjärtsjuke, 65-årige Jan Kaplan, sänts iväg till ett sjukhus vid norra Ural!

– En typisk förvisningsort, kommenterar en Sovjetkännare för Veckojournalen.

Och hur tragiskt det än är att dra någon slutsats av Sovjetmyndigheternas agerande mot Jan Kaplan så bör de tyda på följande:

De uppgifter Jan Kaplan sitter inne med – och varav en del alltså sipprat ut – är ytterst känsliga för Sovjet! Med största säkerhet var det just Raoul Wallenberg han mött i Butyrka 1975!

Hade uppgifterna Kaplan lämnade till sin dotter per telefon varit grundlösa så hade han enbart gripits och sedan tvingats att göra offentlig avbön.

Men ännu när detta skrivs sitter Jan Kaplan alltså inspärrad! Tre månader efteråt! Och långt bort från Moskva!

Flera ryska judar som nu bor i Israel, men med mångårig erfarenhet av ryska fängelser och Sovjetsystemet, är helt samstämmiga:

– Jan Kaplan får tillbringa resten av sitt liv bakom galler om han sett Raoul Wallenberg!

☐ Abraham Kalinskis egna vittnesmål om Raoul Wallenberg är ytterst starka. Därför låg hans uppgifter också till grund för den svenska regeringens – låt oss kalla den "fråga" – till Sovjet den 3 januari i år.

Kalinski, som för tre år sedan fick lämna Sovjet och bosatte sig utanför Haifa i Israel, har tillbringat femton och ett halvt år i sovjetiska fängelser.

I Vladimirfängelset, 20 mil öster om Moskva, tillbringade han flera år i slutet av 50-talet. Där såg han med egna ögon Raoul Wallenberg på rastgården. Och han delade cell med personer, som tidigare delat cell med Wallenberg och som kunde berätta om honom.

Kalinskis uppgifter har till punkt och pricka stämt överens med de många och säkra vittnesmål Sverige sedan länge har från just Vladimir på 50-talet.

' den 29 oktober 1959 när jag släpptes ur Vladimir så fanns Wallenberg kvar i cell 23", säger am Kalinski – ett annat nytt, mycket trovärdigt, Wallenbergvittne.

VÄND

FORTS

Vittnet Abraham Kalinski: ”När jag lämnade Vladimir satt Wallenberg ännu i cell 23.”

De talar t ex om att Raoul Wallenberg satt fången i fängelsets Corpus II. på andra våningen, i cell nummer 23. Kalinski har dessutom kunnat lämna ytterligare uppgifter från sin tid i Vladimir, om medfångar och annat, som när de kontrollerats har visat sig stämma.

Och för att repetera: Varför är det i dag fortfarande intressant om Raoul Wallenberg levde på sena 50-talet? Jo, därför att ryssarna envetet sedan 1957 – och nu senast alltså den 24 januari i år – upprepat att han avled i juli 1947! Ljuger ryssarna på den punkten så ljuger de naturligtvis också när de säger att han inte fanns på Butyrkas sjukavdelning 1975. För ljugit har ryssarna gjort förr i fallet Raoul Wallenberg: Ända från den 17 januari 1945, då man grep honom i Budapest, till

Abraham Kalinski läste i november en notis om Wallenberg. ”Herregud! Är inte han ute ännu!?”

1957 då man alltså påstod att han sedan 1947 var död, förnekade man t o m all kännedom om honom . . .

□ Det var en ren slump att Abraham Kalinski över huvud taget kom att berätta om Raoul Wallenberg.

– Det var i oktober förra året, berättar Kalinski för Veckojournalens utsände. Jag satt på ett flygplan på väg till Wien. Jag förströdde mig med att läsa den israelisk-ryska tidningen Nasha Strana. Plötsligt läste jag en notis om att Simon Wiesenthal, den kände nazistjägaren, tyckte att Sverige borde bojkotta Moskva-OS om man inte fick besked om Raoul Wallenberg.

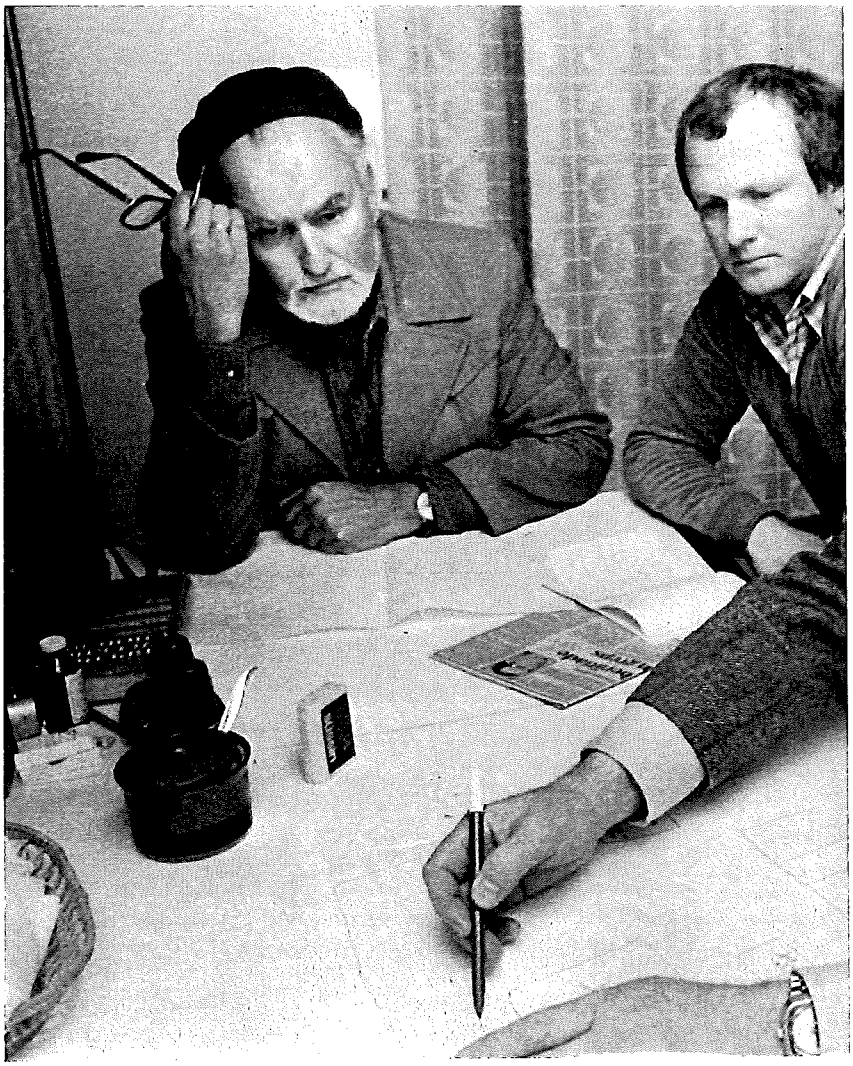

Abraham Kalinski, t h, var cellgranne med Raoul Wallenberg i Vladimirfängelset i slutet av 50-talet. Han delade cell med fångar som tidigare delat cell med svensken och nästan dagligen såg han honom på rastgården.

Här ritar Kalinski för Avraham Shifrin, t v, och Veckojournalens Anders Hasselbohm.

Shifrin, expert på ryska fängelser slog fast: "Kalinski talar sanning! Han har sett Raoul Wallenberg!" Ovan, t v: Vladimir. Längst upp Corpus II. Från cell 21 såg Kalinski Wallenberg när han gick i rastgård 4 och 5. I cell 23, vid "W" satt Wallenberg. Skiss t h: En cell 2,5 gånger 3 meter. Två sängar, två stolar, ett bord. Allt fast i cementgolvet.

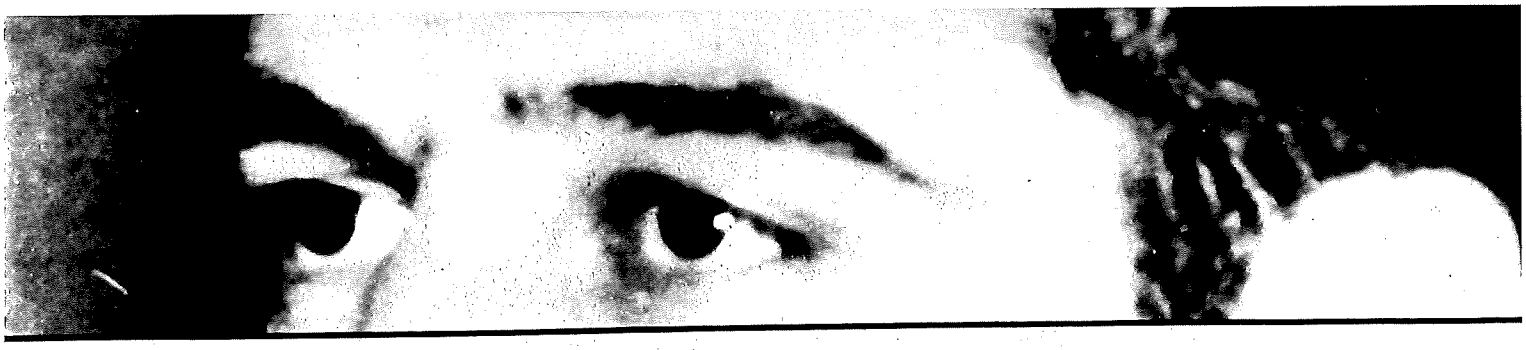

Herregud, sa jag tyst för jälv och slog mig för pan- Ar inte Wallenberg ute än? unde ju inte ens drömma tt han, som ju greps 1945, rande satt kvar i Sovjet. jag bara vetat så hade jag ligtvis berättat vad jag långt tidigare!

lins kontaktade Simon enth., intervjuades i väst- TV, kontaktades av svensk ersonal – och fick i sin tur på samtalet mellan Jan n och dottern Anna Bil-

Första gången jag över hu- aget hörde talas om Raoul enberg var i november i fängelset i Verchneu- berättar Abraham Kalin- r Veckojournalen. Den ju- författaren David Vend- ij flyttades till min cell

direkt från en cell i vilken han suttit med både Wallenberg och det fria Lettlands förre utrikesminister Munters.

– Vendrovskij berättade för mig att han delat cell med diplomaten Wallenberg och att denne var mycket intressant och sällsynt sympaktisk.

Vendrovski berättade också, enligt Kalinski, mycket utförligt om vad Wallenberg berättat för honom. Hur han gripits i Budapest, flugits till Moskva, hur han försökt övertyga ryssarna om att han bara försökt rädda judar undan tyskarna.

☐ Under kriget var Abraham Kalinski, kapten i polska armén, placerad i Moskva som förbindelseman mellan de polska och ryska krigsmakterna. Han dömdes till långvarigt fängelsestraff sedan ryssarna med hjälp av en spion på den amerikanska ambassaden fått reda på att Kalinski lämnat ett brev till president Roosevelt om ryska förhållanden.

Några år i början av 50-talet fick Kalinski tillbringa i fängelset Alexandrov-centralen vid Irkutsk. 1955 skulle många av fångarna där fraktas tillbaka västerut och delas upp på fängelserna i Vladimir och Novotjerkassk.

Som "Särskilt farlig statsbrottsling" fick Kalinski tillsammans med beväpnad vakt resa i egen kupé i en s k Stolypinvagn.

– I transportfängelset i Gorkij, i en stor hall där alla fångar ställs upp före och efter transporten, såg jag för första gången Raoul Wallenberg.

Både Kalinski och Wallenberg hamnade i den grupp som från Gorkij sändes vidare till just Vladimir.

Till att börja med fick Kalinski sitta ensam i sin cell nummer 21 på andra våningen i Corpus II i Vladimir.

– Men i början av 1956 fick jag sällskap i cellen av den georgiske socialdemokraten Simon Gogoberidze, berättar Kalinski. Och denne berättade att han kom från Corpus III, där han bl a delat cell med Wallenberg och Mamulov, en av Berijas nära medarbetare.

Men Gogoberidze berättade också att både Wallenberg och Mamulov överförts till Corpus II och att de nu befann sig i cell 23, alldeles intill Kalinskis och Gogoberidzes cell nummer 21.

– Det dröjde bara några timmar tills vi genom cellfönstret såg Wallenberg och Mamulov ute på rastgården, berättar Kalinski. Därefter såg jag Wallenberg många, många gånger. Men bara när han rastades på gårdarna fyra och fem kunde jag se honom från min cell.

– Ännu den 29 oktober 1959 när jag släpptes ut ur Vladimir så fanns Wallenberg kvar i cell 23. Men mot slutet delade han cell med Sjarija, den förre sekreteraren vid georgiska kommunistpartiets centralkommitté.

– Lägg för resten märke till att Wallenberg alltid sattes tillsammans med ryssar på långtidsstraff, säger Kalinski. Så gör man för att minska risken att vittnesmål ska komma ut. Sätter man honom med utlänningar så kan dessa berätta mer när de får lämna fängelset och Sovjet.

☐ För intervjun med Abraham Kalinski har Veckojournalen tagit med Avraham Shifrin, numera bosatt i Israel, men tidigare bosatt i Sovjet. Shifrin har bl a varit förhörsledare för hela Moskvaområdet och senare även suttit många år i olika ryska fängelser. Genom sin privata dokumentationscentral i Israel följer han bl a genom att tala med från Sovjet nyutkomna judar vad som händer i ryska fängelser och arbetsläger.

I bilen på väg till Abraham Kalinski sade Avraham Shifrin till Veckojournalen:

– Ljuger den där Kalinski så avslöjar jag honom på ett par minuter. Jag kan namn, jag kan detaljer om fängelserna, som ingen som inte varit där kan känna till. Kalinski ska bl a få berätta för mig hur cellfönstren i Corpus II i Vladimir ser ut . . .

Shifrin grillar Kalinski hårt. Kalinski har svar på allt. Men inte bara det. Plötsligt nästan faller de båda männen i varandras armar när de finner att de båda har en nära och gemensam vän från fängelsetiden i Sovjet (VJ har namnet).

Shifrin konstaterar:

– Kalinski talar sanning! Han kan det här. Jag var skeptisk innan. Men jag har ändrat mig. Han talar sanning. Och jag är säker på att han har sett Raoul Wallenberg!

– Och den gemensamma fängelsevännen vi har, säger Shifrin. Kalinski uppger att denne lämnade Vladimir vid en viss tidpunkt för att flyttas till ett läger i Potma. Där talar han precis sanning. Den mannen kom till Potma just då. Jag vet! För då satt jag i läger nummer 7, "Dubrovlag", Potma. Mannen och jag blev väldigt goda vänner.

Abraham Kalinski var, liksom Raoul Wallenberg, förklarad död. Men tysken Mulle firade ned ett rödakorskort till honom med en syråd. Kortet sändes. Kalinski visade yttervärlden att han levde!

☐ Veckojournalens utsände testar också Kalinski på olika sätt, bl a att föra personer på tal, som suttit i Vladimir vid samma tid och som tidigare vittnat inför svenska UD och SÄPO om att Raoul Wallenberg fanns där då.

– Gouazé! Jaså, känner du till honom, utropar Kalinski vid ett tillfälle. Det var han som fick

FORTS SID 20

FORTS

Ska Wallenberg räddas måste Sverige föra väsen!

par byxor av mig. Jag fick ett paket utifrån med byxor. Men jag tyckte byxbenen var för smala så jag sa: "Även om man sitter i fängelse så behöver man inte ha så hopplöst omoderna byxor!" Och så bytte jag bort dem mot en nagelborste som jag fick av Gouazé. Jag har den kvar ännu. Vill du se?

— Inte kunde väl jag veta att så smala byxben var moderna då på 50-talet när man satt inspärrad . . .

Känner du till tysken Mulle då?

— Jovisst! säger Kalinski direkt. Horst och så tror jag han hette Teodor. Horst Teodor Mulle. En liten man. Det var han som räddade mig genom att ge mig rödakorskort som han lyckades sända ut.

Och så berättar Kalinski om det gick till. Kalinski, "Särskilt farlig statsbrottsling", fick ingen tilldelning av rödakorskort att sända till anhöriga. För Kalinski fanns inte, hade ryssarna uppgivit. Precis som Wallenberg. Men Mulle, som satt våningen över honom en period, fick ett kort per månad.

— Med hjälp av en sytråd firade han ned ett kort till mig, den hygglige Mulle, berättar Kalinski. Jag skrev till min syster i Israel och berättade att jag levde och var jag fanns. Med sytråden sände jag kortet till Mulle igen, som sände iväg det som om det var hans eget. Vakterna kontrollerade aldrig vem som skrivit kortet . . .

Rödakorskorten är dubbelvikta brevkort. Mottagaren river av svarsdelen och sänder så sitt svar. Och det gjorde Abraham Kalinskis syster i Israel.

— Efter en kort tid kom en KGB-man, ditrest ända från Moskva, instormande i min cell med kortet i handen. Han skrek: "Hur har du kunnat sända något kort?" Jag svarade: "Det talar jag inte om förrän jag är fri!"

Med detta kort visade Kalinski yttervärlden att han levde. Det räddade, enligt honom själv, hans liv.

Och Kalinski har fortfarande det kort kvar, som han sände till sin syster.

□ **Allt Kalinski berättar, alla detaljer, verkar stämma. Och han kan dessutom vittna om att Raoul Wallenberg fanns kvar i Vladimir också så sent som 1967. Då fick Kalinski höra att Simon Gogoberidze, efter 25 år i fängelse, släppts och flyttat hem till Tbilisi.**

— Jag åkte dit för att träffa min gamle vän, berättar Kalinski. Och han berättade då att både Sjarija och Mamulov flyttats från Vladimir, men att Wallenberg satt kvar i cell 23 tillsammans med en fånge som hade en grå överstemössa i persian.

Till sist, Abraham Kalinski, tror du att Raoul Wallenberg lever?

— Ja, det tror jag. I arbetsläger tar man slut fort, men inte i fängelse! Titta på mig. Jag är 61 år. Syns det? Nej, det tror jag inte skrattar Abraham Kalinski. Ich bin konserviert! De femton fängelseåren har på något sätt konserverat mig. Därför är jag övertygad om att Wallenberg lever.

— Men vill ni få ut honom så måste ni föra väsen över hela världen. Med ryssarna måste man ta i! Det är det enda språk de förstår i sådana här frågor. Hade den svenska regeringen slagit näven i bordet tidigare så hade ni haft Wallenberg i Stockholm för länge sedan! □

Blir Nya Partiet en fluga som bara flyger en sommar

□□□ Det finns en möjlighet att Nya Partiet — som Eva Åsbrinks och Gösta Söderlunds utbrytning ur det socialdemokratiska partiet kallar sig — blir en fluga, den där som inte åstadkommer någon sommar. Utgångsläget för nya partier i vårt land är mycket svårt. Inte bara 4-procentsgränsen för att komma in i riksdagen är hämmande, såsom KDS och diverse andra småpartier bittert fått erfara. Det krävs också ekonomiska och personella resurser, som inte är så lätta att uppbåda, om tillräcklig uppmärksamhet och dragningskraft ska uppnås. I en valrörelse kommer en ny partibeteckning rent av mer i skymundan än så att säga till vardags, ty också massmedia har sina spärrar.

Det ska föreligga en rad för det nya partiet lyckliga omständigheter för att framgång ska bli möjlig. Utöver pengar och ledare med "karismatisk" utstrålning — det vill säga en personlig dragningskraft långt utöver den vanliga — krävs starka upplösningstendenser hos de redan etablerade partierna. Det krävs ett missnöje och en vantrivsel med dem, som inte kan finna något alternativ hos något annat redan bestående parti.

Sådana omständigheter förelåg i Danmark, både när det gällde glistrupismen och centerdemokraterna. Ledargestalter med ovanlig förmåga parades med vilsenhet hos stora grupper av väljarna.

Vilka är då omständigheterna i Sverige? Vad vilsenheten beträffar finns, sedan det borgerliga alternativet nu prövats i två varianter, trepartirege och folkpartiregeringen, s gen en del av den varai finns både "gamla" borg väljare och folk som ti varit socialdemokrater 1976 röstade borgerligt s besvikna på den borgerlig tiken.

Samtidigt ser de en åter för socialdemokratin so otrevligt perspektiv. Här då finnas möjligheter för partibildning av s k g piansk typ; och det är en utbrytning som åtskilliga ker också de senaste åre sig frukta.

Ett "kors & tvärs"-pa — snarare än mittenva

Nu kan väl i och för s utbrytning ur socialdemok sådan som Nya Partiet, också ett sådant ändamål, dess program och faktiska toning blir tillräckligt "gli ska", exempelvis i fråga skattepolitiken. Glistrup har i Danmark sina skaro vitt skilda grupperingar oc minst från yngre arbetare är alls inte så att hans enbart skulle bestå av bo liga, och i gengäld cent demokraterna av enbart tid socialdemokrater, utan b ningen är i båda fallen sto

Nya Partiet i Sverige sku om det inte får någon "bo lig" konkurrent — mycke kunna fylla båda "behoven oss och locka både borg missnöjda och socialdem tiskt missnöjda. Det blev d inte med nödvändighet r nytt "mittenparti" utan sn enligt de båda danska mön

FÖRENINGEN EUROPA-UNION
GÖTEBORG 3

Antonow Owsejenko, Anton

A. Antonov-Ovsejenko.

Voprosy Istorii 7/88

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПОРТРЕТЫ

НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ БУХАРИН

Л. К. Шкаренков

Имя Николая Ивановича Бухарина долгие годы было предано забвению. Теперь мы все больше и больше узнаем о нем — профессиональном революционере, члене Коммунистической партии с 1906 г., человеке сложной, драматической судьбы. В канун Октябрьской революции, 27 сентября 1917 г., Н. И. Бухарину исполнилось 29 лет. В бурное время становления Советской власти, гражданской войны, нэпа Бухарин входил в руководящую когорту большевиков. Он являлся признанным теоретиком коммунизма, выдающимся экономистом и социологом. Вся его жизнь и деятельность как революционера и мыслителя есть неотъемлемая часть нашей истории. А в этой истории не должно быть «белых пятен» [1].

Многие годы жизни Н. И. Бухарина были связаны с Москвой. В этом городе он родился в семье учителя начальной школы, окончил трехклассное городское училище, потом 1-ю московскую гимназию. Через много лет Бухарин писал об увлечениях в детстве природой, искусством, литературой. Все это наложило заметный отпечаток на его интеллектуальный кругозор. Но главным в жизни Бухарина с юношеских лет стало участие в революционном движении. Об этом вспоминал и его гимназический друг — писатель И. Эренбург. Они вместе были начинающими пропагандистами в период первой российской революции, вместе участвовали в работе подпольной социал-демократической организации. «Говорили мы о партийных делах, но и шутили, смеялись»,— пишет Эренбург и добавляет: «Как хорошо шутил Николай Иванович, какой задорной и светлой была наша ранняя молодость» [2].

На экономическое отделение юридического факультета Московского университета Бухарин поступил уже будучи членом большевистской организации. В это время, осенью 1907 г., когда революция потерпела поражение, он продолжает как партийный пропагандист выступать в Замоскворецком и Хамовническом районах. Нелегальная партийная работа поглощает теперь все его время. Занятия в университете, где он проучился три с половиной года, прерываются арестами. В краткой биографии Бухарина, изданной в 1928 г., приводились следующие факты:

ШКАРЕНКОВ Леонид Константинович — доктор исторических наук, заместитель директора Института научной информации по общественным наукам Академии наук СССР.

[1] Получилось так, что за рубежом о Бухарине написаны книги, много статей, защищены диссертации. Стивен Коэн, профессор истории и политических наук Принстонского университета (США), более десяти лет назад издал фундаментальный труд — политическую биографию Бухарина, переведенную потом на несколько языков (Коэн С. Бухарин. Бухарин и большевистская революция. Политическая биография, 1888—1938. Нью-Йорк. 1974).

[2] Эренбург И. Г. Люди, годы, жизнь.— Собр. Соч. Т. 8. М. 1966, с. 36, 37, 44.

в конце 1910 г. был арестован при разгроме Московской партийной организации, просидел до июня 1911 г. в Сущевке и Бутырках, после чего был административно выслан в Онегу до суда. Оттуда осенью 1911 г. бежал за границу и с тех пор до 1917 г. пробыл в эмиграции[3].

В эмигрантский период Бухарин побывал во многих странах: в Германии, Италии, Австрии, Швейцарии, Швеции, Норвегии, Дании и США. Именно в эти годы он уделяет большое внимание своему самообразованию, работает в библиотеках, изучает иностранные языки (читал на немецком, французском и английском, а на первых двух языках свободно разговаривал). За границей началась и его литературная деятельность, он стал регулярно сотрудничать в марксистской периодике: писал статьи для «Правды», журнала «Просвещение», занимался разработкой теоретических вопросов. Особый интерес Бухарин проявлял к проблемам политэкономии. В Вене ему удалось слушать лекции Э. Бём-Баверка — крупнейшего представителя австрийской школы политэкономии. И первая книга Бухарина «Политическая экономия рантье», которую Бухарин закончил в 1914 г., в значительной степени была посвящена критике взглядов этой школы[4]. Еще одна работа, написанная Бухариным в эмиграции,— «Мировое хозяйство и империализм», маленькая книжка, получившая в свое время большую известность[5]. По оценке В. И. Ленина, значение этой работы состояло в том, что в ней рассматривались «основные факты мирового хозяйства, касающиеся империализма, как целого, как определенной ступени развития наиболее высокоразвитого капитализма»[6].

В сентябре 1912 г., находясь проездом в Кракове, Бухарин впервые встретился с Лениным. Впоследствии он так вспоминал эту встречу: «Много лет назад увидел я первый раз Ильича. На маленькой грязной уличке Кракова нужно было найти квартиру Ульяновых. Иду, шарю глазами по окнам. И вдруг вижу купол огромного черепа, необыкновенную голову... Краковская квартирка, помнится, из двух комнат. Кухня — она же гостиная. Простой, белый, чисто вымытый кухонный стол. Ильич режет хлеб, наливает чаю, усаживает, расспрашивает. Как ловко и как незаметно! С каким вниманием и с какой простотой! Выходишь — и знаешь: да ты, батенька, у него весь как на ладони»[7]. Все последующие годы, как признавал сам Бухарин, он испытывал возрастающее влияние Ленина, с которым не только состоял в одних рядах, но и был близок вообще как к товарищу и человеку. Известно, что у Бухарина были теоретические разногласия с Лениным, например, по национальному вопросу, по вопросу о государстве и некоторым другим[8]. Ленин подвергал Бухарина критике, указывал, что есть нечто схоластическое в его теоретических воззрениях, что он не вполне понимает диалектику и т. д. И тем не менее Ленин до конца жизни высоко ценил Бухарина как крупнейшего теоретика партии[9].

Бухарин находился в Нью-Йорке, когда узнал о Февральской революции в России. Через Японию он поспешил вернуться на родину. Дорогой его дважды арестовывали, сначала в Японии, а потом в Челябинске за агитацию среди солдат.

С мая 1917 г. он снова в Москве. Здесь его избирают членом Исполкома Московского Совета, членом Московского комитета партии больше-

---

[3] Биографии тт.: Бухарина, Ворошилова, Калинина, Куйбышева, Молотова, Рыкова, Рудзутака, Сталина и Томского (далее — Биографии). М. 1928, с. 1.

[4] Бухарин Н. Политическая экономия рантье. М. 1919.

[5] Бухарин Н. Мировое хозяйство и империализм (экономический очерк). М. 1918.

[6] Ленин В. И. Полн. собр. соч. Т. 27, с. 94.

[7] Бухарин Н. Памяти Ильича.— Правда, 12.II.1988.

[8] Автор не останавливается на содержании этих разногласий, предполагая рассмотреть их более подробно в своих дальнейших публикациях.

[9] См. Ленин В. И. Полн. собр. соч. Т. 45, с. 345.

естественных наук
ает с докладом о
и преподавателя-
. д. Одним из пер-
-исследовательской
должна быть свя-
внимательном изу-
корни науки и вы-
носится к химии и
тся развития науки
необходимым при
трашнего дня». Он
против мелочного,

критиковал такой
ают, что делается в
ютс разные методы
ри ы. Недопусти-
нирования из сферы
ледований. Бухарин
выдвижение новых
заранее планировать
но на риск, Буха-
тываться боязнь от-
», будут процветать
учными интересами,
эффективности науч-
чественного сравне-
напечатанных трудах
стно, сформулировал
цию в основах совре-
ого труда главное —
я «есть прямое изде-

во и литература. Он
наук, посвященных
его перу принадлежат
ий» и др.[65]. «Наука
ядок, прочищает их,
из клочков шьет це-
Бухарин.— Но общест-
ует страдает, наслаж-
нию и т. д., его чув-
шевные переживания
амертон. Искусство и
ственных образах или
, т ц), или какими-
риальными, например,
лько иначе, а именно,
ществления чувства»,
й («Что такое искус-
ли вы слышите, поло-
кено определенное ду-
ели проникаются этим

настроением, «заражаются» им; то, что было настроением одного, то стало настроением многих, передалось им, «повлияло» на них, «заразило» их этим настроением; душевное состояние, чувства здесь «обобществились». Но то же самое происходит в области всякого другого искусства: живописи, архитектуры, поэзии, скульптуры и т. д.»[66]. К сожалению, эти и другие определения — яркие и самобытные, совершенно забыты.

11 июля 1933 г. Бухарин выступил в «Известиях» со статьей «Некоторые мысли о советской живописи». Она была написана в связи с выставкой советских художников в Историческом музее. Бухарин дает характеристики отдельным картинам, не скупится на похвалы. Особенно большое впечатление произвели на него работы Павла Корина. Молодой в то время художник, из палешан, впервые участвовал в такой выставке. Это большой, писал Бухарин, крупнейший, настоящий мастер. Бухарин и сам рисовал и даже выставлял некоторые свои картины.

Бухарин принял участие и в таком важном событии культурной жизни страны, как открывшийся в августе 1934 г. 1-й Всесоюзный съезд советских писателей. Ему было поручено выступать с докладом о советской поэзии. Размышления о поэзии, технике поэтического творчества, его проблематике свидетельствуют о солидной эрудиции Николая Ивановича, внимании к вопросам идеологии. Оценки Бухарина, очень эмоциональные, в какой-то мере были субъективными, но они, несомненно, отражали дух времени[67]. Сам Бухарин никому не навязывал своих взглядов. В «Известиях» от 30 августа 1934 г. было опубликовано его письмо, направленное им в президиум съезда писателей. «Мои оценки отдельных авторов,— заявил он съезду,— не могут быть, разумеется, понимаемы как директивные и общеобязательные».

В конце жизни, два года перед арестом, Бухарин редактировал газету «Известия». На ее страницах появляются статьи, посвященные вопросам внутренней и международной жизни. Он пишет о нарастающей угрозе фашизма в Европе, активно участвует в идеологической борьбе, делится своими воспоминаниями об участниках революции и гражданской войны. В связи с десятилетием со дня смерти М. В. Фрунзе Бухарин пишет статью, в которой рассказывает о пролетарском полководце, внушавшем страх врагам, но обладавшем душой исключительно нежной и мягкостью изумительной[68].

Он пишет о переменах в жизни советского общества, исходя из того, что «полная победа сталинского руководства подтверждена бесконечным числом фактов». При этом он обращает внимание прежде всего на те факты, которые вызывали в народе положительный отклик, служили интересам широких масс. Когда была отменена карточная система на продовольственные товары, Бухарин писал, что карточки сыграли свою полезную роль в период острого недостатка ряда товаров, «обеспечивая по сути дела натуральное дифференцированное снабжение наиболее важных слоев и групп трудящихся». Теперь эта система изжила себя. В производстве она стала тормозить внедрение хозрасчета, о котором снова заговорили. В товарообороте карточная система при наличии двойных цен поощряла спекуляцию. «С уничтожением карточек и пайкового хозяйства,— отмечал Бухарин,— с ростом товарной массы и ускорения товарооборота, с вытекающим отсюда снижением цен, резко и решительно укрепляется рубль и улучшается все денежное обращение». И далее он выдвинул целую программу совершенствования хозяйственного механизма, которая перекликается со многими нашими современными задачами.

Бухарин обращал внимание на цены, которые при полупайковом хо-

---

[66] Бухарин Н. Искусство. В кн.: Искусство и общественность. Иваново-Вознесенск. 1925, с. 146.

[67] Бухарин Н. Поэзия, поэтика и задачи поэтического творчества в СССР. М. 1934.

[68] Известия, 30.X.1935.

зяйстве нередко были «иррациональными», и подчеркивал, что нужно добиться того, чтобы цены отражали повсеместно «реальные условия производства, себестоимость, производительность труда и т. д.». Тогда будет создана база для настоящей борьбы за рентабельность (в масштабах всего народного хозяйства, отрасли, отдельного предприятия, даже цеха, бригады и т. д.). Вместе с этим появится возможность для возрастания роли кредита и банков, будет вырабатываться большая эластичность и гибкость всего хозяйственного организма, большая «свобода движения» предприятий при одновременном усилении плановой дисциплины и банковского контроля через кредит [69]. В реальной жизни, в условиях господства административно-командной системы эти предложения Бухарина были неприемлемы.

На Всесоюзное совещание стахановцев в Кремле Бухарин откликнулся статьей «Герои и героини». В стахановцах он видел тех людей, которые создают совсем особый новый мир, новый уклад жизни, мир новых чувств. Для Бухарина главное, что это работники-творцы, «герои труда, борьбы, творчества, настоящих подвигов, сильных характеров, могучих страстей» [70]. Во всем этом Бухарин видит появление новых форм советской демократии. Он надеется, что, несмотря ни на что, они будут развиваться. В статье «Расширение советской демократии» Бухарин напоминает, что в Программе партии, написанной в основном рукой Ленина, говорилось о лишении политических прав и каких бы то ни было ограничениях свободы исключительно как о временных мерах борьбы с попытками эксплуататоров отстоять или восстановить свои привилегии [71]. Ему хочется перемен, которые выразятся в консолидации, сплочении. К этому Бухарин призывал и в своей последней статье, опубликованной 6 июля 1936 года. По его мнению, нужна была консолидация социализма, консолидация, которая бы охватила все общество — трудовые классы, нации, партию, ее руководство. Этого требовала, как он настаивал, и вся международная обстановка, когда СССР принадлежит особая роль в надвигающейся войне с фашизмом. «Не нужно иметь особо много ума, чтобы сообразить, что судьбы всего человечества зависят от исхода войны, к которой толкают упорно и систематически смертельные враги масс, герои военных кровавых оргий, башибузуки фашистской свастики» [72].

Дальнейшее хорошо известно. В феврале 1937 г. Пленум ЦК ВКП(б) исключил Бухарина и Рыкова из партии. Потом был инсценированный процесс. Ныне Постановлением Верховного суда СССР отменен приговор военной коллегии, осудившей в марте 1938 г. Н. И. Бухарина, А. И. Рыкова и других. Они обвинялись в том, что «по заданию разведок враждебных СССР иностранных государств организовали заговорщическую группу с целью свержения существующего в СССР социалистического общественного и государственного строя, проводили диверсионно-вредительскую, террористическую и иную враждебную деятельность». Ничего этого в действительности не было. Зато были грубые нарушения социалистической законности, фальсификации, недозволенные методы следствия. Прошло 50 лет, и сегодня перед судом истории оказались те, кто в то время «разоблачал»: из обвинителей они превратились в обвиняемых.

Говорят, что каждый человек — это целый мир, в какой-то мере зеркало того времени, когда он жил. И чем крупнее человек, чем ярче его судьба, тем интереснее, поучительнее эта жизнь. Жизнь Бухарина — это история революции, история двух первых десятилетий Советской страны, со всеми ее противоречиями, победами, отступлениями, взлетами и трагедиями.

---

[69] Известия, 12.X.1935.
[70] Известия, 11.XI.1935.
[71] Известия, 1.V.1936.
[72] Известия, 6.VII.1936.

Voprosy Istorii 9/88

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПОРТРЕТЫ

АЛЕКСЕЙ ИВАНОВИЧ РЫКОВ

А. С. Сенин

«Профессиональный революционер». Так написал Рыков в графе о профессии, заполняя анкету делегата X Всероссийского съезда Советов 19 декабря 1922 года [1]. В течение десятилетий имя этого человека было вычеркнуто из нашей истории. А если и упоминалось, то только в негативном смысле, как имя «врага народа» или «вечного оппозиционера». Этот клеветнический стереотип не изжит и в наше время [2]. Об этом выдающемся советском государственном деятеле еще будут написаны и статьи, и книги. А здесь пойдет речь лишь об основных вехах его жизненного пути, о его взглядах на проблемы строительства социализма в СССР как одного из крупнейших деятелей большевистской партии, участника трех российских революций и главы Советского правительства в 1924—1930 годы.

Алексей Иванович Рыков родился 13 февраля 1881 г. в Саратове. Его отец, Иван Ильич, крестьянин слободы Кукарки Яранского уезда Вятской губернии, уехал из родного места после пожара, уничтожившего все его скромное имущество. Перейдя в мещанское сословие, он попытался стать торговцем, но у него ничего не получилось. Тогда он отправился искать счастья в Закаспийский край, где, сопровождая из Мерва соляные обозы, умер от холеры в 1890 году. Еще в 1886 г. умерла мать. Шестеро детей остались круглыми сиротами. Помощь бабушки, старшей сестры и собственное упорство помогли Алеше не сломиться. Он поступил в Саратовскую классическую гимназию, хорошо учился, постоянно получал похвальные листы, проявляя склонность к математике, физике и естествознанию. Позднее рассказывал, что уже в 4-м классе не верил в религиозные сказки. Лишь успехи в учебе спасли юного безбожника от исключения из гимназии, хотя учитель физики при всех говорил: «Рыков, а я знаю, что вы в бога не верите». В старших классах Алексей зарабатывал на жизнь, давая уроки, в частности своему однокласснику — генеральскому сынку.

Юноша рано увлекся революционными идеями, особенно полюбил книги о Французской революции конца XVIII века. В 7-м классе познакомился с нелегальной литературой, вскоре начал серьезно изучать «Капитал» К. Маркса. В 1890-е годы Саратовская губерния была одним из центров революционных кружков народнического направления. В Саратове пользовался особой известностью народоволец В. А. Балмашев, работавший библиотекарем Коммерческого собрания. К нему на «субботники» собирались учащиеся, с которыми он беседовал на общественные темы. Разговоры часто превращались в споры, в которых Рыков

СЕНИН Александр Сергеевич — кандидат исторических наук, и. о. доцента Московского историко-архивного института.

[1] Центральный государственный архив Октябрьской революции (ЦГАОР СССР), ф. 1235, оп. 9, д. 314.

[2] История КПСС. Курс лекций. Вып. 1. Изд. 2-е, перераб. и доп. М. 1988, с. 230, 259, 378.

принимал самое горячее участие. Одним из наиболее близких друзей Алексея в те годы был его ровесник, сын В. А. Балмашева Степан, будущий эсер, казненный в 1902 г. за убийство министра внутренних дел Д. С. Сипягина.

Путь народничества, особенно террор, противоречил взглядам Рыкова, который склонялся к социал-демократическим идеям. В 1897—1898 гг. в Саратове возникли первые социал-демократические кружки. В августе 1898 г. они объединились в «Саратовскую социал-демократическую рабочую группу» [3]. Вскоре в нее вступил и Рыков [4]. Участились его столкновения с гимназическим начальством, особенно после того, как он стал известен в качестве автора распространенной в гимназии листовки с призывом разрешить свободно читать любые книги и отменить преподавание ненужных для жизни предметов. Учитель чистописания узнал по почерку руку Рыкова, доложил «куда следует», и в местном жандармском управлении появилось очередное «дело» о неблагонадежном молодом человеке. Ему поставили 4 по поведению, что закрыло перед ним дорогу в столичные университеты. Тогда он подал документы для поступления на юридический факультет Казанского университета.

В его характеристике директор Саратовской гимназии написал: «Рыков происходит из крестьянской среды, чем до некоторой степени можно объяснить угловатость его манер... В общении с преподавателями нередко проявлял излишнюю развязность и в беседах с ними обнаруживал некоторое свободомыслие... Обладая довольно хорошими способностями, он занимался с большим старанием физико-математическими науками. За уроками обнаруживал достаточное внимание, но письменные работы исполнял не всегда с должным старанием, особенно по древним языкам. По своему умственному развитию Рыков может считаться достаточно подготовленным к получению высшего образования; что же касается его дальнейшего поведения, то оно в значительной мере будет зависеть от той среды, в которую ему удастся попасть впоследствии. Материальное положение его крайне плохое, так как он круглый сирота и воспитывался в гимназии на скудное жалованье сестры,.. причем последние два года жил исключительно уроками» [5].

В 1900 г. юноша был принят в Казанский университет. Вскоре местная агентура Департамента полиции сообщила, что студент 1-го курса А. И. Рыков «замечен в сношениях с рабочими тайными кружками гор. Казани», читает им лекции по истории рабочего и крестьянского движения, участвует в движении студентов за демократизацию университетского устава; когда 19 февраля 1901 г. полиция арестовала 29 рабочих и 12 студентов, первым в списке арестованных студентов стоял Рыков. Более шести месяцев он провел в тюрьме, затем был сослан в Саратов [6]. Там он вошел в местный комитет РСДРП, вел революционно-просветительскую работу среди трудящихся города. Она была сопряжена с большими усилиями, требовала упорства и изобретательности. Филеры ходили за ним по пятам, постоянно следили за домом, где он жил. Поднадзорный состоял на службе в статистическом отделе губернской земской управы, что не только давало средства к жизни, но и снабжало важными цифровыми сведениями, используемыми в пропаганде [7].

---

[3] Очерки истории Саратовской организации КПСС. Ч. 1. Саратов. 1968, с. 28–29.

[4] ЦГАОР СССР, ф. 102, 7-е д-во, 1902 г., д. 958, л. 155.

[5] Советская Татария, 16.II.1988.

[6] ЦГАОР СССР, ф. 102, ОО, 1898 г., д. 3, ч. 13, лит. «Б», лл. 46, 48–49; д. 3, ч. 125, т. 16, лл. 93, 95; 3-е д-во, 1903 г., д. 49; 7-е д-во, 1901 г., д. 90, лл. 21, 36, 37, 89, 104; 1902 г., д. 644, лл. 22, 28; д. 958, лл. 3, 22, 173, 204, 205, 248.

[7] Там же, ф. 102, ОО, 1898 г., д. 3, ч. 125, т. 16, л. 93; д. 5, ч. 36, лит. «Б», л. 148; т. 2, лл. 160—165об.; лит. «Г», т. 3, лл. 26—33; д. 80, лит. «Д», т. 2, лл. 14—273. Вот отрывок из агентурного донесения о нем: «Выхода наблюдаемого из дома не видели, а в 4 часа дня он неизвестно откуда пришел домой вместе со своей сестрой».

Алексей Иванович бы
ской демонстрации 1902
мами, избит, но, восполь
В 1903 г. с помощью аг
тившись в Женеве с В.
вернулся в Россию для
писал: «Передо мной, ка
и события, и я все врем
пароходах. Не было ква
сяцев» [8]. Ярославль, Ко
Охранка постоянно ра
нявшего сложные задан
1904 г. он был включе
сообщала такие примет
ся несколько сутулова
каштановые, прямые,
баритон, речь чистая,
его можно только на у

Летом 1904 г. Рыко
многочисленными арес
поры почти вся его жи
цем от московской орг
партии. Там участвова
и настаивал на включе
максимально конкрети
ми [10]. Съезд избрал
А. А. Богданова, Л. Б
кова. 14 мая 1905 г.
бурге [11]. «За принадле
ние в целях распрост
изданий» он был опр
бернии. Царский ман
ва избрали в состав
партия послала его
М. Ф. Владимирским

В апреле 1906 г.
тия в IV, Объединит
шей борьбе между б
нии Рыков подверг
т. Аксельрод умел хо
и с Альпийских гор
правительство пошло
штыки и прежние и
тику Аксельрода пр
ка жизни двигает м
меньшевиков к каде
партии Богданова, В

---

[8] Цит. по: Ломов
ЦПА ИМЛ, ф. 70, оп. 3,
ЦГАОР СССР, ф. 102,
лл. 10—33; 7-е д-во, 190
[9] ЦГАОР СССР, ф.
оп. 1, д. 534, л. 118; ф.
см.: Спиридович А
[10] Третий съезд Р
[11] ЦГАОР СССР, ф
[12] История КПСС.
[13] Четвертый (Об

На местах сохранялось враждебное отношение к любому частнику. Воинственные призывы не раз попадали на страницы газет и звучали с трибун. Однажды Алексей Иванович увидел в Москве на выставке плакат: «Кустарь — враг» («не помню хорошо,— говорил Рыков,— не то народа, не то промышленности» [117]). «Величайшей глупостью» называл он подобную пропаганду в условиях, когда наследием гражданской войны стал еще один лозунг тех лет: «Кто не с нами, тот против нас».

Все это создавало обстановку недоверия к определенной части общества, порождало нетерпимость к инакомыслию и грубый произвол по отношению даже к честным коммунистам. На XV партконференции в 1926 г. Рыков привел характерный пример вмешательства ОГПУ в хозяйственную жизнь — допрос без серьезных причин известного хозяйственника — и отметил, что если это происходит, когда «дело не возбуждает никакого сомнения и во главе его стоит человек, которого знал Ильич, знаю я, знают Кржижановский и Бухарин, с которыми раньше вместе в подполье работали, то что же с другими делается?» [118]. Особая роль карательных органов тем более вытекала из антидемократических методов управления, которые получили особое развитие в конце 20-х и 30-е годы. В 1930 г. Сталин открыто заявил, что «репрессии являются необходимым элементом» строительства социализма [119]. Подобная установка обернулась затем массовым уничтожением ни в чем не повинных людей.

Противники Бухарина, Рыкова, Томского использовали и такой психологический фактор, как тяга некоторых слоев общества к уравниловке. Эти настроения поддерживались в 20-е годы и отдельными лидерами партии. Накануне XIV партсъезда Г. Е. Зиновьев писал в брошюре «Философия эпохи»: «Хотите знать, о чем подлинно мечтает народная масса в наши дни?» И отвечал, что народ мечтает о новой жизни, об уничтожении классов, о социалистическом равенстве, в котором видел «ключ к пониманию философии нашей эпохи». «Во имя чего в великие дни Октября поднялся пролетариат, а за ним и огромные массы всего народа? Во имя чего пошли эти массы в огонь за Лениным? Во имя чего массы эти под перекрестным огнем неприятеля, преследуемые голодом и холодом, шли за знаменем Ленина в первые тяжкие годы Советской власти?.. Ленин увлек за собою многомиллионные массы трудящихся не только идеей борьбы против царя или против войны, но прежде всего и больше всего именно идеей социалистического равенства» [120].

Рыков на XIV съезде партии подверг острой критике и эту брошюру, и аналогичные по духу другие выступления Зиновьева за извращение ленинских идей и за политическое мошенничество, ибо Ленин говорил: «Пустейшая фраза и глупая выдумка интеллигента» — претензии на то, что «мы сделаем всех людей равными друг другу» [121]. Требование всеобщей уравниловки являлось карикатурой на новый строй. Под прикрытием лозунга равенства начиналось наступление на основы нэпа.

Не желая поддерживать линию Сталина, с которой он внутренне не был согласен, Рыков подал в отставку с поста главы правительства. 19 декабря 1930 г. Президиум ЦИК СССР удовлетворил его просьбу и освободил от обязанностей Председателя СНК и СТО [122]. Объединенный Пленум ЦК и ЦКК ВКП(б), состоявшийся 17—21 декабря 1930 г., освободил Рыкова от обязанностей члена Политбюро. С 30 марта 1931 г. по 26 сентября 1936 г. Рыков работал наркомом почт и телеграфов [123].

[117] Рыков А. И. Пройденный путь и очередные задачи, с. 22.
[118] XV конференция ВКП(б). Стеногр. отч., с. 120.
[119] XVI съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). Стеногр. отч., с. 38.
[120] Зиновьев Г. Е. Философия эпохи. Л. 1925, с. 20, 21.
[121] Ленин В. И. Полн. собр. соч. Т. 38, с. 353.
[122] Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства (СУ), 1930, № 62, ст. 428.
[123] СУ, 1931, № 7, ст. 82; 1936, № 28, ст. 280.

На новом посту он удел
городских телефонных се
населению периодической
довательские работы по
левидения.

В октябре 1936 г. сем
ры в «дом на набережно
называли «домом предва
бождались в те годы его
Его дочь Наталья Алек
рактер ее отца в 30-е г
Рыков стал более замкн
рил мало. В обстановке
гим. Однажды он сказал
дить в каталажку, они
дежды он связывал с Г.
Серго надеяться было не

Февральско-мартовск
харина и Рыкова из со
тии. 7 июля участь Ал
революционного движен
полнявшая ответственн
в 30-е годы — начальн
здрава РСФСР [124]. Был
ме, лагере и ссылке их
дочь Рыкова были реаб
люди и сталинизм бы
мужа и отца, то Воен
1938 г. приговорила ег
спустя 50 лет. Коми
изучению материалов,
риод 30—40-х годов и
при ЦК КПСС восста
КПСС [125]. Имя видног
ля, соратника Ленина

[124] ЦПА ИМЛ, ф. 124,
[125] Правда, 10.VII.1988

: любому частнику. Воин-
ы газет и звучали с три-
:жве на выставке плакат:
л Рыков,— не то народа,
постью» называл он по-
дием гражданской войны
от против нас».
определенной части обще-
и грубый произвол по от-
XV партконференции в
ешательства ОГПУ в хо-
ичин известного хозяйст-
, когда «дело не возбуж-
г человек, которого знал
арин, с которыми раньше
гими делается?» [118]. Осо-
кала из антидемократиче-
ос е развитие в конце
явил, что «репрессии яв-
за социализма [119]. Подоб-
ничтожением ни в чем не

спо зовали и такой пси-
: об ества к уравниловке.
и отдельными лидерами
новьев писал в брошюре
длинно мечтает народная
мечтает о новой жизни,
авенстве, в котором видел
. «Во имя чего в великие
: и огромные массы всего
за Лениным? Во имя чего
ия, преследуемые голодом
:е тяжкие годы Советской
ные массы трудящихся не
войны, но прежде всего и
авенства» [120].
ой критике и эту брошю-
ия Зиновьева за извраще-
ничество, ибо Ленин гово-
интеллигента» — претензии
: д другу» [121]. Требова-
рой на новый строй. Под
ступление на основы нэпа.
; которой он внутренне не
оста главы правительства.
довл творил его просьбу и
: и ГО [122]. Объединенный
—21 декабря 1930 г., осво-
оро. С 30 марта 1931 г. по
ом почт и телеграфов [123].

задачи. с. 22.

тип (б). Стеногр. отч., с. 38.
. 20. 21.

го и крестьянского правитель-

На новом посту он уделял большое внимание развитию радиовещания, городских телефонных сетей, строительству АТС, оперативной доставке населению периодической печати, увеличению расходов на научно-исследовательские работы по новейшим средствам связи, фототелеграфа, телевидения.

В октябре 1936 г. семья Рыковых переехала из кремлевской квартиры в «дом на набережной» (пл. Серафимовича, д. 2). Впоследствии его называли «домом предварительного заключения». Уж очень часто освобождались в те годы его квартиры. Предчувствовал недоброе и Рыков. Его дочь Наталья Алексеевна рассказывала автору этих строк, что характер ее отца в 30-е годы резко изменился. Общительный и веселый, Рыков стал более замкнутым, раздражительным, часто уединялся, говорил мало. В обстановке недоверия и отчуждения трудно было быть другим. Однажды он сказал жене, Нине Семеновне: «Они меня хотят посадить в каталажку, они посадят меня в каталажку». Свои последние надежды он связывал с Г. К. Орджоникидзе. Но после трагической смерти Серго надеяться было не на кого и не на что.

Февральско-мартовский (1937 г.) Пленум ЦК ВКП(б) исключил Бухарина и Рыкова из состава кандидатов в члены ЦК и из рядов партии. 7 июля участь Алексея Ивановича разделила его жена, участница революционного движения с 1901 г., агент «Искры», неоднократно выполнявшая ответственные поручения Ленина, секретарь Моссовета, в 30-е годы — начальник Управления охраны здоровья детей Наркомздрава РСФСР [124]. Была арестована и около 20 лет находилась в тюрьме, лагере и ссылке их дочь Наталья Алексеевна. Жена (посмертно) и дочь Рыкова были реабилитированы только после XX съезда КПСС. Эти люди и сталинизм были исторически несовместимы. Что касается их мужа и отца, то Военная коллегия Верховного суда СССР в марте 1938 г. приговорила его к расстрелу. Этот приговор был отменен лишь спустя 50 лет. Комиссия Политбюро ЦК КПСС по дополнительному изучению материалов, связанных с репрессиями, имевшими место в период 30—40-х годов и начала 50-х годов, Комитет партийного контроля при ЦК КПСС восстановили Алексея Ивановича (посмертно) в рядах КПСС [125]. Имя видного большевика, крупного государственного деятеля, соратника Ленина навсегда возвращено истории нашей Родины.

---

[124] ЦПА ИМЛ, ф. 124, оп. 1, д. 1679, лл. 6—7.
[125] Правда, 10.VII.1988.

Voprosy istorii 1/89

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПУБЛИЦИСТИКА

СТАЛИН И ЕГО ВРЕМЯ

А. В. Антонов-Овсеенко

О Сталине написано много книг, они могли бы составить библиотеку. Однако интерес к нему и к его деяниям не ослабевает. Это понятно: люди хотят заглянуть на самое дно страшной пропасти, куда их пытались столкнуть.

Кто-то изучает историю мировых войн, кто-то использует в своей деятельности опыт революции. Мне же представляется более важным изучение истории контрреволюции. Опыт контрреволюции, осуществленной Сталиным, поучителен.

Сталинщина — это целая эпоха (не о сталинизме следует говорить — о сталинщине). Эпоха гнусных, кровавых злодеяний. Сталинщина — политический бандитизм, обращенный в государственную политику. В плане этическом — это явление, которое лежит по ту сторону человечности. Как отнестись к этому явлению — осудить его или замолчать? А может быть, принять? Здесь лежит водораздел между добром и злом.

Возвращение к нормам демократии, начало эпохи гласности пробудили нашу память и общественное сознание. Широкая гласность вовлекает миллионы граждан в процесс революционного обновления. Но быть может, самым важным достижением гласности на сегодня является честный, нелицеприятный разговор о прошлом. В нем было слишком много трагичного, чтобы, раскрыв его, отсечь навсегда. Нет, им надо вновь переболеть, лишь тогда мы обретем полное здоровье для движения вперед.

Сталинщина, с ее стремлением к геноциду и растлению личности, с ее теорией и практикой насилия, по своим последствиям оказалась губительнее мировых войн. Сталин сумел в исторически короткий срок отобрать у крестьян землю, у рабочих — заводы, у интеллигенции — право на самостоятельное творчество, лишил народы всяких свобод, даже свободы передвижения, узурпировал право распоряжаться жизнью людей. При этом он решал все проблемы — политические, экономические, а также проблему истребления миллионов граждан — комплексно.

Он правил многомиллионной страной более четверти века и умудрился ни разу не вступить в диалог с подневольным народом. Он просто не допускал такой возможности. То был монолог непререкаемого властелина. Монолог, которому мало было внимать; то, что он вещал, надо было неукоснительно исполнять.

С именем Сталина связана целая система, которая завела общество в тупик. Какой социализм он построил? — спрашиваем мы и горестно вздыхаем. А ведь никто так бесстыдно не рекламировал коммунистический рай, как Сталин. Никто не сделал столько для дискредитации идеи коммунизма, как он. Сталин нанес мировому коммунистическому движению точно рассчитанный сокрушительный удар.

АНТОНОВ-ОВСЕЕНКО Антон Владимирович — историк, публицист.

Сам Сталин, е
не познав его, но
советского народа.
В свое время
было наименовать
ворили они, допуск
готовы признать,
любящий отец не
ся нужда? Еще н
торых Сталин ост
социализма.
В XX в. с пом
мяти. Диктаторы
другими средства
истории, репресси
своего прошлого.
ной памяти прои
факты, имена, це
Брежнева. И если
поворота, следую
искусственно при
Кое-где юные
Детей вскармлива
гущество и непо
его правителя.
национализм. И
Живо еще по
зяина. Под очист
чиков, погромщи
рывать. Их дети
заны знать, кто
собственная суды
...Когда Хруш
ступлений стали
миллионов соо
А. И. Микоян,
тридцать седьмо
Итак, виновн
весь народ — на
доля. Кому же
но ответить, ли
так просто сдел
тографии, стихи
высшие партсан
лостивейше доз
тем временам п
ники. Но они м
ручные Сталина
Что всплыл
следство. Но он
ках, привычках
наследства. Не
обходимо изуч
правосудия, и
светлее, очищае
Мне довелос
лет и с жертва
литературу и

ИСТИКА

составить библиотеку.
абевает. Это понятно:
опасти, куда их пыта-

о ользует в своей
ляется более важным
волюции, осуществлен-

ие следует говорить —
еяний. Сталинщина —
арственную политику.
по ту сторону чело-
ть его или замолчать?
между добром и злом.
хи гласности пробуди-
ая гласность вовлекает
ловления. Но быть мо-
егодня является чест-
было слишком много
Нет, им надо вновь
ье для движения впе-

растлению личности,
дст ям оказалась гу-
ически короткий срок
ы, у интеллигенции—
ы всяких свобод, даже
каться жизнью людей.
эко мические, а так-
тельно.
верти века и умудрил-
народом. Он просто не
перекаемого властели-
он вещал, надо было

рая завела общество в
ваем мы и горестно
ировал коммунистиче-
я дискредитации идеи
унистическому движе-

ицист.

Сам Сталин, его политический портрет — тема непреходящая. Ибо, не познав его, не познав сути сталинщины, трудно представить трагедию советского народа.

В свое время деятелям, наделенным правом изрекать истины, угодно было наименовать сталинщину «периодом культа личности». Сталин, говорили они, допускал нарушения внутрипартийной демократии. Мы даже готовы признать, что временами крутоват бывал отец народов. Но какой любящий отец не сечет своих непослушных детей, когда в том появляется нужда? Еще и сейчас не перевелись официальные идеологи, для которых Сталин остался Великим Вождем, победителем Гитлера и зодчим социализма.

В XX в. с помощью химии человека можно искусственно лишить памяти. Диктаторы наловчились прививать целым народам эту болезнь другими средствами: ежедневной громовой пропагандой, фальсификацией истории, репрессиями. И вот уже общество отрекается от предков, от своего прошлого. На протяжении жизни одного поколения в общественной памяти происходят серьезные сдвиги: выпадают важные события, факты, имена, целые исторические пласты. Так было в годы правления Брежнева. И если бы партия не нашла в себе силы для решительного поворота, следующее поколение вошло бы в жизнь со стойкой амнезией, искусственно привитой, искусно поддерживаемой.

Кое-где юные поколения вырастают без знания древней мифологии. Детей вскармливают на мифах новейшего времени, прославляющих могущество и непобедимость своего народа и божественное происхождение его правителя. Так зарождается великодержавный шовинизм, крайний национализм. И возрождается идолопоклонство.

Живо еще поколение жертв сталинщины и исполнителей велений Хозяина. Под очистительным воздействием правды всплывают имена доносчиков, погромщиков, палачей. Рассказ о безвинно погибших нельзя прерывать. Их дети и внуки не вправе отворачиваться от правды. Они обязаны знать, кто виноват. Сегодня знать. Ибо судьба ушедших — и их собственная судьба.

...Когда Хрущеву предложили провести широкое расследование преступлений сталинского аппарата, выявить виновных в гибели десятков миллионов соотечественников (хотя бы это!), он, рассказывал А. И. Микоян, ответил: «Нет, этого делать мы не можем: повторится тридцать седьмой год. Ведь тогда все доносили на всех».

Итак, виновны все. Вину Сталина и его подручных разложили на весь народ — на живых и мертвых. Доля истины в этом есть, но лишь доля. Кому же все-таки предъявить главный счет? На этот вопрос можно ответить, лишь глубоко исследовав ту неповторимую эпоху. Это не так просто сделать. Уничтожено многое: документы, воспоминания, фотографии, стихи... Уничтожены многие: революционеры и их убийцы, высшие партсановники и маленькие секретари. Среди тех, кому всемилостивейше дозволено было умереть в собственной постели (роскошь по тем временам поистине царская), были знающие свидетели. И соучастники. Но они молчали до последнего часа — и соратники Ленина, и подручные Сталина. Смертный испуг свой они завещали детям и внукам.

Что всплыло, что всплывет? Мы пытаемся обозреть сталинское наследство. Но оно принадлежит не только истории. Оно живет в поступках, привычках, мыслях. Незнание и молчание — тоже из сталинского наследства. Незаживающую рану молчанием не исцелить. Прошлое необходимо изучить и публично осудить. Разоблачение Сталина — акт правосудия, и то, что правосудие ныне вершится, делает наши дни светлее, очищает ум и сердце.

Мне довелось встречаться со многими участниками событий прошлых лет и с жертвами террора. Более двух десятилетий изучал я доступную литературу и периодическую печать, а также документы. К сожалению,

льных районах нежела-
то неудобно выбросить,
зультат природного на-
зду, то оно, по мнению
ями, но по содержанию

эмороха? Из сообщений
личные счеты с Султан-
Татарии Сеид-Галиев до-
сских и татар. И когда
восстание контрреволю-
сталинские методы). По
атора отозвали из Татар-
ный мог без помех оты-

эцию ЦКК, сталинская
знирования «султан-га-
он а» — все осталось
ив арестованного комму-

и совещание, предотвра-
маль Икрамов упрекнул
ой боты на националь-
зе разоблачил маневр с
сторону «формально-юри-
е раздуть «дело Султан-
ержавным шовинизмом.
циативу реальной и фак-
ждения отсталых народ-

ыпник. Он прямо заявил,
использовать «дело Сул-
вразрез с линией, наме-
— откликнулся Троцкий.
ий мог и на съезде и на

ана Т. Р. Рыскулов. Не-
отив него затевает ГПУ.
ылял, он хотел выступить
зетов в защиту разумной
и он написал Рыскулову,
ещ я.
анное до конца, но голо-
ожил допросить каждого
м крестишься? И тех из
яется контрреволюционе-
ебовал привлечь к ответ-
час ых к «делу Султан-

упление А. Икрамова. Он
зо вопросов, связанных с
работник не может обра-
пями, потому что боится,

и улыбка генсека. Он мог
скве.
очнить расстановку сил.
шев и Мануильский. По-

том, став Великим Вождем, Сталин милостиво дозволит им умереть в своих постелях, дома. Судьбой критиков он распорядится иначе.

«Дело Султан-Галиева» — политическая провокация, проведенная Сталиным на вполне профессиональном уровне, с участием ГПУ, под идейным покровительством Каменева и Зиновьева, при демонстративном нейтралитете Троцкого.

Материалы июньского совещания в ЦК РКП(б) 1923 г. сразу же засекретили, их предоставили в ограниченном количестве экземпляров только ведущим партработникам. Было что прятать от партии...

На том совещании Сталин продолжал отработку методов управления партией. А управлять для него всегда означало подавлять. Скрыпник обронил вещие слова: «Я опасаюсь, чтобы сама постановка дела Султан-Галиева в настоящем совещании не привела бы к какому-нибудь сдвигу нашей линии». А сдвиг уже произошел. И не только «линии». Уже тогда стали проявляться такие особенности сталинского периода партийной жизни, как неискренность и политиканство. Об этом открыто говорил на совещании Скрыпник.

Весной двадцать третьего еще можно было спасти положение. Через год будет уже поздно. Ленин начал прозревать, но и ему не было дано разглядеть под личиной «товарища Кобы» могильщика идей Октября. С тревогой писал Ленин о бюрократизации государственного аппарата. Скрыпник подметил первые ее признаки в партии.

* *
*

В 1921—1922 гг. Ленин часто задумывался над путями улучшения работы центрального аппарата партии, углубления его связи с массами. Заботило Владимира Ильича и состояние высших государственных учреждений. Он искал новые, более эффективные формы контроля за деятельностью руководящих органов и решил изложить свои мысли в виде предложений XII съезду партии. 13 января 1923 г. Ленин заканчивает диктовать первый вариант статьи «Что нам делать с Рабкрином?» (окончательный ее вариант получил название «Как нам реорганизовать Рабкрин (Предложение XII съезду партии)») [38]. 23 января он направляет рукопись в «Правду».

В партийных кругах ходили разговоры, что на заседании Политбюро редактор «Правды» Бухарин сообщил: Ленин недоумевает по поводу задержки публикации. Членам Политбюро стало известно, со слов Крупской, что он очень нервничает. Тогда, как рассказывали позднее старые большевики (в частности М. В. Фофанова), Куйбышев внес предложение отпечатать «Правду» с этой статьей Ленина в одном экземпляре и таким способом успокоить больного. Если это действительно имело место, то секретарь ЦК РКП(б) Валериан Куйбышев вряд ли осмелился бы внести подобное предложение от себя лично. Кто подвигнул его на такую акцию?..

Большинство членов Политбюро отклонило это предложение, и статья Ленина была опубликована в «Правде» 25 января. Однако в тот же день Секретариат ЦК разослал во все губернские города указание: не придавать статье практического значения. Дескать, вождь болен и не знает, что творит...

Но Ленин хорошо знал, что писал и зачем. И когда рекомендовал проводить заседания Политбюро в присутствии «определенного числа членов ЦКК». И когда предлагал «следить за тем, чтобы ничей авторитет, ни генсека, ни кого-либо из других членов ЦК, не мог помешать им

---

[38] См. Ленин В. И. Полн. собр. соч. Т. 45, прим. 216; В. И. Ленин. Биографическая хроника. Т. 12, с. 562—563, 565, 566—569.

сделать запрос, проверить документы и вообще добиться безусловной осведомленности и строжайшей правильности дел»[39].

Вот, видимо, что так нервировало Сталина. Кстати, то место, где Ленин упоминает «авторитет генсека», при публикации статьи исчезло. Нетрудно догадаться, почему это было сделано. Что касается указания губкомам игнорировать ленинскую статью, то здесь генсек оставил явный след: это указание Сталин подписал лично.

Десять лет спустя, когда статью Ленина нарекут «гениальной», когда Сталин сменит кресло генсека на трон самодержца, он распорядится изъять свое директивное письмо из всех архивов. Но два экземпляра сохранятся. И несколько случайно уцелевших старых партийцев из бывших секретарей губкомов подтвердят в годы короткой оттепели после XX съезда КПСС получение той сталинской директивы.

В последних письмах и статьях вождя — боль. Он опасается раскола в партии, тревожится за судьбу союза республик. «Мы называем своим аппарат, который на самом деле насквозь еще чужд нам и представляет из себя буржуазную и царскую мешанину... При таких условиях,— пишет Ленин,— очень естественно, что «свобода выхода из союза», которой мы оправдываем себя, окажется пустою бумажкой, неспособной защитить российских инородцев от нашествия того истинно русского человека, великоросса-шовиниста, в сущности, подлеца и насильника, каким является типичный русский бюрократ. Нет сомнения, что ничтожный процент советских и советизированных рабочих будет тонуть в этом море шовинистической великорусской швали, как муха в молоке»[40]. Народ до сих пор не выбрался из «полуазиатской бескультурности», с горечью отмечает Ленин. В некоторых статьях он пишет о непригодности центрального аппарата и угнетающей атмосфере чинопочитания и затхлого рутинерства.

Ленин подошел к осознанию беды, к ощущению конкретной опасности. Но зерно истины еще не вылущилось. Лишь в эпизодах, таких, как доверительные беседы с М. В. Фофановой или с секретарями в Горках, возникает зловещая фигура Сталина.

Казалось бы, Ленин отметил явные признаки перерождения части партийного и государственного аппарата. Более того, в последних работах вождя проступает тревога за будущее, за конечный итог борьбы. Лишь иногда в Ленине брал верх свойственный ему оптимизм. В середине января 1923 г., полемизируя с меньшевиком Н. Сухановым, автором «Записок о революции», Ленин задумывается о судьбах Октября и приходит к выводу: «И в настоящее время уже нет сомнений, что в основном мы одержали победу»[41]. Критические заметки Ленина были посланы в «Правду», и там им дали заголовок — «О нашей революции». Между тем надвигалось время сталинской контрреволюции. Он один был опаснее Керенского, Колчака, Деникина, Врангеля, вместе взятых.

---

[39] Ленин В. И. Полн. собр. соч. Т. 45, с. 386, 387.
[40] Там же, с. 357.
[41] Там же, с. 381.

(Продолжение следует).

невосточного фронта под командованием Блюхера. В конце июля на границу выехали Фриновский и его заместитель Гоглидзе. Они вручили пограничникам вновь изготовленные карты, на которых некоторые участки японской территории были отнесены к советской стороне [36a]. Инциденты не заставили себя ждать. Они начались в конце июля в районе высот Заозерная и Безымянная и привели к военному столкновению с Японией у о. Хасан. Однако автор провокации пожелал при этом соблюсти внешние приличия, он приказал воевать так, чтобы ни одна пуля не попадала на японскую территорию. Этот приказ стоил нашей армии больших потерь: укрепленные высоты пришлось брать штыковыми атаками.

Из донесений специальной службы УНКВД видно, как ретиво искоренялось малейшее сомнение в обоснованности сталинского террора. «Рабочий Ворошиловского военного госпиталя Кеналь,— говорится в одном из них,— исключенный из партии, сказал: «Ты думаешь, бесследно пройдут расстрелы Якира, Уборевича и других? Нет, за них Советскому Союзу придется поплатиться, и здорово,— перед пролетариатом мира. Ведь это люди — не то, что мы с тобой, которых могут расстрелять сколько угодно, и никто не будет знать, что делается. А такими людьми, как Тухачевский, не только народ СССР дорожил, но и дорожили народы других стран. По-моему, после таких расстрелов и армия распадется (Кеналь арестован, ведется следствие)» [37].

Секретарь дивизионной парторганизации 66-й стрелковой дивизии Оксман на партсобрании сказал: «Мы не знали, за что арестован Коган, начальник политотдела дивизии, и НКВД не знает. Надо прекратить каяться и взяться за работу». (Оксмана проверяем)» [38]. «Помощник начальника штаба 175-го стрелкового полка 59-й стрелковой дивизии старший лейтенант Перескоков, беспартийный, приказал писарю Пулянку снять портреты Гамарника, а портреты товарищей Кирова и Дзержинского оставить. И добавил: «Так как их уже в живых нет и они в троцкисты не попадут, портреты их могут висеть» [39]. «Остались только Сталин, Ворошилов и Молотов, остальные все — троцкисты»,— говорил красноармеец 5-го батальона 34-го артполка Самойлов. «75 процентов ромбистов оказались шпионами»,— подтверждал воентехник I ранга Базилевич.

«Ничего не пойму, что происходит. Или в органах НКВД стоят троцкисты, или еще чего. Ведь они (о банде Тухачевского) находились с товарищем Сталиным. Почему они его не убили?»,— удивлялся красноармеец саперного батальона 34-й стрелковой дивизии Глухов [40]. В те годы много статей о разоблачениях сомневающихся, не верящих в благодетельность террора, протестующих и сопротивляющихся было напечатано в «Красной Звезде» и других газетах. Противодействие честных людей иногда приобретало трагически-самоотверженный характер.

Массовый террор на Дальнем Востоке почти парализовал хозяйственную деятельность края и строительство военных объектов. План первого полугодия 1937 г. по общевойсковому строительству был выполнен на 16%. Убытки составили к 1 июля 17,5 млн. рублей. Транспорт, водный и железнодорожный,— в полном прорыве. Иссякли стройматериалы, инвентарь, инструмент. Рабочей силы не хватает, имеющаяся используется нерационально [41].

Неисчислимый вред был нанесен Тихоокеанскому флоту. Истребляя командный состав флота, Сталин применял свой излюбленный метод: вызов в столицу, новое назначение и арест. И — уничтожение второй вол-

[36a] Рапопорт В., Алексеев Ю. Измена Родине. 1988, с. 302–303.
[37] Там же, лл. 36–41.
[38] Там же, лл. 227, 302, 305.
[39] Там же, л. 302.
[40] Там же, л. 307.
[41] Там же, лл. 247–248.

ны командующих
шиеся посты. Флаг
тябрьском вооружен
гражданской войны,
значая его команду
комился с его безу
мого последовал вы
морских сил РККА
были преданы казни
нев, командующий
говой обороны комди

Заместитель нач
М. В. Лавров, участ
орденом Ленина, а
гими «врагами нар
арестов и казней.
тоже оказались «вр
щий флотом, флагман
ков, член Военного
ным, кто уцелел и в

Среди жертв ста
стрелкового корпуса
дув, кавалер трех
го, организатор отря
кому и комиссару
Каширин летом 191
лась на Восточном ф
ни. В 1920 г. коман
один из организат
Знамени — и новый
округе он командова
на Дальний Восток

Примечательным
командовал Особым
венное в стране сое
нием земель. После
стоке, в построенн
При участии Калмы
сил имя командира
Калмыкову был вру
приказ об аресте. С
чезли из памяти нар
ководца — зримая ча
становления Советск
го общества. Смерть

И еще один до
стрелкового полка,
Его взяли 14 октябр
Добыш. На его место
следствии Главным
взяли комиссара по
вал офицеров о резу
ли начальника шта
майора Швильпо, на

[42] К сожалению, и
энциклопедическом сло
Владимира Михайловича
становить не скоро. Зде

ны командующих и комиссаров, заступивших на внезапно освободившиеся посты. Флагман флота I ранга М. В. Викторов участвовал в Октябрьском вооруженном восстании в Петрограде, сражался на фронтах гражданской войны, командовал Военно-Воздушными Силами флота. Назначая его командующим Тихоокеанским флотом, Генсек еще раз ознакомился с его безупречным послужным списком. В мае тридцать седьмого последовал вызов в Москву и назначение на должность начальника морских сил РККА. В декабре — арест. Одновременно с Викторовым были преданы казни член Военного Совета комиссар II ранга Г. С. Окунев, командующий ВВС флота комдив Л. И. Никифоров, начальник береговой обороны комдив А. Б. Елисеев.

Заместитель начальника Политуправления дивизионный комиссар М. В. Лавров, участник гражданской войны, в мае 1936 г. был награжден орденом Ленина, а в октябре тридцать седьмого арестован вместе с другими «врагами народа». В тридцать восьмом накатилась вторая волна арестов и казней. Все заступившие на посты ранее репрессированных тоже оказались «врагами» и «японскими шпионами»: новый командующий флотом, флагман I ранга Г. П. Киреев, начальник штаба О. С. Солонников, член Военного Совета Н. В. Волков. Последний оказался единственным, кто уцелел и вернулся на свободу после 18 лет лагерей.

Среди жертв сталинских репрессий был командир и комиссар 20-го стрелкового корпуса Михаил Калмыков. Потомственный рабочий-стеклодув, кавалер трех Георгиевских крестов, большевик с июля семнадцатого, организатор отрядов Красной гвардии в Башкирии. Это к нему, главкому и комиссару Красноусольской республики, пробивались Блюхер и Каширин летом 1918 г. с Южного Урала. Бригада Калмыкова отличилась на Восточном фронте, командир награжден орденом Красного Знамени. В 1920 г. командир и комиссар 42-й стрелковой дивизии Калмыков — один из организаторов штурма Перекопа. Второй орден Красного Знамени — и новый фронт, Туркестанский. В Ленинградском военном округе он командовал I стрелковым корпусом, а в 1930 г. его переводят на Дальний Восток, под начало боевого соратника Василия Блюхера.

Примечательным в деятельности Калмыкова стал период, когда он командовал Особым стрелковым колхозным корпусом. Это было единственное в стране соединение, в котором боевая учеба сочеталась с освоением земель. После демобилизации солдаты оставались на Дальнем Востоке, в построенных своими руками деревнях, обзаводились семьями. При участии Калмыкова было создано два крупных колхоза — один носил имя командира корпуса, другой — Сергея Кирова. В январе 1937 г. Калмыкову был вручен орден Ленина. Через пять месяцев последовал приказ об аресте. Сталин постарался, чтобы само имя и дела героя исчезли из памяти народной. Между тем жизнь этого замечательного полководца — зримая частица истории, революции и гражданской войны, становления Советской власти и строительства нового, социалистического общества. Смерть его — прямое обвинение сталинскому режиму [42].

И еще один документ — рассказ бывшего начальника связи 63-го стрелкового полка, старшего лейтенанта Игоря Евгеньевича Мусатова. Его взяли 14 октября 1937 года. Сначала был арестован командир полка Добыш. На его место прислали майора П. А. Ротмистрова (он станет впоследствии Главным маршалом бронетанковых войск). Вслед за Добышем взяли комиссара полка Плотникова, который перед этим проинформировал офицеров о результатах работы чекистов. Вслед за комиссаром изъяли начальника штаба майора Михеева, помощника командира полка майора Швильпо, начальника боевого питания капитана Коляду. Все в

[42] К сожалению, и ныне еще имени Михаила Калмыкова не найти ни в одном энциклопедическом словаре, и если бы не многолетняя исследовательская работа Владимира Михайловича Калмыкова, сына комкора, правду о нем удалось бы восстановить не скоро. Здесь использованы данные его архивных разысканий.

полку знали, что командир хозяйственной роты Секирский трудится по совместительству на ниве доносов. Сексота Секирского тоже арестовали — уж не для продолжения ли секретной службы в тюрьме?.. Когда арестовали военврача М. Шмагина, жена Мусатова встревожилась: «Шмагин — враг народа! А мы у них в преферанс играли...» — «Какая же ты дуреха! — ответил муж.— Миша такой же враг, как и я. Тогда и меня посадят». Напророчил...

В семье Мусатовых было много военных, но первым пострадал уже в 1930 г. муж тетки Игоря Евгеньевича, специалист по нефтеперегонке Дмитрий Лебедкин. Его взяли по делу «Промпартии». В тридцать седьмом расстреляли дядю, Д. Т. Калиновского, поручика старой армии, инвалида первой мировой войны. Он вступил в партию, работал в последнее время в УНКВД по Свердловской области. Когда начались массовые аресты и брали одного за другим его бывших сослуживцев, пенсионер Калиновский написал Сталину письмо, в котором просил освободить невиновных. Он ручался за них. Последовал арест наивного заступника и казнь. Второй дядя, П. Т. Калиновский, подполковник старой армии, крупный инженер-дирижаблестроитель, отделался двумя годами тюрьмы. Десять лет получил отчим Мусатова, В. И. Пушкартский. Его выпустили, умирающего от чахотки, на год раньше срока. Всего месяц подышал он вольным воздухом возле матери.

Отец Мусатова, капитан старой армии, участник русско-японской и мировой войн, скончался на службе в Красной Армии в 1920 г., но документы не сохранились, и сына преследовали «как чуждый элемент» на всех этапах жизни, начиная со школы, наравне с детьми «кулаков». В истории судьбы Мусатова отразилась судьба нескольких поколений народа-мученика эпохи террора. И все же Игоря Евгеньевича можно считать счастливчиком. Он выдержал ежовско-бериевский конвейер, устоял под пытками. Следствие затянулось на полтора года, и тут настала краткая оттепель — сталинская политика совершила легкий изгиб, на волю выпустили несколько десятков командиров невысокого ранга. Мусатов попал на фронт, был награжден боевыми орденами и закончил войну начальником штаба 2-й гвардейской Таманской дивизии. Геройски защищали Родину его однодельцы, объявленные в тридцать седьмом «врагами народа».

Террор в армии к началу 1938 г. стал действительно тотальным, он грозил смести весь офицерский корпус. Но всего этого казалось мало. В январе генсек распорядился разослать на места директивное письмо ЦК «О недостатках в партийно-политической работе в РККА и мерах к их устранению». До сих пор брали только разоблаченных шпионов и диверсантов, забывая о «политически бесхребетных», тех, что самоустранились от борьбы с предателями. Надо призвать к ответу всех потенциальных врагов. Перед этой новой директивой никто не мог чувствовать себя в безопасности, ни один комиссар, ни один интендант, даже ни один особист. Особые отделы были установлены в каждом батальоне, сотрудники армейской контрразведки гнездились во всех подразделениях, начиная с роты. Однако массовый террор не миновал и эту службу НКВД, так же, как политическое ведомство. Подсчитывая общие потери, понесенные в годы террора армейской парторганизацией, Ю. Петров приводит такие данные: к концу 1937 г. численность членов партии в РККА уменьшилась по сравнению с 1932 г. вдвое — до 150 тысяч [43]. Если учесть, что среди политработников беспартийных быть не могло, а в командном составе членов партии насчитывалось не менее 90%, то общий урон (без учета особистов, которых было в армии 20—25 тыс.) после сталинских репрессий составляет не менее 80 тысяч.

---

[43] Петров Ю. Партийное строительство в Советской Армии и Флоте. М., 1964, с. 312, 355.

екирский трудится по
рского тоже арестова-
ы в тюрьме?.. Когда
атова встревожилась:
играли...» — «Какая же
аг, как и я. Тогда и

ервым пострадал уже
ст по нефтеперегонке
ии». В тридцать седь-
ика старой армии, ин-
о, работал в последнее
а начались массовые
служивцев, пенсионер
просил освободить не-
аивного заступника и
ковник старой армии,
двумя годами тюрьмы,
тский. Его выпустили,
го месяц подышал он

ик усско-японской и
ии 1920 г., но доку-
чуждый элемент» на
с детьми «кулаков»,
кольких поколений на-
геньевича можно счи-
ски конвейер, устоял
а, и тут настала крат-
егкий изгиб, на волю
сокого ранга. Мусатов
ми и закончил войну
визии. Геройски защи-
щать седьмом «врагами

тельно тотальным, он
этого казалось мало.
ирективное письмо ЦК
РККА и мерах к их
ных шпионов и дивер-
, что самоустранились
у всех потенциальных
ог чувствовать себя в
нт, даже ни один осо-
батальоне, сотрудники
азделениях, начиная с
лу НКВД, так же,
потери, понесенные в
Петров приводит такие
ии в РККА уменьши-
. Если учесть, что сре-
а в командном составе
бщ урон (без учета
ле сталинских репрес-

кой Армии и Флоте, М.,

Опубликованные неоднократно в печати данные А. И. Тодорского неполны, они не охватывают репрессий 1938—1939 годов. Общая доля репрессированных (из них уничтожено более 9/10) в среде высшего командования — от маршала до генерал-лейтенанта (в новых званиях) — составила 93 процента. Потери в остальных рангах не столь разительны, но то, что полками в начале Отечественной войны пришлось командовать лейтенантам,— факт достоверный[44]. К концу 1938 г. Сталин не оставил в живых ни одного заслуженного полководца. Во главе вооруженных сил оказались марионетки Ворошилов, Буденный, Тимошенко да несколько карателей из дома на Лубянке, вроде Фриновского (нарком военно-морских сил). Им под стать были Кулик и Щаденко, участники истребления командования. Остается назвать Льва Мехлиса, набившего руку на политических казнях. Его Сталин и поставил во главе Политуправления Красной Армии.

А несколько случайно уцелевших военачальников могли действительно благодарить только случай. Комкор А. И. Тодорский попал вместе с другими военными того же ранга в Лефортово. Специальная «тройка», так сказать, полевой вариант Особого совещания, оперативно отправляла в небытие одного комкора за другим: несколько минут судебной церемонии, короткое совещание, смертный приговор, и жертву оглушают в соседней комнате ударом молота по голове. Тело спускают в подвал, а там слишком живучих достреливают. Подошла очередь Тодорского. К счастью, один из трех судей оказался его давним сослуживцем. Он спросил комкора: «Вы ли это, Александр Иванович?» В тройке случилось замешательство. Посовещались и объявили экстраординарный приговор — 15 лет.

Генерал А. В. Горбатов, автор книги «Годы войны», в которой рассказано и о годах тюремных, был спасен Буденным. Вмешательство маршала — случай единственный, но оно все же помогло комкору выжить. Зимой 1939 г. командира корпуса Константина Рокоссовского перевели в Бутырскую тюрьму. Убежденный коммунист, он вступил в партию в девятнадцатом году и успел зарекомендовать себя смелым и умелым полководцем. В камере он встретил известного большевика. «И ты попал, старик? Что творится! Я ничего не могу понять. Это ведь хуже, чем бить из орудий по своим... Милый, ты старше, скажи, объясни, дай ниточку, чтобы я понял... Может, это так нужно сейчас?»

Рокоссовскому со следователем повезло. Ему, уроженцу Польши, могли «пришить» шпионаж и расстрелять, а его всего-навсего отправили в лагерь. Он угодил в Княж-Погост, севернее Котласа, оттуда его освободили в 1940 году. Тюремные переживания остались с ним навсегда. Он совершенно не терпел энкаведистов и держал в личной охране только военных. После войны Сталин против желания маршала поставил его министром обороны Польши. В Варшаве Рокоссовскому довелось стать мишенью нескольких покушений польских патриотов, а в 1956 г. покинуть пределы Польши. «Какая горькая судьба! — сказал он другу.— В России меня считают поляком, а в Польше — русским».

Из пяти маршалов к 1939 г. Сталин оставит в живых лишь двух конников — Ворошилова и Буденного. Вслед за Тухачевским генсек казнит Егорова. Очередь Блюхера подойдет осенью тридцать восьмого. Вдова маршала Глафира Лукинична вспоминает, как в июле в Хабаровск прибыли начальник Главного политуправления РККА Мехлис и начальник пограничных войск НКВД Фриновский. «С Василием Константиновичем они беседовали в его домашнем кабинете. Зайдя в спальню за папиросами, напряженный внутренне муж попросил принести сюда коньяку. Я стала просить ни в коем случае не пить. За стеной же они...— Ты знаешь,— сказал Василий Константинович,— сейчас мне

[44] Рапопорт В., Алексеев Ю. Ук. соч., с. 352.

крайне необходимо это. Приехали акулы, которые хотят меня сожрать. Они меня или я их, я не знаю. Второе маловероятно!» [45].

Когда по случаю победы 6 августа у озера Хасан и в связи с восьмой годовщиной ОКДВА в Хабаровске проходила демонстрация трудящихся, имя маршала Блюхера не вспомнили ни разу. Ни одного портрета его в городе и на площади... Тогда же исчезло имя маршала из популярной песни. «Василий Константинович,— продолжает вдова маршала,— вернулся с фронта в своем служебном вагоне. В салоне ехали Мехлис и Фриновский. Муж, войдя в свое купе, несколько раз повторил: «Все предали, все предали!..». Дома на него было страшно смотреть. Он вновь обвинял кого-то в предательстве».

Потери в боях были ужасающие, и более всего этому способствовал сталинский фаворит Мехлис, который с присущей ему наглостью вмешивался в оперативное командование и отдавал свои распоряжения войскам. Это он чуть не погубил 40-ю стрелковую дивизию, приказав ей наступать на совершенно не пригодном для этого участке. Блюхер отменил приказ чиновника и спас дивизию вместе с новыми командирами. Прежние все погибли в тридцать седьмом как «враги народа». Все кроме комиссара Кирилла Руденко. Его зверски пытали в хабаровской тюрьме, возили вместе со смертниками на знаменитую Фенину Гору, близ Никольска Уссурийского. Там комиссара перед расстрелом принуждали подписать признания, затем «казнили», отправляли назад в тюрьму и вновь привозили на расстрел... Спасла его стойкость невероятная, а может быть, пресловутая бериевская «оттепель» 1939 года» [46].

18 августа маршал Блюхер вылетел в Москву. На заседании Политбюро его резко критиковали за последнюю военную кампанию: якобы она затянулась по его вине. К тому же командующий допустил значительные, вовсе неоправданные потери. Блюхер входил в высший партийный орган как кандидат в члены Политбюро, но протоколы последних заседаний ему уже не присылали. Это был еще один тревожный сигнал... На этом заседании Блюхера вывели из состава Военного Совета при наркоме обороны, сняли с поста командующего Дальневосточным фронтом. Генсек на сей раз надел маску беспристрастного арбитра, он вроде бы не потерял благорасположения к маршалу, он даже советовался с ним по поводу строительства на Дальнем Востоке новой стратегической железной дороги.

Вернувшись в гостиницу, Блюхер готов был застрелиться, удержала мысль о семье. Жена с детьми уже выехала в Москву, что с ними станется? Прошла неделя, еще одна... Неожиданно Ворошилов предложил Василию Константиновичу отдохнуть вместе с семьей на его сочинской даче «Бочаров ручей». Перебраться из гостиницы в служебный вагон помог неизменный адъютант маршала Иустин Крысько. Он должен был сопровождать вагон в Сочи, но перед самым отходом исчез, навсегда. На даче под видом охраны, обслуги — агенты НКВД. Прослушивание. Отсутствие писем. «Это же изощренное издевательство»,— вырвалось однажды у Василия Константиновича.

Близилась неминуемая расправа. Из Хабаровска прибыл младший брат маршала, капитан ВВС. Он сообщил о секретном приказе по РККА от 4 сентября, согласно которому Блюхер располагал в Токио своей резиденцией и готовился к перелету в Японию. Но измену предотвратил брат Блюхера, летчик. На удивление примитивно сработанная провокация. Знакомый стиль... Пришли за Блюхером 22 октября. С ним вместе арестовали жену с детьми. Младшему, Василину, исполнилось восемь месяцев, он так и пропал, больше его Глафира Лукинична никогда не увидит. На Лубянке ее удостоит допросом сам Берия. Дадут ей, через

[45] Советский цирк, 30.VII.1988.
[46] По воспоминаниям И. Е. Мусатова.

ОСО, 8 лет лагере:
Он сказал ей за н
не существует. На
подпишет...».

В чем же он, к
в стране наградили
ра, Челябинск, То
разве не он, главн
Сунь Ятсену созда
лей — по очереди и
Иванов. Будни луб
положили на ладон
отражен в докумен
хранились лишь ус
набросился на пала

Прошли годы.
день, поехала на р
тили в детдом. На
Кемерово, она приб
лагерной телогрейке
идти. Я как раз с
разговорились. Спу
ский дом. Но ведь
«Отец девочки рас
ник упал на колен
лагерные чуни ноги.

ОСО, 8 лет лагерей за «недонесение». А муж знал, чем все кончается. Он сказал ей за несколько дней до ареста: «Абсолютно смелых людей не существует. Начнут выламывать руки и ноги — никто не выдержит, подпишет...».

В чем же он, крестьянский сын, провинился перед партией? Первым в стране наградили его орденом Красного Знамени. И еще тремя. Самара, Челябинск, Тобольск, Каховка, Перекоп, Волочаевка... А Китай — разве не он, главный советник революционного правительства, помогал Сунь Ятсену создавать армию? Истязали маршала четверо следователей — по очереди и все вместе. Фамилия одного стала позднее известна — Иванов. Будни лубянских застенков... Палачи вырвали у Блюхера глаз, положили на ладонь: «Будешь запираться, вырвем второй». Этот эпизод отражен в документах прокуратуры. О последнем часе полководца сохранились лишь устные предания. Вызванный в кабинет Берии, Блюхер набросился на палача и был застрелен на месте.

Прошли годы. Глафира Лукинична, отбыв свои восемь лет день в день, поехала на розыски дочери. Ребенка в пятилетнем возрасте поместили в детдом. На станцию Красноярку, за далеким сибирским городом Кемерово, она прибыла ночью. Кто-то из местных, оглядев женщину в лагерной телогрейке, заметил: «У нас тут пошаливают, нельзя вам одной идти. Я как раз собираюсь в ту сторону. Пойдемте вместе». В дороге разговорились. Спутник оказался автомехаником. Да, он знает этот детский дом. Но ведь там содержат детей расстрелянных врагов народа?..— «Отец девочки расстрелян».— «Извините, как ваша фамилия?» И механик упал на колени перед вдовой погибшего маршала, обнял обутые в лагерные чуни ноги...

(Окончание следует)

шенную и вместе
Октября. Это был
горечь ее непол-
. Нет нужды вы-
образцов, считал
о революционной

ения о будущем.
встретивший ре-
рвую империали-
и своего положе-
бо шансы откры-
ых условий для
ения социализма
ь культуры», то
ем предпосылок»
: в ти и совет-
аков был извле-
я всех стран, не
ресса или испы-
ющего» буржуаз-

10/1989

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПУБЛИЦИСТИКА

СТАЛИН И ЕГО ВРЕМЯ

А. В. Антонов-Овсеенко

Самоубийство Гитлера, сожжение трупа и установление личности фюрера — факты достаточно известные. Сталин первоначально усомнился в данных экспертизы и распорядился доставить в Москву опознанные челюсти диктатора. Проведенное повторное исследование подтвердило выводы первой комиссии, а генсек смог убедиться в справедливости древней пословицы: «Труп врага хорошо пахнет» ...Муссолини был казнен, как разбойник с большой дороги. На Гитлера позорный конец итальянского партнера подействовал удручающе. Это ускорило его решение покончить с собой. Тело Гитлера, подобно кукле, завернули в ковер, облили керосином, сожгли в яме.

Сталин искренне считал, что великий диктатор имеет право на величественную смерть. А петля, ковер... Что подумают люди? Нет, за своих подданных генсек спокоен. Хотя, как знать, что с ним сделали бы в конце сорок первого, в случае поражения?.. Все чаще задумывался вождь о близком конце. Однажды, беседуя с патриархом Алексием, Сталин спросил: «Как церковь относится к бессмертию души?» — «Душа бессмертна»,— ответил пастырь. «А как церковь относится к телесному бессмертию?» — продолжал любознательный правитель. «Телесного бессмертия церковь не признает».— «Это очень печально...»

Кир жаждал чужой крови. Тамарис, вождь племени массагетов, предков нынешних туркмен, поклялась утолить его жажду. Она выполнила клятву. У Шарлотты Кордэ достало мужества убить Друга народа Марата. Софья Перовская организовала покушение на жизнь Александра II. Мария Спиридонова застрелила тамбовского вице-губернатора Луженовского, жестокого усмирителя крестьян. Так действовали женщины.

Среди приближенных Сталина, а там были и военные, и революционеры, не раз рисковавшие жизнью, не нашлось ни одного решительного мужчины. Таких генсек к своему трону не приближал. В 1938 г. старый чекист А. Х. Артузов перед своей гибелью написал кровью на стене тюремной камеры: «Честный человек должен убить Сталина» [1]. Не нашлось на него честного человека. Ни одного не нашлось.

Сын Троцкого, Лев Седов, тоже взывал к совести современников: «Не следует смущаться в выборе тактики и методов, необходимых для борьбы с Джугашвили. Тиран заслуживает того, чтобы быть сраженным, как тиран» [2]. По приказу тирана убили Седова, убили в Париже его малолетнего сына. Сталин уничтожал не только заслуженных чекистов.

Сталин умер в постели. Если бы не болезни, он мог бы еще жить и

Окончание. Начало см.: Вопросы истории, 1989, №№ 1–4, 6–9.

[1] Цит. по: Д'Астьев дела Вижери. Сталин. Париж. 1963, с. 56.
[2] Цит. по: Авторханов А. Загадка смерти Сталина. Зап. Берлин. 1976, с. 200.

жить. И править на радость и счастье человечества. Так думали все или почти все, оплакивая кончину вождя. Он прожил без малого 73 года. Прожил? В обычном понимании он не жил вовсе, ибо не любил жизни. Сея вокруг себя страх и смерть, он, как последний трус, боялся лишь утраты жизни. Ведь и червь слепой уползает от смерти...

4 марта в правительственном бюллетене можно было прочитать: «Анализ мочи в пределах нормы». У божества тоже есть моча?.. 4 марта 1953 г. кончился культ личности Сталина. Хотя мало кто это заметил. Газеты продолжали печатать лживые бюллетени о состоянии здоровья усопшего вождя.

Чем-то его кончина напоминает смерть Ивана Грозного в марте 1584 года. Князья Мстиславский и Шуйский, бояре Романов и Бельский — их царь назначил опекунами старшего сына Федора — распустили слух о возможном выздоровлении царя... Кончину императора Николая I в феврале 1855 г. сопровождали несуразные медицинские бюллетени.

Туман над обстоятельствами смерти Сталина рассеивается лишь в наши дни, спустя десятилетия. Это была насильственная смерть, и ускорил ее сам хозяин, отстранив многолетних преданных помощников — Молотова, Ворошилова, Микояна, Кагановича. Сталин приблизил к себе Берию и Маленкова вместе с Хрущевым и Булганиным. Эта четверка посещала вождя на ближней даче, в Кунцево, последние недели. Ошибаются те, кто полагает, будто все четверо действовали заодно [3]. Четверку раздирали противоречия и взаимное молчаливое недоверие. Берия с Маленковым значительно превосходили вторую пару и умом и характерами. Хрущева с Булганиным Сталин взял в свой политический театр на роли простаков. Это выглядело вполне естественно, так же как назначение Маленкова на амплуа резонера. Берия попал на роль злодея еще в 20-е годы. Однако он обладал могучим сценическим темпераментом и не всегда вписывался в отведенные ему режиссером рамки. В истории дворцовых интриг Берия с Маленковым запечатлены неразлучной парой. Их близость зафиксирована на множестве фотографий и в кино. В действительности Берия, сделав своего партнера главным козырем в борьбе за власть, не выпускал его ни на минуту из цепких рук. Сталин ревниво следил за маневрами могущественных фаворитов. Никто в его окружении в последнюю пору не смел открыто, на его глазах демонстрировать столь явную близость. О чем они там сговариваются?..

Часто спрашивают, неужели на Сталина не было ни одного покушения? Да, ни одного. На жизнь Гитлера заговорщики покушались четырежды, на жизнь кремлевского диктатора — ни разу. Да их и не было у нас, заговорщиков, ибо уже к началу 30-х годов с именем Сталина связывали все победы социалистического строительства. И разгром «троцкизма». И укрепление единства партийных рядов. И подъем мирового коммунистического движения. В спорах, затеваемых оппозицией, в ее планах никогда не заходила речь о физическом устранении Сталина. Позднее, став признанным вождем, вознесенный над простыми смертными Сталин окружил себя подручными особой породы. В результате тщательной селекции он избавился от всех, кто был способен самостоятельно мыслить и решительно действовать.

И еще один фактор, гарантировавший безопасность диктатора, — образцовая, глубоко и широко эшелонированная система охраны. В этом смысле Кремль представлял собой военную крепость. Что касается квартиры Сталина, то она охранялась особенно тщательно. Так же как подмосковные дачи — ближняя и дальняя. В распоряжении Николая Власика находились целые дивизии внутренних войск, оснащенные современной военной техникой. Эти подразделения обеспечивали покой вождя в поездках по городу и на южные дачи. И везде — специальные технические

[3] Аллилуева С. Только один год. Нью-Йорк. 1969, с. 335.

средства, подкрепле
ботанным регламен
...Из Спасских
массивные, с черны
из них вместе с те
рядовой марки. Он
Большого театра в
эшелон личной ох
контролируют, вызы
эффект запланиров
тод, давно испытан
антагонизм в среде
Однако многоя
равления. Как сви
кухню, а также хл
ложением актов, п
печатью [4]. Берия п
ленные травами, до
ком хорошо знали
нович.
По условиям иг
покушения на жизн
шал в своей крем
пробы воздуха на п
Подробное описа
томобилей и специ
войск и отрядов с
лишь одно важное
теля Председателя
продолжал куриров
управления личной
ему Сталин никак
и дачного коменда
МХАТа. А Берия н
дач, ему удалось п
ков. Противоборств
лось не один год
была нелегкой. Отх
каждую ночь: чья в
Была в системе
Берии, — личная ка
тогда еще по стаж
вскоре стал функци
бюро. Зато этому
звенья охраны Кре
ного механизма Ст
шева. Сей опытны
помощником хозяи
Сталин присвоил П
последнее время не
нять министрам и
вопросы следует пре
Такая практика
мел сохранить за со
ЦК и правительст

[4] Там же, с. 336.
[5] Аллилуева С

средства, подкрепленные жестким двойным контролем и детально разработанным регламентом посещений, выездов, прибытия на место.

Из Спасских ворот Кремля выезжает легковая машина, за ней — массивные, с черным отблеском «зилы»: первая, вторая, третья. В одной из них вместе с телохранителями — вождь. Замыкают колонну машины рядовой марки. Они мчатся по внезапно опустевшей улице, а из двора Большого театра выезжают специальные скоростные машины — второй эшелон личной охраны генсека. Дублеры подстраховывают основных, контролируют, вызывая неприязнь и даже ненависть коллег. Именно этот эффект запланировал Сталин, конструируя механизм своей охраны. Метод, давно испытанный им в Политбюро, где он постоянно провоцировал антагонизм в среде подручных: «Разделяй и властвуй!»

Однако многоярусная охрана не спасала от другой опасности — отравления. Как свидетельствует Светлана Аллилуева, все продукты на кухню, а также хлеб, фрукты, вино доставляли в особых пакетах с приложением актов, подписанных токсикологами и скрепленных гербовой печатью[4]. Берия предпочитал свою кухню, ему блюда, обильно приправленные травами, доставляли в горшочках с его личной дачи. Они слишком хорошо знали друг друга, Лаврентий Павлович и Иосиф Виссарионович.

По условиям игры предполагалось существование еще одного способа покушения на жизнь небожителя — отравление воздуха, которым он дышал в своей кремлевской квартире. Поэтому там периодически брали пробы воздуха на предмет обнаружения диверсии[5]. Нелегкая жизнь...

Подробное описание системы охраны генсека, его бронированных автомобилей и специальных поездов, мощных подразделений внутренних войск и отрядов сыщиков заняло бы объемистую монографию. Отметим лишь одно важное обстоятельство: формально занимавший пост заместителя Председателя Совета Министров СССР Лаврентий Берия не только продолжал курировать карательные органы, но и держал в руках нити управления личной охраны диктатора и малых вождей. Нет, довериться ему Сталин никак не мог и потому держал под своим личным контролем и дачного коменданта, и коменданта Большого театра, и коменданта МХАТа. А Берия норовил продвинуть своих агентов в обслугу сталинских дач, ему удалось перевербовать кое-кого из особо доверенных охранников. Противоборство Папы Большого и Папы Малого на этом поле длилось не один год уже с переменным успехом. Жизнь подручных тоже была нелегкой. Отходя ко сну после государственных трудов, они гадали каждую ночь: чья возьмет?

Была в системе сталинской диктатуры цитадель, недоступная даже Берии,— личная канцелярия вождя. Создавая ее в 20-е годы, молодой тогда еще по стажу генсек позаботился и об особом секторе, который вскоре стал функционировать как орган, неподвластный ни ЦК, ни Политбюро. Зато этому сектору были подвластны, помимо иных сфер, все звенья охраны Кремля и обслуживания вождей. Во главе этого закулисного механизма Сталин поставил преданнейшего Александра Поскребышева. Сей опытный функционер стал, подобно Власику, незаменимым помощником хозяина в постоянно меняющейся кремлевской иерархии. Сталин присвоил Поскребышеву звание генерал-майора и называл его в последнее время не иначе, как «Главным». Тем самым генсек давал понять министрам и кое-кому из членов Политбюро, что интересующие их вопросы следует предварительно согласовывать с Поскребышевым.

Такая практика вызывала раздражение не одного лишь Берии. Он сумел сохранить за собой контроль над медицинским обслуживанием членов ЦК и правительства. Бдительное око Берии чувствовали на себе все

---

[4] Там же, с. 336.
[5] Аллилуева С. Двадцать писем к другу. Нью-Йорк. 1983, с. 6–7.

личные врачи Сталина и его подручных. Но когда их 2 марта вызвали на ближнюю дачу, среди докторов не оказалось ни одного из постоянно наблюдавших за здоровьем вождя. Кто, кроме Берии, мог отстранить личных врачей Сталина и сместить начальника IV Главного Управления в Министерстве здравоохранения СССР?

За две недели до этих событий был арестован генерал Власик. В то раннее утро он после ночного застолья обходил по обыкновению комнаты ближней дачи и, заметив на полу какую-то бумажку, спрятал ее в карман. Агенты тайной службы установили потом, что Власик припрятал документ особой секретности. Уличенный в измене генерал попал на лубянский конвейер и под пытками признался в государственной измене. Снятие с должности Поскребышева было проведено по той же схеме. Ему инкриминировали утечку государственных тайн. Тогда же, как следует из воспоминаний Хрущева, внезапная смерть настигла заместителя коменданта Кремля П. Е. Косынкина. Генералу едва исполнилось 50 лет. Кому-то он мешал...

Так рухнули стены казавшейся незыблемой крепости, и, когда у Сталина случился инсульт, спасти его могло лишь чудо. Обожествленный при жизни вождь в чудеса не верил. Не верил в них и тот, кто решил его устранить.

Можно подумать, что Берия в той ситуации проявил необыкновенное мужество. В самом деле, вступив в единоборство с тираном, он каждый час, каждую минуту рисковал жизнью. Сколько уже подручных, верных, преданных, отправил Сталин на плаху без видимой причины, следуя порой злому капризу. Решительность Берии легко объяснима. Летом 1938 г., незадолго до назначения его заместителем наркома внутренних дел, Сталин приказал подготовить ордер на его арест. Кто-то (с чьего соизволения?) предупредил секретаря ЦК Компартии Грузии, и тот поспешил в Москву с объемистой папкой каких-то вынутых из личного сейфа документов. Устраивая эту маленькую, достаточно прозрачную провокацию, хозяин дал понять своему новому фавориту, что жизнью и смертью подданных по-прежнему будет распоряжаться он один.

Прошли годы. Берия обрел огромную власть, он стал слишком опасен, и под узким лбом стареющего диктатора зреет план устранения соперника. Он инспирирует «мингрельское дело», затем — «дело кремлевских врачей». Во главе органов госбезопасности ставит С. Д. Игнатова, лично преданного ему политработника. Поводы для ареста Берии налицо, исполнитель наготове.

Но не только чувство обреченности толкало Берию на крайние меры. Его всегда, с первых ступеней политической карьеры, манила власть. Ради нее он совершил столько злодейств в Закавказье, потом в Москве, что мог по праву составить здоровую конкуренцию самому Сталину. Незадолго до гибели вождя Хрущев поделился опасениями с Булганиным: «Ты знаешь, какая ситуация сложится, если Сталин умрет? Ты знаешь, какой пост хочет занять Берия?» — «Какой?» — «Он хочет стать министром госбезопасности. Если он им станет, то это — начало конца для всех нас... Что бы ни случилось, мы абсолютно не должны допускать этого».

Этот разговор, приведенный им в воспоминаниях, лишний раз свидетельствует о том, что партнеры Берии не подозревали о его готовности умертвить хозяина. Дальнейшие события стоят подробного рассказа.

Вечер 28 февраля четверо особо приближенных провели со Сталиным за обеденным столом на даче. Хозяин изрядно выпил и проводил гостей после полуночи, будучи, как запомнилось Хрущеву, в хорошем настроении. 1 марта вечером их вызвали срочно на дачу. Сталин потерял сознание, упал с кровати, лишился речи. Однако четверка не осталась у больного. Все уехали, не вызвав даже врача. Почему?

Ответ на этот воп
Когда дежурный оф
совсем плохо и он х
поднимайте паники,
критическом состоян
жил врачебную пом
никто в помощи не
пораженному инсуль

И еще одна улик
точно рассчитанным
следы кровавой пен
кие подозрения, и в
«Результаты патолог
ли диагноз... устано
с момента возникнов
гичные меры лечени
отвратить роковой ис

Картину доверша
на его даче. Всех о
касается обслуги, то
люди, собрали вещи
грузовик — все куда
живших здесь по
вышвыривали на ул
этот вожделенный п
свидетелях. Некото
торых специалистов

...Гроб с телом С
бом начали по стар
генерал. По случаю

Это были гранди
дире генералиссиму
И тысячи любопытн
лучших традициях
Гроб с телом генс
ков — по старшинст
Это они задали
глазах, стенания...
сад. Один из многи
нейке: «Дяденька
заплакали, кроме о
нице. К святотатцу
ницу, поставили в у
...Воркута. На
на гипсовые плечи
пялили промасленн
высился еще один
Смерть тирана пор
и даже на свободу.
рядки». Забастовал
Аяч-Яге и рабочи
Р. А. Руденко и за
ленников. Обещали
ны вплоть до пер
экзекуцию на шах

Там же, с. 21–22

ver-
rilzsam-
sen. Da dies
wski am nächsten
r zuvor vernommene
ausgesagt, Platek habe die
zu hintertreiben versucht. Er
wiesen, das Auto aus Piotrowskis
ne anderswohin zu bringen, nachdem
r dem Parkplatz des Innenministeriums
ntdeckt worden war.

23/1.85 NZZ

Festnahme eines sowjetischen Historikers

(Mitg.) Wie erst jetzt aus der Sowjetunion berichtet wird, ist Ende letzten Jahres der Moskauer Historiker *Anton Antonow-Owsejenko* unter der Beschuldigung der «antisowjetischen Agitation und Propaganda» verhaftet worden. Antonow-Owsejenko befindet sich dem Vernehmen nach derzeit im Moskauer KGB-Gefängnis Lefortowo. Der 64jährige Historiker, Sohn eines prominenten Alt-Bolschewiken, hat unter Stalin über 10 Jahre in Haft verbracht, nachdem sein Vater 1938 erschossen worden war und seine Mutter im Gefängnis Selbstmord verübt hatte. 1983 war auch in deutscher Übersetzung Antonow-Owsejenkos vielbeachtetes Buch «Stalin – Porträt einer Tyrannei» erschienen. Der Grund für die jetzige Verhaftung des Historikers wird in dessen Autorschaft eines Buches über den einstigen sowjetischen Innenminister und NKWD-Chef *Lawrenti Berija* vermutet. Nach unbestätigten Berichten soll das Manuskript bereits im Westen sein.

Das Wetter in E
und im Mit

Lillan Ehrenström:

Raouls föreslina väska.
Foto lämnat T. mig i London

Tamentin: brev från Per Anger 6.4.78.

EXPRESSEN

SOLEN I MORGON
UPP: Lund 5.18, Göteborg 5.19, Stockholm 4.51, Härnösand 4.44, Luleå 4.18
NED: Lund 18.53, Göteborg 19.02, Stockholm 18.41, Härnösand 18.49, Luleå 18.41

Han kan lösa gåtan Raoul Wallenberg

Eric Sjöquist

Antikhandlaren Jan Kaplan, 66, är den ryss som är orsaken till den nya, stora aktiviteten runtom i världen i fallet Raoul Wallenberg.

Det är Jan Kaplan som berättat om att han i Butyrkafängelsets sjukavdelning (utanför Moskva) 1975 träffade en svensk, som uppgav att han varit fånge i Sovjet i 30 år.

Denna information har tillsammans med andra icke offentliggjorda vittnesmål övertygat den svenska regeringen och höga amerikanska politiker om att Jan Kaplan träffade Raoul Wallenberg.

Nya informationer i fallet Raoul Wallenberg gör gällande att den försvunne svenske diplomaten levde så sent som 1975.

Jan Kaplan — ryssen som utlöst den stora aktiviteten världen runt i fallet Raoul Wallenberg. Själv vet Kaplan ingenting om detta. Han sitter fängslad någonstans i Sovjet.

— men han hålls fängslad i Sovjet

Jan Kaplan vet ingenting om den starka reaktion hans uppgifter skapat. Han sitter nämligen fängslad någonstans i Sovjet.

Ungefär samtidigt som den svenska regeringen nåddes av hans berättelse arresterades Jan Kaplan av den sovjetiska hemliga polisen (KGB).

Antikhandlaren Kaplan häktades första gången 1974 av okänd anledning och dömdes till 10 års fängelse. Hans dotter Anna Bilder i Israel slog larm om detta. Hon skapade en internationell aktion för sin far. Hans fall omnämndes bland annat i Radio Free Europes sändningar till Sovjet. Anna Bilders aktion ledde till att Jan Kaplan släpptes i början av 1977.

Kaplan hade då suttit häktad i Ljubljana- och Lefortovskajafängelserna. En kortare tid var han intagen på Butyrkafängelsets sjukavdelning.

När Kaplan blev frigiven 1977 Bilder om sitt möte med svensken.

Ytterligare två personer har ungefär samtidigt troligen fått samma uppgifter. Dessa bor i USA.

Efter sin första kontakt med dottern söktes Jan Kaplan av KGB, men han var då oanträffbar. Senare påträffades han och arresterades i Azerbadjan och fördes till ett fängelse i Komidistriktet.

Jan Kaplans hustru blev också förhörd av KGB, som bad henne varna dottern för att fortsätta "agitationen mot sitt hemland", det vill säga agera i fallet Raoul Wallenberg.

Jan Kaplans vittnesmål utlöste emellertid en mängd aktioner.

- Svenska UD skickade den 3 januari i år en not till Sovjet i ärendet.
- Senator Frank Church, ordförande i amerikanska senatens utrikesutskott, begärde alla tillgängliga informationer om Wallenberg av Sovjets Washington-ambassadör Anatolij Dobrynin.
- USA:s utrikesminister Cyrus Vance gjorde för cirka fyra veckor sedan en framställning till Sovjet i fallet Wallenberg.
- Statsminister Ola Ullsten skrev den 22 augusti ett brev till Sovjets premiärminister Alexej Kosygin.
- Den amerikanske senatorn Joseph Biden och sex andra senatorer tog upp fallet Wallenberg i ett brev till president Leonid Brezjnev. Det skedde förra torsdagen i Moskva, där senatorerna diskuterade SALT 2-avtalet med höga sovjetiska ledare.

I dag, måndag, har en svensk Raoul Wallenberg-kommitté arrangerat en konferens i Stockholm, där det bland annat aviseras att en Raoul Wallenberg-förening skall bildas i Sverige för de fortsatta ansträngningarna att få klarhet om svenskens öde.

BREV TILL B.O.

BARNOMBUDSMANNEN
Expressen 105 16 Stockholm

Din tur nästa gång

Morsning!

Jag hoppas verkligen att någon känner sig träffad ordentligt när jag börjar snacka om utfrysning. Hur kan man vara så avundsjuk? För det är man om man fryser ut någon. Fråga mig, jag har blivit utvald av en hel klass — bara tjejerna. Det är vidrigt!

Jag råkade ha lätt att få killar, klädde mig snyggt, fick många kompisar.

Det är lika bra ni skärper er, för vad tjänar ni på det, att den som är utsatt trycks ner, de ska känna sig utstötta. Men passa dig för att trakassera en medmänniska, det kanske blir din tur nästa gång.

...Ängeln...

Världens största

Hej B.O. och "Beatles forever"!

När jag läste eran insändare kunde jag inte hålla tyst. Jag kände att jag var tvungen att försvara oss Elvis-fans. Fast i och för sig behövs det ju inte, eftersom alla vet att Elvis står först på listan över musikhistorien (sedan följer Beatles).

Och om man skulle ha Elvisprogram på radion osv skulle det bli alldeles för tjatigt. För "the king" hör man ofta ändå. Och Elvis fan-club är världens största. Och hör sen!

Vi som vet

Se hit, Lena!

Hej B.O, och alla B.O.-läsare!

Jag skulle vilja svara Lena Johansson som skrev och frågade vad böckerna 3 och 4 i "Tjejlaget" heter. Nummer 3 heter "Gift dig inte pappa" och nummer 4 "Gå på mål Milijana". Sen kan jag tala om vad bok 1 och 2 heter för dem som blivit intresserade och vill läsa böckerna. "Du behövs i laget Karin" och "Ge inte upp Birgitta".

Sen vill jag passa på och fråga om de är någon som vet om det finns några andra dockor än Holly, Carrie och Robby Hobbie i Holly Hobbie-serien.

Hej svejs, Saris

Alexander-Hirdman Москва 14.6.79 г.

Дорогие мои Аня,
Женя, Машенька и Данечка! PZEU

Пишу это письмо и не уверена, что оно попадет в ваши руки, что с ним не случится то же самое, что и с предыдущими пятьюстами письмами, из-за которого он уже почти полторы года опять сидит, но нам теперь тут уже нечего после того, что случилось с отцом. Я все время не хотела, да и не могла писать, тем более при твоей беременности и потом после родов, да и писем не было тоже помочь папе. Я уже потеряла всякие надежды, после того как папу вызвали на Лубянку и, наконец, узнала, что все несчастье получилось из-за письма по поводу этого невайцзрейдиш неведы Вальберга, с которым он встретился в тюремной больнице, когда у папы было воспаление легких и сердечный приступ. Папа написал об этом Вальберге какое-то длинное письмо и дал его тебе с собой и нельзя сказать отправить его тебе через какого-нибудь иностранного туриста. Ходил каждую субботу к аптеке, где бывают туристы, но там у него дело не получалось, он

приходил домой усталый и рассказывал, что все боятся переводить через границу письмо. Однажды папа пришел веселый домой и сообщил мне, что, наконец, ему удалось передать письмо молодому иностранному туристу, который обещал из Вены или Германии /уже не помню/ отправить это письмо тебе в Израиль. Через несколько дней, это было в пятницу вечером 3го февраля, сделали дома тщательный обыск и забрали папу с собой. И вот уже почти полтора года как он томится то ли на Лубянке, то ли в Лефортово. Теперь я потеряла все надежды вас когда-нибудь увидеть. Когда меня вызывали в МГБ на Лубянку то разгневанный полковник кричал: вот советская власть отнеслась к нему гуманно и по болезни освободила его, а он, неблагодарный, вздумал заняться нелегальной отправкой через иностранцев антисоветских и клеветнических писем в Израиль. А ваша дочка, кричал он, занялась там в Израиле антисоветской пропагандой. Успокоившись, он сказал, если ваша дочь хочет его когда-нибудь видеть, то пусть прекратит свою бурную

деятельность против своей родины. Это его слова. О папе он сказал, что он здоров, но его судьба зависит от поведения его дочки в Израиле, т.е., чтобы ты там не шумела. А я уже не знаю, что лучше молчать, как многие советуют, или наоборот, чтобы там американские сенаторы или там другие большие люди хлопотали за отца. Ведь многих освободили по ходатайству американских сенаторов и самого президента. А некоторые говорят, что только шум в газетах и по радио помогает. Я ничего не понимаю в этом. Мы здесь, как слепые щенки. Вы там виднее. Но я боюсь, что мы вас никогда уже не увидим и не увижу никогда того маленького Дашкину. И зачем папе нужно было лезть в это дело. Он ведь никогда не занимался политикой и не любил и боялся даже слушать политические анекдоты. Я только до сих пор не понимаю, что получилось с этим письмом, которое папа передал этому молодому мерзавцу! Нашли ли у

Но это письмо мне он был подписанный от Лубянки. Не знаю, что дальше будет. Но я уже ни на что не надеюсь, если из-за моего о несчастном друге арестован человек и держат его, больного уже почти полгода года, то что тут можно ожидать хорошего? Я знаю, что я вас огорчаю своим письмом. Но я долго не хотела писать вам всю правду. А теперь решила, что для того, чтобы ему помочь вы должны все знать правду.

Родные мои, пишите как развивается маленькая Дашочка, как Мариночка окончила школу и где проводит каникулы, когда у вас отпуск? Меня все волнует и интересует, а поэтому пишите не жалейте. У нас осталось все по-старому, мои болеют, дайте о себе знать подробно.

Привет вам от Ёжы и Ольги.

Целую мама

Kaplans fru avslöjar för dottern i Israel:

"KGB STAL BREVET OM RAOUL"

Av ELIAV SIMON och ERIC SJÖQUIST

Sveriges senaste not till Sovjet i fallet Raoul Wallenberg baserades framför allt på uppgiften att den sovjetiske medborgaren Jan Kaplan i Butyrka-fängelset hade träffat en svensk som uppgett sig ha vistats som fånge i Sovjet i 30 år.

Jan Kaplan försökte skicka ett brev om detta till sin dotter Anna Bilder i Israel via en turist. Jan Kaplans maka Eugenia tror dock att den "turist" som tog hand om brevet var en representant för KGB, Sovjets säkerhetspolis. Brevet kom aldrig fram.

Kaplan berättar om detta i ett brev till sin dotter. Expressen kan i dag publicera hela detta brev.

Min kära Anna!

Jag skriver detta brev i hopp om att det ska nå Dig. Samma sak har hänt far igen. Han har nu varit i fängelse i ett och ett halvt år. Nu finns ingenting att förlora. Jag kan inte skriva allt denna gång framför allt på grund av Din graviditet.

Jag förlorade allt hopp sedan jag kallats till Lubjanka (KGB:s högkvarter) av KGB och fått veta att allt detta inträffat på grund av ett brev om en schweizare eller svensk som Din far träffade i fängelsets sjukavdelning.

Alla rädda

Han skrev brevet om Wallenberg och försökte skicka det med en turist och gick därför varje lördag till synagogan för att söka efter en sådan. Men alla var rädda att ta emot brevet.

En lördag lyckades han ge det till en turist som lovade att sända brevet till Dig från Wien eller Västtyskland.

Fredagen den 4 februari 1978 gjordes en noggrann undersökning i vårt hem och de tog far med sig. Sedan dess har han varit i Lefortovskaja och Lubjanka (två fängelser i Moskva) och nu har jag förlorat hoppet om att någonsin få se honom igen.

När jag kallades til Lubjanka i maj skrek en mycket arg överste till mig att de sovjetiska myndigheterna hade uppträtt mycket humant genom att frige far på grund av dennes sjukdom men att han därefter skickat ett antisovjetiskt spionbrev till Israel.

"Propaganda"

Han sade också att "Din dotter startat anti-sovjetisk propaganda där". Efteråt lugnade han sig och sade: "Om Din dotter önskar se sin far igen någon dag bör hon stoppa agitationen mot sitt hemland". Han sade att far är vid god hälsa men att hans öde beror på dotterns uppförande i Israel, det vill säga att hon inte skulle bråka.

Jag vet inte om jag skall hålla tyst eller göra tvärtom. Vissa personer säger att pressen kan hjälpa mig. Jag vet inte själv svaret. Här är vi blinda marionetter men du har bättre överblick. Jag fruktar att vi aldrig får återse Dig och Dina barn igen. Varför behövde far lägga sig i den här affären? Han sysslade ju aldrig med politik.

Agent?

Jag vet inte vad som hände med det brev som far gav till den unge utlänningen. Kanske var han en agent från Lubjanka. Jag har inte något hopp om någonting längre. Och detta på grund av ett brev om en stackars fånge. Finns det egentligen något gott att vänta här? Långt om länge beslöt jag mig för att berätta sanningen för dig."

Jan Kaplan i Moskva arresterades ursprungligen för brott mot valutabestämmelserna sedan han ansökt om utresetillstånd för att emigrera till Israel.

När han avtjänade det straffet uppger han sig ha träffat Raoul Wallenberg.

Sovjets svar på den svenska noten blev en upprepnng av tidigare sovjetiska besked: Raoul Wallenberg avled i Lubjankafängelset i Moskva i juli 1947.

Orienterare fick räddas av helikopter

ÖSTERSUND (Expressen). Petter Setås, 34-årig norrman, ledde fjällorienteringen efter halva loppet som startade i Rundhögen vid svensk-norska gränsen.

Men på väg till slutmålet i Nedalen sprang han vilse och försvann. Markpatruller sattes in på den norska sidan. När man ännu efter åtta timmars sökande inte funnit Setås sände man ut en helikopter från Östersund.

Helikopterpatrullen fann Setås natten mot söndagen. Han satt bakom ett vindskydd vid Ekorrdörren i Sylarnamassivet.

Han var glad över att bli återfunnen men deppad över segern han sprungit bort sig från.

folk

Folkredaktör: LARS THÖRNGREN

FEL GUBE

Birgit, bortgift.

Hänt i veckan presenterar **Birgit Nilssons** okände man, **Bertil Niklasson**.

Men dessvärre är det inte Niklasson som ses på bilderna. Det är **Tor Eriksson**. Han jobbade på Gröna Lund för ett par år sedan då bilderna med Birgit Nilsson togs.

PÅ TUR

Nu har **Lennart Löfgren** och **Hilding Lestander** från Arjeplog tömt sitt skafferi i fjällen. I vintras körde de med skoter från Bodö i Norge till svenska gränsen vid Silvervägen. De lade upp matdepåer för sig och två hästar.

Allt med sikte på en annorlunda semester: att rida i svår fjällterräng.

Den har nu avverkats. 13 underbara, strapatsrika dygn i fjällen. 20 mil och 1 200 bäckar.

★ ★ ★

SNAPSTIPSET: — Genever är gott till sillen, säger **Marcus Wallenberg**.

STARK VAKT

Hasse Mattsson, kommunalråd (s) och stark man i Södertälje, har mycket att stå i. Häromkvällen sågs han smyga i mörkret innanför stängslet till Folkets park, försedd med ficklampa.

Mattsson kollade att inga ungar plankade in när **The Boppers** spelade.

★ ★ ★

PÅ POST: **Yngve Feuk**, journalist och radioman, har följt med mäster till posten.

Först jobbade han åt mäster **Rainer** i energikommissionen och nu har han tagit steget över till Rainers postverk, där han blir informationschef.

★ ★ ★

■ **David Aronsson**, 94, Skillingaryd, har fått sin nya bil levererad från Värnamo, meddelas det.

STUDIE

— Urlöjligt av TV-sporten! sa arbetsförmedlare **Marie Grafström**, Stockholm, efter att ha sett ett inslag med tjejfotboll i Sportextra.

Tjejerna filmades i ultrarapid. Det blev en studie i kroppar i stället för ett vanligt matchreferat.

— Kvinnosporten tas inte på allvar, och TV:s fotografer understryker fördomsfullheten, säger Marie argt.

HÅRDA BUD

Ingmar, tänkte om.

Om ett par veckor håller biskop **Ingmar Ström** sin avskedspredikan i Storkyrkan i Stockholm. Sen blir han pensionär och arbetande ordförande (obetald) i Stadsmissionen.

Några memoarer blir det inte från den skrivglade Ströms hand.

— Jag har inte gjort några anteckningar och jag ser ogärna tillbaka, säger han till SvD.

Annars skulle han t ex kunna berätta om en märklig tidningskris. Som redaktör för Vår Kyrka fick Ingmar Ström uppleva en jättelik upplageframgång — och ett platt fall.

Raset kom då Ström hade tänkt färdigt ifråga om kvinnoprästerna.

Han skrev i tidningen att han var för kvinnliga präster.

Det klarade inte läsarna.

★ ★ ★

■ **Kapellmästare Lasse Bagge**, 44, har lämnat den kommunala musikskolan i Tyresö, Stockholm. Nu står han i täten för regionmusiken i Jönköping. Med släkt och vänner runt om.

Huvudsaken man får rätt nummer till dragningen den 27 aug.

högstavinst 350.000:-

VINST PÅ VAR 5:E LOTT

Nummerlotteriet

Bästa köp enl. Teknikens Världs test nr. 12/79

Teknikens Värld gjorde en jämförelsetest mellan Clarion, Knutsson, Philips. Och konstaterade att "Knutsson 4002 är bästa köp. Knutsson 4002 är en farlig konkurrent till de stora märkena. Den är en lyckad kombination av goda egenskaper till ett vettigt pris."

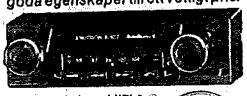

Så här skriver HiFi & Musik i aprilnumret efter att ha testat nya Knutsson 4002 bilstereo. "Prisvärd och välgjord apparat som ger ovanligt bra ljud för en bilstereo."

Hifi & Musik testar 4/79

KNUTSSON 4002 BILSTEREO

Stereoradio / kassettbandspelare. Autoreverse. Låsbar snabbspolning. Radiodelen gjord för svenska sändarnätet. Bandspelare med professionellt tonhuvud SENDUST-ALLOY. Ca pris 1.245:-

KNUTSSON FM-ANTENN RMA1

Professionell antenn för bästa stereomottagning. Spröt av specialaluminium ger goda elektriska egenskaper och minsta svaj. Proffskabel (RG 58) ger minimala förluster. Stabilt antennfäste ger bra jordning och god tätning mot fukt. Ca pris 110:-

KNUTSSON INBYGGNADS-HÖGTALARE RMS 20

Så här skriver Teknikens Värld om Knutsson inbyggnadshögtalare: "Högtalarna fick först ligga i vatten tre timmar, sedan var vi flera som provlyssnade. Resultatet var en-tydigt: Knutsson RMS 20 lät lika bra som före blötläggningen."

Teknikens Värld testar 15/79

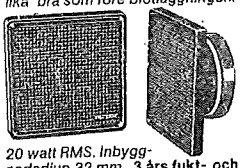

20 watt RMS. Inbyggnadsdjup 32 mm. 3 års fukt- och klimatgaranti. Ca pris 245:-/par

KNUTSSON TRYCKKAMMAR-HÖGTALARE RMS 30

30 watt RMS. Lättdriven med separat bas och diskantelement. Perfekt ljudåtergivning i HiFi-klass. Passar i bilen, båten, husvagnen.

3 års fukt och klimat garanti!

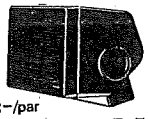

Ca pris 395:-/par

KNUTSSON EQUALIZER BOOSTER AM 220

Höjer uteffekten på din bilstereo till 4 × 20 watt. Har 7 potentiometrar för olika frekvensområden. Uttag för 4 högtalare. Inbyggd balanskontroll mellan främre och bakre högtalare. En exklusiv booster i HiFi-klass. Ca pris 450:-

Knutsson bilstereo finns där bilradio och biltillbehör säljs.

KGK Generalagent KG Knutsson AB Box 11069, 161 11 Bromma

RDIAN

Friday August 10 1979 15p

HEDEX
CARBOY ALLOY AND STAINLESS WIRE FOR
COLD HEADING EXTRUSION AND UPSETTING
Kiveton Park Steel & Wire Works Ltd.
Kiveton Park, Sheffield S31 8NQ.
Telephone: Worksop 770252.

Ireland gets its first boat people

By a Correspondent

A WATCHMAKER with 11 children and a former lieutenant in the South Vietnamese Army were among the first group of 58 Vietnamese refugees to arrive in the Irish Republic for resettlement yesterday. Ireland agreed to accept them after the United Nations made an appeal last month for the world's governments to relax their immigration quotas for people fleeing Vietnam.

Fifty other refugees had been scheduled to join the first group into Ireland but refused because they wanted to go to the United States, and because they feared the violence in Northern Ireland. The 50 vanished from a UN camp in Hong Kong when told they were being flown to Ireland.

Of the 58 who flew into Dublin yesterday, 20 were less than 12 years old, and the oldest was a 79-year-old grandmother. They were greeted at Dublin airport by Irish officials before being driven to a hospital on the outskirts of the city, where they will sta while the Government tries to find them housing and employment.

The refugees will be given a crash course in English. Only one, the former lieutenant, speaks English.

He was reluctant to talk about the group's journey to Hong Kong. "It was very bad," Tran Danh Quang said. "We thought we would die."

More than a dozen of the refugees are skilled tradesmen such as carpenters, tailors and cooks. Po Hoa, a watchmaker, flew in with his wife and 11 children. His

New clue to secret prisoner of the Russians

From John Bierman in Tel-Aviv

Soviet affairs experts in the Swedish Foreign Ministry are checking a remarkable letter sent to them from their embassy in Israel. If they decide it is genuine, they will have powerful new evidence in support of claims that a Swedish diplomat, seized by the Russians towards the end of the Second World War, may still be alive after more than 34 years as an undisclosed prisoner.

The missing diplomat is — or was — Raoul Wallenberg, a "Pimpernel" figure who performed legendary feats among the Jews of Nazi-occupied Budapest, saving thousands of them from Hitler's gas chambers.

The letter which suggests that he may be alive in a Soviet prison despite official Russian accounts of his death by natural causes in 1947 was purportedly smuggled out of Russia by the wife of a gaoled Soviet Jews and received by her daughter living here.

It tells how the writer's husband, 65-year-old Jan Kaplan, met "This Swiss or Swede Wallberg (sic)" in the Butryka prison infirmary in 1975, by which time Wallenberg would have been in Soviet gaols for 30 years and officially dead for 28 of them.

Persistent and mutually supporting reports filtering out of Russia over the years have claimed Wallenberg to be still alive. And over the years the Swedes have sent more than a dozen notes to the Kremlin.

In January, 1945, Sweden was told by Russia that Wallenberg, then a secretary at the Swedish Embassy in Buda-

Clue to secret Gulag prisoner

Continued from page one

Roosevelt's War Refugees Board, and he was given cover by the Swedish Foreign Ministry, which attached him to its legation in Budapest with full diplomatic status.

The aristocratic young Swede became obsessed with his task and did so well that he attracted the attention of Adolf Eichmann, who had taken personal charge of the operation to wipe out Hungary's 750,000 Jews.

"I will have the head of that Jew-dog Wallenberg," stormed Eichmann, and he authorised a number of unsuccessful attempts to kill him.

Wallenberg was not Jewish. At Yad Vachem, Jerusalem's documentation centre and memorial to the Holocaust's six million victims, he is considered the most outstanding of all the "righteous gentiles"—non-Jews who risked their lives to save Hitler's intended racial victims.

Yad Vashem chairman Gideon Mausner, who prosecuted Eichmann when he was brought to trial here in 1960, said: "Wallenberg's feats were prodigious."

On January 17, 1945, after Budapest had fallen to the Red Army, Wallenberg set off with his chauffeur and a Russian officer for the headquarters of the Soviet Army and the new Hungarian government at Debrecen, about 120 miles away.

His purpose was to negotiate emergency food, fuel, and medical supplies for the 30,000 Jews under Swedish protection. His fate has ever since been a mystery.

For years the Russians denied all knowledge of him. Finally in 1957, the then Soviet Deputy Foreign Minister, Andrei Gromyko, told the Swedes that Wallenberg had died of a heart attack in Moscow's Lubianka Prison 10 years previously.

But persistent and mutually confirming reports from Soviet ex-prisoners and dissidents told of Wallenberg having been seen alive in the Soviet prison system—the "Gulag Archipelago" as Alexander Solzhenitsyn calls it—right through the 1950s and into the 1960s.

In November, 1977, a Russian Jewish immigrant to Israel, Dr Anna Bilder received an unexpected phone call from her father, Jan Kaplan in Moscow.

Kaplan, former administrator of an operatic conservatoire in Moscow, had been gaoled in 1975 on currency charges. He was released 18 months later for health reasons and was telephoning to tell his daughter the good news.

"It wasn't so bad," he reassured her. "When I was in the prison infirmary at Butryka in 1975 I met a Swede who'd been in different prisons for 30 years and he was in pretty good condition."

The significance of this remark was lost on Dr Bilder, who had never heard of the Wallenberg case, but relatives in the US to whom the conversation was related did know the Wallenberg story.

After checking the report the Swedes sent a further note to the Kremlin. In January 1979, the reply came: the Russians had no further information.

In the first week of July this year Anna Bilder received a letter from her mother, brought from Moscow by a new immigrant.

Mrs Evgenia Kaplan wrote: "I lost all hope after I was called to the Lubianka and learned that all this tragedy occurred because of the letter about this Swiss or Swede Wallenburg whom he met in the prison infirmary. . . ."

She said her home was searched and they took her husband away. "When I was called to the Lubianka an angry colonel screamed at me: 'The Soviet authorities behaved humanely and release him (her husband) because of his sickness, but he ungratefully sent out illegal spy-letters to Israel. And your daughter started anti-Soviet propaganda in Israel.'"

yet, was being "protected" by the Russians. In August, 1947, the Russians reported that an investigation had shown there was no Wallenberg in the Soviet Union and he was unknown to them.

Eventually, they admitted in 1957 that new evidence showed that he died in prison in Moscow in July, 1947.

The smuggled letter from Mrs Evgenia Kaplan in Moscow to her daughter, Dr Anna Bilder, here in Israel, may prove to be the strongest link yet in a chain of evidence stretching back to Budapest in the grim winter of 1944-45.

Raoul Wallenberg, 32-year-old scion of a well-connected Swedish banking and diplomatic family, had been sent to Nazi-dominated Hungary a few months previously with the seemingly impossible mission of saving as many Jews as possible from Hitler's Final Solution.

His sponsors were the World Jewish Congress and President

Turn to back page, col. 5

earlier in the week when Southern Television went off the air and quickly returned.

The AITC decided after it visited the conciliation service to explain its case yesterday to stand firm on its existing pay offer of 15 per cent, plus up to 5 per cent in other benefits. Two of the three unions concerned have rejected the offer and the third is expected to follow.

The unions said they were disappointed at the management's attitude, and ACAS said there was no point at the moment in arranging any more meetings.

The unions are now considering their next move as they press for rises above 25 per cent. National officers are anxious to bring the matter under their control. Most of the stoppages so far have been the result of action at local level in disregard of national union strategy.

Slump in house prices 'possible'

House prices rose by 8.5 per cent on average in the last three months, and the average price for a house at the end of July was £24,452, according to the Incorporated Society of Valuers and Auctioneers.

But the society reports that in the view of several estate agents contacted in a survey of 474 properties the present price explosion may level out soon, or even lead to something of a slump.

ER

ROUND BRITAIN

hours ended 7 p.m.

	Max. temp. C	F	Weather (day)
	6	16	61 Rain
	2	15	59 Rain
	5	15	59 Showers
	7	15	59 Rain
	5	16	61 Rain
	0	19	66 Thunder
	2	18	64 Thunder
	41	18	64 Thunder
	73	19	66 Thunder
	74	19	66 Rain
	82	19	66 Thunder
	97	19	66 Rain
	36	18	64 Thunder
	59	17	63 Thunder
	55	18	64 Showers
	49	19	66 Showers
	83	18	64 Showers
	79	19	66 Showers
	80	18	64 Rain
	—	17	63 Sunny
	05	19	66 Rain
	51	19	66 Thunder
	57	18	64 Sunny
	37	19	66 Showers
	42	17	63 Sunny
	31	18	64 Showers
	43	18	64 Sunny
	67	17	63 Sunny
	64	19	66 Sunny
Douglas	9.5	.81	16 61 Sunny
Morecambe	2.0	1.21	19 66 Rain
Blackpool	4.6	1.35	17 63 Rain
Southport	3.0	.89	16 61 Rain
Colwyn Bay	4.2	.26	15 59 Sunny
Prestatyn	2.8	.33	16 61 Drizzle
Anglesey	9.1	.63	17 63 Showers
Ilfracombe	5.8	.66	17 63 Rain
Isles of Scilly	8.7	.35	18 64 Sunny
Tenby	9.6	.63	17 63 Rain
SCOTLAND			
Lerwick	7.9	.01	13 55 Sunny
Wick	3.0	.12	14 57 Showers
Stornoway	4.6	—	15 59 Sunny
Kinloss	2.7	.12	15 59 Showers
Dyce	5.2	.05	15 59 Showers
Tiree	11.8	.03	15 59 Sunny
St Andrews	—	.03	17 63 —
Dunbar	11.3	—	15 59 Sunny
Abbotsinch	9.2	.04	19 66 Sunny
Prestwick	9.2	.31	16 61 Rain
Eskdalemuir	6.8	.35	17 63 Showers
NORTHERN IRELAND			
Belfast	8.4	.31	16 61 Showers

SATELLITE PREDICTIONS

The figures give in order, time and visibility, where rising, maximum elevation and direction of rising. An asterisk denotes entering or leaving eclipse.

London

Cosmos 787 rocket: (Aug 11) 3.13–3.17 SW 80NW NNE; 4.50–4.52 WNW 10NW NNW.

Salyut 6: 21.20–21.25 SW 35SE E; 22.56–23.00 W 85ESE E*.

Seasat: 21.53–21.54 E 10E E*; 23.29–23.35 NE 60E S*; (Aug 11) 1.07–1.15 NNE 30NW W*.

Manchester

Cosmos 787 rocket: (Aug 11) 3.13–3.18 S* 70SSE NNE.

Salyut 6: 22.56–23.00 WSW 50SE ESE.*

Seasat: 23.28–23.35 NE 50ESE SSE; (Aug 11) 1.07–1.16 NNE 40NNW WSW.

MANCHESTER READINGS

From 7 p.m. Wednesday to 7 a.m. yesterday: Min temp 11C (52F). From 7 a.m. to 7 p.m. yesterday: Max temp 16C (61F). Total period: Rainfall, 0.61in; sunshine, 0.8hrs.

LONDON READINGS

From 7 p.m. Wednesday to 7 a.m. yesterday: Min temp 13C (55F). From 7 a.m. to 7 p.m. yesterday: Max temp 19C (66F). Total period: Rainfall, 0.63in; sunshine, 4.1hrs.

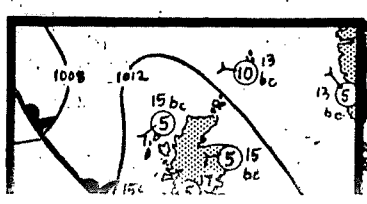

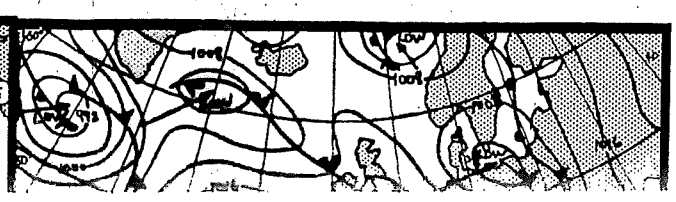

Cool with some rain

A TROUGH of low pressure will move E into the United Kingdom. It will be generally rather cool.

London, SE, E, Cent N and NE England E Anglia, E Midlands: Bright and dry first, becoming cloudy with rain in plac Winds W backing SW, light, becoming moderate. Max temp 17–19C (63–66F).

Cent S, NW and SW England, W Midlands, Channel Islands, Isle of Man: Rather cloudy, some rain at times. Wind SW, light or moderate. Max temp 17–19C (63–66F).

Lake District, NW and SW Scotland, Glasgow, Argyll, N Ireland: Rather cloudy, rain at times. Winds SW, light. Max temp 14–16C (57–61F).

Borders, Edinburgh and Dundee, Aberdeen, Cent Highlands, Moray Firth, NE Scotland, Orkney, Shetland: Bright at first, becoming more cloudy with showers. Wind SW, light. Max temp: 13-16C (58-61F).

Outlook: Mostly rather cloudy, with rain in places, but some bright or sunny intervals. Rather cool.

LIGHTING-UP TIMES

Belfast	9 39 p.m. to 5 20 a.m.
Birmingham	9 15 p.m. to 5.11 a.m.
Bristol	9.14 p.m. to 5.18 a.m.
Glasgow	9.37 p.m. to 5.09 a.m.
London	9.04 p.m. to 5.08 a.m.
Manchester	9.20 p.m. to 5.09 a.m.
Newcastle	9.23 p.m. to 5.01 a.m.
Nottingham	9.14 p.m. to 5.08 a.m.

HIGH-TIDE TABLE

London Bridge	4.05 a.m.	4.22 p.m.
Dover	12.56 a.m.	1 19 p.m.
Liverpool	1.17 a.m.	1.46 p.m.

SUN RISES 5.36 a.m.
SUN SETS 8.34 p.m.
MOON SETS 8 35 a.m.
MOON RISES 9.50 p.m.
MOON: Last quarter Aug. 14

The Guardian
119 Farringdon Road,
London, EC1R 3ER
All departments:
01-278 2332
Telex:
8811746/7/8 (GUARDN G)
164 Deansgate,
Manchester. M60 2RR
Editorial and Advertising

Vittnesuppgift:

Mötte Raoul Wallenberg i Sovjet för fyra år sedan

Tel Aviv (TT-AFP): Av ett brev publicerat i Israel på söndagen framgår att Raoul Wallenberg kan ha varit i livet för fyra år sedan. En sovjetisk jude uppger sig ha mött Wallenberg då i ett fängelse i Boutyri.

I söndagens nummer av tidningen Jerusalem Post offentliggörs ett brev från en sovjetisk kvinna, Eugenia Kaplan, till hennes dotter Anna Bilder bosatt i Israel. I brevet hävdas att Eugenia Kaplans make, Jan Kaplan, träffat Wallenberg i ett sibiriskt fängelse för fyra år sedan och att Kaplan sedan blivit arresterad av den hemliga polisen KGB för att han i ett brev skrivit att han träffat Wallenberg.

Efter sitt möte med Wallenberg skrev Kaplan nämligen ett brev till sin dotter i Israel. Efter många misslyckade försök fick Kaplan till slut tag på en person som var villig att vidarebefordra brevet via Österrike eller Västtyskland.

Eugenia Kaplan tror att personen i fråga kan ha varit en KGB-agent för några dagar sedan, i februari 1978, sökte polisen igenom familjen Kaplans hem och arresterade Jan Kaplan, som sedan dess varit försvunnen. Även Eugenia Kaplan förhördes av polisen.

— Jag miste allt hopp efter det att jag kallades till KGB i Lubljanka-fängelset. Där sade de att allt som hänt din far berodde på att han skrivit ett brev om en schweizare eller en svensk som han träffat i ett fängelsesjukhus, skriver Eugenia Kaplan.

— Vid förhören i Lubljanka i maj röt en mycket arg överste till mig att myndigheterna tidigare visat sig mycket humana och frigivit din far och han lönat det med att skicka antisovjetiska brev till Israel, skriver hon vidare.

Översten hade vid ett senare tillfälle varnat att Jan Kaplans öde berodde på hur dottern i Israel uppförde sig.

Jag vet inte om jag skall tiga eller ej. En del människor säger att pressen kan hjälpa. Jag vet inte själv. Här är vi bara blinda marionetter och du har bättre överblick. Jag fruktar att vi aldrig kommer att möta dig och dina barn igen. Varför behövde din far lägga sig i den här affären? Han som aldrig sysslat med politik, skriver Eugenia Kaplan i brevet till dottern.

Anna Bilder har också vid ett telefonsamtal med sin far fått veta att han träffat Wallenberg i Sibirien, men hon förstod då inte vikten av vad hon fått veta, uppger hon.

Jan Kaplan arresterades ursprungligen för brott mot valutabestämmelserna sedan han ansökt om utresetillstånd för att emigrera till Israel. Det var medan han avtjänade straffet för det brottet som han träffade Raoul Wallenberg.

Nixon flytter

Economist 1-7/9.79

propose anything as bizarre as the restoration of Thor and Jupiter, but it wants to revive the values they represented.

The movement's prescriptions for Europe are still too intellectual to have a specific political application, though the new right does have a political arm, many of whose members are well placed in government ministries. The left's campaign to tar it with the Nazi brush has left public opinion doubtful about its motives. None the less, the blasting of Marxism and American capitalism in the same breath is a novel departure for the French right: food for thought, perhaps, for a Europe inching out of the superpower orbit towards greater internal integration?

Sweden and Russia

I met a man who wasn't there

Whatever happened to Mr Raoul Wallenberg? Sweden has sent more than a dozen notes to the Russians over the years asking this question about its wartime hero, a member of a well-known Swedish banking and diplomatic family, who saved thousands of Jews on a Red Cross mission in Nazi-occupied Budapest and disappeared mysteriously when the Russians marched in shortly before the end of the war. For many years the Russians maintained they knew nothing about his fate, despite persistent reports that he had been seen in Soviet prisons. Then, during a Swedish state visit to Russia in 1957, they let it be known that he had died of a heart attack in a Moscow prison in 1947. The Swedes were not convinced. Now, even the Americans are getting inquisitive. At the request of Mr Wallenberg's half-sister, they have asked the Soviet embassy in Washington for further information.

The new wave of interest has been set rolling by a report that a Russian Jew met "this Swiss or Swede Wallberg" in a Soviet prison hospital in 1975, and told his daughter in Israel about it on the telephone when he was released in 1977, without appreciating the importance of the news. He is now back in jail (perhaps because he talked too much), so there is no way of checking with him.

If Mr Wallenberg is indeed alive and living in a Soviet prison, he has performed an extraordinary feat in surviving the rigours of Soviet incarceration for the greater part of his life (he was 32 when he disappeared, and would be 67 now). It is hard to imagine what possible purpose might be served by keeping him in jail, or indeed why he was put there in the first place. The Swedish government is now trying to help clear up the mystery by releasing most of its vast file on the case, in the hope of providing a clue in the hunt.

West German defence

Latter-day Valkyries

FROM OUR BONN CORRESPONDENT

Fall out the man who said that one day women may have to be conscripted to the Bundeswehr. Mr Karl Wilhelm Berkhan is the blushing culprit—and his suggestion has landed him in the biggest controversy since his appointment four years ago to the hot seat of parliamentary commissioner, or ombudsman, to the West German armed forces. Not only the pacifists are up in arms. The opposition's candidate for the chancellorship, Mr Franz Josef Strauss, described the idea as utterly nonsensical. Some opposition members have demanded that parliam debate whether Mr Berkhan had g beyond his brief. And the leader of German women's lib movement, wl allowing that in the interests of equa women should be able to volunteer military service, said the real task wa reduce the Bundeswehr's size.

Mr Berkhan was thinking aloud ab a serious problem looming ahead. 1960s brought a sharp fall in the Gern birthrate, which has made it doub whether by the end of the next dec there will be enough young men availa to be called up for military service. So 60% of the Bundeswehr's strength nearly half a million are regulars and n on contracts of 2-15 years. The rest conscripts, serving 15 months. This y well over 260,000 young men beca eligible for conscription, far more tha actually required. But by 1990 the fig will have fallen below 200,000, and years later to around 150,000; too bi gap to be filled by volunteers.

Had Mr Berkhan merely said t women might have to be called up

Pirate politics

FROM OUR PARIS CORRESPONDENT

The idea of putting the leader of the opposition into jail to shut him up is something of a novelty in a modern west European country. It is presumably not what France's President Giscard d'Estaing has in mind. But the French Socialist party is gleefully claiming that this is what the president was trying to do after its leader, Mr François Mitterrand, was charged with the offence of radio piracy last week.

Mr Mitterrand has long challenged the president's attitude towards France's state broadcasting monopoly, the purpose of which is to maintain state control over television and radio operations. The Socialist chief claims that Mr Giscard d'Estaing abuses the monopoly by moulding broadcast news and information to his own liking (something General de Gaulle did without qualms).

To balance the information flow, the Socialist party recently launched Radio Riposte, a pirate radio knowingly breaking the law which upholds the state monopoly. It is one of scores of pirate stations which have gone on the air over the past three years, amateurishly peddling anything from ecology to music. The authorities are usually somewhat lax in tracking them down and closing them. However, they acted with unprecedented firmness against Radio Riposte.

The government's solution was to indict Mr Mitterrand and two other Socialist leaders on charges carrying a penalty of up to a year in jail and a heavy fine. When the party chief was formally charged last Friday, he accused the government of manipulating the monopoly and declared, "They wanted a politica trial, they shall have one."

It would be politically unwise for the president, to say the least, to allow Mr Mitterrand to go to jail. The Socialist leader, for his part, is aware that the tria will offer him a far more stylish means o putting his grievances before the public than Radio Riposte ever could.

Mitterrand unrepentant

Nya vittnesmål: GP 9/12.79

Raoul Wallenberg ledde hungerstrejk i fängelse

Wien (G-P): Simon Wiesenthal har framlagt nya bevis för att Raoul Wallenberg fortfarande var i livet när Sovjets utrikesminister Gromyko dödförklarade honom i juli 1947. Enligt dessa bevis ledde han t o m vid ett tillfälle en hungerstrejk i ett sovjetiskt fängelse.

I Wien har Wiesenthal intervjuat den sovjetiske oppositionsmannen Juri Below, en f d journalist som p g a sina politiska åsikter tillbringat åratal i sovjetiska läger och på psykiatriska kliniker. Han anlände till Wien tillsammans med sin hustru Vera i förra månaden. Below fängslades 1962 för spridande av antisovjetisk propaganda och vistades i olika läger och på kliniker tills frigivningen 1977.

Below framlade sina bevis på Raoul Wallenbergs fortsatta existens både vid de svenska och amerikanska ambassaderna i Wien. En talesman för den svenska ambassaden omtalade att Belows uppgifter har vidarebefordrats till Stockholm för myndigheternas kännedom. Simon Wiesenthal själv är övertygad om att Wallenberg var i livet även efter Sovjets meddelande om hans död. Wiesenthal har blivit tillfrågad av de svenska myndigheterna om hans organisation skulle kunna delta i insamlandet av bevis.

Belows rapport i fallet Wallenberg är följande:

Below vistades mellan 1964 och 1966 i läger nr 2 i fängelsekomplexet Mordovia i Sovjet. Där lärde han känna den ungerske piloten Laszlo Magas. Av honom fick han först höra namnet Wallenberg, eftersom Magas hade känt svensken personligen i Budapest och visste att denne hade hjälpt många.

1965 tillbringade Below en tid i fängelsesjukhuset i Barasovo för gallsten och magbesvär. Eftersom man inte skilde utlänningar och ryssar åt där, mötte han en amerikansk jude vid namn Cecil August Stowner, en kommunist från Los Angeles som hade arresterats i Litauen 1961 för att ha organiserat en strejk och som hade blivit dömd till tio års fängelse. Stowner dog på sjukhuset av cancer. Below hjälpte honom och lärde sig en hel del om USA.

En dag kom Belows bekant Magas till dem på sjukhuset och Magas frågade Stowner om han kände några ungrare i fängelserna. Stowner svarade att han bara hade mött en svensk från Budapest vid namn Wallenberg. Han hade talat med honom på engelska. Below hörde detta och började intressera sig för Wallenberg. Stowner sade, att Wallenberg hade lett en hungerstrejk i Butyrka-fängelset i Moskva och att man hade varit tvungen att sondmata honom. Förutom Wallenberg hade en ryss, en författare vid namn Vladimir Schebolev, också lett en hungerstrejk i samma fängelse. Som bevis för Stowners existens uppgav Below två vittnen — personer som tillbringat en tid i ryska fängelser och nu är i väst.

PETER HOFFER

Curt Jonasson

Raoul Wallenberg

SvD 9/12.79

Nytt vittne träder fram

Simon Wiesenthal — den kände nazistjägaren — har presenterat ett nytt vittnesmål om att Raoul Wallenberg varit i livet i sovjetiska fängelser efter det att han, enligt sovjetiska officiella uttalanden skulle ha dött 1947.

Vittnet är, enligt SvD:s specielle medarbetare Peter Hoffer i Wien, den ryske oppositionelle Juri Below som kom till Wien för en månad sedan efter att ha tillbringat många år i sovjetiska fängelser och mentalsjukhus.

UD i Stockholm bekräftar att Below avgivit ett vittnesmål på svenska ambassaden i Wien. Ännu har man inte fått den fullständiga uppteckningen.

— När vi fått den kommer vi att noga undersöka alla detaljer, säger pressombudsmannen Erik Pierre.

Below har själv inte träffat Wallenberg. Hans uppgifter kommer från en fängslad amerikansk kommunist, Cecil Stowner, som sedermera avled i cancer.

Enligt Below hade Stowner uppgivit att han träffat och samtalat med Wallenberg i Butyrka-fängelset i Moskva. Wallenberg skulle också vid ett tillfälle ha hungerstrejkat och blivit tvångsmatad.

Exakt när Stowner skulle ha mött Wallenberg framgår inte av uppgifterna från Wien.

THE INTERNATIONAL SAKHAROV COMMITTEE
Postboks 1035, DK-1007 København K

Særtryk nr. 52

Indholdet af nærværende artikel står for forfatterens egen regning og er ikke nødvendigvis udtryk for Komitéens synspunkter.

Possev, Sept. 1980

Den sidste udvej
af Y. Belov

Vold er altid blevet besvaret med vold. Historien er fuld af eksempler på voldelig modstand mod anvendelse af vold og på effektive eller mislykkede forsøg på gengældelse for drab, forhånelser og krænkelser af menneskets værdighed.

I Russland fik den individuelle terror en betydelig udbredelse, især i slutningen af 19' årh. Om denne terror og dens årsager findes der en del litteratur.

Men også Sovjetmagtens historie er fyldt med attentater og terrorhandlinger. Fra de første år efter kommunisternes magtovertagelse har deres modstandere ikke opgivet at kæmpe desperat og at ty til hævnagter i form af skud mod bolsjevik-kommissærer og mod de kommunistiske aktivister, der gennemførte kollektiviseringen af landbruget, mord på sovjetiske repræsentanter i udlandet osv.

I begyndelsen gav bolsjevikkerne meddelse om enkelte "fjentlige terrorhandlinger" for at forklare deres egen grusomhed og deres egen masseterror. Naturligvis fik disse meddelser en speciel marxistisk klassekampsformulering. Det skal tilføjes, at også ødelæggelsen af symboler (monumenter over ledende kommunister, røde faner osv.), som ikke skadede nogen personer, af myndighederne blev betegnet som terrorhandlinger.

Imidlertid var det ikke muligt at blive ved med at vælte hele skylden over på "endnu ikke slåede fjender". Der kom en tid, hvor meddelser om terrorhandlinger kun ville tjene som bekræftelse på, at attentaterne ikke udførtes af hadefulde enkeltpersoner og "spioner", men af sovjetstatens egne borgere - og fra det øjeblik begyndte USSR's myndigheder omhyggeligt at fortie alle terrorhandlinger og holdt op med at give meddelse om drab på tjeka-tjenestemænd, anklagere og andre bødler, om ødelæggelse af Lenin-monumenter og hærværk i fængsler og politistationer.

En sådan fortielse fra magthavernes side er til at forstå - den passer i deres kram. Det er dog ikke bare magthaverne, som tier, men også deres modstandere, bl. a. dissidenterne, og dette må vække undren. Måske frygter nogle af dem for at blive anset for terrorist-sympatisører eller endog for terrorister? Men at give meddelse om noget, som sker, er jo ikke det samme som at billige det. Slet ikke at nævne det er at endertrykke en del af den historiske sandhed, og er det ikke sådan, Kreml-censuren bærer sig ad?

Jeg hørte for første gang om terror allerede i min barndom, da vi boede i den fra omverden afskårne fæstningsby Kronstadt på øen Kotlin i den Finske Bugt. Min fader og moder havde kendskab til sammensværgelsen mod kontreadmiral Bajkov i 1950, efter hvilken flere marineofficerer blev fængslet og dødsdømt. Alle talte dengang om de to kommandørkaptajner, Sjelenin og Dadis, som skal have skudt på Bajkov og derefter med deres medsammensvorne have forsøgt at rejse en opstand i byen og et mytteri i flåden.

Derefter hørte jeg i 1962 i Kaliningrad (det tidligere Königsberg) om et angreb på et tog, som transporterede penge, og som ankom til stationen med vinduer gennemhullede af kugler. Der blev sagt, at litauniske nationalister havde stået for denne aktion. Samme år kastede

besætningen på en fiskekavler-flotille fangsten overbord som protest mod en af Chrustjov beordret nedsættelse af sømændenes lønninger. Ophavsmanden til dette mytteri, den litauiske kaptajn Antanas Zarinskis, blev henrettet ved skydning.

I 1964 blev jeg efter dom sendt til en politisk lejr i Mordovien. Allerede i etapefængslet i Potma sad jeg sammen med to unge mænd fra Barnaul, Arochin og Ballach. De fortalte mig, at der var en tredje anklaget i deres sag, estlænderen Vaal, som sad og ventede på, om hans dødsdom ville blive stadfæstet eller ændret. De var alle dømt for den 7' november 1963 (på revolutionsdagen, O.A.) at have anbragt en hjemmelavet bombe under den tribune, på hvilken de stedlige pampere med provinsens førstesekretær i spidsen skulle sidde under det obligate "folkelige" optog.

Jeg spurgte dem, hvorfor de havde gjort det, og de svarede: "Hvad skulle vi ellers gøre? De vil jo ikke tale med os!" Det viste sig senere, at Vaal blev skudt. Helvedesmaskinen havde virket for tidligt, og ved eksplosionen var tre KGB-funktionærer og nogle soldater blevet dræbt, medens de undersøgte tribunen før demonstrationen.

Vasilij Pankratov så jeg i 1965 i Butyrka-fængslet, da jeg blev sendt til undersøgelse på Serbskij-instituttet (for psykiatri, O.A.). Pankratov, der var urmager fra Moskva, havde konstrueret et snedigt apparat, hvormed man på et passende tidspunkt kunne kaste en kraftig bombe ind i Lenin-mausoleet på den Røde plads. Pankratov havde villet opstille apparatet på taget af det overfor Kreml liggende stormagasin, men dets vagtsomme ekspeditricer meldte ham til politiet. Da man hos KGB spurgte Pankratov, hvorfor han ville sprænge mausoleet i luften, svarede han: "Tag den ækle dukke bort!" Han blev anset for forrykt, men mange af mine venner kunne godt forstå hans forehavende: Leninkulten hang os alle langt ud af halsen. Det var jo ikke for ingenting, at børnene i skolen - de af dem, der tænkte lidt mere selvstændigt - kaldte mumien på den Røde plads for "ådslet i mausoleet".

Endnu en bombekaster mødte jeg, Anna Ukolova fra Chabarovsk, og "raketskytten" Fedorovskij fra Kostroma, hvem det lykkedes at smugle en raketpistol ind i mausoleet og at skyde ind i Lenins sarkofag med den. Begge disse "mausoleere" (ordet fandtes allerede hos Moskvas KGB) blev indespærret på sindsygehospitaler. En tredje "mausoleer", Ustjusjenko fra Ukraine så jeg i Lefortovo-fængslet i dødscelle nr. 2 lige over for den enecelle nr. 13, hvor jeg sad under forudundersøgelsen. Et par dage derefter blev han ført bort, og ved senere lejlighed fik jeg at vide af den kvindelige bibliotekar, at Ustjusjenko var blevet "likvideret".

Endnu før jeg blev fængslet, var jeg og min veninde Ira ude for en pudsig hændelse. Jeg havde af en eller anden grund brug for en dynamo, som var hos Ira. Vi lagte den tunge tingest i en elegant taske fra luftfartsselskabet SAS og gik over den Røde plads til mig. Da vi gik forbi mausoleet, faldt nogle civilklædte, med armbind forsynede personer over os og spurgte, hvad det var vi bar. "En bombe" svarede jeg i ren og skær kådhed. De blev panikslagne og tilkaldte straks KGB, som førte os ind i kommandanturen i Kreml-muren. Da de begyndte at forhøre os, sagde jeg, at bomben ville eksplodere om 1o minutter. Da de blev klar over, at det drejede sig om et spøgefuldt drilleri, truede de med kløø. Da de ældre tjenestemænd var gået, indrømmede de yngre betjente, at vi havde skræmt dem meget. Jeg spurgte, om der ofte forekom attentater mod mumien. Det viste sig at være 15-2o om året, og lige forinden (det var i august 1963) havde ødelæggelsen været så stor, at endog Nikolskij-tårnet var blevet beskadiget. Og jeg virkelig havde set et 5-6 meter højt plankeværk omkring mausoleet og i aviserne en meddelse om "istandsættelse". Sådan hang de altså sammen med den "istandsættelse".

Det er ikke kun mausoleet, der irriterer mange. Kommunisterne har travlt med at indvie en masse andre "helligdomme", som mange mennesker simpelthen ikke kan udstå. Mange steder river man ikke bare plakater og løsener ned, men ødelægger også monumenter, især Lenin-monumenter. I 1959 blev der lagt en bombe under Lenin i Kronstadt, og han faldt ned fra den ødelagte sokkel. Restaurationen af monumentet tog 2 måneder. I denne sag blev Barysjnikov dødsdømt, tidligere elev i den 424-de skole, hvor også jeg havde gået (der er 3 skoler i Kronstadt, men de indgår i Stor-Leningrads skolesystem). I Riga blev, som min ven Maris fortalte mig, hans bror idømt 15 år for et forsøg på at sprænge Lenin-monumentet i 1961. Ifølge udsagn fra KGB-kaptajn Larkin, som i 1963 behandlede min sag, var i Kaliningrad-provinsen alene i 1962 seks Lenin-monumenter blevet beskadiget i forskellige distriktsbyer, medens Lenin-monumentet i selve Kaliningrad var blevet beskadiget 5o gange.

Særlig mange af den slags "terrorhandlinger" husker jeg fra de baltiske republiker. I hvert af årene 1961-63 blev der i Riga, Vilnius, Kaunas, Tallinn og Tartu på årsdagen for okkupationen brændt sovjetflag og de ledende kommunisters portrætter, ødelagt Lenin-monumenter og officielle sovjetiske skilte og ophængt nationale flag. I februar 1963, da man i Litauen fremviste en film om Chrustjov, blev der i Vilnius flere kæmpestore plakater og transparenter brændt, og der blev sat ild til "Oktober"-biografen, hvor filmens præmiere havde fundet sted, og den udbrændte fuldstændigt.

Det er vanskeligt at overskue omfanget af større eller mindre modstandsaktioner imod myndighedernes tvang. For det første fordi KGB omhyggeligt skjuler dem, og for det andet, fordi kun få mennesker tør tale derom: vidnerne bliver tiltalt for "bagvaskelse". I 1963 blev jeg i Kaliningrad ven med en ung statsadvokat, der viste mig en hemmeligstemplet udgave af "Kriminalstatistik", hvori der - ved siden af listen over uhyggelige forbrydelser, som "lemlæstelse af lig" eller "særlig kyniske mishandlinger" med nogle snese tilfælde om året - i et kapitel om "særlig farlige statsforbrydelser" fandtes fortegnelser over handlinger rettet imod statslige og offentlige institutioner. I fortegnelsen for 1962 var for hele landet anført over 2ooo sådanne handlinger.

I lejlene mødte jeg snesevis af unge mennesker, der var dømt for mord på anklagere, KGB-funktionærer og politibetjente, ja endog på komsomol-sekretærer. Således blev 1 1964 den kvindelige leder af komsomol'en i Azerbejdjan fundet hængt i en park i Baku. I denne sag blev Alijev, Logatjev og Sjachrezijev dømt, mens to andre blev henrettet ved skydning. Også i Sverdlovsk blev den stedlige komsomolchef myrdet, og flere personer henrettet derfor. Med en af de dødsdømte, Nazarov, tilbragte jeg nogle timer i fangevognen på vej fra Moskva til Sverdlovsk.

Vladimir Moskalenko og Nikolaj Bienstock var til undersøgelse på Serbskij-instituttet samtidigt med mig i 1966 under tiltale for mord på offentlige anklagere. Gleb Slivkin sad i fængslet i Krasnojarsk for mord på den stedlige anklager, og i fængslet i Minusinsk - ligeledes ventende på sin henrettelse - sad Tubolov for mord på politichefen i Chakassija. Matjuchin fra Angarsk havde dræbt den KGB-tjenestemand, der havde hans sag til forudundersøgelse, og som under forhørene havde brækket hans ben. Flatjinskij fra Novokuznetsk dræbte med en økse distriktsanklageren, fordi denne havde terroriseret hans broder. Nogle af disse mænd motiverede deres attentater og mord ikke alene med personlige bevæggrunde, med også med ønsket om på en eller anden måde at bryde den i landet herskende tilstand af lammelse og for til stadighed at vise magthaverne, at folket ikke vil finde sig i sin trældom.

Særlig mange optøjer var der i 6o-erne rundt om i landet. Fra myndighedernes side blev sådanne optøjer, om ikke direkte benægtet, så søgt fremstillet som rent kriminelle bandeoptøjer. Imidlertid har jeg talt med fanger fra Novotjerkassk, Krivoj Rog, Djezkazgan, Temir-Tau, Aleksandrov, Semipalatinsk og andre byer, hvor der havde været "opstande". De sagde næsten alle, at de havde været drevet til desperation. De kunne simpelthen ikke finde på nogen anden måde at protestere imod myndighedernes tåbelige utilregnelighed. "Man kan jo ikke overbevise dem om noget, de mener, at de altid har ret, og de vil aldrig høre på nogen invendinger".

En af dem, som havde mistet håbet, var fhv. oberst Bogatyrjov. I Semipalatinsk blev han gennembanket hos politiet for at have klaget, og da man hos politiet slog en af hans venner ihjel, fik han en bekendt til at køre en tankvogn til retsbygningen, som han personlig overhældte med bensin og antændte, så hele bygningen brændte. Bogatyrjov blev dødsdømt, men dødsdommen blev ændret til 15 års særlig straffelejr. Det var i 1969.

Der har også været attentater på Sovjetregeringens spidser. I 1962 skød den georgiske lærer Miklabisjvili på Chrustjov, og samme år lykkedes det KGB at frevriste en vis Fesenko fra Kiev en bombe, som han ville kaste mod Chrustjov og den ukrainske leder Sjtemenko. I 1963 forsøgte Alekseenko fra Kiev at anbringe en bombe i Chrustjovs fly, men blev pågrebet af KGB. Miklabisjvili blev idømt 15 år, Fesenko og Alekseenko befinder sig endnu i indenrigsministeriets særlige psykiatriske sygehuse.

Af attentaterne mod Brezjnev er Iljins ved Borovetskij-porten i Moskva i 1969 det kendeste tillige med Vasilij Zavertkins; han som skød på Brezjnev ved åbningen af en udstilling i foråret 1969. Jeg talte med Zavertkin i den særlige lejr nr. lo i Mordovien. Han havde forberedt sit attentat længe og omhyggeligt, men var blevet forrådt af nogle medsammensvorne, som var blevet grebet af panik. Zavertkin havde allerede tidligere - under Stalin - siddet i lo år "for propaganda". Men det var ikke det, han ville hævne. "Jeg ville, at de skulle føle, at folket hader deres infame og umenneskelige politik, og at de før eller senere vil blive knust".

I 1969 var der i Asjchabad planlagt en omvæltning med hjælp af den militære flyverskoles personel (skolens chef var Bulganins søn, oberst Lev Bulganin). Det var Spiridonov og Dinmuhamedov, der stod i spidsen for oprøret, som mislykkedes, men som gjorde myndighederne særdeles bange. Sagen var, at Spiridonov havde foreslået at "udrydde alle kommunister og andet sovjetisk l... i Turkmenien". Spiridonovs dødsstraf blev ændret til 15 års særlig straffelejr; også Dinmuhamedov blev "benådet". Men i koncentrationslejren (hvor også jeg dengang befandt mig) "begik han selvmord". I virkeligheden døde han i lejrens lazaret som følge af mangel på lægehjælp.

Også inden for hæren og flåden har der været oprørsforsøg. En af opstandene inden for hæren fandt sted i 1976 i polar-distriktet, og en de straffedømte var oberst Nezdretskij. Ifølge hans udsagn blev endnu 18 personer straffet og 5 skudt. Jeg mødte Nezdretskij under transporten i fængslet i Novosibirsk (det lykkedes os at kigge i mappen med hans sag hos den vagthavende konvojofficer, hvor "Irkutsk zone o.111" var anført som hans bestemmelsessted).

I lejren i Mordovien var der også to indsatte, der havde deltaget i et oprørsforsøg i flåden. Det var Viktor Agafonov, der havde prøvet at organisere en gruppe med det formål at føre nogle skibe fra Vladivostok til Japan 196o, og Konstantin Didenko, som havde foranstaltet et mytteri på en torpedojager, der indgik i den sovjetiske Middelhavseskadre. Sidstnævnte historie kender jeg mere til. I juni 1967, da den arabisk-israelske krig var begyndt, sendte Sovjet sin eskadre til Israels kyster for at hindre israelerne i at angribe Ægypten fra søen.

Didenko overtalte nogle matroser til ikke at tage del i dette eventyr, de arresterede alle torpedojagerens officerer og førte skibet til havnebyen Limassol på Cypern. Imidlertid hjalp de cypriotiske myndigheder sovjetregeringen med at få fat i det oprørske skib. Didenko og hans venner blev pågrebet og ført til Odessa, hvor en militær domstol dømte 22 mand til fængselsstraf af forskellig varighed, medens Didenko og hans nærmeste ven blev dømt til døden, dog blev straffen for begges vedkommende ændret til 15 års straffelejr.

Jeg spurgte Konstantin, om de havde gjort det af sympati for israelerne eller af had til sovjetstyret? "Vi kunne ikke billige bolsjevikernes hærgen i Nærorienten" svarede han. Der gik rygter om, at magthaverne virkelig var blevet så forskrækkede af den vending, begivenhederne havde taget, at de opgav planen om "at ødelægge Israel med raketter".

Desperate menneskers sind kan opvise besynderlige reaktioner. I inderrigsministeriets særlige hospital i Sytjovka sad, medens jeg var der, en Viktor Aksenov fra Stavropol på 9-de år. Han var anklaget for mordet på en politichef på Stavropol-egnen, men samtidig fik han ofte besøg af KGB-medarbejdere fra Moskva, der forlangte, at han skulle oplyse dem om det net af agenter i en "Brigade til udryddelse af parti- og sovjetfunktionærer", som man påstod han havde stiftet. Han ville ikke tale med KGB-agenterne, og de truede hver gang med: "Nå ja, så skal du komme til at krepere her!" Lægerne fik ordre til at underkaste Aksenov en "intensiv behandling", og han fik forskellige forstyrrende kemiske præparater, såsom fenolbarbituraten og natriumamital i de mest usandsynlige doser og sammensætninger. Han blev forhørt af statsadvokaten og forhørsledere fra KGB i nærværelse af læge Zelenjev.

Jeg undrede mig altid over, at lægerne på den ene side sagde, at Aksenov fantaserede, og på den anden side over alt dette postyr omkring ham. Imidlertid blev KGB "forrådt" af prof. Cholodkovskaja, som under en undersøgelse sagde til mig om Aksenov: "Han uskyldig? De skulle bare se, hvor omfattende sorte lister denne hovedjæger har opstillet sammen med sin bande. Men vi skal nok få det slået ud af ham!" Aksenov bekræftede aldrig over for mig, ikke engang antydningsvis, eksistensen af en "bande af sammensvorne", men da jeg sagde til ham, at han kunne dø i Sytjovka, svarede han roligt: "Jeg vil blive hævnet".

Endnu mere besynderlig er historien om ungdomsgruppen "Gengældelsen", der i 5o-året for bolsjevikkernes mord på tsarfamiljen bortførte og skød førstesekretæren i kommunistpartiets distriktskomité i Sverdlovsk. Gruppens anfører, Walter Manteuffel, fortalte mig om det i februar 1972 i Serbskij-instituttet, hvortil han var blevet bragt til psytiatrisk undersøgelse efter afsagt dødsdom. Det samme fortalte han også til flere andre indsatte. Nogle tvivler på sandfærdigheden af Manteuffels ord. Men hvorfor blev han da som regel holdt i enecelle og tilsidst skudt? Det fortalte sygeplejersken på Serbskij-instituttet, og det blev senere bekræftet af en psykiater i Sverdlovsk.

Jeg erindrer i Gulag at have mødt mindst lo personer, der var fængslet for at have sprængt eller forsøgt at sprænge støjsendere. Særlig godt husker jeg Sergej Chanzjenko fra Minsk, Maksimenko fra Charkov, Lukasjevitj fra Lvov (hvis sag var for samtidig med sin hustrus). Jeg husker også den flinke fyr fra Chabarovsk, Valerij Derevjago, som det lykkedes helt alene at afbryde en støjsender, og som var lykkelig over ikke "at sidde for ingenting". Han kunne ikke forstå, at folk kunne udholde det uhyrlige styre. Han talte om den glæde, hvormed han og hans venner i nogle dage havde kunnet høre radio næsten støjfrit. Man begyndte at støjsende fra skibe næsten med det samme, men det var ikke så effektivt som fra en rigtig støjsender. Jeg mødte denne unge mand i fængslet i Penza, hvor han ventede på transport til "gerningsstedet for forbrydelsen". Jeg vet intet om, hvad der siden er sket med ham.

Det sandsynligste er desværre, at han er blevet skudt som mange andre, om hvem vi intet ved.

Den alleryngste "terrorist" så jeg på Serbskij-instituttet i januar 1972. Han hed Pavel Kuznetsov, førte sig med stor værdighed, var meget belæst og talte med overordentlig stor overbevisning om bolsjevikstyrets barbari og lovløshed. Han var født i DDR som søn af generalauditør og senere præsident for krigsretten i Moskva, Ivan Kuznetsov. Faderen havde opdraget ham i en kritisk ånd med hensyn til det, som skete rundt omkring, og saboterede selv, så meget han kunne, de hårde befalinger fra Moskva angående afstraffelsen inden for de sovjetiske tropper i Tyskland. I 1971 var Pavel i sidste klasse i skolen i Moskva og stiftede en "gruppe til forsvar for russisk kultur". De unge samledes i hjemmet hos en lærerinde, læste Samizdat og talte om, hvad der skete i landet. Imidlertid var dette ikke nok for Pavel, han stiftede gruppen "Gengangerne", og de begyndte med at sætte ild på propaganda-montrene på Lenin-prospektet i Moskva for derefter at hindre "valgene" ved at sætte ild til eller lægge sprængstoffer i nogle af Moskvas valglokaler.

Hovedstadsbladene bragte da også meddelsen om, at valgene i nogle kredse ikke havde fundet sted "af tekniske grunde". Disse "tekniske grunde" var afbrændte urner med stemmesedler, valglokaler ødelagte af eksplosioner, afbrændte kommunistiske valgplakater. Drengene forberedte også et attentat på Brezjnev under Indira Ghandis besøg i Moskva. Men forinden havde de dræbt en KGB-kaptajn, som fulgte dem, og som de stak ihjel, da han prøvede at komme ind på skolen for at skaffe sig yderligere oplysninger.

Da Kuznetsov blev taget, var han endnu ikke fyldt 18 år, hvilket frelste ham fra en dødsdom, men han tilbragte nogle år på psykiatriske klinikker, og de fleste af hans medsammensvorne fik fængselsstraffe af forskellig varighed. Lærerinden Polonskaja forsvandt sporløst efter forhørene i Lefortovo-fængslet. Man sagde, at hun dog i sin celle, men jeg tror ikke derpå: jeg hørte selv i februar hendes skrig, da hun blev slæbt fra forhør. Man ville have, at hun skulle udlevere voksne medelagtige: KGB ville ikke tro, at skoledrenge stod for det hele. Hun påtog sig hele skylden.

Jeg spørger ofte mig selv, hvorfor det ikke er lykkedes for sovjetstyret, trods 60 års terror og forsøg på at omstøbe menneskesjælen, at fremtvinge almindelig lydighed? Hvorfor er det ikke lykkedes for dem at forvandle landet til en enorm og lydig kvægfarm? Hvorfor ofrer mennesker deres liv, deres helbred og begraver sig selv i et langvarigt fangeskab i fugtige kasematter? Det synes, som om rædslen for slavetilværelsen i "frihed" er endnu større end angsten for døden eller for en langvarig indespærring i koncentrationslejre, fængsler og psykiatriske anstalter. Verden kender til mange heltemodige modstandere af kommunismens tvang, men af en eller anden grund taler man ikke gerne højt om de virkelig modige og beslutsomme mennesker, der som sidste udvej i kampen mod tyranniet tvinges til modforholdsregler, der ikke kan forblive skjult selv inden for en snæver kreds.

Når man taler om og fordømmer terror, har man vel først og fremmest gidseltagning og mord på uskyldige mennesker i tankerne. Disse handlinger kan dog på ingen måde sammenlignes med gengældelsesaktioner mod mordere, voldsmænd og bødler. Det er ikke terror, men selvforsvar og modstand.

Borgerkrigen i Sovjetunionen er ikke en overstået historie, som partipropagandaen prøver at fremstille det. Det er samtidshistorie, en aldrig ophørt krig mod kommunisternes grusomheder og voldshandlinger,

en modstand mod en bande mordere og bødler, der har opbygget et hidtil uset gaskammer til ødelæggelse af menneskesjæle. Og hvis modstanden fortsætter, betyder det, at folket endnu lever, og at der stadig findes mennesker, som vil ofre deres legeme for at frelse deres sjæle.

Sweden urged to boycott Olympics if Russians stay silent on man who aided Jews in 1944

Times 13/9.78

Mystery of the vanishing envoy

By Gabriel Ronay

Dr Simon Wiesenthal, the Vienna war crimes investigator, has joined the debate about the political suitability of Moscow as the venue for the 1980 Olympics by demanding that Sweden should boycott the games unless the Soviet Union gives satisfactory evidence about Raoul Wallenberg, a Swedish diplomat who went missing in the closing stages of the Second World War.

Wallenberg, a career diplomat, was 32 when the Swedish Government sent him on a Red Cross mission to Hungary in 1944. His main task was to help Jews and anti-Nazis to escape the SS terror which began when the Germans occupied that country towards the end of the Second World War. Until then Hungary had been a haven for escaped Allied prisoners-of-war and the only place in Axis Europe where the Jews had not been exterminated.

During the few months when the SS and the Hungarian fascist Arrow Cross movement ruled Budapest, Wallenberg succeeded in saving about 25,000 people from the gas chambers by issuing them with Swedish passports and taking them to protected "Swedish houses" in the Hungarian capital.

When Soviet troops liberated Budapest at the beginning of 1945 Raoul Walenberg was missing presumed murdered by the retreating Nazis. He was mourned by the people of Hungary and his actions in saving lives regardless of the dangers involved became part of the officially approved version of the fight "waged by progressive mankind against the Nazi murderers".

A street was named after him in Budapest and a memorial commissioned by the Communist Government. But in the 1950s when the memorial—a young man struggling with a giant serpent—was to be unveiled in the capital, Matyas Rakosi, the Stalinist dictator, intervened personally and it disappeared. No explanation was offered.

Years later I chanced on the sculpture in the backyard of a provincial penicillin factory, where it seemed grossly out of place. The factory's manager told me the story of the memorial, adding: "There had been a terrible mistake: Wallenberg had not been murdered by the Nazis but taken east by our liberators."

This much the Swedish Government had found out too, through its own investigations. In due course representations were made to the Soviet Government and the release of the Swedish diplomat demanded.

A long series of Swedish inquiries to the Soviet Foreign Ministry resulted in a Note from Andrei Vyshinski, the then Foreign Minister, stating that a careful investigation had yielded no results. Wallenberg was not known to the Soviet authorities.

Not until 1953, when Italian and other prisoners-of-war were released, was evidence obtained by Sweden that Wallenberg was being kept prisoner in Russia.

Testimony from a former inmate who said he had shared a cell with Wallenberg in the Lubianka prison in Moscow in 1945 and other statements provided by witnesses convinced a Swedish commission that "there can be no doubt that Mr Wallenberg, after being taken into effective custody by the Russians in January, 1945, had been a prisoner in the Soviet Union.

The commission's findings were sent in a further Note, but without any success.

The matter was taken up again in 1956 during Mr Tage Erlander's Moscow visit, when the Swedish Prime Minister presented Nikita Khrushchev with evidence about Wallenberg's detention in Russia.

After a year's delay, Mr Andrei Gromyko, then Deputy Foreign Minister, issued a statement saying that a document signed by a Colonel Smaltsov, the head of the Lubianka prison medical service, had been found, according to which Wallenberg died in prison on July 17, 1947. The cause of death was heart failure. The document further stated that the NKVD (secret police) had rejected Colonel Smaltsov's call for a post-mortem examination and the body was cremated.

But according to the Wallenberg commission, this was not the whole truth. Evidence obtained in the late 1950s and early 1960s from German prisoners-of-war returning from Russia indicated that Wallenberg had been seen in Lefertovo and Vladimir jails many years after the date of his alleged death.

According to a former prisoner-of-war, Wallenberg was in Tayshed forced labour camp in Siberia in 1953, serving a 25-year sentence "for espionage". The reason for his detention in Russia was his alleged go-between role in Admiral Horthy's last-minute attempts to secure a separate peace with Britain and America, the former prisoner added.

Another former prisoner-of-war told the Swedish commission that Wallenberg was not "in a fit mental state" and that was why the Russians could not return him.

Trente-quatre années à la recherche de son fils disparu en Union soviétique

3158

MATIN 11 AVR. 1979

Un Suédois, Raoul Wallenberg, avait été chargé à la fin de la dernière guerre d'organiser en Hongrie la fuite des juifs. Il a été ensuite arrêté par l'armée soviétique. Sa mère vient de mourir, sans avoir pu le revoir, malgré tous ses efforts

Depuis trente-quatre ans, un fait divers à résonance politique passionne les Suédois. En 1944, le roi Gustave V charge un jeune architecte, Raoul Wallenberg, d'une importante mission en Hongrie occupée par les troupes nazis : organiser la fuite des juifs. Arrêté en 1945 après la libération de la Hongrie par l'Armée rouge, Wallenberg est incarcéré en Union soviétique. Depuis, une vieille dame, Maj von Dardel, sa mère, a poursuivi les recherches. Elle est morte il y a quelques jours sans avoir pu revoir son fils.

La vieille dame s'est éteinte. Agée de quatre-vingt-sept ans, Maj von Dardel est morte, seule dans un appartement proche de Stockholm. Elle n'a pas eu le temps de mener à bien la quête q'elle avait entamée, il y a trente-quatre ans de cela, en 1945, à la recherche d'une ombre disparue, engloutie dans les geôles soviétiques, l'ombre de son fils Raoul Wallenberg. Ce combat n'a cessé de tenir en haleine l'opinion publique de son pays. Le Comité Wallenberg a regroupé un million six cents mille Suédois qui ont multiplié pétitions, prises de position, démarches officielles ou officieuses auprès des gouvernements concernés. En vain.

Les Suédois se sont créé un héros qu'ils ont statufié sous le patronyme du « bon Samaritain » Wallenberg. Mais ils ne l'ont pas retrouvé, même si certains indices tendent à prouver qu'il est envore en vie.

En 1944, en accord avec ses propres convictions, et sous la double pression du département d'Etat américain et du Congrès international des représentants des communautés juives, le roi Gustave de Suède a dépêché en Hongrie occupée par les armées du IIIe Reich un jeune architecte de trente-deux ans, Raoul Wallenberg, qui a déjà effectué dans ce pays une première mission à titre personnel. Il le charge d'un objectif précis : organiser la fuite des juifs magyars. Entre le 15 mai et le 7 juillet 1944, 437 000 d'entre eux étaient deportés vers Auschwitz. En quelques mois, Wallenberg parvient à mettre sur pied une organisation impressionnante.

Le témoignage d'un journaliste américain, Arthur D. Morse, est à ce titre édifiant : *« Wallenberg fit d'abord imprimer pour les juifs un passeport revêtu du sceau suédois. Tout porteur de ce document était censé bénéficier de la protection de ce pays. Il réussit à convaincre les autorités hongroises d'accepter 5 000 passeports. Puis il en distribua 5 000 supplémentaires. Il avait protégé de la sorte près de 20 000 juifs, avec les enfants. »*

Au mois de janvier 1945, les soldats de l'Armée rouge pénètrent dans Budapest. *« Wallenberg les a accueillis comme des libérateurs,* raconte l'un de ses collaborateurs. *Il s'est immédiatement placés sous leur protection. »* Le 13 janvier, un sergent soviétique, accompagné de trois soldats, procède à son arrestation, Wallenberg est conduit à Moscou. Une note officielle du ministère des Affaires étrangères soviétique, rédigée le 16 janvier, le confirme indirectement : *« Les autorités militaires ont pris toutes les mesures afin de protéger Raoul Wallenberg et ses affaires. »* Le mauvais roman, type série noire peut s'enclencher.

Mort d'une crise cardiaque

A Stockholm, Maj von Dardel s'inquiète. Son fils ne la laisse jamais sans nouvelles. Elle alerte les autorités suédoises, qui lui promettent d'intervenir. Le 31 janvier, Wallenberg est incarcéré dans la cellule 123 de la prison de la Lubianka, à Moscou. Il exige de pouvoir contacter la légation suédoise. Refus des Soviétiques. Ils l'accusent *« d'espionnage au profit des Américains »* et lui reprochent *« d'appartenir à une grande famille capitaliste suédoise ».*

Wallenberg supporte mal les conditions d'internement qui lui sont faites. Par un judas, les gardiens l'observent vingt-quatre heures sur vingt-quatre. L'unique promenade journalière ne dure que vingt minutes. Et, au début de l'été 1946, après maintes péripéties, il parvient à adresser une lettre à Staline. La réponse des autorités de la prison est catégorique : *« Ni votre ambassade, ni votre gouvernement n'ont rien tenté en votre faveur, ce qui prouve votre culpabilité. »*

Wallenberg exige un procès. On lui fait rapidement comprendre qu'il n'en est pas question pour des *« raisons évidemment politiques ».*

En Suède, le groupe Wallenberg développe considérablement son action. A tel point que le délégué aux Affaires étrangères soviétique, Andrei Vychinski, estime indispensable d'apporter quelques précisions : *« Wallenberg n'est pas en Union soviétique. Il est inconnu de nos services. »* Pendant près de six ans, le gouvernement suédois va donc cesser toute démarche.

Puis il les reprendra. Contraint et forcé, par la persévérance de Maj Von Dardel. Après la mort de Staline, quelques prisonniers reconnaissent avoir partagé la vie de Wallenberg. Confidence de Sven Hirdman, sous-directeur du ministère des Affaires étrangères suédois : *« Nous avons pensé demander aux Américains de nous aider. C'est sans doute à cause de la situation politique générale qu'on ne le fit jamais. Nous étions en pleine guerre froide. »*

Dans un camp expérimental

Le forcing suédois reprend. En mars 1956, le premier ministre Tage Erlander rencontre à Moscou trois dignitaires soviétiques, Khrouchtchev, Boulganine et Molotov. Il les interroge sur le sort réservé à Wallenberg, il veut savoir si, oui ou non, son compatriote est en vie. En février 1957, contraint et forcé par l'ampleur du scandale, Andrei Gromyko, ministre des Affaires étrangères, admet enfin l'arrestation de Wallenberg. Mais il exhibe un note signée le 16 juillet 1947 par le colonel Smoltov, chef du service médical de la Loubianka : *« Le prisonnier Wallenberg est mort subitement dans sa cellule, probablement d'un infarctus du myocarde. »*

Maj von Dardel n'en renoncera pas pour autant. Elle poursuit les recherches, traque les témoignages des uns et des autres. Elle rencontre en 1962 un ancien prisonnier soviétique du nom de Kozlov. Son récit est terrifiant : *« Le camp de l'île Wrangel est expérimental. On y pratique des expériences sur les hommes. Elles se font sous forme d'injection, de diète, de tests d'oxygène sur des gens déclarés morts depuis longtemps. On soumet le corps humain aux effets des radiations et de la submersion prolongée. Parmi nous, il y avait un Suédois, Raoul Wallenberg. »* 1947-1962 : officiellement, Wallenberg est décédé depuis quinze ans.

Jusqu'au jour et à l'heure de sa mort, la vieille dame n'en finira plus de retrouver et de cerner les traces de son fils.

1966 : il est détenu en Sibérie.

1967 : elle situe son passage dans un camp proche d'Irkoutsk.

1973 : un juif soviétique installé en Israël, Abraham Kalinski, apporte de nouvelles précisions. Wallenberg serait enfermé dans la prison Butirki, à Moscou. Divers témoignages confirment cette hypothèse. Des agents de la CIA sont d'ailleurs disposés à vérifier ces informations. C'est Henri Kissinger en personne qui s'y opposera. Il est *« irrité »* par la politique favorable au Nord-Vietnam du gouvernement social-démocrate suédois.

Désespérée, à bout de forces, Maj von Dardel s'adresse au ministre de la Justice soviétique, Vladimir Teribilov : *« J'ignore les raisons qui président à cette détention qui n'en finit pas... Si par mégarde il avait enfreint les lois soviétiques, le prix en a suffisamment été payé par presque trente ans de détention. J'ai maintenant plus de quatre-vingt-deux ans et mon mari en a quatre-vingt-neuf. Pour nous deux, ce serait un bonheur infini que de pouvoir une nouvelle fois, avant de mourir, serrer entre nos bras notre fils bien-aimé. »*

La vieille dame est morte au début du mois de mars. Et son fils ? Le mystère reste entier. Le quotidien suédois *Dagens Nyheter* a de nouveau ouvert le dossier Wallenberg. Le spécialiste de l'affaire, Sven Stromberg, fait état de documents compulsés dans les archives de la CIA. En 1944, Raoul Wallenberg aurait été en rapport avec l'OSS, le contre-espionnage américain. Mais sa mission ne justifiait-elle un tel lien ? C'est le sentiment général, en Suède.

Maurice Szafran

DN 23/9 78

Hemligstämpeln bort

I fallet Wallenberg har regeringen äntligen funnit tiden mogen att ge offentlighet åt praktiskt taget hela den mängd handlingar som under åren samlats i UD:s arkiv. Det är bra att så sker. I ett historiskt och moraliskt perspektiv har det länge stått klart att hemligstämpeln borde hävas.

Det finns för den skull inga skäl att vänta sig några sensationella avslöjanden som för allmänheten skall kasta helt nytt ljus över Raoul Wallenbergs öde sedan han försvann i Budapest i andra världskrigets slutskede, omhändertagen av sovjetiska myndigheter. Viktiga delar av materialet har publicerats i två vitböcker. Och forskare som Hans Villius har fått ta del av ytterligare akter.

Men ju fler papper som kommer på bordet desto större är chanserna att ryktesspridningen får rimligare proportioner. När regeringen talar om att delar av materialet "alltjämt måste hållas

• *Raoul Wallenberg*

hemliga av internationella hänsyn" kan detta bara få gälla en ytterligt obetydlig del av aktinnehållet. Hänsyn till enskilda människor kan behöva tas. Men när det gäller relationerna till Sovjetunionen måste det sedan länge ha stått klart för myndigheterna i Moskva att i vårt land regeringen anses ha ett uppdrag att göra allt för att få klarhet i affären.

Men eftersom en del av diskussionen om Raoul Wallenbergs öde just har handlat om hur pass energiskt den svenska regeringen, det vill säga framför allt den tidigare socialdemokratiska regeringen, har följt upp alla spår och pressat Sovjet på besked förblir det ett problem att det i sista hand är regeringen själv — hur den nu kommer att se ut — som någon gång nästa år avgör vad som får utlämnas av materialet.

Från den synpunkten hade det varit klokt att låta en medborgarkommission granska samtliga dossierer för att sedan avge en rekommendation till regeringen om utlämning. I stället har regeringen gett detta grannlaga uppdrag till justitiekanslern. Skälet är rimligtvis att JK som regeringens "juridiska ombud" besitter sakkunskap när det gäller att bedöma sekretessproblem. Och det vore fel att insinuera att JK inte skulle sträva efter att lägga så mycket som möjligt av papperen på bordet.

Men just i detta fall — där det inte minst är svenskt regeringshandlande och svenska tjänstemannabeteenden som skall belysas — hade regeringen gjort klokt att inte vända sig till en medlem av ämbetsmannaetablissemanget.

OS

Raoul Wallenberg: SvD. 22/9.78

Hemliga papperen skall släppas fria

Regeringen beslöt på fredagen att merparten av alla dokument om den 1945 i Budapest försvunne svenske diplomaten Raoul Wallenberg skall frisläppas.

Justitiekansler Ingvar Gullnäs har fått i uppdrag att gå igenom UD-akterna. De är hemligstämplade på 50 år.

Avsikten nu är att så mycket som möjligt skall frisläppas. De enda hänsyn som kommer att tas är vittnesmål i vilka vederbörande särskilt begärt att han eller hon för all framtid får vara anonyma. Detta kommer att respekteras.

Uppgifter lämnade av andra länders regeringar — det finns gott om sådana i fallet Raoul Wallenberg — kan också komma att förbli sekretessbelagda.

Wallanberg-ärendet är UD:s klart största.

— Det omfattar tre—fyra hyllmetrar med ett 70-tal fullmatade dossierer, säger kabinettssekreterare Leif Leifland till SvD. I material finns vittnesberättelser från närmare 1 000 personer. Många av dem säger att de suttit i samma ryska fängelser som Wallenberg.

Materialet är på c:a 10 000

Forts. sid. 4, sp. 1 PAPPER...

skjutits upp.

Papper . . .

forts. fr. sid. 1

A4-sidor. Där finns även de två vitböcker — från 1957 resp. 1965 — som svenska regeringen gett ut.

Färdigt först 1979

Aktstyckena är så omfattande att vi nog inte kan vänta oss att JK är klar med sin granskning förrän någon gång under 1979, fortsätter Leif Leifland.

JK har i uppgift att föreslå vilka avsnitt som även i fortsättningen bör vara sekretessbelagda. Men avgörandet ligger hos regeringen.

Kravet på mer offentlighet i Wallenbergfallet är gammalt och har upprepats tid efter annan, inte minst från Raoul Wallenbergs anhöriga. De tycker inte att de fått veta vad som egentligen skett. Samtidigt har ju de utrikespolitiska hänsynen som motiverat sekretessen kring handlingarna med tiden avtagit i styrka.

Beslutet om offentliggörandet fattades vid torsdagens regeringssammanträde.

Inget sensationellt

Av en händelse blev Sovjets ambassad i Stockholm informerad om det strax därefter. Andremannen på ambassaden, Eugenij Rymko, hade beställt tid hos kansliråd Sven Hirdman i utrikesdepartementet i ett annat ärende. När Rymko ändå var där, tyckte UD att det var lika bra att informera honom.

UD lämnat krar att inga spår gäller Raoul arbetade när det inget sensationellt Wallenberg. Men ne kommit att har på sistoden bild man som förändrar Raoul Wallenbergs haft.

Budapest i januari försvann i världskrigets slutskede, i andra

Han hade svenskt diplomatpass och åtnjöt diplomatisk immunitet. Sedan juli 1944 ledde han den svenska hjälpaktionen för de ungerska judarna. Outtröttligt arbetade han med fara för eget liv för att rädda judar undan nazisternas förföljelser. Människoliv i tusental räddades genom Raoul Wallenbergs insatser.

Den 16 januari 1945 meddelade vice utrikesminister Dekanosov, att Raoul Wallenberg befann sig under de ryska truppernas "beskydd".

Enda resultat av oräkneliga svenska påstötningar var ett ryskt besked 1957. Då sade ryssarna att ett dokument hittats. Enligt detta avled Wallenberg i Ljuljanskajafängelset i Moskva den 17 juli 1947.

Men tusentals A4-sidor vittnesberättelser i UD-arkivet säger att detta ryska besked var lögn. Wallenberg har setts i livet i olika fängelser långt senare. En del tror att han fortfarande lever.

Omar Magnergård

Bestjakt. En intensiv jakt har satts igång efter en sex meter lång krokodil i australiska Darwin. Krokodilen har under den senaste tiden vält två fiskebåtar och förstört en oljetank. (TT-Reuter).

GP 29/8.79

Ullsten i krav till Kosygin:

Undersök nya uppgifterna i fallet Raoul Wallenberg

Stockholm (TT): Undersök åter alla uppgifter i fallet Raoul Wallenberg och ta även hänsyn till nya vittnesuppgifter från senare år. Det skulle främja relationerna mellan Sverige och Sovjetunionen om full klarhet kunde skapas om Wallenbergs öde. Det är innebörden i en framställning som statsminister Ola Ullsten för knappt en vecka sedan lät vidarebefordra till regeringschefen Alexej Kosygin. Sovjetunionens ambassadör Mikhail Jakovlev tog emot skrivelsen vid ett besök hos Ullsten i statsrådsberedningen.

Kabinettsekreterare Leif Leifland bekräftar på TT:s fråga att den svenske statsministern vänt sig till Kosygin för att söka få Wallenbergs öde klarlagt. Något svar hade ännu på tisdagseftermiddagen inte inkommit.

I framställningen hänvisas till uppgifter från senare år om att Wallenberg skulle varit i livet långt efter 1947 — det årtal då Wallenberg enligt de sovjetiska myndigheterna skulle ha avlidit i Lubjanka-fängelset.

I brevet nämns särskilt uppgifterna från 75-årige Jan Kaplan. Denne har i brev till sin dotter i Israel omtalat att han år 1975 i Butyrkafängelset träffat en svensk som skulle varit inspärrad i sovjetiska fängelser i ca 30 år.

Ullsten hoppas nu på en ordentlig undersökning av hela fallet, både gamla och nya uppgifter. Han föreslår även att en representant för Sverige skall få vara närvarande vid ett samtal med Kaplan om dennes uppgifter. Kaplan är sedan början av 1978 åter arresterad.

Så sent som i januari i år riktades en framställning till sovjetiska myndigheter från Sverige. Det skedde i form av en not som kabinettssekreterare Leifland överlämnade till sovjetiska ambassadören för vidarebefordran. Men nu sker alltså kontakten på högre nivå — mellan regeringscheferna.

För 14 år sedan sände statsminister Tage Erlander en liknande framställning till Kosygin. Men i svaret på denna, liksom i alla andra repliker från sovjetiskt håll, har man upprepat att Wallenberg avled 1947. Första gången som detta meddelades var år 1957.

Men då och då har nya uppgifter kommit direkt eller indirekt om att Wallenberg — eller någon som skulle kunna vara denne — har funnits i fängelser i Sovjetunionen långt senare. Då man sökt kontrollera uppgifterna närmare har de tillfrågade ibland hävdat att de misstagit sig.

I år har intresset för Wallenbergs öde på allvar väckts även internationellt. Fyra amerikanska senatorer bildade i somras en kommitté för att klarlägga Wallenbergs öde och verka för hans frigivning om han ännu lever.

Wallenberg är född 1912 och skulle nu alltså vara 67 år.

13/5 79 SVENSKA DAGBLADET

k om Wallenberg-affären:

l inget onödigt ghetsmakeri

riskerar ofta att motverka sina syften.

— Vår ledstjärna måste alltid vara att handla på det sätt som vi bedömer bäst främjar utsikten att uppnå frigivanden. Publicitet är inte svår att uppnå — om vi vill det. Publicitet i sig är inte ett önskemål. Det är frigivanden vi söker.

Blix säger att en annan princip för det svenska handlandet är att utgå från att försvunna medborgare lever — "till dess vi anser att övertygande bevis finns för att de avlidit. Vi får med andra ord inte ge upp".

— Ingen svensks försvinnande har getts större publicitet än Raoul Wallenberg. Det är förståeligt med tanke på de insatser han gjorde. Inget försvinnande har heller lett till större insatser på det diplomatiska planet.

— Vi kommer att fortsätta dessa insatser och följa upp alla nya spår, säger Hans Blix.

Släpper material

— Vi kommer också att släppa hemligstämpeln på många dokument i den jättelika Wallenbergdossiern. Justitiekansler Gullnäs granskar f. n. materialet för att ge regeringen råd om vad som bör kunna släppas till offentligheten.

— Vi vill inte ha något onödigt hemlighetsmakeri. Men vi måste samtidigt vara försiktiga att inte utlämna vittnen eller vittnesmål som kommit fram under tysthetslöfte. Vi kan inte sätta sådana personer i fara.

— Inte heller kan vi utan samtycke från andra stater lämna ut uppgifter som vi fått från dem under sekretess, slutar Blix. Bröt vi mot dessa regler skulle vi också minska utsikten att få nya vittnesmål och uppgifter i framtiden.

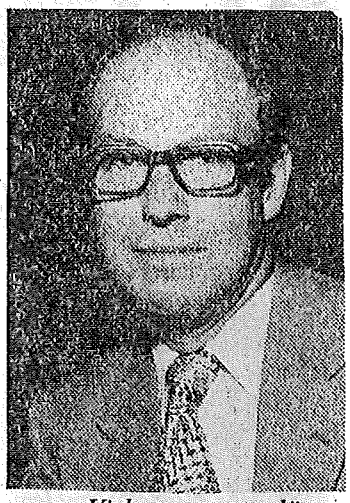

— Vi kommer att släppa hemligstämpeln på många dokument om Wallenbergaffären, säger Hans Blix.

GP 30/8.79

n Wallenberg-affären:

gör hemliga papper!

eptember eller oktober lå regeringen vad som iffentliggöras.

Jag kommer att föreslå ringen att de fem första s papper, dvs tom), skall släppas fria, säger ar Gullnäs till TT.

Han betecknar själv dessa, de allra äldsta handlingarna i det hemliga arkivet, som de kanske mest intressanta i ett i sin helhet mycket intressant arkiv.

— Omständigheterna kring försvinnandet och de första åren därefter är förtjänta av en alldeles speciell uppmärksamhet, säger justitiekansler Ingvar Gullnäs.

Första delen av Raoul Wallenberg-arkivet omfattar omkring 1 000 sidor av totalt ca 10 000 sidor.

Justitiekanslern håller nu på med att tillsammans med sina medarbetare i Raoul Wallenberg-fallet, ambassadör Ole Jödahl och hovrättsrådet Christer Åström,

FORTS. PÅ SIDAN 26

FORSTA SIDAN

sortera de papper som snart skall överlämnas till regeringen. Inte alla papper kommer att släppas fria.

Exempel på uppgifter som också i fortsättningen skall vara sekretessbelagda är: namnuppgifter på utsatta personer i östtatsländer, uppgifter som kan skada Sveriges förbindelser med främmande makt, uppgifter från underrättelseorgan och uppgifter om vissa, enligt justitiekanslern, okonventionella sätt genom vilka Sverige inhämtat upplysningar.

Ingvar Gullnäs säger till TT att han knappast hinner överlämna materialet till regeringen före valet. Troligen får regeringen handlingarna under senare delen av september eller i oktober.

Resterande delar av det hemliga materialet, varav en mycket stor del är från 1950-talets första hälft, skall sedan också offentliggöras i etapper, enligt justitiekanslerns förslag.

Avsikten är att hela materialet

GP 29/9.79

Raoul Wallenberg

Moskva vägrar ny undersökning

Stockholm (TT): Sovjetunionen vidhåller sin uppfattning att Raoul Wallenberg avled 1947 och har inte något mer att tillägga om hans öde.

Det säger den sovjetiske regeringschefen Alexej Kosygin i ett svar på statsminister Ola Ullstens brev 22 augusti om Wallenberg.

Svaret överlämnades på fredagen av den sovjetiske ambassadören i Sverige, Michail Jakovlev.

I sitt brev till Kosygin begärde Ullsten att de sovjetiska myndigheterna skulle göra en undersökning av de nya uppgifter som framkommit om Wallenberg. Enligt dessa uppgifter skulle Wallenberg ha varit i livet så sent som mitten på 70-talet. Han skulle då ha funnits i ett sovjetiskt fängelsesjukhus.

I brevet uttryckte Ullsten också sin förhoppning att den sovjetiska regeringen skulle göra allt för att kasta ljus över Wallenbergs öde. r

Ullsten beklagar

Stockholm (TT): — Det är beklagligt att de sovjetiska myndigheterna inte velat företa de ytterligare undersökningar vi begärt för att skapa klarhet om Raoul Wallenbergs öde, säger statsminister Ullsten.

— Jag är för min del övertygad om att hela sanningen om Wallenbergs försvinnande ännu inte föreligger.

— Ärendet Wallenberg är en olöst fråga i de svensk-sovjetiska förbindelserna. Jag vill dock understryka att vi i övrigt uppfattar dessa förbindelser som goda och normala, säger Ola Ullsten.

. DAGBLADET Måndagen den 29 oktober 1979

ill regeringen:

op hemliga
nbergpapper

omfattar Wallenbergak-
D:s arkiv minst 15 000
en st delen härrör
period efter 1950 då
av främst österrikiska
a krigsfångar som kom
från Sovjet förhördes av
myndigheter om Raoul
erg.

öja länge

ekanr ullnäs reser i
er till rike och möj-
sttyskland för att under-
rutsättningarna för en
ing redan nästa år av
et efter 1950. I bästa fall
så det frisläppas redan
en publiceringen kan
omma att dröja flera år
e på de berörda rege-
ns och myndigheternas
ng.
ng rad människor och
neter har lämnat upplys-
om Wallenberg till bl. a.
diplomater under löften
retess. Dessa löften är
te enligt svensk lag juri-
ndande.
t vad SvD inhämtat är
om berörda departement
och myndigheter på sina håll fortfarande tveksam till frisläppandet av vissa delar av Wallenbergakten. Man menar att några avsnitt kan skada den svenska säkerhetstjänsten och störa Sveriges relationer med andra stater, främst Sovjetunionen.

Några kritiker fruktar också att publiceringen kommer att inverka menligt på möjligheterna att vinna klarhet om Raoul Wallenbergs öde. De tror att ryssarna kommer att tolka ett svenskt frisläppande av hela materialet som att den svenska regeringen anser affären Wallenberg utagerad.

Viss sekretess

Mot det resonemanget står JK:s kommande rekommendation att hemligstämpeln bevaras för allt material från de senaste åren. Alla färska spår, bl. a. det senaste årets sensationella vittnesmål, kommer att bearbetas under sekretess, regeringens arbetshypotes är fortfarande att Wallenberg lever.

Publiceringen kommer att avslöja en del av den svenska säkerhetstjänstens arbetssätt på främmande mark, bl. a. i öststaterna. Där finns också episoder som visar svenska diplomaters "okonventionella" uppträdande för att inhämta informationer om Wallenbergs öde.

Kritiker menar att det är helt onödigt "att skriva ryssarna på näsan" hur de svenska säkerhetsorganen arbetar. De anser också att UD:s initiativ och metoder kommer att framstå som svårförståeliga om man inte har tillgång till de bedömningar och analyser som har legat bakom olika aktioner.

"Läsare imponeras"

En av dem som har läst hela materialet säger att frisläppandet visserligen kommer att föranleda kritik mot enskilda och myndigheter för de första årens relativa inaktivitet. Däremot, säger vederbörande, kommer läsare att imponeras av det "enorma arbete" som senare har lagts ned för att över hela världen följa minsta spår efter Raoul Wallenberg.

Ingmar Lindmarker

Wallenbergpapperen

Fr D 30/10.79

Efter ett års studier av hyllmetrar UD-dokument rörande Raoul Wallenberg kommer justitiekansler Ingvar Gullnäs att föreslå regeringen att frisläppa de akter som ursprungligen skulle ha varit hemliga i 50 år.

Beslutet om att befria dokumenten från hemligstämpeln fattades av den förra trepartiregeringen bara två veckor innan den föll sönder och det kan därför tas för givet att den nya regeringen kommer att följa justitiekanslerns rekommendation.

Att regeringen nu frångår den tysta diplomatin i fallet Wallenberg är bra. Den har under tre och ett halvt decennium inte gett något tillfredsställande resultat utan snarare bidragit till att ge luft åt en betydande ryktesspridning. Hela Wallenbergfallet har nu också kommit i ett annat ljus sedan inflytelserika grupper i en rad andra länder aktivt engagerat sig i att söka finna ut vad som hände den unge svensken sedan han fängslades av sovjetisk militär i krigets Budapest.

Det är inte att vänta att de hemliga dokumenten skall kasta något nytt ljus över vad som hände Raoul Wallenberg. De kommer däremot att ge belägg för att den dåvarande socialdemokratiska regeringen var alltför undfallande i ett tidigt skede av efterforskningarna och de kommer att framställa tjänstemän i en föga heroisk dager under en tid då ett fastare svenskt uppträdande kunde ha ökat möjligheterna till att skapa klarhet.

Bland dokumenten finns uppgifter som alltjämt kan skapa svårigheter för uppgiftslämnare. Även om Sverige enligt justitiekanslern inte har någon juridisk skyldighet att upprätthålla en utlovad sekretess, så finns det här en moralisk skyldighet och hänsyn måste tas till dessa människor.

När det gäller förbindelserna till Sovjetunionen kommer de inte att förbättras av att det friges dokument som skildrar ett effektivt samarbete inom den internationella säkerhetstjänsten. Men att spaningsarbetet ges offentlighet bör bli ytterligare en påminnelse för Moskva om att man från svensk sida inte gett upp arbetet på att skapa klarhet och att den svenska regeringen till dess så har skett antar att Raoul Wallenberg alltjämt är i livet.

FÖRENINGEN EUROPA-UNION
GÖTEBORG 3

~~Att~~ Valenski, Abraham

HT 30/11.79

Wallenberg levde 1959

Raoul Wallenberg var i livet ännu 1959. Det anser sig den forna sovjetiska fången Abraham Kalinski ha visat med dokument som han på onsdagen lade fram i det svenska utrikesdepartementet. Enligt Sovjetunionens officiella version dog Wallenberg av hjärtinfarkt i Ljublankafängelset år 1947.

Kalinski kom från Israel till Stockholm genom det svenska utrikesdepartementets försorg. Med sig hade han omkring 120 postkort. Dem sände han sin syster i Israel då han åren 1955 till 1959 satt i Vladimirfängelset.

I två av meddelandena finns klara referenser till Wallenberg, som dock inte nämns vid namn. Kalinski säger att han träffade Raoul Wallenberg vid tre tillfällen åren 1956 till 1959. Sista gången var den 27 oktober, två dagar innan han frigavs. I kortet härom står det:

"Alla tyskar är befriade. Kvar är ännu en italienare, två belgier, en fransman och en svensk som räddat tusentals judar ur Rumänien. Hundratals judemördare är redan hemma".

Kalinski förklarar att han råkade skriva Rumänien i stället för Ungern emedan det var samma sak för honom då.

Vid besöket på UD nämnde Kalinski om andra personer som skall ha träffat Wallenberg. Därvid framkom dock ingenting utöver vad departementet kände till förut.

Korten med referenserna till Wallenberg bär den sovjetiska censurens stämpel. Kalinski överlämnade alla de 120 korten till Svenska UD så att experter kan fastställa deras äkthet.

te borgs-Posten ANDRA DELEN
Lördagen den 27 januari 1979

där ett
demonst-
låtits kom-
n universite-
undantagstill-
demonstrations-

gen kungen, men instängd
med samma begränsning i
möjligheterna, förefaller det.

Jag satt i samma fängelser som Raoul Wallenberg 1952—59. Jag såg honom många gånger och vinkade till honom, berättar f d polske officeren Abraham Kalinski för G-P i New York.

Raouls bror till G-P:

Vi kan inte acceptera det sovjetiska svaret

— Vi tror att Raoul lever någonstans i Sovjetunionen, sade Raoul Wallenbergs bror professor Guy von Dardel på fredagen till G-P. Svenska UD hade då avslöjat ett nytt sensationellt vittnesmål som tyder på att Wallenberg var vid liv så sent som 1975. I en notväxling med svenska utrikesdepartementet har sovjetiska myndigheter förnekat uppgiften. — Vi — Raouls anhöriga — låter oss naturligtvis inte nöja med det sovjetiska svaret, säger professor von Dardel till G-P.

Raoul Wallenberg, född 1912, arbetade som svensk diplomat i Budapest 1944. Han gjorde stora insatser för att rädda judar undan

3 januari begärde kabinettssekreterare Leif Leifland i en not till Sovjetunionens chargé d'affaires i Stockholm E Byrko att

centigt riktigt. Och det är mycket värdefullt att få belagt att Raoul levde vid en så sen tidpunkt som 1975. Det finns

Pol
"Le

New Yor
62 år, och se
i september
svenske diplo
som suttit i r
lagen, trott a

Kalinski är en
godlynt, rundm
polska befrielseo
kavajuppslaget.
och har just kom
att processa mot
utrikesdepartame
hans förvåning d
på att bli först
helt annan anle
ningen mot den
ten. Han bor hos
York-förorten G
tillbaka till sitt
Israel i början
tachéväskan är
bevis, protokoll
han svarar lugnt
en i största hast
konferens på ett
tell på fredagen.

• *Trodde han*

Varför slog han
gare om att Wall
fanns i livet så sen
— Herre Gud,
styrker det lätt g
— Jag var säker
berg släppts ut f
Utan notisen i de
ningen hade jag
så.

Hans historia,
delar också är
att han 1945, då so
observatör i Mo
på falska grunder

— Jag hade cell 21, Wallenberg satt i cell 23. Abraham Kalinsky är ett av regeringens nya vittnen. Han berättar om tiden i samma fängelse som Raoul Wallenberg. Foto: HASSE PERSSON

"Min cellgranne hette Raoul Wallenberg..."

Av KURT KARLSSON

■ NEW YORK (Expressen). Det nya Raoul Wallenberg-vittnet, polacken Abraham Kalinski, 62, blev förrådd till ryska spionpolisen KGB av en tjänsteman vid USA:s ambassad i Moskva. Han satt i fängelse i Sovjet nästan i 15 år. Nu kräver han amerikanska staten på skadestånd med 6,5 miljoner kronor.

Kalinski var kapten i polska armén och bär stolt en orden för sitt motstånd mot Hitler-Tyskland. Sedan Polen fallit sändes han till Moskva som kontaktman för resterna av polska armén.

Han gifte sig med en ryska. På våren 1944, när röda armén drog fram genom Polen jagande tyskarna framför sig, fick Kalinski bevis för att ryska soldater avrättade polska judar, bland annat i Katynmassakern.

Han ville meddela vad han viste till president Franklin Roosvelt i USA. Kalinskis närmaste granne på hotell Metropol i Moskva var en hög tjänsteman på USA:s ambassad.

— Jag skrev ett brev till Roosvelt och lämnade till min granne, säger Kalinski. Tre dagar senare greps jag av KGB. De hade fått mitt brev. Min fru togs också av polisen. Hon begick självmord i fängelset.

— Jag satt inne utan dom fram till oktober 1959, trots att jag fick upprättelse i Sovjet redan 1957, fyra år efter Stalins död.

— 1944—53 satt jag i Verchneuralsk i Tjeljebinsk-området. 1952 fick jag en cellkamrat som hette Vandrovski. Han hade flyttats från en annan cell som han delat med Raoul Wallenberg och med den förre lettiska utrikesministern Munters.

— Ett par dagar senare pekade min cellkamrat ut svensken och Munters för mig.

— 1953 stängdes fängelset efter Stalins död och vi flyttades alla till Aleksandrovskij, ett gammalt tsaristiskt fängelse. Under transporten såg jag också Wallenberg och Munters och på det nya stället såg jag dem ibland tre-fyra gånger i veckan på promenad på fängelsegården.

— 1955—59 satt jag i Vladimir-fängelset, 180 kilometer utanför Moskva. Jag hade cell 21, Wallenberg och Munters satt i cell 23.

— Sista gången jag såg svensken var den 27 oktober 1959. Två dar senare blev jag fri, berättar Kalinski på mycket bruten tyska.

Han bodde kvar i Moskva till 1976 då han fick tillstånd att flytta till Israel, där han nu arbetar som kemilingenjör.

Delade cell

— De flesta fångarna släpptes i slutet av 60-talet, säger han. Men 1967 träffade jag en läkare från mitt sista fängelse. Han berättade att Wallenberg ännu var kvar. Nu delade han cell med en överste som fallit i onåd.

I fjol fick Kalinski kontakt med en person som visste att det fanns en svensk som suttit fången i 30 år.

— Det måste finnas många frisläppta fångar även utanför Sovjet som sett Raoul Wallenberg under årens lopp, säger Kalinski. Själv trodde jag att han var fri ända till september i fjol då jag läste en intervju med Simon Wiesentahl, där han berättade om att svensken ännu saknas i Sovjet.

... och det finns ännu fler vittnen

Av ERIC SJÖQUIST

■ Minst fyra personer har från en källa, som på svenska UD betraktas som mycket säker, fått informationer om att Raoul Wallenberg levde 1975.

■ Wallenberg skulle detta år ha befunnit sig i fängelsesjukhuset Botyrka. Dit brukar sjuka fångar från andra fängelser i Moskva föras.

Enligt vad Expressen erfar finns det uppgifter om att Raoul Wallenberg i Botyrka år 1975 skulle ha sagt att han suttit i olika ryska fängelser under 30 år. (Han fördes till Sovjet från Budapest 1945.)

I det här fallet är det vårt att notera att det är känt att det även i sovjetiska fängelser finns läckor bland vaktpersonal.

Det nya vittnet polacken Abraham Kalinski, är inte regeringens enda källa i den nya utvecklingen av fallet Raoul Wallenberg.

Informationer har samlats från olika håll i världen.

Hur pålitlig är då Abraham Kalinski?

Eftersom den svenska regeringen så snabbt efter Kalinskis vittnesmål gjorde en diplomatisk framställning till den sovjetiska regeringen, så har hans uppgifter bedömts som säkra.

De är kollade mot informationer som endast svenska utrikesdepartementet känt till. Detaljerna har stämt.

På svenska UD har man också under flera år känt till Kalinskis existens. Andra vittnen, som berättat om Raoul Wallenberg i ryska fängelser, har nämnt Kalinskis namn.

Dessa informationer fick svenska UD medan Kalinski ännu själv satt som fånge i Sovjet

Fängelsetiden

Vid de vittnesmål som Kalinskis fängelsekamrater lämnat till representanter för svenska UD, har Kalinski alltid betecknats som en "redbar" och "pålitlig" person.

Det är bland annat denne Kalinski som anser sig kunna bekräfta uppgifterna om att Wallenberg befunnit sig i fängelsesjukhuset Botyrka 1975.

Abraham Kalinskis fångnummer under hela sin långa fängelsetid i Sovjet var 1305.

En av de intressanta detaljerna i Kalinskis vittnesmål är att han ett 20-tal gånger såg Raoul Wallenberg på rastgården i Vladmir-fängelset under åren 1956—1958.

Kalinski har också lämnat en rad namn på före detta fångar i Sovjet som kan lämna uppgiter till den svenska regeringen om Raoul Wallenbergs fängelsevistelser i Sovjet.

Dessa finns utanför Sovjet. Därmed är Abraham Kalinski inte den ende som kan bidra med informationer.

Falska vittnen

Kalinski har via vissa kanaler till Expressen framfört att han inte har något emot att hans vittnesmål, hans namn och andra personers namn offentliggörs.

Av speciella skäl har Expressen undvikit att publicera alla detaljer och alla namn, som Kalinski berättat om.

FOTNOT: Flera falska vittnen har "framträtt" i affären Raoul Wallenberg. Några av dem har gjort det för att tjäna pengar eller för att skaffa sig publicitet.

HUR FARLIG ÄR GASEN I VILLORNA?

Av WILLIAM KRISTOFFERSSON

TIDAHOLM (Expressen) Hur farligt är det att bo i det idylliska villasamhället Ekedalen utanför Tidaholm?

På fredagen slog Strålskyddsinstitutet (SSI) larm om de prover som tagits i sju fastigheter vid Ekedalen — ca åtta kilometer från Tidaholms centrum. Larmet gäller radongas, som är starkt cancerframkallande.

Radonhalten i Ekedalen ligger högt över de värden som tillåts i gruvor, SSI ansåg att läget var så pass allvarligt att man i går ringde runt till de sju familjer där proven tagits och varnade dem.

Det var före jul som institutets personal gjorde mätningarna. Det bor ca 500 personer i området, men bara sju fastigheter var aktuella.

Husen hade byggts i närheten av slagghögar med alunskiffer, som kom från gamla kalkbrott. I en del fall har husen också grundmaterial som är alunskiffer.

Det är i dessa villor som de högsta värdena av radongas uppmäts.

Höga värden

Det nya i den här undersökningen är att man upptäckt att hus byggda på mark med alunskiffer ger mycket hög radonhalt. Tidigare visste experterna att hus byggda av speciellt den blåa lättbetongen hade höga värden av radongas. SSI räknar med att cirka 10 procent av det svenska bostadsbeståndet har byggts av blå lättbetong, en betong som inte längre tillverkas.

Proven i Tidaholm togs efter det att de kommunala myndigheterna fått reda på att Skövde kommun frågat SSI om lämligheten av att bygga bostadshus på slagghögar från alunskiffer. Marken runt Skövde är rik på materialet och det är ont om tomtmark. SSI avrådde Skövde från att bygga.

— Vi vet redan nu hur vi skall gå tillväga med fastigheterna i Ekedalen, säger kommunalrådet Evert Kindbom, Tidaholm, till Expressen. Det gäller främst att förbättra ventilationen i de aktuella husen. Det behövs inga större ingrepp — en köksfläkt kan räcka.

Vi skall nu närmast informera folket i området om det resultat som SSI har kommit fram till och vilka åtgärder som skall vidtas.

— Personligen tror jag inte det är så allvarligt. Jag kan nämna att vi har en anställd ingenjör i kommunen som bor i Ekedalen. Han frågade vid ett tillfälle strålskyddsexperterna hur stor risken var och fick till svar:

— Ungefär som att röka en ciggarett om dagen!

Därför gick chefen

— Radio Norrbottens förra chef Kerstin Gulbrand- avgick inte alls pga samarbetsproblem med perso- . Detta uppgav Expressen felaktigt i gårdagens g. Samarbetet har tvärtom varit mycket gott un- ı år Kerstin Gulbrandsen varit chef. Den rätta ingen till att Kerstin slutade som chef, är att hon lucera radioprogram.

Hon klarade sig — och dog

■ SÄFFLE (TT). En kvinnlig liftare dog i går kväll vid en märklig dubbelolycka på E 18 två mil öster om Årjäng.

Den bil kvinnan liftat med körde i en kurva av vägen. Efter att ha kolliderat med en stolpe rullade bilen ner för en fem meter djup slänt.

Den olyckan klarade hon oskadd. Hon tog sig upp på vägen för att plocka samman bildelar och tillhörigheter.

En passerande långtradare slet då med sig en vajer och stödstolpe för telefonledningar som hängde ner över vägen.

Stödstolpen slets loss och slog till kvinnan. Hon slungades ett tiotal meter och avled omedelbart.

Vajern hänger normalt så högt att trafiken kan passera under den

lsk officer säker:

Wallenberg lever

: såg Raoul Wal- många gånger i r i Sovjetunionen 1952 och 1959. Det ellkamrat, en för- om för första gån- ättade om honom na och ädel som n sade — nte kunde förstå han var dömd för i.

rättar Abraham Kalin- era israelisk medborga- telefonintervju med DN York linski tillbrin- nton i ovjetiska fän- lls han slapptes 1959 och ela 50-talet följdes han lenberg åt i olika fängel- olitiska fångar.

ovjetiska myndigheterna däremot att Wallenberg

Ljubjankafängelset i a 1947.

ta gången Abraham Ka- hörde om Wallenberg var eller 1952 i fängelset i nej Uralsk, som han själv nar som "ett lyxfängelse litiska fångar". Det var här ck en ny cellkamrat som ade om den "naive svens-

inski fick själv se Wallen- nej Uralsk förflyttades till ingelse i Sibirien — Alex- ovskij central i Irkutsk-om- . Det var 1953 efter Stalins och fängelset i Verchnej sk skulle tömmas för att ge åt den störtade säkerhets- en Berijas medhjälpare. alinski som var en viktig po- fånge fördes under särskild ort medan de andra fångarna åkte godsvagn. Kalinski säger att han såg Wallenberg genom ett fönster, klädd i en brun vadderad jacka.

Wallenberg skulle ha varit i Alexandrovskij central till 1955 då han förflyttades till fängelset i Vladimir. Att Wallenberg transporterades dit då hörde Kalinski av en annan medfånge.

Kalinski var själv i Vladimir där han satt i cell nummer 21 i block nummer 2. Och han fick snart höra av en georgier, Simon Gogoberidze, att Wallenberg befann sig i samma block, i cell nr 23. Kalinski säger att han sett Wallenberg genom ett fönster då denne promenerade på rastgården.

— Han promenerade med Mamulov som var en av Berijas medhjälpare och med Sjarija som varit sekreterare i centralkommittén i Georgien, säger Kalinski. Det var dem jag egentligen tittade på, men på det viset fick jag också se Wallenberg.

Kalinski hade fått höra Wallenbergs historia av sin cellkamrat författaren redan i fängelset i Verchnej Uralsk.

Det sista spåret Kalinski hade av Wallenberg i Sovjet är från 1967. 1968 träffade han nämligen sin fd cellkamrat från Vladimir — Simon Gogoberidze — som frisläpptes 1967. Kalinski sökte upp Gogoberidze i Tblisi i Georgien, de talade om gamla medfångar och Gogoberidze sade att Wallenberg hade funnits kvar när han lämnade fängelset.

Själv fick Kalinski inte upp ögonen för att Wallenberg var ett stort politiskt fall förrän han kom till Israel dit han emigrerade 1976. Det var för några månader sedan då den kände nazistjägaren Simon Wiesenthal förklarade att man borde stoppa moskvaolympiaden om Sovjet inte släppte Raoul Wallenberg.

— Jag läste Wallenberg och att han varit i Budapest och jag hade ju namnet någonstans i huvudet. Så jag tog kontakt med myndigheterna som skickade mig till svenska ambassaden i Tel Aviv och där redogjorde jag för mina möten med Wallenberg. Det var i november i fjol.

Det samtalet på svenska ambassaden bedömde alltså UD som så intressant att man tog kontakt med Kalinski som då hade hunnit resa till USA. Kalinski sammanträffade med kabinettssekreterare Leif Leifland och departementsrådet Sven Hirdman i New York den 20 december förra året.

□ Samstämmigt

Uppgifterna som Kalinski gav om Vladimirfängelset stämde med andra uppgifter som UD tidigare bearbetat om Wallenberg. 1959 skickade svenska regeringen en promemoria till Sovjetmyndigheterna och bad dem undersöka saken på grundval av de nya vittnesuppgifterna. Då hade man nämligen en rad f d fångar i Vladimir som sagt att de haft knackningskontakt med Wallenberg.

Och redan den 3 januari skickade svenska regeringen en framställning till Sovjetmyndigheterna med begäran om förnyad undersökning av Wallenbergs öde.

Där fanns också en uppgift att Wallenberg skulle ha varit i livet så sent som 1975. Han skulle ha setts av en fånge i Butyrkifängelsets sjukavdelning.

Den uppgiften härrör sig också från Kalinski men bara indirekt. Han hade nämligen hört av en rysk emigrant, numera bosatt i Israel som haft kontakt med sin far per telefon. Fadern som var kvar i Sovjet hade just kommit ut från fängelset och sagt att han där, i sjukhuset, träffat en svensk som suttit inne i trettio år.

Varför tror Kalinski att det kan ha varit Wallenberg?

— Varför skulle det inte ha varit det? Det finns inga andra svenskar i sovjetiska fängelser — utom Erik Andersson och han är galen, honom har jag träffat (Andersson är en person som nämns i Solzjenitsyns "Gulagarkipelag"). Jag ska säga er att de som överlever fängelser lever länge — tänk på Vera Figner och andra. Och Wallenberg har aldrig varit i något läger. Utländska fångar satte de inte i läger.

— I fängelser är det inte så hårt arbete, det är mindre hunger, där är det lättare att överleva. Vad jag hörde skulle den person som sågs på Butyrki vara vid god hälsa. Sjukhuset är för lätta sjukdomar, men det kommer in fångar från olika håll.

— Och Wallenberg är inte gammal — han skulle då varit 63 år.

Abraham Kalinski är själv polack och var sändebud hos sovjetiska försvarsministeriet som representant för polska armén i Moskva under kriget. Det var som sådan han arresterades 1944. Sedermera blev han sovjetisk medborgare och bodde kvar i staden Vladimir när han släppes fri 1959.

— Men allt sedan den dagen försökte jag komma ut ur Sovjetunionen. Och 1976 lyckades jag emigrera helt legalt. Nu bor jag i Haifa.

DISA HÅSTAD

Abraham Kalinski är säker på att han såg Raoul Wallenberg i ett sovjetiskt fängelse så sent som 1959...

DN bakgrund

Raoul Wallenberg föddes 1912 och skulle alltså i dag vara 67 år. Raoul Wallenberg skickades av den svenska regeringen till Budapest 1944 för att rädda de ungerska judarna undan förintelse. Under sin vistelse på svenska legationen hann han rädda ca 100 000 judar, genom att ge dem svenska främlingspass eller ställa dem under ambassadens beskydd.

Han arresterades i januari 1945 av de sovjetiska myndigheterna i Budapest.

De sovjetiska myndigheterna förklarade först i januari och februari 1945 att Wallenberg tagits under ryskt beskydd — men sedan blev det tyst och sovjetmyndigheterna förnekade att de hade någon kunskap om Wallenberg.

Det dröjde ända till 1957 innan sovjetmyndigheterna kom med det officiella erkännandet att Wallenberg vistats i sovjetiska fängelser — men att han avlidit i Moskvafängelset Ljubljanka 1947 av hjärtinfarkt.

Den svenska regeringen ansåg dock denna uppgift otillfredsställande och förklarade att man förbehöll sig rätten att göra nya framstötar om nya uppgifter kom upp. Och sådana uppgifter har hela tiden kommit, man har på UD fått och bearbetat otaliga tips men de flesta har visat sig vara falska.

En uppgift man tror på var dock det som professor Nanna Svartz fick veta vid ett besök i Moskva 1961 — att Wallenberg skulle befinna sig på mentalsjukhus i Sovjet.

Ma har förebrått UD för att det reagerade för sent i fallet Wallenberg. Hade man börjat redan 1945 hade man kanske kunnat uppnå något. De officiella framställningarna var 1957, 1959 och 1965.

DN 21/5 79

Nya vittnet Kalinski:

Jag såg själv Wallenberg

Abraham Kalinski, det nya vittnet som gett UD uppgifter om Raoul Wallenberg kom på lördagen till Stockholm. Han ska träffa folk från UD som sysslar med att undersöka spår efter Wallenberg. Det var efter Kalinskis vittnesmål som UD i januari i år gjorde en förnyad framställning om klarhet i Wallenbergs öde — något man inte gjort på fjorton år.

Kalinski är själv övertygad om att Wallenberg lever ännu.

— Om man lever i sovjetiska fängelser, med små matransoner, utan kvinnor — då överlever man allt, säger han. De som har överlevt de första påfrestningarna, de lever mycket länge.

Kalinski, som själv har berättat om hur han såg Wallenberg vid promenader i Vladimir och vid omflyttningar till olika fängelser under 50-talet, anser att det senast daterade vittnesmålet — av Jan Kaplan i Moskva som sagt att han såg en svensk i Butyrkifängelset 1975 i sjukavdelningen — bär verklighetens prägel.

— Kaplan ringde ju sin dotter i Israel och sade att han träffat en svensk i Butyrki som suttit inne i 30 år. Säkert hade svensken — som inte kan vara någon annan än Wallenberg anser jag — sagt åt honom att säga så, att berätta att det fortfarande finns en svensk i fängelse i Sovjet efter trettio år.

Jan Kaplan arresterades kort efter detta samtal på nytt — sedan Kalinski publicerat hans namn i en rysk emigranttidning — och han är nu försvunnen. Hans dotter, Anna Bilder, som bor i Israel, får däremot ofta hotelser, både på ryska och hebreiska, per telefon av personer som varnar henne för att bry sig i "svenska affärer". Hon ska uppfostra sitt barn i stället.

Från sovjetiskt håll har man inte officiellt tagit till orda mot Kalinski för att dementera vad han säger. Han berättar att han dock blivit utsatt för ett närmande: av en polsktalande person i Israel som sade att Kalinski gjorde klokast i att avhålla sig från de "äventyrligheter" han var inblandad i.

— Sedan fick jag veta att den mannen kommit in och ut ur Israel på två olika pass över en dag, säger Kalinski.

Kalinski anser att svenska myndigheter varit onödigt hänsynsfulla mot Sovjets känslor i fallet Wallenberg.

Svenskarna skulle ha bråkat hela tiden, så att det hade hörts i världen. Då hade folk kommit ihåg. Det är ju många som passerat genom sovjetiska fängelser. Men om ingen berättar om medfångarna för yttervärlden riskerar de att helt bli bortglömda.

Kalinski berättar om sitt eget fall som ett exempel. Han skulle nämligen säkert ha dött i fängelse, säger han, om han inte haft en medfånge, tysken Mulle, som 1955 fått möjlighet att i dennes ställe skicka ett brevkort. Tyskarna i fängelset hade efter Adenauers besök fått möjlighet att skriva hem en gång i månaden. Kalinski skrev till judiska församlingen i Wien och sade att han intresserade sig för sin syster Miriam som bodde i Israel. Han angav sin postboxadress — som alltså var Vladimirfängelset.

— Men församlingen i Wien, de förstod vad det var frågan om och de hittade min syster åt mig, säger Kalinski. Och hon skrev till mig — på dålig ryska, för det trodde hon man måste, hon kan inte ryska, att vi var nu de enda överlevande ur familjen (hon hade fått meddelande om min död redan 1944, då jag arresterades, men inte velat tro det, utan behållit sitt flicknamn ifall jag skulle leta efter henne) och att hon genast skulle börja skicka paket.

— Men jag blev inte fri förrän 1959 — när jag redan varit rehabiliterad i två år — och det var inte förrän 1975 som jag kunde få utresa till Israel.

Kalinski har nu med sig till Stockholm ytterligare namn på vittnen som har sett Wallenberg någonstans i fängelserna och som han anser att man ska fråga ut ytterligare. Men de bor alla kvar i Sovjetunionen.

— Jag tänker också avsända ett brev till Andropov, chefen för KGB, och kräva att han undersö ker om inte Wallenberg finns livet — och frågar ut tex sin f överordnade general Kupriano nu frigiven, som på 50-talet va medfånge till Wallenberg. Han ä säkert inte rädd att vittna.

DISA HÅSTA

Abraham Kalinski tycker att de svenska myndigheter varit för hänsynsfulla mot Sovjet. De skulle ha bråka hela tiden! Kalinski poserar framför ryska ambassaden.

Sv D 12/5 79

UD får nytt material om Raoul Wallenberg:

Cellkamrat med general

Uppgifter från en sovjetisk general som delat fängelsecell med Raoul Wallenberg kommer inom kort att föreläggas svenska UD.

General Gennadij Nikolajevitj Kuprianov, deltog bl. a. i vinterkriget mot Finland, men arresterades 1948 för samröre med partifiender.

Det gäller generalen Kuprianov som tidigare samarbetade inom kommunistpartiet med nuvarande KGB-chefen i Sovjet Andropov. Kuprianov har skrivit om sin fängelsetid och hans manus har smugglats ut till väst.

Materialet läggs fram av Abraham Kalinski, som tidigare i år väckte sensation med nya uppgifter om att Wallenberg levde så sent som 1975. Kalinski är på väg till Stockholm för att bl. a. kräva att den svenska regeringen ställer hårda krav på Moskva om besked i Wallenbergaffären.

Kalinski avslöjar också i en SvD-intervju att han har skrivit ett öppet brev till KGB-chefen, där han påtalar dennes tidigare kontakter med Kuprianov och föreslår att generalen hörs om Wallenberg.

Se sidan 11

Brittisk aktion

En brittisk parlamentsgrupp skall kräva att Sovjet släpper Wallenberg. På fredagen berättade initiativtagarna, bl. a. toryledamoten Winston Churchill, att man räknade med att få minst 100 parlamentsledamöter som undertecknare av Wallenbergmotionen.

om Raoul Wallenberg

fakta fram”

var enligt Kalinskij Georgij
nkov, senare trojkapartner
Krusjtjev och Bulganin,
personligen ledde arreste-
n och höll på att råka illa ut
Kuprianov försökte slå sig

Kuprianov, som satt åtta år
ngelse, delade cell med
l Wallenberg i genom-
sfängelser både 1953 och
säger Abraham Kalinski.
kom svensken närmare än
älv gjorde.

ntligiörs

är i larlagt om några
er o allenberg finns i
ianovs manuskript. Sedan
ski mottog det, har han
let i säkert förvar i Europa
et är inte förrän om någon
som han kommer att
liggöra det i Stockholm.

nski r att ytterligare
tiser insats i Wallen-
et under Sverigebesöket.
berättar för SvD att han
tockholm kommer att pos-
brev till den sovjetiske
hefen Andropov, adresse-
bjanka, Moskva.
evet, av vilket en kopia
har gått till UD i Stock-
uppfordrar Kalinski
edaren att höra Kupria-
Wallenbergärendet. Jag

ett manuskript utfört
re vittnesmål figurerat

betvivlar inte, skriver han, att denne orädde man vågar bekräfta att han vistades med svensken Raoul Wallenberg i etappfängelser i Novosibirsk, Kirov och Gorkij 1953 och 1955.

Inga repressalier

— Kuprianov bad mig enträget att publicera hans berättelse i väst, säger Kalinski, som träffade den rehabiliterade generalen i Leningrad innan han själv fick tillstånd att lämna Sovjet 1976.

Kalinski menar att Kuprianovs ställning är sådan att han inte behöver frukta repressalier som har drabbat andra Wallenbergvittnen i Sovjet. Dessutom har Kuprianovs namn förekommit i sammanhanget tidigare, varför han redan torde ha instruerats och möjligen isolerats från västkontakter.

En av dem som tydligen har drabbats hårt är den 75-årige Jan Kaplan i Moskva. Denne, som är av judisk börd, fängslades tidigare i år sedan det kom ut att han hade meddelat ytterverlden att han hade träffat en svensk i ett Moskvafängelse 1975.

Svensken skulle enligt Kaplan ha sagt att han hade suttit 30 år i sovjetiska fängelser. Wallenberg arresterades av ryssarna 1945.

— Jag reser till Stockholm för att tala om för svenskarna att deras Kissingerpolitik, den tysta diplomatin, inte hjälper i Wallenbergaffären, säger Kalinski upprört. Den har ju inte gett något resultat på 34 år.

— Med de sovjetiska ledarna måste man bråka och ständigt göra sig påmind. De skyr dagsljuset och öppet språk. Lägg fakta på bordet och kräv besked.

— De svenska myndigheterna måste fordra att få tillträde till Kaplan och Kuprianov. Det finns flera andra av Wallenbergs fängelsekamrater i livet i Sovjet. Jag har deras namn.

— Deras vittnesmål är ytterst viktiga liksom alla som bekräftar att Wallenberg levde efter 1947. Alla bevisar att ryssarna ljuger om svensken.

Kalinski menar att Jan Kaplan troligen "bearbetas" av KGB. Det är inte omöjligt att han, i utbyte mot "frihet", släpps fram för att förneka allt han har sagt om svensken som klarat sig levande i 30 år i sovjetiska fängelser, säger Kalinski.

— Begär i så fall att Kaplan får resa ut med sin familj till Israel. Hans vittnesmål i Tel Aviv eller Stockholm kommer att bli ett annat än i Moskva.

Abraham Kalinskis recept för framsteg i Wallenbergfallet går tvärt emot de svenska myndigheternas. UD har genom åren hävdat att ofördelaktig publicitet provocerar snarare än blidkar Moskva och följde "tigandets" linje även i t. ex. fallen Laimons Niedre.

Niedre dömdes i november i fjol till tio års straffarbete för spioneri i Sovjet. Han släpptes överraskande i mars.

— Jag sade redan i december till Svenska UD att en framstöt om Wallenberg skulle leda till att Niedre frigavs, säger Kalinski till SvD. Niedre släpptes som kompensation för Wallenberg.

— Ty sådana är ryssarna. Jag vet. Jag känner dem.

Ingmar Lindmarker

Kopia från en av Jan Kaplans (som tidigare vittnat om Wallenberg) släktingar i Sovjet, troligen från 1976. "Han (Kaplan) ser ut att må bra. Han har skrivit att han på ett sjukhus träffat en svensk som har suttit inne i 30 år och som inte alls ser dålig ut."

...ommer att

raham Kalinski

SvD 13/5. 79

[ur trovärdig är han?

ı publicitet eller plomati? I det kom- ıde fallet Raoul ıberg är frågan lika tt besvara som frå- n ett vittnes trovär- t.

ham Kalinski, som nu fram nytt material för att att Wallenberg levde fter 1947 då Moskva hävhan avled, är utan tvekan de mest sensationella a på ett par årtionden i bergaffären. Är han ockärdig?

ɔst pratig

vi träffas i förorten till en europeisk storstad ger tryck av att vara nervöst men också säker på sin h övertygad. Han förlorar ındtals i perifera utlägg- och är angelägen att varje påstående med sedokument, brev och ar- som han har med sig från

kan också framstå som i försöken att bistå Wal- g, som han säger sig ha å fängelsegården i Vladi- ı gott som dagligen under år men aldrig har talat Uppenbart smickrad av smedias uppmärksamhet hans person tvekar han ı olika vägar för att nå nal publicitet om Wallen- ıllet.

slagsrik

ı ögonblicket studsar han er att berätta ett minne. ga, bruna ögon bakom tjoclas, snabba gester som er under i den forsande n på tyska och ryska.

ıta ögonblick står han all- och tung i en demonstra- v cellernas läge i Vladimirlset. Här satt jag, två dörngre till vänster satt Raoul ınberg, säger han och flytıg i sidled. Vi hade ingen ghet att kommunicera.

linski är kanske urtypen för som överlevde sovjetter- fängelser. Uppslagsrik, anpassningsbar med en

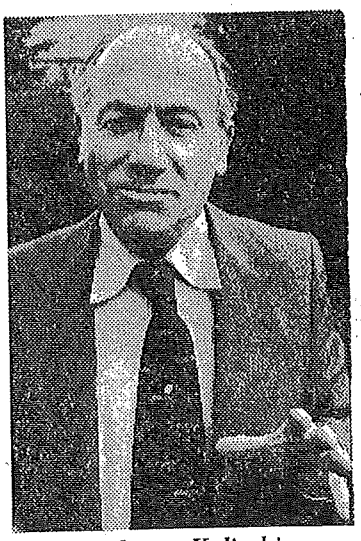

Abraham Kalinski, som utlovar nytt material om Roul Wallenberg, hur trovärdig är han?

— Jag tror att Wallenberg var mer passiv och försiktig, säger han. I fängelset måste man våga något och tro på framtiden.

Levde 1975

Men Kalinski är övertygad om att Wallenberg levde så sent som 1975. I sovjetiska fängelser kan man överleva till skillnad från arbetslägren, säger han. Enda risken är att gå under psykiskt.

Det var 1975 som den judiske Moskvabon Jan Kaplan säger sig ha träffat en svensk på Bytyrkafängelsets sjukhus i Moskva. Svensken skulle då ha sagt att han hade suttit 30 år i sovjetiska fängelser. Wallenberg arresterades 1945.

— Kaplan hade ingen anledning att ljuga, säger Kalinski. Han berättade saken i telefon för sin dotter i Israel som först senare kopplade ihop samtalet med Wallenbergfallet.

Kalinski menar att det är uteslutet att det skulle gälla någon annan svensk än Wallenberg. Han berättar att han har skrivit till Solsjenitsyn, som han kallar naiv, och avfärdat den i Gulagarkipelagen nämnde "svensken" Erik Andersson som

Men Kalinski förnekar inte att hans agerande kan ha bidragit till att den sjuke och åldrige Kaplan nu har fängslats på nytt. Det var enligt Kalinski i februari i år sedan Kalinski i en rysk emigranttidning i New York hade avslöjat vad Kaplan berättat om svensken i Moskvafängelset.

Däremot dementerar Kalinski svenska tidningsuppgifter att han i telefon med Kaplans hustru i Moskva redan i december skulle ha tagit upp saken. Ett sådant samtal torde ha avlyssnats av den sovjetiska säkerhetstjänsten.

— När jag ringde från New York var Jan Kaplan inte hemma, säger Kalinski nu. Jag framförde då till hans hustru hälsningar från deras dotter i Israel, ingenting annat.

Släpps inte

Hur som helst, genom arresteringen av Kaplan har ett av de möjligen värdefullaste vittnena någonsin i Wallenbergaffären tystats, hur länge vet ingen. Kalinski säger sig själv vara övertygad om att Kaplan "bearbetas" i Lubjankafängelset i Moskva, KGB:s högkvarter.

Men om Wallenberg fortfarande lever, kan sovjetledningen då frige honom? Vore det inte ett katastrofalt prestigenederlag att medge att man har ljugit i alla år?

— De kommer inte att släppa Wallenberg så länge som Bresjnev sitter vid makten, säger Kalinski. En förändring kan komma när partiledningen byts ut.

Räddade judar

— Därför är det viktigt att den svenska regeringen redan nu ger offentlighet åt vad som har hänt, säger Kalinski. Man skall kräva högljutt och oförtrutet att få höra Kaplan och andra vittnen i Sovjet som har sett Wallenberg efter 1947.

Kalinski anser sig ha svaret också på frågan varför Krusjtjev, om Wallenberg hade varit i livet när Stalin dog 1953, inte tog vara på den goodwilleffekt som det skulle ha inneburit att överlämna Raoul Wallenberg till Sverige.

— Kom ihåg att Wallenberg

Det var det svåraste av alla "brott" under nazisterna och är det också i Sovjetunionen.

Abraham Kalinski har varnats av israeliska vänner och andra för de faror som han utsätter sig för. Hänvisningen till Kaplan, åberopandet av generalen Kuprianov, pressen på svenska UD, det öppna brevet till KGB-chefen är vägar att utmana sovjetsystemet som innebär klara personliga risker för Kalinski.

— Jag gör det inte av något hämndbegär, säger han. Alla som var inblandade i gripandet och arresteringen av mig är döda. De har avrättats.

— Jag satt 41 dagar i dödscell och 15 år i fängelse, säger Kalinski. Jag är inte rädd. Vi är alla skyldiga Raoul Wallenberg att till varje pris försöka få klarhet om hans öde.

Ingmar Lindmarker

Utsätts för provokationer

Jan Kaplans dotter Anna Bilder i Israel utsätts för trakasserier och provokationer som Abraham Kalinski tillskriver den sovjetiska underrättelsetjänsten.

Det är den nu fängslade Kaplan som säger sig 1975 ha träffat en svensk som suttit 30 år i sovjetiska fängelser.

— En man som presenterade sig som svensk journalist och dennes "bror" sökte upp Anna Bilder i Tel Aviv. De tog med sig det enda foto som hon hade av fadern, säger Kalinski.

— Efterforskningar visar att det inte kan ha rört sig om svenska journalister. Vid flera tillfällen har Anna Bilder ringts upp och beordrats på ryska och hebreiska att hålla tyst och inte inveckla sig i Wallenbergfallet.

■ ■ ■ Raoul W[illegible]nberg greps av fem eller sex sovjetiska officerare i [illegible]ern den 17 januari 1945. Han skulle hämtas till en "överläggning" med den ryske befällhavaren. Men i stället fördes han till ett rum möblerat med en enda stol. På kvällen fick han en smutsig madrass att sova på. Nästa morgon fick han vatten och bröd i det utkylda rummet. Tre dagar senare flögs han till Moskva, där han senare dömdes till 25 års fängelse för spionage.

■ ■ ■ Detta berättade Wallenberg själv för en medfånge, författaren David Vendrovskij. Detta hävdar UD:s nya vittne, den polske kaptenen Abraham Kalinski (tv). I november 1951 återgav Vendrovskij Wallenbergs berättelse för Kalinski. Detta skedde omedelbart efter det att den judiske författaren förts över från en cell där han suttit med Wallenberg.

■ ■ ■ Kalinski, som satt i olik[illegible]ängelser i Sovjet i [illegible]t 15 år, har nyligen redogjort [illegible]na och andra f[illegible]s möten med Wallenberg för UD-tjänstemän och i m[illegible]medier. I en artikel i den ryska emigranttidningen Novoje Ruskoje Slovo (Det nya ryska ordet) i New York avslöjar han ytterligare en rad detaljer om den svenske diplomatens öde.

■ ■ ■ DN Söndag återger här hans artikel med smärre strykningar. Kalinski upprepar att en fånge sett Wallenberg i livet så sent som 1975. På basis av hans skildring har svenska regeringen begärt en ny undrsökning om Wallenbergs öde. Men Sovjet vidhåller att Wallenberg dog i Ljubljankafängelset 1947.

Abraham Kalinski, UD:s nya vittne:

Wallenberg berättade själv hur han greps

DN 4/2-79

I en västtysk TV-intervju i november 1978 nämnde jag affären med den svenske diplomaten Raoul Wallenberg som greps av Smerstj-MKGB:s medarbetare den 17 januari 1945.

Av vissa skäl kunde jag då inte uttala mig om saken. Det som sas väckte emellertid de svenska myndigheternas intresse. Den 20 december i fjol sammanträffade jag med kabinettssekreterare Leifland och chefen för den politiska avdelningen i den svenska generalkonsulns residens i New York.

Vid detta möte, som varade i två timmar, överlämnade jag till Leifland alla uppgifter jag hade om Wallenbergs öde.

Jag förklarade att "tyst diplomati" inte kunde hjälpa i denna affär. De senaste 20 årens erfarenheter har visat att i relationer med sovjetiska myndigheter hjälper bara bred publicitet. Brottslingar fruktar som bekant dagsljus.

Raoul Wallenberg, som då var 31 år, sändes i juni 1944 till Budapest som förste ambassadsekreterare. Vid samma tidpunkt vände sig de allierade till Sveriges regering med begäran om hjälp att rädda ungerska judar. I Ungern härskade själve överbödeln Eichmann.

När Wallenberg kom till Budapest fanns inte mer än 200 000 judar kvar i landet. De första dagarna lyckades den unge diplomaten få ut 4 500 män, kvinnor och barn från gettot och placera dem i hyrda eller köpta lägenheter.

Ambassadens medarbetare förde med sig tusen svenska pass som delades ut till judar som var förutbestämda att föras till förintelseläger. Dessutom gjorde Wallenberg och hans medarbetare följande: De väntade på fångtågen vid ungerska gränsen och krävde att det neutrala Sveriges "medborgare" skulle befrias.

De räddade återvände till sina lägenheter. Men de var inte säkra att tyskarna på nytt skulle gripa dem.

Då kom Wallenberg på en djärv plan: att samla så många judar som möjligt på en plats där de kunde stå under den svenska ambassadens beskydd.

Köpte vapen i hemlighet

På mycket kort tid hyrde denna outtröttliga människa 30 hus där han placerade tusen familjer. Detta område kallades "Wallenbergstaden". Lastbilar med svensk flagg förde in livsmedel och medicin i "staden". Den svenske diplomaten glömde inte heller bort sina "medborgares" säkerhet. Han organiserade väpnade självförsvarsgrupper och köpte i hemlighet vapen av ungerska, italienska och t o m tyska desertörer.

Invånarna i "Wallenbergstaden" avgudade denne unge, fascinerande Raoul och kallade honom sin räddande ängel.

Han vände sig ofta till sina skyddslingar, förhörde sig om deras behov och visade personlig omsorg om dem.

Självklart tyckte de tyska myndigheterna inte om en dylik verksamhet och nazisterna med den tyske ambassadören i Ungern, Wezenmeiner, i spetsen sökte efter ett tillfälle att göra sig av med Wallenberg. Men detta lyckades inte: den svenske diplomaten agerade mycket skickligt och energiskt.

Men det som inte Gestapo lyckades med klarade de sovjetiska tjekisterna av. Raoul Wallenbergs sak väckte nyligen åter att man i Budapest uppkallade en gata efter honom.

Här är det på sin plats att erinra om att de ungerska judarna redan 1946 reste ett monument till minne av sin räddare i Stefansparken. Men detta monument togs ned på order av den stalinistiske lakejen Rakosji.

Wallenberg föll offer för den nybildade åttonde specialavdelningen av Smerstj som leddes av Abakumov själv. I anslutning till de ryska truppernas framryckning ägnade sig denna avdelning åt massmord och den dåvarande tjekistchefen Merkulov intresserade sig oupphörligen för dess verksamhet. Men tillfångatagande av "stora fiskar" beordrades direkt av Stalin.

Raoul Wallenberg försvann den 17 januari 1945. Miljoner svenskar skrev då till Stalin med begäran om att befria deras landsman. Även regeringarna i Sverige, USA, England m fl länder vände sig till honom. Men Stalin teg och när han talade förklarade han bara att "sovjetiska organ inte känner till någonting om någon person med namnet Wallenberg". Protesterna fortsatte. Den svenska regeringen sände 23 noter till Kreml — inget svar.

1956 besökte Chrustjev Stockholm. Där överlämnades en petition till honom från Wallenbergs mor och landets befolkning med begäran att sända hem den försvunne diplomaten. Chrustjev lovade att "undersöka frågan", och efter fyra månader kom verkligen ett svar. Det meddelades att "en person vid namn Raoul Wallenberg dog i juli 1947 i ett internt fängelse hos MKGB i Sovjet av en hjärtattack". Men när svenskarna begärde den dödes kvarlevor kom svaret: "Kremerad" ... (Alla fångar i Sovjet vet att döda fångar inte kremeras, undantag görs möjligen enbart för skjutna medlemmar av politbyrån, men vanliga arresterade begravs med en nummerbricka om foten.)

Till följd härav har Brezjnevs KGB rättat "pratmakaren" Chrustjevs misstag och kommit med en ny förklaring: Wallenberg [illegible] gerska folkets fascister som hämnd för att han räddat judar.

Denna version har Sovjet hållit fast vid till nu, och på så vis fanns det under Stalin över huvud taget ingen Wallenberg, under Chrustjevs tid dog han av hjärtinfarkt i Lubjankafängelset och under Brezjnev slog fascisterna ihjäl honom.

Både det första, det andra och det tredje är lögn. Sanningen om dessa brott känner fångarna i fängelserna i Vladimir, Verchneuralsk och Alexandrov-centralen till.

Även jag vet sanningen från förstahandskällor, dvs från många medfångar som tikdigare suttit med Wallenberg och vilka jag träffat under min 15 år långa vandring genom fängelser.

"Förhördes" i ett år

När KGB söker förvirra dem som följer spåren efter tjekisternas brott sprider det de mest skiftande rykten och skapar en sörja med många varianter. Offer för denna taktik har dess värre också den kände nazistjägaren Simon Wiesenthal blivit, vilken i sin propå till svenska regeringen stöder sig på berättelser om personer som skulle ha sett Wallenberg i något slags "specialläger för utlänningar".

Sådana läger har inte funnits och finns inte. Alla hemliga fångar sitter enbart i specialfängelser i Vladimir (cirka 20 mil utanför Moskva), Novotjerkassk, Orlov, Verchneuralsk, Alexandrov-centralen och andra, som även jag suttit 15,5 år i. Det går inte att isolera ett enda läger så strängt att ensamheten och sekretessen kan drivas till djävulsk fulländning.

Jag hörde första gången om Wallenberg från den judiske författaren David Vendrovskij, som en gång var korrespondent vid en europeisk pressagentur. Det var i november 1951 i fängelset i Vechneuralsk. [illegible] från den cell i vilken han suttit med det fria Lettlands förre utrikesminister Munters samt Wallenberg.

David berättade att han suttit tillsammans med "en mycket intressant och sällsynt sympatisk svensk", förutvarande diplomaten Wallenberg, "importerad" — så kallades fångar från väst som gripits av tjekisterna.

Vendrovskij berättade med Wallenbergs egna ord:

Wallenberg hade vänt sig till de sovjetiska militärmyndigheterna med en begäran att låta honom föra ut varor som han köpt före de ryska trujppernas inmarsch till sina skyddslingar, de räddade judarna.

Följande dag kom fem sex sovjetiska officerare till Wallenberg och inbjöd honom till överläggningar hos befälhavaren. Wallenberg sa att "han hade en känsla av att allt inte stod rätt till". För en inbjudan hade det räckt med att sända en enda, till och med en sergeant eller en menig. Trots att han kände till sovjetiska vanor gav han sig av.

Men när de kom till platsen fördes Wallenberg in i ett tomt rum, där det enda möblemanget bestod av en stol. Officerarna försvann. På kvällen kastade de in en smutsig madrass till diplomaten, och maktlös, utmattad och hungrig somnade Wallenberg.

På morgonen vaknade han i et oupp-värmda rummet av att han frös. Han gymnastiserade för att värma upp sig. Till frukost gav de honom varmt vatten och en konservburk och ett stycke bröd.

Till sist, den 20 januari (tre dagar efter arresteringen; DN:s anm.), sände de i väg Wallenberg med en grupp ungrare med flyg till Moskva.

I Lubjanka satt den unge svensken "för förhör" i omkring ett år. 1946 sändes han till Verchneuralskfängelset i Tjeljabinskområdet. Före avresan delgav man honom OSO:s (specialdomstol) beslut att han dömts till 25 års fängelse för spionage.

Vendrovskij berättade med Wallenbergs egna ord att denne i Lubljanka försökte bevisa att han bara räddat judar från tyskarna. David log bittert och anmärkte att tjekan och Gestapo var räddning av judar ett mycket allvarligare brott än spionage.

Sju år senare förde fängelseödet mig samman med Munters, Wallenbergs andra medfånge. Han bekräftade i allt vad Vendrovskij sagt och kompletterade det.

År 1953, berättade Munters, hade han, Wallenberg och förre förstesekreteraren i centralkommittén för det karelsk-finska kommunistpartiet, Kuprijanov skickats till Alexandrovcentralen i Irkutskområdet. Dit kom också andra fångar i skilda grupper. Där hamnade också jag. Man sa att Verchneuralsk utrymts för Berijafångar.

1955 fördes alla fångar från Alexandrovcentralen i väg och delades upp på två fängelser, Vladimir och Novotjerkassk. Med i vår Vladimirgrupp, där både Munters och Wallenberg ingick, förenades också de lettiska pastorerna Freys och Domis, den litauiske katolske prästen Michail Kavitjosk och den unge sympatiske pojken Jurij Sjuchevitj, son till en känd ukrainsk nationalist.

Vår grupp lastades in i en "Stolypinvagn" och fördes genom Kirov och Gorkij till Vladimir. Eftersom jag hade "hedersbeteckningen" "Särskilt farlig statsbrottsling", satt jag i en egen kupé, bevakad av en kpist-beväpnad soldat. Jag kunde se de övriga fångarna, men lyckades inte tala med dem.

Min ensliga transport med fyra soldater under befäl av en officer av lägst kaptens rang (detta kallas "särskild konvoj") tycks vid första anblicken förfärlig, men i själva verket var dessa förhållanden bekvämare än de under vilka man överförde "vanliga" farliga personer, t ex "tjallare". De sattes i en kupé med 20—30 i vardera.

På så vis anlände vi till det sorgliga, välkända fängelset i Vladimir. Hela vår grupp fördelades på olika avdelningar (korpus) och celler.

Som mig illkom, enligt min beteckning, hamnade jag i ensamcell nr 21 i korpus 2. I början av 1956 fick jag en medfånge, den georgiske socialdemolkraten och fd politiske emigranten Simon Gogoberidze. Han [illegible] lenberg och Mamulov, för inte så länge sen en av Berijas närmaste medarbetare.

Gogoberidze berättade att dessa båda också överförts till korpus 2 och att de satt i cellen intill, nr 23. Och verkligen, efter några timmar såg vi i ett fönster Raoul Wallenberg, som promenerade med den förre tjekistbödeln Mamulov.

Därefter såg vi dem ofta. Vår avdelning ansågs reserverad för sjuka, men i själva verket förvarades där de särskilt isolerade. Där fanns t ex två hemliga fysiker, överstar och läkare som tikdigare arbetat vid något slags institut där man framställde bakteriologiska preparat för sabotage och militära ändamål.

Och där satt system till Stalins döda hustru, Jevgenija Anilujamva, brodern till Ordzjonikidze och andra särskilt farliga fångar.

Den 29 oktober 1959, två och ett halvt år efter min fullständiga rehabiliktering (om vilken jag inte visste någonting), släpptes jag ujt ur fängelset utan rätt att återvända till mitt fosterland, Polen.

Vid denna tid var Raoul Wallenberg kvar i samma cell, nr 23, men inte längre med Mamulov, utan tillsammans med förre sekreteraren vid georgiska kommunistpartiets centralkommitté, Sjarija. Även dem hade jag sett promenera på den lilla gården.

1967 fick jag från överläkaren vid Vladimirfängelset, Butova, höra att Simon Gogoberidze efter 25 års fängelse frigivits och bodde hemma i Tbilisi.

Jag begav mig till honom, och när vi träffades förhörde jag mig naturligtvis om dem som blivit kvar efter mig i fängelset. Simon berättade att Mamulov och Sjarija inte längre var i Vladimir olch att svensken Raoul Wallenberg fortfarande satt i cell nr 23, nu tillsammans med en ny fånge i grå överstemössa av persian.

Till helt nyligen var detta de sista uppgifterna om den godhjärtade svenskens tragiska öde som offer för grymma och lögnaktiga bödlar, avundsjuka på de mänskliga rättigheterna i Chile och på Västbanken.

Men för inte så länge sen dök ett nytt vittne ujpp. Den 65-årige Moskvabon Jan Kaplan, som gripits för att han ville resa ut till sin enda dotter i Israel, hade sommaren 1975 sett Raoul Wallenberg på Butyrkafängelsets sjukhus i Moskva.

Härom råder inget tvivel. Jan Kaplan, som efter två år frigavs av hälsoskäl, sa i telefon till sin dotter Anna Bilder, som bor i Tel Aviv, för att lugna henne: "Oroa dig inte för min hälsa, jag satt bara i två år och mår bra. På sjukhuset i Butyrkafängelset såg jag en svensk som suttit i hela 30 år, och han ser inte så illa ut."

Alldeles nyss läste jag ett brev från Kaplan till en av hans släktingar i USA, och i vilket samma sak upprepas om "en svensk som suttit i hela 30 år (1945—75) och ser bra ut".

■ ■ ■ Kalinskis berättelse om Wallenbergs arrestering i Budapest kan vara riktig och avviker inte från det sannolika. UD har genom åren fått en rad berättelser om versioner av hur det skulle gå till — en del är motstridiga. Det första vittnet om Wallenbergs arrestering var en tysk vid namn Gustav Richter som hade delat cell med Wallenberg i februari 1945 i Moskva. Richter hördes senare av UD.

De övriga personerna som förekommer i Kalinskis berättelse är delvis kända förut. Den georgiske socialdemokraten Simon Gogoberidze finns t ex belagd sedan 1957 och det finns en rad vittnesmål i materialet om Wallenberg där han figurerar. Detsamma gäller den lettiske utrikesministern [illegible]

Från Estland minns Sara en vinter av svält då hon och en kamrat smet i väg till en by och tiggde mat. En SS-bil for förbi, en officer fick syn på Sara, elva år. Han hade en käpp med en silverorm till krycka och pryglade henne tills hon låg medvetslös kvar.

Hon minns en godsvagnstransport där en kvinnlig judisk läkare gömde sitt barn i en kudde och bedövade det med injektioner för att undgå inspektionen. Men småningom hittade SS barnet. Modern tog livet av sig.

Hon minns officerarnas sadism. En kapten gav henne en näsduk för att putsa hans lackstövlar medan han gick fram och tillbaka i regnet. Hon skulle krypa efter honom som en hund i leran.

1944 vistades Sara i dödslägret Stuthauf. Hundratals låg under vintern i baracker på hårdstampat jordgolv.

En dag sorterades 500 överlevande flickor ut för att föras till en ny "arbetsplats" i plomberade godsvagnar.

De visste inte att de kom till Auschwitz. Genast efter ankomsten befalldes de klä av sig inför "badet" och fick tvål och handduk. De blev lyckliga, de hade inte fått duscha på långa tider.

— I baracken stod en äldre man som en god far och upprepade medan tårarna rann utför hans kinder: "Ja, ja, barn, vi ska till badet..."

Efteråt förstod jag att hans uppgift var att se till att vi inte tog med något värdeföremål till gaskammaren — men vi ägde ju inget alls. Och sen skulle han transportera bort de döda och dra ut guldtänderna och ge de tyska bödlarna.

□ Skrek och grät

— När vi klätt av oss fick vi ställa upp oss nakna på gården tre och tre. Vi jagades i språngmarsch till "badet". Uppe i taket fanns ett slags duschanordning, men jag såg inga rör och kranar. Vi hade hört talas om gasugnarna och började ana. Plötsligt skrek vi alla i skräck, grät, ropade i vild förtvivlan, ville ut, bort. Men utvägen var spärrad.

— Vi stod så tätt sammanpackade att våra ångestsvettiga kroppar klistrades vid varann. Jag var sist i raden och klämdes mot väggen nära ytterdörren. Med ens öppnades den. En av nazisterna ropade: "Vem av er är Friedmann?"

— Paniken och gråten gjorde att ingen hörde honom utom jag. För andra gången vrålade han:

"För helvete, var är Friedmann?"

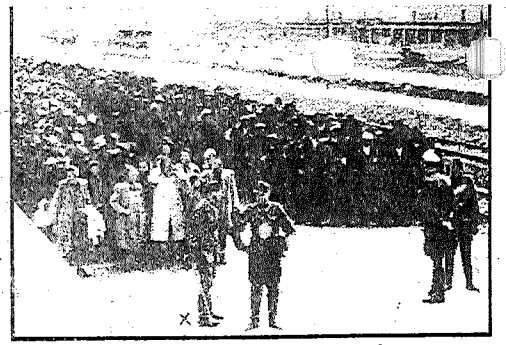

• *Nyss anlända till Auschwitz står fångarna på perrongen — kvinnorna och barnen till vänster, männen till höger.*

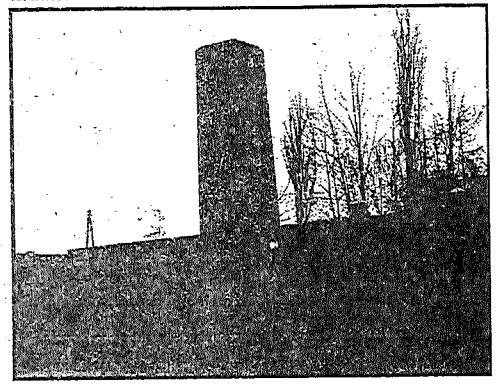

• *Den mindre gaskammaren i Auschwitz, där de första judarna i lägret avrättades.*

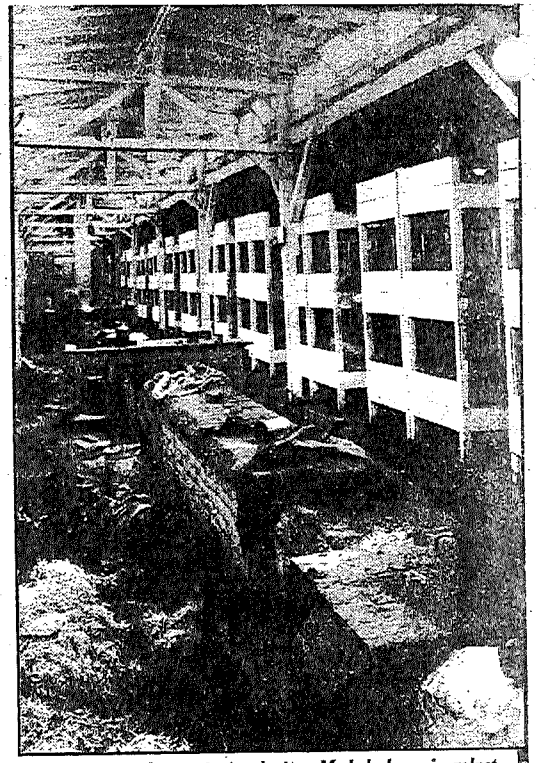

• *En av barackerna i Auschwitz. Med halm på golvet, rökgång i mitten och fångarnas treväningssängar i trä.*

"Det är jag, det är jag", ropade jag gråtande och utan eftertanke. Det enda jag visste var att jag ville leva. Nazisten grep tag i mig och slängde mig i armarna på mannen utanför och rröt: "Tag din dotter!"

— "Det är inte hon," ropade mannen utom sig. Men jag kastade mig om hans hals, kramade honom, tystade honom med kyssar.

"Pappa, pappa, känner du inte igen mig?" Då tittade han oändligt sorgset på mig. Jag förstod han förlät mig falsariet.

Han viskade: "Du har varit i badet." Jag begrep det var lösenordet. Nazisten kom fram och frågade: "Nå, var har du varit, flicka lilla?" Han ville höra om jag begripit vad som pågick. "I badet", svarade jag.

□ Prostituerad

Dörren till "badet" hade stängts. De övriga dog. Mannen själv gasades ihjäl — likt alla som sett för mycket. I drömmen, natt efter natt, möter Sara hans blick och hans tårar.

Hon fördes trettonårig till en barack för prostituerade icke-judar, men lyckades småningom ta sig tillbaka till det läger där hennes mor och syster var. De levde och hölls vid liv genom

• *Två leende nazioffícerare övervakar en grupp fångar som väntar på att föras till "badet".*

Saras förslagenhet att stjäla någon kålrot och potatis.

Mot krigets slut jagades tyskarna — och fångarna med dem — väster ut. De som inte orkade gå sköts. Vintern 1945 föstes mängder med utsvultna flickor in i en stor lada och dörrarna spärrades av tyskarna. Den 8 mars kom ryska trupper dit och öppnade. De flesta var döda. De levande, bland dem Sara, låg på de döda.

Hon kom tillbaka till Litauen. Men hon hade fått skelettuberkulos, vägde 24 kg och låg i sex år orörlig i gipsvagga.

När Sara Rosenbaum berättar rider henne skräcken på nytt. Detaljerna är så många fler än dem jag här förmedlat. Hon var en av 500 flickor, födda omkring 1930. De 500 var en grupp bland flera tusen som enbart den veckan dödades i gaskamrarna. Och dessa i sin tur var en liten grupp bland miljoner.

PER WÄSTBERG

punkter finns troligen på en rad platser i Sovjet.

na verkar de trasiga om de finns, ingen använder dem.

kostar numera 20 kopek liter (ca 1,40 skr).

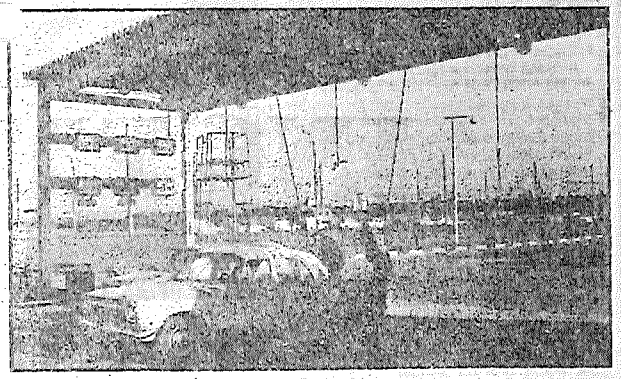

• *Få bensinstationer finns. Bilarna i bakgrunden står i kö för att tanka. (Obs slangarna hänger i taket.)*

En dag på verkstaden — rena farsen

■ Utlänningar har speciella privilegier i Moskva. Om vi är bilägare kan vi beställa reservdelar från utlandet, och vi har oftast köpt bilen betydligt billigare än ryssarna.

Men får man en skada på bilen är man ganska såld, för så vitt man ej kan få försäkringsbolaget att bekosta hemskickning av bilen; detta kostar två tusen kronor. (Det får man sällan.)

Jag blev påkörd bakifrån i min Sovjetbyggda Fiat (Zjiguli) och skulle beställa tid på Moskvas Zjiguliverkstad. Det finns två i Moskva numera. Vi for till den på Komsomolsjkij Prospekt, som också betjänar Sovjetmedborgare. Sekreteraren Masja var med för att vi skulle vara två.

Måndag kl 9 hade vi fått tid för att visa skadan. Vi lämnade in papper (från polisen). mannen i mottagningsrummet tittade på bilen och sade att det skulle vara en lätt operation. Det skulle gå att bulta ut bagageluckan och bakvagnen. Ny baklykta i stället för den splitterade hade vi skaffat från Sverige (dit Sovjet exporterar reservdelar för Zjiguli).

Vi var välkomna följande måndag kl 9.

• Lång spöklik väntan

Följande måndag kl 9 kommer vi till verkstaden, talar med samme man vi talat med tidigare, fyller i blanketter och ombeds gå ut i stora väntrummet för att vänta på expeditionschefen.

Det är rätt många som väntar på honom. Det hänger en trycket skylt "Expeditionschefen har gått till verkstaden". Vi frågar kassörskan (som sitter innanför disken) var han är för säkerhets skull. Hon säger att hon också väntar.

Efter en halvtimme börjar väntan kännas spöklik.

Någon frågar kassörskan igen, och hon fräser: Tror ni jag tänker gå ut och leta efter honom, va?

• Han kom och gick...

Fortfarande väntan, folk från verkstan kommer in och ut, men någon expeditionschef syns inte till.

Och ingen av de sovjetiska människor som står och väntar verkar beredd att kräva besked. Till slut frågar dock en annan utlänning vad som händer, och jag ropar: Har han över huvud taget varit här i dag?

— Han kom och gick, säger flickan i kassan.

Då går jag fram och säger att hon borde gå ut i verkstaden och leta rätt på honom.

Flickan säger att hon kan väl inte lämna kassan, gå till honom i första mottagningsrummet.

• ... på semster

Jag går dit, och tillsammans med mig går den andra utlänningen, en diplomat från något arabiskt land. Vi säger att man visar ringaktning för folk genom att låta dem vänta så här.

Mannen i mottagningen säger att han ska se till det, vi går ut och får höra av kassörskan att expeditionschefen fakiskt har semester — det var vad jag hade misstänkt hela tiden — men att en annan människa gör hans arbete, samtidigt som han tar emot reservdelar.

Vi frågar varför verkstaden över huvud taget ger tider när de arbetande har semester. (Det är givetvis inte hennes fel.) Hon rycker på axlarna. Över hennes huvud hänger partikongressens beslut att man denna femårsplan ska arbeta bättre och effektivare.

Nu börjar även de sovjetiska kunderna röra på sig och säga saker. Då skriker till oss från andra sidan rummet en anställd på garaget:

— Ni förlorar tid, säger ni? Ni kommer att förlora hela månden. Går ni nu får ni inte tid förrän i juli eller augusti. (Det här var i juni.)

— Ni fattar ingenting, skriker vi. Somliga människor arbetar i det här landet och har inte tid att sitta och hänga.

Han svarar inte, men efter en stund skriker han ut för sig själv: O dessa kunder, vilket slödder de är.

Till slut kommer han som gör expeditionschefens arbete, och vi skickas till garagets verkmästare.

Verkmästaren inspekterar vår bil, som vi tillåts köra in i garaget med. Han kallar på en montör. Montören förklarar: — Det där kan vi inte göra. Man måste skaffa en ny baklucka.

— Har ni inga bakluckor i lager på verkstaden?

— Nej.

• 1,5 års väntan

Vi kräver att få träffa en högre chef. Den högre chefen slår prövande i bagageluckan, kallar åter på verkmästare och montör.

Verkmästaren berättar då genast en avskräckande historia om en egyptier som hade en skada på sin bil.

— Minns ni att det var den bilen som stod här i månader? säger han.

Vi har förstått och frågar direktören om han vill att vi ska importera en bagagelucka av sovjetisk tillverkning från Sverige, dit Sovjet exporterar bilar och reservdelar.

Han säger hastigt att det behövs väl inte, vi ska ringa hela tiden, och någon gång kommer det kanske in nya bagageluckor. Tills vidare får vi köra som det är.

Vi ringde i ett år till denna verkstad och bagageluckor fanns aldrig. Efter 18 månader förbarmade sig amerikanska ambassaden över oss och någon där bultade ut bakluckan.

Text: Disa Håstad
Foto: Carl-Erik Sundström

Nytt sensationsvittne — nu kräver regeringen:

SLÄPP RAOUL WALLENBERG!

Av ERIC SJÖQUIST

■ ■ Under strängaste sekretess har en ny och sensationell diplomatisk aktivitet utvecklats i fallet Raoul Wallenberg. Efter nya vittnesmål om att Wallenberg fanns i Vladimir-fängelset i Sovjet 1968 och att svensken setts i ett sjukhus i Moskva 1975 kallades den sovjetiske ambassadören i Stockholm upp till utrikesdepartementet den 3 januari.

En not, undertecknad av statsminister Ola Ullsten, överlämnades. Svenska regeringen begärde att Wallenberg skulle släppas fri.

I onsdags kom det officiella ryska svaret: Den sovjetiska regeringen håller fast vid sitt tidigare besked att Raoul Wallenberg avled i Ljubljanka-fängelset i Moskva 1947.

Den svenska noten är den första på 14 år som en svensk regering avgett i affären Raoul Wallenberg, vilken varit en irritation för de svensk-sovjetiska relationerna alltsedan Wallenberg arresterades i Budapest 1945 och fördes till Ryssland.

Den svenska regeringen tror på de nya vittnesmålen, vilka också stöder tidigare vittnesmål i fallet Raoul Wallenberg.

I den ryska noten sägs bland annat att uppgifterna undersökts men att de inte stämmer. Det uppges att det inte stämmer med verkligheten att Wallenberg skulle ha funnits i livet i Moskva 1975.

Den svenska regeringen handlade snabbt, sedan ett av de nya vittnena, polacken Abraham Kalinski, hörts av kabinettsekreterare Leif Leifland och departementsrådet Sven Hirdman i New York den 20 december förra året.

Abraham Kalinski befann sig redan 1943 i Moskva som "ständig militär representant för den polska armén vid Sovjets folkkommissariat för försvaret". Han arresterades senare och har suttit i olika fängelser i Sovjet.

Kalinski har bland annat ansett sig kunna bekräfta uppgifter till den svenska regeringen att en bestämd person sett Raoul Wallenberg i ett sjukhus i Moskva.

Följande är utdrag ur Kalinskis berättelse.

Första gången Kalinski hörde talas om Raoul Wallenberg var i ett fängelse i Verchneurlsk 1951. En cellkamrat till Kalinski hade suttit i samma cell som svensken detta år.

Enligt Wallenbergs egna ord hade han i början av 1945 arresterats av de sovjetiska myndigheterna i Budapest. Efter några dagars arrest vid sovjetiska kommendaturen skickades han tillsammans med andra arresterade till Moskva. Han vistades i Ljubljanka-fängelset innan han fördes till Verchneuralsk.

Wallenberg hade dömts "in contumaciam" (en särskild överläggning) till 25 års fängelse för "spioneri".

Förflyttades

År 1953 förflyttades Wallenberg till Aleksandrovskij Central, som var ett gammalt tsarfängelse i Irkutsk-oblasten.

1955 fördes Wallenberg och andra fångar till Vladimir-fängelset cirka 18,5 mil utanför Moskva.

I början av 1956 satt Kalinski i cell nr 21 i andra sjukhusblocket i Vladimir-fängelset. Till den cellen fördes den georgiske fången Simon Gogoberidze, vilken berättade att Raoul Wallenberg och en annan fånge samtidigt placerats i cell 23 i block två.

Block nr 2 kallades för "sjukhusblocket", men där fanns huvudsakligen särskilt isolerade fångar.

Den 29 oktober 1959 släpptes Kalinski ur fängelset. Då satt Raoul Wallenberg, f d sekreteraren i Georgiens centralkommitté och en av dåvarande ryske säpo-chefen Berijas medhjälpare Sjarija kvar i cell 23, block nr 2, i Vladimir-fängelset.

År 1968 träffade Kalinski sin f d cellkamrat Simon Gogoberidze, vilken släppts och bodde i Tbilisi.

Gogoberidze berättade att Raoul Wallenberg fortfarande (1968) satt i cell 23 tillsammans med en överste.

Kalinski berättar att utländska fångar endast sitter i slutna fängelser, inte i arbetsläger.

I sovjetiska arbetsläger måste man, enligt Kalinski, ha en stark fysik för att inte gå under av tröttande arbete, hunger och köld.

I fängelset krävs en psykisk och moralisk stabilitet för att stå ut med den absoluta isoleringen.

— Naturligtvis får man inte tro att man får äta sig mätt i fängelserna. Men där förlorar fångarna inte kalorier. Därför lever man längre i fängelset. Av dessa skäl höll sig Raoul Wallenberg vid liv, säger Abraham Kalinski.

Foto: OLLE WESTER

● *Maj von Dardel, 87. Raoul Wallenbergs mamma. Sedan 1945 har hon försökt få fram bevis för att sonen lever. 34 år av ovisshet — och i bland visshet. — Vi får inte ge upp, är hennes kommentar till de nya uppgifterna om Raoul Wallenberg.*

Mamman i tårar: — Vi får inte ge upp . . .

Av ERIC SJÖQUIST

— Vi får inte ge upp.

Detta är Raoul Wallenbergs 87-åriga moders kommentar till den senaste utvecklingen i fallet med hennes fängslade son.

Maj von Dardel grät när hon avslutade samtalet.

Hon har levt med ovissheten, ibland vissheten, om sin sons öde sedan 1945.

Hon har själv intensivt arbetat för att få fram bevis om att sonen levt när den sovjetiska regeringen sagt att han var död.

Raoul Wallenbergs bror Guy von Dardel, professor i fysik vid Lunds universitet, säger till Expressen:

— Vi kommer inte att låta oss nöja med det ryska svaret på den svenska regeringens not. Vi anser inte att svaret är ett slutgiltigt besked. Vi kommer att mycket noga studera det ryska svaret och sedan undersöka vilka ytterligare åtgärder som kan vidtas.

Jag anser att den svenska regeringens not grundar sig på ett mycket säkert bevismaterial.

En gåta — i 34 år

■ ■ Raoul Wallenberg, född den 4 augusti 1912, sändes av den svenska regeringen sommaren 1944 till Budapest för att söka rädda så många judar som möjligt undan nazisternas gaskamrar.

Han utsågs till legationssekreterare, men arbetade som diplomat mycket okonventionellt för att rädda de dödsdömda.

Enligt ambassadör Per Anger, som då var Raouls kamrat i Budapest, räddade den unge svensken inemot 100 000 ungerska judars liv.

I januari 1945 arresterades Wallenberg av ryska myndigheter i Budapest och fördes till Sovjet.

År 1957, efter ett antal svenska hänvändelser, meddelade den ryska regeringen att Raoul Wallenberg (eller "fången Walenberg") hade avlidit i Ljubljanka-fängelset i Moskva sommaren 1947.

En hel rad vittnen, som regeringen ansett trovärdiga, har uppgett att de sett Raoul Wallenberg i livet långt in på 1960-talet.

Den ryske professorn Alexander Mjasnikov berättade för sin svenske kollega, professor Nanna Svartz, att Raoul Wallenberg fanns på ett mentalsjukhus 1961.

Dåvarande statsminister Tage Erlander begärde i en skrivelse till ryska regeringen att Raoul Wallenberg, på grundval av Nanna Svartz berättelse, skulle få hämtas hem till Sverige.

Den ryska regeringen förnekade att Wallenberg levde 1961.

År 1964 tog Erlander upp Wallenberg-fallet med Chrustjev då denne besökte Sverige. Chrustjev blev så rasande att han hotade avbryta besöket.

Därefter har inga diplomatiska aktioner, såvitt känt, gjorts — förrän nu, då Ola Ullsten den 3 januari i år överlämnade den sensationella noten till Sovjet.

Avtal klart för 220 000

■ ■ Verkstadsföreningen (VF) och Metall har träffat uppgörelse om verkstadsavtalet för 1979. Därmed är årets löner klara för 220 000 anställda inom verkstadsindustrin.

Avtalet följer strikt den centrala uppgörelsen på två år från 1978 mellan SAF och LO.

Verkstadsavtalets utgående tidlöner höjs med 45 öre och ackordsförtjänsten med 45 öre.

Till detta skall läggas de höjningar som kan bli ett resultat av fördelningen av årets potter.

VF och Metall har vidare kommit överens om ändrade regler för helglön.

Väktaren var med på rånet

■ ■ MALMÖ (Expressen). — Vi har blivit nedslagna och rånade på 400 000, larmade väktaren på Tempovaruhuset i Malmö.

I går, ett år efter rånet erkände väktaren:

— Det var min svåger och några andra kamrater som slog ner oss. Vi delade på pengarna efteråt. Jag låtsades bara skadad.

Rånet var mycket välplanerat och polisen har haft svårt att avslöja väktaren. Han anhölls redan två veckor efter rånet, men släpptes i brist på bevis.

HUMANITARYZM I PLAGA SOWIECKA

Helena Heinsdorf

„Hitler nie miał racji, kiedy w 'Mein Kampf' twierdził, że terror i siła to jedyne środki łatwo odnoszące zwycięstwo nad rozumem. Świadectwa, jakie tu słyszymy, wykazują ponad wszelką wątpliwość fałszywość tej koncepcji. Rozum i człowieczeństwo zwyciężają".

Taki był wniosek końcowy kolegi włoskiego, z którym na II Przesłuchaniu im. Sacharowa w Rzymie miałam długą, chwilami burzliwą dyskusję o gułagu, o coraz bardziej wyrafinowanych metodach KGB, o uprawianej od lat przez Kreml grze to leciutkiego rozluźnienia śruby represji, to jeszcze ciaśniejszego jej przykręcenia.

Pewno, że na długą metę kolega włoski ma rację, że dysydenci potwierdzeniem zdumiewającej żywotności ducha wolności, dowodem, że człowiek może się ostać najwymyślniejszej tyranii. Trudno mi jednak obronić się myśli, że nim słońce wzejdzie rosą oczy wyje. Ileż to milionów niewinnych ludzi, między nimi tysiące naszych rodaków, zginęło w rozpaczy i męce w piekielnych łagrach sowieckich, podczas gdy czekaliśmy na sprawiedliwość pewną, lecz nierychliwą. Ileż tysięcy ludzi niewinnych dziś boryka się w łagrach między udręczonym życiem i utęsknioną śmiercią. Wśród nich również Polacy — prawie każdy długoletni więzień rosyjski, zwyczajem KGB przerzucany z jednego łagru do drugiego, spotkał po drodze w jednym z nich Polaka. Odległość między wciąż jeszcze zwycięską przemocą i terrorem a mającą kiedyś zwyciężyć sprawiedliwością zdaje się wzrastać, nie maleć.

Przysłuchując się zadziwiająco rzeczowym świadectwom torturowanych męczenników systemu sowieckiego, których więziono za wiarę, za świadomość narodową, za poczucie solidarności z pokrzywdzonymi, za odchylenia ideologiczne, nie sposób było zachować optymizm, nie zdawać sobie sprawy, że plaga sowiecka nadal szerzy się. Przypominało mi się wc[illegible] stwierdzenie pisarza jugosłowiańskiego Michajła Michajłowa, że wobec gułagu sowieckiego więzienia Rosji carskiej były idyllą. Do reportażu „Lato moskiewskie 1964" Michajłow dodał zestawienie dwóch dzieł o wyskiej wartości literackiej, Dostojewskiego „Wspomnienia z domu umarłych" (1860-62) i Sołżenicyna „Jeden dzień w życiu Iwana Denisowicza" (1962). Dzieło Dostojewskiego jest kwintesencją przebytych czterech lat katorgi na Sybirze, Sołżenicyna — ośmiu lat różnych łagrów. Wniosek Michajłowa: niewola i ucisk, którymi usiłuje się przeobrazić człowieka w martwą maszynę, są bez porównania większe w XX w., niż były w XIX w. Dodajmy, że carska Rosja prześladowała poddanych własnych oraz członków narodów przez nią ujarzmionych, w pierwszym rzędzie Polaków, lecz nie zamykała samowolnie w więzieniach niewinnych obywateli państw suwerennych.

Hipokryzję kampanii o prawa człowieka dezawuuje najbardziej fakt, że Zachód nie postawił Kremla pod pręgierz opinii światowej za wstrząsającą tragedię szwedzkiego dyplomaty Raoula Wallenberga. Iście makabryczną historię Wallenberga przypomniał zebranym na II Przesłuchaniu im. Sacharowa jego przewodniczący Simon Wiesenthal.

To właśnie z powodu nikczemnego zachowania Sowietów w sprawie Wallenberga miałam gorącą dyskusję z kolegą włoskim. Mimo to — przyznaję się nie bez zażenowania — nie zamierzałam o Wallenbergu pisać, perswadując sobie, że sprawa jego jest dostatecznie znana. I artykuł „Dobroć i barbarzyństwo" w „Tygodniu Polskim" z 28 stycznia uważałam za mój ostatni reportaż z II Przesłuchania. Szalę przechylił jednak na drugą stronę apel szwedzkiego oddziału Europejskiego Komitetu Obrony Praw Człowieka i list jego przewodniczącego Jörgen Lundqvista. Prosi on o poparcie w „Tygodniu Polskim" kampanii na rzecz ocalenia Wallenberga. Jörgen Lundqvist, młody dziennikarz, dobry Europejczyk, rozeznaje się w sprawach polskich i jest szczególnie dobrze zorientowany w działalności KOR-u.

Raoul Wallenberg był podczas II wojny światowej akredytowanym dyplomatą szwedzkim w Budapeszcie. Wziął on na siebie gigantyczne zadanie humanitarne: ocalenie Żydów węgierskich od obozów koncentracyjnych i komór gazowych. Nie zrażały go ani ogromnie trudne warunki, ani codzienne narażanie własnego życia, kiedy zaopatrywał w paszporty szwedzkie Żydów węgierskich, często znajdujących się już na tzw. *Umschlagplatzu* do deportacji. Nad domami tych, których jeszcze zostawiono, wywieszał szwedzką flagę. W ten sposób ocalił ok. 20.000 Żydów. Czyn ten rozsławił jego imię na świecie. Tylko, że w czasie kalejdoskopowo zmieniających się wydarzeń świat równie szybko imię jego zapomniał.

W styczniu 1945 r., kiedy armia czerwona wkroczyła do Budapesztu, podążająca za nią NKWD porwała Wallenberga i wieść o nim zaginęła.

Stałe *démarches* rządu szwedzkiego, protestacyjne demonstracje ludności, kampania prasy szwedzkiej oraz petycja podpisana przez milion obywateli zmusiły Moskwę, która twierdziła, że nic o Wallenbergu nie wie, do oświadczenia, że był w więzieniu na Łubiance, gdzie 17 lipca 1947 r. umarł. Na petycje matki Wallenberga, Maj von Dardel, obecnie liczącej 86 lat, Chruszczow odpowiedział, że niczego bliższego o jego śmierci ustalić się nie da, ponieważ lekarz, który śmierć poświadczył, sam umarł, a żadnego z ówczesnych nadzorców więzienia nie udało się odnaleźć.

Obok rządu szwedzkiego sprawą odnalezienia zaginionego Wallenberga zajęła się żydowska organizacja tropiąca przestępców hitlerowskich. Na czele jej stoi Simon Wiesenthal, który uważa za swój święty obowiązek — jako dług wdzięczności za ocalenie 20.000 Żydów — zdobycie jak najdokładniejszych wiadomości o drodze Wallenberga w Sowietach oraz ocalenie go, jeżeli jeszcze żyje.

Od 1948 r. wiadomo, że Wallenberg nie umarł na Łubiance, jak Moskwa zapewniła, ponieważ różni eks-więźniowie sowieccy, którzy wyemigrowali na Zachód, opowiadali, że sami go spotkali w łagrach lub że słyszeli o nim od innych, którzy byli z nim razem w więzieniu.

Nie było prawie roku, w którym Wiesenthal nie natknąłby się na ślad Wallenberga w jakimś więzieniu sowieckim — na podstawie wypowiedzi nowych przybyszów z Rosji, szczególnie Żydów emigrujących do Izraela.

W styczniu 1961 r. przybyły z wizytą na Zachód sowiecki profesor Alexander Miasnikow, zakomunikował szwedzkiemu koledze, prof. N. Schwartzowi, że ciężko chory Wallenberg znajduje się w szpitalu dla umysłowo chorych. Później, najwidoczniej pod presją KGB prof. Miasnikow zaprzeczył własnej informacji i twierdził, że owe wiadomości są absolutnie nieprawdziwe.

Rok później Żyd sowiecki, były urzędnik KGB, uwięziony za uwagi proizraelskie, przybywszy na Zachód opowiedział, że spotkał Wallenberga na wyspie gułagowej Ostrow Wrangelja. Inne świadectwo, pochodzące od uwięzionego w Sowietach i potem zwolnionego profesora wschodnioeuropejskiego, potwierdza, że w latach 1966-67 Wallenberg był w łagrze Zadiwowo w pobliżu Irkucka. Według tego świadectwa Wallenberg zupełnie osiwiał i był chory. W tym samym łagrze widział Wallenberga w 1966 r. więzień Węgier.

Były urzędnik KGB, niejaki Moszynski, mieszkający obecnie w Tel-Avivie, otrzymał w grudniu 1976 r. list od znajomego, który nadal służy w KGB, z wiadomością, że Wallenberg znajduje się w szpitalu dla umysłowo chorych w Irkucku.

Na podstawie tej ostatniej wiadomości oraz informacji późniejszych, których źródła Simon Wiesenthal nie ujawnił, twierdził on na II Przesłuchaniu, że Wallenberg żyje i apelował do rządów sygnatariuszy Aktu Końcowego i do środków masowego przekazu, żeby poparły petycję sędziwej matki Wallenberga do Breżniewa — petycję, która została bez odpowiedzi — i domagały się od Sowietów jego wydania.

Apel o poparcie wysiłków w dostania schorowanego Wallenberga ze szponów sowieckic szwedzki oddział Europejskie Komitetu Obrony Praw Człowi ka kończy stwierdzeniem: „C *nacierpiał się dosyć za ocalan Żydów od hitlerowskich kom gazowych, co rząd sowiecki w docznie uważa za przestępstwo.*

Trzeba się przyznać. To n tylko przekonanie, że spraw Wallenberga jest dostateczn znana, powstrzymywało mn pierwotnie od napisania o nie raczej specyficzne tchórzostw Trudno mi było zdobyć się na p wiedzenie tego, co najgłębiej czu łam. Przyswajając sobie dzie ponad trzydzieści lat trwając udręki człowieka uskrzydlone najszlachetniejszym humani mem, zrozumiałam, jak tylko ba dzo rzadko przedtem, okrzyk „Boże mój, Boże mój, czemu mnie opuścił?"

DZIENNIK POLSKI - TYDZIEŃ POLSKI
(The Polish Daily & Soldiers Daily)
11th February 1978 England

UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS

MINISTRY OF HOME AFFAIRS OF THE USSR

C E R T I F I C A T E No.10876

The death of is registered in the book of deaths and births for the third of May nineteen hundred and forty six. He died on the second of May nineteen hundred and forty six of blood poisoning.

29th July 1946.

UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS

MINISTRY OF HOME AFFAIRS OF THE USSR

C E R T I F I C A T E No. 10877

The death of is registered in the book of births and deaths for the twenty fifth of May nineteen hundred and forty six. He died on the twenty third of May nineteen hundred and forty six of tuberculosis and pleurisy of the right side.

29th July 1946.

UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS

MINISTRY OF HOME AFFAIRS OF THE USSR

C E R T I F I C A T E No. 10878

The death of is registered in the book of deaths and births for the fifth of May nineteen hundred and forty six. He died on the fourth of May nineteen hundred and forty six of pleuropneumonia.

UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS

MINISTRY OF HOME AFFAIRS OF THE USSR

C E R T I F I C A T E No. 10878

The death of is registered in the book of deaths and births for the fifth of May nineteen hundred and forty six. He died on the fourth of May nineteen hundred and forty six of pleuropneumonia.

2041. Тираж 4916

UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS

MINISTRY OF HOME AFFAIRS OF THE USSR

C E R T I F I C A T E No.10876

The death of is registered in the book of deaths and births for the third of May nineteen hundred and forty six. He died on the second of May nineteen hundred and forty six of blood poisoning.

29th July 1946.

FÖRENINGEN EUROPA-UNION
GÖTEBORG 3

Håkansson, BA

Kraftigare engagemang för Raoul Wallenberg

SvD Aug. 79

Hr Redaktör!

Sveriges förhållande till utländska makter är gott. Likaså vårt anseende, internationellt sett. Även för den som i likhet med mig huvudsakligen haft sin verksamhet förlagd utanför Sveriges gränser sedan andra världskrigets slut — och så att säga på 'ort och ställe' haft möjlighet att kontrollera sanningshalten i detta påstående — är det svårt att resa några egentliga invändningar i detta hänseende.

De enda verkliga frågetecken i kanten för denna serena bild har gällt vår omvärlds inställning till den s.k. permittenttrafiken under kriget samt — ehuru i mindre omfattning då saken inte är lika känd utomlands — baltutlämningen, 1947. Allt efter som tiden gått har emellertid dessa mörka skuggor förtonat och den kritiska inställningen från åren närmast efter det inträffade förbytts i ett mera överseende: "nåja, det var väl inte mycket annat ni kunde göra ...".

Helt annorlunda förhåller det sig i fallet Raoul Wallenberg. I motsats till permittenttrafiken och baltutlämningen ådrog sig aldrig nyheten om hans fängslande någon större internationell uppmärksamhet, när den först publicerades i svensk press. Hans öde var blott ett av många liknande fall från det kaotiska krigsslutskedet, och som sådant av mindre publicitetsintresse i utländsk press och andra nyhetsmedia.

I själva verket, om jag ser till min egen erfarenhet baserad på kontinuerlig internationell yrkesverksamhet alltsedan 1947, har med undantag för en mindre initirad krets namnet Raoul Wallenberg och hans öde ända till allra senaste tid i stort sett varit helt okänt inte bara för den stora allmänheten utan även för i andra sammanhang om svenska förhållanden någorlunda väl-informerade personer utomlands.

I dag är läget ett helt annat. Fallet Raoul Wallenberg har fått en internationell uppmärksamhet, som vida övergår vad som avspeglas i svenska nyhetsmedia. Tillkomsten av påtryckningsgrupper både i det engelska parlamentet och i den amerikanska senaten liksom premiärminister Begins personliga hänvändelse till Carter att ta upp Wallenbergs fall vid toppmötet med Brezhnev i Wien är i sig tillräckliga vittnesbörd om hur Wallenbergaffären på ett unikt och konkret sätt nu hamnat i det internationella rampljuset, både nyhets- och opinionsmässigt.

Ett genomgående drag i den rapportering och orientering om fallet Raoul Wallenberg, som ägt rum i internationella nyhetsmedia det senaste halvåret, är den förundran som svenska regeringens brist på agerande i väcker. Eller, för den delen, den brist på engagemang som överhuvudtaget präglar svensk opinion i frågan i den mån den avspeglas av press och andra media! — När allt kommer omkring, resonerar man helt följdriktigt på utländskt håll, var ju Raoul Wallennberg en svensk diplomat. Då ankommer det väl i första hand på svenska myndigheter och på svensk opinion att driva frågan?

Ja, vad svarar man som svensk på detta? — Eller vad kan man svara?

För egen del, blott en sak: jag skäms.

B. A. Håkanson
Marknadskonsult
Lidingö

5/12 1979

NÄR WALLENBERGARKIVET ÖPPNAS...

När UD:s arkiv i Raoul Wallenberg-frågan öppnas någon gång nästa år är det möjligt att vi kommer att få mera klarhet i denna så dunkla sak. Men redan nu kan en av dem som var med på den tiden avslöja Sveriges något spaka agerande gentemot Sovjetunionen.

Av GUNNAR HÄGGLÖF

AVSIKTEN TYCKS VARA att någon gång i början av 1980 öppna dörrarna till utrikesdepartementets arkiv för alla dem, som önskar taga del av de mycket talrika dossiererna rörande Raoul Wallenberg.

Jag har frågat mig om det måhända kunde vara till någon hjälp för de forskare, som nästa år kommer att fördjupa sig i arkivets väldiga dokumentsamlingar, om någon eller några av alla dem som faktiskt deltagit i behandlingen av ärendet ville redogöra för vad som därvid förekommit i fråga om överväganden och därefter följande åtgärder.

Ett dylikt vittnesmål är endast avsett att hjälpa forskarna att finna utgångspunkter för studiet av dokumenten. Såsom självanmält vittne är jag fullt medveten om att min redogörelse kan bli föremål för all slags kritik, något som ju är forskares oförytterliga rättighet.

Det bör framhållas att nedanstående skildring avfattats utan tillgång till det i UD:s arkiv förefintliga materialet.

DET VAR VÅREN 1946 som jag till min egen stora överraskning fick besked om att jag skulle bli sändebud i Moskva från den 1 juli samma år. På vägen från Bryssel, där jag varit sändebud, passerade jag givetvis Stockholm för att sammanträffa med olika regeringsmedlemmar liksom med utrikesdepartementets tjänstemän. I Helsingfors mötte jag min företrädare som sändebud i Moskva, envoyén Staffan Söderblom. Denne hade naturligtvis mycket att berätta, som var viktigt för mig att få kännedom om. Men det utan jämförelse viktigaste och samtidigt mest överraskande var att Söderblom före sin avresa från Moskva hade fått företräde för Stalin själv.

Jag säger "överraskande", emedan Stalin i princip aldrig mottog utländska sändebud. Otaliga diplomater hade hemställt om företräde hos Sovjetunionens allsmäktige härskare men de hade samt och synnerligen avvisats under hänvisning till att Stalin icke tillhörde regeringen utan endast beklädde en sekreterarpost inom det kommunistiska partiet (!). Under andra världskriget hade det visserligen förekommit att Stalin tagit emot och även förhandlat med ambassadörer men han hade då varit regeringschef och det hade i praktiken endast varit fråga om de två allierade stormakternas representanter: Storbritanniens Clark Kerr och USA:s Averell Harriman. När Söderblom före sin avresa från Moskva hade anhållit om företräde hade emellertid Stalin genast beviljat detta.

Det svenska sändebudet, åtföljt av legationsrådet Barck-Holst, hade förts genom Kremls alla slingrande korridorer ända tills han kom fram till Stalins arbetsrum. Stående framför generalissimon höll Söderblom (som talar utmärkt ryska) ett anförande där han prisade Stalins världshistoriska insatser under kriget mot Nazityskland och gav uttryck åt svenska regeringens vänskapliga känslor gentemot Sovjetunionen.

Stalin frågade därefter om det var något som han kunde göra för Sverige.

Söderblom förklarade då att man på svensk sida var bekymrad över en svensk diplomat, som ännu icke återfunnits. Han beskrev i stora drag Wallenbergfallet.

Stalin bad Söderblom att skriva namnet med rysk bokstavering på ett papper, varefter han sade att han skulle undersöka saken.

Därefter var audiensen slut.

SÖDERBLOM VAR mycket nöjd med sitt besök hos Stalin, ty detta hade bevisat att vårt förhållande till Sovjetunionen, som tett sig rätt bekymmersamt vid tidpunkten för hans egen ankomst till Moskva år 1944, nu var tillfredsställande. Vad beträffade Wallenberg hade han lyckats intressera Stalin själv och mera kunde man ju icke begära. Man fick nu avvakta resultatet av Stalins åtgöranden. Under tiden borde man givetvis icke företaga några démarcher hos de sovjetryska myndigheterna.

Vid min ankomst till Moskva några dagar senare gav legationsrådet Barck-Holst en redogörelse för mötet med Stalin, som helt överensstämde med den, som Söderblom lämnat. (Jag nämner detta emedan jag aldrig fick någon skriftlig uppteckning; förmodligen finns det en sådan i UD:s arkiv.)

UNDER DE FÖRSTA månaderna av min verksamhet i Moskva var jag till övermåtto sysselsatt med å ena sidan de förhandlingar, som fördes angående det stora handels- och kreditavtalet med Sovjetunionen och å den andra av den uppgift, vars betydelse utrikesminister Undén inskärpt före min avresa när han sade att regeringen hade stort behov av en inträngande rapportering från Moskva. "Vi måste söka få en inblick i Sovjetunionens verkliga ekonomiskt-politiska läge och framför allt i den sovjetryska ledningens utrikespolitiska avsikter."

När jag under oktober och början av november 1946 insänt några rätt utförliga rapporter anmodades jag att infinna mig i Stockholm, där Undén ville gå igenom min rapportering, som i vissa avseenden skilde sig väsentligt från hans egen uppfattning. (Härom har jag redan berättat i mina minnen "Fredens vägar".) Under hösten hade intet hörts om något resultat av Stalins utlovade undersökning. Regeringen ansåg därför att man nu måste göra nya framställningar i Moskva.

I detta läge kallades jag till överläggning med Undén. Närvarande var även utrikesrådet Rolf Sohlman, som under handelsminister Gunnar Myrdal ledde den stora delegationen för underhandlingar med Sovjetunionen om kredit- och handelsavtal. Under diskussionen framförde jag den uppfattningen att vi — när alla tidigare démarcher i Moskva varit resultatlösa — borde överväga andra metoder. På Undéns fråga vilka metoder jag hade i tankarna, svarade jag att min schweiziska kollega i Moskva hade berättat att några schweiziska diplomater i Budapest hade tagits i fängsligt förvar i Sovjetunionen, men att man lyckats få dem utlämnade mot att Schweiz skickat tillbaka två sovjetryska medborgare.

Undén reagerade omedelbart och avbröt mig genom att säga att Sverige icke ville bedriva någon "människohandel".

Jag påpekade att vi hittills inskränkt oss till démarcher genom beskickningen i Moskva. Skulle det icke vara lämpligt att utrikesministern kallade upp den sovjetryske ambassadören i Stockholm för att framhålla att Wallenbergaffären var av natur att störa det eljest goda grannskapsförhållandet till Sovjetunionen?

Undén svarade att statsministern i riksdagen understrukit regeringens starka intresse. Han tyckte att detta borde vara nog. Att han skulle hota den sovjetryska regeringen med en störning av vårt förhållande till deras land föreföll honom vara oklokt. Därest sovjetryssarna icke gav något besked och kanske ej heller *kunde* ge något besked (ty — menade Undén — Wallenberg hade kanske försvunnit redan under striderna kring Budapest) skulle Sverige då se till att vårt förhållande till Sovjet blev försämrat? Innan en utrikesminister framförde ett hot, borde han åtminstone ha något att hota med.

1980 kan bli sanningens år i gåtan Wallenberg.

Jag genmälde att jag tyckte att vi hade en rätt stark ställning. Om vi efter en utrikesministeriell förklaring till sovjetambassadören icke fick något besked, kunde vi ju som ett första steg utsätta ambassadören för en markerat kylig behandling och som ett andra steg uppskjuta och eventuellt i sista hand eliminera olika medgivanden, som Sverige gjort under kredit- och handelsförhandlingarna och som varit helt och hållet till Sovjetunionens förmån.

Undén skakade på huvudet och därmed var beredningen slut.

Det gjordes givetvis ingen uppteckning av denna överläggning. Sådant förekommer ju ej i svensk förvaltning, i varje fall icke i utrikesdepartementet. Emellertid har jag ett minne av att jag efter återkomsten till Moskva och efter en démarche hos vice utrikesministern Novikov i januari eller februari 1947 sände ett telegram eller en skriftlig depesch till utrikesminister Undén där jag i korthet erinrade om mina muntligt framförda förslag till Wallenbergärendets vidare behandling.

NÄR MAN NU TRETTIO ÅR senare granskar den svenska utrikesledningens dåvarande bedömningar och ställningstaganden måste man göra en verklig ansträngning för att återkalla den stämning som då rådde inte bara i Sverige och enkannerligen inom den svenska regeringen utan även i ledande kretsar i Västeuropa och USA.

Under fyra krigsår hade man dagligen lyssnat till kommunikéerna om de ryska arméernas gigantiska kamp mot de förhatliga nazistiska angriparna. Det var ryssarna som hade burit den utan jämförelse tyngsta bördan vid nedkämpandet av Hitlers Stortyskland. Sovjetunionen stod nu som den dominerande stormakten på den europeiska kontinenten.

Självfallet måste det framstå som ytterst angeläget att skapa bästa möjliga förbindelser med Sovjetunionen inte bara av hänsyn till Sveriges egna intressen utan även i den förhoppning, som man inom vissa kretsar i Sverige hyste om att Sverige skulle kunna bliva en förmedlande länk mellan öst och väst. Innan jag tillträdde min post i Moskva hade Per Albin uppmanat mig att i Moskva söka skapa "ej blott hyggliga utan verkligt förtroendefulla förbindelser mellan Sverige och Sovjetunionen. Ryssarna måste känna att de i Sverige hade en verklig vän." Andra ledande män i den dåvarande regeringen såsom Undén och Wigforss uttalade sig i alldeles samma anda.

Visserligen hade jag från min första vistelse i Sovjetunionen år 1930 bevarat ett intryck av ett diktatoriskt styrt land, som betraktade den kringliggande kapitalistiska världen som dess naturgivna fiender och som sökte sin tröst i en fast förvissning om att dessa fientliga kapitaliststater skulle i full överensstämmelse med den marxistisk-leninistiska doktrinen gå sin revolutionära undergång tillmötes.

Sedan jag emellertid upplevat nazismen som det största hotet mot västvärlden och därefter bevittnat det sovjetryska folkets heroiska kamp under andra världskriget, ville jag i likhet med de allra flesta i det dåtida Sverige gärna hoppas att det skulle visa sig vara möjligt att åtminstone för Sveriges del upprätta "ej blott hyggliga utan verkligt förtroendefulla förbindelser mellan Sverige och Sovjetunionen".

Sedan jag emellertid vistats en tid i Sovjetunionen år 1946 och haft tillfälle till åtskilliga orienterande samtal (särskilt med Dekanosov, som under nästan hela tiden i Molotovs frånvaro förestod utrikesministeriet) kom jag fram till den uppfattning, som jag gav uttryck åt i de dépescher, vilka — såsom redan omnämnts — föranledde Undén att beordra mig till överläggning i Stockholm. Jag ansåg att sovjetrysk utrikespolitik även efter kriget följde i stort sett samma riktlinjer som förut beträffande den inneboende motsättningen mellan den kommunistiska respektive kapitalistiska världen, att emellertid Sovjetunionen i det läge, som förelåg efter kriget, var rätt belåten med att vi Östersjön ha ett neutralt Sverige och att vi följaktligen redan hade ett gott förhållande till Sovjetunionen.

Att komma fram till ett "förtroendefullt" eller rent av "hjärtligt" förhållande föreföll mig vara uteslutet då Sverige i Moskvas ögon var en kapitaliststat. Jag trodde icke att man genom allehanda erbjudanden om krediter eller andra välmenta gester kunde bygga upp "en fond av vänskap i Moskva" som det ofta talades om i svenska regeringskretsar. Att vid diskussioner med sovjetryska representanter visa ivrigt tillmötesgående har jag alltsedan mina erfarenheter vid förhandlingarna med Sovjetunionen våren 1934 insett vara helt felaktigt.

Det var ur dessa synpunkter som jag bedömde frågan om den rätta taktiken för att få ett klargörande besked från sovjetryssarna beträffande Raoul Wallenberg.

gunnar häggl

SvD 79-12-07

Meine Schreckensjahre in Russland

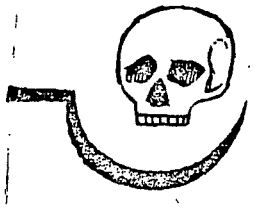

(1946 — Dezember 1955)

VON JAKOB H.

★ *Die Berichte über sowjetrussische Greuel sind zahlreich. Wir veröffentlichen diese Erlebnisse eines Schweizers nur, weil sie Vorgänge beleuchten, die bei uns nicht, oder nur wenigen bekannt sind. Der Verfasser wirkte als Kaufmann in Wien. An einem Novemberabend des Jahres 1946 wurde er auf dem Heimweg aus dem Büro an einer belebten Hauptstraße des amerikanischen Sektors von einem Wiener Taxi angefahren. Einige Herren entstiegen dem Wagen. Jakob H. verspürte einen heftigen Schlag auf den Kopf und fand sich, als er das Bewußtsein zurückerlangte, in einer vergitterten Zelle mit blutverschmierten Wänden. Er wurde im Februar 1947 in Baden bei Wien zum Tode verurteilt.*

F. H.

Nach meiner Verurteilung zum Tode wurde ich sofort nach dem ungarischen Ort Sopron, nahe der österreichischen Grenze, geschafft. Dort verbrachte ich mit 25 anderen Gefangenen einen Monat in einer der Todeszellen im Keller der alten Kaserne. Jeden Morgen hörte ich die Schreie jener, die zur Exekution weggeführt wurden. Man preßte ihnen zwar ein etwa handtellergroßes Stück Gummi ins Gesicht, um sie am Schreien zu hindern, was aber nicht immer gelang. Wir 150 Todeskandidaten warteten darauf, eines Morgens auch abgeholt und im Baderaum des Kellers niedergeschossen zu werden. Viele unter uns waren angebliche Spione wie ich, vor allem viele Österreicher.

Im April 1947 wurde ich über verschiedene Zwischenstationen mit dem Flugzeug nach dem Moskauer Zentralgefängnis, der Lubjanka, gebracht. Schon eine Stunde nach meiner Ankunft um achf Uhr stand ich vor dem Untersuchungsrichter. Der Dolmetsch stellte ihn mir als Generalmajor Schwarzmann vor. Neben diesem stand Oberst Afanasinko, ein breitschultriger, kraftstrotzender Mann mit einem kurzgeschnittenen Bärenschädel. Der Generalmajor eröffnete mir, daß ich zu 25 Jahren Zuchthaus begnadigt wurde. Im Anschluß daran begannen die Verhöre. Sie wurden in Intervallen von einigen Tagen während zweier Jahre fortgeführt.

Die einzelnen Sitzungen dauerten zwischen fünf und acht Stunden. Ich hatte, die Hände auf die Knie gelegt, aufrecht auf einem Stuhl zu sitzen und hundertmal die gleichen Fragen des Untersuchungsrichters zu beantworten. Sie betrafen immer meine Beschäftigung in Wien. Hin und wieder wurde überraschend ein Name eingeflochten und beobachtet, welche Wirkung dieser auf mich ausübe. Immer wieder wollte man mich zum Geständnis bringen, Leute getroffen zu haben, deren Existenz mir völlig unbekannt war.

In der ersten Zeit versuchte man mich wieder, wie in Wien, mit Schlägen der russischen Wachtsoldaten zu erweichen. Das gab man später auf. Selbst die Nervenkraft der Untersucher war oft zu Ende. In einem Verhör, bei dem wieder Oberst Afanasinko dabei war, geriet dieser in eine solche Wut über die Erfolglosigkeit der Verhöre, daß er einen Stuhl ergriff und auf mich losschlug.

Im Jahre 1949 ging die Reise über 2000 Kilometer nach Werchne Uralsk. In meinem Gefängnis befanden sich dreißig Gefangene, meist Westeuropäer. Dort verbrachte ich die nächsten vier Jahre in Einzelhaft. Ich durfte keine Briefe schreiben, und erhielt auch keine Briefe. Niemand von meinen Angehörigen hatte eine Ahnung, wo ich mich befand.

Zwischenhinein wurde ich für einige Wochen in die Lubjanka nach Moskau zurückgeführt. Dort legte mir wieder Generalmajor Schwarzmann ein Fotoalbum mit einigen Dutzend von allen Seiten aufgenommenen Köpfen vor. Natürlich erkannte ich niemanden. Als ich mich, wie immer nach den Verhören, weigerte, ein Protokoll zu unterschreiben, wurde ich unter Flüchen und Drohungen wieder in die Zelle geschafft. Einen Tag später gelangte ich nach langer Fahrt wieder in das Gefängnis nach Werchne Uralsk.

Ich verzichte darauf, über mein Leben in der Gefangenschaft dort und später in Ostsibirien zu schreiben. Es bestehen über das Schicksal der Gefangenen in Rußland so viele Tatsachenberichte, daß jeder, der wissen will, wie es dort zugeht, darüber im Bild sein kann. Ich beschränke mich auf die Wiedergabe von Erlebnissen, die meinen Landsleuten Unbekanntes bieten werden.

Ein junger Wachtsoldat erzählt aus seinem Leben

Im Februar 1953 trat der Chef der politischen Abteilung des Gefangenenlagers im Uralgebirge an einem frühen Vormittag in meine Einzelzelle. Er befahl mir, alles zusammenzupacken und mitzukommen. Das «alles» bedeutete eine dünne, mit Watte gefüllte Matratze, ein dreckiges Leintuch und eine zerfetzte Wolldecke. Darauf wurde ich von zwei Soldaten ins Büro geführt. Ich vernahm vom Chef, daß ich von Moskau verlangt werde. Ich hatte meine Häftlingskleider abzugeben, worauf mir für die Reise nach der Lubjanka die Kleider, die ich in Wien bei der Verhaftung getragen hatte, ausgehändigt wurden.

Auf einer 14tägigen Fahrt wurde ich in einem Stalin-pinsk über verschiedene Provinzgefängnisse nach Moskau gebracht. Ein Stalin-pinsk ist ein Eisenbahnwaggon, der zu

einem einer Seite entlangführenden Gang und aus acht Zellen besteht. Jede Zelle ist mit einem Gitter versehen und kann außerdem mit einer Stahltüre gegen den Gang verschlossen werden.

Auf der letzten Etappe waren unseren Wagen zwei etwa 18jährige Wachtsoldaten zugeteilt. Alle zwei Stunden wurden diese abgelöst. Jedes Mal, bevor wir den Zug zur Weiterfahrt bestiegen, hatten wir dem Chef des Wachtdetachements unsere Namen, die Nationalität und den Gesetzesparagraphen anzugeben, auf Grund dessen wir verurteilt worden waren. Die Wachtmannschaft stand in der Nähe und verfolgte den Vorgang mit Interesse.

Mitten in der zweiten Nacht, in der wir von zwei jungen Soldaten überwacht wurden, spürte ich, daß ich durch das Drahtgitter am Bein gezogen wurde. Ich schaute auf und sah einen dieser Soldaten vor mir. Er winkte mir zu, und ich kroch zum Gitter.

Er fragte: «Woher bist du?» «Aus der Schweiz», antwortete ich. «Welchen Paragraphen hast du?» «58/6» (Spionage). Darauf hörte ich einen schlimmen Fluch des Soldaten. Er fragte weiter: «Wie bist du nach Rußland gekommen?» Ich erzählte ihm, daß ich von den Russen verschleppt worden war. Ich konnte mich damals schon gut auf russisch verständigen, weil die Gefangenen die Möglichkeit besitzen, russische Wörterbücher und kommunistische Propagandaliteratur zu studieren.

Der Soldat setzte seine Fragen fort. «Wie weit ist es bis zur Schweiz?»

Ich rechnete es ihm in Kilometern aus.

«Was würdet ihr mit einem Russen tun, der schwarz über die Grenze hineinkäme?»

Ich versicherte dem jungen Mann, daß man ihm helfen würde.

«Wie könnte ich in die Schweiz gelangen? Oder was für einen Weg gibt es, um in andere westliche Länder zu kommen?»

Ich antwortete, daß es wohl am besten wäre, wenn er irgendwo an eine Grenzstation versetzt würde.

«Was verdient ein Arbeiter in der Schweiz? Wieviele Anzüge hat er?»

Meine Antwort war, daß bei uns ein Arbeiter soviel verdient, daß er recht leben kann und jeder sicher zwei oder drei Anzüge besitze.

«Das kann doch fast nicht sein», meinte der Russe. «Ich besitze doch nur die Uniform. Ich verdiene 50 Rubel monatlich. 30 davon werden mir auf ein Sparbuch einbezahlt. 20 Rubel erhalte ich in bar. Aber davon habe ich das Schuhfett zu bezahlen, das 18 Rubel kostet. Es bleiben mir 2 Rubel, und die gebe ich für das Kino aus. Meine Eltern arbeiten beide auf der Kolchose. Sie verdienen zusammen 300 Rubel und 5 Kilogramm Mais und Schwarzmehl in natura. Ja, diese Kolchosen! In unserer Gegend sind alles windschiefe Hütten. Alles andere ist nur Propaganda. Meine Eltern kann ich nie besuchen, weil ich kein Geld dazu habe. Gibt es in der Schweiz viele Zeitungen und dürfen sie schreiben, was sie wollen?»

«Natürlich dürfen sie das, und es gibt davon sicher mehr als 300.» Ich weiß nicht, ob den Soldaten unsere Pressefreiheit oder die große Zahl der Zeitungen mehr beeindruckte.

«Sogar alle meine Briefe, die ich meinen Eltern schreibe, werden zensuriert. In den meisten Briefen, die ich von zu Hause erhalte, ist mit einem dicken Kopierstift verschiedenes zugedeckt. Ich und meine Kameraden glauben nicht, was in unseren Zeitungen steht. Es ist alles nur Propaganda.»

In den letzten Tagen wurde ich aus mir unbekannten Gründen in eine andere Zelle des Stalin-pinsk verbracht. In dieser befand ich mich allein. Jetzt konnte ich mich noch besser mit dem jungen Soldaten unterhalten. Er kam bei jeder Ablösung zu mir, und sein Kamerad stellte sich so auf, daß er mich auch verstehen konnte. Als er sah, daß ich keinen Tabak mehr besaß, gab er mir seine von der Truppe gefaßte Packung. Er bat mich aber sofort, den Umschlag zu vernichten, weil es ihm sonst schlecht ergehen würde. Er warnte mich vor den Soldaten mit den Parteiabzeichen, die die anderen Soldaten überwachen. Nach seiner Angabe gehörten etwa die Hälfte dazu. Von der anderen Hälfte werden sie gehaßt.

Während einer unserer Unterhaltungen fragte mich der junge Mann: «Wann wird Stalin sterben? Ich habe genug von dieser Bespitzelung und von dem Elend. Was würden wohl die Amerikaner machen, wenn sie unser Land erobern würden? Würden sie unsere Regierung strafen, würden sie ein anderes System bringen?»

Als ich dem Soldaten sagte, daß nach meiner Meinung ihre Führer noch für ihre Verbrechen bestraft würden und dann eine Zeit der Freiheit ausbräche, zeigte er sich sehr vergnügt.

Vor unserer Ablieferung in Moskau sah ich

den jungen Mann noch einmal. Er stand mit der Wachtmannschaft auf einem Glied. Plötzlich bemerkte ich, daß er mir heimlich verständnisvoll zublinzelte.

Wie ich Stalins Tod miterlebte

Von Februar bis März 1953 wurde ich im Moskauer Zentralgefängnis der Lubjanka fast täglich verhört, entweder von morgens 10 Uhr bis 21 Uhr abends, oder nachts von 22 Uhr bis morgens um 6 Uhr.

Nach den ununterbrochenen Verhören war schließlich jeweilen auch der Hauptuntersuchungsrichter Generalleutnant Schwarzmann am Ende seiner Kraft. Und so geschah es öfter, daß er vom Protokoll abschweifte. Er hatte mich ja schon früher zwei Jahre lang verhört, wobei das Ergebnis immer dasselbe geblieben war. Ich hatte mich schon oft gewundert, wann er sich denn ausruhte; denn bei den Verhören mußte ja nicht nur ich, sondern auch er anwesend sein.

Einmal erzählte er mir schon nach einer halben Stunde von den russischen Erfolgen im Sport. Schwatzmann war neben seinem Beruf Präsident des weltberühmten Moskauer Fußballklubs Dynamo. Aber besonders stolz war er auf die russischen Eisschnelläufer und Eisschnelläuferinnen, von denen eine schon mehrmals hintereinander Weltmeisterin geworden sei. Auch für die Skilangläufer und die Erfolge der Athleten konnte er sich erwärmen. Er verglich dann die Sportbewegung Rußlands mit der in den westlichen Demokratien. «Bei uns wird der Sport in das Volk hinausgetragen. Es ist eine Bewegung mit einer breiten Basis. Alle werden vom Staat in gleicher Weise gefördert. Bei euch gibt es ja nur einige Starsportler, und dem Mann aus dem Volk ist der Weg zum sportlichen Erfolg verwehrt.»

Andere Male gab sich Schwarzmann als großer Bewunderer Stalins und stellte Betrachtungen darüber an, wie in Rußland alle gleich lebten, während im Westen einige wenige Millionäre auf Kosten der ausgebeuteten Arbeiterklasse gemütlich lebten.

Am 3. März gegen zwei Uhr früh öffnete sich wieder einmal meine Zellentüre. Die beiden Wachtsoldaten waren wie immer auf ihren dicken Gummisohlen lautlos herangeschlichen. Im Untersuchungszimmer setzte ich mich auf den in einer Ecke stehenden Stuhl. Wie immer stand ein Wachtposten mit der Maschinenpistole drei Schritte neben mir. Sobald die Tritte des sich nähernden Untersuchungsrichters hörbar wurden, befahl mir der Soldat aufzustehen. Ich hatte darauf eine Art Achtungstellung anzunehmen.

Generalleutnant Schwarzmann trat herein. Sein Gesicht war fahl, seine Haare zerrauft, seine Hände zitterten. Er befahl dem Posten, sich zu entfernen. Das war noch nie geschehen. Darauf wandte er sich auf deutsch an mich: «Wir machen heute nicht lange. Wir sehen uns zum letzten Male. Die Lage ist ernst. Mein Leben ist zu Ende.»

Mit unruhigen Schritten lief er wie ein gefangener Löwe im Zimmer auf und ab.

«Ich komme soeben aus einer Sitzung des Obersten Sowjets. Es hat sich Unerhörtes zugetragen. Außer Stalin waren Kaganowitsch, Malenkow, Bulganin, Chruschtschew, Beria, Suslow, Perwuchin, Mikojan und noch andere dabei. Kaganowitsch hat das Wort ergriffen und eine Rückkehr in der Innenpolitik zu den Lehren Lenins verlangt. Er beklagte sich über den Terror, mit dem Stalin das Land regiere. So gehe es einfach nicht mehr weiter. Er wurde dabei von Malenkow, Chrutschtschew, Bulganin und Mikojan unterstützt. Stalin hat diese Anschuldigungen zornig abgelehnt. Als er spürte, daß er sich einer geschlossenen Opposition gegenüber befand, bekam er einen Wutanfall, schlug mit den Fäusten auf den Tisch und schrie: «Ich werde Euch alle von meinen Leuten verhaften lassen. Noch während Stalin schrie, zerriß Kaganowitsch seinen Partei-Ausweis, den er aus der Brusttasche gezogen hatte und schleuderte ihn Stalin über den Tisch ins Gesicht. Stalin sprang auf und griff nach der Klingel. Jetzt erhob sich auch Kaganowitsch. Er hatte seinen Stuhl mit beiden Händen in die Höhe gerissen und schmetterte diesen Stalin über den Kopf.» Stalin sei rücklings auf den Boden gefallen und ohnmächtig liegen geblieben, worauf er dann von einigen Hausdienern herausgetragen worden sei.

«Meine Tage sind gezählt», sagte Schwarzmann, «ich weiß, daß Sie hart sind. Sie haben in den Verhören bewiesen, daß Sie schweigen können. So behalten Sie auch für sich, was ich Ihnen jetzt erzählt habe.»

«Es wird viele Wechsel geben, Massenentlassungen und Massenverhaftungen werden in Kürze beginnen», fuhr Schwarzmann fort, und dann bot er mir zum erstenmal eine Zigarette an. Er nahm sie aus der großen schwarzen

Man gab mir eine schwarze Hose und ein schwarzes Russenhemd mit einem Stehkragen. Wenig später erschien eine Ärztekommission aus Moskau. Man maß mir den Blutdruck, und auf Grund meines Allgemeinbefindens wurde meine Brotration von 450 auf 700 Gramm pro Tag erhöht. Ferner erhielt ich Glukose-Einspritzungen.

Schon im Laufe des Monats September hatte ich eine Karte mit den Angaben meiner Personalien ausfüllen müssen, die von der Verwaltung nach Moskau weitergeleitet wurde. Im November brachte man mir Tinte, Feder und eine Rot-Kreuz-Karte in die Zelle. Ich durfte mich nun zum erstenmal seit meiner Gefangennahme mit meinen Angehörigen in Verbindung setzen. Allerdings durfte ich nur schreiben, daß es mir gut gehe, und nur Dinge berühren, die meine engste Familie betrafen.

Am 29. Dezember brachte mir ein Gefangenenwärter das erste Paket von meinem Bruder in Zürich. Es hätte fünf Kilogramm betragen dürfen. Sicher war ein großer Teil des Inhaltes gestohlen worden. Die Zigaretten, die das Paket enthielt, waren alle in der Mitte durchgeschnitten. Aber wichtiger als das, was das Paket enthielt, war für mich etwas anderes. Der Verkehr mit meinen Angehörigen war wiederhergestellt; sie wußten nach Jahren endlich, daß ich noch lebte.

Noch im gleichen Monat erschien eine andere Kommission in meiner Zelle. Auf die Frage, wie lange ich schon in Einzelhaft sitze, antwortete ich der Wahrheit entsprechend «Sechs Jahre».

Die Kommissionsmitglieder wollten das nicht glauben. Der an der Türe stehende Wachtsoldat wurde geheißen, den verantwortlichen politischen Offizier herbeizurufen. Dieser erhielt den Befehl, mich noch am gleichen Tag in eine Gemeinschaftszelle überzuführen. Wirklich wanderte ich noch am selben Abend mit meiner dünnen Watte-Matratze hinter einem Wachtsoldaten durch unendlich lange Korridore. Als ich die Türe meines neuen Gefängnisses öffnete, sah ich mich einem Dutzend aschfahler Gesichter gegenüber, die um so fahler wirkten, als jedes einen wilden, langen Bart trug. Ich wurde als Neuankömmling stumm und mißtrauisch gemustert. Nachdem das gegenseitige Mißtrauen gewichen war, erfuhr ich, daß die meisten dieser Gefangenen Wiener waren. Kurz darauf starben fast alle an einer Typhus-Epidemie.

Prominente Mitgefangene

Einige Monate nachdem es einem Teil der Gefangenen erlaubt worden war, durch das Rote Kreuz Pakete zu empfangen und kurze Briefe an ihre Angehörigen zu schreiben, erreichten uns diese Sendungen nicht mehr bloß mit unserem Namen, sondern auch mit der Ortsbezeichnung und der Zellennummer versehen. Den Grund dieser Änderung haben wir nie erfahren. Auch unseren russischen Vorgesetzten war diese Neuerung unheimlich; denn sie mußten befürchten, daß auf diese Art etwas über Gefängnisinsassen in den Westen durchsickern konnte, von denen die Russen stets abgestritten hatten, etwas zu wissen. Der bekannteste von diesen war der Schwede Wallenberg.

Ich hatte schon bei meinem Aufenthalt in der Lubjanka von Mitgefangenen vernommen, daß Wallenberg im gleichen Hause gefangen gehalten werde. Zum letztenmal hörte ich von ihm im Herbst 1954 durch den damals 78jährigen ehemaligen Emigranten und Schriftsteller Schülkin. Er erzählte mir, daß er und Wallenberg 1948 im gleichen Wagen von der Lubjanka nach Wladimir transportiert worden seien. Er sei dann im Jahre 1948 im Gefängnis von Wladimir an den Folgen der erlittenen Mißhandlungen gestorben. Die offizielle Version des Kremls, wonach er schon 1947 in der Lubjanka eines natürlichen Todes gestorben sei, ist eine bewußte Irreführung.

In der Lubjanka traf ich ferner den britischen Oberleutnant Lauwrence. Er wurde zusammen mit seinem Freund Dr. Ruppert, Direktor der ungarischen Volksbank, 1945 von den Russen zu einem Bankett eingeladen und entführt. Ich sah die beiden zum letztenmal 1948. Ruppert ist durch Folterungen irrsinnig geworden. Er flüsterte nur noch ständig vor sich hin. Lauwrence hatte damals schon verschiedene Selbstmordversuche unternommen. Die Sowjets bestreiten die Entführung der beiden noch heute.

Den Kanadier Arthur Habar traf ich im gleichen Jahr in Wladimir. Er saß in Zelle 33. Von einer kanadischen Industriefirma war er nach Charkow gesandt worden, um eine entsprechende russische Industrie mit aufbauen zu helfen. Er befreundete sich dort mit einer russischen Medizinstudentin. Diese gehörte der Gegenabwehr an und mußte ihn überwachen. Auch von Habar wollen die Sowjets nichts wissen.

Zwei andere Gefangene, von denen die Sowjets immer abgestritten haben, daß sie sich in ihrer Hand befinden, sind der amerikanische Sergeant Coomey und der Soldat Finegish. Die Namen kann ich nur phonetisch festhalten, denn ich habe sie bloß gehört, nie geschrieben gesehen. Die beiden wurden in der Tschechoslowakei schon 1945 verhaftet. Beide durften nie schreiben, erhielten keine Pakete und wurden darum von der Zeit an, wo wir solche empfangen durften, von uns getrennt. Dies war im Februar 1954.

Im Laufe der Jahre lernte ich unter den Gefangenen 22 ehemalige Generäle der Wehrmacht kennen. Da war einmal Generalfeldmarschall Schörner. Mit ihm befand ich mich Ende 1954 zusammen in einer Zelle. Er zeichnete sich durch Arroganz allen Mitgefangenen gegenüber aus. Er fraß seine Tagesration Brot in einem Male auf und verlangte dann von uns anderen, daß wir ihm von unserem Teil etwas abtreten sollten. Er betätigte sich als Zellenspitzel. Als er deshalb von uns geschnitten wurde, bat er die Russen um Versetzung in eine Einzelzelle.

Ganz anders verhielt sich Generalfeldm
schall von Kleist. Der über Siebzigjährige
allen ein freundlicher und hilfsbereiter K
rad. Als ich einmal eine starke Angina h
wachte er einige Nächte an meinem Eisenl
Im Sommer 1955 wollte er sich eines Mor
wie üblich erheben. Da brach er plötzlich
sammen und war tot. Wir alle trauerten
diesen lieben, vorbildlichen Menschen.

General Go Jäo Lin war nationalchi
scher Kommandant der mandschuris
Front. Er ist heute etwa 48jährig. Wir spie
oft Schach miteinander. Von seiner Far
durfte er nie Briefe erhalten. Er bat mich,
evangelischen Kirche München und dem
ternationalen Roten Kreuz in Genf für die
kete zu danken, die er durch ihre Organisa
empfangen durfte. Dieser chinesische G
ral kannte die Schweizer Geschichte fast so
wie ich.

Im Swerdlovsker Gefängnis traf ich
Jahre 1954 den Russen Saburenko. Er h
in einem der nordsibirischen Gefangenenl
bei Narilsk gelebt, wo 120 000 Sträflinge
Juni 1953 einen Arbeitsstreik durchführ
Es war den Sträflingen überraschend ge
gen, die Wachen zu entwaffnen und die
waltungsgebäude zu besetzen. Die Einwol
der umliegenden Ortschaften, viele davon a
ehemalige Häftlinge, verbündeten sich mi
nen. Das Lager wurde von sowjetischen F
zeugen, die zur Verstärkung herbeigezo
worden waren, bombardiert. Die Gefange
verschanzten sich gegen die Infanterie-
Panzereinheiten, die herbeigeeilt waren,
ter den Bergen der aufgeschichteten Leibe
rer gefallenen Kameraden.

Das Lager wurde einige Tage durch die
sassen kontrolliert. Es erschien eine Delega
aus Moskau zu «Verhandlungen», aber ihr
ziger Zweck bestand darin, die Gefange
vertreter hinzuhalten, bis genügend Trup
verstärkungen angekommen waren. Schlief
fand der Aufstand in diesem Lager wie
in benachbarten Lagern ein blutiges E
Tausende fielen im Verzweiflungskampfe.
burenko wurde zuerst halbtot geschlagen
dann zu einer lebenslänglichen Zusatzst
verurteilt. Eines seiner Beine war nach
Mißhandlung nicht mehr richtig zusamm
gewachsen, so daß es viel kürzer blieb. Er
bringt nun als «Katorschani» mit Ketter
Händen und Füßen gefesselt den Rest se
Lebens.

Foto: Peter Zangger
Spiegelwäsche

Die Sympathie der Bevölkerung mit den Gefangenen

Wenn wir Häftlinge nach einem Bahntransport in Viererkolonne zum Gefängnis marschieren mußten, wurden wir von der bewaffneten Wachtmannschaft in die Mitte genommen. Es kam immer wieder vor, daß sich entlang der Straße die Bevölkerung ansammelte, die Soldaten mit Schimpfwörtern überschüttete und uns Stücke ihres schwarzen Brotes zuwarfen. Häufig mußten unsere Begleitmannschaften mit dem Gewehrkolben auf die Leute losschlagen, welche der Kolonne den Weg durch die Straßen zu verwehren suchten. Auf unserem Marsch vom Bahnhof zu einem drei Kilometer entfernten Sammelpunkt bei Swerdlowsk mußten wir, wenn die Marschkolonne nicht mehr weiterkam, alle auf den Boden knien und den Kopf hinunterhalten. Einige Hunde waren darauf dressiert, jene anzufallen, die es trotzdem wagten, ihre Köpfe zu erheben und das zu beobachten, was rings herum geschah.

Unter den Menschen, welche uns ihre Sympathie kund gaben, bemerkte ich manchen Polizisten der sowjetischen Zivilpolizei. Ich wußte damals noch nicht, welch ein himmelweiter Unterschied in Rußland zwischen der gewöhnlichen Polizei und der politischen Polizei besteht.

Auch unter unserer Wachtmannschaft fanden sich immer wieder solche, die sich zu uns freundlich verhielten. Diese gehörten ausnahmslos nicht der Partei an und versahen für irgendein kleines Vergehen eine Art von Strafdienst.

Die Pakete von unseren Angehörigen, die übrigens von den Bonzen in den politischen Büros, bevor wir sie erhielten, ausgeraubt worden waren, versetzten die Wachtmannschaft in Staunen. Sie hatten noch nie so etwas wie Schokolade gesehen, oder Konserven von gleicher Qualität. Man wollte es mir einfach nicht glauben, daß meine Familie nicht steinreich sei, sondern einfache kaufmännische Berufe ausübte. Als Entgelt für die kleinen Gaben, die wir an die Leute austeilten, trugen sie uns Botschaften zu Kameraden in anderen Zellen oder verrieten uns, wer der Zellenspitzel sei. Aber wehe, wenn man bei ihnen eine Büchse mit Ölsardinen oder ausländischen Tabak entdeckte! Sie wurden dafür zu zehn Jahren Arbeitslager verurteilt.

Ich lerne ukrainische Widerstandskämpfer kennen

Baran war einer der Provinzführer der ukrainischen Unabhängigkeitsbewegung. Selbst auf dem Spaziergang im Gefängnishof trug er Handschellen. Er war stämmig gebaut, etwa 35 Jahre alt und wurde bei der großen Offensive der Roten Armee gegen die Widerstandszentren im Jahre 1953 mit seinem ganzen Stab gefangen genommen. Er hatte mit seiner Abteilung und mit einigen Nachbarabteilungen vier Jahre in den Wäldern und Sümpfen von Spenden gelebt, die ihnen die Bauern der Gegend zukommen ließen. Diese Widerstandsgruppe beherrschte ein Gebiet, das halb so groß wie die Schweiz ist. Sie sprengten in ihrem Abschnitt die Eisenbahngeleise und überfielen Züge mit Waffen, Munition und Lebensmitteln für die sowjetischen Truppen in den Satelliten-Staaten. Ein Netz von Verbindungen verband sie mit den Städten am Schwarzen Meer und an der Ostsee. Patrouillen der Roten Armee wagten sich nur in Kompagniestärke in diese Gegend.

Baran war zum Tode verurteilt und dann zu lebenslänglicher Gefangenschaft begnadigt worden.

Ein anderer Widerstandskämpfer, den ich kennenlernte, hieß Soklowski. Er war Kunstmaler und hatte während des Krieges als Oberleutnant im sowjetischen Nachrichtendienst gedient. Dann war er als Mitglied eines geheimen Diskussionsklubs im Jahre 1952 verhaftet worden. Seine Frau und er wurden zu je 25 Jahren Gefängnis verurteilt. In diesem Klub verkehrten die Studenten seiner Stadt. Unter dem Parkettboden im Klub war ein Radio versteckt, mit dem sie die westlichen Sender abhorchten.

Wassilewski hatte in Tschernowitz, einer großen Stadt in der Süd-Ukraine, studiert und als Verbindungsmann der Widerstandsgruppe seiner Hochschule mit den Banderas in den nahegelegenen Wäldern gewirkt. Über ihn waren zum Teil die Verbindungen in einige größere Städte osteuropäischer Satellitenstaaten gegangen, wo er vor seiner Verhaftung mit Gesinnungsgenossen zusammengetroffen war.

Ich könnte noch von einer ganzen Reihe von Widerstandskämpfern erzählen, mit denen ich im Gefängnis persönlich zusammengekommen bin. Einen der letzten traf ich im Frühling 1955. Er war durch einen Irrtum in das Repatriierungslager eingeliefert worden. Er hatte

Medizin studiert und war dann ins Maquis gegangen. Seine Gruppe traf sich mit anderen zu Unterredungen in einem Bauernhof in der Südukraine. Sie wurde verraten. Bei einer Zusammenkunft wurde das Haus umstellt. Einige der Widerstandskämpfer fielen beim Fluchtversuch, die meisten, wie auch M., wurden gefangen genommen. M. versuchte schon einige Tage nachdem er bei uns eingeliefert worden war, zu fliehen. Aber er kam nur bis in das nächste Dorf; denn man war inzwischen darauf gekommen, daß er in das falsche Lager geschickt worden war. Bei der Wiederverhaftung entstand eine mehrstündige Schlägerei, weil sich ein Teil der Dorfbevölkerung auf die Seite des Widerstandskämpfers stellte.

Nach den Erzählungen der Widerstandskämpfer besteht deren Bewaffnung fast nur aus Maschinenpistolen und Handgranaten. Was sie sonst noch besitzen, erbeuteten sie in Kämpfen mit der Roten Armee oder aus Bahntransporten.

Im Repatriierungslager

Die letzten zweieinhalb Monate verbrachte ich im Repatriierungslager Bikowa bei Moskau. Wir waren unserer 60 bis 80 Männer in der ehemaligen Villa des Generalfeldmarschalls Paulus einquartiert. Das zweistöckige Holzhaus steht mitten in einem Nadelwäldchen, das von einem Stacheldraht und einer drei Meter hohen Bretterwand umgeben ist. Auf der Wand waren starke Lampen montiert, damit die zwischen Drahtverhau und Wand patrouillierenden Posten auch nachts alles übersehen konnten. Einige Tage nach meiner Einlieferung in dieses Haus wurde mir vom Lagerleiter diktiert, nach Hause zu schreiben: «Ich lebe als freier Bürger in einer Villa bei Moskau ...» Zweimal wöchentlich hielt uns ein politischer Offizier einen einstündigen Vortrag über Kommunismus. Am Ende des Vortrages forderte er uns zur Diskussion auf. Diese wurde aber nie benützt, weil wir kaum annehmen konnten, daß sogar der Vortragende selbst das, was er behauptete, glaubte.

Ein Deutscher, der sich den Spaß machte, den politischen Offizier auf den Unsinn seiner Behauptungen aufmerksam zu machen, konnte dann leider nicht mit uns heimfahren.

Von zwei Lagerinsassen war bekannt, daß sie Spitzel[illegible]te leisteten. [illegible]se wurden eines Tages von [illegible]s verprügelt und wir mußten vor der Lagerleitung erscheinen. Man legte u[illegible] Handschellen an. Nach einem mehrstündig[illegible] Verhör wurden wir aber mit der Warnung e[illegible] lassen, uns ruhig zu verhalten, wenn wir nic[illegible] nochmals zehn Jahre bleiben wollten.

Im Aufenthaltsraum des Hauses war e[illegible] Fernsehapparat aufgestellt. Als große Übe[illegible] raschung für mich wurde auch ein Eishocke[illegible] match Rußland - Schweiz übertragen. Ich b[illegible] dauerte nur, daß die Schweizer 11:0 verlor[illegible] haben.

Eine etwa 70jährige Bauernfrau brachte u[illegible] täglich die Milch ins Lager. Sie erzählte mi[illegible] daß sie eine Kuh besitze. Für den Liter Milc[illegible] erhalte sie 3.60 Rubel. Von dem, was ihr vo[illegible] der Milch verblieb und von dem Schwarzbrot[illegible] das sie aus dem Erlös kaufe und von ein wenig[illegible] Gemüse sollte sie leben. Da das aber nicht[illegible] möglich sei, sei sie gezwungen, nachts auf den[illegible] Feldern Kartoffeln und Rüben zu stehlen. Das[illegible] sei nicht nur für sie, sondern für viele andere[illegible] die einzige Möglichkeit, sich am Leben zu erhalten.

Mit einigen Leuten unserer Bewachungsmannschaft verstanden wir uns gut. Als Entgelt dafür, daß wir ihnen einzelne Kleidungsstücke, wattierte Hosen und Jacken, mit denen wir hier als Ausreisende ausgestattet worden waren, zum Verkauf überließen und ihnen die Hälfte des Erlöses schenkten, ermöglichten sie es uns gelegentlich, am Abend ungeschoren das Lager zu verlassen. Auf diese Weise gelang es mir, einige Male einen Abend in einer Kneipe zu verbringen. Das gestattete mir Einblick in das tägliche Leben des durchschnittlichen Sowjetrussen.

Die Wirtsstuben, die ich besuchte, waren Räume von etwa drei auf vier Metern, mit durchschnittlich drei Tischen. Daran saßen zusammengedrängt Arbeiter und Bauern, in schäbigen, meist zerrissenen Anzügen. Obschon sie wohl wußten, woher ich kam, betrachteten sie mich nicht als Feind, sondern als Mitleidensgenosse. Sie luden mich freundlich ein, mich zu ihnen zu setzen. Zuerst war es mir aufgefallen, daß sie mir sofort einen schweren Mantel über die Schultern legten und mir eine Mütze aufsetzten. Der Sinn dieser Verkleidung war mir aber nach kurzem klar, als eine Patrouille der geheimen Staatssicherheitspolizei unter der Türe erschien und im Raum nach verdächtigen Individuen Ausschau hielt. Als die Patrouille wieder verschwunden war, merkte ich erst, daß die Mütze, die ich auf-

● Efter många års tystnad har sovjetiska massmedier börjat skriva om fallet Raoul Wallenberg. Komsomolskaja pravda har genom sin specialkorrespondent Aleksej Kartsev brutit isen med rapporter från Budapest. Den uppföljningsartikel som Brännpunkt i dag återger var införd i Komsomolskaja den 9 augusti och återger reaktioner på tidigare skriverier. Den kan ses som ett uttryck för glasnost och en önskan på många håll i Sovjet att få fram sanningen om Raoul Wallenbergs öde.

● Journalisten Barbro Eklund reagerar på radioprogrammet "Natti, Nattis" inslag om ambassadör Lidbom.

● Vägdirektör Björn Gellstedt svarar Ylva Annerstedt om reversibla körfält vid ombyggnader som den vid motorvägsbroarna utanför Södertälje.

Glasnost och gåtan Wallenberg

Av Aleksej Kartsev

Jag hade tidigare hört talas om den svenske diplomaten Raoul Wallenberg, som försvann under krigets slutskede i Budapest, men bara ur inofficiella källor, skriver M Dynkievitj i Riga.

"Det är bra att miljoner människor via Komsomolskaja pravda nu kan läsa om denne fantastiske man. Under kriget bodde i Riga en annan modig man, som räddade judar i gettot undan fascisternas folkmord: arbetaren Janis Liepke. Nyligen invigdes en staty över honom i staden. Både Wallenberg och Liepke (även om omfattningen på deras verksamhet inte kan jämföras) riskerade sina egna liv för att rädda andra. Liepke dog för två år sedan, medan Wallenbergs öde fortfarande utgör ett stort frågetecken. Vi måste göra allt som står i vår makt för att utröna sanningen om Wallenberg, hur bitter den än må vara för oss."

"De som läser er artikel om den svenske diplomaten får intrycket att han var en snäll farbror som bara ville väl", inleder A Sjelepov i Saratov sitt brev. "Men jag vill i korthet belysa något som hände i Budapest medan Wallenberg var verksam där. 1944 började massutrotningen av judar, och det var Eichmann själv som hade fått i uppdrag att leda denna barbarisk handling. Framträdande sioister och bankirer utövade då tryckningar på den svenska ambassaden och Röda korset. Nära överläggningar mellan Eichmann, Himmler, Kastner och Wallenberg inleddes."

Sjelepov hävdar vidare att det i slutet av augusti läppte igenom två transporter med judar till det neutrala Sverige – totalt 1 686 personer, var "representanter för det svenska storbourgeoisien, ministrar och deras släktingar. Wallenberg klandras för att ha struntat i enkla

var han fått sin information ifrån, men en enkel uträkning visar att hans "beskyllningar" inte motsvarar verkligheten.

Det var ju sammanlagt cirka 20 000 personer (enligt vissa uppgifter rent av 100 000) som räddades undan folkmordet.

Anklagelse nummer två är betydligt allvarligare. Enligt Sjelepov ordnade Wallenberg i utbyte mot fascisternas samtycke till att skona den judiska befolkningen leveranser till Wehrmacht av vapen från de neutrala länderna Sverige och Schweiz, bl a artilleripjäser från Bofors och Erlicon.

Anklagelsen var så allvarlig att vi bad försvarsministeriets institut för militärhistoria om en kommentar.

– Varken vi eller västliga källor har några uppgifter om att Bofors eller Erliconkanoner skulle ha levererats till den tyska krigsmakten, berättade fil kand A Jakusjevskij. Jag är säker på att inga sådana leveranser förekom. I början av kriget levererade visserligen Sverige malm till Tyskland, men när krigslyckan var på väg att vända upphörde leveranserna. I början av kriget hände det också att den tyska krigsmakten erhöll militära råvaror via de neutrala Sverige och Schweiz från – – – brittiska och amerikanska företag. Men jag upprepar att varken Sverige eller Schweiz skickade några vapen till Tyskland.

Wallenberg var alltså inte skyldig till en enda sovjetisk soldats död. Tvärtom anför krigsveteranen Michail Sjmuljov i Alma-Ata i sitt brev för oss okända fakta om att den svenske diplomaten hjälpte sårade sovjetiska krigsfångar i Budapest.

Sjmuljov berättar att han hösten 1944 själv låg svårt sårad på det sjukhus som Wallenberg organiserat i Budapest tillsammans med ett hundratal andra sovjetiska krigsfångar. Fascisterna krävde att de fångar som tillfrisknade genast skulle flyttas till ett vanligt koncentrationsläger. "Tiden gick och de sårade tillfrisknade", skriver

fanns en hemlig överenskommelse att med alla medel hålla oss kvar på sjukhuset. När fascistiska inspektörer aviserade sin ankomst försågs de friska soldaterna med förband och gips och de fick lära sig stöna och skrika av smärta."

"Jag kan utan minsta tvekan förklara", avslutar Sjmuljov sitt brev, "att Raoul Wallenberg hör till de främsta av intellektuella humanister, som offrar all sin kraft på kampen mot mänskliga olyckor, smärta och umbäranden. Jag är säker på att alla mina kamrater från det svenska sjukhuset i Budapest håller med mig."

Test på glasnost

Strax innan den här artikeln skulle publiceras fick redaktionen ett telefonsamtal från A Rodnjanskij, regissör vid dokumentärfilmstudion i Kiev.

– Vi är kolleger, sa han. Vi håller nämligen just nu på att spela in en timslång dokumentärfilm med titeln "Raoul Wallenbergs mission" efter ett ma-

– Därför att det är så tragiskt. En person som räddade andra från döden, en humanist som trodde på det godas kraft och som inte handlade på order uppifrån utan följde sitt eget samvetes röst, försvann plötsligt. Och senare kom det fram att han inte dog för sina motståndares – fascisternas – händer, utan i ett fängelse, dit han kastades av Ungerns befriare, vilkas ankomst han så ivrigt väntade. Nyfikenheten kittlas också av det som kallas "gåtan Wallenberg". Enligt svenska uppgifter finns det cirka 3 000 vittnen som sett honom efter det att hans död i Ljubjankafängelset officiellt tillkännagavs.

– Har ni inte haft svårigheter att få ämnesvalet godkänt?

– Nej. Ämnet Wallenberg ser jag som ett slags test på glasnost. Folk vill veta sanningen, och trots att arkiven än så länge är stängda, är vi skyldiga att finna denna sanning. Vi väntar nu på svar på förfrågningar som vi skickat till olika organisationer som kanske sitter inne med kun-

J Lisjtjilin i staden Drogobytj i Lvovområdet. För sex år sedan visade svenska Electrolux intresse för en av hans uppfinningar och ville köpa patent på den. Vid samtalen i Moskva var emellertid ambassadmedarbetare närvarande i stället för svenska företagare. Det visade sig nämligen att Electrolux tillhör Wallenbergklanen, som på grund av Wallenbergaffären vägrar att handla med Sovjetunionen.

"Jag menar att vårt land måste utveckla förbindelserna med detta företag och därför tycker jag att vi skall bilda en 'Kommitté för främjande av sökandet efter Raoul Wallenberg'. Det finns nog fortfarande vittnen i livet bland dem i inrikesministeriet som hade att göra med den svenske diplomaten. Fast de tiger. Raoul Wallenberg räddade människor från olika länder undan döden. Nu är vi alla skyldiga att hjälpa honom."

Författaren är medarbetare i Komsomolskaja pravda, Moskva. Översättning: APN

Tro

Av Björn Gellste

Ylva Annersted
Brännpunkts
(5/8) föreslag
sibla körfält under
motorvägsbroarna
je repareras. An
framhåller köer
svår, kritiserar at
vill medverka ti
lösningen.

Reparations
torvägsbroarr
omfattning
upp på tre
en tredjed
-88, en t
sista de
Anner
uttryc
förr

«Im Namen der Arbeiterklasse»

Der ungarische Volksaufstand und der Geheimprozess von 1958

Im fünften Band des sogenannten Weissbuches der ungarischen Revolutionären Arbeiter-und-Bauern-Regierung aus dem Jahr 1958, betitelt «Die konterrevolutionäre Verschwörung von Imre Nagy und seinen Komplizen» — bis heute das einzige offizielle «Dokument» über den Geheimprozess gegen den ungarischen Ministerpräsidenten zur *Zeit des Volksaufstandes von 1956* —, kommt der Name des Budapester Polizeipräsidenten, *Sándor Kopácsi*, öfters vor. Der Polizeioberst wird in der Anklageschrift an sechster Stelle genannt und als «Mittäter» beim Versuch, die bestehende Staatsordnung zu stürzen, bzw. als Meuterer zu lebenslänglicher Gefängnisstrafe verurteilt. Der 36jährige Arbeitersohn aus Diósgyör, einem der Zentren der ungarischen Schwerindustrie, verbrachte in der Folge *sieben Jahre in einem Gefängnis* der «Arbeiter-und-Bauern-Macht» und kam erst im Frühjahr 1953 bei einer Grossamnestie für Freiheitskämpfer wieder frei. Seit 1975 lebt Kopácsi, mit seiner Familie vereint, in Kanada. Dank glücklichen Umständen und einer gut koordinierten Aktion im Schatten der Helsinki-Konferenz für europäische Sicherheit und Zusammenarbeit konnte der einstige Polizeipräsident von Budapest, ehemaliges Mitglied des Zentralkomitees der ungarischen Kommunistischen Partei, sein Land verlassen. Seine *Erinnerungen*, die kürzlich in Paris erschienen sind, haben sowohl in ihrer Gesamtheit als auch in ihren Details dokumentarischen Wert.*

Karriere eines «Proletariers»

Sándor Kopácsi, ein richtiger «Bilderbuchproletarier», kam durch seine Familie in frühester Jugend mit der kommunistischen Bewegung in Verbindung. Als Jungarbeiter in Miskolc gehörte er zu jenen wenigen mutigen Leuten, die 1944 in einer *Partisanengruppe*, genannt MOKAN, den deutschen Besetzern Widerstand leisteten. Nach dem Krieg war der weitere Lebensweg des gutaussehenden, sympathischen Mannes bereits von der Kommunistischen Partei vorgezeichnet: Polizeischule, Offizierspatent, ideologische Schulung und bereits 1949 eine leitende politische Stellung im Innenministerium. Als 1952 Ungarns mächtigster Mann, *Mátyás Rákosi*, für die *Hauptstadt einen Polizeipräsidenten* suchte und dabei die Bedingung stellte, dieser müsse vor allem gross, präsentabel und Nichtjude sein, fiel die Wahl sofort auf Sándor Kopácsi. Mit knapp 30 Jahren bereits Oberst, übernahm er «im Namen der Arbeiterklasse» die Aufgabe, in der Millionenstadt Ordnung und Zucht (auch in politischer Hinsicht!) zu sichern. In den folgenden Jahren erklomm Kopácsi weitere Stufen in Richtung Schalthebel der Macht: er wurde Abgeordneter im Parlament und *Mitglied des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei*. Auch unternahm er aufschlussreiche Dienstreisen in die Sowjetunion. Die Reformbewegung der nachstalinistischen Zeit in Ungarn, insbesondere die erste Regierungsperiode von *Imre Nagy*, schlug jedoch auch Kopácsi in ihren Bann. Er entdeckte alle Widersprüche des Systems, das «im Namen der Arbeiterklasse» die ungarischen Werktätigen unterdrückt und zur politischen Unmündigkeit verurteilt. Nach den Posener Ereignissen (Juni 1956), als sich auch das Regime in Ungarn auf Ausschreitungen gefasst machte, sagte Kopácsi klipp und klar, er denke nicht daran, seine Polizisten gegen Demonstranten schiessen zu lassen. Er rechnete mit der sofortigen Absetzung, aber das *Chaos* innerhalb der Obrigkeit war so vollkommen, dass nicht Kopácsi, sondern Rákosi zum «Gehen» gezwungen wurde.

Ueber diese *«Voroktoberzeit» 1956* sind in den Memoiren verschiedene bisher unbekannte Details zu lesen.

Der Hauptanteil der Erinnerungen ist jedoch dem *Volksaufstand und seinen Nachwehen* vorbehalten. Kopácsi blieb seinem Wort treu und setzte die Polizei am 23. Oktober 1956 nicht gegen die Demonstranten ein. «Verhandelt mit den Anführern! Lasst nicht zu, dass es zum Blutvergiessen kommt! Ja, wenn es sein muss, händigt eure Waffen den Zivilisten aus!» — dies waren seine Befehle in den entscheidenden Stunden, als Parteichef Ernö Gerö den Staatssicherheitsdienst und danach die Sowjetarmee gegen die Demonstranten aufbot. *Gespenstisch* ist Kopácsis Schilderung der *Szene im Polizeipräsidium* in der Nacht auf den 24. Oktober 1956, als von den Strassen der Kampflärm in sein Arbeitszimmer drang, die meisten Uniformierten den Kopf verloren und auch die rasch herbeizitierten sowjetischen Chefberater, lauter KGB-Offiziere, blass und verstört nur noch von einem «Bürgerkrieg» stottern konnten ...

Der Geheimprozess von 1958

Während des Aufstandes befand sich Kopácsi im engsten Kreis um Imre Nagy, den er auch als Menschen verehrte. Der Oberst wurde stellvertretender Chef der neugegründeten *Nationalgarde* und war bei den Besprechungen Nagys mit den Moskauer Emissären dabei («Mikojan sagte mit Tränen in den Augen: Wir müssen nun Ihr Land verlassen. Bleiben Sie Genosse Nagy treu!»). Die fünf Tage später erfolgte zweite *sowjetische Militärintervention* überraschte Kopácsi völlig. Am 5. November verhafteten die *sowjetischen* Behörden sowohl ihn als auch seine Frau. Was nachher geschah, macht wohl das Hauptgewicht des Memoirenbandes aus. Der Leser kann hier erstmals einen Blick hinter die Kulissen der ganzen *«Nagy-Affäre»* tun und die Vorbereitung wie den Ablauf des Budapester *Geheimprozesses* vom Juni 1958 gegen Ungarns Regierungschef und seine Mitarbeiter verfolgen. Kopácsi bezeugt, dass die ganze Prozessführung letztlich in den Händen der Sowjets, d. h. hoher KGB-Offiziere, lag. Ueber seine Zukunft machte sich der Oberst keine Illusionen: er rechnete von vornherein mit der *Todesstrafe*. Der andere Uniformierte im selben Geheimprozess, *General Pál Maléter*, den die Sowjets als Parlamentär verhafteten, wurde denn auch zum Tode verurteilt! Kopácsi jedoch kam als einziger «echter Proletarier» unter den Angeklagten in den Genuss eines *inoffiziellen Gnadenangebotes:* Falls er seine «Fehler» und «Sünden» bekenne, komme er mit dem Leben davon. Nächte der Gewissenskämpfe folgten. Zur Entscheidung trugen seine Mitangeklagten bei. Jemand musste den Prozess überleben, jemand musste der Welt über das *grösste Geheimverfahren der nachstalinistischen Zeit* Bericht erstatten. Kopácsi übernahm diese Aufgabe als Vermächtnis von Imre Nagy und «bekannte», dass er als «Schwächling» der «Konterrevolution» Vorschub geleistet habe ... «Im Namen der Arbeiterklasse» wurde er daraufhin «nur» zu «lebenslänglich» verurteilt.

In seinem Buch, das hoffentlich noch in andere Sprachen übersetzt wird, legt Kopácsi nicht nur Rechenschaft ab über seine Polizeilaufbahn in einem kommunistischen Staat, sondern erhellt und enthüllt auch nicht unwesentliche Einzelheiten der *Anatomie des Systems*. So erwähnt er auch die Aussage eines hohen Sowjetfunktionärs, der später das Eingreifen der Sowjetarmee in Ungarn 1956 mit der Dominotheorie verteidigte: «Hätten wir Ungarn damals freigegeben, wären die anderen osteuropäischen Staaten in Kürze dem Beispiel gefolgt ...»

Peter Gosztony

* Sándor Kopácsi: Au Nom de la Classe ouvrière. Editions Robert Laffont, Paris 1979, 346 Seiten.

s minnen från Lubjankafängelset:

våra fiender – annars hänger vi di

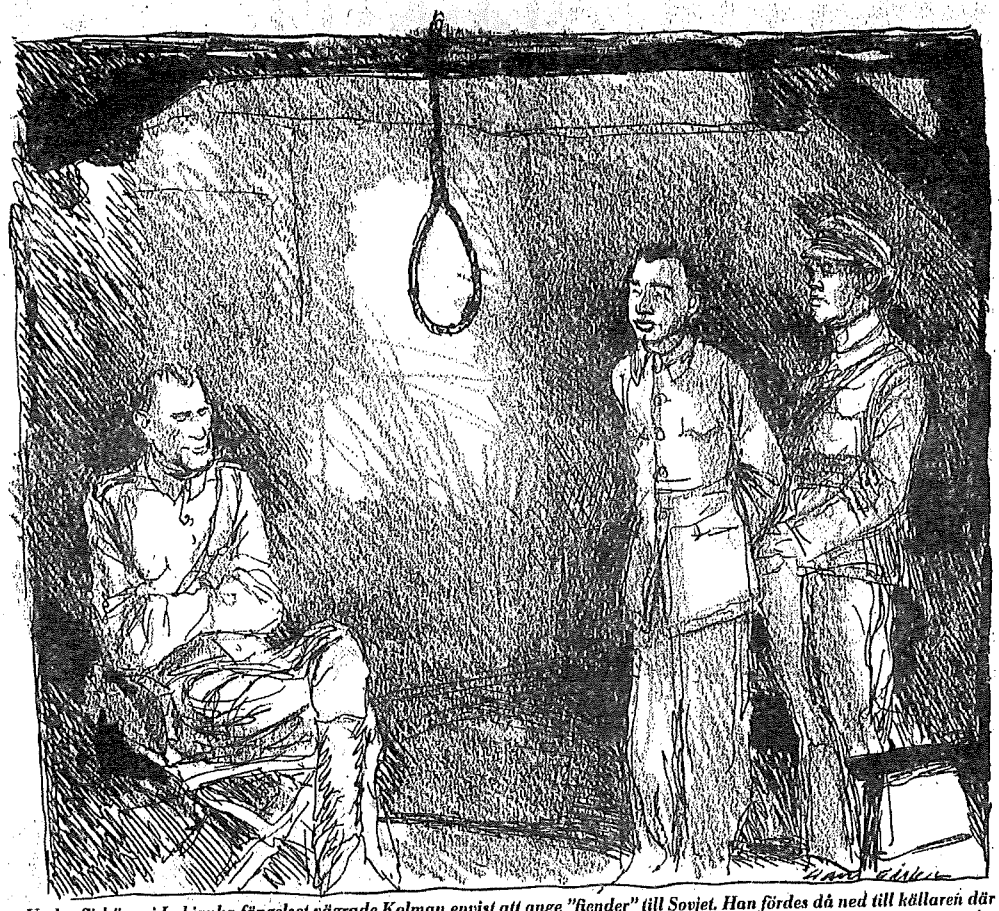

• *Under förhören i Lubjanka-fängelset vägrade Kolman envist att ange "fiender" till Sovjet. Han fördes då ned till källaren där en galge stod och väntade. Men Kolman vägrade trots detta hårdnackat att lämna ut några namn. Förhörsledaren tvingades ta tillbaka hotet om avrättning och Kolman fördes tillbaka till sin cell.* (Teckning: HASSE ERIKSON)

ıde den
sor Ar-
Moskva.
ıalvt år,
llbragte

fängel-
ır Kol-
ılin var
honom.

ars skulle
ırade, och
akt och vi

ör badin-
galge. En
ara som
kraftig
ık satt e
väl hade

örker, och
nande ut,
t hela för
overkligt.
naivt på
an, på a
tta någo.

jag rätt,
ıt hela var
ssypinskij
en sista
teg... Jag
ellen.
och så
ıytt med
rsledare,
Kolman
riva ned
kor som
t liv. På
ıl a nam-
h Albert

ıning"
llades till
Putintsev
raskning.
oring lade
et "proto-
sade: "Läs

a, men jag
n. Det var
oria so
bekän
ed en sam-
alın.

att jag
när smär-
lugnt som

t i alla f
v. Han h
an, och du
det. Skriv
ıjälper du
i alla fall
t. Och då
dig dina

fortsatte
ammar-
Molotov
na sam-
n, Chru-
dra, men

flyttades
vafängel-
ar måna-
ies hans

illbaka till
et som för-
ım cell, och
ıig på nytt
r natt och
e beskylla
ınade han

des – ma-
ıgligen till
soppa med
ık och lukt
ınådde illa
eden. Men
så smånin-
ıig vid den-

na varma och närande soppa. Jag började rent av tycka om den.

Gift

Följderna lät inte vänta på sig, men de blev väl andra än undersökningsdomaren hade väntat sig. Jag fick svåra krampanfall med outhärdliga smärtor i lever och galla.

Ingen ställde någon diagnos eller behandlade mig, och inte heller fick jag annan mat. Bara när jag vrålade av smärta kom fängelseläkaren och gav mig en spruta morfin. Då somnade jag.

Det visade sig att man hade givit mig tran från val, delfin, valross och säl. Senare talade en professor i Prag, en giftexpert, om för mig att i detta tran finns ett ämne som liknar pentotan, som används i amerikansk kriminalvård. Det påverkar hjärnan och försvagar viljan. Men hos mig påverkade giftet inte viljan utan slog sig på gallan.

Detta tillstånd varade i ungefär ett år. Men min kropp klarade sig i stort sett utan medicin, och jag föll varken för Putintsevs löften eller hot...

Sovjethjälte

Undersökningsavdelningen hos MGB (KGB i dag) hade tydligen utbildat ett mönster som en undersökningsdomare måste följa. När han gjorde det begick Putintsev ett fel en gång.

Han hade tydligen inte tagit reda på om inte Rossypinskij vid sina psykiska attacker mot mig redan hade använt ett av de mest effektiva numren i repertoaren.

Kort sagt: också Putintsev förde mig till galgen med repsnaran, men den här gången kunde jag bara le invärtes åt tricket.

Hösten 1951 flyttades jag från ensam cell till en för fyra. Där fanns redan tre fångar: armégeneralen Gordov, två gånger dekorerad som Sovjetunionens hjälte, Suskin, skådespelare vid judiska teatern i Moskva, och en överstelöjtnant vid flygvapnet vars namn jag har glömt.

Gordovs och marskalk Konjevs namn stod i gyllene skrift på minnestavlan vid gamla rådhuset i Prag. De hyllades som befriare. Efter kriget hade Gordov utnämnts till chef för infanteriet. Han var inburad därför att han hade vänt sig bestämt mot Stalins militära reorganiseringsplan, som var helt vansinnig, enligt honom.

Sköts

Gordov verkade vara en ytterst viljestark men också egensinnig och hård man. Han tvivlade inte alls på att han skulle bli skjuten, men han höll nerverna i styr och skämtade rent av: "Man måste likvidera bristen på sömn!" Kort efteråt fördes han bort till "förhör" och blev verkligen skjuten. Det fick jag veta senare.

Skådespelaren Suskin satt fängslad därför att han visste för mycket om det nesliga mordet på sin vän, den store skådespelaren Michoels. Han fick täta och svåra hjärtattacker och dog också i fängelset, vilket jag fick erfara senare.

Han berättade att Michoels var på besök i Minsk och på hemväg till hotellet när han blev överkörd med avsikt av en lastbil sent på kvällen. Michoels hade varit ordförande i "den judiska antifascistiska kommittén".

Flygmarskalk

Efter omkring två veckor flyttades jag från denna cell till en annan, en stor och ljus cell för två. Min cellkamrat var flygmarskalken Grigorij Alekseje-vitj Vorosjejkin. Av all hans yttre glans fanns bara de breda röda revärerna på byxorna kvar. Denna fina människa med samma varma hjärta som en vitrysk bonde hade fått utstå många hårda prövningar.

Han var tre år yngre än jag och hade deltagit i första världskriget som underofficer och i inbördeskriget som befälhavare. Han blev sårad flera gånger. Denne energiske och begåvade son av det arbetande folket fick utbildning, först på flygarskola och sedan på Zjukovskij-akademin. Han avanceradea till överste. 1937 deltog han i "befrielsekriget" i Mongoliet, blev dekorerad och kort efteråt fängslad.

Han dömdes till döden genom arkebusering för "landsförräderi". Han väntade i sin cell på att dödsdomen skulle verkställas, men två dagar innan det skulle ske blev (dåvarande MGB-chefen) Jesjov avlöst och Vorosjejkin blev först benådad och sedan helt återupprättad.

I andra världskriget ledde Vorosjejkin många viktiga flygoperationer och avancerade till marskalk. 1948 greps han, tillsammans med hela ledningen för det sovjetiska flygvapnet med marskalk Novikov i spetsen.

Vorosjejkin berättade hur det gick till. Liksom i Gordovs fall berodde det på olika meningar hos militären och Stalin om försvarets organisation. Diktatorns tokiga försvarsidéer, som hotade landets försvarsförmåga, genomfördes med fysiskt våld. Ett möte som bara gällde tekniska frågor klippte Stalin av och lät flygarna gå med de hotfulla orden: "Det räcker. Tänk över saken. Ni får god tid på er."

När Vorosjejkin kom ut på platsen framför Kreml var hans bil och chaufför försvunna. Han fick veta att hans bil hade fått motorkrångel, och han inbjöds att ta plats i en annan bil. Det gjorde han, och i bilen väntade redan MGB:s folk, som förde honom till Lubjanka...

Talade engelska

Vorosjejkins hälsotillstånd försämrades tydligt – han kunde inte hålla sig uppe psykiskt genom att söka lösa svåra matematiska problem i som jag.

Då föreslog jag Vo att vi skulle tala enge varandra. Det var har Jag sade till honom att vi båda nytta av. Vi halvtimme om dagen, gjorde inte bara fram så hans humör blev bä

Men vi hade helt sk ter när det gällde poli saken till den frukt orättvisa som hade dr båda, brottet att utplår ta inom militär, parti mol, kultur och forskr na obeskrivliga terror tionden härjade lande Vorosjejkin Stalin oc goda, Jesjov och Berij chefer i tur och ordnin ga avrättade).

I hans ögon var de t hjälpare. Han kallac "bödel", "blodig brotts vis despot" och "sadis galen" och bara än far nom sin intelligens.

Ansvaret för Stal delades av medlemme litbyrån, alla hans som hade understött t att rädda sitt eget skin

Jag försökte överty sjejkin om att han h Han såg subjektivt dessa förskräckliga l och insåg inte att de historisk process, fram klasskampen.

Stalin var en genia ker och ledare av revo Han fortsatte Lenins som Lenin hade följt e och Engels. Stalin var offer för femte kolonn imperialisterna hade deras försök att förint unionen genom krig grepp utifrån hade sla försökte de nu nå sa inifrån genom agente goda, Jesjov och Berija

"Ett misstag"

Men mina doktrinä verkade inte på Vo Han hade varit chef fö ben 1941 till 1946 och erfarenhet av persor gänge med Stalin.

Han skrattade ut sade att jag tillhörde S jaklack. Han ville int *detta var min verklig* utan ansåg att jag va att säga det jag verkl nade.

Så väcktes jag i gry dag av det vanliga ro hör!" Jag fördes läng bekanta korridoren, v hissen och för ned till ningen. Jag fördes in riets byggnad. För fö gen på tre och et halvt en klocka. Den var 2.3 hall väntade Putintsev

Vi väntade båda u nad. Till slut måste en ringt – men jag hade – och vi gick genom dörr. Vi trädde in i e med långta konferen ett stort skrivbord.

Först verkade det s gen människa var dä reste sig en liten oc man från skrivbordet civila kläder.

Han gick emot oss r ba steg. Utan att br Putintsev sträckte l händerna mot mig och

"God dag, kamrat Jag heter Ignatjev, m statssäkerhet. Det ha misstag. Ni har haf rätt. Vi har inget emo fri."

Översättning oc betning: PER SJÖ

"Allt har varit förgäves"

– Allt har ju varit förgäves. Det blev inte till någonting, sade Arnost Kolman om sitt liv en sen höstkväll i Täby. Han hade kommit till Sverige några månader tidigare, och jag skulle svara för några artiklar om en märklig människa och ett märkligt liv.

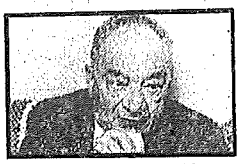

• *Arnest Kolman, som 1976 hoppade av i Sverige, dog för åtta månader sedan. Hans minnen från Tjeckoslovakien och Sovjet, där han satt fången, kommer snart ut på ett tyskt förlag.*

Bland det första Kolman hade gjort när han kom till Sverige var att skriva till Brezjnev och avsäga sig sitt medlemskap i Sovjets kommunistiska parti, som han hade tillhört i 58 år. Marxist förblev han, men marxistisk fritänkare. Hans minnen är en klarsynt skildring av hur han steg för steg, både smärtsamt och motvilligt, frigör sig från de dogmer han hade omfattat med stor övertygelse.

Han började sitt långa liv i borgerlig miljö i Prag. När första världskriget bröt ut inkallades han till den österrikisk-ungerska armén och sändes till östfronten.

1915 blev han rysk krigsfånge men frigavs efter den första ryska revolutionen i mars 1917. Året efteråt blev han sovjetisk medborgare. Han återvände till Prag först efter 30 år, 1945. Han lämnade Prag ofrivilligt 1948, som sovjetisk fånge.

Svejk

En lång rad människor drar förbi i hans minnen. Lenin och den första generationen sovjetiska ledare. Han ger ett sympatiskt snabbporträtt av Chrustjev.

Kolman skriver om Jaroslav Hasek, "Svejks" författare, som enligt Kolman genomlevde en anmärkningsvärt nykter tid på rysk mark. Porträtten av österrikiska officerare i "Svejk" är inga nidbilder utan mycket realistiska, vittnar Kolman. De tillhörde samma regemente.

1945 återvände Kolman till Prag och blev chef för centralkommitténs avdelning för agitation och propaganda samt professor vid Karlsuniversitetet.

Tidigt på hösten 1948 hade han skrivit en kritisk artikel om partiledningen, och han upprepade kritiken muntligt vid ett partimöte i centralkommittén. Partiledningen underrättades, och president Klement Gottwald, som just då var i Moskva, tog upp saken med Stalin.

Stalin och Berija var eniga om att Kolman var trotskist. Den måste man ta hand om.

Kolman skildrar här bredvid hur han får besked att han är fri.

1955 förmåddes Kolman att återvända till Prag, där han arbetade fram till sin pensionering 1963. De närmaste åren bodde han omväxlande i Prag och Moskva. 1968 tog han parti för Dubcek och "Pragvåren", och så blev det tyskt och mörkt kring Arnost Kolman.

Hans dotter och svärson hade i mellantiden kommit till Sverige, och efter 16 avslag fick Arnost Kolman och hans maka lov att komma till Sverige på besök.

Han valde att stanna.

PER SJÖGREN

Arnost Kolmans minnen från Lubjankafängelset:

"Avslöja våra fiender – annars hä

"Det har skett ett misstag ... Ni är fri." Så sade den sovjetiske inrikesministern Ignatjev till professor Arnost Kolman i gryningen en marsdag i Moskva. Kolman hade då suttit inspärrad i tre och ett halvt år, misstänkt för politiska avvikelser. Tre år tillbragte han i ensam cell i Lubjankafängelset.

Många har skrivit om vistelser i sovjetiska fängelser och straflläger, men ingen har gjort det ur Kolmans perspektiv. Han var övertygad om att Stalin var stor men att KGB-chefen Berija saboterade honom. Därför satt Kolman fängslad.

Förhörsledarna sökte pressa fram falska bekännelser ur Kolman att Molotov, Mikojan och andra förberedde kupper mot Stalin. Två gånger fördes han ned i fängelsets källare till galge och hotades med hängning på stället om han inte skrev under en hopdiktad bekännelse. Men Kolman vägrade.

I september 1976 kom Kolman till Sverige. Han avled i januari i år. I tio år hade han arbetat på sina minnen, som snart kommer ut på S Fischer Verlag i Frankfurt/Main.

Med några uteslutningar återger DN det avsnitt i Kolmans minnen i vilket denne skildrar åren i Lubjanka. Kolman greps i Prag den 26 september 1948 och fördes med sovjetiskt militärflyg till Moskva. Han berättar:

Vi landade i Moskva på flygplatsen Chodinka. Jag togs emot av en överste som förställde sig som Rossypinskij. Han sade till mig att vi skulle fara till centralkommittén. Jag trodde på honom!

Han satte sig bredvid mig i bilen, som hade fördragna gardiner... Nu kom vi till Dzersjinskijplatsen, men vi vek inte av mot höger till centralkommittén, utan vi körde in på den lilla Lubjankagatan, in på gården till skräckens hus. Den svarta järnporten slöt sig bullrande bakom oss...

"Förhör"

I cellen fanns två britsar, ett bord och två stolar som var skruvade i golvet.

En kväll när jag just hade somnat blev jag väckt av en vakt med ropet: "Förhör!" Jag tänkte med lättnad att nu äntligen skulle jag få veta vad man anklagade mig för.

Jag gick i procession genom hela ett av korridorer till undersökningsdomarens rum.

Undersökningsdomaren var överste Rossypinskij. Men nu var hans uppträdande ett helt annat. På flygplatsen hade han varit hövlig, men nu lät allt han sade som skällsord. Jag började med att tilltala honom med orden "kamrat överste", men han tväste: "För dig, ditt avskum, är jag inte kamrat!"

Han sade till mig att ta plats och började "förhöret", naturligtvis efter schema. När han kom till frågan om nationalitet, och jag svarade att jag var tjeck, sade han: "Du ljuger, jude, du vill vara tjeck men du tillhör Abrahams släkt. Du har väl glömt att du själv har skrivit på ett formulär att din mor var judinna."

Förhören pågick i flera månader, men Kolman vägrade att avlägga falska bekännelser. Likaså vägrade han att anklaga sådana som redan hade avslöjats som "fiender" och avrättats.

Skulle hängas

Det blev tydligen för mycket. Vid nästa förhör sade Rossypinskij att jag hade skrivit under min egen dödsdom. Nu skulle jag ta mitt förnuft till fånga med en gång och nämna namn på fiender. Annars skulle jag bli hängd. Jag vägrade, och då ringde han på en vakt och vi for ned i källaren.

Mitt i hallen utanför badinrättningen stod en galge. En riktig galge med snara som hängde ned från den kraftiga tvärbjälken. På en bänk satt en lång karl som mycket väl hade kunnat vara bödel.

Hallen låg i halvmörker, och det hela såg skrämmande ut, men ändå verkade det hela för teatraliskt, alltför overkligt. Ännu trodde jag helt naivt på den sovjetiska rättvisan, på att man inte kunde avrätta någon utan process och dom.

Den gången hade jag rätt, som det visade sig. Det hela var en banal komedi. Rossypinskij skrek att nu fick jag en sista chans, men jag bara teg... Jag fördes tillbaka till cellen.

Några veckor gick, och så började förhören på nytt med en annan förhörsledare, överste Putintsev. Kolman fick order om att skriva ned namn på alla människor som han hade träffat i sitt liv. På Kolmans lista fanns bl a namnen Lenin, Trotskij och Albert Einstein.

"Sammansvärjning"

Nästa gång jag kallades till förhör hos överste Putintsev kom han med en överraskning. Utan ett ord till förklaring lade han ett maskinskrivet "protokoll" framför mig och sade: "Läs och skriv under!"

Det var bara en sida, men jag trodde inte mina ögon. Det var en fantastisk historia som handlade om att jag bekände att Molotov höll på med en sammansvärjning mot Stalin.

Jag blev ursinnig:

"Hur kan ni påstå att jag skulle ha sagt den här smörjan?" Han svarade lugnt som alltid:

"Ta det lugnt, vi vet i alla fall redan allt om Molotov. Han har bekänt för länge sedan, och du skall bara bekräfta det. Skriv under nu bara, så hjälper du partiet och visar att du i alla fall är en bra kommunist. Och då kanske man förlåter dig dina brott..."

Förhörsledaren fortsatte sitt spel. I stället för sammansvärjningen mot Molotov skulle Kolman bekänna samma sak om Mikojan, Chrustjev, Togliatti och andra, men Kolman vägrade.

Efter någon tid förflyttades Kolman till Lefortovafängelset i Moskva på ett par månader. Där försämrades hans hörsel starkt.

När jag hade förts tillbaka till Lubjanka fortsatte det som förut. Jag satt åter i ensam cell, och Putintsev plågade mig på nytt med förhör natt efter natt och krävde att jag skulle beskylla andra; därefter lämnade han mig i fred i veckor.

Bara en sak ändrades – maten. Nu fick jag dagligen till middagsmål en fet soppa med klumpar av fett. Smak och lukt var så vidriga att jag mådde illa efter den första skeden. Men hungern gjorde sitt så småningom, och jag vande mig vid denna varma och närande soppa. Jag började rent av tycka om den.

Gift

Följderna lät inte vänta på sig, men de blev väl andra än undersökningsdomaren hade väntat sig. Jag fick svåra krampanfall med outhärdliga smärtor i lever och galla.

Ingen ställde någon diagnos eller behandlade mig, och inte heller fick jag annan mat. Bara när jag vrålade av smärta kom fängelseläkaren och gav mig en spruta morfin. Då somnade jag.

Det visade sig att man hade givit mig tran från val, delfin, valross och säl. Senare talade en professor i Prag, en giftexpert, om för mig att i detta tran finns ett ämne som liknar pentotan, som används i amerikansk kriminalvård. Det påverkar hjärnan och försvagar viljan. Men hos mig påverkade giftet inte viljan utan slog sig på gallan.

Detta tillstånd varade i ungefär ett år. Men min kropp klarade sig i stort sett utan medicin, och jag föll varken för Putintsevs löften eller hot...

Sovjethjälte

Undersökningsavdelningen hos MGB (KGB i dag) hade tydligen utbildat ett mönster som en undersökningsdomare måste följa. När han gjorde det begick Putintsev ett fel en gång.

Han hade tydligen inte tagit reda på om inte Rossypinskij vid sina psykiska attacker mot mig redan hade använt ett av de mest effektiva numren i repertoaren.

Kort sagt: också Putintsev förde mig till galgen med repsnaran, men den här gången kunde jag bara le invärtes åt tricket.

Hösten 1951 flyttades jag från ensam cell till en för fyra. Där fanns redan tre fångar: armégeneralen Gordov, två gånger dekorerad som Sovjetunionens hjälte, Suskin, skådespelare vid judiska teatern i Moskva, och en överstelöjtnant vid flygvapnet vars namn jag har glömt.

Gordovs och marskalk Konjevs namn stod i gyllene skrift på minnestavlan vid gamla rådhuset i Prag. De hyllades sc befriare. Efter kriget hade Gc dov utnämnts till chef för infa teriet. Han var inburad därl att han hade vänt sig bestäl mot Stalins militära reorga

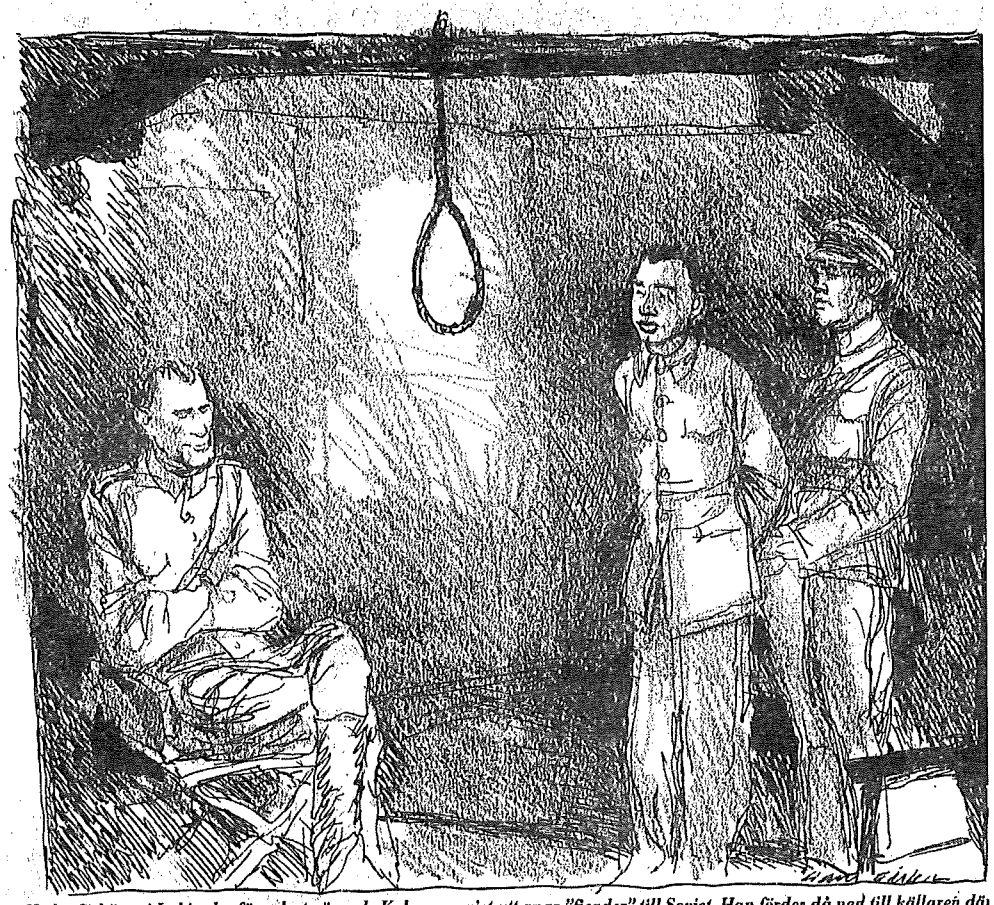

• *Under förhören i Lubjanka-fängelset vägrade Kolman envist att ange "fiender" till Sovjet. Han fördes då ned till källaren dä en galge stod och väntade. Men Kolman vägrade trots detta hårdnackat att lämna ut några namn. Förhörsledaren tvingades ta tillbaka hotet om avrättning och Kolman fördes tillbaka till sin cell.* (Teckning: HASSE ERIKSON)

"Allt har varit förgäves"

– Allt har ju varit förgäves. Det blev inte till någonting, sade Arnost Kolman om sitt liv en sen höstkväll i Täby. Han hade kommit till Sverige några månader tidigare, och jag skulle svara för några artiklar om en märklig människa och ett märkligt liv.

Bland det första Kolman hade gjort när han kom till Sverige var att skriva till Brezjnev och avsäga sig sitt medlemskap i Sovjets kommunistiska parti, som han hade tillhört i 58 år. Marxist förblev han, men marxistisk fritänkare. Hans minnen är en klarsynt skildring av hur han steg för steg, både smärtsamt och motvilligt, frigör sig från de dogmer han hade omfattat med stor övertygelse.

Han började sitt långa liv i borgerlig miljö i Prag. När första världskriget bröt ut inkallades han till den österrikisk-ungerska armén och sändes till östfronten.

1915 blev han rysk krigsfånge men frigavs efter den första ryska revolutionen i mars 1917. Året efteråt blev han sovjetisk medborgare. Han återvände till Prag först efter 30 år, 1945. Han lämnade Prag ofrivilligt 1948, som sovjetisk fånge.

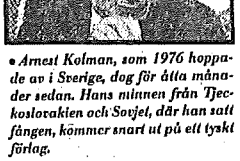

• *Arnost Kolman, som 1976 hoppade av i Sverige, dog för åtta månader sedan. Hans minnen från Tjeckoslovakien och Sovjet, där han satt fången, kommer snart ut på ett tyskt förlag.*

Svejk

En lång rad människor drar förbi i hans minnen. Lenin och den första generationen sovjetiska ledare. Han ger ett sympatiskt snabbporträtt av Chrustjev.

Kolman skriver om Jaroslav Hasek, "Svejks" författare, som enligt Kolman genomlevde en anmärkningsvärt nykter tid på rysk mark. Porträtten av österrikiska officerare i "Svejk" är inga nidbilder utan mycket realistiska, vittnar Kolman. De tillhörde samma regemente.

1945 återvände Kolman till Prag och blev chef för central kommitténs avdelning för agi tation och propaganda sam professor vid Karlsuniversite tet.

Tidigt på hösten 1948 hade han skrivit en kritisk artikel on partiledningen, och han uppre pade kritiken muntligt vid et partimöte i centralkommittén Partiledningen underrättades och president Klement Gott wald, som just då var i Moskva tog upp saken med Stalin.

Stalin och Berija var enig om att Kolman var trotskist Den måste man ta hand om.

Kolman skildrar här bredvic hur han får besked att han ä fri.

1955 förmåddes Kolman att återvända till Prag, där han arbetade fram till sin pensionering 1963. De närmaste åren bodde han omväxlande i Prag och Moskva. 1968 tog han parti för Dubcek och "Pragvåren", och så blev det tyskt och mörkt kring Arnost Kolman.

Hans dotter och svärson hade i mellantiden kommit till Sverige, och efter 16 avslag fick Arnost Kolman och hans maka lov att komma till Sverige på besök.

Han valde att stanna.

PER SJÖGREN

Kein Juvenal des Bolschewismus

NZZ 16/4.80

Zu Arnošt Kolmans Satiren

Arnošt Kolman ist 1979, in seinem Todesjahr, weiteren Kreisen politisch Interessierter durch seine Autobiographie bekannt geworden, durch die Abrechnung eines Kampfgenossen Lenins mit dem Sowjetregime und mit seinem eigenen Leben.[1] Kolmans ungewöhnliches Schicksal und jetzt seine Enthüllungen und Anklagen, Bekenntnisse und fragwürdigen Rechtfertigungen haben es in sich, ihn in das Konfliktfeld zwischen «Real»sozialismus und Reformkommunismus als schillernd-denkwürdige Figur einzubeziehen.

Bewegtes Leben

In der Stadt seiner Herkunft, in Prag, hat sich der Altbolschewik und kommunistische Puritaner Kolman weder nach 1948 noch vor 1968 halten können. Sein Moralismus und sein Auftreten wider die Machthaber von Stalins Gnaden brachten ihm die — vermutlich lebensrettende — mehrjährige Haft in der Sowjetunion ein; als er sich unter Novotný abermals durch seinen ideologischen Purismus missliebig machte, zog er sich, in milderen Zeiten, 1964 selber wieder nach Moskau zurück, um dort, abermals sowjetischer Staatsbürger und KP-Mitglied, nur neuerdings gegen den Gang der Dinge, wie ihn die Führung seiner Partei und seines Staates für richtig hielt, anzukämpfen.

Das hiess für den Pensionär Abdrängung in den «Samisdat». Es traf damit auch den Philosophen und Mathematiker Kolman, einst Hörer bei Albert Einstein in Prag, später jahrelang verbissener Vorkämpfer der Kybernetik, der Modernisierung des Sowjetsystems, der sich in den sechziger Jahren dem damaligen Revolutionsersatz, der «wissenschaftlich-technischen Revolution», verschworen hatte. In dieser Situation kam zustande, was in einer Auswahl als Kolmans «Satiren» veröffentlich worden ist. *«Auf der Mauer, auf der Lauer»* enthält, vom Autor und von Henning Schröder aus dem Russischen übersetzt, von fast hundert Erzähltexten vier umfangreiche Stücke.[2]

Satiren über den staatlich verordneten Verdacht

«Eine gefährliche Person» stellt in der geläufigen Manier, die in der russischen Literatur spätestens seit Gogol gepflegt wird, die natürliche Dummheit und die systembedingte Verdummung bloss. Dieses Stück wird dem Buch und dem Untertitel am ehesten gerecht. Mit der Karikatur des Obersten der Staatssicherheit Plutinzew (*plut* = Gauner) rächt sich Kolman an seinem «Untersuchungsrichter» und Quälgeist, an dem Obersten Putinzew, der Ende 1954 mit seinem Chef, Viktor Abakumow, dem Minister für Staatsicherheit, und mit anderen für die Schergendienste unter Stalin mit dem Leben bezahlt haben soll, das heisst damals auch mit Malenkow im Kampf um die Nachfolge Chruschtschews unterlegen sein dürfte.

«Eine aussergewöhnliche Mission» verlagert Plutinzews Aktivitäten in die «normalisierte» Tschechoslowakei. Das gibt Kolman reichlich Gelegenheit, sich nicht nur über die politische Dummheit der Russen, sondern auch über ihre kulturelle Inferiorität lustig zu machen. Eine Literatenbekanntschaft aus Prag vor 1914 und ebenfalls ein Bolschewik der ersten Revolutionsstunde, ein gewisser Jaroslav Hašek, lässt allerdings nur von sehr ferne grüssen. Um komisch-blamable Effekte zu erzielen, bedient sich der schwejksche Autor täuschender Entsprechungen zwischen der russischen und der tschechischen Sprache. Anstelle Kolmans landet Plutinzew, von einer tschechischen «Mitarbeiterin» denunziert, in der Lubjanka; seine Uneinsichtigkeit, sprich Wutanfälle, verschafft ihm auch noch die intime Kenntnis einer psychiatrischen Sonderanstalt...

«Vorsicht, Zigeunerismus» hat den Antisemitismus in der Sowjetunion in seiner Mischung aus Schwachsinn und krankhafter Angst zu geisseln. Der reaktivierte Plutinzew fällt natürlich wiederum fürchterlich rein; mit der Ausweitung der Aktivitäten auch auf die USA bereitet diese Groteske die letzte, längste und beste Geschichte vor: *«In hoc signis perebis»*. Der Titel ist die Verkehrung der Himmelsschrift, die mit dem Christenkreuz Kaiser Konstantin den Sieg über Maxentius verhiess. Inhalt der geradezu liebevoll ausgemalten Science-fiction sind die gleichzeitig laufenden physikalischen Untersuchungen in der Sowjetunion, in den USA und in China, deren Ziel es ist, den jeweiligen Hauptgegner total zu vernichten. Das umfangreiche Werk «Das Problem des Unendlichen» des Physikers und Philosophen Kolman hätte der krönende Abschluss seiner zahlreichen, in viele Sprachen übersetzten Fachbücher sein sollen; es ist vom Verlag der Sowjetischen Akademie der Wissenschaften für 1972 angekündigt worden, jedoch niemals erschienen.

In dieser Spionage-Story konnte sich der missliebige alte Feuerkopf schadlos halten, mit seinem Fachwissen Entsetzen treiben, in die Erläuterungen zu den geheimen Vorhaben futuristisch Scheinmögliches an Theoremen und Experimenten einfliessen lassen. Es kommt, wie es kommen muss: Das unbeabsichtigte Timing ist perfekt, die drei Weltmächte blasen einander gleichzeitig und damit den ganzen Planeten ins Nichts, also auch die drei Protagonisten der Story — den Mitwisser Moskaus, die sowjetische Spionin in Washington und den US-Kundschafter in China —, die meinten, sich vor dem, was jeder von ihnen allein zu wissen glaubte, retten zu können, zufällig natürlich auf ein und denselben im Pazifik kreuzenden Luxus-Liner, wo der biedere China-Missionar die Trauung von Moskaus *beauty* mit dem mongolischen Medizinmann allerdings bloss noch für die Sekunde Null vorzubereiten vermag. Die vergnügliche Geschichte endet mit der Totalannihilation der Erde, beziehungsvoll, wie schon 1969 bei Andrei Amalrik, im Jahre 1984.

Schriftstellernder Prediger

Mit diesen «Satiren» predigt nicht etwa ein Schriftsteller, sondern ein Prediger schriftstellert. Kolman ist weder ein Solschenizyn noch ein Sinowjew; wollte es nicht sein. Er wollte ingrimmig sein lebenslanges Kämpfen fortsetzen, zuletzt mit den Mitteln, die ihm in seinem Pensionärsreservat verblieben waren. Es ist ihm nicht gelungen, die antikommunistischen, in diesem Sinne glaubenslosen Kritiker des utopischen Humansozialismus und seiner «Realisierungen» als glaubenstreuer Satiriker zu übertrumpfen. Zum Unterschied von seiner Autobiographie und ihren Dennoch-Parolen schlägt in den politbelletristischen Versuchen die «pädagogische» Ungeduld oder besser Unbelehrtheit negativ durch, richten sich die Wut und die Verzweiflung des Enttäuschten auf die Menschen überhaupt. Kolman hat in der letzten Erzählung viel zu tun, diesen Eindruck zu entkräften. Es hilft nichts. Seine Sozialismusidee, sein Glaube, der an den Menschen zuschanden werden muss, wendet sich gegen sie, die sich seinem Glauben verweigern oder ihn missbrauchen — sie werden verworfen, vernichtet; nicht etwa wird die Heilslehre aufgegeben. Das ist nun gar nicht satirisch.

Kurt Marko

[1] Arnošt Kolman: Die verirrte Generation. So hätten wir nicht leben sollen. Eine Biographie. S. Fischer-Verlag, Frankfurt a. M. 1979.

[2] Arnošt Kolman: Auf der Mauer, auf der Lauer. Satiren über den staatlich verordneten Verdacht. Verlag Olle & Wolter, Berlin 1979.

Anzeige

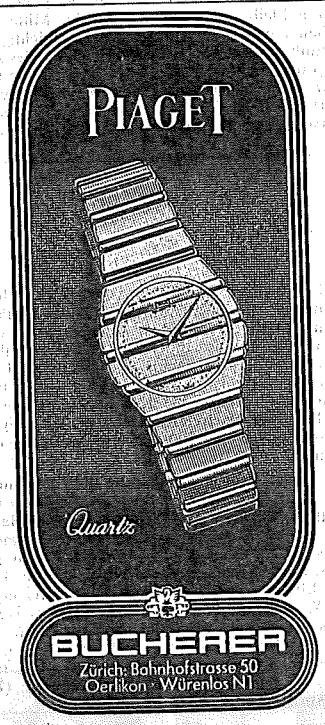

■ Lev Kopelev har genomlevt hela det kommunistiska Rysslands historia.

Som barn såg han tyskarna ockupera Kiev, hörde ropen efter nationalistledaren Petljura, som 1920 besegrades av Röda armén.

Han var brinnande ungkommunist vid lokomotivfabrikens tidning. Han beslagtog böndernas säd, som de förgäves sökte gömma för att överleva. Han rev upp golv, grävde upp gödselstackar. Bönderna dog i miljoner.

■ Som major i Röda armén slogs han på östfronten, försökte hindra plundringar och våldtäkter i Ostpreussen 1945. Han dömdes till tio års fängelse för "fraternisering med fienden".

1954 kommer han ut i tövädret efter Stalins död. 1956 får han full upprättelse och medlemskapet i partiet åter. Han blir medborgarrättskämpe och uteluts än en gång 1968. 1981 berövas han sitt medborgarskap. I dag är han antikommunist i exil.

Lev Kopelev — en överlevare

Han var fången Rubin i Solzjenitsyns roman

Förr tänkte jag att en dag jag tappar tron på kommunismen begår jag självmord.

Lev Kopelev sitter tungt med sin stora kropp, sitt profetskägg och sina milda, alltförlåtande ögon — som från en ikonbild — i den lilla våningen i Köln.

ett liv i vår tid

Ett småmullrande självironiskt skratt bryter fram. Han klarar sig bra utan tron och hoppas leva länge än. Han är 71 år och har massor att göra.

— Jag var ju helt isolerad i Ryssland under tolv år. Kunde inte skriva, fick inte tala till studenter. Nu ska jag likt en hackspett ständigt banka överallt för att folk i väst ska förstå att de mån försvara de fängslade i öst, som Andrej Sacharov, Jurij Orlov, Nikolaj Rudenko. Det är rent självförsvar att se till att grunderna för alla avtal om vapenbegränsningar upprätthålls, dvs Helsingforsavtalet om de mänskliga rättigheterna.

Hans andra stora uppgift nu är att forska och skriva böcker om den ryska litteraturen i Ryssland relative den ryska litteraturen i Tyskland under 300 år.

— Det är fascinerande att se hur fördomarna och de onda myterna har uppstått och hur fiendskapen mellan folken har konstruerats. Men det finns ju också en lång tradition av goda relationer. Egentligen behöver man inte bygga nya broar, det räcker att rensa ogräset från de gamla.

Ukraina

Han föddes i Ukrainas huvudstad Kiev 1912. Föräldrarna var relativt välbärgade judar. Han vägrade från början gå upp i den judiska kulturen med dess språk, seder och religion. Men i solidaritet med den förföljda minoriteten avstod han aldrig från att skriva sig som jude.

Tyskan och de tyska klassikerna lärde han från barnsben, Goethe, Schiller och Heine fanns hemma. Under tumultet i Ukraina från 1917—1920 undgick familjen med knapp nöd att arkebuseras än av nationalistledaren Petljuras trupper, än av rödgardisterna. I ett försök att utrota judarna lät Petljura åren 1918—20 avrätta 17 000 judar i Ukraina. 1920 infördes Ukraina med Sovjetunionen efter att Petljura besegrats och flytt till Paris, där han några år senare mördades.

Till föräldrarnas förskräckelse blev Kopelev tidigt övertygad kommunist, han citerade ständigt Marx och Lenin och missade inte en chans till debatt. 1929, när men krävde mer demokrati inom partiet, mindre lögner.

Stekt snö

Lev Kopelev fnyser föraktfullt.

— Löjligt! Med ett parti som har totalitär makt kan det ju aldrig bli tal om demokrati. Vad Trotskij ville ha var stekt snö!

Lev Kopelev vid fronten 1944, major i Röda armén, 32 år gammal.

Det fängelset var vänskapligt, kamratligt, revolutionärt. Kopelev fick göra avbön och skriva en lista med namnen på alla kamrater som deltagit i oppositionen.

— Man lärde oss att det var vår plikt som medborgare och medlemmar i ungdomsförbundet, Komsomol, att förråda vänner och anhöriga, att inte ha några hemligheter för partiet.

— Den unga Sovjetstaten var ju en belägrad fästning, hotad från alla håll av kapitalistiska fiender, spioner och kontrarevolutionärer. Vi måste stå eniga. Tio till femton år efter revolutionen och inbördeskriget krälade tusentals av de gamla hjältarna och bolsjevikerna i stoftet, förrådde vänner och bespottade sig själva. Inte av skräck, utan därför att det var nödvändigt för att nå det stora målet — kommunismens seger och fascismens undergång.

Världskommunism

— Det var målet som räknades, te man offra en pluton. Att tveka var småborgerligt. Så resonerade jag och alla av min sort.

Lev Kopelev såg vad som hände, men tron hindrade honom att dra slutsatserna. Han ville tro på en bättre och rättvisare värld och intalade sig att partiets misstag var tillfälliga och oavsiktliga.

I december 1932 spränger han med sin skvadron in på en bondgård på den ukrainska stäppen. Hans chef kastar sig av hästen, slår upp stugdörren och griper en flicka som tjutande slänger sig längs väggen. Tjallare har sagt att här göms säd. Flickan är mörk och vacker. Föräldrar och syskon står tysta, skräckslagna.

Kopelev och hans chef trycker upp flickan mot väggen, hon gömmer nåt i munnen, en spion! De bryter upp hennes mun med en sked och sliter ut ett ännu läsligt papper — tagen på bar gärning!

Till Kopelevs skam och fasa visar det sig vara ett intyg att hon gjort abort. Hennes man satt på arbetsläger och hon hade haft en affär med nån annan — en katastrof på den gammeltestamentliga landsbygden.

Femårsplaner

Så var det med de flesta konspiratörer, kontrarevolutionärer, spioner och sabotörer. Rikedoproduktionsmålen som måste uppfyllas: traktorer, lokomotiv, räls, generatorer, kraftverk, tusen och åter tusen fabriker och hus åt miljoner nya arbetare. De måste ha spannmål för att leva och producera i städerna på det att Sovjetstaten kunde överleva.

Kolchozerna gjorde vad de kunde, men storbönderna ansågs gömma undan och sabotera. Därför grävde Kopelev och hans skvadron, liksom tusentals andra skvadroner, efter säd på alla ställen som tänkas kunde, hotade och vädjade till bönderna.

Nästa vinter såg Kopelev män, kvinnor och barn ligga längs vägarna, döda och döende. Åkrarna låg obrukade och kreaturen var försvunna, beslagtagna eller sedan länge uppätna. Miljoner bönder dog i det stora Sovjetunionens själva kornkammare, Ukraina. Det fanns ingen säd att så, den hade beslagtagits.

Leva med skuld

— Denna skuld får jag leva med. Min uppgift är att berätta precis vad som hände. Den mest fruktansvärda egenskapen hos totalitära system är att av ärliga, normala och hederliga människor gör man bödlar och förbrytare. Sadister är sällsynta, det är en sjuklig avvikelse. Jag var en normal man med de bästa intentioner, men jag deltog i illdåd.

Lev Kopelev har tänkt igenom detta många gånger, han flackar inte med blicken eller ser skuldmedveten ut, han ser en rätt i ögonen med den milda, allt förlåtande blicken.

Sen kom studier och åter studier. Han läste filosofi, litteratur, historia och språk. Avlade filosofiska examina. 1941 överföll Hitler Sovjet. Kopelev blev snabbt major och chef vid ett frontavsnitt för propagandan mot de tyska trupperna.

För de hoprafsade krigsfångarna höll han föreläsningar om det Tyskland som inte var Hitlers Tyskland. Den ryske majoren undervisade de tyska soldaterna i tysk litteratur, lärde dem Heine, Goethe, Schiller. Han försökte göra antifascister av dem och sen släpptes de för att så split och misstro i de egna leden. Han for ständigt runt med sin högtalarbil och uppmanade tyskarna att ge sig, så nära fronten som möjligt för att slippa nås av fåniga order från staben som han inte ville lyda.

Tyskhat

Det är inte underligt att många ryssar ogillade Kopeleys metoder. De flesta närde ett välmotiverat hat mot tyskarna åren 1944 och 1945. Ockupationen hade varit meningslöst grym. Hela byar hade likviderats, människorna hade ställts upp längs gärdena och skjutits med maskingevär. Den slaviska rasen hade inget existensberättigande för arierna. Tjugo miljoner ryssar dog under kriget.

"Tyskland ska förgöras. Dom som vill kan döda små fritzungar tills dom tröttnar på det. Allt i order som förbjuder plundring ingriper Kopelev överallt där han kommer åt för att skydda civilbefolkningen, ibland med revolverns hjälp. En sann kommunist bär sig inte illa åt mot ett annat folk. Den 5 april 1945 arresteras han.

Lev Kopelev förstår ingenting. Allt är ett misstag, han är missförstådd och beljugen. Domen på tio års fängelse för fraternisering med fienden och för förtal av partiet och statsledningen är djupt orättvis. Stödd på Lenin och Marx argumenterar han mot alla anklagelser, han är bättre kommunist än sina domare.

Av Kopelevs berättelser framgår klart att han ofta handlar spontant och oöverlagt, att han har svårt för disciplin och att ta kritik, att han är lättsinnig, naiv och känslosam. Men att han också är klok och förnuftig.

Arresterad

Det verkar egentligen följdriktigt att han arresteras och blir dömd. Visst har han kritiserat ledarna för att slappt tolerera våldtäkter och övergrepp. Han har jämfört den ärorika Röda armén ställa krav. Hans parti, hans Stalin och hans Sovjetunion ska er dast ha folkens bästa för sir ögon.

Att de forna idealiska ledarn förvandlas till cyniska makth vare som bildar en klass för s och att folket står utan represe tanter vägrar Kopelev att se fö han vill inte se, han vill tro.

Tvärsigenom nio och ett hal är av fängelser och läger försöke han urskulda och förstå. Han ar gumenterar mot de medfånga som förkastar systemet som e rutten diktatur och vill förklar med klasskampens realitet oc historiens nödvändighet.

I december 1954 promenera han ut ur fängelset, släpande snön på en stor trälår med all böcker och anteckningar. Det rä der tö efter Stalins död och 195 återfår han sitt medlemskap partiet och högsta domstolen militärkollegium fastslår att dö men mot honom var ogrundad.

Äntligen skulle allts Sociali men genomföras och alla misste förklaras och beklagas. I ställ kommer nya åtstramningar oc en fallande temperatur. 1960 b skylls Kopelev av partiet för a

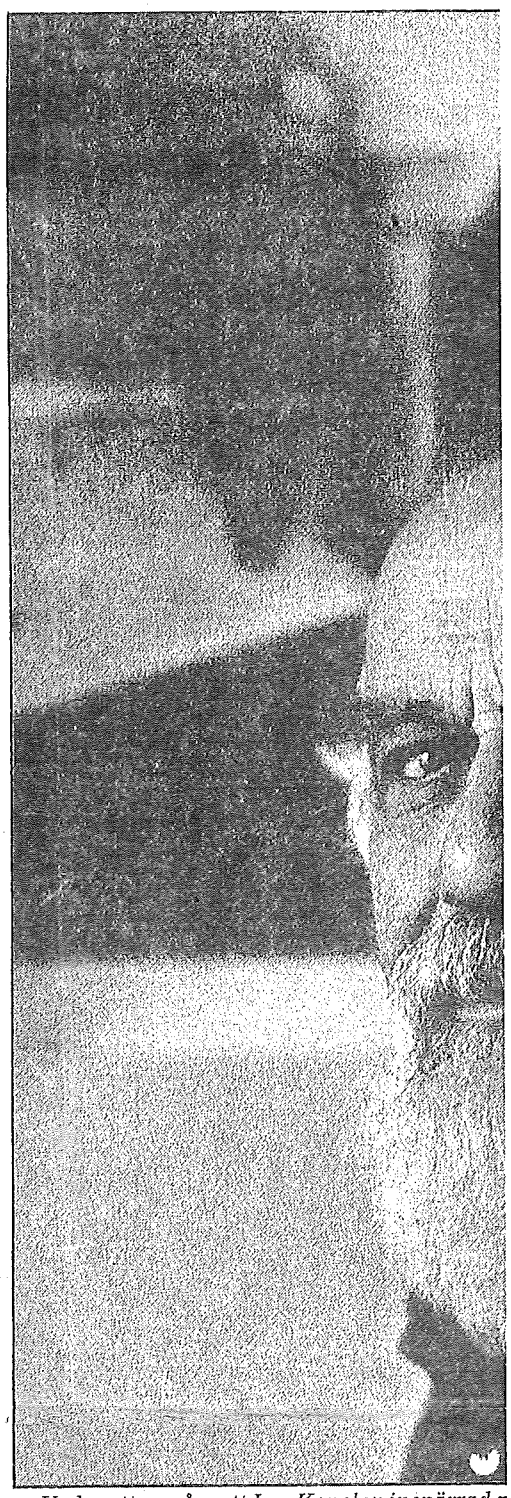

Under ett par år satt Lev Kopelev inspärrad p första kretsen" är han en av huvudpersonerna säger han om den beskrivningen av sig själv.

la det
kupera
stleda-
les av

list vid
beslag-
s sökte
v upp
nderna

■ Som major i Röda armén slogs han på östfronten, försökte hindra plundringar och våldtäkter i Ostpreussen 1945. Han dömdes till tio års fängelse för "fraternisering med fienden".

1954 kommer han ut i tövädret efter Stalins död. 1956 får han full upprättelse och medlemskapet i partiet åter. Han blir medborgarrättskämpe och uteluts än en gång 1968. 1981 berövas han sitt medborgarskap. I dag är han antikommunist i exil.

n överlevare

fången Rubin

tsyns roman

okrati i
r.

föraktfullt.
i parti som
n det ju ald-
okrati. Vad
tekt snöl

te man offra en pluton. Att tveka var småborgerligt. Så resonerade jag och alla av min sort.

Lev Kopelev såg vad som hände, men tron hindrade honom att dra slutsatserna. Han ville tro på en bättre och rättvisare värld och intalade sig att partiets misstag var tillfälliga och oavsiktliga.

I december 1932 spränger han

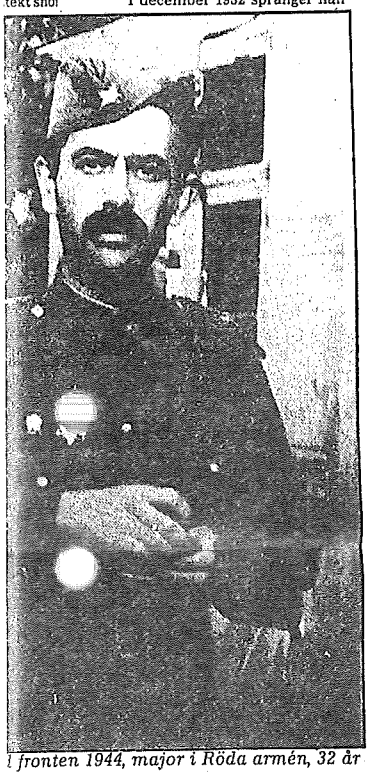

l fronten 1944, major i Röda armén, 32 år

vänskapligt,
ionärt. Kope-
och skriva en
å alla kamra-
positionen.
att det var vår
are och med-
ansförbundet,
rråda vänner
nte ha några
tiet.
jetstaten var
stning, hotad
kapitalistiska
n kontrarevo-
stå eniga. Tio
revolutionen
krälade tu-
hjältarna och
ttet, förrådde
ade sig själva.
i därför att det
att nå det sto-
unismens se-
undergång.

munism

med sin skvadron in på en bondgård på den ukrainska stäppen. Hans chef kastar sig av hästen, slår upp stugdörren och griper en flicka som tjutande slänger sig längs väggen. Tjallare har sagt att här göms säd. Flickan är mörk och vacker. Föräldrar och syskon står tysta, skräckslagna.

Kopelev och hans chef trycker upp flickan mot väggen, hon gömmer nåt i munnen, en spion! De bryter upp hennes mun med en sked och sliter ut ett ännu läsligt papper — tagen på bar gärning!

Till Kopelevs skam och fasa visar det sig vara ett intyg att hon gjort abort. Hennes man satt på arbetsläger och hon hade haft en affär med nån annan — en katastrof på den gammeltestamentliga landsbygden.

Femårsplaner

Så var det med de flesta konspiratörer, kontrarevolutionärer, spioner och sabotörer. Bikeda-

produktionsmålen som måste uppfyllas: traktorer, lokomotiv, räls, generatorer, kraftverk, tusen och åter tusen fabriker och hus åt miljoner nya arbetare. De måste ha spannmål för att leva och producera i städerna på det att Sovjetstaten kunde överleva.

Kolchozerna gjorde vad de kunde, men storbönderna ansågs gömma undan och sabotera. Därför grävde Kopelev och hans skvadron, liksom tusentals andra skvadroner, efter säd på alla ställen som tänkas kunde, hotade och vädjade till bönderna.

Nästa vinter såg Kopelev män, kvinnor och barn ligga längs vägarna, döda och döende. Åkrarna låg obrukade och kreaturen var försvunna, beslagtagna eller sedan länge uppätna. Miljoner bönder dog i det stora Sovjetunionens själva kornkammare, Ukraina. Det fanns ingen säd att så, den hade beslagtagits.

Leva med skuld

— Denna skuld får jag leva med. Min uppgift är att berätta precis vad som hände. Den mest fruktansvärda egenskapen hos totalitära system är att av ärliga, normala och hederliga människor gör man bödlar och förbrytare. Sadister är sällsynta, det är en sjuklig avvikelse. Jag var en normal man med de bästa intentioner, men jag deltog i illdåd.

Lev Kopelev har tänkt igenom detta många gånger, han flackar inte med blicken eller ser skuldmedveten ut, han ser en rätt i ögonen med den milda, allt förlåtande blicken.

Sen kom studier och åter studier. Han läste filosofi, litteratur, historia och språk. Avlade filosofiska examina. 1941 överföll Hitler Sovjet. Kopelev blev snabbt major och chef vid ett frontavsnitt för propagandan mot de tyska trupperna.

För de hoprafsade krigsfångarna höll han föreläsningar om det Tyskland som inte var Hitlers Tyskland. Den ryske majoren undervisade de tyska soldaterna i tysk litteratur, lärde dem Heine, Goethe, Schiller. Han försökte göra antifascister av dem och sen släpptes de för att så split och misstro i de egna leden. Han for ständigt runt med sin högtalarbil och uppmanade tyskarna att ge sig, så nära fronten som möjligt för att slippa nås av fåniga order från staben som han inte ville lyda.

Tyskhat

Det är inte underligt att många ryssar ogillade Kopeleys metoder. De flesta närde ett välmotiverat hat mot tyskarna åren 1944 och 1945. Ockupationen hade varit meningslöst grym. Hela byar hade likviderats, människorna hade ställts upp längs gärdena och skjutits med maskingevär. Den slaviska rasen hade inget existensberättigande för arierna. Tjugo miljoner ryssar dog under kriget.

"Tyskland ska förgöras. Dom som vill kan döda små fritzungar tills dom tröttnar på det. Allt i

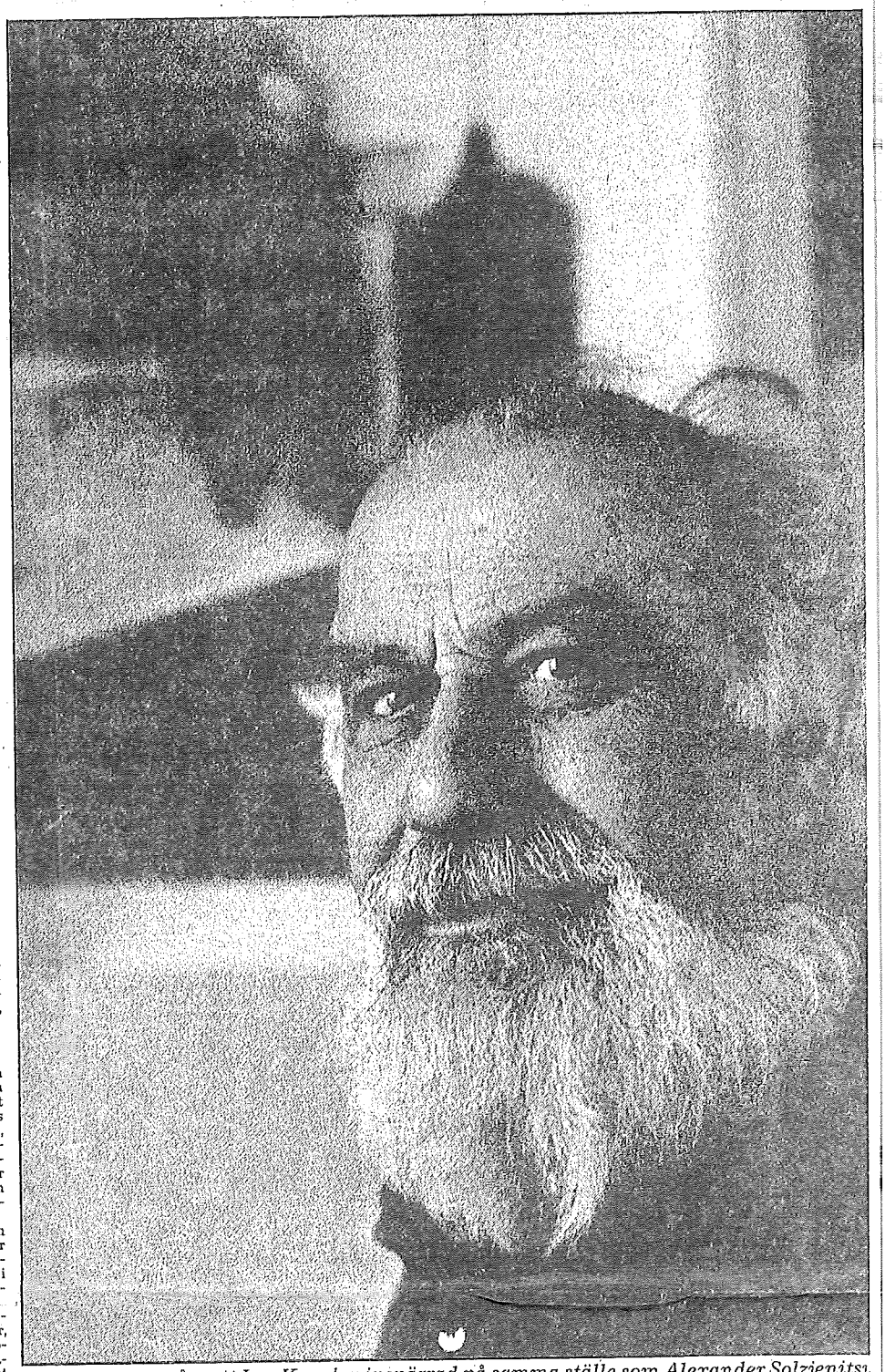

Under ett par år satt Lev Kopelev inspärrad på samma ställe som Alexander Solzjenitsy
första kretsen" är han en av huvudpersonerna under namnet Lev Rubin. "En vänlig k
säger han om den beskrivningen av sig själv.

order som förbjuder plundring ingriper Kopelev överallt där han kommer åt för att skydda civilbefolkningen, ibland med revolverns hjälp. En sann kommunist bär sig inte illa åt mot ett annat folk. Den 5 april 1945 arresteras han.

Lev Kopelev förstår ingenting. Allt är ett misstag, han är missförstådd och beljugen. Domen på tio års fängelse för fraternisering med fienden och för förtal av partiet och statsledningen är djupt orättvis. Stödd på Lenin och Marx argumenterar han mot alla anklagelser, han är bättre kommunist än sina domare.

Av Kopelevs berättelser framgår klart att han ofta handlar spontant och oöverlagt, att han har svårt för disciplin och att ta kritik, att han är lättsinnig, naiv och känslosam. Men att han också är klok och förnuftig.

Arresterad

Det verkar egentligen följdriktigt att han arresteras och blir dömd. Visst har han kritiserat ledarna för att slappt tolerera våldtäkter och övergrepp. Han har jämfört den ärorika Röda armén

ställa krav. Hans parti, hans Stalin och hans Sovjetunion ska endast ha folkens bästa för sina ögon.

Att de forna idealiska ledarna förvandlas till cyniska makthavare som bildar en klass för sig och att folket står utan representanter vägrar Kopelev att se för han vill inte se, han vill tro.

Tvärsigenom nio och ett halvt år av fängelser och läger försöker han urskulda och förstå. Han argumenterar mot de medfångar som förkastar systemet som en rutten diktatur och vill förklara med klasskampens realitet och historiens nödvändighet.

I december 1954 promenerar han ut ur fängelset, släpande i snön på en stor trälår med alla böcker och anteckningar. Det råder tö efter Stalins död och 1956 återfår han sitt medlemskap i partiet och högsta domstolens militärkollegium fastslår att domen mot honom var ogrundad.

Äntligen skulle alltså Socialismen genomföras och alla misstag förklaras och beklagas. I stället kommer nya åtstramningar och en fallande temperatur. 1960 beskylls Kopelev av partiet för att

Lev Kopelev studerade åter dokumenten från 30-talet. Han insåg att hela Stalinperioden var ett enda misstag. Stalin var en grym bedragare i klass med Caligula, Hitler, Al Capone, Idi Amin, Pol Pot och Khomeini.

— Så småningom började jag ifrågasätta den heliga Oktoberrevolutionen, ja, själva kommunismen med marxismen. Det var en mycket lång och plågsam process. Kulturrevolutionen i Kina, inmarschen i Tjeckoslovakien... jag kan inte peka ut nån enskild händelse, det är ett långt pärlband...

— I dag vet jag att inget mål ursäktar medel som innebär förtryck av någon individ. Varje enskild människa och varje minoritet ska tolereras och uppskattas. Centraliserade krafter i samhället måste balanseras. Både statsmakt och privat ägande måste finnas. Jag är inte längre rädd för konservatismen, den måste också finnas.

— Politiskt är jag nog liberal, men jag skulle rösta socialdemokratiskt för jag tror på förnuftiga reformer för folket.

sitt medborgarskap
inte återvända.

Exiltillvaro

I dag bor han i e
Köln i en enkel läge
hustru Raisa Orlova

Han har skrivit t
sitt liv, en finns
svenska "I evigt förv
genheten är fylld av
telefonsamtal, en
som springer hit o
skrivmaskinsknatte
dent vid universitet
thal som hjälper till
na. En klassisk rysk

Lev Kopelev trivs
han trivs i väst. Han
tyskland är vackrar
tat sig, han tycker
städerna och plura
ren. Han pratar perf
god engelska.

Ibland avbryter
talet för att pustand
soffan och godmodi
böka fram ett mant
uttrycker vad han
det möjligt att förm
farenheter som
exempel till nya gen

— Det är mycke

Postpaket

Mikhail Koriakov: I'll never go back
New York. London 1948

About the author . . .

Born on June 22, 1911, Mikhail Koriakov lived behind the iron curtain in Soviet Russia until the outbreak of World War II, during which he served as an officer in the Red Army and was decorated for personal bravery with the Order of the Red Star. Escaping to Paris after the war, he served in the Soviet Embassy until NKVD ordered him to return to the Soviet. Upon his escape from the NKVD agent he became a Russian émigré, a "non-repatriate" — that is, a person who refused to go back to Soviet Russia. The events that led to his break with the Soviets and the reasons that made him choose the life of an outlaw are given in full in this book, *I'll Never Go Back.*

At present Mikhail Koriakov is living in Brazil where he has written a number of articles that have appeared in Rio de Janeiro. He is also at work on a new book, *From the Walls of Moscow to the Ruins of Dresden.*

Wachsende Unzufriedenheit in Namibia

Vorwürfe an Südafrika

ric. Windhoek, 8. April

Nach dem *Wahlsieg Robert Mugabes* in Zimbabwe hat weite Bevölkerungskreise Namibias ein Gefühl von Pessimismus ergriffen. Am deutlichsten haben die südwestafrikanischen Bürger deutscher Abstammung ihm bis jetzt Ausdruck verliehen; sie äussern sich den Politikern und Behörden gegenüber immer kritischer.

Ungewissheit über den Namibia-Dialog

Einer der Gründe für die um sich greifende Unzufriedenheit ist die anhaltende Ungewissheit über den Stand der Gespräche zwischen *Südafrika*, den fünf westlichen Sicherheitsratsmitgliedern und der *Uno*. Die südafrikanischen Informationen über die jüngste Botschafterrunde in Kapstadt sind sehr spärlich. In Namibia macht man sich nichts mehr vor. *Dirk Mudge*, der Führer der Demokratischen Turnhalle-Allianz (DTA), hat deutlich zu verstehen gegeben, dass er nicht mehr an eine Lösung in Zusammenarbeit mit den Vereinigten Nationen glaubt; denn, so sagt er, die Weltorganisation ist nicht von ihrem Standpunkt abgekommen, die *Südwestafrikanische Volksorganisation (Swapo)* als alleinige Vertreterin der Völkerschaften Namibias anzuerkennen. Mudge wirft der Uno vor, dass der von ihr für das Kommando der Wahlbeobachtungstruppen vorgesehene indische *General Prem Chand* es bei seinem Besuch in Windhoek nicht für nötig gehalten habe, mit der Mehrheitspartei, eben der DTA, auch nur Kontakt aufzunehmen; in Lusaka habe er sich dagegen selbstverständlich mit der Swapo-Führung getroffen. Immerhin kam nachträglich eine weitere Uno-Delegation ins Land, um Gespräche mit den «internen» Parteien zu führen, worauf dann anderseits die Swapo äusserst heftig reagierte.

Bremsklotz Verwaltung

Ein hoher Staatsangestellter hat kürzlich auf einen anderen Punkt aufmerksam gemacht, der das Missfallen weiter Kreise erregt. Alle *Schlüsselpositionen* der Verwaltung sind nach wie vor von *«Afrikaanern»* (Buren) besetzt, die meist auch der rechtsextremen Aktur-Partei angehören. Diese Leute versuchen systematisch, die Reformbeschlüsse der Nationalversammlung, wo die Aktur nur eine kleine Minderheit bildet, zu *hintertreiben* oder wenigstens ihre Ausführung so lange als möglich hinauszuschieben.

Die teils politische, teils kulturelle Interessengemeinschaft deutschsprachiger Südwester (IG) hat kürzlich eine umfassende Kritik an den Zuständen im Territorium publiziert, die auch von der *«Allgemeinen Zeitung»* übernommen wurde. Nach Ansicht der beiden deutschen «Sprachrohre» hat Südafrika seine Versprechungen nicht gehalten, die mit den Wahlen vom Dezember 1978 verbunden waren: Die Nationalversammlung verfüge noch immer nicht über einen gesetzgeberischen Status, und alle Macht liege noch immer in den Händen des südafrikanischen Generaladministrators. Seine Regierungsmannschaft bestehe ausschliesslich aus Spezialisten aus Südafrika, denen jegliches Engagement für Namibia fehle. Sie können nach Abschluss ihrer Tätigkeit wieder in die Republik zurückkehren und erleben die Konsequenzen ihrer Entscheidungen nicht am eigenen Leib. Dass durchaus qualifizierte Namibier nicht wenigstens als Berater herangezogen werden, erregt Misstrauen und Enttäuschung.

Wirtschaftliche und soziale Probleme

IG und «Allgemeine Zeitung» entwerfen ein düsteres Bild der Lage. Die wirtschaftlichen und sozialen Probleme häufen sich; man schätzt etwa die Zahl der *Arbeitslosen* auf über 40 000. Südafrika löse das Arbeitsproblem nicht, wenn es Maschinen importiere und die Arbeitsprozesse rationalisiere. Vorgeworfen wird der Administration auch, dass sie *zu wenige Schulen und Wohnungen* für die Schwarzen und Farbigen baue. Namibische Wirtschaftskreise, die der Privatinitiative Vorrang geben möchten, halten sich über das typisch südafrikanische System der «licences» und «permits» auf. Darunter leiden auch ausländische Firmen, die sich für Investitionen in Namibia interessieren. Langsam, aber sicher übernimmt der Staat das Monopol in den meisten Bereichen der Wirtschaft: Südafrika scheint es mehr auf die weitere *«Kolonisierung»* anzukommen als auf die Förderung einheimischer Initiative.

Um den Brüskierungen der nationalistischen Gefühle im Südwesten noch gewissermassen die «Krone» aufzusetzen, ist vor kurzem der Regierungschef des «unabhängigen» Homeland Bophuthatswana, *Lucas Mangope*, mit allen Ehren empfangen worden; er besuchte südafrikanische Einrichtungen, nicht aber die Nationalversammlung. Die Namibier regten sich auf, und die englischsprachige Zeitung *«Observer»* kommentierte verärgert: «Wir brauchen den Besuch von Staatsmännern aus Zimbabwe, Sambia und Botswana und nicht aus Ländern, die total abhängig sind von Südafrika und von der Welt nicht anerkannt werden.» Die Namibier wissen genau, dass sie noch lange auf Südafrika angewiesen sein werden, aber sie verlangen heute mehr Vertrauen und mehr Freiheit, ihre eigenen Dinge selbst in die Hand zu nehmen.

NZZ 10/4.80

Werbeaktion Marchais' für Pariser KP-Treffen

Zusage Cunhals

gl. Paris, 8. April

Frankreichs Kommunistenführer Georges Marchais rührt weiter eifrig die Trommel für das auf Initiative seiner eigenen Partei und der Vereinigten Polnischen Arbeiterpartei (Kommunisten) für den 28. und 29. April in Paris geplante internationale Kommunistentreffen. Nachdem bereits die italienischen, die spanischen und die jugoslawischen Kommunisten auf eine Teilnahme *verzichtet* haben, scheint allerdings die Vertretung von Parteien ausserhalb des Ostblocks auf eine nicht besonders repräsentative Gruppe zusammenzuschrumpfen. Auf dem Rückflug von einer Afrikareise hat Marchais am Sonntag in Lissabon Station gemacht, wo ihm der portugiesische Kommunistenführer Alvaro Cunhal die Teilnahme seiner Partei zugesichert hat. Obwohl Cunhals Zusage erwartet werden konnte, wird sie heute vom französischen Parteiorgan *«L'Humanité»* in Bild und Text ausführlich gefeiert.

Auftragsarbeit für den Kreml

In einem nach dem Treffen in Lissabon veröffentlichten Communiqué wird der eigentliche Zweck der Pariser Veranstaltung mit den Worten umschrieben, die beiden Parteien seien entschlossen, alle nötigen Anstrengungen zu unternehmen, um die Einrichtung neuer atomarer Lenkwaffen in Europa zu *unterbinden*. Dass die Kommunistenkonferenz in erster Linie als *Propagandaforum* gegen den Nachrüstungsbeschluss der letzten Nato-Ministerkonferenz auf dem Gebiet der Mittelstreckenraketen dienen soll, hat Marchais auch nach seiner Rückkehr in die Hauptstadt vor der Presse dargelegt. Es gehe darum, so führte der französische Kommunistenchef aus, einen «Appell an die Völker Europas sowie an alle friedliebenden sozialistischen, sozialdemokratischen und christlichdemokratischen Kräfte» zu richten, um die Verwirklichung des Nato-Beschlusses zu verhindern. Marchais, der keinen Zweifel darüber offenliess, dass in Paris Auftragsarbeit für den Kreml geleistet werden soll, fügte hinzu, es handle sich keineswegs um eine Konferenz kommunistischer Parteien, sondern um eine Zusammenkunft von politischen Gruppen, «die, wie die französischen Kommunisten, für Frieden, Abrüstung und friedliche Koexistenz einstehen».

Afrikanische Solidaritätsübungen

Auf seiner Afrikareise hat Marchais — während gleichzeitig in Paris die Diskussion um schwarze Flecken in seiner Biographie neu aufflammte — Madagaskar, Moçambique und die Volksrepublik Kongo (Brazzaville) besucht. Die in der heutigen *«Humanité»* veröffentlichten Berichte über seine Gespräche mit dem madagassischen Präsidenten *Ratsiraka* und dessen Kollegen Machel in Moçambique und Sassou-Nguesso in Brazzaville unterstreichen die guten Beziehungen zwischen den Einheitsparteien der drei Länder und der KP Frankreichs, deren «Kampf gegen den Imperialismus» auch in [illegible]

Regierungsumbildung in Bolivien

La Paz, 8. April. (afp) Die bolivische Staats-

erzig Jahre nach den Morden von Katyn

NZZ 10/4.80

[illegible] und vor den politischen Implikationen und Folgen ihres blinden Dranges. Sie wenden sich gegen sogenanntes politisches Ränkespiel, das die schönste Nebensache der Welt verderben wolle, gegen eine angeblich böswillige und willkürliche Politisierung eines friedlich-unpolitischen Wettbewerbs. Sie beteuern, dass ihr Massenaufmarsch in Moskau «keine Identifikation mit der Sowjetunion» und ihrer Politik wäre oder sei oder keineswegs als das gedeutet werden könne, ja dass sie im Gegenteil ihren «Protest nach Moskau tragen» wollten — worauf dann der sowjetische Olympia-Bürokrat *Popow* kühl mit dem Hinweis repliziert, dass die Charta der Olympischen Spiele «jede politische Demonstration verbietet» und dass man ihr als gewissenhafter Veranstalter gegebenenfalls mit polizeilichen Mitteln Nachachtung verschaffen werde. Oder sie behaupten, wie unser Schweizerisches Olympisches Komitee, in schöner Naivität, dass eine *Absage* «niemandem diene» und dass man *damit*, und nicht etwa durch den Bückling vor dem Aggressor, den «olympischen Gedanken» ruiniere.

schen Implikationen ihrer [illegible] überfordert vorkommen und si gleichen nicht eingerichtet fühle werden dieses Gewicht nicht Sport spielt sich *in dieser Welt* elysischen Gefilden. Und die di tischen *Diskriminierungsbeschlü* jüngeren Geschichte der O Spiele sind ja schliesslich auch stand politischer Unschuld un losigkeit und aus «rein sportli ven gefallen. Man sollte nicht s dieses Geschäft nicht längst s und durch politisch infiziert, seine Politisierung erst mit ein beschluss gegen Moskau.

Der Spitzensport sucht und Oeffentlichkeit. Er kann sich i in das eben auch Politik ein entziehen. Auch das *Schweizer sche Komitee* hat nicht nur zu ob Schweizer in Moskau w oder Langstrecken laufen, so am zynischen Blendwerk d festes einer Grossmacht teil gleichzeitig ein Nachbarvolk i hält.

Präsident Senghor in Washington

H. E. T. Washington, 8. April

Präsident Carter hat am Dienstag im Weissen Haus den Präsidenten von Senegal, Léopold Sédar Senghor, empfangen. Dieser ist zwar nicht bei ihm zu Gast, sondern bei Bürgermeister *Barry* von Washington. Washington und Dakar werden als Schwesterstädte gefeiert. Eine Ausstellung senegalesischer Kunst wurde in der

in den Nationalversammlungen schen Vierten oder Fünften Rep nes politisches Geschick verfüge wenige Afrikaner und auch wen *zialisten* in *Washington* messen k aber nicht richtig sozialistisch, när, nicht aggressiv, liebäugeln Sowjetunion, sind also unintere genwärtige Afrika-Equipe der Carter. Sie sprechen Französisc *d'Estaing* befasst sich mit ihnen.

25/10.86

Desinformation als KGB-Technik

Aussagen eines früheren Insiders

gl. Es ist bekannt, dass die Sowjetunion beträchtliche Mittel einsetzt, um die nichtkommunistische Welt zu *destabilisieren*. Einerseits geht es darum, Zwietracht innerhalb der westlichen Allianz und des Westens allgemein zu säen und dabei das Vertrauen in die Zuverlässigkeit oder gar in die Friedensfähigkeit des grossen Partners jenseits des Atlantiks zu untergraben. Anderseits werden in einzelnen Staaten Tendenzen gefördert, welche langfristig auf eine Schwächung des geistigen und militärischen Abwehrwillens hinauslaufen. Hauptinstrument in diesem Kampf ist der Geheimdienst KGB, früher NKWD, GPU und Tscheka.

Sozusagen als Insider sprach am Donnerstag an einem vom *Schweizerischen Ostinstitut* organisierten Pressegespräch in Bern der frühere KGB-Funktionär *Ilja Dschirkwelow*, der 1980 abgesprungen ist und heute in London lebt. Dschirkwelow, der nach eigenen Angaben lange Jahre im Tarnanzug eines Journalisten tätig war, jedoch auch sechs Jahre als Funktionär bei der Weltgesundheitsorganisation in Genf arbeitete, stellte die Technik der Desinformation in den Mittelpunkt seiner Ausführungen. Ein wichtiger Teil der Aktivitäten von KGB-Agenten im Ausland bestehe darin, bei gedruckten oder elektronischen *Medien* des Westens Informationen, Pseudoinformationen und Meinungsäusserungen unterzubringen, deren Verbreitung den politischen Zielen der Sowjetunion diene. Eine ähnliche Absicht stecke in den meisten Fällen hinter den Kontakten zur *akademischen Welt*, wobei auch die Beschaffung wissenschaftlicher Information eine wichtige Rolle spiele. Bei den genannten Aktivitäten würden häufig Geldbeträge in beträchtlicher Höhe an dienstbare Geister ausbezahlt.

Die Äusserungen Dschirkwelows über das *«Pflanzen»* von Informationen – wie er es nannte – mussten allerdings dort mit einiger Skepsis aufgenommen werden, wo davon die Rede war, *Franz Josef Strauss* sei 1962 als Bonner Verteidigungsminister in erster Linie dank vom KGB «gepflanzter» Information gestürzt worden. Hier hat der altgediente Geheimagent wohl die Möglichkeiten des Metiers überschätzt.

Im weiteren erklärte der frühere KGB-Mann, der als junger Mann bereits an der Konferenz von Jalta eine Funktion hatte und nach eigenen Angaben im ZK-Sekretariat mit Suslow und Ponomarjew in Kontakt gekommen ist, jede wichtigere Aktion des Geheimdienstes brauche das *Plazet des ZK*. Es mache daher wenig Sinn, von einer möglichen KGB-Fronde gegen den heutigen oder frühere *Parteichefs* zu sprechen. Wer an der Spitze der KPdSU stehe, stehe auch an der Spitze des KGB.

Tod des KGB-Vizechefs Zwigun

VZZ 23/82

Ein Mitglied der Breschnew-«Seilschaft»

Von unserem Korrespondenten

H. K. Moskau, 21. Januar

Die «Prawda» meldet am Donnerstag den Tod von Semen Kusmitsch Zwigun, dem Ersten Stellvertreter *Andropows* im sowjetischen Geheimdienst und höchsten Karrierebeamten des KGB. Der Nachruf auf den 1917 geborenen, wohlbeleibten und nach verschiedenen Aussagen hochgebildeten Ukrainer, der seine Laufbahn als Primarlehrer in Odessa begonnen hatte, ist von einigen Politbüromitgliedern, ZK-Kollegen und den übrigen Abteilungsleitern des Komitees für Staatssicherheit unterzeichnet, nicht aber vom Parteichef persönlich. Zwigun galt als enger Gefolgsmann Breschnews — er soll überdies der Schwager des Kremlgewaltigen gewesen sein — und erreichte seine Position, als es im April 1967 dem Dnjepropetrowsker Clan gelang, den damaligen Geheimdienstchef Semitschastny auszuschalten und eine der Machtstützen von Breschnews Rivalen *Scheljepin* zu zerschlagen. Der Nachfolger Andropow wurde mit Breschnew-Leuten umgeben: Zwigun, der damals in Baku als Sicherheitschef amtierte, Wiktor Tschebrikow, dem früheren Parteivorsitzenden von Dnjepropetrowsk, und Georgij Zinew, der wie Breschnew am metallurgischen Institut der Stadt seine Ausbildung erhalten hatte. Alle drei wurden am Parteikongress letzten Frühling zu Vollmitgliedern des Zentralkomitees befördert.

Hüter der Parteiorthodoxie

Das KPdSU-Organ teilt im übrigen nur mit, Zwigun sei am 19. Januar nach längerer Krankheit gestorben. Welchem Leiden er erlag, wird wie stets nicht angegeben. Der offizielle Lebenslauf berichtet über den Beginn der Arbeit bei den Sicherheitsdiensten im Jahr 1939, den Einsatz an verschiedenen Fronten im Zweiten Weltkrieg und bei den Partisanen. Nach dem Krieg war Zwigun in «führenden Stellungen» in der Moldau, in Tadschikistan und Aserbeidschan tätig. Als Andropow an die Spitze des KGB trat, wurde Zwigun zunächst gewöhnlicher, dann im November 1967 Erster Stellvertreter des Chefs, kraft seines Amtes als Leiter der *Auslandhauptverwaltung*.

In öffentlichen Stellungnahmen gab sich Zwigun als Hüter der Parteiorthodoxie und eines fast reaktionär gefärbten Parteipuritanismus. Sein letztes Lebenszeichen stammt vom Oktober, als in der Zeitschrift «Kommunist» der Artikel «Ueber die Intrigen der imperialistischen Geheimdienste» publiziert wurde. Wie schon früher verkündete der Tschekist die Erfolge der Sicherheitskräfte im Abwehrkampf gegen *westliche «Subversion»* und meldete selbstbewusst die Zerstörung der politischen Dissidentenbewegung in der Sowjetunion. Jede Abweichung, jede ideologische oder gesellschaftstheoretische Meinungsdivergenz war nach dieser Darstellung entweder direkt von westlichen Agenten angestachelt oder von diesen ausgenützt. Die kompromisslose Ablehnung jeder Deviation von der orthodoxen Linie schien die vorherrschende Haltung im innern Kreis der Kremlführung ziemlich genau wiederzugeben. Das Triumphsignal zur Niederwerfung der Dissidenz, das taktisch motiviert und in seinem Ausschliesslichkeitsanspruch übertrieben war, wurde mit einer Warnung vor neuen Formen westlicher Subversion angesichts wachsender internationaler Spannungen ergänzt.

Geübter Drahtzieher

«Als Ergebnis der Massnahmen des KGB, die in strikter Uebereinstimmung mit dem Gesetz und unter der Führung der Parteiorgane durchgeführt wurden, . . . misslang es (dem Westen), eine kohärente Organisation auf der Basis des Antisowjetismus aufzustellen», schrieb Zwigun damals wörtlich. Die aktivsten «antisozialen Elemente» seien abgeurteilt worden, den «Irregeführten» habe das KGB prophylaktische Betreuung angedeihen lassen. Unter die neuen Methoden summierte der Verfasser die Versuche «reaktionärer islamischer Organisationen», die Ereignisse in Iran und Afghanistan zur Verstärkung ihrer Propaganda anzuwenden, und die Anläufe «religiös mystischer Gruppen», die im Westen florierten, sich in der Sowjetunion zu etablieren und die sowjetische Jugend zu beeinflussen. Dem Klassenfeind gelinge es in einigen Fällen, hiess es weiter, einen negativen Einfluss auf vereinzelte junge Leute auszuüben. Als besonders anfällig wurden vom Verstorbenen jene Jugendlichen hingestellt, die sich für *Popmusik* und *westliche Lebensgewohnheiten* interessierten. Zwiguns Reflexionen waren geprägt von der unter Breschnew gewachsenen Autorität des KGB, dem absoluten Führungsanspruch der Partei, einer klaren Abwehrhaltung gegen jedes Liebäugeln mit Reformgedanken und dem Machtbewahrungsinstinkt eines durch unzählige Intrigen und Winkelzüge gehärteten Drahtziehers. Sein Nachfolger braucht sich nicht lange damit abzumühen, Zwiguns Vermächtnis zu enträtseln.

Ein Teil des ur

V

RAOUL WALLENBERG-FÖRENINGEN

BOX 16076, 103 22 STOCKHOLM · POSTGIRO 90 02 52 - 8
Ordförande Ingrid Gärde Widemar, Tel. 08/62 20 82 kl. 8–9
Sekreterare Birgitta Hernmarck, Tel. 08/755 43 38 kl. 9–10

November 1979

TILL VÅRA MEDLEMMAR

Vi har förstått att Ni vill medverka så aktivt som möjligt i våra ansträngningar att få Raoul Wallenberg frigiven. Närmast har vi tänkt oss att genom kort, appeller och brev från Er alla få de styrande i Sovjetunionen att förstå, vilka krafter i Sverige som står bakom vår förening. Vi bifogar därför handlingar enligt den här uppställningen:

1) Postkort - underteckna och sänd iväg ett postkort till Sovjetunionens partichef. Be Dina vänner underteckna och sända iväg de andra. Med tusentals protestkort - vi distribuerar dem också till våra utländska kommittéer - ska vi visa att vi kräver Raoul Wallenbergs frigivning. Postkort för protester mot brott mot mänskliga rättigheter används mycket av bl. a. Amnesty. De rekommenderar att man fyller i sin adress för att identiteten ska bli trovärdig. Vi vet också från fångar som släppts från Sovjet att alla aktiviteter och all publicitet i Väst har betydelse för behandlingen av fången ifråga - och som påtryckning för frigivning.

2) Appell till The President of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR. Som privatperson eller lokalförening/lokal aktionsgrupp kan Ni samla namn under appellen och sända den till adressaten. Givetvis är vi tacksamma för fotokopior av appellerna.

3) Brev till utrikesminister Andrei A. Gromyko. Försök få dessa brev undertecknade av personer som helst anger yrke och förtroendeuppdrag som kan ge tyngd åt deras underskrift. Posta sedan breven. Även här gärna fotokopia till oss.

4) Olika sätt att posta brev och de undertecknade appellerna till Sovjetunionen:
   a) som vanligt brev med utlandsporto för "övriga Europa" (f.n. kr 1:70)
   b) som rekommenderat brev (lämnas in på posten)
   c) som rekommenderat brev med mottagningsbevis (röd blankett, som fylls i av avsändaren och lämnas in på posten).

5) 17 januari - Raoul Wallenbergdagen. Demonstration med fackeltåg planeras i bl. a. Stockholm, Göteborg och Lund. Vi avser att vid detta tillfälle överlämna en petition till Sovjetambassaden. Uppgift om tid och plats lämnas genom dagspressen och kan även erhållas per telefon i början av januari.

Ni får höra av oss igen. Till dess fortsätt att värva nya medlemmar till föreningen och sprida kännedom om vår verksamhet, som successivt utvidgats till en mängd andra länder, där vi mötts av stor entusiasm inför uppgiften att befria Raoul Wallenberg.

Med vänliga hälsningar

Ingrid Gärde Widemar
Ordförande

Birgitta Hernmarck
Sekreterare

P.S. För den som är intresserad meddelas att Per Angers bok om Raoul Wallenberg utkommit i dagarna.

USSR Minister of Foreign Affairs, Mr. Andrei A Gromyko
Smolenskaya-Sennaya Ploshchad 32/34,
121200 Moscow,
RSFSR
USSR

Sir,

We are deeply indignant about the fate that has fallen upon Raoul Wallenberg, whose courageous efforts to help the hunted Jews of Budapest during the latter part of the Second World War, are admired all over the world.

New testimonies indicate that he has been alive in the Soviet Union long after his imprisonment in January 1945. These testimonies make it impossible for us to keep quiet any longer.

We are aware of the report which you forwarded to the Swedish government in 1957. The suspicion that false information misguided you and has condemned Raoul Wallenberg to languish in secret captivity, is unbearable to us.

We urge you, Mr Minister, that in the light of new testimonies all facts in this matter be reexamined and the mistakes that may well have been perpetrated by your subordinates be adjusted.

The report of Dr. Smoltsov, aside from any bearing it has on the case of Raoul Wallenberg, can impossibly be the only trace of him left in the Soviet Union. Any continued passivity in this affair will for a long time to come seriously damage Soviet diplomacy.

Perhaps there is still time to save a man who, ignoring all risks, saved so many other lives.

Sincerely yours,

To the President of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR,

Kreml
Moscow
RSFSR
USSR

Сообщите нам истину о судьбе РАУЛЯ ВАЛЛЕНБЕРГА - акивного шведского гуманиста. Факт его смерти не доказан. Мы уверены, что он жив. Освободите е г о немедленно !

3 5 л е т - ДОВОЛЬНО !

Vi vill veta hela sanningen om Raoul Wallenberg, denne humanitetens förkämpe. Det har inte bevisats att han är död. Vi är övertrygade att han lever. Frige honom omdelbart.

35 år är nog!

Tell us the full truth about the fate of Raoul Wallenberg, the fighting Swedish humanitarian. It has not been proved that he is dead. We believe that he is alive. Release him immediately!

35 years are enough!

V.g.v.

USSR Minister of Foreign Affairs, Mr. Andrei A Gromyko
Smolenskaya-Sennaya Ploshchad 32/34,
121200 Moscow,
RSFSR
USSR

Sir,

We are deeply indignant about the fate that has fallen upon Raoul Wallenberg, whose courageous efforts to help the hunted Jews of Budapest during the latter part of the Second World War, are admired all over the world.

New testimon~~les~~ indicate that he has been alive in the Soviet Union long after his imprisonment in January 1945. These testimon~~les~~ make it impossible for us to keep quiet any longer.

We are aware of the report which you forwarded to the Swedish government in 1957. The suspicion that false information misguided you and has condemned Raoul Wallenberg to languish in secret captivity, is unbearable to us.

We urge you, Mr Minister, that in the light of new testimon~~les~~ all facts in this matter be reexamined and the mistakes that may well have been perpetrated by your subordinates be adjusted.

The report of Dr. Smoltsov, aside from any bearing it has on the case of Raoul Wallenberg, can ~~impossibly~~ be the only trace of him left in the Soviet Union. Any continued passivity in this affair will for a long time to come seriously damage Soviet diplomacy.

Perhaps there is still time to save a man who, ignoring all risks, saved so many other lives.

Sincerely yours,

1. Ordet testimony finns inte i platonis
2. "can impossibly" är inte idiomatisk engelska. Skall vara "can not possibly."
Så hade jag också skrivit.

o the President of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR,

reml
Moscow
RSFSR
USSR

Сообщите нам истину о судьбе РАУЛЯ ВАЛЛЕНБЕРГА - акивного шведского гуманиста. Факт его смерти не доказан. Мы уверены, что он жив. Освободите его немедленно !

35 лет - ДОВОЛЬНО !

Vi vill veta hela sanningen om Raoul Wallenberg, denne humanitetens förkämpe. Det har inte bevisats att han är död. ~~Vi är övertrygade att han lever!~~ Frige honom omdelbart.

35 år är nog!

Tell us the full truth about the fate of Raoul Wallenberg, the fighting Swedish humanitarian. It has not been proved that he is dead. ~~We believe that he is alive~~. Release him immediately!

35 years are enough!

Mi tanke var att man får fler underskrifter om man inte uteslutar dem som på grundval av föreliggande fakta varken tror eller inte tror.

V.g.v.

RAOUL WALLENBERG РАУЛЬ ВАЛЛЕНБЕРГ

3 5 л е т - ДОВОЛЬНО !

Сообщите нам истину о судьбе РАУЛЯ ВАЛЛЕНБЕРГА - акивного шведского гуманиста. Факт его смерти не доказан. Мы уверены, что он жив. Освободите е г о немедленно !

35 years are enough!

Tell us the full truth about the fate of Raoul Wallenberg, the fighting Swedish humanitarian. It has not been proved that he is dead. We believe that he is alive. Release him immediately!

.....

.....

.....

President of the Presidium of
the Supreme Soviet of the USSR,
Kreml
Moscow
RSFSR
USSR

Stort lundaintresse för Raoul Wallenberg-föreningen

Redan efter tio minuter hade 50 lundabor skrivit på namnlistorna. På bilden får Isidor Giewertz, initiativtagare till Raoul Wallenbergsföreningen i Lund, ytterligare en underskrift

– Vi är oerhört glada för att intresset för Raoul Wallenbergs öde är så stort. Det säger Isidor Giewertz, initiativtagare till den Raoul Wallenbergförening, som bildades i Lund i torsdags. På lördagen delade föreningen ut flygblad och samlade namn i centrala Lund. Redan efter tio minuter hade 50 personer skrivit på namnlistor.

Raoul Wallenberg verkade 1944 på svenska ambassaden i Budapest. Tillsammans med sina medarbetare räddade han över 20 000 judar från nazisternas gaskamrar.

Januari 1945 togs han av en framträngande rysk trupp. Sovjetiska regeringen meddelade att han stod under ryskt beskydd, men förnekar sedan all kännedom om honom ända fram till 1957. Då uppges att en man vid namn "Wallenberg" avled i ryskt fängelse 1947.

Men vittnesmål om att han varit i livet efter detta datum fortsätter att komma fram. Det senaste handlar om att han 1975 skulle ha funnits i Butyrkafängelset i Moskva.

"En av de största"

– 35 års ovisshet om Raoul Wallenbergs öde är mer än nog, säger Isidor Giewertz. Med sina humanitära hjälpinsatser är han ett av de största namnen i svensk modern historia. Det vore underligt om vi inte skulle få stöd för en Wallenbergförening i Sverige. Kommittéer, som kräver hans frigivande, har bildats i flera andra länder.

Det var förra veckan som en interimstyrelse i Stockholm, med Nanna Svartz som ordförande, gick ut med ett upprop och manade till bildande av en Raoul Wallenbergförening.

– I Lund bildades föreningen i torsdags och fick då ett tiotal medlemmar.

– Raoul Wallenberg förtjänar allt stöd. Hans sak får inte glömmas. Föreningen har till uppgift att vinna klarhet i hans öde, få honom frigiven och hålla minnet av hans gärning levande.

Riksinsamling

I Lund beslöt föreningen vid bildandet att gå ut med en namninsamling. Den hoppas man övriga sammanslutningar i landet ska ansluta sig till.

När föreningen i Lund hunnit få i gång organisationen planerar man också att anordna föreläsningar, bokbord och en del andra aktiviteter.

– Vi vill ha en så bred medborgerlig samling som möjligt kring vår aktion, säger Isidor Giewertz. Därför har vi också vänt oss till de olika partierna. Gensvaret har varit positivt, men partierna är givetvis för upptagna av valrörelsen nu för att kunna ge någon större hjälp.

Sydsvenska Dagbladet 790909

UPPROP TILL BILDANDET AV EN RAOUL WALLENBERG FÖRENING

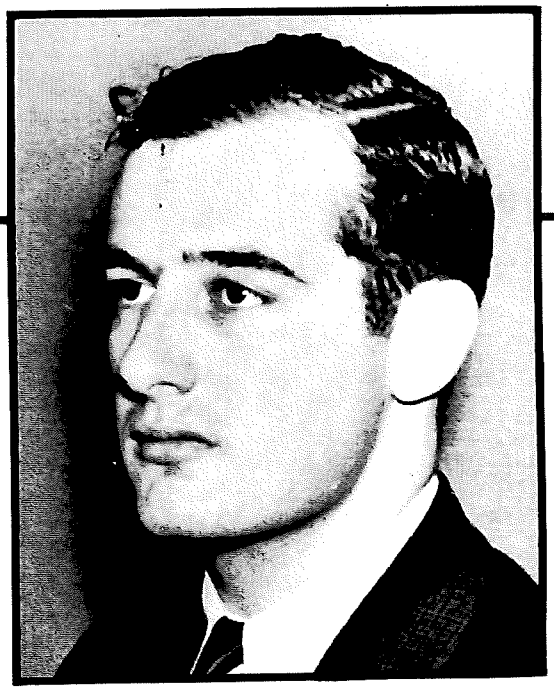

)et är nu snart 35 år sedan Raoul Vallenberg bortfördes som fånge efter ›n a e största humanitära hjälpinsat- ;er som en svensk utfört. Genom hans ›rinnande vilja, stora dådkraft och mod äddades tusentals liv undan död och örintelse i andra världskrigets Holo- ;aust. Han följde samma tradition som :lsa Brändström och Folke Bernadotte.

Raoul Wallenberg fängslades av miss- ag. Han har kvarhållits i fångenskap som ›ffer för en politisk och byråkratisk presti- ;elåsning. Under de 35 åren har en lång ad vittnesmål nått oss från personer, ;om direkt eller indirekt säger sig ha varit i kontakt med ›onom. Också under senare år har detaljerade uppgifter om ›ans fängelsevistelse kommit till vår kännedom.

Vi uppmanar Sovjetunionen att frige Raoul Wallenberg ›ller, om han inte längre lever, lämna Sverige och hans familj ull rmation om vad som hänt honom. 35 år är nog!

Alla svenskar och alla dem han räddat bär ett ansvar för att Raoul Wallenberg skall få komma hem. Vi uppmanar alla dem ;om med oss upprörts över hans öde att stödja vår aktion ;enom att ingå som medlemmar i Raoul Wallenberg-före- ›ing. Denna har till uppgift att vinna klarhet i hans öde och å honom frigiven samt hålla minnet av hans gärning levande.

Stockholm i september 1979.

(ERSTIN ANÉR, PER AHLMARK, ANDERS BJÖRCK, .ARS ERNSTER, ULF VON EULER, KARL RAGNAR GIEROW, ANITA GRADIN, LARS GUSTAFSSON, THOMAS HAMMARBERG, JARL HJALMARSON, LENNART HIRSCHFELDT, ÅKE KASTLUND, GEORG KLEIN, ANDERS H PERS, GUSTAF VON PLATEN, EINAR RIMMERFORS, BERTIL OHLIN, MARGIT SAHLIN, TORGNY SEGERSTEDT, P O SUNDMAN, NANNA SVARTZ, RUNE TORWALD, ANDERS WIJKMAN, OLLE WÄSTBERG, PER WÄSTBERG.*

**†3/8*

JULI 1944

Raoul Wallenberg, 31 år, sänds till svenska ambassaden i Budapest. Hans uppgift: Att rädda judar undan nazisterna.

JULI 1944 – JANUARI 1945

Raoul Wallenberg bygger upp en medarbetarstab på 300 personer. Tack vare Raoul Wallenbergs och hans medarbetares aktioner räddas tiotusentals judar undan gaskamrarna bl a med hjälp av svenska skyddspass som, med barnen inräknade, ger skydd åt omkring 20 000 människor.

JANUARI 1945 – ?

Framträngande rysk trupp omhändertar Raoul Wallenberg den 17 januari. Sovjetiska regeringen meddelar att han står under ryskt beskydd men förnekar sedan all kännedom om honom ända fram till 1957, då man uppger att en man vid namn "Walenberg" avled i ryskt fängelse den 17 juli 1947. Men vittnesmål om att han varit i livet efter detta datum fortsätter att komma fram. Det senaste handlar om att han 1975 skulle ha funnits i Butyrkafängelset i Moskva.

Raoul Wallenberg-föreningens syfte är att sprida information om Raoul Wallenberg och bringa full klarhet i hans öde. Liknande sammanslutningar verkar nu i en rad andra länder. Den svenska föreningen har en interimstyrelse med [redacted] f. justitierådet Ingrid Gärde Widemar som ordförande.

Medlem i föreningen blir man genom att insätta kr 25:— på postgiro: 90 02 52 – 8. Bidrag härutöver är varmt välkomna. V.g. texta namn och adress!

Önskar Ni medverka aktivt, v.g. ange detta på postgirotalongen.

Föreningens adress är Raoul Wallenberg-Föreningen, Box 16076, 103 22 Stockholm 16

Allmänheten kan verka för Raoul Wallenberg

CHT 14/9 79

I förra veckan bildades den svenska Raoul Wallenberg-föreningen. Redan har den fått en avläggare i Malmö. Internationellt finns motsvarigheter i USA och Israel. Flera andra planeras.

Syftet med denna aktivitet är att uppmuntra allmänheten delta i de ansträngningar som nu görs av de svenska och amerikanska regeringarna för att binga klarhet i Raoul Wallenbergs öde. Sedan han efter sin storartade insats för de ungerska judarna den 17 januari 1945 greps i Budapest av sovjetisk militär har de ryska myndigheterna lämnat tre olika besked om vad som hänt honom. Ändå har dunklet aldrig skingrats och Wallenberg aldrig återvänt.

Det tredje beskedet i ordningen lämnades 1957 och innebär, att Wallenberg bör antagas ha dött 1947. Man baserade denna vaga uppgift på en handskriven anteckning av sjukvårdschefen i Ljubljankafängelset. Det är allt man säger sig känna till om Wallenbergs öde, trots att ständigt nya vittnesmål strömmat in, att han befunnit sig vid liv i olika fängelser. Ännu så sent som 1976 omtalade en rysk jude, Jan Kaplan, att han föregående år i Butyrkafängelset träffat en svensk, som suttit fängslad i 30 år men ändå verkade frisk.

Det ökade antalet återvändande fångar de senaste åren har medfört möjlighet att få ny information om ryska fängelser. De underrättelser som nått västvärlden och Raouls familj har varit av sådan betydelse, att senska regeringen för första gången på 14 år begärt en ny undersökning. Det stora, hittills hemligstämplade materialet i UD:s arkiv kommer efterhand att frisläppas. Amerikanska UD och en grupp senatorer har engagerat sig och av ryssarna begärt nya efterforskningar.

Också den svenska allmänheten bör nu stå upp för denna sak. En möjlighet är att stödja det arbete som främst bedrivits av Raouls familj, tidigare hans mor Maj von Dardel och styvfar, Fredrik von Dardel, efter deras död av halvsyskonen Nina Lagergren och Guy von Dardel. Arbetet skall nu fullföljas av Raoul Wallenberg-föreningen, vars ordförande i interimstyrelsen är ett av de främsta vittnena, professor Nanna Svartz som 1961 av en rysk kollega, professor A.L. Myasnikov fick den senare återtagna upplysningen, att Raoul fanns på ett mentalsjukhus i Moskva.

Stöd Raoul Wallenberg-föreningen. Medlemsavgift kr. 25:– insättes på pg. 900252-8. Bidrag härutöver varmt välkomna. Föreningens adress är Box 16076, 103 22 Stockholm 16.

Informationsmaterial kan erhållas på denna adress.

Av Brita

THE AMERICAN JEWISH COMMITTEE Institute of Human Relations, 165 E. 56 St., New York, N.Y. 10022, PLaza 1-4000

THE RAOUL WALLENBERG STORY

A Fact Sheet

Raoul Wallenberg, a son of a prominent Stockholm banking family, was a member of the Swedish embassy staff in Budapest during World War II. Aware that the Nazis planned to exterminate Hungary's 700,000 Jews, and apparently prompted by sources in the West, he issued "protective" Swedish passports, enabling close to 30,000 people to flee the country. He also built an elaborate relief organization in Budapest, with hospitals and shelters flying the Swedish flag, which provided temporary haven on neutral ground for Jews awaiting transit. The Israeli government has honored him by placing a plaque with his name at Yad Vashem on the Avenue of the Righteous Gentiles.

When the Russians marched into Budapest in January 1945, Wallenberg, then 32 years old, apparently suspected of espionage, was taken prisoner and sent to the Soviet Union. He has not been heard from since.

The Soviet government, in response to inquiries from his family, the Swedish government and numerous interested journalists and private persons, at first claimed that Wallenberg had been killed by the Gestapo before the war ended. Then, in February 1957, Andrei Gromyko, then the Soviet Deputy Foreign Minister, made the sensational assertion that Wallenberg had died of a heart attack in Lubyanka prison in 1947. However, reports from many sources inside the Soviet Union over the course of the past 30 years seem to indicate that he might have become a political prisoner in the labor camps or mental hospitals of the Gulag Archipelago.

Here is a representative sampling of reports that have appeared over the years in the public press:

* "In March 1973, the undersigned asked the Swedish branch of the associated 'Voices of the Martyrs,' led by the anti-communist Richard Wurmbrand, what they knew about the Wallenberg case. I was told there was new information to be read in a recent American publication which was official. These statements had been given by Russian refugees who had been heard by a committee of the Senate. According to these 'hearings,' Wallenberg was alive as late as 1962 on Wrangel's Island, north of eastern Siberia, that is, as far as a person condemned to oblivion can be brought. Prisoners on this island were strictly isolated and declared legally dead. They could be used as objects for climatic and medical tests and experiments."
  ("The Feather in my Hand, Recollections 1945-1973" by Carl-Fredrik Palmstierna, 1976. Translated from Swedish.)

* "Last December a Moscow Jew, Jan Kaplan, was rearrested after claiming he met a long-term Swedish prisoner in the Butyrka Prison four years ago, and who could conceivably be Wallenberg."
  (Jewish Telegraphic Agency Bulletin, July 15, 1979)

* "Jan Kaplan, a Soviet Jew who last year was released briefly from a Soviet prison, telephoned his sister in Tel Aviv and told her he met in 1975 a Swedish prisoner who had been detained since 1945, when Wallenberg was taken into custody by Russians in Budapest. No other Swedish national is known to have been imprisoned that long."
  (Washington Post, June 13, 1979)

* "A former Soviet Jewish prisoner, Mr. Jan Kaplan, was re-arrested by the Soviet authorities after mentioning a Swedish prisoner who had been imprisoned for over 30 years, in a telephone conversation to his daughter in Israel."
  (London Jewish Chronicle, May 18, 1979)

* "The exiled Soviet Nobel Laureate and dissident Alexander Solzhenitsyn, contends that Wallenberg is still alive. His belief is supported by disparate evidence collected over the years by Jewish Nazi-hunter Simon Wiesenthal of Vienna and other scholars. Solzhenitzyn visited Wallenberg's family in Sweden shortly before his ouster from Russia and advised them to enlist the help of interested Jewish organizations in a public campaign to establish the diplomat's fate."
(Jewish Telegraphic Agency Bulletin, June 14, 1979)

* "Public awareness of the case outside Sweden was recently revived by Simon Wiesenthal, head of the Vienna Jewish Documentation Center. Wiesenthal, famous for hunting Nazi criminals, has at least one reliable new witness who testified that Wallenberg did not die in 1947 as Moscow claims, but was sent to Siberia.

"The witness is an Austrian Jewish doctor, Menachem Melzer, who says he treated Wallenberg in a labor camp in Vorkuta a year after the date at which the Kremlin says he died."
(Jewish Telegraphic Agency Bulletin, October 24, 1978)

* "In 1961, a distinguished Swedish woman doctor was told by a Soviet colleague that Wallenberg was ill in a mental hospital. When the Swedish government took this up, the Kremlin reacted with fury, and the Soviet doctor, who has since died, retracted his story."
(Jewish Telegraphic Agency Bulletin, October 24, 1978)

* "The freshest information in the Swedish aide memoire dated January 3, 1979, came from Jan Kaplan, a Moscow Jewish antique dealer, who was imprisoned between 1974 and 1977. Last year, he telephoned his daughter, who lives in Israel, and told her not to worry about his health after being in prison. He said: 'In the Butyrka Hospital department, I met a Swede who had been in prison for 30 years, and he did not look bad at all.' Last December, following the phone call to his daughter, Kaplan was again arrested."
(Jewish Telegraphic Agency Bulletin, April 2, 1979)

* "The Swedish note also contained more direct and detailed evidence about Wallenberg...It came from Abraham Kalinski, who arrived in Israel in 1976. A former Polish officer, he had been arrested in Moscow in 1944 and spent 15 years in Soviet prisons and camps.

"The Swedish aide memoire, on the basis of Kalinski's testimony, says Wallenberg was interned in the Verchneuralsk Prison in the Vhelyabinsk region from the end of the 1940s until 1953; from 1953 to 1955 he was in Alexandrovski Central Prison in the Irkutsk region; in 1955 he was transferred to the Vladimir Prison, where he stayed until the 1960s 'in cell 23, corpus two.'"
(Jewish Telegraphic Agency Bulletin, April 2, 1979)

* "Simon Wiesenthal, head of the Jewish Documentation Center in Vienna, said that as late as 1975 Mr. Wallenberg was alive in the Irkutsk Psychiatric Hospital in Siberia...Mr. Wiesenthal spoke of Mr. Wallenberg, a member of a prominent Swedish family, at the close of international hearings on alleged violations of human rights in the Soviet Union and Eastern Europe."
(New York Times, November 29, 1977)

L'EXPRESS 5/4 - 80

4.

Document

Le Juste de Budapest

par Jacques Derogy

Le prochain prix Nobel de la Paix sera-t-il attribué à un héros disparu, le diplomate suédois Raoul Wallenberg ? Plus de cent députés britanniques le souhaitent. La B.b.c. lui a consacré, la semaine dernière, un long reportage. Wallenberg a sauvé 30 000 Juifs hongrois pendant la guerre. Le 17 janvier 1945, à 32 ans, il va à la rencontre de l'Armée rouge. Aucun de ses compagnons ne le reverra. A-t-il été victime des nazis en déroute, comme les Soviétiques l'ont d'abord affirmé ? Est-il mort dans une prison en U.R.S.S., comme les Russes l'ont soutenu par la suite ? Vit-il encore, comme le prétendent aujourd'hui des anciens du goulag ? Dans ce cas, quels secrets inavouables se dissimulent derrière la détention de Wallenberg ? Grâce à un dossier de 7 000 documents et à une enquête de Fred Kupferman et Ariane Misrachi, Jacques Derogy a reconstitué « Le Cas Wallenberg », à paraître le 15 avril aux éditions Ramsay.

Les recherches connaissent un rebondissement spectaculaire vers la fin de 1978, avec le témoignage d'Abraham Kalinski, un des rares capitaines juifs de l'armée polonaise, agent de liaison auprès du ministère soviétique de la Défense pendant la guerre. Arrêté à Moscou en 1944 par le N.k.v.d., il a passé quinze ans dans les prisons soviétiques. Il est arrivé en Israël en 1976. Il s'est installé à Naharya, station balnéaire proche de la frontière libanaise. Il n'a pris conscience de l'importance de l'affaire Wallenberg qu'à la lecture d'une déclaration récente du célèbre chasseur de nazis Simon Wiesenthal sur le cas du diplomate suédois disparu. Or, ce nom de Wallenberg ne lui est pas inconnu.

Kalinski en a entendu parler pour la première fois en 1951 ou en 1952 par un nouveau compagnon de cellule →

13 février 1945 : après deux mois de siège, les Soviétiques sont maîtres de Budapest.

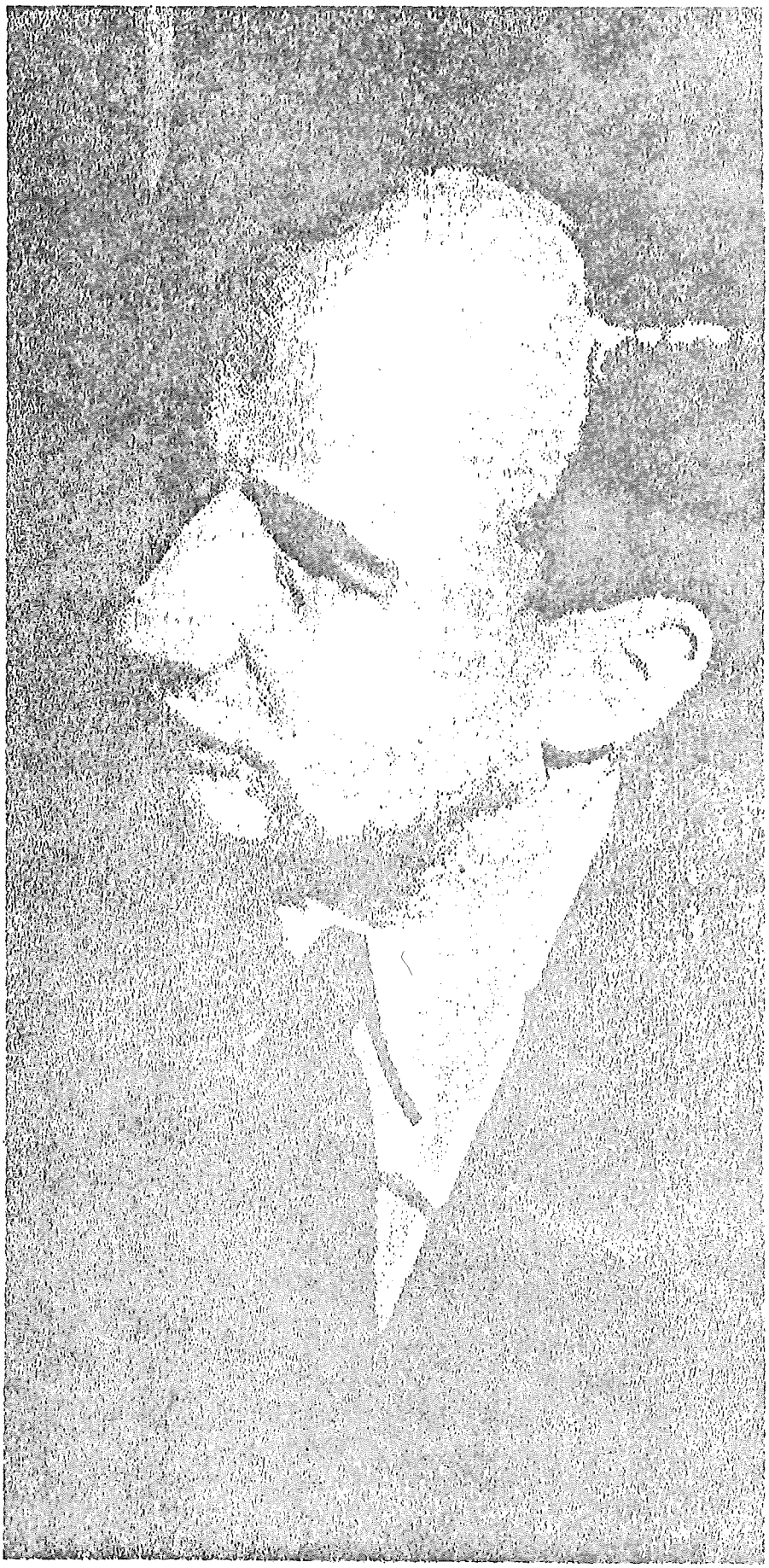

Le diplomate suédois Raoul Wallenberg à Budapest, le 26 novembre 1944.

WALLENBERG

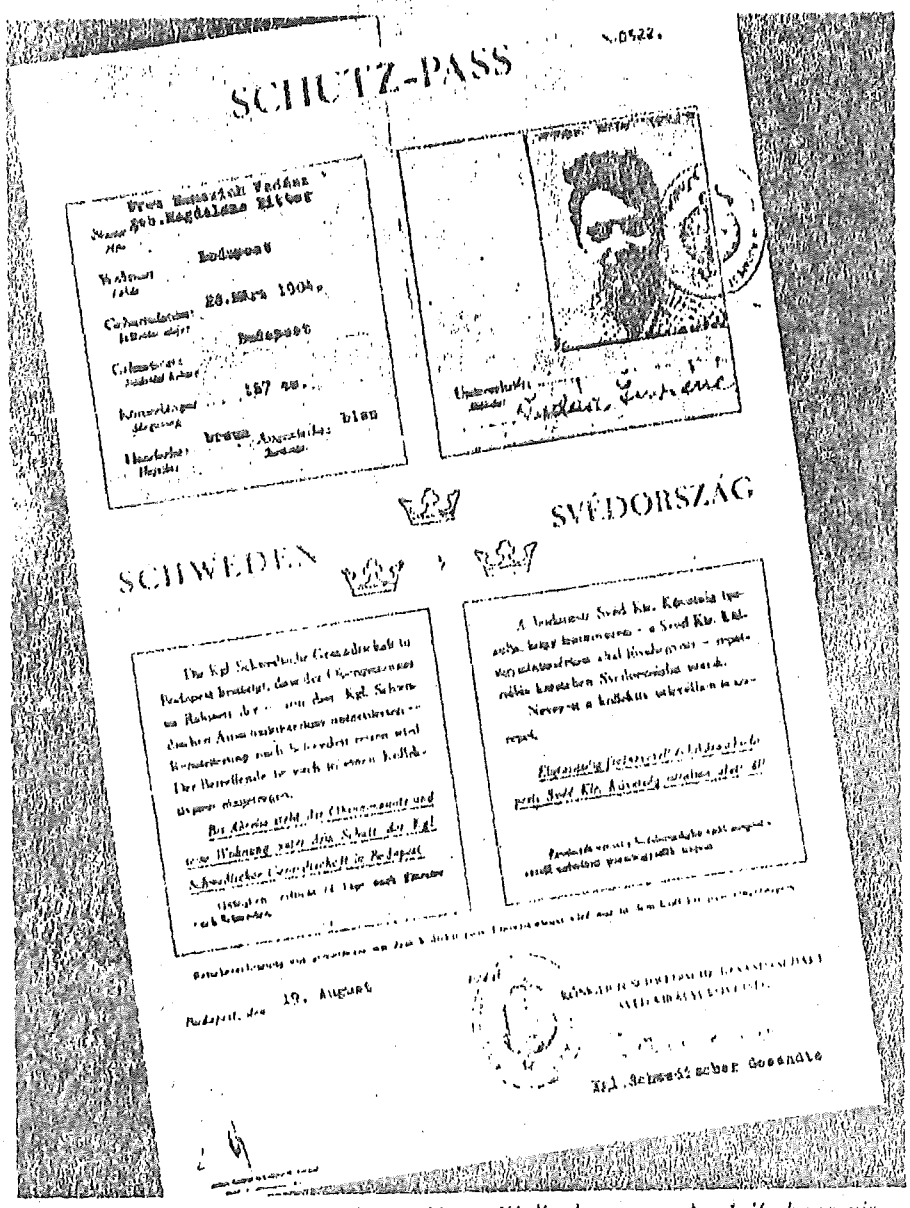

Le passeport de protection suédois créé par Wallenberg pour les Juifs hongrois.

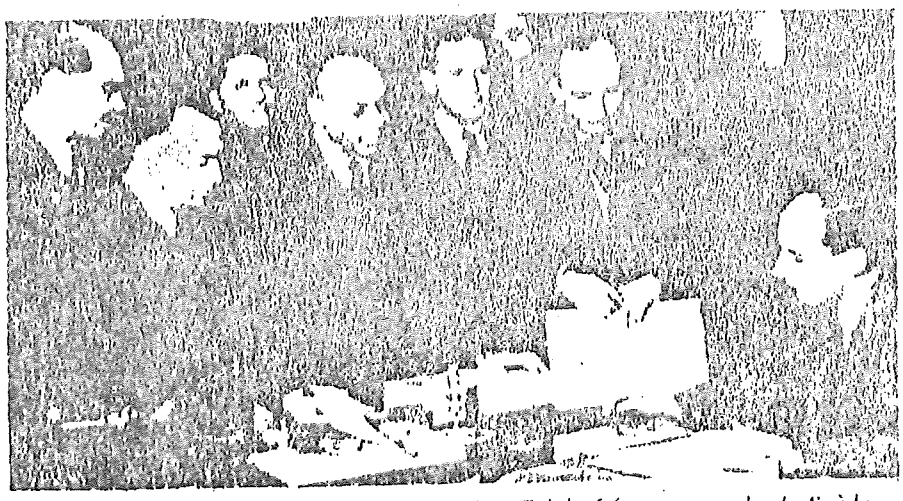

Wallenberg et ses collaborateurs de la section C à la Légation royale de Suède.

à la prison de Vierchnei Ouralsk, près de Tchéliabinsk : « Un établissement de luxe pour détenus politiques », dit-il. Ce prisonnier était décrit comme « un Suédois noble et naïf qui ne comprenait pas pourquoi il était condamné comme espion ». Le compagnon de Kalinski a pu le voir de ses propres yeux, ajoute-t-il, lors d'un transfert collectif des prisonniers politiques à la prison centrale d'Alexandrovski, près d'Irkoutsk (Sibérie). C'était après la mort de Staline, en 1953, et il fallait faire de la place pour les collaborateurs tombés en disgrâce de Lavrenti Beria, le ministre de l'Intérieur. Le Suédois portait une veste matelassée brune. Il s'est engouffré dans un wagon de marchandises. Il aurait séjourné à Alexandrovski jusqu'en 1955, puis aurait été transféré à Vladimir. Kalinski y occupait déjà la cellule 21 du bloc n° 2. Il apprend bientôt, par un codétenu géorgien, Simon Gogoberidzé que Wallenberg se trouve dans la cellule 23. Il prétend l'avoir aperçu un jour, par une fenêtre, dans la cour de promenade, en compagnie d'un ancien collaborateur de Beria, Maloumov, et de l'ancien secrétaire du Comité central de Géorgie, Charia. C'était le 29 octobre 1959.

Libéré ce jour-là, Kalinski a l'occasion de revoir à Tbilissi son ancien compagnon de cellule Gogoberidzé, élargi seulement en 1967. Ce dernier lui affirme que Wallenberg est toujours détenu à Vladimir quand il quitte la prison.

De passage à New York, le 20 décembre 1978, Kalinski confirme sa déposition devant deux hauts fonctionnaires du ministère suédois des Affaires étrangères. Il y ajoute une pièce à conviction : une carte postale qu'il a envoyée de Vladimir en 1959 à sa sœur déjà installée à Haïfa. Kalinski y écrit en yiddish cette phrase destinée à tromper la censure : « Ai rencontré un Suédois qui a sauvé des Juifs de Roumanie. » Sur ces entrefaites, il entend parler, à Detroit, d'une Juive d'U.R.S.S. immigrée en Israël dont le père, Jan Kaplan, vient de purger trois ans de prison à Boutyrki, de 1974 à 1977. A l'infirmerie, Kaplan y aurait rencontré, en 1975, un Suédois emprisonné depuis trente ans.

Pourquoi Kalinski croit-il qu'il s'agisse de Wallenberg ? Parce qu'il n'y a, à sa connaissance, qu'un autre Suédois détenu en U.R.S.S., Erik Andersson. Et celui-ci est fou : il l'a aussi rencontré. De plus, on survit mieux en prison que dans un camp.

Le 3 janvier 1979, le gouvernement suédois alerte les autorités soviétiques

sur l'existence d'un fait nouveau. Entre-temps, Kalinski, de retour en Israël, rencontre la fille de Kaplan, le Dr Anna Bilder, dont il a obtenu l'adresse par ses cousins de Detroit. C'est une grande jeune femme brune qui tient depuis six ans un cabinet de dentiste à Jaffa. Kalinski la met en rapport avec l'ambassade de Suède à Tel-Aviv.

Le Dr Bilder raconte qu'elle a reçu de Moscou un premier appel téléphonique de son père, en octobre 1977, à sa sortie de prison. Il avait été condamné en 1974 à huit ans de détention pour un prétendu trafic de diamants. En fait, on a voulu le punir d'avoir demandé un visa de sortie pour Israël. Souffrant de l'estomac et du foie, il a été incarcéré à l'infirmerie de Boutyrki. Puis il bénéficie d'une place médicale. Sa conversation téléphonique est bien celle qui a été rapportée à Kalinski. Anna Bilder a été rappelée par son père, le soir du réveillon de fin d'année. Ian Kaplan lui a demandé si « elle avait bien compris pour le Suédois ». Ignorant de qui il s'agissait, l'allusion ne l'a pas frappée jusqu'à la correspondance échappée avec ses cousins d'Amérique.

« Ma chère Anna.
J'ai été convoquée
à la Loubianka.
Ton père est en prison
depuis un an et demi.
J'ai perdu tout espoir... »

En juillet 1979, Anna Bilder reçoit, par des voies détournées, une lettre clandestine de sa mère, Evgenia Kaplan, datée du 14 juin. Elle y apprend que son père a été arrêté peu après son coup de téléphone du 31 décembre 1977, parce qu'il a voulu lui écrire au sujet du Suédois. Depuis, il a disparu. Anna Bilder remet copie de cette lettre à l'ambassade de Suède à Tel-Aviv, qui fait aussitôt venir la demi-sœur de Wallenberg, Nina Lagergren : celle-ci, avec son frère, Guy von Dardel, a ranimé la flamme des Comités Wallenberg. La dentiste de Jaffa accepte de rendre public le texte de cette lettre :

« Ma chère Anna, je t'écris ce mot avec l'espoir qu'il te parvienne. La même chose est encore arrivée à ton père. Il y a maintenant un an et demi qu'il est en prison. J'ai perdu tout espoir. Après avoir été convoquée par le K.g.b. à la Loubianka, on m'y a dit que tout cela était arrivé à cause d'une lettre concernant un Suisse ou un Suédois du nom de Wallenberg (*sic*) que ton père avait connu à l'infirmerie de la prison.

« Il avait écrit une lettre sur Wallenberg, et il tenta de la faire poster par l'intermédiaire d'un touriste. Tous les samedis, il allait à la synagogue pour essayer d'en trouver un. Mais tout le monde avait peur de prendre la lettre. Un samedi, il réussit à la remettre à un touriste qui lui promit de l'envoyer cette lettre par Vienne ou par l'Allemagne.

« Le vendredi 4 février (1978), notre maison fut perquisitionnée de fond en comble, et ils emmenèrent ton père avec eux. Depuis, il a été jeté dans les prisons de Lefortovo et de la Loubianka, et j'ai maintenant perdu tout espoir de le revoir un jour.

« Lorsque je fus convoquée en mai dernier à la Loubianka, un colonel très en colère me déclara, en criant, que les autorités soviétiques avaient fait

→

WALLENBERG

preuve de beaucoup d'humanité, et avaient libéré ton père parce qu'il était malade, et que, pour tout remerciement, il avait envoyé en Israël une lettre antisoviétique.

« Il me dit qu'en Israël tu t'étais lancée dans la propagande antisoviétique. Un peu plus tard, il baissa le ton : « Si votre fille souhaite revoir un jour son père, elle doit cesser toute cette campagne d'agitation contre sa patrie. » Il ajouta encore que ton père était en bonne santé, mais que son sort dépendait de ta conduite en Israël, autrement dit : que tu devais te taire.

« Je ne sais pas si je dois me taire ou parler. Il y a des gens qui disent que la presse peut nous aider. Je l'ignore. Ici, nous sommes comme des chiots aveugles, et tu peux certainement voir plus clair. J'ai peur de ne jamais vous revoir, ni toi ni tes enfants.

« Pourquoi ton père a-t-il cru devoir se mêler de cette affaire ? Il ne s'était jamais occupé de politique... »

La publication de cette lettre dans la presse israélienne et suédoise relance, en plein mois d'août 1979, la polémique avec les autorités soviétiques. Mais, surtout, elle mêle, cette fois, directement la diplomatie américaine aux protestations qui s'élèvent. Le département d'Etat demande pour la première fois des explications à Moscou. Le 25 août, le Premier suédois, Ola Ullsten, adresse la première requête officielle depuis quatorze ans à Alexei Kossygoïne. Il exige un réexamen du dossier à la lumière des nouveaux témoignages. Il demande notamment à ce que le détenu Jan Kaplan, où qu'il se trouve, témoigne devant un représentant suédois.

« Nous présumons toujours que des citoyens disparus sont en vie jusqu'à réception de preuves convaincantes du contraire », déclare le ministre des Affaires étrangères.

Menahem Begin intervient personnellement auprès de Jimmy Carter pour que le problème soit abordé lors de sa prochaine rencontre avec Leonid Brejnev. Anna Bilder, elle, écrit à Begin, à Carter, au sénateur Kennedy, au roi de Suède, au Pape même, pour que l'on recherche, retrouve, sauve son père malade, âgé de 67 ans et disparu depuis plus de dix-huit mois. Le 17 janvier 1980, les comités Wallenberg, éclos un peu partout en Occident, célèbrent le trente-cinquième anniversaire de la disparition du Juste de Budapest. Désormais, l'affaire Wallenberg est aussi devenue l'affaire Kaplan.

A la fin de l'année 1979, l'ambassadeur de Suède au Canada a quitté son poste pour se consacrer à la campagne internationale lancée par le comité Wallenberg, à l'approche des jeux Olympiques de Moscou. Il s'agit de Per Anger. Ancien secrétaire de la légation de Budapest, il dirigea la section B, chargée de distribuer les premiers passeports de protection avant l'arrivée de Raoul Wallenberg. Après, il collabora avec lui jusqu'à ce que la ligne du front les sépare durant la bataille de Budapest.

Per Anger a publié ses Mémoires. Il y accuse sans ménagement excessif son gouvernement d'avoir sacrifié le disparu sur l'autel de la neutralité et de la détente à tout prix.

Il serait injuste, cependant, de reprocher aux autorités suédoises d'avoir manqué de constance dans leurs démarches pour retrouver le diplomate. Elles s'y sont employées dès le 14 janvier 1945, au lendemain de l'entrée de l'Armée rouge à Pest.

On peut néanmoins s'interroger sur les moyens utilisés. De 1945 à nos jours, la diplomatie suédoise s'est obstinée à envoyer des notes, sans jamais demander le concours d'autres gouvernements, dont celui des Etats-Unis, qui fut le véritable instigateur de la mission de sauvetage des Juifs de Hongrie confiée à Wallenberg. Il faut attendre les révélations israéliennes de 1979 pour que Stockholm sollicite ouvertement l'appui du président Carter et s'associe à une démarche parallèle de Jérusalem. Il semble même que les dirigeants suédois aient négligé de s'adresser à la Hongrie, qui, de 1945 à 1949, n'était pas encore une démocratie populaire et honorait officiellement le souvenir de Wallenberg comme celui d'un héros national.

On peut aussi s'étonner que Stockholm n'ait pas tenté de faire attribuer le prix Nobel de la Paix, en 1947, au sauveur de 30 000 Juifs de Budapest. Il aurait été possible d'associer à l'initiative le gouvernement hongrois de l'époque, les associations des rescapés de l'Holocauste, la Croix-Rouge, les institutions américaines, pour peser sur le choix du Parlement norvégien... Le scandale d'un prix Nobel décerné à un détenu du Goulag aurait singulièrement aidé à obtenir la libération de Wallenberg, qui, sans contestation possible, était encore en vie.

Après la mort de Staline, le gouvernement suédois n'a pas non plus utilisé à fond les chances offertes par le « dégel ». Bien des dossiers de la période 1945-1953 ont alors été révisés. Or, Moscou a exprimé des regrets, en annonçant la mort probable de Wallenberg, « injustement emprisonné, à l'insu des instances judiciaires », sans jamais montrer le dossier. Sans admettre l'explication soviétique, Stockholm s'est contenté de recourir à la méthode des notes diplomatiques.

A aucun moment, le gouvernement de Stockholm n'a envisagé le recours à la procédure de l'échange, alors qu'il détenait d'importants atouts, tels que l'officier de marine Ernst Hilding Anderson, arrêté le 21 septembre 1950 en flagrant délit d'espionnage pour le compte des services de renseignement soviétiques. Or, des diplomates suédois comme Fellen et Meier, arrêtés à Budapest en 1945 et incarcérés en Russie, des diplomates italiens comme le codétenu de Wallenberg, Claudio de Mohr, fait prisonnier par les troupes soviétiques, le 18 septembre 1944, à la frontière de la Bulgarie et de la Turquie, ont été échangés contre des personnalités communistes ou des agents soviétiques détenus en Suisse ou en Italie. C'est évidemment le moyen le plus efficace de récupérer des ressortissants en captivité : il ne nécessite ni campagnes de propagande, ni transmission de notes par la voie diplomatique, ni même un climat de détente. La Suède ne l'ignorait pas.

A aucun moment Stockholm n'a menacé d'utiliser l'arme économique, alors que la Suède n'est pas, pour l'U.R.S.S., un partenaire commercial négligeable. Le gouvernement suédois n'a jamais lié le cas Wallenberg aux pourparlers intéressant la diplomatie soviétique : l'aménagement de la Baltique en une zone de paix.

Pour arracher Wallenberg à un destin inconnu, on n'a compté que sur les bons sentiments, accordant la priorité au maintien des bonnes relations entre l'Est et l'Ouest. Pense-t-on le sauver en continuant d'utiliser des moyens dont l'inefficacité a été prouvée depuis trente-cinq ans ? C'est la question posée par Per Anger, l'ancien collègue de Wallenberg à Budapest, au terme de sa carrière diplomatique.

Mais l'affaire Wallenberg suscite bien d'autres interrogations. Pourquoi les Russes ont-ils emprisonné le diplomate suédois, au mépris des conventions internationales ? Pourquoi en ont-ils fait un « homme au masque de fer », alors que des centaines de milliers d'étrangers ont été libérés du Goulag ou autorisés à rentrer chez eux ? Dans un mémoire consacré à l'affaire, Frederik von Dardel, beau-père de Raoul Wallenberg, a essayé de répondre à ces deux questions.

Les motifs de l'arrestation n'ont jamais été révélés par les services qui semblaient le considérer comme une prise d'importance et qui l'ont, en tout

cas, traité comme tel. On sait seulement que, à Budapest, les officiers du Smersh (1) ont passé le mois de février 1945 à enquêter auprès de tous les collaborateurs de Wallenberg à la section C et de tout le personnel de la légation suédoise sur les agissements de deux diplomates soupçonnés d'espionnage : Wallenberg et Lars Berg. Les Russes paraissaient nourrir les plus grands doutes sur les objectifs humanitaires de la mission confiée à Wallenberg, tout simplement parce que ces objectifs étaient pour eux inconcevables. D'après les questions que leurs enquêteurs ont posées à des détenus allemands ou autrichiens, qui avaient été diplomates dans diverses capitales d'Europe centrale, plusieurs chefs d'accusation semblaient avoir été envisagés.

1. Avec le système des passeports de protection qu'il avait mis au point, Wallenberg voulait aider les nazis hongrois à s'enfuir.

2. Sous prétexte d'aider les Juifs victimes du nazisme, Wallenberg cherchait à sauver le système capitaliste, qui menaçait de s'écrouler dans la Hongrie libérée par l'Armée rouge.

3. Les gages donnés en échange de la sauvegarde des Juifs de Budapest faisaient le jeu de Himmler : tentative de paix séparée avec l'Ouest, gel de la guerre en Italie du Nord et transfert des forces allemandes sur le front de l'Est, dévolution des biens juifs, comme l'usine d'armement Weiss-Choria, au seul profit des SS. Wallenberg travaillait donc, en réalité, contre la cause alliée.

4. Les liens de Wallenberg avec des organisations humanitaires internationales (Joint américain ou Croix-Rouge) constituaient autant de preuves d'une « conspiration cosmopolite » aux buts mal définis...

A défaut de procès public, on ne sait même pas si, comme l'affirment certains témoins, une sentence quelconque a été prononcée. On peut, en fait, se demander si la popularité de Wallenberg en Hongrie, plus que le rôle louche que le N.K.V.D. a cherché à lui attribuer, n'est pas à l'origine de son incarcération. Par sa présence sur le terrain et la stature d'homme d'Etat occidental qu'il avait prise au moment où sombrait la souveraineté hongroise, ne risquait-il pas d'être un obstacle ou un frein à l'établissement d'une démocratie populaire ? L'escamotage en 1948 du monument érigé en son honneur est une manifestation de rancune tenace. En outre, les dirigeants soviétiques n'ont jamais aimé qu'on rappelle le martyre juif et sa spécificité parmi toutes les horreurs de la Seconde Guerre mondiale. Enfin, si neutre qu'il fût, le plan Wallenberg de reconstruction de la Hongrie risquait de faire renaître un nationalisme foncièrement hostile aux Russes.

On s'expliquerait alors la détention sans fin de Wallenberg par la peur d'un soulèvement hongrois, comme celui qui se produisit finalement en octobre 1956. On comprendrait également qu'il soit mort sans sépulture et que les successeurs de Staline, récusant cette part de l'héritage, aient émis des regrets inutiles...

Le cas Wallenberg serait transparent si était admise la version soviétique officielle d'un décès précoce et accidentel. Mais cette version a provoqué un scepticisme grandissant dans l'opinion suédoise face aux subterfuges utilisés par Moscou pour convaincre l'Occident et devant les refus de laisser enquêter en U.R.S.S. A côté des réponses officielles et contradictoires de Vychinski (1947) et de Gromyko (1957), il y a eu, au gré des circonstances, trop d'émissaires officieux, auprès de la famille et des autorités suédoises, pour rendre vraisemblable la thèse de la mort escamotée de Wallenberg.

Ainsi, le 22 mars 1955, un certain Koutouzof Tolstoï, ancien interprète auprès de la légation suédoise de Budapest, puis des autorités soviétiques d'occupation à la libération de la Hongrie, prétend, dans une lettre officielle, que Wallenberg est tombé accidentellement sous les balles russes, avant revêtu un uniforme allemand pour échapper aux poursuites des Croix fléchées (2). La lettre est postée de Dublin. Tolstoï résute en Irlande, où il travaille... pour les services soviétiques !

Au printemps 1956, un prisonnier estonien, Tavmelius, déposé dans le Grand Nord, a fait prendre l'ambassadeur de Suède à Moscou pour que, lors de sa visite en U.R.S.S., le Premier ministre Tage Erlander intercède en sa faveur. Libéré le Baltes vient dire, le 3 octobre 1956, à la famille von Dardel, qu'il a vu arriver Wallenberg en décembre 1947 au camp d'Ivdel, en très mauvaise santé. Le diplomate aurait été transféré peu après à la prison moscovite de Boutyrki, où il serait mort. Doit-on croire Tavmelius ? Quand on lui montre un jeu de photos, il désigne Wallenberg sur cinq d'entre elles. Or, aucune ne représente le diplomate !

A Hambourg, en février 1960, un agent soviétique qui sera démasqué a emprunté l'identité d'un baron hongrois déporté en U.R.S.S. pour révéler à la presse suédoise qu'il a assisté à l'agonie de Wallenberg au camp de Kasgobol, près d'Arkhangelsk en... 1950 !

En 1966, un Finlandais, libéré depuis onze ans d'un camp sibérien proche d'Irkoutsk, raconte qu'on lui a parlé de la présence d'un Suédois condamné à dix ans de travaux forcés pour espionnage. Sa mort daterait, selon lui, de l'été 1955. Pourquoi ce Finlandais n'a-t-il rien dit à son retour de captivité ?

Ne sort-on pas ce genre de témoignages pour affaiblir la portée d'autres dépositions, pour contrebalancer l'effet de leur publication, pour brouiller les pistes, en faisant mourir Wallenberg en des lieux différents et à des dates différentes, pour rendre incompréhensible la persévérance de sa famille et lasser la bonne volonté des autorités suédoises ?

De son beau-fils, von Dardel écrivait en 1970 : « S'il vit encore, il a 57 ans. Physiquement et mentalement, il est très robuste. Je ne l'ai jamais connu malade. En temps normal, il aurait certainement dépassé la durée moyenne de vie, qui, en Suède, est d'environ 70 ans. Sans doute l'épreuve a-t-elle affecté sa santé. Mais on sait que, durant son séjour à la Loubianka et à Lefortovo, il n'a été ni maltraité ni torturé. A la prison Vladimir, en 1951, il touchait, selon l'un de ses compagnons, le Pr Rivo, un pécule plus élevé que les autres détenus, parce qu'il était diplomate. D'une certaine façon, les prisonniers sont protégés des stress de la vie moderne, et ils ont une chance de survie. Voyez Rudolf Hess, emprisonné depuis 1941. Même l'homme au masque de fer, à la fin du XVIIe siècle, ne mourut qu'au bout de vingt-quatre ans de détention, à 62 ans ! »

Neuf ans plus tard, dans une petite maison Chrétien jachère sur les premières pentes du mont Carmel, Avraham Shifrin, un historien du Goulag, raconte la visite qu'il a reçue en mai 1979 d'un immigré moscovite clandestin de 21 ans. Cet homme aurait été l'ami du fils d'un colonel du KGB responsable des archives, qui, [illegible] de confidences le soir de la fin du travail, a cru bon de lui dire, pour étouffer ses velléités de quitter l'U.R.S.S. : « Pas de connerie ! Il y a dans mon fichier de Vladimir, un diplomate suédois embastillé depuis près de trente-cinq ans ! »

Copyright © 1980 L'Express et Editions Renaud

(1) Smersh : service de contre-espionnage soviétique. Le nom du service est la contraction des mots *Smerty Shpionam* (mort aux espions).

(2) Croix fléchées : [illegible]

e Raoul Wallenberg
etiske Gulag-lejre

Den svenske Wallenberg-komité har i årevæ ledt efter et vidne, der har set og talt med Raoul Wallenberg. Alle tidligere beretninger har væ ret på anden hånd. I fjor fik en russisk Gulag-fange udrejsetilladelse til Vesten og har meld sig til den danske Sakharov-komité som vidne Han hævder at have arbejdet og boet sammen med den forsvundne svenske diplomat.

er dr. er har lsane estner ved, Sakha- fabri- d An- nye udsagn at det enkelt-

Wallen- februar sjelejren lometer i Vor- ortheller samtale edarbej-

efter sit udsende at dømme være et halvt hundrede år. Men gjenene var muge, og jeg tror, han dengang var 35 - 36 år gammel.«

Isaac Miller var mekaniker ved den 10. sovjetiske gardedivision i Budapest, da han i 1946 efter et skænderi med sin oberst, Alexei Iliitsch Buhalov, blev idømt syv års straffelejr og havnede i Pechora.

Miller beskriver i detaljer den såkaldte isolator straffecelle, hvor Wallenberg blev anbragt efter nøverensstemmelser med lejrledelsen.

»Isolatoren er en celle på en kvadratmeter, i gulvet er stukket stokke af forskellig længde for at forhindre fangen i at ligge eller sidde

450 gram brød dagligt og lidt fisk.«

Skrev mange breve

Isaac Miller mener, at Raoul Wallenberg kom til Pechora fra Lubjanka-fængslet.

»Wallenberg var meget bekymret for sin svenske familie og skrev utallige breve. Aldrig fik han protesterede uafbrudt til lejrledelsen lidt han havde mistanke om, at brevene ikke blev videresendt,« fortæller Miller.

Wallenberg talte et ge brokkent, men næsten gødt russisk og kunne desuden jiddisch og tysk. Miller talte kun russisk, og al samtale med Wallenberg foregik på dette sprog. Han berette de, at han ligesom Miller var blevet anholdt i Budapest sammen med syv andre. Med tre andre anholdte sad han en overgang i Lubjanka og Butyrskaja fængslet i Moskva.

Miller oplyser, at Wallenberg havde et stort ør under højre øre, og mente at dette stammede fra slag under et forhør.

»Han var en høj mand, mørkhåret, hår på brystet. Middelhøj og meget energisk. Han havde bevaret sit hjerte og led ofte af svimmelhed. Han prøvede at anlægge bakkenbarter og gjorde svovl, da man ville klippe hånd af ham,« erindrer Isaac Miller i dag.

Et hjertensgodt menneske

Miller beskriver Raoul Wallenberg som et hjertensgodt menneske, der var vellidt af alle, ikke mindst på grund af sin evne til at vinde lange forbindelser med alle lyttede begejstret til hans om Ilkerbeck Hadmes. Han kæmpede med enhver uretfærdighed i lejren og prøvede at tilbe dem, der ikke kunne arbejde, mod de såkaldte OP grupper (fangeer, der var frikøbt for arbejde på grund af dårlig helbred).

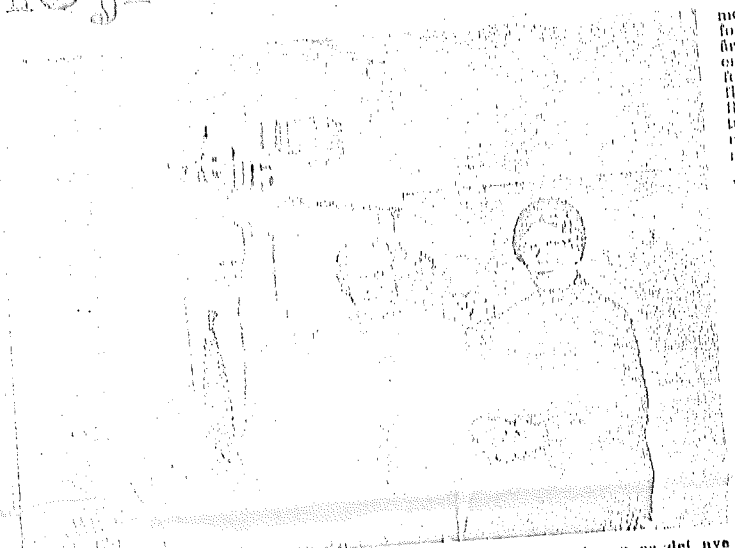

Sakharov-komiteens danske formand, fabrikant Øivind Feldsted Andresen og det nye Wallenberg-vidne Isaac Abramovitch Miller og tolken, Ludmilla Oshrandt.

Kort over de tre lejre Pechora, Salekhardt og Zemermanovka, der ligger lidt nord for Komsomolsk ved Amur-floden på grænsen til Kina.

Wallenberg fik forfrysninger

Isaac Miller blev i vinteren 1948 sendt til en lejrlir. 501 i Salekhardt ved Obfloden, hvor han pånyt traf Wallenberg. De kom til at arbejde i samme kolonne og bo i samme barak. De havde køjer over for hinanden i barakkerne, og sov uden madrasser, fuldt påklædt for ikke at blive bestjålet for deres tøj. Fangerne var i denne lejr beskæftiget med anlæggelsen af en jernbanelinje, der ikke blev kørt andet end »Darabanovs jernbane« efter lejrens chef, Darabanov.

I 1949 fik Raoul Wallen

er i lejrdelene, at man måtte amputere en del af hånden samt et par tæer.

Miller oplyser, at disse restaurationer senere forhindrede Wallenberg i at deltage i et flugtforsøg fra en anden sibirisk fangelejr. Flugten, som fandt sted i halvfredsårene, blev ledet af en tidligere oberst. 150 fanger deltog. De fleste døde under flugtforsøget.

Wallenberg var meget dygtig til at tegne, og arbejdede af og til i lejrens kulturafdeling med at tegne skilte.

Isaac Millers groft skitserede kort over Gulag-lejrene, hvor han mødte Raoul Wallenberg.

»Han var god til at tegne bogstaver, og tegnede i øvrigt huse og bygninger, når han kunne komme til det og var interesseret i arkitektur. Han kunne også gengive vers på russisk. De fleste med et bittert ironisk indhold. Et af dem lød:

»Kolyma, Kolyma
Tajudnaja planeta,
Meciazor zima,
ostaljnoe leto.«

Oversat: Kolyma, Kolyma, du dejlige

med Wallenberg, men i forskellige transporter, v årskiftet 1950/51 sendt en lejr Zemermanovka n for Komsomolsk ved Amu floden ved grænsen til Ki Bejlen, der foregik i kr turvogne, varede tre en h maned, og mange af fang ne døde undervejs.

Her genså Miller f Wallenberg i begyndelse 1953, fik måneder før sin hadelse i henholdelse til rogiiloys amnesti-dekret 27/3 1953.

»Jeg arbejdede med traktor på den ene sid en dyb udgravning til olieledning. Pludselig der råbt »Isi, Isi, fra anden side. Det var Ra fortæller Miller.

I denne lejr var Mill Wallenberg adskilt. D bejdede i forskellige bejdskolonner, og ikke mange muligheder at mødes. Sidste gan traf Wallenberg var *dage før sin hjemsendelse* lenberg gav han da e med en postadresse i vu.

Hvem brevet var ad ret til, husker Mille mere. Brevet indsyed en jakke.

»Men ved løsladels vi klædt af til skin vort fangetøj bran brevet forsvandt,« fo Miller.

Wallenbergs sidste hilsen

Det sidste Wallenb de til Miller var:

»Glem ikke dem, der fængslet, og fr ikke mig.«

Isaac Miller indr dag med skam, at h tid glemte Wallenb var bange for pån arresteret. Ved sin se måtte han under erkhering om ikke tælle, hvad han h og hvem han havd lejrene.

Miller har stadi og to børn i Sovj og er bekymret skæbne.

»Men – for – skyld vil jeg afv *Han* [illegible] *er* i lejrene,« sige og ønsker at ylder viden til de svens dighedes og den Wallenberg komité

Isaac Miller ge halvjødiske udrejsetil Israel ved OVIR-k Baku. Her traf han tidligere Gulag-fa var ved OVIR i s ledning. De kom om Raoul Walle han sagde:

»Jamen, jeg har fet Raoul. Men ho skyld mund med får du ikke lov t ud.«

Stadig i live

Den pågældend Neimann, og fik ler udrejse til USA. Det var i 1 mann mente, at stadig var i li Isaac Miller fl forlade Sovjet uden sin familie dag på indre USA.

Isaac Miller om at hjælp i da han for no så en efterlys i forbindelse berg-affæren emigrantblad Russes«, der u

Efterysning rykket af

14/5 80

Nytt vittnesmål ökar frågetecknen om Wallenberg

Det nya vittnesmålet att Raoul Wallenberg sågs i tre sovjetiska arbetsläger under åren 1947—1953 är sensationellt men tycks ge lika många frågetecken som svar.

Vittnet Isaac Abramovitj Miller (SvD 11.5) är ännu ett spår och en mystifikation i gåtan Wallenberg. Det gäller nu för UD att söka fastställa hans trovärdighet.

Åtskilligt i Millers utsagor verkar förbryllande. Varför skulle Wallenberg ha exponerats för tusentals medfångar istället för att isoleras i fängelse? Om han fanns i läger, varför har då praktiskt taget ingen före Miller berättat om honom?

Isaac Miller beskriver Wallenberg som storväxt, vilket denne inte var. Uppgiften om amputering av delar av ena foten är också helt nya och påståenden om hjärtbesvär har förekommit endast antydningsvis.

◇

Om Wallenberg fanns i Gulag-arkipelagens Vorkutafilial, varför förekommer då ingenting om honom i Solsjenitsyns och andras utförliga dokumentation? Som en av de få utlänningarna borde han ha varit väl känd.

Det är frågor som måste ställas mot det starka drag av sannolikhet som präglar Millers berättelse och mot erfarna utfrågares tydligen mycket goda intryck av honom.

Ett tidigare förstahandsvittne får nu också nytt intresse. Österrikaren Menachem Melzer uppgav 1974 att han sommaren 1948 som läkare hade undersökt Raoul Wallenberg i lägret Chalmer-Ju norr om Vorkuta.

Melzer hade trott att namnet Raoul i fångjournalen varit en felstavning för det tyska Paul. Men fången i fråga hade försäkrat honom att han var svensk och de hade på tyska samtalat om förnamnet Raoul.

Undersökningen hade gällt fångarnas hälsotillstånd inför uppbyggnaden av samhället Petjora-Ostroj söder om Vorkuta. Miller uppger nu att han i februari 1947 första gången träffade Raoul Wallenberg i lägret Petjora.

◇

Melzer och Miller är tills vidare två av de ytterst få ögonvittnen som man på svensk sida har kunnat sätta någon tro till. Abraham Kalinski, som framträdde 1978, säger sig visserligen ha sett Wallenberg dagligen under lång tid i Vladimirfängelset, men medger att han aldrig fick den utpekades identitet bekräftad.

Efterforskningarna förs nu in på ännu ett spår, vilket även kommer att gälla en av Miller namngiven person i Israel eller USA som skulle ha känt Raoul Wallenberg.

Om förestående utfrågningar skulle visa att Miller med all sannolikhet har träffat Wallenberg blir det ännu ett indicium på att sovjetregeringen länge och konsekvent har ljugit, men det för knappast gåtan Wallenberg närmare en lösning.

Ingmar Lindmarker

Fd lägerfånge:

DN 12/5 80

'Wallenberg dog ej 1947'

Raoul Wallenberg

Den svenske diplomaten Raoul Wallenberg som försvann sedan han överlämnat sig till de sovjetiska styrkorna i Ungerns huvudstad Budapest i januari 1945, dog inte 1947 som det har hävdats i den officiella sovjetiska versionen.

En fd sovjetisk lägerfånge, 54-årige Isaac Ambramovitj Miller uppger i en intervju med Köpenhamnstidningen Berlingske Tidende på söndagen att han arbetade tillsammans med Wallenberg i bl a Pesjoralägret, 100 mil norr om Leningrad i ett läger vid floden Ob och i Komsomolsk nära den kinesiska gränsen mellan februari 1947 och augusti 1953.

De sovjetiska myndigheterna har hela tiden hävdat att Wallenberg avled i Lubjanka-fängelset i Moskva den 17 juli 1947.

Men Miller säger att han också har talat med en annan tidigare lägerfånge Jan Neimann som så sent som förra året sade sig vara säker om att Wallenberg fortfarande var i livet.

Miller uppger att han själv blev utvisad från Sovjetunionen i fjol. Trots att han måste lämna kvar sin mor och två barn i Sovjet ville han berätta om Wallenberg, därför att den svenske diplomaten hade hjälpt honom själv och andra lägerfångar så mycket.

Enligt Miller hade Wallenberg även suttit i såväl Lubjanka-fängelset som ett annat Moskvafängelse. I Pesjoralägret hade lägerledningen efter en dispyt placerat Raoul Wallenberg naken i en cell där han inte kunde sitta och där han förfrusit en bit av ena hälen och flera tår, uppger Miller.

Berlingske uppger sig ha varit i kontakt med den sovjetiske astrofysikern Cronid Lubarskij (en vän till Andrej Sacharov) som talat med Miller och blivit övertygad om att dennes berättelse är sann.

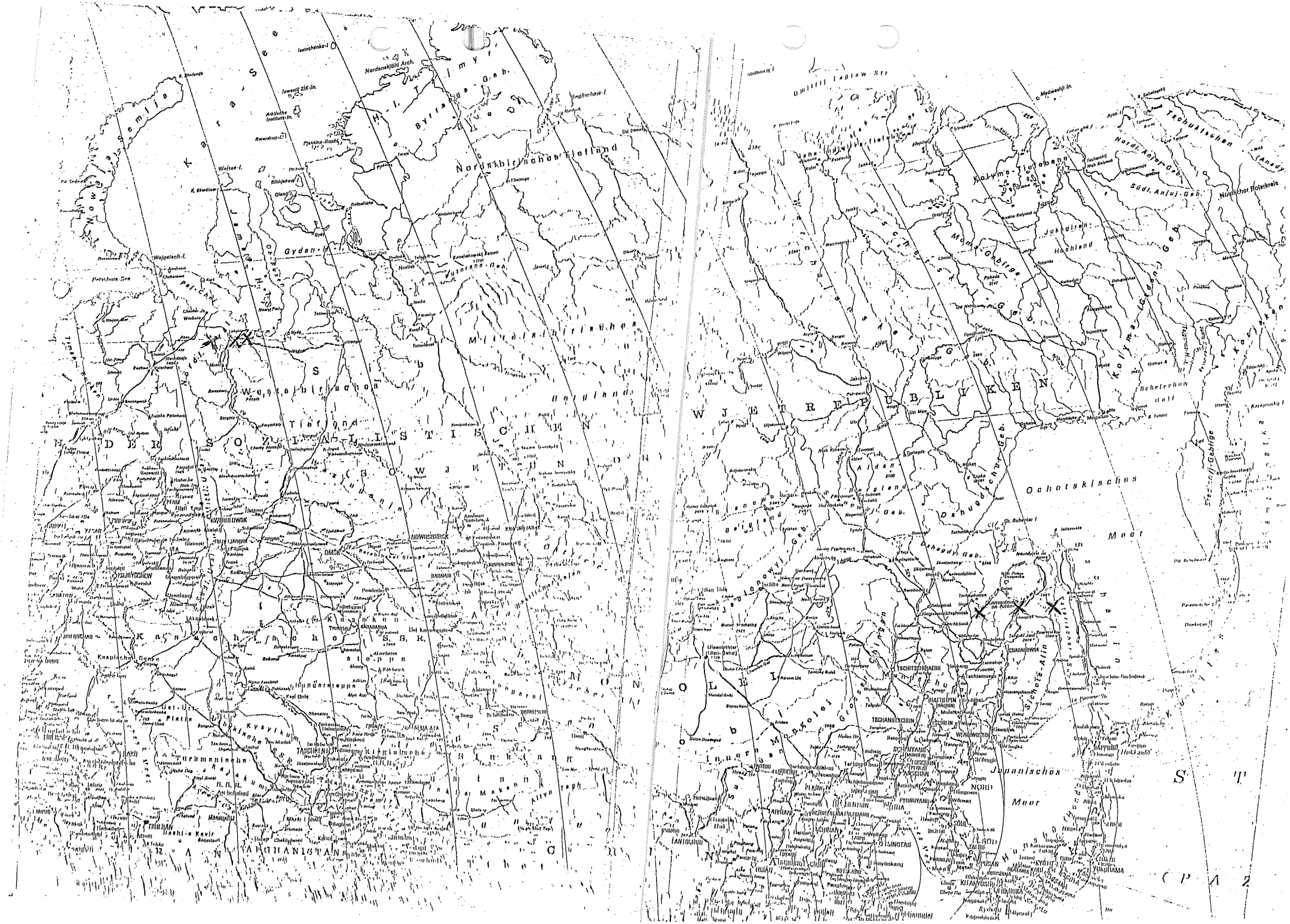
Nordenskjöld Arch.
Nordsibirisches Tiefland
Gydan-G.
Wilkitzki-Str.
Tiefland
Ochotskisches
Meer
Japanisches
Meer
Kolyma-Tiefland
Jukagirisches Hochland
Mach-Gebirge
Südl. Anjuj-Geb.
Nördlicher Polarkreis
Tschukotschen
Nordl. Anjuj-Geb.
Sichote-Alin
Stanowoi-Gebirge
Dahurischer Geb.
Aldan
Jablonowyi Geb.
Großer Chingan
Inneres Mongolei
Kasachstan
Turkmenistan
Kyzylkum
Karakum
Hindukusch
Afghanistan
Kaschmir
Tibet
Kuldscha
Ili
Tarbagatai
Alataw
Kaschgar
Tashkent
Samarkand
Bukhara
Khiva
Aral
Kaspisches
Meer
Tashi-e Kavir
Nanking
Hankow
Shanghai
Tientsin
Peking
Mukden
Harbin
Tschangtschun
Tschitschihaerh
Tschangtschiakou
Tsinan
Tsingtao
Nagasaki
Kyushu
Shikoku
Kitakyushu
Yokohama
Tokyo
Osaka
Kobe
Kyoto
Nagoya
Sapporo
Hokkaido
Sakhalin
Kamchatka
Petropawlowsk
Ussuriskaja
Wladiwostok
Chabarowsk
Blagoschtschensk
Tschita
Irkutsk
Jakutsk
Ulan Bator
Ulan Ude
Omsk
Tomsk
Barnaul
Semipalatinsk
Alma Ata
Taschkent
Kyzyl Kum
Karaganda
Kuznetsk
Novosibirsk
Krasnojarsk
Jenisseisk
Tiksi
Ust Lena
Ust Maya
Ust Mil
Ust Olenek
Ust Yana
Ust Vilyuy
Ust Ilimsk
Ust Kut
Ust Urt
Ust Urgal
Ust Ussuriskaja
Ust Ussolje
Ust Tsilma
Ust Tsilma
Ust Tsilma

per liter. Här har som lägst framtida förbättringar.

Lennart Lundegårdh

Nytt vittnesmål: SvD mars april 1980

Papadopoulos?

Raoul Wallenberg var i livet på 60-talet

Ett nytt vittne styrker tidigare uppgifter om att Raoul Wallenberg skulle ha funnits i sovjetisk fångenskap så sent som på 60-talet, erfar SvD.

Det nya vittnesmålet kommer från en sydeuropé, född i Sovjetunionen. Mannen har förhörts av UD-tjänstemän från Stockholm som betecknar honom som tillförlitlig.

Han fängslades i början av 60-talet, anklagad för spioneri och kom till sitt nya hemland för några år sedan efter ett tiotal år i sovjetiska läger och fängelser.

Mannen säger sig ha hört talas om en svensk, vars existens de sovjetiska myndigheterna förnekade, av flera olika medfångar. Han hänvisar bl. a. till en ukrainsk nationalist, som skulle ha träffat svensken i genomgångslägret Alexandrovsk Central.

Det stämmer med tidigare uppgifter från Abraham Kalinski, som säger att Wallenberg fördes till detta läger. Det nya vittnet nämner också att han hörde om svensken av den amerikanske kommunisten Cecil Stoner, som dog 1965 i sovjetisk fångenskap.

Stoner skulle ha sagt till sin sydeuropeiska medfånge att svensken via en tysk medfånge hade försökt smuggla ut ett meddelande om sin existens till omvärlden.

Den nu aktuelle mannen har själv inte träffat "svensken". Hans berättelse betecknas dock av svenska diplomater som trovärdig och han själv som stabil och eftertänksam.

Utsagorna anknyter också till flera vittnesmål på sistone, bl. a. den utvisade ryssen Jurij Belov som också säger sig ha hört om en svensk av amerikanen Stoner.

Ingmar Lindmarker

THE LOST HERO OF THE

THE SEARCH FOR SWEDEN'S RAOUL WALLENBERG

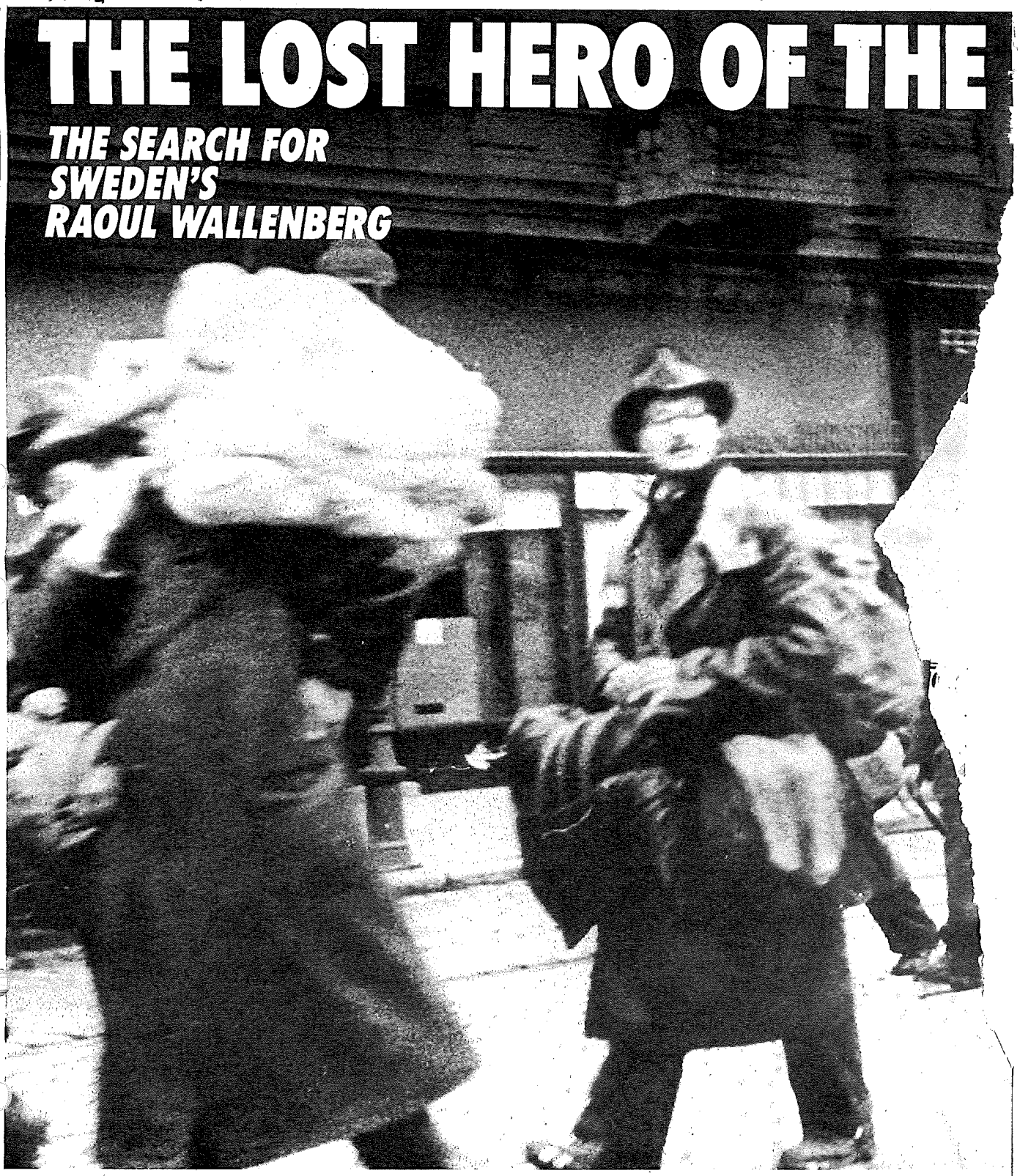

Pressens Bild/Photo Reporters; inset: Svenskt Pressarchiv; CBS News

HOLOCAUST

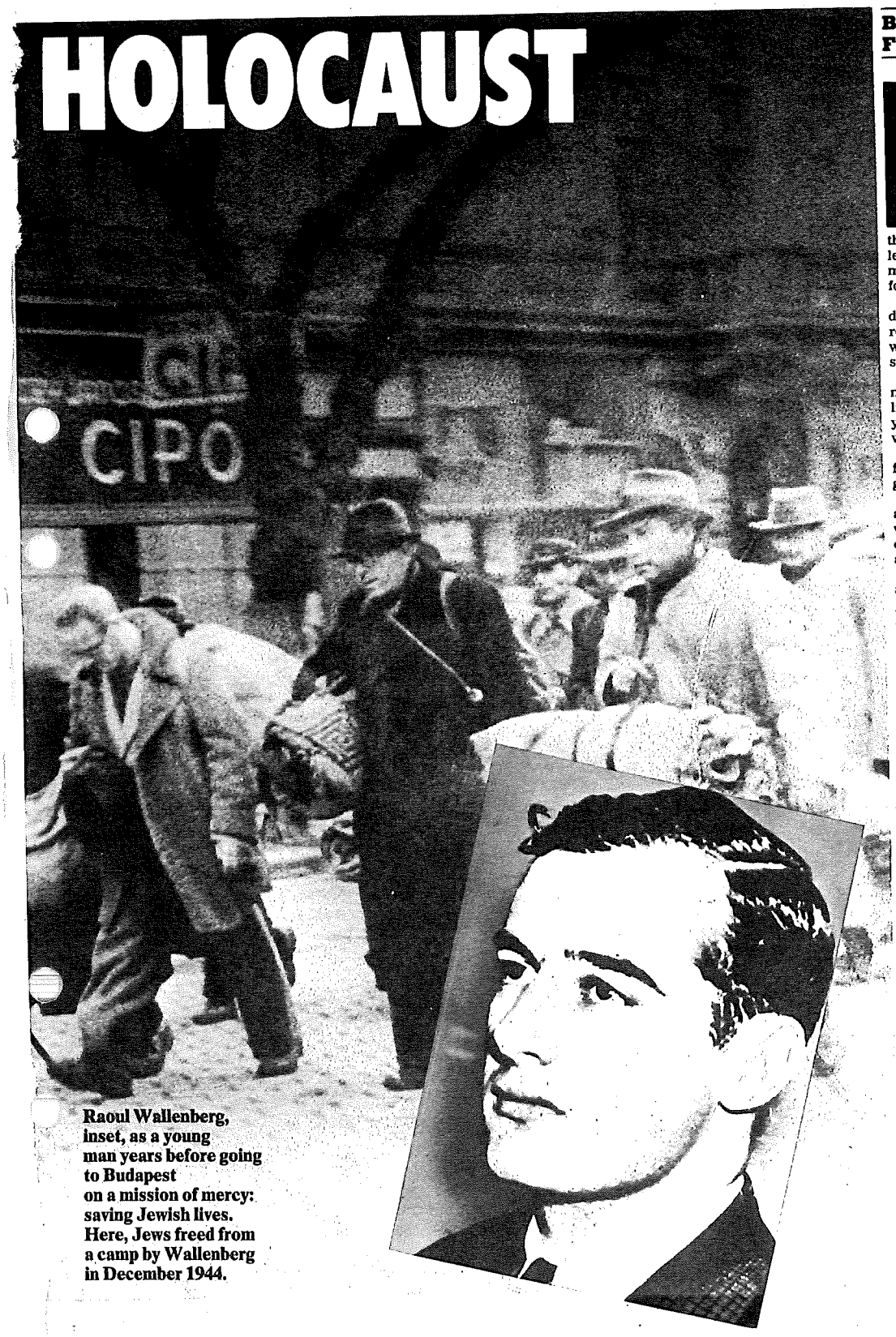

Raoul Wallenberg, inset, as a young man years before going to Budapest on a mission of mercy: saving Jewish lives. Here, Jews freed from a camp by Wallenberg in December 1944.

By Elenore Lester and Frederick E. Werbell

During the late fall of 1944, five men sat down to dinner in the Budapest home of Lars Berg, a Swedish diplomat. Adolf Eichmann was present with an aide. The others were 32-year-old Raoul Wallenberg, then a special attaché to the Swedish legation, and another Swedish diplomat. A strangely civilized dinner party for an uncivilized time.

"It seemed like an ordinary, pleasant dinner party," Berg said of that event recently. "We drank brandy. No voices were raised. But we could see the Russian artillery fire from our window."

Berg, today the second-ranking diplomat in the Swedish Embassy in Brasília, remembers one exchange between young Wallenberg and Eichmann that was anything but casual table talk.

Wallenberg said, "Look, you have to face it. You've lost the war. Why not give up now?"

Berg recalls that Eichmann argued at first, then said that he knew the end was near but that he would continue to do his job even though he would probably be killed.

Then Eichmann faced Wallenberg and said, "Don't think you are immune just because you are a diplomat and a neutral."

A few days later, Wallenberg's car, which was well known in Budapest, was rammed by a German truck and demolished. But Wallenberg wasn't in it at the time.

When Wallenberg spoke to Eichmann about the incident afterward, Eichmann said, "We'll try again."

Raoul Wallenberg had incurred Eichmann's wrath because his mission in Budapest directly conflicted with Eichmann's. A scion of one of Sweden's most illustrious families, often referred to as "the Rockefellers of Sweden," Wallenberg had been sent to Budapest on July 9 by the Swedish Government on a special one-man mission to save Jewish lives.

It was a time in the destruction of European Jewry for clutching at slender straws. The Nazis, clearly losing the war, were obsessed with wiping out the remaining Jews under their control. Desperate attempts were launched to save Jewish lives. Thirty-two commandos from what was then Palestine parachuted into Yugoslavia in the vain hope of making their way to Hungary to rescue Jews; their mission failed. Joel Brand, a Hungarian leftist Zionist, futilely tried to arrange an exchange with the Nazis of trucks for Jews. The Roosevelt Administration, prodded by Treasury Secretary Henry Morgenthau Jr., finally recognized the plight of the

Elenore Lester writes frequently for this Magazine. Frederick E. Werbell is a rabbi who was born and brought up in Sweden. At work on a book about Raoul Wallenberg, they both did research for this article, which was written by Miss Lester.

KÖNIGLICH
SCHWEDISCHE GESANDTSCHAFT

Name: Agnes Mandl

ARBEITSBESCHEINIGUNG

Die Kgl.Schwedische Gesandtschaft bescheinigt hiemit,dass Frl.

Agnes Mandl

bei der Repatriierungsabteilung der Gesandschaft und des Schwedischen Roten Kreuzes ständige Arbeit leistet.

Budapest,den11.August 1944.

Kgl.Schwedischer Gesandtschaftsekräter.

Top: As a young girl, Agnes Mandl was issued a pass by Raoul Wallenberg that saved her life; today, as Mrs. Agnes Adachi (bottom, left), she lives in Forest Hills. Right: Wallenberg, seated, meeting with the Jewish Council of Budapest. Opposite page, far right: Hungarian Jews, wearing mandatory yellow stars, line up in front of the Swedish Embassy to apply for protective passports. Inset: Adolf Eichmann, who was sent by Hitler to bring "the final solution" to Hungary.

Bottom left: Sylvia ... bottom right: Archives ... re De Documentation Juive Contemporaine

Jewish Encyc; Archives, courtesy of YI; m; inset: YIVO Institute for Jewish Research

border or brought them bread, soup and medical supplies in the middle of the night when he had no more passports to give out.

Wallenberg did not look like a hero. His manner was subdued and businesslike, his face sensitive, his voice usually soft. Unlike the tall, blond Swedes at the embassy, he was of medium height, dark-eyed and his dark hair was thinning.

If the Germans never stopped Wallenberg, the Russians apparently did. They were immediately suspicious of him. They knew of his capitalist family background. They wondered about his apparently charmed life under — and his influence with — the Nazis. They wondered, too, about who furnished the large sums of money he used in his rescue operation. And finally, they wondered whether he might be an American spy.

On Jan. 17, 1945, three and a half weeks after the Russians entered Budapest on Christmas Eve, Wallenberg and his driver, Vilmos Langfelder, and two Russian officers set out for Debrecen, some 120 miles east of Budapest. Wallenberg wanted to get the Russians' help in dealing with the Arrow Cross gangs. Neither he nor his driver ever returned.

□

Wallenberg acted with such passi

Left: Hungarian women and children arriving in Auschwitz. Inset, far left: Wallenberg rented this Budapest house and others — some with his own money — and turned them into havens for condemned Jews. Above: Wallenberg at age 3 with his mother. Below: Nina Lagergren and Guy von Dardel, Wallenberg's sister and half brother, will participate in an international forum on the case in Stockholm on May 2.

Joan Adler

and humanity that Albert Einstein recommended him for the Nobel Peace Prize in 1949. The Swedes made only a low-keyed, intermittent effort after World War II to get the Russians to tell what had become of him, but there are several thousand Hungarian Jews and the world who can never forget what he did. Wallenberg's name is being resurrected today mainly because his immediate family and their friends, supported by a handful of experts on his case, believe that he is still alive in the Soviet Union, a prisoner for 35 years.

Just last January, the release in Sweden of Foreign Ministry documents dealing with the Wallenberg case between 1945 and 1949 revealed enough missed diplomatic opportunities to cause one of the leading dailies, Aftonbladet, to denounce the "betrayal" of Wallenberg and to prompt former Prime Minister Tage Erlander to say that it is time to recognize him as "one of the greatest Swedes of our time."

On May 2 and 3, the Free Raoul Wallenberg Committee, primarily made up of influential Swedes and Americans, will hold an international hearing in Stockholm, designed to focus on the most recent signs that Wallenberg may be alive and to induce the Soviet Union to produce him if he is, or to offer a satisfactory explanation of what became of him.

President Carter and Israel's Prime Minister Menachem Begin have expressed interest in the case, as have Senators Claiborne Pell, Frank Church, Daniel Patrick Moynihan and some British Members of Parliament. Some 100 religious, educational and community organizations in the New York area have launched a campaign to acquaint Americans with the Wallenberg case and to have information about Wallenberg *(Continued on Page 28)*

Jews and in January 1944 formed the War Refugee Board to work on a limited number of rescue projects. Ira Hirschmann, a delegate from the board, was sent to Turkey and, working with the International Red Cross, succeeded in getting thousands of Balkan Jews released from camps. The board also asked the Swedish Government if it would send a representative to Budapest whose special function it would be to aid the rescue project. The situation in Hungary then was desperate.

The pro-Nazi Hungarian Government, sure of Hitler's defeat, had made surrender overtures to the Western Allies, to keep out the Russians, who were approaching rapidly. The Germans vetoed surrender and installed a more compliant Prime Minister. Besides, there was unfinished business: bringing "the final solution" to almost 900,000 Jews in Hungary, the last large remaining Jewish population in Europe. Hitler had become enraged by their continued existence in Hungary, his supposed ally. In March 1944, he had sent in German troops; he also had sent Eichmann to supervise the Jewish operation. By July, some 400,000 Jews had been deported from the countryside to be gassed in Auschwitz and Birkenau; 300,000 more remained in various deportation centers and concentration camps. In Budapest, 200,000 others had been penned in ghettos in star-marked houses, waiting.

By late fall, Germany's situation became so critical that it was no longer possible to transport Jews in cattle cars to Auschwitz. Eichmann solved that problem by starting a series of "death marches" to Strasshof, an infamous camp at the Austrian border, 120 miles from Budapest. So many thousands died in ditches along the way that some Nazi leaders objected. Even Heinrich Himmler, at this point certain of the collapse of the Third Reich, forbade further liquidation of the Jews. But Eichmann persisted, aided by the Hungarian Nazis, Prime Minister Ferenc Szalasi's Arrow Cross Party. Between 10,000 and 15,000 Jews were killed by Arrow Cross street gangs roaming the city, pulling people out of houses, shooting them in the streets and dumping them in the Danube. Frozen corpses floated in the river alongside blood-streaked ice floes.

By January 1945, Sweden's Raoul Wallenberg had distributed Swedish passports to at least 20,000 Budapest Jews and he had sheltered 13,000 of them in "safe" houses, which had been rented by Wallenberg and which flew the Swedish flag. These 20,000 Jews thus came under the protection of the Swedish Government and most were spared the massacre that engulfed 90,000 other Budapest Jews.

In carrying out his rescue operation, Wallenberg cared little for his own safety and yet seemed immune to harm by the Germans. He stood on top of a deportation train handing out Swedish papers to all the hands that could reach them, then insisted that the people holding them be allowed off the train. With his own hands, he pulled people out of "death marches" to the Austrian

"Mad Raoul Wallenberg: Budapest" by Per Anger; inset: Black Star

Imported Izmira Vodka.

REVOLUTIONARY VODKA WITHOUT REVOLUTION

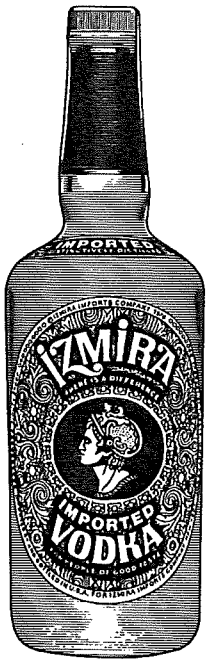

With the Russians or without the Russians, one imported vodka still stands out. Izmira. Turkey's finest. The only one distilled from pure, white beets.

Try it. You'll understand why nothing else comes close. Not in sophistication or perfection.

Fiercely loyal Izmira drinkers would have it no other way. And neither will you.

80 Proof. Distilled from White Beets. © Imported and Bottled by Izmira Imports Co., N.Y.

WALLENBERG

Continued from Page 25

included in Holocaust studies programs.

The Sakharov Human Rights Committee, which is a co-sponsor of the May 2 forum, is sending representatives to Stockholm. The novelist Elie Wiesel plans to attend. Gideon Hausner, who prosecuted Eichmann in Israel for crimes against humanity, will participate, as will the Nazi-hunter Simon Wiesenthal, who has been interested in Wallenberg's disappearance for 12 years and who refers to him now as "a holy man."

Wiesenthal says that it is more important to find Wallenberg than to find Nazis, and he believes that Wallenberg must be regarded as alive unless the Russians can furnish better evidence than they have of their claim that he is dead. Wiesenthal is particularly concerned that the Stockholm meeting should not turn into "an anti-Communist assembly," but should be an effort solely directed at learning "the whole truth about Wallenberg."

□

In 1944, Wallenberg became the counterforce to Eichmann in Budapest. The neutral embassies were the Budapest Jews' only lifeline. Switzerland, Spain, Portugal and the Vatican had assisted Jews, but on a far more limited scale than Wallenberg's operation. They had set up a few safe houses and issued protective passports to those Jews who had the initiative and the contacts to obtain them. After Wallenberg's arrival, they stepped up their efforts. The Vatican representative in Budapest, for example, did away with the requirement that Jews be baptized before they could be helped. In all, the neutral embassies saved about 20,000 Jews.

Wallenberg had pulled together a staff of some 400, nearly all Jews, to give out passports, gather information, distribute supplies and protect the 32 safe houses he had set up on the Pest side of the Danube, where most of the city's Jews lived — plus special shelters housing 8,000 children. What is more, Wallenberg issued passports wholesale. Theoretically, these papers indicated that the holders were about to be admitted to the issuing countries; passport holders were deemed to be under the protection of the issuing countries and therefore exempt from deportation. It didn't always work. In a country long known for anti-Semitism, the Arrow Cross gangs were able to function with little resistance from the general population. Christmas Day 1944 was marked by the machine-gunning and beating with rifle butts of 78 small children in one of the shelters Wallenberg had set up.

It was Wallenberg's shrewdness, courage and dedication that allowed him to succeed as much as he did. His role was twofold. He had to give terrified Jews the feeling that they could save themselves; and he had to deal with the Nazis, at times winning secret friends among them, and at other times confronting them with threats as to what would happen to them after the war. He could when necessary confront Nazis head on with a blaze of moral authority. For example, he confronted Arrow Cross thugs with their rifles poised and shouted, "Cowards! Slobs! What criminal arrogance! How dare you enter a Swedish-protected house! Nothing takes place here without my permission!" He dressed "Aryan-looking" Jewish young men in S.S. uniforms and set them to guarding safe houses. They hustled off groups of Jews headed for deportation and led them to safety, telling guards they had "higher orders from headquarters."

Wallenberg turned up along the route of death marches with his large car and his driver. The impact of his presence was described recently by Susan Tabor, a librarian at the Hebrew Union College.

"He gave us the sense that we were still human beings," she said. "My mother and I were among thousands taken one night to stay at a brick factory outside Budapest. There was no food, no water, no sanitation facilities, no light. Then Wallenberg appeared and said he would try to return with passports, or 'safety passes,' as we called them, and would also try to get medical attention and sanitation facilities. Soon afterward, some doctors and nurses came from the Jewish Hospital.

"The point about Wallenberg is that he came himself. He talked to us and showed us that one human being cared about what was happening to us."

Wallenberg's presence on the scene was also a reminder to the Nazis that their depravity was being observed and recorded. He verbally reminded them that the United States had announced that it would treat those committing outrages against civilians as war criminals, not as soldiers. At one point, as the Russians were beginning to penetrate into Pest, the Germans and the Arrow Cross men plotted a last-minute extermination of the ghetto. However, one of Wallenberg's contacts, a member of the Budapest police department and a leader of the Arrow Cross, objected. He warned the German commander that if the action was carried out, Wallenberg would see to it that they would all be judged as murderers. The action was called off. Because of this episode, Wallenberg is also credited with indirectly saving an additional 70,000 Jews living in the central ghetto in Pest.

□

Russian units entered Budapest on Christmas Eve of 1944, taking the city house by house, the fighting raging on until February 14. Wallenberg was living on the Pest side of the Danube, near the two Jewish ghettos. On Jan. 10, his colleague at the legation, Per Anger, urged him to move with the Embassy to the safer Buda side, where the neutral

(Continued on Page 32)

Continued from Page 28

embassies were located and where there was less chance of meeting up with roving Arrow Cross gangs. Wallenberg refused.

On or about that night, Wallenberg turned up at a house which flew the flag of the International Red Cross at 16 Benczur Street, on the Pest side of the river. Among the 25 prominent Jews who had already found refuge there was Steven Radi, today a New York businessman.

"He looked pale and thin — exhausted," Radi recalled. "He said the Nazis were looking for him. He asked if he could stay. Of course, he was well known to everyone. I think he stayed for about a week. He had a very soft way of speaking, but when he spoke people listened. We just talked about the war, what was going on out there.

"Then, about the 15th, the Russians came. They came up through the basement. They were going house to house that way. They looked at our papers. They were polite. The soldier who looked at Wallenberg's said he would have to call a higher officer. The higher officer looked and asked him to come with him to headquarters. Wallenberg left with him without taking any of his personal things. We thought he'd be gone for a couple of hours, but he stayed away two days. When he came back, he was with two Russian officers. He seemed all right and in a good mood and said he had to go to Debrecen. That was where the Russians and the provisional Hungarian Government had set up headquarters. He took his things and left with the officers and his driver. That's all I know. I always thought he died in the street fighting."

Radi believes Wallenberg feared only the Nazis. However, Charles Wilhelm, today a lawyer in Brussels, who also saw Wallenberg just before he left, is certain that he was less calm than he appeared when he went off with the Russians. Wilhelm recalls Wallenberg saying, "I don't know whether I am in custody or a guest."

According to other witnesses, Wallenberg insisted on stopping along the way at an office he had set up on Tatra Street. An assistant reported that Wallenberg handed him a large sum of money and asked him to take care of people as well as he could since he didn't expect to get back for eight days. He also stopped at the Swedish Hospital and inquired about conditions there. He never returned.

□

When the Russians took Budapest in February 1945, they questioned the members of the Swedish legation intensively as to who Wallenberg was, what he was up to and especially where his money came from. The Swedes said it came from the United States, knowing that Wallenberg's mission had indeed been initiated by the American War Refugee Board. This did not go down well with the Russians. The Soviet Union and the Americans were already wary of each other's postwar motives in Eastern Europe.

Knowing that Budapest was now in Russian hands, Wallenberg's mother, not having heard from him in some time, inquired about him at the Soviet Embassy in Stockholm in February 1945. Ambassador Alexandra Kollontay assured her that her son was safe in Moscow, suggesting that it would be best to keep the matter quiet.

Keeping the Wallenberg matter quiet and low-keyed seemed to become one of the objects of Swedish diplomacy over the years. Perhaps as a result, the Swedish Government has managed to extract only three contradictory official statements on Wallenberg from the Russians.

The first was delivered on Jan. 16, 1945, the day before Wallenberg disappeared: "Measures have been taken by the Soviet military authorities to protect Mr. Raoul Wallenberg and his belongings."

On Aug. 18, 1947, Deputy Foreign Minister Andrei Vishinsky stated in reply to Swedish inquiries that Wallenberg was "not known in the Soviet Union" and was assumed to have died during the fighting in Budapest.

On Feb. 6, 1957, after several released Soviet prisoners claimed to have had encounters with Wallenberg, Deputy Foreign Minister Andrei Gromyko said that a search of the archives of Lubyanka prison had turned up a report dated July 17, 1947, stating that a prisoner, known as "Walenberg" had died in his cell the previous night of a heart attack. The Swedish Government was never shown a copy of this report, nor did it ever receive an explanation of why 'Walenberg' had been imprisoned in the first place.

Nevertheless, reports kept coming in that Wallenberg was still alive. On a visit to Moscow in January 1961, Nanna Svartz, an eminent Swedish professor of medicine, discussed the Wallenberg case with a Russian colleague Dr. A. L. Myasnikov. He said that Wallenberg was in a mental hospital. On the basis of this information, Swedish Prime Minister Tage Erlander requested permission from Soviet leader, Nikita Khrushchev, to send a Swedish doctor to Moscow to bring Wallenberg home. Khrushchev angrily retorted that they knew nothing about Wallenberg in the Soviet Union. Myasnikov later said that Dr. Svartz had misunderstood him. Dr. Svartz saw Myasnikov three more times before his death, but she could never persuade him to retract his denial. She plans to attend the Stockholm hearing.

Aleksandr I. Solzhenitsyn's contribution to the Wallenberg story is perplexing. In "The Gulag Archipelago," he de-

Pr... Bild/Photoreporters

A group of Hungarian Nazis, who had made threats against Wallenberg, standing near the Swedish Embassy in January 1945.

scribes an encounter in prison with a Swede known as Erik Arvid Andersen, who said his father was a billionaire (Solzhenitsyn expresses skepticism) and who had been sentenced for a long term. However, the encounter supposedly took place in the early 1950's and Andersen's personal history is nothing like Wallenberg's, aside from the family wealth.

When Solzhenitsyn came out of the Soviet Union, he discussed the case with Swedish authorities and visited Wallenberg's mother. According to Wallenberg's half-sister, Nina Lagregren, he encouraged the family to persist in their efforts to locate and free Wallenberg.

It was, in fact, Wallenberg's mother, Maj, who remained until her death last year the strongest force behind the Wallenberg movement, and who never believed that he could be dead. She kept the family thinking of him constantly, never celebrating a family occasion without remarking, "If only Raoul could be with us." In 1970, she appealed to the American State Department to make an inquiry. The matter was researched and a report written, awaiting Secretary Henry Kissinger's signature. The report was never signed, as a Swedish journalist discovered last year. Mr. Kissinger's office was queried about this some months ago. Several weeks later, the reply came back: "No comment."

The last report that Wallenberg was seen in Russia came two years ago from Jan Kaplan, a Russian Jew who said that in 1975 in Butyrka prison he had met a Swede who had been in prison for 30 years but was in good condition. When Kaplan's account (in a letter to his daughter in Israel) became public, Kaplan was rearrested in the Soviet Union and has since disappeared. Kaplan's story is one of some 15 accounts of sightings of Wallenberg over the years.

□

The recently released Foreign Ministry papers show that the Swedes evaded many opportunities to press the Russians and endured countless rude rebuffs when they did press. They even failed to try to obtain information from released Soviet prisoners who had reported seeing Wallenberg in the Soviet Union.

The papers also show that, in April 1945, Averell Harriman, the United States Ambassador in Moscow, and Secretary of State Edward R. Stettinius Jr. offered Staffan Söderblom, the Swedish Ambassador in Moscow, help in the Wallenberg matter. The American Government felt a responsibility since Wallenberg had been sent to Budapest at the request of its War Refugee Board. However, Söderblom refused

Maupintour's Beautiful America

See the USA

MAUPINTOUR QUALITY
High quality escorted tours. In-depth sightseeing, the right hotels, most meals, entertainments, limited size. Comprehensive but unhurried, time for your own adventures. Maupintour's care and management assure you see everything you should see. Join us!

CALIFORNIA
Los Angeles, Beverly Hills, Universal Studios, Disneyland, Santa Barbara, Solvang, Hearst Castle, Carmel, Big Sur, Yosemite, San Francisco plus the giant redwoods. 12 to 16 days.

PACIFIC NORTHWEST
Alaska, too! 7-day Inside Passage cruise to Ketchikan, Juneau, Glacier Bay, Sitka. Seattle, Puget Sound, Mt. Rainier, Victoria, Vancouver. 14 days.

TETON/YELLOWSTONE GLACIER PARKS
Tour three great National Parks—Yellowstone, Glacier, Grand Teton. Old Faithful, Helena, Great Falls. 13 days.

GRAND COLORADO
Begin Denver. See Boulder, flatirons, Estes Park, Rocky Mountain National Park, Trail Ridge Road, Vail, Aspen, jeep trail ride, Silverton, train to Durango, Mesa Verde, Royal Gorge, Colorado Springs, cog-rail ascent to the top of Pikes Peak. 8 days.

SOUTHWEST
New Mexico, Arizona, Utah. Scottsdale, Phoenix, national parks, Grand Canyon, Monument Valley, Albuquerque, White Sands, Carlsbad Caverns, Bandelier, Taos, Santa Fe. 3 8-day programs.

OPERA TOURS
Santa Fe Opera, Taos, Indian pueblos, 9 days. Seattle Ring Of The Nibelung, Victoria, Mt. Rainier, 9 days.

CAPE COD
The "Islands", salty sea air. 8 days.

FALL FOLIAGE
Colorful! Maine to Vermont. 10 days.

HISTORIC EAST
Colonial New England plus Boston, New York, Philadelphia, Washington, D.C. and Williamsburg. 8 to 15 days.

THE SOUTH
Four different programs: Grand Kentucky, Tennessee/The Old South, Deep South Circle, Kansas City/Ozark Festivals. 7 to 13 days.

ALASKA
Inside Passage, Glacier Bay, Klondike, Skagway, Alaskan Highway, Pipeline, McKinley, Fairbanks, Anchorage. 4 different tours. 14 to 15 days.

HAWAII DELUXE
3 or 4 islands, everything included. Deluxe rooms, best resorts, choice dining, entertainments. 9 or 13 days.

Ask your Travel Agent for brochures or send this coupon to Maupintour.

☐ Alaska ☐ British Isles ☐ Canada ☐ Greece
☐ Concorde Collection ☐ Cruise Tours ☐ Orient
☐ East Africa ☐ Egypt/The Nile ☐ Galapagos
☐ Guatemala ☐ India ☐ Red Sea Cruise ☐ Israel
☐ Oberammergau Passion Play ☐ Scandinavia
☐ Hawaii ☐ Mexico ☐ Middle East ☐ The USA
☐ Spain/Portugal ☐ USSR/Eastern Europe
☐ South America ☐ S. Pacific ☐ Western Europe

quality escorted tours since 1951 Maupintour

Maupintour, 408 E. 50th St., New York, New York 10022. 212/688-4106.

name
address
city
state/zip
my travel agent
nym-usa

We CLEAN Your SHEARLING, SHEEPSKIN, SUEDE & LEATHER GARMENTS!
IN OUR PLANT—SPECIALISTS SINCE 1938
BRING OR MAIL ITEMS TO:
LEATHERCRAFT PROCESS
54 West 56th Street,
(Nr. 6th Ave.) N.Y., N.Y. 10019
For U.P. Pickup Call—JU 6-3737

$200 CONVERTIBLES

New York City's largest selection of $200 convertible sofabeds. Values to $400.

JENNIFER HOUSE Immediate Delivery

EAST 28th ST. 404 Park Avenue So. (cor 28th St) LE 2-4697 Open Daily 10-6PM
EAST 54th ST. 1014 Second Avenue (bet 53rd & 54th Sts) 751-1720 Mon thru Fri 10-9PM Sat 10-6PM
EAST 79th ST. 1530 Second Avenue (bet 79th & 80th Sts) 535-1242 Mon thru Fri 10-9PM Sat 10-6PM

ALL STORES OPEN SUNDAY 12-5PM

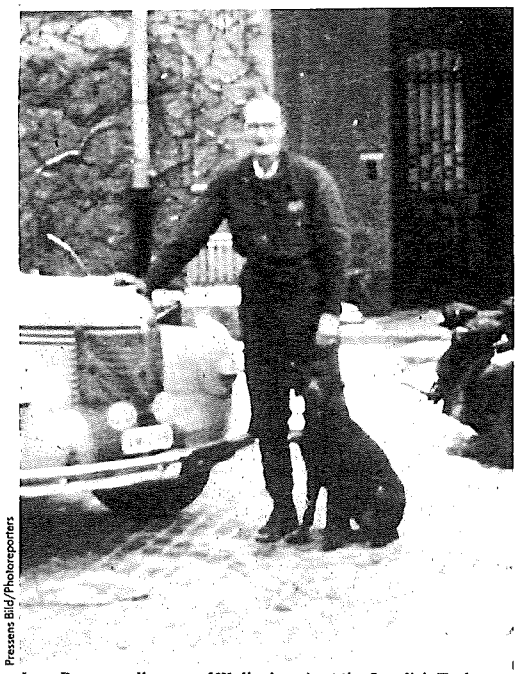

Pressens Bild/Photoreporters

Lars Berg, a colleague of Wallenberg's at the Swedish Embassy, also took part in the rescue mission, which saved 90,000 Jews.

the offer, saying the Russians were doing everything possible.

About a year later, Ambassador Söderblom had a private audience with Stalin. As the Swedish press noted recently, Söderblom appeared more eager to impress the Foreign Ministry and appease Stalin than to resolve the Wallenberg case. In his report, Söderblom noted that although Stalin does not normally talk to ambassadors, he received him cordially and listened sympathetically.

Söderblom said that he told Stalin, "I personally believe that Wallenberg was the victim of an accident or robbers in Budapest." He did not offer, by way of exchange, to take up with his Government any matter of interest to Stalin. He thus, as was not lost on the Swedish press, offered Stalin an easy out; as Söderblom noted in his report, Stalin wrote Wallenberg's name on a piece of paper and promised to look into it. And that was that.

Sweden's former Prime Minister Tage Erlander, in a recent television interview, said the conversation was ill-advised because it tied the hands of lesser Soviet officials who might fear to act on a matter in which Stalin had shown interest.

In 1949, Secretary of State Dean Acheson, responding to an appeal from Wallenberg's half-brother, again offered American support. Again the offer was refused — by a new Swedish Ambassador in Moscow, Rolf Sohlman, who reported home, "We cannot drive tandem with the Americans."

The Swiss behaved differently when one of their diplomats was taken by the Russians at about the same time that Wallenberg disappeared. Getting no response to their queries, the Swiss took into custody two Russians, known to be spies. Adding six other Russian defectors, the Swiss made an exchange for their diplomat.

During the early 1950's, the Russians hinted to the Swedes that an exchange of individuals was possible. A Swedish chargé d'affaires, Ulf Brack-Holst, reported that he had inquired about Wallenberg and got the response that the Russians were interested in certain people in Sweden. Now the Swedes had an opportunity to reply and request Wallenberg in exchange. However, Swedish Foreign Minister Bo Osten Unden felt it expedient simply to turn over all the people the Russians asked for, except five who were seriously ill, asking nothing in return.

Even Dag Hammarskjold, Secretary General of the United Nations, rejected an opportunity to plead Wallenberg's case, as was revealed four years ago in the memoirs of Carl-Fredrik Palmstierna, who served as personal secre-

The Olga Plus with Lycra*

"SUDDENLY SMOOTH*" THE FIRST FULL-FIGURE BRA WITH THE OLGA TOUCH*

If you're a C, D or DD figure, now you too can enjoy The Olga Touch* of quality, fit and fashion smoothness. Even if you've never been able to wear Olga before! Incredibly comfortable too: plush cushioned straps, flexible underwire support, in no-seam **Dacron*** polyester and soft nylon/**Lycra*** spandex. Don't be harnessed for life in stiff bulky bras that show. Discover Suddenly Smooth.* So especially for you, Olga doesn't even make it in A or B! #319 Nude, White. 32-38 C-D-DD, 13.50.

*DuPont registered trademark

Available at
Lord & Taylor, All Stores
and other stores with fashion spirit.

behind every OLGA® there really is an Olga

HOW TO LOOK PREPPIE RIGHT DOWN TO YOUR TOES.

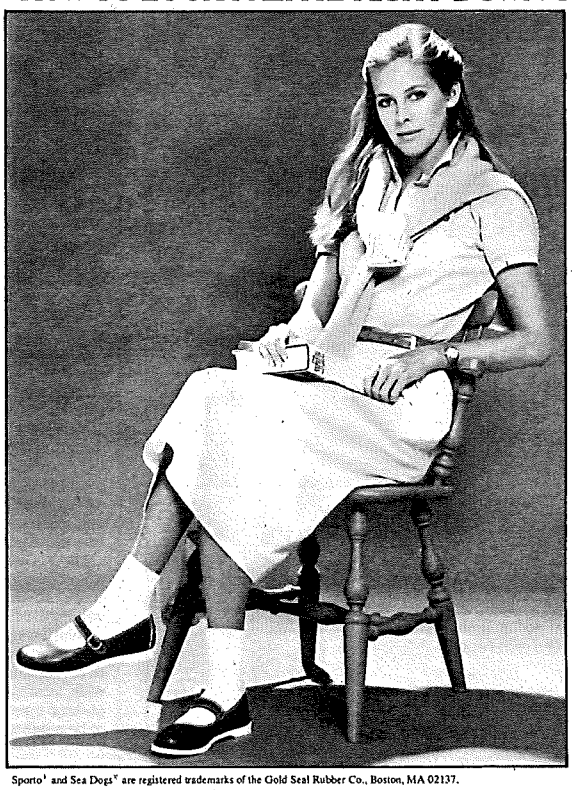

The look is All-American wholesome. Just plain Mary Jane. And it starts with both feet on the ground in suit-you-to-a-T-straps like these.

You'll find our jaunty Sea Dogs® at Macy's (Herald Square), Filene's, The Lodge at Harvard Square, Hess's (Allentown) and other fine stores.

SPORTO®
by Gold Seal

Sporto® and Sea Dogs® are registered trademarks of the Gold Seal Rubber Co., Boston, MA 02137.

IMPORTED AND BOTTLED BY PARK AVENUE IMPORTS, N.Y.C. 52 PROOF

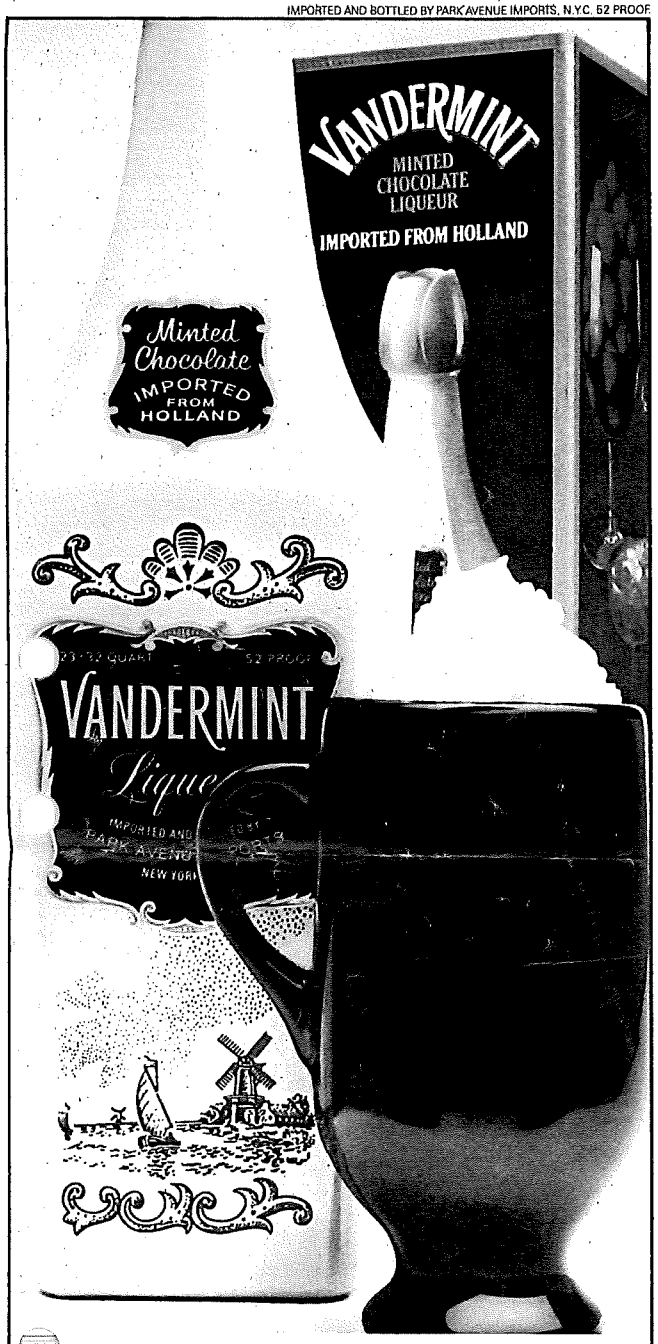

Dutch Coffee

Get into the spirit of things with this luscious Dutch Coffee: Pour 1½ oz. of Vandermint in a cup and fill with hot coffee. Top it off with whipped cream for a real "Dutch treat." Making it with Vandermint makes the difference.

by Vandermint.

THE MINTED CHOCOLATE LIQUEUR IMPORTED FROM HOLLAND.

Free Vandermint Booklet of Drink and Food Recipes: Vandermint Recipes, Box 1645, Dept.NYT1, FDR Sta., N.Y. 10022

tary to King Gustav Adolf. Prompted by the Wallenberg Committee, Palmstierna tried to persuade the King to ask Hammarskjold to take up the Wallenberg case. The King threw it back in Palmstierna's lap and told him to ask Hammarskjold himself. Palmstierna reached Hammarskjold by phone.

"He answered in a stream of crystal-clear phrases that the fact that he himself was a Swede made it doubly difficult for him to put the case of a compatriot to the Russians," wrote Palmstierna.

Palmstierna attributes Hammarskjold's attitude to "that damned Foreign Ministry spirit!" that always regarded the issue as if it were a matter of "declaring war on Russia for the sake of Wallenberg."

□

The Wallenberg case is one of the most baffling and complex to have come out of the aftermath of World War II. What many find even more baffling is how a young man born into extraordinary comfort and security should have been willing to risk his life to save people who were so remote from his milieu. His one Jewish ancestor (who had converted to Christianity in the 18th century) doesn't begin to explain his motivation. The factors that shaped his humane heroism are not easily accessible. Nothing that he did up to the point at which he went to Budapest indicated the intensity of his compassion.

Early in life, Raoul Wallenberg had shown enormous intellectual curiosity. As a boy, he was an omnivorous reader and his education was supervised closely by his grandfather. (His father, a Naval lieutenant, died of cancer at the age of 23, three months before Raoul was born on Aug. 4, 1912.) His grandfather, Gustav, who served as Sweden's Minister to Japan and Turkey, wanted Raoul to have a good command of several languages and saw to it that the young man spent vacations in England, France and Germany, among other places.

Wallenberg family members not only founded Sweden's Enskilda Bank, but distinguished themselves as bishops and diplomats. Raoul's grand-uncle was Swedish Foreign Minister during World War I; another grand-uncle had been Swedish Minister to the United States.

In 1918, when Raoul was 6, his mother married Fredrik von Dardel, director of Sweden's Karolinska Hospital. The von Dardels had two children, Guy, now a prominent nuclear physicist and a visiting professor at the Stanford Linear Accelerator Center, and Nina, who is married to Gunnar Lagergren, an administrator of the Swedish royal court and the court's representative on legal issues affecting the crown.

The Wallenbergs had a family tradition of studying in the United States and Raoul studied architecture at the University of Michigan, graduating in 1935.

John Paul Slusser, who was Wallenberg's art teacher at Michigan, now retired, recalls him as a brilliant student with considerable artistic talent. Slusser once told Wallenberg he ought to be a painter, but the reply was, "No, we're all bankers in my family." Wallenberg went on to explain that it was family tradition to study or work in other jobs before members settled into the family business. Thus, Wallenberg's grandfather had been a stoker in a Pittsburgh steel mill.

A Michigan classmate of Wallenberg's, Sol King, now a retired architect in West Palm Beach, Fla., recalls him as warm, friendly, not in the least snobbish, with an Americanized predilection for hot dogs and sneakers. "We were both," King says, "very, very serious about our work and exchanged notes or information." Wallenberg won the top architectural award in his class, a medal given by the American Institute of Architects. In 1972, when King learned what Wallenberg had done in Budapest and how he had disappeared, he financed a series of annual lectures in Wallenberg's name at the school of architecture they had attended.

In 1935, after Wallenberg spent a summer of travel in Mexico, his grandfather sent him to work for a business firm in South Africa for a year, then to work in a Dutch bank in Haifa for a year, where he met German refugees and became sensitized to the Jewish problem.

His state of mind on returning home may be deduced from this recollection of the actress Viveca Lindfors, who remembers dancing with him in Stockholm in 1937, when she was 16 and Wallenberg 25.

"He took me up to his grandfather's office and I thought he wanted to seduce me," she says. "Instead he started telling me, almost in whispers, what was happening to the Jews in Germany. I was such a dumb girl! I just didn't understand it and didn't believe it. I thought he was trying to win my sympathy or something."

Raoul's younger sister, Nina, says he hated working at the family bank. He was "full of life and fun and said he couldn't bear sitting at a desk all day, saying 'no' to people. He hated boundaries, loved travel and the sea. He was an anti-snob — loved reading and Chaplin and the Marx Brothers."

Raoul hoped that through the family business he could get a job that used his architectural training. Instead Raoul became involved in an export business with a Hungarian Jew, Koloman Lauer, who since the outbreak of war could no longer travel between Budapest and Sweden. Wallenberg traveled for him, getting to know Budapest and its people.

□

Toward the end of the war, the Allies could no longer ignore the irrefutable evidence of Auschwitz. There were a number of last-minute plans to rescue the remaining Jews of Europe. The idea of bombing the railroad lines that led to Auschwitz and the crematories was rejected because, according to the Allies, military resources could better be employed elsewhere. Exploring another route, Herschel Johnson, United States Ambassador to Sweden, and Iver Olsen, director of the War Refugee Board in Sweden, asked the neutral Swedes if they would send someone on a rescue mission.

The Swedes agreed and Wallenberg was selected because he spoke German like a German and knew Budapest well. He had no diplomatic training, but he had a broad education in the United States and Europe.

Wallenberg was told that whatever money he needed would be made available. At first, he planned to go in August. However, when he read Swedish Foreign Ministry reports of the deportation trains and other horrors, he decided to leave at once. According to Nina Lagergren, he asked his superiors in the Foreign Ministry for carte blanche to use whatever methods he found necessary.

When he arrived in Budapest, he was an unprepossessing man. Despite his slightly balding head, he looked too young and sensitive for the nightmarish job ahead. Wallenberg's methods immediately disturbed his colleagues. Lars Berg, who was also at the Swedish legation in Budapest, recalled recently that he and his colleague Per Anger did a lot of arguing with Wallenberg.

"You see, we each had our own people to take care of," Berg explained. "Sweden was neutral so it was up to us to represent the interests of citizens of other countries who were in Hungary at the time. Anger had the United States, Britain, France. I had the others, China, the Netherlands, Belgium, Norway, Denmark and a thousand captured Russian soldiers."

The legation had already given out several hundred protective passes to Budapest Jews who had some sort of business or family connection with Sweden. When Wallenberg came, he was ready to give them out to anyone who asked.

"We were afraid there would be an inflation of the passes, they would no longer mean anything," said Berg. "We used to sit and argue about this, but Wallenberg always got his way because he was extremely persistent and said it was a matter of saving lives."

Wallenberg kept in touch with the Vatican and the neutrals — Switzerland, Spain and Portugal — each of which had its own area in Budapest with protected Jews. He also maintained contact with the Budapest police and the Nazis. These connections may have rung alarm bells for the Russians.

The Swedish diplomat Berg remembered that when the

(Continued on Page 62)

Give us an ashlar, internal angle stone, quoin, arch, pier, gablet, capital or cornice stone...and we'll give you a Cathedral.

We are completing the Towers of St. John the Divine with methods 600 years behind the times. As in medieval days, young apprentice stonecutters are learning the nearly forgotten art of hand finishing limestone building blocks. And so our great Gothic cathedral will rise by the hands of the people in the city around it.

But we need a lot of stones. And your contribution will be no ordinary donation. Given in your name, your stone will be an integral part of a masterpiece, an honor to the nation, and a record of our times. Forever.

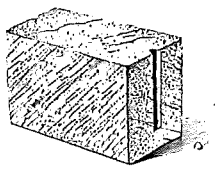

ASHLAR—$100. Principal masonry of the Cathedral. Hand-finished on outward face. We need hundreds of them.

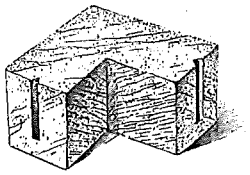

INTERNAL ANGLE STONE—$250. Multi-faceted, hand-finished blocks. Our gift to you: architectural blueprint of Cathedral Tower.

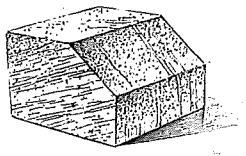

QUOIN—$500. Massive cornerstones, column bases, weathered sills. Our gift to you: limited edition set of Cathedral photographs.

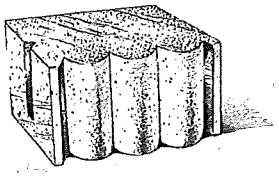

ARCH AND PIER STONES—$1,000. Thrice-rounded moldings and colonnette jambs. You receive your choice of one of gifts listed below.*

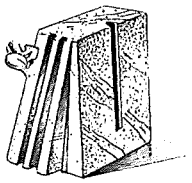

GABLET STONES WITH CROCKETS—$2,500. Carved half-capitals, fully molded capitals and bases. You receive your choice of two gifts listed below.*

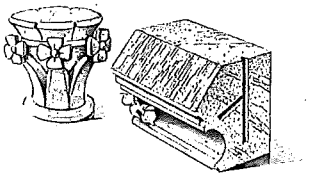

CAPITALS AND CORNICE STONES—$5,000. Traceried parapet stones and springers. Intricate three-dimensional hand carving. You receive all gifts listed below.*

[All donors receive certificates identifying their individually numbered stone(s). *Donors of deeply carved stones receive choice of (A) two signed reproductions of drawings by David Macaulay, author of *Cathedral;* (B) signed print of Jacques Hnizdovsky's woodcut of St. John the Divine; (C) original signed and numbered print of a mason's "boasting" pattern.]

Select the stone and the amount of your contribution. Complete coupon and mail today.

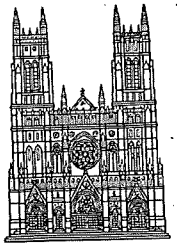

The Cathedral of St. John the Divine
Office of Development
1047 Amsterdam Avenue
New York, NY 10025 (212) 678-6993

YES, I would like to contribute a _____(name of stone). Enclosed is my check for $_____. I understand that by contributing $1,000, I will receive one of the gifts for deeply carved stones: ☐ A ☐ B ☐ C (check one). For $2,500, I may select two gifts (check two). For $5,000, I receive all three gifts and a special certificate. Please identify my stone in the name of _____

Name_____

Address_____

City_____State_____Zip_____

[Checks should be made payable to The Cathedral of St. John the Divine (b). All contributions are tax-deductible.]

NYT1

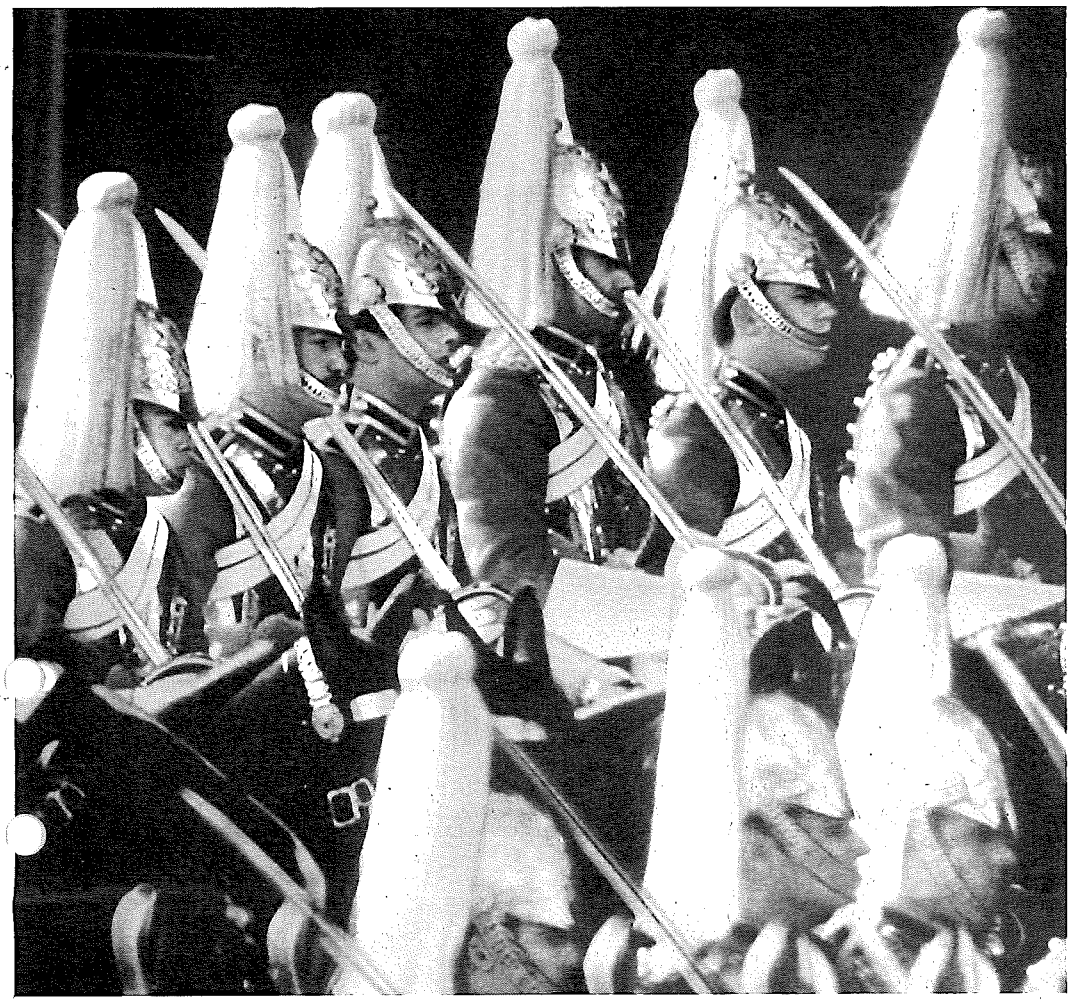

Some of the best shows in London are free.

It won't cost you a penny to see one of the longest running shows anywhere: Changing the Guard. The set? Buckingham Palace. Music? Of course. Supplied by the military band that accompanies the guard.

2,000 years of history. Free. London is a show in itself, on the grandest of scales. Around every bend is a fresh surprise. Westminster Abbey. St. Paul's Cathedral. The Houses of Parliament. Here a glimpse of half timbered Elizabethan architecture. There a skyscraper. And interesting shops and restaurants tucked everywhere.

To market. To market. All free. For centuries London has been a city of markets. These names should ring a bell. Billingsgate for fish. Smithfield for meat. Covent Garden—formerly a flower market, but now an area of shops, boutiques, restaurants and art galleries.

Portobello Road offers antiques and "curiosities."

And on Sunday there's London's most famous street market of all—Petticoat Lane—for clothing and collectables of every description.

Free parks. Free museums. Wherever you go in London, you're never far from the green serenity of one of its Royal Parks. These great open spaces also offer activities such as tennis, rowing, swimming and riding, as well as outdoor concerts and plays.

London's museums are worth your entire trip. The British Museum—to give you but one example—houses the Elgin Marbles from the Parthenon. Also the Rosetta stone, which unlocked the secret of Egyptian hieroglyphics.

See a lot of London for a little. You can get acquainted with London for as little as $3.50 on London Transport's 20-mile bus tour. The ride takes in the city's major sights and will give you a feeling for where things are before you set out on your own.

Another exciting way to see London is by boat. It costs only $2.50 for a sightseeing ride on the Thames from Westminster Pier to the Tower of London, and back.

The more you know about London, the more you'll enjoy it. The page opposite will steer you to some interesting places and activities. Your travel agent can tell you more.

Free information. And *do* send away for the brochures. They're filled with useful information.

And they're free.

BRITAIN

ENGLAND SCOTLAND WALES

Continued from Page 39

Russians came, he was brought to the Soviet secret police for intensive questioning — a good part about Wallenberg. They asked him whether it wasn't a fact that Wallenberg belonged to a great capitalist family and Berg had to say yes. He still feels today that the Russians simply couldn't believe that Wallenberg's only purpose in coming to Budapest was to save lives — and Jewish lives at that.

Another reason for the Russians' suspicions was suggested by Wallenberg's stepfather, Fredrik von Dardel, in a book published in 1970, "Facts Around a Fate." Wallenberg, at heart an architect and city planner, had drawn up a plan for the rehabilitation of Budapest. He wanted to use the people he had worked with through the war to set up a relief and rehabilitation organization. He itemized the things that had to be done: searching for lost families, caring for orphans and war victims, fighting epidemics, distributing food, restoring Jewish property and business (how *this* must have irked the Russians), repatriation and emigration, restoring cultural values, constructing business and industry. He had more than likely spoken about his plan during his own interrogation. It was why he wanted to get to Debrecen: to get the Russians' approval to begin.

Despite his astuteness, Wallenberg may not have imagined at that time that the Russians had their own plans for the area and would take a dim view of the plan of a member of a famous capitalist family.

□

Some analysts believe that it would be impossible for a person to survive 35 years of Soviet imprisonment and still be sufficiently intact physically and psychologically that the Soviets would not be embarrassed to release him. However, others point out that there have been cases of people who have come out of the Soviet Union after many years in reasonable health. The Free Wallenberg Committee hopes to bring to the Stockholm meeting a Spaniard who was released by the Soviets last year after 35 years.

Dr. Boris Zoubok, a Russian émigré psychiatrist now associated with Columbia Presbyterian Hospital, has seen a number of prisoners come out of the Soviet Union after prolonged terms physically and mentally intact. He believes that a man with Wallenberg's

resources might well be used in some distant labor camp to perform work that is badly needed, such as tutoring the children of prison personnel.

Because of the obscurity surrounding the case, it has been difficult for Jews to honor Wallenberg appropriately. The Hungarian Jews, suffering extreme losses and not knowing the details of the case, accepted the idea that Wallenberg had been killed in the street fighting. The Budapest Jews attempted to put up a monument to Wallenberg in 1948, but it was spirited away by the Russian-dominated Government the night before the dedication was supposed to take place.

In Israel at the Holocaust memorial, Yad Vashem, trees are planted honoring "righteous gentiles," those who risked their own lives to save Jews. However, Mrs. von Dardel didn't want such a memorial because she felt it made her son seem to be dead. In fact, many of those honored in this way are living.

Last year, Mrs. von Dardel and her husband died within two days of each other at the ages of 87 and 93. Nina Lagergren and Guy von Dardel promised their parents they would carry on the work of fighting for Raoul, and they accepted the tree planted in Raoul's name on the "Street of the Righteous Gentiles." In addition, Hungarian Jews now *living in Sweden* planted a woodland of 10,000 trees in a special area behind the memorial.

There are more personal memorials in individuals' minds. Annette Lantos of San Francisco, who for several years has campaigned to rouse American Jews to become active on Wallenberg's behalf, says that even during the three decades she believed he was dead, Wallenberg was "a legend in our home." Her husband, Tom, an economics professor, and at present a candidate for Congress, worked on Wallenberg's staff. Mrs. Lantos, then a child of 12 in Budapest, and her mother had Portuguese papers and managed to get out of the country with them, but she feels they both owe their lives to Wallenberg. Mrs. Lantos's father was one of many who were dragged out of a "safe" house and killed on the street by Hungarian Nazis.

"For many years I've lectured on the Holocaust," she reports, "and I've always talked about Wallenberg. He not only saved our lives, but our belief in mankind and the power of good." ■

Going to London?

Use this handy guide to personal and business services.

ACCOMMODATIONS

Around Town Flats, Ltd. 120 Holland Park Ave. London W11 PH.01 229 9966/0033.

Athenaeum Apartments Adjoining the Athenaeum Hotel in exclusive Mayfair, 30 tastefully furnished apartments, each with sitting room, kitchenette, 1 or 2 bedrooms, maid service. Residents enjoy all facilities and services of this famous hotel. Weekly tariff from £326. Call or write Rank Hotels, 444 Madison Ave., N.Y. 10022. Toll-free 800-223-5560. In N.Y. State, 212-421-2353.

FURNISHED APARTMENT IN LONDON? Contact **Keith Cardale Groves,** 43 North Audley St., Grosvenor Sq. London W1Y2AQ. Tel. 01-629 6604 Telex 27839.

Mayfair Apts. 9/12A Charles St. W1 Serviced Studio/Flats 493-6940.

Luxury Living—For our highly personalised services. London 589-9225.

Centrally situated B & B and flats. Tel. 723-1451 Broadway Hotel, 40 Dorset Sq. NW1.

For quality furnished London apartments — Call Hunter's Tel: 837-7365.

Prestige Apartments 25 York St W1. 487-5701. Lux. apts/houses rents/sales.

FAIRLAWN APARTMENTS Short-stay serviced family flats, color TV, phone, central. Brochure 109 Elgin Crescent W 11 2JF Tel 229 5006 Tlx 943763.

HOLIDAY/LONG LETS—HAMPTONS, 6 Arlington St. SW1. Tel: 493-8222 Tx: 25341.

Welcome to England Hotels offer superb London self-contained luxury Apartments complete from teaspoons to T.V. (6 weeks to 6 months). Possession 48 hours. 01-643-8181.

CHURCH BROS. & PARTNERS. LONDON'S LEADING RENTAL AGENTS. 01-439-0587.

Holiday Flats Services 6 Kensington Ct W8. 937-0077/4424. Telex 916223.

ART/ANTIQUES

Hal O'Nians Galley Old Master Paintings 6 Ryder Street London, SW1.

EBURY—89 Ebury St. London SW1—UNUSUAL ANTIQUE. OBJECT + MODERN ARTPRINT

ELECTRUM 21 South Molton St. W1 Tel: 629 6325 Contemp. Jewelry by artists.

Soole & Merkel, Portraits and landscapes of the 17th, 18th and 19th centuries, 69 Kensington Church Street, London, W.8. Tel. 937-2410.

OSCAR & PETER JOHNSON 27 LOWNDES STREET SW1 235 6464 FINE PAINTINGS.

Christie's Contemporary Art, 8 Dover St., W1. London's best selection of original prints by young British and International artists.

Rogers de Rin Antqs. 76 Royal Hospital Road Chelsea. Scottish Wemyss Ware.

HALCYON DAYS Bilston & Battersea enamel boxes — only from 14. Brook St. Mayfair — a treasure trove shop for antique and modern objets d'art.

Crane Kalman, Contemporary Art, 178 Brompton Road, S.W. 3 01-584-7566 (near Harrods).

Roy Miles Gallery 6 Duke Street St. James's SW1 Telephone 01-930-1900. Air-conditioned gallery specialising in Victorian and Fine Paintings.

Jeremy Ltd. 255 Kings Road Chelsea SW3. 01-352-0644. Fine Antique Furniture.

Auctions and Antiques Shows in the U.K. & Europe listed weekly in **Antiques Trade Gazette.** Write: 116 Long Acre, London WC2 or Tel.: (01) 836-0323.

Gerald Sattin Ltd. 25 Burlington Arcade, W.1. (493-6557) High quality English and Continental 18/19th century collectable silver, glass and porcelain.

BUSINESS SERVICES

Bond Street Translations, Ltd., 40 Old Bond St., London W1. Tel. 493 2418.

Celebrity Service Ltd. (Information, Research, Contacts) 01 499 8511.

Basil Secretarial Services, 139A Sloane Street, London S.W.1. Tel. 730-9958.

Kensingston, opp. Hyde Park, 10 mins Hilton. Friendly efficient mail/phone answering/telex/typing service or furnished offices. 01-937-9801.

CAR-HIRE

Central rent a car. London's best value self drive. 3 easy to find depots in Central London and at Heathrow (01) 730 9130/9138/3554/6391.

Currie Car Hire/140A London Road, Kingston upon Thames. Tel. 01-549-3855. Telex 22483 FREE delivery to London Hotels and Heathrow Airport.

Lexham Cars (Chauffeur Drive) Limousines & Sedans London 01 937 0924.

FREE MILEAGE, FREE DELIVERY, LOW COST RENTALS **LEACH CAR HIRE** 0734-473992.

Tudor Car Hire-Self Drive 27 Richmond Road Kingston Surrey 01 546 0037.

BUDGET RENT A CAR. 140 locations in U.K., 30 in London. To reserve your car in advance ring toll free 800-228-9650, or in U.K. 07072-68266.

INTERNATIONAL CAR RENTAL. BEST CARS. BEST RATES. BEST SERVICE. 01 727 1467.

HOTELS

Room Centre (UK) Inc for FREE hotel booking service in London and U.K. Call New York (212) 247-8600 or toll free (800) 223-0132.

IVORY House, St. Katharine Yacht Haven, London E1. Luxury service flats award winning restored warehouse, full business services. 01-488-2400.

The Basil in Basil Street, Knightsbridge SW3 191 Steps from Harrods.

The elegant **Park Lane Hotel** on Piccadilly overlooks Green Park in downtown London. 1st class category with 200 rooms completely modernized. For rates US dollars and bookings call Marriott Supranational Reservations toll free (800) 228-9290 or Telex 21533.

HOTELS

London Tara Hotel Kensington 937-7211 or any Aer Lingus office.

Cunard Hotels in London, the fashionable RITZ, the de luxe Hotel Bristol, both on Piccadilly, offer traditional British Personal Service. Reservations: Cunard, 555 5th Avenue, New York, Tel: 212-880-7390.

Coburg Hotel. Best Western. Bayswater Rd. W2. London. Toll Free 800 223 9868.

REAL ESTATE

Houses & flats for sale & to let. **Boyd & Boyd** 01.235.1726.01.584 8893.

Lipfriend & Co—rentals. 48 Albemarle St. Mayfair London—01-499-5334.

SPACEBANK Specialists in furnished and serviced offices. 01-434-1687.

Top London Rentals — call (01) 589 5481 — Cabban & Gaselee Knightsbridge.

AT HOME IN LONDON—the best furnished flats & houses in London from £175 per week minimum let 3 weeks 107 Walton Street SW3. 01-581-2216.

Johnston Pycraft & Farrar 152 Fulham Rd SW10. Letting Dept. 01-370-4329.

Renting or Buying in London? Ring **Phillips, Kay & Lewis** 01-839 2245.

Houses/Apts Rent or Buy in Prime Areas. Call **KATHINI GRAHAM** 01-352-0113.

RESTAURANTS

584-7060 Free Restaurant Advice and Reservations Every Day on 584-7060.

Mirabelle, One of the World's Great Restaurants, London 01 499 4636.

Wheeler's Restaurant 19-21 Old Compton Street London W1 437-2706 Finest Fish Dishes.

"Bloom's" World Famous Kosher Restaurants Tel. (01) 247 6835 & 455 3033.

ANARKALI RESTAURANT 303 King Street London W6 748 1760 6911 (Recommended by National Press and Abroad) Specialists in Tandoori cuisine.

Light of India Restaurant 284 King St. London W6 748 2579 or 741 1903 (Recommended by National Press and Abroad) Specialist in Tandoori cuisine.

The Restaurant Belvedere (French cuisine) Holland Park London W8. 01-602-1238.

Assoiffé famous French restaurant in Portobello antique market. Tel. 727-4714.

LEE HO FOOK, Highly successful Cantonese restaurant, greatly favoured by London's resident Chinese. 15-16 Gerrard St, London W.1. 01-734-9578.

SHOPPING

Shoes. The Alan McAfee Shop 5 Cork St. by Saville Row. Free airmail brochure.

Anthony J. Hewitt Tailors 01 734 1505, 9 Saville Row, London W.1. A Saville Row Suit in 3-4 days for $575, or our popular Burlington Suit at $345.

Big & Extra Tall Menswear. **High & Mighty** stores at 22 Princes St. by Oxford Circus (Tel. 01 629 1134) also Edgware Rd., Brompton Rd., Holborn, Curzon St. Branches in UK, W/Germany, Holland and London Majesty, New York.

Lesley & Roberts (tailors) est. 1876. 11 Old Burlington St W1. Tel. 629-6924.

SIGHTSEEING/TOURING

Take-A-Guide Ltd. sightseeing touring by car and college graduate Driver Guide. Itineraries planned; hotels, theatres booked. Anywhere, anytime; 20 years experience. LONDON 01-730-9144 NEW YORK 212-628-4823/800-223-6450.

Unique loose-leaf pocket-size guide & maps. Brochure-North Star, Stockbridge, MA 01262.

Reach them where they live

For full advertising details, call Basil Bicknell, director, New York Times international advertising, at (212) 556-1205. In London, call Tony Beeston at (01) 834-8023.

British Tourist Authority,
Box 2472
Grand Central Station,
New York, N.Y. 10017

NYTM-3-30

Please send me your free brochures: "Great Britain, Great Value" and "Quick Guide to London."

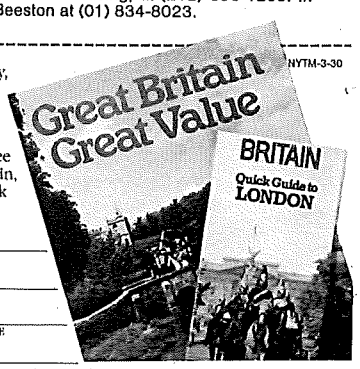

NAME

ADDRESS

CITY STATE

ZIP

BRITAIN
ENGLAND SCOTLAND WALES

GP 6/2.80

Trollhättekvinna:

Är det min man vittnen tagit för Wallenberg?

— Den svensk som vittnen säger sig ha träffat i sovjetiska fängelser behöver inte ha varit just Raoul Wallenberg, det kan lika gärna ha varit fråga om min man eller någon annan av det 50-tal svenskar som försvunnit där borta de senaste 30 åren. Mary Johansson, Trollhättan, säger till G-P, att hon inte gett upp hoppet om att hennes man, Bertil, skulle vara i livet. Han försvann i februari 1948 i samband med eld ombord på fartyget "Kinnekulle", där han förde befälet.

Mary Johansson från Trollhättan har inte gett upp hoppet om att hennes man Bertil skulle vara i livet. Han försvann i februari 1948 i samband med eld ombord på fartyget Kinnekulle.

Diplomaten Raoul Wallenbergs öde har i dagarna rönt förnyad uppmärksamhet. Men sedan andra världskrigets slut har ett 50-tal svenska sjömän och fiskare försvunnit på Östersjön.

Deras anhöriga har under årens lopp gjort många försök att få klarhet i vad som hänt. Man har misstänkt att fartygen i flera fall uppbringats av öststaterna och att besättningarna satts i fångenskap.

— Vi har många vittnesmål om svenska sjömän i rysk och polsk fångenskap men UD tror ju inte på dem, säger Mary Johansson i dag till TT. Det är på tiden att UD släpper också de papper som rör detta.

☐ Förbryllande

De försvinnanden som väckt störst uppmärksamhet gäller "Kinnekulle" från Lidköping och "Ivan" från Malmö. Båda eldhärjades natten mellan 18 och 19 februari 1948 efter att ha lämnat hamnstaden Utska i Polen.

Omständigheterna är på många sätt förbryllande. Fartygen påträffades efter några dagar övergivna. Bägge hade brunnit men inget tydde på att besättningarna, sju man på "Kinnekulle" och elva man på "Ivan" lämnat fartygen i panik.

På "Kinnekulle", där branden misstänktes vara anlagd och slockmat av sig själv, stod t o m en kastrull med ärtsoppa kvar på spisen.

Vad kan ha hänt?

En teori går ut på att branden tvingat besättningarna i livbåtarna som sedan förlist.

En annan, som omfattas av Mary Johansson och övriga anhöriga, innebär att "Kinnekulle" och "Ivan" uppbringats av östfartyg som tvingat svenskarna i land varefter de försvunnit i fångenskap.

S kälet till att fartygen prejats kan t ex vara att de försökt smuggla flyktingar ut ur Polen.

Mary Johansson berättar:

— Senare mötte jag en svensk som arbetade för en hjälporganisation i Polen. Några dagar efter att fartygen brunnit fick han höra att det satt en fartygsbesättning i Mokotow-fängelset i Warszawa. Den var från ett fartyg med krångligt namn. Det måste ha varit "Kinnekulle". I november förekom åter rykten om en grupp svenskar i samma fängelse.

Efterhand kom fler uppgifter om svenska sjömän i fångenskap. Så uppgav t ex en dansk matros att han 1961 träffat en svensk straffånge i Rigas hamn. Denne sade sig heta Bertil i förnamn.

Viktigaste vittnet blev söderhamnsbon Stig Fröjd som 1964 berättade att han tretton år tidigare varit på boxningsturné i den polska staden Wroclaw. Den idrottshall där matcherna gick städades av tre fångar.

Av vana hälsade Fröjd på svenska och en av fångarna hälsade tillbaka. Innan vakter ingrep hann mannen förklara att han var svensk sjöman dömd till straffarbete.

Senare pekade Stig Fröjd ut ett foto av Bertil Johansson som den man han talat med.

Uppgifter om svenska sjömän i polska fängelser finns också från Gdansk och Stettin.

☐ Bildande fond

Mary Johansson och anhöriga till försvunna på Östersjön bildade en fond för att forska i sjömännens öde.

— Men idag är pengarna nästan slut. Vi kan inte göra mycket. Svenska staten borde hjälpa oss mer, säger Mary Johansson.

Svenska myndigheter har dock inte varit overksamma genom åren. Framstötar har gjorts till sovjetiska myndigheter och vittnesmål har följts upp. Men allt har varit resultatlöst.

— Fallen finns på dossier här på utrikesdepartementet, säger Erik Pierre vid UD:s informationsavdelning. Vad gäller Wallenberg finns en mängd vittnesmål. För de andra har vi inget material att arbeta med. Det finns inga belägg för att de fanns Sovjet.

Förutom "Kinnekulle" och "Ivan" har efterforskningarna gällt "Svan" av Skärhamn, "Dan" från Göteborg, fiskebåtarna "Emanuel", "Vågen", "Silvana" och "Y 179" liksom "Bengt Sture", sänkt 1942 av en rysk ubåt. Totalt 49 saknade personer.

Det mest uppmärksammade fallet med saknade svenskar är annars den DC 3:a som 13 juni 1952 försvann över Östersjön med åtta man ombord. Ett Catalina-plan som deltog i sökandet sköts ner av ett ryskt MIG-plan men besättningen klarade sig.

Kanske omkom DC 3:ans besättning vid ett haveri, kanske hann de gå i räddningsflottarna för att plockas upp av ryssarna.

Senast 1962 uppgav ett vittne att fyra svenska flygare satt i det beryktade Ljubjanka-fängelset. Samma fängelse där Raoul Wallenberg skall ha funnits.

OSLAGBARA - MONTER
Avgassystem
Koppling
Bromsar
Där
KA

nsvarig utgivare: Pär-Arne Jigenius
lk Forsell
stf utgivare: Bengt Hansson
17. 401 26 GÖTEBORG 1, tel. 031/17 35 00, efter kl. 24, 11 71 34
AB, Göteborg 1980

GT 18/1.80

BESKED!

Sökandet efter Raoul Wallenberg måste fortsätta, framhöll HT:s förre chefredaktör Harald Wigforss i Göteborgs konserthus i går. 35-årsdagen av Sovjetregimens gripande av Wallenberg manifesterades i går också genom ett fackeltåg i Stockholm och genom demonstrationen i USA i de amerikanska Wallenbergkommittéernas regi.

Fallet Wallenberg har väckt ökat internationellt intresse. Det är alldeles uppenbart att Sovjet lämnat fel uppgifter om Raoul Wallenbergs öde. Därför måste vi fortsätta att kräva besked. En diktaturregims övergrepp får inte accepteras genom tystnad.

gor livet keramik och skattefria ... ten i hans dagliga sociala liv. Men ... drar med ytterligare främling-

LARS-OLOF FRANZÉN

DN 16/3-79

Makarna Villius felslut

Harald Wigforss, fd huvudredaktör på Handelstidningen, har sänt oss detta inlägg med anledning av Elsa och Hans Villius artikel om Raoul Wallenberg på denna sida 3/3.

I SIN ARTIKEL i DN 3.3.79 om Raoul Wallenbergs fångenskap i Sovjetunionen förlöjligar Elsa och Hans Villius alla ansträngningar under affärens senare skede att vinna full klarhet om hans öde. Ryssarna hade rätt när de sade 1957 att han dog 1947, därom är makarna Villius förvissade.

Alla uppgifter om att han skulle ha varit i livet efter 1947 avfärdas som osäkra. Jag anser att man i hög grad kan diskutera detta kategoriska omdöme, men det hör strängt taget inte hit.

Att en uppgift är osäker utesluter inte att den kan vara riktig, vilket tidigare visat sig under det mödosamma arbetet på att kontrollera mängden av vittnesmål, riktiga och oriktiga, i detta ärende. Eftersom makarna Villius är mästare på källkritik, kan de inte gärna sätta likhetstecken mellan osäker och bevisligen felaktig.

De har i en och samma artikel 1) framställt sin egen sannolikhetshypotes som så ofelbar att UD bort avhålla sig från att höra Abraham Kalinski, det senaste vittnet, och att därefter förfråga sig i Moskva; 2) reserverat sig i en parentes för att de inte källkritiskt granskat alla senare uppgifter. Eftersom makarna Villius vet svaret på förhand, är reservationen överflödig.

Inkonsekvensen i deras artikel är lika påfallande som föraktet för fortsatta undersökningar, och det gör inte föraktet mer ursäktligt.

HARALD WIGFORSS

wurde 1977 von der Militärregierung *General Augusto Pinochets* aufgelöst. Wie fast alle anderen verbotenen Parteien versuchte sie aber, im Untergrund ihre Kader zusammenzuhalten, obwohl sie ebensowenig wie andere politische Gruppierungen vor Ausweisungen verschont blieb. Eine ihrer prominentesten Figuren, *Jaime Castillo,* wurde zweimal des Landes verwiesen. Die den Christlichdemokraten nahestehende Wochenzeitschrift *«Hoy»* wurde zeitweilig verboten, dann wieder monatelang unter Vorzensur gestellt. Für Präsident Pinochet wurde der *Partido Demócrata Cristiano* (PDC) bevorzugtes Ziel seiner politischen Attacken.

Seit zwei Jahren duldete die Regierung des Generals eine begrenzte Betätigung der politi-

Der neugewählte Parteichef der chilenischen Christlichdemokraten, Patricio Aylwin. (Bild ap)

schen Parteien, ohne sie zu legalisieren. Die Kommunistische Partei allerdings wurde vom Verfassungsgericht, dessen Mitglieder vom Präsidenten ernannt werden, als verfassungswidrig erklärt, was ihre Untergrundaktivität aber nicht sonderlich beeinträchtigt.

Von allen Seiten unter Beschuss

In diesen zwei Jahren wurde das alte Dilemma der chilenischen Christlichdemokraten erneut deutlich. Von der Regierung wie auch von den Parteien der Rechten wird sie angegriffen, weil sie da und dort bei Betriebsrats- oder Studentenschaftswahlen Absprachen mit der Linken traf. Auch dass sie ein Verbot der Kommunistischen Partei nicht für richtig hält, wird ihr angekreidet. Gegen die Chefredaktoren von zwei den Christlichdemokraten nahestehenden Zeitungen reichte die Regierung jetzt Klage ein, weil die Blätter Anzeigen der Kommunistischen Partei veröffentlichten. Für nicht wenige politisch Rechtsstehende sind die Christlichdemokraten nichts anderes als Steigbügelhalter der Kommunisten.

Die Parteien der ehemaligen Volksfront Allendes wiederum attackieren den PDC, weil er nicht bereit ist, mit allen von ihnen politische Bündnisse einzugehen; abgelehnt werden von dem PDC speziell die Kommunisten und das Movimiento Izquierda Revolucionaria (MIR). Die KP Chiles beharrt auf dem Standpunkt, dass zum Sturz Pinochets *jedes Mittel, also auch Gewalt,* gerechtfertigt ist. Dies wird von den Christlichdemokraten abgelehnt. Sie plädieren für einen gewaltlosen Übergang von der Diktatur zur Demokratie.

Weltweit bekannt wurden die chilenischen Christlichdemokraten 1964, als *Eduardo Frei*

Israelisch-rumänische Differenzen

Schamirs Besuch in Bukarest

Bukarest, 20. Aug. (ap) Der israelische Mini-
räsident Schamir hat am Donnerstag seine
Dienstag aufgenommenen Gespräche mit
rumänischen Staats- und Parteichef Ceau-
ohne Ergebnis abgeschlossen. Die Mei-
verschiedenheiten über den geeigneten
zum Frieden im Nahen Osten konnten
überbrückt werden. Schamir sagte am
stag an einer Pressekonferenz, man sei
ekommen, sich weiterhin um eine An-
der Positionen zu bemühen.

cu befürwortet eine internationale
erenz unter Teilnahme der fünf
Mitglieder des Weltsicherheitsrates
). Er hat letzte Woche mit dem
den *Yassir Arafat* und dem nicht
örenden palästinensischen Bür-
Bethlehem, *Elias Freij,* konfe-
hnt zwar eine internationale
gte aber trotzdem, er hoffe,
us Vermittlungsbemühungen
lich erweisen könnten wie
andekommen des Abkom-
d mit Ägypten.

lich dem gr... – gewisser-
massen Schritt für Schritt in einem pragmatischen, an den Tagesproblemen sich orientierenden Vorgehen erschaffen. Zwanzig Jahre nach der Staatsgründung nahm ein weiterer, ebenfalls über die Grenzen Israels hinaus bekannter Verfassungsexperte, der ehemalige österreichische Professor *Benjamin Akzin,* einen zweiten Anlauf. Im Jahre 1967 schrieb Akzin im «Israel Law Journal», dass dieses Land mit seinem überhitzten politischen Klima die Beschränkungen einer formellen Verfassung mehr benötige denn je. Doch auch Akzins Rahmenentwurf blieb Theorie.

Bis Mitte der siebziger Jahre war wohl nicht Uneinigkeit über die grundsätzlichen Probleme die Ursache für das Fehlen einer Verfassung, eher war es die Befürchtung, dass eine tiefgreifende Diskussion über die Rechte und Pflichten des Staates und seiner Bürger die *Gräben* zwischen den verschiedenen Gruppierungen verbreitern würde. Diese Gräben – vor allem zwischen *orthodoxen* Juden und *laizistisch* eingestellten Bürgern – sind jedoch in den letzten zehn Jahren von selber sehr tief geworden. Weitreichende religiöse Einflussnahme auf alle Lebensbereiche, politische Erpressung durch Kleinstparteien sowie die Unmöglichkeit, von der Knesset verabschiedete Gesetze vor einem Gericht anzufechten, lassen bei vielen Intellektuellen die Befürchtung aufkommen, ohne gemeinsame «Spielregeln» könnte das Überleben des Staates Israel mehr in Frage gestellt werden als durch die Bedrohung durch äussere Feinde. In diesem Klima, wiederum zwanzig Jahre nach dem letzten Versuch, haben sich vier Professoren der Tel Aviver Rechtsfakultät unter Vorsitz des Dekans *Uriel Reichman* entschlossen, ein Dokument vorzulegen, das als Grundlage einer Verfassung dienen soll.

Wer ist Jude?

«Der Staat Israel ist der Staat des jüdischen Volkes», heisst es in der Präambel, und schon dieser wie eine Floskel wirkende Satz könnte

Tendenzen der Zeit anpassen, so
dert von Generation zu Generatio
ben werden.

Halb parlamentarisch – halb p

Im politischen Bereich sieht der
eine Mischung aus dem existierenden p
tarischen System und einer präsidiale
nung nach amerikanischem Muster vor.
hielte jeder Wähler *drei Stimmzettel,* mit
er für einen regionalen Vertreter, für einen
teivertreter und für einen Ministerpräside
schaftskandidaten stimmen könnte. Die Kness
ist als einzige Kammer vorgesehen, in die nac
dem Vorbild des Deutschen Bundestags 60 Abgeordnete als Repräsentanten ihrer Regionen und 60 weitere Abgeordnete als Repräsentanten ihrer Partei sitzen. Der *Ministerpräsident* und sein Stellvertreter, die direkt vom Volk gewählt werden und von einer 60prozentigen Mehrheit in der Knesset gestürzt werden können, ernennen die Kabinettsmitglieder. Damit soll der Regierungschef unabhängig von Parteiloyalität und Beeinflussung durch Splittergruppen sein.

Jede Partei, die sich zu den Prinzipien eines demokratischen jüdischen Staates bekennt und den Rassismus ablehnt, darf sich gemäss dem Entwurf an den Wahlen beteiligen. (Das Fehlen eines entsprechenden Gesetzes hatte in den letzten Wahlen insbesondere dazu geführt, dass die als rassistisch einzustufende Partei des Rabbiners *Meir Kahane* vor dem obersten Gerichtshof eine Ablehnung ihrer Liste erfolgreich anfechten konnte.) In die Knesset einziehen kann jede Partei, die mindestens *zweieinhalb Prozent* aller Stimmen auf sich vereinigt. Diese Hürde ist wegen der ethnischen und religiösen Vielfalt Israels tiefer angesetzt als zum Beispiel in Deutschland, da allen Strömungen die Möglichkeit gegeben sein soll, sich an der Legislative zu beteiligen, und sie nicht in die ausserparlamentarische Opposition gezwungen werden sollen. Allzu niedrige Schranken haben aber bei vergangenen Wahlen oft *klare Mehrheiten* – und

Im Vorfeld des Millenniums der Taufe Russlands 22/10.87

«Glasnost» in Moskaus Religionspolitik?

Eine Tagung der deutschen Osteuropa-Gesellschaft

C. Sr. Kann man seit der Machtübernahme von Parteichef Gorbatschew im März 1985 von einer *veränderten Haltung* der Kommunistischen Partei der Sowjetunion der Russischen Orthodoxen Kirche und den anderen Religionsgemeinschaften gegenüber sprechen? Gibt es Anzeichen dafür, dass sich die vielzitierte Politik der «Glasnost» und das «Neue Denken» auch in der Religionspolitik auswirken? Sind einzelne Zugeständnisse, die in den letzten Jahren gemacht wurden, Anzeichen für eine *grundsätzliche Überprüfung* des Verhältnisses von Staat und Kirche, für eine Revision der Religionsgesetzgebung oder lediglich punktuelle Konzessionen zu Propagandazwecken im Vorfeld des Millenniums der Taufe Russlands, das im kommenden Jahr gefeiert wird? Solche und manche andere Fragen sind an der kürzlich in München abgehaltenen Jahrestagung der Deutschen Gesellschaft für Osteuropakunde aufgeworfen worden, die dem Thema «1000 Jahre Russische Orthodoxe Kirche; Vergangenheit und Gegenwart» gewidmet war.

Bevormundung durch den Staat

Zwei Vorträge sollen hier aus dem breitgefächerten Angebot herausgegriffen werden, weil in ihnen *aktuelle Probleme* der Orthodoxie in der Sowjetunion zur Sprache kamen. Professor *Otto Luchterhandt* vom Institut für Ostrecht in Köln verglich in seinem Referat das Verhältnis zwischen Staat und russisch-orthodoxer Kirche in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts mit der Situation unter Parteichef *Gorbatschew*. Auch wenn die orthodoxe Kirche zur Zarenzeit – im Gegensatz zu heute, wo sie in einem atheistischen Staat eine unterdrückte und diskriminierte Religionsgemeinschaft darstellt – eine privilegierte Staatskirche und *Trägerin der Staatsidee* des russischen Imperiums war, so lassen sich dennoch, trotz allen Unterschieden etwa in der grundsätzlichen Einstellung der Staatsmacht zur Religion, überraschende Ähnlichkeiten und Übereinstimmungen feststellen. Ein wichtiges Element der Kontinuität besteht nach Meinung Luchterhandts in der *Einmischung der Obrigkeit* in innerkirchliche Angelegenheiten, in der Beherrschung und Bevormundung durch den Staat – damals durch den vom Zaren eingesetzten Oberprokuror des Heiligen Synods, heute durch den «Rat für religiöse Angelegenheiten beim Ministerrat der UdSSR». *Die orthodoxe Kirche stand und steht im Dienste der Politik*; sie wurde und wird von den Machthabern immer wieder für ihre Zwecke instrumentalisiert.

Es ist nicht verwunderlich, dass die Thesen Luchterhandts, seine – notwendige und wissenschaftlich gerechtfertigte – *Entmystifizierung* der in gewissen Emigrantenkreisen allzu idealisiert dargestellten Rolle der Russischen Orthodoxen Kirche im 19. Jahrhundert vor allem bei Angehörigen der russischen Auslandskirche, die sich als Wahrerin der vorrevolutionären orthodoxen Tradition versteht, auf *heftige Ablehnung* stiessen. Widerspruch löste übrigens bereits das Thema der Tagung aus. Man könne, so meinte etwa ein Ukrainer in der Diskussion, nicht von der Christianisierung *Russlands* sprechen, handle es sich doch bei der «Kiewer Rus» im 10. Jahrhundert um ein *ukrainisches* Staatsgebilde. Dem wurde allerdings mit Recht entgegen-

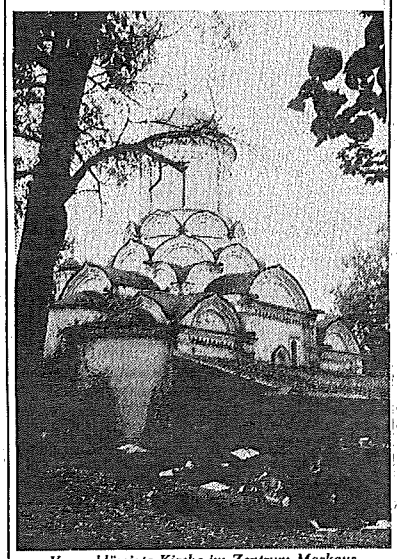

Vernachlässigte Kirche im Zentrum Moskaus. (Bild C. Sr.)

gehalten, dass der Begriff Ukraine in den Quellen erst spät auftaucht und dass sich das Kiewer Reich über einen grossen Teil des heutigen europäischen Russland erstreckt hatte. Einmal mehr wurden, wie das bei Disputen über die Frühzeit der osteuropäischen Staaten und Völker immer wieder der Fall ist, Begriffe und Denkmuster aus dem 19. Jahrhundert zur Rechtfertigung fragwürdiger nationaler Theorien ins frühe Mittelalter übertragen.

Den Westen im Visier

In seinem ausgewogenen und materialreichen Referat befasste sich *Gerd Stricker* vom Institut «Glaube in der 2. Welt» in Zollikon mit dem kirchlichen Leben in der heutigen Sowjetunion und der staatlichen Religionspolitik. Gorbatschew selbst hat sich mit einer einzigen Ausnahme zu religiösen Themen bisher nicht geäussert. Lediglich in einer im Herbst letzten Jahres in Taschkent gehaltenen Rede rief er zum Kampf *gegen alle religiösen Erscheinungsformen* auf. Auch sind in der letzten Zeit in der Sowjetunion zahlreiche Artikel erschienen, deren Verfasser die Religion – genauso wie in frühen Jahren – als eine dem Sozialismus «fremde und falsche Ideologie» entschieden ablehnen. «Prawda» warnte Mitte März dieses Jahres vor nationalistischen, pazifistischen und religiösen Bestrebungen in der Sowjetunion. Auch wurde verschiedentlich klar festgehalten, dass «Glasnost» *keineswegs mehr Toleranz* den Religionsgemeinschaften gegenüber bedeute. Im Vorfeld des Millenniums sind zudem zahlreiche Schriften erschienen, in denen gegen «Legenden und Mythen» polemisiert und die Rolle der orthodoxen Kirche in der russischen Geschichte untergespielt wird.

Angesichts der anhaltenden atheistischen Propaganda stellt sich die Frage, wie einzuschätzen entgegenkommende Gesten und Zugeständnisse der Behörden in den letzten Jahren, wie etwa die *Rückgabe des Danilow-Klosters* an das Patriarchat, die im Westen verschiedenenorts bereits als Wendepunkt der sowjetischen Kirchenpolitik gefeiert wurde, die Genehmigung eines Bischofskonzils im Rahmen der Millenniumsfeierlichkeiten, die Bewilligung zum Druck von 100 000 Bibeln, eine – glaubt man sowjetischen Quellen – liberalere Praxis bei der Registrierung von religiösen Gemeinden sowie die Öffnung einzelner Kirchen, zu interpretieren sind. Stricker charakterisierte solche Gesten seitens der Behörden als *«Verwirrspiel»*. Punktuelle Zugeständnisse, in denen *keine Systematik* zu erkennen sei, würden von der sowjetischen, vor allem für den Westen bestimmten Propaganda zu fundamentalen Änderungen hochstilisiert. Wichtig bei all diesen Massnahmen sei der *Propagandaeffekt*. Zu diesem Zwecke wurden übrigens in kurzem zwei neue Zeitschriften gegründet, in denen vor allem die «friedensstiftenden Aktivitäten» der Kirche gepriesen werden. Die beiden Publikationen erscheinen in mehreren Sprachen und in Arabisch. Die eine

die damit nach sechzig Jahren erstmals wieder über ein Kloster in Moskau verfügt, 60 Millionen Rubel, die sie selbst aufbringen muss. Von einer Rückgabe des für die orthodoxe Kirche so wichtigen *Kiewer Höhlenklosters* etwa ist nirgends die Rede. Auch ist zu berücksichtigen, dass von den etwa 1200 Klöstern, die es vor der Revolution gab, nur 16 übriggeblieben sind. Das gleiche gilt auch für die Registrierung von Gemeinden. So sind zwar einerseits in den letzten Jahren *neue Gemeinden zugelassen* worden, worüber in Zeitschriften, die in erster Linie für den Westen bestimmt sind, ausführlich berichtet wurde, zugleich jedoch haben die Behörden – und das wird verschwiegen – andere *aufgelöst*. In den letzten acht Jahren sind zwar laut den Angaben Strickers etwa 50 orthodoxe Kirchen geöffnet worden, im gleichen Zeitraum wurden jedoch mindestens doppelt so viele geschlossen. Heute gibt es noch etwa 4500 Kirchen, in denen regelmässig Gottesdienste stattfinden; vor der Revolution zählte man bei einer weit geringeren Bevölkerungszahl 78 000 Gotteshäuser. Mit Recht wies Stricker auch auf die äusserst schwierige Lage der orthodoxen Gemeinden *in der Provinz* hin, was angesichts der «Aushängeschilder» Moskau, Leningrad und Sagorsk nur allzu schnell in Vergessenheit gerät.

Vermehrte Kritik

Seit dem Machtantritt Gorbatschews haben einige sowjetische Presseerzeugnisse sowie offizielle Vertreter der orthodoxen Kirche oder der Religionsbehörden auf Reisen im Westen immer wieder Kritik an einzelnen behördlichen Übergriffen in innerkirchliche Angelegenheiten geübt oder auf frühere Fehler und *Verstösse gegen die Religionsgesetzgebung* hingewiesen. Die

Fernseh- und Radiostreik in Israel

gsz. Jerusalem, 20. Oktober

Seit über zwei Wochen streiken in Israel die Radio- und Fernsehjournalisten. Aus Solidarität mit den Journalisten, die um finanzielle Gleichstellung mit den Kollegen von der Zeitungsbranche kämpfen, schlossen sich auch die Sendetechniker dem Ausstand an, was zur Folge hat, dass nicht nur *Nachrichtensendungen*, sondern auch sämtliche *Unterhaltungssendungen* ausbleiben. Der Bildschirm wird nun lediglich durch ein Testbild belebt, auf den üblichen Radiofrequenzen ist bloss ein Pfeifton zu hören. Nur der populäre *Militärsender* Galei Zahal, dessen Mitarbeitern das Streiken untersagt ist, sowie *Abie Nathans* auf einem Schiff im Mittelmeer gelegene «Stimme des Friedens» bringen Musik und Nachrichten.

Doch diese zum Teil eher amateurhaften Nachrichtensendungen sind ein schwacher Ersatz für die *informationshungrige Bevölkerung*, die gewohnt ist, zu jeder vollen Stunde über alle Begebenheiten Informationen und zahlreiche Kommentare zu erhalten. Man kann auch über die Grenze ausweichen und den in *Amman* stationierten Sender Radio Jordan empfangen, der die neueste Popmusik aus der ganzen Welt ausstrahlt sowie mehrmals täglich mit Akribie über sämtliche Aktivitäten des haschemitischen Herrschers und seiner Familienmitglieder berichtet.

Aber auch beim Fernsehen besteht eine Ausweichmöglichkeit. Die noch nicht voll in Betrieb genommene *Zweite Sendekette* hat nämlich kurzfristig beschlossen, jeden Abend einen *Spielfilm* auszustrahlen. Doch hatten die Betrei-

Aufnahme der Ges[illegible] Martens' in Brü[illegible]

Brüssel, 20. Okt. (Reuter) Der [illegible]tene belgische Premierminister [illegible]tens hat am Dienstag mit *Kons*[illegible] Bildung einer *Übergangsregierun*[illegible] Während sich die bisherigen Koa[illegible] weiter gegenseitig die Schuld am [illegible]sten Regierung Martens gaben, t[illegible]tens zu Gesprächen mit den Vor[illegible] vier traditionellen Regierungspar[illegible] sich zuversichtlich, die Übergangs[illegible] dem bisherigen Kabinett bilden z[illegible]

Zugeständnisse der Behörden si[illegible]nung Strickers ebenso wie die im [illegible] sowjetischer Seite abgegebenen [illegible] für die Religionsgemeinschaften i[illegible]union eröffneten sich neue Perspe[illegible]lem einmal dazu bestimmt, *Vertra*[illegible] *zu gewinnen* und Gorbatschew als [illegible] zu präsentieren, der für religiöse B[illegible] schlossen ist, auch wenn man da[illegible]gessen sollte, dass jedes Zugeständ[illegible] die Lage einzelner Christen verbes[illegible]ferent äusserte seine Zweifel dar[illegible] Selbstkritik, die im Ausland und i[illegible] für den Westen bestimmten Publik[illegible]dezu «zelebriert» werde, ehrlich [illegible] und Konsequenzen nach sich zi[illegible] endgültiges Urteil über Gorbat[illegible]gionspolitik sei es jedoch noch *zu*, [illegible] abzuwarten, was nach den Feierli[illegible] Millennium von den vielen schöne[illegible]rigbleibe.

Zerwürfnisse in Demirels Partei

[illegible] in der Türkei

confiscated church buildings and other property.

Given the angry history of church-state relations since 1917, there is reason for wariness over the prospects for reform in the Gorbachev era. Soviet Christians remember that Khrushchev's attack on religion was mounted in an effort to gain the support of hard-liners for the political and economic changes he desired. Gorbachev too has hard-line resisters to placate, but there are signs that the General Secretary may offer Christians some relief. Gorbachev's mother is a churchgoer, and using colloquial Russian expressions, he has several times publicly referred to help from God. The best evidence of a thaw is that 168 religious prisoners have been released over the past year, and arrests of activists have dramatically slowed. Among the important people who have won freedom are Father Gleb Yakunin, who started human rights protests among Russian Orthodox adherents in 1965 *(see box)*, and the Rev. Nikolai Baturin, who received three consecutive terms totaling eleven years at hard labor. His crime: leading an underground Baptist movement that grew in the 1960s.

There is still persecution, though. An unknown number of Christians remain confined to psychiatric hospitals, and 220 people, mostly pacifists or those who refuse to register their churches with the government, are in jail. Important figures still in detention include Orthodox Deacon Vladimir Rusak, who sent a fruitless appeal for help on human rights issues in 1983 to that year's World Council of Churches Assembly, and Father Alfonsas Svarinskas, a founder of the Lithuanian Catholic human rights committee. Vasili Shipilov, a secretly ordained Orthodox cleric who has spent 48 years in confinement, may soon be released.

In the spirit of millennial goodwill, the government has permitted 29 Orthodox churches to reopen during the past three years; 18 more are to be added this year. Churchmen, usually neither seen nor heard in the media, have emerged as respectable voices in the press and on television, commenting on the Soviet Union's moral and cultural state. The Orthodox Church has been allotted 100,000 newly printed Bibles, while the Baptists are importing another 100,000—though the demand is far greater. Bibles cost up to $160 on the black market. When a Moscow maintenance worker, a believer all her life, was given a Bible by friends not long ago, she burst into tears; she had never seen one. Open Doors, a Protestant mission based in Orange, Calif., has offered to help out by sending the Soviet Union 1 million Bibles in honor of the millennium.

The state also has returned to the church the Danilov Monastery, Moscow's oldest, which was until recently used as a repair shop. Now black-robed painters are busily restoring icons while monks celebrate the Eucharist. Eventually the monastery will house the staff of the church's Patriarch. The monastery's abbot, Tikhon, marvels that officials who once ignored church requests for renovation materials now ask, "What do you need?"

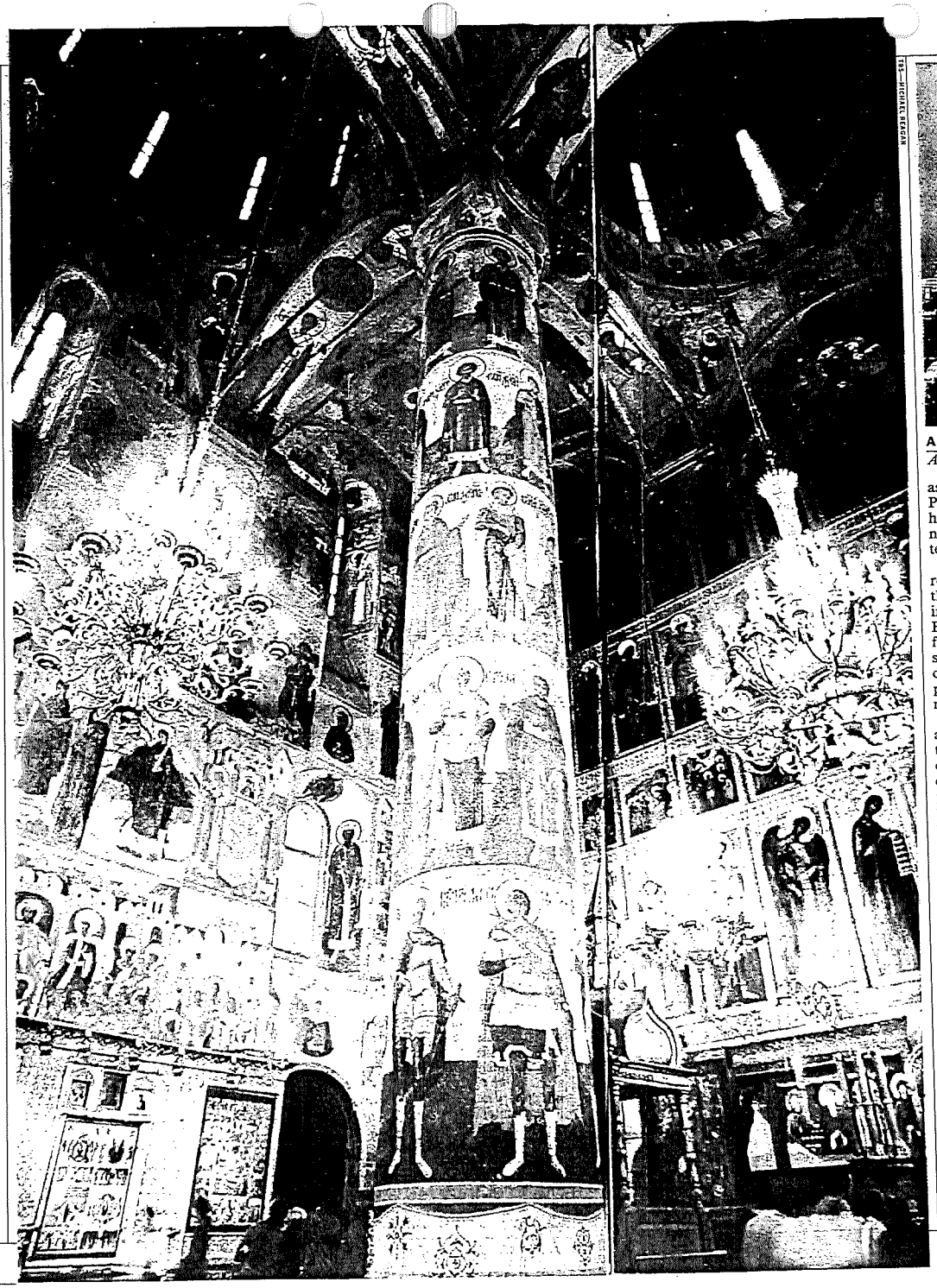

TIME—MICHAEL REGAN

TIME—REGAN

A splendor born in Byzantium: columns in the Kremlin, left, and the monastery in Zagorsk

A millennium ago, the beginnings of culture, language, literature and the country itself.

Two years ago, the Orthodox Church requested the return of its holiest shrine, the 11th century Monastery of the Caves in Kiev. That has yet to happen, but, says Filaret, a church leader, "I am very hopeful." The walled hilltop complex is a museum that attracts 15,000 tourists a day during the summer. Many of the compound's historic gold-domed churches need repair.

Newly restored buildings, though, are a mere beginning of what Soviet Christians need and want. "The process is under way for improved relations between church and state," Filaret says. A starting point, as the churches see it, would be a thorough change in the antireligious statutes that Stalin imposed in 1929. At the Council for Religious Affairs, the government agency that controls church life, a draft revision of the laws is due by year's end. The clergy is permitted to propose changes to the council, but is not involved in the discussion of the revisions.

In any case, insists an official at the religious council, no change will be made in the Soviet constitution's guarantee of freedom to propagandize on behalf of atheism while denying believers the right to propagate the Gospel. The government's ban on evangelism and all other activity outside church walls is one reason that large numbers of zealous Pentecostalists have petitioned to emigrate—thus far with little success when compared with Soviet Jews. The council indicates that revised laws governing religion might drop a rule that forbids churches to provide instruction for children, the most debilitating of the restrictions. Religious charities, now outlawed, may be allowed to operate once again.

The Soviet constitution piously proclaims separation of church and state, but though the churches pay the clergy's salaries, the religious council controls virtually all other activity, including appointments from parish priests to others up through the hierarchy. Layman Alexander Ogorodnikov, a recently released prisoner who now edits a dissident bulletin, says, "The authorities allow the church to exist, but it's their church. That's why few priests ask to have the laws changed. It's only laymen asking for this now because they have nothing to lose."

In order for a congregation to operate legally, a minimum of 20 laymen must register with the state, but many local Protestant groups refuse in principle to do so. Government-approved laymen oversee each registered congregation, filing lists of members and compiling quarterly reports on donations, baptisms, even how many candles are in stock. "If the statistics increase, the church is given greater supervision, and the priest may be removed," says one worshiper. Many shun sacramental confession for fear that what they say will be reported; faithful parishioners risk being identified to the KGB. Ogorodnikov contends that the regime allows some leeway in Moscow, to impress Western reporters, but that in the provinces "local authorities regularly interrupt Sunday services," especially at Christmas and Easter.

Besides official restrictions on church organizations, believers face related problems in everyday life. No matter how capable, church members frequently run into obstacles in their careers: important posts are reserved for the 19 million or so Communist Party members, even though Christians far outnumber them. Until now, ardent believers have rarely been admitted to universities and are thus denied access to the more desirable jobs.

Those who convert late in life risk losing their jobs. A janitor in Minsk complained in a newspaper that she had been

threatened with being fired after she joined the Baptists. "Have I really committed such a terrible crime?" she asked. A young Christian in Moscow told of how he spent weeks half naked in an army prison because he refused to take a cross from around his neck. Schoolchildren all over the country are subjected to atheistic indoctrination; if the youngsters attend church, complains a Moscow mother, teachers "become very aggressive."

Despite such difficulties, a Christian upsurge is taking place. According to recently published government figures, church weddings and funerals are becoming more frequent. Old women still predominate at Orthodox services, often prostrating themselves on stone floors below ancient icons of the Virgin Mary, but clergymen report that more and more young adults attend services. At the reopened Danilov Monastery, for example, worshipers in their 20s and 30s make up an estimated two-fifths of the congregation. One Muscovite is part of a large, countrywide network of young Christian adults who meet in one another's homes to pray. He guesses that 2 million people might be involved.

Young Soviets are also increasingly interested in joining the clergy. The government reports that the number of students at the country's three Orthodox seminaries and two academies has more than doubled, to 1,946, in the past 15 years. Because the enrollment, which is limited by the state, is not sufficient to meet the need for clergymen, many priests are ordained without formal theological training. At Zagorsk, Russian Orthodoxy's main monastic center, there are two applicants for each opening. Says the deputy director, Father Vladimir: "There has been a religious revival among our young people."

Having a heritage of centuries of training in servility, most Orthodox leaders have nothing but praise for the state's treatment of religion. The church's head is Patriarch Pimen, 78, who in the Orthodox tradition has limited powers and keeps a low public profile. He is diabetic and in frail health. Pimen will preside at the June church council that is expected to authorize a new charter to replace emergency regulations dating back to World War II—subject as always to approval by the religious council. One expected improvement would be to broaden the right of bishops to preach about modern problems. Human rights activists contend that the millennial council is an opportune moment to demand new freedoms. They especially want the bishops to revoke a rule dating to the Khrushchev era that stripped priests of leadership in the affairs of their parishes and gave it to lay councils. They also want the state to scrap all legal restrictions on their activities originating in Stalin's day.

The future of the church in the Soviet Union is complicated by Kremlin worries about divisiveness in a country of more than 100 nationalities. For the hundreds of thousands of Armenians who have been demonstrating for the past several weeks, for instance, nationalism and faith are intertwined. Under Moscow's rule, their church has been devastated, with the number of parishes reduced from 1,500 to 52. Not a single church exists for the 100,000 Armenians in the section of Azerbaijan that protesters want to see annexed to the Armenian republic.

RUDI FREY

A surge of vocations: there are now twice as many seminarians as 15 years ago

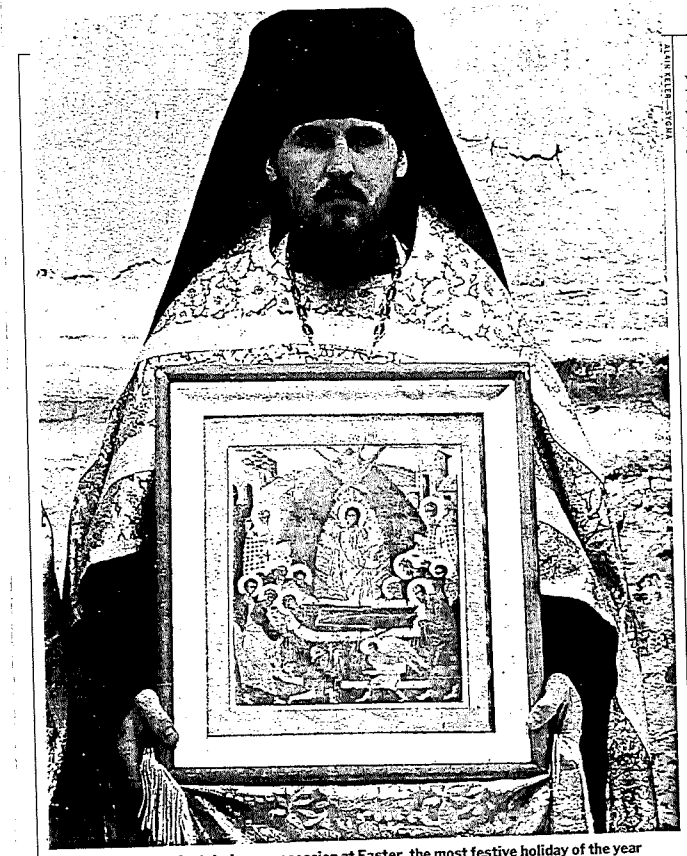

ALAIN KELLER—SYGMA

Inspiring icons: a priest during a procession at Easter, the most festive holiday of the year

The Armenians have not publicly voiced their religious complaints, but in Lithuania, Roman Catholics have been vocal about oppression. In the latest of numerous petitions, 78,000 citizens demanded last November that Gorbachev allow the bishop in charge of Vilnius to return from a 27-year exile in Zagare, about 60 miles away. None of the six other Lithuanian ecclesiastical jurisdictions has a permanent resident bishop. Whatever the improvements for most Soviet citizens, a pessimistic expert at the Vatican reports that Lithuanian Catholics' ideological control has grown even stronger. Under Gorbachev, *glasnost* or no, police are harassing Lutherans in Latvia's Rebirth and Renewal movement.

A remarkable rise of activism is being noted in the Ukraine, where Eastern Rite Catholicism refuses to die 42 years after it was officially liquidated by the government and forced into the Russian Orthodox Church. Last August two underground bishops and 23 priests surfaced in Moscow to seek legalization of their church. Afterward, another petitioner, Yosyf Terelya, a layman who headed the Ukrainian rights movement, was forced to emigrate. Three more petitions have since been sent to Moscow, the latest bearing 7,000 signatures. Terelya, who now lives in Canada, says 1,200 underground priests in the Ukraine hold daytime jobs and celebrate Masses in homes or in the woods; the network's code name for itself is "forest churches." Myroslav Cardinal Lubachivsky, the Ukrainian Rite leader at the Vatican, expects little improvement. *"Perestroika,"* he maintains, "is only for the outside world."

Russian Orthodoxy sees Ukrainian Catholics as rivals and resents their continuing loyalty to Rome. This is one reason Pope John Paul II received a tardy,

A Priest's Lonely Crusade

He is no celebrity like Calcutta's Mother Teresa or Cape Town's Archbishop Desmond Tutu, but Father Gleb Yakunin surely belongs on the list of this generation's most valiant Christians. Soft-spoken and gentle in private, the Russian Orthodox priest is a man of fierce words and forthright purpose when it comes to his faith and the need to tell the truth about the plight of religion in the Soviet Union. His lonely crusade has brought him poverty, ignominy and imprisonment.

Yakunin became a priest in 1962 at the height of Nikita Khrushchev's anti-Christian campaign, a period during which the state shut down thousands of churches and forced the Russian Orthodox hierarchy to accept total subjugation. Local priests became little more than employees, subject to lay officials who were handpicked by local Communist authorities.

Khrushchev's attack sparked the beginnings of organized Protestant and Catholic protest, but the Orthodox Church remained almost totally quiescent until 1965, when Yakunin and a fellow priest launched a dissent movement with a strongly worded open letter to Patriarch Alexei, then the head of Orthodoxy. "It is clear that the Russian church is seriously and dangerously ill," wrote the priests. Orthodox leaders who connived with the government's "illegal control" of the church, they declared, had "deviated from their sacred duty before Christ." The priests sent copies to bishops in the Soviet Union and dispatched an appeal to President Nikolai Podgorny.

Five months later, Patriarch Alexei summoned Yakunin. When the young dissenter refused to recant, the Patriarch suspended him from all priestly activities. Without a parish or other regular employment but with a wife and three children to support, Yakunin made a living with such odd jobs as watchman or liturgical reader in Moscow-area congregations.

Despite his public humiliation and the rebuff by the hierarchy, Yakunin persisted in pressing his cause. Probably his most important protest was one he sent to the 1975 Assembly of the World Council of Churches, meeting in Nairobi. The letter combined a detailed history of religious repression in the Soviet Union with an eloquent plea for help from Christians elsewhere. The assembly was electrified by the document, but fearful Russian Orthodox leaders urged the organization to be cautious in its response.

In 1976 Yakunin co-founded the Christian Committee for the Defense of Believers' Rights, uniting activists from various denominations. The group based its demands to the Soviet government on the Helsinki Accords, as well as on the Soviet constitution, which provides for religious freedom. Yakunin's committee sent hundreds of documents to the West, detailing the condition of the church. He was arrested in 1979 and charged with "anti-Soviet agitation and propaganda." One of the people testifying against him at his trial was a member of the Patriarch's staff who turned out to be a KGB agent. The Christian Committee went underground, and Yakunin was sentenced to five years at a "strict regime" labor camp, followed by five years of exile in Siberia. Prison, though, did not crush his spirit. In camp, Yakunin went on a hunger strike when his Bible was confiscated, and he was given four straight months of solitary confinement for spreading the Gospel among inmates.

Yakunin was permitted to leave Siberia last year, and the Orthodox hierarchy ended his 21 years of suspension from the priesthood by assigning him to a small parish near Moscow. Another man might have maintained grateful silence, but to the dismay of church leaders, Yakunin soon joined an ecumenical group of activists making public appeals to General Secretary Mikhail Gorbachev. They demanded nothing less than an end to all government interference in religion.

When Patriarch Pimen hailed the 70th anniversary of the Bolshevik Revolution, Yakunin and some of his colleagues responded last November by citing Gorbachev's own words: "The time has come to stop misrepresenting history." To pretend that nothing unusual had happened to the church under Communism, the dissidents said, was an "offense against the memory of millions of innocent victims . . . who are the pride not only of the Russian Church but all Christendom."

Yakunin and others have called for removal of the Patriarch on grounds that he is too ill and senile. Churchmen responded at a press conference last week that challenges to the Patriarch's life tenure could worsen relations with the state. "Patriarch Pimen is a symbol of our church as it exists today—very passive," Yakunin contended during an interview with TIME Correspondent Ann Blackman in Moscow. The 54-year-old priest, his reddish beard flecked with gray, described his postprison life by saying, "When it comes to my [parish], it's like it was 30 years ago. If people approach me after I stop leading the prayers, the monitor makes me leave. The monitor says I can't talk to people privately in the parish house."

Some things, though, are different. Said Yakunin: "The general atmosphere has changed a lot toward religion. The population as a whole is more benevolent toward the church. Gorbachev wants the church to take part in our social life because the moral level of believers is higher than the moral level of the general population. He wants the church to push people to work hard and raise the economy of the country. This is the time for the Soviet government to look at the church as a positive force."

KELLER—SYGMA

The enduring power of a tradition: the young and old gather at a candlelit ceremony for the blessing of holiday cakes

halfhearted invitation to attend the millennium events well after Russian Orthodox leaders had asked some European Cardinals to attend. As a result, the Vatican is considering sending a low-ranking delegation to the June events.

John Paul has repeatedly expressed a desire to visit the Soviet Union, but has indicated that pastoral visits to Catholics in the Ukraine or Lithuania must be part of such a trip. "He couldn't consider going without seeing Catholics," says Johannes Cardinal Willebrands, head of the Vatican's ecumenical office. The Kremlin is not likely to comply with the Pope's wish.

Great anniversaries sometimes have a distorting impact on the minds of men, and it is difficult for Soviet Christians not to imagine that the 1,000th birthday of Orthodoxy might represent a moment of turning, when the struggle between church and state moves toward harmony. Even dissidents can hope, and argue, that reform is in the self-interest of the state. Exile Terelya, for example, warns that the Ukraine is increasingly restive and, like Armenia, "could explode." But, he says, "if the church is restored, it could control the nationalist movement." While the leadership in Moscow may consider it too risky to give ethnic churches more freedom, Terelya contends that it is equally risky to continue harassment.

By oppressing churches and discriminating against Christians, the Communists have deprived themselves of the talents and energy of one-fourth to one-third the population. Anglican Priest Michael Bourdeaux, director of Britain's Keston College, a leading center for research on Soviet-bloc religion, frames an even broader issue: Can the Soviet Union "ever become a model of civilization or play its full role in world development while it adheres to its self-mutilating policy of militant atheism"? Bourdeaux thinks the state is beginning to recognize such limitations and that the "first signs of a new policy may be appearing." Orthodox Archbishop Chrysostomos of Greece suggests that Gorbachev, a practical man, "realizes that the Russians are deeply faithful people and, being realistic, will let the lid off the steaming pot before it blows off."

Officials in Moscow are saying as much. "The time has finally come to put an end to a suspicious and unfavorable attitude toward believers and their ideals of care for people, love and moral self-improvement," asserts an unusually frank article in the March issue of *Kommunist*, a Central Committee publication. "We should take into account the unprecedented historical fact that the church has managed to find its place in socialist society without detriment to its faith." Asks Yuri Smirnov, spokesman for the Council for Religious Affairs (and the son of believers): "Why not use the power of the church, since millions of people are under its influence?"

Keeping the faith: an ancient monastery returned to the church

Why not, indeed? Until now the spiritual well-being of the Soviet people has been sacrificed to ossified dogma that seeks to condemn religion to the scrap heap. That task appears to be impossible to achieve, as some Marxists have grudgingly come to realize. Nonetheless, Communism finds it difficult to accept any moral authority other than its own or any preserve of individual conscience beyond the reach of the party.

"The basic question is whether Gorbachev views religion as an appendage of the state or as a human right," observes Vatican Spokesman Joaquin Navarro-Valls. "We don't know who Gorbachev is yet." Nor do Christians know whether their second millennium will begin with a mere backward glance or with the birth of new freedoms. In the coming months of celebration, as they listen eagerly for the silvery chimes of change, Soviet Christians may begin to discern an answer. —*By Richard N. Ostling. Reported by Ann Blackman/Moscow, with other bureaus*

Religion

COVER STORY

Some Signs Of Spring

Stirring the hopes of Soviet Christians

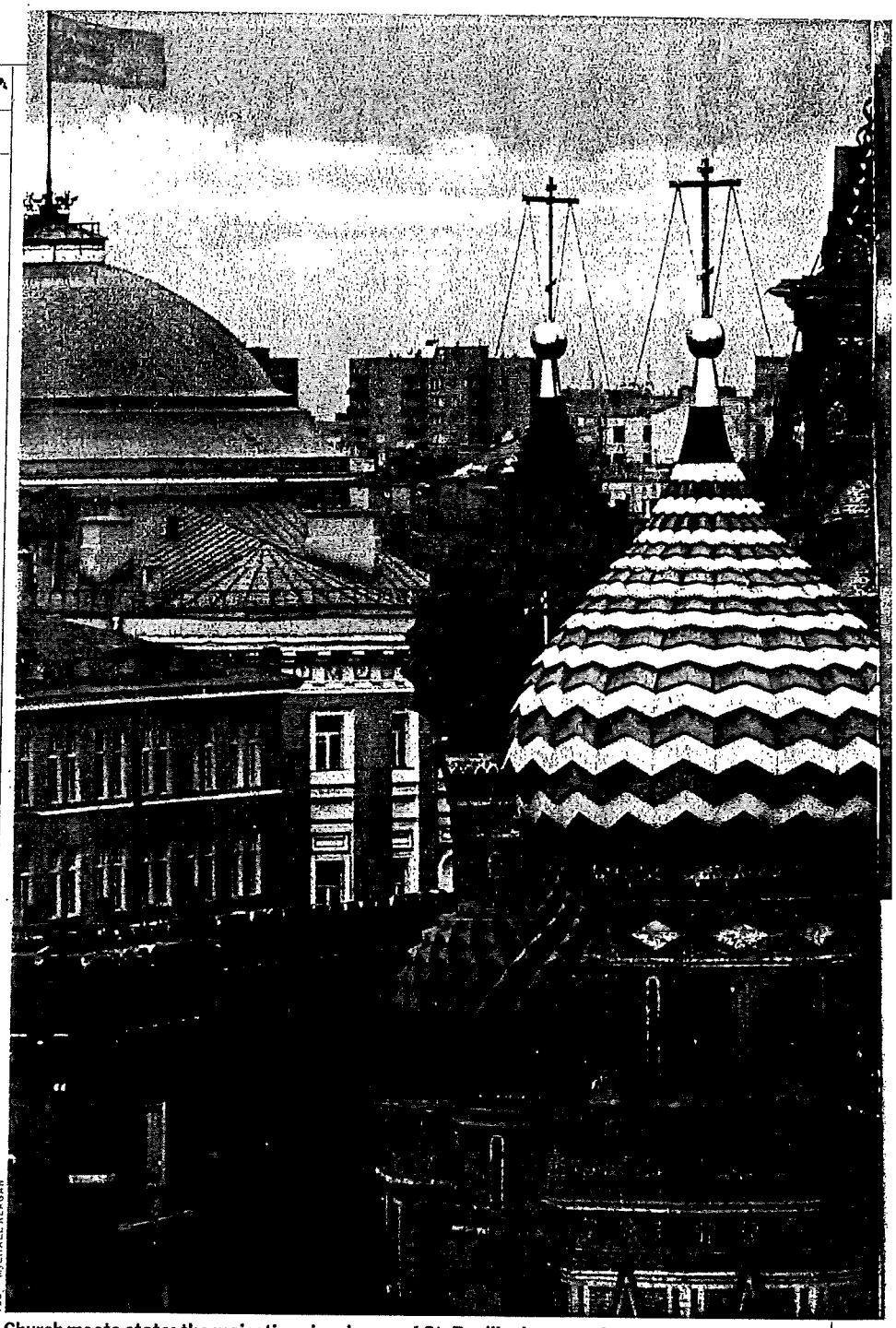

TBS—MICHAEL REAGAN

Church meets state: the majestic onion domes of St. Basil's rise over the Kremlin

As another long winter surrenders to the warmth of Easter, the Soviet Union is preparing to mark a milestone of the human spirit: the 1,000th birthday of Christianity on what is now Soviet soil and, in a real sense, the birth date of the country as well. With a burst of propaganda and pride, the Kremlin is allowing Christians to refurbish graceful onion domes, restore glorious monastery murals and sponsor a host of cultural events.

Anticipation begins building this week, just before the Orthodox Easter on April 10, the most festive holiday of the country's religious year. The observance will culminate in major church-sponsored observances in June. Throughout the country, services of thanksgiving, replete with clouds of incense and magnificent chants in Old Church Slavonic, will be celebrated before gilded altars.

For Westerners it will be a reminder that religion endures in the Soviet Union and may even be flowering again despite seven decades of oppressive state atheism. For General Secretary Mikhail Gorbachev, the millennium provides a platform from which to promote his much touted *glasnost* (openness) and *perestroika* (restructuring), as well as his foreign policy goals. The celebrations will be stirring for believers, even if they are wondering whether the anniversary will lead to a revision of laws that forbid religious education of youths, prohibit churches from engaging in charitable activities and discourage priests from counseling their parishioners. "I have a vague memory of hearing church bells," says a Moscow woman of nearly 50, trembling as she recalls her childhood. "They made a silvery sound in the air." Church bells have been silenced almost everywhere because, say the authorities, they disturb the peace of the country.

The major international showcase will be a conference in Moscow to be attended by such church notables as the Rev. Billy Graham, Eastern Orthodoxy's Ecumenical Patriarch and the Archbishop of Canterbury—though not the Pope. There could be some substance along with all the pageantry. The Russian Orthodox Church will be holding a potentially important council of bishops, only the third such gathering that the Soviet government has permitted since World War II.

The jubilee celebrates not only a rich 1,000-year heritage but also the 20th century survival of a large Christian populace that is divided into a number of branches. By far the dominant institution in Soviet Christianity is the great Russian arm of Eastern Orthodoxy. Orthodoxy and Roman Catholicism, which split in the 11th century over doctrinal issues, differ on the issue of papal authority but substantially agree on matters of belief and worship. Orthodoxy permits divorce and ordains married men as priests, though all bishops are celibate. Ukrainian Rite Catholics, who generally follow Orthodox traditions, including married clergy, accepted the authority of the Pope in 1596.

The Russian Orthodox Church reports a membership of some 50 million. Roman Catholics number perhaps 10

ALAIN KELER—SYGMA

Worshipers at the Leningrad theology academy hope for a reflowering of faith after seven decades of state atheism

million, half of them in illegal Eastern Rite parishes in the Ukraine. Protestants total 4 million or more; the largest groups among them, Baptists and Pentecostalists, include both legal and underground branches. If the ancient Georgian Orthodox and Armenian Apostolic churches and assorted sects are added in, the country's Christians total roughly 70 million, or 25% of the population. Counting Muslims, Jews and others, more than 40% of Soviet citizens retain a religious identity.

Christianity stems from a unique spectacle in 988 in the Slavic principality known as Kievan Rus'. Prince Vladimir, who had converted to Christianity to marry the sister of the Byzantine Emperor, bade his subjects follow his lead. They were pagans with a penchant for human sacrifice, but they obeyed Vladimir's orders to wade into the Dnieper River at Kiev and undergo a mass baptism into his creed.

The event marks the beginnings of Russia and the Ukraine, not just in faith but in culture, language and literature (the Cyrillic alphabet had been devised by the missionary monk Cyril in Moravia in the 9th century). According to legend, Vladimir was also looking for a religion to unite the Slavic tribes under his rule, and adopted Byzantine Christianity in part because his emissaries were awed by the majesty of worship at the center of the faith, Constantinople. They reported: "We knew not whether we were in heaven or on earth, for on earth there is no such splendor or such beauty, and we do not know how to describe it. We only know that there God dwells among men."

Eventually a Patriarchate arose in Moscow and proclaimed itself to be Orthodoxy's center after Constantinople fell to the Turks in 1453. In 1721, Czar Peter the Great abolished the Patriarchate, which had by then grown powerful, and gave control of the church to a political appointee known as the Chief Procurator, making the church a subservient arm of the state. Russian Orthodoxy, though still land rich, was weak and corrupt by the time the Bolshevik Revolution erupted in 1917.

V.I. Lenin and Joseph Stalin thereafter led antireligion campaigns that proved to be the most vicious persecution of Christians since the Roman Emperors' assaults on the church. An estimated 50,000 Orthodox priests, monks and nuns were killed or sent to die in prisons and camps. The number of lay martyrs who perished in the purges cannot be calculated. Stalin virtually extinguished religious institutions, though he relented to some degree when he needed church support during World War II, even permitting the naming of a new Patriarch and the reopening of thousands of churches.

RUDI FRYS

Patriarch Pimen: limited powers and low public profile

Nikita Khrushchev revived the persecution from 1959 to 1964 by increasing state control over religion and closing half of the churches that remained open. Of the 48,000 Orthodox churches in the pre-Communist era, all but 6,800 have been demolished or turned to secular use. Leningrad's former Kazan Cathedral, for example, is a museum of atheism, while a onetime Catholic church in Vilnius, Lithuania's capital, has been converted to a concert hall. Religious activists are now demanding that the state return all

Koutiepov

Le spectacle du monde (réalités) juin 81

es généraux évanouis

CLAUDE DELMAS

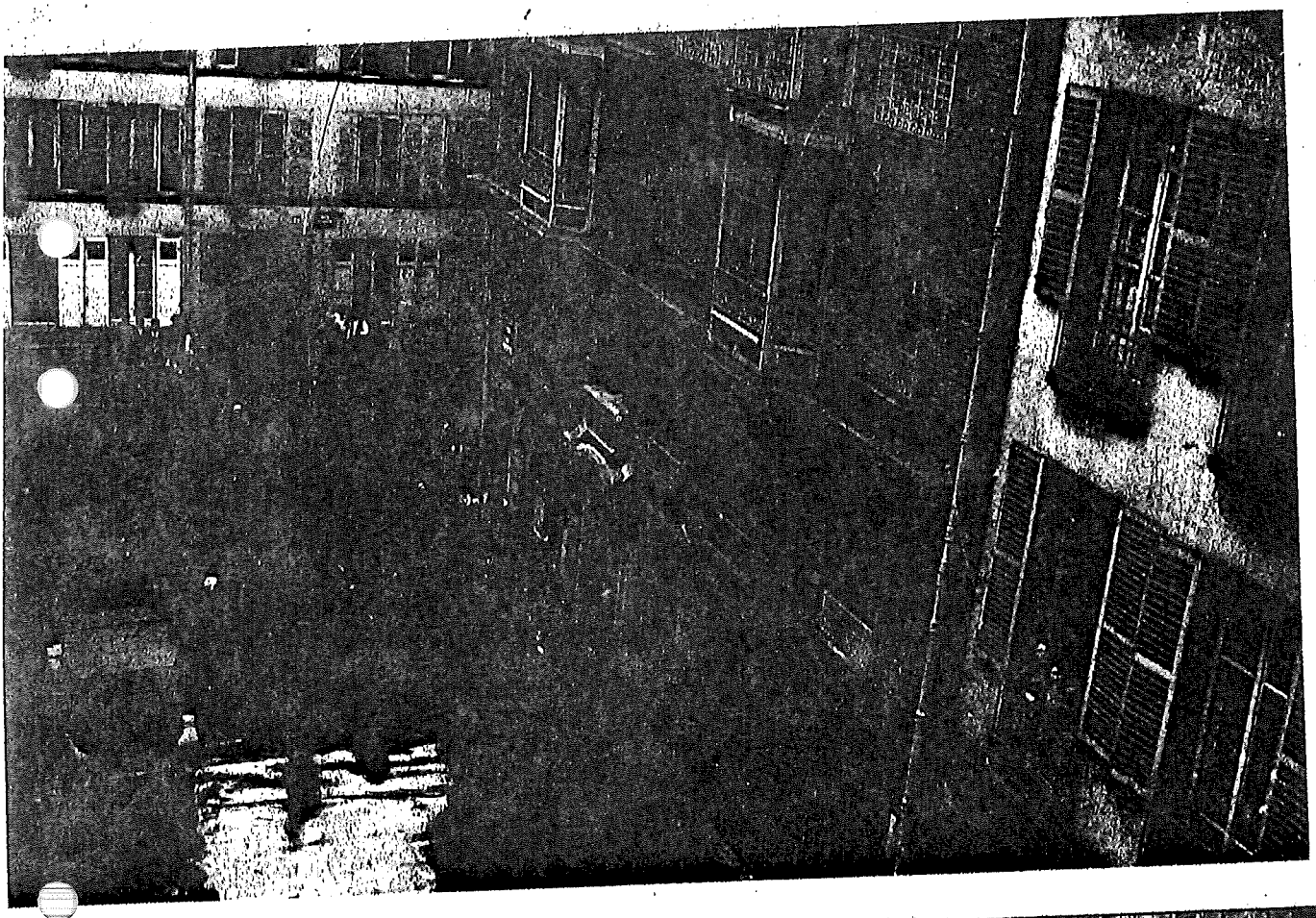

Reconstitution de l'enlèvement, à Paris, du général russe émigré Koutiepov, le 26 janvier 1930. L'enquête établit que le général avait été poussé dans un taxi (ci-contre, un dessin reconstituant la scène), après avoir été abusé par la présence d'un gardien de la paix. Il s'agissait en fait d'un complice, qui portait un uniforme loué dans un magasin d'accessoires de théâtre. On ne retrouva jamais les ravisseurs. L'affaire fut classée en 1938.

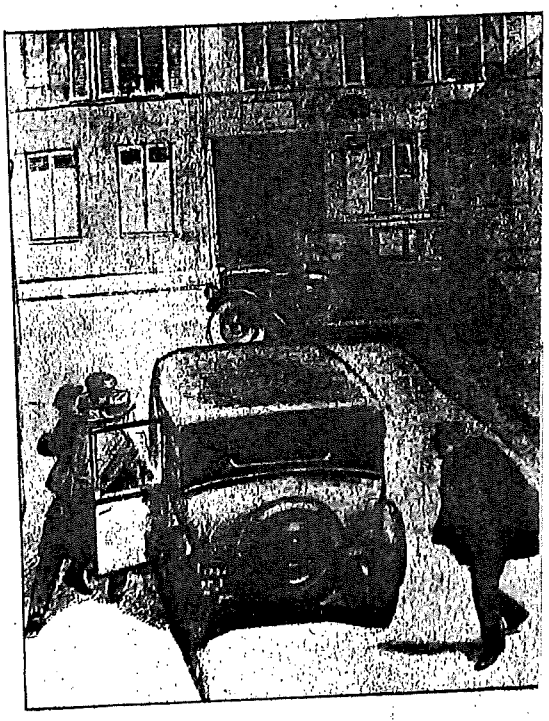

Le 26 janvier 1930, à 10 heures 30, un homme de 47 ans, vêtu de noir, barbe et moustache noires, portant sur la poitrine plusieurs décorations et une croix en or, quitte son domicile de la rue Rousselet, à Paris, pour participer, dans l'église russe de la rue Mademoiselle, à une messe à la mémoire du général **Kaubears.**

C'est le général **Alexandre Koutiepov,** ancien officier de l'Armée russe, successeur du général **Wrangel** à la tête des anciens combattants russes.

En fin de journée, la direction des Renseignements généraux de la préfecture de Police informe le préfet de Police **Jean Chiappe :** « Le général Koutiepov n'a pas été revu, il n'est pas rentré chez lui. La famille redoute qu'il ait été victime d'un attentat. Recherches en cours. »

L'enquête établira que le général a été poussé dans un taxi. Nul ne le reverra.

Pendant des mois, la police interroge des émigrés russes, qui exercent les professions les plus diverses. L'enquête ne débouche sur rien de précis. On ne retrouvera jamais les ravisseurs.

Le 18 octobre 1938, le procureur général près la Cour de Paris écrit au garde des Sceaux : « Aucun acte d'instruction utile ne paraît plus devoir être envisagé. » L'« affaire Koutiepov » sera classée.

Le 22 septembre 1937, un autre chef

des Russes blancs, le général **Evgueni Miller,** 70 ans, quitte son bureau de la rue du Colisée pour se rendre à un rendez-vous, qu'il a accepté avec appréhension : il s'évanouit dans la nature. On ne le retrouvera pas non plus.

Le 5 décembre 1938 s'ouvre devant la cour d'Assises de Paris le procès de **Nadedja Vinnika,** l'épouse d'un autre général russe, **Nikolaï Skobline.** Cette cantatrice, surnommée « le rossignol de Koursk », « la Plevitzkaïa », est accusée de complicité dans l'enlèvement de Miller. Elle est condamnée à vingt ans de travaux forcés. Elle meurt le 21 septembre 1940 à la Maison centrale de Rennes, et elle est enterrée dans une fosse commune.
Le 12 octobre 1940, au tout début de l'Occupation, un agent de la Sûreté militaire allemande, **Grimm,** s'emparera du dossier n° 9202, celui de la « femme Skobline ».

Skobline, lui, avait disparu depuis l'enlèvement de Miller : la cour d'Assises de Paris l'avait jugé par contumace le 26 juillet 1939.

Dans **Le général meurt à minuit, Mme Marina Grey** a reconstitué les dossiers de ces affaires.
Elle a compulsé toutes les archives accessibles, et découvert des documents jusqu'alors inconnus ; elle a recueilli des témoignages et des confidences. Tâche malaisée, car dès le 18 juin 1940, les Allemands s'emparèrent des dossiers du procès Miller. Certaines archives, récupérées en Allemagne, sont à l'université Columbia, mais occultées jusqu'en l'an 2000. Les autorités soviétiques prétendent ne rien savoir.

Mme Marina Grey a vécu ces événements. Son père, le général **Denikine,** a lutté contre les Soviétiques pour tenter de restaurer l'Empire.

Le 7 décembre 1917, le Conseil des commissaires du peuple crée la **Tchéka** (« Commission extraordinaire panrusse pour la lutte contre la contre-révolution et le sabotage »), et en confie la direction au Polonais **Felix Dzerjinski.** Au début de 1922, la Tchéka est remplacée par la **Guépéou.** L'objectif reste le même : lutter, à l'intérieur et à l'extérieur, contre ceux qui n'acceptent pas le régime soviétique.

En mai 1923, le ministre français de l'Intérieur donne l'ordre à tous les services de police de « retenir » à leur entrée en France « quatre bolcheviks très dangereux » qui viennent de quitter la Bulgarie sous des noms d'emprunt : **Volkoff, Noskoff, Naroudji** et **Metcheljakoff.** Leur mission : préparer un attentat contre le grand duc **Nicolas** et le général Koutiepov.

Beaucoup d'émigrés russes ne croient pas à la survie du régime soviétique, et travaillent à sa chute. Une organisation spéciale est montée par le général Koutiepov.

Mme Marina Grey écrit : « Pour eux, il s'agit de renverser le régime soviétique le plus rapidement possible... Des membres de l'organisation secrète de Koutiepov pénètrent clandestinement en URSS, y établissent des contacts avec les opposants de l'intérieur, les approvisionnent en littérature antibolchevique, rapportent des informations fort utiles... Il arrive que le général ordonne à ses agents secrets de se livrer au sabotage, voire à des exécutions : il pense préparer ainsi le terrain pour une révolte interne, qui, le moment venu, devra bien entendu être soutenue de l'extérieur. »

La Tchéka n'ignore rien de ces tentatives : elle est même parvenue à infiltrer certains de ses agents dans les groupes de Koutiepov.

L'émigration russe est un monde complexe. Les familles essaient de se regrou-

Page de gauche : le général Alexandre Koutiepov, disparu à l'âge de 47 ans. Il avait créé une organisation destinée à renverser le régime soviétique. Ses agents avaient établi en URSS même des contacts avec les opposants de l'intérieur.

A gauche : le général Evgueni Miller, enlevé à Paris à l'âge de 70 ans, le 22 septembre 1937. Il faisait partie de l'émigration russe blanche proche du national-socialisme à ses débuts. Staline se servit de la personnalité de ce général dans sa lutte contre le haut état-major de l'Armée Rouge, commandé par le maréchal Toukhatchevski.

A droite : Nadedja Vinnika, dite la Plevitskaïa (1883-1940). Cantatrice célèbre, elle était la femme du général Skobline, et fut sa complice dans l'enlèvement de Miller. Condamnée en 1938 à vingt ans de réclusion.

Ci-dessous : le général Nikolaï Skobline, général émigré, chargé par la Guépéou d'intoxiquer Miller, puis de l'enlever.

per en communautés; elles restent fidèles à leur langue, à leur religion, à leurs coutumes et à leurs rites.

Dans ces groupes, il y a des « purs », mais il y a aussi des personnages plus ou moins douteux, tel cet ancien député à la Douma, **Grégoire Alexinski,** dont on disait qu'il « s'était abouché avec l'ambassade soviétique pour lui vendre, à prix fort, de vieilles lettres d'amour de Lénine ». Une note de la Sûreté générale française du 30 avril 1931 le décrit comme « un ex-agent roumain, actuellement agent polonais, bien connu comme trafiquant de renseignements ».

Dans la lutte contre les Soviétiques, certains émigrés pensent pouvoir s'appuyer sur l'Allemagne. Koutiepov lui-même se rend à Berlin. Mais, ulcérée par le traité de Versailles, la République allemande a signé avec l'URSS, en 1922, le **traité de Rapallo.**

La Guépéou envisage d'enlever le général Koutiepov pendant son séjour en Allemagne. Finalement, c'est à Paris que l'opération a lieu. A peine est-il installé dans le taxi dans lequel il a été poussé, que le général est anesthésié.

Les recherches pour le retrouver ne donnent rien. La gendarmerie croit que son cadavre a été transporté dans un cargo soviétique au large de Cabourg :

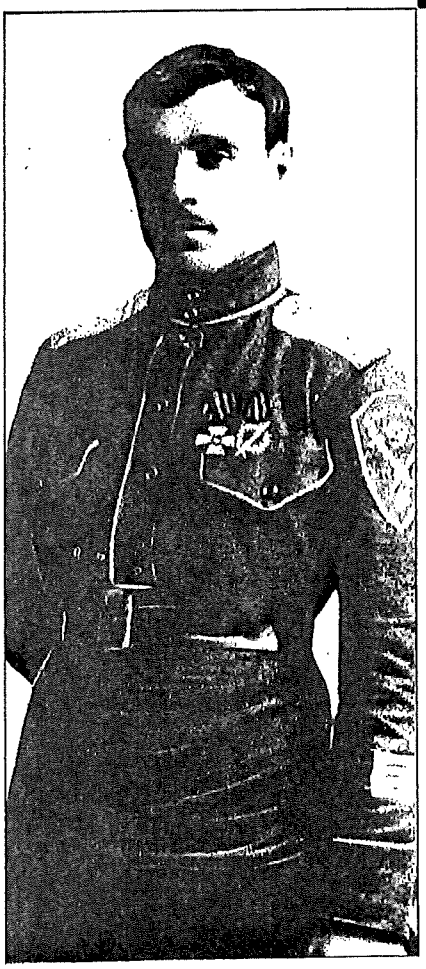

en fait, l'embarquement du cadavre a eu lieu au large de Malo-les-Bains.

Le général Miller avait été sensible aux proclamations anticommunistes de Hitler, il chercha à se rapprocher de lui, puis de **Franco.** Auprès de Miller gravite un autre général émigré, Nikolaï Skobline, en qui Miller a confiance, alors que Koutiepov et Denikine s'en méfient.

Un jour, Skobline affirme à Miller qu'il sait de source sûre que le maréchal **Mihaïl Toukhatchevski,** chef d'état-major de l'Armée rouge, s'apprête à renverser **Staline.**

« D'abord abasourdi, Miller finit par croire à l'incroyable. »

Skobline suggère :

— Si Hitler connaissait l'existence du complot, je suis sûr qu'il mettrait tout en œuvre pour épauler Toukhatchevski. Le mieux serait d'avertir **Heydrich,** le chef du SD » (le « service de Sécurité » allemand).

Le général Miller approuve.

Mme Marina Grey analyse sa réaction : « Hitler, prévenu par Heydrich, se rendra compte que les Russes blancs sont bien informés et lui fournissent l'occasion de

renverser à bon compte ce régime soviétique qu'il abhorre. Hitler serrera enfin, avec reconnaissance, cette main que Miller lui tend depuis longtemps. Quant à Toukhatchevski, il est à espérer qu'une fois au pouvoir, il deviendra compréhensif. Entre militaires, surtout s'ils sont du même pays, il est toujours possible de découvrir quelque terrain d'entente.»

Le lieutenant Toukhatchevski avait été fait prisonnier par les Allemands en 1915. Evadé, il rejoint les bolcheviques, s'inscrit au parti, et va combattre en Sibérie.

Début d'une carrière au terme de laquelle il devient chef d'état-major de l'Armée rouge, qu'il veut moderniser en la mécanisant.

Staline s'y oppose; les deux hommes sont également en désaccord à propos de l'Allemagne. Toukhatchevski s'inquiète du renforcement de l'Armée allemande, et ne rejette pas l'idée d'une guerre préventive contre l'Allemagne.

Le premier, Toukhatchevski prône l'association des blindés, des unités motorisées et des avions.

Staline ne veut pas changer de politique. En 1935, il obtient de la Reichsbank un prêt à long terme de 200 millions de marks-or. Il triomphe.
— Comment Hitler pourrait-il songer à nous faire la guerre, à présent qu'il nous prête une si grosse somme d'argent!»

Toukhatchevski répond :
— L'Armée allemande se tient prête à faire des incursions-surprises chez nous ou ailleurs.»

Fin janvier 1936, Toukhatchevski représente son gouvernement aux obsèques de **George V,** à Londres. A l'aller, comme au retour, il s'arrête à Paris. Il y exprime ses craintes à propos de l'Allemagne. Il s'intéresse aux Russes blancs.

Venu à Paris, Toukhatchevski rencontre Skobline, puis rentre à Moscou, le 19 février 1937. Le 11 juin, on annonce qu'il est arrêté pour « espionnage, trahison, contre-révolution et sabotage». Il est fusillé le lendemain avec sept autres officiers.

Mme Marina Grey explique : « Staline est décidé à se débarrasser de Toukhatchevski, devenu trop populaire et trop germanophobe, ainsi que des principaux dignitaires de l'Armée rouge. Il demande aux tchékistes les plus dévoués de trouver une excuse officielle pour cette nouvelle épuration sanglante. Les dirigeants de la Tchéka imaginent un complot contre l'Etat, et suggèrent de convaincre un pays non communiste de jouer le rôle de dénonciateur initial.»

« Pour ce faire, écrit Mme Marina Grey, les tchékistes chargent l'un de leurs vieux agents, Skobline, de propager le bruit que Toukhatchevski préparerait un 18 Brumaire, avec la complicité des généraux **Poutna, Primakov,** et de tous ceux que Staline trouve indésirables.»

Skobline se « confie» à Miller, et va voir Heydrich en décembre 1936. Heydrich informe Hitler. Ils hésitent une quinzaine de jours.

« Il leur faut choisir entre deux solutions, soit aider Toukhatchevski à renverser le régime soviétique (la seule option envisagée par Miller), soit dénoncer le maréchal, et le livrer à la vindicte de Staline. Dans ce dernier cas, l'Armée rouge affaiblie donnerait aux nationaux-socialistes l'occasion de s'emparer à moindres frais, le moment venu, des terres russes convoitées. Comme Staline l'avait prévu, Hitler et Heydrich s'arrêtent à la deuxième solution.»

Un dossier imaginaire est préparé, puis remis à **Edouard Benès,** le président tchécoslovaque (qui, plus tard, devait jouer un rôle important dans le « coup de Prague» de février 1948). Benès remet le dossier à Staline.

L'ancien tchékiste **Krivitzki,** responsable de l'espionnage militaire en Europe occidentale, a écrit : « Skobline fut le pion central de la conspiration de la Guépéou contre Toukhatchevski et les autres généraux de l'Armée rouge.»

Skobline, ayant fait ses preuves dans l'affaire Toukhatchevski, est chargé par Staline d'enlever le général Miller. Il hésite. « On lui fait comprendre qu'il est trop tard pour reculer. Il est dans l'engrenage tchékiste. Un refus d'obéissance entraînerait les pires sanctions.»

Alors que Koutiepov avait des activités anti-bolcheviques, Miller est un vieillard inoffensif. L'enlèvement est prévu pour janvier 1937, car Staline veut extorquer à Miller un témoignage contre Toukhatchevski. Mais voici que Miller se méfie maintenant de Skobline et de la Plevitzkaïa, et qu'au surplus Staline n'a plus besoin de témoignage contre Toukhatchevski. L'enlèvement est reporté.

« La grande purge de l'Armée rouge, écrit Mme Marina Grey, n'était pas terminée; une autre s'amorçait au sein même du NKVD, et parmi les derniers compagnons survivants de Lénine. Faire accuser publiquement les victimes déjà fusillées et les condamnés en puissance par Miller, cet ennemi juré du régime soviétique, ce patriote, cet homme d'honneur, convaincrait, tant le peuple russe que les nations occidentales, de la réalité des divers complots, et innocenterait Staline devant l'Histoire.»

Il faut donc que Miller soit amené vivant à Moscou, et ne pas renouveler les erreurs commises avec Koutiepov.

Or le général Miller, enlevé, n'est pas arrivé vivant à Moscou. On pensait qu'il était mort dans un immeuble du boulevard Montmorency, appartenant à l'ambassade soviétique, et que son corps aurait été transporté au Havre, puis embarqué à bord du cargo « Maria Oulianova».
Mme Marina Grey a étudié de nouveaux documents, et elle fait état de la confession de l'un de ceux qui eurent Miller en charge après son enlèvement, le **Dr Landovski.**

Le 22 septembre, Miller accepte un rendez-vous avec Skobline, qui veut lui faire rencontrer « un officier allemand, attaché militaire dans un pays balte». Miller se méfie. Avant de quitter son bureau, il rédige une note : « La rencontre est organisée sur l'initiative de Skobline. Peut-être est-ce un guet-apens.» Il dit à son secrétaire :
— Vous n'ouvrirez cette enveloppe que si vous ne me voyez pas revenir.»

La rencontre a lieu dans une villa de

aint-Cloud. Skobline s'éclipse. Miller e retrouve seul. Il est anesthésié, puis ransporté en avion dans le Nord de 'Espagne, dans une zone tenue par les ouges. Un canot automobile le conduit usqu'à un bâtiment soviétique qui croise u large.

l ap nd alors ce que l'on attend de ui : accuser **Iagoda** (ancien chef de la Guépéou), **Boukharine** (ancien prési- ent du Komintern), et **Rykov** (ancien résident du Conseil des commissaires).

Mme rina Grey cite le témoignage du Dr Landovski :

- Je regardais Miller avec attention. Il paraissait réfléchir. Puis il me répondit n parlant lentement, calmement : « Je iens à vous dire, docteur, que je me efuse à mentir. Tous les bolcheviks, u'ils soient trotskistes ou staliniens, ont pour moi également abominables, nais le vieux général du tsar que je suis e fera le jeu d'aucune bande d'assassins. e peux rendre un dernier service à la Russie et à ma cause, c'est prouver au nonde qu'il peut y avoir encore du courage et de l'honneur dans une poi- rine russe. »

Landovski est « finalement contaminé par les invocations à ce courage, à cet onneur, dont, au fond de lui-même, il porte la nostalgie ». Afin d'éviter des ortures à ce vieil homme « qu'en quelques jours il a appris à admirer », lors que le bateau accoste à Léningrad, « il verse dans la tasse de thé de son patient une dose mortelle de digitaline ». taline n'avait pas eu les aveux de Koutiepov; il n'a pas eu le « témoi- nage » de Miller.

La police a connaissance de la note laissée par Miller. Pour l'ambassade d'URSS, « Il faut agir, et agir vite ! Il faut coûte que coûte soustraire Skobline aux nterrogatoires policiers. » On lui donne une nouvelle identité : il devient **Sta- nislas Boulatovitch.** On le pilote usqu'en Espagne, à Barcelone, puis à Gerone.

elon certaines informations, il aurait ejoint l'URSS, puis servi d'agent de laison entre **« la Pasionaria »** et le général **El Campesino.** Le gouverne- nent belge dispose d'un dossier relatif à ces informations, mais il refuse de l'ouvrir.

Mme Marina Grey est sceptique : « Je ne crois pas à la survie de Skobline. On a vu comment Staline faisait taire les témoins gênants. L'agent « brûlé » Sko- bline ne présentait plus aucune utilité. Il en savait trop, tant sur l'affaire Tou- khatchevski que sur l'enlèvement de Miller. Il est impensable qu'il ait pu jouir longtemps de la vie (...) Si le dernier itinéraire de Skobline l'a conduit jusqu'à la Méditerranée, il n'était guère possible de draguer la mer. »

L'affaire Toukhatchevski a eu des répercussions considérables. L'Armée rouge a été gravement affaiblie par les purges, qui ont fait dans ses rangs **cinquante mille victimes.** Trois maréchaux (Toukhatchevski, **Blucher, Yagorov**) sur cinq, tous les chefs de régions militaires, deux chefs d'escadre (les amiraux **Orlov** et **Viktorov**) sur quatre, tous les commandants de corps d'armée furent fusillés. Il ne resta qu'un colonel sur deux.

L'écrivain soviétique **Constantin Simonov** a écrit, à propos des défaites russes de 1941 : « Pour comprendre ce qui s'est passé, il faut examiner le comportement de nos Forces dans l'optique du drame des purges (...) A l'instant du plus grand danger, l'Armée était en proie à une double crise : d'un côté l'insuffisance de son armement; de l'autre les plaies mal cicatrisées que la terreur des années 1937-1938 avait infligées à son moral, à son assurance, à sa discipline. »

Marina Grey : « Le général meurt à minuit » (Plon).

Mikhaïl Nikolaievitch Toukhatchevski (1893-1937), futur maréchal et chef de l'Armée Rouge. Ancien officier de la Garde impériale, il rejoignit les bolcheviks en 1918. Chef du front Ouest pendant la guerre polono-soviétique, il réprima en 1921 la révolte des marins de Cronstadt. Il commanda ensuite la région de Léningrad, avant d'être nommé commissaire du peuple, adjoint à la Défense.

Staline prit ombrage de sa popularité. Faussement accusé de trahison, avec la complicité de Hitler et du chef SS Heydrich, il fut jugé à huis clos le 11 juin 1937. Et exécuté dès le lendemain.

EXTRA

BRESJNEVS egna agenter fick order: KARTLÄGG WALLENBERG

□□□ Den svenske diplomaten Raoul Wallenberg bortfördes av officerare vid ett politiskt specialförband som stod under direkt befäl av Sovjetunionens nuvarande statschef Leonid Bresjnev.

□□□ I januari 1945, då Wallenberg greps, var Bresjnev chef för den politiska avdelningen i 18:e armén, som deltog i striderna i Ungern.

□□□ Dessa helt nya uppgifter kan vara förklaringen till Sovjetunionens ovilja att sprida ljus i fallet Raoul Wallenberg.

I april 1943 utsågs Bresjnev till chef för 18:e arméns politiska avdelning. Han fick då överstes rang.

Den 18:e armén ingick i Röda Arméns 4:e ukrainska front som aktivt deltog i befrielsen av Tjeckoslovakien, Polen och Ungern.

Den 2 november 1944 befordrades Bresjnev till generalmajor.

• BESTÄMDE VEM SOM SKULLE GRIPAS

Som chef för den politiska avdelningen var det Bresjnevs uppgift att se till moralen i det egna förbandet, upprätthålla partidisciplinen och driva politisk propaganda. Han hade dessutom hand om underrättelseverksamheten riktad mot fienden.

Han hade hand om de kollaboratörer (samarbetsmän från fiendesidan) som skickades in bakom fiendens linjer. Han planerade det politiska maktövertagandet. Han beslöt vad som skulle beslagtas. Han bestämde vilka personer som skulle gripas.

„Under intrycket av Röda Arméns framgångar, särskilt på den 4:e ukrainska fronten, dit 18:e armén hörde från augusti 1944 och framåt, började krigsfientliga stämningar sprida sig i 1:a ungerska armén (som alltså slogs på tysk sida). Dessa känslor uppmuntrades energiskt av ett specialförband i 18:e arméns politiska avdelning. Också detta arbete organiserade och ledde Bresjnev personligen."

(Utdrag ur boken "Bresjnev" – en biografi skriven på uppdrag av Simon & Schuster, New York, med förord av Leonid I Bresjnev. Copyright 1978 Sovjetunionens Vetenskapsakademi).

„Under den tiden organiserades bortåt 3 000 radioutsändningar, 2 500 000 flygblad gavs ut och ungefär 800 krigsfångar och avhoppare infiltrerades i fiendens bakre område"

(Ur samma bok)

Den 18:e armén deltog inte i det egentliga slaget om Budapest. Men ur dess politiska avdelning bröts ett specialförband loss – ett specialförband som deltog i striderna runt och i Budapest, vintern 44–45.

INGET MISSTAG GRIPA WALLENBERG

Förbandet skickade in spioner i Budapest. De förberedde de åtgärder som skulle vidtas när staden föll. Det var personal ur detta förband, som stod under generalmajor Bresjnevs direkta befäl, som grep och bortförde den svenske diplomaten Raoul Wallenberg i mitten av januari 1945.

Gripandet av Wallenberg var inget misstag begånget i stridens hetta.

Specialförbandet hade noggrant kartlagt Wallenbergs arbete och hans ständiga kontakter med tyskarna (bl a Adolf Eichmann) i syfte att rädda de ungerska judarna:

Hans okonventionella metoder, som innefattade mutor, hot, vädjanden och hans mycket oortodoxa uppfattning om vad en legation kunde användas till, hade gjort ryssarna misstänksamma.

Wallenberg hade dessutom stora amerikanska fonder att röra sig med i sitt hjälparbete efersom hans mission från början var ett amerikanskt initiativ.

Ryssarna var övertygade om att Raoul Wallenberg var tysk eller amerikansk spion.

Den 13 februari var slaget om Budapest över.

Mellan den 15 och 28 februari arresterades samtliga medlemmar av den svenska legationen i Budapest. Under långa och pressande förhör ställde ryssarna gång på gång samma fråga: "Var inte Wallenberg spion?"

WALLENBERGS VÄNNER I PRESSANDE FÖRHÖR

Ryssarna vägrade envist att acceptera att Wallenbergs enda mission i Budapest var att rädda de ungerska judarna från nazisternas terror och transporter till förintelselägren i Tjeckoslovakien och Polen.

När medlemmarna av den svenska legationen hade förhörts arresterades Wallenbergs vänner och medhjälpare. De utsattes för än mer pressande förhör.

Förhören sköttes av underrättelseofficerare från olika specialförband. Den gemensamma nämnaren var Wallenberg. Ryssarna hade systematiskt samlat informationer om Wallenberg och inriktade alla sina krafter på att bekräfta spionteorin.

Legationsmedlemmarna, medhjälparna och vännerna släpptes. Raoul Wallenberg hölls kvar.

I mars 1945 uppgav Radio Kossuth, som kontrollerades av Röda Arméns politiska avdelningar, att Wallenberg mördats av ungerska nazister. En uppgift som visade sig felaktig – i likhet med så många andra ryska besked om Raoul Wallenberg.

Enligt vad som senare framkommit genom detaljerde vittnesmål, hade Raoul Wallenberg redan förts till Rumänien och därifrån till ett fängelse i Moskva.

Den 9 maj kapitulerade Tyskland.

• ALLA VAR NÖJDA MED UNGE BRESJNEV

Under våren 1945 gjordes flera förfrågningar om Raoul Wallenberg från svensk sida. Dessa förfrågningar gav inget resultat.

Den 24 juni 1945 segerparaderade Röda Armén på Röda Torget i Moskva.

Leonid Bresjnev utnämndes till kommissarie i 4:e ukrainska fronten. Högsta ledningen i Sovjet var mycket nöjd med den unge generalen. Han blev en av de högsta politiska ledarna i Röda Armén.

„För sin betydande insats under Stora fosterländska kriget och för mod och heroism vid utförandet av sina stridsuppdrag belönades Bresjnev med Leninorden, två Röda fanans ordnar, Fosterländska krigets orden i första och andra storleken, Röda Stjärnans orden, Alexander Nevskij-orden och andra ordnar och medaljer."

(Ur boken "Bresjnev")

○ Den 30 augusti 1945 blev Bresjnev förste sekreterare i Zaporozjes regionala partikommitté.
○ I november 1947 blev han 1:e sekreterare i Dnjepropetrovsk partikommitté.
○ I januari 1949 valdes Bresjnev in i Ukrainska kommunistpartiets Centralkommitté. Samma år tog han plats i Högsta Sovjet (Sovjetunionens Riksdag).
○ 23 september 1952 valdes han in i Sovjetunionens Kommunistpartis Centralkommitté.
○ 1964 efterträdde Leoid Ilitj Bresjnev den störtade Nikita Chrusljov som förste sekreterare i Sovjetunionens Kommunistpartis Centralkommitté. Han blev en av världens mäktigaste män.

Han nådde ända fram.

Var det det som beseglade Raoul Wallenbergs öde?

"Jag har träffat männen som grep Wallenberg"

TEL AVIV. Yaakov Leontevitj Lachotski-Menaker tjänstgjorde som chef för en kulsprutepluton i Röda Armén i slaget om Budapest.

Han har träffat några av de män som planlade och genomförde kidnappingen av Raoul Wallenberg.

– De stod under befäl av Leonid Bresjnev, säger han till Aftonbladet.

Yaakov Menaker sårades under slaget om Budapest. Efter kriget dekorerades han och pensionerades som krigsinvalid av andra graden.

Han började då samla in fakta om sitt gamla förband, som ingick i den 18:e armén.

Han tänkte sammanställa en liten minnesskrift över förbandets historia. Under sitt arbete träffade han flera av förbandets högre officerare och han deltog i flera s k veteranträffar under 70-talet.

FÖRSIKTIGA

Gång på gång stötte han på historier om en "lyckad operation" i samband med slaget om Budapest. Till slut avslöjades det: Den "lyckade operationen" var gripandet av den svenske diplomaten Raoul Wallenberg.

Yaakov Menaker träffade den kapten som grep Raoul Wallenberg. Han träffade också flera högre officerare som mycket väl kände till operationen.

Amnet Wallenberg var totalförbjudet, men vid några tillfällen berättade de i förtroende om hur Wallenberg greps.

– Alla var försiktiga. Alla förstod vad det innebar att prata eftersom det här specialförbandet var kopplat till 18:e armén och alla visste att Bresjnev var politisk chef där, säger Yaakov Menaker.

DETALJER

1979 fick Yaakov Menaker utresetillstånd från Sovjetunionen till Israel där han nu bor.

Via israelisk TV fick han veta att fallet Wallenberg fortfarande, 35 år efter försvinnandet, var aktuellt i västvärlden.

Yaakov Menaker, f d löjtnant i 18:e armén, sedan två år bosatt i Israel.

Han förstod då att hans egna uppgifter skulle kunna kasta ljus över vad som skett.

Han samlade alla sina uppgifter i en detaljerad redogörelse på 22 sidor på ryska. Redogörelsen lämnades till Aftonbladet för publicering för några veckor sedan. Den har kompletterats och kontrollerats av Aftonbladet.

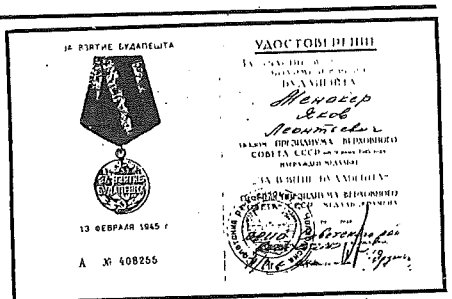

За взятие Будапешта

13 февраля 1945 г

А № 408255

Удостоверение

Det här är medaljen Yaakov Menaker fick för sina insatser i striderna vid intagandet av Budapest. Texten lyder i översättning: "För intagandet av Budapest. 13 februari 1945. A nr 408255. Intyg. För deltagande i den hjältemodiga stormningen och intagandet av Budapest tilldelas Menaker Jakov Leontevitj medalj enligt beslut av Högsta Sovjets presidium den 9 juni 1945. Medaljen överlämnas av Presidiet."

I morgon publiceras Yaakov Menakers fullständiga berättelse om hans möten med de säkerhetsofficerare som planlade och genomförde gripandet av Raoul Wallenberg.

Reportage:
ANDERS HASSELBOHM o
SVEN MELAND

EXTRA

• BRESJNEV 1944

Bild ur boken "De befriade Transkarpatien", utgiven i Sovjet 1968. En stor del av boken handlar om just den 18:e arméns insatser eftersom en av dess högsta chefer nu är Sovjets statschef. Bildtexten lyder: "Chefen för politiska avdelningen i 18:e armén överste Bresjnev, L.I. och arméns befälhavare, generallöjtnant Sjuralov E.P. på chefsuppehållsplatsen nära Mukatjev 26 oktober 1944 före arméns offensiv mot Oshgorod."

• RAOUL WALLENBERG I BUDAPEST

Raoul Wallenberg tillsammans med några av sina medarbetare i Budapest. Många av hans vänner och medarbetare utsattes för pressande förhör. Ryssarna var övertygade om att Wallenberg var tysk eller amerikansk spion.

"Det kan vara förklaringen"

Överste av första graden, Carol Bennedich, svensk militärattachÉ i Moskva 1944–1948:

Aftonbladet: Vad hade chefen för den politiska avdelningen i en rysk armé-enhet för uppgifter under andra världskriget?

Bennedich: – En chef för den politiska avdelningen i en armé hade som främsta uppgift att kontrollera andan internt, se till att den var god och kanske framför allt att den överensstämde med vad man önskade i Moskva.

– Dessutom hade han hand om kontakterna med **kollaboratörerna** (avhopparna) inne i fiendeland. Han planerade vad som skulle beslagtas, vilka som skulle gripas när man besegrade fienden. Han skötte helt enkelt allt vad underrättelsetjänst heter både inåt och utåt.

Aftonbladet: Vad säger ni om vi berättar för er att chefen för den politiska avdelningen i den 18:e armén, som var med i Ungern när Wallenberg greps, hette Leonid Bresjnev?

Bennedich: – Oj, oj oj! Det kände jag faktiskt inte till.

– Det stämmer också på ett sätt med vad jag fick besked om i Moskva redan 1945. När jag som attaché bad Röda Armén om besked om vad som hänt Raoul Wallenberg fick jag svaret att fallet övertagits av MVD och NKVD, de politiska säkerhetstjänsterna. Armén hade inte med saken att göra.

"Detta har jag aldrig hört"

Generalkonsul Lars Berg, Rio de Janeiro, Raoul Wallenbergs närmaste medarbetare i räddningsaktionerna av judar i Budapest 1944–45:

–Nej, att Bresjnev skulle ha haft en sådan befattning i striderna om Budapest har jag aldrig hört. Aldrig. Det var politiska poliser som förhörde oss alla. Men man ska komma ihåg att de olika politiska poliserna inte alltid var vänner.

– Det är alldeles klart att ryssarna hade fått för sig att både Raoul och jag var spioner. Alla förhördes med samma frågor som upprepades gång på gång: "Är inte Raoul Wallenberg spion? Är inte Berg spion? Det där att rädda judar var väl bara en täckmantel!?"

– Ryssarna kan naturligtvis ha tyckt att det var misstänkt med så många och utspridda ambassadkontor som Sverige hade och inflationen av antalet anställda som ju var uppe i trehundra.

"Vad svarar Bresjnev?"

Ambassadör Per Anger, legationssekreterare vid svenska Budapestlegationen 1945 och en av Raoul Wallenbergs närmaste medarbetare:

– Uppgifterna är otroligt sensationella. Det är ju ingen som helst tvekan om vilken roll Bresjnev spelade eftersom de ju finns dokumenterade i officiellt godkända publikationer. Det är ytterst märkligt att ingen tidigare uppmärksammat detta.

– Är dessutom Aftonbladets vittne trovärdigt kan det inte uteslutas att Leonid Bresjnev spelat en avgörande roll i fallet Raoul Wallenberg.

– Vad man nu osökt frågar sig är vad Bresjnev eget svar skulle bli om man frågade: Stämmer det här?

I MORGON: VITTNETS BERÄTTELSE

EXTRA

RÄDDAD AV WALLENBERG

USA kräver svar av Bresjnev

NEW YORK. – Detta är fantastiskt. Nu får affären nästan otroliga dimensioner.

Det säger Anette Lantos, ordförande i den amerikanska Wallenbergkommittén.

Uppgifterna om att Leonid Bresjnev personligen var ansvarig för arresteringen av Raoul Wallenberg har tagits emot med upprördhet i USA.

De politiska konsekvenserna av nyheten kring Raoul Wallenberg är svåra att bedöma, men Bresjnevs personliga medverkan i affären ger en väldig kraft bakom USA:s krav på ett svar från Moskva. I förlängningen kan effekterna bli kännbara i maktspelet mellan USA och Sovjet.

Anette Lantos och hennes man, demokratiske kongressmannen Tom Lantos presenterade förslaget i USA:s kongress att göra Raoul Wallenberg till amerikansk hedersmedborgare. Makarna Lantos räddades båda tack vare svenskens insatser i Budapest och nu är de beredda att mobilisera USA:s starkaste krafter för att få definitiva svar i fallet Wallenberg.

Tom Lantos' förslag om medborgarskapet gick enhälligt igenom i alla utskott och därefter i senaten. Lantos, med stöd av 280 andra kongressmän, däribland USA:s förre FN-ambassadör Daniel Moynihan från New York, säger att beslutet nu ska stadfästas av representanthuset i Washington. Det sker i september. Slutligen undertecknas handlingarna av president Ronald Reagan.

– Därefter kan vi agera med full kraft och kräva ett direkt sammanträffande med Leonid Bresjnev, säger Lantos. Att den sovjetiske presidenten själv var i Budapest och ansvarig för gripandet av Wallenberg är fullkomligt sensationella uppgifter, men det förklarar också flera andra försvinnanden, säger Anette Lantos. De här uppgifterna kan ställa hela affären i en ny dager, tillägger hon.

Utrikesminister Alexander Haig har försäkrat Wallenbergkommittéerna här i USA om amerikanska UD:s fulla stöd.

Rolf Svensson

Anette Lantos, ordförande i den amerikanske Wallenberg-kommittén: – Aftonbladets avslöjande är fantastiskt och gör att hela den här affären får otroliga dimensioner. Bild: ANDERS SJÖBERG

Wallenbergkommittén: AFTONBLADET HAR RÄTT

• **Ingrid Gärde-Widemar, justitieråd, ordförande i Wallenbergkommittén:**

– Ända sedan i höstas har vi vetat att det var Bresjnev som gav order att Wallenberg skulle gripas i Budapest 1945.

– Men vi beslöt oss för att tiga för att inte försvåra ansträngningarna att få Wallenberg fri.

– Vi är hundraprocentigt säkra på att uppgifterna stämmer. När Bresjnev uppger att han inte vet vem Wallenberg är, så är han inte trovärdig längre mot bakgrunden av vad vi vet nu.

Statsministern: "HELT NYA UPPGIFTER"

• **Thorbjörn Fälldin, statsminister:**

– Det här är helt nya uppgifter för mig. Jag måste sätta mig in i vad det rör sig om innan jag kan kommentera.

Utrikesdepartementet: TVEKSAMT

• **Leif Leifland, utrikesråd, utrikesdepartementet:**

– Jag har inte läst artikeln ännu, bara fått delar av den och Ingrid Gärde-Widemars uttalanden upplästa för mig. Jag vill se vad Aftonbladet kommer med i morgon.

– Men min preliminära och spontana reaktion är att jag vill anmäla en betydande skepsis. Vi har vittnesutsågor från många, många människor som var med i Budapest 1944-45. De är av olika nationaliteter, i olika positioner. Men icke i något enda dokument, som innehåller en rad uppgifter om vilka ryssar som figurerade där, har namnet Leonid Bresjnev dykt upp.

Är Raoul Wallenberg vid liv?

Forts från föregående sida

höra talas om fallet Wallenberg och berättade vad hon hört. Hennes vittnesmål kom till ryssarnas kännedom. Omgående kom två KGB-män och arresterade hennes far.

BREV

I juli 1979 fick Anna Bilder, ett utsmugglat brev från sin mor, Evguenia Kaplan. Modern skriver bl a:

"Jag har förlorat allt hopp efter att ha blivit uppkallad till KGB i Ljubljanka där man förklarat för mig att allt detta har drabbat oss p g a ett brev om någon schweizare eller svensk som heter Wallenberg och som din far lärt känna i fängelsets sjukavdelning. Han hade skrivit ett brev om Wallenberg och hade försökt att få det postat med hjälp av en turist. Han gick i synagogan varje lördag i hopp om att träffa på någon. Men ingen hade vågat ta emot hans brev. Så en lördag lyckades han ge det till en turist, som lovade skicka det till dig från Wien eller Tyskland. Fredagen den 4 februari (1978) blev vårt hus genomsökt från golv till tak varefter man förde bort din far. Sedan dess har han hållits i Ljubljanka och i Lefortovskaja och jag har nu förlorat allt hopp om att återse honom".

AGENT

Fru Kaplans brev slutar:

"Varför tror du att din far gav sig in i den här affären? Han har aldrig någonsin befattat sig med politik. Jag har ingen aning vad som hände med det brev som din far anförtrodde den unge utlänningen. Kanske var han agent åt dem i Ljubljanka. Jag hoppas inte på någonting längre. Allt detta bara för ett brev om en stackars olycklig fånge. Vad kan man då vänta sig för gott här? Det är därför jag efter all denna tid har beslutat säga dig sanningen".

Den svenska Raoul Wallenberg-föreningen säger sig ha ett mycket starkt vittnesmål som visar att Raoul Wallenberg var i livet 1980.

Detta vittnesmål kan emellertid inte offentliggöras p g a hänsyn till vittnets släktingar som ännu finns kvar i Sovjet.

EXTRA

MÖTET MED MENAKER

• Aftonbladets vittne Yaakov Menaker berättar här för Anders Hasselbohm om sina möten med männen som grep Raoul Wallenberg. Anders Hasselbohm har för Aftonbladets räkning rest till Israel två gånger för att träffa Menaker. Sedan flera år tillbaka har Hasselbohm arbetat med fallet Wallenberg. Han har kommit med nyheter och vittnesmål som väckt internationell uppmärksamhet. Det var Avraham Shifrin i Israel, expert på ryska fängelser och fångläger, som fann vittnet.

Bild: GARO NALBANDIAN

bar bortförandet av en välkänd tysk eller svensk, jag tror hans namn var Wallenberg. Alla detaljer känner jag inte till.

– Viktor Alexandrovitj Resjetnikov, ordförande i 18:e arméns veteranråd, samlade ett omfattande material, som gällde 2:a flygbataljonens historia och försökte få en berättelse från denne kamrat och hans hjältemodiga operation. Men han är envist tyst och vill inte lämna någon skriftlig redogörelse alls och har bara muntligt berättat litet om sina hågkomster."

Menaker fortsatte att samla material om sitt förband och vid ett tillfälle inbjöds han till sin gamle bataljonschef Pantelej Jakovlevitj Kolotilo, för att fira dennes 62-årsdag. Detta var i juni 1977.

Med på festen var den pensionerade översten Levin – en gång ansvarig för "fönstret" vid Budapest. Ett fönster var ett avsnitt i fronten som man "öppnade" för att skicka igenom spioner, agenter, saboterer och partisaner.

Menaker:

"Levin och andra gäster frågade mig om 18:e arméns veteraner i Tjeljabinsk. Jag berättade vad jag visste om veterankommitténs tillvaro i min stad och nämnde även kaptenen/agenten från Nagajbak, som ligger i Tjeljabinsk-området.

Å, jag minns kaptenen, sade Levin glatt och nämnde honom vid namn. Han blev föreslagen till titeln Sovjetunionens hjälte, men han var inte särskilt omtyckt av "Smersh" (KGB:s motsvarighet inom armén).

– Han konkurrerade med dem i skicklighet att kidnappa eftertraktade människor, sade Levin och tystnade.

– Hans armékamrater säger att han kidnappade en berömd tysk general, sa jag och försökte leda in samtalet på det jag tyckte var intressantast (Menaker valde att tala om en "tysk general" för att frågan inte skulle vara ledande).

– Visst, han deltog i bortrövandet av Wallenberg, sa Levin och hejdade sig eftersom han förstod att han sagt för mycket.

– Eller hette han något annat, försökte han släta över.

Värden och gästerna tittade frågande på Levin. Det verkade inte som om namnet Wallenberg var nytt för dem.

Jag stannade hos Kolotilo några dagar och vi återkom till samtalsämnet.

– Vi gjorde många raider mot tyskarnas och ungrarnas bakre linjer, när vi kämpade i Karpaterna, sade Kolotilo.

– Det fortsatte på samma sätt vid Budapest och i själva staden sedan den inringats. Du lämnade ledet och själv blev jag sårad, men affärerna fortsatte. Vi jagade den där svensken en lång tid. Det var inte så lätt att genomföra. Han var en viktig person, stod i kontakt med Gestapo och så vidare.

– Vem var den där Wallenberg egentligen? frågade jag.

– Jag vet inte säkert, sa Kolotilo tvekande. Jag tror han var en svensk med hög diplomatisk ställning. Men Sverige var ett neutralt land som inte deltog i kriget. Vi bör nog inte tala om det här. Det är ett ganska farligt och förbjudet ämne. Man kan få stort obehag av det. Skriv inte om det här i din historia om vårt förband."

I samband med publiceringen av Leonid Bresjnevs bok – "Den lilla jorden" – 1978, anordnade länspartikommittén i Tjeljabinsk en diskussion kring boken, som handlar om en militär operation under andra världskriget.

Åtta veteraner från Bresjnevs eget förband, 18:e armén, var inbjudna. Bland dem: Yaakov Menaker och kaptenen/agenten från Nagajbak (Aminjev), mannen som tog Wallenberg.

När mötet var slut inbjöds veteranerna till en f d flygmajor där man åt och drack. När festen var över promenerade veteranerna mot järnvägsstationen där några av dem skulle med ett södergående tåg.

Menaker berättar:

"Vi gick genom den sovande staden och talade högt. Allra högst talade kaptenen/agenten från Nagajbak.

– För oss tatarer är en kulspruta och vodka samma sak, huvudsaken att benen viker sig, skrek han och blev själv förtjust i vad han hade hittat på och upprepade sig.

När jag råkade komma närmare honom försökte jag fråga ut honom.

– Säg kapten, hur tog ni den här mannen från Budapest?

– Vet du vad min vän, sa han och sänkte rösten. Vi tog dem vi behövde. Särskilda order kom från Moskva. Vi blev ålagda att genomföra dem, först enligt planerna och sedan som omständigheterna krävde. Om operationen blev lyckad kom vi tillbaka och fick 2–3 veckors vila och hur mycket sprit som helst. Det är klart att vi gjorde vårt bästa.

• VI JAGADE LÄNGE EFTER HONOM

– Vad fick du Alexander Nevskij-orden för, kapten? sa jag.

– Jag fick den därför att jag förtjänade den. Vi tog dem som behövdes och det fick jag orden för.

– Vem var den där tysken eller svensken? sa jag.

– Det angår oss inte vem svensken var. Vi jagade länge efter honom och till slut tog vi honom. Han var en ren typ, i vit skjorta, slips hade han också och kämpade gjorde han. Vi slogs med honom, satte munkavle på honom och då blev han tyst. Du förstår själv att det inte var så lätt. Vi fick passera många offentliga platser med honom, men allt var genomtänkt.

– Jag trodde att jag skulle bli "Sovjetunionens hjälte" för det här uppdraget, men blev det inte.

– Då var han troligen en viktig person, sa jag.

– Det angår väl inte mig vem han var. Vi tog honom och därmed basta.

– Sluta skryta där, tillrättavisade någon kaptenen.

- Jag skryter inte!

Kaptenen blev upprörd.

– Det är sanning. Jag har inte rätt att tala om hela sanningen för er. Det är inte dags än. När det blir dags kommer jag att berätta och ni kommer att höra talas om mig. Jag skulle inte ha fått en sådan orden för ingenting.

Kaptenen blev tyst och yttrade inte ett ord mer. Hans goda humör var försvunnet.

Höaten 1979 skulle ytterligare ett veteranmöte ha ägt rum i Karpaterna, men jag kunde inte deltaga eftersom jag lämnade Sovjetunionen. Men detta är fakta så som jag fått reda på dem från möten med vissa människor, som berättat allt det jag skildrat ovan. Jag anser att de förklarar en hel del av de omständigheter som har med bortrövandet av den svenske medborgaren Raoul Wallenberg från staden Budapest att göra."

Yaakov Menaker avslutar sin berättelse med en fullständig förteckning över samtliga officerare som nämns i redogörelsen. Förteckningen innefattar nuvarande sysselsättning och bostadsort, i vissa fall gatuadressen, till dem som fortfarande är i livet.

Anders Hasselbohm och Sven Melander

I morgon: Krigsveteranernas skandalmöte med Bresjnev i Kreml.

jag vet inte om det är som gäst eller fånge

Redan den 16 januari meddelade ryska utrikesdepartementet den svenska beskickningen i Moskva att ryska trupper tagit Wallenberg under sitt beskydd.

FÅNGE

Men sedan blev det tyst och den 18 augusti 1945 svarade ryssarna att Wallenberg inte fanns i Sovjet och var okänd för dess myndigheter.

Men Raoul Wallenberg var ryssarnas fånge.

Sverige samlade ett överväldigande bevismaterial från frisläppta fångar som överlämnades till ryssarna.

Den 6 februari 1957 lämnade utrikesminister Gromyko nya uppgifter i ett memorandum. Han hade funnits i Sovjet. Men han hade dött. Gromyko påstod att man funnit en anteckning i Ljubljanka-fängelset om att en man som hette "Walenberg" avlidit den 17 juli 1947. Vad han dött av kunde Gromyko inte upplysa om för på order av chefen för statssäkerheten Abakumov hade den döde inte obducerats. Varför, kunde Gromyko inte heller svara på för Abakumov hade avrättats för brott mot sovjetstaten.

VITTNEN

Men inte heller Gromykos besked 1957 var sanning.

Ett 15-tal vittnen –finska, franska, schweiziska, tyska, österrikiska och statslösa –släpptes ur rysk fångenskap på 50-talet. De kunde berätta att de träffat Wallenberg, kommunicerat med honom eller hört andra berätta om honom i fängelset i Vladimir. Svenska regeringen var säker på vittnesmålens trovärdighet och gjorde nya framstötar, men ryssarna höll fast vid vad Gromyko sa 1957.

1961 tog den svenska professorn Nanna Svartz vid en kongress i Sovjet upp fallet Wallenberg med en rysk kollega – Myasnikov – som hon känt länge. Direkt svarade Myasnikov att Wallenberg var sjuk och fanns på mentalsjukhus. Statsminister Erlander sände snabbt ett brev till Chrusjtjov och bad att en svensk läkare skulle få komma och hämta Wallenberg. Då kallade Chrusjtjov Myasnikov till sig. Sedan dess hävdade Myasnikov att Nanna Svartz missuppfattat honom.

LEVDE 1975

1978 ringe Jan Kaplan, rysk jude i Moskva, till sin dotter Anna Bilder, tandkirurg i Israel, och berättade att han sluppit ut tidigare från sitt fängelsestraff p g a hjärtfel. Han berättade att han 1975 i Butyrka-fängelset i Moskva hade träffat en svensk "som suttit fängslad i 30 år, men som ändå mådde bra".

Anna Bilder fick strax därefter

▶▶▶

EXTRA

Kaptenen i Bresjnevs förband till Aftonbladets vittne:

WALLENBERG SLOGS NÄR VI GREP HONOM

I går avslöjade Aftonbladet att den svenske diplomaten Raoul Wallenberg greps av specialstyrkor som stod under direkt befäl av Sovjetunionens nuvarande statschef Leonid Bresjnev.

Besjnev var chef för den politiska avdelningen i 18:e armén och som sådan ansvarig för de operationer som underrättelsetjänsten genomförde i Budapest. En av dessa operationer var gripandet av Raoul Wallenberg.

Aftonbladets avslöjande bygger på officiella sovjetiska källor och ett helt nytt vittnesmål, f d löjtnanten i ryska armén, Yaakov Menaker, numera bosatt i Israel.

Aftonbladet kan i dag som enda tidning i världen publicera hans berättelse om mötet med den man som grep Wallenberg.

men vi satte munkavle på honom och då blev han tyst

□ □ □ Yaakov Leontevitj Lachotski-Menaker är 60 år. Han bor i Israel.

□ □ □ För 31 år sedan var han löjtnant i Röda Armén. Han ingick i det specialförband som stod under direkt befäl av Leonid Bresjnev, chef för den politiska avdelningen i 18:e armén.

□ □ □ Han har träffat de officerare som planlade bortförandet av Raoul Wallenberg.

□ □ □ Han har träffat kaptenen som grep Wallenberg.

Yaakov Menaker dekorerades för sina insatser i Budapest. Han pensionerades som krigsinvalid av andra graden och uppbar en pension på 76 rubel per månad.

Efter kriget försökte han livnära sig genom att skriva små berättelser om vad som hade hänt under kriget. Han ville kartlägga nazisternas förbrytelser, framför allt mot den judiska befolkningen i Sovjetunionen.

Det var ett mycket trögt arbete. I Sovjetunionen ville man så fort som möjligt glömma allt som hade med "Det stora fosterländska kriget" att göra.

Först vid 20-årsminnet av freden började man mera officiellt tala om kriget, dess offer och hjältar. En stor mängd journal- och dokumentärfilmer släpptes för visning och kriget, dess soldater och officerare uppmärksammades på ett helt annat sätt. Tidigare hade de förekommit enbart i skönlitterära verk och vissa spelfilmer.

Ytterligare 10 år senare, 1975, inför 30-årsminnet, blev kriget plötsligt en mycket viktig händelse i Sovjetunionens historia.

Partiet uppmanade aktivt människor att berätta om sina erfarenheter. Press, radio och TV fylldes av människor som berättade krigsminnen. Över hela Sovjetunionen bildades veterankommittéer där gamla soldater och officerare träffades och berättade minnen. Dessa veteranmöten uppmuntrades politiskt och ekonomiskt av partiet.

Yaakov Menaker blev aktiv i veteranrörelsen. Han började brevväxla med flera av de högre officerarna i de förband där han tjänstgjort. Han reste på veteranträffar, intervjuade kamrater och fick en del små tidningsartiklar publicerade i regionala tidningar.

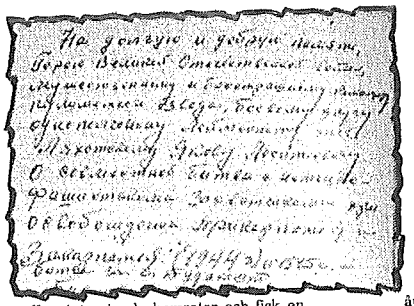

Handskriven text på omslagets insida av boken "De befriade Transkarpatien", utgiven i Sovjetunionen 1968: "Till långt och gott minne, till det tappra och hjältemodiga kulsprutepelutonbefälet, till min stridsvän, löjtnant, kamrat Lachovski-Menaker, Yakov Leontevitj, som minne om det gemensamma slaget mot de tyska, fascistiska inkräktarna. järnvägstjänstemannen, pensionerade kaptenen P Kolotilo."

Och det var nu namnet Wallenberg började dyka upp.

Vid ett veteranmöte i Zlataustj i juli 1976 fick Menaker för första gången kontakt med den man som grep Raoul Wallenberg.

Menaker berättar om veteranträffen i juli 1976:

"Människor hade inte mötts på 30 år, de kände igen varandra, omfamnade varandra, kysste och grät. Var och en av dem ville berätta om sig själv och lyssna till kamraterna. De frontberättelser som har att göra med det som hände i ens ungdom är mycket intressanta.

På kavajslagen glittrade utmärkelser, ordnar och medaljer.

Plötsligt fick jag se en orden, större än de andra eftersom den återgav den stora hjälmen på Alexander Nevskijorden.

Den tilldelades bara stridsenheter och var mycket eftertraktad under kriget. (Leonid Bresjnev erhöll denna medalj vid krigsslutet).

Ägaren av Alexander Nevskijmedaljen var en kortväxt, mager man med lockigt hår. Hans gula ansikte, en spetsig näsa, hans asiatiska ögon, hans krumma ben som inte ens de rymligaste byxor kunde dölja, allt detta tydde på att framför oss stod en tatar, kosack eller kanske basjkir.

I Zlataustj fick jag inte veta mer om denne man.

Vi stannade i staden i två dagar och lämnade den med tåg mot Tjeljabinsk. Då kom jag att sitta bredvid ordföranden i 2:a flygbataljonens veteranråd, Ivan Ivanovitj Ivanov. Jag frågade honom om den man som hade burit Alexander Nevskijorden och fick svaret: – Den kamraten kommer från sovchosen Nagajbak (Ivanov nämnde hans namn och om jag kommer rätt ihåg så hette han Aminjev).

• Generalmajor Leonid Iljitj Bresjnev, 1945 chef för den 18:e arméns politiska avdelning.

• HANS NAMN VAR WALLENBERG

– Där arbetar han som lagerchef. Han är veteran från 2:a flygbataljonen, han var chef för bataljonens underrättelsetjänst. Han deltog i många raider och operationer bakom fiendens linjer. En tid var han förflyttad till 18:e arméns stabsunderrättelsetjänst.

– Han dekorerades med Alexander Nevskij-orden för ett mycket väl utfört uppdrag, som inne-

Wallenbergs sista ord till sina medarbetare: Jag far, men

Att Raoul Wallenberg, 32 år gammal, skulle sändas till Budapest för att rädda judar undan nazisternas förföljelser och förintelse var från början en amerikansk idé. Den amerikanske presidenten Roosevelt vände sig till den amerikanske ambassadören i det neutrala Sverige, Hertel Johnson, och bad denne försöka få Sverige att göra något för att hjälpa Ungerns judar. Johnsons val föll på Wallenberg och svenska UD utnämnde honom till diplomat.

Raoul Wallenberg anlände till Budapest den 9 juli 1944, utsänd av Sverige, men mest bekostad av USA.

DÖDSFÖRAKTANDE

Han delade ut svenska s k skyddspass till 20 000 judar, han köpte in hela hus och kvarter som gjordes till svenskt legationsområde. Svenskhusen gav som mest skydd åt 30 000 människor.

Men nära medarbetare till Wallenberg har förklarat att säkert 100 000 judar ytterligare räddades som en följd av Wallenbergs aktioner.

Dessa var okonventionella, rent dödsföraktande. Han vädjade, hotade (t o m den fruktade Adolf Eichmann personligen), mutade. Han kunde dyka upp på perrongen när ett nazisttåg med judar skulle avgå. Framför näsan på SS-män delade han ut svenska skyddspass och tågade därifrån.

Raoul Wallenberg greps av ryssarna när de trängde in i Budapest i januari 1945. När han den 17 januari, tillsammans med rysk eskort, sågs sista gången sa han: "Jag far, men jag vet inte om det är som gäst eller som fånge".

AVSLÖJANDET

Leonid Bresjnev

Raoul Wallenberg

REGERINGS-ORDER I DAG:

Snabbutred nya uppgifterna om

WALLENBERG

STOCKHOLM. Redan i går kväll instruerade utrikesdepartementet i Stockholm den svenska ambassaden i Tel Aviv att kontakta Aftonbladets vittne Yaakov Menaker.

– Vi ska självklart göra allt för att ta reda på om Bresjnev på något sätt var inblandad i gripandet av Raoul Wallenberg, säger kabinettsekreterare Leif Leifland till Aftonbladet.

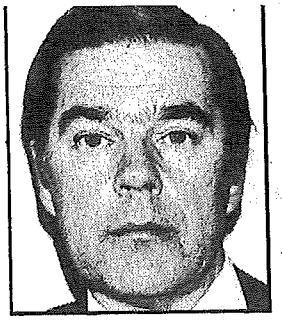

Kabinettsekreterare Leif Leifland: Vi undersöker de nya uppgifterna

Aftonbladet: Hur kommer UD att gå till väga?

Leifland: En naturlig följd är att vi så snart som möjligt träffar vittnet. Vi ska kontrollera det han berättar i Aftonbladet om vad han fått berättat för sig om hur det gick till när Wallenberg greps.

Det kan vi göra bland annat genom att jämföra det Menaker säger med vad vittnen som satt tillsammans med Walleberg i Sovjet den första tiden berättat sedan de kommit ut.

Vi ska kontrollera efter två huvudlinjer: Stämmer det att Bresjnev direkt eller indirekt ledde operationen att gripa Wallenberg? Stämmer vittnets konkreta beskrivning av vad som hände?

• Hur snabbt kommer UD att agera?

– Jag kommer till departementet måndag morgon men åker till Afrika ganska omgående för att ansluta mig till Fälldin. Men innan jag åker ska jag se till att vi snabbt kommer att höra Aftonbladets vittne i Israel och börja undersöka de övriga uppgifterna.

Bara en timme efter detta samtal mellan Aftonbladet och Leifland i går kväll meddelar UD:s jourhavande pressombud att "UD har instruerat ambassaden i Tel Aviv att genast kontakta Yaakov Menaker".

Också den svenska Wallenbergkommittén ämnar agera. Ordföranden, justitierådet Ingrid Gärde Widemar, säger till Aftonbladet:

– Vi ska snarast tala med Menaker. Under måndagen ska vi diskutera hur vi ska informera USA.

– Våra uppgifter om Bresjnev kommer från tre olika håll. En av våra källor finns inne i Sovjet. Vi har därifrån fått besked om vad Bresjnev gjorde och var han befann sig vid den aktuella tidpunkten, och det stämmer bra.

Riksdagsman Olle Wästberg (fp), som aktivt drivit frågan om Raoul Wallenberg i riksdagen, säger så här om hur han tycker att partikollegan utrikesminister Ola Ullsten bör agera:

– Vore jag utrikesminister skulle jag snabbt kontrollera Aftonbladets uppgifter. Visar de sig vara sanna, så ska vi gå på Leonid Bresjnev personligen. Ett bra tillfälle är när Leif Leifland nästa månad reser till Moskva för att prata om ryssarnas förslag att göra Norden till kärnvapenfri zon.

Leonid Bresjnev under segerparaden på Röda Torget i Moskva 24 juni

Reportage: ANDERS HASSELBOHM, SVEN MELANDER och ROLF SVENSSON

● Aftonbladet har avslöjat att det var specialstyrkor under direkt befäl av Sovjetunionens nuvarande statschef Leonid Bresjnev som i januari 1945 grep den svenske diplomaten Raoul Wallenberg i Budapest.

Idag berättar vittnet Yaakov Menaker om några av de män som var inblandade i aktionen och om hur det långt efter kriget skulle talas tyst om den typen av aktioner.

BRESJNEV

gjorde allt för att

TYSTA NER

gripandet av Wallenberg

□□□ Det var förband under ledning av Sovjetunionens nuvarnde statschef Leonid Bresjnev som planerade och genomförde bortförandet av den svenske diplomaten.

□□□ I en sensationell, detaljrik berättelse avslöjade igår Aftonbladets vittne, Yaakov Menaker, f d löjtnant i Sovjet, hur kollegor till honom i förband som tillhörde 18:e armén – som var direkt underställda Leonid Bresjnev – grep Raoul Wallenberg.

□□□ Idag berättar Yaakov Menaker mer om dessa politiska officerare, om deras enorma makt och om hur man försökte tysta allt tal om den typen av aktioner efter kriget.

Yaakov Menaker berättar om vad som hände hans gamla bataljonsbefäl Pantelej Jakovlevitj Kolotilo efter kriget. Kolotilo var en av dem som väl kände till omständigheterna kring gripandet av Wallenberg. Detta framgick av Aftonbladets artikel i går)

Menakers berättelse visar att det fanns ett klart uttalat intresse från Bresjnevs sida att dölja en del av det som hänt under fälttåget mot Ungern och slaget om Budapest.

Menaker:

"P J Kolotilo hade föreslagits till den högsta utmärkelse man kan få i Sovjetunionen – att utnämnas till "Sovjetunionens hjälte". Under vår divisions olika slag i Karpaterna och Ungern uppmärksammades han för sitt hjältemod och var enligt frontbefälets bedömning värd en så hög utmärkelse.

● BRESJNEV VÄGRADE SKRIVA UNDER

I samband med detta gratulerades han i förväg av chefen för 4:e ukrainska fronten, generalöverste I E Petrov, Chefen för 18:e armén, generalöjtnant E P Sjuravlov, chefen för 18:e arméns politiska avdelning, generalmajor Leonid Iljitj Bresjnev, chefen för 317:e skyttebataljonen, överste N T Sjerdienko, chefen för 571 regementet överstelöjtnant Kartasjkov och många andra officerare, underofficerare och meniga.

Men det kom aldrig något meddelande från Högsta Sovjets Presidium att tilldela Kolotilo denna höga utmärkelse.

Efter kriget hade Kolotilo kontakt med vissa av sina forna officerskamrater. Han sökte upp dem och försökte rekonstruera sitt befordringsdokument och fick dem alla att skriva under en petition att han borde få sin utnämning till "Sovjetunionens hjälte".

Alla dessa dokument skrevs under av de erforderliga cheferna med två undantag: chefen för 18:e arméns politiska avdelning Leonid Bresjnev och chefen för 571:a regementet, överstelöjtnant Kartasjkov.

Leonid Bresjnev

Raoul Wallenberg

AVSLÖJANDET

REAGANS MINISTER:

Vi gör allt för att få KLARHET om Wallenbergs öde

NEW YORK. President Ronald Reagan har redan engagerat sig personligen i Raoul Wallenberg-affären. Wallenbergkommittén anser sig här i USA ha helhjärtat stöd både från Vita huset och amerikanska UD för att trappa upp påtryckningarna mot Sovjet.

Det var Reagan själv som tog initiativet till det brev som utrikesminister Alexander M Haig skrev i ärendet efter juridiska utskottets behandling av frågan om Wallenbergs amerikanska medborgarskap. Förslaget att göra Raoul Wallenberg till hedersmedborgare väcktes av kongressmannen Tom Lantos från Hillsborough söder om San Francisco. Hans hustru Anette är ordförande för Wallenbergkommittén i USA, båda makarna räddades undan nazisterna tack vare Wallenberg.

Ronald Reagan såg ett dokumentärprogram gjort av TV-bolaget CBS och ringde efteråt utrikesminister Haig.

– De som slåss för att Wallenberg ska bli hedersmedborgare har mitt fulla stöd, sade Reagan till Haig.

Uppgifterna bekräftades skriftligen i brevväxling mellan Vita huset och Tom Lantos.

– Det var viktigt att vi fick Vita husets stöd och att aktionen gick över partigränserna, säger han.

Lantos och hans hustru fick senare ett mycket uppskattande brev från Alexander Haig.

– Då frågan om medborgarskap formellt godkänts även av representanthuset (det sker i september) är vi beredda att gå fram med full styrka för att få besked från Sovjet. Aftonbladets uppgifter om Leonid Bresjnevs roll är i sanning sensationella och vi är tacksamma att ha fått förhandsinformationer från er, säger Anette Lantos.

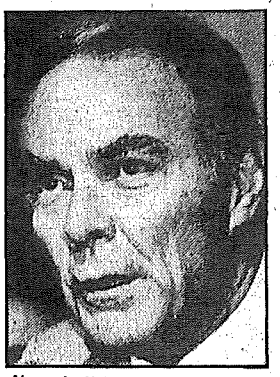

Alexander Haig

BREVET FRÅN HAIG

Bäste Tom!

Detta är några korta rader för att uttrycka min respekt för ditt seriösa arbete – detsamma gäller även fru Lantos – i Wallenberg-affären, som resulterade i ett enhälligt beslut av utskottet att i enlighet med ditt förslag göra Wallenberg till amerikansk hedersmedborgare.

Raoul Wallenbergs liv framstår som ett vittnesmål för en människas mod i kamp för frihet. Hans insatser i Ungern under andra världskrigets mörkaste period är en ledstjärna för alla som slår vakt om mänskliga rättigheter och värdighet.

Även om hedersmedborgarskap inte, enligt internationell lag, ger USA några nya juridiska rättigheter, privilegier eller plikter kommer det tvivelsutan att dramatisera det allvar med vilket USA:s regering och medborgare ser på Sovjets uppträdande i denna affär.

Vi erbjuder allt moraliskt stöd till alla inblandade i kampen för att få klarhet i Wallenbergs öde. Du har mitt fulla stöd för ditt berömvärda initiativ och mina lovord för detta arbete i humanitetens tjänst.

De bästa hälsningar, tillgivne

Al

(Alexander Haig)

Brevet från USA:s utrikesminister Alexander Haig till kongressmannen Tom Lantos i Wallenberg-kommittén i USA.

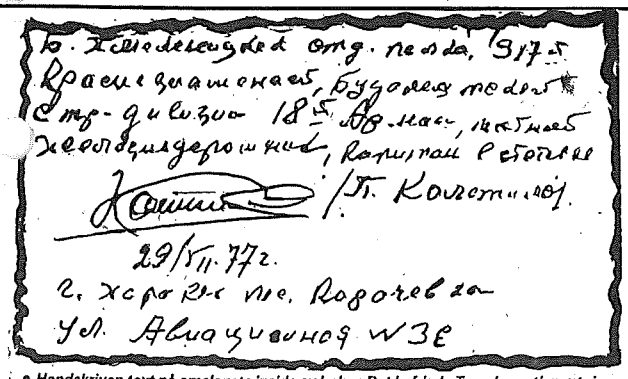

• Handskriven text på omslagets insida av boken Det befriade Transkarpatien, utgiven i Sovjetunionen 1968:... till min stridsvän, löjtnant, kamrat Lachovski-Menaker, som minne om det gemensamma slaget mot de tyska, fascistiska inkräktarna. Järnvägstjänstemannen, pensionerade kaptenen P Kolotilo.

Kolotilo gav upp allt hopp om att någonsin bli utnämnd till "Sovjetunionens hjälte".

Att märka är att Kolotilo var verksam i det specialförband som deltog i slaget om Budapest – det förband som stod under befäl av Leonid Bresjnev. Kolotilo var väl insatt i fallet Raoul Wallenberg. Enligt de uppgifter som publicerades i Aftonbladet i går, berättade Kolotilo för Yaakov Menaker att han själv deltagit i planläggningen av bortförandet av Raoul Wallenberg i Budapest i januari 1945.

Menaker:

"Men 1976 fick Kolotilo nytt hopp. Bresjnev skulle fylla 70 år och detta skulle firas på olika sätt.

Bland annat skulle Bresjnev träffa veteraner från 18:e armén vid en mottagning i Kreml. Kanske skulle man då kunna fästa Bresjnevs uppmärksamhet på att hans gamle stridskamrat Kolotilo inte fått den utmärkelse han förtjänat och som Bresjnev en gång gratulerat honom till i förväg?

Alla 18:e arméns veterankommittéer över hela Sovjetunionen utsågs att skicka två representanter till mottagningen i Kreml. Från Charkov, där Kolotilo bor, utsågs två man – en av dem Överste Levin, f d chef för 18:e arméns 7:e avdelning.

(Levin var underrättelseofficer. En av Bresjnevs närmaste män. Vid slaget om Budapest var han en tid ansvarig för "fönstret" i fronten – dvs den öppning i frontlinjen som underrättelsetjänsten använde för att slussa in och ut spioner, agenter, sabotörer och partisaner. I Aftonbladet i går avslöjades Levis roll ifallet Wallenberg.)

• LOVADE HELIGT ATT PÅMINNA BRESJNEV

En dybar present inköptes. Levin och en annan Charkov-veteran åkte till Moskva. De lovade heligt att när de mötte Bresjnev skulle de påminna honom om att hans krigskamrat från 18:e armén, P J Kolotilo, sedan många år väntat på sin utmärkelse och att rättvisa äntligen borde skipas. Levin fick befordrings- och alla övriga nödvändiga dokument med sig.

I en av Kremls salar samlades 18:e arméns utvalda veteraner till möte med Leonid Bresjnev.

Antligen kom han in. Klädd i marskalkuniform, dekorerad med ett oändligt antal ordnar, gick L I Bresjnev fram till salens mitt, vände ansiktet mot halvcirkeln, höjde armarna över huvudet med knäppta händer och började vifta med dem medan han log brett. På detta sätt ville han hälsa de församlade. Våldiga applåder skakade salen.

När det blev tyst sänkte L I Bresjnev armarna, kom närmare halvcirkeln och började noggrant mönstra kända och okända ansikten bland dem som församlats. Han var nästan färdig med sin rond när han plötsligt vände sig mot den hästskoformade skaran och hest frågade: "Var är Levin?"

Levin som stod i halvcirkelns bakre del blev andlös och hans ben bar honom knappt. Han hade inte väntat sig denna vändning. När han samlat sig bad han de framförstående att släppa fram honom.

– Här är jag, Leonid Ilitj, försökte han nytert svara.

Han stod framför halvcirkeln av män och såg rakt in i Bresjnevs ögon. Bresjnev tittade högfärdigt på den inte särskilt välputsade Levin och sade följande med samma hesa röst: "En sådan Levin känner jag inte!".

Han vände ryggen åt de församlade och gick in i en angränsande sal.

De inbjudna följde efter. Allt var färdigt, dukat för mottagning. Den bespottade Levin stod kvar en stund utan att röra sig. Han kände en skarp smärta i bröstet och ramlade omkull. Under hänvisning till att han inte kände sig bra lämnade han Kreml och ingen försökte hejda honom. Många timmar senare, efter stort besvär, kom han till Charkov, där han blev sjuk. På det sättet krossades Kolotilos sista hopp att söka föra upp sitt utnämningsärende."

YAAKOV MENAKER

som avslöjade Bresjnevs roll i Wallenberg-affären

Wallenbergs gripande

81

Av Tomas Lenhammar
TEMPUS
Stockholm

Enligt uppgifter i Aftonbladet (8-10 augusti) sammanställda av frilansjournalisten Anders Hasselbohm, skulle Sovjets partichef Leonid Brezjnev ha spelat en avgörande roll vid gripandet av den svenske diplomaten Raoul Wallenberg i Budapest i Ungern den 16 januari 1945.Det är det datum då det sovjetiska utrikesdepartementet meddelade den svenska beskickningen i Moskva, att ryska trupper hade 'tagit Wallenberg under sitt beskydd'.

Aftonbladets uppgifter bygger på två källor. Dels en officiell sovjetisk biografi över Leonid Brezjnev, utgiven 1978, där det framgår att Brezjnev i april 1943 utsågs till chef för den politiska avdelningen inom den sovjetiska 18:e armen. Dels den f d löjtnanten Yaakov Menaker, numera bosatt i Israel, som uppger att han under krigsslutet tjänstgjorde i det specialförband som stod under befäl av Leonid Brezjnev. Menaker säger sig också ha träffat den man som grep Wallenberg.

I biografin skriver man att " . . . krigsfientliga stämningar började sprida sig i den 1:a ungerska armén (som stred på den tyska sidan). Dessa känslor uppmuntrades energiskt av ett specialförband i 18:e arméns politiska avdelning. Också detta arbete leddes av Brezjnev personligen".

Överste Carol Bennedich, svensk militärattaché i Moskva 1944-48, sade till Aftonbladet (8 augusti) att chefen för en rysk arméenhets politiska avdelning under andra världskriget bl a ansvarade för underättelsetjänsten — vilka som skulle gripas, vad som skulle beslagtas etc.

Tidningens andra källa, löjtnant Menaker har inte några vittnesmål från tiden för Wallenbergs gripande. Men han har under ett antal veteranträffar under 1970-talet sammanträffat med de personer som grep Wallenberg.

Vid ett tillfälle nämndes, enligt Menaker, Wallenberg vid namn utan att veteranmötesdeltagarna förvånades över att en man vid det namnet hade gripits. Men atmosfären var överlag, enligt Menakers vittnesmål den, att deltagarna vid dessa veteranmöten helst skulle undvika att tala om gripandet av Wallenberg.

Efter att Brezjnevs biografi utkom 1978, anordnades ett veteranmöte där åtta veteraner från Brezjnevs förband var inbjudna, däribland Yaakov Menaker. Vid mötet deltog den person som enligt Menaker, i veterankretsarna gick under namnet 'kaptenen från Nagajbak', och som ansågs vara den som hade gripit svensken.

Menaker frågade kaptenen efter mötet om närmare detaljer vid gripandet. Kaptenen uppgav då att 'särskilda order kom från Moskva' vid alla specialgripanden. Han sade också till Menaker att Wallenberg vid gripandet gjorde motstånd, och att ett mindre slagsmål förekom.

Om kaptenen verkligen grep Wallenberg, och om han (vilket han påstod) fick sina ursprungsorder från Moskva, så tyder inte det på att Leonid Brezjnev skulle ha spelat den avgörande rollen vid beslutet om att gripa Wallenberg.

Det är däremot mycket tänkbart att Brezjnev befann sig i Ungern, då Wallenberg greps. Brezjnev hade då under två år tjänst-gjort som chef för den politiska avdelningen inom den 18:e armén, som spelade en viktig roll på östfronten, även om den inte deltog i slutstriderna om Budapest. Pga av den ställning som Brezjnev hade, bör han ha känt till Wallenberg, även om han inte var den som gav order om att svensken skulle gripas. Wallenbergs agerande i Budapest var ju vida känt i sovjetiska militär-kretsar.

TEMPUS har intervjuat den svenska Wallenbergkommitténs ordförande, *Ingrid Gärde-Widemar,* efter Aftonbladets nya uppgifter i fallet:

I ett uttalande i Aftonbladet i söndags (9 augusti) säger ni att Wallenbergkommittén sedan "i höstas har vetat om att det var Brezjnev som gav order om att Wallenberg skulle gripas i Budapest 1945". Är det uttalandet korrekt återgivet av Aftonbladet?

"Nej, det är det inte. Mitt uttalande gällde att vi var övertygade om att Brezjnev befann sig i området nära Budapest vid tidpunkten."

"Då har man alltså misstolkat ert uttalande?"

"Ja, de gick väl på det som har skrivits i Aftonbladet tidigare, och på den här boken som kom ut i Amerika 1978. Det var ju det som delvis citerades."

"Men ni citeras direkt i tidningen?"

"Ja, vad vi vet är att Brezjnev befann sig i området, och eftersom han var där i egenskap av politisk partirepresentant, så bör han ju ha känt till fallet Wallenberg och hans gripande."

"Men då måste väl Aftonbladet ha citerat er felaktigt, för där framgår ju att . . ."

"Jag har inte yttrat mig till Aftonbladet, utan jag har yttrat mig till TT."

"Men i tidningen citeras ni ordagrant?"

"Ja. Vad jag har sagt är alltså att vi vet att Brezjnev var politisk representant vid den arméavdelning dit Wallenberg fördes då han greps i Budapest."

"Stämmer det att ni har sagt att ni har underlåtit att förmedla dessa uppgifter till offentligheten pga att ni inte ville försvåra ansträngningarna till en öppning i fallet?"

"Ja. Vi har ansett det inte lämpligt att meddela det till offentligheten, eftersom vi trodde att det snarast skulle försvåra möjligheten till att få honom frigiven."

"Är det då främst amerikanska ansträngningar ni avser?"

"Nej, det är våra ansträngningar. De amerikanska ansträngningarna har ju ännu inte igångsatts."

"Är det några speciella ansträngningar ni avser?"

"Vi menar att om vi anklagar Brezjnev för detta, försvårar det möjligheten att få Raoul Wallenberg frigiven."

"Kan ni mot den bakgrunden göra någon bedömning i vilken utsträckning Aftonbladets uppgifter har medfört någon skada?"

"Det är i och för sig svårt att säga, publiciteten kanske inte skadar. Men vi har inte ansett det lämpligt att vi skulle ge publicitet åt det här. Uppgifterna finns ju i den här boken som utkom i Amerika 1978."

"Men ni vill alltså inte hävda att Aftonbladets offentliggörande har medfört någon försämrad situation?"

"Nej, det vill vi inte påstå."

"Men ni har ändå inte velat offentliggöra uppgifterna själva?"

"Nej. Vi har inte velat dra fram uppgifterna. Vi vet att Brezjnev befann sig där, men vi kan inte bevisa vilka order han gav i det fallet."

"Dessa amerikanska ansträngningar har alltså inte den svenska Wallenbergkommittén varit direkt varit inblandad i?"

"Vi har ju tillhandahållit vårt material till vår amerikanska kommitté, och till de som samverkar med oss för att få Raoul Wallenberg frigiven."

"Men kongressmannen Tom Lantos, som har agerat för Wallenberg i USA, och vars hustru är ordförande i den amerikanska Wallenbergkommittén, säger till Aftonbladet (10 augusti) att han inte känner till uppgifterna, och han bedömer dem som "sensationella". Bör man inte tolka det som att han inte kände till uppgifterna?"

"Boken kom ut i Amerika 1978, så jag är säker på att han har känt till att Brezjnev befann sig i området."

"Men hur kommenterar ni då hans uttalanden?"

"Jag kan tills vidare inte kommentera Lantos uttalanden för jag har inte talat med honom, men jag kommer att söka honom."

"Men han säger alltså att han bedömeruppgifterna som 'sensationella'. Måste det inte tolkas som om han inte kände till detta?"

"Ja, han måste ha känt till att Brezjnev befann sig i området, pga den här boken. Men han hade väl inte tänkt sig sambandet med Wallenberg."

"Om dessa uppgifter stämmer. Innebär det då att situationen nu är helt låst, tills Brezjnev försvinner från den politiska scenen?"

"Ja. Det kan vara en förklaring till att Brezjnev har varit negativ till Wallenbergs frigivning. Nu kan man möjli gen hoppas på att den dag som Bre nev lämnar in, så kommer detta att derlätta."

"Men ni bedömer inte situation som låst?"

"Nej det anser jag inte att den Brezjnev har ju varit mycket nega hela tiden. Vi har alltid hoppats på någon annan i Ryssland skulle ta h om ledningen så att vi skulle få r gehör för våra anspråk."

"Vågar ni er på någon hypote att det kan ske en öppning efter avgång eller bortgång?"

"Ja, det borde gå lättare då, har man ju en anledning att p varför han har undanhållit W berg."

"Vågar ni tro att hans efte kommer att agera till er förde

"Man kan inte tro något Men vi hoppas vi kan få hon

DAGENS NYHETER Söndagen den 9 augusti 1981

Wallenbergkommittén:

Vi beslöt tiga om Brezjnev

— Ända sedan i höstas har vi vetat att Leonid Brezjnev — Sovjetunionens nuvarande stats- och partichef, personligen gav order om gripandet av Raoul Wallenberg i Budapest 1945. Brezjnev var i Budapest som ryssarnas politruk. Det avslöjar för TT ordföranden i Wallenbergkommittén justitieråd Ingrid Gärde Widemar på lördagen.

— Det stora problemet för oss har varit om vi skulle ge offentlighet åt vad vi visste eller inte. Till slut beslöt vi oss för att tiga för att inte försvåra våra ansträngningar att få Wallenberg fri.

Först på lördagen — efter det att Aftonbladet publicerat utdrag ur biografin "Brezjnev" — bekräftar Gärde Widemar uppgifterna. Biografin är skriven på uppdrag av ett amerikanskt förlag.

Wallenbergkommittén fick uppgifterna i höstas från olika håll. Varifrån vill Gärde Widemar inte avslöja, men bl a kom informationer från Sovjet.

— Vi är hundraprocentigt säkra på att uppgifterna stämmer.

— När Brezjnev uppger att han inte vet vem Wallenberg är, så är han inte trovärdig längre mot bakgrund av vad vi vet nu, säger Gärde Widemar.

Brezjnev var chef för den politiska avdelningen i 18:e armén som deltog i striderna i Ungern. Hans uppgift var bl a att driva politisk propaganda och ha hand om underrättelseverksamheten. Han var den som bestämde vilka som skulle gripas.

Personal under Brezjnevs befäl grep och förde bort svensken. Wallenbergs arbete var noggrant kartlagt. Ryssarna var övertygade om att den svenske diplomaten var tysk eller amerikansk spion.

Uppgifter om att en löjtnant i 18:e armén, numera bosatt i Israel, skulle ha träffat den kapten som genomförde kidnappningen av Wallenberg, kommer nu att kontrolleras av Wallenbergkommittén.

— Det kommer att underlätta för amerikanerna att agera. Amerikanerna har bollen nu. Vi har spelat ut alla kort vi har, säger Gärde Widemar.

På svenska UD hade man på lördagen inga uppgifter om det påstådda sambandet Brezjnev—Wallenberg.

the section's surface a reflected wave E_r, which propagates in the first medium. However, the oscillating electron does not radiate in the direction of its own oscillations. Thus, in the reflected light wave the oscillations of the electrical field (E_r) take place only in a plane perpendicular to the plane of incidence.

Brewster's law is of an approximate nature: experiments show deviations from the law to a greater or lesser degree, caused by the structural peculiarities of the dielectric's surface. [4–213–3]

BREZA, TADEUSZ. Born Dec. 31, 1905, in Siekierzyńce; died May 19, 1970, in Warsaw. Polish writer.

Breza made his literary debut with the psychological novel *Adam Grywald* (1936). In the novels *Walls of Jericho* (1946) and *Heaven and Earth* (vols. 1–2, 1949–50), he exposed the ruling circles of bourgeois-landlord Poland before World War II (1939–45). The center of the novel *Balthazar's Feast* (1952; State Prize, 1952) is the figure of a young intellectual in postwar Poland. In the book *The Bronze Gates* (1960; State Prize, 1968) and the novella *The Department* (1960; Russian translation, *The Labyrinth*) he penetratingly and subtly unmasked life in the Vatican.

WORKS

In Russian translation:

Labirint. Moscow, 1963. (Introductory article by S. Larina.)

Bronzovye vrata—Rimskii dnevnik. Moscow, 1964.

REFERENCES

Matuszewski, R. "Nowy Breza." In his book *Szkice krytyczne.* Warsaw, 1954.

Drewnowski, T. *Breza.* Warsaw, 1969. (Contains a bibliography.) [4–42–1]

BREZHNEV, DMITRII DANILOVICH. Born Oct. 25 (Nov. 7), 1905, in the village of Pisklovo, Troitskoe *volost* (small rural district), Kursk District, Kursk Province. Soviet grower and breeder of plants. Member of the V. I. Lenin All-Union Academy of Agricultural Sciences (1956) and its first vice-president (1956–61 and from 1968). Member of the CPSU since 1926.

Brezhnev graduated from the Voronezh Agricultural Institute in 1933. He was director of the Akhtubinsk Zone Experimental Station (1933–34) and the Gribovo Selection Experimental Station (1934–36). From 1937 to 1941 and from 1946 to 1950 he was head of the department of vegetable crops at the All-Union Scientific Research Institute of Plant Growing and has been its director since 1966. He participated in the creation of several valuable varieties of tomato. His principal works are on questions of the biology of vegetable crops and the problem of heterosis.

He was a member of the Central Committee of the CPSU in 1956–61. He was a deputy to the fourth convocation of the Supreme Soviet of the RSFSR. He has been awarded the Order of Lenin, six other orders, and various medals. He received the State Prize of the USSR in 1952. He is a member of the Agricultural Academy of the German Democratic Republic (1958).

WORKS

Novoe v selektsii rastenii. Moscow-Leningrad, 1954.

Svezhie ovoshchi letom i zimoi. Moscow, 1963.

Tomaty, 1st ed., Leningrad, 1955; 2nd ed., Leningrad, 1964.

Ovoshchevodstvo v SShA. Moscow, 1961.

Geterozis v ovoshchevodstve. Moscow, 1968. (Editor.) [4–39–1]

BREZHNEV, LEONID IL'ICH. Born Dec. 19, 1906. Leading figure in the Communist Party, the Soviet state, and the International Communist and workers' movement. General secretary of the Central Committee of the CPSU; member of the Politburo of the Central Committee.

Brezhnev was born into the family of a metallurgical worker in the village of Kamenskoe (now the city of Dneprodzerzhinsk). He began working at age 15. After graduating in 1927 from the Kursk Land Management and Reclamation Technicum, he worked as a land management specialist in Kokhanovo Raion, Orsha Okrug, Byelorussian SSR; in Kursk Guberniia; and in the Urals as manager of a raion land department, vice-chairman of the executive committee of the Bisert Raion Soviet, and first deputy chief of the Urals Oblast Land Administration. Brezhnev joined the Komsomol in 1923 and became a member of the CPSU in 1931. In 1935 he graduated from the metallurgical institute in the city of Dneprodzerzhinsk and worked there as an engineer at a metallurgical plant. In May 1937 he was elected vice chairman of the executive committee of the Dneprodzerzhinsk Urban Soviet. In May 1938 he became a division manager and in February 1939, secretary of the Dnepropetrovsk Oblast Committee of the Ukrainian Communist Party (Bolshevik).

From the early days of the Great Patriotic War of the Soviet Union (1941–45), Brezhnev conducted a great deal of organizational and political work in the army in the field, holding the positions of deputy chief of the Political Administration of the Southern Front, chief of the Political Department of the Eighteenth Army, and chief of the Political Administration of the Fourth Ukrainian Front. In 1944 he was given the rank of major general. He participated in combat operations of the Soviet Army in the Caucasus, the Black Sea region, the Crimea, and the Ukraine and in battles for the liberation of the peoples of Czechoslovakia, Poland, and Hungary. In 1945–46 he was chief of the Political Administration of the Carpathian Military District.

After the Great Patriotic War, the Party assigned Brezhnev to a leading position in the rebuilding of the national economy. In August 1946 he became first secretary of the Zaporozh'e Oblast Party Committee, and in November 1947, first secretary of the Dnepropetrovsk Oblast Party Committee. He devoted all of his knowledge, experience, and great organizational abilities to the fastest possible restoration of the most important socialist industry—the V. I. Lenin Dnieper Hydroelectric Power Station—the metallurgical giant the Zaporozh'e Steel Mill, and the economies of Zaporozh'e and Dnepropetrovsk oblasts.

In July 1950, Brezhnev was elected first secretary of the Central Committee of the Moldavian Communist Party. The republic's Party organization did a great deal of work in the development of industry, fundamental socialist reorganization of agriculture, and advancement of the culture of the Moldavian SSR. At the Nineteenth Congress of the CPSU Brezhnev was elected a member of the Central Committee, and at the Plenum of the Central Committee (October 1952) he was elected a candidate member of the Presidium and secretary of the Central Committee of the CPSU. From March 1953 to February 1954, holding the rank of lieutenant general, he worked as deputy chief of the Main Political Administration of the Soviet Army and Navy.

In the period when the Party, solving the problems of the further expansion of agriculture, launched the large-scale development of the virgin lands and wastelands, the Central Committee of the CPSU sent Brezhnev to Kazakhstan, where he was elected second secretary (February 1954) and then first secretary (August 1955) of the Central Committee of the Communist Party of Kazakhstan.

At the Twentieth Congress of the CPSU Brezhnev was elected a member of the Central Committee of the CPSU. At the Plenum of the Central Committee of the CPSU (February 1956) he was elected a candidate member of the Presidium and secretary of the Central Committee of the CPSU, and concurrently since 1958 he has been vice-chairman of the Bureau of the Central Committee of the CPSU for the RSFSR. In June 1957 he became a member of the Presidium of the Central Committee of the CPSU. He was assigned by the Central Committee to deal with problems of the development of heavy industry and construction, the supplying

KOLUMNISTEN

SLÅ IGEN FALLET WALLENBERG!

Ännu en UD-tjänsteman har kommit m efter att ha kollat ett falskt tips, denna gång från Aftonbladet, om Raoul Wallenberg. Själve Breznjev skulle enligt detta senaste vittne ha varit den som tog Wallenberg till fånga. Hur länge skall tta hålla på? Vad är anledningen till att en man som försvann för 36 år sedan — och som enligt Sovjetmyndigheterna avled 1947 — fortfarande orsakar stora rubriker, regeringsingripanden, publicering av flera vitböcker från Utrikesdepartementet och utnämns till hedersmedborgare 1981 i Reagans Amerika?

Att karln var duktig och att genom hans och medarbetares insatser många judar räddades till livet undan förintelselägren står helt klart. Huruvida han dessutom verkligen var spion för västmakterna, som ryssarna hävdat, är mer dunkelt. Några övertygande bevis om detta har i alla fall inte lagts fram av Sovjetstaten.

Men hur duktig mannen än var, ja även om han var ärkeängeln Gabriels , vilket antyds i många texter, hur kan man år efter år följa upp alla dessa knackningar, viskningar och rop som hörts från Raoul i Ljubljiankafängelset och många andra av Sovjetstatens förvagsanstalter?

Lite betyder väl namnet. Wallenberg står för inflytande, respekt och mannakraft. Säkert hade ansträngningarna och lyhördheten varit mindre om det varit kapten Jönsson som försvunnit.

Affärens lösnummerförsäljande värde utnyttjas säkert också in i det sista av framför allt kvällspressen.

Men även om den huvudsakliga drivkraften i detta sökande inte är antikommunistisk eller, som det nu måste preciseras, antisovjetisk, så är i alla fall detta det bestående och sannolikt eftertraktade resultatet.

Ty, hur skulle man annars kunna försvara det fortsatta och kostsamma sökandet efter en man, som nu skulle varit 70 år, när 20 miljoner sovjetmedborgare dog eller försvann i kampen mot nazismen och judeutrotningarna? Eller när hundratals människor inklusive svenskar dagligen försvinner och sedan dödförklaras i de syd- och mellanamerikanska diktaturerna?

Historiedocenten Hans Villius och hans hustru Elsa gjorde 1967 en omfattande kritisk vetenskaplig genomgång av Wallenbergaffären fram till det året (Fallet Raoul Wallenberg, Gebers) och de redovisade att inget av de hundratals tips man dittills fått och följt upp innehöll något hållbart bevismaterial. Konklusionen blev att allting talar för att Wallenberg avlidit 1947 som Sovjetstaten deklarerat.

Likväl lyckas inflytelserika personer ur den svenska kultureliten, penningaristokratin och ämbetsmannavärlden hålla liv i Raoul och eftersom Wallenbergarna i gemen blir mycket gamla kanske man anser sig böra fortsätta många år ännu innan verksamheten blir orimlig.

År 2012 skulle Raoul ha fyllt 100 år och kanske man då avslutar affären med en jubileumsinventering av alla meddelsamma dissidenter? I vilket fall som helst grundar sig det fortsatta sökandet på en, enligt min uppfattning, alltmer överdriven tilltro till det sovjetiska fängelsesystemet eftersom man utgår från att det kan hålla liv i fångar så länge.

Mig påminner detta om när svenska nyhetsmedier brukar koncentrera sig på två svenskars öde då en katastrof drabbat ett stort antal människor någonstans ute i världen. Jag brukar skämmas då och det gör jag inför all uppståndelse kring fallet Wallenberg också.

Slå igen affären Wallenberg och låt honom vila i frid. Hedra inte Raoul Wallenbergs minne genom att i hans namn underblåsa den antikommunistiska propaganda som ger den ena politiska försättningen för fortsatta rustningar (den andra är antikapitalistisk indoktrinering i kommuniststaterna). Inget folk skulle gå med på kostnaderna och risk med världens rustningar idag om de inte eldades på av en propaganda som vanställde "motståndarna".

Nej hedra honom istället genom att stöd humana aktioner för människor i nödställande den Raoul Wallenberg delt i för 35 år sedan. Ett alldeles färskt folkmord är just begånget i Kampuchea. Där tror jag Wallenberg skulle ha varit nu, om han levat.

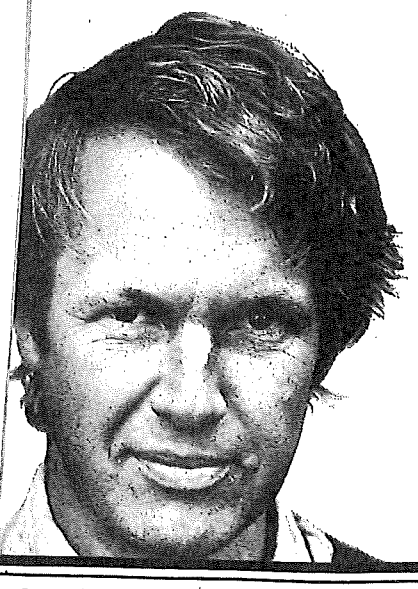

SVEN BRITTON

G-P nu

Göteborgs-Postens söndagsbilaga, 405 02 Göteborg. Telefon 031/17 63 00. Ansvarig re: Lars Hjörne.
Redaktion: Per Nordangård (red.-sekr), Thomas Crusner, Lars Dimming, Birgitta adius, Mats Widebrant, Lars Söderbom (bildred), Marianne Andersson (sekr).
Annonsavdelning: Ernst Casserlöv (ann.-chef), Mats Hanson, Anders Karlsson, Lars ndt (kontaktmän), Margareta Lindborg (bokning). Stockholm: Sture Åman, tel 08/63 36 95.
Tryckt hos Allers Förlag AB, Helsingborg. För insänt, ej beställt material, ansvaras ej

Omslagsfoto: ALF WEIHED

ÖPPET:
Vard. ..... 8—18
Lörd. ..... 8—13
Utbyvägen. Tel. 262065
Partille TRÄ
Allt i köksskåp
20% på Marbodal t.o.m. 30/10

10.81

Utrikeskrönikan

allenberg och Britton

unde en del av G-P:s läsare med förvåning ta del av en
n artikel, författad av en viss Sven Britton.
: av det slag som obarmhärtigt avslöjar den mästrande
till författare, samtidigt som den hos många läsare
n och idéassociationer kring väldiga och skrämmande

□□□

azistiska bestarnas terror, mitt i dödskallemännens
perat land, vågade under andra världskrigets slutske-
kvinnor livet för att rädda rashatets förföljda och
n helvetet och döden i förintelselägren. De modiga
motståndsmännen var kanske inte så talrika, men de
nest skilda samhällsklasser när de gjorde sin plikt i
né.
hette Raoul Wallenberg, svensk "överklassperson"
ika vänner och släktingar i sitt hemland.
krigets slutskede gjorde han en humanitär insats av
ng att överlevande från det ångestfyllda infernot än i
åt av rörelse när hans namn nämnes. Han räddade
n, kvinnor och barn av judisk ras från en kvalfull död
slägren.

□□□

m räddades av Raoul Wallenberg tackar honom inte
illhör en rik släkt. Vågen av erkänsla väller emot
n nu finns — därför att han bland flera andra gjorde
nsats i kamp mot död och hat. Liknande känslor
andra som vågat och offrat till hjälp för svaga och

ddade han? Några exakta siffror finns inte att tillgå,
ställning av de otaliga vittnesmålen tyder på att det
hundra tusen personer.
ddade väldiga skaror från Hitlers utrotningsläger.
gades han och fördes istället till Stalins Gulagarki-

ar hans anhöriga liksom tacksamma människor i
n tanke på att ge upp sökt vinna klarhet i Raoul
och kanske t o m rädda hans liv.

□□□

irmaste har sökt driva på kampanjer och diploma-
att hindra att glömskan begraver detta "fall", som
rmakt. Det är känt att den sovjetiska polisstaten i
ålla människor kvar i Gulags gåtfulla avkrokar.
gs anhöriga har inte givit upp, som Kremls mäktiga
ils närmaste finns fortfarande en strimma hopp.

De hade säkert inte väntat sig att bli hånade av en självsäker tillfällig krönikör i en bilaga till Göteborgs-Posten. Men nu har det hänt.

□□□

I den kolorerade veckobilagan G-P NU har en person vid namn Sven Britton tillåtits breda ut sig och i hånfulla ordalag behandla fallet Wallenberg och dess olycklige huvudperson. Artikeln illustreras inte med någon bild av Raoul Wallenberg, som räddade tiotusentals judar från förintelselägren, utan med ett stort porträtt av Sven Britton, vilken presenteras som kolumnist. Det är mig okänt under vilka omständigheter Sven Britton katapulterats in som kolumnist i G-P:s färgbilaga, men kanske är inte längre stilistisk talang, kunskaper i ämnet och gott omdöme några oavvisliga krav för medverkan. Britton har emellertid fått sin chans och med den okunniges överlägsenhet har han begagnat tillfället till att håna ansträngningarna att bringa klarhet i fallet Wallenberg.

□□□

Den storspaltigt blickande, extra ordinarie kommentatorn Britton förkunnar bl a att han *skäms* inför "all uppståndelse" kring fallet Wallenberg. Han erkänner visserligen lite motvilligt och nedlåtande att "karln var duktig". Hånfullt fortsätter han emellertid med att säga: "Men hur duktig mannen än var, ja även om han var ärkeängeln Gabriels like, vilket antyds i många texter, hur kan man år efter år följa upp alla dessa knackningar, viskningar och rop som hörts från Raoul i Ljubljankafängelset och många andra av Sovjetstatens förvaringsanstalter?"

□□□

Nej, Wallenbergs öde är ingenting att bråka om. Sovjetunionen har ju talat om sanningen, Wallenberg är död sedan 1947, för det har ju makthavarna i Sovjet sagt och alla protester och vädjanden och försök till undersökningar är bara antikommunnistisk propaganda.

Och så en liten kväljande lustighet, som en fångvaktare bakom ett glas vodka skulle skratta gott åt: "Likväl lyckas inflytelserika personer ur den svenska kultureliten, penningaristokratin och ämbetsmannavärlden hålla liv i Raoul och eftersom Wallenbergarna i gemen blir mycket gamla kanske man anser sig böra fortsätta många år ännu innan verksamheten blir orimlig. År 2012 skulle Raoul har fyllt 100 år och kanske man då avslutar affären med en jubileumsinventering av alla meddelsamma dissidenter?"

Var inte det roligt? Så talar i alla fall G-P NU:s nyaste orakel, Sven Britton, kolumnist.

ANDERS BERG

ON 28/8. 89

Wallenberg i sovjetiskt TV-magasin

Från TT

På lördagskvällen blev Raoul Wallenberg känd för den sovjetiska allmänheten.

Då sände den sovjetiska televisionen ett inslag om honom i ett populärt magasinsprogram som har 50 miljoner tittare.

Sovjetiska massmedier har i sommar börjat tala öppet om Raoul Wallenberg och tre tidningsartiklar om honom har publicerats. Men först genom det åtta minuter långa inslaget i programmet "Före och efter midnatt" har han blivit känd för den breda allmänheten.

I inslaget presenterades Raoul Wallenberg och hans livsöde. Fotografier på honom visades och tittare som hade träffat honom eller visste något om honom uppmanades att höra av sig till redaktionen.

Historiker

En av dem som berättade om honom i programmet var Helene Carlbäck-Isotalo, som är historiker vid Uppsala universitet och arbetar med ett projekt om Raoul Wallenberg.

– Massor med människor tittar på programmet och inslaget var suggestivt gjort. Jag tror att det här leder till att folk som vet någonting hör av sig. Redan efter tidningsartiklarna gav sig folk till känna, säger Helene Carlbäck-Isotalo.

Polischefer

Programledaren för "Före och efter midnatt", Vladimir Moltjanov, är känd för att göra kontroversiella program och han är illa sedd i konservativa kretsar, enligt Helene Carlbäck-Isotalo. Hon tror att inslaget kan vara ett test på hur mycket som kan göras i forskningen om Stalintidens terror.

I programmet namngavs fångvaktare och polischefer som misstänks ha haft något att göra med Wallenbergs försvinnande.

– Vi vet inte om de lever men om de gör det kanske de hör av sig och säger att de inte var inblandade, säger Helene Carlbäck-Isotalo.

Initiativet till programmet kom från den sovjetiska historikern Larissa Lisiutkina, som samarbetar med Helene Carlbäck-Isotalo.

Tillsammans försöker de få fram arkivmaterial om Raoul Wallenberg och komma i kontakt med personer som vet någonting om honom.

Stor press

Pressen på sovjetiska myndigheter att berätta vad de vet om Raoul Wallenberg ökar alltmer. I juli godkände högsta sovjet, Sovjetunionens riksdag, en lag som ger släktingar till Stalintidens offer rätt att titta i myndigheternas arkiv. Det innebär att Raoul Wallenbergs släktingar får tillgång till arkiven, något de sovjetiska myndigheterna hittills har förvägrat dem.

Myndigheterna har också hävdat att det inte finns några andra dokument om Raoul Wallenberg än de fåtaliga som hittills offentliggjorts.

– Hittills har vi inte testat om vi verkligen kan gå in i arkiven, men det ska vi snart göra. Där måste rimligtvis finnas annat material om honom. Programmet är en bra påtryckning på myndigheterna, säger Helene Carlbäck-Isotalo.

Ytterligare ett program om Raoul Wallenberg ska göras av den sovjetiska televisionen. Det blir en dokumentärfilm som filmas av en filmgrupp från Kiev och där Helene Carlbäck-Isotalo medverkar som expert. □

”Fler arkiv att granska”

SvD 29/8 89

När Raoul Wallenbergs livsöde i lördagskväll väckte stor uppmärksamhet i sovjetisk TV var Uppsalahistorikern Helene Carlbäck-Isotalo med som sakkunnig.

Sedan i maj har hon i Moskva på heltid ägnat sina krafter åt att lösa mysteriet med Raoul Wallenbergs försvinnande. Efter sin medverkan i TV-programmet om Raoul Wallenberg har hon bara mött positiva reaktioner.

– Både personliga vänner och människor som jag mött på min mans arbetsplats har sagt att de tyckte om programmet. De säger att det är viktigt att ta reda på vad som hände eftersom han kämpade för humanitära rättigheter, berättar Helene Carlbäck-Isotalo.

Helene Carlbäck-Isotalo är doktorand vid Uppsala universitet på förbindelserna mellan Sverige och Sovjet efter revolutionen. När universitetet startade sitt Raoul Wallenberg-projekt i början av året kopplades även Helene in.

– Jag har tidvis bott här i Moskva även tidigare. I och med projektet har jag varit här sedan i maj. Jag försöker då först och främst att bearbeta de gamla kontakter jag har här.

”Hopplös fråga”

Hittills har hon inte haft några större problem med myndigheterna trots att det är en i Sovjet mycket kontroversiell fråga hon jobbar med.

– Det är flera historiker som har sagt att det inte är någon idé att ödsla tid och energi på detta. Även sovjetiska UD:s arkiv sade att det är en hopplös fråga när jag försökte få tillträde till deras arkiv, berättar Helene Carlbäck-Isotalo.

Men det finns också några sovjetiska historiker och journalister som på egen hand har sökt en lösning på gåtan.

– Vid TV-programmet samarbetade jag med historikern Larissa Lisiutkina. Dessutom finns det en journalist, Alexander Kartsev, som skrivit tre artiklar i sin tidning kring Wallenberg.

Med dessa skall även Helene Carlbäck-Isotala samarbeta när en dokumentärfilm och en bok om Wallenberg skall göras under den närmaste tiden.

Ännu har Helene inte kommit in i några av myndigheternas arkiv som kan gömma gåtans lösning.

Håkan Lövström

by staging an Islamic renaissance under Soviet auspices. Careful study of the past and present history of Russia's dealings with Islam and of current Soviet writing on the subject will at least minimize the chances of disagreeable surprise.

IN A SOVIET ISOLATOR

By W. Claudius

IN autumn 1950 I was arrested in Berlin by the Soviet State Security and charged with alleged espionage. On the next stages of my 'via crucis' I did not expect to discover anything new, considering the fact that during World War II I happened to be, for two years, a prisoner of the Gestapo. It was a mistake. The criminal brutality of the Gestapo was certainly inhuman. But their brutality was an individual one. Everything depended on the person who was interrogating you. If he was a convinced Nazi, plus a sadist, then in his rage and hate he was able even to kill you. But if you were lucky enough to be interrogated by an old policeman, serving already the third regime—then during the whole inquiry, you were not even touched.

In the case of the M.G.B. (Cheka) (M.G.B.—Ministry of State Security) the brutality is collective and based almost on scientific research. Interrogators are trained in every step of brutality, but employ it only on special orders. Personally the M.G.B. interrogator could be a nice chap—far from being a sadist, or even hating his prisoner-victim. On Sunday afternoon, when he is Officer in Charge, he may invite the prisoner to share with him a couple of sandwiches and a bottle of beer, and be sincerely friendly to him. The next day, on orders, he may shout at him, maltreat and punish him, getting excited in an artificial way and sometimes even laughing about it.

From the Headquarters of the Staatsicherheitsdienst (East German State Security, 'Stasi' as it is called in Germany) in Eastern Berlin, where I was kept for a few days, I was brought to the M.G.B. Headquarters in Germany at Karlshorst—Berlin. To make a true picture it must be said that a prisoner once transferred from the 'Stasi' to the M.G.B. prison, felt, in a certain sense, much easier. It was obviously due to the difference between the individual brutality of the German Communists, 'Volkspolizei' N.C.O.s, and the collective brutality of their Russian colleagues—M.G.B. N.C.O.s, acting on special orders only.

Actually I was brought to Karlshorst M.G.B. Headquarters in the afternoon. At 11 o'clock at night I was glad to have a rest.

About half an hour after I lay down I was brought to my interrogator for my first interrogation at M.G.B. Headquarters. Major (later Lieutenant-Colonel) M. seemed to be very pleased to see me. At first he joked and spoke about innocent things, offered me a cigarette, and then, suddenly, in the old Cheka manner, asked me not to sabotage the enquiry but to hand over at once all my agents in Eastern Germany and other 'peoples democracies'. As I had never had any agents in Eastern Germany or any other country, I naturally could not satisfy the kind request of the 'Citizen Major'.

In the following month I was taught, by several means of physical torture and psychological tricks, to confess my 'criminal activities'—which I naturally, at the first possible moment, withdrew. In this way, being considered a specially dangerous subject and a still-resisting enemy, I was brought to the M.G.B. Headquarters in Moscow, the notorious Lubyanka. There I was subjected to further interrogation—no change of methods, just of persons. Finally in May 1952 at the transit prison ('Presylka') of Krasnaia Presna in Moscow, I was presented with an administrative decision of the Special Commission of the Ministry of State Security (O.S.O.) according to which I was sentenced 'for espionage and counter-revolutionary activities' to ten years' prison isolation.

The political isolators in Soviet Russia serve four main purposes. First, to hide a V.I.P. prisoner from the whole world. Second to punish a considered potential enemy with isolation and slow starvation. Thirdly to isolate potential enemies—mostly intellectuals—from the mass of the other prisoners kept in forced labour camps; and fourthly to prevent dangerous subjects from having any freedom of movement in forced labour camps.

In very specific cases the isolator can be considered as the purgatory on the way to freedom. This was, for instance, the case of approximately 1,500 Austrians, who at the end of 1952 were transferred from forced labour camps to isolators, and then finally in June 1955 liberated.

In conversations with cell-mates, I found out that there are in Soviet Russia—in spite of thousands of forced labour camps—only a few isolators. We knew five of them: 1. Vladimir; 2. Novocherkask; 3. Ufa; 4. Verkhne-Uralsk; and 5. Aleksandrovsk. This numeration is done in this way officially in Russia, and runs geographically from west to east and No. 5 is Aleksandrovsk in East Siberia. I do not think there are many more of these isolators apart from some which are absolutely secret and perhaps used for special purposes.

W. Claudius

The regime and food in all these isolators (I can vouch for four of them) was almost the same. There was a certain deviation in general conditions due to the particular severity of the warden and his staff and also in view of different climatic conditions. Anyhow, based on the experiences of former cell-mates and on my own, I can state that the Aleksandrovsk isolator must be considered as the worst of these institutions. All five isolators were administered till March 1953 by the M.G.B.; for instance Verkhne-Uralsk was officially called M.G.B. prison No. 4.

After the fusion of the M.G.B. with the M.V.D. (Ministry of Interior) the isolators became M.V.D. prisons—without any change of personnel. After the creation of the Committee of State Security (K.G.B.) in March-April 1954 the isolators remained under the control of the M.V.D., but the so-called Operative Officer (in fact, the Commissar) was directly attached to this new institution.

The first political isolator I was brought to in May 1952, was Verkhne-Uralsk (No. 4) forty miles from Magnitogorsk. Verkhne-Uralsk itself is a small town (I would say a large village) of 10,000 inhabitants, and it is the centre of the same named district in the Chelyabinsk area.

The prison which served as this isolator was built during World War I, by German and Austrian P.O.W.s. It was a three-floor building in red stone, with some wooden huts and several small exercise yards—all surrounded by a high wooden fence. In every corner of the fenced yard there was a watch-tower, with spotlight. There M.G.B. soldiers were exchanged every two hours, during the whole twenty-four.

Entering this isolator for the first time you thought yourself in a church. In spite of large corridors, absolute silence reigned in the building. This was due to the prohibition of prisoners speaking loudly in their cells. On every floor, there were six long common cells (for ten to twenty-five people) and four small cells (for three to eight people). In the cellar outside the kitchen were situated the punishment cells and also three big common cells. The solitary confinement cells were on an interior floor. This interior floor had been built up into the building within the last few years and had altogether twenty-one small cells, for one or two people. On every floor there were two lavatories (without proper drainage) which could be used only in the early morning and in the late evening. There, one could wash—even in winter—provided the pipes were not frozen. Average winter temperatures were minus 20° centigrade.

About half an hour after I lay down I was brought to my interrogator for my first interrogation at M.G.B. Headquarters. Major (later Lieutenant-Colonel) M. seemed to be very pleased to see me. At first he joked and spoke about innocent things, offered me a cigarette, and then, suddenly, in the old Cheka manner, asked me not to sabotage the enquiry but to hand over at once all my agents in Eastern Germany and other 'peoples democracies'. As I had never had any agents in Eastern Germany or any other country, I naturally could not satisfy the kind request of the 'Citizen Major'.

In the following month I was taught, by several means of physical torture and psychological tricks, to confess my 'criminal activities'—which I naturally, at the first possible moment, withdrew. In this way, being considered a specially dangerous subject and a still-resisting enemy, I was brought to the M.G.B. Headquarters in Moscow, the notorious Lubyanka. There I was subjected to further interrogation—no change of methods, just of persons. Finally in May 1952 at the transit prison ('Presylka') of Krasnaia Presna in Moscow, I was presented with an administrative decision of the Special Commission of the Ministry of State Security (O.S.O.) according to which I was sentenced 'for espionage and counter-revolutionary activities' to ten years' prison isolation.

The political isolators in Soviet Russia serve four main purposes. First, to hide a V.I.P. prisoner from the whole world. Second to punish a considered potential enemy with isolation and slow starvation. Thirdly to isolate potential enemies—mostly intellectuals—from the mass of the other prisoners kept in forced labour camps; and fourthly to prevent dangerous subjects from having any freedom of movement in forced labour camps.

In very specific cases the isolator can be considered as the purgatory on the way to freedom. This was, for instance, the case of approximately 1,500 Austrians, who at the end of 1952 were transferred from forced labour camps to isolators, and then finally in June 1955 liberated.

In conversations with cell-mates, I found out that there are in Soviet Russia—in spite of thousands of forced labour camps—only a few isolators. We knew five of them: 1. Vladimir; 2. Novocherkask; 3. Ufa; 4. Verkhne-Uralsk; and 5. Aleksandrovsk. This numeration is done in this way officially in Russia, and runs geographically from west to east and No. 5 is Aleksandrovsk in East Siberia. I do not think there are many more of these isolators apart from some which are absolutely secret and perhaps used for special purposes.

The regime and food in all these isolators (I can vouch for four of them) was almost the same. There was a certain deviation in general conditions due to the particular severity of the warden and his staff and also in view of different climatic conditions. Anyhow, based on the experiences of former cell-mates and on my own, I can state that the Aleksandrovsk isolator must be considered as the worst of these institutions. All five isolators were administered till March 1953 by the M.G.B.; for instance Verkhne-Uralsk was officially called M.G.B. prison No. 4.

After the fusion of the M.G.B. with the M.V.D. (Ministry of Interior) the isolators became M.V.D. prisons—without any change of personnel. After the creation of the Committee of State Security (K.G.B.) in March-April 1954 the isolators remained under the control of the M.V.D., but the so-called Operative Officer (in fact, the Commissar) was directly attached to this new institution.

The first political isolator I was brought to in May 1952, was Verkhne-Uralsk (No. 4) forty miles from Magnitogorsk. Verkhne-Uralsk itself is a small town (I would say a large village) of 10,000 inhabitants, and it is the centre of the same named district in the Chelyabinsk area.

The prison which served as this isolator was built during World War I, by German and Austrian P.O.W.s. It was a three-floor building in red stone, with some wooden huts and several small exercise yards—all surrounded by a high wooden fence. In every corner of the fenced yard there was a watch-tower, with spotlight. There M.G.B. soldiers were exchanged every two hours, during the whole twenty-four.

Entering this isolator for the first time you thought yourself in a church. In spite of large corridors, absolute silence reigned in the building. This was due to the prohibition of prisoners speaking loudly in their cells. On every floor, there were six long common cells (for ten to twenty-five people) and four small cells (for three to eight people). In the cellar outside the kitchen were situated the punishment cells and also three big common cells. The solitary confinement cells were on an interior floor. This interior floor had been built up into the building within the last few years and had altogether twenty-one small cells, for one or two people. On every floor there were two lavatories (without proper drainage) which could be used only in the early morning and in the late evening. There, one could wash—even in winter—provided the pipes were not frozen. Average winter temperatures were minus 20° centigrade.

Women prisoners were kept in the corner of the third floor, where the former prison chapel had once been situated and which was now transformed into a surgery. The regime in the isolator was very rigid. At six o'clock in the morning, reveille, and at seven o'clock 1lb. of something in English called bread —indeed it was a black mass cooked, with a content of something like 60% water. Then 1 oz. or less of sugar and boiled water containing some ersatz coffee, and 3 oz of herring, generally of very bad quality.

Between eight and one o'clock you were led into the fenced exercise yard—approximately twenty-five feet by twenty-five, where you were watched every minute by a special yard warder, so that you could not communicate with the neighbouring yard and in this way break the segregation rules. Between one and two o'clock lunch was distributed. Mostly a fatless cabbage soup and 'Kasha'. After lunch you were allowed to rest for an hour. For dinner, between six and seven p.m. you received again a fatless soup with a few potatoes. At ten o'clock was the retreat. Due to this very small ration several of us died, and almost everybody, after a certain time, became distrophic. Medical treatment was very bad. The isolator doctor was almost always drunk and the whole responsibility was left to three young Komsomol nurses, who failed to take the necessary steps in cases of serious illness because of their ignorance. Also, being instructed every week in the isolator Komsomol cell about vigilance against enemies (as we were considered), they were not very interested in helping us.

There was, however, one way to get supplementary food and medical treatment. This was to become a traitor to one's cell-mates and a spy for one's enemies. The so-called Operative Officer of the isolator (the Commissar) tried to get as much information as possible about what was going on in the common cells. What people said. What they were planning and thinking. Outside of this purely internal material, he was very eager to report to Moscow any names of accomplices—or would-be accomplices—still in freedom. In this way the Commissar set up a whole net-work of stool-pigeons including the cells of solitary confinement. His agents he found almost always among Soviet citizens, because for them it seemed a true chance (as they thought, and perhaps rightly) to get free. And then, a Soviet citizen who 'played' the man faithful to the Soviet regime, could hardly refuse such a 'patriotic proposal'. Naturally there were also some traitors—among foreigners—especially during the starvation period of 1950-53. All foreigners who accepted

this very low and dishonest task were of limited intellectual calibre and of an inferior character. A clever foreigner knew that once liberated from Russia he would be checked and counter-checked, and finally anything could happen to him as a traitor. . . . Therefore traitors among the foreigners could be much more easily unmasked. And then they ceased to be of any value or use.

An underfed man could obtain from the doctor an invalid's supplementary food, only by the approval of the Commissar. Sometimes, mainly to camouflage his spy in a certain cell, even a decent man got the Commissar's approval.

In Verkhne-Uralsk there was a library of some 2,500 books, among them about 200 foreign books in English, German and French. The Library was a selection of Soviet political and economic literature, and Russian and Soviet fiction. In Aleksandrovsk we had a library of some 4,000 volumes. Among them very old books (for instance, a history of Russia, printed at the end of the eighteenth century) and many books published immediately after the Revolution—to-day on the Index. In Vladimir there were about 20,000 books, among them a few thousand foreign books. The prisoners could not use the library directly. The Librarian was a woman M.G.B.-N.C.O., below average intellect, who brought, every fortnight, to a solitary prisoner two books, and to each in a common cell one book.

Until Beria's arrest we occasionally got newspapers, local or central. But from October 1953 we regularly received the local daily paper and the Moscow *Pravda*. Soviet citizens in possession of money had to pay. From January 1954, we could subscribe to newspapers from satellite countries, and I, for instance, up to the time of my liberation took in almost daily the Eastern German paper *Neues Deutschland*.

Until Beria's arrest we did not regularly receive any cigarettes. From September 1953, we got ten Russian cigarettes daily: they were of bad quality, but at any rate they were cigarettes. Until 1953 we were not allowed to have any paper, pencils or pen, but after March 1953, we received monthly a copy-book and pencils.

The conditions of hygiene in Verkhne-Uralsk were not of the worst in summer: we could wash in the lavatory and every ten days we had a hot bath, which in practice meant hot water at our disposal. Before the bath we were shaved (with hair-cutting machines) and every four weeks we had a hair-cut—a bald head. After the bath we got clean underwear, Russian stockings ('partyanki') and a bed-sheet. No handkerchiefs or normal

stockings were given to us. Soviet prisoners who had money could buy them in the canteen. The canteen was operated by an N.C.O., who came three times a month to deliver provisions. Every month one could buy 150 roubles worth of goods. The goods in the canteen were very expensive and of bad quality. The chief luxuries were bread, margarine and sugar.

Until December 1953 we had to wear striped prison garb—a pyjama-like jacket and trousers, and a fur coat, a Russian bushlat. After the autumn of 1953 we were allowed to wear our own clothes, so far as they were still in a wearable condition.

Most of the Soviet citizens could write to their next of kin. Until September 1953 they were allowed to write twice a year, and to receive 150 roubles a month. No visits or parcels were allowed. After September 1953 they could write monthly, and receive four parcels, each one of eight pounds in weight. No foreigners were allowed to write until September 1953. In the autumn of 1953 all foreigners sentenced by military court (mostly former German, Austrian and Japanese P.O.W.s, and some condemned war criminals) could write every month one Red Cross card and receive four parcels a month. As from March 1955 all foreigners—even those sentenced in an administrative way by O.S.O.—could enjoy these privileges.

No work was allowed to be carried out by political prisoners. The internal work inside the isolator was done by free hired people, and outside the prison by common criminals, whom we never saw. Several among us applied to Moscow for permission to get any sort of work, but this was categorically refused. Inasmuch as one could not work one had to find a way of employing one's time rationally, to prevent mental disease. Reading was limited to the number of books we got every fortnight; sleeping during the day was not allowed and, if one was caught, one was punished by carcer—punishment cells. In the common cells people were in a much better position: they could talk to each other. But after two or three months (being together twenty-four hours of each day) one knew almost every step in the life of one's interlocutor. We could also play dominoes or chess, but generally quarrels would start about the game, and it soon had to be abandoned. So rational people tried to learn something, and to teach others. Until 1953 this was almost dangerous, as the stool-pigeons of the cells (and every cell had to have one) reported to the Commissar, and you were summoned and questioned: 'Why, for instance, do you study Russian? To work as a spy afterwards, against the U.S.S.R.?' One had to be very careful in answering, because the

least that could happen was to be transferred into a solitary cell.

After autumn 1953 these things changed, and it even happened that people asked to be transferred, to have an opportunity of learning this or that subject.

In the solitary cells, after six months most people started to have visions, and talked to themselves. To avoid going mad, one had to submit oneself to a very rigid regime of definite intellectual activity, as, for instance, dealing every day with a different historical subject, translating from books or newspapers into other languages, and resolving mathematical problems. The general conditions and the treatment changed abruptly after the death of Stalin:

(1) Now we could rest whenever we wanted during the day;
(2) We were no longer humiliated by having to wear striped prison garb;
(3) Most people got permission to write, and to receive parcels;
(4) People kept in solitary confinement (for instance, myself) were transferred into common cells;
(5) We now got cigarettes, newspapers and writing materials;
(6) Food increase: we got more bread, more potatoes and cereals, and even some hash with the soup;
(7) We were not punished for every minor transgression; and
(8) The arbitrary actions of the whole staff towards the prisoners were limited by the right of the prisoners themselves to apply now three times monthly to higher Soviet authorities in sealed letters.

There were two other points which burdened the prisoners' minds very heavily. The first was anxiety about one's relatives, thousands of miles away, without any news. The best thing was not to think about it at all, but there were days, as for instance at Christmas, when you had to think. The second was the sexual problem. Until 1953, when people were down and out and under-fed, this question was not a problem for us. Everybody was dreaming only about a good meal. But, for female prisoners, this problem was always a central one, and even during the biggest starvation period never ceased to be acute. We could often hear from the women's cells the rages of hysteria which were almost always quelled by the isolator administration with carcer. The young women suffered more from this acute problem than from hunger or from segregation.

After the majority among us started to receive parcels and to

vi debatten
Nr 19 1982

I de grönskande skogarnas land

Häromdagen kom jag hem till Sverige efter en utlandsresa. Från flygplanet såg jag de mörka skogarna och de gråbruna fälten. Jag såg ett land i väntan på våren.

I dag ser jag träden slå ut på Söder. Snart ska hela stan grönska. Våren är på väg upp genom mångmilaskogarnas land.

Finns det något bättre tillfälle att tänka efter vad naturen betyder för oss, vilka värden den representerar och vilket ansvar vi har för den?

Och finns det någon som bättre kan få oss att förstå sambandet mellan människa och miljö än Rolf Edberg? Varje gång jag har läst hans böcker, från »Spillran av ett moln» på 60-talet till »De glittrande vattnens land» häromåret, har jag fått nya insikter och en ny förståelse för miljöns betydelse.

I förra veckan skrev Edberg här i vi om älvarna, »det mest levande inslaget i det svenska landskapet». Den här veckan tar han oss med ut i skogen, »en av människan omskapad, rensad och gallrad skog» (sid 12–15). Jag vill gärna citera ett stycke ur denna artikel, ett stycke som handlar om välstånd, materiellt och miljömässigt. Så här skriver Edberg:

> *»Rätt skött är skogen ett väldigt framtidskapital. Vi behöver skogen för vårt fortsatta materiella välstånd, men också för vår hälsa – skogen som bryter vindarna, skuggar marken och gör den fukthållande så att inte älvarna kastas mellan översvämningar och sin. Men vi behöver också det ljusa Sverige, hagarnas och gläntornas landskap. Behöver hela den mosaik av åkrar, dungar, skogar och glittrande vatten som tillsammans ger den bild av Sverige som vi bär inom oss.»*

Budskapet i Edbergs författarskap – ett budskap som vi delar och vill förmedla – är att naturen är ett arv, som vi tillfälligt förvaltar. Vi har inte rätt att fritt förfoga över naturen utan tanke på morgondagen. »Vi som rör oss i det flyktiga nuet förvaltar landskapet på framtidens vägnar.»

ALLAN LARSSON

denna vecka i vi

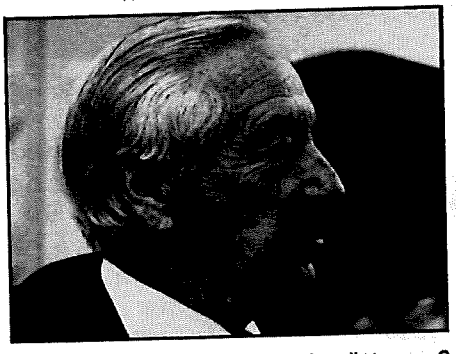

Wallenbergs medarbetare berättar 6
– Jag tror att Raoul Wallenberg lever! Det säger Per Anger (bilden), som arbetade med Wallenberg i Budapest, då tiotusentals judar räddades undan förintelselägren.

Mångmilaskogarnas land 12
Mer än halva Sverige är täckt av susande vajande skog. Den ska vi vårda men hagarna och gläntorna måste också få finnas kvar.

Rätt klädd på cykelsadeln 16
Friluftsliv i Sverige kräver bra klädsel, som fungerar i både solgass och ösregn. vi ger tips om kläder till sjöss, till fots, på cykel.

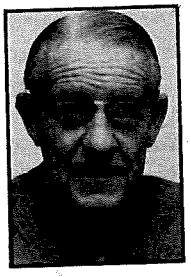

Ingmar Ström om livsfrågorna 21
Det är inte så enkelt att fatta budskapet i Bibelns liknelser, säger Ingmar Ström i sin nya bok »Vad tror du själv?»

Måns' mat 32
En god buljong är stommen i tre goda soppor och en lammgryta, som Måns Rossander ger recept till i serien Min Mat.

Tåget går igen 42
Blå Tåget var en av de grupper som gick i spetsen under musikrörelsens framväxt på 70-talet. Nu är gruppen i full gång igen, efter några års tystnad.

Tidningen vi. Besöksadress: Katarinavägen 15, Stockholm
Postadress: Box 15210, 104 65 Stockholm. Tel. 08/743 10 00.

Wallenbergs medarbetare berättar:

Här räddade han tiotus

På måndag i nästa vecka – den 17 maj – frisläpper UD sitt hittills hemligstämplade material om Wallenbergaffären som avser åren 1950–1970. Det rör sig om inte mindre än dryga 14 000 sidor. Tidigare har utgetts två vitböcker och första delen av Wallenberg-materialet för perioden 1945–1950.

Sovjet har bara vid två tillfällen officiellt medgett att Raoul Wallenberg befunnit sig i ryssarnas händer: den 17 januari 1945 (Wallenberg enligt ryska UD tagits i beskydd av den framryckande Sovjetarmén. Samt den 17 juli 1947 då Wallenberg enligt ryske utrikesministern Gromyko plötsligt skulle ha avlidit i sin cell i Ljubljankafängelset. Denna uppgift har på goda grunder aldrig accepterats från svensk sida. Efterforskningarna har aldrig avslutats.

Mer har sannolikt inte skrivits om någon svensk. Han sköt sitt eget privata liv åt sidan och steg in i en dödsmaskin och hämtade ut så många han någonsin nådde. Han gick in igen, många ånger. Utan att vara någon stålman, utan rädd som de flesta andra. Just han, Raoul Wallenberg, som räddade tiotusentals människor undan förintelsen skulle själv aldrig nås av någon hjälp.

Wallenberg har skrivits in i judarnas stora bok om dem som med risk för sitt eget liv valde att göra vad som rätt var. Han är också sedan 1981 amerikansk hedersmedborgare. Den ende i modern tid jämte Churchill.

Per Anger, Raouls vän och medarbetare och den som hade att koordinera hjälparbetet vid den svenska beskickningen, berättar här om hur Raoul arbetade. Sin egen roll berör han inte, men det bör sägas att Per Anger i dagarna också skrivs in i boken och därtill får träd med silverplatta i de »Rättrådigas allé» i Jerusalem.

AV DAG LINDBERG

Per Anger **(ovan)**, *senast ambassadör i Kanada, har allt sedan tiden i Budapest och samarbetet med Raoul Wallenberg* **(nedan)** *följt denna affär. Inte minst som ansvarig i UD åren 1949–50. Han är bitter på den dåtida regeringens handlingsförlamning i fallet.*

– Jag fick aldrig det minsta gehör för vad jag ansåg borde göras för att få Wallenberg fri. Det gällde att sätta hårt mot hårt eller att ha något att erbjuda i gengäld. Schweizare och italienare har återfått sina diplomater genom utväxling av sovjetiska medborgare. Vi hade haft våra spionaffärer. Och vi hade inte minst den på den tiden väldiga miljardkrediten till Sovjet 1946 utan att begära något i utbyte.

Ovan: *Detta är sannolikt den enda bild som finns av Raoul Wallenberg vid en uppsamlingsplats i Budapest för resan mot förintelsen. I bakgrunden boskapsvagnar. Ett kontorsskrivbord har dragits fram och troligen har Wallenberg redan presenterat sin lista på utställda skyddspass. Lugnt och bestämt begär han som representant för det neutrala Sverige, att alla som innehar sådana pass omedelbart skall friges.Det har begåtts ett misstag som någon av de närvarande officerarna riskerar att få ta fulla ansvaret för. Det var ingen herr Vemsomhelst som blandade sig i den här trafiken. Utan en kärv myndighetsperson med otrevliga kontakter på högsta nivå. Han fick sina skyddslingar. Gång på gång.*

enden ur dödsmaskinen

□ I gryningen söndagen den 19 mars 1944 gick de första tyska motoriserade förbanden över Ungerns gränser, fallskärmstrupper regnade ner över flygplatserna, i Budapest besattes i en handvändning samtliga officiella byggnader, telefon- och telegrafstationer. Kállays ministär sparkades och ersattes av mer hörsamma och lydiga personer, masshäktningarna inleddes.

»Operation Margerethe» blev en total militär framgång och alltsammans var över på en förmiddag. Adolf Eichmanns specialkommandon, Hitlertysklands slaktmaskin för den »slutgiltiga lösningen» av judefrågan, drog igång med hela sin oerhörda kapacitet av dödande: gas, dödsmarscher, hunger, tortyr, nedskjutning, dödande injektioner.

– Först då blev allt uppenbarat. Främst genom berättelser av människor som lyckats fly. Vi kunde sända hem rapporter om förintelseläger, skisser på gaskamrarna i Auschwitz.

En bil för hundra judar

Per Anger kommenterar situationen. Han var då ung attaché i Budapest, efter ett par år vid beskickningen i Berlin. Men veta är en sak, att se och inse en något annan.

– Vi blev vittnen till vad vi inte trott var möjligt: en systematisk utrotning av människor.

Han berättar om den spöklika handeln, friköpandet av de ungerska judarna med pengar ur den av president Roosevelt initierade *War Refugee Board.* Om Himmlers förslag att frige en miljon judar mot en brittisk-amerikansk leverans av 10 000 lastbilar – en bil per hundra judar. För att visa att det var allvar gav Eichmann löfte om »provsändning» av judar till Schweiz till ett pris av tusen dollar per huvud.

– Löftet hölls, berättar Per Anger, och i två omgångar transporterades cir-

Vänd

Wallenbergs skyddspass bröt kön till gaskamrarna

Forts

ka 3 000 judar till Schweiz, bland annat från koncentrationslägret Bergen-Belsen i västra Tyskland. Men för de allierade var det otänkbart att överlämna 10 000 fordon till sin huvudfiende. Kriget måste vinnas så snabbt som möjligt. Räddningen av en miljon människor fick förbli en sekundär fråga.

– Förtrycket stegrades till ett *crescendo furioso*. Mönstret från Tyskland, Polen och de andra ockuperade länderna upprepades. Den judiska befolkningen berövades allt, sina medborgerliga rättigheter, sin egendom, sin rätt till arbete. Jag glömmer aldrig den dag bestämmelsen om den sexuddiga, kadmiumgula stjärnan trädde i kraft. Då man fick se Budapests judar, det vill säga var tredje eller fjärde person, märkta med denna stjärna som tecken på att de tillhörde en pariaklass dömd till undergång. Till sist upprättades ghetton, den sista etappen före deporteringen till gaskamrarna i Auschwitz–Birkenau.

– Under våren och sommaren 1944 likviderades så gott som samtliga judar på den ungerska landsbygden. (Per Anger har vid samtal med åklagaren i Eichmann-rättegången fått bekräftat att under tiden 15 maj–7 juli 1944 cirka 600 000 judar från Ungern transporterades till Auschwitz. Oftast var frekvensen fyra tåg om dagen rymmande sammanlagt 12 000 människor.)

Villiga redskap

– Så kom turen till Budapests förstäder. Jag fick reda på att ett stort antal judar, omkring 15 000, förts till ett tegelbruk utanför staden. Jag for dit.

Ur boken »Med Raoul Wallenberg i Budapest»:

»Inom tegelbruksområdet, till storleken som Norrmalmstorg i Stockholm, stod eller låg tusentals judar tätt sammanpackade. De hade hållits där i nära en vecka utan mat och dryck och utan skydd för väder och vind.

Området var inhägnat och bevakat av ungerska gendarmer beväpnade med kulsprutor. De ungerska gendarmerna var till skillnad från såväl armén som den ordinarie stadspolisen kända för sin extrema antisemitism och hänsynslöshet. De blev därför tyskarnas villiga redskap mot judarna.

Runt denna arena stod traktens befolkning som tysta, skräckslagna åskådare. En tysk SS-officer, specialist på judefrågor, och försedd med en lång piska, tjänstgjorde som »rådgivare». Medan jag stod där växlades ett tåg med tomma boskapsvagnar in på ett stickspår som förde till tegelbruket. Dörrarna öppnades, och så många judar som möjligt – män, kvinnor och barn – föstes in i vagnarna med sparkar och slag.

Åttiotalet personer stuvades in i varje vagn, som normalt borde rymma ungefär hälften. En mor försökte gömma sitt barn och förhindra att det kom med. En soldat såg det, grep barnet i benen och slungade det in i vagnen.

Som ett slags humanitär åtgärd ställdes en hink vatten i varje vagn, varefter dörrarna sköts för och spikades igen med brädor.»

– Det var inledningen till en kanske veckolång resa mot gaskamrarna.

Tryck mot svenska beskickningen

Mitt i denna stormflod av våld och lidande låg den svenska beskickningen. Fram till den tyska ockupationen en fridens oas med huvudsakligt ansvar att se till att de ungerska kalkonerna och äpplena hann hem till jul och äggen till påsk. Därefter, liksom schweizarnas legation, belägrad av hjälpsökande och förföljda.

– Våra möjligheter var begränsade, säger Per Anger. Till en början gjorde vi provisoriska svenska pass för personer med nära anknytning till Sverige, släktskap eller affärsförbindelse. Vi lyckades så småningom, efter förhandlingar med ungrarna, få innehavarna av dessa pass att behandlas som svenska medborgare och slippa judestjärnan och därmed i bästa fall deportering. För att det inte skulle bli rena inflationen på pass av det här slaget försökte vi hitta på andra sorters papper av typ *svenska* släktingar som sökt medborgarskap för vederbörande ungrares räkning.

– På kort tid lyckades vi utfärda omkring 700 provisoriska pass och intyg. Ryktet spred sig och trycket på beskickningen växte. Vi sex på ambassaden arbetade dag och natt på gränsen till vår förmåga. Vi tvingades till slut att be om förstärkning. Den gränslösa vidden av ohyggligheter, våra i sammanhanget fullkomligt otillräckliga resurser hade man påtagligt svårt att riktigt föreställa sig i Stockholm. Det brast i inlevelse, helt enkelt.

– Parallellt med våra framställningar om förstärkning underhandlade representanter för den amerikanska flyktingorganisationen *War Refugee Board* och amerikanske ministern med UD om att sända en svensk till Ungern för att leda en räddningsaktion för judarna. Det blev Raoul Wallenberg och det var delvis en slump.

Wallenberg kom med sovsäck och revolver

Per Anger berättar om hur Raoul Wallenberg, som både han och hans hustru Elena råkade känna sedan länge, innan han var tretti hade hunnit med att utbilda sig till arkitekt i USA, praktiserat i utländska banker, vantrivts med det och i stället slagit sig ihop med Koloman Lauer, ungersk affärsman i Stockholm och av judisk börd. Tillsammans drev de Mellaneuropeiska Handels AB och det passade Raoul perfekt: Rörlig, reslysten, utomordentligt språkbegåvad och styv i förhandlingar som han var.

– Firman låg på Strandvägen 7, samma adress som USA-ambassaden. Lauer hade en viss kontakt med amerikanarna och jag tror Lauer fick frågan en gång om han hade någon idé om vem man skulle kunna skicka. Och det hade han sannerligen. Lauer hade fortlöpande berättat för Raoul om helvetet som brutit lös i hemlandet. Raoul var mentalt förberedd. Han hade upprörts, han kände Budapest mycket väl och hade massor av kontakter. Hans ursprungliga tanke var att fara ner och försöka rädda Lauers närmaste anhöriga.

– Den 9 juli 1944 inträffade Raoul på beskickningen. För att vara en nyutnämnd legationssekreterare med en rätt ovanlig utrustning: två ryggsäckar, en sovsäck, en vindtygsjacka och en revolver. »Bara för att ge mig lite mod», sa han och tillade: »Hoppas jag slipper använda den.»

Raoul kastade sig över arbetet, drog igenom rapporterna och fick ingående orientering. Deporteringarna från landsbygden var slutförda. I Budapest dröjde man, sannolikt inte minst genom Gustaf V:s vädjan till den ungerske riksföreståndaren Horthy.

– Raoul såg igenom de provisoriska passen, viseringsintygen och Röda korsets skyddsbrev. Han funderade en god stund och sa: »Jag tror jag har en idé till ett effektivare dokument.» Så föddes idén redan vid vårt första möte på de så kallade skyddspassen. I blått och gult och med Tre Kronor mitt på. De skulle bli räddningen för tiotusentals judar.

Forts på sid 10

Ovan: *I fönstret ovanför apoteket skymtar någon som följer ett tåg av gamla genom Budapests gator mot deportation till Auschwitz. Bilden är tagen av Tomas Veres, en sjuttonåring som på Wallenbergs uppdrag försökte dokumentera vad som egentligen pågick. Bilder som Wallenberg sände vidare hem till UD. Tomas hade skjutits på stället om han hade upptäckts. Så han försökte skydda sin enkla kamera så gott det gick under skjortan i vilken han klippt upp ett litet hål för objektivet. Tomas klarade sig och lever nu i USA.*

Nedan: *Skyddspasset var Raoul Wallenbergs stora lyckokast i arbetet på att rädda tiotusentals undan döden i gaskamrarna. Svenska beskickningen hade redan före Wallenbergs ankomst laborerat med flera olika sorters identitetspapper. Men Wallenbergs skyddspass fick rejält format och trycktes i blått och gult med Tre Kronor som emblem. Ur sträng heraldisk synvinkel en katastrof kanske med de felställda kronorna. Men som ett gediget officiellt och förtroendeskapande instrument en fullträff. Innebörden var att passets innehavare skulle repatrieras till Sverige och följaktligen stod under svenskt beskydd. Liksom vederbörandes våning. Bilden till höger visar Raoul Wallenbergs namnteckning.*

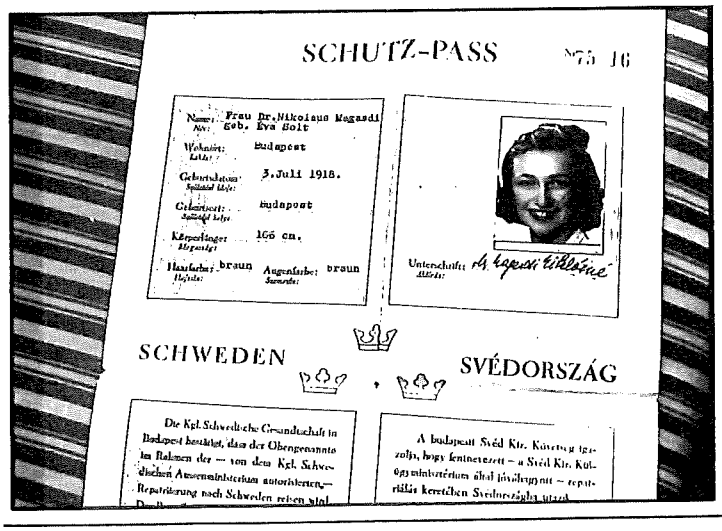
SCHUTZ-PASS

Name: Frau Dr. Nikolaus Magasdi geb. Eva Bolt

Wohnort: Budapest

Geburtstag: 3. Juli 1918.

Geburtsort: Budapest

Körperlänge: 166 cm.

Haarfarbe: braun Augenfarbe: braun

Unterschrift: A. Magasdi Miklósné

SCHWEDEN SVÉDORSZÁG

Budapest, den 15. August 1944.

KONIGL. SCHWEDISCHE GESANDTSCHAFT IN BUDAPEST

Kgl. Schwedischer Gesandtschaftssekretär.

IGAZ

Vänd

Forts

”Inget gjordes för Raoul under de förlorade åren”

Vad som hände de närmaste 190 dagarna finns det numer en hel del litteratur om: Mycket snabbt organiserade Wallenberg en egen avdelning på legationen som efter hand växte till en organisation med en stab av 400 frivilliga placerade i kontor och »svenskhus» runt om i Budapest. Instrumentet var skyddspasset som utarbetades och utställdes i tusental.

Överallt dök Wallenberg upp vid uppsamlingsplatserna. Han hade alltid observatörer ute som kunde varsko om tågens avgång. Han gick rätt på befälhavaren antingen det nu var tyska SS-officerare eller pilkorsare (de ungerska quislingarna som till och med lyckades överträffa nazisterna i brutalitet och jakthunger). Drog fram sina långa listor på utställda pass och, med hänvisning till sin diplomatiska status, begärde att få kontrollera om det av misstag fanns några med sådana handlingar bland de infångade. Dessa skulle i så fall omedelbart friges.

Han var en *myndighet* i sin Eden-hatt och strama uppenbarelse. Han var en representant för ett land med vilket Tyska Riket hade diplomatiska förbindelser. Obstruerade de, fick de ta risken att göra upp med sitt eget högre befäl, eller ännu värre, med Hitlers personlige emissarie, den fruktade dr Veesenmayer. Wallenberg talade en tyska som dessa snitsigt uniformerade bödelsdrängar i eminent grad verkligen *förstod.*

– Raoul var ändå ingen stålman, inte alls. Men han hade utstrålning, en kolossal vilja och civilkurage. En fullkomligt paradoxal situation: Dessa tyskar bödade och avrättade i obegränsad omfattning. Men ändå med ett öga på myndigheten, en dragning mot det *korrekta.* Det kunde vi ta fasta på. Det skulle bli långt svårare i slutskedet när röda armén närmade sig och pilkorsarna övertog regeringen vid en kupp. Pilkorsarna representerade den absoluta dräggen.

Att rädda så många som möjligt

– Ändå var det inte främst genom dessa personliga ingripanden Raoul nådde resultat, understryker Per Anger. Det var som förhandlare med pilkorsregeringen. Raoul var den drivande kraften bakom överenskommelserna inte bara om respekterandet av de första femtusen svenska skyddspassen utan även övriga neutrala beskickningars motsvarande dokument.

– Raouls linje, som han aldrig övergav, var att rädda så *många* människor som möjligt. Han måste stålsätta sig mot alla personliga vädjanden. »Tiden medger inte att jag ägnar mig åt enskilda fall», sa han vid ett tillfälle, »inte när det gäller frågan om liv och död för Budapests hela judiska befolkning.»

– Och tiden var oerhört knapp. När ryssarna närmade sig satte pilkorsarna in massakrer. Alla våra »svenskhus» där vi inhyst tusentals skyddslingar, liksom Röda korshemmen som organiserades av *Waldemar Langlet,* hans hustru *Nina* och *Asta Nilsson,* hade man hotat att spränga i luften. Det var nödvändigt att stanna kvar in i det längsta och se till att detta inte skedde. Jag kan försäkra att hade ryssarna dröjt kanske bara någon vecka till hade jag inte suttit här och *ingen* av oss kommit hem.

Wallenberg utnyttjade alla medel för att nå sina mål. Per Anger skriver om hur han mutade pilkorsfunktionärer. Ibland hotade han med avrättning(!), en annan gång lovade han amnesti efter ryssarnas ankomst.

– Hans uppfinningsrikedom var fenomenal och naturligtvis inspirerade han oss andra till liknande aktioner.

50 000 överlevde

Per Anger nämner, att man efter krigsslutet kunde konstatera att 50 000 judar som inhysts i de utländska husen, det så kallade internationella ghettot, överlevde. Av dessa utgjordes närmare hälften, cirka 20 000–25 000, av Wallenbergs skyddslingar.

Men Wallenbergs insats gick längre än så, skriver Per Anger i sin bok. I slutskedet arbetade han för att skydda även invånarna i Budapests »slutna ghetto», där omkring 70 000 människor fösts samman. Han lyckades ibland ordna livsmedelssändningar till de svältande, han lyckades vid ett par tillfällen avstyra pilkors-pogromer!

»Men pilkorsarna hade i sitt fanatiska judehat beslutat att i sista stund begå massmord på judarna i ghettot. När Wallenberg fick reda på detta begärde han att den tyske befälhavaren, general Schmidthuber, skulle förhindra mördandet. Annars skulle Wallenberg se till att Schmidthuber hamnade i galgen när ryssarna kom.

Schmidthuber tog intryck av Wallenbergs ord och stoppade den planerade aktionen. Sålunda bidrog Wallenberg till att ytterligare rädda 70 000 människoliv.»

»I beskydd» av Sovjetarmén

När ryssarna bryter in i Budapest befinner sig Wallenberg på Pest-sidan, där »svenskhusen» låg. Han hade en plan klar för fortsatt arbete. Nu gällde det att hjälpa till med återföreningen av alla tusentals skingrade familjer. Staden ligger under bombardemang och ständig artillerield. Den svenska gruppen befinner sig på Buda-sidan, men åtskiljs av säkerhetsskäl. Per Anger träffar Wallenberg sista gången den 10 januari och ber honom enträget att stanna på Buda-sidan. Wallenbergs ärende: att hos SS-generalen få garantier för att judarna i svensk-husen inte skall likvideras i sista minuten. Det blir så och Wallenberg återvänder. Senare får svenska ambassaden i Moskva besked av vice utrikesministern Dekanosov att Raoul Wallenberg tagits i beskydd av den framryckande Sovjetarmén den 17 januari 1945.

I det beskyddet har han allt framgent befunnit sig. Utom räckhåll för alla otaliga vädjanden om hans frigivning.

Det är nu mer än 35 år sedan. Tror Per Anger att Raoul Wallenberg ännu lever?

– Ja, det gör jag, i varje fall tills motsatsen bevisas.

Per Anger ledde själv för UD:s räkning arbetet på fallet Wallenberg åren 49–50. Hans besvikelse är oerhörd på efterkrigstidens regeringar och deras ofattbart lama och näst intill motvilliga försök att bringa klarhet i frågan.

– Det var ju då, genast efter krigsslutet, det gällde att handla. Men inget gjordes. Det var de förlorade åren. □

Fotnot: Det finns många böcker om Raoul Wallenbergs och hans svenska medarbetares enastående hjälpinsatser i Budapest åren 1944–45. Utöver Per Angers redan nämnda »Med Raoul Wallenberg i Budapest», Norstedts, bedöms följande av kännare av Wallenberg-fallet som viktiga: »Raoul Wallenberg — en hjälte i vår tid» av den engelske BBC-medarbetaren John Biermann, AWE/Gebers, Eric Sjöquist: »Affären Raoul Wallenberg», Stockholm 1974, Rudolph Philipp: »Raoul Wallenberg, Diplomat, Kämpe, Samarit», Stockholm 1946. Philipp skrev också i ett tidigt skede en serie artiklar i vi som kraftigt bidrog till att hålla wallenbergaffären levande.

Ovan: *Bilden från ett av de mer än dussintals lokaler — däribland ett kloster och sjukhus — som organiserades av de båda Röda korsdelegaterna vid legationen: Asta Nilsson och Waldemar Langlet. I princip stod de öppna för alla, men som det var blev det främst de förföljda judarna man beskyddade och gömde undan.*

Nedan: *Wallenberg var en utomordentlig organisatör. På kort tid hade han fått ihop en stab på 400 medarbetare inhyrda i kontor runt om i Budapest. Det var eliten av vad staden kunde ställa upp med judiska advokater, läkare, journalister, ingenjörer etc. Folk som kunde handskas med papper och dokument och göra det snabbt. Det gällde att ställa i ordning tusentals skyddspass som höll vid en granskning. Livförsäkringar, varken mer eller mindre.*

Ryssarna såg honom som spion

□ Det finns skäl som talar för att ryssarna betraktade Wallenberg som amerikansk spion. Hela hans verksamhet finansierades ju av War Refugee Board, som initierats av president Roosevelt.

Wallenberg har senare kritiserats för sin politiska naivitet. Han levde, precis som de flesta andra, i tro att bara ryssarna kom skulle allt bli bra. Han skulle ostört kunna fortsätta arbetet för återförening av de splittrade familjerna. Ryssarnas utomordentliga misstänksamhet räknade man aldrig med.

Till detta kommer att den svenska legationspersonalen aldrig försågs med dokument utställda av ryssarna som visade att Sverige vid den här tiden fungerade som Sovjets skyddsmakt i Ungern. Flera framställningar gjordes i saken. Men hemma i Stockholm tyckte man att det var alldeles onödigt. Sannolikt bidrog den försummelsen till Wallenbergs försvinnande.

"Det står ett rum och väntar..."

□ Raoul Wallenbergs mor och styvfar *Maj* och *Fredrik von Dardel* gav aldrig upp hoppet om att få återse Raoul. I deras arbete på Raouls frigivning ingår Maj von Dardels otaliga skriftliga vädjanden till denna världens mäktige: Stalin, Chrusjtjov, Brezjnev, Dag Hammarsköld. Kanske ändå är det mest gripande brevet riktat till Raoul själv, rätt in i den ryska måttlösa, anonyma läger- och fängelsevärlden. Tage Erlander, tog det med sig vid ett officiellt besök i Moskva 1956. Det lyder:

Käre älskade Raoul. Efter många år av förtvivlan och oändlig saknad efter Dig har vi nu kommit så långt att regeringspartiets ledare Tage Erlander och statsrådet Gunnar Hedlund reser till Moskva för att utverka att Du äntligen får återvända hem. Måtte de lyckas och måtte Ditt lidande nu ta en ände. Vi har aldrig uppgett hoppet att få återse Dig trots att alla våra ansträngningar att komma i förbindelse med Dig hittills till vår stora sorg misslyckats. Genom andra fångar som kommit hem ur fångenskapen och som delat cell med Dig har vi fått en del upplysningar om Din fängelsevistelse i Ryssland. — Det står ett rum här och väntar på Dig, när du återvänder med statsministern.

Rummet skulle förbli tomt. Makarna von Dardel avled med två dagars mellanrum i februari 1979. Hon 87 år och han 93.

(Brevtexten ur Eric Sjöquists »Raoul Wallenberg. Diplomaten som försvann». □

ESSELTE VIDEO

MovieGuide

SPECIAL

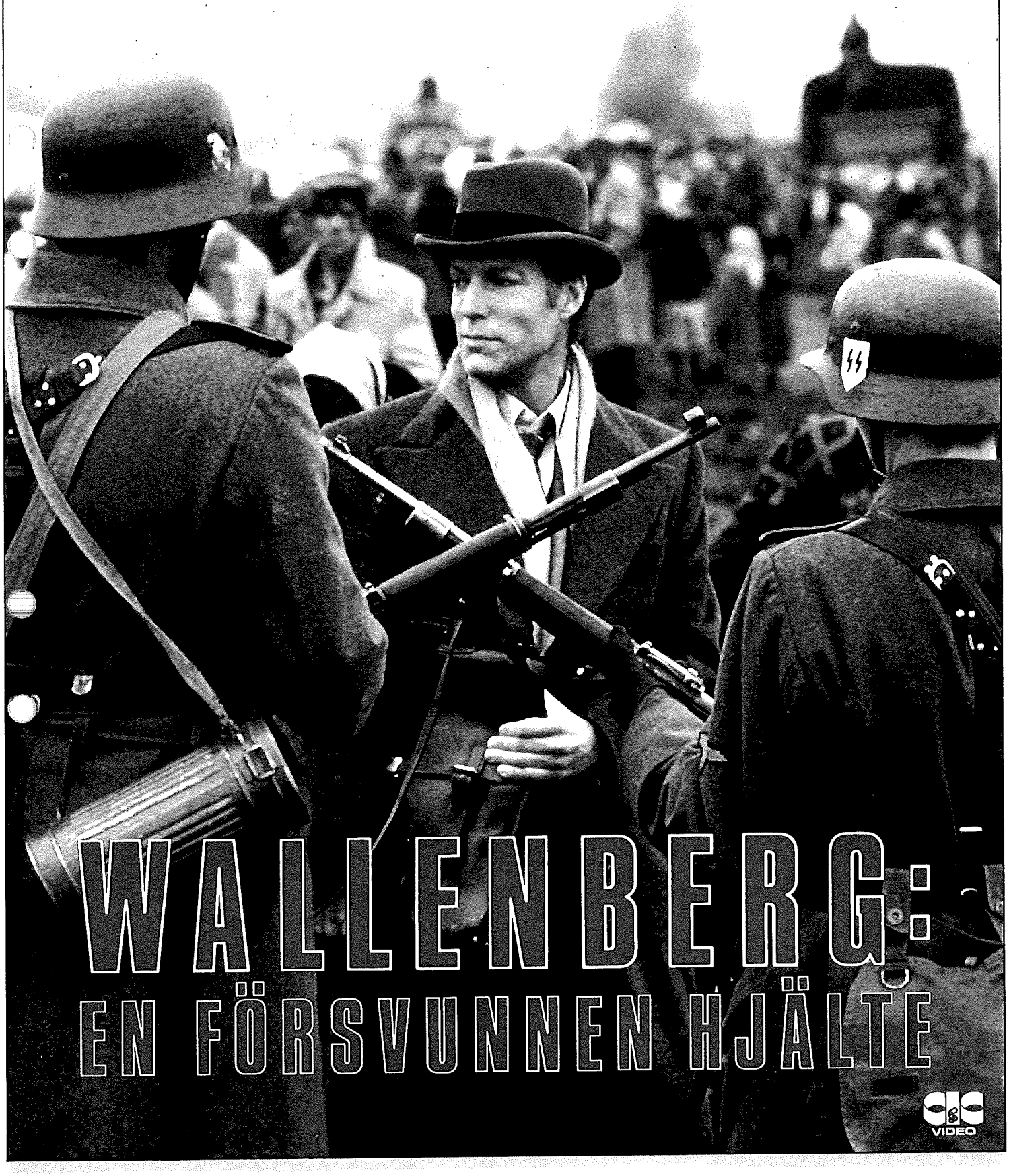

WALLENBERG: EN FÖRSVUNNEN HJÄLTE

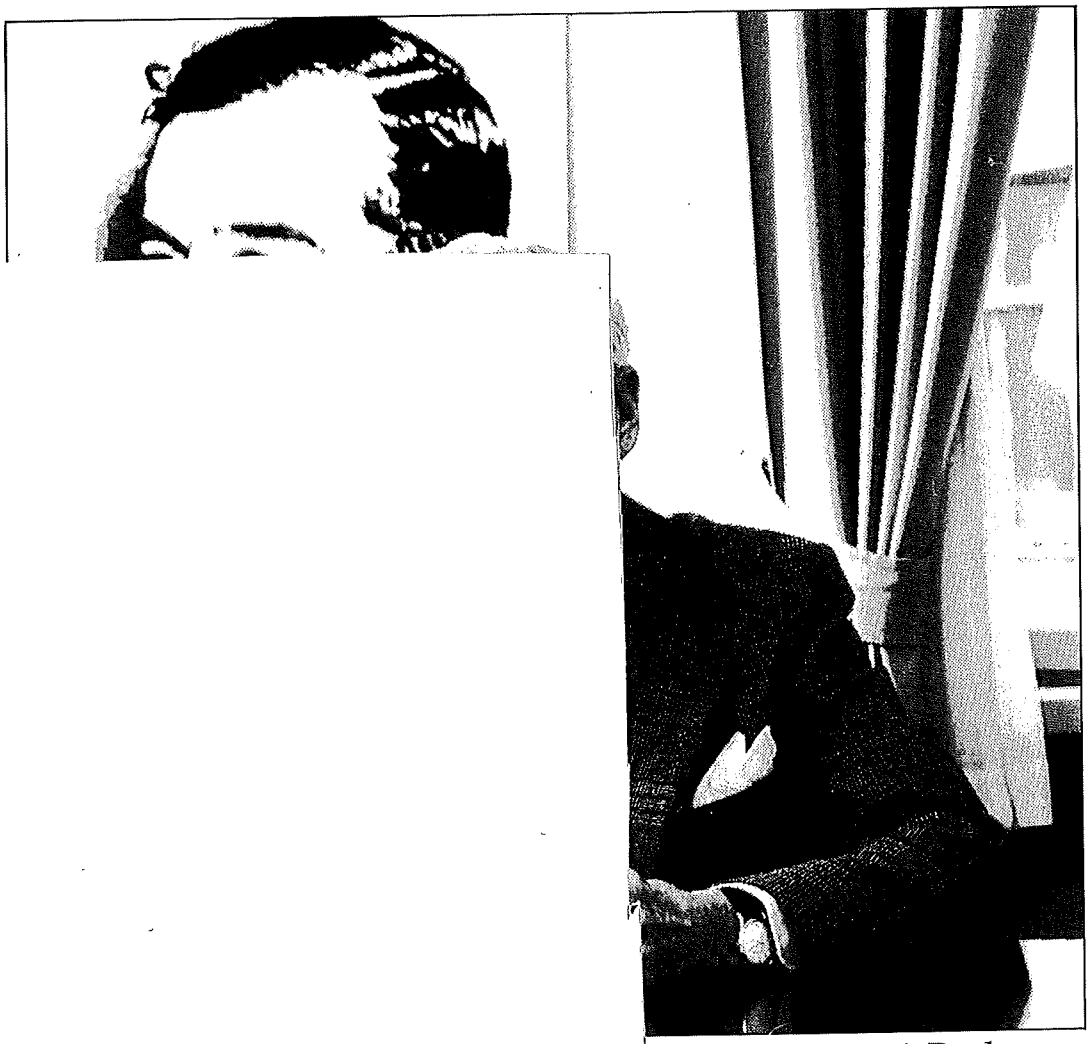

te medarbetare i Budapest,
att få återse sin vän.

en över. Föreningar har bildats i ett stort antal
r med syfte att sprida kunskap om Raouls gärning
verka för hans frigivning.
nom föreningarnas ram ordnas bl.a. seminarier
emadagar kring Raoul och hans verk. Framför
ar man förstått vikten av att ungdomen orienteras
nazisternas utrotning av judarna och Raoul
lenbergs humanitära insats i detta sammanhang.
ra länder har han upptagits som ämne i skol-
lervisningen.

Det är detta man funnit så viktigt att ungdomen får
av – Raoul Wallenbergs budskap att aldrig
ceptera politiska övergrepp varken på folkslag eller
divider, och att de nazistiska förbrytelserna därför
drig får glömmas.

WALLENBERG: EN FÖRSVUNNEN HJÄLTE

Starkast har aktiviteterna varit i sådana länder som USA, Kanada, Australien och Israel, naturligt nog av den anledningen att där lever många av de människor som räddades av Raoul Wallenberg. I dessa länders parlament har Raoul hyllats vid flera tillfällen, regeringarna har gjort framställningar om honom till Sovjet, och enskilda parlamentsledamöter har vid besök i Moskva tagit upp frågan.

USA som tog initiativet till att svenska regeringen skickade Raoul till Budapest känner starkt sin solidaritet med hans sak, vilket bl.a. tagit sig uttryck i att President Reagan 1981 utsåg Wallenberg till amerikansk hedersmedborgare – en unik hedersbetygelse som tidigare endast kommit Winston Churchill till del. I flera delstater har dessutom instiftats en särskil Raoul Wallenberg dag – den 5 oktober, dvs den dag då Raoul fick sitt amerikanska medborgarskap – för att hugfästa denna utmärkelse. I Australien och Israel föreligger förslag till grundlagsändring för att möjliggöra ett hedersmedborgarskap även i dessa länder.

Vetskapen om Raoul Wallenbergs gärning har även spritts genom de dokumentärfilmer som producerats om honom i USA, Kanada, Frankrike, Storbritannien och Västtyskland, och en dylik australisk film väntas ha premiär inom kort.

Ett tjugotal böcker om Raoul har utgivits under de senaste åren på olika språk och strömmen av tidningsartiklar har ständigt ökat. Härtill kommer raden av hedersbetygelser vid universitet och högskolor, namngivningen av institutioner, skolor gator, torg och byggnader samt utgivande av frimärken med Raouls bild.

Frågan man ställer sig är naturligtvis varför det internationella uppvaknandet kommit först nu. Det är ju idag 40 år sedan Raoul Wallenberg greps av ryssarna och fördes till Ljubljankafängelset i Moskva. Till en början är förklaringen otvivelaktigt den svenska regeringens bristande engagemang efter kriget, obenägenheten att sprida information om Raouls öde både hemma och utomlands, och framför allt den överdrivna rädslan för att skada alliansfriheten genom att acceptera den hjälp som erbjöds från officiellt amerikanskt håll. Detta var en svensk affär och man ville ligga lågt och inte ha någon inblandning utifrån.

Någon tanke på att söka utväxla Raoul Wallenberg mot någon sovjetspion fanns inte – i varje fall inte hos Östen Undén – trots antydningar från sovjetisk sida att ett sådant förfarande skulle ha varit möjligt och trots att det neutrala Schweiz redan återfått sina av ryssarna fängslade diplomater genom ett dylikt utbyte.

Pliktskyldigast följdes alla spår och när något nytt framkommit gjordes förnyade, artiga förfrågningar elller démarcher till Sovjet endast för att erhålla samma svar, nämligen att Raoul Wallenberg dött i Ljubljankafängelset 1947. Ej att undra på, när man aldrig var beredd att sätta någon kraft bakom orden. Man frågar sig om den verkliga viljan funnits bakom alla hänvändelser.

Om intresset för Raoul Wallenberg i omvärlden nått oanade höjder, kan detsamma tyvärr inte konstateras i vårt land. Visserligen har stödet för vår förening, den svenska Raoul Wallenberg-Föreningen, ökat avsevärt under allra senaste tid, men den allmänna opinionen förefaller alltjämt likgiltig och skeptisk: "Han kan ju inte leva efter så lång tid", är reflektionen överlag, men vi vet flera personer, fysiskt och psykiskt starka som Raoul, vilka överlevt fängelsevistelser på 30–40 år i Sovjetunionen. Idag finns visserligen inte så många förstahandsvittnen kvar, men tydliga indikationer föreligger om att Raoul Wallenberg fortfarande lever i fängelse i Sovjetunionen.

Även från svenskt myndighetshåll visas samma negativa inställning exemplifierat av dåvarande postgeneralen Rainers vägran att trycka ett frimärke med Raoul Wallenbergs bild. Även nuvarande chefen Bertil Zachrisson har svarat undvikande i ett brev till riksdagsmannen Sven Munke som i riksdagen motionerat om utgivande av ett Raoul Wallenberg-frimärke.

Både Björn Borg och Ingemar Stenmark figurerar såvitt jag vet på svenska frimärken därför att de gjort insatser på sportens område. Man är däremot ur stånd att på samma sätt hedra en svensk som räddat livet på 100 000 människors liv. Har även det svenska postverket gripits av den gamla rysskräcken?

Vad kan nu göras ytterligare för Raoul Wallenbergs räddning?

Vi hoppas och tror att ett starkt tryck från USA:s sida kombinerat med en överenskommelse ("deal") av något slag (som bekant frigavs den kände dissidenten Alexander Ginsburg mot amerikansk elektronisk utrustning som ryssarna var i trängande behov av för genomförandet av olympiaden i Moskva 1980), stödd av en växande världsopinion slutligen skall förmå ryssarna att frige Raoul Wallenberg.

Man har all anledning att hoppas att den nu producerade, utmärkta TV-serien, WALLENBERG – EN FÖRSVUNNEN HJÄLTE, som visas världen över kommer att stärka denna opinion och öka trycket på Sovjetunionen.

Inte minst för världens ungdom måste berättelsen om Raoul Wallenberg bevaras – en man som genom sitt mod och sin gärning blivit en symbol för kampen för frihet och mänskliga rättigheter.

Per Anger

WALLENBERG:
EN FÖRSVUNNEN HJÄLTE

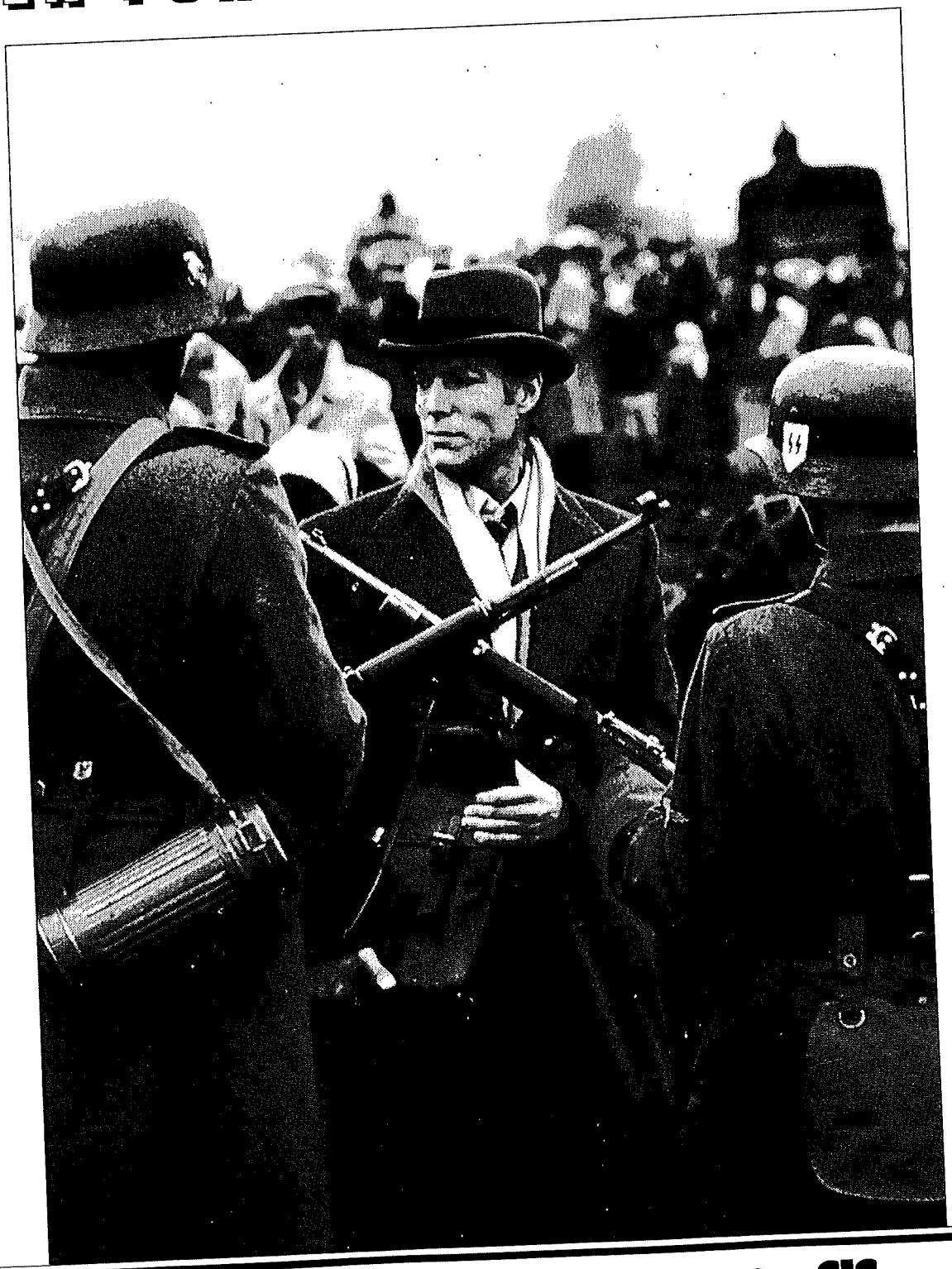

MovieGuide ESSELTE VIDEO CIC VIDEO

I Jerusalem finns ett minnesmärke över de sex miljoner judar som mördades av nazisterna under andra världskriget. Det heter Yad Vashem och restes 1953. En gata kallad "De rättfärdigas allé" löper genom området. Vinden susar ständigt genom de 600 träden som växer i spikraka rader utmed gatan. De har alla planterats för att hylla minnet av någon icke jude som riskerade livet för att rädda judar undan Nazi-Tysklands bödlar.

En av dem som fått ett eget träd är svensken Raoul Wallenberg. Trots att de ansvariga i Yad Vashem inte rangordnar sina hjältar medger de gärna att Wallenberg är den främste.

Juristen Dr Gideon Hauser, ordförande för Yad Vashem och den man som ledde åtalet mot Adolf Eichmann ger Raoul Wallenberg äran av att ha räddat 30.000 judar i Budapest undan Hitlers "slutliga lösning". Andra uppskattar det antal människor som direkt eller indirekt kan tacka Wallenberg för sina liv, till 100.000. Oavsett vilken siffra som stämmer måste Raoul Wallenberg vara en av de främsta hjältarna under andra världskriget.

Wallenberg kom dock inte hem till Sverige som hjälte när kriget tog slut. I stället arresterades han av Budapests Sovjetiska "befriare" och har ännu inte frisläppts. Ryssarna har officiellt förklarat honom död många gånger om. Lika många gånger har nya vittnesmål dykt upp som förklarar att Raoul Wallenberg lever någonstans i en rysk fängelsehåla eller "mentalsjukhus".

VEM VAR RAOUL WALLENBERG?

Raoul Wallenberg tillhörde en av de mest kända familjerna i Sverige, den stora Wallenbergsläkten. Det är en familj som tillfört Sverige bankirer, diplomater och statsmän under många generationer. Raouls far, Raoul Oscar Wallenberg var officer i flottan och kusin till de berömda finansmännen Jacob och Marcus Wallenberg. Raoul föddes den 4 augusti 1912, tre månader efter faderns död. Denne avled i cancer endast 23 år gammal. Modern, Maj Wising Wallenberg, var dotter till Sveriges förste professor i neurologi Per Wising. 1918 gifte hon om sig med Fredrik von Dardel.

Raouls farfar, Gustav Wallenberg, tog hand om pojkens utbildning. Det var tänkt att Raoul skulle följa familjetraditionen och ägna sig åt bankliv, men han var mer intresserad av arkitektur och byggnadskonst. Han var även intresserad av affärer och roade sig med att samla på styrelseberättelser.

1930 tog Raoul Wallenberg studenten med bl.a. stort A i ryska och teckning. Efter studenten gjorde han värnplikten vid I3 och befordrades till sergeant. 1931 reste han till Ann Arbor, ett universitet i Michigan, USA, för att studera arkitektur. 1935 fick han sitt avgångsbetyg, "Bachelor of Science", och återvände hem. Men marknaden för arkitekter var liten i Sverige och Raoul Wallenberg lyckades inte skaffa sig något fast jobb. I stället sände hans farfar honom till Kapstaden i Sydafrika. Där blev han praktikant i en svensk firma som sålde byggmaterial. Efter sex månader fick Raoul ett nytt arbete på en holländsk bankfilial i Haifa, Palestina. Ett tillfälle som öppnats genom farfaderns kontakter.

I Palestina mötte Raoul för första gången judar som hade flytt från Hitlers Tyskland. Deras berättelser om nazisternas förföljelser påverkade honom djupt. Kanske inte bara för att han hade en mycket human livsinställning, utan också för att han själv ägde en droppe judiskt blod. Raouls mormors farfar var en jude vid namn Benedicks som kom till Sverige i slutet av 1700-talet. Raoul Wallenberg var stolt över det faktum att han ägde en sextondel judiskt blod. Efter Raoul Wallenbergs återkomst från Haifa 1936 blev hans farfar sjuk och avled i början på följande år. Raoul började leta efter ett arbete på egen hand. Hans amerikanska arkitektutbildning dög inte i Sverige. Raouls fars kusiner, Jacob och Marcus Wallenberg, erbjöd honom inte heller något arbete. De var medvetna om Raouls egen åsikt, om att han inte passade för en bankbefattning.

Ett tag samarbetade Raoul med en tyskjudisk flykting som hade fått patent på en ny typ av blixtlås. Företaget gick inte bra och snart fick Raoul se sig om efter något annat. Genom Jacob Wallenbergs kontaktnät i affärsvärlden sammanfördes han med en ungersk jude, Koloman Lauer. Denne var direktör för en import- och exportfirma som hade specialiserat sig på matvaror och delikatesser.

Då Raoul Wallenberg hade mycket bra språkkunskaper och fritt kunde resa omkring i Europa var han perfekt för Lauer. Inom åtta månader var Raoul Wallenberg delägare och utlandsdirektör för firman "Mellaneuropeiska Handelsaktiebolaget". Han och Lauer hade också blivit mycket goda vänner.

Genom sina resor i det nazistockuperade Frankrike och Tyskland kom Raoul snabbt underfund med hur han skulle handskas med den tyska byråkratin. Han gjorde också många resor till Ungern och Budapest, där han hälsade på Lauers släkt. Ännu var Ungern en relativt säker plats i en fientlig omgivning.

Han hade sett hur nazisterna spred sig med stormsteg över Europa och han kände sig hjälplös över att inte kunna göra något åt dem. Raoul visste ännu inte vad ödet hade i beredskap åt honom.

HUR RAOUL WALLENBERG DROGS IN I KRIGET!

Under våren 1944 hade världen vaknat upp och insett vad Hitlers slutliga lösning av judeproblemet innebar. I maj hade den första autentiska ögonvittnesskildringen om vad som hände i koncentrationslägret Auschwitz nått västvärlden. Den kom från två judar som lyckats fly från tyskarnas gaskammare.

Till den civiliserade världens fasa genomförde Hitler en total förintelse av judarna i de länder som tyskarna ockuperade. I Ungern, som anslutit sig till Tyskland i kriget mot Sovjet, levde ännu i början av 1944 omkring 700.000 judar.

När tyskarna förlorade slaget om Stalingrad ville Ungern följa Italiens exempel och begära separatfred. Hitler kallade då till sig regeringschefen Horthy och krävde fortsatt solidaritet gentemot Tyskland. Då Horthy vägrade att gå med på kraven, lät Hitler besätta Ungern den 19 mars 1944. Därmed stod det också klart, vad som skulle hända med Ungerns judar. Snart började också deportationstågen med judar att rulla. Målen var koncentrationslägren Auschwitz och Birkenau och en säker död.

Tyskarna började med att forsla bort judarna på landsbygden, men de judiska innevånarna i Budapest visste att deras ödestimma snart var slagen.

I sin nöd sökte de hjälp hos de neutrala staternas ambassader. Där skrev man ut provisoriska pass för judar med speciell anknytning till länderna.

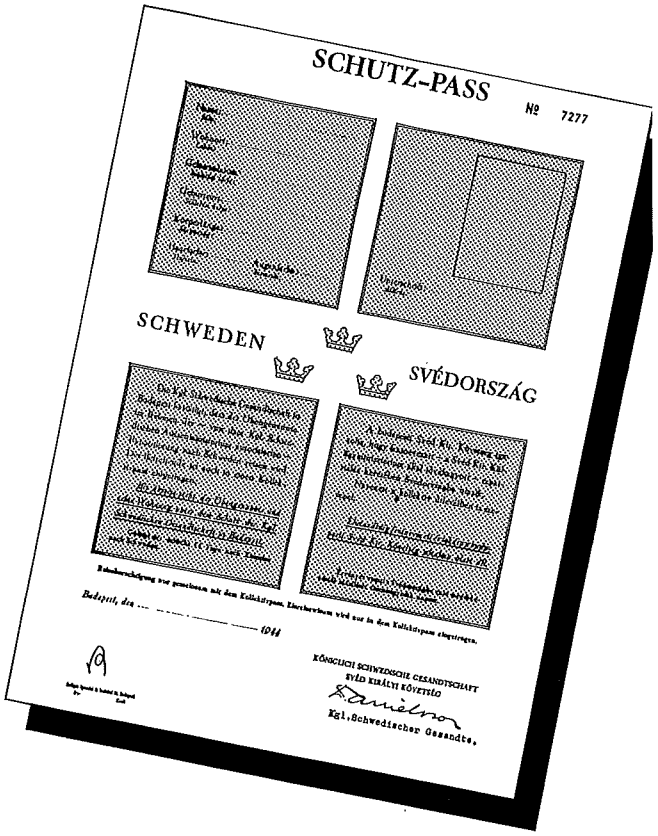
SCHUTZ-PASS
№ 7277
SCHWEDEN
SVÉDORSZÁG
Budapest, den 1944
KÖNIGLICH SCHWEDISCHE GESANDTSCHAFT
SVÉD KIRÁLYI KÖVETSÉG
Kgl. Schwedischer Gesandte.

Den svenska legationen lyckades förhandla sig fram till att innehavarna av dessa pass behandlades som svenska medborgare och att de slapp bära judestjärnan. På kort tid utfärdade legationen 700 pass. En siffra som var en droppe i havet jämfört med de tiotusental judar som hotades. Den svenska legationen begärde omedelbara personalförstärkningar från Utrikesdepartementet.

I Sverige hade vid samma tidpunkt den Judiska världskongressen ett möte i Stockholm. Den viktigaste frågan var att organisera en räddningsaktion för de ungerska judarna.

1944 hade också USA sent omsider upprättat W.R.B. (The War Refugee Board), en organisation som hade till uppgift att rädda judar undan nazistisk förföljelse. W.R.B. kom snart underfund med att Sverige var det enda landet som gjorde seriösa försök att rädda judarna i Ungern. W.R.B.s representant i Stockholm sammankallade en kommitté av framstående svenska judar. Bland deltagarna fanns den Judiska världskongressens representant i Stockholm, Norbert Masur, den svenske överrabbinen dr Marcus Ehrenpreis och Raoul Wallenbergs affärspartner Koloman Lauer, invald som expert på Ungern. De började diskutera lämpliga personer som kunde resa till Budapest och inleda en räddningsaktion.

Valet föll först på Folke Bernadotte, ordförande i Svenska Röda Korset och släkting till kungen. Han godkändes dock inte av den ungerska regeringen. Ironiskt nog mördades han senare av judiska terrorister i Jerusalem 1948. Då föreslog Koloman Lauer att hans affärskollega Raoul Wallenberg skulle tillfrågas. Lauer poängterade särskilt att Wallenberg gjort flera resor till Ungern när han arbetat i deras gemensamma företag. Rabbinen tyckte att Raoul var för ung och verkade oerfaren, men Lauer framhärdade. Raoul var den rätte mannen menade han, kvicktänkt, energisk, modig och medkännande. Dessutom hade han ett känt namn.

Snart hade alla godkänt Raoul Wallenberg. I slutet av juni förordnades han tjänsten som förste sekreterare vid Sveriges beskickning i Budapest. Hans uppdrag var att inleda en räddningsaktion för judarna. Raoul var mycket ivrig att få resa till Budapest, men först författade han en promemoria till svenska U.D. Han var fast besluten att inte fastna i diplomatins protokoll- och pappersexercis.

Promemorian föreskrev bl.a. att Wallenberg skulle få fria händer och använda alla slag av metoder som han ansåg lämpliga.

Han skulle ha fullt bemyndigande att handla med vem han ville utan att först ta kontakt med ambassadören. Han skulle också ha rätt att skicka diplomatkurirer utanför de vanliga kanalerna.

Promemorian var så ovanlig att ärendet hänsköts ända upp till statsminister Per Albin Hansson. Denne konsulterade kungen innan han meddelade att villkoren accepterats.

Den 6 juli 1944 reste Raoul Wallenberg till Budapest via Berlin. Tåget till Budapest var fullsatt av tyska trupper på återresa efter en permission. Raoul fick sitta på sin ryggsäck i korridoren hela natten. I fickan hade han en revolver. "Inte för att jag tänkte använda den", sade han senare till en kollega på legationen, "men för att inge mig själv mod".

VAD GJORDE WALLENBERG I UNGERN?

När Raoul Wallenberg anlände till Budapest var han sent ute. Tyskarna hade under Adolf Eichmanns ledning redan hunnit skicka iväg över 400.000 judiska män, kvinnor och barn. De hade förts bort på 148 godståg mellan den 14 maj och 8 juli. När Wallenberg kom till Budapest fanns endast omkring 230.000 judar kvar. De övriga hade förts till Auschwitz eller Birkenau.

Obersturmbahnführer Adolf Eichmann hade under krigsåren blivit något av en expert på att utrota judar. Stärkt av sina framgångar på landsbygden, planerade han nu en djärv plan som på ett dygn skulle utplåna hela den judiska befolkningen i Budapest. Eichmann hoppades att hans plan skulle ge honom en befordran. I en rapport till Berlin hade han sagt att "de tekniska detaljerna kommer att ta några få dagar".

Hade denna plan satts i verket hade Raoul Wallenbergs resa varit meningslös. Då skulle "judefrågan" ha varit permanent löst. Den ungerske regeringschefen Horthy fick emellertid ett brev från den svenske kungen, Gustav V, med en vädjan om att deportationerna måste stoppas. Horthy tog sig av någon anledning samman och skickade en not till Gustav V om att han "gjorde allt vad som stod i hans makt för att humanitetens och rättvisans principer skulle respekteras".

Tyskarnas deportationer inställdes och ett tåg med 1600 judar stoppades vid gränsen och sändes tillbaka till Budapest. Eichmann fick ett raserianfall när han fick höra talas om "förräderiet". "Under hela min karriär", skrek han, "har något sådant aldrig hänt mig".

Märkligt nog godkände den tyska ledningen att deporteringarna upphörde. Förklaringen kan vara att Himmler under denna tid spelade ett högt spel om fred. Han trodde sig kunna förhandla fram en separatfred med de västallierade och hoppades stå i en bättre dager om trycket på judarna minskade. Adolf Eichman kunde inget annat göra än att bida sin tid.

Adolf Eichmann skulle inte få öknamnet "Budapests bödel" utan anledning.

När nazisterna i mitten på mars tvingat Horthy att installera en ungersk marionettregering, ändrade Sverige och de neutrala länderna som hade ambassader i Budapest sin diplomatiska status. I protest mot den nya regimen kallade man sig i stället för beskickningar. Den svenske ambassadören i Ungern reste hem. Chefen för den svenska legationen var vid denna tid Carl Ivar Danielsson. Hans närmaste man var sekreterare Per Anger.

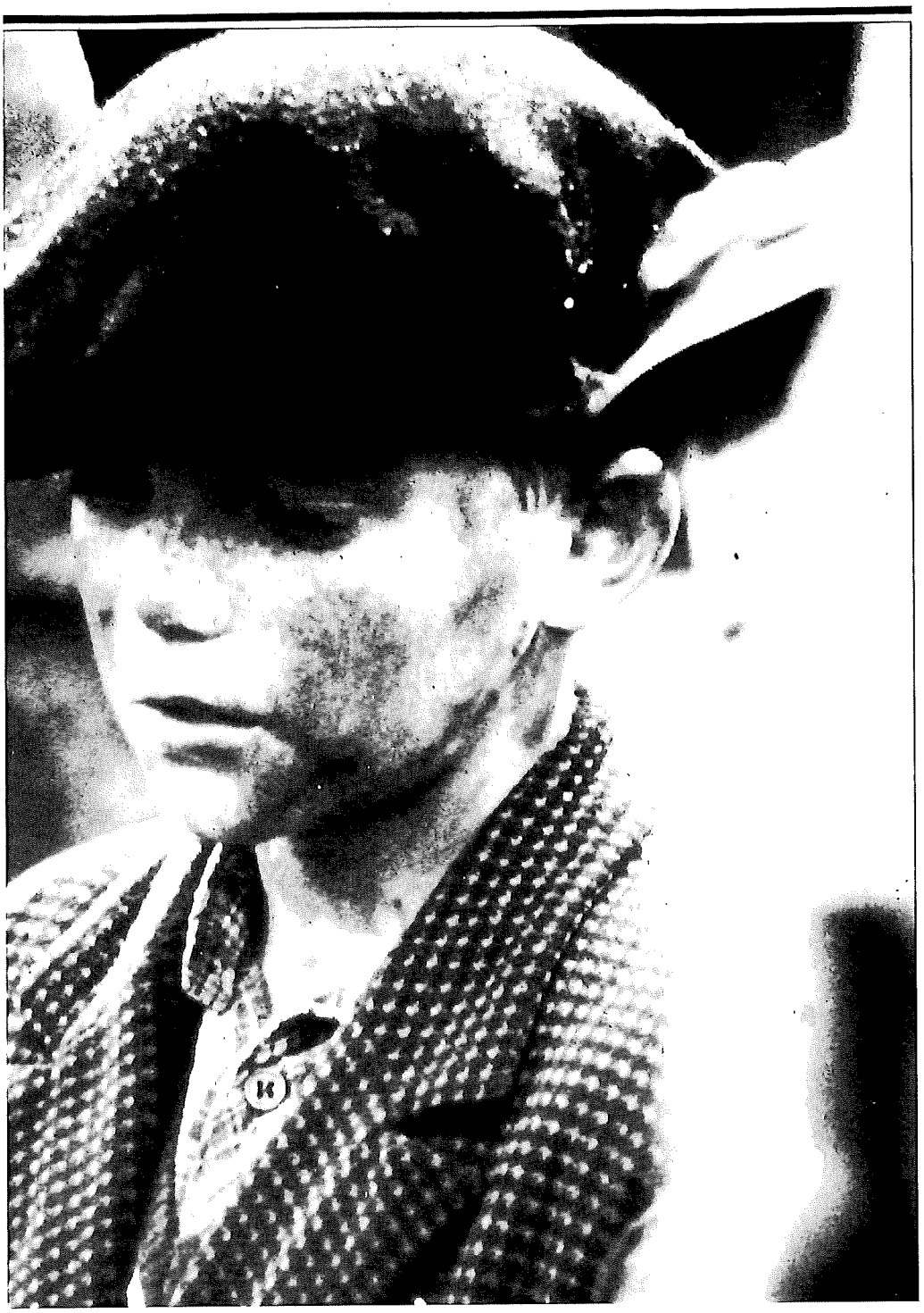

Raoul Wallenbergs första uppgift blev att göra ett svenskt skyddspass. Han lät trycka passet i gult och blått med vapnet Tre Kronor i mitten.

Raoul Wallenberg blev chef för C-avdelningen som hade hand om hjälpen till judarna. En person som hjälpte den svenska legationen innan Wallenberg anlände var Valdemar Langlet. Han var Röda Korsets ledare i Ungern och saknade diplomatisk status. Langlet hyrde byggnader för Röda Korsets räkning och satte emblem som "Svenska Biblioteket" och "Svenska Forskningsinstitutet" på dörrarna. Allting var givetvis bara kamouflage. I stället var detta gömställen för judar.

I Röda Korsets tjänst arbetade även den legendariska Asta Nilsson, som blivit känd för sina humanitära insatser i Wien under första världskriget.

Hon inriktade nu sin verksamhet på att rädda judiska barn i Budapest genom att upprätta ett antal barnhem. Asta Nilsson visade stort mod i sitt oförtröttliga arbete på att förhindra att barnen deporterades till koncentrationslägren.

Raoul Wallenberg hade inte mycket till övers för traditionell diplomati. Han mer eller mindre chockade diplomaterna på den svenska legationen med sina okonventionella metoder. Allt från mutor till hot om utpressning användes med framgång. Men när den övriga legationspersonalen såg Wallenbergs resultat fick han snabbt deras oreserverade stöd.

Raoul Wallenbergs första uppgift blev att göra ett svenskt skyddspass som skulle imponera på tyskarna och ungrarna. Wallenberg hade tidigare lärt sig att den tyska och ungerska byråkratin var svag för yttre symboler. Han lät trycka passet i gult och blått med vapnet Tre Kronor i mitten. Sedan försåg han passet med lämpliga stämplar och signaturer. Naturligtvis hade Wallenbergs skyddspass inte något som helst värde enligt internationell rätt, men det ingav respekt. Från början hade Wallenberg bara tillstånd att utfärda 1.500 pass. Han lyckades dock förhandla fram ytterligare 1.000 pass och genom löften och tomma hot till ungerska utrikesministeriet fick han så småningom upp kvoten till 4.500 pass.

I verkligheten lyckades Wallenberg utfärda mer än tre gånger så många skyddspass. Han hade en stab av flera hundra medarbetare. De var alla judar, men genom arbetet med Wallenberg slapp de bära den förnedrande judestjärnan.

Den ungerske regeringschefen Horthy skulle fortsätta att förvåna omvärlden. I augusti 1944 entledigade han sin tyskvänlige ministerpresident Sztojay och lät general Lakatos efterträda honom. Judarnas situation förbättrades avsevärt. Genom diplomatiska påtryckningar, förmedlade och avsevärt förstärkta av Raoul Wallenberg, fråntogs Obersturmbahnführer Adolf Eichmann ansvaret för att lösa den ungerska judefrågan.

Nu trodde Wallenberg att hans avdelning på legationen skulle kunna avvecklas och att han själv skulle få återvända till Sverige. Raoul räknade med att de ryska trupper som segrande invaderade Ungern snart skulle strömma in i Budapest.

Raoul Wallenberg (Richard Chamberlain) och hans motståndare Adolf Eichmann (Kenneth Cooley).

Den 15 oktober kungjorde regeringschefen Horthy att han ville ha fred med ryssarna. Men hans radiotal hade knappt hunnit sändas innan de tyska trupperna övertog kommandot. Horthy avsattes omedelbart och ersattes av det ungerska nazistpartiets ledare Szalasi, ledaren för de fruktade pilkorsarna. De var ungerska medlöpare till nazisterna och minst lika fruktade för sina grymma metoder mot judarna. Ändå värre var att Adolf Eichmann återvände och fick helt fria händer att fortsätta sin terror mot judarna.

Gäng med pilkorsare drog fram på gatorna och tävlade med SS-männen om att jaga, våldta och mörda judar. Unga judinnor fick "krigshora" tatuerat på armen och skickades till fältbordeller. Raoul Wallenberg kämpade oförtrutet mot övermakten och dök ofta upp som ett ovälkommet vittne till övergreppen. Han lyckades i många fall rädda sina egna judar ur bödlarnas händer, med bara sitt bestämda uppträdande och sitt mod som enda vapen.

De tyska soldaterna fick order att öppna eld, men de var så imponerade av Wallenbergs mod att de medvetet siktade för högt.

Nu började Raoul Wallenberg bygga upp sina "Svenskhus". Det var ett trettiotal hus i stadsdelen Pest där judarna kunde söka skydd. Utanför porten hängde en svensk flagga och Wallenberg förklarade huset som svenskt territorium. Invånarantalet i "Svenskhusen" steg snabbt till 15.000.

De andra neutrala beskickningarna i Budapest började följa Wallenbergs exempel att skriva ut skyddspass. Hans föredöme inspirerade en rad diplomater från andra länder att öppna egna "skyddshus" för judiska flyktingar.

Mot krigsslutet när förhållandena var totalt desperata, utfärdade Wallenberg en förenklad variant av sitt skyddspass. En stencilerad sida som endast hade hans underskrift. I det kaos som rådde fungerade även detta.

Den nyinsatta ungerska naziregeringen lät omedelbart efter makttillträdet meddela att alla skyddspassen var ogiltiga. Wallenberg lyckades emellertid göra baronessan Elizabeth "Liesel" Kemenys bekantskap. Hon var utrikesministerns fru och med hennes bistånd fick han sina skyddspass giltiga igen.

Medan detta pågick satte Eichmann igång med de brutala "dödsmarscherna". Det var Eichmanns utlovade deportationsprogram "till fots". Den första marschen gick den 20 november 1944 den 20 mil långa vägen mellan Budapest och den österikiska gränsen. Förhållandena var så fasansfulla att även nazisterna själva protesterade.

Det var under Eichmanns "dödsmarscher" som Raoul Wallenberg skulle visa sitt verkliga hjältemod. De marscherande judarna kunde räknas i tusentals längs oändliga kolonner med uthungrade, plågade människospillror.

Raoul Wallenberg var ständigt på plats och delade ut skyddspass, mat och medicin. Han ömsom hotade, ömsom mutade, ända tills han lyckats befria de som fått hans svenska pass.

När Eichmans bödlar började skeppa ut judarna i hela tågsätt intensifierade Wallenberg sina räddningsaktioner. Han klättrade upp på godsvagnarna som stod på bangården. I vagnarna stod den mänskliga lasten, packade kropp mot kropp. De judar som inte dog under transporten skulle skickas in i Auschwitz gaskammare.

Raoul Wallenberg ignorerade SS-officerarnas befallningar och hotelser. Han sprang på vagnstaken, och stoppade ner buntar med sina skyddspass i vagnarna. När tågets befälhavare hotade att skjuta honom fortsatte Wallenberg sin språngmarsch ovanpå vagnarna. De tyska soldaterna fick order att öppna eld, men de var så imponerade av Wallenbergs mod att de medvetet siktade för högt. Wallenberg kunde oskadd hoppa ned och kräva att de judar som fått hans skyddspass skulle få lämna tåget. De imponerade tyskarna lät honom lämna stationen tillsammans med de befriade judarna.

Raoul Wallenbergs C-avdelning växte ständigt och sysselsatte till sist 340 människor. I deras lokaler bodde också ytterligare 700 personer. I ett brev till sin vän Lauer skrev Wallenberg den 8 december: "Arbetet uppslukar en totalt, men situationen i staden är ytterligt riskfylld. Banditerna jagar folk på gatorna, slår, torterar och dödar dem. Även bland min egen personal har jag haft fyrtio fall där folk förts bort och torterats. Men för övrigt," skrev Wallenberg, "är jag vid gott mod och ivrig att fortsätta kampen".

Terrorn skulle dock öka ännu mer. Mot slutet av 1944 hade Wallenberg flyttat över till stadsdelen Pest, där de två judiska gettona låg. Den minimala lag och ordning som tidigare fanns var nu borta. Pilkorspartiet, polisen och den tyska krigsmakten delade på makten.

Wallenberg letade desperat efter lämpliga mutbara personer och fann en mycket märklig bundsförvant i Pa'l Szalay, en hög officer inom poliskåren och dessutom pilkorsare. Efter kriget var Szalay den ende pilkorsare av högre rang som inte avrättades. Som erkänsla för sina ansträngningar tillsammans med Wallenberg försattes han på fri fot.

Den andra veckan i januari 1945 fick Raoul Wallenberg reda på att Eichmann skulle sätta igång en total massaker i det största gettot. Den totala förintelsen skulle utföras av 500 Waffen SS-män och en ungersk polisstyrka på 200 man skulle se till att inga judar lyckades fly. Den ende som skulle kunna förhindra massakern var general August Schmidthuber som var överbefälhavare över de tyska trupperna i Ungern.

Wallenberg kunde inte söka upp honom själv, då tyska SS själva var på jakt efter honom. I stället var det Wallenbergs bundsförvant Szalay som fick söka upp Schmidthuber och överlämna en not. Där stod att Raoul Wallenberg skulle se till att generalen personligen blev ansvarig för massakern och att han skulle hängas som krigsförbrytare efter kriget. Massakern stoppades i sista minuten genom Raoul Wallenbergs ingripande.

Två dagar senare kom ryssarna och fann 97.000 judar vid liv i Budapests båda judiska getton. Totalt med alla som senare kom fram ur sina gömställen hade 120.000 judar överlevt den nazistiska utrotningen.

Enligt Per Anger, Wallenbergs vän och medarbetare, måste Wallenberg tillskrivas äran av att ha räddat minst 100.000 judar.

RAOUL WALLENBERG I RYSSARNAS HÄNDER!

Den 13 januari möttes en framryckande trupp med ryska soldater av en märklig syn. Utanför ett hus med en stor svensk flagga ovanför porten stod en ensam man. På flytande ryska förklarade Raoul Wallenberg för en häpen rysk sergant att han var svensk chargé d'affaires för de av ryssarna befriade delarna av Ungern. Han sade att han ville tala med en rysk officer. För en rysk major förklarade Wallenberg att han ville besöka staden Debrecen där ryssarna hade sitt högkvarter.

Raoul Wallenberg fick de nödvändiga tillstånden av den ryske generalen Tsernysov och den 17 januari åkte Wallenberg och hans chaufför iväg tillsammans med en rysk eskort. Innan man åkte till Debrecen körde kortegen till "Svenskhusen" där Wallenberg tog adjö av sina vänner. Till en av sina medarbetare, dr. Ernö Petö, sade Wallenberg att han inte var säker på om han var ryssarnas gäst eller deras fånge. Raoul Wallenberg trodde att han skulle vara tillbaka inom åtta dagar, men han återkom aldrig till Budapest.

Fram till idag har han varit i fångenskap i Sovjet. Om han lever eller inte är oklart. Ryssarna själva hävdar att Raoul Wallenberg dog i ryskt fångenskap den 17 juli 1947. Det finns all anledning att betvivla detta genom all information från källor som har bevis för att Wallenberg fortfarande lever.

Innan vi går in på Raoul Wallenbergs fångenskap i Sovjet måste vi reda ut två saker. Dels varför han önskade ta kontakt med ryssarna i Debrecen och dels varför ryssarna arresterade honom.

I november 1944 hade Raoul Wallenberg upprättat en sektion inom sin C-avdelning som under hans överinseende skulle göra en detaljerad ekonomisk undsättningsplan för de överlevande judarna. Ryssarna hade inte mycket till övers för judar och de kunde förmodligen inte alls förstå en människa som lagt ner hela sin själ för att rädda dem.

De trodde förmodligen att Wallenberg hade någon baktanke med sitt hjälparbete. Ryssarna misstänkte antagligen också att han var en amerikansk agent. De var säkert också mycket skeptiska till det "samarbete" som Raoul Wallenberg hade haft med tyskarna.

Raoul Wallenberg och hans chaufför Vilmos Langfelder kom aldrig tillbaka från Debrecen. Enligt trovärdiga vittnesmål arresterades de och fördes till Moskva. De häktades av NKVD, en organisation som idag bytt namn till KGB. Wallenberg och Langfelder placerades enligt dessa ögonvittnen i skilda celler i Ljubljankafängelset.

Wallenberg var dock inte den ende diplomaten i Budapest som väckte ryssarnas misstankar. Även den schweiziska legationen hade bedrivit omfattande hjälpverksamhet för Ungerns judar. Ryssarna häktade legationssekreteraren Feller tillsammans med en kanslist och förde dem till Sovjet. Schweizarna lyckades emellertid få dem utväxlade med sovjetiska medborgare som internerats i Schweiz.

VAD SVENSKARNA GJORDE FÖR ATT RÄDDA RAOUL WALLENBERG

Det skulle dröja ett tag innan man i Stockholm blev oroad av Raoul Wallenbergs försvinnande. I ett brev hade den svenske ambassadören i Sovjet, Staffan Söderblom, blivit meddelad av den ryske vice utrikesministern Dekanosov att; "de ryska militärmyndigheterna har vidtagit mått och steg för att skydda Wallenberg och hans tillhörigheter".

Svenskarna väntade sig naturligtvis att Raoul Wallenberg snart skulle komma hem. Då inget hände kontaktade Raouls mor, Maj von Dardel, den ryska ambassadören Aleksandra Kollontaj som förklarade att Maj kunde vara lugn, hennes son var välbehållen i Ryssland. Till den svenske utrikesministern Günthers fru sade madame Kollontaj vid samma tid att det var bäst för Wallenberg om den svenska regeringen inte bråkade. Aleksandra Kollontaj återkallades emellertid till Ryssland och saken tog en ny vändning.

Raoul Wallenberg (Richard Chamberlain) hotas av en SS-soldat under ett försök att rädda judar.

Den 8 mars meddelade den rysskontrollerade ungerska radion att Raoul Wallenberg mördats på väg till Debrecen, troligen av ungerska fascister eller Gestapoagenter. Detta skapade märkligt nog en viss passivitet hos den svenska regeringen. Utrikesminister Undén och Sveriges ambassadör i Sovjet antog att Raoul Wallenberg var död. Ingen annan tog dock radiomeddelandet på allvar.

Amerikanarna började oroa sig, men ambassadör Söderblom lät meddela den amerikanske ambassadören Harriman att inte lägga sig i Sveriges affärer.

Många bedömare drar slutsatsen att Sverige alldeles efter kriget hade möjlighet att förhandla hem Wallenberg. De menar att en av dem som försatte denna chans var den svenske ambassadören Söderblom som föredrog att tro på det mystiska ryktet om Raoul Wallenbergs död. Söderblom mötte också Stalin i en audiens där han gav uttryck för en sådan uppfattning. Detta samtal har varit hemligstämplat till 1980, men skedde redan den 15 juni 1946. Enligt Tage Erlander hade det varit bäst om samtalet aldrig ägt rum.

Raoul Wallenbergs sekreterare Sonja Kahn (Melanie Mayron) är en judinna som skall sändas mot döden.

Från 1965 finns ett anförande av Tage Erlander som står med i en dokumentsamling rörande efterforskningarna av Raoul Wallenberg. Erlander kunde konstatera att samtliga försök som gjorts strax efter kriget varit resultatlösa. Faktum var att de ryska myndigheterna inte ens påstod sig känna till Wallenberg. Mellan 1947 och 1951 hände enligt Erlander inget väsentligt nytt. Men då utländska fångar började släppas ut ur ryska fängelser kom också många nya vittnesmål fram om Raoul Wallenberg.

Tage Erlander försökte än en gång få fram sanningen om Raoul Wallenberg. I april 1956 reste han tillsammans med inrikesministern Gunnar Hedlund till Moskva. Där träffade de Sovjets representanter i form av Chrustjov, Bulganin och Molotov. Dessa lovade att på nytt undersöka vad som hänt Wallenberg.

Den 6 februari 1957 meddelade ryssarna att man gjort omfattande undersökningar och då funnit ett dokument som förmodligen gällde Raoul Wallenberg. I det handskrivna dokumentet angavs det att "den för er bekante fången Wallenberg i natt avled i cellen". Dokumentet var daterat den 17.7.47 och signerat Smoltsov, chef för Ljubjanskafängelsets sanitetsavdelningen. Dokumentet var ställt till Abakumov, ministern för statssäkerhet i Sovjet.

Ryssarna beklagade i sin skrivelse till svenskarna att Smoltsov avlidit i maj 1953 och att man avrättat Abakumov i samband med utrensningar inom säkerhetspolisen. Svenskarna var mycket misstrogna mot detta meddelande, men ända till idag har ryssarna hållit fast vid samma uppgifter.

Vittnesmål från olika fångar som suttit i ryska fängelser berättar, tvärtemot de ryska uppgifterna, att Raoul Wallenberg var inspärrad i fängelse under hela 50-talet.

Professor Nanna Svartz som besökte Moskva 1961 kom tillbaka med sensationella nyheter. Hon hade träffat en kollega, professor Aleksander Mjasjnikov, som berättat för henne att Raoul Wallenberg fortfarande levde. Han satt inspärrad på ett ryskt mentalsjukhus.

Nanna Svartz blev mycket intresserad, inte minst då Maj von Dardel var en av hennes patienter. Nu kunde Maj äntligen få träffa sin son. Svartz fick besked om att Wallenbergs hälsa var mycket dålig. Hon svarade att detta inte spelade någon roll. Svenska läkare kunde skickas till Moskva och ta hand om Raoul Wallenberg tills hans hemresa var möjlig.

När Nanna Svartz kom tillbaka till Sverige ringde hon upp sin personlige vän Tage Erlander. Han skrev genast ett brev direkt till Chrusjtjev. I brevet krävdes att Wallenbergfallet nu fick sin upplösning.

Nanna Svartz reste på nytt till Moskva för att träffa Mjasjnikov, men nu påstod denne att hon måste ha missuppfattat alltsammans på grund av hans bristande tyska.

När den svenske ambassadören Sohlman sedan överlämnade statsministerns brev till Chrusjtjev, i februari 1961, hade denne med tydlig irritation sagt att det inte fanns något att tillägga i fallet Raoul Wallenberg. Detta var det enda svaret Erlander fick på sin förfrågan. Arton månader senare skickade Erlander ett skarpt formulerat brev till Chrusjtjev och nämnde att frågan var av stor betydelse för de svensk-sovjetiska förbindelserna.

Tage Erlander skulle dock inte få något svar, men han pressade vid ett senare besök Gromyko till att ordna ett nytt möte mellan Svartz och Mjasjnikov. I juli 1965 möttes de för sista gången i Moskva. Under ett tre timmar långt samtal i närvaro av ambassadör Gunnar Jarring, vidhöll Mjasjnikov att allt var ett misstag.

Fyra månader senare dog Mjasjnikov plötsligt. Ytterligare ett hopp om att kunna rädda Wallenberg hade gått till spillo.

Maj von Dardel, Raouls Wallenbergs mor, spelas av Bibi Andersson.

1965 gav den svenska regeringen ut en ny vitbok om fallet Raoul Wallenberg. En tidigare vitbok hade kommit ut 1957. Enligt den nya vitboken hade Erlander gjort allt som stod i hans makt för att få reda på sanningen om Raoul Wallenberg. Press och allmänhet var förargade över ryssarnas ständigt nekande svar.

Nu gick Wallenbergaffären in i en fas då inte mycket hände. Strömmen av krigsfångar från Sovjet hade börjat avta och de tillförlitliga vittnesmålen var få. Men 1978 tog fallet Raoul Wallenberg en dramatisk vändning genom vittnesmålen från Jan Kaplan och Abraham Kalinski. Den senare är en polack som säger sig ha suttit i sovjetiska fängelser från 1945 till 1959. Han emigrerade till Israel 1975. Kalinsky säger sig ha sett Raoul Wallenberg ett flertal gånger under sin fängelsetid och den sista gången 1959. Som bevis kan han visa upp två brevkort som han skickat till sin syster 1959, där han skriver om en svensk som räddat många judar i Rumänien. Kalinski menar att han blandat ihop Ungern och Rumänien. Det svenska utrikesdepartementet har undersökt breven och funnit dem autentiska.

I Israel fick Kalinski ryktesvägen höra talas om Anna Bilder. En judisk dam som fick ett telefonsamtal från sin far Jan Kaplan. Denne ringde från Moskva, där han nyligen släppts ut ur ett fängelse på grund av dålig hälsa. I Buturskaja-fängelsets sjukhus hade han 1975 träffat en svensk som suttit inspärrad 30 år.

Svenska UD blev så imponerade av Anna Bilders och Abraham Kalinskis vittnesmål att man i januari 1979 på nytt upptog fallet Raoul Wallenberg. UD skickade en not till Moskva om att ryssarna borde undersöka om Wallenberg befunnit sig i de nämnda fängelserna. Svaret från Kreml var sig likt – Raoul Wallenberg avled 1947.

I juli 1979 fick Anna Bilder ett brev från sin mor daterat den 14 juni. Där beskriver modern hur hennes make hade arresterats, när han hade försökt skicka ytterligare ett långt brev om Raoul Wallenberg. Anna Bilder lämnade moderns brev till den svenska ambassaden i Tel Aviv. Originalet sändes med diplomatpost till Sverige där det undersöktes av Sovjetexperter inom polisen och UD.

De fastställde brevet som autentiskt och utrikesminister Ola Ullsten skickade en ny förfrågan om Raoul Wallenberg till Kosygin. Svaret var det samma som alltid – Raoul Wallenberg avled 1947.

Lever Raoul Wallenberg idag? Under 1980-talet har intresset för Wallenberg ökat. 1981 blev han hedersmedborgare i USA och överallt i världen kräver en stor opinion att Raoul Wallenberg skall släppas ur sin sovjetiska fångenskap.

I Sverige arbetar Raoul Wallenberg Föreningen oförtrutet vidare med att försöka få svar på vad som hänt Raoul Wallenberg.

Raoul Wallenberg räddade 100.000 människoliv men i stället för att hyllas som hjälte greps han av en brutal och oförstående stormakt. Lever Raoul Wallenberg ännu – är hans enda belöning 40 år i ett ryskt fängelse. Ett grymt öde för mannen som offrade allt för att ge sina medmänniskor chansen till ett liv i frihet.

Jan Larsson

KÄLLOR:

Per Anger: "Med Raoul Wallenberg i Budapest – Minnen från krigsåren i Ungern"
Nordstedts förlag, Stockholm 1979

John Bierman: "Raoul Wallenberg" – en hjälte i vår tid"
Almquist & Wiksell förlag, 1982

Fredrik von Dardel: "Raoul Wallenberg – fakta kring ett öde"
Proprius förlag, Stockholm 1970

Eric Sjöquist, "Affären Wallenberg"
Bonniers, 1974

Kungl. utrikesdepartementet: "Raoul Wallenberg, dokumentsamling jämte kommentarer rörande hans fångenskap i Sovjetunionen"
Stockholm, 1957

Kungl. utrikesdepartementet: "Raoul Wallenberg, dokumentsamling rörande efterforskningarna efter år 1957"
Stockholm, 1965

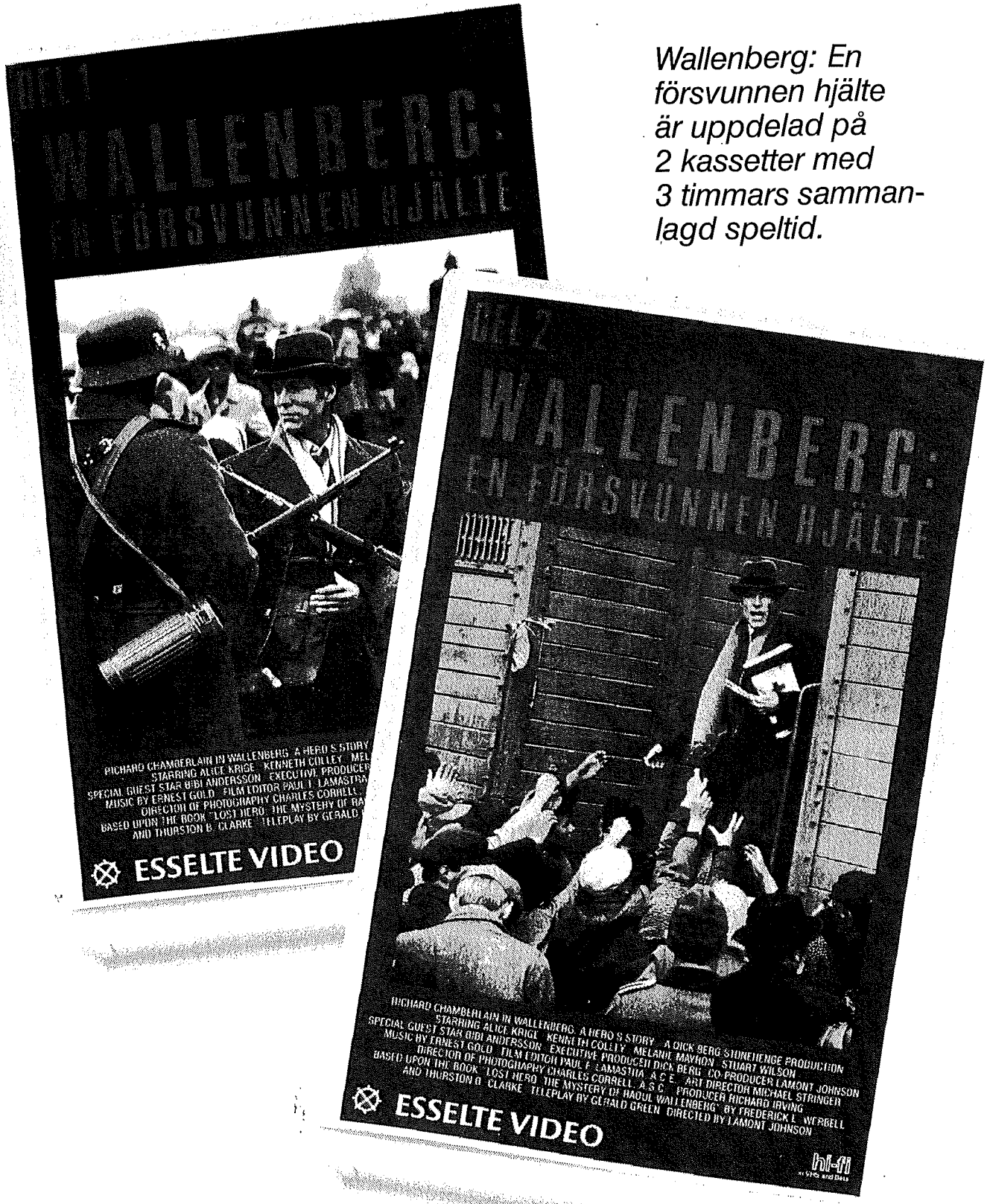

Wallenberg: En försvunnen hjälte är uppdelad på 2 kassetter med 3 timmars sammanlagd speltid.

WALLENBERG: EN FÖRSVUNNEN HJÄLTE

DEL 1

(Synopsis – ej för publicering)

Wallenberg, en av Sveriges rikaste familjer, lever i komfortabel neutralitet under andra världskriget. Raoul Wallenberg känner emellertid att något måste göras mot den systematiska utrotningen av Europas judar. 1944 sätter han igång. Han blir anställd vid den svenska legationen i Budapest i Ungern. De följande sex månaderna fram till det att ryssarna tar över nazisternas roll, ägnar han sitt liv åt att rädda de judar som finns kvar i staden. När ryssarna anländer till Budapest försvinner Wallenberg spårlöst. Detta är hans historia.

Det är den 30 april 1944. I Sverige håller familjen Wallenberg på att fira Valborgsmässoafton. Maj von Dardel (Bibi Andersson), Raouls mor, och hennes svåger Jacob Wallenberg (Keve Hjelm) tittar på hur den i USA utbildade Raoul Wallenberg (Richard Chamberlain) leder en parad med dansare.

Samma natt i Budapest ser Teicholz (Ralph Arliss), en ledare av "Vaadah", den judiska motståndsrörelsen och Nikki Fodor (Mark Rylance) hur medlemmar av det fascistiska ungerska pilkorspartiet bränner en synagoga.

Vid en flott middag möter Amiral Nikolas Horthy (Guy Deghy), en antisemitisk ungersk allierad till Nazityskland; Baron Gabor Kemeny (Stuart Wilson); hans fru, baronessan Elizabeth "Liesel" Kemeny (Alice Krige) och Obersturmbahnführer Adolf Eichmann (Kenneth Cooley, chef för Gestapos judiska sektion. Baronen, Horthy och Eichmann kommer överens om att judarna måste avlägsnas ur det Ungerska samhället. Visserligen är Horthy emot dödsläger, men under hot från Eichmann låter han deportationen av Budapests judar fortsätta.

Raoul Wallenberg upptäcker en möjlighet att påverka judarnas öde när Koloman Lauer (Peter Capell) och Olsen (Don Fellows), medlemmar i en kommitté sammankallad av det amerikanska War Refugee Board, vill att han skall resa till Ungern för att leda en räddningsaktion för Ungerns judar. Wallenberg blir förste sekreterare vid Sveriges beskickning i Budapest. Han reser i väg den 6 juli 1944.

Vid sin ankomst till Budapest möts Wallenberg av legationssekreteraren Per Anger (David Robb). Tillsammans sätter de igång att trycka svenska skyddspass åt stadens judar. Raoul Wallenberg möter också Obersturmbahnführer Adolf Eichmann och kräver att få köpa hus åt de judar som fått svenska skyddspass. Eichmann går med på detta först när Horthy stoppar judedeportationerna. Eichmann kallas tillbaka till Tyskland och gratulerar Wallenberg till att ha "konverterat judar till svenskar".

Baronessan Elizabeth "Liesel" Kemeny blir chockad av att se hur judar attackeras av pilkorsare. Hon ser sedan till att hon av en "slump" träffar Raoul Wallenberg. Han talar om för henne att baronen måste ändra sin judepolitik, annars kommer han att avrättas som en krigsförbrytare efter kriget. Wallenberg fortsätter att söka hennes hjälp vid en bjudning senare på kvällen. Han har hört att Horthy har avgått och att en tysk ockupation med Eichmann i spetsen är nära förestående.

Situationen försämras drastiskt när den nyanlände Eichmann ger order om att alla skyddspass från neutrala länder skall bli ogiltiga och att de judar som finns kvar i Budapest skall förpassas till koncentrationsläger.

Del ett av "WALLENBERG – EN FÖRSVUNNEN HJÄLTE" slutar när Wallenberg försöker rädda judar med svenska skyddspass i ett arbetsläger. Han hindras och vakter beväpnade med kulsprutor siktar på honom.

DEL 2

(Synopsis – ej för publicering)

Med sin auktoritet och hot om bestraffning efter kriget av internationella organisationer, tvingar Raoul Wallenberg de tyska SS-soldaterna att sänka vapnen som riktats mot honom. Han får också ut de judar som han kommit för att hämta.

Fast föresatt att rädda judarna från utrotning söker Wallenberg på nytt upp baronessan Kemeny. Han vill att hon skall påverka sin make som blivit nyvald utrikesminister till att häva restriktionerna mot judarna.

Wallenberg möter ytterligare en gång Adolf Eichmann. Wallenberg är glad att Heinrich Himmler trappat ner terrorn mot judarna, Eichmann firar att han fortfarande deltar i utrotningen av judarna. När mötet är över ger Eichmann order om att Wallenberg skall dödas.

Wallenberg fortsätter att hjälpa judarna. Han letar nya ställen att inhysa dem och han utvidgar sin hjälpverksamhet till järnvägsstationen. Där mutar han vakterna och delar ut svenska skyddspass till de judar som skall deporteras.

Wallenberg möter för sista gången Eichmann och gör ett sista försök att få honom att spara de återstående judarnas liv. Eichmann nekar. Wallenberg vänder sig då till general Schmidthuber, överbefälhavare över de tyska trupperna och hotar att göra honom personligen ansvarig om inte mördandet upphör.

När Wallenberg skall besöka staden Debrecen och den ryska provisoriska regeringen arresteras han av ryssarna. Han förs bort med bil. Ryssarna menar att han dog 1947 i ett ryskt fängelse, men vittnesmål tyder på att han fortfarande kan vara i livet.

Skådespelarna i filmen WALLENBERG - EN FÖRSVUNNEN HJÄLTE

RICHARD CHAMBERLAIN SPELAR RAOUL WALLENBERG

Titelrollen i Esselte Videos film "WALLENBERG - EN FÖRSVUNNEN HJÄLTE" är den fjärde huvudrollen för Richard Chamberlain i en stor TV-serie. Han har tidigare varit med i "Centennial", "Shogun" och "Törnfåglarna". Få skådespelare har nått samma framgång som Richard Chamberlain. 1961 spelade han titelrollen i TV-serien "Dr. Kildare". Den otroligt populära serien fortsatte i ytterligare fem år. Efter "Dr. Kildare" var Richard Chamberlain ganska trött på TV och övergick i stället till att spela teater. Han var med i otaliga uppsättningar av amerikanska teaterklassiker, men flyttade sedan till London för att fortsätta sin teaterkarriär. I England fick han arbeta med både film och television.

Richard Chamberlain blev den förste amerikanen på 40 år som spelade "Hamlet" i England. Han följde sedan upp succéen genom att också spela Hamlet i en berömd TV-uppsättning.

Richard Chamberlain återvände så till USA för att turnera med teateruppsättningen av Shakespeares "Richard II".

Chamberlain tycks ha en förkärlek till filmer baserade på klassiska äventyrsböcker. Han har varit med i "De tre musketörerna", "De fyra musketörerna", "Cyrano de Bergerac", "Greven av Monte Christo" och "Mannen med järnmasken".

TV-serien "Shogun" tog ett och ett halvt år att filma i Japan. För huvudrollen som John Blackthorne i "Shogun" fick han priset Golden Globe Award som bäste skådespelare. Han fick också en Emmy-nominering (amerikansk TV-s motsvarighet till Oscar) och London TV Times pris som bäste skådespelare.

För sin roll som Fader Ralph de Bricassart i "Törnfåglarna", baserad på Colleen McCulloughs bestseller, fick Chamberlain än en gång ta emot en Golden Globe Award. Han fick också sin tredje Emmy-nominering som bäste skådespelare. För denna TV-serie vann han också en mängd andra priser.

Richard Chamberlain är född i Kalifornien men är på ständigt resande fot mellan sina bostäder i Los Angeles, New York och Hawaii. Han är ungkarl, gillar att rida, surfa och spela tennis. Han är också förtjust i att måla.

BIBI ANDERSSON SPELAR MAJ VON DARDEL.

Svenskan Bibi Andersson är med i Esselte Videos film "WALLENBERG - EN FÖRSVUNNEN HJÄLTE". Hon spelar Maj von Dardel, mor till Raoul Wallenberg.

Bibi Andersson upptäcktes som 16-åring av Ingmar Bergman. Hon blev hans skyddsling och började på hans inrådan på Dramatens elevskola. Två år senare lät Ingmar Bergman henne vara med i sin klassiker "Det sjunde inseglet". Därefter fortsatte hon sin karriär med Bergman-filmer som "Smultronstället" och "Scener ur ett äktenskap".

Bibi Andersson minns med glädje tiden med Ingmar Bergman, men förklarar också att hans dominanta närvaro var både "en börda och en gåva".

"Till sist måste jag frigöra mig själv", berättar hon genom att ställa upp i olika teater- och TV-roller t.ex. som Blanche du Bois i "Linje Lusta".

När hon inte är skådespelerska eller umgås med sin dotter, lägger hon ner all sin tid på PAND (Performers and Artists for Nuclear Disarment) som hon startade 1981 tillsammans med Harry Belafonte. "Vi arbetar för ett liv utan våld", förklarar hon.

KENNETH COOLLEY SPELAR OBERSTURMBAHNFUHRER ADOLF EICHMANN.

Den engelske skådespelaren Kenneth Coolley, en veteran från engelska och amerikanska filmer, spelar Eichmann, "Budapests bödel" i Esselte Videos "WALLENBERG - EN FÖRSVUNNEN HJÄLTE".

Kenneth Coolley har varit med i mängder av TV-serier som "Charles II", "Pennies från Heaven", m.fl.

Kenneth Coolley är välbekant för biopubliken genom roller i filmer som "Juggernaut", "Rymdimperiet slår tillbaka", "Firefox". Han är också med i den kommande Disneyfilmen "Return to Oz".

STUART WILSON SPELAR BARON GABOR KEMENY.

Stuart Wilson spelar Ungerns utrikesminister Kemeny i Esselte Videos "WALLENBERG - EN FÖRSVUNNEN HJÄLTE". Han är en veteran från engelsk teater och film.

Stuart Wilson har varit med i teateruppsättningar av bl.a. "Henry IV", "Richard II", "Edward II", "Hamlet", "Elizabeth I" och "Coriolanus".

Bland de TV-serier han medverkat i märks "Juvelen i kronan", "Anna Karenina", "De professionella" och "Månbas Alpha".

Han har också varit med i filmer som "Ivanhoe" och "Fången på Zenda".

ALICE KRIGE SPELAR ELIZABETH "LIESEL" KEMENY.

Alice Krige kommer från en familj som nästan bara består av läkare. Hon valde dock att bli skådespelerska i stället för att följa familjetraditionen.

Hon är uppvuxen i Sydafrika och utexaminerad från Rhodesia-universitetet. Hon flyttade till England för att kunna ansluta sig till The Royal Shakespeare Company. Efter att ha varit med i teateruppsättningar av "Stormen" "King Lear" och "Cyrano de Bergerac" gjorde hon sin filmdebut i "Triumfens ögonblick". Där spelade hon operasångerskan Sybil Gordon, flickvän till löparen H.N. Abrahams (spelad av Ben Cross).

Hon har också varit med i rysaren "Gengångare" och är med i den kommande storfilmen "King David" med Richard Gere i huvudrollen. Alice Krige spelar Bathsheba.

Om sin roll som baronessan Kemeny säger hon: "Det har varit en av de bästa roller jag spelat. Jag läste allt som fanns skrivet om Wallenberg och baronessan. Wallenberg gjorde verkligen underverk."

I ROLLERNA:

RICHARD CHAMBERLAIN	Raoul Wallenberg
ALICE KRIGE	Elizabeth Kemeny
KENNETH COOLEY	Adolf Eichmann
MELAINE MAYRON	Sonja Kahn
STUART WILSON	Baron Kemeny
BIBI ANDERSSON	Maj von Dardel
GUY DEGHY	Horthy
CURT LOWENS	Wisleceny
RELJA BASIC	Rerenszy
GEORGIA SLOWE	Hannah
MARK RYLANCE	Nikki
DAVID ROBB	Per Anger
KEVE HJELM	Jacob Wallenberg
BRUCE PURCHASE	Rabbi Mandel
PETER CAPELL	Lauer
TOM OMRENY	Kapten Bator
AUBREY MORRIS	Szalsi
OLAF POOLEY	Moritz
LENA OLIN	Marta
JIMMY NAIL	Vilmos
THOMAS HELLBERG	Danielsson
CHARLES BRAUER	Schmidthuber
WERNER POCHATH	SS Sergeant
DON FELLOWS	Olsen

PRODUKTIONSUPPGIFTER:

Regi	LAMONT JOHNSON
Verkställande producent	DICK BERG
Med-producent	LAMONT JOHNSON
Musik	ERNEST GOLD
Klippning	PAUL F. LAMASTRA, A.C.E.
Art director	MICHAEL STRINGER
Foto	CHARLES CORRELL, A.S.C.
Producent	RICHARD IRVING
Baserad på boken	"Lost Hero: The Mystery of Raoul Wallenberg" av Frederrick E. Werbell och Thurston B. Clarke
Manus	Gerald Green, Lamont Johnson och Dick Berg
Producerad av	Dick Berg/Stonehenge Productions i samarbete med Paramount Television

TEKNISKA UPPGIFTER:

Speltid	Del 1 - 1 tim 31 min Del 2 - 1 tim 31 min
Inspelad	1985
Ljud	Hifi
Färg	Svensk text

© 1985 Paramount Pictures Inc. All Rights Reserved.

skr.nr. 346 1982-07-27

Raoul Wallenberg

Motion made, Question proposed, That this House do now adjourn.—*[Mr. Berry.]*

2.30 pm

Lord James Douglas-Hamilton (Edinburgh, West): If he is alive today, Raoul Wallenberg will be celebrating, if that is the right word, his seventieth birthday in 12 days' time. That makes him approximately the same age as the Leader of the Opposition and, as we know, that is an age which does not preclude all types of activity.

Without making odious comparisons, it can be said of Raoul Wallenberg that humanity owes him an enormous debt, and that can be said of hardly any other living person this century—if, indeed, he is alive.

In 1944 and 1945, whilst acting as a Swedish diplomat in Hungary, he repeatedly confronted the SS commanders taking persons of Jewish origin away to be murdered, and he claimed that they were Swedish citizens. As a result, when Soviet forces took Budapest, about 120,000 persons of Jewish origin were alive, this being far and away the largest Jewish community remaining in East Europe at the end of the Second World War. I doubt whether it can be said about any other man this century that he played a key role in saving the lives of somewhere in the region of 100,000 people.

The facts are plain and unmistakable. Raoul Wallenberg showed qualities of enormous courage and relentless persistence. He is, with justice, regarded as one of the great heroes of the twentieth century. A recognition of this fact is that only two men this century have received honorary American citizenship. One was Sir Winston Churchill, for the role that he played in destroying the Third Reich. The other, on 6 October 1981, was Raoul Wallenberg, for his part in saving the lives of some 100,000 people.

It was on 17 January 1945 that Raoul Wallenberg was taken into custody by the Soviet authorities in Budapest who, ever since, have refused to release him.

I raise the question of his fate today for a number of reasons. First, to this day the Swedish Government do not regard Raoul Wallenberg as being dead. The ambassador in London, Mr. Per Lind, has confirmed that the Swedish Government would welcome support in connection with Swedish intervention in an international forum.

On 15 April 1981 the then Minister of State, Foreign and Commonwealth Office, my hon. Friend the Member for Blackpool, South (Mr. Blaker), answered questions from my hon. Friend the Member for Ilford, North (Mr. Bendall), my hon. Friend the Member for Essex, South-East (Sir B. Braine) and the hon. and learned Member for Leicester, West (Mr. Janner) with these words:

"we shall do everything that we can to back up the Swedish authorities by supporting their representations. Also, we have told the Swedish authorities that we shall put them in touch with British subjects who may be able to help by giving evidence in support of the search"—[*Official Report*, 15 April 1981; Vol. 3, c. 310.]

Secondly, I have received a letter from Raoul Wallenberg's sister, Mrs. Nina Lagergren, written on behalf of the Raoul Wallenberg Association, welcoming the inititative to raise inquiries about her brother in the House of Commons with deep gratitude. In this connection it is relevant that one of Raoul Wallenberg's cousins, Annis Bonsor is a British citizen, and my hon. Friend the Member for Nantwich (Sir N. Bonsor) will be able to represent her views. As it is, quite a number of those whose lives were saved by Raoul Wallenberg came to Britain after the Second World War, and many of them went on to settle in North America and in Commonwealth countries.

Thirdly, the Church of Scotland, of which I am a member, greatly admires and respects the work carried out by Raoul Wallenberg. On a much more limited scale, Miss Jean Haining also tried to save people from being murdered in Hungary during the war. She was sent to Auschwitz, where she was murdered, and this year the Moderator of the Church of Scotland, the Very Reverend Dr. Andrew Doig, took part in the service unveiling a memorial to her in Budapest.

It is relevant that, when Raoul Wallenberg went to Budapest, his mission was known to the British Government who even supplied him with names of British citizens and contacts so that he could protect them.

I turn to Raoul Wallenberg's fate. On 16 January 1945 the Soviet Deputy Foreign Minister informed the Swedish ambassador in Moscow that the Russian military authorities had taken measures—as he described it—to protect Raoul Wallenberg and his belongings. On 8 March 1945 the Russian-controlled Kossuth radio broadcast that Wallenberg had been murdered. On 18 August 1947, the Deputy Foreign Minister, Andrei Vyshinski, said that Raoul Wallenberg was not in the Soviet Union and was unknown to the authorities. Vyshinski suggested that he had probably died in Budapest in 1945. That was untrue, as Soviet authorities later admitted.

Wallenberg was seen by a large number of witnesses, and in 1957 the Soviet Deputy Foreign Minister Andrei Gromyko wrote that a search of prison archives had revealed a hand-written report dated 17 July 1947 from the medical head of Lubyanka prison to the Minister for security services, Abakumov. The note said:

"I report that the prisoner Wallenberg who is known to you, died suddenly in his cell last night."

Gromyko said that later Abakumov was sentenced to death and shot.

Gromyko's reply to the Swedish Foreign Minister contradicted Vyshinski's earlier reply. Gromyko made it all too clear that Wallenberg was well known to the Soviet authorities, and alleged that he had been killed in 1947. since then Raoul Wallenberg has been seen by many witnesses. I have 90 pages of evidence prepared in Sweden which reveals that witnesses had seen him in Russia. Many returning prisoners of war confirmed that they had seen him. During the 1950s many more witnesses spoke of seeing Wallenberg in prison, and said that he had been interned because the Russians regarded him as a spy.

So much evidence was accumulated that in 1960 two Swedish supreme court judges assessed it and came to the same conclusion about the sightings. They said:

"The statements contain a large amount of information, the correctness of which it has been possible to check and they support each other. In our opinion, according to Swedish law, the present Report must be considered to make it probable—though it does not contain full evidence in this respect—that Wallenberg was alive at least in the beginning of the 1950s and at that time in prison in Vladimir."

The judges' considered assessment carries infinitely more weight than the unconfirmed reply of Gromyko.

In 1961 there was further evidence of Raoul Wallenberg's detention in the Soviet Union. Professor Svartz was told by the Russian professor Myasnikov that he knew of Raoul Wallenberg, who was in a mental

hospital. The Swedish Prime Minister wrote to President Kruschev, who became angry with Professor Myasnikov. The next time that Professor Svartz saw Professor Myasnikov the latter withdrew his statement and said that he did not wish to discuss the matter.

In 1978 news reached Sweden that a Russian Jew called Jan Kaplan had met a Swede in the Butyrka prison in 1975 who had been in prison for 30 years. Jan Kaplan passed that message out through several different sources, and the Swedish Government took up the matter. They were referred to Gromyko's reply, but no serious attempt was made by the Soviet Government to investigate the detailed evidence of sightings of Wallenberg.

It is significant that when the Swedish Prime Minister asked Soviet Prime Minister Kosygin to investigate all information and requested that a Swedish representative be allowed to speak to Jan Kaplan, that request was turned down. The Russian leadership gave the impression of being anxious that the facts of the case should remain hidden.

I am glad that the hon. and learned Member for Leicester, West (Mr. Janner) is with us. He led a deputation to the Soviet embassy some time ago and I understand that he received a very unsatisfactory reply. I hope that he will catch your eye, Mr. Deputy Speaker.

In those circumstances it is understandable that many of the witnesses did not wish their names to be published on the grounds that if they were there might have been serious recriminations against their families in the Soviet Union. Indeed, 1,200 pages of Wallenberg documents remain secret so that there should be no persecution of relatives in Russia.

In 1979 the American Government, with the approval of the Swedish Government, raised the matter directly with the Soviet Union. I hope that today the Minister will make it clear to the Swedish Government that he, too, will join with the American Government in giving whatever help he can to discover the whereabouts of Raoul Wallenberg and to obtain his release if he is alive. Already at the Madrid conference Britain has raised the matter in an international forum and no satisfactory reply was received. Can the Minister assure the House that the matter will not be allowed to rest? As the Swedish Foreign Minister said on 13 May 1979:

"We always assume that missing citizens are alive, until we consider that convincing proof of their death is sound. We must not give up."

Raoul Wallenburg was a person of the deepest humanity and a great man in his own right. If the Russians should ask why we are so anxious about the fate of that one man, the reply must be that even if he had not been a person of the great consequence he would still be entitled to justice and to freedom if he was alive.

I do not know for certain that he is alive. I do not even know with certainty how long he might have survived in Russian hands, although I am very much aware of the detailed evidence from witnesses to the effect that they saw him for many years after Gromyko said that he was dead. But whether he is alive or not, the struggle to draw his case to the attention of the world is of major importance to remind us, first, of the vital truth that a genuinely good man can achieve immense victories even in the most adverse circumstances, and secondly, that whatever their claims to Socialism and to justice, the Soviet Union is a country in which individuals can disappear without a trace and the full facts be systematically withheld for ever more.

By acting as a symbol of prisoners of conscience one might argue that Raoul Wallenberg continues to serve humanity as he did all his active life. Nevertheless, I very much hope that he is still alive and that our efforts might do something to secure his release. In any case, the forces of totalitarian injustice must be reminded that, try as they may, the individuals who suffer at their hands will not be forgotten.

2.42 pm

Mr. Greville Janner (Leicester, West): The House owes a considerable debt of gratitude to the hon. Member for Edinburgh, West (Lord James Douglas-Hamilton) for raising yet again the case of Raoul Wallenberg, that extraordinary hero of humanity.

In a recent visit to Hungary I met some of the 100,000 people whose lives he saved by his extraordinary bravery. Travelling almost anywhere in the world where there are survivors of Hitler's catastrophe one finds among Jewish communities people who say that it is due to Raoul Wallenberg that they now live.

It was another tragedy that he should disappear into the Soviet Union. His life and death, if there be one hereafter, are one of the great mysteries of the postwar world. We have only statements from the Soviet authorities that have been proved to be untrue, combined with a series of sightings and statements, each one of which on its own is almost unreal and unreliable, but when woven together form the cloth of reality that shows that this man is probably alive. Those who value his work and appreciate his heroism will not be prepared to accept the fact of his death unless it is proved in a way that has not so far been done.

I am sure that the House would wish the Government to do everything possible to convince the Soviet authorities that the case will never be forgotten until it is solved, to ask them for the good name of the Soviet Union to produce evidence that the family of Raoul Wallenberg can accept about what has happened to him, to release him if he is alive and to prove his death properly if he is dead.

In the recent Wallenberg hearing in Stockholm, we heard the evidence of people who loved and knew him and whose lives he saved. His case will not be forgotten in the House and I thank the hon. Member for Edinburgh, West once again for taking the opportunity to raise the matter today.

2.45 pm

Sir Nicholas Bonsor (Nantwich): I extend the personal thanks of the English branch of the Wallenberg family to my hon. Friend the Member for Edinburgh, West (Lord James Douglas-Hamilton) and indeed the hon. and learned Member for Leicester, West (Mr. Janner) for their kind words in support of his case and for raising the matter in the House today. I have little to add to what has already been said.

With the assistance of the Swedish Government, my cousin's family has striven for more than a quarter of a century by every means available to it to discover the fate of Raoul Wallenberg and, if he still lives, to secure his release. As the House will know, all those efforts have been to no avail. If indeed he lives, I trust that even now in the few closing years that may remain to him, the Russian leaders will relent, give him back his freedom and send him home.

[Sir Nicholas Bonsor]

If Raoul Wallenberg is dead, as many of us fear, and if no further word is heard as to his fate, let the Soviet leaders be warned of the consequences. Their system of government is founded on violence, nurtured and fed by human sacrifices such as his, and sustained only by fear. Until that system has been utterly destroyed and its leaders with it, the name of Raoul Wallenburg will live on in the West as a beacon and a shining example to those who follow in his footsteps and who will continue his fight for freedom and justice until they are restored in all the countries of Eastern Europe, including Russia itself, which now suffer the tyranny of Soviet rule. The Soviet leaders will rue the day they deprived Raoul Wallenberg of his liberty and trampled on the principles and standards that he represented.

2.47. pm

The Under-Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs (Mr. Malcolm Rifkind): I congratulate my hon. Friend the Member for Edinburgh, West (Lord James Douglas-Hamilton) on raising this subject today. It is particularly appropriate that we have had the benefit of the contributions not only of my hon. Friend the Member for Nantwich (Sir N. Bonsor), who is related to the Wallenberg family, but of the hon. and learned Member for Leicester, West (Mr. Janner), who participated in the hearings in Stockholm in 1981 which brought to light further information regarding the fate of Raoul Wallenberg.

It is particularly appropriate that the House of Commons, which has centuries of experience in supporting the cause of liberty and freedom, should on this occassion salute not only the memory but the achievements of Raoul Wallenberg. As my hon. Friend the Member for Edinburgh, West made clear in his eloquent speech, Raoul Wallenberg directly and indirectly helped to save the lives of up to 100,000 men, women and children. Anyone who has read the information available about his activities in Budapest in the closing days of the war cannot be other than intensely moved by the personal risks that he ran and the enormous and successful efforts that he made, the dramatic consequences of which allowed such a large number of his fellow human beings to survive at a time of great danger.

It is all the more tragic that such a man, who deserved the grateful thanks of the whole world, should have simply disappeared into the inner recesses of the Soviet prison system from which he has never emerged. His history is tragic but it is also noble in that the spirits of many thousands of people have been uplifted not only by his achievements in the closing weeks and months of the war but by the symbol that he has been for them in the years since his disappearance in 1945.

Reference has been made to the accumulating evidence and alleged sightings over the years suggesting the Raoul Wallenberg certainly survived for a considerable time after the end of the war and may even be alive today.

It is important to emphasise that two clear facts are now established beyond doubt and accepted by all who take an interest in this matter, including the Soviet Union. One is that Raoul Wallenberg, despite claims by the Soviet Union in the immediate years after the war, did survive the war. He was not killed during the last stages of that conflict, but survived for at least two years, until 1947. That is not disputed by anyone, including the Soviet Union.

Equally, it has not been disputed since at least 1957 that during at least those two years Wallenberg was a prisoner of the Soviet Union, held in Soviet prisons. It is important to emphasise that those two factors are not in doubt or in question, even by Moscow. They are important because it shifts the whole onus to the Soviet Union to satisfy the 0family of Raoul Wallenberg and the whole international community as to exactly what happened to the man who was in their control for that time, and who may still be in their control.

It is clear from the evidence that has accumulated over the period that the Soviet Union has failed to discharge that heavy onus on it, and has failed in a number of ways. It has yet to povide a satisfactory explanation of why Wallenberg was arrested in the first place. His contribution in defeating the objectives of the Nazis in Hungary was so outstanding and obvious to all who lived in Hungary at that time that for such a man to be arrested is something that requires an explanation which we have not yet properly received. The fact that it is accepted that, at the very least, until 1947 he was kept a prisoner of the Soviet Union has not been fully explained.

The assertion in 1957 by Mr. Gromyko, the Soviet Foreign Minister, that Wallenberg died in 1947 is based on an alleged piece of paper that suddenly emerged in the inner recesses of the Soviet prison bureaucracy and which, as far as I am aware, has never been authenticated, and the reliability of which we are of course not in a position to test.

The saddest aspect is that if the Soviet Union could deny any knowledge of Wallenberg's whereabouts and existence right up to 1957, what credence can we give to the assertion, in and since 1957, that he died some 10 years before that? Clearly the onus is on the Soviet Union to provide the international community and the family of Raoul Wallenberg with conclusive evidence, and it has failed to do that.

Her Majesty's Government do not know whether Wallenberg is alive. We have no firm evidence to suggest conclusively that he is alive, but equally, we have no evidence that would lead us to assume that he has died. The evidence that has emerged on frequent occasions over the years consistently points to at least the possibility that he has survived those many years of incarceration. That is important in considering this question.

My hon. Friend asked what assistance the United Kingdom Government could give. From a technical point of view, we have no strict locus, in that Raoul Wallenberg is a Swedish citizen who had no direct relationship with this country. However, we never for a moment thought that that was sufficient reason for not interesting ourselves in the case. It is a case which has shocked the conscience of the world and in which every freedom-loving Government must involve themselves and do what they can to help the Swedish Government in their efforts to secure knowledge of Raoul Wallenberg's fate and his release, if he is still alive.

We shall continue to look closely at any new evidence that may emerge and that may point to his whereabouts and fate. We have assisted the Swedish Government over the years in contacting people in this country—British citizens and others—who may have been former inmates of Soviet prison camps and who may be in a position to help the

Swedish Government in their efforts. In addition, as my hon. Friend said, at the Helsinki review conference in Madrid November 1980 the British delegate spoke in favour of the Swedish attempts to open the issue and bring pressure on the Soviet Union to clarify the circumstances and give a proper answer to the questions that have been constantly raised.

I give the unqualified assurance that we shall respond as helpfully and constructively as possible to any initiative taken by the Swedish Government in which they feel that we could perform a useful role with others in the international community in seeking a resolution of this great tragedy.

Although the background to the Wallenberg case is unique, his fate is not. Over the years, tens of thousands have disappeared in the Soviet Union. Few have had the international reputation of Raoul Wallenberg, which has maintained the interest of the world in his case, but we should not forget that the nature of the Soviet system has had consequences of the sort graphically described by my hon. Friend the Member for Nantwich.

Throughout the realm of human rights, the concepts of personal liberty and freedom which all hon. Members, whatever their political views, take for granted have been neglected in the Soviet Union. Some of the cruder brutalities of the Stalinist system have disappeared, but major erosions of the quality of life and personal liberty remain.

Perhaps the Soviet Union believed that the Western world would gradually lose interest in the fate of an individual who disappeared as long ago as 1945. Public interest in issues often fades after weeks or months and especially after years. It is remarkable that, far from interest in Raoul Wallenberg having declined over the years, the reverse is true. Interest in the man and his fate is probably greater today than at any time since the war.

The decision of the United States Congress to award Raoul Wallenberg honorary citizenship, the Stockholm conference attended by the hon. and learned Member for Leicester, West, this debate and others in many parts of the world are proof that the cause of Raoul Wallenberg, what he stands for and his achievements during his short active career as a diplomat have had a major impact.

Mr. Grenville Janner: Is the hon. Gentleman aware that it is proposed to hold a major Wallenberg exhibition in London in the autumn? Will he assure the House that if the exhibition takes place, as is hoped, under the auspices of an all-party and interdenominational group the Government will do what they can to help that exhibition and to bring forward even more evidence to commemorate the life and, if necessary, the name of a great man?

Mr. Rifkind: The Government will respond as sympathetically as they can to any new initiative, in this country or elsewhere, in which it is thought that British involvement and encouragement might assist. It is right to continue to recognise that this is primarily a matter for the Swedish Government, but we shall not hesitate to do anything that is thought to be useful or appropriate.

I thank my hon. Friend the Member for Edinburgh, West for doing the House and the issue a great service by renewing our interest. The Government believe that the fate of Raoul Wallenberg is not only a demonstration of the basic inadequacies of the Soviet system, but that, irrespective of the wider issues involved, Wallenberg as an individual made such a major contribution to a humanitarian cause and achieved so much in saving the lives of so many of his fellow human beings that we should be doing less than our duty if we did not do all in our power to discover his fate and, if he is still alive, to ensure his release, for his sake and for that of his family.

Question put and agreed to.

Adjourned accordingly at one minute to Three o'clock.

on his birthday August 4 :

chef
Pol //
Pres

Pol.I,Kiesow/bg
1982-08-19
ex t:
Kab.sekr.
ch pol I
Kiesow
Nina Lagergren

'82 AUG 13

D:r 64 A/240
P 2 Ex I

POL

SVENSK OTTAWA 1982-08-13

CABINET STOCKHOLM

240. KANADENSISKA PARLAMENTET HYLLAR RAOUL WALLENBERG PAA 70-AARSDAGEN

I KANADENSISKA HOUSE OF COMMONS UPPMAERKSAMMADES DEN 4 AUGUSTI RAOUL WALLENBERGS 70-AARSDAG. I PROTOKOLLET, SOM JUST NAATT AMBASSADEN REFERERAS HAENDELSEN PAA FOELJANDE SAETT:

''HUMAN RIGHTS. RECOGNITION OF HEROISM OF RAOUL WALLENBERG - MOTION UNDER S O 43

MR DAVID BERGER (LAURIER): MADAM SPEAKER, IN MARCH, 1944, NAZI GERMANY PARTIALLY OCCUPIED HUNGARY AND DISPATCHED ADOLPH EICHMANN TO ORGANIZE THE DEPORTATION OF THE LAST SUBSTANTIAL POPULATION OF JEWS WITHIN NAZI INFLUENCE. EICHMANN QUICKLY COMPLETED WHAT HE PROUDLY CALLED ''A DEPORTATION SURPASSING EVERY PRECEDING DEPORTATION IN MAGNITUDE'' . SOME 437,000 JEWISH MEN, WOMEN AND CHILDREN WERE SENT TO CONCENTRATION CAMPS ON 148 TRAINS BETWEEN MAY 14 AND JULY 8, ACCORDING TO A NAZI REPORT.

A YOUNG SWEDISH DIPLOMAT BY THE NAME OF RAOUL WALLENBERG, ARRIVED IN BUDAPEST IN JULY ON A RESCUE MISSION AND IN THE ENSUING MONTHS SAVED PERHAPS AS MANY AS 1000,000 PERSONS, INCLUDING MANY CANADIANS OF HUNGARIAN ORIGIN. ARRESTED IN 1945 BY THE SOVIETS, REPORTS STILL PERSIST THAT HE IS ALIVE. TODAY, AUGUST 4, WOULD BE THE SEVENTIETH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH. I THEREFORE MOVE, SECONDED BY THE HON. MEMBER FOR WATERLOO (MR MCLEAN) AND THE HON. MEMBER FOR WINNIPEG-BIRDS HILL (MR BLAIKIE):

THAT THIS HOUSE, ON THE OCCASION OF RAOUL WALLENBERG'S SEVENTIETH BIRTHDAY, RECOGNIZES HIS HEROIC DEEDS ON BEHALF OF ALL HUMANITY AND URGES THE GOVERNMENT OF CANADA TO CONTINUE ITS EFFORTS TO OBTAIN INFORMATION ABOUT HIM FROM THE SOVIET UNION.

SOME HON. MEMBERS: HEAR, HEAR'

MADAM SPEAKER: IS THERE UNANIMOUS CONSENT FOR THIS MOTION?

SOME HON. MEMBERS: AGREED.

MADAM SPEAKER: THE HOUSE HAS HEARD THE TERMS OF THE MOTION. IS IT THE PLEASURE OF THE HOUSE TO ADOPT THE MOTION?

SOME HON. MEMBERS: AGREED.

MOTION AGREED TO.

United States of America

Congressional Record

PROCEEDINGS AND DEBATES OF THE 97th CONGRESS, FIRST SESSION

Vol. 128 WASHINGTON, WEDNESDAY, AUGUST 4, 1982 No. 105

House of Representatives

HONORING RAOUL WALLENBERG

HON. TOM LANTOS

OF CALIFORNIA

IN THE HOUSE OF REPRESENTATIVES

Wednesday, August 4, 1982

● Mr. LANTOS. Mr. Speaker, on this day, August 4, 1982, Raoul Wallenberg's 70th birthday, I would like to call to the attention of my distinguished colleagues a statement made by Dr. Michael Berenbaum, executive director of the Jewish Community Council of Greater Washington, on June 22, 1982 at the interfaith tribute to Raoul Wallenberg.

Raoul Wallenberg's heroism on behalf of those oppressed during World War II shines forth as a tribute to humanity in mankind's darkest hours. It is an impossible task to properly pay tribute to Wallenberg's contributions, yet Dr. Berenbaum has so eloquently captured the light and spirit of Raoul Wallenberg in the following statement, which I commend to my colleagues:

We are gathered here to remember, to recall the acts of a man, whose courage and whose imagination illuminated a world of almost total darkness.

One rare individual, a Swedish diplomat, a junior member of the delegation decided that he could not remain a bystander. He knew and by his actions he taught us that silence in the face of evil is acquiescence, that inaction is tacit compliance if not active support of the crime. Raoul Wallenberg, who is now 70 years old, was born to a family of stature and wealth. This is not the sort of background one would expect for the champion of the downtrodden, for one who completely identified with the oppressed. Wallenberg's actions read like the story book romance of action comics. He rented buildings and flew the Swedish flag over these buildings; thus, they became extensions of the embassy, providing diplomatic immunity for the Jews warehoused in these premises. He printed passports and provided papers for additional thousands of Jews, at a period of time when one's fate depended upon identity papers; when the state would define the individual as stateless and proceed to punish and ultimately kill him as such. European Jews were then without a state and with recognized citizenship in the countries of their birth.

Sweden became the adopted homeland of these Hungarian Jews and Wallenberg's passports, their ticket, their documents for life.

So powerful is the tale of his deeds that they have entered the domain of legend. We hear of documented stories of Wallenberg chasing trains to the Hungarian border, stopping them in just the nick of time, and declaring the passengers Swedish citizens, thus rescuing these Jews from the flames of Auschwitz; an aristocratic super-man to the rescue.

Wallenberg represented the power of the imagination to determine that things could be otherwise, the commitment of a man not to stand aside and see others perish and suffer, but to use and perhaps even to abuse the powers of his office and the possibilities afforded him by his wealth to change the fate of those destined to perish. Of Wallenberg it could be said that he fought a solitary war for the Jews against a Nazi machine that fought a war against the Jews. But more than that, he dared to dream and to act in solidarity with his fellow person. He chose the path of active resistence, stretching the potentials of his office to their maximum.

We know that when the Soviets liberated Budapest in 1945, Wallenberg went to see them with a plan to restore Jews to their villages and their homes, to allow them to repossess their material belongings and resume their normal life. For his efforts, he was arrested and deported to the Soviet Union. After a prolonged delay of close to a decade the Soviet Union admitted that he was held in prison and had died there in 1948. Yet reports continue to surface, as recently as last year that Wallenberg is still alive. We must remember Wallenberg and spare no effort to free him.

We remember a man who chose to say yes to solidarity with the oppressed, who dared to dream and who used his imagination to save the lives of 100,000 men, women and children, who have in turn given birth to more life, human creativity, joy and beauty in this world.

Were we to forget, our own humanity would be diminished.●

AUSTRALIAN COMMITTEE
584 St. Kilda Road,
Melbourne Vic. 3004.

Phone (03) 51 6921,
Telex AA 32541

The Raoul Wallenberg Association
Box 16076
10322
Stockholm
Sweden

6 August 1982.

Rec. 26/8

Dear Sir/Madam,

The following is a report of the recent activities of the 'Free Wallenberg' Committee of Australia. Please disseminate the information as you see fit.

On Wednesday August 4, a delegation from the 'Free Wallenberg' Committee together with Senator Don Chipp, Leader of the Australian Democrats, Mr. Peter Falconer, a member of the Liberal Party and, a message from Senator John Button of the Labor Party went to the Embassy of the Soviet Socialist Republics in Canberra to present a petition calling for Wallenberg's release.

The petition containing over 3,500 signatures, was accepted by Mr. Michael Shourgalin, a consular official. Dr. Frank Vajda who was personally saved by Wallenberg was the spokesperson of the delegation. He handed over the petition asking for information about Wallenberg's present situation. Mr. Shourgalin, a relatively young man, stated that the official Moscow position was that of not knowing anything about a man named Wallenberg. They (the Soviets) have never had such a person, and know nothing about him. Dr. Vajda then requested that an investigation into the whereabouts of Mr. Wallenberg be mounted as he had good reason to believe that Wallenberg was in fact alive somewhere in Russia. Mr. Shourgalin merely repeated his original claim, adding that that was all he could say about the matter.

Senator Chipp then asked Mr. Shourgalin to pass on to the Ambassador a request for a reply to his letter to the Ambassador. Mr. Shourgalin informed Senator Chipp that the Ambassador was currently in Moscow and would be until September. Senator Chipp told Mr. Shourgalin that he didn't care where the Ambassador was; he just wanted an answer to his letter. As the Ambassador was guest in our country (Australia) it was a matter of pure politeness of him to grant Senator Chipp the courtesy of acknowledging his letter. Mr. Shourgalin assured Senator Chipp that he would convey those sentiments to the Ambassador.

Senator Chipp went on to point out that the delegation was a broadly-based one representing all three Australian political parties, and that the request forwarded by the delegation was one which enjoyed much public support. Senator Chipp demanded an answer to the question concerning the whereabouts of Raoul Wallenberg to which Mr. Shourgalin replied that he couldn't say any more about the matter.

The delegation then left the Embassy.

Later that day, Senator Chipp was speaking to the National Press Club, a speech which was broadcast live nationally. At the end of his speech Senator Chipp raised the issue of Wallenberg, concluding his speech with the words "I urge all Australians to join in the efforts to secure his release from Soviet prison by maintaining and increasing the pressure

on the Soviet Embassy in Canberra to act." The Wallenberg issue did arouse some interest amongst the media representatives. Mention was made of it on the 11.00pm ABC radio news that night, and a small article appeared in the Canberra Times.

Later that afternoon Dr. Vajda, Danny Ungar and Karen Schiff met with Ms. Brita Grainger, Information Officer of the Swedish Embassy. She was a sympathetic lady who assured us that Sweden was doing all in its power to bring pressure to bear upon the Russian government to release Wallenberg. Danny Ungar asked her to ask the Ambassador to raise the matter in The Hague, a step which has never previously been taken. Ms. Grainger replied that she would ask him to do that, but that it would be more effective if Mr. Ungar were to write to the Ambassador himself, requesting formally that this be done.

All in all, the venture was a success thanks largely to Senator Don Chipp and his extremely helpful staff.

The next thing that the Committee will be doing is trying to get Raoul Wallenberg made an honorary Asutralian citizen. Apparently this is unprecedented in Australia. He has already been made an honorary American citizen only the second person to be so honored; the other one being Sir Winston Churchill. The 'Free Wallenberg' Committee will continue to lobby members of parliament to achieve this short-term goal.

As well, we are asking local councils to recognize Wallenberg and his achievements in some way - either by naming a street after him, planting a tree in his honour, or in some other appropriate way noting him.

Also the suggestion has been put forward to compile an anthology of reports from people who were personally saved by Wallenberg and to have the anthology published.

I will keep you informed of developments as they happen.

Yours sincerely,

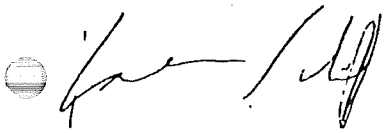

Karen Schiff.
('Free Wallenberg' Committee member)

GP 16/1 80

Nytt vittne: Wallenberg levde 1978!

Raoul Wallenberg levde i rysk fångenskap så sent som i maj 1978! Det säger ett vittne, som den nationella amerikanska Wallenberg-kommittén presenterar vid en presskonferens i Kalifornien i morgon, på Wallenberg-dagen, då det är 35 år sedan han greps av ryssarna i Budapest. Vittnet påstår, att han vid en fest i Moskva hos en högt uppsatt KGB-officer och fånglägerchef i Gulag, hört denne säga mellan skål och vägg, att han i sitt läger hade en fånge, som försökt komma ut ur Sovjetunionen i 34 år.

FORTS. PÅ SIDAN 27 B

Det är nu 35 år sedan Raoul Wallenberg försvann in i det sovjetiska fängelsesystemet.

FORTS FR FÖRSTA SIDAN

Vittnet emigrerade till Israel våren 1979. Han har sin familj kvar i Sovjetunionen och har krävt att få vara anonym.

Vittnet säger, att KGB-officeren tillhörde hans bästa vänner i Moskva, och att yttrandet om "svensken" kom vid en informell fest och efter det att värden druckit ett par glas vin. Vittnet reagerade inte för uppgifterna förrän efter sin emigration, då han i Israel läste i pressen om Raoul Wallenberg och de nya uppseendeväckande uppgifter som den ryske medborgaren Jan Kaplan givit. Kaplan hade skrivit ett brev till sin dotter i Israel och påstått, att han 1975 i ett moskvafängelse träffat en svensk som suttit fängslad i Sovjet i över trettio år. När Kaplans uppgifter offentliggjordes fängslades han och han finns nu i Gulag.

Det nya vittnet kopplade omedelbart sitt samtal med KGB-officeren till Kaplans uppgifter, kontaktade den svenska israelambassadören, "Befria — Wallenberg"-kommittén och israelisk säkerhetspolis.

☐ Trovärdigt

— Vi har känt till den amerikanska utredningen sedan den påbörjades i höstas men inte velat ge några tillkännagivanden förrän vi fått absoluta garantier för vittnets trovärdighet, säger i justitierådet Ingrid Gärde-Widemar, som är ordf. i den svenska Wallenberg-föreningen. Vittnets utlanden är emellertid enligt de rapporter vi hittills fått synnerligen tillförlitliga och stöder Kaplans redogörelser.

— Vi hade tänkt presentera det nya vittnet vid den hearing vi anordnar tillsammans med Sacharov-kommittén i maj. Nu kom den amerikanska kommittén före med sin utredning, och ju snabbare den kunde offentliggöras desto bättre

— De nya vittnesmålen är kollossalt starka, säger Ingrid Gärde-Widemar. Ordföranden i den amerikanska Wallenbergkommittén, Lena Björck-Kaplan, påstod vid sitt besök i Sverige i julhelgen, att hon är övertygad om att de nya uppgifterna är riktiga. Med alla de vittnesuppgifter vi nu har, anser vi det bevisat att Raoul Wallenberg levde 1975. Vi har ingen anledning tro att han skulle ha dött sedan dess.

☐ Pinsamma

— De ideligen uppdykande nya vittnesmålen om Raoul Wallenberg är synnerligen pinsamma för Sovjetunionen. Många vittnen kommer att della vid den stora överläggning som vi håller tillsammans med Sacharovkommittén i maj, då vi bland deltagarna har bla har Simon Wiesenthal, Gideon Haussner, den franske nobelpristagaren i medicin André Woff och den engelske parlamentledamoten Greville Janner, ordförande i den brittiska Wallenberg-kommittén. Mot bakgrund av det omfattande material som då läggs fram, skall vi överlämna en petition till ryska ambassaden. Vi nämner inte vittnenas namn. Det räcker att säga "övertygande vittnesbevisning visar att Raoul Wallenberg ännu är i livet".

— Pressen på ryssarna är nu så stor att de inte längre kan underlåta att göra någonting. Inför Olympiaden måte de visa, att de delar västvärldens uppfattning om de mänskliga rättigheterna. Fallet Raoul Wallenberg är inte någon prestigefråga. Detär en rent humanitär angelägenhet, Wallenberg är en symbol för de mänskliga rättigheterna.

— Ryssarna har förnekat Wallenberg i så många år nu, att de motat in sig själva i en prestigevrå som de har svårt att ta sig ur. Det kommer att fordras smidig diplomati och att nya besluts-

stark på Sovjet inför OS

fattare säger ja där andra har sagt nej. Vi måste undvika en maktkollision. Ärendet är oerhört och accelererat känsligt.

— Det nya vittnesmålet väcker förhoppningar och möjlighet att gå vidare på högsta ort. Det är svårt att få fram bevisning från de ryska fängelserna. Här har vi spontana uppgifter, säger Ingrid Gärde-Widemar.

Den svenska Raoul Wallenberg-föreningen som bildades i augusti förra året har blivit en folkrörelse. Föreningen har redan 3 000 medlemmar.

— Vi uppmanar alla att bli medlemmar och stödja oss genom uttalanden. Det är genom massverkan vi kan påverka ryssarna. Raoul Wallenberg försvann för 35 år sedan. Han är 67 år. Hans öde är en tragedi och det är en världsangelägenhet att vi engagerar oss i det ödet.

Lillemor Stridsberg

— De nya vittnesmålen är kollossalt starka, säger Ingrid Gärde-Widemar.

Sekreterare

Götaholms BK: trän. saml. lokalen 17.

Mölndals BK: Trän. Broslättsskolan 18.

FK Herkules: Anm. till Björkehov och Karolinerloppet senast 1 dag. Torsd. 18 gymnastik- och motionsträn. H-gården.

IK Stern: Anm. Trollhättans elljus sen. 17/1 Sternstugan. Anm. Holmenkollen sen. 17/1 tel. 25 26 05 ell. 84 31 68.

Kortedala BK: trän. saml. Bergsjövallen 19.30.

BK Slottshov—Hovås: Samtl. spelare trän. i dag, saml. 17.30 Ruddalen.

Tynnereds IS: A-jun. match saml. 19.30 Rambergshallen. A-pojk match saml. 17 Ullevi.

RM 69: Trän. torsd. Bergsjövallen 17. Årsmöte lokalen sönd. 12.

Överås BK: trän. omkl. Nya Ullevi 18.45.

IFK Mölndal: Herrsen. trän. 17.30 Omkl. Abyskolan lörd. trän. 9. Gärdesplan omkl. Abyvallen.

HIBK: Dagens trän. inställd. Trän. torsd. 18.45 i Toleredsskolan.

Utbynäs SK: damer trän. saml. klubbhuset 18.

AIF Göteborg: Fotbollssekt. trän. 17/1, saml. omklädningsrummet Skatås 18.00.

IK Virgo: Trän. i dag, saml. Johannebergs klubbhus 19.30. Årsmöte fredag lok. 19.

Nylöse AIS: Sen. fotbollsträn. saml. gården 17.30. Årsmöte onsd. 6/2.

Ellsedals IS: Årsmöte fred. 19 lok.

Sandarna BK: Samtl. medl. möte fred. 19 klubbhuset.

Tolereds AIK: Gymnastik 17.45 Toleredsskolan. Löpträn. torsd. 17.30 Tuve Motionscentral.

GKIK: Friidrottssekt. Årsmöte torsd. 17/1 19 Slottsskogsvallens konferensrum.

Guldhedens IK: Årsmöte 28 jan. 19.30 Forum Dr Fries torg.

Friluftsfrämjandet: Fjällinf. inför vinterlov 19 Gropen, Vallhamra fritidsgård. Arr.: Parille lokalavd.

DIV. II VÄSTRA

Hovås—KFUM Borås 146—53
Varberg—Grön 91—94
Mash—Kvarnby 82—81
Lundby—Narva 114—74
Länghem—Kinna 74—119

Kinna	10	9	1	1043—	820	18
Kvarnby	10	8	2	811—	648	16
Hovås	10	8	2	918—	663	16
Grön	10	6	4	916—	814	12
Mash	10	6	4	966—	815	12
Lundby	10	4	6	890—	870	8
Varberg	10	3	7	771—	1017	6
KFUM Borås	10	3	7	682—	872	6
Länghem	10	2	8	806—	1025	4
Narva	10	1	9	655—	914	2

Storstockholmstribunal i vår mot ryska fängelser:

IDROTTSFOLK!

KRÄV RAOUL WALLENBERG UTLÄMNAD INNAN NI RESER TILL OS I MOSKVA!

maj hålls i Stock-
olm en stor tribu-
al som fastställer
tuationen i ryska
ngelser och
entalsjukhus.
ittnen från hela
ärlden deltar. Na-
stjägaren Simon
Viesenthal och
ichmann-rätte-
ångens åklagare
Hideon Hausner
ite erar som
rdförande.

/ ERIC SJÖQUIST
OTO: BERTIL JIGERT

□□ Den 22 maj 1951 age-
le Ingrid Gärde Widemar of-
ntligt i fallet Raoul Wallen-
rg. Hon fick då som ledamot
riksdagens andra kammare
ar på en interpellation i ären-
t av utrikesminister Östen
ndén. Enligt riksdagsprotokol-
sade Ingrid Gärde Widemar
ind annat att det förekom
pgifter om att utrikesdeparte-
entet *"inte visat erforderlig*
ergi för att skapa klarhet
er hans (Raoul Wallenbergs)
svinnande och bringa honom

Ingrid Gärde Widemar, ny ordförande i Raoul Wallenberg-föreningen, agerar på nytt: – Trettiofem år i ryska fängelser är nog. Nu vill vi att ryssarna redovisar alla handlingar.

undsättning". På åhörarläktaren satt Raouls mor Maj von Dardel.

I dag, tjugonio år senare, är Ingrid Gärde Widemar tillbaka i offentlighetens ljus med nya aktioner för att söka skapa klarhet i fallet med den till Sovjet år 1945 bortförde svenske Budapest-diplomaten och juderäddaren. Advokaten, riksdagsledamoten under två årtionden och vårt första kvinnliga justitieråd är ordförande i styrelsen för den svenska Raoul Wallenberg-föreningen. Hon har efterträtt professor Nanna Svartz, som var ordförande i interimsstyrelsen.

Ingrid Gärde Widemar har bland annat redan sett till att den under förra året bildade Raoul Wallenberg-föreningen genom sin styrelse gjort hänvändelser till Sovjets statschef Leonid Brezjnev, utrikesminister Andrej Gromyko och hemliga polisens (KGB:s) chef Yuri Andropov.

Ingrid Gärde Widemar säger:

– Vi noterar i våra skrivelser att det är tillräckligt att Raoul Wallenberg suttit 35 år i ryska fängelser, att han i första hand skall frisläppas och i andra hand att ryssarna redovisar alla handlingar som de har om honom.

– Vi framhåller att vi fått en övertygande bevisning om att Raoul Wallenberg alltjämt lever och att de ryska uppgifterna om att han avled 1947 i Ljubljanka-fängelset i Moskva är felaktiga. Vi skriver också att

Till Stockholms rysstribunal: fr v nazistjägaren Simon Wiesenthal, åklagaren vid Eichmann-rättegången, israelen Gideon Hausner och Wallenbergvittnet Abraham Kalinski.

ı folket inte nöjer sig med yska besked och att det bildats en förening i Sve- m skall arbeta för att få Wallenberg utlämnad det bildats liknande för- · i bland annat Amerika, d, Israel och Frankrike. i anser att den här saken bli uppklarad före olym- i Moskva i sommar. Rys- ıåste visa att de fullföljer aganden enligt Helsing- alet beträffande återför- ıv familjer och vi begär de skall ta emot idrotts- ån hela världen måste de följa FN:s stadga om iga och rättigheter. [in personliga önskan är ıttsmän ställde sig bakom av och inte deltog i olym- i Moskva med mindre än oul Wallenberg blir ut- l för detta idrottseveneid Gärde Widemar sat- flera aktioner just före aden. Bland annat skall · hearing hållas beträf- allet Raoul Wallenberg. rrangeras i samarbete ıternationella Sacharov- ttén och hålls i Folkets ıtockholm 2–3 maj i år. Gärde Widemar räknar t det skall komma 10–15 och experter. [ed experter menar vi så- ım kan vittna om hur det ka fängelser och mental- ;. utom deltar en interna- panel på 10 personer, som skall korsförhöra vittnena och experterna.

Utrikesdepartementet inbjuds att sända representanter men de skall inte aktivt delta i hearingen.

– UD och Raoul Wallenberg-föreningen arbetar parallellt och jag vill framhålla att vårt samarbete med UD är bra, säger Ingrid Gärde Widemar.

Bland vittnen som kallas till hearingen i Stockholm är följande:

● Polacken Abraham Kalinski, 62. Han har uppgett att han ett 20-tal gånger såg Raoul Wallenberg på rastgården i Vladimir-fängelset åren 1956–1958, då Kalinski satt i detta fängelse. Det var Kalinski som i december 1978 berättade för svenska UD-representanter att han fått reda på att en ryss vid namn Jan Kaplan år 1975 i Botyrka-fängelset utanför Moskva träffat en svensk, vilken sagt att han suttit i olika ryska fängelser i 30 år. Den svensken antas ha varit Raoul Wallenberg.

● Jan Kaplan, 66, antikhandlare. Han antas just nu sitta i ett ryskt fängelse eller fångläger. Styrelsen för den svenska Raoul Wallenberg-föreningen kräver att Sovjet skall låta Jan Kaplan få komma till hearingen. När Jan Kpalan blev frigiven från Botyrka-fängelset 1977 berättade han för sin dotter Anna Bilder, som bor i Israel, om sitt möte med svensken. Sedan detta blivit känt arresterades Jan Kaplan på nytt i Sovjet.

● Anna Bilder kommer att inbjudas till hearingen i Stockholm om arrangörerna inte lyckas få ut Jan Kaplan från Sovjet.

● Den ryske dissidenten Juri Below, som kom från Sovjet till Österrike i november förra året efter flera år i ryska fängelser och mentalsjukhus. Below har lämnat uppgifter till svenska UD om att en fängslad amerikansk kommunist, Cecil Stowner, skulle ha träffat och talat med Raoul Wallenberg i Botyrka-fängelset. Den exakta tidpunkten är inte känd. Below talade med Stowner innan denne sedermera avled i cancer.

● En sydeuropé, som i hela 35 år vistats i ryska fängelser och fångläger och som fick lämna Sovjet i augusti 1978. Raoul Wallenberg-föreningens styrelseordförande önskar inte nu lämna ut namn på vederbörande eller dennes nationalitet. Men hon hoppas att mannen skall ställa upp på hearingen och berätta hur man kan överleva 35 hårda fångår i Sovjet.

● Professor Nanna Svartz, som i början av 1960-talet talade med en rysk kollega (hjärtspecialist) i Moskva, vilken uppgav att Raoul Wallenberg då befann sig i livet på ett mentalsjukhus. Den ryske läkaren tog senare tillbaka detta och förklarade att alltsammans var ett misstag. Den svenska regeringen (under Erlander) trodde på Nanna Svartz uppgifter och krävde i en skrivelse till de ryska myndigheterna att få sända över en läkare för att hämta hem Raoul Wallenberg. Ryssarna svarade – som tidigare – att svensken avlidit 1947.

Som alternerande ordföranden vid hearingen räknar arrangörerna med att få den kände nazistjägaren Simon Wiesenthal, den engelske parlamentsledamoten Greville Janner och den israeliske parlamentsledamoten Gideon Hausner, vilken var åklagare i Eichmann-rättegången.

Bland experterna hoppas man bland annat få med den franske Nobelpristagaren i medicin André Woff och avhoppade sovjetiska psykiatrer, som kan rutinen i sovjetiska fängelser och mentalsjukhus.

Vidare skall amerikanska senatorer, som starkt engagerat sig i fallet Raoul Wallenberg, inbjudas. Bland dessa märks främst Clairbon Pell och Frank Church (utrikesutskottets ordförande).

Den svenska Raoul Wallenberg-föreningen hade i slutet av 1979 cirka 3 000 medlemmar.

– Vi har fått ett enormt gensvar. Och dagligen får vi nya ledtrådar till nya vittnen, deklarerar Ingrid Gärde Widemar. □

FOTNOT:
Eric Sjöquist är medarbetare i tidningen Expressen och har under många år följt utvecklingen i affären Raoul Wallenberg. År 1974 utgav Bonniers Förlag hans bok "Fallet Raoul Wallenberg".

- Jag delade rum med Wallenberg

Foto: SVEN NÄCKSTRAND

— Lägerledningen trodde honom först inte när han sa att han var sjuk. Asjir Hanukajev berättar förbryllad sin unika berättelse för Expressen, berättelsen om när han träffade Raoul Wallenberg i Sibirien för snart elva år sedan.

■ ■ TEL AVIV (Expressen). — I fyra dagar delade jag sjukrum med Raoul Wallenberg. Vi blev vänner. Vi kramade och kysste varandra när vi skildes åt.

■ ■ Så berättar Asjer Hanukajev, sovjetisk invandrare i Israel, om sitt möte med den försvunne svenske diplomaten för tio år sedan.

Raoul Wallenberg fördes 1945 till Sovjetunionen. Om han lever i dag är han 70.

Nya vittnet berättar om mötet 1972

Hanukajev var på väg öster ut, mot Sibirien, och Wallenberg väster ut när de möttes på fängelsesjukhuset i Sverdlovsk i mars 1972. Svensken låg på en bår och den sovjetiske juden på en sjukhussäng.

— Hans mage och kinder var alldeles uppsvullna. Han berättade att han hade problem med vatten i magen, säger Hanukajev, 65, till Expressen.

Enkel bostad

Vi träffar honom i hans enkelt inredda tvårummare i Or Akiva, ett litet grått samhälle med stort inslag av nya invandrare ute på den israeliska landsbygden. Där har han bott sedan han utvandrade till Israel för fem år sedan, nyss frisläppt från ett sibiriskt läger.

Där finns en säng, ett par stolar och ett bord. En samovar, den klassiska ryska tekokaren, står på hedersplats i rummet.

Den lille, orakade mannen sitter på sin säng och berättar. Han verkar en smula förbryllad över det stora intresset för Wallenberg och vill hellre tala om sitt eget dramatiska liv.

Han fattar inte riktigt all denna uppståndelse sedan han i förbigående råkat avslöja för en vän att han träffat Wallenberg.

Deras möte i sjukrummet började en smula trevande.

— Jag är från Sverige, sade Wallenberg.

— Jag är från Kaukasus, sade Hanukajev, som kommer från staden Baku vid Kaspiska havet.

Förtroende

De småpratade en stund innan Hanukajev berättade att han var jude och hade fängslats för "sionistisk verksamhet". Svensken fattade då förtroende för sin rumskamrat och svarade:

— Det var just för att jag räddade judar som jag kastades i fängelse. Jag är svensk diplomat.

Sedan presenterade sig de båda patienterna för varandra med sina namn.

— Wallenberg talade om hur han räddat judar undan Hitler och hur han till och med lyckats få ut en del från läger. Jag minns att han nämnde ett östeuropeiskt land, men inte vilket, säger Hanukajev, som inte är medveten om den stora uppmärksamheten kring namnet Wallenberg under senare år. Han förstår bara ryska och sitt eget kaukasiska språk och följer inte den israeliska pressen.

Svårt sjuk

En liten grannpojke, som också kommit med sin familj från Sovjet nyligen, tolkar samtalet från ryska till hebreiska.

— Wallenberg berättade att han närmast kom från lägret Komi i Sibirien. Han hade arbetat i gruvor och varit på många platser tidigare. Han hade blivit slagen.

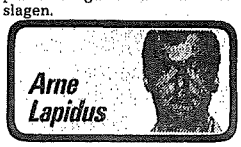

— Lägerledningen trodde honom inte först när han sa att han var sjuk. Först när han svullnade upp, förflyttades han till fängelsesjukhuset i Sverdlovsk. Nu hoppas han komma till "bättre" läger i fortsättningen.

Asjer Hanukajev förklarar att han inte minns så många detaljer från deras samtal. Dels var han själv svårt sjuk, dels hindrades de av fångvaktarna. Vid ett tillfälle kom en vakt in i rummet och förbjöd dem att tala med varandra. De hölls under ständig uppsikt genom titthålet i dörren.

Avskedet

Efter fyra dagar fördes Hanukajev vidare öster ut mot "sitt" läger i Sibirien.

— Vi tog ett ömt farväl av varandra, säger han.

Hanukajev hade aldrig tidigare hört talas om Raoul Wallenberg, som han beskriver som blek och nästan helt flintskallig. Inte heller senare under sina fem år vid invalidlägret Tumien hörde han någon nämna den mystiske svensken.

Den lille vänlige mannen på sängkanten gör ett trovärdigt intryck. Till skillnad från många andra sensationella "vittnen" i fallet Wallenberg verkar han inte vara ute efter personlig vinning och publicitet.

Utrensing

Han tar av sig kepsen och berättar om sitt eget liv. Han var soldat i Röda armén under andra världskriget och skadades svårt under striderna på den finska fronten. 1948 dömdes han till sex års fängelse under Stalins allmänna utrensning av judar.

Han släpptes 1953 efter diktatorns död och återvände till sin hemstad Baku.

1957 kom en israelisk delegation till den stora internationella ungdomsfestivalen i Moskva. Hanukajev reste dit och visade stort intresse för Israel.

1971 ansökte han om utresetillstånd till Israel. Han fick avslag och dömdes i stället till fem års internering i läger. Svårt sjuk placerades han i ett läger för invalider.

Nämnde mötet

Det var på väg dit som han mötte Raoul Wallenberg i mars 1972.

Häromdagen nämnde Hanukajev för en gammal vän mötet med Wallenberg. Det uppmärksammades helt kort i lokaltidningen "Sheva" i veckoslutet och spreds sedan vidare.

Hanukajev ser dåligt sedan han skadats i ögat under ett bråk i lägret. Han blev angripen för att han försvarade Israel mot den sovjetiska propagandan.

— Jag är inte religiös, men jag har alltid varit en nationellt medveten jude, säger han.

EN SENSATION — OM DET ÄR SANT . . .

Av ERIC SJÖQUIST

■ ■ Den sovjetiske juden Asjer Hanukajev är den senaste i raden av vittnen i det gåtfulla dramat om Raoul Wallenberg. I fem år bar Hanukajev på hemligheten att han träffade och talade med den svenske diplomaten år 1972 i ett fängelsesjukhus i Sverdlovsk.

Omedelbart träder några frågor i förgrunden:

• Hur kunde Hanukajev få så nära kontakt med en så "exklusiv" fånge som Wallenberg? Enligt den sovjetiska fängelserutinen hölls Raoul Wallenberg isolerad — utom räckhåll för direktkontakt med medfångar.

Inga svar

• Hur kunde fängelseledningen i Sverdlovsk tillåta att Hanukajev fick se Raoul Wallenberg ligga på en bår, sjuk? Och hur kunde KGB tillåta Hanukajev att lämna Sovjet för att bosätta sig i Israel efter detta unika möte med svensken?

Dessa frågor har i dag inga svar.

Den svenske ambassadören i Israel, Torsten Öhrn, kommer i en utförlig rapport till svenska utrikesdepartementet att redogöra för Hanukajevs vittnesmål.

Det finns emellertid flera exempel på att vittnen avfärdats som icke trovärdiga. De har efter ingående undersökningar "sorterats bort" som personer som velat tjäna pengar eller skaffa sig publicitet på Wallenberg eller rent av varit utsända av Sovjet i ett syfte som svenska UD inte kunnat finna någon godtagbar förklaring till.

Inga uppgifter

I fallet Hanukajev finns ännu inga uppgifter om hans trovärdighet. Den svenska ambassaden i Tel Aviv har inte hunnit forska i detta.

År 1979 framträdde en polskfödd jude med en berättelse om att en Moskvabo, Jan Kaplan, skulle ha träffat en svensk fånge, Raoul Wallenberg, så sent som 1975. Kaplan är dock alltjämt ett helt okänt namn i oppositionella kretsar i Moskva.

Resultatet av berättelsen blev emellertid en svensk not till den sovjetiska regeringen. Moskva har dock hela tiden hävdat att Raoul Wallenberg avled i ett fängelse i Moskva 1947. Inga vittnesmål har förmått Sovjetunionen att ändra uppfattning.

Om Hanukajevs vittnesmål är äkta så är det en sensation.

Men om den sensationen kan bekräftas är i dag osäkert, hur trovärdigt Hanukajev än framträtt för massmedia.

********** AKTUELLT FRÅN RAOUL WALLENBERG FÖRENINGENS GÖTEBORGSDISTRIKT **********

Ett nytt vittne som har träffat Raoul Wallenberg i Sverdlovsk 1972 har trätt fram i Israel. Detta är en av de intressantaste händelserna på länge när det gäller att skapa klarhet i Raoul Wallenbergs öde. I de kopierade Expressen-artiklarna ges bra information.

Premiär för Raoul 12 februari. Intima teatern i Malmö sätter upp teaterpjäsen Raoul - som handlar om Raoul Wallenberg. Lars Humble spelar huvudrollen som Raoul. Adolf Eichmann spelas av Anders Hallström. Eric Åkerlund har skrivit pjäsen som får världspremiär i Malmö. Om intresse finns ordnar föreningen en resa till någon av föreställningarna. Intresserad? Kontakta Eric Bergh på telefon 46 49 12.

Nytt TV-program om Raoul Wallenberg. TV 2 visade 8 januari ett västtyskt program om Raoul Wallenberg. Från början var det avsett att sändas 17 januari - på årsdagen av hans försvinnande.

Särskild förbön i Domkyrkan. I samband med högmässan 11.00 i Domkyrkan söndagen 16 januari hålls särskild förbön för Raoul Wallenberg. Domprost Sjögren har skrivit en speciell bön.

Telegram till Bresjnev och till Sovjetunionens ambassadör i Stockholm sändes i samband med Raoul Wallenbergs 70-årsdag från föreningen i Göteborg.

Nye partichefen Andropov har från Göteborgsdistriktet fått namnlistor med krav på Raoul Wallenbergs frigivning. Kopior har sänts till utrikesminister Gromyko.

Årsavgiften 25 kronor betalas in till postgiro 8 43 10 - 2. Även andra bidrag är välkomna.

Nya vittnet säker när han fick se bilden

TEL AVIV (Expressen). — Det är hans ögon. Det är den mannen jag träffade i Sverdlovsk 1972, utbrister Asjer Hanukajev när han för första gången får se en tydlig bild av Raoul Wallenberg.

■ Han är helt säker på sin sak. Han snyftar av rörelse och kysser det kända ungdomsporträttet av den svenske diplomaten.

Hanukajev kan inte slita sig från fotografiet, som Expressen har med sig till honom på måndagen. Han vill behålla det.

Han tänker rama in det och sätta upp det på väggen hemma i Or Akiva, ett litet samhälle sex mil norr om Tel Aviv.

— Han var inte lika vacker som på bilden när vi möttes. Han hade tappat nästan allt sitt hår. Men det är samme man, fastslår Hanukajev.

Han avslöjar också nya detaljer om sitt möte med Wallenberg. Svensken var klädd i randiga fångkläder — ett tecken på att han tillhörde den "farligaste" klassen av fångar.

— Svensken berättade att han led av urinbesvär. Jag såg hur han var uppsvullen. Han var svag och jag hjälpte honom att äta.

Varnades av vakterna

— Han sa att han hade varit på många platser, bland annat i Komi och i Jakutsk. Han hade arbetat burangruvor.

— I fyra dagar låg vi sida vid sida [illegible] tystnad.

Sverdlovsk. Det var förbjudet att prata. Vakterna varnade oss. Men vi viskade och småpratade, speciellt på natten.

Efter fem år vid läger i Sibirien släpptes Hanukajev 1977 och fick tillstånd att utvandra till Israel. Under alla dessa år har han tigit om sin stora hemlighet. Varför?

— Jag var orolig för mina barn som är kvar i Sovjet. Jag ville inte skada dem. Men nu är jag gammal och sjuk. Jag vill inte riskera att ta hemligheten med mig i graven, säger den 65-årige sjukpensionären.

För ett par år sedan såg han en artikel om fallet Wallenberg i en rysskspråkig israelisk tidskrift. Då berättade han för en son som följt med till Israel att han träffat svensken. Men också sonen bevarade hemligheten.

Häromdagen bröt han sin tystnad. Då hade han efter fem års febrilt sökande äntligen lyckats hitta en gammal vän, David Sorek, som hjälpte honom ta kontakt med en reporter.

Svårt sårad under kriget

Asjer Hanukajevs eget liv har varit fyllt av umbäranden. Han föddes 1918 i staden Kuba i Sovjetrepubliken Azerbajdzjan. Fadern var matthandlare men förlorade alla sina tillgångar till den bolsjevikiska revolutionen.

Familjen talade ryska och tat, ett slags iransk dialekt som talas av många judar i Kaukasus. Det är alltjämt det enda språk Hanukajev förstår.

Han deltog som soldat i Röda armén i finska vinterkriget 1939. Fyra år senare sårades han svårt i striderna mot tyskarna i Ukraina.

Efter kriget arbetade han som frisör i en stad nära Baku vid Kaspiska havet.

— Jag var mycket uppskattad i mitt yrke. Mitt största ögonblick var när jag fick raka president Kalinin, som kom på besök till min hemstad.

— Alla partifunktionärer och militärer i trakten var mina kunder. De var ofta antisemiter och vi grålade öppet om judarnas roll.

1948 anordnade han en fest för att fira staten Israels grundande. Han greps senare, anklagades för "sionistisk verksamhet" och dömdes till sex års arbetsläger i Sibirien. Han blev fri efter Stalins död 1953.

Fängslades flera gånger

Efter sitt möte med den israeliska delegationen i Moskva 1957 fick ha problem med den hemliga polisen KGB. Han förhördes och fängslades gång på gång anklagad för "antisovjetisk verksamhet".

1971 tog han flyget till Moskva, där han tänkte höra sig för om möjligheten att utvandra till Israel.

— På planet träffade jag en judisk grupp från utlandet. Jag började fråga om läget i Israel. Men det visade sig att jag talat med deras sovjetiska eskort.

Beredd vittna när som helst

— På flygplatsen i Moskva väntade polisen. Jag dömdes till ytterligare fem år i Sibirien för antisovjetisk verksamhet.

På väg till lägret i Tumien mötte han svensken som presenterade sig som Raoul Wallenberg på sjukhuset i Sverdlovsk.

— Jag är beredd att vittna om vårt möte när som helst och inför vem som helst, säger han.

Svenska ambassaden i Tel Aviv hade ännu på måndagskvällen inte fått några instruktioner från UD i Stockholm. Vanligen sänder UD ut sina egna Wallenberg-experter för att förhöra nya "vittnen".

...ya dokument om Raoul Wallenberg frisläppta:

...ldsbeskedet från Sovjet ...n tilltro i regeringen

...förefaller sannolikt att Wallenberg är död, ...utrikesminister Östen Undén i ett internt ...papper efter Sovjetunionens förklaring 1957. ...oul Wallenberg hade avlidit i ett Moskva- ...e tio år tidigare.

...0 sidor ur ...arkiv om ...-1970 sor... ...egering... ...licering, ...för första ...därmed ...h utrikes- ...sovjetled- ...g. Hittills ...ävdats att ...ngen var ...Vallenb... ...ionen ka...

...rda hand- ...å som var ...bergfrågan ...resignerad ...ska beske- ...och upp- ...tan fanns i

...röjsmål

...ir att Un- ...örsiktighet ...nål i hand- ...skva. Lika ...ir dåvaran- ...aren Arne ...a ledning ...e spår som ...diskuterade ...ns ram för

...a 25 febru- ...efter det ...edet, tycks ...est laddade ...ingen. Det ...troligt" av ...chefen på ...ström, ...n ...vanliga tid- ...csam om Du ...mingen vill

...le

...s PM, som ...ljebrev ...nd för ...agning ...rev Arne ...internt ar- ...ydde starka ...a om Wal-

...relat ge ett ...sked, kunde ...letta, skrev ...n angående ...da död. Kär- ...i är säkerli- ...a till svarets

...lokumenten, ...ga volymer, ...gifter att det ...som började ...ågan inom

UD när han tillträdde 1951. Han påtalade avgörande misstag i efterforskningarna åren närmast efter att Raoul Wallenberg hade gripits av sovjetiska trupper i Budapest 1945 och beordrade en omfattande spaningsverksamhet.

Gott förhållande främst

Östen Undén förordade i stället en ytterst försiktig hållning. Bevis på direkta motsättningar mellan honom och Lundberg framkommer inte av handlingarna, men i promemorian från 1957 anger Undén sina riktlinjer:

— Huruvida Wallenberg är död eller icke har ju ej med ledning av sovjetnoten med säkerhet kunnat fastställas, skrev han. Men det förefaller sannolikt att Wallenberg är död och att detta konstaterats av sovjetregeringen vare sig för länge sedan eller i samband med den nu föreliggande undersökningen.

— Hade Wallenberg varit i livet och detta känt för sovjetregeringen, borde det ha varit mindre påkostande, mindre förödmjukande att återsända honom. Det kan ju spekuleras över andra möjligheter, t. ex. att Wallenberg är försvunnen eller att han är i sådant skick — t. ex. på grund av misshandel — att han inte kan visas upp. Det är teoretiska möjligheter men föga troliga.

— Att vidmakthålla eller bygga upp ett vänskapligt förhållande till Sovjet, i den mån detta kan ske utan offrande av viktigare värden, hör till våra viktigaste utrikespolitiska uppgifter, hävdade Undén. Vi har enligt vår mening, skrev han, inte anledning att hålla i gång ett kontinuerligt gräl med Sovjet, sedan vi nu sagt vår mening om var ansvaret ligger.

Förhör redan 1957

Arne Lundberg och hans medarbetare fortsatte emellertid ofördrutet att gräva fram nya spår och uppgifter om Raoul Wallenberg. Grälet skulle bli nästan kontinuerligt i tio år.

Mindre än en vecka efter det sovjetiska svaret 1957, till vilket Undén tycktes sätta tro i dess väsentliga besked, förhörde nuvarande kabinettssekreterare Leif Leifland, som då var attaché i Bonn, två nya huvudvittnen i det s. k. Vladimirspåret, som hävdade att Wallenberg varit i livet i början av 50-talet.

Ökande misstro

Under två månader 1957 förhördes ett 40-tal vittnen på olika platser i Europa, främst från Sovjetunionen hemvändande krigsfångar. Misstron mot det tidigare sovjetiska beskedet om Wallenberg tycks därefter av handlingarna att döma, ha ökat i Stockholm. Hösten 1958 uppgav den som mycket trovärdig betecknade schweizaren Emil Brugger, att han 1954 hade haft knackningsförbindelser med Wallenberg i fängelset i Vladimir.

Efter kontroll av Bruggers utsagor ansåg kriminalpolisintendenten Otto Danielsson, som ledde spaningsarbetet i Europa, att dennes vittnesmål hade 100-procentigt bevisvärde. Även Raoul Wallenbergs familj hävdade att det fanns bevis för att Wallenberg suttit i Vladimir på 50-talet.

En nu tillgänglig uppteckning visar dock att Wallenbergs mor, Maj von Dardel i mars 1959 fick veta att man i regeringen (Undén?) inte var beredd att anse vittnesmålen som fullt bevis. Tveksamheten torde ha präglat det hovsamma språket i en svensk anhållan en månad tidigare till Moskva om en ny undersökning.

Villrådighet i Stockholm

Efter Chrusjtjovs kalla nekande och sedan sovjetisk tystnad på en ny svensk skrivelse tycks, enligt dokumenten, villrådighet ha uppstått i Stockholm. I maj 1960 började Leif Leifland utarbeta en skrivelse från Erlander till Chrusjtjov, men trots ett tiotal utkast och kurirsändelse i slutet av året med ett av dessa till Moskvabeskickningen, överlämnades aldrig budskapet.

I stället kom de sensationella utsagorna av Nanna Svartz i början av 1961 (se nedanstående artikel). Det ändrade i ett slag hela bilden, då de inblandade genast blev övertygade om att Wallenberg verkligen levde och fanns på mentalsjukhus — även om arkivmaterialet inte klargör Undéns reaktion.

Efter sovjetledningens tjuriga dementier och envetna förhalning av Svartzaffären tycks en första skepsis om saken ha uppstått hos ambassadören Sohlman, som anses ha stått Undén nära.

Litet hopp om klarhet

Pessimismen skymtar i ett samtal som Tage Erlander hade i juni 1965 med fru von Dardel, dagen efter överläggningar i Stockholm med Kosygin. I en uppteckning sägs det att "statsministern framhöll att Kosygin enligt hans uppfattning varit helt ärlig i sina svar och att det nu sannolikt inte längre var möjligt att ens hoppas på att vinna full klarhet i fallet".

Det skulle dröja fjorton år till nästa svenska framställning till Moskva om Raoul Wallenberg. Under de sista åren av den period som täcks av de nu aktuella dokumenten förefaller resignationen ha brett ut sig i utrikesdepartementet — även om varje uppslag samvetsgrant bearbetades och tron att Wallenberg var vid liv förblev den uttalade utgångspunkten för arbetet.

I en promemoria i augusti 1967 skriver Leifland, som i dag är den inom UD som kan fallet Wallenberg bäst, om sin skepsis till ännu en vittnesuppgift: "Om Wallenberg varit i livet efter juli 1947 måste de sovjetiska myndigheterna ständigt ha haft en sak i tankarna: att så fullständigt som möjligt isolera honom från ytterverlden".

Det kan bekräftas att detta tänkande länge dominerat hos dem som har varit insatta i ärendet Wallenberg — tills helt nyligen ett mycket litet antal personer.

Det är också förklaringen till att spaningsledningen har tagit relativt lätt på diverse uppgifter om att Wallenberg har setts i arbetsläger eller i vällkända fängelser, men har koncentrerat sig på varje vittne om Vladimir, som är känt för att vara ett isolat.

'Ärendet är ju avslutat'

I ett av de sista papperen bland de 13 300 sidor som nu släpps fria, daterat 1 augusti 1969, kommer ett lakoniskt meddelande som möjligen röjer hur man i en större UD-krets bedömde fallet Raoul Wallenberg. Det är ställt från Bo Johnson vid generalkonsulatet i New York till utrikesrådet Folke Persson i Stockholm, tidigare aktiv i efterforskningarna.

"Broder. Vi har vid genomgång av äldre handlingar funnit två hemligstämplade kuvert innehållande dokument rörande Raoul Wallenberg. Handlingarna bär Din påskrift, varför vi icke omedelbart velat förstöra dem. Jag återsänder handlingarna till Dig, så att Du kan avgöra om de bör arkiveras i UD eller förstöras. Wallenbergärendet är ju avslutat och vi har knappast något behov längre av dessa dokument".

Handläggningen av Wallenbergärendet gav upphov till ständiga gräl under tio år mellan utrikesminister Östen Undén (t. v.) och kabinettssekreteraren (sedermera LKAB-chefen) Arne Lundberg. Lundberg diskuterade till och med aktioner utanför lagens ram för att få Wallenberg fri.

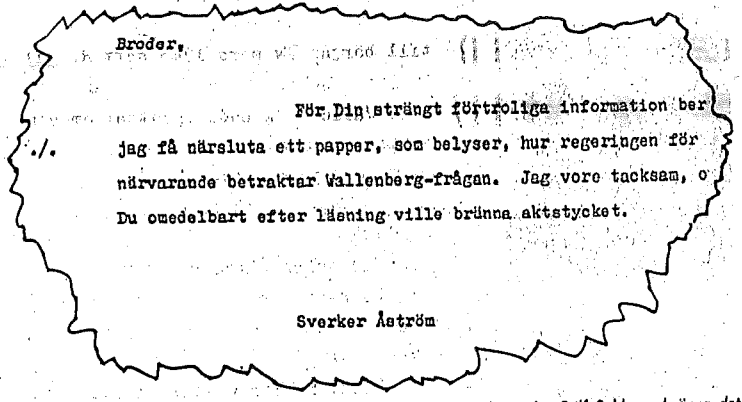

Broder,

För Din strängt förtroliga information ber jag få närsluta ett papper, som belyser, hur regeringen för närvarande betraktar Wallenberg-frågan. Jag vore tacksam, o Du omedelbart efter läsning ville brinna aktstycket.

./.

Sverker Åström

Chefen för UD:s politiska avdelning bad Sveriges Moskvaambassadör Rolf Sohlman brinna det politiskt känsliga aktstycket i mars 1957. Det gällde den PM där utrikesminister Östen Undén bl. a. hävdade att det var sannolikt att Wallenberg var död.

1 200 ...ännu u... hemlig...

1 200 sidor eller kn... 10 procent av de... framlagda mater... om Raoul Wallen... har hemligstäm... även i fortsättnir... Det uppges ha ... främst för att sk... enskilda och för att ... störa Sveriges rel... ner till främm... makt.

— Jag vill framhåll... innehållet i de hand... som jag anser tills vidar... förbli hemliga, inte ge... för en negativ kritik av... dets handläggning, ... justitiekanslern Bengt ... dahl i sin rekommen... till regeringen att ut... UD-materialet om V... berg.

Hamdahl undantog ... sidor av de 14 500 som... perioden 1950 till 1970. ... ringen satte därefter ... UD förnyad hemligs... på ytterligare 400 sidor.

— Ingenting som vi... hemligt är av central b... se för frågan Wallenb... ger UD:s kabinettssek... re Leif Leifland.

Politiska hänsyn

JK skriver att ha... uteslutit handlingar ... kan antagas att en ... ring skulle störa S... relationer till främ... makt." Beträffande e... personer "har jag sökt ... utsträckning beakta pe... säkerhet och integrit... ter det i Bengt Ha... skrivelse.

Huvuddragen av d... nu framkommer är... genom UD:s två vitbö... Wallenbergfallet 195... 1965. Dessa innehöll ...

Kabinettssekreterare L... sidor som frisläpptes.

Text: ...

...aste vittnet— tystad eller missförstådd

...ig skulle ha ...onormal om ...i påstått att ...m eller hört

...gärna jag än ...gå med på, ...nte emotio- ...g begått ett ...kan jag det

en felsägning fick en plötslig och oanad möjlighet att få hem Wallenberg — eller om alltihop var ett missförstånd.

Samtalet blir nästan tre timmar långt. Det förs på svenska och ryska via tolk — av oförklarlig anledning ber ingen Mjasnikov och Svartz att tala tyska tillsammans. Frågan om Mjasnikovs kunskaper i tyska var ...

på svenska, av samtalet som Svartz gjorde efter att hon i Stockholm fem dagar senare hade berättat för Erlander och Undén om mötet. De skiljer sig något i detaljer, möjligen var den tyska promemorian avsedd för Mjasnikov och andra i Sovjetunionen.

Febril aktivitet

...

ledande svensk medicinsk forskare, känd för sina sympatier för Sovjetunionen och för goda kontakter med socialdemokratiska politiker, som hade en till synes klar utsaga från en sovjetisk kollega nära partitoppen.

Åter i Moskva röjde Sohlman, "något pressad därtill", för en högt uppsatt kontaktman både Svartz och Mjasnikovs namn.

brev med begäran att Wallenberg skulle sändas hem. I juni 1962 kom Nanna Svartz åter till Moskva och berättade för Sohlman att hon oförmodat träffat Mjasnikov, "som bleknade och tappade koncepterna" när han fick se henne.

Spelade bort sista kortet

För Sohlman avslöjade Svartz att hon stuckit till Mjasnikov ett ...

en elak människa kund... med sådana lögner som... sade Nilsson att "det... kunde tänkas, att det h... på något missförstånd... kumentsamlingen at... tycks det ha varit först... som man på svensk s... Sovjetledningen med... Mjasnikov kunde ha... Svartz fel i uppfattning... första samtalet.

I mars 1964 föreslår I...

oul Wallenberg lever:

ta spåren leder Vladimirfängelset

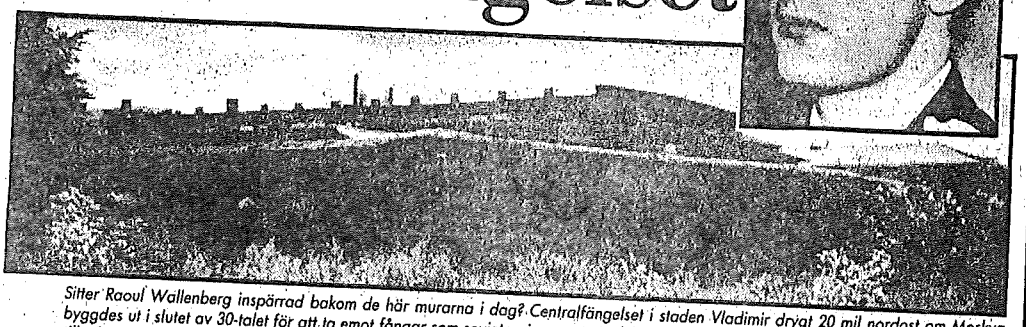

Sitter Raoul Wallenberg inspärrad bakom de här murarna i dag? Centralfängelset i staden Vladimir drygt 20 mil nordost om Moskva byggdes ut i slutet av 30-talet för att ta emot fångar som sovjetregimen var särskilt noga med att isolera från andra fångar. Ända fram till något år före de olympiska spelen i Moskva 1980 satt flera av de mest kända regimkritikerna här, exempelvis arbetaren Anatolij Martjenko och författaren Vladimir Bukovskij.

avböjandet av amerikanskt erbjudande om hjälp i spaningarna, tycks dock inte ha gjorts sedan Lundberg övertog kommandot på UD.

Arne Lundberg kritiserar i sin PM demarscher till Moskva på de[illegible]ga 50-talet, som "inte var up[illegible]da på bästa sätt". Sovjetledningens prestige sattes på spel. Sedan dess har den svenska taktiken, trots protester från bl. a. Rudolph Philipp, familjens talesman, varit att ställa krav på Moskva endast när mycket stark bevisning förelegat.

Konflikt med familjen

Dokumenten tycks helt fria UD från misstanken att efter 1950 inte ha lagt ned tillräcklig möda på efterforskningarna av Wallenberg. Däremot kommer meningarna även i fortsättningen att vara delade om viljan och kraften i det diplomatiska trycket på Moskva, främst från Östen Undéns sida.

Konflikten mellan Raoul Wallenbergs familj och UD-regeringen var, visar dokumenten, omfattande och bitter. Språket från författaren Philipp mot enskilda diplomater var delvis grovt kränkande och kan möjligen ha försenat snarare än påskyndat vissa framstötar.

Tre men som hävdar att Raoul [illegible]nberg var i livet ännu p[illegible]-talet:

Jan Kaplan som spärrats in efter sitt vittnesmål...

Men lever Wallenberg? Vad händer nu?

Ger Sovjet insyn

Sovjetunionens ambassad i Stockholm hör till de få som erbjuds ett gratisexemplar av UD-bunten med arkivhandlingar. Priset för pressen och övriga är 2 000 kronor.

Det kan förutsättas att ryssarna här och i Moskva lusläser de fotostatkopierade dokumenten. Vilka slutsatser kan de dra? Hur kommer det att påverka de fortsatta kontakterna i fallet Wallenberg, som av Sverige inte ses som avslutat.

Sovjetunionens diplomater och politiker kan nu i detalj granska hur spaningarna har bedrivits. De kan ta del av det interna tänkandet och bedömningar på högsta nivå i Stockholm, som måste vara värdefull information inför det fortsatta sovjetiska agerandet.

Dit hör avslöjandet att Undén efter det sovjetiska svaret 1957 bedömde det som troligt att Wallenberg var död. Sveriges utrikesminister hade alltså en annan uppfattning än den utåt redovisade. Gäller det även senare?

Ledarna i Kreml kan, om de befattar sig med ärendet, konstatera att det hårda ryska språket mot och om Nanna Svartz på 60-talet, tycktes ha en viss verkan. Svenskarna började tveka — nu går det att läsa sig till anledningen.

Det måste i en diktaturstat tetsig egendomligt att en regering i ett känsligt diplomatiskt ärende så öppet visar sina kort som Sverige gör i dag. Å andra sidan kan även sovjetledningen förvissa sig om det allvar och den noggrannhet som flera svenska regeringar bemödat sig om för att få klarhet om Wallenberg.

Publiceringen väcker också frågan om det i fortsättningen blir svårare att få eventuellt nya vittnen att framträda. De som har något att berätta kan av rädsla om sin säkerhet avstå från att uttala sig för svenska diplomater och poliser om de vet att deras vittnesmål inte hålls hemliga.

... eller lockar nya?

Det går att resonera på annat sätt. Publiciteten kring Wallenberg utomlands kan leda till att hittills okända vittnen lockas fram.

Den svenska arbetshypotesen fortsätter att vara att Roul Wallenberg lever. Nya vittnesmål har kommit fram efter 1970, som pekar på fängelseisolatet i Vladimir.

Spaningarna har på senare år förknippats vid namnen Kaplan, Kuprianov och Kalinski. Kaplan hålls fängslad i Sovjetunionen sedan han för några år sedan smugglade ut ett besked att han 1975 hade träffat en svensk i ett Moskvafängelse, som sagt att han varit i sovjetisk fångenskap i 30 år.

Vittne dog vid förhör

Kuprianov avled för något år sedan under KGB-förhör om Wallenberg. Han kunde ha blivit ett lika säkert vittne för 50-talet som tysken Richter för 40-talet eftersom han sade sig ha känt Wallenberg i Vladimir.

Det är Kalinski som har berättat om Kaplan och Kuprianov. Varför skulle den ene fängslas och den andre möta sin död i förhörsrummen bara för att de yttrat sig om Wallenberg om sovjetledningen inte hade något sjukt att dölja?

De nu frisläppta dokumenten ur UD:s arkiv ger inget säkert svar på frågan om Wallenberg levde efter 1947. Frågan är om publiceringen är till hjälp för att pressa fram ett besked av Moskva om hans verkliga öde.

...Gennadij Kuprianov som avled under KGB:s förhör med honom om Wallenberg.

... och Abraham Kalinski som numera kan vittna i exil.

är Raoul Wallenberg?

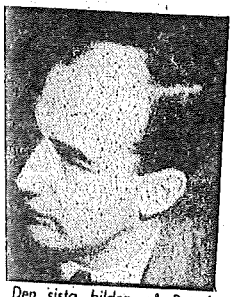

Den sista bilden på Raoul Wallenberg tagen i Budapest 1944.

[illegible]rige ombads fungera som [illegible]lanhand.

[illegible]rev ut skyddspass

[illegible]ppdraget att leda räddningsarbetet kunna hålla skyddslingarna under bättre uppsikt köpte han undan för undan upp flera fastigheter, som ställdes under ambassadbeskydd.

100 000 räddades

Totalt räddades ca 100 000 judar i Budapest undan döden i koncentrationslägren tack vare Raoul Wallenberg och hans medarbetare och kollegor på den svenska och andra ambassader.

När de sovjetiska trupperna till slut drev ut tyskar och ungerska pilkorsare från Budapest, hade Raoul Wallenberg arbetat där i ett halvår. Den 17 januari 1945 besökte han sina svenska ambassadkollegor för sista gången. Han kom under eskort av sovjetiska soldater och sade att han skulle fara vidare i hopp om att få träffa den sovjetiska [illegible] och ombetts att bevaka sovjetiska intressen i Ungern...

Redan dagen innan hade Sveriges ambassad i Moskva fått en officiell skrivelse, som meddelade att Raoul Wallenberg ställts under de sovjetiska militärmyndigheternas beskydd.

Sedan blev det tyst om Wallenberg från sovjetisk sida. Svenska framstötar fick inget eller undanglidande svar. Efter långt om länge meddelade sovjetiska UD att Wallenberg var okänd och att han aldrig varit anhållen i vare sig Sovjetunionen eller något område under sovjetisk kontroll.

Cellkamrater

Indirekt nådde dock vittnesmål ut från personer, som delat cell med Raoul Wallenberg och hans chaufför Vilmos Langfelder i Moskva. [illegible] hittat ett dokument enligt vilket en Walenberg skulle ha avlidit i hjärtinfarkt i Lubjankafängelset i Moskva 1947. Som ansvarig utpekades den dåtida ministern för statens säkerhet, Viktor Abakumov (som avrättades 1954). I det sovjetiska meddelandet beklagades också det som hänt.

70 år i höst

Om Raoul Wallenberg lever, fyller han 70 år i augusti.

Lever gör han under alla omständigheter i mångas medvetanden, inte bara i Sverige. I Ungern, Israel och USA bär gator, skolor och monument hans namn. Så sent som förra året utsågs Raoul Wallenberg av den amerikanska kongressen till hedersmedborgare i USA, en hedersbetygelse som tidigare

Knastriga dok om ett männis

Det är en svår, snårig, monoton, förvirrande, tröttsam, ofta deprimerande och ibland oerhört spännande läsning att ta sig igenom de 41 volymerna på 13 300 sidor om Raoul Wallenberg.

Vissa av sidorna, som täcker de tjugo åren från 1950 till 1970, innehåller bara några rader text. Andra är tättskrivna rapporter, brev eller referat på svenska men också på engelska, tyska, franska, ryska, ungerska och andra språk.

Innehållet är bara delvis systematiserat och lagt i kronologisk ordning. Avsnittet om Nanna Svartz vittnesmål är t. ex. samlat i fyra volymer på drygt 300 sidor vardera.

I övrigt kastas läsaren mellan chiffertelegram från Cabinet, som är UD i Stockholm, till beskickningar över hela världen och notiser utan sammanhang. Det går att följa tråden i dramatiska spår efter Wallenberg från pärm till pärm, en jakt med okonventionella metoder som oftare än inte slutar i blindo.

Knastrande svenska om e[illegible] människas öde växlar med pe[illegible]sonliga och temperamentsfull[illegible] inlägg. Malande förhörsprot[illegible]koll blandas med ingående fängelseskisser från Sovjetun[illegible]onen, reseräkningar, trakta[illegible]mentsersättningar och rörand[illegible] epistlar från rädda människo[illegible] som tror sig ha något at[illegible] berätta.

Censurerad text

Åtskilliga namn på vittnen utelämnas konsekvent och ersätts av bokstavsbeteckningar. Vissa texter förlorar sammanhang då vita luckor kommer istället för censurerad text.

Under hand träder huvudpersonerna fram. Främst på scenen står kanske Arne Lundberg, den orädde kabinettssekreteraren som 1951 frankt förklarade att han övertog ansvaret. I UD-kretsen finns också Leif Belfrage, Sverker Åström, Sven Allard i Wien och Rolf Sohlman i Moskva.

Sohlman skulle i likhet med Östen Undén, som i dokumenten hela tiden håller sig skymd i bakgrunden, sannolikt ha mycket att berätta om det som inte har fått plats i UD-arkivet. För den som råkade vara SvD:s

P.M.

över samtal med Gustav Richter 14 okt[illegible]

Gustav Richter född 1912. Major och [illegible] vid tyska beskickningen i Bukarest under [illegible]. Samtalet med Richter blev ytterst kort da[illegible] skulle avresa med sina släktingar till de[illegible]sen: Herderstrasse 14, Ludwigshafen am Rhe[illegible] Richters namn genom f.d. tyske ministern i [illegible] Beckerle.

Richter berättade att han efter att h[illegible] i Bukarest förts till Lubljanka där han ins[illegible] cell 123 i parterre-våningen. Från början [illegible] till början av mars 1945 satt R. tillsamman[illegible] legationssekreteraren Wallenberg från Budap[illegible]. Wallenberg hade berättat om sin aktion [illegible] judarna och vid upprepade tillfällen för fäng[illegible] åberopat sin diplomatiska imunitet. Under [illegible] hade Wallenberg förhörts en gång och då ankl[illegible] spioneri.

Wallenberg hade varit vid gott mod och [illegible]

Richters snabba vittnesmål verkade helt [illegible] tyvärr medgav icke hans tid att jag gick in [illegible] detaljfrågor.

Richter hade vistats i Lubljanka, Lefor[illegible] Butirka tills våren 1952 då han fördes till [illegible]

Friedland, den 14 oktober 195[illegible]

Gunnar Lundqvist

Den här första förhörsrapporten från oktober 1955, som återfinns i UD-hand[illegible] stora genombrottet i sökandet efter Wallenberg. Gustav Richters avslöjande att Moskva erkände att Wallenberg hade suttit i fängelse i Sovjetunione[illegible] förnekat varje kännedom om svensken.

Stalins män förstörde allt

Stalins hejdukar hann töm-

"UD satsac

11 -

ämmans med det vidgade
›räktig agentroman i 49 band — där
fått någon lösning.
stad har läst de 14 000 sidorna.

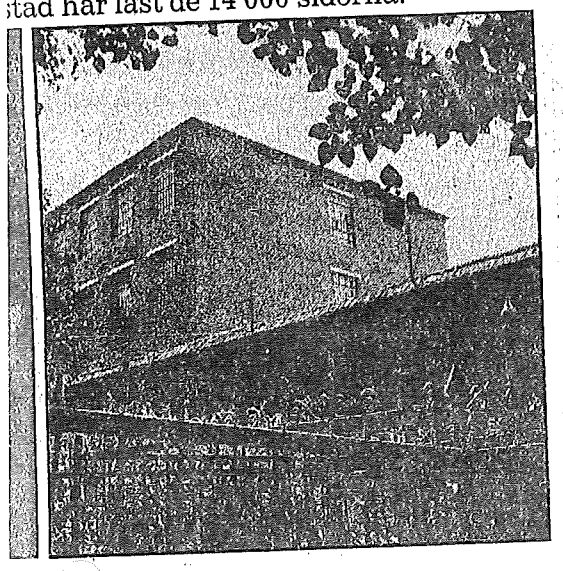

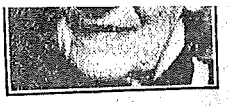

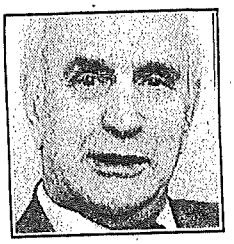

UD

Utrikesminister Östen Undén var inte optimistisk om resultaten av Sveriges agerande. Arne S Lundberg ledde spaningarna som kabinettssekreterare 1951—56 — då det började hände saker. Rolf Sohlman, Moskvaambassadör, förhandlade med ryssarna. Otto Danielsson, Säpoman, som var UD:s specialspanare i Europa.

Sovjetledarna

Nikita Chrustjev blev arg och vägrade läsa Erlanders brev. Andrej Gromyko, ännu idag utrikesminister, var den som gav beskedet att Wallenberg skulle ha avlidit 1947.

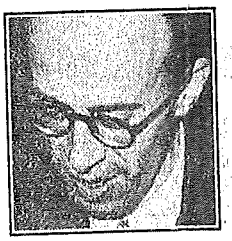

Vittnena

Gustav Richter, tysk krigsfånge, som kom tillbaka och vittnade om att han delat cell med Raoul Wallenberg 1945. Alexander Mjasnikov, sovjetisk professor som sade att Wallenberg var i mentalsjukhus 1961 men sedan tog tillbaka vittnesmålet.

• Den sovjetiska ambassaden i Stockholm har erbjudits att hämta en uppsättning av Wallenberg-dokument. Ambassaden har dock avböjt, uppger Jonas Höijer på UD för DN.

från ett neutralt land som fick diplomatstatus.

Olika ambassader från neutrala länder som Schweiz Spanien, Vatikanstaten, Portugal opererade i Budapest med skyddpass. Också svenske ambassaden gav skyddspass men Wallenberg lyckades göra detta i enorm skala. Han räddade ett stort antal judar, kanske uppemot 100 000, genom personligt mod och okonventionella insatser.

När tyskarna drog sig tillbaka och ryssarna började rycka fram i början av 1945 försvann Wallenberg. Han var i sällskap med sin chaufför Vilmos Langerfelder och hade enligt uppgift en stor summa pengar med sig.

n sega jakten på Raoul Wallen

sig av UD:s Wallen-

måste sägas
ar på frågan
n ges. Mate-
tom inte så
har kommit
som inte är
om man får
gar och ett
på d a så
bilde.

varret är att det
öra sig en bild av
så särskilt nytt är
an har haft har
na. Det gäller be-
erg hölls i fängel-
att har öjligen
dra So ngel-
i politiska rängel-
talet och att han
och vistats på ett
khus 1961, som
uppgift om.
ir och fördjupnin-
t.
går sedan man läst
ryska förklaring-
försvinnande och
ans död framstår
i än tidigare.
ste vara att hitta
den ryska Gulag-
r också klart när
ial. Till paradoxer-
mhället hör ju för-
lom total ogenom-
aranoisk känsla för
ing och rädsla att
get initiativ. Ingen-
gen bort. Har man
let förut och med
ger dessa oändliga
en i Sovjet ibland en
t de dock är fulla av

n fånge som skulle
onvittne" 1978 upp i
gift 1957 — Abram
cer, som sedan be-
na att han sett Wal-
ar den amerikanske
s, här uppträder den
n Erik Andersson"
tum talar om i "Gu-

Men detta intryck tas helt bort av handlingarna från åren 1950—70. Man blir i stället förvånad över den oändliga möda som lagts ned på att följa och kolla upp alla spår, också de som verkade helt vansinniga. "Ingen sten ska lämnas ovänd" är diplomaternas paroll dessa år och detta glada stridsrop skickade de till varann då tipsen gick som hetast, mellan Bonn och Berlin, mellan Wien och Rom, ja också till Tel-Aviv, Johannesburg och det avlägsna Canberra.

Under de första åren, då man famlade i mörker, var det lycksökare och tvivelaktiga agenter som dominerade. Sverige invecklade sig i spaning i Östeuropa och hade planer på att frita en fånge från ett läger i Tjeckoslavakien, ja kanske att smuggla ut Wallenberg i en kurirsäck.

Svenska pass hölls i beredskap för aktionen. En agent som med bittra anklagelser och litterära citat skrev avskedsbrev till svenskarna då han avslöjats visade sin storsinthet genom att ständigt ihågkomma Wienambassaden med påskkort — ett osvikligt vårtecken.

Allvar

Mycket snart blev det dock allvar. Det första viktiga vittnet som dök upp var den italienska diplomaten **Claudio de Mohr**, som haft knackningskontakt med Wallenberg i Lefortovo. I december 1951 reste de svenska spanarna ner för att förhöra honom i Rom — men DN slog UD och **Agne Hamrin** gjorde ett scoop med intervjun med de Mohr. Det visade sig att Mohr också intervjuats i Vecko-Journalen av **Rudolph Philipp** som skulle förhöra honom för UD!

Men UD var redan professionellt: **Arne S Lundberg**, för yngre mer känd som LKAB-chef under den stora gruvstrejken 1969, hade tillträtt som kabinettssekreterare och hans engagemang i uppgiften märktes tydligt. Kriminalkommissarie **Otto Danielsson**, legendarisk Säpoman som sedermera skulle sätta fast spionen **Stig Wennerström**, engagerades som förhörsledare och reser kors och tvärs i Europa. (Att han hade med Wallenberg att göra lyckades man hela tiden hålla hemligt.)

— Jag hade fria händer. Man måste ju sköta spaningarna på en hög nivå för att slippa be om lov för varje sak, säger Arne S Lundberg i dag.

Spaningarna blev enorma, vilken väldig snöboll som UD hade tagit på sig hade man i den första optimismen kanske inte anat. De tyska krigsfångarna kom ut, sedan österrikarna. Sverige

Det var särskilt spännande att få materialet obearbetat. Om man kan facit blir man ändå förvånad att UD visade så relativt lite upphetsning när **Gustav Richter**, tidigare polisattaché i Bukarest, dök upp och sade att han delade cell med Wallenberg i Lubjanka våren 1945. Richter skulle senare visa sig vara den ende av Wallenbergs cellkamrater som återvänt.

På grundval av dessa vittnesmål gjorde Sverige under början av 50-talet flera förfrågningar i Moskva. De förblev hemliga. UD ansåg det vara av stor vikt att ingenting kom fram om vad de visste.

— Om ryssarna får veta när vårt sista vittnesmål är daterat, så får vi snart en dödsattest med datum satt strax efteråt, skrev Arne S Lundberg profetiskt. Han skulle få rätt.

De som framför allt ville ha offentlighet var familjen. Där fanns mor och styvfar **von Dardel**, där fanns Wallenbergföreningens **Birgitta de Vylder-Bellander**, advokat **Gösta Nisser**, och där fanns den österrikiske journalisten Rudolph Philipp, mycket hängiven saken men med egendomligheter i sitt uppträdande, om vilka UD-folk utbytte strängt förtroliga brev:

"Han ringer mig 5 på morgonen... Jag sade honom att man ej kan samarbeta med en person som spelar in ens telefonsamtal med honom och när som helst sprider innehållet i förvrängd form..."

Arne Lundberg lyckades dock göra en pakt med familjen. En brytning hade nämligen skett redan i slutet av 40-talet då familjen förklarade sig vilja arbeta på egen hand. Nu skulle de dela med sig av vittnen som de hade och lova iaktta diskretion. Slitningarna härvidlag var återkommande: familjen hotade ofta med offentlighet och kampanjer, UD böntöll om rådrum.

Moskva 1956

Ansträngningarna koncentrerades nu på en aktion under **Erlanders** besök i Moskva påsken 1956. Man samlade vittnesmålen från Moskvafängelserna som Erlander skulle framlägga för ryssarna. Ryssarna gjorde vissa försök att avvärja ärendet: ambassadör Sohlman fick höra av Chrustjev på en mottagning i Moskva att han hoppades att Wallenbergärendet ej skulle vara första punkten vid Erlanders besök.

Tonen var dock hjärtlig när Erlander talade med Chrustjev. Den ryske ledaren sade att ärendet var utagerat men

lenberg skulle ha dött redan i Ungern "för han hade så mycket dyrbarheter på sig". Var det snälla människor eller planterade agenter som ville inge svenskarna tron att det var lönlöst — eller ville de få UD att avslöja vad de visste?

Moskva 1957

6 februari 1957 kallades ambassadör Sohlman i Moskva upp till Gromyko, då vice utrikesminister. Här fick Sohlman det officiella svaret på Erlanders framställning.

Man hade letat noggrant, hette det, i arkiv om fångar och också förhört personer, men inte fått veta något. Då man gick till arkiv i vissa fängelser och i Lubjankafängelsets sjukavdelning hittades en handskriven lapp, undertecknad av en doktor **Smoltsov**, som till ministern för säkerhetstjänsten **Abakumov** skrev att "den för eder bekante fången Wallenberg avled plötsligt i cellen". Inga fler upplysningar stod att få då Smoltsov själv dog 1953, men slutsatsen bör dragas, sades det i noten, att Wallenberg dog i juli 1947. Troligen kvarhölls han, säger man, p g a Abakumovs brottsliga verksamhet, som ju ledde till att denne dömdes och arkebuserades.

Arne S Lundberg kommenterade dokumentet:

— Det är konstigt att ryssarna ej påträffat ett enda vittne. Det påträffade dokumentet är f ö märkligt eftersom det innehåller allt vad ryssarna kan önska: när, hur och var Wallenberg har dött — och lägger hela skulden på Abakumov! Det är kort och pedagogiskt, bra för publicering. I sanning ett egendomligt sammanträffande att det enda beviset är så fullständigt!

Han tillade att vagheten i formuleringen kunde ha tillkommit för att Sovjet ville gardera sig, för den händelse svenskarna verkligen skulle påträffa senare vittnesmål. Då kunde ryssarna säga att de misstagit sig.

Dokumentet som Gromyko åberopade har fortfarande ingen sett.

Ny framstöt

Sverige reagerade dock starkt och antydde att man knappast trodde att undersökningen varit så fullständigt. Det gav förstasidesrubrik t o m i New York Times.

Inför det planerade Chrustjevbesöket i Sverige 1959 gjorde Sverige en ny framstöt. Nu ansåg man sig ha relativt

Erlander hade ett skäl att vilja insistera på fortsatt undersökning. I januari 1961 hade nämligen den svenska medicinprofessorn Nanna Svartz av en kollega, professor **Alexander Mjasnikov**, fått höra att Wallenberg skulle vara välkänd för denne och att han skulle finnas på ett mentalsjukhus. Svartz tillfrågades om hon ville se honom, men hade då i hastigheten svarat nej.

Nanna Svartz larmade då ambassadören och reste hem för att tala med Erlander. I fyra år hölls sedan denna episod hemlig i Sverige, också för familjen. Nu är den känd och det som avslöjas i det nya materialet är inte så revolutionerande, mest är det fråga om nyanseringar.

Turerna var något flera än vad som berättas i vitboken. Mjasnikov som drevs allt längre att ta tillbaka sitt yttrande som han så småningom helt förnekade, sade i mars 1961 till Nanna Svartz att "i det här landet är det inte tillåtet att tala om något annat än vetenskap och konst".

Nanna Svartz smugglade vid ett senare möte en lapp i hans hand där hon skrev att svenskarna skulle publicera samtalet. Hon betraktade detta som en vänlig varning, han tar det antagligen som ett hot och blev mer på sin vakt. Från att ha uppträtt som en informell kontakt fast på officiell nivå blev han så småningom allmer officiös och förnekade vid en konfrontation med Svartz 1965 helt att han skulle ha sagt att han känt till Wallenberg eller att denne befunnit sig på mentalsjukhus. "Hon måste ha missförstått min dåliga tyska".

Samtidigt uppträdde Mjasnikov som den vän till svenska ambassaden han alltid varit och kom på luncher som han var bjuden till och inbjöd också Nanna Svartz till besök i Sovjet — men han höll sig strikt till diskussioner om medicin.

Skarp reaktion

Både Arne Lundberg och Rolf Sohlman, erfarna som de är, ansåg att det var sanningen som Mjasnikov allra först sagt till Nanna Svartz: att Wallenberg skulle vara på mentalsjukhus. Mentalsjukhus som samtidigt är fängelser finns det åtskilliga av i Sovjet. Också Erlander trodde åtminstone 1961 att Wallenberg då levde.

Men de många framstötarna här gav ett och samma resultat: ryssarna tog inte tillbaka.

Intressant är dock de starka reaktionerna. Chrustjev var arg då Sohlman gjorde den första förfrågan i februari 1961. Han vägrade läsa brevet från Er-

UNT Lördag 29 maj 1982

Den förnekade fången

DE 13 200 DOKUMENT i Raoul Wallenberg-ärendet som nu blivit offentliga är uppseendeväckande nästan från början till slut. Sensationen ligger inte i att sekretessen hävts. Det kunde i många fall ha skett tidigare, och för övrigt varar ingen hemligstämpel i evighet.

Inte heller kan dessa papper besvara den yttersta frågan, vad som blivit Raoul Wallenbergs öde. De omfattar 50- och 60-talens händelser. Eugenia Kaplans från Ryssland utsmugglade brev av den 14 juni 1979 med uppgiften att hennes man träffat Wallenberg i fängelset så sent som 1975 behandlas sålunda inte i dokumenten.

Ändå är denna väldiga samling fotokopior lika omistlig som den är ovanlig. Hädanefter kommer alla att säga sig att inget avsnitt av det mörka ärendet kan till fullo förstås, analyseras och värderas utan hjälp av dessa papper.

Inte de svenska myndigheternas åtgärder, inte vittnesmålen om Raoul Wallenbergs fångenskap. Inte Gromykos memorandum av 1957, enligt vilket Wallenberg skulle ha avlidit i Ljubljankafängelset 1947. Inte det långa meningsutbytet mellan statsledningarna i Sverige och Sovjet, inte heller Nanna Svartz samtal med professor Miasnikov 1961. Dokumenten är oumbärliga för forskningen, och de kan komma att bidra även till efterforskningen. Men det är en jätteuppgift att bearbeta dem.

SAMLINGEN ÄR OCKSÅ ETT TIDSDOKUMENT. Man får följa envetna och samvetsgranna försök att tränga in i de bortglömdas och försvunnas värld, den stora fängelsearkipelagen. Hundratals mänskliga öden skymtar förbi, belysta av dem som sluppit ut. Stollar, bedragare och provokatörer tränger sig fram för att bidra med sina missförstånd eller lögner. De sållas bort undan för undan. Men dunklet i cellen skingras sällan helt. De många skuggorna bleknar bort på sin långa dags färd mot natt, alldeles som Raoul Wallenbergs.

De svenska strävandena att få honom tillbaka framträder från början av femtitalet i ljusare dager. Ödesdigra misstag och försummelser begicks under de första sex åren, men både händelser och personer framtvingade en märkbar förändring. Regeringens hållning skärps med inströmmande vittnesmål om Wallenbergs fångenskap men är otillräckligt belyst i det föreliggande materialet. När den ryska dödförklaringen kommer 1957 talar Östen Undén i realpolitiska vändningar om att avskriva ärendet. Det blev inte så.

Vad som inte kan förringas är det outtröttliga arbete som under Arne S Lundbergs skarpsinniga ledning utfördes av en rad UD-män i det tysta, av Sven Dahlman, Per Anger, Sven Allard, Erik Brau-

Harald Wigforss

Funderingar

nerhjelm och många andra. Ett lika oundvikligt namn är Otto Danielsson, mönstret för en undersökande svensk polisman.

DET ÄR FRESTANDE att ur de frisläppta papperen dra fram enskildheter, som måste påverka hela bedömningen. Men om jag gjorde det skulle jag genast förebrå mig för att inte ha nämnt tjogtals andra. Det kan just nu räcka med att peka på några direkta avvikelser från vad som tidigare är känt.

Nanna Svartz redogörelse i UD:s andra vitbok (1965) för sitt sensationella samtal med professor Miasnikov är något justerad. Miasnikov hade sagt henne att han kände till Wallenberg som var sjuk. Det visar sig nu att han tillfogade dessa ord: "Vill ni se honom?"

Miasnikov tog sedan tillbaka. En motsägelse i hans dementi har tidigare avslöjats. Nu kan man se att den haltade så betänkligt i början, att N S tog den som en bekräftelse.

Och varför uttryckte sig Gromyko svävande i sitt memorandum 1957: "... den slutsatsen bör dragas att Wallenberg avled den 7 juli 1947"? De flesta har tolkat formuleringen så: "bäst hålla en reträttväg öppen". Vid detta tillfälle, om inte förr, måste männen i Kreml haft tillgång till en innehållsrik dossier om Wallenberg. Antagandet styrks av uppgifter i UD:s papper. Vad man inte visste var att inte ens en rysk ambassadör i Stockholm förmår hålla fast vid den officiella linjen: detta är vad vi vet och ingenting annat.

Varför sade ryssarna att de bara hade en fängelseläkares lapp att gå efter, trots att den måste väcka misstro? Rimligen därför att deras dossier inte styrkte den upplysning de lämnade men tvärtom motsade den.

OCH FRAMTIDEN? För min del tvivlar jag inte på Arne Lundbergs och Leif Leiflands uppfattning att bara dokumenterade fakta, om ens de, kan bringa Moskva att ändra attityd, alldeles som skedde 1957, när sovjetiska regeringen inför svenskarnas sakmaterial fann för gott att erkänna vad de under 12 år emfatiskt förnekat, nämligen att man hade satt Rauol Wallenberg i ryskt fängelse.

Det är i sig själv utmanande att Sovjet har bevisbördan och sitter på bevismaterialet, medan det är svenskarna som måste åstadkomma bevisningen. Det räcker inte med starka indicier, inte sedan Kreml redan ändrat sig en gång.

Vi skulle lättare kunna bedöma utsikterna att vinna klarhet, om all den kunskap om Gulag som är utspridd på skilda håll i väster fanns samlad i en gemensam informationsbank. Det är ett stort om. Det säger något att redan 1957 innehöll registret på svenska UD:s eget Wallenbergarkiv omkring 1200 personnamn. Skuggorna bleknar bort, en efter en.

GÅNG PÅ GÅNG HÖR VI DE SOVJETISKA LEDARNA utropa: varför rota så i ett enskilt öde, när miljoner människor dött eller försvunnit? Bortsett från att frågeställningen är falsk bör den allra minst åberopas av dem som känner det enskilda ödet. De kan ju låta offentliggöra sin hemliga dossier som svenska utrikesdepartementet gjort med sin.

Harald Wigforss

ıul Wallenberg, ett steg vidare

ɛANS Raoul Wallen-
tockholm var inte en
'ganiserade tillställ-
jat rullar på till det i
a slutet. Tragedins
ıl, med dess ound-
av mysterium, tog
ndot över både ar-
edverkande, för att
sen.

· starka. I dessa da-
pretentiösa böcker
ımmer bort men för-
ɜ existens. Då kom-
ıde fram. Många av
rdade anförvanter,
till livet av Raoul
inte räddad. De vill
gjorde, vad som bort
ör honom.

MÖJLIGT att mot
systematisk förlju-
den spontana min-
ıgot man helst vill
ı svenska historiker,
Bernt Schiller, kän-
att hälsa hearingen
ett uttalande där de
ır denna konferens
inslag i "det kalla
ned lyckades före-
sovjetiska nyhets-
sett från allt annat
ıkt, vad skall man
ın för att gräva i det
· från en historiker?

ı huvudintrycket
ed ansträngningar-
ıl Wallenbergs väg
tiska fängelsevärl-
komligt att osäkra
vittnesmål blandas
och ofta utan att
shet kan dra grän-
ı och det andra. Så
nerhet varit sedan
ıdes än mer effektivt än andra fångar. Återigen, om man lyckas tysta alla mänskliga känslor inför detta tillbommade öde, så borde det ändå vara svårt att inte gripas av en saklig lust att veta vad som verkligen hänt.

Man står ju inför en officiell rysk förklaring som inte är trovärdig. Gideon Hausner, Simon Wiesenthal, Greville Janner, Yuri Luryi, Nanna Svartz och många andra är ense med svenska regeringen om att Gromykos memorandum av 1957, enligt vilket Wallenberg sannolikt dog 1947, inte förebringar någon bevisning för detta.

Harald Wigforss

Funderingar

◇ DET ÄR VIDARE uppenbart att bevisbördan i fråga om vad som hänt Raoul Wallenberg inte ligger hos dem som söker honom utan hos dem som hållit honom fängslad. Man glömmer detta om man orimligt nog kritiserar Wallenbergaktionen och svenska regeringen för att den mångfald av uppgifter som kommit ytterverlden till handa inte med full säkerhet visar vad som hänt Raoul Wallenberg efter juli 1947.

Hur är det möjligt att fullständigt värdera till exempel ett vittnesmål som det Wiesenthal åberopade på konferensen, lämnat av en person som med hänsyn till sina förbindelser i Sovjet inte kan framträda offentligt? Bevisbördan, det är den bistra sanningen, ligger hos den part som sitter på bevismaterialet.

◇ DETTA FÅR självfallet inte minska energin i efterforskningarna. Redan den kunskap som nu föreligger har gjort fortsatt sovjetiskt tigande ohållbart i en stor internationell opinions ögon. Både Wiesenthals och amerikanen Marvin W Markinens berättelser fogar ytterligare några bitar till vad vi redan visste om Wallenbergs vistelse i Vladimir på 50-talet. De blir betydelsefulla inte minst när svenska regeringen frisläpper nästa del av det hemliga aktmaterialet.

Wallentbergföreningarna planerar en samlad framställning i Moskva. Vad svaret på den aktionen än blir ligger det en stor uppgift i att samordna alla olika ansträngningar att vinna klarhet. Det är inte bara svenskar som nu är sysselsatta med verkliga efterforskningar.

◇ DET SKULLE BEHÖVAS en internationell kommission med större resurser än någon enskild part, däribland svenska regeringen, hittills förfogat över. Kunskapen om Gulag är nu så stor men också så spridd att man måste ha hjälp av datorerna. Kompletterande upplysningar om fängelser och medfångar — t ex det nya vittnet André Shimkevitch — som det nu tar år att anskaffa skulle kunna komma fram på några dagar.

En sådan kommission behöver en nitisk och erfaren ordförande. Vore det inte en lämplig uppgift för Carl Persson?

Harald Wigforss

In
tec
full
uppg
stånd!
ord pul
ningar.
säkrast h

Fun

När nu b
Funbohemn
tid, så berc
demokrater
eller i Socia
Nej, den
gruppen i
den ställer
nomföra i
fattade besl
getbeslutet,
paste möjliga
I det arbet
ralnämnden
som gäller
samheten til
redrar sossa
några som
demokraterr
att bevara
hade inte de
teten hållit,
öde varit bes
Låt oss nu
få tillbaka är
av hemmet.
Funbohem
ningen ses s
och socialfö
snabbt beläg
lediga och ka
tänka sig att
Personalen ä
utökning av gä
Jag känner
gäster och p

RAOUL WALLENBERGS ÖDE

◇ UTRIKESDEPARTEMENTET öppnar äntligen dörrarna till sitt väldiga Raoul Wallenberg-arkiv. Hemliga handlingar på ett tusental sidor från åren 1945—1949 är nu tillgängliga för alla, forskare, familj och allmänhet. De omspänner början på det långa drama, vars slut vi inte känner men kanske ännu kan påverka. Dokumenten utgör av flera skäl en skakande läsning, och omistlig.

Nära nog hälften av materialet handlar om Holocausts ungerska avsnitt, bortfraktandet av över en halv miljon judar till förintelsens ugnar. Detta var bakgrunden till Raoul Wallenbergs och svenska Budapestlegationens räddningsarbete. Vi kan följa det i dess farofyllda men ändå förvånansvärt framgångsrika förlopp.

Tyvärr finns ingen dokumentation om de överläggningar i Stockholm som ledde till att Wallenberg utskickades. Troligen var det mesta av handläggningen muntlig.

I samma stund som de tyska och ungerska nazisternas makt är bruten blir Wallenberg ryssarnas fånge. Svenska regeringen börjar sitt frågande och sökande.

◇ VAD SOM HÄNDE Raoul Wallenberg under de två första åren har vi numera rätt goda besked om. Han satt fängslad i Moskva, lätt åtkomlig för den sovjetiska regering som förklarade att den inte kunde hitta honom. Därefter fördes han troligen till något isoleringsfängelse ute i landet, samtidigt som vice utrikesminister Vysjinskij uppgav för svenskarna att han inte fanns och funnits i Sovjet.

I denna artikel måste jag begränsa mig till att nämna några preliminära huvudintryck av det nya materialet. Det är inte lockande att vara snabb med slutsatserna, särskilt som endast utrikesdepartementets handlingar redovisas.

Andra myndigheter sysslade också med saken och måste ha gjort utredningar. Vad politikerna beträffar kan deras inflytande på ärendets handläggning med remarkabla undantag bara anas.

Det är UD:s folk som nu kommer i rampljuset eller gluggen. Vi får samtidigt en unik inblick i deras ryska motparters reaktioner.

◇ FLERA UPPGIFTER i dokumenten stöder en misstanke att det ryska handlandet inte var så förutbestämt som många senare kommit att tro. Gång efter annan för de ryska UD-männen över talet på ryssar som blivit kvar i Sverige. En av våra män i Moskva, Ulf Barck-Holst, drar slutsatsen att det är en invit till utväxling.

Det kunde aldrig försvaras att utlämna några ryssar, t ex politiska flyktingar, mot deras egen vilja, vilket man upprörande nog gjorde med balterna. Men fanns annan lämplig person? Materialet ger inte besked. Både Schweiz och Danmark prövade emellertid framgångsrikt ett utväxlingsförfarande för att få tillbaka landsmän som var fångna i Sovjet och som ryssarna sade sig inte känna till.

De schweiziska erfarenheterna är för övrigt en dunkel punkt i protokollet. Bara en av de fem återvändande schweizarna tycks ha intervjuats, och hans utsagor gör ett motsägelsefullt intryck.

Det finns ytterligare indicier på att ryssarna länge medvetet undvek att avsluta ärendet. Man sade sig forska efter Wallenberg, utan resultat visserligen. Säkerligen finns det något läger som ännu inte undersökts, sade herr Novikov med ocensurerad cynism i januari 1947. Raoul Wallenberg satt några stenkast därifrån.

Det är tänkbart men givetvis obevisat att ryska UD hölls i okunnighet av andra och mäktigare myndigheter. I så fall måtte departementet också ha instruerats vad det skulle svara svenskarna: håll frågan flytande.

◇ PÅ SVENSK SIDA var aktiviteten till synes febril under första åren, både på den diplomatiska fronten och i de egna spaningarna efter Wallenberg. Man tycker sig snart urskilja namnen på de tjänstemän som arbetar engagerat och klarsynt för saken. Men bilden av det svenska agerandet är inte enhetlig.

Det är lätt att förstå ambitionen att vända på varje sten, men för den största hade man respekt. Många spår undersöktes. De flesta var dessvärre falska.

Dokumentsamlingen är full av rövarhistorier eller rykten som samvetsgrant kontrollerades. Än hade Wallenberg omkommit under striderna i Budapest eller gick omkring i frihet under förklädnad. Än fanns han dold i en polsk skog eller slovakiskt fängelse. Ungerska nattklubbsdansöser i Rom kom faktiskt närmare sanningen än många som spanade från högre pinnar på samhällsstegen.

◇ I KONTRAST härtill står de fåfänga och av allt att döma desperata försöken att utnyttja ett vittne, som kom direkt ur rysk fångenskap. Den svenske journalisten Edvard af Sandeberg anlände hem sommaren 1946. Märkligt nog var det ryska UD som i ett ögonblick av list eller distraktion gav svenskarna rådet att höra honom. Barck-Holst i Moskva fick ellertid först genom en svensk radioutsändning höra att af Sandeberg faktiskt hade träffat en tysk, som rådat Wallenberg i fängelset och även omnämnt hans ungerske följeslagare Vilmos Langfelder.

BAK-GRUND

Det är sant att af Sandebergs vittnesmål, som senare visade sig korrekt, var i någon mån präglat av vittnets minneslakuner, följder av undernäring i fångenskapen. Men det faller i ögonen att ryssarna än en gång förde af Sandebergs berättelse på tal — däremot inte svenskarna, såvitt jag kunnat finna.

Det fanns ett faktum som mitt i kaskaden av lögner och legender borde ha framstått som en fast punkt. Svenska regeringen hade, som någon uttryckt det, ryssarnas kvitto på Wallenberg. De hade tagit hand om honom i Budapest. De hade också fört honom till Sovjetunionen, där han alltså efter någon månad befann sig.

Den senare uppgiften lämnades av den sovjetiska ambassadören Alexandra Kollontay, först till Raouls mor, fru Maj von Dardel, i februari 1945, något senare på våren också till utrikesminister Christian Günthers fru. Det har alltid varit en gåta varför den kända korrespondensen med Moskva inte under hela 40-talet innehöll någon hänvisning till det budskap Günther fått motta. Nu vet vi förklaringen. Han hade behållit det för sig själv.

Oavsett vilken tillgång fru Kollontays bekräftelse kunde ha representerat i skriftväxlingen med Moskva förefaller denna luckas psykologiska betydelse blott alltför uppenbar. Många som arbetade med ärendet kände en inre osäkerhet. Den ovisshet som växte i ryktesflorans spår berövade dem kraften att utnyttja ryssarnas kvitto fullt ut. Det fanns en värdefull sanningslänk, och de kände inte till den.

◇ SVENSKA UD:s arkiv om fallet Raoul Wallenberg har nu frisläppts för offentligheten. Det är en skakande och omistlig läsning, konstaterar Harald Wigforss som i denna artikel bland annat tar upp de svenska framstötar i frågan som gjordes under åren närmast efter kriget.

◇ DEN 14 JUNI 1946 presenterades ärendet för marskalk Stalin, nämligen vid en avskedsvisit av svenske ministern Staffan Söderblom. Hans förutsättningar var inte goda. Han hade från Stockholm flera gånger tillhållits att bedriva saken med större energi.

Stalin lyssnade. Det framgår emellertid av Söderbloms egen rapport att Söderblom själv omedelbart bidrog med en egen förklaring till Wallenbergs försvinnande:

"Jag är personligen övertygad om att Wallenberg fallit offer för en olycka eller för rövare... Jag anser det sannolikt, att de sovjetryska militärmyndigheterna ej ha några uppgifter om Wallenbergs vidare öden att tillgå..."

Detta är det hemliga materialets mest häpnadsväckande nyhet. Borta är det ryska kvittot. Sveriges minister förskotterar redan ett annat besked: att Wallenberg inte finns i Sovjetunionen.

Är det detta oförsvarliga uttalande som så länge fått motivera en orimlig sekretess i Wallenberg-ärendet?

Ett år senare kom Vysjinskijs not: Wallenberg är okänd i Sovjet. Därpå upphörde den diplomatiska aktiviteten för lång tid. Man borde enligt utrikesminister Undén inte tvivla på Vysjinskijs ord. Lögnaktiga var de lika fullt, det skulle nya vittnesmål komma att visa. Om detta kommer nästa packe dokument från UD att handla. Den långa tragedin hade ännu bara börjat, och på ett olycksbådande sätt.

HARALD WIGFORSS

DE RYSKA BESKEDEN

16 januari 1945. Vice utrikesminister Dekanosov: Vi har tagit hand om Wallenberg i Budapest.

Februari 1945. Ambassadör Kollontay till fru Maj von Dardel: Wallenberg befinner sig i Sovjet.

Våren 1945. Fru Kollontay till fru Günther: Wallenberg är i Sovjet och behandlas väl.

18 augusti 1947. Vice utrikesminister Vysjinskij: Wallenberg finns inte i Sovjet och är okänd för oss.

6 februari 1957. Vice utrikesminister Gromyko: Det finns anledning anta att Wallenberg dog i Ljubljanka i juli 1947.

”Fallet Wallenberg” en kamp mot klockan

◇ DE NYA UPPGIFTERNA om Raoul Wallenbergs fångenskap i Sovjetunionen kom som en blixt under en vinterdag. Många hade tydligen gett upp hoppet att någonsin få klarhet i denna tragedi. I själva verket är det betecknande för detta ärende att vi bildligt talat ständigt befinner oss vägg i vägg med sanningen. Men denna vägg är en fängelsemur.

Det finns ett antal personer i Sovjetunionen som vet vad som hänt Raoul Wallenberg. Många av dessa har en officiell befattning av något slag och de talar inte om något för oss. Det är en regel nästan utan undantag.

Andra som vet sitter själva i fängelse eller har sluppit ut och befinner sig alltjämt i Sovjetunionen. Vi känner namn på några av dem men har svårt att nå dem. Slutligen finns det sovjetiska emigranter som förfogar över en eller annan puzzelbit, vars betydelse vederbörande dock inte med nödvändighet förstår. Det kan därför vara en tillfällighet om han eller hon ger sig till känna.

För att vinna klarhet krävs systematiska efterforskningar och hjälp av slumpen. Ju bättre undersökningar, desto mindre blir slumpens roll, men liten blir den knappast.

◇ DET SENASTE VITTNET heter Abraham Kalinski, är f d polsk medborgare och har tillbragt 15 år i sovjetiska fängelser. Han arresterades 1944 för att ha gett amerikanarna upplysningar om massakern på polska officerare i Katynskogen 1940. Klinski emigrerade för några år sedan och är nu bosatt i Israel.

Det svenska utrikesdepartementet har tagit hans berättelse på allvar. Den bekräftar nämligen vissa tidigare vittnesmål och öppnar möjligheter för fortsatta undersökningar. Berättelser som oberoende av varandra innehåller samma upplysningar är självfallet av stort värde. En f d fånge som inte förfogar över några anteckningar kan lätt missminna sig, särskilt i fråga om tidpunkter, och några har livlig fantasi.

◇ KALINSKI LÄMNAR utförliga uppgifter om Wallenbergs vistelse i isoleringsfängelset i Verkhne-Uralsk (Magnitogorsk) 1951. En annan fånge hade förts till Kalinskis cell direkt från en cell där han hade suttit tillsammans med Wallenberg och det fria Lettlands siste utrikesminister, Vilhelms Munters. En annan f d fånge har tidigare berättat om Wallenberg i Verkhne-Uralsk. Även tidpunkten stämmer.

Flera tidigare fångar har också för länge sedan berättat att Wallenberg fanns i Vladimir-fängelset (18 mil från Moskva) i mitten av 50-talet. Några av dessa uppgifter stammar ytterst från en georgier vid namn Simon Gogoberidze. Kalinski kan nu meddela att han suttit i samma cell som denne och att Gogoberidze från ett fönster pekat ut Wallenberg för honom på rastgården. Kalinski och Gogoberidze delade cell nr 21 i block

Politik och samhälle

2, Wallenberg satt i nr 23; däremellan låg cell nr 22. Block 2 användes som sjukavdelning eller isoleringsfängelse.

◇ MELLAN VERKHNE-URALSK och Vladimir skall Wallenberg enligt Kalinski ha suttit i isoleringsfängelset Aleksandrovskij Central/Irkutsk-området/.

Slutligen vidarebefordrar Kalinski en sensationell uppgift att Walleberg skulle ha varit i livet så sent som 1975. En rysk jude har berättat att han själv vid denna tidpunkt var intagen på sjukavdelningen i Butyrkafängelset i Moskva. Han hade där träffat en svensk som sade att han sedan 30 år suttit i sovjetiska fängelser. Den ryss som står för uppgiften är tyvärr själv förföljd och omöjlig att nå.

◇ ALLA KALINSKIS UPPGIFTER vittnar om att Wallenberg varit i livet efter 1947, då han enligt vad ryska regeringen sade 10 år senare skulle ha avlidit i Ljubljankafängelset i Moskva. Som stöd åberopade man en föregiven anteckning av en fängelseläkare som under tiden själv avlidit.

Regeringen Ullsten reagerade snabbt på Kalinskis upplysningar. Den begärde en ny undersökning av de sovjetiska myndigheterna och fick svar lika snabbt. Sovjetregeringen säger sig ha granskat upplysningarna och därvid fått bekräftelse på vad den sagt tidigare, nämligen att ”det inte finns och inte kan finnas något nytt om R. Wallenbergs öde”. Påståendena om att han så sent som 1975 skulle ha befunnit sig i Sovjetunionen ”stämmer ej överens med verkligheten”. Uppgifterna om hans vistelse i Verkhne-Uralsk, Aleksandrovskij Central och Vladimir berörs inte alls.

Det sovjetiska svaret är hållet i hovsammare ton än tidigare meddelanden från det hållet. I sak vidhåller man att Wallenberg dog 1947.

Det är inte bara denna dödförklaring som blivit så illa åtgången, att ju mindre som sägs om den, desto bättre. lika ihållbar är attityden att namnet Raoul Wallenberg alldeles försvunnit ur de sovjetiska arkiven, så när som på en papperslapp av misstänkt vag innebörd.

◇ EN REGERING BEHÖVER för sin egen skull veta vad den talar om, i synnerhet när den lämnar andra regeringar osanna uppgifter. För männen i Kreml är inga dörrar i Sovjet stängda. Så okänd är inte Raoul Wallenberg i de sovjetiska fängelserna att landets regering inte kan skaffa sig kunskap, i den mån denna inte finns i dess eget kansli.

Professor Aleksander Mjasnikov, som 1961 berättade för sin svenska kollega Nanna Svartz att Wallenberg var på ”mentalsjukhus” — det kan just ha rört sig om isolering — visste en hel del. Namna Svartz sensationella upplysningar är alltjämt en av de starkaste länkarna i en lång kedja av indicier.

◇ NÅGRA TROR att den sovjetiska hållningen beror på missförstådda prestigehänsyn. Moskva vill inte ta tillbaka vad det en gång sagt — man har måst göra detta tidigare. Man hoppas att svenskarna skall tröttna och saken dö ut av sig själv. I denna beräkning fick man vid publiceringen av Kalinskis vittesmål hjälp av en reporter i radioekot. Han förvånade sig över att en enskild mans öde tar upp så mycket tid. Den ouppklarade tragedin är ett besvär, med andra ord, och skulden ligger hos dem som frågar, inte hos dem som innehåller svaren.

Regeringen Ullsten delar inte denna cynism. Utrikesdepartementet fortsätter sina undersökningar. Man kommer också att frige huvuddelen av den väldiga aktsamlingen i Wallenbergärendet för publicering.

◇ DET ÄR MYCKET ÖNSKVÄRT att forskarna utan dröjsmål får insyn i hela detta material och kan börja bearbeta det. Detta har inte bara betydelse för historieskrivningen. Vi kan inte vara helt säkra på att Raoul Wallenbergs historia ännu är avslutad. Gamla ledtrådar kan också få betydelse i ljuset av nya uppgifter. Men tiden är knapp. Vittnen dör och minnesbilder bleknar. Arbetet på att skapa full klarhet är en kamp mot klockan. (FLT).

HARALD WIGFORSS

Harald Wigforss:

WALLENBERGS ÖDE MÅSTE KLARLÄGGAS

– men inte av framtidens forskare

I går, den 17 januari, hade trettiofem år förflutit sedan Raoul Wallenberg fängslades av rysk militär i Budapest.

Vad har skett honom i den sovjetiska fängelsevärlden? Den frågan har under alla åren värkt i bröstet på många svenskar, förträngts, dykt upp på nytt, för att åter hänskjuta till ett nytt år och ett nytt decennium.

Debatt

Fjolåret blev dramatiskt. Med stöd av nya vittnesmål gjorde svenska regeringen två framställningar i Moskva men fick till svar att "det inte finns och inte kan finnas något nytt i frågan om Raoul Wallenbergs öde".

Samtidigt har en över hela västvärlden spridd opinion tagit sig an Raoul Wallenbergs sak. Judar som han räddade undan de nazistiska förföljarna i Budapests inferno, Israels premiärminister och Förenta Staternas president, politiker, forskare, journalister och vanliga människor i många länder – alla begär eller söker klarhet, många i förvissningen att han ännu kan leva, alla i den självklara känslan att vad som än hänt honom har vi rätt att få veta det.

Inte behövs det någon särskild motivering, allra minst någon ursäkt, för att skaffa sig visshet om ett samtida människoöde, som f[illegible]tidens historiker kommer [illegible]ödosamt utforska när alla som var med säkert är döda.

Papperen på bordet

Mycket har hänt, och mer kommer att hända. Inom kort väntas svenska utrikesdepartet[illegible]et frisläppa en första del [illegible]det väldiga aktmaterial om Raoul Wallenberg som förvaras under departementets hemligstämpel. Denna del omspänner endast åren 1945-49, men fortsättning skall följa.

Omständigheterna kring Wallenbergs gripande hör till de frågor man hoppas få belysta. Under de första åren inkom emellertid endast få vittnesmål om hans vistelse i de sovjetiska fängelserna, *få men betydelsefulla* därför att de ryska myndigheterna då vidhöll att han alls inte fanns där, fast de först meddelat att de tagit hand om honom. Han har undrat över att UD tog så lätt på dessa vittnesmål.

Det första skedet tycktes få en ödesdigert prejudicerande betydelse, och de svenska myndigheternas åtgärder är långt ifrån klarlagda. Orsaken till att rys[illegible]na behandlade Wallenberg [illegible]orlunda än andra diplomatiska fångar, för att inte tala om tyska militärer, har varit ett ständigt diskussionsämne i litteraturen om fallet Wallenberg.

Ambassadören Per Anger, [illegible]v en av Raouls medarbetare i [illegible]dapest, erinrar i sin nyligen utgivna bok, "Med Raoul Wallenberg i Budapest" om att fem schweziska diplomater från Budapest hölls fängslade i två år och släpptes genom en utväxling, något som aldrig prövats för Wallenbergs del. Vad hade schweizarna upplevt, vad berättade de?

Stalinistisk psykologi

Man har ofta frågat, inte bara varför Wallenberg fängslades utan också vilka skäl ryssarna kan ha haft att hålla honom kvar. Han sändes till Ungern på förslag från amerikanskt och judiskt håll. Det är känt att ryssarna beskyllde honom för spioneri. Trots att de senare indirekt tagit avstånd från anklagelsen har frågan ibland ventilerats på ett okunnigt och osunt sätt.

Till Stalins fängelser, liksom till Chrustjovs, kom man av de mest skilda skäl, eller av inga skäl alls. Stalins efterträdare anklagade dennes polisminister Berija för att ha varit brittisk spion och avrättade honom. Andra burades in på obestämd tid, alldeles samtidigt med Wallenberg, för att ha förtalat de västallierade.

Man måste beakta den stalinistiska psykologin. En kännare av sovjetiska förhållanden betonar för mig, att det avgörande för ryssarna inte var om de hade några skäl att hålla Wallenberg fängslad, men om de fann några skäl att släppa honom. Kunde de räkna på något i utbyte?

Den officiella ryska förklaringen, daterad 1957, är att Wallenbergs fångenskap var ett resultat av minister Abakumovs brottsliga verksamhet; Abakumov var under några år på 40-talet minister för statssäkerheten, avsattes av Stalin 1951, hamnade i Ljubljanka och avrättades 1954. Men upplysningen är milt talat ofullständig.

Abakumov var nämligen direkt underställd Stalin, och denne var underrättad om fallet Wallenberg. Man kan vidare se att personer ur Berijas krets var inblandade, tydligen på olika håll inom förvaltningen. Slutligen har ryssarna själva medgett, att flera ledare för säkerhetsorganen medverkade.

Antydningen att Abakumov höll Wallenberg som sin privata fånge rimmar illa med dessa fakta. Men den fyller en uppgift, nämligen att frita alla andra.

Andrej Gromyko, den nuvarande utrikesministern, meddelade i ett beryktat memorandum 1957 den svenska regeringen, att man hade funnit en anteckning av chefen för Ljubljankas sjukvårdstjänst, A.L. Smoltsov. Enligt detta papper, som var daterat 17 juli 1947, hade Smoltsov underrättat Abakumov om att "fången Wallenberg" på natten avlidit i sin cell, förmodligen av hjärtinfarkt.

Det fanns grund att tro, sade Gromyko, att denna anteckning hänförde sig till Raoul Wallenberg. Däremot hade man inte funnit några som helst andra dokument eller upplysningar om honom. Gromyko lät alltså förstå, att Abakumov hade sopat igen alla spår efter sig. Själv har han aldrig visat svenskarna Smoltsovs lapp i original.

Spårlöst borta

Vid denna tidpunkt visste Wallenbergs familj och svenska regeringen åtskilligt om hans tid i Ljubljanka (tillika KGB:s högkvarter) och andra fängelser. Hans vistelse i Lefortovskaja (våren 1945–46/47) kunde kartläggas med stor detaljrikedom. Vad en utländsk regering kunde inhämta genom att höra andra fångar, däribland sådana som bara haft knackningsförbindelse med Wallenberg, det var för sovjetregeringen fullständiga nyheter. Ingenting av detta hade den kunnat erfara genom att studera sina egna arkiv och förhöra sina egna tjänstemän.

Det är mot denna bakgrund lätt att förstå det dåliga rykte Gromykos memorandum åtnjuter. Dessutom hade åren 1950–51 vittnesmål börjat komma från utländska krigsfångar, enligt vilka Wallenberg mot slutet av 40-talet förts till något av isoleringsfängelserna ute i landet.

Han skall således ha befunnit sig i Vladimir på 50-talet, de tidpunkter som nämns varierar något. År 1960 gjorde två svenska domare, justitieråden Gyllenswärd och Santesson en granskning av vittnesmålen som slutade med följande omdöme:

"Enligt vår mening måste efter svensk rätt den föreliggande utredningen – ehuru den icke innefattar full bevisning i förevarande hänseende – anses göra sannolikt, att Wallenberg varit vid liv åtminstone i början av 50-talet och då befunnit sig i fängelse i Vladimir."

Det håller än, och nya uppgifter har tillkommit. Abraham Ribinski lämnade för något mer än ett år sedan en utförlig berättelse, som efter kontroll blev grundvalen för de nya svenska demarcherna.

Man skall observera att medan huvudvittnena från Vladimir är kända och jämförelsevis få, talar Gyllenswärd och Santesson om "ett stort antal uppteckningar" och "ett stort antal uppgifter". Förklaringen måste vara att det hemliga materialet rymmer ett stort antal utsagor som stöder de offentliggjorda.

Vittnesmål har fortsatt att komma, några trovärdiga, andra inte. Ett fall som detta brukar kalla fram provokatörer och personer med livlig fantasi och förmåga att fabulera. Dessa söker alltid offentlighet. Så mycket viktigare att hemliga vittnesmål som anses pålitliga blir kända till sitt sakinnehåll.

Sökandet fortsätter

Svårigheten eller omöjligheten att höra sovjetiska vittnen är inte det minst makabra draget i detta drama. Professor Nanna Svartz är säker på att hon rätt uppfattade den ryska kollega, som 1961 gav henne uppgifter om Wallenberg men senare under Chrustjovs tryck tog tillbaka.

Ett annat sådant vittne är Jan Kaplan, som i Butyrka 1975 träffade en svensk som suttit fängslad i trettio år. Med risk för sin egen säkerhet förde Kaplan och hans hustru ut detta meddelande på åtminstone tre olika vägar till mottagare i väster. Och vad hände? Jan Kaplan försvann åter i fängelse, och svenska regeringen fick avslag på en begäran att få träffa honom.

Vad han än har att berätta, vittnet är undanskaffat.

Utrikesdepartementets slutsats av allt som hänt hittills är att vi inte fått mottaga några övertygande bevis för att Wallenberg avlidit. I varje sådan situation måste sökandet fortsätta.

Man får inte förbise att det kan vara en tillfällighet som skiljer oss från full klarhet. Utan ihärdiga och systematiska efterforskningar har vi dock ingen rätt att hoppas på slumpens bistånd. Det bästa sättet att utnyttja och behärska den stora men spridda kunskap om Sovjets fängelser och administration som nu finns i väster är enligt min mening, att tillsätta en officiell – men hemlig – arbetsgrupp bestående av diplomater och polismän.

Opinionen har också ett viktigt ärende. Den kan inskärpa och på alla tjänliga sätt vidarebefordra till Moskva, att bevisbördan i frågan om Raoul Wallenbergs öde ligger hos den makt som fängslat honom och hållit honom kvar.

En av de få, en av de många

För trettiofem år sedan var Wallenberg en av de få. Inte många kunde hjälpa judar undan masslakten, inte alla som kunde gjorde det.

Men han blev också snabbt en av de många. På olika håll i världen räknar man, som om det vore krig, saknade i tiotusental, och anhöriga väntar vid fängelseporten, där de får svaret: vi känner inte vederbörande.

Om vi inte gör allt vi kan för att motarbeta detta tysta undansmugglande av människor kommer vi att vakna upp i en ännu sämre värld än den nuvarande.

För trettiofem år sedan var Raoul Wallenberg en av de få. Inte många kunde hjälpa judar undan masslakten, inte alla som kunde gjorde det.

IDSNYTT

ettioåttonde årgången

lag 1 juli 1969

Raoul Wallenbergs insats

Raoul Wallenbergs försvinnande i Budapest i januari 1945 är ännu ouppklarat. Gåtan kring hans vidare öden har under de följande decennierna i så hög grad dragit till sig uppmärksamheten att bilden av mannen själv och hans insats efterhand kommit att förblekna. Vad man i allmänhet känner till är att han med otroliga risker för eget liv lyckades utverka frihet och räddning åt tiotusentals ungerska judar liksom åt de förföljda från grannländerna som drivits dit. I själva verket kom judarna i Ungern tack vare Wallenberg att överleva i större utsträckning än fallet var i Polen Tyskland Österrike och Holland. Legendariska är skildringarna av hur han skaffade dem svenska pass och en tillflykt undan nazistiska utrotningsläger och brutala övergrepp på neutralt territorium men hur denna verklighetens röda nejlika gick till väga och de närmare omständigheterna kring hans lika mirakulösa som våghalsiga räddningsaktion förefaller nu dunkla och oförklarliga.

De som var unga eller i mogen ålder då andra världskriget stod inför sin upplösning har väl aldrig helt kommit ifrån sina minnen av denna våldets högsäsong i Europa, men de som nu är under eller omkring 25 år har många gånger inte ens hört talas om de händelser som kallade på Wallenbergs handlingsvilja. Det nazistiska folkmordet i Budapest hade vid denna tid genom de ungerska pilkorsarnas medverkan tagit sådana proportioner, att det inte kunde döljas utan ådrog sig de allierades och neutralas (däribland svenske kungens) formella protester.

ka tendenser — förföljelser i Sovjet och öststaterna, nynazism i Västtyskland — inte ur vägen att dessa händelser aktualiseras. Den ungdom också här hemma som nu ger sig hän åt en ensidig antiisraelisk kritik och rentav vill förmena israelerna deras land, stryker bara ett streck över vad som en gång hemsökte just dem som byggt upp dagens Israel. Vilka är dessa, om inte folkspillror av räddade från utrotningslägren och förföljelserna? Skeendet må vara historiskt men har sin ofrånkomliga del i vad vi nu bevittnar av förbittrad försvarsvilja och tro på det rättfärdiga i saken.

Veterligen mer än någon annan enskild kom den unge arkitekten och affärsmannen Raoul Wallenberg att sätta in sina krafter på att med alla medel slita människorna ur dödslägren och dödsfällorna. Han var både utvald och självmant engagerad för detta krävande uppdrag. Av allt att döma blev han till sist ett offer inte för den desperata och sönderfallande nazismen utan för den despoti som skulle avlösa den just besegrade.

I den franska serien Vies et témoignages har nyligen utkommit ett arbete av Joseph Wulf: *Raoul Wallenberg: Il fut leur espérence.* (Han blev deras hopp.) Författaren är polskfödd, men numera bosatt i Västberlin. Krigsslutet tillbringade han själv i Auschwitz. Han har bakom sig en rad dokumentariska arbeten om Tredje rikets historia. Wallenbergboken är sprungen ur stark beundran men skildrar händelseförloppet sobert och sakligt. Vad beträffar personliga fakta bygger han på offentliga dokument, vitböcker, noter, protokoll, och ett

JOSEPH WULF: Il fut leur espérance. Övers fr tyskan av Francine Miroux. Casterman. Kr. 14:60.

taget mera stringent. Man kan dock fråga sig om den positivare attityden till svenska myndigheters beteende omedelbart efter Wallenbergs försvinnande verkligen är berättigad. Kvar står intrycket av försuttna chanser (framförallt amerikanskt diplomatiskt stöd) och lama efterforskningar både på platsen och hos sovjetregeringen.

De ryska misstankar om spioneri som kunnat ligga bakom de besynnerliga och motsägelsefulla uppgifterna efter försvinnandet har knappast efter alla dessa år av ihärdiga förfrågningar från svensk sida kunnat hållas vid liv. Vi vet ju annars numera hur primitiv den ryska misstänksamheten är. En ung diplomat som på eget bevåg för den svenska legationens räkning utfärdar skyddspass och förfogar över nästan oinskränkt med amerikanska pengar för att handla i en amerikansk humanitär organisations tjänst torde från ryssarnas synpunkt ha förefallit suspekt, även om man inte ville låtsa om skälet.

När Wallenberg under rysk eskort begav sig till marskalk Malinovskij på sin sista kända expedition visste han av vittnena att döma inte om det var för att uppnå skydd eller för att tas till fånga. NKVD lurade i bakgrunden. En man som utan tydliga skäl enbart ville rädda liv, en man som dessutom talade många språk inklusive ryska, som hade fått universitetsutbildning i

som en underlig fågel för Beria och Malinovskij.

Det är dock inte om Wallenbergs okända öden boken handlar, även om den följer efterforskningarnas förlopp fram till professor Nanna Schwartz' uppgifter från ryska sagesmän (senare av dessa dementerade), att han ännu 1961 skulle befinna sig i ett sovjetiskt mentalsjukhus. Huvudparten uppehåller sig vid hans någorlunda kända öden, också de av ovanligt slag.

Raoul Wallenberg var, då han den 9 juli 1944 anlände till Budapest, 32 år och hade bakom sig en synnerligen kosmopolitisk utbildning som bl a innefattade bankpraktik i 30-talets Haifa, där han kanske först kom i kontakt med nazismens offer. Då hans far, löjtnanten vid flottan Raoul Wallenberg, dött 23 år gammal, några månader före sonens födelse, hade farfadern, envoyén Gustaf Wallenberg kommit att ägna honom stor omsorg, även sedan Raouls mor, f Maj Wising, bildat en ny familj i sitt äktenskap med sedermera överdirektören vid Karolinska sjukhuset Fredrik von Dardel.

Hur kom det sig att denne begåvade och mångintresserade unge man befann sig i Budapest i andra världskrigets elfte timme? Han togs från sin verksamhet i export- och importfirman Mellaneuropeiska Handels AB i Stockholm och gavs diplomatisk status vid svenska beskickningen i Budapest på amerikanskt initiativ och genom förmedling av en ungersk vän och kompanjon i firman, dr Koloman Lauer. Denne protegerade ungerska flyktingar och oroade sig för egna kvarvarande släktingar

att uträtta något för de olyckliga i Ungern, som då stod i blickpunkten.

Mr I Olsen, president Roosevelts speciella ombud i Stockholm för War Refugee Board, planerade en aktion för att med neutralt bistånd hjälpa de ungerska judarna, som efter den tyska ockupationen av bundsförvantens land i mars 1944 löpte allt mer uppenbara risker att förintas. Att valet föll på en medlem av familjen Wallenberg synes också ha sammanhängt med de förbindelser Jacob Wallenberg haft med de kretsar i Tyskland, som ville störta Hitler, framförallt med den misslyckade statskuppens inspiratör Goerdeler.

Den 8 juli 1944 hade 476.000 judar redan deporterats från Ungern. Pressen från tyskarna i den sk "judefrågan" hade i stegrad takt legat över regimen Horthy alltsedan 1938. Efter den regelrätta ockupationen placerades 320.000 i ghetton. Sommaren 1944 beslöts att också Budapests judar skulle dela den "slutliga lösningen". Dessa hade på grund av de neutrala observatörerna och diplomaterna i staden dittills nästan helt skonats. Wallenberg kom alltså i det kritiska ögonblicket. Hans bäste vän blev snabbt Per Anger, sekreterare vid legationens avdelning B som dels skötte Sveriges ärenden som skyddsmakt åt Sovjet, dels befattade sig med de provisoriska identitetspapper, som legationen tidigare i begränsad omfattning ställt ut åt personer med svenska relationer. Wallenbergs pass bar hans signum vid sidan av det svenska sigillet och han skrev ut dem till varje hotad sökande, oavsett relationerna till Sverige.

Raoul Wallenberg och några av hans medarbetare i Budapest.

renser kunde ges hur vid tolkning som helst. Han inrättade en avdelning C av legationen för ändamålet och förmådde de övriga neutrala, Schweiz, Portugal och Spanien att ställa ut motsvarande pass. Själv satte han också omedelbart i gång för att få kontakter på högre ort.

Hösten 1944 virvlade händelserna fram. Under påtryckningar från de neutrala och med ryssarnas intåg i sikte drevs Horthy att först sätta stopp för Eichmanns deportationer och sedan avsätta den pronazistiska regeringen Sztojay och ersätta den med general Lakatos, tills i oktober situationen med ens försvårades kapitalt. Horthy hade i radion förklarat sig villig att lägga ner vapnen och förhandla med ryssarna, men då slog tyskarna till och en statskupp gav pilkorsarnas ledare Ferencz Szalassy makten, varefter en sannskyldig Bartholomeinatt eller rättare nätter följde.

Wallenberg hade förut förmått de neutrala att köpa eller hyra våningar som skulle

så ordnat ett andra, internationellt ghetto i räddningssyfte för 33 000 judar. Nu tycktes allt detta vara i fara. Han ordnade då i hast internationella arbetskommandon och omgav sig med ett garde av unga judar vilka han skaffat ungerska uniformer från desertörer, också från SS och pilkorsare. Varje natt bortfördes judar och mördades, om räddarna inte lyckades slita bort dem, ibland med vapenmakt. Fanns det inte tåg fick judarna gå till fots. Kulmen nåddes med en av Eichmann påbjuden dödsmarsch 25 mil mot gränsen. Brutaliteterna på vägen kom Höss att frukta för repressalier från befolkningen, varefter marschen inställdes.

Upplösningen var dubbel i ljuset av ryssarnas frammarsch, dels deserteringar och kaos bland de vettskrämda, dels desperata hämndåtgärder i sista stund mot judarna. Man kan ana under vilka förhållanden Wallenberg hade att arbeta. Men han hade märkligt nog skaffat sig kontakter också i pil-

han få sina pass godkända också av denna regering, men de nattliga mordraiderna kunde han inte hindra. Från den 23 dec 1944 till 15 januari 1945 var staden utlämnad åt plundringar och mord.

Själv hade Wallenberg till slut måst gå under jorden, men han bevarade förbindelsen med legationen på Budasidan.

Sådan var situationen vid ryssarnas intåg, då ghettona tömdes och de överlevande befriades. Wallenberg ställde sig genast under ryskt beskydd — med känt resultat.

Mycket litet har kommit fram om mannens personliga väsen. Händelserna och hans sätt att sköta uppdraget talar dock sitt eget språk. Om han var blyg till det yttre var han desto mera orädd och energisk vid sina förhandlingar med de brutalaste regeringar. Vad beträffar organisationsförmåga, uppslagsrikedom, nonchalans för former i humanitetens intresse, outtröttlig verksamhetsiver söker han uppenbarligen sin like. För de olycklig-

Kring Raoul Wallenbergs öde

Om Raoul Wallenberg fortfarande lever har hans fångenskap förmodligen varat längre än någon brottslings här i landet under detta århundrade, och detta för att han på uppdrag av sitt lands regering sökt rädda förföljda människors liv.

Ovanstående reflexion återfinns i en nyutkommen skrift av Wallenbergs styvfar och nära vän, f d överdirektören vid Karolinska Sjukhuset, Fredrik von Dardel. Boken, *Raoul Wallenberg — fakta kring ett öde*, bär den anspråkslösa undertiteln En sammanfattning, men är något mycket mer än en sammanställning av fakta i målet. Den är i själva verket ett litet mästerstycke i fråga om saklig analys och kritiskt omdöme. Trots författarens uppenbart personliga anknytning till ämnet kan jag inte finna att han låtit sig förledas vare sig av önsketänkandets eller indignationens felkällor.

FREDRIK VON DARDEL: Raoul Wallenberg — fakta kring ett öde. Proprius Pocket nr 10, ca 10:—.

UD slutet

I den härva av vittnesmål och förnekanden som varit Wallenberg-affärens atmosfär alltifrån början har hans uppgift varit allt annat än lätt. Vad han åsyftar har varit att ordna tillgängliga uppgifter i böcker, tidningar, tidskrifter, egna dagboksanteckningar och andra dokument till en så verklighetstrogen bild som möjligt och till "ett något så när sammanhängande mönster".

Det är nu tjugofem år sedan krigsslutet och ytterligare nära ett halvår sedan Raoul Wallenberg försvann i Budapest den 17 januari 1945, i det tyska sammanbrottets och den ryska inmarschens kaos och massdödande. Trots denna långa tid har märkligt nog utrikesdepartementet inte ställt allt material rörande Wallenberg till författarens förfogande. I huvudsak har endast de handlingar som offentliggjorts i departementets år 1957 och 1965 utgivna dokumentsamlingar varit honom tillgängliga.

Ryska motsägelser

Inledningsvis förekommer några kapitel om Wallenbergs uppdrag och hans verksamhet i Ungern för de hotade judarna under det sista halvåret 1944 fram till den 17 januari 1945. Då senast Joseph Wulf i sitt arbete Il fut leur espérance (anm i HT 1.7.69) ingående och synbarligen noggrant redogjort för detta vill jag här lägga tonvikt vid von Dardels diskussion av händelseförloppet och de ryska myndigheternas agerande efter Wallenbergs försvinnande.

Hans analys avser, såvitt jag förstår, att framför allt klargöra vissa fundamentala punkter.

För det första, att Wallenberg — såsom också Sovjetmyndigheterna omedelbart erkände, togs i förvar (skyddsförvar eller häktning) redan vid det ryska intåget i Budapest. Det vill säga att han aldrig kom att fullfölja sin under rysk eskort planerade färd tillsammans med chauffören Langfelder för att uppsöka marskalk Malinovski och den ungerska regeringen i Debrecen, 20 mil från Budapest. Enligt vad som framkommit från olika vittnen, medfångar till Wallenberg och Langfelder i Ljublanka- och Lefortovskaja-fängelserna i Moskva, fördes de istället på järnväg över Rumänien till Moskva.

Hur väl ryssarna var underrättade om Wallenbergs person synes mig i övrigt framgå av den skrivelse vice utrikesminister Dekanosov riktade till Sveriges Moskvaminister Söderblom den 16 jan 1945, alltså *före* Wallenbergs försvinnande. Där sägs att i den av sovjettrupperna erövrade delen av Budapest hade vid Benczurgatan anträffats svenske undersåten Raoul Wallenberg, som uppgav sig vara den sekreterare vid svenska beskickningen i Ungern varom Söderblom underrättat honom i sitt brev av den 3 dec 1944. Åtgärder till skydd av Wallenberg och dennes egendom hade vidtagits av de sovjetiska militärmyndigheterna.

Raoul Wallenberg. Porträtt målat i Budapest 1944 av den ungerske konstnären Dombrowsky. Nu i Statens porträttgalleri i Gripsholm.

Detta stämmer också väl med vad Mme Kollontay meddelade fru von Dardel och fru Günther i februari 1945 med tillägget i sistnämna fall, att det vore bättre för Wallenberg "om svenska regeringen inte bråkade om denna sak".

Däremot stämmer det som många gånger påpekats alldeles inte med Vyshinskys not av den 18 aug 1947, vars huvudinnehåll var "att Wallenberg inte finns i Sovjetunionen och att han är okänd för oss". Det första meddelandet erkändes men hade inte kunnat verifieras.

von Dardel visar hur medfångarna som kunde misstänkas avslöja något förhördes på nytt 1947 och därefter isolerades, en av dem redan innan Wallenbergsfondens brev till Stalin kunde påkalla nya förhör med dem. Denna sista iakttagelse rycker undan marken för Elsa och Hans Villius, som menar att det var Wallenbergs förmenta död som aktualiserade dessa förhör.

Den andra tes von Dardel tycks hävda är nämligen att den s k Smoltsovska rapporten är falsk eller åtminstone högst tvivelaktig. Den ingick i Gromykos memorandum av den 6 febr 1957, som var ett svar på upprepade svenska framställningar, stödda av vittnesmål, kontrollerade av två f d justitieråd. Man förklarade nu med hänvisning till en plötsligt återfunnen, nio år gammal skrivelse, att Walenberg (sic) avlidit i hjärtinfarkt i Ljublankafängelset den 17 juli 1947. Man ville också låta påskina, att skulden till hemlighållandet hade stalintidens minister för säkerheten, Abakumov, som sedermera avrättats för brott mot Sovjetunionens lagar. Enligt von Dardels mening är det uppenbart att Wallenbergs öde var känt och också avgjort på högre nivå än Abakumovs.

Säkerhetsrisk

Redan dessa tre svängningar tyder på att sovjetledningen vill bevisa för mycket. Men Nanna Svartz' vittnesmål av 1961, om sitt samtal med en rysk vetenskapsman som först, mycket lågt, meddelade att Wallenberg fanns på ett mentalsjukhus och sedan återtog uppgiften efter att svenska regeringen gjort efterforskningar är för många det mest häpnadsväckande kriteriet på den tvivelaktiga ryska hållningen. Efter Chrusthjovs påtryckningar på mannen och en ny konfrontation mellan professor Swarz och ryssen har man spritt uppfattningen att oöverensstämmelsen skulle berott på språksvårigheter. Menthalkrankenhaus är dock, som författaren understryker, svårt att missuppfatta. Därtill kommer att begreppet i betydelsen asyl för politiskt angripliga personer, först efter detta blivit bekant som en sovjetisk verklighet. General Grigorenko och flera författare har lärt känna den.

Inte heller den senaste regimen i Sovjet har påverkats av de svenska framställningarna och de allt fler vittnesmålen, som också i några fall underställts två justitieråds bedömning. von Dardels förklaring till Wallenbergs ursprungliga häktande och sedermera kvarhållande kan naturligtvis inte vara mer än en hypotes, men som sådan är den övertygande nog. Han tror kanske inte att man fasthållit vid tanken att Wallenberg var spion för tysk eller amerikansk räkning, men att man betraktat honom som en säkerhetsrisk, kanske också som en orosfaktor just därför att det var judar, av Stalin avskydda och av Chrusthjov knappast älskade, som han försökte rädda.

Undanskuffad humanitet

Inte bara var det orimligt om en människa ägnade sitt liv åt denna idé, det var direkt förkastligt. I detta ljus är det också ytterst intressant att se den historia som här citeras om ryssarnas tilltag att avlägsna Wallenbergmonumentet i Budapest — en St Görangestalt med draken — omedelbart innan det skulle avtäckas.

På sockeln hade stått en inskription om "den evigt vakande humaniteten i en omänsklig tid". Återfunnen och uppställd framför en penicillinfabrik i Debrecen gör den nu i sitt anonyma skick (enligt vad en arbetare uttalat) sin tjänst att påminna om just den människa alla vet den avser: "Den mannen var en hjälte".

BRITA WIGFORSS

Det växer på Sångs

Det är 48 år sen i sommar som Gerda och Erik Axel Karlfeldt flyttade in på Sångsgården i Sjugare by och planterade skotten till de två lagerpopplar som nu är jätteträden, diktargårdens signatur när man ser den tvärsöver Opplimens sjö från landsvägen.

Nära 50 år, och den ytterst kunnige örtälskaren Karlfeldts planteringar lever vidare. Växtförteckningen upptar över tvåhundra namn när Ingegerd Fries berättar om Karlfeldts trädgård i boken SÅNGS I SJUGARE (LT, inb 18 kr + moms). Artbeskrivningarna är varvade med diktcitat och fotografier.

För alla som fått odlandets gift i sitt blod är den här lilla boken fylld av både pålitliga och matnyttiga uppgifter. Förutom av barndomsminnens glädje och vemod.

K-E TEGHAMMAR

~~Referatxxx~~
Sammandrag av Harald Wigforss anförande, Stenhammarsalen, 17 jan.

Raoul Wallenberg står vårt hjärta nära. Hans öde är en spegel av vår tid. Han har mött det ~~xk~~ politiska våldet i två skoningslösa skepnader.

Först i Ungern. När han kom dit hade en halv miljon av Ungerns judar redan deporterats till de nazistiska dödslägren, utan att allmänheten i andra länder visste något om det. Regeringarna visste, men de låg lågt.

Raoul Wallenberg bekämpade denna gränslös brutalitet mer framgångsrikt än de flesta men endast för a t tillsammans med sin vän Vilmos Langfelder hamna i en arkipelag av fängelser och slavläger där miljoner människor gick under.

Till Stalins fängelse kom man av de mest skilda skäl, eller av inga skäl alls. De sovjetiska myndigheterna fann däremot enligt sin bakvända logik inga skäl att släppa honom. Kunde de räkna på något i utbyte?

~~Sökandet~~ Sökandet efter Raoul Wallenberg måste fortsätta. Man får inte förbise att det kan vara en tillfällighet som skiljer oss från full klarhet. Utan ihärdiga och systematiska efterforskningar bör vi dock inte hoppas på slumpens hjälp. Det finns numera i väster en stor men spridd kunskap om Sovjets fängelser och administration. Det bästa sättet att utnyttja och behärska denna kunskap är enligt min mening att tillsätta en officiell - men kanske hemlig - arbetsgrupp, t.ex. bestående av diplomater och polismän.

Men man får inte glömma att redovisningsplikten i frågan om Raoul Wallenbergs öde ligger hos den makt som fängslat honom och hållit honom kvar. Den starka internationella opinionen måste framföra sitt ärende i Moskva.

För trettiofem år sedan var Raoul Wallenberg en av de få. Inte många kunde hjälpa judar undan massslakten, inte alla som kunde gjorde det.

Han blev också snabbt en av de många. På olika håll i världen räknar man nu saknade i tiotusental, som under ett krig, och anhörige som väntar vid fängelseporten får svaret: vi känner inte vederbörande.

Om vi inte gör allt vi kan för att avslöja och bekämpa detta tysta undansmugglande av människor kommer vi att vakna upp i en ännu sämre värld än den nuvarande.

~~Referatxxx~~
Sammandrag av Harald Wigforss anförande, Stenhammarsalen, 17 jan.

Raoul Wallenberg står vårt hjärta nära. Hans öde är en spegel av vår tid. Han har mött det ~~xx~~ politiska våldet i två skoningslösa skepnader.

Först i Ungern. När han kom dit hade en halv miljon av Ungerns judar redan deporterats till de nazistiska dödslägren, utan att allmänheten i andra länder visste något om det. Regeringarna visste, men de låg lågt.

Raoul Wallenberg bekämpade denna gränslösa brutalitet mer framgångsrikt än de flesta men endast för a t tillsammans med sin vän Vilmos Langfelder hamna i en arkipelag av fängelser och slavläger där miljoner människor gick under.

Till Stalins fängelse kom man av de mest skilda skäl, eller av inga skäl alls. De sovjetiska myndigheterna fann däremot enligt sin bakvända logik inga skäl att släppa honom. Kunde de räkna på något i utbyte?

~~Sådan~~ Sökandet efter Raoul Wallenberg måste fortsätta. Man får inte förbise att det kan vara en tillfällighet som skiljer oss från full klarhet. Utan ihärdiga och systematiska efterforskningar bör vi dock inte hoppas på slumpens hjälp. Det finns numera i väster en stor men spridd kunskap om Sovjets fängelser och administration. Det bästa sättet att utnyttja och behärska denna kunskap är enligt min mening att tillsätta en officiell - men kanske hemlig - arbetsgrupp, t.ex. bestående av diplomater och polismän.

Men man får inte glömma att redovisningsplikten i frågan om Raoul Wallenbergs öde ligger hos den makt som fängslat honom och hållit honom kvar. Den starka internationella opinionen måste framföra sitt ärende i Moskva.

För trettiofem år sedan var Raoul Wallenberg en av de få. Inte många kunde hjälpa judar undan masslakten, inte alla som kunde gjorde det.

Han blev också snabbt en av de många. På olika håll i världen räknar man nu saknade i tiotusental, som under ett krig, och anhöriga som väntar vid fängelseporten får svaret: vi känner inte vederbörande.

Om vi inte gör allt vi kan för att avslöja och bekämpa detta tysta undansmugglande av människor kommer vi att vakna upp i en ännu sämre värld än den nuvarande.

4. Ett ord till om situationen i Ungern. NärRW kom dit hade reda närmare ~~700.000~~ 500.000 av Ungerns 700.000 judar redan deporterats. En halv miljon borta - utan att allmänheten i andra länder visste något om det.

Det var inte mycket den vid denna tid hade fått veta om Holocaust De västallierades deklaration om krigsförbrytelser nämnde inte mass utrotningen av judarna. Arthur Koestlers Blandat transport okt 43 en väckarklocka.

Men regeringarna visste. Svenska regeringen lär ha känt till alltsammans från 2:a halvåret 1942, ung. Utåt märkvärdigt tyst. Intern. Röda Korset avböjde att sända en delegation t.Ungern, det låg utanför dess normala kompetens. En emissarie kom först sedan den första vågen av deportationer var nära nog avslutad. Påvestolen lika långsam.

5. De neutrala legationerna hade börjat, men det behövdes en aktion i större skala. RW:s mission ett förslag av WRB och WJC.

Feingold: en sällsam kombination av rätt man på rätt plats och rätt tid - nej, inte det sista. Också: Karl Lutz. Monsignore Rotta, för att inte tala om RW:s många svenska och ungerska medarbetare.

Räddade: 5.000 skyddspass off., i realiteten 15.000 och med familjer 20.000. Sammanlagt kanske 100.000 genom RWs och de andras arbete.

Eichmann var ute efter honom, ämnade mörda "judehunden Wallenberg".

I stället bortfördes han och Langfelder 17 jan 1945 av rysk militärpersonal. Aldrig återvänt.

Förklaring: han var spion. Kassaskåpen. Men ryssarna aldrig nämnt någon motivering. 1957 tog de indirekt avstånd från spionankl. - nonsens.

~~6x~~ Man tog fem schweizare också men släppte dem. Fanns inget system i vad de gjorde.

6. De tre beskeden: vi har tagit hand om honom, han finns inte här, han dog nog här för tio år sedan.

Det sista slutgiltigt, men bara ett antagande. Smoltsovs lapp Det märkvärdigaste : inget annat spår. Föhören med medfångarna Allt detta material förstörts? Märkligt att svenskarna kunde lära sig mer av att förhöra f.d. fångar än de sovjet. myndigheterna av att förhöra de ansvariga i fängelserna.

Bevisbördan ligger hos dem som hållit RW fången. Smoltsovs lapp inget bevis.

-6-

7. Vittnena. Inget skäl att ändra justitierådens slutsats. Bekräftelser i det hemliga materialet.

Det senaste: fam. Kaplan har ansträngt sig att få ut ett meddel. Om det är ett missförstånd varför inte ~~kura~~ klara upp det i st.för att bura in uppgiftslämnaren.

8. Vad kan göras? Vad har gjorts? Den sista frågan har väntat så länge att den kan vänta litet till, det hemliga materialet. Bara: man tog för lätt på två vittnesmål, och det kan ha haft en ödesdiger effekt för hela fortsättningen.

Två slags fångar: de välkända, vilkas öden också i regel blir kända - de bortglömda och okända.

Den internat. uppmärksamheten går tillbaka till Sovjet, och kanske skall vi därigenom få besked.

9. Det andra är att framföra opinionens frågor direkt till sovj. regeringen. Snart kommer man att börja öppna de svenska arkiven - det kommer att bli så mycket mer iögonfallande om ryssarna fortfarande vägrar att lämna några upplysningar ur sina.

10. De galna mödrarna. Trepper och Ljuba, några minuter därifrån. Achmatova.

11. RW en av de få - genom sina insatser.

12. En av de många genom den orätt som begåtts mot honom - vi talar för dem alla när vi talar för honom.

Man kommer att kalla det "kärnhållning" för upplysningar om fångar i de forna sovjetiska läger.

Wolfgang Strauss

DE SES MENSONGES

voix, le candidat conservateur a très facilement remporté hier les élections lles en Autriche. Kurt Waldheim, dont les révélations sur son passé la campagne, a fêté sa victoire en plaidant pour la « rénovation morale ».

victoire a été largement facilitée par les révélations accablantes qui, depuis trois mois, ont mis en lumière sa participation à de multiples exactions entre 1942 et 1945.

L'ancien secrétaire général de l'ONU avait donc tout lieu de se déclarer *« enchanté »* par les résultats du scrutin hier soir. *« Très heureux »* de s'afficher tout sourire avec sa femme Sissy, Kurt Waldheim couronne ainsi, à 67 ans, une longue carrière diplomatique et politique marquée par une ambition démesurée, et un opportunisme qui lui avait été maintes fois reproché lorsqu'il dirigeait l'Organisation des Nations unies. Et qu'importe si cette vie reste marquée au sceau de mensonges persistants, d'un mépris de la vérité que la majorité des Autrichiens ont implicitement approuvés? *« Il ne sera pas difficile de tirer ces choses au clair, spécialement si l'on tient compte du fait qu'elles ne sont pas vraies. La tension s'apaisera, croyez-moi »*, a-t-il déclaré hier avec cet[illegible]nité confondante dont il ne s'est [illegible] départi tout au long de la campagne électorale.

Saluant son *« succès personnel »*, Kurt Waldheim a de nouveau plaidé pour une *« rénovation morale »* du pays, estimant que *« les jeunes en ont particulièrement besoin »* car *« le système ne marche plus »*. On ignore toujours ce qu'un homme capable de my[illegible] la communauté internationa[illegible] englober sous le vocable de *« rénovation morale »*, mais il a négligemment repoussé tous les reproches qui pesaient sur lui depuis mars, soulignant qu'ils ne provenaient pas de *« gouvernements »*, mais *« seulement du Congrès juif mondial, qui ne représente pas tous les Juifs, seulement des individus qui ont eu la prétention »* de s'en prendre à lui.

Michael Graff, le secrétaire général du Parti populiste OEVP qui présentait Waldheim, ne s'est pas trompé en saluant hier la *« vague de sympathie »* qu'a su déclencher son candidat : plus qu'une adhésion à un programme politique, les Autrichiens ont en effet exprimé une solidarité toute émotionnelle à un homme qu'ils ont imaginé victime d'une *« campagne de l'étranger »*. Michael Graff, encore : *« La discussion sur le passé de M. Waldheim a été gonflée à l'étranger mais n'a joué qu'un moindre rôle en Autriche. »* Le terme de *« discussion »* est admirable : les dizaines de rapports militaires authentifiés qui établissent la part prise par Waldheim dans des exécutions de prisonniers, de sanglantes mesures de représailles, ou la déportation de Juifs grecs, ne sont donc que de simples *« arguments »*.

Pour les rivaux socialistes de Kurt W[illegible]eim, la défaite est amère. E[illegible]d parce que le Parti socialiste, qui garde un pied dans la direction du pays puisque l'actuel chancelier, Fred Sinowatz, est un des ses militants, avait conservé le contrôle de la présidence depuis plusieurs décennies. Ensuite, parce qu'en choisissant de se taire devant les accusations portées contre le candidat conservateur, Kurt [illegible] a profondément déçu les Au[illegible]ns favorables à un ré-examen sincère du passé sans pour autant tirer le moindre profit de cette tactique. *« Les sujets introduits par l'étranger dans la campagne électorale ont été déterminants pour le résultat du scrutin »*, notait-il hier soir avec dépit, comme s'il déplorait que la lumière ait été faite sur le rôle peu reluisant de son adversaire durant la guerre.

« Très heureux » de sa victoire, Waldheim hier à Vienne.

Reste qu'après l'euphorie de la victoire, après la fierté un peu trouble d'avoir élu Waldheim envers et contre tous, l'Autriche devra bientôt se confronter à la réalité : le Président qu'elle s'est choisi sera considéré comme *persona non grata* dans plusieurs capitales occidentales. Les Etats-Unis, qui arrêteront cette semaine leur décision d'interdire l'entrée du territoire américain à Kurt Waldheim (comme à toute personne suspectée d'avoir commis des crimes de guerre), ont déjà adressé à Vienne un avertissement : c'est au chancelier Sinowatz qu'ils ont transmis une invitation pour le mois prochain. En Israël, où l'on se disait hier soir *« déçu et profondément triste »*, le Conseil des ministres a longuement évoqué l'affaire dimanche, mais s'est refusé à toute déclaration publique. Des indiscrétions laissent cependant entendre que l'Etat hébreu ne remplacera pas son ambassadeur à Vienne.

En France, les officiels s'apprêtaient hier à envoyer au nouveau président le télégramme de félicitations d'usage. *« Cela ne sera pas particulièrement chaleureux »*, indiquait-on au Quai d'Orsay, en laissant entendre que ce geste ne préjugeait pas de l'attitude française au cas où une visite officielle de Kurt Waldheim en France serait envisagée. Le gouvernement français, rappelons-le, était depuis 1979 en mesure de savoir que le politicien autrichien avait trafiqué sa biographie. Quant au principal intéressé, il a éludé hier les questions sur son image internationale en indiquant qu'il allait d'abord s'atteler aux problèmes intérieurs. N'a-t-il pas six longues années devant lui?

Bernard COHEN
avec Jean-Marc GONIN à Vienne

● *« Les basses menées des sionistes et de leurs protecteurs au sein de l'administration à Washington ont échoué »*, écrit l'agence soviétique TASS dans un premier commentaire après l'élection de l'ancien secrétaire général de l'ONU de l'Autriche. L'agence fait l'éloge de Kurt Waldheim, qu'elle qualifie *« d'homme politique éminent »*.

Moscou et Washington auraient partagé le «secret»

Les services secret soviétiques savaient dès 1948 que Kurt Waldheim était accusé par la Yougoslavie d'avoir commis des crimes de guerre dans les Balkans : c'est ce qu'affirme à Belgrade l'ancien responsable du contre-espionnage yougoslave à Vienne, Anton Kolendic (voir *Libération* du 6 juin). Joint hier au téléphone, Anton Kolendic, 72 ans, a estimé qu'il était très probable que le politicien autrichien avait été l'objet de *« pressions »* soviétiques et américaines alors qu'il était secrétaire-général de l'ONU, en raison de son passé dans la Wehrmacht.

Selon lui, les Yougoslaves possédaient des listes d'anciens nazis autrichiens qu'ils transmettaient régulièrement aux représentants des Alliés à Vienne (Grande-Bretagne, France, Etats-Unis et Union soviétique). Sur l'une d'elles figurait le nom de Kurt Waldheim en compagnie de 29 autres personnes. Anton Kolendic se souvient d'avoir remis ce document à un haut responsable des services secrets soviétiques, le colonel Gonda, qui lui avait alors promis de mener une enquête sur ce suspect, qui était entré au ministère autrichien des Affaires étrangères dès novembre 1945.

A ce propos, Anton Kolendic note que la *« carrière fulgurante »* de Waldheim dans la diplomatie autrichienne – il devint rapidement le chef de cabinet du ministre Fred Gruber – a certainement été encouragée par les Américains, qui avaient recommandé le jeune *Oberleutnant* à Gruber. Par contre, Anton Kolendic se dit *« convaincu »* que le maréchal Tito ne pouvait être au courant du passé nazi de Kurt Waldheim lorsqu'il reçut à plusieurs reprises le secrétaire-général de l'ONU en Yougoslavie. *« Leurs relations n'ont jamais été particulièrement amicales »*, précise-t-il, alors que Waldheim insiste au contraire, dans son autobiographie, sur le caractère *« chaleureux »* de ses visites en Yougoslavie dans les années 70.

Par ailleurs, le quotidien de Belgrade *Vecernje Novosti* a publié samedi des documents prouvant que l'unité à laquelle appartenait Kurt Waldheim dans les Balkans avait planifié l'exécution de nombreux partisans, et avait remis des *« suspects »* aux autorités croates fascistes qui s'empressèrent de les passer par les armes. Kurt Waldheim *« a bien du sang sur les mains »*, écrit *Vecernje Novosti*.

B.C.

Harald Wigforss

Lånsökande bibliotek

CENTRALBIBLIOTEKET
GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBL.
Box 5096, 402 22 GÖTEBORG
Tel. 031 - 63 17 47

Till

S

LÅNEKVITTO

Nr S: 82 Q 2050

Lokalsignum 5

Låntagare

Harald Wigforss, Pl 535, 430 40 Säro

Sökt arbete

Kolendic, Anton
Les dernier jours
Paris 1982

Källa (om sökt arbete inte kan beläggas, markera med * framför anlitade källor)

Libris

Lånet önskas senast

- [ ] Remittera ej
- [ ] Endast angiven upplaga önskas
- [ ] Kopia önskas
- [ ] Endast hemlån önskas

Datum 1987-04-13 AL

Underskrift

Förlängningsdatum

Kravdatum

Ovanstående mottaget som lån att i oskadat skick återlämnas senast den

Harald Wigforss

Återsändningsdatum

	Antal
[X] Band	1
[ ] Häften.....	
[ ]	
[ ] Ej hemlån	
[ ] Får ej kopieras	
[ ] Bräckligt	

Ass belopp | Lånetid 30

Ankomstdatum 870504

RUNDQVIST/NORDISKA

Kolesnikov, Anton

s. 28 Gäster Chrusjtjov att Stalin dog 5/3, inte 5/3, som kommunisterna sa.

s. 40 Malenkov i Postnikovgränd gav order om ~~mördandet~~ att Stalin ej fick tillkallas på Generalkommitténs stora borde medan han dog

s. 52 Berija hade hjälp av underordnade

s. 70 En Molotov arresterad 1948 - Molotov chef för MFA och som hon tillhörde i - efter Stalins död producerar Berija en Mol. M hade inte blivit dödad.

s. 81 Berija tar hela arkivet till sig

s. 90 Yakovlev, journalist, om efter Jaltakonferensen, Stalin i skytt hemma, Berija gjorde det inte. 1944, Stalin elektronisk utrustning av dörrar, ~~[illegible]~~ Berija producerar Julia, som Gorbas. 1952. Julia är i skytten och vad till lägret. Stalins dossier i Berija händer

s. 116 Stalin beordrar torkyr av Sovjetunionens äktenskap.

s. 124 f Vassilev direktiv Stat.

s. 134 Berija förorsakar personlig antikult genom att vänsterdomen sedan för spionage. Ville bli en Berija Korrespond

s. 135 f Beria rapporterade om de kaukasiska politiker

s. 145 f Ville hålla sällskaps dödande av Berlinexpert

s. 152 80.000 arbetare för fängelser

s. 161 Telefonavlyssning Chruščov – Sholokov om Abakumov

s. 162 J.o med Vorošilov om Beria

s. 185 Alla Beria-män i hela landet arresterade över en natt.

s. 190 Mer än 3 000 säkerhetsmän eliminerades

s. 193 Massor av delegationer, brev o accelerningar efter Beria.

s. 194 Beria: Jag har allt bara ett yrkande vad Stalin, politbyrån o centralkom. beslutat

s. 211 Beria: 1937 sju miljoner jagar i förg. o läger

s. 257 Tacka hos Beria hela Stalins arbete

s. 258 Militärna hur arbetat

s. 262 Sjakov: Abakumov har lämnat ogrella dokumenten

s. 286ff Abakumov förvolderna *)

s. 288f Processen mot Beria feldat i den officiella kommunikén 7 utegångsförbud 15/12.53. 5 dgr skillnad Proc. slut när den enligt kom. inte hade börjat

s. 300/1 Stalin talade över balkaren Dimitrov idé om en Balkanstaternas autonoma federation. (Jugoslavien)

*) Se Abakumov

Waldheims Rolle im Zweiten Weltkrieg

Auszüge aus den Schlussbetrachtungen der Historikerkommission

Nachstehend veröffentlichen wir Auszüge aus den Schlussbetrachtungen des am Montag in Wien überreichten Berichts der Internationalen Historikerkommission zur Kriegsvergangenheit des österreichischen Bundespräsidenten. (Kursivsetzungen und Zwischentitel von der Redaktion.)

[...] Für die Kommission ging es darum, nach historischen Forschungsmethoden, gestützt auf alle ihr zugängliche Quellen, die geschichtlichen Tatbestände möglichst *objektiv* und *umfassend* festzuhalten und ohne vorgefasste Meinung, aber auch ohne bestimmte Zielrichtung abzuklären, welche Rolle Waldheim auf den verschiedenen Kriegsschauplätzen gespielt hat, auf denen er tätig war. Die Kommission betrachtet sich als *rein wissenschaftlich feststellende Instanz.* Sie hat keine richterliche Funktion. Ihre Aufgabe besteht ausschliesslich darin, die Tatsachen und Zusammenhänge so darzustellen, wie sich diese für sie auf Grund der verfügbaren Unterlagen ergeben haben. Es bleibt Sache der Besteller und Empfänger des Berichts, aus diesem die ihnen notwendig scheinenden Folgerungen zu ziehen.

Waldheims verschiedene Aufgaben

[...] Die einzelnen Abschnitte des Kommissionsberichts behandeln Waldheims Tätigkeit in verschiedenen *Stabsfunktionen* in Jugoslawien und Griechenland. In den verschiedenen Stabsstellungen hat er Aufgaben wahrgenommen, die das Schicksal von *Gefangenen* oder *Flüchtlingen* betreffen konnten.

Die Weitergabe von Vernehmungsprotokollen von Aussagen alliierter Kommandoangehöriger stand in ursächlichem Zusammenhang mit deren weiterem Schicksal, das durch Hitlers Kommandobefehl vom 18. Oktober 1942 generell entschieden worden war. Mitwirkung dieser Art kann als befehlsmässiges Handeln qualifiziert werden in klarer *Kenntnis der Tatsache,* dass der Befehl *Verbrechen bezweckte.* Über den Handlungsspielraum eines O 3 in diesem Zusammenhang ist an der gegebenen Stelle des Gutachtens Näheres ausgeführt.

Als O 2 in Westbosnien befand sich Waldheim *in unmittelbarer Nähe* verbrecherischer Aktionen, insbesondere in *Banja Luka,* wo er Kenntnis von der Arbeitsweise des dortigen I C gehabt haben muss. Die Befassung mit Transporten von Gefangenen und Flüchtlingen der I-B-Abteilung kann nicht bezweifelt werden, auch wenn nur wenig Unterlagen vorhanden sind. Ein konkreter Hinweis auf die Art der Einschaltung Waldheims in Transportfragen und Lagerprobleme ist bisher nicht bekanntgeworden.

Als O 1 in Athen wusste Waldheim von der Praxis des Abtransports *italienischer Gefangener/Internierter* nach Deutschland im September 1943, also zu einer Zeit, als zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Italien kein Kriegszustand herrschte. Diese *rechtswidrigen Vorgänge* sowie zahlreiche Erschiessungen sind in den hohen Stäben bekannt gewesen. Als O 1 hatte Waldheim wohl nur geringe praktische Einwirkungsmöglichkeiten auf den Ablauf der Dinge.

Ähnlich ist seine Rolle als O 3 in *Arsakli* im Rahmen seiner Rolle als Einlagesachbearbeiter zu charakterisieren.

Insgesamt ergibt sich das Bild einer je nach Dienststellung unterschiedlichen Nähe zu kriegsrechtlich inkriminierten Massnahmen und Befehlen.

Mit diesen Feststellungen wird die Frage nach Waldheims schuldhaftem Verhalten im Krieg nicht abschliessend beantwortet.

Ganz allgemein kann bereits aus dem *blossen Wissen* um Verletzungen der Menschenrechte am Ort des eigenen Einsatzes *eine gewisse Schuld* erwachsen, wenn der Betreffende – aus Mangel an Kraft oder Mut – seine menschliche Pflicht verletzte, gegen das Unrecht einzuschreiten. Solche Massnahmen, die in ihrer Unrechtmässigkeit erkannt werden mussten und wohl auch erkannt wurden, waren insbesondere die grosse Anzahl *übertriebener und unverhältnismässiger «Sühnemassnahmen»,* die Auslöschung oder *Deportation* grosser Bevölkerungsteile, insbesondere der gnadenlose *Abschub* der gesamten *jüdischen* Volksgruppe sowie schliesslich die *«Sonderbehandlung»,* d. h. die Exekution alliierter Kommandotrupps wie auch die Einweisung von Frauen, Kindern und Greisen in Konzentrationslager.

Schwerwiegender als bei der untätigen Hinnahme solcher Verletzungen menschlichen Rechts war die Mitwirkung in jenen Fällen, in denen verschiedene Abstufungen der Mitbeteiligung festgestellt werden konnten; eine solche bestand zum Beispiel in der *konsultativen Unterstützung* von Unterdrückungsmassnahmen, etwa in der Form von *Feindlageberichten,* die in Zusammenhang mit «Säuberungsaktionen» standen.

in Stabsstellungen *keine Exekutivbefugnisse* hatte, war er dank seiner Bildung und seinem Wissen sowie infolge der Einblicke, die er als Dolmetscher in die entscheidenden Führungsvorgänge erhielt, besonders aber aus seiner Tätigkeit im zentralen Nachrichtendienst seiner Heeresgruppe und seiner örtlichen Nähe zu den Geschehnissen *hervorragend* über das Kriegsgeschehen *orientiert.*

[...] Auch wenn sein persönlicher Einfluss auf den Entscheidungsprozess der obersten Führung (im Südosten) einerseits von seinen Widersachern etwas überbewertet worden ist und anderseits von seinen Verteidigern allzusehr herabgemindert wurde, war Waldheim doch häufig in diesen grossen Besprechungen zugegen, wirkte an diesen mit und war folglich einer der besonders gut orientierten Stabsangehörigen. Dabei waren seine allgemeinen *Einblicke umfassend:* Sie bezogen sich nicht nur auf die taktischen, strategischen und administrativen Anordnungen, sondern schlossen in einigen Fällen auch die Handlungen und Massnahmen ein, die im Widerspruch zum Kriegsrecht und den Grundsätzen der Menschlichkeit standen.

Die Kommission hat von *keinem Fall* Kenntnis erhalten, in welchem Waldheim gegen die Anordnung eines von ihm zweifellos erkannten Unrechts *Einspruch erhoben,* Protest geführt oder irgendwelche Gegenmassnahmen getroffen hat, um die Verwirklichung des Unrechts zu verhindern oder zumindest zu erschweren. Er hat im Gegenteil wiederholt im Zusammenhang rechtswidriger Vorgänge *mitgewirkt* und damit deren *Vollzug erleichtert.*

Die Kommission war bemüht, dieses Verhalten Waldheims *aus den Verhältnissen* zu verstehen, unter denen er seinen Militärdienst zu leisten hatte. Waldheims Tätigkeit wurde in die grossen Zusammenhänge des Kriegs hineingestellt, die seine Haltung entscheidend bestimmt haben. Dabei war eine Reihe massgebender Faktoren zu berücksichtigen:

Bis in die jüngste Zeit hat sich Waldheim immer wieder darauf berufen, dass er während seiner Militärzeit als Soldat an das Gebot der uneingeschränkten militärischen *Pflichterfüllung* gebunden gewesen sei. Unabhängig vom Inhalt eines Befehls habe er in der Befehlsausführung ein verpflichtendes Prinzip gesehen, dem er sich habe unterziehen müssen.

Dieser Rechtfertigung vermochte die Kommission in den genannten Fällen nicht zu folgen. Die Rechtsprechung der Nachkriegsjahre über die Kriegszeit insbesondere in den Nürnberger Folgeprozessen hat mehrfach mit aller Entschiedenheit festgestellt, dass selbst im Krieg der militärische Befehl keine uneingeschränkte Gültigkeit hat. Er besitzt seine Grenzen insbesondere dort, wo er *im Widerspruch* steht zu den Forderungen des *Rechts* und der *Moral* und den Geboten der *Menschlichkeit.*

Wer rechtswidrige Befehle ausführte oder ihren Vollzug förderte, verstiess auch zur Zeit des Zweiten Weltkrieges gegen allgemein gültige Rechtsnormen und machte sich somit *mitschuldig am Unrecht.* Die Berufung auf einen Befehlsnotstand vermag die Befolgung von widerrechtlichen Befehlen nicht zu rechtfertigen. Die Kommission hat in ihren Untersuchungen eine Anzahl von Vorfällen festgestellt, in denen Offiziere die Verantwortung übernommen hatten, rechtswidrige Befehle zu umgehen oder ihnen sogar zuwiderzuhandeln, ohne dass ihnen daraus erhebliche Nachteile erwachsen wären.

Geringe Möglichkeiten zum Widerstand

Waldheim ist zugute zu halten, dass ihm für einen Widerstand gegen das Unrecht nur äusserst bescheidene Möglichkeiten offenstanden. Für einen jungen Stabsangehörigen, der auf Heeresgruppenebene *keine eigene Befehlsgewalt* besass, waren die praktischen Möglichkeiten des Gegenhandelns sehr gering und hätten mit aller Wahrscheinlichkeit kaum zu einem greifbaren Ergebnis geführt. Sie hätten sich wohl auf einen formellen Protest oder auf die praktische Ablehnung seiner Mitarbeit beschränken müssen – was zwar als mutige Tat erschienen wäre, aber kaum zu einem praktischen Erfolg geführt hätte. Ein derartiges Handeln von Waldheim ist nicht bekannt geworden. (...)

Bei der Beurteilung der Haltung der verantwortlichen Führungsstellen muss auch der *besondere* Charakter des mit unmenschlicher Härte und Grausamkeit geführten *Kriegs auf dem Balkan* berücksichtigt werden, zumal es sich dabei um einen Volkskrieg gegen die fremden Invasoren und deren Kollaborateure han-

Waldheims Darstellung seiner militärischen Vergangenheit steht in vielen Punkten *nicht im Einklang* mit den Ergebnissen der Kommissionsarbeit. *Er war bemüht, seine militärische Vergangenheit in Vergessenheit geraten zu lassen und, sobald das nicht mehr möglich war, zu verharmlosen.* Dieses Vergessen ist nach Auffassung der Kommission so grundsätzlich, dass sie keine klärenden Hinweise für ihre Arbeit von Waldheim erhalten konnte.

Neue Zürcher Zeitung
Gegründet 1780 Der Zürcher Zeitung
REDAKTION
Chefredakt
Stellvertreter
Inland: Kurt
lieb F. Höp
zi, Claudi
Lautensc
sche S
Ausl
Opl
Beat
Wir
Blar
Ger
Rol
Zü
ner
Bos
Ric
Feu
An
tric
Spo
wal
Beil
hen
nik
got
Re
Zü
252
Ver
fach
816
Verl
816
Insen
Züric
Postc
Abon
Inlan
Ausl
Nach
Deu
Öste
Übr
Ins
anz
Ko
A
n
C

Ein C

Managua, 9. Fe
zwischen sandinistis
und Contra-Guerillere
Contra-Führer, *Julio Cé*
Teufel», gefallen. Er war
nalkommandos der Guerill
Rizo, ein ehemaliger Offizier
des Diktators Somoza, ist nach
Generalstabs der sandinistischen
einer der wichtigsten Contra-Führer, di
vergangenen Monaten gefallen sind.

09. Jahrgang

Mittwoch, 10. Februar 1988
Nr. 32

er Zeitung

es Handelsblatt

Schluss: Vortag, 14 Uhr

bFr.	50.—	Lit.	2000.—	Esc.	130.—
dKr.	9.—	Din.	1100.—	sKr.	9.—
DM	1.80	lFr.	38.—	Pts.	175.—
fFr.	7.50	hfl.	2.75	Kan. Inseln	
Dr.	120.—	nKr.	9.—	Pts.	200.—
£	0.70	öS	20.—		

10/2.88

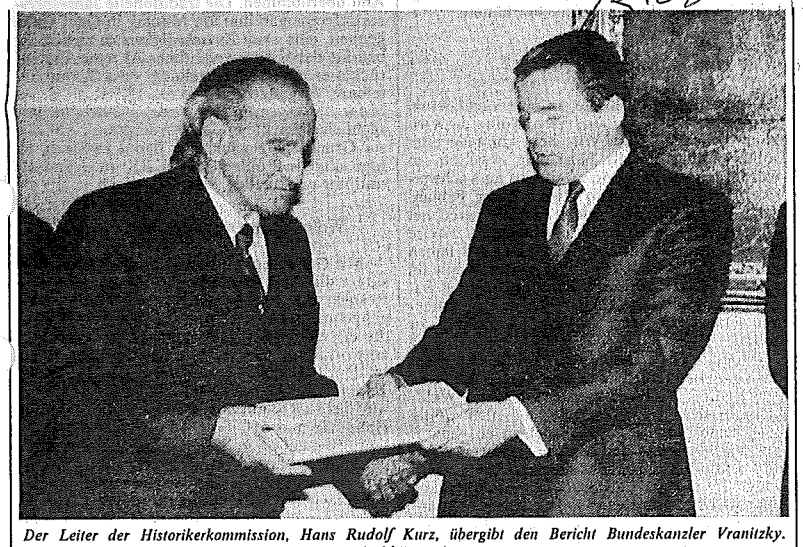

Der Leiter der Historikerkommission, Hans Rudolf Kurz, übergibt den Bericht Bundeskanzler Vranitzky. (Bild Reuter)

Überreichung des Waldheim-Berichts in Wien

«Kein Kriegsverbrecher, aber Mitwisser»

Nach Aussagen des deutschen Historikers Messerschmidt vom Montag in Wien sind die Vorwürfe, wonach Bundespräsident Waldheim in Kriegsverbrechen verwickelt war, durch die Untersuchungen der internationalen Historikerkommission widerlegt. Dagegen stellt der Bericht fest, dass der Wehrmachtsleutnant Waldheim von verbrecherischen Handlungen gewusst hat. Zu einem [illegible] Schluss war Waldheims Amtsvorgänger schon im Frühling 1986 nach Prüfung der damals vorliegenden Akten gekommen.

R. St. Wien, 8. Februar

Vor einer Medienpräsenz, die einer grossen weltpolitischen Entscheidung angemessen gewesen wäre, hat am Montag um 19 Uhr die Historikerkommission ihren 200seitigen Bericht über die Untersuchung der Kriegsvergangenheit von Bundespräsident Waldheim der österreichischen Regierung überreicht. Die Übergabe erfolgte *mit zweistündiger Verspätung*. Dem Vernehmen nach hatte Vizekanzler Mock die Entfernung des Ausdrucks moralische Schuld aus den Schlussfolgerungen verlangt. Danach begab sich eine *Dreier-Abordnung* der Kommission über den Ballhausplatz in die Hofburg, um Bundespräsident Waldheim mündlich über das Untersuchungsergebnis zu informieren. Am späten Dienstagnachmittag wollen die sieben Kommissionsmitglieder Kurz (Schweiz, Vorsitz), Collins (USA), Fleming (Grossbritannien), Messerschmidt (Deutschland), Vanwelkenhuizen (Belgien), Wallach (Israel) und Fleischer (Griechenland) die Presse über den Inhalt ihres Dokuments orientieren. Noch ist man auf der Suche nach einem Raum, der die interessierten Journalisten zu fassen vermag.

Hektisches Interesse der Medien

Seit dem Gipfeltreffen zwischen Jimmy Carter und Leonid Breschnew im Sommer 1979 stand Wien nie mehr dermassen im Mittelpunkt des journalistischen Interesses. Wenn es noch nötig war, die Aufmerksamkeit weltweit anzuheizen, war dies durch die Faksimilie-Veröffentlichung jenes Telegramms im *«Spiegel»* geschehen, das besagt, Leutnant Kurt Waldheim habe im Sommer 1942 in Kroatien den Abtransport von 4200 Gefangenen angeordnet bzw. gewünscht. Der «Finder» dieses Dokuments, ein früherer Archiv-Angestellter namens *Dusan Plenca*, ist inzwischen aus verschiedenen Gründen *ins Zwielicht* geraten. Zunächst einmal indem er sich mit dem hohen Geldbetrag, den er vom «Spiegel» erhielt, brüstete wie ein Gelegenheitsjäger mit einer Trophäe, dann weil er sich als Direktor des Militärarchivs bezeichnen liess, schliesslich, weil er das Original nicht herausrücken wollte und es sich herausstellte, dass er das entsprechende Archiv vor zehn Jahren zum letztenmal besucht hatte. Der Verdacht, es [illegible]

jedoch in den nunmehr täglich aus Jugoslawien kolportierten neuen Archiv-Funden reichlich Nahrung zur Untermauerung des eigenen Standpunktes. Inzwischen hat das *offizielle Jugoslawien* signalisiert, dass es seine Haltung in der Waldheim-Frage nicht ändern und *keine weiteren Stellungnahmen* dazu abgeben werde; inzwischen hat sich anderseits die Historikerkommission zur Auffassung durchgerungen, das «Spiegel»-Telegramm, ob echt oder unecht, enthalte nichts so substantiell Neues, wie man zunächst glauben konnte, und ein abschliessender Bericht sei auch so möglich.

Die jugoslawische Position in der Frage ist deshalb so heikel, weil das kommunistische Jugoslawien den Wehrmachtsoffizier Waldheim 1947 in einem summarischen Verfahren auf die Liste der Kriegsverbrecher gesetzt hatte und weil später von 1968 an Präsident *Tito* den österreichischen Aussenminister und den späteren Uno-Generalsekretär rund zehnmal in Jugoslawien empfing. Wenn es tatsächlich Dokumente gibt, die Waldheims Mitwirkung an Kriegsverbrechen beweisen, dann liegen sie in Jugoslawien; wenn Jugoslawien sie herausgäbe, dann würde es, diese Überlegung steht hinter dem offiziellen Standpunkt, den Staatsgründer und Nationalhelden Tito kompromittieren. Da einige Leute, wie der pensionierte Geheimdienstler *Kolendic*, Tito als den durch Waldheim Getäuschten hinstellen möchten, andere daran interessiert sind, das Image des Marschalls anzukratzen, eine dritte Gruppe endlich die Zusammensetzung der internationalen Historikerkommission als fragwürdig hinstellen möchte, kam es zu einer Situation, in der die Wahrheit schliesslich zur Manövriermasse degradiert wurde.

Hans Rudolf Kurz, der Vorsitzende der Historikerkommission, hatte einen jugoslawischen Kriegshistoriker in sein Gremium eingeladen, der jedoch unter Hinweis auf seinen Beamtenstatus auf eine Teilnahme an den Beratungen verzichtete. Eine Einladung an die Belgrader Regierung, einen Vertreter zu entsenden, blieb bis heute *unbeantwortet*. Ende letzter Woche wurde Belgrad auf diplomatischem Wege ersucht, die *Originale* der angeblich Waldheim belastenden Dokumente herauszugeben. Wenn dies geschieht, wird die Historikerkommission danach zur Kenntnis nehmen, dass die gegen ihn erhobenen *Vorwürfe* der Teilnahme an Kriegsverbrechen *unhaltbar* seien. Darüber hinaus machte man sich in Kreisen der engsten Wahlhelfer Waldheims Hoffnung, man könne auf diese Weise die Watchlist-Entscheidung der amerikanischen Regierung rückgängig machen. Sowohl der Stellvertretende Aussenminister *Whitehead* wie der amerikanische Botschafter in Wien, *Grunwald*, haben inzwischen unmissverständlich zu verstehen gegeben, dass der österreichische Bundespräsident auch im Falle eines für ihn günstig lautenden Kommissionsberichts nicht von der Liste der unerwünschten Personen gestrichen werde; das Material des amerikanischen Justizministeriums reiche aus, um die Entscheidung aufrechtzuerhalten.

Aber auch die Rechnung des Bundespräsidenten dürfte nicht aufgehen. Im Kommissionsbericht wird festgehalten, dass Waldheim von den Schreckenstaten, die in seiner Umgebung geschahen oder befohlen wurden, *Kenntnis haben musste*. Dieses blosse Wissen ist nicht strafbar, aber das *Leugnen* der Kenntnis wird ihm wohl bis zum Ende seiner politischen Laufbahn nachgetragen werden. Ob die Kommission auf Grund ihres Mandats zur Feststellung der Mitwisserschaft befugt war oder nicht, spielt dabei keine Rolle.

Eher noch höher geschraubt waren auf der Gegenseite die Erwartungen der Waldheim-Feinde. Ihre anfängliche Skepsis gegen die Historikerkommission war von dem Augenblick an beseitigt, als Kommissionsmitglieder zu erkennen gaben, sie würden gewisse *moralische Kriterien* in den Bericht einfliessen lassen. Von da an galt es für viele als ausgemachte Sache.

Rücktritt Kim Young Sams als Oppositionsführer

Nach der Wahlschlappe im Dezember

Tz. Tokio, 8. Februar

Der südkoreanische Oppositionspolitiker Kim Young Sam hat am Montag vor Pressevertretern in Seoul seinen Rücktritt als Präsident der *Reunification Democratic Party* (RDP) angekündigt. Er sagte, dass er mit Blick auf die im Frühjahr stattfindenden Parlamentswahlen den Weg zu einer Wiedervereinigung der Oppositionskräfte freimachen wolle. Kim Young Sam und seinem Erzrivalen, *Kim Dae Jung*, wird in Südkorea allgemein die empfindliche Niederlage der Opposition bei den Präsidentschaftswahlen vom letzten Dezember angelastet. Die beiden Oppositionspolitiker hatten sich damals in erster Linie aus persönlichem Ehrgeiz nicht auf einen einzigen Kandidaten der Opposition einigen können. Sie traten getrennt gegen *Roh Tae Woo*, den Kandidaten der Regierung, an, der dann mit nur 36,6 Prozent der Stimmen zu siegen vermochte; auf die beiden Kim entfielen – mehr oder weniger gleichmässig verteilt – 55 Prozent der Stimmen.

Die Rücktrittserklärung von Kim Young Sam hat die südkoreanische Öffentlichkeit *überrascht*. Obwohl die beiden führenden Oppositionsparteien ein Bild innerer Zerrissenheit boten und vorab die jüngeren Parlamentsabgeordneten der Opposition die beiden Kim für die Wahlschlappe verantwortlich machten, war bisher angenommen worden, dass sich die beiden Politiker mindestens noch bis nach den Parlamentswahlen über Wasser halten könnten. Gespannt wird nun in Seoul abgewartet, ob auch Kim Dae Jung seinen Rücktritt erklären wird.

In seiner *Party for Peace and Democracy* (PPD) hat Kim Dae Jung kürzlich der Bildung einer *kollektiven Führung* zugestimmt, um der wachsenden Kritik an seiner Person zu begegnen. Ob die Demission von Kim Young Sam die Opposition rasch zu einigen und für die Parlamentswahlen ausreichend zu stärken vermag, ist eher fraglich. Dies gilt um so mehr, als bisher noch keine neuen Führungspersönlichkeiten sichtbar geworden sind. Eingedenk dieses Führungsvakuums könnte Kim Young Sam mit seiner Rücktrittserklärung auch beabsichtigt haben, sich vorderhand Einfluss hinter den Parteikulissen zu sichern.

Le télégramme serait un fa

Les autorités yougoslaves ont déclaré que le télégramme impliquant n ne serait «vraisemblablement pas un document authentique

Vienne, correspondance

Le télégramme oustachi impliquant Waldheim dans la déportation de civils de la Kozara en 1942 *«n'est vraisemblablement pas un document authentique»*: telle est la réponse des autorités yougoslaves à l'appel que leur avait lancé une semaine auparavant la commission internationale d'historiens, pour retrouver l'original du document publié par le magazine ouest-allemand le *Spiegel*.

Selon l'agence Tanjug, une *«commission composée d'historiens, d'archivistes et d'autres experts»* est arrivé à la conclusion qu'il s'agissait d'un faux, et une enquête judiciaire a été ouverte pour en retrouver l'auteur. La dépêche a été publiée sans commentaire, jeudi, par les journaux de Belgrade, dont plusieurs avaient laissé croire au début à l'authenticité du télégramme. Interrogé par l'agence autrichienne APA, un porte-parole du ministère yougoslave des Affaires étrangères, s'est refusé à préciser qui étaient les membres de la commission et l'instance qui l'avait mise sur pied. Il a quand même déclaré que le passé militaire de Kurt Waldheim n'était plus *«exclusivement une affaire de politique intérieure autrichienne»*, soulignant que *«malgré les bonnes relations entre les deux pays, plus aucune personnalité yougoslave»* n'avait eu de contact avec Waldheim depuis qu'il est mis en cause publiquement.

Le message de Belgrade est donc assez clair, et donne partiellement satisfaction à ceux qui critiquaient les officiels yougoslaves pour leur silence dans l'affaire; Le quotidien *Borba* très proche des autorités, a d'ailleurs mis en vente, mercredi, un supplément de 56 pages consacré aux victimes des opérations de la Kozara, où figurent notamment les noms des 11 219 enfants (âgés en moyenne de 6 à 7 ans) qui ont été massacrés par les troupes allemandes et oustachis.

Quant à l'historien Dusan Plenca, qui affirmait avoir «découvert» et photocopier le fameux télégramme publié par le *Spiegel*, il a avoué jeudi à l'agence Reuter qu'il n'avait en fait jamais vu l'original du document, dont une photocopie qui a été saisie samedi dernier par la police yougoslave, lui aurait été donnée il y a un mois par un officier à la retraite travaillant dans les archives de l'Institut d'histoire militaire de Belgrade. La dernière version fournie par Plenca, qui se livre depuis maintenant quinze jours à un jeu de cache-cache des plus étranges, est-elle que les précédentes? P ne autrichien *Profil*, qui out d'abord à l'authenticité me croate, Plenca, le jour ko Vasovic et l'ancien dip ion Kolendic, auraient des ltes avec certaines fractions ices secrets yougoslaves, et se s êtés à une manipulation dont restent mystérieux.

La thèse du faux a par s été confortée par une expertise e en Allemagne à la demande d zine *Stern*, rival du *Spiegel*: le du télégramme, daté du 22 ju 942, aurait été tapé sur une mach crire dont le modèle n'a été com alisé qu'en 1949. Le prestigieux m ne de Hambourg maintient malgré qu'il s'agit d'un document authenti mais devra faire face à une procéd judiciaire qui a été ouverte à son ontre.

Joëlle OLZ

● **Le président autrichien**, Ku Waldheim, a déclaré jeudi soir qu'i *ne se plierait à aucune pression»*, autant qu'en tant qu'officier de la Wehrmacht, il ne s'est pas opposé aux cri es de guerre en 1945 parce qu'il *«oulai survivre»*.

AUTRICHE

WALDHEIM SAVAIT

Contrairement à ce qu'il affirmait, Waldheim ne pouvait ignorer le sort réservé aux prisonniers envoyés dans les camps nazis. Telles sont en substance les conclusions du rapport de la commission d'historiens remis hier au gouvernement.

EDITORIAL

GERARD DUPUY

MENSONGE

Waldheim n'est pas tout noir et, au fond, on s'en serait douté: cet homme est fondamentalement gris comme les loups avec lesquels il aime hurler. Selon la commission d'historiens qui s'est penchée sur son cas, il n'est pas un criminel de guerre, seulement un comparse et un menteur. Sa participation directe à la machine de mort nazie n'a pas pu être retenue contre lui: il s'est contenté d'en être *«un rouage»*, selon l'accusation du président du Congrès juif contre lequel il a porté plainte et, faut-il ajouter, un rouage averti en toute conscience.

Nul doute que des centaines ou des milliers de ses compatriotes furent dans son cas.

Comme eux, Waldheim n'a pas à répondre devant les tribunaux formés après-guerre pour juger le crime nazi. Mais un chef d'État est passible d'autres jugements que ceux qui se forment dans les tribunaux: un jugement indissociablement politique et moral en l'occurrence. A sa manière chafouine, Waldheim en était conscient et c'est ce qui explique ses mensonges, ses dissimulations qui, non moins que ses activités pendant la guerre, le condamnent.

Le rapport de la commission est assez nuancé pour que Waldheim utilise la relaxe factuelle qu'il lui accorde pour s'accrocher à son poste. Il est aussi assez accablant pour que le chancelier autrichien — qui, quoique social-démocrate, avait parfois secouru Waldheim — déclare publiquement et immédiatement son trouble. Depuis deux ans, Waldheim a entraîné son pays dans une assez pitoyable palinodie et il en a déjà largement compromis l'image. Après le rapport de la commission, le mécanisme ne peut que s'accélérer. Car les mensonges de Waldheim ne sont pas seulement l'expédient d'un voleur de confiture pris au piège; ils signalent aussi une profonde désinvolture, voire une rétrospective indifférence, à l'égard des exactions nazies. L'Autriche aurait tout à gagner à laisser Waldheim s'en débrouiller tout seul.

AFP

Vienne La commission remet son rapport au chancelier Vranitzky qui s'est déclaré «consterné» par les «nombreuses remarques critiques».

Le rapport de la commission internationale d'historiens chargée de faire la lumière sur le passé militaire de Kurt Waldheim reconnaît *«une certaine culpabilité»* du président autrichien, *«ne serait-ce que par le simple fait d'avoir été au courant des violations des droits de l'homme commises sur les lieux où il était engagé (...) et où il n'a pas rempli son devoir humain d'intervenir contre l'injustice»*.

Tels sont les premiers éléments du document remis hier soir par les historiens au chancelier socialiste autrichien, Franz Vranitzky. *«Ce qui est encore plus grave que l'acceptation passive de telles violations est*, poursuit le texte, *la collaboration dans les cas où plusieurs degrés de participation ont pu être constatés.»* Dans ses fonctions d'officier d'état-major dans les Balkans, Waldheim aurait été *«bien plus qu'un officier de chancellerie de deuxième classe»*. Il disposait d'*«une vue profonde et complète de la situation sur les fronts et plus précisément dans les Balkans grâce à un grand nombre de comptes rendus»*.

Franz Vranitzky s'est déclaré dans la soirée *«consterné»* par les *«nombreuses remarques critiques»* contenues dans le texte, estimant que le gouvernement serait désormais *«confronté»* à une *«tâche nouvelle et très difficile»*. Il a cependant refusé de se prononcer sur les *«conséquences»* que pourrait avoir le travail des historiens. De son côté, Alois Mock, vice-chancelier conservateur et ministre des Affaires étrangères, a estimé que les conclusions du rapport n'étaient pas *«recevables»*.

Dans l'après-midi, un membre de la commission d'historiens, le Belge Jean Vanwelkenhuyzen, avait déclaré que *«notre conclusion n'est pas du tout que le lieutenant Waldheim d'alors était personnellement un criminel de guerre»*, précisant toutefois qu'*«il a menti sur ce qu'il savait des crimes commis dans les Balkans»*.

Dans une interview au journal ouest-allemand *Die Welt*, à paraître aujourd'hui, l'historien ouest-allemand, Manfred Messerschmidt précise de son côté que les fonctions d'interprète et d'officier d'état-major de Waldheim dans la Wehrmacht ne pouvait le tenir à l'écart de ce qui s'est passé entre 1942 et 1944 en Yougoslavie et en Grèce. Sur ce dernier point, Vanwelkenhuyzen a indiqué que la commission avait *«établi une grosse différence entre la mémoire des faits et les déclarations»* de Waldheim *«et les faits que nous avons établis»*. Le président autrichien avait toujours nié avoir eu connaissance des exactions commises contre les partisans yougoslaves et la déportation des juifs grecs.

Selon Manfred Messerschmidt, la commission a porté *«une sorte de jugement politique et moral»* sur Waldheim. Un jugement qui risque de relancer le débat sur le problème de la *«complicité morale»* de Waldheim. On savait déjà qu'il n'a jamais été question de l'accuser de crime de guerre et qu'aucun document à ce jour ne permet de l'associer, même de loin, dans des opérations militaires contraires au droit international, hormis le fameux télégramme croate publié il y a dix jours par le magazine ouest-allemand *Der Spiegel*, où le nom du lieutenant Kurt Waldheim est en rapport avec la déportation de prisonniers civils.

Mais l'original de ce document, qui seul permettrait de déterminer avec certitude s'il s'agit ou non d'un faux, est resté introuvable malgré l'appel à l'aide lancé par la commission aux autorités yougoslaves. (voir ci-dessous).

Une nouvelle polémique avec le Congrès juif mondial a par ailleurs surgi à Vienne à la suite de déclarations faites dimanche par son président, Edgar Bronfman, qui a été l'un des premiers à accuser Waldheim d'implication dans des crimes de guerre. Bronfman aurait ainsi déclaré que *«Waldheim n'est qu'un symbole de la participation de l'Autriche à l'holocauste»*.

Cela suffira-t-il à persuader la majorité de ses concitoyens qu'il est désormais indigne d'exercer les fonctions de chef de l'Etat? Selon un sondage réalisé la semaine dernière pour le compte de l'hebdomadaire *Wochenpresse*, 72% d'entre eux ne souhaitent pas qu'il démissionne. De nouveaux éléments doivent en tout cas être apportés aujourd'hui, une conférence de presse étant prévue avec les historiens sur l'ensemble du rapport.

F.Ro avec
Joëlle Stoltz à Vienne

Sur les pistes yougoslaves

Alors que les révélations de l'historien et du journaliste yougoslaves réveillent les dissensions entre Serbes et Croates, les autorités de Belgrade observent toujours une prudente neutralité.

Belgrade, correspondance

En offrant au monde une «pièce à conviction» contre le président autrichien, Kurt Waldheim, proclamé en 1947, criminel de guerre par les autorités yougoslaves, un historien en retraite et un jeune journaliste avide de gloire ont mis au pied du mur le gouvernement de Belgrade qui, certainement en accord avec Vienne, ne se départ pas depuis deux ans de sa politique de silence.

L'opération montée par les deux hommes, l'historien Dusan Plenca, ancien directeur du musée militaire de Belgrade, et Danko Vasovic, un transfuge de la rédaction des sports de *Vecernje Novosti* (un journal du soir de Belgrade qui tire à 350000 exemplaires) est en effet un coup de maître, et va visiblement obliger la commission d'historiens, qui a rendu hier son rapport sur Waldheim, à prolonger ses travaux.

Dans un entrefilet signé de Danko Vasovic, le quotidien *Vecernje Novosti* annonce ainsi le 20 janvier que la commission est sur le point de désigner un nouveau membre, l'historien yougoslave Dusan Plenca. Une nouvelle aussitôt démentie à Vienne. Deux jours plus tard, Plenca déclare à la télévision de Belgrade disposer de *«documents accablants»* pour le président Waldheim, mais refuse de les céder à la commission internationale qui a osé le convoquer pour expertise sans lui offrir un siège de membre. C'est l'hebdomadaire ouest-allemand *Der Spiegel* qui publie il y a une dizaine de jours la photocopie d'un télégramme qui implique personnellement Waldheim dans la déportation de 4000 civils yougoslaves du massif de la Kozara en 1942.

Vienne crie à l'opération commerciale, au complot et à la falsification. Des accusations qui semblent tout d'un coup prendre corps quand l'historien yougoslave, après bien des tergiversations, est obligé d'avouer qu'il ne possède pas l'original du document que Danko Vasovic a, en son nom, cédé au *Spiegel* pour la somme de 50000 deutsche marks.

Pour Danko Vasovic, qui suit les traces de son père, longtemps commen-

●●●

●●●

tateur au grand quotidien *Borba*, il s'agit plutôt d'une campagne de promotion de son livre sur l'affaire Waldheim, dont une avant-première édition est déjà parue en Norvège à l'automne, et qui doit voir le jour dans trois semaines en Yougoslavie. Dusan Plenca, lui, en dépit de ses 62 ans, conserve encore l'état d'esprit de ses seize ans quand il a adhéré corps et âme au mouvement des partisans. Il fait partie de cette génération de Yougoslaves pour laquelle la guerre n'est pas encore finie, et qui consacrent leur vie à décrire les événements dont ils ont été les témoins et les acteurs. Et la guerre a laissé bien des traumatismes dans ce petit pays, d'aujourd'hui 23 millions d'habitants, qui a perdu un dixième de sa population en quatre ans de carnage.

Mais la guerre n'a pas frappé de la même manière toutes les composantes du pays. Une bonne partie des Croates, mécontents de leur sort sous la dynastie serbe de la monarchie yougoslave accueillera au moins dans ses débuts avec enthousiasme sinon dans l'indifférence, l'instauration par les nazis de l'Etat fantoche *« indépendant de Croatie »* du dictateur Ante Pavelic dont la principale préoccupation sera de traquer et d'exterminer les Serbes. Autour du mot d'ordre *« Unité et fraternité des peuples »*, le mouvement des partisans de Tito se faisait fort de cimenter cette mosaïque de nations.

Dans sa querelle avec Zagreb pour la suprématie dans le pays, Belgrade fait du thème du « génocide » des Serbes par les Oustachis de Pavelic un constant objet de chantage. Après la mort de Tito, la Yougoslavie et surtout la Serbie se lancent à la recherche de leur passé. Il aura fallu plus de quarante ans pour qu'une première étude sérieuse soit publiée sur le camp de concentration de Jasenovac qui fit, selon les chiffres officiels, près de 700000 victimes, avant tout serbes, puis juifs et tziganes, et enfin communistes.

L'opinion publique serbe s'est de plus sentie frustrée par le procès qui a été intenté au criminel de guerre, Andrija Artukovic, l'ancien ministre de l'Intérieur de Pavelic, extradé des Etats-Unis à Zagreb en 1986. Premièrement, Artukovic n'a pas été accusé de génocide mais de crime contre des populations civiles et des prisonniers de guerre. Deuxièmement, condamné à mort, il n'a pas été exécuté. Il vient de s'éteindre de sa belle mort le mois dernier à l'hôpital de la prison de Zagreb. La Kozara, une opération de « pacification » lancée en juin 1942 par l'armée allemande avec le support des Oustachis, est aussi un des hauts lieux du martyre serbe avec ses 10000 morts et ses 60000 déportés civils.

C'est pourquoi les révélations sur le passé de guerre du président Waldheim font finalement l'affaire des milieux serbes qui, à la limite, se moquent de sacrifier les bonnes relations yougoslavo-autrichiennes au profit de querelles intestines. La presse de Belgrade et celle de Zagreb ne réservent pas le même traitement aux découvertes du tandem Plenca-Vasovic. Le *Vjesnik* croate est plus prudent et met en doute l'authenticité des documents produits. Il cite un historien qui se risque à déclarer que *« même authentique, le télégramme ne prouve pas automatiquement la culpabilité de M. Waldheim dans des crimes de guerre »*. Sans doute semoncé par les autorités locales, qui ne veulent pas que l'affaire Waldheim soit un nouvel enjeu de la polémique serbo-croate, un commentateur du journal qualifie lui-même, le lendemain, cette thèse d'absurde. A Belgrade par contre, la culpabilité de Waldheim ne fait pour l'opinion publique pas l'ombre d'un doute. Il s'est toujours trouvé à point nommé là où des exactions contre des civils ont été commises en Yougoslavie.

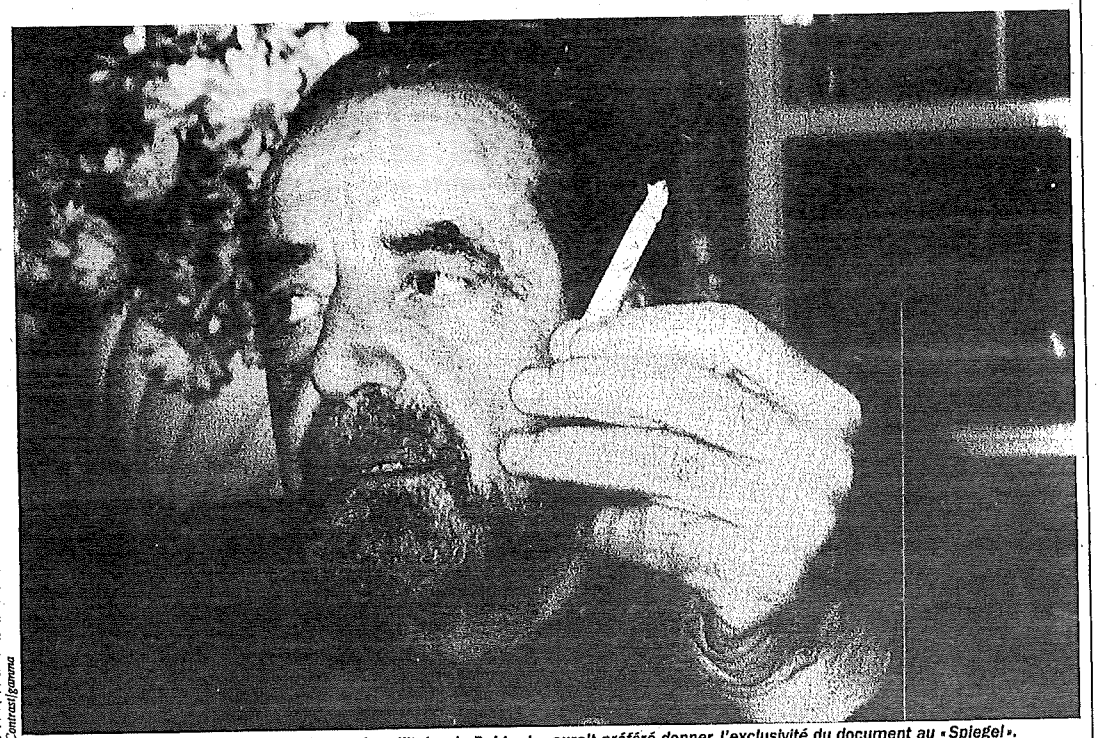

Contrast/gamma

Dusan Plenca *ancien directeur du musée militaire de Belgrade, aurait préféré donner l'exclusivité du document au « Spiegel ».*

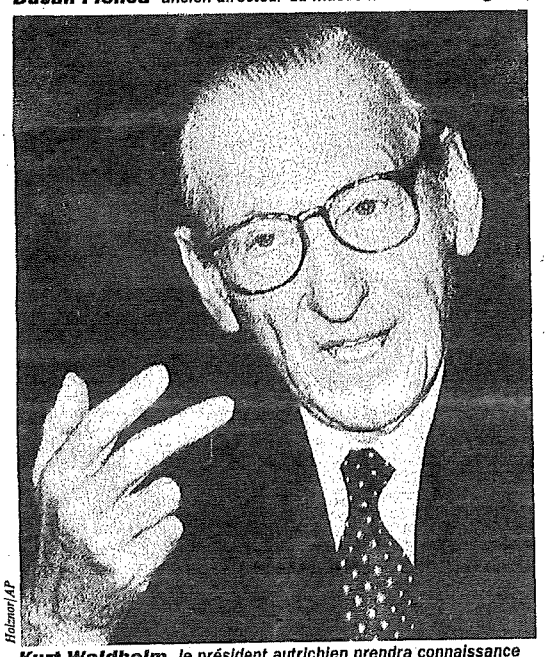

Haizner/AP

Kurt Waldheim *le président autrichien prendra connaissance du rapport aujourd'hui.*

La presse yougoslave, y compris serbe, a commencé à se montrer plus critique, avant tout vis-à-vis de son propre gouvernement et des agissements de l'historien et du journaliste, quand elle a compris que l'affaire du « télégramme Waldheim » avait une composante de *« scandale au sein du scandale »*, comme l'a écrit *Borba*, celle de l'utilisation privée de documents qui proviennent des archives officielles. La grande pagaille yougoslave, dont la réalité exclut la thèse du complot, a tout de suite paru moins sympathique. L'existence d'archives privées n'est pourtant nullement un secret pour personne. L'académicien Vladimir Dedijer, le biographe de Tito, mentionne souvent dans ses travaux avoir eu accès à des fonds conservés en mains propres par d'anciens commandants des partisans. Le directeur de l'Institut d'histoire contemporaine de Belgrade, Pero Kavacenda, se plaint de son côté que d'*« anciens collaborateurs de la police se procurent avec facilité des documents qui restent inaccessibles aux chercheurs scientifiques »*. *« Subtiliser des documents publics est un délit punissable par la loi »*, dit clairement Miodrag Zecvic, le directeur des archives nationales de Yougoslavie en répétant que l'original du télégramme Plenca n'a jamais figuré dans les documents de cette institution. La menace du code pénal pèse désormais sur les épaules de Dusan Plenca tandis que Danko Vasovic fait déjà l'objet d'une procédure disciplinaire pour s'être absenté sans préavis.

C'est finalement cette grande confusion sur la localisation d'un document clé, dont l'authenticité a été indirectement confirmée depuis plusieurs jours par des institutions officielles, néanmoins anonymes, qui a mis le gouvernement yougoslave dans l'embarras.

Il est visible depuis deux ans que le gouvernement yougoslave n'a jamais eu l'intention de se mêler de l'affaire Waldheim. *« Nous n'avons aucun élément nouveau. Il s'agit d'une affaire intérieure autrichienne »*, répète inlassablement Belgrade.

Les Yougoslaves n'ont jamais répondu de front à toute une série de questions que l'opinion publique locale et internationale se posent. Comment se fait-il qu'un homme proclamé criminel de guerre et décoré par Ante Pavelic, ait pu l'être aussi par Tito ? A-t-il vraiment bénéficié d'une amnistie ? L'inscription de Kurt Waldheim, alors chef de cabinet de Karl Gruber, sur une liste de criminels de guerre n'avait-elle eu pour but que de faire pression sur l'Autriche afin de régler au profit de Belgrade la querelle sur les frontières de la Carinthie et de la Syrie ? Dans quelle mesure l'affaire Waldheim tient-elle au jeu des grandes puissances ?

Belgrade n'a jamais commenté les accusations de l'ancien diplomate, Anton Kolendic, en poste à Vienne entre 1947 et 1949, qui affirme avoir remis l'ensemble du dossier aux Soviétiques et aux Britanniques. Kolendic prétend aussi que Waldheim avait déjà été « retourné » par les services américains lors de la reddition de l'armée allemande. Un tour de passe-passe pratique pour les Yougoslaves qui renvoient ainsi dos à dos Américains, aujourd'hui accusateurs contre un allié de la veille, et Soviétiques, toujours murés dans le plus profond des silences.

S'il est clair que jamais les Yougoslaves n'ont fait un effort pour blanchir le président autrichien, il est évident aussi qu'ils ne cherchent pas non plus à l'accabler. *« Nous n'avons pas de base juridique pour poursuivre M. Waldheim »*, déclarait en 1986 un haut fonctionnaire. Aux abords du ministère yougoslave des Affaires étrangères, où depuis quatre jours on concocte une éventuelle déclaration publique, sans cesse annoncée officieusement et sans cesse remise, un fonctionnaire confie : *« Occupons-nous de l'histoire et laissons l'hystérie de côté. »*

Hélène DESPIC-POPOVIC

Une commission réclamée par Waldheim

La création de la Commission internationale d'historiens avait été demandée par Kurt Waldheim lui-même, le 7 mai 1987, onze mois après son élection à la tête de l'Etat et une dizaine de jours après que les Etats-Unis lui eurent interdit l'entrée sur leur territoire en raison des soupçons pesant sur son passé.

Le gouvernement du chancelier Franz Vranitzky avait accepté et chargé, le 4 juillet, l'historien militaire suisse Hans-Rudolf Kurz de trouver des experts. Ils étaient chargés de déterminer si l'on pouvait reprocher à Kurt Waldheim une *« culpabilité personnelle »* dans des crimes de guerre.

Hans-Rudolf Kurz s'était entouré de cinq historiens : Manfred Messerschmidt, directeur de l'Institut de recherches militaires de Fribourg (RFA), Jehuda Wallach, président de la société israélienne d'histoire militaire, Gerald Fleming, professeur à l'université du Surrey (Grande-Bretagne), James L. Collins, général de brigade à la retraite, président de la Commission américaine d'histoire militaire, et Jean Vanwelkenhuyzen, directeur du centre belge de recherches sur l'histoire de la Deuxième Guerre mondiale. **AFP**

NEW YORK

L'ONU livre les secrets de ses archives de guerre

38 000 documents sur les crimes de la Seconde Guerre mondiale sont rendus accessibles dès aujourd'hui aux chercheurs et aux historiens. Parmi ces dossiers stockés depuis 1948, celui de Kurt Waldheim.

Washington, de notre correspondant

Reconnaissant tardivement les droits de l'histoire et de la justice, la communauté internationale a enfin décidé d'ouvrir les archives sur les crimes de guerre de l'ONU. Enfermés depuis quarante ans dans les sous-sols de Park Avenue, 38000 dossiers sur les crimes de la barbarie nazie seront accessibles ce lundi 23 novembre. Depuis 1948, la communauté internationale et l'ONU avaient laissé dormir ces archives qui constituent, selon tous les historiens, une *« source indispensable sur l'holocauste »*. Un argument de poids, écrivait dans le *New York Times* l'ambassadeur d'Israël à l'ONU, Benjamin Netanyahu, lorsqu'un candidat aux élections présidentielles françaises qualifie de détail les camps de concentration.

Rappelées au monde en 1986 par le dossier Waldheim dûment collationné à l'ONU parmi les criminels de guerre avant d'en être, pendant dix ans, le secrétaire général, ces archives ont encore dû attendre près de deux ans avant que les pays gardiens de ces secrets acceptent de les ouvrir aux chercheurs *et aux historiens*.

Cette décision n'a pas été obtenue sans mal, et doit beaucoup à l'action de l'ambassadeur d'Israël à l'ONU qui en a fait une croisade personnelle depuis sa découverte, en avril 1986, du dossier Waldheim. Dans un premier temps, l'ONU et les dix-sept pays membres de la commission sur les crimes de guerre (Australie, Belgique, Canada, Chine, Danemark, Etats-Unis, France, Grèce, Inde, Luxembourg, Nouvelle-Zélande, Norvège, Pays-Bas, Pologne, Royaume-Uni, Tchécoslovaquie, Yougoslavie) sollicités par Jérusalem ont refusé de modifier les règles de consultation de ces archives, dont l'accès était limité aux gouvernements. Leur argument : ces documents, qui pour la plupart n'ont pas été sanctionnés par la justice, peuvent mettre en cause des innocents.

Cette attitude a provoqué une réaction unanime parmi les communautés juives des pays membres de la commission, notamment aux Etats-Unis, mais aussi en France ou aux Pays-Bas. Des parlementaires américains se sont aussi emparés du dossier et ont menacé de bloquer le versement des fonds américains à l'ONU, tant que ces archives ne seraient pas ouvertes. Selon Israël, le risque de mise en cause d'innocents est des plus limités : ces archives ont été établies avec le plus grand soin par des juristes réputés, comme René Cassin pour la France, et cet hypothétique préjudice ne doit pas servir d'alibi pour de vrais criminels. *« La position des pays membres était intenable, tous ont dû se rendre à l'évidence et finalement accepter l'ouverture des archives »*, explique Eyal Arad.

« Aux Etats-Unis, la pression antifrançaise était spécialement forte », confirme un négociateur, avec des journaux accusant régulièrement la France de vouloir cacher ses secrets honteux de la collaboration et des démarches multiples de la communauté juive américaine. Le président du CRIF représentant la communauté française, Theo Klein, a de son côté adressé une lettre à Jacques Chirac, lui demandant de ne pas s'opposer à l'ouverture de ces dossiers.

Selon l'arrangement finalement conclu par l'ONU et les pays membres, l'accès à ces archives sera limité aux chercheurs et historiens, à condition que leur demande soit transmise par le représentant à l'ONU de leur pays de résidence et qu'elle soit cautionnée par une université ou un centre d'étude. Une concession d'Israël, qui aurait souhaité un accès plus large et plus simple, proposant même que les dossiers soient transférés dans une bibliothèque publique new-yorkaise. Mais, selon Eyal Arad, *« malgré ces tracasseries administratives, Israël estime cet arrangement satisfaisant »*. Dernière clause limitative : les chercheurs pourront publier le résultat de leurs travaux, sous réserve d'indiquer que certaines informations recueillies par la commission, il y a quarante ans, peuvent contenir des éléments non établis.

Les archives livreront alors leurs secrets mais, compte tenu de la complexité du système d'archivage et de la masse des dossiers, il faudra attendre plusieurs semaines avant que les chercheurs puissent exploiter ces documents. Pour les aider, le Congrès juif mondial a l'intention de créer un centre d'étude spécialement consacré à ces archives.

Le champ exact de ces dossiers est encore inconnu, mais, selon Israël qui a pu consulter 300 documents en mai dernier, l'écrasante majorité des archives concerne des Allemands et des Japonais. La commission a surtout consacré ses enquêtes à l'holocauste et aux exactions allemandes dans les pays occupés, laissant aux Etats la charge d'instruire les procès des collaborateurs. Ainsi, selon une source ayant eu accès à la liste qui répertorie l'ensemble des dossiers nominatifs, *« il n'y a que quatre ou cinq Français et tous sont morts, il n'y a personne de connu »*.

Selon Israël, ces dossiers fournissent notamment des documents, jusqu'à présent inaccessibles, sur le personnel des camps, ainsi que sur les agents de la gestapo dans certaines villes d'Europe centrale, notamment polonaises. Ils donnent aussi des listes très complètes des victimes de l'holocauste et contiennent des documents nouveaux sur les expérimentations médicales nazies, ainsi que sur les biens volés aux victimes des Allemands. D'autres dossiers sont consacrés à l'extermination de populations non juives.

Les archives comportent de nombreux dossiers individuels de criminels de guerre connus. Certains sont encore vivants, comme Alois Brunner adjoint d'Eichman, abrité depuis la guerre par le régime syrien. Ses crimes sont longuement détaillés dans ces archives, et Israël a demandé à Damas, sans illusion, son extradition. D'autres criminels de guerre venus aux Etats-Unis, sous un faux nom, pourront aussi être identifiés.

Installée à Londres de janvier 1944 à mars 1948, la commission sur les crimes de guerre a examiné des milliers de documents fournis par les pays membres établissant 38000 dossiers individuels, à charge à chacun des Etats de traduire en justice les personnes accusées. Vingt-cinq mille dossiers de criminels de guerre, dont celui du lieutenant Kurt Waldheim, ont reçu la qualification A, signifiant que la commission a retenu sur eux des éléments indiscutables et accablants. Neuf mille cinq cent vingt sur lesquels les charges étaient moins lourdes ont été répertoriés C, le reste se répartit entre les cas dits W pour les témoins de crimes de guerre et les cas S pour les criminels non identifiés.

Chaque dossier fait référence à des documents nationaux, comme Waldheim, dont la plupart des pièces d'accusation se trouvent en Yougoslavie, et certains pays dont la France peuvent craindre que la publication des dossiers de l'ONU les obligent à ouvrir leurs archives nationales. En 1948, une fois ses travaux achevés, la commission avait remis ses archives à l'ONU.

Depuis, ces archives n'avaient été consultées qu'en 1960 par les Israéliens pour Eichman, puis plus récemment pour Barbie, Mengele et Waldheim. Entre-temps, elles semblent avoir été oubliées de tout le monde, y compris de Jérusalem qui a attendu mai dernier pour consulter 300 dossiers, remis alors aux chercheurs du centre de Yad Vashem consacré à l'holocauste. Selon Eyal Arad, ces archives avaient été effectivement *« oubliées »*, ce que confirme David Wyman, professeur à l'université du Massachusetts et auteur d'un livre de référence sur *L'abandon des juifs*, qui avoue n'avoir appris l'existence de ces archives qu'au moment de l'affaire Waldheim. La France, de son côté, avait même perdu la liste répertoriant tous les dossiers, remise aux pays membres de la commission, et en a demandé une copie aux Etats-Unis.

François SERGENT

ETHIOPIE

Les paysans fuient la faim

Bob Geldof, fondateur du Band Aid, s'apprête à retourner en Ethiopie. Selon le gouvernement, 5,2 millions de personnes sont menacées par la famine qui sévit plus vite que prévu.

Le chanteur irlandais Bob Geldof, fondateur du groupe Band Aid qui avait mobilisé une aide massive au profit de l'Ethiopie il y a deux ans, retournera dans ce pays la semaine prochaine, afin d'attirer l'attention sur les menaces de nouvelle famine.

La situation semble s'aggraver dans ces régions, où, selon l'agence Reuter, des milliers de paysans quittent leurs villages, dans la province du Wollo, à la recherche de vivres. Une foule de paysans a convergé vers la ville d'Ibnat, dans la province voisine de Gondar, selon les responsables d'organisations humanitaires. Entre 7000 et 10000 autres personnes se seraient rassemblées aux abords de la ville de Korem, dans le nord du Wollo, où les autorités refusent de les laisser s'établir, ont-ils précisé.

Ces paysans sont les premiers, sur un total de 5,2 millions de personnes susceptibles d'être affectées par la famine, selon le gouvernement. Ils risquent de dépendre totalement de l'aide alimentaire en 1988. Le gouvernement éthiopien et les Nations unies comptaient empêcher les gens de quitter leurs villages en multipliant les points de distribution. Mais ces mouvements de population montrent que la famine commence à sévir plus vite que prévu, car, selon eux, l'aide n'a pas été distribuée assez rapidement. **(d'après Reuter)**

Tunisie : une loi limite la garde à vue

La Chambre tunisienne des députés a adopté samedi un projet de loi qui réglemente, pour la première fois en Tunisie, la durée de la garde à vue et de la détention préventive. Ce vote intervient deux semaines après l'accession de Zine Ben Ali à la présidence de la République.

La durée de la garde à vue, jusqu'ici illimitée, est désormais fixée à quatre jours. Sur ordre du procureur général de la République, elle peut être prolongée de quatre jours et, *« en cas d'extrême nécessité »*, de deux jours supplémentaires. La détention préventive ne saurait, selon le projet de loi, dépasser six mois. En cas de délit et de crime, cette période peut toutefois être reconduite plusieurs fois pour une durée maximale de six mois, avec l'autorisation expresse du procureur général de la République.

L'opposition, la Ligue tunisienne des droits de l'homme (LTDH), et le barreau tunisien ont exprimé une *« certaine satisfaction sous toutes réserves »*, à la lecture des premiers extraits du projet publiés par l'agence officielle TAP.

D'après AFP

Sur la piste des sources du « Washington Post »

urt Waldheim, la fuite yougoslave

ces secrets yougoslaves, Anton Kolendic n'en est pas à sa première révélation fracassante. ec l'aide de certains dirigeants soviétiques, il avait divulgué un dossier Béria.

ondit à nou-
, les accusa-
:e l'ancien
ons-unies, à
Congrès juif
ıcipal intérêt
nérabilité de
de chantage
:lations you-
Post sur les
par chantage
48, par leurs
ent les soup-
:s.
source you-
méricains est
intéressante.
vétéran des

services secrets yougoslaves parmi les plus prestigieux, (voir l'interview de Bernard Cohen, *Libération* du 9/6/1986) et il n'en est pas à sa première révélation fracassante, généralement coordonnée avec les autorités yougoslaves les plus responsables, mais peut-être aussi, non sans l'assentiment tacite de l'Union soviétique elle-même. Officier de renseignement des partisans pendant la guerre, ayant fait plusieurs stages en URSS, Kolendic a été dès 1945 un des hommes-clefs de l'UDBA, le KGB yougoslave. Il participe à la traque du chef nationaliste Draza Mihajlovic, dans les montagnes de Serbie, au contact d'experts soviétiques dépêchés tout exprès par Béria. En 1945, Tito l'envoie ensuite à Vienne en tant que chef adjoint de la commission d'armistice yougoslave où il dirige en fait l'antenne locale de l'UDBA, en étroite liaison avec les Soviétiques.

C'est là qu'il se serait occupé du recrutement de Waldheim, notamment en organisant en Yougoslavie un procès-chantage. Quelques mois avant la rupture soviéto-yougoslave, les services soviétiques auraient exercé leur droit de priorité sur leurs alliés d'alors afin de recruter eux-mêmes Waldheim. Les exploits ultérieurs de Kolendic ne s'arrêtent pas à Vienne. Fidèle à Tito, Kolendic devient un des artisans de la chasse aux Kominformistes, les partisans de Staline en Yougoslavie. Puis, en pleine période de tension avec la Bulgarie, il assure entre 1949 et 1951 les fonctions de premier secrétaire à l'ambassade yougoslave à Sofia, qui vit dans un véritable état de siège. Longtemps chargé du dossier bulgare, Kolendic mène dans les années 50 une longue lutte contre les agents du réseau Kominformiste yougoslave animé par le Bulgare Traïtcho Spassov.

Kolendic qui vit dans une semi-retraite à Belgrade, avait déjà jeté une première bombe en 1979 enpubliant, à un tirage limité épuisé en 24 heures, un ouvrage sur la dernière année de Staline, traduit en français sous le titre *Les derniers Jours*. Kolendic y affirmait avoir eu accès, lors d'une visite à Moscou « en 1968 », à l'ensemble du dossier Béria. Non contents de lui permettre de feuilleter les papiers et le journal intime de l'ancien chef de toutes les polices soviétiques de 1939 à 1953, ce qui pourrait s'expliquer par les contacts personnels de Kolendic avex les MGB (l'ancêtre du KGB) avant 1948, les Soviétiques ont même poussé l'obligeance jusqu'à laisser ce « policier titiste » jeter un œil rapide sur un dossier bulgare qui comprend le détail du procès Kostov de 1949 ainsi que les noms des agents soviétiques au sein du Bureau politique bulgare à la Libération (certains étaient encore en poste à l'époque où Kolendic a publié son témoignage).

L'essentiel du livre est en outre consacré à une réhabilitation discrète de Béria présenté comme un modéré assez réformateur, opposé à Staline en 1951-52, et fait justice des mensonges de Khrouchtchev : loin d'être liquidé pendant la séance du Bureau politique de juin 1953, Béria fut dûment arrêté et jugé secrètement en janvier 1954. Il se défendit courageusement pendant son procès, dont Kolendic cite des extraits obligeamment fournis par ses amis soviétiques.

Comment expliquer que le KGB ait ainsi fourni à l'un de ses vieux adversaires yougoslaves des renseignements aussi importants ? L'explication est peut-être plus aisée si au lieu de « 1968 », date évoquée par Kolendic pour les révélations qui lui furent faites, on lit « 1978 », ce qui correspond mieux à la date de parution du livre à Belgrade, 1979. A cette époque déjà, Andropov, en lutte sourde contre Brejnev, cherchait à répandre certains thèmes en Occident pour affaiblir ses adversaires en URSS. N'était-il pas intéressant pour le chef du KGB d'atténuer la mauvaise image d'un Béria qui, 30 ans avant lui, avait tenté infructueusement de s'emparer du pouvoir suprême, tout en jetant la suspicion sur une Bulgarie, jugée à Moscou même, exagérément activiste dans sa lutte anti-yougoslave.

L'affaire actuelle, à laquelle Kolendic est maintenant mêlé, n'est pas moins édifiante. Au début de la campagne anti-Waldheim, la Yougoslavie, qui a bénéficié des attentions de l'ancien secrétaire général de l'ONU, adopte une attitude parallèle à celle de l'URSS. Elle ne s'associe pas à l'offensive contre le candidat présidentiel de la droite autrichienne, bien que les exploits les plus retentissants du lieutenant Waldheim aient été accomplis dans la lutte contre les partisans de Tito. Belgrade commence à changer d'attitude. Après l'élection, l'URSS elle-même choisit un profil assez bas qui contraste avec l'enthousiasme pro-Waldheim de l'OLP, de la Libye et de la Syrie. Il est impossible que Kolendic ait accepté de parler à des journalistes américains sans le feu vert du chef du gouvernement yougoslave Branko Mikulic qui, ancien commissaire politique de l'armée, n'est pas inexpérimenté en matière de renseignement. Mais plus intéressant encore, on peut se demander si Kolendic aurait « mouillé » ses amis soviétiques, alors que le KGB n'a pas hésité à lui faire confiance il y a quelques années pour divulguer d'importantes vérités. D'où une question légitime pour les soviétiques : et si Waldheim, faisait partie des faux-frais de l'« esprit de Reykjavik » ?

Alexandre ADLER

Violon, Alto, Violoncell, classique
Violoncelle

Raoul Wallenbergs sak.

Jud. studentkl. Sthm 24/10.79

1. Samlats i tecknet av Raoul Wallenbergs sak. En viktig fråga: Vad kan vi göra för denna? Människor i hela världen uttrycker en bestämd vilja, och deras första medel är att göra sin röst hörd.

Nästan inte en vecka utan att en utlänning anmäler sig och vill uträtta något väsentligt: journalister, författare, dramatiker, filmmänniskor. Ej Ulvola

2. Några ord för att placera denna sak på dess plats i samtidens historia. RW står vårt hjärta nära för vad han uträttade i Budapeest 2:a halvåret 1944, då staden förvandlades till ett inferno för de 150.000 judar som där levde mellan hopp och fruktan. Pietet är motivering nog för att ta upp hans sak, det är ändå inte hela motiveringen.

3. RWs öde har blivit en spegel av hans och vår tid, en mirkokosmos

händelser som förändrat vår tillvaro och kanske hela
som återspeglar ~~xxxförändrat~~ vår livssyn. Det politiska ~~xxxxxx~~ vm
våldet
Gaskamrarna och koncentrationslägren i Tyskland, den otroliga och gränslösa brutaliteten hos dem som ämnade utrota ett helt folk - och lyckades med 6 miljoner. - Mot detta kämpade RW framgångsrikare än de flesta.

På andra sidan, i Sovjetunionen, mötte honom en arkipelag av fängelser och slavläger, där miljoner och åter miljoner svältes eller pinades till döds, där människor bara försvann, den ene för att hon påstods ha hjälpt Sovjets egna allierade, den andra för att hon skulle ha sagt något ofördelaktigt om samma allierade, en tred je för att hon tillfångatagits och måst sitta i fiendens läger, en fjärde för inget urskiljbart skäl alls.

18/1. 80

allenberg-dagen:

Ny arbetsgrupp ör tillsättas"

a en officiell arbetsgrupp le av diplomater och po- ör att nå klarhet i Raoul Wallenbergs öde! Det föreslog Harald Wigforss som talade på Wallenbergdagen i Göteborg. Han påminde om att det på olika håll i världen räknas saknade i tiotusental. Människor som myndigheter förnekar att de känner till.

— Om vi inte gör allt för att avslöja och motarbeta detta tysta undansmugglande av människor kommer vi att vakna upp i en ännu sämre värld än den nuvarande.

I går var det 35 år sedan Raoul Wallenberg greps av ryssarna i Budapest. Ständigt nya vittnen har dykt upp med jämna mellanrum och förklarat att de sett honom i livet trots att de sovjetiska myndigheterna förklarat att han dog 1947. Nu senast påstår ett vittne att Wallenberg var i livet så sent som 1978.

Wallenbergkommittéer har bildats och 17 januari, dagen för hans gripande, uppmärksammas som Wallenbergdagen. I Göteborg samlades bortåt 200 människor i Stenhammarsalen för att hylla Wallenbergs insats för de ungerska judarna och påminna om hans öde.

Harald Wigforss som sitter i styrelsen för den svenska Wallenbergföreningen slog fast att sökande efter klarhet i fallet Wallenberg inte får upphöra.

— Man får inte förbise att det kan vara en tillfällighet, som skiljer oss från full klarhet. Utan ihärdiga och systematiska efterforskningar bör vi dock inte hoppas på slumpens hjälp. Det finns numera i väster en stor men spridd kunskap om Sovjets fängelser och administration. Det bästa sättet att utnyttja denna kunskap är att tillsätta en officiell — men kanske hemlig — arbetsgrupp, t ex bestående av diplomater och polismän, sa han.

— Om vi inte gör allt för att avslöja och motarbeta detta tysta undansmugglande av människor, kommer vi att vakna upp i en ännu sämre värld än den nuvarande, sa Harald Wigforss som talade på Wallenbergdagen. Foto: Bengt Magnuzon.

☐ Vädjan till Sovjet

Stockholm (TT): — Vi vädjar till Sovjetunionen att vidta alla erforderliga åtgärder för Raoul Wallenbergs återförening med sin familj i Sverige.

Det skriver den svenska Raoul Wallenberg-föreningen i en petition som på torsdagskvällen lämnades till den sovjetiske ambassadören i Stockholm.

Petitionen antogs vid ett möte utanför Stockholms stadshus på dagen 35 år efter det att Wallenberg greps av ryska trupper i Budapest.

I skrivelsen framhåller föreningen att nya vittnesmål och uppgifter av bl a medfångar har styrkt uppfattningen att Wallenberg fortfarande lever och finns i sovjetisk fångenskap.

Wästberg (fp):

e Raoul allenberg edspriset

kholm (TT): Raoul berg bör få Nobels is för 1980. Det föresdagsman Olle Wästp) i en skrivelse till stortingets Nobelté.

heringen av Wallenotiveras med dennes under slutet av andskriget för att rädda förföljda judar.

dan mer än 30 år Raoul Wallenberg i ta fängelser och r. En rad vittnesmål r att Wallenberg de lever, hävdar g.

Experten som kräver:

LÅT OSS FÅ VETA sanningen om Raoul Wallenberg

Av BENGT STRÖMBERG

— Nu måste regeringen lyfta på sekretessen. Alla handlingar i fallet Raoul Wallenberg måste redovisas för allmänheten. Regeringen har ingen mänsklig rätt att hemlighålla allt det enorma material som finns på UD. Den svenska allmänheten har rättighet att få alla fakta i fallet.

Så säger en av de som studerat fallet Wallenberg ingående, förre chefredaktören på HT, Harald Wigforss. Detta med anledning av de nya vittnesmål som kommit fram efter förhör i ett amerikanskt senatsutskott. Där det framhålls att Raoul Wallenberg så sent som 1962 befann sig i rysk fångenskap på ön Wrangels Land i Berings sund.

HEMLIGT

— Med jämna mellanrum dyker det upp nya rykten. Men någon klar bild av fallet Wallenberg går inte att få så länge alla viktiga data om Raoul Wallenberg hålls hemliga på Utrikesdepartementet. Utan några som helst officiella skäl och trots alla påstötningar.

— De nya uppgifterna som nu kommit fram, via personligt initiativ, är sedan lång tid kända på UD. Där man alltså inte visar något som helst intresse för att upplysa allmänheten om data och fakta i fallet.

I början av februari i år utfrågades en ryskfödd jude — Avraham Shifrin — i ett amerikanskt senatsutskott. Och där kom följande historia fram:

Shifrin namngav en annan rysk jude — dock känner enbart Shifrin och senatsutskottet till mannens verkliga namn — som i utskottet går under namnet Kozlov. Detta med hänsyn taget till att Kozlov själv utvandrat till Israel men har släktingar kvar i Sovjet.

■■ Denne Kozlov kunde med dokument styrka att han varit tillsammans med Raoul Wallenberg i fånglägret i Wrangels Land 1962.

EXPERIMENT

Kozlov berättar varför han själv arresterats och om hur fånglägret var uppbyggt. Vidare berättar han om experiment utförda på fångarna; injektionsexperiment, dietföreskrifter och syretester.

— Experimenten utfördes på fångar som sedan länge varit dödförklarade men då (1962) levde och som arbetade mycket hårt!

I en del av lägret utbildades också fångarna för spionverksamhet utomlands. Och det är i den delen av lägret som Kozlov påstår sig ha träffat Raoul Wallenberg. Och de detaljer som Kozlov berättar om Wallenberg stämmer med fakta.

■■ Professor Nanna Svartz berättade 1961 om hur hon träffade den ryske professorn Alexander Mjasnikov. Och den ryske vetenskapsmannen berättade då att Wallenberg "för tillfället befann sig på ett ryskt mentalsjukhus".

Ostyrkta ungerska uppgifter berättar om att Raoul Wallenberg skulle funnits i rysk fångenskap så sent som 1966.

Om han ännu lever – då är han stormrik!

Av BENGT STRÖMBERG

□ □ Raoul Wallenberg föddes 4 augusti 1912. Fadern var kusin till bankdirektörerna Wallenberg. Om Raoul Wallenberg lever i dag är han en förmögen man.

Efter studier i USA och Sverige började han med affärsverksamhet här hemma, huvudsakligen med ungerska företag. 1944 var det — beroende på kriget — slut med de ungerska affärerna. I stället knöts Raoul Wallenberg, tack vare sina kontakter, som legationssekreterare i Budapest.

Hans främsta uppgift blev att försöka rädda ungerska judar från koncentrationslägren. Och Raoul Wallenberg gjorde en enorm insats. Tack vare hans energi, kunnande, mod och en hel del pengar räddade Raoul Wallenberg cirka 20.000 judar undan döden. För sin insats i Ungern under världskriget rekommenderades Raoul Wallenberg till Nobels fredspris.

■■ Men den 16 januari 1945 arresterades Wallenberg av ryska militärmyndigheterna. Och sedan dess är hans öde en gåta.

Vissa rykten hävdar att han dog i det ökända Ljubljankafängelset i Moskva den 17 juli 1947. Det säger bl a de ryska myndigheterna.

Många andra rykten påstår att Raoul Wallenberg setts levande i ryska fängelser så sent som 1961—1962.

Utrikesdepartementet har givit ut två s k vitböcker om Raoul Wallenberg. Den första kom 1957, den andra 1965. Båda är synnerligen magra — speciellt med hänsyn tagen till att dossiern om Raoul Wallenberg på UD är en av de allra tjockaste.

■■ Ännu är ingenting definitivt klarlagt om Raoul Wallenbergs öde. Vidare har heller ingen bodelning gjorts av det stora arv som Raoul Wallenberg väntade. Ett enormt kapital ligger låst sedan 1945.

Efter Tjorven

STOCKHOLM (GT) Ford Escort, Opel Kadett, Fiat eller DAF ska bli ersättare till brevbärarbilen Tjorven, vilken som bekant av olika omständigheter inte tillverkas längre.

Poststyrelsen räknar med att behöva 200 nya bilar av någon av de nämnda typerna.

Om ett halvår har man bestämt sej vilket fabrikat man fastnat för.

De nya bilarna ska göras högerstyrda och förses med skjutdörrar. Växellådorna ska vara automatiska. Från och med i höst provkör man det som ska bli nyförvärv.

SvD 3/9-89

Ola Ullsten väckte Gromykos vrede

Den sovjetiske utrikesministern Andrej Gromyko blev rasande när Ola Ullsten i Moskva 1980 förde Raoul Wallenberg på tal: "Det finns naturligtvis inga utsikter att ni skulle kunna få något annat svar eller ytterligare information i denna fråga", sade Gromyko med återhållen vrede.

Yttrandet och bedömningen finns återgivna i de UD-dokument om Wallenberg som gjorts tillgängliga för SvD. De belyser vilken helomvänding som Sovjet har gjort om Raoul Wallenberg de senaste åren.

Lever Wallenberg?

Så länge svenskarna möttes av Gromykos stenansikte varje gång Wallenberg nämndes, och det var ofta, föreföll utsikterna till framgång obefintliga. Nu är det Gorbatjovs myndigheter som har satt sig i rörelse om Raoul Wallenberg, efter årtionden av tigande och lögner i Sovjet. Vad är egentligen på väg att hända?

Lever Raoul Wallenberg? Frågan möts i Sverige ofta av fnysningar och tvärsäkra påståenden om det omöjliga i att överleva 44 år i sovjetiska läger och fängelser.

Men läsningen av de tilldelade handlingarna, många har undanhållits av UD, visar att i varje fall Andrej Sacharov inte utesluter att Wallenberg är i livet. Och den svensk är både cynisk och förmäten som tror sig veta mer än den trakasserade människorättskämpen Sacharov om död och överlevnad i Gulagarkipelagen.

Insynen i UD-arkivet har också avslöjat att man på högsta håll i Sovjet ifrågasätter den sovjetiska version om Wallenbergs påstådda död som har gällt sedan 1957, då den överlämnades till den svenske Moskvaambassadören Rolf Sohlman av ingen annan än Andrej Gromyko.

Sacharovs uppgift till SvD:s Moskvakorrespondent Åsmund Willersrud att "en specialkommission i samarbete med den svenska regeringen kommer att få behandla ärendet med president Gorbatjov personligen" passar in i mönstret. Visserligen säger man vid UD i Stockholm att inget förslag i den riktningen har framförts, men det förefaller inte uteslutet att Sacharov har fått förhandsbesked om vad som är i görningen.

Mystisk "svensk"

SvD:s rapporter från UD-arkivet har innehållit lika många frågor som svar. Vad hände med den mystiske "svensken" Einar Marcus, som Sacharov nämnde för Anders Wijkman och andra?

Kanslirådet Vollrath Tham i utrikesdepartementet säger att en tjänsteman vid Moskvaambassaden kontaktade Marcus i staden Syktyvkar. Denne visade sig dock inte vara svensk och visste ingenting om Raoul Wallenberg som kunde föra frågan framåt.

Varför förhördes inte nyckelvittnet Jan Kaplan i Israel? (Se artikel 29/8). Tham säger nu att UD från "en säker och pålitlig källa" erfarit att Kaplan aldrig fick utresetillstånd från Sovjet. Den refererade telegramväxlingen måste ha byggt på ett missförstånd, tillägger han.

UD om Wallenberg

Artiklarna i serien "UD och Wallenberg" har varit införda 28, 29 och 30 augusti samt 2 september.

Djup pessimism

Studiet av Wallenberghandlingarna, som upptar fler hyllmeter i UD:s arkiv än något annat enskilt ärende, ger vid handen att svenska diplomater ofta har känt uppgivenhet och hopplöshet i de fruktlösa spaningarna. Här finns brev och promemorior som andas djup pessimism, inte minst under de svåra åren då Andropov och Gromyko bemötte svenska propåer med nonchalans.

Med reservationer för det undanhållna materialet tyder dock läsningen på att UD har fullföljt den ambition som gällt sedan början av 50-talet, att i grunden undersöka varje spår, höra varje möjligt vittne, gripa varje ny ledtråd. Och den officiella linje som gäller fortfarande har aldrig sviktat: Sveriges regering utgår från att Raoul Wallenberg lever i Sovjetunionen till dess motsatsen bevisas.

Sacharovs kontakter med politbyrån, budet om en blandad undersökningskommission och den häpnadsväckande aktivitet som pågår, bl a direkta efterlysningar av Wallenberg i press och television, antyder att man i Sovjet tror sig om att kunna bevisa vad som har hänt den försvunne svenske diplomaten.

Känsligt läge

Det finns ingen anledning att spekulera om vad som kommer att inträffa när den svenska Raoul Wallenbergkommittén, inbegripet Wallenbergs syskon, i oktober reser till Moskva på sovjetisk inbjudan. Läget är känsligt. Efter att ha talat för en vägg av tystnad och förnekanden kommer svenskar för första gången att kunna föra förhandlingar med Sovjetsidan om Raoul Wallenberg.

Svårt övertyga svenskar

Vad UD-dokumenten emellertid avslöjar är att Sovjet kommer att få ett drygt arbete att övertyga svenskarna. Efter årtionden av ömsesidig misstro kommer det att behövas många år för att undersöka och motbevisa de hundratals vittnen och utsagor som tyder på att Wallenberg har funnits i den sovjetiska fängelsevärlden långt efter 1947.

Gorbatjov vill få en besvärlig fråga ur världen men kommer inte undan det förflutna. Det måste till en stor dos glasnost för att presentera den sanning som inte står att finna i ett svenskt arkiv och det tål att sägas igen: det kan inte avfärdas som önsketänkande, med betoning på önskan, om någon tänker tanken till slut, att Raoul Wallenberg har tvingats överleva 44 år i sovjetisk fångenskap. Han var 33 år när han greps. Han kan ha fyllt 77 i år.

Ingmar Lindmarker

 SoD 5.9.87

Sovjet ändrar ton om Wallenberg

Sovjet har ändrat tonläge om Raoul Wallenberg. För första gången erkänner ryssarna offentligt hans insatser i Budapest, säger att "det hade varit bra" om rykten att han är i livet hade varit välgrundade och antyder en strävan att "skingra de tvivel och den misstro som visas från svenskt håll".

Det nya språkbruket skulle ha varit sensationellt för bara några år sedan, men nu komplicerar paradoxalt nog glasnost bilden för svenska sovjetologer. Frågan är om formuleringarna om Wallenberg skall avfärdas som kosmetika eller om de utgör en signal om att den nya öppenheten är tillräckligt omdanande för att lösa en gåta som i årtionden har stört de svensk-sovjetiska förbindelserna.

SVERIGE lördag

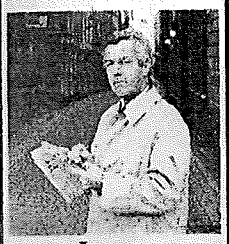

Ingmar Lindmarker

Den 7 augusti, några dagar efter Raoul Wallenbergs 75-årsdag, gjorde det sovjetiska utrikesministeriets talesman Gennadij Gerasimov följande uttalande, tydligen utan att några frågor hade ställts.

"1957 informerades Sveriges regering om att en utredning hade visat att Wallenberg dog i fängelse i juli 1947, förmodligen till följd av en hjärtinfarkt. Vi hyser förståelse för att Wallenbergs släktingar, och överhuvudtaget alla människor som är intresserade av hans öde, är oroliga. Det skulle varit bra om ryktena att han är i livet hade haft konkret underlag. Men i fjol genomfördes ytterligare en noggrann undersökning av alla omständigheter i fallet och den bekräftade än en gång att Wallenberg avled 1947".

Trots slutklämmen var initiativet, den sympatiska tonen och hänvisningen till rykten om att Wallenberg lever, 42 år efter tillfångatagandet, nog för att kremlologer skulle spetsa öronen. Något liknande hade aldrig förekommit.

Lika märklig var en Tasskommentar bara några dagar senare, signerad av den sovjetiska nyhetsbyråns Stockholmskorrespondent Nikolaj Vukolov. Han beklagade att Gerasimovs uttalande hade fått en undanskymd plats i svenska tidningar och att "ställen som förtjänade att läsas hade 'fallit bort", däribland det om rykten utan konkret underlag.

Vukolov skrev att budskapets formuleringar, "trots att man försöker bevisa motsatsen i Sverige, visar på en fullständigt öppen attityd från sovjetiskt håll, att ingen i Sovjetunionen ifrågasätter Wallenbergs person och hans insatser under kriget, att Sovjetunionen i den nya öppenhetens namn strävar efter att nå klarhet i frågan och skingra de tvivel och den misstro som visas från svenskt håll".

Vad ligger bakom den här ändrade attityden, om något? Jag ringde upp Vukolov på Tass och det förvirrande i Gorbatjovs tidevarv är att man inte längre kan utgå från att sovjetiska utrikeskorrespondenter är journalister i andra hand och någonting helt annat i första hand.

Vukolov sade att Gerasimovs oprovocerade uttalande var ett tecken på glasnost, att han själv hade uttryckt sin personliga åsikt som journalist och att det för Sovjetunionen inte är så lätt att erkänna sitt ansvar för ett så tragiskt öde som Wallenbergs.

Allt det här visar prov på en både ödmjukare och aktivare inställning än svenskar har mött i Wallenbergfrågan tidigare. Men röjer det något annat än större självständighet och generösare ramar för att släta över och ursäkta?

Tassmannen frågade mig, en smula oskyldigt kan det tyckas, vad Sovjet kan göra för att Sverige skall betrakta frågan om Raoul Wallenberg som löst och avslutad. Det ankommer inte på mig att svara, men några uppslag kan kanske bidra till att pröva gränserna för glasnost.

1 Skicka hem Raoul Wallenberg nu, om han lever. Någon prestigeräddande formel måste gå att finna.

2 Om Wallenberg inte är i livet, lägg då fram hållbara bevis för att han är död. Samarbeta direkt med svenska diplomater och utredningsmän för att förhöra de vittnen och granska de dokument som självfallet finns i Sovjet – fångvaktare, läkare, förhörsledare, fängelsejournaler.

3 Låt åtminstone, som ett första bevis för en ny hållning, svenskar ta del av det enda dokument som i denna omfattande "affär" någonsin har åberopats av Sovjet, nämligen ett papper undertecknat av chefen för sjukvårdstjänsten i Lubljankafängelset, Smoltsov, enligt vilket Wallenberg skulle ha avlidit 17 juli 1947.

Svenska UD, som har mer om Raoul Wallenberg i sitt arkiv än om något annat ärende, yppar på förfrågan endast att man har "noterat" Gerasimovs och Tass formuleringar. Departementet har en av sina absolut främsta Wallenbergexperter stationerad i Moskva just nu och nog vore det egendomligt om den spontana sovjetiska aktiviteten i frågan inte skulle föranleda svenska frågor och förslag

Inrikeschef: Christer Fälldin, tel 13 51 54
Bitr inrikeschef: Margaretha Schön, tel 13 51 56

Sacharov sökte Raoul Wallenberg

Nobelpristagaren Andrej Sacharov har det senaste året personligen besökt fångläger i Sovjetunionen för att leta efter Raoul Wallenberg.

Resultatet är negativt, men Sacharov har fört upp frågan till politbyrån och är villig att göra en framställning om Wallenberg direkt till partichefen Michail Gorbatjov.

Det framgår av UD:s hemligstämplade dokument om Raoul Wallenberg från 1970 till april i år som Svenska Dagbladet har tagit del av. Sammanlagt rör det sig om 54 pärmar med cirka 6 000 sidor och Sacharovspåret dyker upp först i den sista pärmen.

I [illegible] SvD:s begäran frisläppta ark[illegible]dlingarna kastar delvis nytt ljus över sökandet efter Wallenberg, som togs av Röda armén i Budapest 1945. Som kommer att framgå av följande artiklar visar de bland annat att ett nyckelvittne, som förmådde den svenska regeringen att agera i Moskva 19[illegible]u betraktas av UD som KU[illegible] handgångne man och att sovjetiska diplomater antytt att den av Gromyko förmedlade versionen om Wallenbergs död 1947 är oriktig.

Hittat platsen

Den 9 januari i år fick ambassadör Anders Thunborg i Moskva ett meddelande från svensken Rolf Björnerstedt, som förestår ett internationellt forskningsinstitut i Sovjet. Meddelandet var, rapporterade ambassaden hem till UD, "förbryllande, ofullständigt och vagt, som så många andra uppgifter" i ärendet Raoul Wallenberg.

Enligt Björnerstedt hade Sacharov nu tydligen lokaliserat platsen där Wallenberg kunde hållas inspärrad. Det gällde ett läger eller ett fängelse i eller nära staden Torsjok med namnet eller numret ON-55.

Sacharov och hans hustru Jelena Bonner hade besökt fängelseområdet. Dessutom visste de berätta om en svensk i staden [illegible]rvkar i norra Sovjet, som ha[illegible]t öde liknande Raoul Wallenbergs och dessutom vore redo att berätta om denne för svenska diplomater.

Fängslad sedan kriget

I ett chiffertelegram till Stock[illegible]olm den 3 februari, undertecknat [illegible]nborg, meddelas att en tjänste[illegible]n vid ambassadens handelsavdelning skall sändas till Syktyvkar. "Vi avser gå vidare i Sacharovspåret". Av tillgängliga doku-

UD om Wallenberg

ment framgår det inte om resan blev av och om diplomaten fick träffa den mystiske svensken.

Nu visste man dock att denne hette Einar Marcus. Namnet dyker upp i en konfidentiell uppteckning av ett samtal som den tidigare svenske Röda kors-chefen Anders Wijkman hade med Sacharov i Washington i december i fjol. Där tillkommer också detaljer om paret Sacharovs sökande efter Wallenberg, veterligen den första privata undersökningen inne i Sovjetunionen om den försvunne svensske diplomaten.

Sacharov berättade för Wijkman att Einar Marcus, av svenskt påbrå, nyligen hade frigivits efter en lång fängelsevistelse. För en nära vän till Sacharov hade Marcus berättat att han under kriget hade utfört samma typ av räddningsarbete i Tjeckoslovakien som Wallenberg i Budapest och vid krigsslutet arresterats av ryska säkerhetsmän i Tjeckoslovakien.

Marcus hade nyligen drabbats av slaganfall men hade sagt sig vara villig att berätta vad han visste för representanter för svenska myndigheter. Sacharov föreslog enligt Wijkman att någon från ambassaden i Moskva borde besöka Marcus.

Om uppgifterna angående "svensken" Marcus är riktiga, kan det betyda att denne i vissa rapporter och vittnesutsagor har förväxlats med Wallenberg. I slutet av 70-talet uppgav till exempel en person vid namn Jan Kaplan att han 1975 i ett Moskvafängelse hade träffat en svensk som suttit 30 år i sovjetisk fångenskap. Det antogs då allmänt att det rörde sig om Raoul Wallenberg.

Överlevde influensa

I samtalet med Anders Wijkman uppgav Sacharov att han våren 1987 hade fått en uppgift från Sverige om att Wallenberg skulle finnas i ett speciellt läger i staden Torsjok, cirka 250 km från Moskva. Lägret skulle vara befolkat av ett antal gamla polacker, som samtliga varit fängslade sedan krigsslutet.

Vid årsskiftet 1986-87 skulle en svår influensaepidemi ha härjat och många av fångarna dött. Wallenberg skulle därvid ha blivit sjuk men överlevt.

Sacharov for till lägret, men beskrivningen stämde inte. Förra hösten återkom den svenske upp-

Raoul Wallenberg efterlystes på lördagskvällen i sovjetisk TV. I programmet Horizont, som ses av många miljoner tittare i Sovjet och via satellit utomlands, presenterades Raoul Wallenberg och hans insats för första gången för en bred sovjetisk publik.

Det var historikern Helene Carlbeck vid Uppsala universitet, som berättade o[illegible] grammet.

Hon säg[illegible] redaktion att[illegible] ten krets i S[illegible] lenberg, men[illegible] stort. Hans f[illegible] kravet att nu[illegible] som egentlige[illegible] årens terror.

giftslämnaren [illegible] hade misstagi[illegible] skulle i stället [illegible] i Torsjok me[illegible] Fjärde depart[illegible] sa skrivninga[illegible]

Sacharov f[illegible] Wijkman i s[illegible] samtalet som [illegible] och fann att a[illegible] fel. Dock träff[illegible] hetsperson, s[illegible] lägret, som [illegible] 20 kvadratki[illegible]

"Departe[illegible] bevakat. S[illegible] gången i san[illegible] lösning. Vak[illegible] sökte och S[illegible] en polsk fån[illegible]

"Finns i[illegible]

En av vak[illegible] svarade att [illegible] misstag. Vak[illegible] bil och där [illegible] också frågade[illegible] samma svar [illegible] kanske miss[illegible] muttrade och [illegible]

Sacharov ansåg enligt Wijk-

Villospår i fallet Wallenberg

Av ANDERS HELLBERG

Det senaste spåret i fallet Raoul Wallenberg har visat sig vara felaktigt. Enligt tidigare uppgifter skulle en svensk som suttit i sovjetiskt fångläger sedan kriget ha uppgifter om att Wallenberg är i livet.

– Vår ambassad i Moskva har kontaktat denne Einar Marcus, som visade sig vara balt och inte alls ha några uppgifter om Wallenberg, säger Wollrath Tham, kansliråd på utrikesdepartementet i Stockholm och handläggare av fallet Wallenberg.

Historien om Marcus hänger samman med Nobelpristagaren Andrej Sacharovs engagemang för att hitta Raoul Wallenberg.

I ett samtal med den dåvarande chefen för Svenska röda korset, Anders Wijkman, [illegible] sig att på alla sätt hjälpa [illegible] till.

[illegible]t är osannolikt [illegible]h/eller Wallen[illegible] i detta läger. [illegible]ägret. Kanske [illegible]digheter appro[illegible]ska regeringen [illegible]om lägret, he[illegible]

[illegible]arov tagit upp [illegible] politbyråmed[illegible] Jakovlev, som [illegible]r helt utsikts[illegible] skulle finnas i [illegible]raktas som en [illegible]akom reform[illegible] Han är en av [illegible]ste förtrogna [illegible]ans utrikespo[illegible]

[illegible] samtalet med [illegible]allenberg hade [illegible]d med en ut[illegible] mot judar, en [illegible] svenskar och [illegible] har kartlagt [illegible] i Budapest. [illegible] till att Gesta[illegible]log en utväx[illegible]r mot 10 000 [illegible]av order om [illegible]00 judar till [illegible]enligt Sacha[illegible] Wallenberg [illegible]en operatio[illegible]

[illegible]jov

[illegible]mmanfattade [illegible]att Sacharov [illegible] bland annat [illegible]ch att han

Ett tecken på Sacharovs hjälpsamhet kom i slutet av mars i år. En svensk diplomat i Moskva överlämnade då ett brev från Raoul Wallenbergföreningen i Stockholm. Därifrån hade man några veckor tidigare skrivit till Gorbatjov och påmint om dennes löfte till en medlem av familjen, givet vid FN i december 1988, att göra allt för att hjälpa till i sökandet.

I ambassadör Thunborgs chiffertelegram till UD 22 mars rapporteras Sacharovs svar. Denne hade sagt att för att kunna begära ett särskilt sammanträffande med Gorbatjov var han tvungen att ha så exakta, tillförlitliga, helst nya uppgifter som möjligt. Ett minimikrav när det gällde vittnesmålen om lägret ON-55 nära staden Torsjok var att han fick veta vem källan var.

Källans identitet skulle givetvis skyddas för offentligheten. Annars var det Sacharovs bestämda uppfattning, heter det i diplomatrapporten, att det var de som spred falska uppgifter som oftast drog sig för att stå offentligt för dem.

Om ett vittnesmål var sant, hade Sacharov hävdat, fanns det i dagens läge ingen anledning för uppgiftslämnaren att gömma sig. KGB innebar inte längre någon risk.

Sacharov var hursomhelst beredd att återigen bege sig till Torsjok men framhöll att han hade svårt att se hur Wallenberg skulle kunna döljas i ON-55-lägret. Han tillade att han givetvis skulle ta upp ärendet med Gorbatjov om han råkade träffa honom i annat sammanhang.

Ökande chanser

Gromykos avgång ett halvår tidigare (den förre utrikesministern och presidenten avled i somras) ökade enligt Sacharov chanserna en aning att få fram något. Sacharov sade sig dock vara övertygad om att allt arkivmaterial hade sparats, en uppfattning som enligt UD-telegrammet inte delas av Jelena Bonner.

Chiffret från Moskva är ett av de sista dokumenten i det nu frisläppta materialet. Sedan dess har Raoul Wallenberg-frågan förts ytterligare framåt genom bland annat västtyska påtryckningar på Gorbatjov och genom att företrädare för Raoul Wallenberg-föreningen i Stockholm, bland annat den försvunne svenskens syster Nina Lagergren, har accepterat en sovjetisk inbjudan att komma till Moskva i oktober.

Ingmar Lindmarker

Sacharovs jakt på Wallenberg

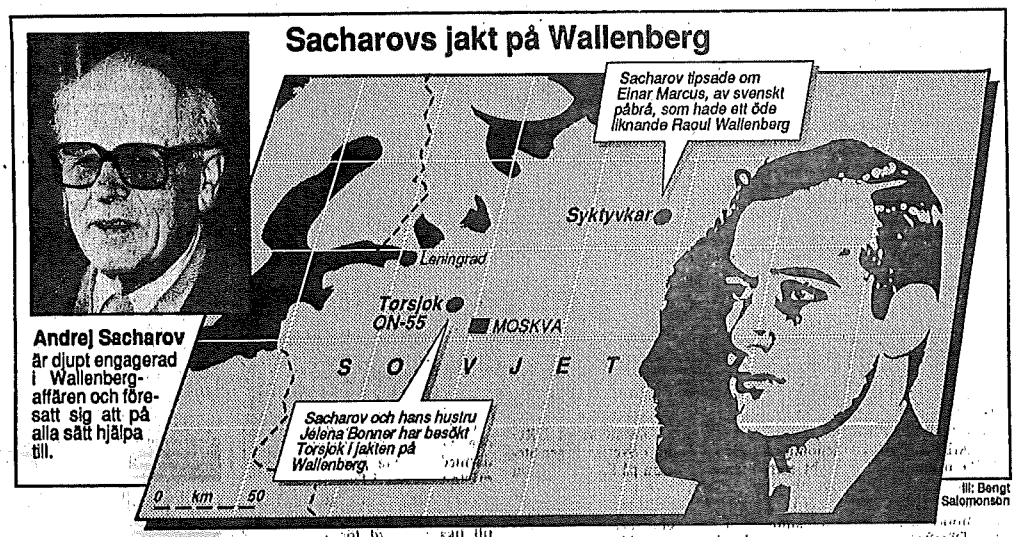

Ill: Bengt Salomonson

Svårt leta i arkiv med många luckor

Att läsa UD-arkivet om Raoul Wallenberg är lika vanmäktigt som att leta efter den i Sovjet försvunne svensken.

Det är fyllt av villospår och frågetecken, det saknar bevis och dokument, det utmynnar i ett misslyckande.

I februari 1988 skrev jag till utrikesminister Sten Andersson och bad om tillstånd att granska UD:s handlingar om Wallenberg från 1970 och framåt. Det tidigare materialet hade släppts i två omgångar.

Elva månader efter ansökan fattade regeringen beslutet att på SvD:s begäran offentliggöra dokumentationen. Dock undanhölls, som de föregående gångerna, enligt sekretesslagen sådant som anses kunna skada enskilda personer och Sveriges förbindelser med annat land.

Telegram saknas

1981 tog man bort 1 200 av sammanlagt 14 500 sidor om 50- och 60-talens sökande efter Wallenberg före offentliggörandet. Enligt Vollrath Tham, som vid UD handlägger frågan, har minst lika mycket, troligen mer, undanhållits insyn den här gången.

Det gör att den mödosamma läsningen av de cirka 6 000 tillgängliga sidorna blir ryckig och ihålig. Tydligen vitala chiffertelegram saknas. Vittnesförhör är borttagna, promemorior beskurna och vissa inslag i diplomaternas detektivarbete har helt utelämnats.

Ett enda papper hänvisar till det märkliga förslaget om utväxling mellan spionen Stig Bergling och Raoul Wallenberg. Inte ett ord finns med om hur man i Moskva försökte bestämma värdet av nyckelvittnet Jan Kaplan, om man alls gjorde det.

Och ambassadör Rune Nyströms grundliga utredning av ärendet häromåret är helt bortopererad. Allt som finns kvar är flytande antydningar om att den innehåller lovprisade policyförslag och fortsatt handlingslinje.

Den censur som tillämpas är förståelig. Den gör dock att redovisningen av UD:s insatser måste förses med reservationer. Det går inte att säkert fastställa hur mycket som har gjorts, vad som eventuellt har försummats eller exakt hur mycket svenska myndigheter vet.

Läsningen i UD:s vackra bibliotek, ett stenkast från byggnaden där Raoul Wallenberg fick sina instruktioner om uppdraget i Ungern, ger dock ett glasklart och mer uppmuntrande besked. Namnet Raoul Wallenberg har gripit människor i hela världen, hans öde har väckt förtvivlan och handlingskraft.

En betydande del av de nu frisläppta dokumenten utgörs av rapporter om hedersbetygelser för Wallenberg, ceremonier till hans ära, tal, petitioner, aktioner, avtäckande av statyer, namndop av gator, torg och byggnader i ett otal länder.

Och insprängda mellan UD:s hemliga telegram ligger brev på olika språk, några med barnsligt rundad stil från skolflickor som vill skriva uppsats om Raoul, andra med darrande hand från människor som försöker uttrycka sitt tack, sitt hopp.

Inte mycket hopp

Ibland är det skällsbrev, som när Sverige vägrade att hålla kvar den sovjetiska ubåtens besättning för att få loss Wallenberg eller: "jag är en Eslövtjej som tycker att ni borde skämmas allihop", ett utbrott som säkert drabbar många när ingenting tycks hända.

Det är den överväldigande mänskliga uppslutningen bakom Raoul Wallenberg som gör den tunga läsningen uthärdig. De nu tillgängliga 54 arkivpärmarna innehåller inte mycket som tyder på att gåtan om svensken i Sovjet är närmare sin lösning. Däremot rymmer de många bevis för att han har blivit en internationell symbol för människors tro på människan.

Ingmar Lindmarker

Nyckelvittne dog före UD-förhör

I november 1987 meddelade den svenska ambassaden i Tel Aviv utrikesdepartementet i Stockholm att ett sovjetiskt nyckelvittne om Raoul Wallenberg fanns i Israel. Det dröjde sju månader innan UD reagerade och då var det för sent. Mannen var död.

Om händelseförloppet är riktigt så som det framträder i UD-dokumenten om Wallenberg, måste det röra sig om ett av de allvarligaste missgreppen i det noggranna sökandet efter den i Sovjet försvunne svensken.

Vollrath Tham, som i dag ansvarar för handläggningen av Wallenbergärendet i UD, säger sig tro att det gäller ett missförstånd. Han undrar om vittnet i fråga, Jan Kaplan, någonsin fick utresetillstånd från Sovjet men kan inte förklara telegramväxlingen mellan ambassaden och departementet.

Fängelsesjukhus

Januari av 1978 kom det ut i väst att Jan Kaplan i telefon från Moskva till sin dotter Anna Bilder i Israel hade berättat att han på ett fängelsesjukhus i Moskva 1975 hade träffat en svensk som varit i sovjetisk fångenskap i 30 år. Wallenberg bortfördes av ryssarna 1945.

En månad efter avslöjandet greps Kaplan av KGB och spärrades in i ett fängelse utanför Moskva. Den svenska regeringen gick så långt som att begära ett sammanträffande med Kaplan för att vinna klarhet men bevärdigades inte ens med svar.

Kontakt upprätthölls i stället med dottern Anna Bilder i Israel. I telegrammet till UD i november 1987 om en rutinförfrågan meddelade ambassaden i Tel Aviv att "Bilder förefaller ovillig att ha någon ytterligare kontakt med ambassaden i Wallenbergärendet som hon menar bringat olycka över familjen".

Försenad utresa

Därefter följer ett lakoniskt besked som borde ha fått spanarna i Stockholm att hoppa högt: "Åtminstone anser fadern Jan Kaplan att hans utresa från Sovjet försenats härigenom. Fadern lever nu i Israel och är sjuklig".

I de arkivhandlingar som nu har gjorts tillgängliga för SvD finns därefter ingenting om saken förrän ett chiffertelegram sju månader senare, i juni 1988, från Cabinet i Stockholm, d v s utrikesdepartementet.

Det heter i telegrammet att "om uppgiften stämmer att Jan Kaplan tillåtits utvandra och numera bor i Israel" kan andra frågor vänta och "vi bör då i stället främst kunna inrikta oss på att få ett sammanträffande till stånd med Jan Kaplan för att få hans egen version av det påstådda mötet med Raoul Wallenberg i sjukavdelningen av Butyrkafängelset i Moskva år 1975".

UD avslutar förslaget med orden: "Tacksam Edra synpunkter på möjligheten att få träffa Jan Kaplan trots dottern Anna Bilders ovilja att ha ytterligare kontakter med ambassaden i ärendet".

Dottern vägrar svara

Några veckor senare svarar ambassaden i Tel Aviv: Anna Bilder uppger att Jan Kaplan avled för cirka fem månader sedan i Moskva. Bilder önskar i övrigt ej samarbeta med ambassaden i ärendet.

I brist på besked och utan tillgång till möjligen undanhållna dokument uppstår besvärande frågor. Varför reagerade ambassaden och UD inte omedelbart på möjligheten att intervjua Kaplan? Hade ambassaden missförstått Anna Bilder? Varför ställdes i så fall ingen fråga från UD förrän efter sju månader?

En fråga som inte heller får något svar i det arkivmaterial som SvD har tagit del av är i vilken mån Kaplanspåret hade förlorat intresse för UD på grund av den sviktande tilltron till ett annat vittne, Abraham Kalinski.

Kalinski kan sägas vara en vattendelare i hela Wallenbergaffären. Hans utsagor i januari 1979 bedömdes vara så tungt vägande att regeringen Ola Ullsten gjorde den första svenska officiella framstöten om Raoul Wallenberg till Moskva på fjorton år.

Kalinski hävdade att Wallenberg hade funnits i namngivna fängelser till slutet av 1960-talet, bland annat i Vladimir där Kalinski själv skulle ha sett svensken. Dessutom var det via Kalinski som uppgifterna om Jan Kaplans telefonsamtal till dottern i Israel kom fram och den svenska regeringen begärde nu en skyndsam undersökning i Moskva, vilket dock endast föranledde det vanliga negativa svaret.

Redan från början uppstod en viss misstro mot Kalinski. Dennes märkliga åtgärd att ringa till familjen Kaplan i Moskva och sprida diverse upplysningar ansågs märkligt och torde ha varit den direkta orsaken till att Jan Kaplan greps av KGB.

Fick inte höra Kaplan

Av UD-arkivet framgår att den dåvarande svenske ministern i Moskva, Jan Lundvik, i augusti 1979 pläderade för att regeringen skulle kräva av Sovjet att få höra Kaplan. "Möjligen kan publicitet kring honom vara ett sätt att rädda honom från att försvinna".

Två dagar efter Lundviks förslag kallade statsminister Ullsten till sig den sovjetiske ambassadören Jakovlev och överlämnade en begäran till regeringschefen Kosygin att en svensk diplomat "får biträda vid samtal med hr Kaplan". Veterligen bevärdigade Kosygin skrivelsen inte med ett svar.

I samtalet med Ullsten, framgår det av UD-dokumenten, sade Jakovlev syrligt att "det syns mig litet konstigt att uppgifter från en viss herr Kaplan anses mer trovärdiga än den sovjetiska regeringens uppgifter". Jakovlev tillade om Wallenbergfrågan att "jag har hört av en regeringsmedlem att opinionen väckts av släktingarna och att den är av emotionell karaktär".

Nu hade Kalinskis myckna pratande och den svenska regeringens skärpta språk mot Sovjet bidragit till att öka den internationella uppmärksamheten kring Raoul Wallenberg. Men samtidigt hade svenska diplomater börjat dra öronen åt sig.

Ringde New York

I ett telegram från Moskva till Cabinet i Stockholm i juli 1980 skriver Lundvik: "Jag delar helt uppfattningen att Kalinski bör hanteras försiktigt. Vi vet ju trots allt inte vems ärenden han går".

1984 återkom Kalinski med uppgifter som skulle öka den svenska misstänksamheten mot honom. UD-papperen visar att han först ringde dåvarande generalkonsuln Magnus Faxén i New York och hävdade att Wallenberg funnits i cell nr 7 i Vladimirfängelset i december 1982.

En månad senare berättade han för Sven Hirdman, som då var het till ambassadör i Israel och nu är krigsmaterielinspektör, att han visste att Wallenberg varit i livet sommaren 1983 i Vladimir. Som stöd åberopade han ett brev från fängelseläkaren Butova.

Misstänkt förfalskning

De allt mer skeptiska svenskarna gjorde handstilsprov, bl a med hjälp av en av UD:s främsta Sovjetkännare Göran Lundström. Butovas handstil företedde slående likheter med Kalinskis och även om Rikspolisstyrelsen efter en granskning inte ansåg sig kunna bevisa något, är det av de tillgängliga UD-handlingarna uppenbart att diplomaterna misstänkte att Kalinski hade förfalskat brevet.

Vittnesmålet avskrevs och i ett brev från Moskva i december skriver Lars-Åke Nilsson, numera ambassadör i Prag och en av dem som kan Wallenbergfrågan bäst: "Kalinski kan mycket väl vara en person som bland annat går KGB:s ärenden".

Kvar står att Kalinski är en av de stora paradoxerna i frågan om Raoul Wallenberg. Vilket intresse skulle KGB ha haft av att Kalinski spred uppgifter i väst om att svensken var i livet? Förutsåg man inte de svenska protesterna och den anti-sovjetiska undertonen i den internationella uppståndelsen?

Och Jan Kaplan? Blev han bara en bricka i spelet? Tilläts han besöka Israel innan han dog? Och vad hade han kunnat berätta för svenskarna om Raoul Wallenberg?

Ingmar Lindmarker

UD om Wallenberg

Nästa artikel: Sovjetiska diplomater antyder för svenskar att Raoul Wallenberg kan ha skjutits av Stalins bödlar. Sanningen hindras komma fram av att många byråkrater är rädda om sitt eget skinn.

SvD 31/8. 89

”Specialkommission skall träffa Gorbatjov”

MOSKVA (SvD) **Andrej Sacharov bekräftade för SvD på onsdagen att han hade tagit upp fallet Wallenberg på ”mycket hög nivå” med de sovjetiska ledarna och uppgav att en specialkommission i samarbete med den svenska regeringen kommer att få behandla ärendet med president Gorbatjov personligen.**

Det var obekant för Sacharov att det svenska UD-materialet om hans starka engagemang i fallet Wallenberg nu har publicerats i Sverige, men han berättade att resorna till strafflägren hade varit synnerligen komplicerade och svåra. Utan tvivel har han och hustrun Jelena Bonner lagt ned mycket tid och krafter på att försöka dokumentera uppgifterna om att Wallenberg kanske kunde ha funnits vid Torsjok.

– Två gånger hamnade vi på fel adress. Tredje gången kom vi också fel men hittade så småningom fram till lägret med det angivna numret, sade Sacharov om sin resultatlösa resa. Han kunde inte

UD om Wallenberg

säga huruvida han planerar ytterligare utflykter för att kontrollera andra uppgifter om Wallenbergs öde.

– Huruvida det stämmer att Wallenberg befann sig där kan bara den svenska regeringen förvissa sig om nu, ansåg Sacharov. Det är nödvändigt att svenska representanter reser dit, framhöll han. Adressen har vi överlämnat till svenska ambassaden.

Andrej Sacharov avböjde att ge någon intervju till SvD om sitt Wallenbergengagemang:

– Egentligen har jag inte någon mer information att ge och har inget att tillägga till vad som redan framkommit och publicerats, sade han.

Ett telefonsamtal med den upptagne akademimedlemmen och folkdeputerade är en nog så förvirrande upplevelse eftersom han samtidigt samtalar dels genom telefon, dels med Jelena Bonner i bakgrunden.

– Nej jag kan inte diskutera de här frågorna nu, sammanfattade han slutligen och överlät telef luren till sin hustru.

– Jag vill bara tillägga, sa Bonner, som påstod sig ha gj fler resor till lägren i ärendet Sacharov, att det inte är så vikt att vi for till lägren eller inte det viktiga är att officiella sven representanter nu reser, att skaffar sig tillstånd att besöka l ren. Andrej Dmitrievitsj och är bara privatpersoner.

Förutom Sacharov och Bon har flera sovjetiska instanser en gerats i försöken att skapa klar i vad som hände med Raoul W lenberg. Redaktionen för u kommunisternas tidning Kom molskaja Pravda uppmanade ti gare denna månad sina läsare höra av sig om de hade någon s helst information eller vetskap Wallenberg i Sovjet. Tidnin har inlett en artikelserie om de ”vita fläck” i Sovjets historia lad ”Ingenting utom sanninge

I Kiev har regissören Alexan Rodnjanskij påbörjat produk nen av en timslång dokumen film om fallet Wallenberg. H söker och hoppas hitta ar material som kan kasta nytt över fallet.

Åsmund Willersr

Försök byta Bergling mot Wallenberg vållade strid

SvD 2/9.89

UD protesterade mot utväxlingsplan

Hösten 1979 sonderade en svensk regering i Moskva för första gången möjligheten att få Raoul Wallenberg utväxlad. Förslaget gällde spionen Stig Bergling. Det orsakade ett skarpt meningsutbyte mellan den högsta UD-ledningen och regeringen, det rann ut i intet och belyser de svenska Wallenbergspanarnas dilemma att inte kunna agera inne i Sovjet.

I de arkivhandlingar som utrikesdepartementet har gjort tillgängliga för Svenska Dagbladet finns ett enda, intetsägande dokument om den bisarra Berglingepisoden. Resten är talande tystnad.

Det kan emellertid nu avslöjas att den dåvarande borgerliga regeringens beslut att gå vidare på Berglings eget förslag om utväxling stötte på hårdast tänkbara motstånd från den högsta UD-ledningen.

UD om Wallenberg

Nästa artikel: Lever Raoul Wallenberg? Frågan avfärdas ofta av tvärsäkra svenskar. Men UD-dokumenten visar att Andrej Sacharov inte utesluter att Wallenberg fortfarande kan finnas vid liv i sovjetisk fångenskap, heter det i en summering av SvD:s artikelserie.

Leifland avrådde

Det var främst statsminister Ola Ullsten och utrikesminister Hans Blix som ville pröva Sovjets intresse för ett utväxlingsförslag. Dåvarande kabinettssekreteraren Leif Leifland avrådde bestämt, bl a med motiveringen att Bergling ännu inte hade fått sin dom.

Leifland, som i dag är ambassadör i London, bekräftar för SvD att han reste starka invändningar, dels av rättsäkerhetsskäl, dels av utrikespolitiska skäl. Han försökte övertala både stats- och utrikesministrarna, mitt under valkampanjen, samt justitieminister Sven Romanus att avstå från att göra en framstöt i Moskva.

PM saknas

– Jag lämnade också in en skriftlig protest, säger ambassadör Leifland. En av mina synpunkter var att ryssarna skulle skratta åt förslaget att byta ut en förbrukad spion i Sverige mot Raoul Wallenberg.

När övertalningsförsöken misslyckades, författade kabinettssekreteraren en promemoria med sina invändningar och fogade den till UD:s akt i ärendet. Denna PM återfinns inte i de handlingar som UD har låtit SvD ta del av.

Den svenska ambassaden tog upp förslaget om Bergling mot Wallenberg med en speciell kontakt, som antogs ha direkta kanaler till Kreml. Kontaktpersonens reaktion var omedelbart avvisande: "Det är alldeles för sent". Det svenska försöket tycks ha bedömts vara så klumpigt att man från sovjetiskt håll aldrig återkom till det.

Fälldin kallsinnig

När två år senare telegram kom in från hela världen, inte minst från USA, med krav på utväxling av den strandade sovjetiska ubåtens besättning mot Wallenberg ställde regeringen Fälldin sig kallsinnig. Och när Raoul Wallenbergs tidigare arbetskamrat vid beskickningen i Budapest, Per Anger, 1986 vädjade till utrikesminister Sten Andersson att stödja amerikanska ansträngningar om utväxling med Sovjet, spioner mot politiska fångar, fick han svaret att det vore utsiktslöst att begära Wallenberg utväxlad när Sovjet hävdar att han är död.

Anderssons svar finns med i de UD-pärmar som nu har lagts fram för SvD, men däremot ingenting om de överväganden som gjordes internt när Bergling kom med sitt förslag. Utväxling var ett brännbart ord i Wallenbergfrågan. När Sverige, enligt de arkivhandlingar som tidigare har frisläppts, på 40-talet tycktes ha en verklig chans att få hem Wallenberg i utbyte mot sovjetiska medborgare som hölls här, fällde utrikesminister Östen Undén ett yttrande som har levt kvar: Vi bedriver inte människohandel.

Kontakten i Moskva om Bergling är en av de få svenska aktiviteterna i Sovjet om Raoul Wallenberg som redovisas i UD-papperen förutom diplomatiska och politiska samtal. Ett dilemma för de svenska spanarna har genom åren varit att tips och vittnesmål som nämner personer, fängelser och läger i Sovjetunionen inte har kunnat undersökas på plats.

Hänsyn till enskilda och till de känsliga svensk-sovjetiska relationerna har präglat "den olösta frågan om hur i Sovjet boende vittnen överhuvudtaget skall hanteras", som det hette i en skrivelse från Moskvaambassaden i början av 80-talet.

Observerat sjukhus

I ett chiffertelegram 1982 till ESK-delegationen i Madrid hänvisas till ett litet undantag. Ambassadören de Geer har nyligen, meddelar UD, på sin stationeringsort Moskva åkt förbi och observerat ett namngivet sjukhus, där enligt ett nytt vittne Wallenberg kan ha vistats.

"Alla våningarna ovanför bottenvåningen gjorde enligt de Geer ett egendomligt intryck. Inget ljus och ingen rörelse syntes bakom de tomma fönsterrutorna. Där fanns dock inga galler eller fönsterluckor".

Det framgår inte av UD-arkivet om ytterligare spaning bedrevs, inte heller när spåret kallnade. Det är bara ett av många tiotals som har undersökts sedan 1970 enligt den från fyrtiotalet återkommande UD-maximen att "ingen sten får lämnas ovänd" i fråga om Raoul Wallenberg.

Många inkommande uppgifter har varit bisarra och kunnat avfärdas. Så var det t ex när en ungersk general påstods ha sagt att Wallenberg var i livet och arbetade med att inom KGB undervisa i svenska språket.

I ett anonymt brev till ambassaden i Wien meddelades att Wallenberg levde på ett Moskvasjukhus under namnet Olaf Oldenburg med fångnummer 28252. UD kunde inte lokalisera sjukhuset.

Någon dyker upp i Los Angeles med beskedet att han träffade Wallenberg i Odessa i juni 1945. UD vet av förstahandsvittnen att Raoul Wallenberg då satt i fängelse i Moskva men ber pliktskyldigt generalkonsulatet i Kalifornien att forska vidare.

En förvirrad person ringer till en svensk ambassad och vet att Wallenberg kommer att friges veckan därpå. En person som vill utvandra från Sovjet till Sverige och behöver en svensk anknytning låter påskina att hon är dotter till Raoul Wallenberg.

Mer svårbedömda är två män som hörs 1984 i Israel sedan de kommit från Sovjet. En av dem tror att det var Wallenberg som han träffade i ett läger 30 mil söder om Leningrad våren 1945, "en man som kom direkt ur salongerna, med egen pälsmössa, en tystlåten man som fick privilegier och tjänstgjorde som sjukvårdare, förtegen om sig själv, förde samtal på tyska om nordisk litteratur, jagade, gnolade ofta på visor utan ord".

Den andre israeliske invandraren hade i åtta år haft en medfånge som sade sig vara svensk, tagen av ryssarna i Ungern. Han trodde aldrig att han skulle bli fri igen, bad andra fångar informera om honom i omvärlden och önskade ett monument över sig själv föreställande en människa som äts upp av två björnar.

UD:s kommentar blev till slut: Så oprecist och svävande att det ej tillför Wallenberg-dossiern något av bevisvärde.

Trovärdigt vittne

Så sent som förra året kontaktade ett nytt vittne den svenska ambassaden i Tel Aviv med en historia som kunde förefalla trovärdig. Mannen hade mellan 1950 och 1953 känt en fånge vid namn Wallenberg i lägret Ivdit spetslag cirka 500 km norr om Sverdlovsk. Först nu, efter sjutton år i Israel, hade han läst om Raoul Wallenberg och förknippat denne med lägerfången.

Medfångar hade påstått att "Wallenberg" var svensk och tidigare diplomat. Själv hade han sagt att han aldrig hade dömts för något brott men att man försökt förmå honom att erkänna ett antal brott som han inte begått. Vid sin sovbrits hade han en namnskylt med namnet R. Wallenberg.

Den 59-årige man som berättade detta i Tel Aviv bedömdes inte vara ute i syfte att få pengar eller publicitet, en annars vanlig ambition som har fört svenska diplomater på villospår. Han läste bara ryskspråkiga tidningar, men ambassaden fann det ändå egendomligt att han skulle ha bott så länge i Israel utan att ha hört talas om Raoul Wallenberg.

Av allt att döma fortsätter arbetet på att kontrollera vittnets uppgifter. Ingen sten får lämnas ovänd...

Ingmar Lindmarker

Förre kabinettssekreteraren Leif Leifland avrådde bestämt regeringen från att försöka utväxla Stig Bergling mot Raol Wallenberg. Foto: LENNART NYGREN

BONN (TT) Den västtyske förbundskanslern Helmut Kohl hyllade Raoul Wallenberg som "en av 1900-talets stora hjältar" när han på fredagen höll ett högtidstal i förbundsdagen på 50-årsdagen av andra världskrigets utbrott. Kohl omtalade att han hade tagit upp Wallenbergs öde direkt med Sovjetledaren Michail Gorbatjov.

Sovjetiska antydningar i år:

Wallenberg blev avrättad

I samtal i år har sovjetiska diplomater antytt för svenska kolleger att Raoul Wallenberg avrättades snarare än dog i hjärtinfarkt. De har också sagt att undersökningar pågår men hindras av byråkrater som är rädda om sitt eget skinn.

Det framgår av UD-dokument som gäller glasnostperioden under Michail Gorbatjov. De arkivhandlingar som SvD har fått tillgång till tyder på en långsamt öppnare attityd i Wallenberg-frågan efter 1985.

I mitten av februari i år fick UD ett chiffertelegram från en svensk diplomat i ett Natoland. Denne hade bjudits på middag av sin sovjetiske kollega. Under måltiden tog han upp Raoul Wallenberg och uttryckte "en bestämd förhoppning att Moskva skulle komma med reella nyheter i ärendet".

– Jag vet, jag vet, vi arbetar med det, svarade Sovjetdiplomaten.

Rykte om avrättning

Svensken hade då refererat till rykten, vilka kunde härledas till hans sovjetiske värd, som gjorde gällande att Wallenberg skulle ha skjutits på order av Abakumov, Stalins private säkerhetschef. Moskvas utsände upprepade att saken var under utredning och lät förstå att hinder hade rests av "många byråkrater som vill rädda sitt ansikte och sitt eget skinn".

I ett hemligstämplat brev hem till UD i januari i år skrev en annan svensk toppdiplomat, nu från en annan kontinent, om liknande antydningar. "Vid, som vi kallar det, sällskaplig samvaro häromkvällen" hade denne träffat en av de ledande diplomaterna vid Sovjetambassaden och fört Wallenberg på tal.

Det visade sig att diplomaten var mycket väl insatt i frågan. Han berättade att KGB år 1985 hade beordrats företa en grundlig undersökning av Raoul Wallenbergs öde på rysk mark. Enligt vad som rapporterades hade man inte funnit något annat i arkiven än Dr Smoltsovs dödsattest. (Sovjet har sedan 1957 hänvisat till detta enda papper som bevis för att Wallenberg dog i hjärtinfarkt i fängelse 1947.)

"Mordvåg"

Svenskens sagesman höll med om att detta föreföll besynnerligt. "Men varför inte?", frågade han retoriskt. "De åren likvidera-des folk i NKVD:s (KGB:s) källare på löpande band med nackskott och Raoul Wallenberg kan mycket väl ha blivit ett offer för den allmänna mordvågen."

Under Stalinterrorn efter kriget, berättade Moskvas utsände, hade det räckt med en ståndsrätt på tre "domare" som genom förenklat rättegångsförfarande dömde folk till döden med ett sken av "legalitet".

– Det intressanta med denna utsaga, sammanfattade UD:s man, var väl att han inte alls ville utesluta att Raoul Wallenberg skulle ha avlidit på annat sätt än av hjärtinfarkt. "Han var ju så ung", var hans egna ord. (Vid den aktuella tidpunkten, juli 1947, var Wallenberg 34 år.)

Få inblandade

Den sovjetiske kännaren av frågan Wallenberg trodde inte att man skulle kunna få fram uppgifter från (förmodligen) pensionerade KGB-tjänstemän som var med vid den aktuella tiden. Det skulle dels ha varit mycket få inblandade när det gällde en fånge av Raoul Wallenbergs dignitet, dels skulle ifrågavarande personer föredra att tiga av rädsla för att försätta sig själva i dålig dager och eventuellt råka ut för åklagarens nyfikenhet i dessa nya tider, heter det i brevet till utrikesdepartementet.

UD om Wallenberg

Nästa artikel: När regeringen 1979 beslöt att i Moskva sondera möjligheten att utväxla Raoul Wallenberg mot spionen Stig Bergling utlöste det en storm på UD. Försöket ledde till ett fiasko och två år senare avvisade regeringen en ström av förslag från utlandet om att hålla kvar den strandade sovjetiska ubåtens besättning för att få loss Wallenberg.

Den svenske diplomaten gör också kommentaren att "Raoul Wallenberg lever sitt eget liv i den sovjetiska diplomatkåren. I ryska diplomaters utbildning ingår – jag kan inte tro annat – en ordentlig gnuggning i Raoul Wallenberg-affärens elementa".

Den sovjetiske diplomaten hade sagt sin svenske kollega att Wallenbergs namn utan tvekan lever vidare också inom KGB. Även inom den sovjetiska säkerhetstjänsten har det förblivit en "cause célèbre".

Upprepad ståndpunkt

Det går inte att utläsa ur dokumenten om de sovjetiska diplomaternas antydningar och förmodanden anses förebåda en ändrad officiell version av Wallenbergs påstådda död. Det kan lika gärna vara tecken på en bedömning som vinner spridning som utslag av den frispråkighet som kommit med glasnost.

Redan i december 1983 rapporterade den då nytillträdde Moskvaambassadören Torsten Örn om en artighetsvisit hos den sovjetiske justitieministern Terebilov. Denne hade själv fört Raoul Wallenberg på tal, upprepat den sovjetiska ståndpunkten och tillagt att "man kunde diskutera omständigheterna kring hans död, men det faktum att han inte funnits i livet efter 1947 var obestridligt".

Det är dock överraskande att höga sovjetiska tjänstemän, så som det rapporteras i UD-dokumenten, tycks medge egna tvivel på den version som Sovjet har hållit benhårt fast vid sedan 1957. Den stöds nästan uteslutande på Smoltsovattesten, som svenska regeringar genom åren har tillmätt föga eller inget bevisvärde, men aldrig har begärt att få granska i original.

Medfånge berättar

I UD:s dossier från 1981 görs en bedömning av uppgifter från en Josef Itskov, som hade fått lämna Sovjet efter att bland annat ha suttit i Lubljankafängelset samtidigt som Wallenberg på 40-talet. Itskov skrev att Smoltsovs memorandum "uthärdar ingen kritik". Som fångeläkare var Smoltsov en alltför obetydlig figur för att kunna ha tillträde till Stalins säkerhetsminister Abakumov och personligen rapportera till denne, hävdade Itskov.

Han sade sig ha känt Smoltsov, som beskrevs som en utstuderad sadist, och menade att det var löjeväckande att tro att det åberopade dokumentet var autentiskt. Om en så prominent fånge som Raoul Wallenberg hade avlidit, skrev Itskov, ankom det på fängelsechefen och inte chefen för sjukavdelningen att rapportera.

I UD:s nu tillgängliga kommentar heter det försiktigt att det inte ligger något orimligt i att Abakumov kan ha beordrat Smoltsov att personligen ha uppsikt över Wallenberg. Itskovs påpekande att det borde finnas en dossier och att en kremering måste ha registrerats, möts av UD-invändningen att en säkerhetsminister naturligtvis kan ha haft myndighet att undanröja både arkivhandlingar och registreringar.

Ingmar Lindmarker

RAOUL WALLENBERG O

I dag fyller Raoul Wallenberg 70 år — eller skulle ha fyllt. De senaste åren har en flodvåg av lidelse och engagemang för "den svenske hjälten" gått genom många länder, i markant kontrast till den likgiltighet som tycks ha gripit hans landsmän. En rad nyutkomna amerikanska böcker om Wallenberg tyder på att omvärldens dom över Sveriges insats för hans sak inte blir mild.

Av INGMAR LINDMARKER

DEN 4 AUGUSTI är det sjuttio år sedan Raoul Wallenberg föddes. Det har gått 37 år sedan han ställdes under Röda arméns beskydd i Budapest. Det är ett kvartssekel sedan sovjetregeringen, med Andrej Gromykos namnunderskrift, dödförklarade honom. Ändå lever Raoul Wallenbergs namn och minne i dag starkare än kanske någonsin och enligt den svenska regeringens uppfattning är det fullt möjligt att han genomlever sin 70-årsdag i sovjetisk fångenskap, isolerad, plågad, bortom världen.

Det internationella intresset för Wallenberg har nått en höjdpunkt de senaste åren. Kraven på hans frigivning eller på att skapa klarhet om hans öde är många. I Sverige förefaller den allmänna opinionen vara mer tvivlande och likgiltig. Publiceringen av UD:s hemliga handlingar i fallet väcker varken genklang eller förbittring. Nya vittnesmål möts av axelryckningar. Frågan är utagerad, mannen är förstås död, varför bråka och skriva igen om en enda människa när tusenden avrättas eller försvinner varje år? Skribenter som fortsätter att syssla med frågan antyds tjäna namnet Wallenberg eller söka ett utlopp för sitt sovjethat.

DET SVENSKA kallsinnet uppfattas med undran utomlands och leder till föga smickrande slutsatser, vilket bl. a. framgår av några i USA utkomna böcker om Raoul Wallenberg. De är brytningar på den flodvåg av lidelse och engagemang för "den svenske hjälten" som har gått genom många länder de senaste två-tre åren och som har förbigått de flesta av Wallenbergs landsmän.

Särskilt i USA men även i Kanada, Västeuropa, Israel och Australien [illegible]r Raoul Wallenbergs namn [illegible]h gärning fått ett erkännande som förunnats få [illegible] knappast någon svensk [illegible] fram något nytt ur ett länge [illegible]borgat material, men också vilka [illegible] nämningen av Wallenberg till amerikansk hedersmedborgare, den ende vid sidan av Winston Churchill, är det tydligaste tecknet. Det kan också få direkta följder för Washingtons inblandning. Därtill kommer raden av hedersbetygelser vid universitet och i städer, namngivningen av skolor, institutioner, gator och byggnader, strömmen av tidningsartiklar, TV-program och böcker samt planerna på spelfilmer om Wallenbergs liv.

DEN VANLIGA förklaringen till att det internationella uppvaknandet har kommit först nu är det sena 70-talets strålkastarljus på nazisternas utrotning av judar, avslöjandet av Gulagarkipelagens otaliga gömmor och politiseringen av de mänskliga rättigheterna. Ändå måste man fråga sig om vi i Sverige inte skulle ha kunnat tända gnistan till omvärldens latenta ursinne över behandlingen av Raoul Wallenberg långt tidigare, t. ex. genom att från 50-talet och framåt ha översatt och gett spridning av information om Wallenberg. Det är vemodigt att begrunda vad som hade kunnat uträttas gentemot Sovjet för 25 år sedan om den internationella opinionsstormen hade nått dagens styrka.

De i år utkomna böckerna visar hur svårt det är att [illegible] fram något nytt ur ett länge [illegible]borgat material, men också vilka [illegible] komplettera vår bristfälliga kunskap om Raoul Wallenberg.

DEN INBYGGDA RISKEN för romantisering, t. ex. konstruerade ögonblicksbilder, citat och handplockade bifigurer, röjs tydligast i *Lost Hero: The Mystery of Raoul Wallenberg* av *Frederick E. Werbell* och *Thurston Clarke* (McGraw-Hill, New York). Det ger onda aningar om kommande filmatiseringar. Författarna sållar också dåligt i vittnesberättelserna, vilket tyvärr ger intryck av dramatisering för att söka bevisa en tes.

Tilltron till övrigt material skadas också av att sagesmän som Tage Erlander och Nanna Svartz har tvingats till dementier efter bokens publicering. Professor Svartz utsago 1961 tycktes bli en vändpunkt i spaningarna efter Wallenberg. Hon hade då i Moskva träffat en sovjetisk kollega, professor Mjasnikov, som enligt Svartz hade sagt henne att Raoul Wallenberg fanns i livet, mentalt sjuk och i dåligt tillstånd. Dåvarande statsminister Erlander drev på grundval härav frågan mycket hårt med Krusjtjev, men saken föreföll utagerad efter Mjasnikovs upprepade dementier och hans död 1965.

WERBELL OCH CLARKE påstår i sin bok att Erlander och Svartz [illegible] skulle ha berättat och bek[illegible]tat att Mjasnikov och förre biträdande utrikesminis[illegible]na Svartz, sommaren 1965 omtalade att Wallenberg hade avlidit "nyligen" på sjukhus. Han skulle ha torterats och dödsfallet skulle ha varit ett misstag, skyllt på andra rangens byråkrater.

Egendomligt som det förefaller att seriösa författare helt har missuppfattat utsagor av högst betrodda svenskar, är det än mer otroligt att påståendet om Wallenbergs död skulle ha gjorts till Erlander och Svartz och därefter ha hemlighållits. De i våras läckta UD-dokumenten, med utförliga uppteckningar av Mjasnikovs och Svartz alla samtal, inte ens antyder att något skulle ha utelämnats.

DET ÄR OLYCKLIGT om slarv eller missuppfattningar grundade på minnesfel blir del av den vederlagna Wallenbergdokumentationen. Professor Svartz uppgift på senare år att Mjasnikov även sagt att han personligen hade undersökt Raoul Wallenberg, inte återgiven i den ursprungliga vittnesberättelsen, har smugit sig in också i *Kati Martons* annars välgjorda bok *Wallenberg* (Random House, New York). Det kan synas vara en bagatell, men påståendet förhöjer antingen värdet av Mjasnikovs roll avsevärt eller minskar genant betydelsen av affären Svartz i affären Wallenberg.

Kati Marton är amerikansk journalist med ungerskt påbrå

CH LIKGILTIGHETEN

Raoul Wallenberg — ett offer för svensk likgiltighet.

ängslades av ryssarna men yckades fly från Budapest efter evolutionen 1956. Hon är en av em i andra generationen, vars nhöriga räddades av Wallenerg eller såg honom i aktion, om har fångat upp legenden m de ungerska judarnas räddare och s sig gottgöra en kuld när de bekräftar och för en vidare.

HENNES BAKGRUND och personliga inlevelse i Wallenbergs aktion ger både djup och spänning. Marton kan ge ett nytt perspektiv på judarnas desperata situation i Ungern 1944, Eichmanns tvekamp med Wallenberg och pilkorsarnas fanatism. Den kompletterar Per Angers väl insatta skildring häromåret av själva räddningsaktionen. Kati Marton har bl. a. lyckats spåra och intervjua baronessan Elisabeth Kemény, som fattade tycke för Wallenberg och hjälpte honom trots motståndet från hennes man utrikesministern i den nazistiska regeringen.

Det är bara att konstatera att en lika fängslande, grundlig och överblickande bok om Raoul Wallenberg som Martons inte har skrivits av någon svensk. Det är tänkvärt att läsaren här får veta mer om hans barndom och familjeliv i Sverige än vad som veterligen har presenterats i hans hemland. Boken är ett prov på den bästa sorten av amerikansk dokumentär med mödosam källforskning och tålmodig intervjuteknik, omsatta till ett lika faktaspäckat som lättläst reportage.

ELENORE LESTERS *Wallenberg, The Man in the Iron Web* (Prentice-Hall, Englewood Cliffs) har ett trögare, korthugget tempo men är också den berömvärt saklig och uttömmande. Lesters artikel om Raoul Wallenberg i New York Times söndagsmagasin i mars 1980 hade en explosiv genomslagskraft i USA och kan ses som startsignalen för flera politiska initiativ.

Även Elenore Lester har personligen sökt upp människor med kunskap om Wallenberg i Budapest, Stockholm och New York. Hon har bl. a. lyckats få en intervju med Marcus Wallenberg om Raoul Wallenberg, länge förnekat svenska skribenter. "... och familjen gjorde hel del, följde allt med största intresse, hela tiden mycket medveten om att den kunde skada saken."

Bröderna Marcus och Jacob Wallenberg undslipper emellertid inte kritik i den amerikanska granskningen. De var kusiner med Raouls far, som dog några månader före sonens födelse 1912, men bl. a. Lester har uppfattningen att de satte andra intressen högre än kusinbarnets öde. Kommentarerna är än beskare när det gäller olika svenska regeringars passivitet, en förvånad besvikelse som går ut över alla oss svenskar och leder till märkliga ursäkter för vår undfallenhet.

Kati Marton skriver utan omsvep att Raoul Wallenberg föll offer för sina landsmäns rysskräck, ett så exotiskt begrepp att det återges på svenska och beskrivs som en närmast sjuklig fruktan för Ryssland. Amerikanska läsare får veta att svenskarna ryggradslöst vek undan när möjligheterna ännu var goda att få Wallenberg frigiven.

TVÄRT EMOT en vanlig svensk attityd hävdar Marton att Wallenberg har skadats av sitt namn. Olika socialdemokratiska regeringar, skriver hon, aktade sig för att anstränga sig för en medlem av huset Wallenberg — de skulle ha gjort mer för en Larsson eller en Persson. Det är en djup orättvisa mot Erlander, som var personligt gripen av frågan och trots Östen Undéns kyligt negativa inställning tog betydande politiska risker för att tränga igenom Moskvas föraktfulla tystnad. Ändå står det på pränt i en viktig, opinionsbildande bok, att Sverige på Raoul Wallenbergs bekostnad har lärt sig en smärtsam läxa: priset för neutraliteten är ibland för högt.

Elenore Lester är inne på liknande tankegångar, som ju också ingår i den svenska skuldfördelningen efter avslöjanden om den slapphänta diplomatin under de sista åren efter Sovjets övergrepp mot Wallenberg. Sverige avböjde amerikansk medverkan och menar att det under åren har funnits otaliga tillfällen för USA att agera för Raoul Wallenberg, när sovjetledarna verkligen har velat få någonting i utbyte.

DE AMERIKANSKA böckerna tyder på att omvärldens dom över Sveriges insats för Raoul Wallenberg inte blir mild. De senaste frisläppta handlingarna ur UD:s arkiv avslöjar visserligen att ett ofantligt arbete har uträttats sedan början av 50-talet. Ändå kvarstår de oförlåtliga försummelserna från årtiondet då Wallenberg enligt senare sovjetiskt medgivande faktiskt levde i Moskvafängelser. Det finns också en kvardröjande misstanke att skilda svenska regeringar inte heller på senare år har kämpat för hans sak med övertygelse och djärvhet.

Kontrasten blir tydligare när legenden om den ödmjuke svensken som räddade tiotusentals judar från döden nu växer till ett sant hjälteepos, infört på schemat i en del amerikanska skolor. Vi svenskar värjer oss för berömmelsens attribut och överdrifter, kanske mest när det gäller landsmän. På Raoul Wallenbergs 70-årsdag, då tanken är plågsam att han som ett mänskligt vrak fortfarande pinas i det okända, kan vi antingen förbli räddhågade åskådare, så som vi lätt uppfattas utomlands, eller välja att delta i en allt starkare världsopinions reservationslösa hyllningar för en av århundradets största och mest anspråkslösa kämpar för människans liv och rättigheter.

Ingmar Lindmarker

Ingmar Lindmarker är SvD:s korrespondent i London.

Dags kräva svar om Wallenberg

Den här lördagen är det 42 år sedan Raoul Wallenberg togs av ryssarna i Budapest. Efter mer än fyra årtionden, som flyter ihop till en skammens och skuldens krönika, ger förändringarna i Gorbatjovs Sovjet den svenska regeringen anledning att begära en förutsättningslös utredning om den svenske diplomatens öde.

SVERIGE lördag

Ingmar Lindmarker

Signalerna om en uppmjukning i Sovjetstaten är tillräckligt vaga för att motivera tvivel, men alldeles för tydliga för att avfärdas. Sacharovs halva rehabilitering är en av flera antydningar om en ändrad attityd till mänskliga rättigheter. Strävan efter en öppen redovisning ställs i häpnadsväckande belysning när Pravda tillåts tvätta KGB:s byk i spalterna och Tass avslöjar interna upplopp.

Tövädret kan visa vägen mot en bestående klimatförbättring. Det kan också bli kortlivat som ett tjälskott och därför tror jag att tillfället har kommit för Sverige att göra en formell framställning om en helt ny sovjetisk granskning av fallet Raoul Wallenberg.

Sedan Röda arméns soldater grep mannen som hade räddat tiotusentals judar undan nazisterna har det svenska uppträdandet för att bistå honom gått från likgiltighet och försummelse till resolut efterforskning och protester. Officiellt heter det att regeringen utnyttjar varje lägligt tillfälle att ta upp ärendet med Sovjet, t ex när Ingvar Carlsson besökte Moskva i våras. Ändå verkar den svenska inställningen ofta halvhjärtad, som när Wallenberg vid internationella konferenser pliktskyldigt nämns, medan andra nationer utförligt påminner om hans insats och kräver besked av ryssarna.

Den sovjetiska ståndpunkten, som har upprepats lika tjurigt som Gromykos njet i FN på sin tid, är att Raoul Wallenberg avled i Lubljankafängelset i Moskva 1947. Påståendet framfördes första gången i ett diplomatiskt svar 1957, men praktiskt taget alla svenskar som har satt sig in i frågan anser att det inte är sant. Samma uppfattning har utländska författare och journalister som på senare år har väckt omvärlden till medvetande om Wallenbergs gärning och öde.

Det finns en rad vittnesmål som styrker att Raoul Wallenberg levde i fångenskap på 50-talet. Efter professor Nanna Svartz samtal i Moskva med en sovjetisk vetenskapsman 1961 begärde Tage Erlander i ett brev till Chrusjtjov, som blev rasande, att Wallenberg skulle sändas hem till Sverige.

Förre kabinettssekreteraren Arne Lundberg, som drev fram ärendet i utrikesdepartementet, hör till dem som tror att Wallenberg levde åtminstone fram till 1975. Raoul Wallenbergföreningen i Stockholm, som är värd vid en högtid i Storkyrkan i dag, nämner meddelanden inifrån Sovjet om att han var i livet så sent som förra året. I en just färdigställd studie visar docent Rolf Karlbom hur han kunnat kartlägga den svenske diplomatens fängelseliv i varje fall fram till början av 1948, året efter det dödsdatum som Sovjet har spikat.

Indicierna är alltså besvärande starka för att sanningen om Raoul Wallenberg har undanhållits Sveriges regering och folk. Det är mycket möjligt att mannen som nu hyllas internationellt, som en av vår tids verkliga hjältar, ännu lever. Det behöver inte förkastas som önsketänkande. Wallenberg var 32 år när han tillfångatogs och skulle i dag vara 74 år gammal.

Utrikesminister Sten Andersson har nyligen avvisat tanken på samarbete med USA för utväxling av Wallenberg. En liknande hållning intog Östen Undén i ett mörkt skede av svensk diplomati. Det var under 40-talet, då UD bl a avböjde ett amerikanskt erbjudande om gemensamma påtryckningar på Stalin, som de grövsta felen begicks och undfallenheten var beklämmande.

Den tidiga tveksamheten ledde till ödesdigra dröjsmål. Strävan att värna goda relationer med Sovjetunionen kan aldrig ursäkta den svenska flatheten inför det ryska blånekandet. Sverige svek Raoul Wallenberg.

Misstag kan inte göras ogjorda, men nu tycks en förändringens vind blåsa i Sovjet, som en invit till handling. Rutinen att "ta upp" fallet Wallenberg vid enstaka sammanträffanden har hittills inte gett resultat.

Tiden har kommit för ett politiskt-diplomatiskt initiativ med begäran om en fullständig undersökning om vad som har hänt Wallenberg, att genomföras oberoende av utredningar och resultat som presenterats under tidigare partiledare. En sådan framställning skulle ligga i linje med Gorbatjovs proklamerade öppenhet.

Ett sovjetiskt nej skulle dra den nya politiken i tvivelsmål. Ett ja skulle vittna om god vilja, som kan undanröja misstro och rentav skapa klarhet i en fråga som länge har stört de svensk-sovjetiska förbindelserna. Sovjet har en tung skuld till Sverige. Vår skuld är till Raoul Wallenberg.

'et går en Wallenbergvåg över världen. USA har kontaktat Sovjet och intresset för svenskens öde är

större än någonsin. Men hur långt kommer USA att gå? Och vad svarar Sovjet?

Wallenberg supermaktsfråga

Ingmar Lindmarker

ul Wallenberg är nu 67 år ıal — om han lever. Tanken ensken under 35 år skulle tstått sovjetfängelsernas ıring och isoleringens fa- r svåruthärdlig. Misstan- t han ännu är i livet och att illräckligt görs för att få n fri är outhärdlig.

går en Wallenbergvåg ästvärlden. Vid en press- rens i Stockholm härom- frågade BBC-journa- om för r ett brittiskt nentär, am om Raoul nberg, varför Wallenbergs i länge hade varit okänt i nd och USA.

vänt kan man fråga varför nternationella uppmärk- ten har kommit nu. Skä- nog inte endast nya vitt- ıl, de nska regering- örst ställning till va i på fjorton år en internationella juden- ns samlade ansträngning- ån Simon Wiesenthal i till lobbyn i den ameri- :a kongressen.

ıl tiger

ul Wallenbergs öde fascie- en ny generation som har ıts om judeutrotningen ingats in i den svåra Holo- lebatten. "Vårt århundra- örste hjälte", kallas han ISA, mannen som riskera- t eget liv för att rädda tu- s judar undan gaskamrar- m straffades, glömdes och e överlevde.

gan om mänskliga rättig- har blivit internationell k, inte minst genom Jim- Carter, och Wallenbergs hör nu till dem som bollas konferensbord och över- bilaterala kontakter.

i i Sovjet är tystnaden om ken total. Medan männi- väst rörs och upprörs över telsen om Raoul Wallen- ags Budapest 1945, m sarna håller en- vid versionen från 1957 Vallenberg avled av en ıkomma i ett Moskva- lse 1947.

ıe gömdes i Gulag

är en realistisk be- g, heterna att sov- ningen skulle förmås att sig och komma med ett ıesked? Är det ens tänk- tt männen i Kreml skulle att Raoul Wallenberg är i och frige honom? Eller de kunna tillstå att upp- från 1957 var felaktig och fram bevis för att han dog ı än 1947? Eller slutligen, de vilja prestera en så ygande dokumentation för allenberg verkligen avled tt den svenska regeringen kunna godta den?

Wallenberg lever kan det ıteslutas att för ryssarna ossande bevismaterial ıer att smugglas ut ur Sov- ppgiften från ryssen Jan ın till en dotter i Israel, se- bestyrkt av ett brev från ın, att han 1975 hade träf- svensk i ett Moskvafäng- ım sagt sig ha varit fängs- Sovjet i 30 år ansågs tydli-) besvärande att Kaplan ades. Han är nu gömd i

en begärde samtal

Kaplan hade medfört och ett skriftligt meddelande svensken", om någon an- isar upp ett foto, en film, ıdinspelning som kan tjä- n identifikation — vilken

Teckning: NILS STÖDBERG

skulle då reaktionen i Moskva bli inför nya svenska propåer? Statsminister Ullsten har av premiärminister Kosygin nyligen begärt att en svensk representant skall få närvara vid samtal med Kaplan om "svensken" i fängelset. Den som har någon kännedom om mentaliteten nära Lubjanka vågar tyvärr inte tro annat än att Kaplan kommer att visas upp först när han kan förklara "missförståndet".

I det memorandum som överlämnades till den svenske ambassadören i Moskva i februari 1957 tycktes sovjetledningen dock antyda, att den inte slutgiltigt kunde bekräfta att det var Wallenberg som avled i Lubjankafängelset 1947.

Texten hänvisade till ett enda dokument, "som det finns grund betrakta såsom hänförande sig till Raoul Wallenberg". Med stöd endast i denna skrivelse från fängelsets sjukhuschef, av vilken den svenska regeringen inte delgavs original eller kopia, förklarades att "på grund av vad ovan anförts bör den slutsatsen dragas, att Wallenberg avled i juli 1947". Det påstods att "man har icke lyckats finna några som helst andra upplysningar i form av dokument eller vittnesmål".

Andra lögner?

Skrivningen tyder på att dörren hölls öppen för nya versioner. Det var inte helt säkert att dödsfallet gällde Wallenberg. Man kunde endast dra slutsatsen att det förhöll sig så. Å andra sidan har ryssarna efter 1957 envist betraktat Wallenbergärendet som avslutat och vid svenska framstötar, senast i januari i år, upprepat att Wallenberg avled 1947.

Redan 1957 tvingades sovjetledarna förklara tidigare oriktiga uppgifter till Sverige om Wallenberg med företrädarnas lögner och "brottsliga verksamhet". Att nu, 22 år senare, medge att nya efterforskningar har visat att Wallenberg inte avled i Lubjankafängelset 1947 utan senare, någon annanstans, skulle innebära ett medgivande av andra lögner, annan brottslighet. Någon eller några högt upp måste desavoueras.

Vittnen måste finnas

Men varför har sovjetledningen inte presterat ett utförligare bevismaterial för att Wallenberg avled 1947? Även om Stalins hejduk Abakumov, chef för säkerhetstjänsten, så som har hävdats i eget intresse lät förstöra hela Wallenbergdossiern, är det ju befängt att påstå att man inte har lyckats finna mer än ett enda papper om Wallenberg och inte ett enda vittne.

På svensk sida har man genom att sammanställa vittnesmål från medfångar lyckats kartlägga Wallenbergs vistelse från 1945 till 1947 i två Moskvafängelser, cell för cell. Den stalinistiska fångvården var välkänd också för sin noggranna bokföring och dokumentation om både levande och döda. Alla fångvaktare kan inte ha likviderats efter Berias död. Förhörsledare från terrorns dagar förhördes i sin tur när de oskyldigt dömda skulle återupprättas. Även om samtliga protokoll och anteckningar om Raoul Wallenberg verkligen skulle ha förstörts, utom detta enda som åberopas, måste sovjetiska vittnen till hans behandling ha överlevt.

Carter berörs personligen

Om sovjetledarna 1957 verkligen hade vetat att Wallenberg avlidit 1947, skulle de då ha formulerat sitt memorandum till den svenska regeringen så som skedde? Och skulle de ha undvikit att prestera indicier med stöd av egna vittnen? Det är svårt att tro.

Det nya och viktiga som har hänt i Wallenbergärendet är att USA, den andra supermakten, har tagit upp det direkt med Moskva. En stor publik har intresserats för Wallenbergs öde, nya TV-program och nyhetsinslag kommer. Inflytelserika amerikanska politiker agerar, både i Washington och Moskva. Presidenten berörs nu personligen genom vädjanden och är känd för sitt starka känslomättade intresse för liknande fall.

Hur långt går USA?

Medan Kreml har kunnat tiga och repetera om Wallenberg när småstaten Sverige har hört av sig, kan tystnaden bli ihålig när USA begär besked på högsta nivå. Om Washington inte nöjer sig med det för oss välkända svar om Wallenberg som nu kan väntas efter den amerikanska framställningen för några veckor sedan, kan frågan få nya dimensioner och för ryssarna bli ett irritationsmoment på ett helt annat plan än hittills.

Det återstår att se hur långt den amerikanska regeringen är beredd att gå för en enskild svensk. Visserligen har USA ett särskilt ansvar för Wallenbergs öde eftersom denne sändes till Budapest delvis på amerikanskt uppdrag, med instruktioner även från Washington att rädda ungerska judar och för amerikanska pengar. Men vill därför en president 35 år senare i ett inrikespolitiskt svårt läge, riskera ännu en störning i supermaktsrelationerna?

Ingen snabb klarhet

Om Carter ändå skulle besluta sig för att driva Wallenbergfrågan vidare efter det första svaret från Moskva, förefaller det inte uteslutet att ryssarna kommer att lämna en något utförligare redogörelse än hittills om Wallenberg. Däremot torde förutsättningarna på kort sikt vara ytterst små för att en verklig vändning skall kunna inträffa eller fullständig klarhet skapas.

Man måste komma ihåg att det sovjetiska memorandum från 1957 som för Kremls del avslutade ärendet Wallenberg överlämnades av dåvarande vice utrikesministern Andrej Gromyko. Denne har sedan dess blivit utrikesminister och medlem av politbyrån, partiets högsta verkställande organ.

Även regeringschefen Aleksej Kosygin har upprepade gånger ställt sig som personlig garant för versionen att Wallenberg avled 1947. Med någon kunskap om maktfullkomligheten i den sovjetiska hierarkin måste man sluta sig till att undertecknaren och försvaren av dokumentet från 1957 inte frivilligt kommer att ta avstånd från det.

Kampen fortsätter

Endast den naturliga avgången i Kreml eller ett plötsligt maktskifte med åtföljande utrensningar även inom säkerhetsorganen skulle kunna ändra den sovjetiska inställningen i Wallenbergfallet mer än marginellt. Amerikanska politiska påtryckningar skulle kunna nyansera bilden, men för en omprövning och öppen redovisning måste sannolikt nya ledare träda till, nya syndabockar hittas.

Men realism får inte förväxlas med uppgivenhet lika litet som önsketänkande. Det är de sovjetiska ledarna som sitter inne med svaret om Raoul Wallenberg. Så länge de tiger och tystar vittnen kommer kampen för honom att fortsätta.

Tiden är kort. Raoul Wallenberg är 67 år gammal.

35 årsovisshet

1944. Raoul Wallenberg sänds som svensk diplomat till Budapest med uppgift, även av USA, att rädda ungerska judar undan nazismen.

1945. I januari grips Wallenberg av sovjettrupper, sannolikt misstänkt för spioneri för västmakternas räkning. Utrikesministeriet i Moskva meddelar att Wallenberg ställts under sovjetiskt "beskydd" men förnekar senare all kännedom om honom.

1951. Italienska och tyska hemvändande krigsfångar berättar om Wallenberg i Moskvas fängelser. Med stöd av vittnesmålen kräver den svenska regeringen åren därpå nytt besked.

1957. Sovjetregeringen meddelar att "slutsatsen bör dragas att Wallenberg avled i juli 1947"

1961. Professor Nanna Svartz träffar en sovjetisk vetenskapsman i Moskva som säger att Wallenberg finns på mentalsjukhus. Han förnekar senare, efter att ha kallats till Krusjtjev, att han skulle ha yttrat sig eller haft kännedom om Wallenberg.

Wallenbergmonumentet i Budapest.

1965. Statsminister Erlander tar upp ärendet med Kosygin i Moskva. Året innan hotade Krusjtjev att resa hem när svenskarna berörde Wallenberg under hans besök i Sverige.

1979. I den första svenska diplomatiska hänvändelsen i Wallenbergfrågan på fjorton år hänvisas i januri i år till ett nytt vittnesmål om Wallenberg i Vladimirfängelset på 50- och 60-talen och till uppgiften att en svensk 1975 i ett Moskvafängelse skulle ha sagt att han suttit fängslad 30 år.

I en svarsnot förklarar Moskva att undersökningar med anledning av de svenska påståendena varit negativa. Det upprepas att Wallenberg avled 1947.

Hjälp där hjälp behövs. Oavsett ras, religion eller politiska åsikter.
Röda korset/giro 900 800—4

Domänv
Veckokur av Ölan skytte, u Jaktlaga Villvårds dagars Skolan Skäftekä Villvård Älgkurse Rådjurs-
Kostnad anordna
Informat SVEREK

Best regards to

JÄTTE
ATT FÅ EN
PÅ GRUND AV VATTENSKADA P
överfört en del av Uppsalalagret t
upp i Uppsala.
START I N
KL.
10.00
(ej söndagsöppet)

LÅNGA PÄLS
PÄLSJACKOR
Häng gärna undan mot handpenni

KAR
LIN
DET NYA
Vas
hörnet Klarabergsgatan, m
Tel.

ättstryghet och valfrihet

Redaktion: Göran Albinsson
Christina Jonsson

SVENSKA DAGBLADET Söndagen den 9 september 1979

Det går en Wallenbergvåg över världen. USA har kontaktat Sovjet och intresset för svenskens större än någonsin. Men hur långt kommer USA att gå? Och vad svarar Sovjet?

Wallenberg supermaktsfråga

Av Ingmar Lindmarker

Raoul Wallenberg är nu 67 år gammal — om han lever. Tanken att svensken under 35 år skulle ha utstått sovjetfängelsernas förnedring och isoleringens fasor är svåruthärdlig. Misstanken att han ännu är i livet och att inte tillräckligt görs för att få honom fri är outhärdlig.

Det går en Wallenbergvåg över västvärlden. Vid en presskonferens i Stockholm häromdagen frågade en BBC-journalist, som förbereder ett brittiskt dokumentärprogram om Raoul Wallenberg, varför Wallenbergs fall så länge hade varit okänt i England och USA.

Omvänt kan man fråga varför den internationella uppmärksamheten har kommit nu. Skälen är nog inte endast nya vittnesmål, den svenska regeringens första framställning till Moskva i ärendet på fjorton år och den internationella judendomens samlade ansträngningar, från Simon Wiesenthal i Wien till lobbyn i den amerikanska kongressen.

Teckning: NILS STÖDBERG

Kreml tiger

Raoul Wallenbergs öde fascinerar en ny generation som har påmints om judeutrotningen och tvingats in i den svåra Holocaustdebatten. "Vårt århundrades största hjälte", kallas han nu i USA, mannen som riskerade sitt eget liv för att rädda tusentals judar undan gaskamrarna, som straffades, glömdes och kanske överlevde.

Frågan om mänskliga rättigheter har blivit internationell politik, inte minst genom Jimmy Carter, och Wallenbergs namn hör nu till dem som bollas över konferensbord och övervägs i bilaterala kontakter.

Men i Sovjet är tystnaden om svensken total. Medan människor i väst rörs och upprörs över berättelsen om Raoul Wallenberg, fängslad i Budapest 1945, tiger Kreml. Ryssarna håller envist fast vid versionen från 1957 att Wallenberg avled av en hjärtåkomma i ett Moskvafängelse 1947.

Vittne gömdes i Gulag

Vilka är, med en realistisk bedömning, möjligheterna att sovjetledningen skulle förmås att ändra sig och komma med ett nytt besked? Är det ens tänkbart att männen i Kreml skulle medge att Raoul Wallenberg är i livet och frige honom? Eller skulle de kunna tillstå att uppgiften från 1957 var felaktig och lägga fram bevis för att han dog senare än 1947? Eller slutligen, skulle de vilja prestera en så övertygande dokumentation för att Wallenberg verkligen avled 1947 att den svenska regeringen skulle kunna godta den?

Om Wallenberg lever kan det inte uteslutas att för ryssarna förkrossande bevismaterial kommer att smugglas ut ur Sovjet. Uppgiften från ryssen Jan Kaplan till en dotter i Israel, senare bestyrkt av ett brev från hustrun, att han 1975 hade träffat en svensk i ett Moskvafängelse som sagt sig ha varit fängslad i Sovjet i 30 år ansågs tydligen så besvärande att Kaplan fängslades. Han är nu gömd i Gulag.

Ullsten begärde samtal

Om Kaplan hade medfört och fått ut ett skriftligt meddelande från "svensken", om någon annan visar upp ett foto, en film, en bandinspelning som kan tjäna som identifikation — vilken skulle då reaktionen i Moskva bli inför nya svenska propåer? Statsminister Ullsten har av premiärminister Kosygin nyligen begärt att en svensk representant skall få närvara vid samtal med Kaplan om "svensken" i fängelset. Den som har någon kännedom om mentaliteten nära Lubjanka vågar tyvärr inte tro annat än att Kaplan kommer att visas upp först när han kan förklara "missförståndet".

I det memorandum som överlämnades till den svenske ambassadören i Moskva i februari 1957 tycktes sovjetledningen dock antyda, att den inte slutgiltigt kunde bekräfta att det var Wallenberg som avled i Lubjankafängelset 1947.

Texten hänvisade till ett enda dokument, "som det finns grund betrakta såsom hänförande sig till Raoul Wallenberg". Med stöd endast i denna skrivelse från fängelsets sjukhuschef, av vilken den svenska regeringen inte delgavs original eller kopia, förklarades att "på grund av vad ovan anförts bör den slutsatsen dragas, att Wallenberg avled i juli 1947". Det påstods att "man har icke lyckats finna några som helst andra upplysningar i form av dokument eller vittnesmål".

Andra lögner?

Skrivningen tyder på att dörren hölls öppen för nya versioner. Det var inte helt säkert att dödsfallet gällde Wallenberg. Man kunde endast dra slutsatsen att det förhöll sig så. Å andra sidan har ryssarna efter 1957 envist betraktat Wallenbergärendet som avslutat och vid svenska framstötar, senast i januari i år, upprepat att Wallenberg avled 1947.

Redan 1957 tvingades sovjetledarna förklara tidigare oriktiga uppgifter till Sverige om Wallenberg med företrädarnas lögner och "brottsliga verksamhet". Att nu, 22 år senare, medge att nya efterforskningar har visat att Wallenberg inte avled i Lubjankafängelset 1947 utan senare, någon annanstans, skulle innebära ett medgivande av andra lögner, annan brottslighet. Någon eller några högt upp måste desavoueras.

Vittnen måste finnas

Men varför har sovjetledningen inte presterat ett utförligare bevismaterial för att Wallenberg avled 1947? Även om Stalins hejduk Abakumov, chef för säkerhetstjänsten, så som har hävdats i eget intresse lät förstöra hela Wallenbergdossiern, är det ju befängt att påstå att man inte har lyckats finna mer än ett enda papper om Wallenberg och inte ett enda vittne.

På svensk sida har man genom att sammanställa vittnesmål från medfångar lyckats kartlägga Wallenbergs vistelse från 1945 till 1947 i två Moskvafängelser, cell för cell. Den stalinistiska fängvården var välkänd också för sin noggranna bokföring och dokumentation om både levande och döda. Alla fångvaktare kan inte ha likviderats efter Berias död. Förhörsledare från terrorns dagar förhördes i sin tur när de oskyldigt dömda skulle återupprättas. Även om samtliga protokoll och anteckningar om Raoul Wallenberg verkligen skulle ha förstörts, utom detta enda som åberopas, måste sovjetiska vittnen till hans behandling ha överlevt.

Carter berörs personligen

Om sovjetledarna 1957 verkligen hade vetat att Wallenberg avlidit 1947, skulle de då ha formulerat sitt memorandum till den svenska regeringen så som skedde? Och skulle de ha undvikit att prestera indicier med stöd av egna vittnen? Det är svårt att tro.

Det nya och viktiga som har hänt i Wallenbergärendet är att USA, den andra supermakten, har tagit upp det direkt med Moskva. En stor publik har intresserats för Wallenbergs öde, nya TV-program och nyhetsinslag kommer. Inflytelserika amerikanska politiker agerar, både i Washington och Moskva. Presidenten berörs nu personligen genom vädjanden och är känd för sitt starka känslomättade intresse för liknande fall.

Hur långt går USA?

Medan Kreml har kunnat tiga och repetera om Wallenberg när småstaten Sverige har hört av sig, kan tystnaden bli ihålig när USA begär besked på högsta nivå. Om Washington inte nöjer sig med det för oss välkända svar om Wallenberg som nu kan väntas efter den amerikanska framställningen för några veckor sedan, kan frågan få nya dimensioner och för ryssarna bli ett irritationsmoment på ett helt annat plan än hittills.

Det återstår att se hur långt den amerikanska regeringen är beredd att gå för en enskild svensk. Visserligen har USA ett särskilt ansvar för Wallenbergs öde eftersom denne sändes till Budapest delvis på amerikanskt uppdrag, med instruktioner även från Washington att rädda ungerska judar och för amerikanska pengar. Men vill därför en president 35 år senare i ett inrikespolitiskt svårt läge, riskera ännu en störning i supermaktsrelationerna?

Ingen snabb klarhet

Om Carter ändå skulle besluta sig för att driva Wallenbergfrågan vidare efter det första svaret från Moskva, förefaller det inte uteslutet att ryssarna kommer att lämna en något utförligare redogörelse än hittills om Wallenberg. Däremot torde förutsättningarna på kort sikt vara ytterst små för att en verklig vändning skall kunna inträffa eller fullständig klarhet skapas.

Man måste komma ihåg att det sovjetiska memorandum från 1957 som för Kremls del avslutade ärendet Wallenberg överlämnades av dåvarande vice utrikesministern Andrej Gromyko. Denne har sedan dess blivit utrikesminister och medlem av politbyrån, partiets högsta verkställande organ.

Även regeringschefen Aleksej Kosygin har upprepade gånger ställt sig som personlig garant för versionen att Wallenberg avled 1947. Med någon kunskap om maktfullkomligheten i den sovjetiska hierarkin måste man sluta sig till att undertecknaren och försvaren av dokumentet från 1957 inte frivilligt kommer att ta avstånd från det.

Kampen fortsätter

Endast den naturliga avgången i Kreml eller ett plötsligt maktskifte med åtföljande utrensningar även inom säkerhetsorganen skulle kunna ändra den sovjetiska inställningen i Wallenbergfallet mer än marginellt. Amerikanska politiska påtryckningar skulle kunna nyansera bilden, men för en omprövning och öppen redovisning måste sannolikt nya ledare träda till, nya syndabockar hittas.

Men realism får inte förväxlas med uppgivenhet lika litet som önsketänkande får skymma klarsynthet. Det är de sovjetiska ledarna som sitter inne med svaret om Roul Wallenberg. Så länge de tiger och tystar vittnen kommer kampen fortsätta.

Tiden är kort. berg är 67 år gam

Hjälp där hjäl
Oavsett ras,
eller politisk

Röda korse

35 års ovisshet

1944. Raoul Wallenberg sänds som svensk diplomat till Budapest med uppgift, även av USA, att rädda ungerska judar undan nazismen.

1945. I januari grips Wallenberg av sovjettrupper, sannolikt misstänkt för spioneri för västmakternas räkning. Utrikesministeriet i Moskva meddelar att Wallenberg ställts under sovjetiskt "beskydd" men förnekar senare all kännedom om honom.

1951. Italienska och tyska hemvändande krigsfångar berättar om Wallenberg i Moskvas fängelser. Med stöd av vittnesmålen kräver den svenska regeringen åren därpå nytt besked.

1957. Sovjetregeringen meddelar att "slutsatsen bör dragas att Wallenberg avled i juli 1947"

1961. Professor Nanna Svartz träffar en sovjetisk vetenskapsman i Moskva som säger att Wallenberg finns på mentalsjukhus. Han förnekar senare, efter att ha kallats till Krusjtjev, att han skulle ha yttrat sig eller haft kännedom om Wallenberg.

Wallenbergmonumentet i Budapest.

1965. Statsminister Erlander tar upp ärendet med Kosygin i Moskva. Året innan hotade Krusjtjev att resa hem när svenskarna berörde Wallenberg under hans besök i Sverige.

1979. I den första svenska diplomatiska hänvändelsen i Wallenbergfrågan på fjorton år hänvisas i januri i år till ett nytt vittnesmål om Wallenberg i Vladimirfängelset på 50- och 60-talen och till uppgiften att en svensk 1975 i ett Moskvafängelse skulle ha sagt att han suttit fängslad 30 år.

I en svarsnot förklarar Moskva att undersökningar med anledning av de svenska påståendena varit negativa. Det upprepas att Wallenberg avled 1947.

Ungarn – eine Bestandsaufnahme

Zum Band V der Südosteuropa-Handbuch-Reihe

A. O. Um es vorwegzunehmen: Mit der vor kurzem vorgelegten Ungarn-Darstellung als Band V hat sich die hohe Qualität der beim Verlag Vandenhoeck und Ruprecht erscheinenden Reihe der Südosteuropa-Handbücher eindrücklich bestätigt.* Einzelne kritische Anmerkungen im folgenden sollen an diesem Gesamturteil keinen Abstrich bedeuten. Das knapp 800 Seiten umfassende Buch enthält *Beiträge in deutscher und englischer Sprache* – ein äusseres Zeichen dafür, dass Spezialisten aus verschiedenen Ländern zur Mitarbeit eingeladen wurden. Mehrere Kapitel stammen von im Westen lebenden *ungarischen Fachleuten*, auch sind drei in Ungarn selber wirkende Autoren am Unternehmen beteiligt. Letzteren wurden im wesentlichen politisch wertneutrale Themen anvertraut, während bei anderen Gegenständen, die eine Stellungnahme erfordern, die Verfasser ihren Standort nicht verleugnen: Klar, aber ohne Aggressivität und mit der Nüchternheit, die einem Handbuch gut ansteht, nennen und interpretieren sie Fakten. Die politischen Meinungen liessen sich etwa mit der Formel auf einen gemeinsamen Nenner bringen, dass Ungarn unverkennbar innerhalb des *sowjetischen Hegemoniebereichs* liegt, gleichzeitig aber über einen *Spielraum* verfügt, den die Führung insbesondere in der Wirtschaftspolitik bis zu einem gewissen (für die Meisterung der anstehenden Probleme bisher aber nicht genügenden) Grade auszunutzen wusste.

Einführung, Zusammenfassung

Man kann ein Handbuch solcher Art aus mannigfachen Gründen konsultieren, und die Zusammenstellung trägt in der Tat mancherlei Bedürfnissen Rechnung. Der Band enthält sowohl Beiträge über feste Gegebenheiten Ungarns – über Geographie und historische Grundlagen etwa – als auch (dies zum grössten Teil) über politische, wirtschaftliche und gesellschaftliche Entwicklungen und Institutionen. Der Zeitraum, der als Rahmen gilt, ist die Periode *von 1945 bis zur Gegenwart*, einzelne Beiträge greifen aber kurz auch auf die unmittelbare Vorgeschichte zurück, und ein Einleitungskapitel des in New York lehrenden Historikers István Deák gilt den zwei Jahrzehnten der Zwischenkriegszeit. Im Anhang findet man eine detaillierte chronologische Darstellung historischer Ereignisse, das Verzeichnis aller Regierungen und Führungsorgane der Partei, Wahlergebnisse, eine Liste der von Ungarn geschlossenen internationalen Verträge und eine (im Hinblick auf die *heute* im Vordergrund stehenden Politiker eindeutig ungenügende) Zusammenstellung der Biographie von Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens. Umfassend ist das nach Sachgebieten geordnete Verzeichnis der Fachliteratur.

Dennoch handelt es sich beim Band *nicht* in erster Linie um *ein Nachschlagewerk*, in welchem der Benutzer über Daten rasch Auskunft findet. Das Handbuch will vor allem jenen dienen, die über einen einzelnen Problemkreis knappe, aber gründliche Orientierung suchen. Die Essays über Innenpolitik (George Schöpflin), Aussenpolitik (Klaus-Detlev Grothusen), über die Partei (Bennet Kovrig), die Landesverteidigung (Hans-Christian Pilster) und über die allgemeine politische Kultur (Iván Völgyes) lassen sich bei all ihrem hohen Anspruch sowohl als Einführungen lesen als auch im Sinne einer Zusammenfassung der jüngsten Geschichte. In mehreren Darstellungen – so bei Schöpflin und bei Grothusen – kommt die Frage der in den *Nachbarländern* lebenden ungarischen *Minorität* zur Sprache. Angesichts der erstrangigen Bedeutung, die dieses Problem in den letzten zwei Jahrzehnten im Bewusstsein der Ungarn erlangt hat, wäre ein den Minderheiten gewidmetes eigenes Kapitel sinnvoll gewesen.

In vielen Beiträgen (auch solchen, die nicht primär politischen Gegenständen gewidmet sind) findet der *Volksaufstand von 1956* Beachtung, den Grothusen in seinem Vorwort zu Recht den tragischen Höhepunkt von Ungarns Nachkriegsgeschichte nennt. Schmerzlich allerdings ist es, im aussenpolitischen Abriss selbst hier eine alte, aus der Geschichtschreibung offenbar nicht mehr tilgbare irrige These wiederzufinden: der Ministerpräsident der Revolutionstage, *Imre Nagy*, habe mit dem Austritt aus dem Warschaupakt eine für Moskau entscheidende Grenzmarke überschritten und so den sowjetischen Beschluss zur Niederwerfung des Aufstands provoziert. Ursache und Wirkung lagen 1956 in Wirklichkeit umgekehrt.

Analysen der Wirtschaftsreform

Die *Originalität* des ungarischen Wegs der letzten 20 Jahre ist wirtschaftspolitischer Natur. Planung und Ausbau der Reform, Verzögerungen und Rückschläge werden dementsprechend im Handbuch auf breitem Raum unter verschiedenen thematischen Überschriften abgehandelt. Dass dabei gewisse Parallelitäten unvermeidlich sind, liegt auf der Hand; sie wirken aber im vorliegenden Fall nicht störend; die jeweils aus andersartiger Perspektive vorgetragenen Ansichten ergänzen einander sinnvoll, und der Vergleich bestätigt die Versicherung des Herausgebers: Die einzelnen Verfasser konnten bei ihrer Arbeit von voller wissenschaftlicher Freiheit Gebrauch machen. Es hat vermutlich mit der Bedeutung und der *Aktualität* des Themas zu tun, wenn die wirtschaftspolitischen Ausführungen als die spannendsten, informativsten erscheinen.

Insbesondere Paul Marers Analyse der Reform und die von Roland Schönfeld stammende Untersuchung des Aussenhandels bieten eine an wohlbegründeten Feststellungen und Folgerungen reiche Lektüre. Beide zeigen, wo das *politische System* der ökonomischen Effizienz Grenzen setzt, und durchleuchten jene Probleme, mit denen Ungarns Wirtschaft zurzeit zu kämpfen hat. Sie nennen klar Ursachen und Zusammenhänge – Subventionsorientiertheit der Betriebe, ungenügend funktionierende Ressourcenallokation, überdimensionierte, unrentable, jedoch arbeits- und materialintensive Unternehmen, halbherzige Anwendung der Marktprinzipien, weiterhin starke Einbindung in den planwirtschaftlich orientierten Comecon-Bereich – lauter Schwierigkeiten, die im Augenblick Gegenstand der in Ungarn geführten *Reformdebatte* sind.

Gesellschaft und Kultur

Etwas knapper gefasst als die Behandlung der vorangegangenen Fragen, folgen im Band gesellschaftlichen und kulturellen Themen gewidmete Kapitel. Auch hier handelt es sich um die Nachziehung der Entwicklung seit 1945 und um eine Bestandesaufnahme. Zwei Grundzüge des Landes treten in den Ausführungen über Bevölkerungsstruktur (Gerhard Seewann) und Sozialstruktur (Kathrin Sitzler) vor allem hervor: die seit 1981 akzentuierte Tendenz zur *Bevölkerungsabnahme* zum einen; die grundlegende *Umwandlung der Besiedlungsart* und der *Beschäftigungslage* zum anderen. Das in der unmittelbaren Nachkriegszeit noch überwiegend agrarische Ungarn war Mitte der siebziger Jahre zu einem Land mit mehrheitlich städtischen Einwohnern geworden. Hintergründe und Konsequenzen dieser Prozesse handeln die Verfasser sachkundig ab – der Laie würde sich bei manchem Thema allenfalls wünschen, die begleitenden graphischen Darstellungen und Tabellen gäben vorerst einmal über einfachere Tatbestände Auskunft. Sachlich und klar ist der Überblick, den Paul Lendvai über die ungarische *Presse* bietet und in dem er fair, aber ohne Illusionen sowohl Freiräume als auch die rasch erreichten Grenzen der Pressefreiheit im Ungarn der Gegenwart schildert.

Zum kulturellen Teil des Handbuchs ist ein Vorbehalt anzumelden, der – mit Ausnahme der Darstellung der bildenden Künste – für alle Bereiche gleichermassen gilt: Die Beiträge über Literatur, Theater, Film und Musik verfolgen an

* Ungarn. Südosteuropa-Handbuch, Band V. Herausgegeben von Klaus-Detlev Grothusen. Verlag Vandenhoeck u. Ruprecht, Göttingen 1987.

Wertewandel in der Bundesrepublik

Den vieldiskutierten Wertewandel in quantifizierender Form zu erfassen und auf nationale Besonderheiten abzuklopfen, war das Ziel einer international angelegten Studie, die das *Allensbacher Institut für Demoskopie* in Zusammenarbeit mit renommierten Meinungsforschern aus den Ländern der Europäischen Gemeinschaft erstellte; ausgenommen wurden lediglich Griechenland, Portugal und das vermutlich aus demoskopischen Gründen unter Belgien subsumierte Luxemburg. Die Auswertung der Zahlen aus der Bundesrepublik nahmen Elisabeth Noelle-Neumann und Renate Köcher vor, die ihrer Interpretation einen provokanten Untertitel mit auf den Weg gaben: «Über den Versuch der Deutschen, ihren Charakter zu ändern.» Was den beiden Autorinnen, insbesondere der über eine Generation älteren Elisabeth Noelle-Neumann, offenbar am meisten zu schaffen macht, ist der *Bindungsverlust*, der zwar nicht allein in der Bundesrepublik, dort aber in ganz besonderem Masse feststellbar ist. Ob sich Bindungsverlust und Wertewandel allerdings wirklich so kurzschlüssig auf eine mangelhafte Ausstattung an *nationalen Identitätssymbolen* zurückführen beziehungsweise durch den Aufbau

Ein ungarischer Bericht über den Fall Wallenberg

Budapest, 10. Mai. (ap) Das ungarische Regierungsorgan *«Magyar Hirlap»* hat am Samstag Enthüllungen über das Schicksal des schwedischen Diplomaten Raoul Wallenberg gemacht. Nach dieser Darstellung ist Wallenberg, der im Zweiten Weltkrieg Tausende von ungarischen Juden vor dem Abtransport in Vernichtungslager rettete, im Jahre 1945 *von den Sowjets eingekerkert* worden und im Jahre *1947 im Lubjanka-Gefängnis in Moskau gestorben.* Das Blatt zitierte die Worte des sowjetischen Parteichefs Gorbatschew, dass es in der Geschichte und in der Literatur keine «vergessenen Namen» und keine «leeren Stellen» geben dürfe. In der Vergangenheit sei es gefährlich gewesen, über «heikle Dinge» wie den Fall Wallenberg zu sprechen, schrieb «Magyar Hirlap»; jetzt jedoch wolle man der Wahrheit auf den Grund kommen und sei bereit, sich unangenehmen Tatsachen zu stellen.

Das am letzten Donnerstag enthüllte Wallenberg-Denkmal in Budapest. (Bild Reuter)

In dem Artikel heisst es, Wallenberg sei Anfang 1945 von sowjetischen Truppen in Budapest gefangengenommen worden. Es herrsche kein Zweifel daran, dass der damalige Chef des sowjetischen Militärgeheimdienstes, *Generalleutnant Viktor Abakumow,* dafür verantwortlich gewesen sei; dieser habe einen «verbrecherischen Akt» begangen, als er den schwedischen Diplomaten auch in der Folgezeit gefangenhalten liess. Dasselbe gelte für einige führende Vertreter der sowjetischen Sicherheitsorgane, die jahrelang das Moskauer Aussenministerium über Wallenberg falsch informierten. Abakumow ist nach dem Tode Stalins zum Tode verurteilt und hingerichtet worden.

Die ungarischen Kirchen und Auschwitz

Eine Dokumentation in Budapest

E. H. Das in den Ostblockstaaten weitgehend tabuisierte Thema des Holocaust ist in Ungarn seit etwa zehn Jahren wiederholt Gegenstand literarischer und essayistischer Darstellungen gewesen – Andeutung einer vorsichtigen Öffnung in Richtung historischer Wahrheitssuche. Dazu ist 1986 eine in ihrer Offenheit bis jetzt alleinstehende Dokumentation erschienen. Allerdings musste der Journalist *Sándor Szenes* seinen *Interviewband* «Unvollendete Vergangenheit – Christen und Juden, Schicksale» im *Eigenverlag* herausbringen, nachdem der staatliche Verlag, bei dem das Buch ursprünglich 1984, das heisst 40 Jahre nach der Deportation der ungarischen Juden, hätte erscheinen sollen, die Veröffentlichung verweigert hatte. Dabei mag auch die unverhohlene Darstellung gewisser Nachkriegsentwicklungen eine Rolle gespielt haben. Zu den Eigentümlichkeiten der Bücherschicksale in Ungarn gehört die Tatsache, dass das Buch nach seinem Erscheinen vom staatlichen Buchhandel in 50 000 Exemplaren *bestellt* wurde.

Thema der sechs im Band enthaltenen Gespräche ist die Beziehung von Christen und Juden in Vergangenheit und Gegenwart sowie das Verhalten kirchlicher Institutionen und Personen zu den Deportationen, die nach der deutschen Besetzung Ungarns zwsichen dem 15. Mai und dem 8. Juli – in nur 55 Tagen – den schauerlichen Rekord von 437 000 Menschen erreichten. Die hauptsächliche Frage an die Gesprächspartner, alles wichtige Zeugen der Zeit, lautete, ob die Kirchen den Anforderungen ihrer religiösen und noch mehr menschlich-moralischen Pflicht Folge geleistet hätten. In seiner Einführung – in ihrer Freimütigkeit eine Ausnahmeerscheinung in der ungarischen katholischen Literatur – gibt Theologieprofessor *Tamás Nyiri* einen Überblick über Wurzeln und Geschichte des Antisemitismus. Zum katholischen Antijudaismus hat einer der Gesprächspartner, der gegenwärtig in Österreich lebende Dechantpfarrer *György Kis*, ein belangreiches Buch geschrieben, wobei er zu einem Dialog auffordert.

Die Gespräche beleuchten das von Antisemitismus keineswegs freie Verhältnis der protestantischen und der katholischen Kirchenleitung zum Judentum und die Gründe (wobei katholischerseits auch voreingenommen anmutende Argumente ins Feld geführt werden), wes-
alb Kardinalprimas *Serédi* die schliesslich
h noch erfolgte protestantische Initiative für
emeinsames Auftreten der Kirchen gegen
und auch von der

Ungern avslöjar nya uppgifter om Wallenberg

Av ERIK HÖRNFELDT

Nu bryter Ungern tystnaden om Raoul Wallenberg. I går publicerade regeringstidningen Magyar Hirlap en stor artikel om Wallenberg som innehåller en rad nya uppgifter.

Tidigare har Ungern försökt tiga ihjäl Wallenbergs insats för landets judar.

Nu berättar man dock för första gången för det ungerska folket att den svenske diplomaten Raoul Wallenberg är världsberömd för att han räddade livet på tiotusentals ungerska judar under andra världskriget.

Så skriver man rakt ut att Wallenberg fördes bort av sovjetiska trupper i februari 1945 och varit försvunnen sedan dess. Tidningen uttrycker också ett försiktigt tvivel på de officiella sovjetiska förklaringen.

Såg honom föras bort

Den skriver:

Det enda dokument som finns säger att Raoul Wallenberg dog i Lubjankafängelset i Moskva 1947, ett offer för personkulten kring Josef Stalin. Att detta troligen var hans öde meddelade den sovjetiska regeringen den svenska efter 20:e partikongressen 1956.

De nya uppgifterna om Raoul Wallenbergs verksamhet i Ungern kommer från en intervju med den ungerske aristokraten Laszlo Hertelendy.

Han såg Wallenberg föras bort av ryssar.

— Hertelendy berättar att Raoul Wallenberg kom till Ungern för första gången redan 1938 och att hans räddningsaktioner började redan 1941, inte 1944 som man tidigare trott. Det var visserligen 1944 som Wallenberg började dela ut svenska skyddspass till ungerska judar i stor skala. Men redan tre år tidigare hade han börjat att rädda folk som hotades av nazisterna. En präst, Imre Szabo, hjälpte Wallenberg.

1942 försökte de två rädda livet på kommunistledaren Zoltan Schoenherz, som dömts till döden för landsförräderi. Deras aktion var dock förgäves, säger Hertelendy.

Så berättar han om sitt sista möte med Wallenberg:

— Sista gången jag såg honom i livet var den 12 februari på Krisztina-kyrkans församlingsexpedition. Det var samma dag som de första sovjetiska armépatrullerna dök upp i grannskapet.

— Fysiskt sett var det inget fel på honom, men han verkade mycket nedslagen. Jag minns att jag tyckte det var märkligt. Nazisterna hade ju gett sig av. Ingen hotade längre människorna han försökt hjälpa. Han borde ha varit lättad. Ändå gav han intryck av att vara en besegrad människa, en som stod på gränsen till andlig kollaps.

Gömde sig i ett pannrum

— Jag frågade honom vad det var som var fel och han svarade: "Jag hade inte trott att det skulle sluta på det här sättet." Han hade kanske väntat sig att ryssarna skulle behandla honom som en mycket betydelsefull person. Han vände sig till mig och sa:

"Redan i morgon kan det vara min tur att be dig om hjälp..."

Hertelendy berättar att när en sovjetisk patrull passerade huset gömde Wallenberg sig nere i församlingshemmets pannrum. Han förklarade att han inte ville visa sina identitetshandlingar.

— Han rådde mig att undvika alla ryska identitetskontroller också, säger Hertelendy.

Senare på dagen kom ryska trupper in i församlingshemmet. Då vände sig Raoul Wallenberg till sin ungerske vän och sa: "Farväl... Vi ses snart igen."

Men det var sista gången Hertelendy såg Wallenberg.

Den ungerska tidningen skriver dock ingenting om alla frigivna fångar som säger sig ha mött Wallenberg i sovjetiska fångläger långt senare än 1947.

I resten av världen är han hyllad som den hjälte han är, men just i Ungern har man aldrig gjort någon större affär av Raoul Wallenbergs insats för judarna.

1984 skulle en staty avtäckas i huvudstaden Budapest, men den försvann från sitt fundament natten före själva ceremonin. En oansenlig liten gatstump bär Wallenbergs namn — det är allt. Nu planerar man dock en ny staty.

EXPRESSEN ★ Söndagen den 12 april 1987

Nu bryter ungrarna tystnaden om Raoul Wallenberg. I går publicerade den officiella dagstidningen Magyar Hirlap en helsidesartikel om den svenske diplomatens arbete för att rädda Ungerns judar undan nazisternas dödsläger.

DN 30/11. 1985

Begär klarläggande om Wallenberg!

Varför greps Raoul Wallenberg av sovjetisk militär eller säkerhetspolis i Budapest 1945? Många i TV-publiken ställde den frågan efter filmen om Wallenberg, rapporterade Gary Engman i det följande "Magasinet".

Det ligger nära till hands att tro att problemet bara har historiskt eller akademiskt intresse i dag. I själva verket har det varit aktuellt vid flera tillfällen under efterkrigstiden och ända in på åttitalet. Därtill är det nära sammankopplat med en av de övriga omdiskuterade knäckfrågorna i denna tragiska affär: skulle det inte återstå några andra spår efter Wallenberg i Sovjet än en eventuell notering av chefen för sjukvårdstjänsten i Ljubjankafängelset? Alltsedan noten till Sverige 1957 har Sovjetunionen hävdat att denna av svenska ögon aldrig skådade notering troliggör, alternativt styrker, Wallenbergs död tio år tidigare; något annat material skulle inte finnas.

Det står dock utom allt tvivel att man i Moskva har samlat och behållit annat material om Wallenberg. Vi vet genom en rapport från Lars Berg, attaché vid svenska beskickningen i Budapest, att sovjetisk militär i februari 1945 anklagade beskickningen för tysk spionageverksamhet. Särskilt nämndes Berg och Wallenberg som misstänkta.

Tjugo år senare var Stalins, Berijas och säkerhetschefen Abakumovs herravälde sedan länge slut och Sovjetunionen hade efter överväldigande svensk dokumentation medgivit att Wallenberg varit fängslad i Moskva. Men anklagelserna mot honom fanns kvar någonstans på en grumlig botten för att då och då stiga upp till ytan. Vid ett samtal med Gunnar Jarring varnade Sovjetunionens Stockholmsambassadör Belochvostikov Sverige för en publicering av professor Nanna Svartz uppseendeväckande vittnesmål. Skulle så ske kunde Moskva publicera vad Wallenberg verkligen hade sysslat med och det skulle inte bli någon angenäm läsning (rapport från Jarring 25/8 1965).

Jarring menade att Belochvostikov hade hämtat hotelserna ur egen ficka och dags igen. Den sovjetiske chefsdelegaten vid Madridkonferensen, Leonid Iljitjev, förklarade då att Wallenberg vore "ett kriminellt element" ovärdigt mänskliga rättigheter.

Är det inte egendomligt, redan i och för sig, att en svensk diplomat med jämna mellanrum kan utsättas för så allvarliga anklagelser i det mellanfolkliga umgänget utan att Sverige begär något klarläggande? Och är det inte dags att begära besked om innehållet i den sovjetiska akt om Wallenberg som rimligen måste finnas, att döma av det bränsle som den tycks förse diplomatin med?

Tills vidare kan man bara gissa vad som anförts mot Wallenberg. Det är känt att han under förhör i Ljubjankafängelset sammankopplades med sina förmögna släktingar (vittnesmål av medfånge). Det är vidare känt att dessa — i första hand bröderna Jacob och Marcus Wallenberg — i sin tur sattes i samband med föregivna försök att mäkla separatfred mellan Tyskland och västmakterna (L. Bezymenski: Himmler's Secret Plans, i International Affairs, Moskva mars 1961).

Ett annat spår utgår från Wallenbergs ansvar inte bara för liv utan också för egendom. Abakumov anklagades just bl a för att ha roffat åt sig tillgångar i östeuropeiska länder i krigets slutskede. En källa till sovjetisk misstänksamhet kan, som den amerikanske historikern Steven Koblik påpekade i "Kanalen" i radions P 1, ha varit att Wallenbergs uppdragsgivare Ivar Olsen hade en dubbelroll: i Världsflyktingrådet och i USA:s underrättelsetjänst.

HANS WOLF
DN-journalist

DN rättar

Aids kan smitta **vid blodgivning**, skrev Vera Nordin i sin faktaruta i anslutning till gårdagens debattinlägg om aids. Uppgiften kan missförstås. Vad Nordin avsåg var smitta i samband med blodtransfusion. Man kan

Vänliga hälsningar
Ralf

VLT TISDAGEN DEN 1 JUNI 1982

Mer material om Wallenberg?

"Raoul Wallenberg arresterades tydligtvis jämte andra personer i området för sovjetiska truppers krigshandlingar. Samtidigt kan anses otvivelaktigt att Wallenbergs senare kvarhållande i fängsligt förvar och likaså de oriktiga uppgifter om honom, som av vissa förutvarande ledare för säkerhetsorganen lämnats till Sovjetunionens utrikesministerium under en följd av år, var ett resultat av (förre säkerhetsministern) Abakumovs brottsliga verksamhet".

Detta meddelade Sovjetunionen till Sverige den 6 februari 1957. Vittnesmål från hemvändande krigsfångar var så samstämmiga att det inte gick att avvisa dem som otillförlitliga. Men det som flera av axelmakternas krigsfångar i Sovjet kände till visste inte det sovjetiska utrikesministeriet, förrän man sent omsider fann en notis om att Wallenberg dött i Lubjankafängelset i Moskva den 17 juli 1947. Det är kärnpunkten i den sovjetiska uppfattningen. All annan dokumentation om Wallenberg skulle ha utplånats när säkerhetstjänsten gjorde rent hus efter sig. Och alla personer som haft hand om honom utplånades när man efter Stalintiden gjorde rent hus med säkerhetstjänsten.

Det material i Wallenbergfrågan som UD nu har frigivit för publicering kastar ett märkligt ljusdunkel över denna gåtfulla fråga. Från svensk sida började man ställa spörsmålet om verkligen inga människor eller andra handlingar med anknytning till Wallenberg kunde spåras: protokoll, förhörsledare eller annan fängelsepersonal. Hur de föregivna sovjetiska undersökningarna närmare gått till vet man i Sverige inte något om.

Handlingarna ger anledning till många frågor. Beskeden från Moskva framstår som

debatt

egendomligt motsägelsefulla. När den första delen UD-dokument frisläpptes påpekade jag (VLT 19/1 1981) att det fanns en hänvisning till en "omfattande sovjetisk dossier" i ärendet. Det var minister Novikov, chef för det sovjetiska utrikesministeriets nordeuropeiska avdelning, som i januari 1947 skulle ha sagt till ambassadör Gunnar Hägglöf att det fanns en sådan aktsamling.

Vad innehöll den? Fanns där något mer än de svenska noterna? De just offentliggjorda UD-handlingarna stärker misstanken att källorna ingalunda är uttömda.

I januari 1965 sammanträffade ambassadör Gunnar Jarring med Sovjetunionens Stockholmsambassadör Nikolaj Belochvostikov, inför publiceringen av UD:s ändra vitbok med bl.a. professor Nanna Svartz uppgifter (som i sig är värda ett särskilt kapitel).

Belochvostikov antydde då att Sovjetunionen hade tillgång till uppgifter om vad Wallenberg egentligen hade sysslat med. Det skulle bli obehagligt för Sverige om dessa uppgifter offentliggjordes, fortsatte han. Dessutom hänvisade han till vad premiärminister Kosygin uppgett för Erlander: att Wallenbergs verksamhet inte var entydig. Ändå kunde Kosygin hävda att det var omöjligt att få fram något nytt om Wallenberg.

Av detta ligger det nära till hands att dra två slutsatser. Den första är att Sovjetunionen har tillgång till material som överstiger vad Sverige fått veta. Sverige borde självfallet välkomna en precisering av anklagelserna mot Wallenberg (vad de gick ut på vet vi genom den svenska ambassadpersonalen i Budapest).

Den andra slutsatsen är att noten som Sverige tillställdes 1957 på ett sätt är typisk för Chrusjtjovtidens vilja att ta avstånd från Stalintiden. Senare har Sovjetunionens inställning till sitt förflutna blivit betydligt mer tveksam, något som inte minst framgick vid några svenska TV-journalisters intervju med Kosygin i samband med ett statsbesök. Kanske vidhåller Moskva rentav inte längre uppfattningen att fängslandet av Wallenberg var olagligt?

HANS WOLF

Wallenbergs
förf

VLT 19/1-81

Klartext eller rökridå?

Det stora internationella mötet i Stockholm om Raoul Wallenberg är slut. Stundtals var det lika kaotiskt och förvirrat som fallet självt. Är det alltjämt meningsfullt att ställa frågan om Wallenberg är i livet? Svaret är enkelt, i motsats till vad som gäller de flesta andra spörsmål som förekommer i denna komplexa historia: frågan måste ställas så länge inte motsatsen bevisats.

En linje för arbetet är den mödosamma granskningen av vittnesmål, försvårad av att beviskedjan bakåt förr eller senare avbryts av uppgiftslämnarnas berättigade krav på sekretess och av det slutna samhällets barriärer. En annan linje är att diskutera förutsättningarna för Sovjetunionens besked 1957 att man funnit en anteckning i Moskvafängelset Ljubljanka om en fange. "Walenbergs" död. Om denna notering är falsk kan allt annat vara sant.

Det påstås framgå av noteringen att ministern för säkerhetstjänsten Abakumov, sedermera avrättad i samband med uppgörelsen mot Berija och hans anhängare, personligen hade särskild kontroll över fallet. En förutsättning för den sovjetiska ståndpunkten är att säkerhetstjänsten som stat i staten helt hade lyckats avskärma fallet från andra delar av sovjetbyråkratin, i första hand utrikesdepartementet. I och för sig är förutsättningen inte orimlig.

När svenska UD förra året offentliggjorde de tidigare dokumenten i fallet framkom dock några intressanta men dunkla punkter som inte berördes vid Wallenbergmötet och inte heller i övrigt har diskuterats. Vi visste att Sovjetunionen genom vice utrikesminister Dekanosov snabbt erkände omhändertagandet av Wallenberg i Budapest (ambassadör Söderbloms meddelande till UD från Moskva den 17/1 1945). Vi visste också att Alexandra Kollontaj, till i mars 1945 i tjänst som Sovjetunionens ambassadör i Stockholm, hade lämnat informella besked till två svenskar: Raoul Wallenbergs mor och utrikesminister Günthers hustru.

En närmare granskning av redogörelserna för fru Kollontajs båda budskap visar att de inte är helt likalydande. Medan hon i samtalet med Wallenbergs mor i februari 1945 sägs ha använt uttrycket "sovjetiskt beskydd" skall hon i det något senare beskedet till fru Günther ha försäkrat att Wallenberg vore i säkerhet i Sovjetunionen.

Frågan uppstår: den sista versionen hade inget stöd i Dekanosovs tidiga meddelande — är det inte då troligt att fru Kollontaj måste bygga på ytterligare information från utrikesdepartementet i Moskva? Hur kunde hon annars veta att Wallenberg vårdford till Sovjetunionen? I så fall kullkastas den sovjetiska hypotesen att säkerhetstjänsten skulle ha lyckats lägga beslag på Wallenberg och sedan hålla honom helt isolerad från alla andra myndigheter.

En annan märklig detalj i de tidigare dokumenten är ambassadör Hägglöfs samtal med minister Novikov, chef för sovjetiska utrikesministeriets nordeuropeiska avdelning, i januari 1947 — ett halvår innan Wallenberg enligt den senare sovjetiska versionen skulle ha avlidit. Novikov hänvisar där till ministeriets "omfattande dossier" i ärendet. Är detta en dokumentsamling som bara omfattar de svenska demarcherna? Eller innehåller den också en närmare redogörelse för de sovjetiska efterforskningarna, något som svenska myndigheter efterlyst i åratal?

En tredje egendomlig punkt finns i ambassadör Söderbloms samtal med Stalin den 15 juni 1946, då Söderblom beredvilligt redovisade sin uppfattning att Wallenberg hade omkommit i Ungern. Redan när Söderblom omnämner Wallenberg som svensk diplomat i Budapest men innan han närmare redogjort för hans roll i sammanhanget frågar Stalin "Var det Wallenberg han hette?" och noterar namnet som om han redan visste att där låg samtalets nyckelfråga. Kanske ringde en klocka inom honom: det där har jag hört förut. Men därom kan man bara gissa.

HANS WOLF

Nya rön om Wallenberg

◊ NÄR UD:s handlingar om fallet Raoul Wallenberg fram till 1970 frisläpptes i två omgångar för några år sedan hade journalisterna i dagspressen ingen lätt uppgift: till deras förfogande stod, kort uttryckt, mycket plats i spalterna men lite tid för att gå igenom de 15 000 sidorna. Egentligen borde för länge sedan en historiker- och juristkommission ha tillsatts för att granska materialet.

I väntan på det får vi nöja oss med enskilda insatser. En liten volym av Göteborgsdocenten **Rolf Karlbom, Raoul Wallenbergs fångenskap i Sovjet,** typiskt nog på privat förlag (distr Högskolan i Karlstad), är den första egentligen vetenskapliga genomgången av ärendet, om man inte dit också vill räkna Elsa och Hans Villius *Fallet Raoul Wallenberg* som publicerades för mer än tjugo år sedan.

◊ KARLBOMS ARBETE visar att det alltjämt går att finna många nya och intressanta synpunkter på frågan, även om han också på andra punkter ger anledning till invändningar. Det ominösa datumet 17 juli 1947 spelar stor roll i hans framställning, liksom hos paret Villius. Det var då Wallenberg skulle ha avlidit i Ljubljankafängelset i Moskva, enligt en sovjetisk not som till-

För den första egentligen vetenskapliga genomgången av fallet Raoul Wallenberg svarar Rolf

än till den desperata knacknings-signalen "Vi förs bort" från cell 203 i Lefortovofängelset i Moskva i början av 1947.

Genom flera skilda uppgifter har han för det första funnit en antaglig orsak till förflyttningen: Wallenbergs flitiga knacknings-förbindelser hade upptäckts och han hade redan tidigare varnats för dem. Därför fördes han till en mer isolerad cell i Lefortovo, inte åter till Ljubljanka.

För det andra finns därmed en ny förklaring till förhören med Wallenbergs medfångar: man ville utröna hur mycket av läckaget av information från Wallenbergs gamla cell som hade nått dem. En not till Sverige i ärendet (på temat "okänd för oss") förbereddes just.

◊ VITTNESMÅL av de frisläppta fångarna Gottlieb och Bajer ger vidare vid handen att den nya mer isolerade cellen var nummer 90 på tredje våningen, varifrån Wallenberg skulle ha förts till ännu en cell som antagligen var nr 55 på samma våning. Där skulle han ha funnits alltjämt 1948, det vill säga ett halvår efter den "officiella" dödsdagen.

En av sagesmännen, Bajer, är visserligen ett andrahandsvittne. Men det framstår ändå som ytterst egendomligt att hans intressanta uppgifter bara inhämtades

av den västtysk
Suchdienst och
egna representa
bara en förklari
gjordes var man
ken betydelse
1947 skulle få.

◊ KARLBOM
mer eller mindr
En tanke är at
uppgifter om
varo i officiell
Moskva somma
låter sig förena
den senaste so
av Wallenbergf

Men här är d
längre än till
framgår inte ex
egna samtal me
vit utöver de re
bortsett från d
det att de finl
terna inte tillät
akt om Walle
Pelkonen. Fråg
tas bland ann
försvar för ar
bloms uppträd
Stalin.

Beträffande
vittnen är Karl
dra några lång
Hans framstäl
för läsaren me
frågan framåt.

Var finns sanningen om Raoul Wallenberg?

◊ VAR NÅGONSTANS i utrikesdepartementets väldiga personakt om Raoul Wallenberg finns sanningen om honom? Finns den kanske över huvudtaget inte där? Det får vi troligen aldrig veta, särskilt som säkerhetstjänsten i Sovjetunionen stärkt sitt inflytande under Bresjnevepokens senare skede. Den enda möjligheten till ökad klarhet skulle vara om någon avhoppare med kunskap om fallet nådde väst genom en oväntad slump. Att nämna Wallenbergs namn, eller existensen av en svensk fånge, inom Sovjetunionen är, som vi vet genom fallen Kaplan och Kuprianov, inte tillrådligt för uppgiftslämnaren.

◊ LÅT OSS emellertid så gott det nu går granska förutsättningarna för den not där Sovjetunionen den 6 februari 1957 dels till slut medgav att Wallenberg funnits i Sovjetunionen, dels meddelade att en påträffad fängelsenotis gav anledning till slutsatsen att Wallenberg avlidit i Ljubjankafängelset den 17 juli 1947.

"Raoul Wallenberg arresterades tydligtvis i området för sovjetiska truppers krigshandlingar", förklarades det i noten. Därmed bekräftades i sak vad vice utrikesminister Dekanosov meddelat svenska UD i januari 1945: att Wallenberg påträffats i Budapest och

BAK-GRUND

att åtgärder vidtagits till hans beskydd. Detta förtydligades några veckor senare av Sovjetunionens Stockholmsambassadör Alexandra Kollontaj som kallade till sig utrikesminister Günthers fru och upplyste att Wallenberg befann sig i Sovjetunionen. Ett liknande meddelande gav hon också till Raoul Wallenbergs mor.

◊ NOTEN från 1957 fortsätter: "Samtidigt kan anses otvivelaktigt att Wallenbergs *senare kvarhållande* (min kurs) i fängsligt förvar och likaså de oriktiga uppgifter om honom, som av vissa förutvarande ledare för säkerhetsorganen lämnats till Sovjetunionens utrikesministerium under en följd av år, var ett resultat av Abakumovs (f d säkerhetsminister, avrättad 1954. Min anm) brottsliga verksamhet".

Det sägs alltså inte att det ursprungliga gripandet var rättsstridigt. I själva verket finns ett flertal belägg för att Sovjetunionen ansåg sig ha goda skäl för att arrestera Wallenberg.

◊ VI VET att den svenska legationspersonalen förhördes av sovjetisk militär i Ungern och att Wallenberg därvid beskylldes för spioneri, en anklagelse som i och för sig urskiljningslöst riktades mot alla och envar. Men en tysk anställd på svenska legationen gick längre än så: han berättar att de ryska förhörsledarna trodde att Wallenberg varit mellanhand i tyska försök att förhandla med de västallierade och hade uppdrag och ekonomiskt stöd av Himmler. Den slutsatsen hade ryssarna dragit av Wallenbergs kontakter med tyskarna. Att hans verksamhet hade humanitära bevekelsegrunder kunde ryssarna inte förstå. Sveriges senare Wienambassadör Sven Allard påpekar också att den ryska antisemitismen måste ha kommit som en överraskning för Wallenberg.

◊ MISSTÄNKSAMHETEN mot Wallenberg bestod i Sovjetunionen. Så sent som sommaren 1965 förklarade premiärminister Kosygin för Erlander att han inte ville uttala sig i frågan om gripandet av Wallenberg var korrekt eller inte. Ungefär samtidigt hade Moskvas Stockholmsambassadör Nikolaj Belochvostikov ett samtal med Gunnar Jarring. Belochvostikov förklarade att Sovjetunionen inte kunde undgå att komma med en ripost om svenskarna publicerade en vitbok med bl a professor Nanna Svartz vittnesmål. Denna ripost skulle innehålla material om vad Wallenberg egentligen hade haft för sig, vilket inte skulle bli någon angenäm läsning för Sverige.

◊ SETT I ETT STÖRRE sammanhang kan detta knappast, som Jarrin menar, ses som en självständig aktion av Belochvostikov. Redan 1961, när Nanna Svartz uppgifter diskuterades utanför offentlighetens ljus, kunde Sveriges Moskvaambassadör Sohlman berätta att en rysk sagesman ansåg det helt begripligt att Wallenberg utsattes för förhör — man hade tonvis med material om bröderna Wallenbergs (dvs Marcus och Jacob) antisovjetiska inställning. Sohlman hade all möda i världen att förklara att svensk utrikespolitik inte dikterades av bröderna Wallenberg och upplyste att Marcus Wallenberg t o m fått ett tacktelegram av Stalin för sina insatser i samband med Finlands separatfred.

◊ DET VAR en frostig tid. Sohlman ansåg att han löpte risk att bli förklarad persona non grata (icke önskvärd). Själv umgicks han med tanken att bara ett svenskt avbrott av de diplomatiska förbindelserna skulle göra intryck i Sovjet men att det skulle bli "kostsamt" att återupprätta dem igen om hotet måste verkställas.

Den sovjetiska inställningen framgick också av en artikel i marsnumret 1961 av den engelskspråkiga tidskriften International Affairs. Under rubriken Himmler's Secret Plans skriver L Bezymenski att Wallenbergbröderna varit en kontaktlänk mellan västmakterna och Himmler för att uppnå separatfred. Artikeln får ses mot bakgrunden av tillspetsningen av Wallenbergärendet och av den samtidiga stormen kring FN:s generalsekreterare Dag Hammarskjöld.

Ett omfattande material om Raoul Wallenberg (bilden) måste finnas i sovjetiska arkiv. Detta påvisas i denna den första av två artiklar om Wallenbergfallet av jur kand Hans Wolf. Artikelförfattaren har medverkat i ett antal böcker om Östeuropa och har gått igenom det fram till helt nyligen hemligstämplade svenska materialet om Wallenberg.

◊ HUR VAR DET förhörsledarna i Ljubjankafängelset hade sagt till Raoul Wallenberg våren 1945, enligt vittnesmål av Wallenbergs cellkamrat Gustav Richter? "Ni är ju oss bekant. Ni tillhör en känd storkapitalistisk familj i Sverige."

Frågan är om säkerhetstjänsten i Moskva då hade lyckats avskärma ärendet från utrikesministeriet, en förutsättning för 1957 års not. I och för sig visar många vittnesmål att många sovjetiska organ agerade helt självständigt. Det fanns en rivalitet inte bara mellan säkerhetstjänsten och armén utan också inom säkerhetstjänsten, mellan Berija och Abakumov.

◊ MEN SOM FRAMGÅTT av denna redogörelse måste det finnas ett omfattande material om Wallenberg i sovjetiska arkiv utöver den äkta eller fabricerade notisen av Ljubjankas fängelseläkare. Sverige borde självfallet välkomna en precisering av anklagelserna mot Wallenberg. I det ljuset framstår en uppgift av Carol Bennedich, svensk militärattaché i Moskva 1944—1949, som mycket märklig. Han besökte våren 1945 sovjetiska generalstaben för att fråga om Wallenberg och fick då svaret att denne visserligen omhändertagits av armén men att ärendet numera hade överförts till säkerhetstjänsten.

Det är inte bara "det tredje kvittot" efter Dekanosovs och Kollontajs besked. Det är också ett besked att kunskapen om Wallenberg inte var begränsad till säkerhetstjänsten.

HANS WOLF

SVENSKA DAGBLADET
Stockholm (BR 01)
150.000 ex 7/vecka (m)
AB PRESSURKLIPP 1974 -03- 11
102 20 STOCKHOLM 12
SWEDEN TEL. 08-52 03 20

Harald Wigforss

Apropå TV-serien:

I Wallenbergs spår

Raoul Wallenberg greps av ryssarna i Budapest en januaridag 1945. Den 17:e fördes han och hans ungerske chaufför Vilmos Langfelder till Sovjetunionen. Det blev deras lott att förenas med GULAG-arkipelagens väldiga befolkning.

Vad hände de båda männen, varför hände det, vad har gjorts för att befria dem? Frågorna dyker ständigt upp på-nytt och kommer att göra det så länge vi endast förfogar över skärvor av verkligheten. Vi kan följa de två ett stycke på väg. Så försvinner spåret, blir åter synligt någon annan st ns i arkipelagen, försvinner igen. Fången är levande begraven.

Gunnar Möllerstedts och Bernt Schillers tre TV-program om fallet Wallenberg är som redovisning upplysande om också med nödvändighet rapsodiska, ett stycke ärlig och energisk journalistik med dramatiserande teknik och en ambition att plocka rätt på fler skärvor. Genom vissa nya uppgifter och berättelser som kunnat fogas till det redan kända stoffet har programmets tyngdpunkt kommit att falla på frågan varför ryssarna tillfångatog Wallenberg och hänsynslöst fullföljde övergreppet. Men också de andra aspekterna berörs. När programmet slutar sitter vi alltjämt med ett ofullständigt läggspel av gamla och nya puzzelbitar.

Med detta kan offentligheten inte låta sig nöja. Fortsatt sökande är möjligt och nödvändigt både i fallet Wallenbergs numera historiska avsnitt och i dess bistert aktuella.

Häv sekretessen

Det första som borde ske är att häva sekretessen på det gamla materialet, att öppna vad som för länge sedan blivit utrikesdepartementets största aktsamling i ett personärende. Det är orimligt att journalister och historiker som jagar Europa runt efter minsta spår inte skall slippa in i UD:s arkiv med dess massor av fakta. Det är lika otillfredsställande som onödigt att nya fynd och synpunkter måste förbli ovägbara, kanske rentav missförstås och över- eller underskattas, när material faktiskt finns för en fyllig och historiskt balanserad redovisning.

Raoul Wallenbergs mission i Ungern tillkom på initiativ från judiskt håll och officiellt amerikanskt. För att kunna genomföra sitt uppdrag och rädda så många judar som någonsin var möjligt tog han kontakt med tyskar som spelade en central roll i judeutrotningen, Adolf Eichmann, t. ex. Man har kunnat utgå från att dessa nazister väntade sig ve-

Raoul Wallenberg 1935. Får vi någonsin veta vad som hände med honom?

derlag när de släppte judar och att de försökte använda Wallenberg som kontaktman västerut. Det är i princip samma situation som med Heinrich Himmler och Folke Bernadotte.

Möllerstedt och Schiller har draggat fram en sådan tysk, f. d. Oberstürmbannführer Kurt Becher, numera spannmålshandlare i Brehmen. Hans medverkan var nödvändig för Wallenberg, bl. a. i planen att överföra 400 judar till Sverige. Ett samtal mellan Schiller och Becher refereras i programmet. Det framgår att dokument som innehöll upplysningar om Bechers kontakter med Wallenberg, kanske till och med ett papper undertecknat med bådas namn, kan ha fallit i ryssarnas händer.

En sådan puzzlebit är av intresse därför att man alltid anat att ryssarna betraktade Wallenberg som en säkerhetsrisk, för att citera Fredrik von Dardel, Raouls styvfar. Misstankar om att han var tysk spion eller amerikansk agent har, självfallet, höll jag på att säga, passerat genom de stalinistiska hjärnorna. Hur mycket, om alls, ansträngde sig svenska vederbörande att klargöra det verkliga förhållandet?

Nya uppgifter

Nya frågor hopar sig för varje skärva som kommer i dagen. Intet under att Fredrik von Dardel i TV-programmet upprepar sin hemställan att regeringen måtte häva sekretessen. Så sent som i september 1972 avslog den en formell framställning härom. Det faller sig naturligt att uppmana Sven Andersson att ompröva detta ohållbara besked.

Ingen bestrider väl längre att den dåvarande svenska statsledningen var oursäktligt passiv under det första, avgörande skedet efter Wallenbergs gripande. Den nuvarande regeringen måste vara angelägen om att företrädarnas åtgärder och brist på åtgärder äntligen blir allsidigt och rättvist belysta. Frågorna om vad som skedde och varför det skedde måste få ett svar.

Så långt om det historiska, men historien glider över i nuet. Uppgifter av judar som utvandrat från Sovjetunionen har blottlagt ett nytt spår. En av dessa emigranter, Haim Moshinski, säger sig ha sett Raoul Wallenberg så sent som 1962 i ett koncentrationsläger på Wrangels land.

Italienare söker

Uppslaget måste prövas utan förutfattade meningar, så mycket mer som det inte bara berör Raoul Wallenberg. Man vet att rikspolisstyrelsen fått i uppdrag att utreda saken och sänt representanter som samtalat med Moshinski i Israel. Det är också känt att italienare då redan hade börjat motsvarande undersökningar på grund av att italienska fångar skall ha funnits på Wrangels land. En italiensk delegation har besökt Sovjet och begärt att bli förd till den karga och avlägsna ön men fått avslag.

Detta är inte den enda vinken om att aktionen nu skulle kunna föras upp på ett internationellt plan. Simon Wiesenthal lär komma att föreslå Raoul Wallenberg till Nobels fredspris. Vi kan ta denna tilltalande tanke som ett vittnesbörd bland många om att fallet inte *kan* avskrivas.

Det går att få hjälp med efterforskningarna också. Det finns, för att bara nämna ett exempel, ett antal organisationer i väst som tagit till sin uppgift att kartlägga GULAG-arkipelagen som den i dag ser ut. Vad dessa organisationer vet om Wrangels land och vad de skulle kunna ta reda på när ett nytt spår öppnats bör i högsta grad intressera de svenska myndigheterna.

Man kan tysta svaga hjärtan, men inte forskningen. Frågan är endast om man kommer att hjälpa eller motarbeta den. Svenska regeringen borde sätta till en kommission med ett ouppsägbart uppdrag att bringa klarhet om Raoul Wallenbergs öde.

HARALD WIGFORSS

H 1945 UNT Tisdag 6 maj 1980 H 9 månader

EN SÄLLSAM HISTORIA

◇ FANTASIN frodas där fakta är fåtaliga. Alltsedan ryssarna grep Raoul Wallenberg i Budapest i januari 1947, har det rått överflöd på teorier om hans öde. Två svenska hjälparbetare, Britt och Hans Ehrenstråle, sökte honom i oktober 1947 hos partisaner i en skog i sydöstra Polen. Episoden finns omnämnd i utrikesdepartementets nyligen frisläppta handlingar. Makarna Ehrenstråle är emellertid missnöjda med att dokumenten inte berättar hela den sällsamma historien och vill nu göra det själva. (Sju dagar i oktober 1947, Brombergs förlag.)

◇ DET VAR en f d ukrainare, kallad Iriechenko bl a, som satte dem på spåret. Han visade sig snart vara en erkänd skojare, som arbetat för tys-

Politik och samhälle

karna under kriget och i september 1945 utvisats från Sverige. Expeditionen blev lindrigt sagt äventyrlig. Britt Ehrenstråle fördes av en partisan till en ensligt belägen lada i skogen, där man visade henne en svårt sårad, sannolikt döende man som påstods ha undkommit från ett ryskt fångtåg.

Man gjorde gällande att han var Raoul Wallenberg men kunde inte förete något som tydde på det. Britt Ehrenstråle kunde inte identifiera honom och lyckades inte meddela sig med honom. Men hon tog med sig en tom axelväska, som skulle ha tillhört mannen. Hon tryckte hans fingertoppar mot den.

◇ HÄR BÖR inskjutas att Per Anger, som vistades samtidigt med Raoul Wallenberg i Budapest, aldrig sett honom bära eller äga en väska av denna typ. Ingen har mig veterligt hittat Wallenbergs fingeravtryck på den.

◇ DET ENDA konkreta resultatet av expeditionen var att partisanerna fick 5 000 dollar, som Britt Ehrenstråle förde med sig från en vän på amerikanska ambassaden, också kontaktad av partisanerna.

Historien slutar inte här. Som framgår av UD-dokumenten dök titulus Iriechenko några minuter senare upp i Prag, nu som kapten i NKVD! Inför legationssekreterare Engfeldt dukade han upp en ny historia om att Raoul Wallenberg satt i ett slovakiskt fängelse. Han erbjöd sig att befria honom. Det blev ännu en gång nattliga bilfärder av äventyrligt slag. Den överlämnade penningsumman var dock betydligt lägre än i Polen.

◇ VARKEN Ehrenstråles eller Engfeldts lämnade någon möda osparad i dessa spaningar eller vek undan för några risker, vilket hedrar dem. Men var är den kritiska analysen? Hans Ehrenstråle tycks vilja göra gällande, att händelsen i Tjeckoslovakien snarast stärker misstanken att mannen i den polska ladan var Raoul Wallenberg.

◇ DETTA ÄR obegripligt. Om den sjuke var döende och svårligen kunde förflyttas, frågar man sig hur Iriechenko något mer än en månad senare kunde hitta honom i ett slovakiskt fängelse. Själv föredrar han att i Prag förtiga den polska historien. På goda grunder, både hans egna öden och Wallenbergs är nämligen omgjorda i den nya versionen. Han lämnar till och med olika uppgifter om hur han identifierade Wallenberg. I Polen kände han igen honom, emedan han hade träffat honom i Budapest. I Tjeckoslovakien däremot lyckades han fastställa den anonyme fångens identitet därför att han hade sett hans bild i NKVD:s arkiv; inte ett ord om personlig bekantskap.

Bortsett från att Irechenkos berättelser saknar allt stöd i andra underrättelser skär de sig alldeles med varandra. Det enda säkra är att han var en professionell lögnare. Tydligen hade han läst om fallet Wallenberg i Sverige och funnit det matnyttigt.

◇ HANS EHRENSTRÅLE vill göra gällande, att UD i Stockholm hejdade

◇ DOG Raoul Wallenberg redan något år efter kriget i Polen eller Tjeckoslovakien? Två svenskar, Britt och Hans Ehrenstråle, hävdar i en nyutkommen bok att så kan ha varit fallet. De stödjer sig på egna upplevelser hos polska partisaner 1947 och på uppgifter från svenska legationen i Prag samma år. Men de uppgifter de redovisar stämmer inte överens inbördes och utsätts inte för någon kritisk analys, skriver Harald Wigforss i en kritisk recension av makarna Ehrenstråles bok

hans och Engfeldts ansträngningar efter påtryckningar från Wallenberg-aktionen. Detta är en fullständigt onödig konspirationsteori. UD-dokumenten visar att om det var några rykten UD-männen lade sig vinn om att undersöka så var det uppgifterna att Wallenberg skulle ha försvunnit, eventuellt omkommit någonstans i Östeuropa. Att de inte kunde få ut något ur Iriechenkos osammanhängande lögner skall inte läggas dem till last.

КОНТИНЕНТ 13

КОНТИНЕНТ KONTINENS KONTYNENT CONTINENT KONTINENT
КАНТЫНЕНТ KONTINENTAS KONTINENTS MANDER КОНТИНЕНТ

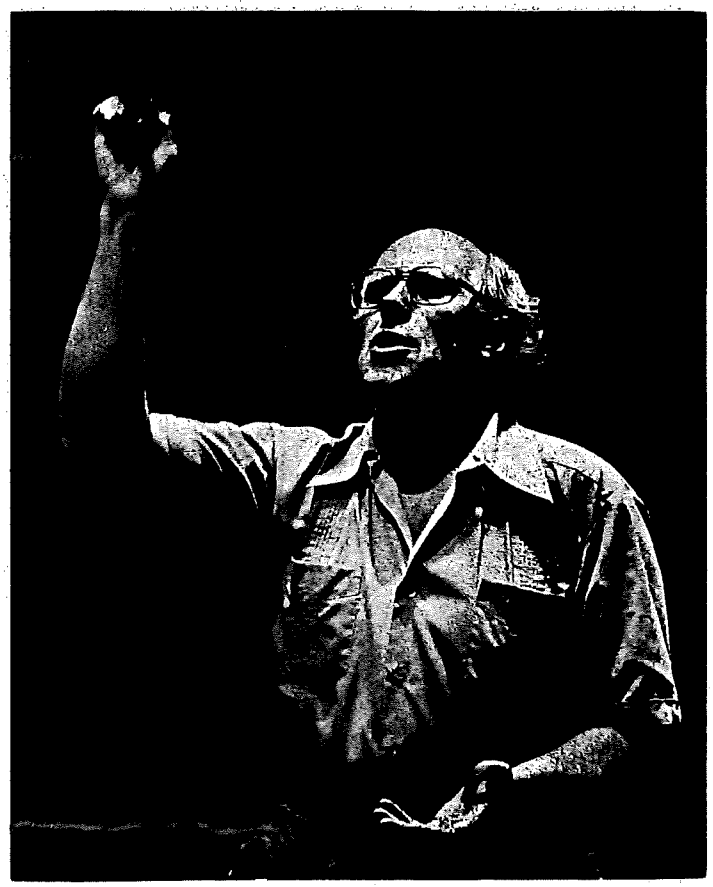

К 50-летию со дня рождения

Neue Untersuchung des Falls Raoul Wallenberg

Im Räderwerk des Totalitarismus

Auf den schwedisch-sowjetischen Beziehungen lastet der Schatten Raoul Wallenbergs, des Retters zahlreicher Budapester Juden in den Jahren 1944/45, der nach dem Krieg von den Sowjets verschleppt wurde. Wallenberg, der heldenmütige Kämpfer gegen die braune Unmenschlichkeit, der allem Anschein nach der roten Tyrannei zum Opfer fiel, soll noch Mitte der siebziger Jahre in einem sowjetischen Kerker gesehen worden sein.

R. F. L. Kopenhagen, Anfang April

Sollte Raoul Wallenberg, der *Retter Zehntausender ungarischer Juden*, noch am Leben sein – und dies wird von der schwedischen Regierung und von Wallenbergs Freunden angenommen –, so stünde er heute im 74. Lebensjahr. Und sollte zutreffen, was allgemein vermutet wird, so schmachtete er seit mehr als 41 Jahren in *sowjetischen Gefängnissen*. Im Alter von 32 Jahren liess sich der Architekt, Spross einer schwedischen *Magnatenfamilie* mit internationalen gesellschaftlichen und Wirtschaftsbeziehungen, im Sommer 1944 vom Aussenministerium als Dritter Sekretär an die schwedische Gesandtschaft nach Budapest senden. Dort übernahm er die Leitung der Rettungsaktionen für die zu jenem Zeitpunkt schon stark dezimierten jüdischen Verfolgten.

Kampf der «Endlösung»

Wallenberg stellte sich unter Einsatz seines Lebens den «Endlösern» entgegen, den zu jener Zeit schon kompromisslerischen Horthyisten, den Mordbanden der Pfeilkreuzler, der deutschen Okkupationsmacht, den Helfern Eichmanns und auch *Adolf Eichmann* selber. Er verteilte Tausende und aber Tausende schwedischer *Schutzpässe*, verbrachte die Bedrohten in eigens zu diesem Zweck in aller Hast erworbene, von der schwedischen Legation verwaltete «Schwedenhäuser» und holte Todgeweihte aus den Transporten. Schliesslich organisierte Wallenberg sogar eine Schutztruppe, die sich *mit der Waffe* in der Hand gegen die Häscher zur Wehr setzte. Wie durch ein Wunder entkam Wallenberg, der auf dem Gipfel seiner Aktivitäten über 355 Angestellte und 40 Ärzte gebot, zwei Spitäler sowie eine Volksküche und 32 «Schwedenhäuser» unterhielt, den gegen seine Person gerichteten *Anschlägen* der «Endlöser». 20 000 bis 25 000 Juden verdankten ihm das Leben direkt; mehr als 100 000 Menschen konnten nur deshalb überleben, weil dieser junge Schwede mit seinen Mitarbeitern systematisch Sand in das Mordgetriebe streute.

Am Tage der Befreiung durch die *Rote Armee*, dem 17. Januar 1945, begab sich Wallenberg unverzüglich nach *Debrecen* ins Hauptquartier der Zweiten Ukrainischen Front zu Marschall *Rodion Malinowski*. Seit jenem Tag blieb er nahezu spurlos verschwunden. – Die sowjetischen Interessen in Budapest hatte während des Krieges übrigens Schweden vertreten.

Sowjetische Versionen – und ihre Widerlegung

Zwei Jahre lang *leugneten* die Russen, Wallenberg je auch nur zu Gesicht bekommen zu haben; sie stellten sich völlig unwissend. Erst 1947, nach wiederholten Interventionen Stockholms, liess Aussenminister *Andrei Wyschinski* der schwedischen Regierung die offizielle Mitteilung zukommen, Wallenberg sei im Chaos der letzten Kampftage *von Pfeilkreuzlern ermordet* worden.

Doch diese «Katyn-Lüge en miniature» (eine Formulierung von Wallenbergs Biograph

Ein undatiertes Archivbild Wallenbergs, das aus den frühen vierziger Jahren stammen könnte.

Josef Wulf) war bald entlarvt: Aus sowjetischen Lagern zurückgekehrte Gefangene wussten über den Aufenthalt Wallenbergs in einer Vielzahl sowjetischer Haftanstalten Genaues zu berichten. Zehn Jahre später, 1957, nach weiteren schwedischen Demarchen, bequemte sich Moskau zum Eingeständnis, Wallenberg sei 1947 im Moskauer Gefängnis *Lubjanka* einem *Herzversagen* erlegen. Die entsprechende Dokumentation war allerdings nach dieser sowjetischen Lesart nicht mehr auffindbar; der zuständige und verantwortliche Minister, *Abakumow*, sei 1953 hingerichtet worden.

Auch diese amtliche Erklärung erwies sich als *völlig unhaltbar*. Eine Anzahl von *Zeugen* war dem Schweden nach seinem angeblichen Tod in sowjetischen Kerkern begegnet und hatte mit ihm gesprochen. Noch in den sechziger Jahren, ja sogar noch um die Mitte der siebziger Jahre gelangte der Häftling Wallenberg in Kontakt zu Leidensgenossen, denen später die Ausreise in den Westen glückte.

Ehrungen und Demarchen

In den Vereinigten Staaten und in Israel gilt Wallenberg als einer der *vornehmsten Helden* in einer der dunkelsten Zeiten Europas. Strassen, Plätze und Schulen werden nach ihm benannt, Parks in seinem Namen angelegt. Der «verschollene» Schwede erhielt 1981 die amerikanische Ehrenbürgerschaft, im Dezember 1985 die riums – unzählige Male bei den Sowjets vorstellig geworden, um das Schicksal Wallenbergs zu klären; doch ohne Erfolg. Auch die Regierung *Palme*, die in ihrer Sowjetpolitik alles andere als einen Konfrontationskurs gesteuert hatte, soll diese Bemühungen fortgesetzt haben. Moskau beharrt bis heute ungehalten auf der zweiten Version von 1957 über das Schicksal Wallenbergs, obwohl auch diese längst als Lüge entlarvt wurde.

Leisetreterei Stockholms und Unterstellungen Moskaus

Kritiker äussern die Überzeugung, dass am bisherigen Misserfolg der schwedischen Fahndung nach Wallenberg Stockholm selber zu einem gewissen Grad mitschuldig sei. Man weiss inzwischen, dass sich Aussenminister *Östen Undén* mit Wyschinskis Version von 1947 zufrieden gab. Den ihm von seiten der Familie Wallenberg damals nahegebrachten Verdacht, der sowjetische Aussenminister und ehemalige Ankläger in den Moskauer Schauprozessen der dreissiger Jahre habe einfach gelogen, wies Undén mit Entrüstung zurück. Erst in der zweiten Hälfte der fünfziger Jahre, nach Vorlage *eindeutiger Zeugenaussagen*, scheint das offizielle Schweden den Fall Wallenberg *erneut aufgegriffen* zu haben, offenbar vor allem unter Anwendung stiller Diplomatie.

Die Sowjets nahmen dagegen kein Blatt vor den Mund, als der Fall Wallenberg Wellen zu schlagen drohte. So warnte 1965 der sowjetische Botschafter *Belochwostikow* den schwedischen Diplomaten *Gunnar Jarring* im Zusammenhang mit der Veröffentlichung eines die UdSSR blossstellenden Buches über Wallenberg, man werde in Moskau die «wirklichen Aktivitäten» Wallenbergs in den Kriegsjahren enthüllen. Und *Leonid Iljitschew*, das damalige Sprachrohr des Kreml, verstieg sich an der Madrider Konferenz von 1981 zur Behauptung, der schwedische Retter Todgeweihter sei ein «kriminelles Element» gewesen.

Über diese zynischen Ausfälle sind verschiedentlich Spekulationen angestellt worden. Ein Verwandter des später «Verschollenen» hatte sich in der Zeit der nazistischen Götterdämmerung zu *Vermittlungsdiensten* bereit erklärt, als Himmler mit dem Gedanken spielte, Verhandlungen mit den Westmächten über einen Separatfrieden zu führen. Eine andere Spekulation: Raoul Wallenberg unterhielt vor seiner Reise nach Budapest enge Beziehungen zu *Ivor C. Olsen*, dem Stockholmer Vertreter des amerikanischen War Refugee Board und Mitarbeiter des damaligen amerikanischen Nachrichtendienstes (Office of Strategic Services, OSS).

Doch zurück zur Haltung Schwedens. Der pensionierte schwedische Diplomat *Per Anker*, in der Schreckenszeit Wallenbergs Mitarbeiter in Budapest, beurteilt das offizielle schwedische Vorgehen gegenüber Moskau in der Sache als *ungenügend*. Einen vollen Einsatz schwedischer Stellen will Anker erst in der zweiten Hälfte der siebziger Jahre vermerkt haben, nachdem Wallenberg noch 1975 in sowjetischer Haft geortet worden war. Die norwegische Zeitung «Aftenposten» fährt gegen die Behörden im Nachbarland noch schwereres Geschütz auf: Es habe offiziellerseits *am Willen gemangelt*, einen Landsmann zu retten, und es sei beispielsweise kein Versuch unternommen worden, in Schweden verhaftete Sowjetspione gegen Wallenberg auszutauschen. Wallenbergs Schwester *Nina Lagergren* schliesslich wirft den Behörden offen «Feigheit und Unterwerfung» vor.

Zwanzigtausend Aktenseiten

Im vergangenen Oktober wurde in Skandinavien ein zweiteiliger amerikanischer Fernsehfilm über Raoul Wallenberg ausgestrahlt. Offenbar verdankt man diesem das *neuerliche Aufleben* des Falles: Die «Gesellschaft der Freunde der Juden» rief in Stockholm zur Stiftung eines «Wallenberg-Fonds» auf; dem Aufruf schlossen sich neben anderen Persönlichkeiten Erzbischof *Bertil Werkström* und der Vorsitzende der Liberalen Partei, *Bengt Westerberg*, an. Mit Nachdruck wurde ein neuer behördlicher Vorstoss gefordert – nicht zur Beschaffung weiterer Informationen, sondern zur Erzwingung einer sofortigen *Freilassung* und Repatriierung Raoul Wallenbergs.

Im Rahmen einer parlamentarischen Interpellation der Liberalen und Konservativen erklärte Aussenminister *Sten Andersson* Mitte November 1985, ein Beamter – es handelt sich um Botschafter *Rune Nyström*, der vormals in Ostberlin stationiert war – sei eingesetzt worden, um den Fall Wallenberg von neuem zu untersuchen und der Regierung Vorschläge zu neuen Initiativen zu unterbreiten.

Laut Informationen eines Beamten des Aussenministeriums, der sich ständig mit dem Fall Wallenberg befasst, hätte die Sonderarbeit bis Ende März abgeschlossen sein sollen. Die Unterlagen, die Nyström zu untersuchen hatte, um-

Palme visste sanningen

Dödades av ryssarna redan 1947

Raoul Wallenberg dog inte av hjärtslag i Lubjankafängelset som de sovjetiska myndigheterna hittills envist hävdat. Han blev i stället dödad av ryssarna 1947.

Sedan hösten 1985 kände en snäv krets av svenska toppolitiker – bland dem Olof Palme – om när, var, hur och varför Raoul Wallenbergs liv släcktes.

Mycket pekar på att sanningen om Raoul Wallenbergs öde kommer från den avhoppade KGB-officeren Oleg Gordievskij.

I september 1985 reste en svensk Säpodelegation under ledning av den dåvarande rikspolischefen Holger Romander till Storbritannien för att få ett samtal med den avhoppade Oleg Gordievskij.

KvP avslöjade redan i onsdags att det var Gordievskij som satte Säpo på spåret till en sovjetisk diplomat i Stockholm som var handledare till en svensk mullvad på försvarsstaben. Därav den nu så omtalade diplomatbuggningen som påbörjades i oktober 1985 – alltså månaden efter Säpodelegationens resa.

KGB-CHEF

Men Oleg Gordievskij – som för övrigt pratar flytande danska sedan sin tid som KGB-chef vid sovjetiska ambassaden i Köpenhamn i början av 70-talet – kunde avslöja mera.

Raoul Wallenberg dog inte av en hjärtinfarkt som den officiella Sovjet hävdat sedan 1957.

Han blev dödad.

Fem svenska toppolitiker – Olof Palme var en av dem – fick hösten 1985 reda på anledningen. De fick också veta varför han dödades. Samt var och när.

Sanningen om Raoul Wallenbergs öde har alltså varit känd i nästan exakt fyra år.

I nästa månad – det vill säga oktober – avreser en svensk "Wallenbergdelegation" till Sovjet inbjudna av den sovjetiske Stockholmsambassadören Boris Pankin.

ANTYDNINGAR

Han har redan antytt att Wallenbergs hjärtattack i Lubjankafängelset är den enda sanna versionen. Och att det är det som delegationen kommer att få ytterligare informationer om.

Men det är fel!

I alla fall enligt Oleg Gordievskij.

Kvällsposten fick i går eftermiddag kontakt med den nu pensionerade Holger Romander.

■ ■ Är det så att du ingick i den svenska delegation som hösten 1985 fick tillfälle att samtala med Gordievskij?

– Det kan jag varken bekräfta eller förneka. Jag uttalar mig över huvud taget inte om säkerhetspolisens arbetsmetoder.

■ ■ Du dementerar alltså inte uppgiften?

– Nej, den sortens uppgifter dementerar man inte. Man uttalar sig inte alls.

■ ■ Enligt källor till KvP ska Oleg Gordievskij ha lämnat uppgifter till den svenska Säpodelegationen om Raoul Wallenbergs sanna öde. Att han i verkligheten ska ha blivit dödad i stället för att ha dött i en påstådd infarkt?

– Jag vill inte uttala mig om någonting.

■ ■ Är det här känsligt, eller?

– Man uttalar sig över huvud taget inte om säkerhetspolisens arbetsmetoder. Det är det enda jag har att säga.

Säger alltså Holger Romander som under det gånga årets många turer i Ebbe Carlson-affären inte tvekat att kategoriskt dementera uppgifter som uppenbarligen varit felaktiga.

ANNAN TAKTIK

Konfronterad med KvP:s uppgifter i fallet Wallenberg väljer han nu alltså en något annorlunda taktik.

Vem som ingick i den svenska delegationen som träffade Gordievskij förutom Holger Romander är okänt.

KvP har uppgifter om att flera personer från Säpos s k "ryssrotel" ingick.

Det anmärkningsvärda med den svenska resan till Storbritannien och Gordievskij i september 1985 är att Holger Romander, den dåvarande rikspolischefen, ingick.

I vanliga fall brukar informationssamtal med avhoppade sovjetiska agenter skötas av anonyma plikttrogna "vanliga" svenska Säpofolk.

Här följde alltså rikspolischefen med.

Det om något visar vilket kap Sverige ansåg att engelsmännen hade gjort.

Varför skulle då Oleg Gordievskij kunskap om Raoul Wallenbergs sa öde?

Det finns två förklaringar:

Som hög befattningshavare inom K och med Skandinavien som specia måste han ha varit medveten om hur skulle hantera fallet Wallenberg. Därför blev han informerad.

Jan-Olof Bengtsson

Olof Palme fick hösten 1985 på ett hemligt möte i London veta att Raoul Wallenberg dödades av ryssarna 1947. Han fick också veta hur och varför. Den officiella sovjetiska versionen har varit att Wallenberg dog i en hjärtattack

Göteborgs-Posten 6/9 89

Avlägsna hemligstämpeln från fallet Wallenberg

Sovjet har under årens lopp meddelat att man gjort grundliga undersökningar i fallet Wallenberg. För att kunna bedöma deras resultat, d v s resultatlöshet, måste vi veta hur de utförts. Kunde inte ambassadör Pankin föreslå Moskva att avlägsna hemligstämpeln från fallet Raoul Wallenberg, skriver Harald Wigforss.

VAD SOM NU skrivs och sägs i Sovjetunionen om Raoul Wallenberg är märkligare än något vi svenskar kan plita ihop. Press och etermedier i Ryssland har slagit en stor bräsch i tystnadens mur. Men den sovjetiska ledningens hållning är svårbegriplig.

Wallenbergs anförvanter och Raoul Wallenberg-föreningens ledning har inbjudits till Moskva. Ambassadör Boris Pankin säger i ett i övrigt sympatiskt uttalande, att man kommer att visa dem "allt vi har", nämligen ett enda dokument, fängelseläkaren Smoltsovs bekanta rapport av den 17 juli 1947 i original. Enligt denna hade "fången Wallenberg" (sic) på natten avlidit i sin cell i Ljubjanka, förmodligen på grund av en hjärtinfarkt.

Det har länge varit ett krav från intresserade svenskar att få se detta papper i original. Det kommer nu också att visa sig om säkerhetsminister Abakumov står som adressat på rapporten. Men ambassadör Pankin är medveten om att hans "allt" är upprörande lite.

Frågor kan besvaras

Sovjets ledning har vid flera tillfällen under de många årens lopp meddelat svenskarna att den gjort grundliga undersökningar i fallet Wallenberg. Gromyko framhöll 1957 att Smoltsovs anteckning, som man just hittat, var det absolut enda spåret efter honom. Arkiven var helt tomma. Man hade också förhört många personer, namnet Wallenberg var obekant för dem alla.

Detta besked har sedermera ständigt upprepats, senast av Boris Pankin. Det har i sin oskuldsfullhet verkat lätt osannolikt.

Vad de sovjetiska undersökningarna än visat eller inte visat om Wallenberg måste de vara lagrade på arkivhyllorna. De är en del av ärendets historia. För att kunna bedöma deras resultat, d v s resultatlöshet, måste vi veta hur de utförts, hur omfattande de varit, vilka personer som förhörts. Detta är frågor som kan besvaras. Eller hur?

Vi vet genom andra fångar att Wallenberg fördes från Budapest till Moskva, fängslades och anklagades för spioneri. Svenska utrikesdepartementet har till och med kunnat meddela Moskva namnen på de tre sovjetiska militärer som grep honom.

Bilder: PRESSENS BILD OCH ERIK HELLSTRÖM.

Kunde inte ambassadör Pankin föreslå Moskva att avlägsna hemligstämpeln från fallet Wallenberg?, undrar Harald Wigforss i dagens debattinlägg.

Sovjets egen dokumentation lyser däremot med sin totala frånvaro. Gromyko anförde inte heller något stöd för sin hypotes att Wallenbergs fängslande var ett egenmäktigt påhitt av säkerhetsminister Abakumov.

Hörde man vidare de läkare som jämte Smoltsov var verksamma i Ljubjanka under 40-talets andra hälft? Hörde man fängelsechefen Mironov och den officer som hade till uppgift att övervaka avrättningarna? Undersökte man milisens register över födda och döda, där också utländska fångars död brukade bokföras? Sökte man i Moskva-krematoriets register? Hörde man personalen i Lefortovskaja, där Wallenberg sågs vida längre tid än i Ljubjanka?

Under de första åren hölls ett mycket stort antal förhör med Wallenberg och hans medfångar, liksom med andra fångar som kände till hans verksamhet i Budapest. Möjligen har han, som Rolf Karlbom hävdar, rentav blivit dömd. Och protokollen från alla dessa tillfällen är försvunna!

Glömde man också bort vad skojaren Tolstoj-Kutusov, redan i Budapest berättade för general Tchernichev om sin verksamhet på svenska legationen där? Det är likaså konstigt att svenskarna måste upplysa Moskva om en annan man från legationen, Henry Thomsen, trots att dennes åklagare hette Rudenko och senare under många år var Sovjets riksåklagare.

KGB är känt för att ha god syn och ofantliga resurser. Likväl har detta organ i hela Sovjetunionen bara kunnat identifiera en enda person som känt till säkerhetsledningens prominente fånge från Budapest. Man har på sina håll velat förklara denna minnesförlust med att Abakumov hemlighållit Wallenberg och sopat igen spåren efter honom.

Teorin stämmer inte med kända fakta. Wallenberg var ingen isoleringsfånge under de första åren. Den personal som samlade upplysningar om honom tillhörde såvitt man kan se inte kretsen kring Abakumov. Det svenska aktmaterialet visar att kännedomen om Wallenberg var spridd på tre departement, liksom hos Stalin själv. Att utplåna all denna kunskap, om nu någon försökt, vittnar om en förhoppningsfull ambition att arrestera själva historien.

Sovjetiska diplomater har under årens lopp antytt att de i själva verket vet mycket om Wallenberg, t ex hans tid i Budapest. Var har de hämtat sådana informationer, om inte i dossiern om Wallenberg? En av Boris Pankins företrädare hotade rentav med att Sovjet kunde publicera materialet. Hans Wolf drog fram detta exempel härom året. Reaktionen blev den vanliga, tystnad.

Det var ambassadör Gunnar Jarring som lyssnade till det älskvärda hotet. Han tillhör emellertid dem som tror att sanningen om Wallenberg finns utanför Ryssland. Han kan endast tänka sig en instans som vet allt, och det är bisarrt nog den israeliska underrättelsetjänsten Mossad! Man måste rikta samma uppmaning till honom som till Moskva, att säga B sedan man sagt A. Hur kan han vara så bergsäker?

Beklagliga brister

Genom hela ärendet löper mängden av frågor som Sovjet aldrig besvarat fast de *kan* besvaras. Vi vet inte om man någonsin hörde nyckelvittnet Goguberidze som talat om Wallenbergs vistelse i Vladimir på 50-talet eller fängelsets chefsläkare Butova.

På en punkt kommer Raoul Wallenberg-föreningens sovjetiska värdar att vara tydliga. De kommer att bemöta rykten och uppgifter om att Wallenberg varit i livet ännu för få år sedan. Det är jämförelsevis lätt att kontrollera uppgifter som avser en sen tidpunkt. Fler personer som kan veta något är vid liv.

Ändå finns beklagliga brister även i de senaste årens sovjetiska redovisning. Ett vittne från 70-talet, Jan Kaplan, lät man slukas av mörkret, och nu är han död. Ingmar Lindmarker har läst svenska UD-papper och funnit svagheter även i svenskarnas handläggning av fallet.

Det har i glasnosts tecken blivit lättare att inom Sovjetunionen efterforska människor som begravts levande under den långa terrornatten. Vittnen börjar berätta när rädslan för repressalier släpper. Turen har nu kommit till de officiella arkiven. En nyligen antagen lag ger offrens anhöriga rätt till insyn i dessa. Fallet Wallenberg kan bli ett test på tillämpningen.

För forskningens och diskussionens skull krävs dock att alla får lika rätt till materialet. All erfarenhet visar också att man behöver konstitutionella garantier mot att myndigheterna gömmer undan viktiga papper. Dossiern på ett stort personärende, som nu varat i 44 år, måste faktiskt innehålla mer än 56 ord, vilket är överste Smoltsovs bidrag till historien.

Sovjetiska folk och familjer sträcker sig nu efter sitt förlorade förflutna. Den nya öppenheten river gränshinder. Människor i Sovjet och i väst kan i dag räcka varandra handen på ett sätt som under större delen av detta sekel inte varit möjligt. Låt inte förmynderiets seglivade eftertrupp förråda denna storartade men kanske bräckliga vinning.

Kunde inte ambassadör Pankin föreslå Moskva att avlägsna hemligstämpeln från hela fallet Raoul Wallenberg?

Harald Wigforss

From the article

"RAUL WALLENBERG -- Prisoner Buried Alive"
by Harold Wigforss
(Kontinent #13)

..... Wallenberg's special mission in Hungary was arranged by the U.S. State Department and International Congress of representatives of Jewish committies.

.....Initially Russians confirmed that Raul Wallenberg is under their protection. Already on January 16, 1945, right before his abduction, Assistant Foreign Minister Dekanozov told Swedish Foreign Minister Söderblom in Moscow that Soviet Military Government in Budapest had taken measures to protect Wallenberg and his property -- with friendly intentions.

.....Suddenly Wallenberg ceased to exist. Responding to a request of the Swedish Government Deputy Foreign Minister Vyshinskii claimed in a note of August 18, 1947 that Wallenberg was not arrested in Budapest and brought to the Soviet Union. "We know nothing. We could conjecture -- he added -- that Wallenberg perished during Budapest fights or was seized by Szallasi (Hungarian Arrow-Cross).

.....Testimony of Wallenberg's detention in a psychiatric hospital in January 1961 (paragraph 10 of Mrs. Dardel's letter) is based on a disclosure made by Professor Alexander Miasnikov, at that time director of the Therapeutic Institute of the Academy of Medical Sciences of U.S.S.R. He was met in Moscow by his Swedish colleague Professor Nanna Schwarz. She had met him before at various medical congresses. As usual they spoke German. Mrs. Schwarz mentioned Raul Wallenberg whom she knew to be still alive. She asked the colleague to give her an advice -- how to find Wallenberg. Miasnikov answered that he knew that story and that the man she is interested in is in a difficult position. When Mrs. Schwarz said that Wallenberg should be returned to Sweden, Miasnikov lowered his voice and told her that Wallenberg was in a psychiatric hospital.,.....Swedish government made a strong protest, but the answer was a bitter rage. Khrushchev lost his temper and Miasnikov withdrew his testimony. He did not object to the fact of his conversation with Prof. Schwarz, but said that he had no information concerning Wallenberg and suggested there was a misunderstanding due to his bad German.

.....Testimony of Wallenberg's detention in prison camps on Wrangel Island in 1961-62 was made by Chaim Moshinskij who lives now in Israel. Same story was told to an American Senate sub-committee by another Jewish emigrant, Abraham Shifrin. Moshinskij was arrested in 1958, then transferred to Amur region and again to Wrangel Island where he remained till 1962. Among people he met in camps were: "...Doctor Rudolf Trushnovich, Colonel of Vlasov's Army, Vasilij Ivanovitch Palakov, many SS-men and Gestapo officers, and also many Italians long ago declared dead. .... There also was Raul Wallenberg."

.....And, finally, in the last two testimonies of East European emigrants mentioned in the letter of Mrs. Dardel, there is an information about Wallenberg's detention in

From an Article -- "Raul Wallenberg"

in Siberian camps of special security in mid-sixties. One of those camps is located in Zavidovo, near Irkutsk. From there Wallenberg was transferred to Karakhstan, and then, in 1972, to Vladimir.

Bibliography

1. Jenö Levai, Raoul Wallenberg, Budapest, 1948.
2. Josef Wulf. Raoul Wallenberg. Il fut leur espérance. Paris, 1968.
3. Rudolf Filipp. Raoul Wallenberg. Diplomat, Kampe, Samarit. Stockholm, 1947.
4. Fredrik von Dardel. Raoul Wallenberg -- fakta kring ett öde. Stockholm, 1970.

Also, two White Books, published by Swedish Foreign Ministry in 1957 and 1965.

From the article

"RAUL WALLENBERG -- Prisoner Buried Alive"
by Harold Wigforss
(Kontinent #13)

..... Wallenberg's special mission in Hungary was arranged by the U.S. State Department and International Congress of representatives of Jewish committies.

.....Initially Russians confirmed that Raul Wallenberg is under their protection. Already on January 16, 1945, right before his abduction, Assistant Foreign Minister Dekanozov told Swedish Foreign Minister Söderblom in Moscow that Soviet Military Government in Budapest had taken measures to protect Wallenberg and his property - with friendly intentions.

.....Suddenly Wallenberg ceased to exist. Responding to a request of the Swedish Government Deputy Foreign Minister Vyshinskii claimed in a note of August 18, 1947 that Wallenberg was not arrested in Budapest and brought to the Soviet Union. "We know nothing. We could conjecture -- he added -- that Wallenberg perished during Budapest fights or was seized by Szallasi (Hungarian Arrow-Cross).

.....Testimony of Wallenberg's detention in a psychiatric hospital in January 1961 (paragraph 10 of Mrs. Dardel's letter) is based on a disclosure made by Professor Alexander Miasnikov, at that time director of the Therapeutic Institute of the Academ of Medical Sciences of U.S.S.R. He was met in Moscow by his Swedish colleague. Professor Nanna Schwarz. She had met him before at various medical congresses. As usual they spoke German. Mrs. Schwarz mentioned Raul Wallenberg whom she knew to be still alive. She asked the colleague to give her an advice -- how to find Wallenberg. Miasnikov answered that he knew that story and that the man she is interested in is in a difficult position. When Mrs. Schwarz said that Wallenberg should be returned to Sweden, Miasnikov lowered his voice and told her that Wallenberg was in a psychiatric hospital.,.....Swedish government made a strong protest, but the answer was a bitter rage. Khrushchev lost his temper and Miasniko withdrew his testimony: He did not object to the fact of his conversation with Prof. Schwarz, but said that he had no information concerning Wallenberg and suggested there was a misunderstanding due to his bad German.

.....Testimony of Wallenberg's detention in prison camps on Wrangel Island in 1961-62 was made by Chaim Moshinskij who lives now in Israel. Same story was told to an American Senate sub-committee by another Jewish emigrant, Abraham Shifri Moshinskij was arrested in 1958, then transferred to Amur region and again to Wrang Island where he remained till 1962. Among people he met in camps were:
"...Doctor Rudolf Trushnovich, Colonel of Vlasov's Army, Vasilij Ivanovitch Palakov, many SS-men and Gestapo officers, and also many Italians long ago declar dead. . ... There also was Raul Wallenberg."

.....And, finally, in the last two testimonies of East European emigrants mentione in the letter of Mrs. Dardel, there is an information about Wallenberg's detention in

ZUSAMMENFASSTUNG DES FALLES

RAOUL WALLENBERG

- - - - - - - - - - - - - - -

Raoul Wallenberg traf am 9. Juli 1944 als neuernannter Boschaftssekretär in einem Sonderauftrag der schwedischen Regierung in Budapest ein: er sollte eine Aktion leiten, deren Ziel es war, Juden vor den Vernichtungslagern der Nazis zu retten. Der Beschluss, Wallenberg nach Budapest zu schicken, wurde auf dringende Gesuche des WAR REFUGEE BOARD und des WORL JEWISH CONGRESS hin gefasst.

Für die Juden war das mit Hitler-Deutschland zusammenarbeitende Ungarn ein Inferno. Wallenberg führte seine umfassende Aktion voll Todesverachtung durch und hatte Erfolg, denn mit Hilfe schleunigst ausgestellter Schutzpässe konnte er und seine Mitarbeiter etwa 20.000 bedrohten Juden in Budapest auf der Stelle Schutz gewähren. Dass weitere etwa 100.000 Budapester Juden dem Massaker entgingen, dürfte zum grossen Teil auch Wallenberg zuzuschreiben sein sowie den Einsätzen anderer neutraler Diplomaten.

RUSSISCHER BESCHEID 1945:
Wir haben ihn in unsere Obhut genommen.

Als die russischen Truppen im Januar 1945 in Budapest einmarschierten, versuchte Wallenberg, mit deren Befehlshabern in Berührung zu kommen, wurde jedoch stattdessen zusammen mit seinem Chauffeur und Mithelfer, Wilmos Langfelder, am 17. Januar vom sowjetischen Militär festgenommen. Beide gerieten in russische Gefangenschaft und kehrten nie zurück.

Am Tage vor der Festnahme teilte das sowjetische Aussenministerium der schwedischen Botschaft in Moskau mit, dass die russischen Truppen Wallenberg in ihre Obhut genommen hätten. Ungefähr einen Monat später bekam seine Mutter, Frau Maj von Dardel, von der sowjetischen Botschafterin in Stockholm, Mme Alexandra Kollontay, die Nachricht, ihr Sohn befände sich wohlbehalten in Russland.

RUSSISCHER BESCHEID 1947:
Er ist nicht hier.

Danach nichts als lähmendes Schweigen. Am 18. August 1947 teilte dann Russlands Vize-Aussenminister, Andrei Vysjinskij, auf Befragen schwedischerseits mit, Wallenberg befände sich nicht in der Sowjetunion und sei den dortigen Behörden auch nicht bekannt. Seiner Meinung nach sei nur anzunehmen, Wallenberg sei bei den Kämpfen in Budapest ums Leben gekomme

RUSSISCHER BESCHEID 1957:
Er muss hier gestorben sein.

In den folgenden Jahren bekam das schwedische Auswärtige Amt von heimkehrenden Kriegsgefangenen eine Menge Aussagen, nach denen Wallenberg sich von Februar 1945 an in verschiedenen Moskauer Gefängnissen befunden habe. Das diesbezügliche der sowjetischen Regierung überreichte Beweismaterial veranlasste dann den Aussenminister Gromyko zu einer neuen Auskunft über Wallenberg: er HAT in Moskau im Gefängnis gesessen.

Man hatte, laut Gromyko, beim Durchgehen der Gefängnisarchive ein einzig Dokument gefunden, und zwar einen am 17. Juli 1947 vom Chef der Krankenabteilung des Ljubljanka-Gefängnisses, A.L. Smoltsov, mit der Hand geschriebenen, an den Minister des Sicherheitsdienstes, Abakumov, gerichte Zettel: "ich melde, dass der Ihnen bekannte Gefangene Walenberg (sic) he nacht plötzlich in der Zelle gestorben ist, vermutlich zufolge eines Myo infarktes."

Daraus, schrieb Gromyko, sollte man schliessen, dass Wallenberg im Juli 1947 gestorben ist. Dass er in der Sowjetunion gefangen sass, sei das Resultat von Abakumovs krimineller Tätigkeit.

Dieser Abakumov sei später zum Tode verurteilt und hingerichtet worden. Ausser Smoltsovs Stück Papier war überhaupt keine Spur von Wallenberg da.

ZEUGEN:
Er war in Vladimir in den 50iger Jahren.

Dem Bescheid Gromykos, Wallenberg sei 1947 gestorben, widersprachen die Aussagen heimkehrender Kriegsgefangener. In einer Beziehung ist jedoch sein Memorandum aufklärend. Moskau hat nie klargemacht, warum Wallenberg eigentlich in Haft genommen wurde. Nach Angaben anderer Gefangener sei es bekannt, dass man ihn bezichtigte, ein antisowjetischer Spion gewesen zu sein. Gromykos Memorandum zeigt, dass die sowjetische Regierung diese Beschuldigung nicht anerkennt. Somit wird die ganze Verantwortung auf einen später hingerichteten sowjetischen Minister geschoben, von dem man jedoch wusste, dass er Stalin nahegestanden hat.

In den 50iger Jahren berichtete eine grosse Anzahl Zeugen von Wallenbergs Gefangenschaft nach 1947. Sowohl finnische, französische, schweizer, deutsche und österreichische Staatsbürger als auch Staatenlose hatten ihn in den 50iger Jahren im Gefängnis der Stadt Vladimir entweder getroffen, mit ihm Verbindung gehabt oder auch über andere von ihm gehört. Auf Grun dieser konkreten Aussagen trat die schwedische Regierung mit erneuten Gesuchen an Moskau heran.

Zwei Richter von Schwedens Oberstem Gerichtshof, Ragnar Gyllenswärd und Per Santesson prüften das 1960 vorliegende Material und kamen zu folgende Schlussatz:

"Die Aussagen enthalten sehr viele Angaben, deren Richtigkeit nachgeprüft werden konnte und die sich gegenseitig stützen. Unserer Meinung nach deu der vorliegende Bericht nach schwedischem Recht - auch wenn er in diesem Falle keinen vollen Beweis darstellt - auf die Wahrscheinlichkeit hin, da Wallenberg zumindest Anfang der 50iger Jahre am Leben war und im Vladimir Gefängnis sass."

WAS NANNA SVARTZ 1961 HÖRTE

Im Januar 1961 sprach Professor Nanna Svartz bei einem Besuch in Moskau mit einem russischen Kollegen, dem Professor A.L. Myasnikov, den sie seit mehreren Jahren kannte, über den Fall Wallenberg. Er sagte, er kenne den Fall, der Schwede sei jedoch krank und befände sich in einer psychiatrischen Klnik.

Anlässlich dieses sensationellen Bescheides ersuchte nun Ministerpräsiden Erlander in einem Schreiben an Ministerpräsident Chrusjtjov um die Erlaubnis, einen schwedischen Arzt nach Moskau zu schicken, um Wallenbergs Heimreise vorzubereiten. Aber Chrustjtjov entrüstete sich über das Ereignis, und Myasnikov nahm seine Angaben zurück.

Professor Svartz traf Myasnikov noch dreimal, das letztemal 1965, einige Monate bevor er starb, um ihn an seine Aussagen im ersten Gespräch zu erinnern. Aber Myasnikov blieb bei seinem Leugnen. Er sei missverstande worden und kenne Wallenberg nicht. Nanna Svartz ist sich jedoch sicher, ihn richtig verstanden zu haben.

NEUE ANGABEN:
Wallenberg lebte 1975.

Weitere Mitteilungen über Raoul Wallenbergs Gefangenschaft gehen laufend beim schwedischen Aussenministerium und bei Raouls Familie ein. Unter dem riesigen Material, das sich seit 35 Jahren in den Archiven angesammelt ha gibt es natürlich viele unsichere oder offenbar unrichtige Angaben verschiedensten Inhalts. Im letzten Jahr haben die Nachforschungen jedoch eine dramatische Wendung genommen. Im Dezember 1978 gab der jetzt in Israel lebende Pole Abraham Kalinski einen ausführlichen Bericht über Wallenbergs Aufenthalt in drei sowjetischen Gefängnissen in den 50iger

Jahren. In Vladimir hatte er Wallenberg selbst im Gefängnishof gesehen. Ferner erzählte er, ein russischer Jude, Jan Kaplan, hätte 1975 im Butyrk Gefängnis in Moskau einen Schweden getroffen, der dreissig Jahre im Gefäi nis gesessen hätte, aber dennoch gesund aussah.

Die schwedische Regierung verlangte nun zum erstenmal seit 14 Jahren eine neue Untersuchung in Moskau, aber die Antwort war die übliche: Wallenberg ist 1947 gestorben.

Das Auswärtige Amt in Stockholm weiss aus verschiedenen Quellen, dass es Jan Kaplan gelungen ist, seine Auskünfte über den Schweden Leuten im Westen zu überbringen. Die neueste Phase ist sensationell. Frau Kaplan hat aus Moskau in einem Brief, der auf heimlichen Wegen ihre Tochter in Israel erreichte, die Aussagen ihres Mannes bestätigt. Kaplan wurde von den sowjetischen Behörden durch erneute Verhaftung bestraft.

USA GREIFT EIN

Gleichzeitig flammt in der ganzen westlichen Welt das Interesse für Raoul Wallenbergs Fall erneut auf. Ja eigentlich hat der Fall noch nie so gros ses Aufsehen ausserhalb Schwedens erregt. Wallenberg-Komitees entstehen in einer Reihe von Ländern und Raouls Halbgeschwister, Frau Nina Lagergre und Professor Guy von Dardel, finden überall stärkstes Echo, wenn es dar geht, Klarheit über Wallenbergs Schicksal zu schaffen. Israels Premierminister Menachim Begin hat den Fall mit Präsident Carter besprochen.

Eine erste Frucht dieser Anstrengungen ist, dass sich die amerikanische Staatsführung mit Genehmigung der schwedischen Regierung direkt für diese Sache einsetzt. Aussenminister Vance hat bei sowjetischen Repräsentanten in Washington Erkundigungen über das Schicksal Raoul Wallenbergs einholen lassen, und das State Department sieht jetzt einer diesbezüglichen Antwo entgegen.

Dass die amerikanische Regierung eingreift, lässt darauf schliessen, dass sie, ebenso wenig wie die schwedische Regierung, die russische Todeserklärung als Beweis auffasst. Aussenminister Blix erklärte am 13. Mai dieses Jahres: "Wir gehen immer davon aus, dass verschwundene Personen leben, bis wir überzeugende Beweise dafür haben, dass sie gestorben sind. Wir dürfen nicht aufgeben."

Mitte August setzte Ministerpräsident Ullsten die schwedische Aktion vom vorigen Winter fort. In einem Brief an den Regierungschef A. Kosygin beantragte er eine erneute Untersuchung dieses Falles seitens der sowjetischen Behörden, unter Berücksichtigung der letzten Zeugenaussagen. Mehr noch - Ullsten verlangt, dass man einem schwedischen Repräsentanten erlaubt, Jan Kaplan, der über den schwedischen Gefangenen in Butyrka 197 Auskunft gegeben hat, zu treffen und zu sprechen.

Kosygins Antwort kam einen Monat später und war kalt abweisend. Wallenbe sei 1947 gestorben, und da gäbe es nichts hinzuzufügen. Offenbar will d sowjetische Regierung eine Diskussion des Falles Wallenberg um jeden Preis vermeiden. In einem Kommentar zu Kosygins Antwort meint Ullsten, er sei überzeugt, dass wir noch weit von der Wahrheit über Wallenbergs Verschwinden entfernt sind. Die schwedische Regierung setzt ihre Anstre gungen, diese Wahrheit an den Tag zu bringen, fort.

Alle, die sich für die Sache Wallenberg einsetzen, wollen dabei mithelfe Plötzlich geschieht so viel auf allen Ebenen, der öffentlichen und der diplomatischen. Aber es wird höchste Zeit, dass wir Erfolg haben.

From an Article -- "Raul Wallenberg"

in Siberian camps of special security in mid-sixties. One of those camps is located in Zavidovo, near Irkutsk. From there Wallenberg was transferred to Karakhstan, and then, in 1972, to Vladimir.

Bibliography

1. Jenö Levai, Raoul Wallenberg, Budapest, 1948.
2. Josef Wulf. Raoul Wallenberg. Il fut leur espérance. Paris, 1968.
3. Rudolf Filipp. Raoul Wallenberg. Diplomat, Kampe, Samarit. Stockholm, 1947.
4. Fredrik von Dardel. Raoul Wallenberg -- fakta kring ett öde. Stockholm, 1970.

Also, two White Books, published by Swedish Foreign Ministry in 1957 and 1965.

Göteborgs-Posten 2/9 89

Avlägsna hemligstämpeln från fallet W

Sovjet har under årens lopp meddelat att man gjort grundliga undersökningar i fallet Wallenberg. För att kunna bedöma deras resultat, d v s resultatlöshet, måste vi veta hur de utförts. Kunde inte ambassadör Pankin föreslå Moskva att avlägsna hemligstämpeln från fallet Raoul Wallenberg, skriver Harald Wigforss.

VAD SOM NU skrivs och sägs i Sovjetunionen om Raoul Wallenberg är märkligare än något vi svenskar kan plita ihop. Press och etermedier i Ryssland har slagit en stor bräsch i tystnadens mur. Men den sovjetiska ledningens hållning är svårbegriplig.

Wallenbergs anförvanter och Raoul Wallenberg-föreningens ledning har inbjudits till Moskva. Ambassadör Boris Pankin säger i ett i övrigt sympatiskt uttalande, att man kommer att visa dem "allt vi har", nämligen ett enda dokument, fängelseläkaren Smoltsovs bekanta rapport av den 17 juli 1947 i original. Enligt denna hade "fången Wallenberg" (sic) på natten avlidit i sin cell i Ljubjanka, förmodligen på grund av en hjärtinfarkt.

Det har länge varit ett krav från intresserade svenskar att få se detta papper i original. Det kommer nu också att visa sig om säkerhetsminister Abakumov står som adressat på rapporten. Men ambassadör Pankin är medveten om att hans "allt" är upprörande lite.

Frågor kan besvaras

Sovjets ledning har vid flera tillfällen under de många årens lopp meddelat svenskarna att den gjort grundliga undersökningar i fallet Wallenberg. Gromyko framhöll 1957 att Smoltsovs anteckning, som man just hittat, var det absolut enda spåret efter honom. Arkiven var helt tomma. Man hade också förhört många personer, namnet Wallenberg var obekant för dem alla.

Detta besked har sedermera ständigt upprepats, senast av Boris Pankin. Det har i sin oskuldsfullhet verkat lätt osannolikt.

Vad de sovjetiska undersökningarna än visat eller inte visat om Wallenberg måste de vara lagrade på arkivhyllorna. De är en del av ärendets historia. För att kunna bedöma deras resultat, d v s resultatlöshet, måste vi veta hur de utförts, hur omfattande de varit, vilka personer som förhörts. Detta är frågor som kan besvaras. Eller hur?

Vi vet genom andra fångar att Wallenberg fördes från Budapest till Moskva, fängslades och anklagades för spioneri. Svenska utrikesdepartementet har till och med kunnat meddela Moskva namnen på de tre sovjetiska militärer som grep honom.

Bilder: PRESSENS BILD OCH ERIK HELLSTRÖM

Kunde inte ambassadör Pankin föreslå Moskva att avlägsna hemligstämpeln från fallet Wallenberg?, undrar Harald Wigforss i dagens debattinlägg.

Sovjets egen dokumentation lyser däremot med sin totala frånvaro. Gromyko anförde inte heller något stöd för sin hypotes att Wallenbergs fängslande var ett egenmäktigt påhitt av säkerhetsminister Abakumov.

Hörde man vidare de läkare som jämte Smoltsov var verksamma i Ljubjanka under 40-talets andra hälft? Hörde man fängelsechefen Mironov och den officer som hade till uppgift att övervaka avrättningarna? Undersökte man milisens register över födda och döda, där också utländska fångars död brukade bokföras? Sökte man i Moskva-krematoriets register? Hörde man personalen i Lefortovskaja, där Wallenberg satt vida längre tid än i Ljubjanka?

Under de första åren hölls ett mycket stort antal förhör med Wallenberg och hans medfångar, liksom med andra fångar som kände till hans verksamhet i Budapest. Möjligen har han, som Rolf Karlbom hävdar, rentav blivit dömd. Och protokollen från alla dessa tillfällen är försvunna!

Glömde man också bort vad skojaren Tolstoj-Kutusov redan i Budapest berättade för general Tchernichev om sin verksamhet på svenska legationen där? Det är likaså konstigt att svenskarna måste upplysa Moskva om en annan man från legationen, Henry Thomsen, trots att dennes åklagare hette Rudenko och senare under många år var Sovjets riksåklagare.

KGB är känt för att ha god syn och ofantliga resurser. Likväl har detta organ i hela Sovjetunionen bara kunnat identifiera en enda person som känt till säkerhetsledningens prominente fånge från Budapest. Man har på sina håll velat förklara denna minnesförlust med att Abakumov hemlighållit Wallenberg och sopat igen spåren efter honom.

Teorin stämmer inte med kända fakta. Wallenberg var ingen isoleringsfånge under de första åren. Den personal som samlade upplysningar om honom tillhörde såvitt man kan se inte kretsen kring Abakumov. Det svenska aktmaterialet visar att kännedomen om Wallenberg var spridd på tre departement, liksom hos Stalin själv. Att utplåna all denna kunskap, om nu någon försökt, vittnar om en förhoppningsfull ambition att arrestera själva historien.

Sovjetiska diplomater har under årens lopp antytt att de i själva verket vet mycket om Wallenberg, t ex hans tid i Budapest. Var har de hämtat sådana informationer, om inte i dossiern om Wallenberg? En av Boris Pankins företrädare hotade rentav med att Sovjet kunde publicera materialet. Hans Wolf drog fram detta exempel härom året. Reaktionen blev den vanliga, tystnad.

Det var ambassadör Gunnar Jarring som lyssnade till det älskvärda hotet. Han tillhör emellertid dem som tror att sanningen om Wallenberg finns utanför Ryssland. Han kan endast tänka sig en instans som vet allt, och det är bisarrt nog den israeliska underrättelsetjänsten Mossad! Man måste rikta samma uppmaning till honom som till Moskva, att säga B sedan man sagt A. Hur kan han vara så bergsäker?

Beklagliga brister

Genom hela ärendet löper mängden av frågor som Sovjet aldrig besvarat fast de *kan* be-

GT 18.2.87

Hemligheter från cell 55

□ SVENSKA historikers intresse för Raoul Wallenbergs öde har varit ringa och allt annat än givande. En

NY BOK

nyutkommen skrift av docent *Rolf Karlbom* är såvitt jag kan minnas det första bidraget av kvalitet. (*"Raoul Wallenbergs fångenskap i Sovjet"*. Distribution: Historia, Högskolan i Karlstad.)

Karlbom har koncentrerat sig på de första åren av Wallenbergs fångenskap och på dem nedlagt en avsevärd forskarmöda. Ingen som något litet bekantat sig med utrikesdepartementets aktmaterial, författarens viktigaste källa, underskattar svårigheten att följa, koordinera och kritiskt pröva mängden av ofta förvirrande och motsägande vittnesuppgifter, lämnade av Wallenbergs medfångar. Karlboms arbete har gett resultat.

Dåvarande vice utrikesministern Andrej Gromyko meddelade i ett memorandum den 6 februari 1957 med stöd av en apokryfisk läkaranteckning om "fången Walenberg", att Raoul Wallenberg finge anses ha avlidit i Ljubljanka-fängelset natten till den 17 juli 1947, förmodligen av hjärtinfarkt. Dessa dokument, Dr Smoltsovs rapport och Gromykos kommentar, vinner sedan lång tid föga tilltro i Wallenberglitteraturen. Men man har saknat pålitligt material för att bedöma var i Sovjetunionen Wallenberg befann sig den 17 juli 1947. Många har antagit att det just var i Ljubljanka.

Förfalskning?

□ KARLBOMS undersökning utmynnar i att Wallenberg tvärtom var kvar i Lefortovo, där man med säkerhet vet att han vistades vid årsskiftet 1946—47. Författaren spårar Wallenberg, nämligen i cellerna 90 och 55, fram till februari 1948 och finner det möjligt att han under tiden dömts till 25 års fängelse.

Det vore fel att genast fälla ett definitivt omdöme om den mycket detaljerade kartläggning av fångar, celler och tidpunkter som utgör grundvalen för denna sensationella slutsats. Undersökningen bör granskas med samma noggrannhet, och det är inte gjort på några dagar. Men det må vara försvarbart att redovisa ett preliminärt intryck.

Det är uppenbart att Wallenberg var kvar i Lefortovo långt in på våren 1947. Den springande punkten är om han fanns där efter den 17 juli. Vittnesmål från Roland Gottlieb, Joseph Böhm, F. Bajer och Hans Hofstetter tyder på det. Böhm är förstahandsvittne, men han är osäker på tidpunkten. De samlade indicierna pekar emellertid på att Wallenberg fanns i Lefortovo flera månader efter att han enligt Gromyko skulle ha dött.

Överste Smoltsovs anteckning är i så fall en förfalskning eller avser någon helt annan person. Därmed faller också Gromykos memorandum.

Inte död

□ FRÅNVARON av en formell dödsattest med tydlig identifikation av fången får sin förklaring av att han inte var död. Holländska utrikesdepartementet har ställt till mitt förfogande några dödförklaringar som holländarna fick mottaga vid samma tidpunkt. Där hänvisar de sovjetiska myndigheterna till **Utdrag ur det lokala polisregistret** över födda och döda. Skillnaden är iögonenfallande.

Karlbom är på rätt spår när han nagelfar de sovjetiska försöken att göra Viktor Abakumov till syndabock i fallet Wallenberg. Abakumov avsattes redan 1951 och kan omöjligen anses skyldig till de felaktiga uppgifter om Wallenberg som sovjetiska myndigheter lämnade 1952 och 1953. Man kan enligt min mening också på andra grunder sluta sig till att Wallenberg ingalunda var Abakumovs specielle fånge.

Märkliga samtal

□ ROLF KARLBOM avstår från att uttala någon deciderad åsikt huruvida Raoul Wallenberg är död eller alltjämt lever. Rätt så, man skall inte sträcka sig längre än skinnfällen räcker. Det förvånar då att författaren inte starkare markerat en avvaktande hållning inför vissa uppgifter att fången var i livet ännu på 60- och 70-talen, tonen är här snarast avfärdande.

Vi behöver få tillgång till Nanna Svartz privata papper, och för den delen Tage Erlanders. Den redogörelse för hennes märkliga samtal med professor Mjasnikov som återfinns i 1965 års vitbok överensstämmer inte till fullo med dokumenten i UD:s arkiv. Kuriösa uppgifter i anknytning till Mjasnikov-episoden har dessutom börjat cirkulera i Wallenberg-litteraturen.

Det är vidare riktigt, som Karlbom säger, att Jan Kaplans uppgifter om en svensk som han träffat i Butyrka 1975 — man straffade honom för detta genom att på nytt fängsla honom — kan ha gällt någon annan än Wallenberg. Men UD torde veta åtskilligt mer än vi andra om denna sak. En dag kommer forskningen att få tillgång till materialet, men för sent.

Var är Kaplan?

□ INGEN bör dock tro att det tidiga skede som Karlbom behandlar i sin slagkraftiga undersökning är av ringa vikt på grund av att så lång tid förflutit. Om det så bara kan visas att Wallenberg levde några veckor efter den 17 juli 1947 är Andrej Gromykos besked bevisligen falskt, samma besked som sovjetiska regeringen ännu förra året hänvisade till som sin ståndpunkt i saken.

Sådant är inte bra för Michail Gorbatjovs rykte. Det vore en lämplig akt av öppenhet om han i stället lyfte på locket för de talrika förhör med och om Wallenberg som hölls 1947. Och var är Jan Kaplan?

Harald Wigforss

● *Om Raoul Wallenberg levde några veckor efter 17 juli 1947 . . .*

● *. . . är Andrej Gromykos besked från 1957 om Wallenbergs död bevisligen falskt . . .*

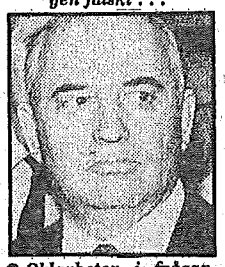

● *Oklarheten i frågan är inte bra för sovjetledaren Michail Gorbatjovs rykte.*

● *Harald Wigforss, tidigare chefredaktör för Handelstidningen, har under flera årtionden följt och kommenterat affären Raoul Wallenberg.*

29th July 1946.

UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS

MINISTRY OF HOME AFFAIRS OF THE USSR

C E R T I F I C A T E No. 10878

The death of is registered in the book of deaths and births for the fifth of May nineteen hundred and forty six. He died on the fourth of May nineteen hundred and forty six of pleuropneumonia.

29th July 1946.

● *Exempel på dödförklaringar av holländska medborgare — sedan Moskva först förnekat att vederbörande fanns i Sovjet. Källa: Holländska utrikesdepartementet, som presenterat dokumenten i engelsk översättning och av diskretionsskäl strukit fångarnas namn. I fallet Wallenberg finns inget sådant intyg. Chefsläkaren i Ljubljanka, överste Smoltsov, påstås däremot ha rapporterat till säkerhetsminister Abakumov, att "den för Eder bekante fången Walenberg i natt plötsligt avled i cellen, förmodligen till följd av en uppkommen myorkardinfarkt". Ingen obduktion ägde rum.*

Måste vi vända oss till Pankin?

DN 3/2. 90

Vad håller den svenska utrikesledningen på med i fallet Raoul Wallenberg? Om Pierre Schori och hans chef inte har annat att bjuda på än genomskinliga svepskäl, återstår bara att vända sig till ambassadör Pankin och hans överordnade i Moskva, skriver Harald Wigforss.

Raoul Wallenberg — här i Budapest, november 1944.

HANS VILLIUS och tre andra historiker föreslår (DN 30/1) att en svensk-sovjetisk kommission tillsätts för att gransk

Debatt

ka och efterforska dokument i Raoul Wallenberg-ärendet. Tanken på en expertundersökning har ofta framkastats i det förflutna och förblir riktig. Nu är den välmotiverad också av det skälet att det slutna riket i öster börjat glänta på dörren.

Historikernas bakgrundsteckning är emellertid förenklad. Detsamma gäller Villius och Hägers TV-program, där den förre tog på sig mödan att formulera både sin egen och sina kritikers uppfattning. Om fängelseläkare Smoltsov verkligen skrivit den rapport enligt vilken "fången Walenberg" dog i Lubjanka natten till den 17 juli 1947, "förmodligen" på grund av en hjärtinfarkt, så är dokumentet "äkta", säger historikerna.

Det är så klart att om han har skrivit det, så har han skrivit det, men därav följer inte att innehållet är till alla delar sant. Villius har själv varit inne på tanken att Wallenberg kanske inte dog en naturlig död. I så fall är dokumentet ändå falskt, och förfalskaren heter A L Smoltsov.

Misstanken är begriplig. Stalin och hans män hade sådan respekt för sanningen att de i kritiska fall inte vågade använda den. Många framstående personer sändes i graven med en bastant lögn om dödsorsaken.

Det är ingen likgiltig fråga om fången dör av sjukdom eller arkebuseras. Inte heller är det intresselöst om tidpunkten för dödsfallet är osäker. Smoltsov dog den 7 maj 1953 (två månader efter Stalin. Hjärtinfarkt?) Det är i princip fullt möjligt att han skrivit rapporten någon gång 1951—52 men antedaterat den, till exempel för att lägga ansvaret för fångens öde på säkerhetsminister Abakumov som avsattes 1951.

En kriminalteknisk undersökning kan i sig själv aldrig besvara frågorna om hur fången dog och exakt när. Kan den då visa om Smoltsov är författaren?

Det torde vara små chanser att på 1990-talet avgöra om papperet, det vill säga råvaran, härstammar från 1947—53 då Smoltsov kan ha skrivit, eller från 1956—57; ryssarna åberopade dokumentet första gången i februari 1957.

För en undersökning av handstil och bläck är prognosen gynnsammare. Förutsättningen är att sovjetiska vederbörande ställer ett rikligt jämförelsematerial till förfogande. En med ryska handstilar väl förtrogen person måste vidare delta i undersökningen.

Två personer skriver inte lika, men en och samma person skriver inte heller alltid samma tecken på samma sätt. Smoltsovdokumentet tycks mig innehålla ett kuriöst exempel på detta. Smoltsov, en baddare på skönskrift, har skrivit sin namnteckning två gånger på papperet. Den ryska bokstav som i svenskan brukar återges med "ts" ser helt olika ut i de två versionerna. Jag tror inte att det bevisar någonting alls, i varje fall inte utan rikligt jämförelsematerial. Detsamma gäller felstavningen av namnet Wallenberg. Man vet emellertid nu att stavningen var rätt på fångens registerkort.

Trots självklara reservationer skulle en kriminalteknisk undersökning vara en nåd att stilla bedja om. Men inte tillräcklig. Det menar tydligen också Villius et consortes. Man måste helt enkelt vända på alla tillgängliga stenar.

Historikerna säger i sin artikel att "det finns klara antydningar från sovjetisk sida att ytterligare material finns". Ja, var det inte detta Georgij Farafonom antydde i Villius och Hägers TV-program? Utfrågarna bad honom tyvärr aldrig att förklara sig.

Tidigare har Villius byggt hela sitt hus på Smoltsov och på frånvaron av alla andra sovjetiska uppgifter. Så mycket bättre om vi nu kan enas om att be Moskva lyfta bort hemligstämpeln från hela ärendet. Det är till exempel viktigt att offentligheten får tillgång till alla de grundliga undersökningar som sovjetiska UD sagt sig ha utfört under årens och decenniernas lopp. Dem har man, var säker på det, inte kastat bort.

Vi behöver veta hur dessa undersökningar utförts, hur omfattande de varit, vilka personer som förhörts. Som grundplåt i fortsatta utredningar är detta material oumbärligt.

En expertkommission måste också kunna arbeta fritt inom Sovjetunionen. Guy von Dardel har fått tillstånd att besöka fängelset i Vladimir, det är en början. Lefortovo är en än mer självklar forskningsstation, i synnerhet sedan docenten Rolf Karlbom gjort en märklig insats för att rekonstruera fångrullorna där från slutet av 40-talet.

Exemplen på lämpliga infallsvinklar och möjliga dokument kan mångfaldigas. Men vad håller den svenska utrikesledningen på med. Om Pierre Schori och hans chef inte har annat att bjuda på än genomskinliga svepskäl för att tvinna tummar, återstår för intresserade svenskar bara att vända sig till ambassadör Pankin och hans överordnade i Moskva. De känner problemet. Många sovjetiska medborgare forskar efter förlorade landsmän.

I Raoul Wallenbergs fall finns en mycket naturlig utväg. Offentliggör de sovjetiska undersökningar som ligger lagrade i arkivhyllorna! Det måste i anständighetens namn bli slut på att beskriva och bevisa vad som hänt med frånvaron av kunskap.

HARALD WIGFORSS

ZUSAMMENFASSTUNG DES FALLES

RAOUL WALLENBERG

- - - - - - - - - - - - - - -

Raoul Wallenberg traf am 9. Juli 1944 als neuernannter Boschaftssekretär in einem Sonderauftrag der schwedischen Regierung in Budapest ein: er sollte eine Aktion leiten, deren Ziel es war, Juden vor den Vernichtungslagern der Nazis zu retten. Der Beschluss, Wallenberg nach Budapest zu schicken, wurde auf dringende Gesuche des WAR REFUGEE BOARD und des WORLD JEWISH CONGRESS hin gefasst.

Für die Juden war das mit Hitler-Deutschland zusammenarbeitende Ungarn ein Inferno. Wallenberg führte seine umfassende Aktion voll Todesverachtung durch und hatte Erfolg, denn mit Hilfe schleunigst ausgestellter Schutzpässe konnte er und seine Mitarbeiter etwa 20.000 bedrohten Juden in Budapest auf der Stelle Schutz gewähren. Dass weitere etwa 100.000 Budapester Juden dem Massaker entgingen, dürfte zum grossen Teil auch Wallenberg zuzuschreiben sein sowie den Einsätzen anderer neutraler Diplomaten.

RUSSISCHER BESCHEID 1945:
Wir haben ihn in unsere Obhut genommen.

Als die russischen Truppen im Januar 1945 in Budapest einmarschierten, versuchte Wallenberg, mit deren Befehlshabern in Berührung zu kommen, wurde jedoch stattdessen zusammen mit seinem Chauffeur und Mithelfer, Wilmos Langfelder, am 17. Januar vom sowjetischen Militär festgenommen. Beide gerieten in russische Gefangenschaft und kehrten nie zurück.

Am Tage vor der Festnahme teilte das sowjetische Aussenministerium der schwedischen Botschaft in Moskau mit, dass die russischen Truppen Wallenberg in ihre Obhut genommen hätten. Ungefähr einen Monat später bekam seine Mutter, Frau Maj von Dardel, von der sowjetischen Botschafterin in Stockholm, Mme Alexandra Kollontay, die Nachricht, ihr Sohn befände sich wohlbehalten in Russland.

RUSSISCHER BESCHEID 1947:
Er ist nicht hier.

Danach nichts als lähmendes Schweigen. Am 18. August 1947 teilte dann Russlands Vize-Aussenminister, Andrei Vysjinskij, auf Befragen schwedischerseits mit, Wallenberg befände sich nicht in der Sowjetunion und sei den dortigen Behörden auch nicht bekannt. Seiner Meinung nach sei nur anzunehmen, Wallenberg sei bei den Kämpfen in Budapest ums Leben gekommen

RUSSISCHER BESCHEID 1957:
Er muss hier gestorben sein.

In den folgenden Jahren bekam das schwedische Auswärtige Amt von heimkehrenden Kriegsgefangenen eine Menge Aussagen, nach denen Wallenberg sich von Februar 1945 an in verschiedenen Moskauer Gefängnissen befunden habe. Das diesbezügliche der sowjetischen Regierung überreichte Beweismaterial veranlasste dann den Aussenminister Gromyko zu einer neuen Auskunft über Wallenberg: er HAT in Moskau im Gefängnis gesessen.

Man hatte, laut Gromyko, beim Durchgehen der Gefängnisarchive ein einzige Dokument gefunden, und zwar einen am 17. Juli 1947 vom Chef der Krankenabteilung des Ljubljanka-Gefängnisses, A.L. Smoltsov, mit der Hand geschriebenen, an den Minister des Sicherheitsdienstes, Abakumov, gerichtet Zettel: "ich melde, dass der Ihnen bekannte Gefangene Walenberg (sic) heu nacht plötzlich in der Zelle gestorben ist, vermutlich zufolge eines Myok infarktes."

Daraus, schrieb Gromyko, sollte man schliessen, dass Wallenberg im Juli 1947 gestorben ist. Dass er in der Sowjetunion gefangen sass, sei das Resultat von Abakumovs krimineller Tätigkeit.

Dieser Abakumov sei später zum Tode verurteilt und hingerichtet worden. Ausser Smoltsovs Stück Papier war überhaupt keine Spur von Wallenberg da.

ZEUGEN:
Er war in Vladimir in den 50iger Jahren.

Dem Bescheid Gromykos, Wallenberg sei 1947 gestorben, widersprachen die Aussagen heimkehrender Kriegsgefangener. In einer Beziehung ist jedoch sein Memorandum aufklärend. Moskau hat nie klargemacht, warum Wallenberg eigentlich in Haft genommen wurde. Nach Angaben anderer Gefangener sei es bekannt, dass man ihn bezichtigte, ein antisowjetischer Spion gewesen zu sein. Gromykos Memorandum zeigt, dass die sowjetische Regierung diese Beschuldigung nicht anerkennt. Somit wird die ganze Verantwortung auf einen später hingerichteten sowjetischen Minister geschoben, von dem man jedoch wusste, dass er Stalin nahegestanden hat.

In den 50iger Jahren berichtete eine grosse Anzahl Zeugen von Wallenbergs Gefangenschaft nach 1947. Sowohl finnische, französische, schweizer, deutsche und österreichische Staatsbürger als auch Staatenlose hatten ihn in den 50iger Jahren im Gefängnis der Stadt Vladimir entweder getroffen, mit ihm Verbindung gehabt oder auch über andere von ihm gehört. Auf Grund dieser konkreten Aussagen trat die schwedische Regierung mit erneuten Gesuchen an Moskau heran.

Zwei Richter von Schwedens Oberstem Gerichtshof, Ragnar Gyllenswärd und Per Santesson prüften das 1960 vorliegende Material und kamen zu folgendem Schlussatz:

"Die Aussagen enthalten sehr viele Angaben, deren Richtigkeit nachgeprüft werden konnte und die sich gegenseitig stützen. Unserer Meinung nach deut der vorliegende Bericht nach schwedischem Recht - auch wenn er in diesem Falle keinen vollen Beweis darstellt - auf die Wahrscheinlichkeit hin, das Wallenberg zumindest Anfang der 50iger Jahre am Leben war und im Vladimir-Gefängnis sass."

WAS NANNA SVARTZ 1961 HÖRTE

Im Januar 1961 sprach Professor Nanna Svartz bei einem Besuch in Moskau mit einem russischen Kollegen, dem Professor A.L. Myasnikov, den sie seit mehreren Jahren kannte, über den Fall Wallenberg. Er sagte, er kenne den Fall, der Schwede sei jedoch krank und befände sich in einer psychiatrischen Klnik.

Anlässlich dieses sensationellen Bescheides ersuchte nun Ministerpräsident Erlander in einem Schreiben an Ministerpräsident Chrusjtjov um die Erlaubnis, einen schwedischen Arzt nach Moskau zu schicken, um Wallenbergs Heimreise vorzubereiten. Aber Chrustjtjov entrüstete sich über das Ereignis, und Myasnikov nahm seine Angaben zurück.

Professor Svartz traf Myasnikov noch dreimal, das letztemal 1965, einige Monate bevor er starb, um ihn an seine Aussagen im ersten Gespräch zu erinnern. Aber Myasnikov blieb bei seinem Leugnen. Er sei missverstanden worden und kenne Wallenberg nicht. Nanna Svartz ist sich jedoch sicher, ihn richtig verstanden zu haben.

NEUE ANGABEN:
Wallenberg lebte 1975.

Weitere Mitteilungen über Raoul Wallenbergs Gefangenschaft gehen laufend beim schwedischen Aussenministerium und bei Raouls Familie ein. Unter dem riesigen Material, das sich seit 35 Jahren in den Archiven angesammelt ha gibt es natürlich viele unsichere oder offenbar unrichtige Angaben verschiedensten Inhalts. Im letzten Jahr haben die Nachforschungen jedoch eine dramatische Wendung genommen. Im Dezember 1978 gab der jetzt in Israel lebende Pole Abraham Kalinski einen ausführlichen Bericht über Wallenbergs Aufenthalt in drei sowjetischen Gefängnissen in den 50iger

Jahren. In Vladimir hatte er Wallenberg selbst im Gefängnishof gesehen. Ferner erzählte er, ein russischer Jude, Jan Kaplan, hätte 1975 im Butyrka Gefängnis in Moskau einen Schweden getroffen, der dreissig Jahre im Gefängnis gesessen hätte, aber dennoch gesund aussah.

Die schwedische Regierung verlangte nun zum erstenmal seit 14 Jahren eine neue Untersuchung in Moskau, aber die Antwort war die übliche: Wallenberg ist 1947 gestorben.

Das Auswärtige Amt in Stockholm weiss aus verschiedenen Quellen, dass es Jan Kaplan gelungen ist, seine Auskünfte über den Schweden Leuten im Westen zu überbringen. Die neueste Phase ist sensationell. Frau Kaplan hat aus Moskau in einem Brief, der auf heimlichen Wegen ihre Tochter in Israel erreichte, die Aussagen ihres Mannes bestätigt. Kaplan wurde von den sowjetischen Behörden durch erneute Verhaftung bestraft.

USA GREIFT EIN

Gleichzeitig flammt in der ganzen westlichen Welt das Interesse für Raoul Wallenbergs Fall erneut auf. Ja eigentlich hat der Fall noch nie so grosses Aufsehen ausserhalb Schwedens erregt. Wallenberg-Komitees entstehen in einer Reihe von Ländern und Raouls Halbgeschwister, Frau Nina Lagergren und Professor Guy von Dardel, finden überall stärkstes Echo, wenn es darum geht, Klarheit über Wallenbergs Schicksal zu schaffen. Israels Premierminister Menachim Begin hat den Fall mit Präsident Carter besprochen.

Eine erste Frucht dieser Anstrengungen ist, dass sich die amerikanische Staatsführung mit Genehmigung der schwedischen Regierung direkt für diese Sache einsetzt. Aussenminister Vance hat bei sowjetischen Repräsentanten in Washington Erkundigungen über das Schicksal Raoul Wallenbergs einholen lassen, und das State Department sieht jetzt einer diesbezüglichen Antwort entgegen.

Dass die amerikanische Regierung eingreift, lässt darauf schliessen, dass sie, ebenso wenig wie die schwedische Regierung, die russische Todeserklärung als Beweis auffasst. Aussenminister Blix erklärte am 13. Mai dieses Jahres: "Wir gehen immer davon aus, dass verschwundene Personen leben, bis wir überzeugende Beweise dafür haben, dass sie gestorben sind. Wir dürfen nicht aufgeben."

Mitte August setzte Ministerpräsident Ullsten die schwedische Aktion vom vorigen Winter fort. In einem Brief an den Regierungschef A. Kosygin beantragte er eine erneute Untersuchung dieses Falles seitens der sowjetischen Behörden, unter Berücksichtigung der letzten Zeugenaussagen. Mehr noch - Ullsten verlangt, dass man einem schwedischen Repräsentanten erlaubt, Jan Kaplan, der über den schwedischen Gefangenen in Butyrka 1975 Auskunft gegeben hat, zu treffen und zu sprechen.

Kosygins Antwort kam einen Monat später und war kalt abweisend. Wallenberg sei 1947 gestorben, und da gäbe es nichts hinzuzufügen. Offenbar will die sowjetische Regierung eine Diskussion des Falles Wallenberg um jeden Preis vermeiden. In einem Kommentar zu Kosygins Antwort meint Ullsten, er sei überzeugt, dass wir noch weit von der Wahrheit über Wallenbergs Verschwinden entfernt sind. Die schwedische Regierung setzt ihre Anstrengungen, diese Wahrheit an den Tag zu bringen, fort.

Alle, die sich für die Sache Wallenberg einsetzen, wollen dabei mithelfen. Plötzlich geschieht so viel auf allen Ebenen, der öffentlichen und der diplomatischen. Aber es wird höchste Zeit, dass wir Erfolg haben.

Amnesty 1985:6

BOKEN OM WALLENBERG SOM FÖRSVANN

Fallet Raoul Wallenberg är egentligen ett Amnestyfall innan Amnesty fanns. Eftersom de sovjetiska myndigheterna i alla fall i efterhand bekräftade, att Wallenberg förts till Sovjetunionen, och eftersom vi vet att dennes enda "brott" varit att i nödtvunget samarbete med tyskarna ha räddat ungerska judar undan förintelsen, måste Wallenberg betraktas som en oskyldig, en samvetsfånge.

En tidig skildring av Wallenbergs humanitära arbete i Budapest under andra halvåret 1944 var **Lars G:son Bergs** bok **"Vad hände i Budapest"**, vilken utkom 1949. Berg var attaché vid svenska legationen i Budapest och medarbetare till Wallenberg. Boken fick ett egendomligt öde. Den försvann på ett par veckor från bokhandelsdiskarna. Någon måste ha köpt upp upplagan, men inget vet vem.

1983 utgavs Bergs bok på nytt, med övertiteln **"Boken som försvann"**, ett nytt förord av Berg och en efterskrift av journalisten **Anders Hasselbohm**, som inom sitt yrke haft uppdraget att forska i Wallenberg-fallet.

Bergs bok är en detaljerad skildring av slutstriderna i Budapest, Horthy-regimens fall den 15 oktober, den fascistiska pöbeldiktaturen under pilkorsledaren Szalasi, tyskarnas agerande och sist men inte minst, ryssarnas ankomst och ockupation. Å ena sidan ett civilt samhälle som försöker överleva men mals sönder, å andra sidan vågor av terror, den ena snarare värre än den andra: tyskarnas, de ungerska fascisternas, ryssarnas.

Berg framställer sig som mindre djärv än Wallenberg, men det är helt klart att han delade dennes humanitära engagemang för de förföljda. Vad han skrev 1949 om vad som hände årsskiftet 1944–45 är skakande läsning 40 år senare, eftersom kriget beskrivs som ett totalt ont, där människorna, de civila, vanliga, blir lekbollar i ett sannskyldigt helvete:

"Den efterlängtade befrielsens timme hade slagit. Ja, det var vad befolkningen och vi alla i vår oskuld trodde. Men tyskarnas judeförföljelser och pilkorsarnas övergrepp, ja, till och med belägringens fasor, skulle förblekna likt oskyldiga barnsagor mot de skräckdramer staden nu skulle få uppleva. Inga ord är nog vidriga, inga uttryck nog svartmålande för att rätt skildra det arma Budapests öde i ryssarnas blodiga händer.".

Det Berg skildrar är det grymma godtycket och den totala rättslösheten. Den kontakt Berg hade med de sovjetiska ockupationsmyndigheterna tyder på att de misstänkte att Wallenbergs för "spioneri" för tyskarnas eller amerikanernas räkning. Ryssarna var lika misstänksamma mot sina allierade som mot sina motståndare. Wallenberg blev troligen offer för misstänksamheten, och i rättslöshetens rike, dvs Stalins Sovjet, hade han ingen möjlighet att försvara sig eller att ens få någon rättegång.

En bifigur i Bergs skildring är exilryssen greve Tolstoj, som var anställd vid den svenska beskickningen men efter sovjetarméns ankomst blev utnämnd till chef för en byrå för utlänningar. I sanning en märklig karriär för en exilryss, särskilt med tanke på sovjetmyndigheternas välkända misstänksamhet mot alla som varit i utländsk tjänst.

Hasselbohm forskade vidare i fallet Tolstoj. Han fick dels uppfattningen att Wallenbergs moder, som han intervjuade, ansåg att Tolstoj låg bakom sonens försvinnande, dels veta att Tolstoj hade fortsatt att arbeta för den sovjetiska säkerhetstjänsten ännu fyra år, dvs till 1949. Därefter bosatte han sig i Irland, varifrån den svenske ministern i Dublin i mitten av 1950-talet efter begärd undersökning med anledning av Wallenberg-fallet, som då aktualiserats, lät meddela att "Tolstoj med säkerhet är sovjetisk agent".

I UDs papper fann Hasselbohm också en anteckning av kabinettsekreteraren Arne S Lundberg från 1955 med innebörden att Tolstoj torde ha arbetat som sovjetisk agent och att dennes "berättelse om Wallenberg till ryssarna kan ha varit orsaken till W:s arrestering".

Både Berg 1949 och Hasselbohm 1983 antyder att UD var överdrivet modest i sina kontakter med sovjetmyndigheterna och att svenskarna inte handlade utifrån antagandet att de hade att göra med en våldsmakt utan respekt för lagen eller individens rättigheter.

Men ansvaret för Wallenbergs olycksöde faller givetvis på förövarna, dvs sovjetmyndigheterna. Raoul Wallenberg är en i den närmast oändliga raden av sovjetiska samvetsfångar. Bergs bok visar att Wallenbergs "brott" var osjälvisk medmänsklighet.

– KRISTIAN GERNER

• *Raoul Wallenberg – ett "försvinnandefall" långt före*

emligstämpeln från fallet Wallenberg

krav
r att
inal.
visa
Aba-
t på
adör
att
lite.

S
flera
rens
a att
sök-
Gro-
nolt-
just
spå-
var
ckså
nam-
t för

nera
t av
sin
san-

sök-
vis-
de
rna.
isto-
de-
tlös-
e ut-
varit,
förts.
esva-

ngar
Bu-
lades

Bilder: PRESSENS BILD OCH ERIK HELLSTRÖM

Kunde inte ambassadör Pankin föreslå Moskva att avlägsna hemligstämpeln från fallet Wallenberg?, undrar Harald Wigforss i dagens debattinlägg.

och anklagades för spioneri. Svenska utrikesdepartementet har till och med kunnat meddela Moskva namnen på de tre sovjetiska militärer som grep honom.

Sovjets egen dokumentation lyser däremot med sin totala frånvaro. Gromyko anförde inte heller något stöd för sin hypotes att Wallenbergs fängslande var ett egenmäktigt påhitt av säkerhetsminister Abakumov.

Hörde man vidare de läkare som jämte Smoltsov var verksamma i Ljubjanka under 40-talets andra hälft? Hörde man fängelsechefen Mironov och den officer som hade till uppgift att övervaka avrättningarna? Undersökte man milisens register över födda och döda, där också utländska fångars död brukade bokföras? Sökte man i Moskva-krematoriets register? Hörde man personalen i Lefortovskaja, där Wallenberg satt vida längre tid än i Ljubjanka?

Under de första åren hölls ett mycket stort antal förhör med Wallenberg och hans medfångar, liksom med andra fångar som kände till hans verksamhet i Budapest. Möjligen har han, som Rolf Karlbom hävdar, rentav blivit dömd. Och protokollen från alla dessa tillfällen är försvunna!

Glömde man också bort vad skojaren Tolstoj-Kutusov redan i Budapest berättade för general Tchernichev om sin verksamhet på svenska legationen där? Det är likaså konstigt att svenskarna måste upplysa Moskva om en annan man från legationen, Henry Thomsen, trots att dennes åklagare hette Rudenko och senare under många år var Sovjets riksåklagare.

KGB är känt för att ha god syn och ofantliga resurser. Likväl har detta organ i hela Sovjetunionen bara kunnat identifiera en enda person som känt till säkerhetsledningens prominente fånge från Budapest. Man har på sina håll velat förklara denna minnesförlust med att Abakumov hemlighållit Wallenberg och sopat igen spåren efter honom.

Teorin stämmer inte med kända fakta. Wallenberg var ingen isoleringsfånge under de första åren. Den personal som samlade upplysningar om honom tillhörde såvitt man kan se inte kretsen kring Abakumov. Det svenska aktmaterialet visar att kännedomen om Wallenberg var spridd på tre departement, liksom hos Stalin själv. Att utplåna all denna kunskap, om nu någon försökt, vittnar om en förhoppningsfull ambition att arrestera själva historien.

Sovjetiska diplomater har under årens lopp antytt att de i själva verket vet mycket om Wallenberg, t ex hans tid i Budapest. Var har de hämtat sådana informationer, om inte i dossiern om Wallenberg? En av Boris Pankins företrädare hotade rentav med att Sovjet kunde publicera materialet. Hans Wolf drog fram detta exempel härom året. Reaktionen blev den vanliga, tystnad.

Det var ambassadör Gunnar Jarring som lyssnade till det älskvärda hotet. Han tillhör emellertid dem som tror att sanningen om Wallenberg finns utanför Ryssland. Han kan endast tänka sig en instans som vet allt, och det är bisarrt nog den israeliska underrättelsetjänsten Mossad! Man måste rikta samma uppmaning till honom som till Moskva, att säga B sedan man sagt A. Hur kan han vara så bergsäker?

Beklagliga brister

Genom hela ärendet löper mängden av frågor som Sovjet aldrig besvarat fast de *kan* besvaras. Vi vet inte om man någonsin hörde nyckelvittnet Goguberidze som talat om Wallenbergs vistelse i Vladimir på 50-talet eller fängelsets chefsläkare Butova.

På en punkt kommer Raoul Wallenberg-föreningens sovjetiska värdar att vara tydliga. De kommer att bemöta rykten och uppgifter om att Wallenberg varit i livet ännu för få år sedan. Det är jämförelsevis lätt att kontrollera uppgifter som avser en sen tidpunkt. Fler personer som kan veta något är vid liv.

Ändå finns beklagliga brister även i de senaste årens sovjetiska redovisning. Ett vittne från 70-talet, Jan Kaplan, lät man slukas av mörkret, och nu är han död. Ingmar Lindmarker har läst svenska UD-papper och funnit svagheter även i svenskarnas handläggning av fallet.

Det har i glasnosts tecken blivit lättare att inom Sovjetunionen efterforska människor som begravts levande under den långa terrornatten. Vittnen börjar berätta när rädslan för repressalier släpper. Turen har nu kommit till de officiella arkiven. En nyligen antagen lag ger offrens anhöriga rätt till insyn i dessa. Fallet Wallenberg kan bli ett test på tillämpningen.

För forskningens och diskussionens skull krävs dock att alla får lika rätt till materialet. All erfarenhet visar också att man behöver konstitutionella garantier mot att myndigheterna gömmer undan viktiga papper. Dossiern på ett stort personärende, som nu varat i 44 år, måste faktiskt innehålla mer än 56 ord, vilket är överste Smoltsovs bidrag till historien.

Sovjetiska folk och familjer sträcker sig nu efter sitt förlorade förflutna. Den nya öppenheten river gränshinder. Människor i Sovjet och i väst kan i dag räcka varandra handen på ett sätt som under större delen av detta sekel inte varit möjligt. Låt inte förmynderiets seglivade eftertrupp förråda denna storartade men kanske bräckliga vinning.

Kunde inte ambassadör Pankin föreslå Moskva att avlägsna hemligstämpeln från hela fallet Raoul Wallenberg?

Harald Wigforss

Wallenbergfallet ännu en gång:

■ Raoul Wallenbergs öde fortsätter att utmana.
■ Harald Wigforss (th), tidigare huvudredaktör för GHT, Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, anför en avvikande uppfattning från makarna Elsa och Hans Villius apropå den sk Smoltsovrapportens trovärdighet:

KRITIK AV KÄLLKRITIKER

■ Historiker av facket borde få tillfälle att undersöka Raoul Wallenbergs fall innan det ohjälpligt blivit historia. Tyvärr låg svenska utrikesdepartementets väldiga aktmaterial oåtkomligt under hemligstämpeln ända fram till 80-talet.

Docent Rolf Karlbom är den förste att presentera en undersökning, byggd på analys av hittills frisläppta dokument och kompletterad med egen ny forskning (**Raoul Wallenbergs fångenskap i Sovjet**). I bokens märkligaste kapitel drar han av sitt material från Lefortovofängelset i Moskva slutsatsen att Wallenberg befann sig där minst ett halvår efter sin påstådda död i Lubjanka.

■ NONCHALANT

Elsa och Hans Villius nonchalanta recension (KvP 26.2 1987) har jag först nu kunnat ta del av. De hänvisar bara till sin egen bok 1966 (Fallet Raoul Wallenberg) som byggde på ett begränsat material men också på upplysningar av bland andra Tage Erlander och Olof Palme. Författarparet hävdade där att chefsläkare AL

Smoltsovrapporten från 1947. Felstavningen av Wallenbergs namn är avgörande i sammanhanget.

»Jag rapporterar, att den för Eder bekante fången Walenberg i natt plötsligt avled i cellen, förmodligen till följd av en uppkommen myokardinfarkt.

I anslutning till av Eder givna instruktioner att personligen ha tillsyn över Walenberg utber jag mig anvisning om vem som skall få i uppdrag att verkställa obduktion i syfte att fastställa dödsorsaken.

17. 7. 1947.

Chef för fängelsets sanitetsavdelning
Överste i medicinska tjänsten — Smoltsov.»

namligen med ett enkelt l. En förfalskare skulle sett till att stava rätt. Så långt Elsa och Hans Villius.

1) Låt oss ta det minsta problemet först. Den som ofta får sitt namn felstavat både av offentliga institutioner och privata personer blir inte uppskakad av överste Smoltsovs rättstavning. Felet, det enkla l-et, bevisar i sig ingenting.

Vi vet emellertid inte om Smoltsov hade rätta stavningen framför sig eller i huvudet då han skrev rapporten, om han nu gjorde det. Kände han till stavningen behövde han inte tveka att skriva två l. Han var troligen bild hog att sta-

mov eller hans kända anhängare i Wallenbergs fängelsekrönika, men väl av Berijas folk. LP Berija var som medlem av politbyrån Abakumovs överordnade. (Han dömdes och avrättades 1953, någon tid efter Stalins död.) De förhör som särskilt 1947 men också både förr och senare hölls med Wallenbergs och hans chaufför Langfelders medfångar engagerade ett inte obetydligt antal personer och spred kännedom om Wallenberg i förhörslokalerna. Spåren går inte bara till Berijas folk och till inrikesdepartementet, som då var skilt från säkerhetsministeriet, utan också till andra be-

stora undersökning 1956, men att man hittat Wallenbergs registerkort med fotografi. Jag är inte helt säker på vad Karlbom anser i övrigt om denna sak.

Det hela handlar egentligen om hur mycket den regim som följde efter Stalin kunde veta om föregångaren. Ett totalt mörker vilade ingalunda över vattendelaren. Höga säkerhetsofficerare gick t ex om lott. Chrustjovs män gjorde hemska upptäckter när de bröt sig in i arkiven. Sovjetiska diplomater har långt efteråt talat om Wallenberg som om de öste ur en befintlig källa. Det rörde sig inte bara om dokument men om min-

Påståendet att Smoltsovs anteckning är det enda, det absolut enda, som Sovjet vet om Wallenberg i form av dokument eller vittnesmål är centralt. Det framstår som ett oeftergivligt villkor för att rapporten skall bli trodd. Om de styrande vet något mer om hans öde, t ex i vilka fängelser han satt, måste man nämligen fråga sig varför de inte delger oss detta. Därför att det inte stämmer med uppgiften att han dog i Lubjanka natten till 17 juli 1947?

Många tycks förbise att beskedet "vet inte" ingalunda var ovanligt då någon frågade efter en fånge. Tvärtom, det var rutin. Först kom kategoriska förnekanden, sedan ofta en dödförklaring. Denna behövde inte därför vara osann. Men det var skillnad på dödsbesked och dödsbesked.

Holländska utrikesdepartementet har älskvärt sänt mig några sovjetiska dödförklaringar av holländska fångar. De har alla formen av ett utdrag ur den lokala polisens register över födda och döda. Dödsdag och dödsorsak är angivna, det senare utan Smoltsovs "förmodligen". Det är inte

Smoltsovs handskrivna rapport ger oss den tragiska

va de välkända orden kollektiv och kollega rätt, trots att han utta-

fattningshavare.

neskunskaper.

mycket, det är dock ett formellt besked enligt gällande rutin.

gåtans lösning. Enligt detta dokument hade "fången Walenberg" på natten avlidit i Lubjanka, "förmodligen" på grund av hjärtinfarkt. Det är möjligt, tillade paret Villius, att döden inte var naturlig.

De har inte ändrat sig. Den av ingen sedda rapporten är enligt Elsa och Hans Villius en källa av högre värde än Karlboms vittnen, alldeles som den misstänktes fingeravtryck på mordvapnet slår ut hans egen berättelse om att han suttit hemma och tittat på TV.

Det är inte min avsikt att skriva en motrecension. Men en sakfråga, dvs Smoltsov som källa, måste kunna diskuteras. Denna artikel åberopar inga vittnesmål om att Wallenberg varit i livet efter 17 juli 1947. Jag bygger på Karlboms material och egna tidigare reflexioner.

■ INGEN DÖDSATTEST

Ingen har påstått att Smoltsovs ofullständiga anteckning är en dödsattest och motsvarar fängelserutinens krav. Men de två svenska källkritikerna menar att rapportens skenbara svaghet i själva verket är dess styrka. De accepterar det sovjetiska utrikesdepartementets uppgift att den är ställd till dåvarande säkerhetsminister Abakumov. Under det egentliga meddelandet hade Smoltsov antecknat att han under dagen, dvs 17 juli, "personligen" underrättat ministern. Rapporten hade således aldrig avsänts, konstaterar paret Villius. Det förklarar att Abakumovs män inte hittade den när de genom att förstöra dokument om Wallenberg försökte sopa igen spåren efter honom.

■ BAKLÄNGESBEVIS

Till och med felstavningen av fångens namn är enligt paret Villius "snarast" ett argument för dokumentets äkthet, eftersom det är naturligt att Smoltsov skriver Wallenbergs namn som han själv med sina ryska språkvanor uttalar det,

lade l-et utan förlängning. (Och t ex namnen Wallenstein, Dr Wallerian, G A Wallen, osv, osv.) Frågan är om Wallenberg var död eller inte. Man bör inte vara för tydlig om man dödförklarar en levande. Paret Villius bevisar baklänges.

2) Elsa och Hans Villius tror på Gromykos uppgift 1957, att Wallenbergs kvarhållande i fängsligt förvar "var ett resultat av Abakumovs brottsliga verksamhet" och att han hemlighöll sin fånge. (Han avsatts 1951, dömdes och avrättades 1954.)

■ INTE ISOLERAD

Men Wallenberg var inte Abakumovs hemliga fånge. Detta har länge stått klart. Wallenberg var under de första åren ingen isoleringsfånge. Han satt i sina celler ett helt år innan Abakumov blev säkerhetsminister. Någon annan måste ha haft kännedom och ansvar.

Det finns inga spår av Abaku-

■ STARKA ARGUMENT

Karlbom tillför diskussionen starka argument. Han anför nya, övertygande skäl mot Elsa och Hans Villius tes att förhören med medfångarna avsåg mörklägga ett dödsfall. Abakumov kan inte heller göras ansvarig för lögner som serverades sedan han avsatts. Karlbom visar också att förhören växte ut till en stor utredning om den svenska Budapestlegationens påstådda spioneri. Han finner troligt att de ingick i förberedelserna för ett åtal mot Wallenberg och denne kan ha blivit dömd.

3) Om dokument förstörts, och i så fall vilka, kan man omöjligen veta. Paret Villius måste tro på en så omfattande autodafé, att kännedomen om Wallenberg gick förlorad.

Karlbom konstaterar att det aldrig sagts att dokumenten förstörts. Han nämner skäl för att tro att Wallenbergs dossier inte fanns i det centrala arkivet i Lubjanka när Sovjetregeringen gjorde sin

■ KUNSKAP FÖRLORAS

Mycken kunskap kan gå förlorad på några år, men inte all. Wallenberg skulle vid sin död ha befunnit sig i det stora hjulets nav, Lubjanka. Det är föga sannolikt att organen gjorde en stor utredningen om vår Budapestlegation endast för att kasta bort den. Just en självrådig säkerhetspolis torde hålla reda på vad den har för sig. Man måste känna till sanningen för att kunna ljuga. När så klockan klämtade för Abakumov och Berija lär de haft annat att tänka på än Raoul Wallenberg.

Sovjetunionens möjligheter att utröna vad som hänt dess egen fånge måste under alla förhållanden vara större än utomståendes, med all respekt för den oreda som kan uppstå i ett brutalt system av godtycke, byråkrati och en tidvis återkommande klappjakt på den egna säkerhetspersonalen. De sovjetiska anstalternas fångrullor kan inte vara sämre än docenten Karlboms.

Varför inget sådant intyg i Wallenbergs fall? Vi måste tydligen tro att Abakumovs män inte rapporterat till den lokala polisen eller att de raderat i dess register. Vi måste tro att de varit i Moskvas då enda krematorium och tejpat över Wallenbergs namn i register där, att de tystat alla som haft med fallet att göra och förstört alla dokument eller registerkort, även medfångarnas. Det är svårt att tro detta, borde vara särskilt svårt för källkritiker.

Av dessa skäl framstår Smoltsovrapporten som en källa av tvivelaktigt värde. Elsa och Hans Villius vill att rapportens kritiker skall tala om vad Sovjetregeringen kunde ha för intresse av att presentera en egendomlig förfalskning. Det behövs dessvärre ingen annan förklaring än att samma regering vill dölja en sanning.

Vi måste fortsätt att leta efter den sanningen.

HARALD WIGFORSS

Raoul Wallenberg – hans öde utmanar fortfarande

Inte övertygande

SVAR:

■ När vi för över 20 år sedan skrev vår bok om Raoul Wallenberg tillhörde Harald Wigforss våra argaste kritiker. Det är därför inte överraskande att han nu poppar upp när vi på nytt tar till orda i saken. Men hans omständliga inlägg övertygar inte, innehåller dessutom ett språkfel man inte skulle ha väntat sig av en fd chefredaktör. Utan att darra på skrivmaskinen talar han om Wallenberg i fängelse "minst ett halvår före sin påstådda död". Det är vi, inte Wallenberg, som påstår att han dog 1947.

Nu till sakfrågorna. Vi menar att Abakumov velat sopa igen spåren efter Wallenberg. Men Smoltsovs aldrig avsända rapport har han inte känt till och därför inte kunnat undanröja. Ingen har någonsin påstått att det bevisligen ligger till på det sättet. Men ingen kan heller förneka att det är en bestickande lösning på problemet.

När det gäller Smoltsovs rapport ligger saken annorlunda till. Om ryssarna tillverkat denna rapport med dess egenartade postscriptum torde den vara en av världshistoriens märkligaste förfalskningar. En analys av innehållet leder i stället till slutsatsen att den är äkta.

Så länge Rolf Karlbom eller Harald Wigforss eller någon annan inte presterat hållbara motargument mot äktheten får vi räkna med att Raoul Wallenberg avled för 40 år sedan. Det duger inte med vaga misstankar, antaganden eller önsketänkande. Det krävs sakargument, sakargument och intet annat än sakargument.

ELSA OCH HANS VILLIUS

58×40×3
76×30×1
4/3×70
8 400
910
9310

...förfalskning utan dig

...ängelse i Sovjet ...j Elsa och Hans ...sedan ..

... Rolf Karlbom försöker se saken från en annan sida, men serverar enligt makarna Villius argument för att paret hade rätt i sin bok

...står i strid med

...: Vid ett mord ...rättelse att han ...mma och tittade ..., hans fingerav-

...ova

...nns en oerhörd ... men praktiskt ...et är en rapport ...oten från 1957, ...en i Ljubljanka- ... enligt uppgift ...kerhetstjänsten,

...en för Eder be-...erg i natt plöts-...örmodligen till ...en myokardin-

Eder givna in-...naligen ha till-...tber jag mig an-...om skall få i ...lla obduktion i ...dsorsaken.

...nitetsavdelning

Överste i medicinska tjänsten – Smoltsov

Enligt den ryska noten fanns på rapporten som vad handskriven ett tillägg:

Har personligen underrättat ministern. Order har givits om likets kremering utan obduktion.

17.7 Smoltsov

Det helt avgörande för fallet Wallenberg är om denna kvarleva är äkta eller inte. Är den äkta talar allt för att Wallenberg avled 1947. Är den förfalskad kan Wallenberg i princip fortfarande vara i livet efter mer än 42 år i sovjetisk fångenskap.

Sopade igen spåren?

Vid vår undersökning utgick vi från en analys av innehållet i Smoltsovs rapport. Tillägget tyder på att han först skriver rapporten, men innan han sänder iväg den träffar han ministern och meddelar honom vad som hänt. Han får då order att liket inte skall obduceras.

Efter sammanträffandet finns det inte längre någon anledning för Smoltsov att skicka rapporten. Han antecknar då på rapporten att han personligen underrättat ministern och vilken order han fått. Enligt denna alldeles naturliga tolkning av innehållet i rapporten har den aldrig sänts iväg. Det stämmer med uppgiften i den ryska noten att rapporten påträffats bland arkivdokument i Ljubljankafängelsets sjukvårdstjänst.

Det finns också tecken som tyder på att Abakumov försökt sopa igen spåren efter Wallenberg. Det passar som hand i handske att han inte sopat undan Smoltsovs rapport. Eftersom den aldrig sänts i väg saknar han kännedom om den.

För att vederlägga slutsatsen att det är så här det har gått till borde Karlbom ha framfört hållbara argument för att rapporten i stället är en förfalskning och presenterat motiv för att man på sovjetisk sida fabricerat ett så egendomligt dokument som Smoltsovs rapport för att visa att Wallenberg dog 1947. Men inget sådant resonemang förs.

Dåliga argument

Karlbom inskränker sig i stort sett till att försöka visa, att Abakumov i juli 1947 inte befann sig i Moskva. Men hans argument är inte starka och några bevis kan han minst av allt prestera. Sedan försöker Karlbom, på tvärs med alla regler, slå ihjäl kvarlevan, Smoltsovs rapport, med en rad svaga berättande källor, sena uppgifter om att Wallenberg suttit i Lefortovafängelset 1948.

Men det allra märkligaste resonemanget i Karlboms bok gäller stavningen "Walenberg" i Smoltsovs rapport. I vår undersökning påtalade vi att det i ryskan finns en tendens att uttala dubbelskrivna konsonanter enkelt, särskilt i ord av främmande ursprung.

Karlbom invänder, närmast triumfatoriskt tycks det, att Wallenberg stavas rätt i hela det stora aktmaterialet i UD:s arkiv. Allsindar, som Lotta hos **Astrid Lindgren** uttrycker det. Om Sverige gör förfrågningar om en man som heter Wallenberg svarar väl i alla helgons namn inte ryssarna med att kalla honom Walenberg? Det är ju rent befängt att bara komma i närheten av en sådan tanke.

Borde stavat rätt

I själva verket serverar Karlbom här på silverfat ett argument för att vår slutsats är riktig. Vi vet inte hur en förfalskare arbetar och vilka metoder han använder, men en sak är klar. Hans syfte är att övertyga om att hans produkt är äkta. Om han nu inte – vilket i sig är märkligt – presenterar en ordentlig dödsattest daterad till en tidpunkt e f t e r uppgifterna att Wallenberg var i livet 1948, borde han då inte åtminstone sett till att stava hans namn rätt? I motsats till Smoltsov kunde han ju i aktmaterialet kontrollera att "l-et" dubbeltecknas.

ELSA och HANS VILLIUS

Fotnot: Makarna Villius är båda knutna till Sveriges Television. De är experter inom den källkritiska historieforskningen. Just nu arbetar Hans Villius med kollegan Olle Häger på en dramadokumentär kring den sk midsommarkrisen 1941.

Foto: JAN COLLSIÖÖ

Sovjets Sverigeambassadör Boris Pankin med fru Valentia drar en rolig historia för statsminister Ingvar Carlsson under en träff på Svenska Ambassaden i Moskva.

Statsministern hoppfull i Moskva:

Relationerna bättre

Av KAA ENEBERG

MOSKVA. **— Jag hoppas och tror att de svenska relationerna med Sovjetunionen har förbättrats genom de uppriktiga och öppenhjärtiga samtal jag haft med Kremlledarna.**

— Jag har haft Olof Palmes ord i minnet att Sverige även måste kunna se en stormakt i ögonen och det har jag försökt göra efter bästa förmåga.

Det sade Ingvar Carlsson i Moskva på onsdagen där de formella förhandlingarna nu är överstökade.

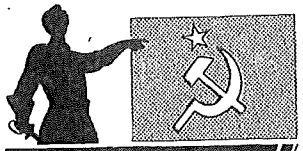

Carlsson i österled

Gorbatjov i ett två och en halv timme långt samtal så blev den svenske statsministern också föremål för internationellt intresse och fick under onsdagen hålla både en svensk och en internationell presskonferens i högtidlig

Carlsson såg glad och nöjd ut då han träffade de svenska journalisterna på den svenska ambassaden och svarade på deras frågor i avspänd atmosfär. Den ryska synen på frågorna sade han sig inte kunna redogöra för.

Men på en punkt — frågan om ubåtskränkningarna — ansåg han sig kunna bryta mot "principen att inte referera sovjetiska ståndpunkter".

Respekt

— Man har uttalat en respekt för den svenska neutralitetspolitikens orubblighet. Jag har inte efterlyst en sådan ståndpunkt utan har bara noterat att man uttalar detta från sovjetisk sida. Det är ju en sådan respekt vi vill skapa genom vårt uppträdande i utrikespolitiken men också via

På den svenska listan fanns gränskränkningarna, familjeåterföreningsfallen, fallet Raoul Wallenberg och de sovjetiska judarnas svåra situation. Ryssarna i sin tur var intresserade av det svenska exportförbudet mot amerikansk högteknologi och utsikterna för en kärnvapenfri zon.

Gränskränkningar

Carlsson uttalade flera gånger att han för ryssarna hade förklarat att den svenska regeringens syn på de ryska gränskränkningarna ligger fast och orubblig. Man påpekade också att ytterligare ubåtskränkningar hade ägt rum efter de konstaterade sovjetiska, men att dessa inte kunnat nationalitetsbestämmas. Både i sitt middagstal och under samtalen framhöll Carlsson att Sverige stärker sitt ubåtsvärn för att skydda sig mot framtida kränkningar.

På en fråga om han har fått ett löfte om att kränkningarna ska upphöra sade Carlsson att hans förklaring att Sveriges "gränser är heliga och okränkbara" är ett budskap till alla nationer.

fråga i de svensk-sovjetiska kontakterna.

— Jag måste ha det förtroendet att jag kan driva frågorna så att vi når bästa tänkbara resultat, sade Carlsson och påpekade att sex fall med svensk anknytning hade fått en lycklig lösning under vintern.

— Jag framhöll att en lycklig lösning på dessa fall skulle få ett varmt mottagande av svenska folket.

Wallenberg

Om fallet Wallenberg, som har varit aktuellt under de 30 år Sverige och Sovjet haft regeringschefsutbyte, sade Carlsson att han ingående hade motiverat för ryssarna varför fallet ännu är aktuellt.

— Vi anser att Raoul Wallenberg alltjämt är i livet tills vi blir bevisade om motsatsen, sade Carlsson.

Wallenberg greps av ryssarna i samband med Budapests fall 1945.

Om det ryska missnöjet med förbudet mot östexport av amerikansk högteknologi framhöll

I dag publicerar Sovjets ledande glasnost-tidning Moscow News en artikel skriven av Sovjets Sverige-ambassadör Boris Pankin om Raoul Wallenberg och om sitt möte med Raoul Wallenbergs släktingar inför deras kommande Moskva-besök.

"Jag svarar flera gånger och utförligt på varje fråga. Mina resonemang går ut på att en död inte kan återuppväckas. Man kan endast än en gång lovprisa hans bragd, uttrycka känslor av medlidande och skuld gentemot hans folk och hans närmaste..."

Moscow News utkommer i dag med sin ryskspråkiga upplaga, om två dagar kommer den engelskspråkiga versionen med Pankins artikel. Här är den i svensk översättning.

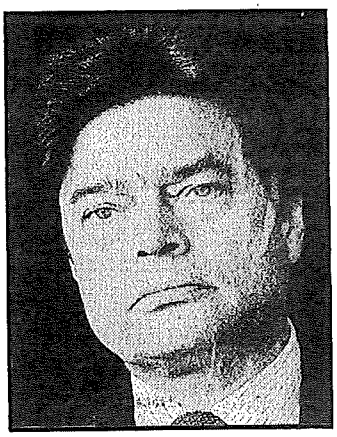

Boris Pankin skriver om Raoul Wallenberg

Med blandade känslor väntade jag på att representanter för Raoul Wallenberg-föreningen skulle komma till ambassaden på min inbjudan. Jag kunde också väl föreställa mig hur de kände det. Det är ju inte så ofta de haft tillfälle att besöka Marieberg, som Sovjetambassaden för sitt läges skull ofta i korthet kallas. De kunde alltså ana att de inte blivit kallade dit i onödan. Men vad kunde jag då säga till dem?

Säkerligen vet dock långt ifrån alla i vårt land vem denne Raoul Wallenberg var, samtidigt som varje barn i Sverige under efterkrigstiden säkert känner till hans namn ända sedan han började bli omnämnd. Liksom Raoul Wallenbergs själva liv är denna historia kort, men fylld av samma tragik som flera generationer Sovjetmedborgares tillvaro varit fylld av.

Det finns nu ingen möjlighet att utförligt berätta om hur detta kunde ske, men faktum kvarstår — i slutet av andra världskriget, några månader innan sovjetiska trupper befriade Budapest, kom en ung diplomat från det neutrala Sverige dit, en företrädare för en av detta lands mest kända och inflytelserika familjer.

Hans uppgift var att organisera räddningen av åtminstone en del av den ännu inte helt utrotade judiska befolkningen i den ungerska huvudstaden, de som ännu gick att rädda. Allt sattes in som över huvud taget kunde komma till nytta: pengar, auktoriteten i Sveriges neutrala status, familjens och internationella organisationers inflytande...

Det tvistas ännu om hur många människors liv som han då lyckades rädda, men alla är ense om att det även enligt de lägst hållna beräkningar rörde sig om minst tjugotusen, som han lyckades få ut från Ungern tack vara de "lejdebrev" den svenske diplomaten utfärdade.

Det sägs att han inväntade Sovjetarméns ankomst som en glädjande händelse och själv gav sig av för att presentera sig för segrarna. Och därefter — försvann han.

På det officiella Stockholms första förfrågningar svarade Moskva att Raoul Wallenberg var i livet, frisk och i säkert beskydd.

Därefter förklarades att han inte fanns på sovjetiskt territorium, och först 1957, som svar på dåvarande svenske statsministern Tage Erlanders enträgna hänvändelser till Nikita Chrustjev, meddelade man att man efter att grundligt ha rotat i arkiven dock hade hittat en del spår: en rapport från chefen för Lubjankafängelsets sanitetstjänst, Smolnov, till dåvarande statssäkerhetsministern Abakumov om att fången Wallenberg, som stod under särskild kontroll, hade dött i sin cell, förmodligen av hjärtinfarkt.

Anteckningar av samme Smolnov på samma rapport säger att kvarlevorna enligt Abakumovs instruktion hade kremerats utan obduktion. Detta hände i juli 1947.

Sådan är hela denna hemska historia, som i sin kusliga meningslöshet är typisk för den tiden. Man kan tycka: vad kan vara mer infernaliskt än denna sanning, vem har lust att tala så illa om sig själv? Men — vem tror dig om du en gång har ljugit? Svenskarna, i varje fall Wallenbergs närstående liksom de som officiellt sysslade med detta fall, trodde inte på det. En legend har uppstått om att han lever och fortfarande försmäktar i ett fängelse eller ett läger.

Tid efter annan utkommer publikationer, vilkas författare bedyrar att de sett Wallenberg även efter 1947 och rent av helt nyligen...

Händelseutvecklingen i vårt land efter april 1985 har i Sverige fött förhoppningar om att det skall komma fram några slags nya upplysningar om den berömde landsmannen. Vädjanden har kommit från den för länge sedan bildade föreningen till Michail Gorbatjov; Sveriges statsminister Ingvar Carlsson har två gånger, i Moskva och i Stockholm, talat med Nikolaj Ryzjkov om detta.

Om och om igen, men tyvärr utan resultat, har KGB:s arkiv undersökts. Och nu kommer medlemmar av Raoul Wallenberg-föreningen på min inbjudan till Sovjetambassaden. Per Ånger, som under dessa månader var tillsammans med Raoul i Budapest, hans halvsyster Nina Lagergren — jag minns vårt första möte på en mottagning i Kungliga slottet, hennes nervösa stämma, som skiftade tonläge, hennes förgråtna ansikte med de fina dragen: "Herr ambassadör, hjälp oss att rädda Raoul så kommer ni att gå till det svenska folkets historia..."

De väntar, de tror... Men vad kan jag säga dem? Jag har fått i uppdrag att inbjuda dem till Moskva för samtal med experter från KGB och utrikesministeriet, som kommer att visa dem allt vi har, nämligen just Smolnovs rapport i original...

De är både hänförda och besvikna. Det är första gången på fyrtiofyra år som de inbjuds till Moskva. Men är man där beredd att lyssna på dem eller kommer man där helt sonika att "sticka åt dem denna papperslapp från någon Smoltsov, troligast en förfalskning?!" Får de en möjlighet att träffa Gorbatjov?

Jag svarar flera gånger och utförligt på varje fråga. Mina resonemang går ut på att en död inte kan återuppväckas. Man kan endast än en gång lovprisa hans bragd, uttrycka känslor av medlidande och skuld gentemot hans folk och hans närmaste...

Vi är beredda att göra allt för att återställa och stärka det växande förtroendet mellan våra länder, förvandla "fallet" med sökandet efter Raoul Wallenberg till en hedersbetygelse över hans minne.

Mina gäster accepterade erbjudandet. De ämnar besöka Moskva under andra hälften av oktober i år...

BORIS PANKIN
Ambassadör

29/11. 88

Trots officiell inbjudan

Forskare nekas visum till Sovjet

Av MICKE JARESAND

För en vecka sedan skulle slavisten Magnus Ljunggren ha rest till Sovjet. Han är officiellt inbjuden av den sovjetiska vetenskapsakademin för att forska om den ryske sekelskiftesförfattaren Emilij Medtner. Men trots inbjudan har Ljunggren ännu inte beviljats något visum.

Sedan 1980 finns ett samarbetsavtal mellan den svenska Vitterhetsakademien och den sovjetiska vetenskapsakademin. Inom ramen för detta samarbete har svenska forskare vid ett flertal tillfällen besökt Sovjet.

Sovjetiska forskare har i motsvarande grad varit i Sverige och arbetat.

Magnus Ljunggren har vistats i Leningrad och Moskva i sammanlagt ett och ett halvt år i Svenska institutets regi. Han har bland annat gjort sig känd genom en doktorsavhandling om den ryske författaren Andrej Belyj.

Sedan 1985 är det dock stopp för besöken i Sovjet.

– Två gånger efter Gorbatjovs tillträde har jag fått avslag på mina visumansöknigar, säger Magnus Ljunggren. Samma sak har drabbat andra slavister som tidigare kunnat arbeta tillfälligt i Sovjet.

– Egentligen är det ganska absurt att det blivit svårare att få visum efter 1985. Andra personer som tidigare inte alls kom in i Sovjet kan nu åka dit utan större problem. Men av någon anledning gäller inte det för vissa slavister.

Ingen förklaring

Magnus Ljunggren vill ogärna spekulera över vad som kan ligga bakom svårigheten att få visum.

– Av ambassaden fick jag först veta att man var tvungen att vänta på den officiella inbjudan från vetenskapsakademin, säger han. När den så småningom förelåg hänvisade man till att sovjetiska UD meddelat att ambassaden var tvungen att avvakta med beviljandet av visum.

På Vitterhetsakademien är man lika förvånad som Magnus Ljunggren över det sovjetiska beteendet.

– Jag har försökt nå ambassadör Boris Pankin för en förklaring, säger Stig Strömholm, ordförande i akademin. Men det har inte gått.

Magnus Ljunggren är naturligtvis besviken över att hans visumansökan förhalas.

– Det tråkiga är ju att man också tappar kontakten med sina sovjetiska kolleger. Just nu händer väldigt mycket i Sovjet när det gäller forskning i sekelskifteslitteratur, och det vore mycket olyckligt att inte få tillfälle att delta i det arbetet, säger han. □

«20 Jahre Dissidenz»

Der Kampf gegen das Nonkonforme in der UdSSR

Erklärungen des Exil-Sowjetdissidenten Lubarsky

Der 51jährige sowjetische Astrophysiker *Cronid Lubarsky*, ehemaliger politischer Gefangener, der seit 1977 in der Bundesrepublik lebt, betreibt heute in München eine Sammelstelle für Informationen aus dem sowjetischen Untergrund. Sein Bulletin «News Brief», das zweimal monatlich auf russisch, englisch, japanisch und deutsch erscheint, enthält aktuelle und präzise Nachrichten über Aktivitäten der sowjetischen Opposition und über Repressionsmassnahmen der sowjetischen Behörden. In einem Gespräch zum Thema «20 Jahre Dissidenz in der Sowjetunion» weist er darauf hin, dass in den 70er Jahren, der Zeit des Höhepunktes des sowjetischen Dissidentenbewegung, die Behörden friedliche und offene Aktivitäten verschiedener Menschenrechtsgruppierungen bis zu einem gewissen Grade geduldet haben. Diese Zeiten sind indessen vorbei.

Die Zerschlagung der Aktivistengruppen

Der bekannte Sowjetdissident im Exil erinnert daran, dass die *Helsinki-Gruppen* in mehreren sowjetischen Republiken, deren Ziel die Überwachung der Einhaltung des Helsinki Abkommens in der Sowjetunion war, alle aufgelöst worden sind. Ihre Mitglieder sind entweder in Haft, in der Verbannung oder in der Emigration, und jene, die nach verbüsster Strafe wieder in der Freiheit sind, haben ihre Aktivitäten einstellen müssen. Das gleiche Los haben die Arbeitsgruppen zur Untersuchung des *Psychiatriemissbrauches* für politische Zwecke, das katholische Komitee zur Verteidigung der *Rechte der Gläubigen* in Litauen sowie der Kreis um die philosophisch-literarische Zeitschrift «Poiski» und die völlig zerschlagene *Friedensgruppe*, die sich um das Herstellen einer Vertrauensbasis zwischen den beiden Supermächten bemühte, erlitten.

Jene Mitglieder der Friedensgruppe, die Unterschriften für eine Petition über beidseitiges Abrüsten gesammelt hatten, sind wegen ihrer Aktivitäten unter Anklage gestellt worden, was nach Lubarsky ein typisches Beispiel für den wachsenden Zynismus sowjetischer Behörden ist, die keine vorgeschobenen Anklagen mehr brauchen und die Maske nun vollständig fallen lassen. In den 70er Jahren war es noch üblich, wenigstens nach aussen den Schein einer liberalen Rechtsprechung zu wahren. Das Niveau der Toleranz gegenüber abweichendem Verhalten sinkt dermassen, dass sogar Mitglieder von *apolitischen Gruppierungen* wie von Zirkeln Hare-Chrischna-Anhänger und Gruppen, die autogenes Training betreiben, jetzt mit Gefängnisstrafen belegt werden. Ferner lancieren die Behörden offene Kampagnen gegen nationale Gruppen in der Ukraine und in den baltischen Republiken. Laut Lubarsky ist auch ein Wiederaufleben antisemistischer Strömungen zu beobachten. Die Polizei dulde *antisemitistische Ausschreitungen* wie zum Beispiel Vandalenakte auf jüdischen Friedhöfen.

Verschärfte Strafrechtsbestimmungen

Seit dem 1. Oktober 1983 ist, wie berichtet, der Artikel 188-3 des Strafgesetzbuches der Russischen Föderativrepublik (RSFSR) in Kraft, der wegen «böswilliger Verletzung» der Gefängnis- und Lagerordnung, eine *Verlängerung von Haftstrafen* bis zu fünf Jahren ohne Gerichtsverfahren ermöglicht. Da nicht klar definiert wird, was unter diesem Tatbestand zu verstehen ist, wird der Gefängnis- und Lageradministration freie Hand gegeben, nach eigenem Gutdünken Strafen von unbequemen Gefangenen zu verlängern. Ein weiterer Schlag ist die neue Klausel zum Artikel 70 des Strafgesetzbuches der RSFSR, der seit dem 1. Februar vergangenen Jahres den Empfang «materieller Hilfe von ausländischen Organisationen» für Personen, die der antisowjetischen Agitation und Propaganda beschuldigt werden, zusätzlich unter Strafe stellt.

Die sowjetische Dissidentenbewegung verdankt ihr Entstehen vor zwanzig Jahren der moralischen Entscheidung einiger Intellektueller, die trotz Empfehlungen des Moskauer Schriftstellers und Literaturprofessors *Andrei Sinjawski*, der vor seiner Verhaftung im September 1965 seinen Freunden nahegelegt hatte, sich zum eigenen Schutz von ihm loszusagen, sich zu ihm offen bekannten. Als dann Sinjawski und *Juri Daniel* im aufsehenerregenden Prozess vom Februar 1966 wegen ihrer «antisowjetischen» Schriften zu mehrjährigen Lagerstrafen verurteilt wurden, waren schon feste Grundsteine der Dissidentenbewegung vorhanden.

Unter den jetzigen Bedingungen versiegt diese Kraft sichtlich. Die «Krankheit», die nach Ansicht Lubarskys nicht geheilt, sondern von der Oberfläche verscheucht wird, «frisst sich tiefer ins Gewebe der sowjetischen Gesellschaft und wird bald lebensbedrohliche Tumore hervorbringen». Nach Lubarskys Informationen ist eine Polarisierung des Untergrundes im Gange – es entstehe ein linker und ein rechter Extremismus. Sowohl die linken Gruppen, die sich mehr oder weniger auf der Ebene des *Eurokommunismus* bewegen, wie auch verschiedene *rechtsextreme Jugendgruppierungen* radikalisieren sich. Im Verlaufe der letzten zwei Jahre, haben demnach russische *Jungfaschisten* einige Demonstrationen in Moskau und in der Provinz veranstaltet. Faust, Marsch und die übliche internale Kraftsymbolik der Faschisten vermischten sich dabei mit russischen nationalen Elementen. Die Faschisten werden, so erklärt Lubarsky, von den Behörden zwar verfolgt, doch im Vergleich zu Menschenrechtskämpfern, illegalen Gewerkschaftern oder Nationalisten werden sie sanft angefasst.

Anzeichen allgemeiner Demoralisierung

Der Exildissident erklärt weiter, es gebe kaum einen Durchschnittsmoskauer, der von Jungfaschisten noch nicht gehört hätte. Die Informiertheit der Bevölkerung über das Vorhandensein russischer Faschisten sei für die Machthaber von Vorteil. In der jetzigen sowjetischen Gesellschaft höre man immer lautere Rufe nach einer starken Hand, die das Land vor «dem Abrutschen» retten könnte. Der Traum von einem *neuen Stalin* lebe wieder auf. Lubarsky bezeichnet die jetztige Zeit als eine lähmende *Übergangsperiode*, in der jeder begreife, dass etwas geschehen müsse, doch alle hätten Angst vor Umwälzungen, denn jede, auch durchaus positive Veränderung bedeute eine Erschütterung und bringe zunächst einmal Nachteile, die man nicht in Kauf nehmen möchte. Die russische *Intelligenz*, die sich in einer äussersten geistigen Erschlaffung befinde, sei ebenfalls vom täglichen Überlebenskampf so aufgezehrt, dass nicht mehr wie noch vor einigen Jahren über *politische Ereignisse* diskutiert werde, sondern darüber, wo begehrte Damenstiefel zu ergattern sein könnten. Wenn man mit heraushängender Zunge nach Fleisch und Käse hetzt, treten die Weltprobleme in den Hintergrund – kommentiert Lubarsky. Doch dies sei die Stille vor einem Gewitter, und Lubarsky sieht eine Analogie zu den 80er Jahren des 19. Jahrhunderts, als die Untergrundorganisation «Volkswille» nach dem Zerschlagen der friedlichen Opposition aus den 60er Jahren, als Reaktion auf verschärfte Verfolgungen seitens der zaristischen Regierung zu *Terrorakten* überging.

Aus dem heutigen sowjetischen Untergrund ertönen ähnliche *fanatische Stimmen* wie jene der vor 100 Jahren aktiven terroristischen Extremisten, wie die des damaligen Revolutionärs *Netschajew*, für den alle Mittel zum Sturz des Zarismus recht waren. Das heutige «Fangnetz» sei allerdings noch dichter gewoben als das zaristische seinerzeit; es sei viel schwieriger, durch seine Maschen hindurchzuschlüpfen. Das Wachstum der oppositionellen Gruppen werde jetzt viel früher unterbunden, und der heutige Untergrund verliere noch mehr als derjenige des letzten Jahrhunderts den *Kontakt mit der Bevölkerung*, meint Lubarsky. Im 19. Jahrhundert wurden die Aktivitäten der Opposition in der Öffentlichkeit lebhaft diskutiert und aufmerksam verfolgt. Die Prozesse gegen Revolutionäre waren offen und hatten eine starke Resonanz, vor allem in der Ober- und Mittelschicht. Über die Prozesse gegen heutige Oppositionelle wird der Sowjetbürger bloss mit zwei Zeilen auf der letzten Zeitungsseite informiert. Die heutigen Extremisten werden in die vollkommene *Isolation* gedrängt, in der eine unkontrollierte gefährliche Entwicklung vor sich geht, denn ein Dialog mit der Bevölkerung wird verunmöglicht.

Irena Brezna

Wallenbergs chef

De hemliga dokumenten kan förklara varför Raoul försvann

En av de stora frågorna i fallet Wallenberg är varför ryssarna grep honom. Vad misstänkte man honom för? Och på vilka grunder?

Aftonbladet kan i dag publicera tidigare okända dokument, som visar att Raoul Wallenbergs chef i Budapest, den svenska legationschefen Ivan Danielsson, påstods ha nazisympatier.

Strax innan Danielsson i oktober 1942 utnämndes till svenskt sändebud i Ungern hade han tvingats lämna Egypten där han förklarats icke önskvärd – en historiskt unik åtgärd mot en ambassadör för det neutrala Sverige.

För ryssarna – där underlydande blint förväntas lyda chefens order – måste det faktum att Danielsson, som fått lämna Egypten på grund av nazistsympatier, var chef över Raoul Wallenberg, som räddade judar, ha tett sig mycket förbryllande.

Tvingad lämna Kairo

De dokument som Aftonbladet idag kan publicera visar hur Sveriges sändebud i London på våren 1942, på uppdrag av den svenska regeringen, bad den brittiska regeringen om besked om varför Danielsson förklarats icke önskvärd i Kairo.

Britterna svarade den 20 april 1942 – **"Personligt och Konfidentiellt"**:

> *... att de informationer som nått oss säger att Ministern inte gjort någon hemlighet av det faktum att han väntade sig en axelmaktsseger och att han inte skulle ha någonting emot det; samt att han, dessutom, inte verkar hysa någon sympati för den nuvarande regimeni Egypten.*

Britterna uppgav att den brittiska regeringen inte officiellt hade någonting med ärendet att göra och därför inte kunde tala på den egyptiska regeringens vägnar.

Till Ungern – varför?

Och så var det – men bara officiellt. I praktiken styrde engelsmännen fortfarande Egypten vid denna tid.

Man kan därför utgå från att beslutet att förklara Ivan Danielsson icke önskvärd åtminstone godkänts av britterna.

Det intressanta är emellertid inte främst om Ivan Danielsson, avliden sedan många år, verkligen hade nazistsympatier.

Det intressanta är hur svenska UD strax efter den unika åtgärden av det brittiskkontrollerade Egypten kunde utnämna honom till sändebud i det Hitlerkontrollerade Ungern och hur man ytterligare knappt två år senare kunde sända den 31-årige Raoul Wallenberg, nyutnämnd diplomat, dit utan att först förflytta den kompromettterade Ivan Danielsson.

Raoul Wallenberg hann verka i ett halvår och rädda uppemot 100 000 judar undan Hitlers gasugnar.

Misstänkt spion

I januari 1945 trängde de ryska trupperna in i Budapest. Sista gången Wallenberg sågs i Budapest var den 17 januari då ett vittne såg honom tillsammans med två ryska soldater. Till vittnet sade Wallenberg: "Jag reser bort i ett par dagar, men jag vet inte om jag är gäst eller fånge."

Allt tyder på att ryssarna misstänkte honom för att vara spion.

Wallenbergs kolleger på den svenska beskickningen har berättat om hur de förhördes av ryssarna. De återkommande frågorna var: Vem var tyskarnas spionchef på den svenska legationen? Vad sysslade Wallenberg egentligen med?

Lars Berg, nära medarbetare till Wallenberg i Budapest, nyligen pensionerad som

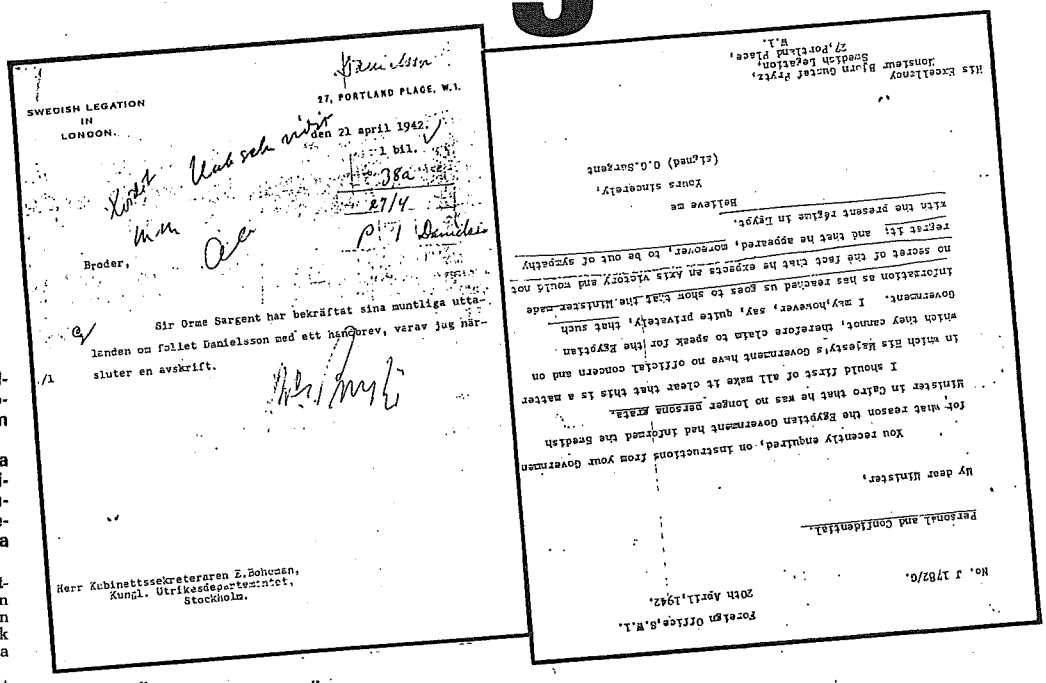

SWEDISH LEGATION IN LONDON.

27, PORTLAND PLACE, W.1.

den 21 april 1942.

1 bil.

Broder,

Sir Orme Sargent har bekräftat sina muntliga uttalanden om fallet Danielsson med ett handbrev, varav jag närsluter en avskrift.

Herr Kubinettssekreteraren E.Bohman,
Kungl. Utrikesdepartementet,
Stockholm.

Foreign Office,S.W.1.
20th April,1942.

No. J 1782/G.

Personal and Confidential.

My dear Minister,

You recently enquired on instructions from your Government for what reason the Egyptian Government had informed the Swedish Minister in Cairo that he was no longer persona grata.

I should first of all make it clear that this is a matter in which His Majesty's Government had no official concern and on which they cannot, therefore claim to speak for the Egyptian Government. I may,however, say, quite privately, that such information as has reached us does to show that the Minister made no secret of the fact that he expected an Axis victory and could not regret it and that he appeared, moreover, to be out of sympathy with the present regime in Egypt.

Believe me

Yours sincerely,

(signed) O.G.Sargent

His Excellency Bjorn Gustaf Prytz,
Swedish Legation,
27,Portland Place,
W.1.

DEN OKÄNDA BREVVÄXLINGEN som visar varför Sveriges sändebud i Kairo, Ivan Danielsson, 1942 tvingades lämna Egypten. Den brittiska regeringen förklarade att Danielsson sympatiserade med axelmakterna. Strax efteråt förflyttades han till Ungern.

Raoul Wallenberg (till höger) tillsammans med sin stab på svenska legationen i Budapest. Foto: REPORTAGEBILD

Tillbaka till dödskenneln

Tibetanska terriertiken Fille, 8 år, med sitt livs första valp, Jackie, knappt en månad. Den 22 september tvingades polisen göra en razzia på den kennel där hundarna hölls. Nu ska de återvända. Foto: PETER KNOPP

25 av de toviga, magra tibetanska terrierna som polisen tog hand om på Ekerö i slutet av september får åka tillbaka till kenneln. Plus valpen Jackie, knappt en månad gammal, som föddes under den dramatiska natten.

Det beslöt miljö- och hälsovårdsnämnden på Ekerö. Men fyra av de nio ledamöterna var emot.

Kvinnan som äger hundarna är åtalad, misstänkt för djurplågeri.

Den kvinnliga uppfödaren och hennes man får tillstånd för 25 hundar över sex månaders ålder, säger Tor Hedman, chef för miljö- och hälsovårdsnämnden. Nämnden tog särskilt ställning till att vanvård inte har förekommit tidigare.

Hundarna ska dock veterinärbesiktigas en gång i månaden. Vidare får en del av anläggningen som gränsar mot kringboende inte användas. Grannarna har under årens lopp flera gånger anmält innehavaren för sanitär olägenhet, hundarna har skällt.

– Jag är glad över att få hem hundarna men ändå förtvivlad, säger den kvinnliga uppfödaren.

– Jag måste i första hand ta hem de äldre hundarna som är från åtta år och uppåt. De kan inte omplaceras i nya hem. Jag älskar dem samtliga och hur jag ska kunna välja den ena före den andra det vet jag inte om jag orkar.

På Svenska hundskyddsföreningens hundstall i Lilljansskogen i Stockholm finns nu 33 tikar och 14 hannar. Eftersom flera av tikarna löpte när polisen tog hand om dem skedde tjuvparningar. Så valpar kan väntas inom en snar framtid.

Kim Erlandson

utpekad som nazist

Sveriges generalkonsul i Rio de Janeiro, har i sin bok "Vad hände i Budapest" från 1948 (nyutgiven 1983 med övertiteln "Boken som försvann") beskrivit ryssarnas målmedvetna misstänksamhet:

"Till en början attackerade man inte legationen direkt utan nöjde sig med att arrestera den ene efter den andre av beskickningens före detta anställda. Särskilt talrika var ryssarnas häktningar bland B-avdelningens och Wallenbergs personal. De flesta av dessa oskyldiga människor blev släppta efter någon tid, medan andra däremot aldrig kom tillbaka---

Mest misstänkt syntes Wallenberg vara. För ryssarna med deras uppfatt- eller rättare sagt brist på uppfatt- om humanitära problem, var det fullständigt otänkbart, att den svenske Wallenberg kommit ned till Budapest för att söka rädda ungerska judar. Han måste ha kommit i något annat uppdrag."

Men Lars Berg slår fast:

Den, som sett Raoul arbeta dygnet runt vecka efter vecka, visste att Wallenberg inte haft en minut ledig för något eventuellt spionuppdrag.

Men det hände, vilket jag tidigare skrivit om i Aftonbladet, fler märkligheter på den svenska beskickningen i Budapest vid denna tid än att Raoul Wallenberg, som hade som enda uppgift att rädda judar, fick en chef som just anklagats för nazistsympatier.

Historien om greve **Michael Tolstoy-Kutusov**, som anställdes på beskickningen och som – då ryssarna intagit staden – plötsligt blev chef för den ryska hemliga polisens avdelning för utlänningskontroll, är en annan.

Att Tolstoy var rysk spion slogs fast av kabinettsekreteraren **Arne S Lundberg** 1955, sedan Sverige fått uppgifter bland annat från den irländska säkerhetstjänsten:

Att Tolstoy i svensk tjänst arbetade som rysk agent är övervägande sannolikt, eftersom han omedelbart efter ryssarnas intåg i Budapest blev betrodd funktionär.

Utpressning mot UD

fanns fler agenter på den svenska be- ningen.

Häpnadsväckande är hur en annan ryss, som Ivan Danielsson anställde och försåg med identitetshandlingar som gjorde honom till norrman vid namn Hanry Thomsen, efter kriget övade utpressning mot UD i Stockholm.

"Får jag inte en stor summa pengar så g till pressen och berättar om det spio- som jag, när jag arbetade på den svenska legationen bedrev mot ryssarna!" hotade Thomsen.

UD gav honom 25 000 kronor.

Den troligaste förklaringen till att Raoul Wallenberg tilläts försvinna in i ryska fängelser är att knappast några kunde medverka till att ge de misstänksamma ryssarna snabba besked om hans oskuld – utan att själva drabbas.

Anders Hasselbohm

Ivan Danielsson utnämndes till svenskt sändebud i Ungern i oktober 1942. Strax innan hade han tvingats lämna Egypten där han förklarats icke önskvärd. Den brittiska regeringen förklarade i ett tidigare okänt dokument att Danielsson "väntade sig en axelmaktsseger och att han inte skulle ha någonting emot det." Ivan Danielsson var Raoul Wallenbergs chef. Foto: PRESSENS BILD

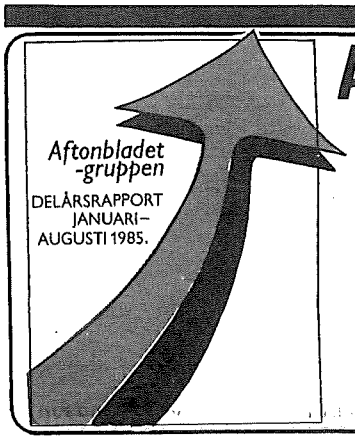

Aftonbladets ekonomi på väg uppåt

Inte bara upplagan har vänt för Aftonbladet. Ekonomin håller också på att göra det.

Trots en förlust på 8 miljoner hittills i år är förlusten bara hälften av den budgeterade.

– Redan nästa år kan vi gå med vinst, säger Aftonbladets ekonomidirektör Torvald Bolin.

Aftonbladet lägger i dag fram sin delårsrapport för årets åtta första månader.

Det är en glädjande läsning för tidningens direktion.

Rapporten visar visserligen en förlust på 8,1 miljoner, men den budgeterade var nästan dubbelt så hög – 15,5 miljoner.

– Det här är verkligen roligt, säger Torvald Bolin. Förra året var vår förlust 24 miljoner för samma tid. Vi har alltså gjort en resultatförbättring på 16 miljoner.

– Och trots att vi fortfarande går med förlust så har det vänt för oss. Resultatförbättringen har fortsatt och det är inte uteslutet att verksamheten till och med går med plus nästa år.

Vad beror det då på att trenden äntligen vänt för Aftonbladet efter sex tunga förlustår?

Torvald Bolin:

– Utvecklingen på annonssidan har varit gynnsam. Tidningen har byggt upp en ny annonsorganisation, och för första gången på mycket länge har annonsvolymen ökat – med 4 procent.

– En annan orsak är att vi fortsatt minska personalen – från 709 till 680.

– Men viktigast av allt är att upplagan ökat.

Medelnettoupplagan ligger på 353 000 exemplar, en ökning sedan förra året med 20 000, och ökningen accelererar månad för månad.

På alla sätt går det alltså bra för Aftonbladet – något som också läsarna kunnat märka. Bland annat satsningen på Plussidorna måndag, tisdag, onsdag och lördag gör att Aftonbladet i dag i genomsnitt är mellan tre och fyra sidor tjockare än förra året.

– Och vi räknar med nya redaktionella satsningar, säger Torvald Bolin.

Lars Ohlson

Läkare mötte Wallenberg 19(

En sovjetisk vetenskapsmans minnesanteckningar styrker uppgiften att Raoul Wallenberg levde 1961, fyra år sedan Sovjet dödförklarat honom. Det säger till SvD författaren Kenne Fant, som i sju år har arbetat på en nu färdig dokumentärroman om Wallenberg.

Fant har bland annat intervjuat 63 sovjetiska dissidenter och säger att två av varandra oberoende källor hänvisat till professor Aleksander Mjasnikovs efterlämnade anteckningar. En kopia av dessa memoarer kan ha smugglats till väst.

Mentalsjukhus

Enligt uppgiftslämnarna bekräftar Mjasnikov att han under ett samtal på tyska i Moskva i januari 1961 hade sagt till sin svenska kollega, professor Nanna Svartz, att Raoul Wallenberg befann sig på ett mentalsjukhus och att han själv hade vårdat svensken för hjärtbesvär. En av sagesmännen har citerat direkt ur Mjasnikovs anteckningar.

Mjasnikov skriver, enligt samma källor, att han av dåvarande kastar nytt ljus över ett av de viktigaste och mest kontroversiella vittnesmålen om Raoul Wallenberg. Erlander och de flesta inblandade på svensk sida satte omedelbart stor tilltro till Nanna Svartz referat av samtalet i Moskva med Mjasnikov, men Chrusjtjovs raseri och en obruten rad av dementier tycktes efter hand minska värdet av det sagda.

Utsmugglad kopia

– Jag vet nu exakt i vilket hus och i vilken våning Mjasnikovs anteckningar fanns vid ett visst bestämt tillfälle, säger Fant. Jag har till och med telefonnumret till bostaden i fråga.

– Mina sagesmän har också förklarat sig övertygade om att en kopia har smugglats ut ur Sovjetunionen och givit mig anvisningar i vilken riktning efterforskningar bör inledas.

Om ett dokument av Mjasnikovs hand med det påstådda innehållet kunde återfinnas skulle det vara ytterst besvärande för Sovjet. Det skulle vara ett av de starkaste indicierna hittills för att ryssarna har ljugit när de sedan 1957 hävdat att Wallenberg avled av hjärtinfarkt i ett Moskvafängelse sommaren 1947.

Talade felfri tyska

I den svenska granskningen har inte bara Mjasnikovs utan även

För första gången publiceras här en bild av professor Nanna Svartz, läng Aleksander Mjasnikov, längst t h, tillsammans. Fotot är taget på en läka 1956.

under strecket

RAOUL WALLENBERG OCH SOVJET

Ryssarna vidhåller att Raoul Wallenberg är död, att han avled vid 35 års ålder, men säger samtidigt att det är ett allmänt intresse att få veta vad som verkligen hänt honom. Vore han i livet skulle han omedelbart friges, heter det nu i dessa "glasnost"-tider.

Av KENNE FANT

I ETT TASS-meddelande nyligen kunde man till allmän överraskning notera ett nytt tonfall beträffande Raoul Wallenberg. Ryssarna vidhåller visserligen att vår landsman vid 35 års ålder skulle ha avlidit av hjärtinfarkt, men man uttrycker förståelse för det lidande som anförvanterna åsamkats samt att det är ett allmänt intresse att få veta vad som verkligen hänt honom. Man går till och med ett steg längre och förklarar att "det skulle vara bra om ryktena att han alltjämt lever skulle visa sig vara sannfärdiga".

På ryskt håll förefaller man nu vara besviken över att massmedierna inte vidarebefordrat dessa uttalanden till den svenska allmänheten. Tass Stockholmskorrespondent Nikolai Vukolov hävdar att svenska medier avsiktligt nonchalerat den ryska attitydförändringen, informationen har inte varit "opartisk". I själva verket, framhåller Vukolov, är det sovjetiska folket ingalunda likgiltigt för Raoul Wallenbergs öde. Enligt honom har man emellertid i svenska tidningar kunnat läsa att "de ryska myndigheterna inte önskar se Wallenberg fri". Så är ju inte alls fallet, försäkrar Vukolov. Vore han i livet skulle han omedelbart friges.

DETTA UTTALANDE erinrar om en episod som inträffade i samband med den sovjetiske regeringschefen Nikita Chrusjtjovs besök i Sverige 1964. På Harpsunds gräsmatta, där man spelade krocket, försäkrade Chrusjtjov utrikesminister Torsten Nilsson att "det förstår ni väl att om jag, som så hårt kritiserade Stalin under den 21:a partikongressen, kunde servera Wallenberg på ett silverfat, så skulle jag göra det. Men det kan jag inte därför att han alltså är död."

I detta sammanhang bör erinras om att det var just Chrusjtjov som tvingade den ryske vetenskapsmannen Alexander Mjasnikov att ta tillbaka vad han låtit undslippa sig om Wallenberg under ett samtal med professor Nanna Svartz i januari 1961. I de mest bryska ordalag beordrades Mjasnikov av Chrusjtjov att skylla på språksvårigheter: allmänheten måste bibringas intrycket att den svenska professorn totalt missförstått sin ryske kollega. Denne skulle mot bättre vetande försäkra att han inte ens hört talas om Wallenberg, än mindre att han skulle ha befunnit sig på ett "Mentalkrankenhaus" och där behandlats av Mjasnikov för hjärtbesvär. Dessa uppgifter återfinns i den ryske vetenskapsmannens efterlämnade minnesanteckningar enligt vad såväl ett förstahandsvittne som ett andrahandsdito meddelat mig.

"För mig är i hela Raoul Wallenberg-fallet det enda tillförlitliga vittnet professor Nanna Svartz. Den ryske forskaren Alexander Mjasnikov, som senare tog tillbaka sina uppgifter, blev naturligtvis tvingad till det av sin regering." Den som givit uttryck för denna uppfattning är Sveriges minister i Moskva 1945–46 Staffan Söderblom.

Nanna Svartz vittnesmål har emellertid av många uppfattats som mindre tillförlitligt. Eller i varje fall osäkert. Bara i år har i snabb följd tre skrifter sett dagens ljus som har det gemensamt att de inte tar professor Svartz uppgifter på det allvar de förtjänar. Detta gäller alltså UD:s i och för sig mycket läsvärda broschyr om Raoul Wallenberg, vidare universitetslektor Rolf Karlboms vetenskapliga analys, som emellertid avfärdar Nanna Svartz viktiga vittnesbörd med knappa 23 rader, samt ambassadör Rune Nyströms sekretessbelagda utvärdering av fallet. På grund av den senares hemligstämpel är det dock osäkert vad som exakt står där om det svartzka vittnesmålet.

FÖR DRYGT TJUGO år sedan kom en annan bok ut som med källkritiska metoder sökte leda i bevis att man kunde bortse från Nanna Svartz vittnesmål, nämligen forskarparet Elsa och Hans Villius "Fallet Raoul Wallenberg". Den skriften kan än i dag rekommenderas den intresserade även om författarna kommit till en slutsats beträffande professor Svartz vittnesmål som är diametralt motsatt min egen. Boken är nämligen lärorik och makarna Villius driver sina teser med en sådan sinnrik elegans att i varje fall jag under många år var övertygad om att de hade rätt, när de gjorde den ryska försäkran om Raoul Wallenbergs förmenta bortgång till sin. I deras ögon var Nanna Svartz vittnesmål säkert avgivet i god tro men på grund av klena kunskaper i tyska hade professor Svartz totalt missförstått Mjasnikov. Sedan en västtysk akademikerkollega till professor Svartz intygat att hon talade "en praktiskt taget felfri tyska" lär det inte längre gå att hävda detta.

Det gör säkert makarna Villius inte heller numera. Om jag emellertid förstått dem rätt anser de alltjämt att Mjasnikovs ordval "Mentalkrankenhaus" utdömer hela konversationen mellan honom och den svenska kollegan, ty det visar att i varje fall Mjasnikov inte behärskade tyska. Hans Villius har åberopat ryska språkexperter som förklarat att en tysktalande ryss aldrig skulle uttrycka sig så. Det heter nämligen "Irrenhaus" och ordet "mental" finns inte i någon rysk ordbok. Gynnsamma omständigheter gör det möjligt att bemöta detta resonemang med Nanna Svartz egna ord: "Vad beträffar uttryck som motsvarar mentalsjukhus och mentalsjukdom kan omnämnas att i en nyligen utkommen bok används ordet mentelskaja på tal om mentalsjukdom. För min sagesman" (Mjasnikov alltså, KF:s anmärkning) "som flera gånger besökt USA utgör dessa begrepp standardbeteckningar. Det låg förvisso ingenting märkvärdigt i att för honom använda ett anglofierat uttryck som 'Mentalkrankenhaus'. Under vårt två timmar långa, rent vetenskapliga på tyska förda diskussion begagnade vi båda flera gånger termen 'mental' på tal om mentala rubbningar vid åldersförändringar i hjärnan."

Raoul Wallenberg – "det skulle vara bra om ryktena att han alltjämt lever skulle visa sig vara sannfärdiga".

JAG UTGÅR IFRÅN att framstående forskare som makarna Villius accepterar det västtyska intyget om Nanna Svartz tyska men att de beträffande Mjasnikovs kunskaper i samma språk alltjämt hävdar att han knappt kunde ett ord. Sannolikt kommer de att åberopa ambassadör Gunnar Jarring som betecknat Mjasnikovs tyska språkkunskaper som närmast obefintliga. Jarring, som ju är en av svensk diplomatis främsta och mest skarpsynta företrädare, lär för övrigt även ha utdömt Nanna Svartz tyska. Detta har förefallit mig i så hög grad konfunderande att det synts angeläget att finna en förklaring. Jag har varit i kontakt med några kolleger till ambassadör Jarring. De förklarar samstämmigt att de förutom just Jarring och makarna Villius inte känner någon som hävdat annat än att Nanna Svartz talade tyska utan några som helst svårigheter. Man finner detta för övrigt självklart med tanke på den generation hon tillhörde. Under tiden före 1939 var ju tyskan det oftast förekommande föredrags- och samtalsspråket på de många kongresser som såväl professor Svartz som kollegan Mjasnikov bevistade.

Icke förty har ambassadör Jarring hävdat att Nanna Svartz endast talade en "rudimentär" tyska. En kollega menar att en förklaring kan vara den eminente språkmannens krav på perfektionism. En annan kan vara Jarrings hållning till Raoul Wallenberg-ärendet i dess helhet. Den tog sig bl a uttryck i en skeptisk inställning till Nanna Svartz som vittne.

Till en kollega lär Jarring ha sagt att han betvivlade att Mjasnikov ens kände till att ryskans "da" motsvarade tyskans "ja". Det var det intryck Jarring fått vid den s k konfrontationen 1965 mellan Mjasnikov och Nanna Svartz. Man frågar sig hur ambassadör Jarring kunnat bibringas en sådan uppfattning med tanke på att den ryske vetenskapsmannen så ofta utomlands – bl a i Stockholm – höll föredrag på tyska och utan svårighet besvarade improviserade frågor på samma språk.

FÖR ATT FINNA en rimlig förklaring torde man behöva erinra om den dåvarande utrikesledningens syn på Raoul Waller fallet. Dels vägrade utrikesm ter Undén i det längsta tro stormakt som Sovjetunionen ficiella handlingar kunde far osanning, dels kunde han i med andra svenska utrikesm rar inte bortse från det fakt Sverige ligger nära den sta diktaturen i mänsklighetens ria. Man föreställer sig att strävan att bevara ett go hållande till Sovjet som k färga av sig på både Undé Jarrings syn på fallet Raou lenberg. Det torde vara förl en till deras beredvilligl hellre sätta tilltro till officie ka noter än till vittnesmåle karsk och sällsport int kvinnlig professor från d landet.

För varje år som gått blivit svårare att lyssna till tade ryska förklaringarna Wallenberg-fallet. Inför or ringer i ens öron de gar ningsorden: "Qui s'excuse se." Först uppgav man "omhändertagit" den ti nade svenske legationss ren, sedan förnekade kännedom om honom. Va ändrade sig på nytt och fö att han avlidit i ett fä Moskva.

Kenne Fa

Kenne Fant är författa senaste dokumentärromi rikesministern".

SvI

KENNE FANT

Sex års forskning grunden för hans bok om Raoul Wallenberg.

I en liten by i Cornwall sitter den flitige Kenne Fant och bearbetar sina fakta om Raoul Wallenberg, mödosamt insamlade runt Europa. Ännu återstår ett halvårs arbete i USA – 1988 kommer boken.

Envishet, skrev han i Veckojournalens Självporträttserie som sitt mest dominerande drag. Och ett största fel? besvarade han med "Min envishet". Nu har Kenne Fant i sex år arbetat på ett bokprojekt – vid sidan av de sex böcker han skrivit! – och fått ihop 1 430 hårdstoppade researchkuvert om Raoul Wallenberg. Sverige, Frankrike, England är dammsuget på bakgrundsmaterial, nu återstår ett halvår i USA för de sista intervjuerna med tidigare Sovjetinterner och -dissidenter, och kring årsskiftet ska boken ligga klar. Titeln är kortast tänkbara: "R".

– **Jag har skrivit igenom den en gång och väntar nu på kompletterande vittnesmål om vissa hittills okända sakförhållanden,** mer vill jag inte säga. Allt beträffande Raoul Wallenberg är extremt ömtåligt. Fallet vädjar till största möjliga ansvarskänsla och samvete, själv har jag aldrig varit med om något liknande. Det är ett spel med höga insatser. – Nej, jag vill i dag inte besvara frågan om jag tror Wallenberg lever. Men jag är övertygad om att jag kommer att ha en helt bestämd uppfattning.

S:t Ives i Cornwall heter byn där han fyller i historiens luckor, en Agatha Christieidyll vid världens ände där lokala Tant Brun, Tant Grön och Tant Gredelin bjuder på hembakt i sin lilla garden bakom huset. Här skriver Kenne Fant tio timmar om dagen, också lör- och söndagar. Resten av tiden tillhör Janine, fransyskan som för 37 år sedan mötte honom som en fattig parisstudent. Själv läser hon lika länge som han skriver, ännu skönt yrkesmärkt av sin karriär som kosmetolog och en av Stockholms vackraste premiärprydnader.

– Varje ålder har sin charm, säger Kenne Fant om tiden som SF-chef, liksom varje yrke har det. Den tid man lever i är alltid den bästa. Hit kom vi för att få den tystnad som skrivandet krävde.

Den som flyttar till England enbart av skatteskäl ska veta att han därmed avstår från ett av världens bästa sociala skyddsnät och att boende- och matkostnaderna blivit orimligt upptrissade. Men jag skulle önska att alla fick några vandringsår i Europa. Det positiva överväger på långt håll: I själ och hjärta har vi inte lämnat Sverige, och vi är nog tillbaka om något år. Vi talar svenska tillsammans, våra vänner är svenska och jag lever mer i det svenska än då jag bodde hemma, när jag nu skriver dessa dokumentärromaner. Säger Kenne Fant, man ser cirklarna slutas som en hel olympiadsymbol.

Han ville länge bli diplomat och hann en halv jur kand innan farsarvet tog slut. Nu skriver han om diplomater, senast den uppmärksammade "Utrikesministern", om Christian Günther.

Skriva har han velat minst lika länge, ända sedan Kreugerkraschens nedslag fick en gäst att tappa sitt grogglas på mattan framför gossens fötter. Det måste ju få ett utlopp. Fast först blev han skådespelare, den mest generade Dramaten ställt på en scen. "Amatörer . . ." väste Inga Tidblad när han i älskogsivern stötte hennes näsa i blod.

Vid filmen gjorde han sig bättre, den evige förföraren i skinnväst och skärmmössa, som slöt flickor i famnen från fällbänk till höskulle. 21 i samma film var rekordet, sen bestämde han sig för att regissera. Först på filmduken, tills han fann verkligheten lättare att realisera och blev chef för Svensk Filmindustri. Med lysande framgångar både konstnärligt och ekonomiskt under 16 av de 17 åren, det var den tid SF kallades för ägarnas glädjeflicka. En prognosmiss på 8 miljoner sista året gav hennes beskyddare möjligen lite skamfilat rykte som affärsman – men då var Kenne Fant redan långt ute i nästa cirkelslutning.

Efter boken om Kreugerkraschen har han sedan 1980 varit författare på heltid med dokumenttärromanen som nisch.

– Det är ett slags collage av fakta, synpunkter och citat. Vad jag vill nå är en högre form av sanning. När man skriver om andra skriver man också om sig själv. Också Raoul Wallenberg berör mig. Han är ju född 1912, 11 år före mig. Jag känner igen mig i Stockholmsmiljön, i kontakter, i personlig bakgrund.

Det finns över 20 böcker om RW:s öde. Denna bok ska inte minst handla om tiden efter försvinnandet den 17 januari 1945. **Det var RW:s mor Maj von Dardel som satte honom på spåren när hon först kontaktade honom om ordförandeskapet i en planerad RW-förening.**

– De flesta har nog vaga föreställningar om politiska frågor i Sovjet och vad som sker med personer som anses obekvämа. Den konciliante Gorbatjov har knappast åstadkommit någon ändring. Men man bör inte dra alla ryssar över en kam, lika litet som det kan sägas att alla tyskar ligger bakom Förintelsen. Jag måste hålla huvudet kallt. Inte skapa föreställningen att alla ryssar som inte flytt är förhatliga, inte ge näring åt något hänsynslöst rysshat. Men man har rätt att brännmärka och försöka avslöja de konsekventa försöken att förklara Raoul Wallenberg för en "icke-person". O

Maud Wester

D/ Wallenberg, Raoul

AFTONBLADET
Torsdag 25 augusti 1988

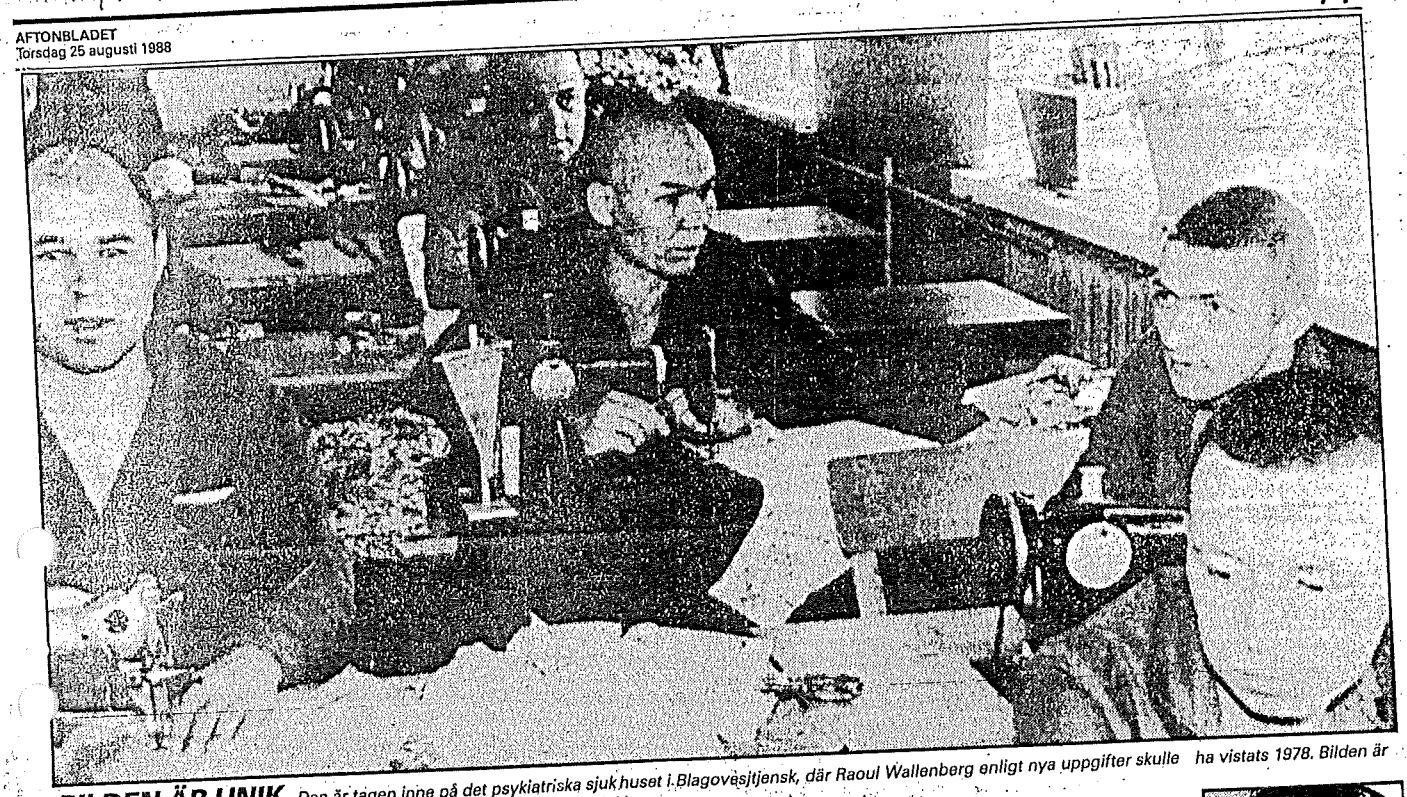

BILDEN ÄR UNIK. *Den är tagen inne på det psykiatriska sjukhuset i Blagovesjtjensk, där Raoul Wallenberg enligt nya uppgifter skulle ha vistats 1978. Bilden är den första som smugglats ut till väst inifrån ett sovjetiskt psykiatriskt sjukhus.*

Här på mental-sjukhuset fanns Raoul Wallenberg

Raoul Wallenberg.

Kenne Fant: Jag har bevis för att han levde för två år sedan

Författaren Kenne Fant hotades flera gånger under arbetet med sin nya bok om Raoul Wallenberg.

Han stoppades på gatan av okända män i USA och fick ta emot mystiska telefonsamtal.

– Jag upplevde det hela som mycket obehagligt och besvärande, säger han.

Till den grad att han brände elva kollegieblock med adresser, telefonnummer och intervjuer med sovjetiska dissidenter.

Efter sex år av grävande, resor och intervjuer är Kenne Fant övertygad om att Raoul Wallenberg, svensken som räddade judar i Budapest vid andra världskrigets slut, var i livet så sent som 1986.

Kenne Fant har hittat flera nya vittnen med uppgifter som kan leda till svaret på gåtan om vad som egentligen hände Wallenberg, som försvann i Budapest efter krigsslutet.

Det viktigaste vittnet är Victor Davidov som Fant träffat i USA. Davidov satt 1980–83 på det psykiatriska sjukhuset i Blagovesjtjensk, enligt Amnesty ett topphemligt område i östra Sibirien, nära gränsen till Kina.

– Davidov berättade att man på sjukhuset pratade om den "kutryggige svensken" som funnits där från februari 1978 till augusti samma år, säger Kenne Fant.

Han tror att lösningen på gåtan Raoul Wallenberg finns i Blagovesjtjensk och att den som kan ge svaren är chefen för anstalten, överstelöjtnant Ludmilla Butenkova.

– Jag vet inte om hon fortfarande är chef men hon var det 1978 och 1986.

Vårdades för förfrusen fot

1986 sågs Wallenberg på sjukhusavdelningen i fånglägret i samma stad. Den 22 december vårdades han för en förfrusen högerfot.

Uppgifterna kommer från en anonym sovjetisk dissident Kenne Fant intervjuat i USA. Källan såg inte Wallenberg själv men har fått uppgifterna från en trovärdig person som vistades i fånglägret vid tidpunkten och kände till "svensken som räddat judar i Budapest".

– Fortfarande är Raoul Wallenberg-affären så känslig för ryssarna att jag inte vågar lämna ut några namn, säger Kenne Fant. Min källa har en 89-årig far i Sovjetunionen och är orolig att något ska hända honom.

Hur brännande frågan är fick Kenne Fant själv erfara under sina efterforskningar i USA.

– Det kom egendomliga samtal till vår bostad och jag blev stoppad på gatan av okända män som undrade varför jag höll på och forskade efter den försvunne svensken, berättar han. Det kändes mycket olustigt. Jag är säker på att det var KGB-agenter, kanske också CIA.

Under sina efterforskningar har Kenne Fant hela tiden haft nära kontakt med svenska UD. De nya uppgifterna innebär troligen att den svenska regeringen ännu en gång tar upp fallet Raoul Wallenberg med Sovjetunionen.

Hittills har de sovjetiska myndigheterna på varje svensk förfrågan svarat att Raoul Wallenberg dog 1947 i Lubjankafängelset i Moskva.

Kenne Fant har hittat en utmärkt reträttväg för de sovjetiska myndigheterna. Enligt honom förstördes Raoul Wallenbergs akt av Viktor Abakumov, minister för statssäkerheten på 50-talet.

– Jag tror de sovjetiska ledarna handlat i god tro när de sagt att Wallenberg dog 1947, säger Kenne Fant. De har helt enkelt inte kunnat spåra honom.

Wolfgang Hansson

I sin nya dokumentärroman "R" publicerar Kenne Fant nya uppgifter som tyder på att Raoul Wallenberg var vid liv i december 1986. Han anger också var Wallenberg hölls fängslad.
Foto: BO SCHREIBER

Här är uppgiften om den förfrusna högerfoten.
Kåre Kaus

Kulturchef: Ingmar Björkstén, tel. 13 51 83
Redaktionssekreterare: Lars-Erik Selin, tel. 13 56 16

måltavlan

Av KENNE FANT

TF, UD och Raoul Wallenberg

OM FÅ GESTALTER i historien kan sägas att de förblivit en förebild. Det är emellertid fallet med Raoul Wallenberg.

Minnet av hans gärning måste hållas levande. Inte minst därför att man på sina håll förefaller inte vilja bli störd med erinringar om vad han uträttat och om spekulationer att han alltjämt kan vara i livet. Anledningen är uppenbar: man skäms. Mer nitisk än i sak kunnig störtar man fram och täpper till mun på den som har annan uppfattning än den inofficiella ståndpunkten att Raoul Wallenberg är död. Att han som ryssarna hävdar dog natten till den 17 juli 1947.

I nazisternas segerrika Berlin menade Sveriges sändebud Arvid Richert att det enda små neutrala stater vid det tillfället kunde göra var "att hålla tyst, vara sega och hoppas på framtiden". I dag 1988 får vare sig ubåtsincidenter eller Raoul Wallenberg-fallet tillåtas att störa landets relationer till en annan mäktig granne, Sovjetunionen. Det är inte förenligt med god medborgaranda att antyda att den man som under kriget utförde en befriande handling i mänsklighetens namn kanske inte dog 1947 utan alltjämt lever.

EFTER STATSMINISTER Ingvar Carlssons Moskvabesök i april 1986 förklarade ambassadör Boris Pankin att Sovjetunionen ansåg att frågan om Raoul Wallenberg var utagerad. Den svenska regeringen vägrade att ta den sovjetiska regeringens svar för gott utan gjorde klart att man ämnade driva frågan vidare. Kabinettssekreterare Pierre Schori menade för sin del att fler vittnen måste höras.

För drygt ett år sedan gav UD genom departementsrådet Peter Osvald undertecknad i uppdrag att söka förmå någon eller några av mina uppgiftslämnare att träffa en representant för den svenska regeringen. Då jag tyckte mig behöva en garanti om anonymitetsskydd för mina vittnen skrev jag till dåvarande justitieministern Sten Wickbom. Med ett officiellt svenskt aktstycke i handen trodde jag att mitt uppdrag skulle vara lättare att genomföra.

Herr Wickboms svar var utarbetat med stor omsorg. Då det torde ha ett principiellt intresse citeras här tre avsnitt: "Var och en som lämnar uppgifter för offentliggörande i tryckt skrift har enligt tryckfrihetsförordningen (TF) rätt att förbli anonym. Den som tagit befattning med tillkomsten eller utgivningen av en tryckt skrift eller med en framställning som varit avsedd att införas i en tryckt skrift får inte röja vad han erfarit om vem som har lämnat uppgifterna om inte denne samtycker till det. Detsamma gäller dem som har varit verksamma inom företag för utgivning av tryckta skrifter eller vid nyhetsbyråer."

Så långt var för mitt vidkommande allt gott och väl. Fortsättningen löd: "I vissa fall kan undantag göras från den tystnadsplikt som nu beskrivits. Det gäller när den som har lämnat uppgifterna därigenom har gjort sig skyldig till något av vissa i TF angivna grova brott mot rikets säkerhet. Det gäller vidare efter beslut av domstol i vissa fall av brott mot svensk sekretess."

INTE HELLER DESSA rader föreföll att utgöra något allvarligare hinder för mina planer, men desto mer de följande: "Undantag kan också göras när domstol i andra fall av hänsyn till allmänt *(välförhållande till Sovjetunionen exempelvis? min fråga)* eller enskilt intresse finner det vara av synnerlig vikt att uppgift i saken lämnas vid vittnesförhör eller förhör med part under sanningsförsäkran."

Justitieministerns besked var klart och entydigt: TF tillförsäkrar i princip uppgiftslämnare ett mycket gott anonymitetsskydd. Men det finns undantag från denna huvudregel. Om allmänt eller enskilt intresse enligt en domstol så kräver kan man alltså kallas till förhör under sanningsförsäkran. Hade det gått därhän skulle jag ha varit tvungen att röja mina uppgiftslämnares identitet.

Sten Wickboms tolkning har bekräftats av två av landets främsta experter på tryckfrihetsfrågor: Hans Schöier i Eskilstuna-Kuriren och hovrättslagman Erik Holmberg i Göteborg. De har också besvarat följande fråga: Vad händer om man skulle trotsa en domstols eventuella krav på att röja uppgiftslämnares identitet? Svaret torde vara av intresse för både journalister och författare: man blir kvarhållen i häkte. Dock maximalt i tre månader, försäkras det lugnande.

För en juridisk icke sakkunnig ter det sig stötande att en regering av formalistiska skäl skall vara förhindrad att i ett ömmande fall som det ifrågavarande utfärda en garanti om bevarad anonymitet.

SOM SAKERNA STOD vågade jag i USA inte behålla mina elva kollegieblock fyllda med uppgifter jag i strängaste förtroende fått av mina sovjetiska dissidentkontakter. Med tanke på kvarvarande anförvanter i hemlandet fick blocken på inga villkor hamna i orätta händer. Detta gällde inte minst den person som berättat att en intern som svårligen kunde vara någon annan än Raoul Wallenberg den 22 december 1986 vårdats för en förfrusen högerfot på sjukavdelningen i Blagovesjtjensks stora fångläger.

Vi är nu framme vid den 24 augusti i år. Då intervjuades Pierre Schori på ett initierat sätt av Stig Fredriksson på TV 1:s Aktuellt. Anledningen var dessa nya uppgifter om Raoul Wallenberg. Till Aktuelltredaktionens och min förvåning sökte Schori ge intryck av att inte alls känna till mitt fleråriga forskningsarbete. Trots att hans eget departement ett år tidigare givit mig det uppdrag jag redogjort för. Däremot försäkrade han att man snarast skulle analysera det material jag överlämnat till UD. Därefter skulle man ta kontakt med de av mina uppgiftslämnare som medgivit att deras namn utlämnades.

Ett par veckor senare föreföll UD ha mindre bråttom. Kanslirådet Vollrath Tham förklarade nu att man endast "övervägde" att ta de aviserade kontakterna. Nu när ytterligare två månader har gått meddelar mina sagesmän att de alltjämt inte kontaktats av UD.

DETTA FAKTUM konfunderar. En dyster tanke skapar en olustkänsla: är sanningen den att man inte alls vill söka sanningen? Jag vill ogärna tro att det förhåller sig så. Snarare är det väl så att fokuseringen på namnen Blagovesjtjensk och Ludmilla Butenkova i mitt öppna brev till partiledaren Gorbatjov irriterat ryssarna. Det torde vara högst motvilligt som de kan förmås att låta den kvinnliga överstelöjtnanten Ludmilla Butenkova fritt få berätta vad hon vet om Sjevidskij 04 08 12 – Raoul Wallenbergs omvända födelsesiffror. Enligt samstämmiga uppgifter hade hon som chef för det speciella psykiatriska sjukhuset i Blagovesjtjensk ansvaret för honom under tiden februari–december 1978.

Hoppas man på UD att det hela skall rinna ut i sanden?

Vill man inte alls söka sanningen om Raoul Wallenberg?

Kenne Fant är författare. Hans senaste bok är "R" – en dokumentärroman om Raoul Wallenberg.

Jarring, Sveriges mångårige ambassadör bryter sin diplomatiska tystnad

rs dån upplevde
· början av tven-
Söndagen den 2
· han sju år. Han
n mor i trädgår-
under det stora
Grammofonen
tratten och med
st-hunden må-
lan spelade en
itenkaka.

orna i Vikens kyrka
s far sa: "Nu är det

a i september 1939
för sista gången i
ör att tala om att

väl hur klockorna
och slätten, säger
2 år i oktober. Han
pland r osorna,
Viken s han och
40 år sedan. Bara
ån barndomshem-

un vars existens
er i sina memoarer.
e hon som flicka —
ing på ställe
i vå torrt
en". De träffades i
edan var docent,
r vid Universitets-
fte sig 1932.
iblioteket i Lund
g för ett par år
språkvetenskapliga
amlat och skapat
r en av världens
på de turkiska
a, där han var
av 60-talet, prenu-
lokala partibladen

disken

Moskva strosade
bokhandlare, hans
· *Akademkniga* på
r förbjudet att gå
itt se på böckerna
i ville köpa.
n ett år innan
Sverige, efter att
genom en lucka i
om blev det vän-
Pravda o Jarring
st i M stod
ställd. D blev en
ollektivet i Aka-
i nr 2".
ok om kyrkorna i
iver Jarring. Han
en epilog till
het biter sig fast i
in sena ista?)
den s hände
och perestrojka".
nu avslöjas att
n tidigare famösa
ion och diploma-
bryter musslan

lusslan" fick Jar-
N:s säkerhetsråd
kreterarens spe-
t mäkla fred i
sexdagarskriget
resolutionen nr

Jarring iaktta
sina samtal med
Egyptens Mah-
ns kung Hussein
la operationens
rldspressen fick
slängde Jarring
n, i en presenta-

tionsartikel i New York Times, till "The Clam — Musslan".

— En del sa till och med "Super Clam", säger Jarring i dag.

Inte att undra över att Jarring, redan innan han bytte namn, omnämndes som "hemliga Jönsson", eller att han av den militära underrättelsetjänsten, sedermera den s k C-byrån, sändes ut till Mellanöstern (eller Främre Orienten som man då sade) som Sveriges lyssnarpost i en del av världen man visste föga om.

Jarring blev, kan man nog säga, Sveriges förste IB-agent. Själv kallar han det hela för "fältarbete" eller, än mer målande, "det diplomatiska reportaget". Det blev inkörsporten till hans långa bana som en av Sveriges bästa lyssnare ute i världen och, på hemmaplan, bästa tigare.

I Moskva var Jarring senast i maj 1988, han träffade mest gamla kontakter i den sovjetiska vetenskapsakademin. Om Gorbatjovs glasnost säger han med alldeles oväntad spontanitet att det hela är fantastiskt. Man måste ta Gorbatjov på allvar, säger Jarring.

Gorbatjov, säger Jarring, bröt ju upp det konservativa samhället. Internationellt har detta lett till avspänning, en oerhörd skillnad i klimatet — se bara på trupptillbakadragandet i Europa och, kanske det mest sensationella, från Afghanistan.

Intressant doktrin

Han prenumererar på Ogonjok, veckotidskriften som han ser som den mest intressanta i Moskva vad gäller att lyfta på förlåten kring det hemska förgångna. Men ännu mer fäster han vikt och intresse vid de memoarer som Literaturnaja Gazeta just nu publicerar av den på sin tid kände läkaren Alexander Mjasnikov.

Det som Jarring hittills läst handlar mest om detaljerna kring Stalins död, hur ingen i Kreml vågade gå in till den sjuke diktatorn, som dog den 13 mars 1953. Jarring fäster sig vid de här memoarerna av en alldeles speciell anledning, eftersom de kan komma att kasta ljus över Raoul Wallenberg-affären.

Det var nämligen doktor Mjasnikov som var huvudpersonen i Nanna Svartz' vittnesmål i Wallenbergaffären — Nanna Svartz mötte Mjasnikov vid en läkarkongress i Moskva i januari 1961, och enligt honom skulle Wallenberg då ha varit intagen på sinnessjukhus och i mycket dåligt tillstånd. Enligt den officiella ryska versionen avled Wallenberg i Ljubljankafängelset i Moskva den 17 juli 1947.

I sina memoarer ägnar Jarring ett särskilt kapitel åt Raoul Wallenberg, då, som han skriver, "den kom att dominera de första åren av min Moskvatid".

Jarring relaterar ingående de olika turerna i Wallenbergaffären, med Erlanders besök i Moskva 1965, den fortlöpande starka ryska irritationen över Sveriges fortsatta krav på besked, och hur Kosygin helt underkände Nanna Svartz' uppgifter om Mjasnikov, samt Erlanders stora tvehågsenhet om sin resa till Moskva ("det var något av den vankelmodigaste statsminister jag någonsin upplevt", skriver Jarring).

Mer intressant är hur Jarring reagerar när man frågar honom om just de memoarer av Mjasnikov som han läst i Literaturnaja Gazeta de här dagarna. Jarring säger ju att Mjasnikov är Svartz' huvudvittne och han tillägger:

— Det är ytterst viktigt att de (Mjasnikovs memoarer) finns.

Man visste tidigare inte med säkerhet att det fanns sådana memoarer — men i dag vet man! De publiceras i Literaturnaja Gazeta! Vad innehåller de mer än detaljerna kring Stalins död? Kommer hela innehållet fram, eller har redan KGB gått fram med censursaxen?

I sina memoarer skriver Jarring att Mjasnikovs dagbok rimligtvis bör innehålla uppgift om huruvida denne, vid en av Jarring arrangerad konfrontation den 6 juli 1965 med Nanna Svartz, talade sanning.

"Om han i dagboken säger att han inte gjorde det utan att det var sant att Wallenberg befann sig på ett sinnessjukhus 1961, faller Sovjetunionens officiella dödförklaring av Wallenberg den 6 februari 1957 platt till marken. Det skulle vara förödande för Sovjetunionen. Uppenbarligen föreligger ett avgörande bevismaterial i Mjasnikovs dagbok — om den nu existerar."

Jarring citerar historikern Rolf Karlbom som i sin bok 1987 om Wallenberg omnämner tre västtyska medfångar som tio dagar efter det att Wallenberg påstås ha avlidit alla kallades till förhör med frågor om Wallenberg, varefter de alla överfördes till isoleringscell.

Jarring ser något olycksbådande och ödesdigert i detta mönster. Det ligger något "panikartat" i att alla tre kallats in till förhör *samma dag* och *samma tid på dagen*.

Var finns sanningen om detta? Jarring säger att han endast kan tänka sig en instans som sitter inne med hela sanningen om Wallenberg, den israeliska underrättelsetjänsten Mossad.

Men, tillägger han, Mossad kommer säkerligen aldrig att röja sanningen.

Förutom sin orientaliska språkforskning och sina memoarer ägnar Jarring sig också åt hembygdsforskning. Han är en av Vikens äldsta och han växte som sagt upp i Stubbarp, intill Viken, där fadern arrenderade ett kronoboställe på 70 tunnland.

Från bostället kunde man se alla segelfartygen på Sundet. I dag jämför Jarring Öresund med Bosporen, Helsingborg kan då bli Istanbul och Helsingör Skutari; i så fall skulle Marmarasjön ligga vid Viken.

När vi kommer tillbaka till stockrosorna vid Pontus Ols väg kommer Jarring slutligen in på den uppståndelse som uppkom när Alexander Solzjenitsyn tilldelades Nobelpriset i littera-

Foto INGVAR ANDERSSON

Namnet "Musslan" fick Gunnar Jarring när han tjänstgjorde som medlare i Mellanöstern. Den huvudsakliga sysslan var att lyssna på båda parterna. Till massmedierna, som väntade på godbitar utanför förhandlingarna, släppte han inte någonting.

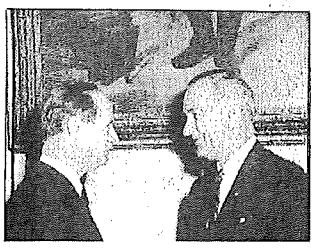

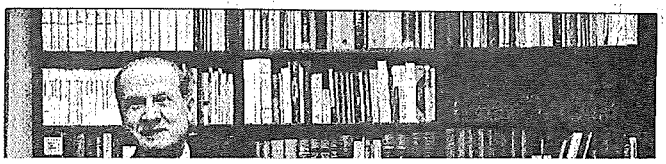

verlevt 44 år som fånge i Sovjet?
iker och undersökande journalist
iv de stora Londontidningarna, fick
igen i Stockholm att man nu anser
il som pekar i den riktningen.
idningen The Times publicerar vi i
g av det nya läget i
itäller frågan om huruvida
iten i Gorbatjovs Sovjet, också kan
llenbergs öde.
der på detta. I maj och juni
gar Wallenbergs liv och gärning
1947, när han enligt den officiella
lse i Moskva. Sovjetiska
r, bland dem
Boris Pankin, har den senaste
nionen inte berättat sanningen om
iteras av västvärlden.
eny i uppdrag att bedöma det nya
n har hjälpt henne med en del av
lm och på andra håll.
specialiserat sig på analysen av
storie[illegible]lon deltog själv som
ständsförelsen. Hennes
t Darkness", är den första
teten och mekanismerna som
mest hemlighetsfulla
linka.
public[illegible]r vi ytterligare material
gfalle[illegible]

ARNE RUTH

lenbergfallet

ost kan ge igen

ir han sprang längs tågets
ignar och ropade att alla som
ide svenska papper skulle
imäla sig. Och alltid fanns det
igra som tog chansen och
sade upp pappersstycken som
r mer eller mindre oläsliga,
rpå Wallenberg drog dem av
get och [illegible] dem skyddspass
nan tys[illegible] hunnit fatta vad
m hänt. Enligt Anger räddade
in hundratals människor på
tta vanvettiga vis. "Varje en-
ild individ räknas", brukade
in säga. Han var omöjlig att
oppa.

livet

Själv k[illegible]r Per Anger ald-
g att glömma sin egen regering
nder krigsåren. "Två av våra
plomater i Tyskland informe-
de på hösten 1942 regeringen
n nazisternas massmord. Man
nde till det — precis som
nerikanerna och engelsmän-
n visste det något senare
mma år — och ändå gjorde
an ingenting. Sanningen är",
rklarar han, "att ingen brydde
g om judarna, ingen utom
ioul." Dess värre präglas också
ioul Wallenbergs öde av anti-
mitismens fruktansvärda
uld.

Att Nina Lagergren och Per
nger i dag delar Sonja Sonnen-
ds övertygelse om att Wallen-
rg mot alla odds skulle ha
ckats överleva 44 år i sovjetis-
fängelser beror på att de båda
a upplevt hans fysiska och
ykiska styrka. Trots att de är
nslomässigt engagerade kan
ocksa hålla en förvånansvärd
stans. Många av de vittnen som
uppger sig ha träffat Wallenberg
avfärdas som ryktesspridare, el-
ler något ännu värre. Bara ett
halvdussin vittnen anser de
trovärdiga, men dessa sträcker
sig å andra sidan över en
tidsperiod på mer än tre decen-
nier. Den information Sonja
Sonnenfeld besitter tycks peka
på att Raoul Wallenberg skulle
vara i livet ännu i dag.

Hennes detaljkunskaper här-
rör från en man som ingen av de
båda övriga har träffat. Denne
har nära och täta kontakter inne
i Sovjetunionen, och Sonja Son-
nenfeld har känt honom i tjugo
år — långt innan hon blev
engagerad i fallet Wallenberg.
När jag frågar vad det är som gör
att hon tror på honom säger hon
stillsamt och lite ursäktande,
eftersom hon vet hur en skepti-
ker reagerar på känslomässiga
beskrivningar, att "han besitter
en alldeles speciell kvalitet...
ungefär som Raoul. Han är helt
enkelt *god*".

Naturligt nog vägrade hennes
källa att träffa mig under mitt
besök i Sverige, och han har
också konsekvent vägrat att
träda fram offentligt. Enligt
Sonja Sonnenfeld intresserar
han sig bara indirekt för Wallen-
berg, då hans verkliga engage-
mang rör den grupp personer
som denne påstås ha levt till-
sammans med i ett specialläger
de senaste åtta åren. Enligt
uppgift ska de ha dräglig
levnadsvillkor, läkartillsyn, olås-
ta enkelrum och också få tillfälle
att arbeta. Där finns böcker på
ett flertal språk, vilka Wallen-
berg sägs använda i sitt arbete.

Har Raoul Wallenberg mot alla odds överlevt 44 år i sovjetiska fängelser?

Wallenberg räddade hundratals judar undan de nazistiska deportationstågen.

Denna grupp av äldre fångar
består av i runt tal 75 personer,
och de har alla en sak gemen-
sam: under en tidigare sovjetisk
regim har de samtliga — och för
åtskilliga år sedan — blivit
dödförklarade.

Den ryktbare tjeckiske kärn-
fysikern Frantisek Janouch har i
tjugo år forskat och undervisat i
Sverige. Han är en av initiativta-
garna till Helsingforskommittén
för mänskliga rättigheter, som i
januari 1988 som första interna-
tionella grupp fick tillstånd att
hålla offentliga hearings i Mos-
kva. När jag frågar om han anser
historien om Wallenberg tänkbar
berättar han om de rykten som
alltid existerat beträffande den
här sortens "isolerade" och
KGB-kontrollerade anläggnin-
gar. Det vore fullt möjligt, menar
han, att "bortglömda" personer
fortfarande hölls fängslade på
sådana platser, och att de "nya"
härskarna i Kreml i så fall
mycket väl *skulle* kunna vara
okunniga om saken.

Svensk feghet

Men vore det också möjligt,
vilket Sonja Sonnenfelds källa
antyder, att man från Sverige
skulle kunna kommunicera re-
gelbundet med sådana platser?
Janouch är tveksam, men anser
det ändå inte helt uteslutet.
Detaljerna som framkommit är
enligt honom ganska anmärk-
ningsvärda. Beträffande chan-
serna för att Raoul Wallenberg
fortfarande skulle vara vid liv är
han också något försiktig. Det är
tänkbart, men knappast särskilt
troligt, konstaterar han. Person-
ligen tror han att ryssarna
mycket väl kunde ha förmåtts att
släppa honom under ett tidigare
skede, och att de också kan
förmås att göra det nu om han
skulle återfinnas levande. Rys-
sarna *måste*, menar han, till slut
bli kvitt det här problemet.

Speciellt under de första åren
var den svenska regeringens
ansträngningar för denne ex-
centriske unge aristokrat, som
insisterat på att rädda *judar*,
tämligen sporadiska. Motviljan
mot att konfrontera, hota eller
försöka köpslå med ryssarna var
framför allt ett utslag av deras
traditionella rädsla för den mäk-
tige grannen i öst, och de
förargades över detta bestående,
olösliga problem. "Vill de att vi
ska förklara Sovjet krig?" undra-
de en ursinnig statsminister.

Historierna cirkulerar om de
svenska regeringarnas ointresse,
feghet och hyckleri. Vid åtmins-
tone tre tillfällen var Sverige på
ett tidigt stadium i besittning av
personer som intresserade Sov-
jet, värvid ryssarna, dock utan
att någonsin nämna Wallenbergs
namn, sände ut tydliga trevare
om en eventuell utväxling. Två
svenska statsministrar förklara-
de att man inte "handlar med
mänskliga liv", och när den
sovjetiska ubåten senare gick på
grund i den svenska skärgården
återlämnades denna, till mångas
förtrytelse, utan krav på mot-
prestationer.

Detta till trots skickades först
under 50-talet och senare under
70-talet svenska diplomater runt
i världen för att intervjua alla
som påstått sig ha träffat Raoul
Wallenberg i sovjetiska fängel-
ser, varpå ansvariga tjänstemän
sattes att kontrollera allt bevis-
material.

Sjuk

Sveriges nuvarande ambassa-
dör i Storbritannien, Leif Leif-
land, ansvarade under många år
för fallet, och intervjuade per-
sonligen fyra fd fångar. Beträf-
fande tre av dessa hyste han inga
som helst tvivel om uppgifterna
trovärdighet. Enligt Leifland var
Wallenberg i livet åtminstone
fram till 50-talet, dvs en bra bit
efter juli 1947 — det dödsdatum
som angavs i Gromykos officiella
kommuniké 1957.

Svenska regeringen gjorde se-
nare åtskilliga påstötningar hos
ryssarna, efter det att ytterligare
"iakttagelser" rapporterats. Två
av dessa händelser förtjänar
speciellt att uppmärksammas.

1961 var den svenska läkaren
Nanna Svartz i Moskva för att
hålla en föreläsning och beskrev
då utförligt för sin ryske vän och
kollega Alexander Myasnikov
fallet Wallenberg. Denne förklra-
rade att han märkligt nog kände
till den person hon talade om, och
att han för tillfället befann sig på
ett sjukhus i Moskva, där Myas-
nikov, en av Sovjets främsta
läkare, hade blivit ombedd att
undersöka honom. Var det möjli-
gen så att hon ville hälsa på
honom?

Överväldigad av denna nyhet,
men också medveten om de
diplomatiska komplikationerna,
förklarade Nanna Svartz att hon
först måste informera den
svenske ambassadören. När hon
återvände hade Myasnikov av
allt att döma utsatts för vissa
påtryckningar och förklarade att
alltihop var ett missförstånd,
förmodligen orsakat av hans
dåliga tyska (på vilken de under
åratal hade konverserat flytan-
de). Senare förklarade han för
henne att Chrustjev, som också
var hans patient, hade blivit
rasande på honom. De träffades
ytterligare två gånger före hans
död 1965, men bara i officiella
sammanhang. Enligt Per Anger
kunde Nanna Svartz fram till sin
död 1986 aldrig förlåta sig själv
för att hon inte omedelbart
tackat ja till hans inbjudan.

Mellan 1965 och 1979 gjorde
varken svenska regeringen, ung-
rarna, amerikanerna eller för
den delen judarna något för
Raoul Wallenberg. Kampen
överlämnades helt åt dennes
mor, Maj von Dardel, och hennes
man Fredrik, båda närmare de
åttio. Svenska regeringen hade
officiellt avslutat fallet, och Maj
von Dardels telefonsamtal till
olika ministrar kopplades inte
längre fram. Det brev hon skrev
till Sovjets justitieminister för-
blev obesvarat. Hon skrev också
till Kissinger, men det deltagan-
de svarsbrev som en tjänsteman
på amerikanska UD författat ett
utkast till (och som blev tillgäng-
ligt tack vare lagen om informa-
tionsfrihet) bar kommentaren
"Förkastat av Kissinger" och
sändes följaktligen aldrig i väg.
Och när Olof Palme träffade
Kosygin 1976 diskuterades aldrig
fallet Wallenberg.

1979 förändrades plötsligt läget,
dess värre alltför sent för
Maj och Fredrik von Dardel.
Strax efter deras respektive död
(med två dagars mellanrum) fick
Sverige via USA kännedom om
att en ryss (vars namn jag inte
vill nämna, då han fortfarande
har släktingar i Sovjetunionen)
sedan han frigivits 1977 ringde
upp sin dotter i Israel. Då hon
frågade hur han klarat de 18
månaderna i fängelse svarade
han att det ju trots allt inte var så
lång tid — han hade träffat på en
svensk som redan överlevt i 30
år. Senare nämnde han Wallen-
bergs namn i ett brev som han
försökte smuggla ut, men brevet
beslagtogs och han själv arreste-
rades på nytt.

Dessa nyheter entusiasmerade
en ny generation av statsmän
och journalister, den judiska
världen och engagerade männi-
skor överallt. Den nye statsmi-
nistern Ola Ullsten tog på nytt
upp fallet, som alltsedan dess
stått på dagordningen vid varje
bilateralt möte mellan Sverige
och Sovjet. Wallenbergkommit-
téer, som nu fick stöd från
amerikanska judiska organisa-
tioner, växte upp över hela
Europa och USA. Böcker och
dokumentärer följde på Wallen-
bergdagar och Wallenberggator.
Han nominerades till Nobels
fredspris och blev den förste
hedersmedborgaren i Kanada
och den andre — efter Winston
Churchill — i USA.

Bara från sovjetiskt håll var
det tyst.

Myt

1986 gjorde den svenske stats-
ministern en förfrågan om Wal-
lenberg vid sitt första möte med
Gorbatjov, som i sin tur lovade
att undersöka saken. Under de
nästföljande två åren förekom
sporadiska kommentarer av fal-
let, vilka alla hänvisade till
kommunikén från 1957. Men så
plötsligt, för några veckor sedan,
började en strid ström av artiklar
publiceras i sovjetisk press, som
under 44 år aldrig ens hade
nämnt Wallenbergs namn.

Den första av dessa var ett
fyrasidigt porträtt i tidskriften
Novoje Vremja, som koncentre-
rade sig på de pikanta dragen i
Wallenbergs person, hans för-
kärlek för snabba bilar och
vackra kvinnor, något som pres-
sen i väst i stort settskulle ha
förbigått med tystnad. Hans
räddningsaktioner i Budapest,
som "finansierats av amerikans-
ka regeringen och av judar",
nämndes bara i förbigående.
Artikeln, som ville förklara var-
för ryssarna då de anlände till
Budapest fann Wallenbergs
verksamhet suspekt, poängtera-
de hans samarbete med ungers-
ka säkerhetstjänsten och med
Adolf Eichmann — "alliansen
mellan filantropen och slakta-
ren", som det hette. Inga hänvis-
ningar görs här till de många
vittnen som hävdar att Wallen-
berg skulle ha överlevt i decen-
nier. Artikeln står fast vid att
kommunikén från 1957 är kor-
rekt och att alla som hävdar
motsatsen "bidrar till att vid-
makthålla en myt".

Den liberala *Komsomolskaja*
Pravda (med en upplaga på 17
miljoner) intog den 4 juni en
mera kritisk hållning. Artikeln
redogör i detalj för de många
vittnen som påstått sig ha träffat
Wallenberg i sovjetisk fången-
skap och beskriver så kortfattat
det dokument som citeras i
Gromykos kommuniké från 1957.
"Även om detta klarlägger mång-
ga av detaljerna i detta tragiska
fall, finns det också många svaga
punkter, och olyckligtvis får man
inte heller kännedom om om-
ständigheterna kring hans
död..."

Ryktena om att Raoul Wallen-
berg skulle vara i livet blev med
tiden allt fler, konstaterar man i
artikeln och hänvisar bland
annat till Nanna Svartz. Sovje-
tiska medier kritiseras så för sin
tystnad i fallet, och artikeln
avslutas med följande ord: "På en
av Budapests gamla gator, under
några vackra träd, står ett
minnesmärke över Raoul Wal-
lenberg... ett av de få monu-
ment som rests till minnet av en
samtida person, där dödsåret
fortfarande saknas."

Den mest frispråkiga utlägg-
ningen av detta sovjetiska di-
lemma publicerades i den presti-
gefyllda *Mezjdunarodnaja Zjizn*
den 8 juni. Sovjets ambassadör i
Stockholm, Boris Pankin, disku-
terar här de handelspolitiska
relationerna och påpekar att
"vårt eget uppträdande på den
internationella arenan ofta nog
har försett västerländska medier
med goda förevändningar för
kritik..."

Som exempel nämner han
sovjetiska ubåtar i svenskt far-
vatten, men också fallet Wallen-
berg. Dennes arrestering bidrog
knappast till att göra oss populä-
ra bland svenskarna, konstaterar
Pankin, och hävdar att saken

SKOPAN

Samtidigt som Gorbatjov markerade samhörigheten mellan öst och väst inför Europarådet inleddes en kongress kring samma tema i Alpbach i Österrike. Makthavare från en rad europeiska länder diskuterar i fyra dagar med en rad av Sovjets främsta ekonomer, direktörer, diplomater och chefredaktörer — alla med ansvar för viktiga delar av Gorbatjovs reformprogram.

Gitta Sereny, som redogjorde för det nya läget i Wallenbergfallet på gårdagens kultursida, lade i torsdags kväll fram ett förslag av Frantisek Janouch inför församlingen som blev mycket överraskad. Förslaget innebär att Moskva skulle bli platsen för ett internationellt Wallenbergförhör med oberoende organisationer som garanter.

Janouch skriver om sitt förslag på dagens kultursida. Vi publicerar också huvudpunkten i Gitta Serenys anförande i Alpbach och en rapport från Maciej Zaremba om hur Sovjetdelegaterna reagerade. Zaremba bevakar Alpbachkonferensen för kulturredaktionen.

gen

ram

anske är det sant att det inte ;re finns någon dokumenta- rörande de hundratusentals, miljont[illegible] som mördades er Stal[illegible]n, och jag vet ör väl att Wallenberg trots bara är en av dem. Det är en tragedi att vi inte känner till on av alla de andra, att de alla fått en anonym begravning i som nu måste vara Sovjets ande jord.

en den[illegible]an känner vi. om d[illegible] markabla, nya et i dagens Sovjetunionen, vilket ni här i rummet också kommer att tillmötesgå laget och i avsaknad av ftlig dokumentation använda möjlighet som ännu står oss buds — jag tänker på det iskliga minnet — för att nstruera denne mans histo- ja, om detta blir verklighet, vi befinna oss i början av en tlig upptäckt. Med hjälp av niskors minne kommer vi ske att upptäcka att det är ligt att återskapa en tid vi de förlorad. Vi kan upptäcka var och hur Raoul Wallen- dog, så att hans familj, hans och det oräkneliga antal niskor som beundrar och ar honom till sist kan få ttat att han är död, och des få sörja. Eller också mer ni, efter den mirakulösa äckten att han fortfarande ivet, att kunna frige honom. id eller levande, om ni kan enbara sanningen, mina da- och herr[illegible] mina sovjetiska ner — [illegible]lle denne man vi känn[illegible] som för oss alla som en symbol för den rsta av mänskliga egenska- och därtill är en förebild för barn, då skulle denne man na bli Sovjets monument alla de människor som ades mö[illegible]den.

ck.

GITTA SERENY
Övers. Sara Danius

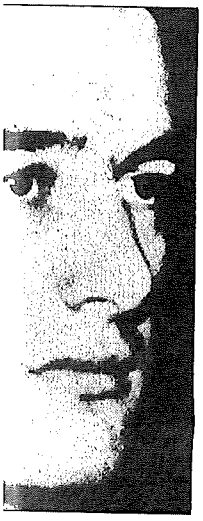

Raoul Wallenbergs gata i Budapest, en av de sista platser han besökte innan han försvann.

Alpbachkonferensens reaktion

Irritation och tystnad

IRRITATION, tystnad och sedan förvirring. Så ter sig den första sovjetiska reaktionen på Gitta Serenys och Frantisek Janouchs förslag att hålla en offentlig hearing i Moskva om Raoul Wallenbergs öde. Ämnet för Gitta Serenys korta tal som hon höll i torsdags kväll vid "Dialog"-kongressen Västeuropa—Sovjetunionen i Alpbach, Österrike, var inte känt på förhand, och namnet Raoul Wallenberg åstadkom en lätt skälvning och sedan nervös tystnad bland de 150 sovjetiska, tyska och österrikiska diplomater och affärsmän som dittills i stor sämja diskuterat management och handelsutbyte.

Jurij B. Kasjlev i panelen (tidigare Gorbatjovs ambassadör vid Wienkonferensen och numera Sovjets talesman i fråga om mänskliga rättigheter) tittade än i bordet, än ut över salen, men mest på sin UD-kollega Vitali Miljajev, som från första bänk meddelade någonting på teckenspråk. Valerij Kusjlin från centralkommittén såg rakt framför sig, liksom de flesta av Sovjetdelegaterna.

Men efter den korta och häftiga applåden som följde på Gitta Serenys slutord, och till vilken även Kasjlev artigt bidrog, fortsatte talarlistan, det vill säga diskussionen om mer abstrakta aspekter på glasnost — som om ingenting hänt. Så när som på en äldre herre, som efter att ha sänt i väg en slängkyss åt Gitta Sereny kom fram för att tacka henne "för det bästa som kunde sägas till dessa människor". Och sedan, som ville han ursäkta sin reaktion: "I'm a survivor."

Därefter avslutades sessionen under ömsesidiga artighetsbetygelser och de sovjetiska delegaterna lämnade hastigt salen.

Utanför kongresshallen hinner jag ifatt Jurij Kasjlev. Han har bråttom, men ler vänligt när jag undrar om han tänker lämna förslaget utan kommentar.

— Man kan inte bara ordna hearingar så där. Det måste ordnas officiellt. Till exempel med Burlatskij-kommittén.

— Kan kommittén räkna med regeringens stöd?

— I det här fallet är det oerhört svårt att få fram ny information. Ingen vet egentligen vad som hände med Raoul Wallenberg.

— Innebär det att också det officiellt uppgivna dödsdatum 1947 är osäkert?

— Det har uppgivits av alla: Chrustjev, Kosygin, Gromyko. Men alla dessa uppgifter bygger på en och samma KGB-källa och det är otillräckligt (insufficient).

— Om källan är otillräcklig, finns det inte skäl att tvivla på att uppgiften är riktig?

— Jag kan inte se något skäl för Chrustjev och Gromyko att ljuga om detta. Och om Raoul Wallenberg var vid liv — vad skulle vi ha för skäl att dölja det? Numera vet vi att hans verksamhet var ädel och vi respekterar honom. Vi gör vad vi kan för att få fram mer information om hans öde.

— Då pågår det alltså en undersökning?

— Nej. Det är inte möjligt att ta reda på mer.

— Om Burlatskij-kommittén och svenska organisationer återkommer till sovjetiska myndigheter med förfrågan om en offentlig hearing — kan de räkna med ert stöd?

"If it could help — I will be for it."

Så långt ambassadör Kasjlev. Andra Sovjetdelegater, som generalkonsuln i Salzburg Genrij Lapin, blev i stället upprörda över idén att låta Raoul Wallenberg stå staty över Stalins offer. "Varför skall en utlänning symbolisera våra döda?" Lapin sade till DN att han var helt säker på att Wallenberg inte var vid liv. "Ingen överlever så länge, i synnerhet om han är stark. De starka gör motstånd och går under, andra har lättare att ta sig igenom ... För övrigt tror jag på Chrustjevs uppgifter. Han var en ärlig man."

Den enda entydiga reaktionen på Janouchs och Serenys förslag kom från John Pace från FN:s kommission för mänskliga rättigheter i Genève. Pace bad om att bli underrättad om fortsättningen på detta initiativ och sade sig beredd medverka till att förverkliga det.

MACIEJ ZAREMBA

Förslag om offentl

Glasnost lösa gåta

RAOUL WALLENBERGS tragiska öde är välkänt världen över, utom i just det land där han under så mystiska omständigheter försvann 1945. Sovjets tabu rörande Wallenberg bröts för bara någon månad sedan, då veckotidskriften *Novojé Vremja* publicerade en stor artikel om honom, och när en framträdande rysk diplomat diskuterade hans fall vid uppföljningskonferensen för mänskliga rättigheter i Paris.

Under de femton år som jag nu varit bosatt i Sverige har jag många gånger tvingats ta ställning till mysteriet. Jag har diskuterat Wallenbergs öde med författarna till de böcker som skrivits om honom. I samband med Andrej Sacharov-hearingar har jag hört vittnen göra gällande att de träffat Wallenberg många år efter det att han enligt officiell sovjetisk utsago, alltså 1947, skulle ha omkommit eller blivit dödad i Lubjankafängelset.

Jag måste tillstå att jag ofta hyst tvivel beträffande trovärdigheten i dessa uppgifter. Det förefaller mig orimligt att Wallenberg, vars öde blivit en sådan belastning inte bara för Sovjets relationer till Sverige, skulle ha lyckats överleva i decennier. Har han trots allt gjort det, är han ett vältaligt vittne också till det öde som drabbat miljoner och åter miljoner andra olyckliga människor.

För några år sedan såg jag ingen som helst möjlighet att förmå de sovjetiska myndigheterna att lägga fram en mer detaljerad och övertygande information i fallet Wallenberg, om nu sådana fakta skulle vara kända för dem.

I dag är situationen annorlunda. Den förändrade situationen i Sovjet har skapat förutsättningar för att man ska kunna återvända till gamla, förbjudna och "olösliga" problem. I Sovjetunionen är det nu fullt möjligt att läsa om mordet på Trotskij, massakern i Katyn, de hemliga protokollen från pakten mellan Ribbentrop och Molotov, för att bara nämna några av de historiska händelser som fram till nyligen varit helt tabubelagda. Ingen i Sovjets nuvarande ledning har något att vinna på att vidmakthålla den tidigare officiella versionen rörande Wallenbergs öde. (Just i skrivande stund får jag på radion höra att Andrej Gromyko, en av efterkrigstidens mest framträdande sovjetiska utrikespolitiker, har avlidit. Därmed har ytterligare en person försvunnit från scenen som åtminstone i teoretisk mening fortfarande kunde ha haft intresse av att bevara den version han så ofta försvarat.)

Innebär inte perioden av glasnost och perestrojka i Sovjetunionen att det nu finns en chans att på nytt undersöka fallet Wallenberg, på ett helt annat sätt än tidigare, och från en helt annan
jag att
I ja
Sovjet
den in
federat
tighete
i sovj
friståe
fälle
Sovjet
inrikes
ra fråg
heter
politisk
rätt och
Kans
liknanc
gagäng
Wallen
sera e
Moskve
rade oc
ner fr
Interna
ratione
mittén
ter, So
mittén
nationa
dessa
av erfa
och anc
rat sig
(eller
Andrej
Under o
skulle j
vittnesn
samlats
berg-för
UD, oc
dessa
samtidig
ciellt so
med hj
medier
som trä
unionen
eller d
version
Skull
ra ett
hans p
är overt
gare a
dens b
legitima
batjovs
Sovjet
dag kna
om en
hearing
ke skull
bevis fö
att en
Wallenb
att öka
prestige
skulle
som mo
nande
framtide
tiska öp
mycket
styrka.
En v
ytterliga
misstänk
rotad i
därmed
dem son
sista ord

Raoul Wallenberg und Konsul Carl Lutz

Zu später Stunde brachte das Fernsehen ARD eine Sendung über den *schwedischen Diplomaten Wallenberg*, der schliesslich den Russen in die Hände fiel. 1944 schickte Hitler Adolf Eichmann nach Ungarn, um dort die «Endlösung Judenfrage» durchzusetzen. In dieser schlimmen Zeit hat Wallenberg in Budapest mit viel Mut sich für die Rettung bedrohter Juden eingesetzt. Es gelang ihm, einigen tausend dieser von der Vernichtung bedrohten Menschen schwedische Schutzpässe auszustellen. Sein Beispiel zeigt, was ein Einzelner vermag, wenn er gegen den Irrsinn antritt, den Hitler und seine Schergen inszeniert haben.

In dieser Sendung kam der Satz vor: «Wallenberg war der einzige, der auf die Strasse ging, um Juden zu retten.» Andere hätten es zwar vom Schreibtisch aus auch versucht, aber ohne grossen Erfolg. Neben Wallenberg gab es noch einen zweiten Diplomaten, der damals auf die Strasse gegangen ist: Der Leiter der Schutzmachtabteilung der Schweizer Gesandtschaft in Budapest, *Konsul Carl Lutz*. Er vertrat in Ungarn unter anderem die Interessen von El Salvador. Die dortige Regierung war bereit, unentgeltlich Pässe an gefährdete Juden verteilen zu lassen. Konsul Lutz hat diese Möglichkeiten voll ausgeschöpft und so etwa 50 000 Menschen vor dem sicheren Tod gerettet. In einer Dokumentation, die der ungarische Journalist *Jenö Lévai* herausgegeben hat, heisst es: «Auf der Strasse nach Hegyeshalom versuchten schweizerische Beauftragte den Marschkolonnen nahezukommen (in tagelangen Todesmärschen wurden die Juden an Sammelplätze getrieben). Mit mitgeführten Schreibmaschinen tippten sie in die Blankozertifikate, wo es nur anging, die Daten von Marschierenden und forderten sie dann als salvadorianische Staatsbürger heraus. Die Aktion hatte in vielen Fällen Erfolg.» Diesen Erfolg beweist ein Schreiben des SS-Obersturmbannführers Kaltenbrunner ans Auswärtige Amt in Berlin, das Lévai in Photokopie wiedergibt: «Wie mir berichtet wird, fuhren beim Abtransport der in das Reich gehenden jüdischen Marschkolonnen Abgesandte der Schweizer Gesandtschaft einer Kolonne nach und verteilten [illegible]n die marschierenden Juden Schutzpässe in so [illegible]sser Zahl, dass am Ende des Marschtages [illegible] Grossteil der Kolonne verschwunden war, [illegible] ausgegebenen Schutzpässe von den be[illegible]den Wachmannschaften der Honved respektiert wurden.» Carl Lutz und seine Mitarbeiter verdienen heute noch unseren Dank für ihren beispielhaften Einsatz.

I. Leuschner, Untersiggenthal

? Wiederaufnahme - 82
(an Euch später
weitergeben)

Carl Lutz und die Rettung ungarischer Juden 1944/45

Vor kurzem ist ein von Alexander Grossman verfasstes Buch erschienen, das ausführlich die Bemühungen des Schweizer Konsuls Carl Lutz in Budapest zur Rettung der von der Vernichtung bedrohten ungarischen Juden während des Zweiten Weltkrieges schildert. Der Autor legt in der nachstehenden Zusammenfassung seines Werks Leben und Tätigkeit von Carl Lutz dar, der – oft gegen den Widerstand der schweizerischen Behörden und ohne später von ihnen Dank zu ernten –, dem eigenen Gewissen verpflichtet, sein humanitäres Werk mutig fortsetzte.*

Bei Berichten über das Schicksal der Juden in der Terrorzeit von 1944/45 in Budapest wird seit Jahren fast nur über den schwedischen Diplomaten *Raoul Wallenberg* berichtet, der in der ungarischen Hauptstadt 100 000 Juden das Leben gerettet haben soll. Die Behauptung beruht auf einer einseitigen Darstellungsweise. Ohne das *Zusammenwirken* vieler selbstloser Helfer – unter denen der Schweizer Diplomat *Carl Lutz* wohl an erster Stelle genannt werden muss – hätten kaum auch nur einige Budapester Juden das Inferno überstanden. Bei der Befreiung 1945 waren aber noch 125 000 rassisch Verfolgte am Leben, von denen etwa 20 000 mit Hilfe der von zionistischen Pionierorganisationen hergestellten «arischen» Papiere in die Illegalität gegangen waren. Dass weitere 105 000 Personen die Schreckenszeit überlebten, ist Rettungsaktionen neutraler Gesandtschaften, des Internationalen Komitees vom Roten Kreuz (IKRK), des päpstlichen Nuntius, der reformierten und katholischen kirchlichen Organisationen, einiger Polizei- und Armeeoffiziere sowie Arbeitsdienstkommandanten, privater Organisationen und Einzelpersonen (darunter auch Reichsverweser Horthy) zu verdanken. Eine entscheidende Rolle bei diesen Aktionen hatte die *zionistische Pionierjugend.*

Im diplomatischen Dienst

Es ist heute schwer zu überblicken, wer im einzelnen wie viele Menschen rettete. Dass Carl Lutz dabei eine zentrale Rolle spielte, steht fest. Lutz entstammte einem einfachen Elternhaus in Walzenhausen (Kanton Appenzell Ausserrhoden). Als 18jähriger verliess Lutz 1913 Europa, um in Amerika sein Glück zu versuchen. Er arbeitete in St. Louis, studierte in Warrenton; dann fand er eine Anstellung bei der Schweizerischen Gesandtschaft in *Washington.* Bis zu seiner Pensionierung, 1961, stand er im diplomatischen Dienst der Schweiz.

In Amerika lernte er auch seine spätere Frau, Gertrud Fankhauser (die ebenfalls an der Schweizerischen Gesandtschaft arbeitete), kennen. Nach einem Heimaturlaub im Jahre 1934 wurde er nach *Palästina* versetzt. 1939 wurde er zurückberufen und arbeitete bis Ende 1941 im Politischen Departement in Bern. Am 2. Januar 1942 übernahm er seinen Posten an der Schweizerischen Gesandtschaft in *Budapest.* Als *Leiter der Schutzmachtabteilung* hatte er die Interessen von zwölf mit Ungarn im Kriegszustand befindlichen Staaten zu vertreten. Schon bald erkannte er, dass er Menschen retten konnte, wenn er mehr tat, als in den Vorschriften stand. Er setzte sich über eine engherzige Bürokratie hinweg, die zu jener Zeit lebensbedrohend war.

Anfang Mai 1944 sickerten die ersten Informationen über *Judendeportationen* zur Schweizerischen Gesandtschaft durch. Die Regierung in Bern gab *keine Genehmigung,* auch nur Aufklärung von der ungarischen Regierung zu verlangen, geschweige denn weitere Schritte zu unternehmen. Lutz setzte sich daher auf Empfehlung des Gesandten *Maximilian Jaeger* mit dem IKRK-Delgierten *Friedrich Born* (Nachfolger von Jean de Bavier) ins Einvernehmen. Born legte nun im Namen des IKRK bei verschiedenen ungarischen und deutschen Behörden energischen *Protest* gegen die Deportationen ein. Ausserdem versuchten Lutz und Born in privaten Gesprächen mit massgeblichen Regierungsbeamten das Schlimmste abzuwenden. Leider blieben diese Interventionen, trotz allen Bemühungen, erfolglos.

Auswanderungzertifikate für Juden

Hingegen konnte Lutz auf einem anderen Gebiet grosse Erfolge verzeichnen. Der Sekretär des Palästinaamtes wandte sich – leider viel zu spät, erst nach der Besetzung Ungarns durch die Deutschen – auf Anraten des damaligen IKRK-

Konsul Carl Lutz

Delegierten *Jean de Bavier* an Lutz und bat ihn um Unterstützung. Damals lief die Deportierung der ungarischen Juden aus der Provinz bereits auf vollen Touren. Als Lutz erfuhr, dass 8000 jüdische Familien in Ungarn *Einwanderungsbewilligungen für Palästina* hatten, nahm er sofort Kontakt mit dem ungarischen Aussenministerium und auch mit Ministerpräsident *Sztogay* auf. Nach langen, schwierigen Verhandlungen sagte das Aussenministerium zu, dass Zertifikatinhaber als unter schweizerischem Schutz stehend anerkannt und vom Arbeitsdienst ausgenommen werden sollten. Leider waren zu diesem Zeitpunkt bereits 435 000 ungarische Juden deportiert worden, für die in *Budapest verbliebenen Juden* aber war das Abkommen von ungeheurer Wichtigkeit.

Lutz organisierte nun in der ehemaligen amerikanischen Gesandtschaft am Szabadsag-Platz die *Auswanderungsaktion.* Als dies bekannte wurde, belagerten die Budapester Juden förmlich das Gebäude. Lutz mietete daher zusätzlich das Haus Vadasz-Gasse 29 und verlegte die administrativen Arbeiten dorthin. Für beide Gebäude setzte er die Anerkennung der *Exterritorialität* durch. Neue Probleme ergaben sich *seitens der Schweiz.* Die Regierung in Bern erteilte keine Bewilligung zur Ausstellung individueller Pässe und erlaubte auch nicht, Transitvisa auszugeben. Lutz liess darauf den Inhabern eines Palästinazertifikates im Namen der Schweizerischen Gesandtschaft Bescheinigungen ausstellen – das war die Geburtsstunde des *Schweizer Kollektivpasses.* Dann liess er (mit schweigender Zustimmung des Gesandten Jaeger) die Namen der Zertifikatinhaber unter Beifügung einer Passphoto registrieren und die Liste dem Kollektivpass beifügen. So konnte man annehmen, die registrierten Personen seien Schweizer.

Kontakt mit Wallenberg

Als am 9. Juli 1944 der schwedische Diplomat Raoul Wallenberg in Budapest ankam, führte ihn sein erster Weg zu Lutz. Nach diesem Gespräch nahm auch Wallenberg Verhandlungen mit der ungarischen Regierung auf und erreichte für die über einen schwedischen Pass verfügenden Juden die gleichen Begünstigungen wie Lutz für die Palästinazertifikatinhaber. Auch Friedrich Born folgte Lutzens Beispiel, als er beim IKRK die Abteilung für die Rettung verfolgter Juden gründete. Es gelang ihm unter anderem, 6800 Kinder teils in Kinderheimen, teils im Ghetto vor dem Tode zu bewahren.

Nach der Besetzung Ungarns durch die Deutschen, der Festnahme des Reichsverwesers Horthy und der Einsetzung einer deutschhörigen Regierung des Pfeilkreuzlers *Szalasi* Mitte Oktober 1944 verschärfte sich der Terror gegen die Juden. Pfeilkreuzlerbanden raubten und mordeten in den von Juden bewohnten Häusern; die von früheren Regierungen gegebenen Zusagen wurden nicht eingehalten. Lutz stand fen, alle von der Schweiz geschützten Juden von den neuen Erlassen auszunehmen und die früheren Abkommen einzuhalten. In zähen Verhandlungen erreichte er die Zusage, dass die Regierung alle gewünschten Punkte akzeptieren würde – als Gegenleistung wollte sie von der Schweiz anerkannt werden.

Ein «Schweizer Schutzpass»

Lutz hatte jedoch keine Möglichkeit, seinen Schützlingen Schweizer Reisepässe auszustellen. Er erreichte aber die Anerkennung eines eigens entworfenen «Schweizer Schutzpasses» durch die ungarische Regierung; davon liess er als erste Auflage sofort 10 000 Exemplare drucken und unter den Inhabern eines Palästinazertifikates verteilen. Diese waren damit wie «ausländische Staatsbürger, die über einen gültigen Reisepass verfügen», von der am 22. Oktober verordneten Einberufung der 14- bis 60jährigen zum Arbeitsdienst ausgenommen. Lutz ermöglichte es auch, ein weiteres Haus als *Gesandtschaftsgebäude* zu deklarieren und dort einen beträchtlichen *Lebensmittelvorrat* anzulegen. Damit konnten 4000 Personen in den Gesandtschaften und Zehntausende in den geschützten Häusern verpflegt werden.

Lutz informierte die übrigen neutralen Gesandtschaften laufend über seine erfolgreichen Verhandlungen. Daraufhin nahmen Wallenberg und Born ebenfalls Verbindung zum ungarischen Aussenministerium auf. Am 10. November 1944 teilte dieses mit, dass die ungarische Regierung unter ausländischem Schutz stehenden Juden die *Ausreisegenehmigung* erteilt habe, und zwar 7800 für die Schweiz, 4500 für Schweden, 2500 für den Vatikan, 698 für Portugal und 100 für Spanien. Lutz, Wallenberg und die anderen Diplomaten hatten sich allerdings mittlerweile darauf geeinigt, dass sie die Ausreise – obwohl sie aus taktischen Gründen darauf drängen mussten – hinauszögern würden, weil zu befürchten war, dass die Transporte statt ins Ausland zur *Vernichtung* gelenkt würden.

Wüten der Pfeilkreuzler

Im Laufe des Dezember 1944 floh die Szalasi-Regierung angesichts des Vormarsches der Roten Armee nach dem Westen. In Budapest erreichte die *Anarchie* ihren Höhepunkt. Ein paar tausend Pfeilkreuzler konnten eine Stadt von einer Million Einwohnern terrorisieren und Tausende von Juden grausam umbringen. Am 17. Januar 1945 wurde das *Ghetto befreit,* am nächsten Tag ganz Pest. In Buda wüteten die Pfeilkreuzlerbanden noch drei Wochen weiter, bis auch dort die Stunde für sie schlug. Die Wohnung von Lutz lag nach Bombentreffern in Ruinen. Er wollte den durch seine Schutzmachtabteilung vertretenen Staaten Rechenschaft über seine Tätigkeit ablegen; hatte dazu aber keine Gelegenheit. Mit der Begründung, dass die Sowjetunion und die Schweiz keine diplomatischen Beziehungen zueinander unterhielten, wurde er von den Russen aufgefordert, die ungarische Hauptstadt mit seinem Mitarbeiterstab zu verlassen. Nach langer und abenteuerlicher Reise gelangte er am 27. Mai 1945 nach Genf.

Der Undank des Vaterlandes

Carl Lutz wurde in seiner Heimat von niemandem erwartet, Friedrich Born erging es ebenso. Raoul Wallenberg kehrte überhaupt nicht mehr in seine Heimat zurück. Vor einem geplanten Treffen mit der neuen ungarischen Regierung (unter russischem Begleitschutz) verschwand er spurlos.

Im Jahre 1941 hatten in Ungarn *825 000 Personen gelebt,* die auf Grund ihrer Abstammung als Juden galten. Von diesen fielen rund *625 000 der Vernichtung* zum Opfer. Carl Lutz kommt das unbestreitbare Verdienst zu, als erster durch Verhandlungen mit ungarischen und deutschen Stellen und durch Unterstützung und Duldung von Rettungsaktionen der Zionisten den richtigen Weg zur Rettung von Verfolgten gezeigt zu haben. Seiner eigenen Tätigkeit und jener der seinem Beispiel folgenden anderen Diplomaten ist das Überleben von 105 000 Menschen zu verdanken. Nach vierzig Jahren erscheint es an der Zeit, auf diese historische Tatsache – von der bisher kaum Notiz genommen wurde – hinzuweisen. Von Lutz ging die *Initiative* aus; das erreichte Ergebnis ist der Erfolg der gemeinsamen Anstrengung aller.

Nach seiner Rückkehr in die Schweiz schickte Lutz einen *Bericht* über seine Budapester Tätigkeit nach Bern. Die Regierung war dreizehn Jahre lang nicht bereit, sein humanitäres Wirken anzuerkennen; im Gegenteil, man verurteilte es als «Kompetenzüberschreitung». Erst am 6. März 1958 beschäftigte sich der *Ständerat* mit dem Bericht von Lutz. Bundesrat *Markus Feldmann* wies darauf hin, dass die Schweiz zu ihrer verfehlten Flüchtlingspolitik während des Zweiten Weltkrieges ein positives Gegenstück in der Rettungstätigkeit des Schweizers Carl Lutz aufzeigen kann. Aus den Fehlern der Vergangenheit seien die Lehren für die Zukunft zu ziehen. So wurde Carl Lutz *rehabilitiert.* Von seiner Pensionierung ernannte man ihn noch zum *Generalkonsul* – allerdings mit den Gezeugen die Worte, die er als *Vermächtnis* hinterliess: «Wenn ich schon während meines ganzen Lebens schweigen musste (wegen meines Amtseides), soll zumindest nach meinem Tode alles Gute und Schlechte, das ich durchlebte, an die Öffentlichkeit kommen, damit in meiner Heimat für die kommenden Generationen Konsequenzen daraus gezogen werden. Ich glaube daran, dass sowohl auf wirtschaftlichem wie auch auf politischem und kulturellem Gebiet friedliche und humanitäre Bestrebungen letztlich die Oberhand gewinnen werden.»

Alexander Grossman

* Alexander Grossman: Nur das Gewissen. Carl Lutz und seine Budapester Aktion. Geschichte und Porträt. Verlag Im Waldgut, Wald (Zürich) 1986.

Wirtschaftsmatur im Kanton Waadt

(sda) Der Kanton Waadt führt an den *Handelsschulen* neu die eidgenössisch anerkannte *Wirtschaftsmatur Typ E* ein. Wie das Erziehungsdepartement des Kantons Waadt mitteilte, wird gleichzeitig in den *Sekundarschulen* (Vorgymnasien) die *Fachrichtung Wirtschaft* geschaffen. Damit wird sich die Ausbildung im Bereich Wirtschaft für die Gymnasiastinnen und Gymnasiasten über sieben Jahre erstrecken. Mit diesen Entscheiden wollen die Waadtländer Behörden der ständig *wachsenden Bedeutung* der Wirtschaft entsprechen. Während der ersten zwei Jahre ist eine allgemeine Einführung in den Bereich Ökonomie vorgesehen. In den fol-

Fahrradförderung in Luzern

Luzern, 16. Febr. (sda) Das Luzerner Stadtparlament hat einen Kredit von 1,34 Millionen Franken für ein Massnahmenpaket zur Förderung des Zweiradverkehrs genehmigt. Die Vorlage umfasst die Markierung bzw. Erstellung von rund *20 Radstreifen und Radwegen* sowie einem Abstellplatz. Ausserdem sollen mehrere *Abstellplätze* überdeckt, die Wegweisung für Radfahrer verbessert und Radstreifen aus *Sicherheitsgründen* wenn möglich rot gefärbt werden. Gegenüber dem Antrag des Stadtrates hat das Parlament die Vorlage um 13 000 Franken erhöht und damit u. a. einen weiteren Radstreifen auf der stark frequentierten *Seebrücke* gutgeheissen.

Die Neuenburger SP-Kandidaten

Fünf Bewerber für die zwei Sitze im Nationalrat

Neuenburg, 16. Febr. (sda) Die Sozialdemokratische Partei (SP) des Kantons Neuenburg hat in Le Locle ihre Kandidatenliste für die Wahlen vom kommenden Herbst ins eidgenössische Parlament zusammengestellt. *Fünf Bewerber* – Jeanne Philippin, François Borel, Charles-Henri Pochon, Francis Matthey und Jean-Pierre Ghelfi – werden sich um die *zwei Sitze im Nationalrat* bewerben. Heidi Deneys, gegenwärtige Nationalrätin, bewirbt sich für das Mandat im Ständerat von René Meylan, der sich nicht wieder zur Wahl stellt.

Von den fünf Kandidaten für den Nationalrat bewirbt sich *lediglich François Borel,* Mathematiker, ein *zweites Mal.* Neu dagegen sind Jeanne Philippin, Lehrerin und Grossrätin, Jean-Pierre Ghelfi, Ökonom und Grossrat, Francis Matthey, Stadtpräsident von La Chaux-de-Fonds, und Charles-Henri Pochon Forstwart und Grossrat.

Angesichts eines möglichen Zusammenspannens von FDP und Liberalen bezeichnet die SP Neuenburg den Kampf um den *Ständeratssitz* als *sehr schwierig.* Sie hofft jedoch auf die Popularität von Nationalrätin Heidi Deneys und ihren «Frauenbonus». Die Partei, die in den letzten Jahren *an Boden verloren* hat, betrachtet die kommenden Parlamentswahlen als *Test.* Sie entschloss sich daher, sich in der Wahlkampfgne klar von den Bürgerlichen abzugrenzen und das Schwergewicht auf die Konzepte Solidarität und Gerechtigkeit zu legen.

Kurzmeldungen

Vor einem Besuch von Präsident Herzog in der Schweiz. Auf der Durchreise nach Deutschland wird der israelische Präsident Chaim Herzog am 2. und 3. April 1987 der Schweiz einen «Arbeitsbesuch» abstatten. Nach Auskunft eines Sprechers des Eidgenössischen Departements für auswärtige Angelegenheiten (EDA) ist unter anderem eine Höflichkeitsvisite bei *Bundespräsident Aubert* vorgesehen.

Bundesbüchlein zum 5. April. Zwei Ja und ein Nein erhofft sich der Bundesrat vom eidgenössischen Abstimmungsgang am kommenden 5. April. Im soeben erschienenen «Bundesbüchlein» ist nachzulesen, warum er mit der Mehrheit des Parlaments *für* die Revision des Asyl- und des Ausländergesetzes und *für* das neue Abstimmungsverfahren bei Initiativen mit Gegenvorschlag eintritt, die Einführung des fakultativen Referendums für Rüstungsvorlagen hingegen *ablehnt.*

Anzeige REX649

Bad Ragaz
QUELLENHO
Kur- und Golfhotel • Haus allerersten Rang
Ganzjährig geöffnet • Pierre Barrelet, Dir.
Telefon (085) 9 01 11 • Telex 855 897

Ski, Tennis- und Fitness-Wochen, kombiniert mit Thermal-Badeferien

Kampf um 62 000 Menschenleben

Durch den Eichmann-Prozeß in Erinnerung gerufen

Meldungen über eine eventuelle Zeugenaussage im Eichmann-Prozeß lenkten neuerlich die Aufmerksamkeit auf den Schweizer Generalkonsul in Bregenz, Charles Lutz; zugleich auf den seltenen Fall eines neutralen Diplomaten, dem im Zweiten Weltkrieg einerseits durch seine Bemühungen um deutsche Zivilinternierte im britischen Mandat Palästina das deutsche Auswärtige Amt zu Dank verpflichtet war — und zu dessen Ehre anderseits, nach seinem unerschrockenen Eintreten für Juden in Ungarn, eine Straße Haifas in Israel den Namen von Charles Lutz trägt. Vor kurzem widerfuhr dem Schweizer Diplomaten für sein objektives, mutiges Einstehen für Recht und Menschlichkeit die höchste mögliche Auszeichnung: Charles Lutz ist für den Friedensnobelpreis 1961 vorgeschlagen. „Die Wahrung der Rechte anderer Staaten durch die Schweiz im Krieg war ja nichts Ungewöhnliches", sagt er selbst einleitend, „im Gegenteil. Die Schweiz als neutrales Land, mit ihrer humanitären Tradition, konnte vielen Staaten Hilfe leisten. Ich habe also nur meine Pflicht getan."

KRIEGSAUSBRUCH IM HEILIGEN LAND

Charles Lutz wurde in der Ostschweiz geboren, kam mit 18 Jahren in die USA und trat dort nach absolviertem College mit 25 Jahren in den Schweizer Konsulardienst, in dem er nun seit 40 Jahren tätig ist. Er verbrachte 21 Jahre in den USA, davon sechs in Washington, dem Nervenzentrum der amerikanischen und nicht selten der Weltpolitik.

Schon mit reicher Erfahrung wurde er 1935 als Schweizer Konsul nach Palästina versetzt. Charles Lutz, der aus einer religiösen Familie stammt, lernte gerne das Heilige Land kennen, fand jedoch die Unruhen dort bedrückend. Bei Kriegsausbruch 1939 sah er sich plötzlich mit der Interessenvertretung mehrerer kriegführender Länder, über das tatkräftige Wirken des Schweizer Konsuls an das Auswärtige Amt in Berlin, das Konsul Lutz seinen Dank aussprach und wissen ließ, es sei zu Gegendiensten bereit.

UMSTURZ IN UNGARN

Vier Jahre später war Generalkonsul Lutz als Leiter der Schutzmachtabteilung der Schweizer Gesandtschaft in Budapest mit der Wahrung der Rechte von zehn Staaten — diesmal der Gegenseite — beauftragt, als im März 1944 deutsche Truppen in Ungarn einzogen. In ihrem Gefolge kamen, wie immer, die Einsatzkommandos Himmlers, das Büro Eichmann und andere mit der Beseitigung politischer Gegner und „unerwünschter Elemente" beauftragte Dienststellen. Noch jetzt in den Voruntersuchungen zum Eichmann-Prozeß wurde erwähnt, daß Eichmann sich brüstete, binnen kurzem 600 000 Ungarn nach Auschwitz und in ähnliche Lager gebracht zu haben.

Endgültig freie Bahn gab den Vernichtungskommandos der 15. Oktober 1944, als die Regierung Horthy die Weiterführung des verlorenen Krieges mit sinnlosen weiteren Menschenopfern und Zerstörungen ablehnte, zurücktrat und Pfeilkreuzler, ungarische Nationalsozialisten, die Macht übernahmen.

„Das führte zu einer unaussprechlichen Panik unter der jüdischen Bevölkerung. Ein Teil suchte in der Provinz unterzutauchen, ein Teil sich in Budapest zu verbergen, fünf- bis sechstausend Juden, die keinen Ausweg mehr sahen, drängten sich auf dem Freiheitsplatz vor der amerikanischen Gesandtschaft, in der meine Amtsräume unterge-

fragte ihn unter anderem auch, ob er je in Palästina gewesen sei, was er bejahte. Allerdings hielt er sich nur zwei Wochen dort auf, bevor er nach Ägypten weiterreiste. Im übrigen war Eichmann durchaus kein Irrsinniger, kein Fanatiker. Er machte den Eindruck eines Durchschnittsbeamten oder Funktionärtyps wie viele andere..." Wohl das unheimlichste Eichmann-Bild: ein Durchschnittsbeamter, der auf dem Amtsweg hunderttausende Mitmenschen in die Vernichtung schickt...

Jedenfalls wandte sich Generalkonsul Lutz mit seinem Plan, der zehntausende Juden vor dem Büro Eichmanns und mit ihm zusammenarbeitender Dienststellen retten sollte, an den deutschen Gesandten Veesemayr, der ihn freundlich aufnahm und Verständnis zeigte. Als ihm Generalkonsul Lutz schilderte, wie sich Tag und Nacht eine Unzahl Juden in Todesangst in seinen Amtsräumen festklammerten und nicht zu entfernen waren, sagte der deutsche Gesandte: „Wäre ich Jude, würde es mir wohl nicht anders gehen."

Zur täglichen Haarpflege: Silvikrin Haarwasser

Das einzige Haarwasser mit Neo-Silvikrin, der biologischen Haarnahrung. Verschönt das Haar, erhält es **gesund** und macht es leicht frisierbar. Dank seinem Gehalt an Neo-Silvikrin gibt Silvikrin Haarwasser dem Haar Gesundheit, Kraft und Fülle. Verhindert Schuppen. Dank rationellster Herstellung kostet die große Flasche mit einem Inhalt von **180 ccm nur S 34.50.** In allen guten Fachgeschäften erhältlich.

Es folgten mehrwöchige, nervenzermürbende Verhandlungen, während der Gesandter Veesemayr immer wieder mit seiner Regierung in Berlin Fühlung nahm. Damals sah Charles Lutz selbst ein Telegramm, das ihn als offiziellen Vertreter deutscher Interessen in Palästina 1939/40 identifizierte. Auch dürfte nicht ohne Eindruck geblieben sein, als der angesehene Schweizer Beamte darauf hinwies, daß alles, was jetzt geschah, nach dem nahe vorstehenden Kriegsende seine Folgen haben würde... Die deutsche Regierung bewilligte

Nach welchen Gesichtspunkten wurden 50 000 da-
von ausgewählt? Diese Frage beantwortet der
Generalkonsul mit einem bitteren Kopfschütteln.
„Eine Auswahl war damals unmöglich. Wer zuerst
kam, erhielt Schutzbriefe, solange sie reichten...
ich konnte die festgesetzte Zahl nicht über-
schreiten."

Später kam zutage, daß die schwer übersehbare
Riesenzahl doch überschritten wurde — auch durch
Fälschungen; tausendfache Angst legte wohl nahe,
Papiere, die über Leben und Tod entscheiden
konnten, nachzuahmen. Ein volles Bild der Riesen-
zahl ergab die Umrechnung: rund hundert mit
menschlicher „Fracht" vollgepferchte Lastzüge, wie
sie sonst von Budapest nach Auschwitz und ande-
ren Lagern rollten, hätten die zirka 62 000 Juden
gefüllt, die Generalkonsul Lutz vor diesem Schick-
sal bewahrte.

UMSIEDLUNG IM BOMBENHAGEL

Vorerst erwies sich, daß immer wieder mühsam
errungene Schutzbriefe von Pfeilkreuzlern einfach
zerrissen oder nicht beachtet wurden. Wie es dabei
zuging und was Generalkonsul Lutz auszustehen
hatte, zeigt am besten eines seiner Erinnerungs-
stücke, der Bericht einer Budapester Augenzeugin,
Irene Gallmann, veröffentlicht im Züricher „Israeli-
schen Wochenblatt" vom 4. März 1949. Darin heißt
es u. a. über Generalkonsul Lutz:

„Furchtlos, wie er war, tauchte er immer in den
kritischsten Situationen auf. Einmal im Außenministe-
rium, um gegen den Überfall auf ein Lager zu prote-
stieren, dann in der berüchtigten Ziegelei, dem Sammel-
platz der Transporte nach Deutschland, um die im Be-
sitz von schweizerischen Schutzbriefen befindlichen
Juden den Häschern zu entreißen und sie oft zu Hun-
derten in die geschützten Häuser zu bringen. Oder er
erschien eines Nachts in einem Haus, wo 300 Juden in
einer Wohnung mit zugenagelten Fenstern und Türen
dem Erstickungstod entgegengingen. Unvergeßlich ist
auch die Szene im Istvanpark, wo Tausende in den um-
liegenden Häusern mit angehaltenem Atem dem Tumult
zuschauten, wo Konsul Lutz und Frau von den rabiaten
Pfeilkreuzlern mit dem Revolver bedroht wurden."

Um mehr als theoretischen Schutz zu erlangen,
setzte Generalkonsul Lutz durch, soviel wie möglich
der mit Schutzbriefen Versehenen in einem Kom-
plex von 17 bis 20 Hochhäusern unterzubringen.
Eine Woche lang, unter dauernden schweren Bom-
benangriffen, wurden mit Hilfe von zwei-, dreihun-
dert Gendarmen einige Zehntausende umgesiedelt.
Dabei war die zwar sehr beengte, aber verhältnis-
mäßig sichere Unterkunft in diesem Komplex frei-
willig, nicht gettoartig, Budapest hatte außerdem
noch ein eigentliches Getto, das übrigens einmal
paradoxerweise ein General des nationalsoziali-
stischen Reichs, Pfeffer-Wildenbruch,
gegen den Mob ungarischer Natio-
nalsozialisten, in raschem

W
de
läs
pfli
nac
in U
von
Schw
Einst
mögli
Friede
rung d
im Kri
selbst
neutrale
konnte
nur mei

KRIEG

Charles
kam mit 1
absolvierte
zer Konsul
tätig ist. Er
sechs in V
amerikanisc

Schon mit
Schweizer Ko
Lutz, der au
lernte gerne
doch die Unr
ausbruch 1939
essenvertretung

...um 62 000 Menschenleben

Durch den Eichmann-Prozeß in Erinnerung gerufen

...r das tatkräftige Wirken des Schweizer Konsuls
...das Auswärtige Amt in Berlin, das Konsul
... seinen Dank aussprach und wissen ließ, es
...u Gegendiensten bereit.

UMSTURZ IN UNGARN

... Jahre später war Generalkonsul Lutz als
... der Schutzmachtabteilung der Schweizer Ge-
...haft in Budapest mit der Wahrung der
... von zehn Staaten — diesmal der Gegen-
... beauftragt, als im März 1944 deutsche
... in Ungarn einzogen. In ihrem Gefolge
...wie immer, die Einsatzkommandos Himmlers,
... Eichmann und andere mit der Beseitigung
...r Gegner und „unerwünschter Elemente"
...te Dienststellen. Noch jetzt in den Vor-
...ngen zum Eichmann-Prozeß wurde er-
...ß Eichmann sich brüstete, binnen kurzem
...garn nach Auschwitz und in ähnliche
...acht zu haben.
... freie Bahn gab den Vernichtungskom-

fragte ihn unter anderem auch, ob er je in Palästina gewesen sei, was er bejahte. Allerdings hielt er sich nur zwei Wochen dort auf, bevor er nach Ägypten weiterreiste. Im übrigen war Eichmann durchaus kein Irrsinniger, kein Fanatiker. Er machte den Eindruck eines Durchschnittsbeamten oder Funktionärtyps wie viele andere..." Wohl das unheimlichste Eichmann-Bild: ein Durchschnittsbeamter, der auf dem Amtsweg hunderttausende Mitmenschen in die Vernichtung schickt...

Jedenfalls wandte sich Generalkonsul Lutz mit seinem Plan, der zehntausende Juden vor dem Büro Eichmanns und mit ihm zusammenarbeitender Dienststellen retten sollte, an den deutschen Gesandten Veesemayr, der ihn freundlich aufnahm und Verständnis zeigte. Als ihm Generalkonsul Lutz schilderte, wie sich Tag und Nacht eine Unzahl Juden in Todesangst in seinen Amtsräumen festklammerten und nicht zu entfernen waren, sagte der deutsche Gesandte: „Wäre ich Jude, würde es mir wohl nicht anders gehen."

...ur täglichen Haarpflege: **Silvikrin Haarwasser**

...s einzige Haarwasser mit Neo-Silvikrin, der biologischen Haarnahrung. Verschönt
...s Haar, erhält es **gesund** und macht es leicht frisierbar. Dank seinem Gehalt
... Neo-Silvikrin gibt Silvikrin Haarwasser dem Haar Gesundheit, Kraft und Fülle.
...hindert Schuppen. Dank rationellster Herstellung kostet die große Flasche mit
...m Inhalt von **180 ccm nur S 34.50.** In allen guten Fachgeschäften erhältlich.

... Oktober 1944, als die Regierung
...erführung des verlorenen Krieges
...iteren Menschenopfern und Zer-
...e, zurücktrat und Pfeilkr...
...alsozialisten, die ...

... sahen, drängten
...platz vor der

Es folgten ...ehrwöchige, nervenzermürbende
Verhandlungen, während der Gesandter Veesemayr
... mit seiner Regierung in Berlin
...amals sah Charles Lutz selbst
...s ihn als offiziellen Vertreter
...en in Palästina 1939/40 iden-
... Auch dürfte nicht ohne Eindruck ge-
...eben sein, als der angesehene Schweizer Beamte
darauf hinwies, daß alles, was jetzt geschah, nach
dem nahe vorstehenden Kriegsende seine Folgen
haben würde... Die deutsche Regierung bewilligte

bombten Bahn-, Telephonlinien und unterbrochenen Kurierdiensten, hatte Generalkonsul Lutz weder Arbeitskräfte noch Mittel, die zu Verpflegung, ärztlicher und sanitärer Versorgung von Zehntausenden nötig gewesen wären. Er hatte nur sich selbst, sein Häuflein getreuer Mitarbeiter aus der vorher schon schwer überlasteten Schweizer Schutzmachtabteilung — und ein unvorstellbares Maß an täglicher Improvisierungskunst und täglich neuer Einsatzbereitschaft, um sein Heer Schutzbefohlener über die kritischsten Monate am Leben zu erhalten.

BEFEHL DES GEWISSENS

Schließlich standen die Russen nur noch 200 Kilometer vor Budapest. Die Verlegung der Regierung wurde vorbereitet und Generalkonsul Lutz eingeladen, sich mit ihr vor der herannrollenden Front in Sicherheit zu bringen. Aber Gerüchte tauchten auf, daß der Häuserkomplex mit zehntausend Juden „ausgeräuchert" werden solle, sowie ihr Beschützer außer Sichtweite sei. Schon flüchteten Menschen daraus. „Ein deutscher Legationsrat, ehemaliger Sekretär Stresemanns und hochanständiger Mensch, ließ mich den Beschluß wissen, daß man nichts gegen die geschützten Hochhäuser und Inhaber von Schutzbriefen unternehmen werde, solange ich in Budapest bleibe. Das war für mich etwas wie ein Befehl des Gewissens. So blieb ich auf Gedeih und Verderb."

Budapest wurde Kampfgebiet. Um den Stadtteil Buda, in dem Schweizer Schutzmachtabteilung und Hochhäuser lagen, wurde nur eine Woche gekämpft. Tatsächlich blieben die Hochhäuser beim Rückzug der Deutschen unbeschädigt. Dagegen dauerte der Kampf um Haus für Haus des Stadtteils Pest, in dem sich Generalkonsul Lutz zuletzt in den Keller seiner Wohnung in der britischen Gesandtschaft bei der Burg zurückzog, zweieinhalb Monate.

„Es begann gerade am Weihnachtsabend. Das Gesandtschaftsgebäude bekam zahlreiche Bombentreffer, brannte achtundvierzig Stunden lang über unseren Köpfen — der ganze Horizont war ein Flammenmeer." Nach Monaten Inferno von Bombardierung, Artilleriebeschuß, Hunger, Durst in ausgebrannten Hausruinen fand sich Generalkonsul Lutz wieder einem Haßerfüllten mit einer Pistole, diesmal einem Russen, gegenüber, der ihn angriff — noch heute spürt Charles Lutz, wie die Kugeln knapp an ihm vorbeipfiffen, während er um sein Leben rannte, bis er in einem Notausgang Deckung fand: „Das waren die schlimmsten Augenblicke meines Lebens."

Was sonst Besetzung hieß, weiß zumindest in Ostösterreich noch jeder. Immerhin teilten nun die Schutzbefohlenen von Generalkonsul Lutz nur noch das nicht leichte, aber nicht mehr unmittelbar lebensgefährliche Schicksal aller Ungarn unter der ersten, gemäßigten Nachkriegsregierung der Kleinlandwirtepartei. Später gelang etwa zwei Dritteln tatsächlich die Auswanderung nach Israel, den USA, Kanada, Australien und anderen Ländern.

Generalkonsul Lutz wurde so plötzlich, daß er nicht einmal Abschied nehmen konnte, von der russischen Besatzungsmacht mit einer Gruppe Schweizer aus Budapest ab und kreuz und quer durch den Balkan transportiert, gelangte nach Istanbul, per Schiff nach Lissabon und von dort, völlig abgemagert und mit zerrütteten Nerven, endlich heim.

Am Heiligen Abend, genau vier Jahre nach dem Brand der Gesandtschaft, am 24. Dezember 1948, schrieb der Präsident der Ungarischen Zionistischen Organisation einen Dankbrief an Generalkonsul Lutz. Ein unterfertigter Anhang dazu wirkt auf den ersten Blick wie ein Beleg, eine einfache Rechnung; er führt in Orten und annähernden Zahlen auf, wo überall und wieviel mit Schweizer Schutzbriefen Versehene nach Kriegsende aufgefunden wurden, und wirft unter dem Additionsstrich zuletzt die Summe aus:

„Gesamtzahl der Geretteten ... ca. 62 000 Personen."

Tatsächlich eine schlichte Rechnung. Aber in den unersetzlichsten Werten, die es gibt: in Menschenleben.

Hedda Leitkam

Generalkonsul Lutz

darunter des Deutschen Reichs, betraut. Im britischen Mandat Palästina mit seiner arabischen und zahlreichen jüdischen Bevölkerung die deutschen Interessen zu wahren, war nicht einfach. Aber Konsul Lutz bereiste immer wieder Jaffa und Orte an der syrischen Grenze, wo 2500 Zivildeutsche und als deutsche Staatsbürger geltende Österreicher binnen vierundzwanzig Stunden interniert worden waren, prüfte unermüdlich die Einhaltung völkerrechtlicher Bestimmungen, sorgte aufopferungsvoll für Kranke und Wöchnerinnen und setzte sich energisch für deutsches Eigentum ein — eine nicht eben häufige Haltung inmitten weltweiter Ablehnung und Verachtung des damaligen Deutschen Reichs.

Als 1940 die Engländer 30 deutschen Konsularbeamten sowie Kranken und sonst Berücksichtigungswürdigen die Heimreise nach Deutschland gestatteten, gelangten Berichte aus erster Hand

der meine Amtsräume untergebracht waren; dasselbe Gebäude übrigens, das 1956 Kardinal Mindszenthys Asyl wurde. Berittene Polizei griff ein, die Menschenmenge riß mir fast die Kleider vom Leibe in ihrer Verzweiflung und im Gefühl — nur die Schweiz kann noch helfen!"

Doch Generalkonsul Lutz konnte nicht Wunder wirken. „Ich konnte nur Ausländern, deren Regierungen mich dazu ermächtigt hatten — nicht aber ungarischen Staatsbürgern gegen ihre eigene Regierung, die sie sogar verfolgte, beistehen. Trotzdem suchte ich nach einem Weg und kam auf den Gedanken, man könnte die Auswanderung einer größeren Zahl Juden nach Palästina ins Auge fassen. Diese Auswanderung war zwar im Augenblick praktisch nicht möglich, da zwischen Ungarn und Palästina die Front lag, aber man konnte vielleicht den Leuten inzwischen Schutzbriefe ausstellen, Bestätigungen, daß sie unter dem Schutz des Büros Lutz standen, bis die Auswanderung wieder möglich wäre."

BÜRO LUTZ KONTRA BÜRO EICHMANN

Die eingangs erwähnten Meldungen in Zusammenhang mit dem Eichmann-Prozeß lassen unwillkürlich vermuten, Generalkonsul Lutz habe seine Schutzbriefaktion beim Sachberater für Judenfragen im Reichssicherheitshauptamt, dem SS-Obersturmbannführer Eichmann, durchgesetzt. Aber für diese Vermutung hat er selbst nur ein fast mitleidiges Kopfschütteln.

„Das wäre unmöglich gewesen. Eichmann, damals im Vollbesitz seiner Macht, hätte mich wahrscheinlich für wahnsinnig gehalten, wenn ich ihm mit meinem Anliegen gekommen wäre. Und wahrscheinlich hätte ich es nur überlebt, weil ich Schweizer bin. Erst später habe ich erkannt und

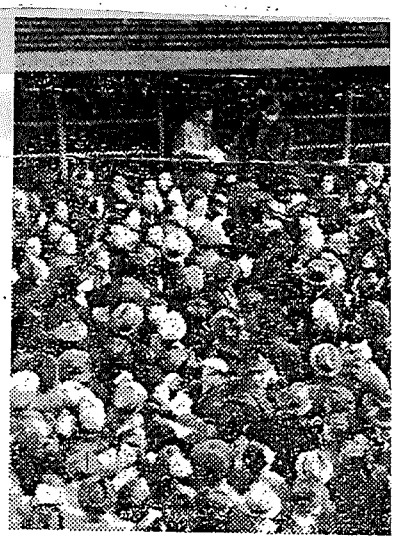

Tagelang drängten sich Tausende v
Lutz: Wer einen Schutzbrief erhalte

ihm, den Schutz v
zu ihrer Auswan
Generalkonsul Lutz
Zahl in 50 000 Pers

Wieviel Juden ga
hatten sich, auch
Gebieten, etwa hund

Juden vor der Schweizer Schutzmachtabteilung bitten um Schutz, Nov. 1944

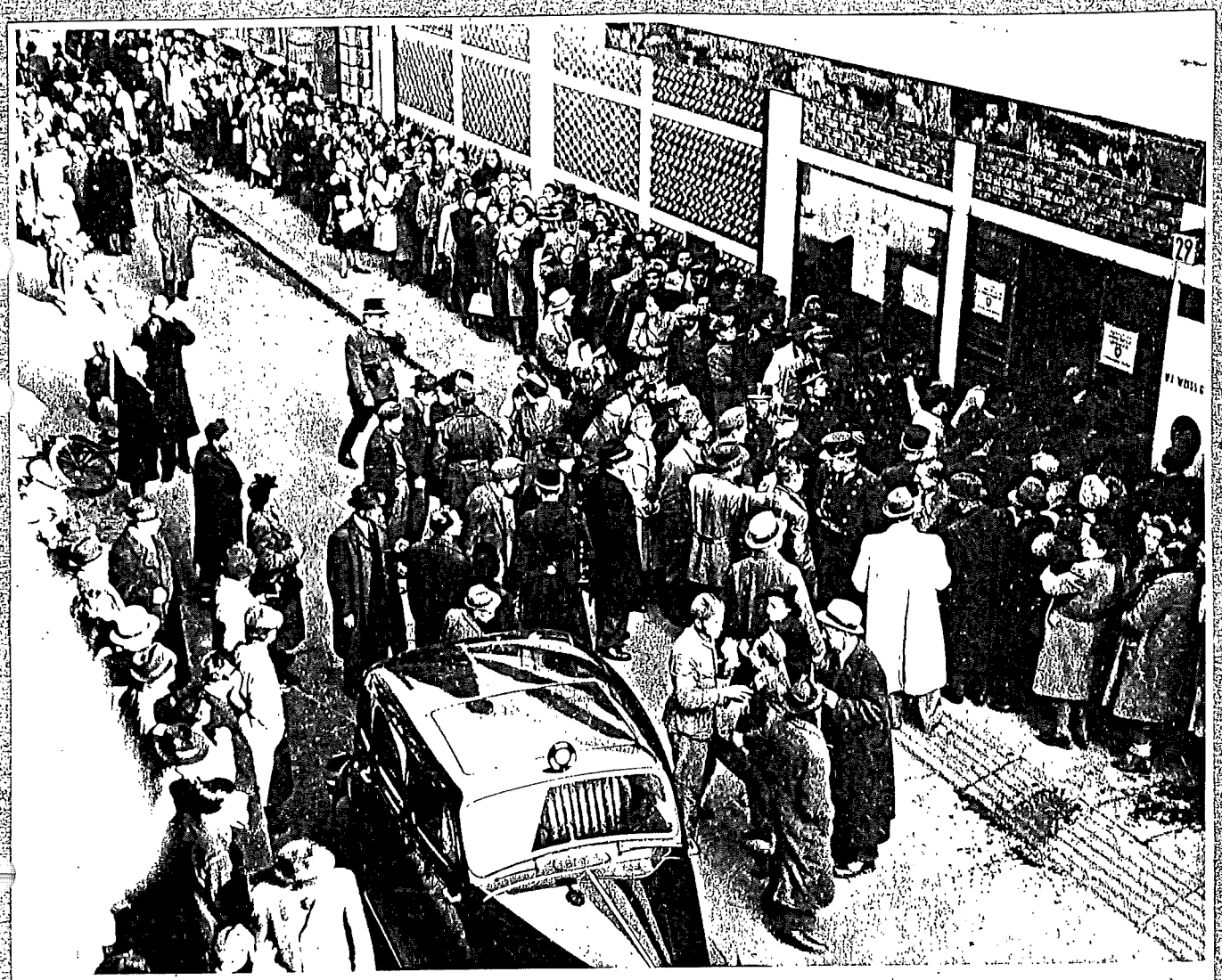

Pfeil Kreuzler drohen die Huswanderungsabteilung der Schweiz. Gesandtschaft zu stürmen

Lutz, Carl

Bericht
über die Geschehnisse bei der Schweizerischen Gesandtschaft in Budapest, der Schutzmachtabteilung und den unter ihrem Schutz stehenden Bureaux und Gebäuden.
(Oktober 1944 - April 1945)

Verfasst von: Carl Lutz, Konsul
Leiter der Schutzmachtabteilung in Budapest.

Palästina-Auswanderung
Britische Gesandtschaft, S. 2-5
Angelegenheit Feller, S. 1-3
---zu rechtfertigen. Meines Erachtens sind sowohl Herr Feller wie Herr Meier Opfer von Verleumdungen geworden.
Fall Meier, S. 1-2
Beziehungen, S. 1-2

Palästina-Auswanderung.

In den Rahmen der britischen Interessenvertretung fiel auch die Auswanderung von Juden nach Palästina. Diese neue Schutztätigkeit nahm später einen ungeahnten Umfang an, weil die ganze jüdische Bevölkerung Budapests (300'000) sich in ihrer Bedrängnis in irgend einer Form unter unseren Schutz stellen wollte. Zu dieser Zeit begannen die ersten Gesuche um Asylrecht auf der Gesandtschaft einzulaufen. Die Gesuchsteller waren meistens Juden, denen die vielen deutschen Uniformen ein Schreck eingejagt hatten. Nur mit Mühe konnten die Besucher nach den Bureaustunden wieder aus dem Gesandtschaftsgebäude entfernt werden. Es kam vor, dass Polizeigewalt angewendet werden musste.

Unsere Abteilung erhielt über die Britische Gesandtschaft in Bern regelmässig Listen von Personen, für die ein Einreisezertifikat nach Palästina reserviert war. Zusammen mochten es etwa 20'000 dieser Dokumente gewesen sein, wobei zu bemerken ist, dass ein Zertifikat für eine ganze Familie Gültigkeit hat. Bis zum 15.März 1944 konnten wöchentlich ca. 50 Personen nach Palästina ausreisen. Die Durchführung dieser Auswanderung wurde vom Palästina-Amt besorgt. Das genannte Bureau musste aber nach dem 15.März seine Tätigkeit einstellen. Um unseren neuen Auftrag durchführen zu können, übernahmen wir das Palästina-Amt samt Personal unter dem neuen Namen: "Auswanderungsbureau der der Abteilung fremde Interessen". Unter dieser Benennung genoss es ein gewisses Mass von Exterritorialität. Dieses neue Amt wurde in grössere Lokalitäten in die Nähe der Schutzmachtabteilung verlegt. Wir verhandelten wochen- und monatelang mit der Ungarischen Regierung über die Wiederaufnahme der Ausreise von Juden nach Palästina. Die Ungarische Regierung aber war wiederum an die Bedingungen der Deutschen Regierung gebunden, die verlangte, dass nur dann eine jüdische Auswanderung stattfinden könne, wenn ein gewisser Prozentsatz der jüdischen Bevölkerung für den Arbeitsdienst in Deutschland und den Ostgebieten eingesetzt bezw. zur Verfügung gestellt werde. Das bisherige

./.

Regime war dazu noch nicht bereit. Es hatte sich allerdings bereit gefunden, das Tragen des Davidsternes einzuführen und die jüdische Bevölkerung in speziell bezeichneten Häusern abzusondern. Katastrophal wurde die Lage der Juden aber erst mit dem Regierungswechsel am 15.Oktober 1944, als der Reichsverweser von Horthy sein hohes Amt an die Pfeilkreuzlerpartei, an deren Spitze Szalasi stand, abtrat. Diese junge Partei, die aus jungen zum Teil schwer kontrollierbaren Elementen bestand, war gewillt, den Kampf an der Seite Deutschlands weiterzuführen. An dem Glauben des Endsieges zweifelte übrigens diese Partei nicht im Geringsten, wie aus Gesprächen mit Parteimitgliedern wiederholt hervorging.

Bezüglich der Lösung der Judenfrage war folgendes vorgesehen. Es sollten zwei Ghettos, eines für getaufte, das andere für ungetaufte Juden errichtet werden. Ferner wurde den Gesandtschaften (wobei vor allem die schweizerische und die schwedische gemeint waren) gestattet, die unter ihrem Schutze stehenden Juden in spezielle Häuser zu bringen, wo sie unbelästigt bleiben sollten. Es muss noch bemerkt werden, dass die Nicht-Anerkennung der Szalasi-Regierung seitens der Schweiz unsere Tätigkeit unter den Pfeilkreuzlern sehr erschwerte. Als die Szalasiregierung die Einbeziehung der Juden für den Arbeitsdienst in Deutschland durchführte, setzte sie im Einvernehmen mit der deutschen Regierung eine Auswanderungsquote von 3800 für die Schweizerische Gesandtschaft und von 4000 für die schwedische Gesandtschaft fest. Eine Auswanderung war aber zufolge der sich überstürzenden Kriegsereignisse (Umsturz in Rumänien etc.) auf dem Balkan nicht mehr möglich. Die Schweiz hatte sich jedoch bereit erklärt, vorläufig 2000 dieser Auswanderer aufzunehmen, bis eine Weiterreise nach Palästina möglich würde. Inzwischen wurde uns das Recht eingeräumt, diese Leute in unter Schweizerschutz stehende Häuser zu bringen. Des weiteren wurden Passbescheinigungen ausgestellt an alle, die für die Auswanderung vorgemerkt waren. In dieser Bescheinigung wurde dargelegt, dass der oder die Betreffende im Kollektivpass eingetragen sei. Dieser Bestätigung (siehe Beilage) kam insofern eine grosse Bedeutung zu, als Inhaber derselben vom Arbeitsdienst befreit waren. Es setzte nun ein regelrechter Sturm

./.

auf dieses Dokument los, sodass ein Polizeikordon notwendig war, um die tausendköpfige Menge vor unserem Bureau im Zaume zu halten. Da unsere Quote viel zu klein war, um dem Andrang gerecht zu werden, wurden diese Papiere zu Tausenden gefälscht und von jüdischen Bureaux für gutes Geld den Bedrängten verkauft. Nun wurden wir ersucht, mit Hilfe der ungarischen Polizeibehörden, der deutschen SS und leider auch der Pfeilkreuzler, die echten von den unechten Papieren auszusondern (was am Stempel leicht ersichtlich war). Es gab dabei Szenen und Erlebnisse, die wir nicht so leicht vergessen werden, ganz besonders auch, wo die Betrogenen, die oft wirklich glaubten, ein "echtes" Papier erstanden zu haben, sich vor einem plötzlichen Abmarsch ins Ungewisse sahen. Natürlich war der Andrang von Bittstellern um Asylrecht und Schutz in irgend einer Form ausserordentlich stark. In den Korridoren, in W.C., Möbellagern und im Keller unserer Schutzmachtabteilung suchten die Juden Unterschlupf. Nebstdem drangen sie in grossen unkontrollierbaren Massen in die sogenannten "Schwe zerhäuser" ein. Zu dieser Zeit kam die Front immer näher. Dessen ungeachtet tobte sich der Kampf gegen die jüdische Bevölkerung in unheimlicher Vehemenz bis zur Belagerung der Stadt und noch während derselben aus. Unzählige Male kam es vor, dass Gruppen von Juden aus den Häusern geholt und an die Donau geführt wurden, wo sie erschossen und deren Leichen ins Wasser geworfen wurden. Es kann berichtet werden, dass die meisten Einwohner der von d Gesandtschaft geschützten Häuser die Pfeilkreuzlerperiode wie auch die Belagerung überlebten.

San Salvador Zertifikate.

In dieses Kapitel des Judenschutzes gehört auch die Uebernahme der Interessen von San Salvador. In Wirklichkeit handelte es sich dabei um rein jüdische Interessen, da sich früher keine Staatsbürger von San Salvador in Ungarn befanden. Die Not-

./.

die russischen Tieffliegerangriffe. Am 21.Januar fing das Gebäude während eines Luftangriffes Feuer und brannte bald lichterloh und zwar während zweier Tage und Nächte, während welcher Zeit wir uns unter dem Hause befanden. Ein Löschen war zufolge Wassermangels nicht möglich. Wir versuchten mit Handgranaten den Brand einzudämmen, jedoch umsonst. So mussten wir zusehen, wie fast das ganze Gebäude in Flammen aufging, mit Ausnahme einiger Zimmer im Parterre. Es sei noch vermerkt, dass im Hof 3000 Liter Benzin in einem Tank ca. 1.50 Meter unter der Erde gelagert waren. Diese und zwei Blindgänger, die ebenfalls im Hof lagen, machten uns während des Brandes nicht geringe Sorgen. Kaum hatte das Gebäude Feuer gefangen, so drangen an die 20 bewaffnete Pfeilkreuzler in den Hof und trugen unter dem Vorwand einer Rettungsaktion alles hinaus, was nicht niet- und nagelfest war, als da sind: Kisten, Haushaltungsgegenstände, Handkoffer, Kleider, Küchengeräte, Gemälde, Bettdecken sowie kleinere Möbelstücke. Nur wenige Gegenstände konnten wir später zurückbekommen, so besonders die drei Autos nebst Zubehör, auf deren Rückerstattung wir bestanden. Einige Mobiliargegenstände und Teppiche konnten in die Parterrelokalitäten gerettet werden. Demgegenüber ist fast alles Eigentum des britischen Gesandten O'Malley und der Mitglieder der Gesandtschaft sowie der früheren jugoslavischen Gesandtschaft und des Generalkonsulates in Pècs verbrannt. Während der Kampf um Pest nur 3 Wochen dauerte, hielt die Belagerung von Buda 7 Wochen an. Fast während der ganzen Zeit fanden über unserem Hause Tieffliegerangriffe statt. Diese nebst den zahlreichen Granaten und Minen verwandelten die ganze Umgegend in kurzer Zeit in ein Trümmerfeld.

Am 12.Februar war die Schlacht um Buda beendet. Beides, die königliche Burg und das gesamte Regierungsviertel, war zerstört. Die schon mit Ungeduld erwarteten russischen Truppen zogen nun ein. Wir hatten uns darauf vorbereitet, indem wir nebst der schweizerischen auch die britische Flagge hissten. Des weiteren versahen wir alle Hauseingänge mit Gesandtschaftstafeln in russischer Sprache. Ferner waren im Gebäude zwei Einwohner, die sich mit den Russen sprachlich verständigen konnten. All diese Vor-

./.

kehrungen jedoch nützten wenig, als die Plünderungen, die während einer Woche ungehindert andauerten, begannen. Soldaten drangen gruppenweise oder einzeln in die Häuser ein, jeder mit ein oder zwei Revolvern oder Maschinenpistolen bewaffnet. Unsere beiden Flaggen zogen so viele Plünderer an, dass wir sie wieder herunternehmen mussten. Von einer Respektierung der Exterritorialrechte seitens der Offiziere und Soldaten war keine Rede. Als erstes verlangten Offiziere die drei Automobile heraus, von denen zwei englisches Eigentum waren und das dritte dem Unterzeichneten gehörte. Die darüber angebrachten englischen Flaggen wurden herunter gerissen und die Aushändigung der Wagen gefordert. Da in einem der Autos ein kleiner Motorbestandteil fehlte, den übrigens die Pfeilkreuzler aus Rache entfernt hatten, war der Wagen nicht startbereit. Dies erregte dermassen den Zorn des Offiziers, dass er mir durch seinen Dolmetscher mit Erschiessen drohte, falls ich nicht innerhalb fünf Minuten den fehlenden Bestandteil herbeischaffe. Unserem englischen Uebersetzer und seiner Frau sollte das gleiche Schicksal beschieden sein. Darauf rannte ich vom Hof (wo sich die Garage befand) in den Luftschutzkeller und von dort durch den Notausgang ins Freie, um wenn möglich an der Tarnok utca, wo sich seit zwei Tagen ein Kommissar befand, Hilfe zu holen. Inzwischen bedrohte derselbe Offizier den Engländer Tier und seine Frau mit Erschiessen. Frau Tier, eine geborene Tschechin, wurde von ihm gröblich mit der Hand ins Gesicht an die Wand gedrückt, als sie sich russische verteidigen wollte. Beide konnten sich rechtzeitig durch einen unterirdischen Korridor ins Freie retten, dank einer Schweizerflagge, die dem Offizier die Sicht versperrte. Als ich mit einem russischen Kommissar nachher zurückkehrte, fand ich das ganze Gebäude leer. Sämtliche Einwohner hatten sich geflüchtet, ausser meiner Frau, die sich allein mit dem rabiaten Offizier auseinandergesetzt hatte und der in dem schwach beleuchteten Luftschutzkeller herumgeschossen hatte und dann erklärte, er werde aus Rache wegen meiner Flucht in fünf Minuten zurückkehren, um den Keller zu sprengen. Und eben als wir noch im Hofe mit dem russischen Kommissar sprachen, kamen die Soldaten mit Handgranaten anmarschiert, um den Befehl des Offi-

./.

ziers auszuführen. Der Kommissar wies sie jedoch mit barscher Stimme wieder hinaus. Damit war die schlimmste Situation für das eine Mal gerettet. Wir waren vor allem über die feindliche Einstellung des russischen Offiziers den Engländern gegenüber konsterniert.

Nach mehrmaligen Interventionen und Argumenten wurden die drei Autos schliesslich doch weggenommen, was für uns eine gewisse Beruhigung war. Es wurde uns klar, dass eine russische Wache unumgänglich war, wenn wir nicht fast stündlich Plünderungen oder Hausdurchsuchungen ausgesetzt sein wollten. Zusammen mit dem schwedischen Gesandten, einem Mitglied der Nuntiatur und dem Vertreter des Internationalen Roten Kreuzes begab ich mich mit Herrn Feller zu dem Kommandanten von Buda, um eine Wache zu beantragen. Der Weg dorthin führte über Morast, Trümmer, Pferdeleichen, Bombenkrater und umgelegte Baumstämme. Es war nicht leicht, die richtige Kommandostelle zu finden, sodass wir an drei verschiedenen Orten vorsprachen, worunter auch im früheren deutschen Militärhauptquartier, 50 Meter im Berginnern unter der königlichen Burg, wo junge Offiziere alle Radioapparate und Grammophone in Betrieb gesetzt hatten, deren sie in jenen weitverzweigten Räumlichkeiten habhaft werden konnten. Das Resultat der Besprechung war, dass wir uns je zwei Wachen aus einer Gruppe von ca. 30 Russen, Kirgisen, Ukrainern und Mongolen auswählen konnten. Am vertrauenswürdigsten waren stets die Ukrainer. Leider blieb die Wache nur zwei Tage, da sowohl die Kommandatur wie auch die Truppe in Richtung Wien weiterzogen. Die Gesandtschaften, die im Burgdistrikt lagen und miteinander Fühlung hatten, waren weiterhin Plünderungen ausgesetzt, vor denen wir sogar nicht verschont blieben. Dem päpstlichen Nuntius wurde zum Beispiel von der eigenen Wache das goldene Cruzifix von der Brust gerissen und ein Vorrat von 40 Kisten Medizin durch 200 Soldaten weggeschleppt.

Nach einigen Tagen gelang es uns, eine andere Kommandostelle ausfindig zu machen. Bei der Besprechung mit dem Kommandanten wurde der schwedische Gesandte in schroffem und sarkastischem Ton gefragt, in welcher Weise er sich denn der russischen

./.

Interessen in Ungarn angenommen habe. Wir konnten schon dama spüren, dass die neutralen Staaten bei den Russen nicht in G waren, da deren Haltung uns gegenüber eine entschieden unfre che war. Wiederum konnten wir nur eine Wache bekommen, indem mit Nachdruck betonten, dass es sich hier um den Schutz amer nischen und britischen Eigentums handle. Leider zog auch die neue Wache schon nach einigen Tagen mit der Fronttruppe weit Hernach erfolgten weitere Plünderungen von Wein, Lebensmitte und Schmucksachen. Ein Kassenschrank wurde aufgebrochen, ein derer in Angriff genommen. Auch eine Tafel des Kommandanten, wir an dem Tor befestigten und die besagte, dass es sich hie die britische Gesandtschaft handle, hatte nicht den gewünsch Erfolg, sondern wurde sehr oft von Eindringlingen missachtet Leider wurden auch die in der britischen Gesandtschaft depon ten Koffer von englischen und amerikanischen Staatsbürgern u des Personals der Schutzmachtabteilung durch rohe Gewalt (Sä und Messer) aufgebrochen und das Wertvollste daraus entwende Retten konnte man etwas nur, wenn man es rechtzeitig im Bode unter Kohle oder Asche vergrub.

In diesem Zusammenhang sei noch erwähnt, dass beso die rumänische Gesandtschaft, die ebenfalls unter unserem Schutze stand, von plündernden Truppen böse zugerichtet wurd Die im November nach Deutschland abgereisten rumänischen Dip maten hatten nämlich fast das ganze Gepäck in der rumänische Gesandtschaft zurückgelassen, weil sie befürchteten, dass es ihnen in Deutschland abhanden kommen würde. Augenzeugen beri teten, dass sich die russischen Soldaten und Offiziere mit u heimlicher Vehemenz auf dieses Handgepäck (an die 300 Koffer stürzten und eine Verwüstung sondergleichen hinterliessen. N einmal gelang es, zweier Plünderer habhaft zu werden, als in Abwesenheit des Unterzeichneten Frau Lutz eines Abends nach Eindringen von einigen Soldaten durch den Notausgang nach de 1/2 km. entfernten Offiziersposten eilte, um Hilfe zu holen. Offizier kam sofort mit und überraschte die Eindringlinge ab in dem Moment, als sie sich anschickten, mit dem gestohlenen

./

Angelegenheit FELLER.

Herr Legationssekretär Harald FELLER wurde vor etwa zwei Jahren der Gesandtschaft in Budapest, als erster Auslandsposten, zugeteilt. Während seine berufliche Tätigkeit befriedigend war, machte er sich bald zufolge seiner Schwachheit für Alkohol und seiner abnormalen Veranlagung in der Budapester Gesellschaft unmöglich. Seine Gelage bildeten immer wieder den Gesprächsstoff in den Kreisen, in denen er verkehrte. Nach der Heimreise von Herrn Minister Jaeger war Herr Dr.A.Kilchmann Leiter der Gesandtschaft. Kurz vor Weihnachten rief Dr.Kilchmann Herrn Feller und den Unterzeichneten zu sich, um uns mitzuteilen, dass er sich genötigt sehe, aus gesundheitlichen Gründen nach der Schweiz zurückzukehren. Während ich gewisse Bedenken über die Folgen äusserte, unterstützte Herr Feller das Vorhaben Dr.Kilchmanns vollauf. Letzterer reiste ab und Herr Feller fungierte von diesem Zeitpunkte an als "Geschäftsträger", ein Titel, den zum Beispiel Dr.Kilchmann nie gebrauchte. Es folgte nun eine Amtsperiode, die Herrn Feller am Schlusse sollte zum Verhängnis werden. Kurz nach Neujahr wurden die Artillerieangriffe so intensiv, dass es für jedermann ratsam erschien, sich in Deckung, d.h. in die Luftschutzkeller zu begeben. Auch Herr Feller war inzwischen in das Palais Esterhazy an der Tarnok utca übergesiedelt, doch unternahm er noch öfters halsbrecherische Autofahrten nach Pest zum Einkauf von Lebensmitteln und um den Kontakt mit der Stadtregierung nicht zu verlieren. So passierte es ihm eines Tages, dass er von einer Pfeilkreuzlerpatrouille angehalten und ins Hauptquartier geführt wurde. Zwei Gruppen zankten sich um einen Betrag von 100 Goldstücken, die Herr Feller für einen Schweizer in der Stefania ut deponieren wollte. Nach einer gröblichen Misshandlung, bei der er sogar mit dem Tode bedroht wurde, gelang es ihm mit Hilfe seiner Verlobten, Baronin Perenyi, frei zu werden. Von diesem Zeitpunkte an versuchte er, mit den zurückgebliebenen Mitgliedern des Pfeilkreuzlerregimes, besonders mit den Herren Vajna, dem Stadtkommandanten von Pest, und Ciki, dem Stadtkommandanten von Buda, in ein

./.

gutes Einvernehmen zu kommen. Es wurde hin und her diniert und getrunken. Andere Absichten bestanden aber bei Herrn Feller nicht, als die, mit den Pfeilkreuzlern nicht mehr ins Gehege zu kommen, umsomehr, als seit Weihnachten der schwedische Gesandte und Mitglieder der schwedischen Gesandtschaft bei ihm Asyl gefunden hatten. Es wäre absurd, ihn auch nur im leisesten nationalsozialistischer Tendenzen zu beschuldigen, ebenso absurd es ist, wenn man heute russischerseits unseren Bundesrat als faschistisch bezeichnet. Das Argument ist zu stupid, um darauf einzugehen. Leider war Herr Feller in der Gewährung des Asylrechtes viel zu nachgiebig. Immer mehr Leute suchten Zuflucht im Luftschutzkeller der Tarnok utca. Einmal waren es 30 Polizisten, ein anderes Mal uns unbekannte Leute. Vor allem war es, wie bereits erwähnt, der schwedische Gesandte und einige diplomatische Mitglieder, die dort Asyl suchten und fanden. Herr Feller glaubte durch Schutz des Vertreters der russischen Interessen in Ungarn bei den Russen besonderes Verständnis zu finden. Leider wurde er hierin sehr enttäuscht, indem die russischen Militärbehörden ausgerechnet den schwedischen Gesandten zuerst verhafteten und bis zu seiner Abreise in einem kleinen Dorfe internierten. Schreiber dieses war anwesend, als der Gesandte von Seiten eines russischen Obersten über seine Tätigkeit als russischer Interessenvertreter einem kurzen Verhör unterzogen wurde. Auf alle Fälle war es uns allen unmöglich, mit den russischen Militärbehörden zu einem freundschaftlichen Einvernehmen zu kommen, umsomehr, als in der ersten Zeit die Kommandanten mit ihren Truppeneinheiten an die Front weiterzogen und jeder Kontakt und jede mit ihnen getroffene Abmachung dadurch wieder hinfällig wurde. Abgesehen von der Belagerung war die Zeit der russischen "Befreiung" bis zu unserer Abreise wohl die schwerste, weil unsicherste, die wir in Budapest erlebt haben. Die ständigen Plünderungen und Hausdurchsuchungen Tag und Nacht seitens russischer Truppen waren für viele eine kaum mehr zu ertragende Nervenbelastung. Man muss sich vergegenwärtigen, dass wir zu dieser Zeit von allen Schutzbefohlenen (also den Verbündeten der roten Armee!) dringend um Schutz gebe-

./.

ten wurden. Wir waren aber selbst in den drei Wochen ohne Wache und konnten wenig Schutz geben.

Eines Abends erschien bei Herrn Feller ein russischer Offizier in GPU-Uniform mit einem Dolmetscher und stellte sich als Verbindungsoffizier zwischen dem russischen Hauptquartier und den Gesandtschaften vor. Er sei gekommen, um den Kontakt mit uns aufzunehmen. Da Herr Feller nicht zu Hause war, lud ich die zwei Herren zu uns in den Luftschutzkeller zum Nachtessen ein und wir verbrachten, wie uns schien, einen Abend der Aussprache und des gegenseitigen Wohlwollens. Es war verabredet, dass die beiden Herren an der Tarnok utca übernachten sollten, wo sie sich aber nicht zu Bett legten, wie der Hausdiener später berichtete. Anderntags ging ich hinüber, um mich von ihnen zu verabschieden oder wenn möglich nach Pest mitzufahren, um mein Bureau zum ersten Mal nach der Belagerung aufzusuchen. Der russische Offizier liess uns wissen, dass er gekommen sei, um Herrn Feller ins Hauptquartier zu einer Besprechung einzuladen und dass er ihn noch am selben Tag oder am folgenden zurückbegleiten werde. Da Herr Feller in der Früh von anderer Seite gewarnt worden war, ja noch nicht nach Pest zu gehen und nun Verdacht schöpfte, zögerte er, zu gehen und versuchte sich wegen Zeitmangel und vorheriger Abmachungen herauszureden. Doch es half nichts. Die beiden Herren packten ihn am Arm und sagten: "Es nützt nichts, Herr Feller, Sie müssen mitkommen". Daraufhin verabschiedete ich mich von ihm, ohne zu vermuten, dass er vielleicht nie mehr zurückkehren würde. Ich fühle daher auch eine gewisse Verantwortung, alles daran zu setzen, um seine Befreiung zu erwirken. Dies müsste vor allem durch Vermittlung der Schwedischen Regierung geschehen, weil Herr Feller sich durch die Tatsache, dass er Herrn Minister Danielson und dessen Mitarbeiter Asylrecht gewährte, sich in den Augen der Russen kompromittierte. Daher wäre es meines Erachtens Pflicht, dass die Schwedische Regierung, die in Moskau offiziell vertreten ist, energische Schritte unternähme, um Herrn Feller frei zu bekommen. Bezüglich der Tätigkeit von Herrn Feller glaube ich bestimmt, dass er nichts verbrochen hat, um seine Inhaftierung

./.

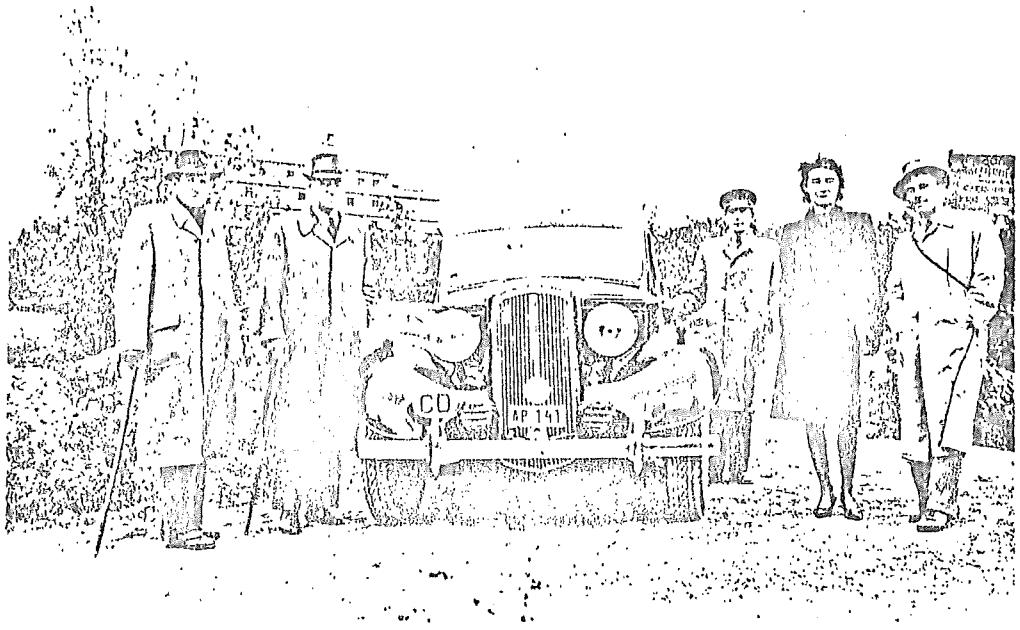

Fall MEIER.

Herr Max MEIER stand während mehrerer Jahre im Dienste der Gesandtschaft. Er befasste sich mit der Entgegennahme von Einreisegesuchen in die Schweiz. In dieser Eigenschaft wurde er in den Wochen vor der russischen Besetzung von zahlreichen Leuten um Einreisebewilligung in die Schweiz angegangen. Bekanntlich konnte die Gesandtschaft keine Visa von sich aus erteilen, sondern leitete die Gesuche einfach in empfehlendem Sinne weiter. Der Andrang war in der kritischen Periode naturgemäss sehr stark, sodass Herrn Meier zwei Hilfskräfte in Herrn Hürlimann und Herrn Ember beigegeben wurden. Viele von den Gesuchen konnten nicht berücksichtigt werden, sodass sich leider eine gewisse Stimmung gegen Herrn Meier entwickelte. Ein besonders typischer Fall ist der des Grafen Tolstoi. Der Genannte ist Weissrusse und eignete sich später das belgische Bürgerrecht an. Als solcher stand er unter dem Schutz der Abteilung für fremde Interessen der Schweizerischen Gesandtschaft. Tolstoi versuchte nun mit allen Mitteln eine Einreisebewilligung nach der Schweiz zu erhalten und sprach verschiedentlich bei Herrn Meier vor. Dieser erklärte ihm, dass es keinen Sinn habe, das Gesuch entgegenzunehmen, da feindliche Staatsbürger Ungarn ohnehin nicht verlassen können. Diese Abwei-

./.

sung hat Tolstoi, der später der Vertrauensmann von General Chernikov, dem Kommandanten von Budapest, wurde, sehr entrüstet. Die Vermutung liegt nun sehr nahe, dass der Genannte Herrn Meier bei den russischen Behörden denunziert hat.

Für Herrn Meier muss gesagt werden, dass er ein einwandfreier, senkrechter Charakter war, der treu seine Pflicht erfüllte. Es ist absurd, ihm irgendwelche nationalsozialistische Tendenzen anzudichten. Die Tätigkeit einer Gesandtschaft ist übrigens eine interne Angelegenheit und keine ausländische Macht kann sich das Recht ausnehmen, Beamte einer fremden Gesandtschaft für die Tätigkeit vor der Eroberung durch feindliche Armeen zur Verantwortung zu ziehen.

Herr Meier wurde bekanntlich zu einer angeblichen Besprechung ins russische Hauptquartier geladen, von der er nie zurückkehrte. Alle Versuche, Erkundigungen nach ihm einzuziehen, waren erfolglos. Man wollte über seinen Verbleib nichts wissen.

Beziehungen zu den russischen Militärbehörden.

Auf Veranlassung der Schutzmachtabteilung, Budapest, hatte die Abteilung für fremde Interessen des Eidgenössischen Politischen Departementes in Bern sich bei der Englischen und Amerikanischen Regierung vergewissert, dass die Soviet-Regierung davon Kenntnis hat und damit einverstanden ist, dass die Schweiz mit der Wahrnehmung der amerikanischen und englischen Interessen in Ungarn beauftragt ist. Die Antwort lautete bejahend, sodass wir mit Zuversicht den kommenden Ereignissen bezw. dem Einzug der roten Armee entgegenblickten. Die Enttäuschung war denn auch nicht gering, als wir bei dem Versuch, mit den militärischen Instanzen Kontakt zu nehmen, kein Verständnis fanden. Wo immer wir vorsprachen um die Verbindung aufzunehmen, wurden wir mit Misstrauen empfangen. Im besten Falle stiessen wir auf eine freundlich-ablehnende Haltung. Sogar mussten wir verschiedentlich die Bemerkung hören, dass wir unsere Tätigkeit als englische "Agenten" ausüben und so versuchen, einen Keil zwischen die Alliierten zu treiben. Des Weiteren wurde uns erklärt, dass es in Ungarn "nur ein Interesse zu vertreten gebe, nämlich das der roten Armee". Von einer Informierung, wie eingangs erwähnt, wollten weder Offiziere noch Kommandanten etwas wissen.

Besonders erschwerend mit den Militärstellen in Kontakt zu kommen war auch der Umstand, dass die ersten Kommandos immer nur kurze Zeit in Budapest amtierten und immer wieder von neuen Leuten abgelöst wurden. Die Apathie und Interesselosigkeit der zuständigen Stellen liess uns vermuten, dass unser Aufenthalt in Ungarn nicht erwünscht sei. Schon kurz nach der Eroberung von Budapest konnten wir im Gespräch mit Offizieren, die in unseren Luftschutzkeller kamen, bemerken, dass die Stimmung gegenüber der Schweiz keineswegs freundschaftlich sei. Diese Wahrnehmung berührte mich insofern schmerzlich und beunruhigend, als es in meinen 25 Jahren Dienst im Auslande der erste Fall war, wo Vertreter einer fremden Macht sich in einem dermassen unfreundlichen Ton über unser Land und seine Regierung hermachten. Die vielen Aeusserungen, die wir während unseres zweimonatigen Aufenthaltes unter russi

./.

scher Besetzung von Seiten der Offiziere und Mannschaften hörten, liessen uns darauf schliessen, dass eine grosse Propaganda gegen die Schweiz vorausgegangen sein musste. Aeusserungen wie zum Beispiel: "Die Schweiz unterstütze Deutschland nicht nur wirtschaftlich, sondern auch militärisch (unter Hinweis auf Oerlikon) und nehme somit aktiven Anteil am Kampf gegen die rote Armee ..." etc. "Aufnahme des Vermögens führender Nationalsozialisten ..." etc. "Asylgewährung an Kriegsverbrecher". Auch wurde des öfteren betont, er wäre höchste Zeit, dass die Soviet-Regierung auch in der Schweiz "Ordnung schaffen würde". Was jedoch Offiziere und Soldaten immer wieder reizte, waren die Erzeugnisse unserer Uhrenindustrie.

Alle meine Vermutungen fanden ihre Bestätigung, als sogar die Schutzmachtabteilung offiziell die Weisung erhielt, sofort ihre Tätigkeit zu beendigen und innerhalb von zwei Tagen abzureisen. (Eine Woche nach der Abreise der übrigen Mitglieder der Schweizerischen Gesandtschaft, die bekanntlich gleichzeitig mit dem türkischen Gesandten und seinem Stab, dem holländischen Konsul, etc. erfolgt war, während diesmal der päpstliche Nuntius mit den Mitgliedern der apostolischen Gesandtschaft in diesem "zweiten und letzten Diplomatensonderzug" die Reise antrat). Wir schickten uns zwar ins Unvermeidliche, entgegen den von den vertretenen Staaten erhaltenen Instruktionen, doch dürfte dieser unfreundliche Akt nicht nur bei der Schweizerregierung, sondern gerade bei den alliierten Regierungen einen peinlichen Eindruck gemacht haben und vielleicht nicht ohne ein gewisses Nachspiel bleiben.

Anderson ?

ery Rekindled of Swede Who Saved Jews From Nazis

milton

s

he Swedish prison-
erian camp looked
hes tattered. He
t he was respected
nates, who called
n." A Leningrad
l this man he be-
l Wallenberg, who
st two years after
s said Wallenberg

at are astounding
y are held in the
number of Soviets

are offering their recollections to members of the Raoul Wallenberg Association, who are still trying to determine the fate of the Swedish diplomat credited with saving tens of thousands of Jews from the Nazis.

In this case, the biologist, Alexander Smovsky, identified pictures of Wallenberg, who was arrested by Soviet authorities in January 1945. Smovsky, who spent six years in Soviet prison camps, contacted the Wallenberg Association after a Soviet TV news program asked that anyone with information about Wallenberg call a telephone number it provided. The association has set up an office in a Moscow hotel room and is entering into a computer data from people who telephone with information about Wallenberg.

It is a remarkable change for this country, which refused for 12 years even to acknowledge that Wallenberg had been in its custody — and then said he had died of a heart attack a decade earlier in Moscow's Lubyanka Prison.

The shift is part of the Kremlin's effort to revamp its image abroad. In line with this effort, the KGB apologized for the arrest and handed the Swedish diplomat's personal effects to his brother and sister, who traveled here from Sweden.

"It was terribly emotional to see his handwriting and his photograph and his identity papers," said Nina Lagergren, who received the passport, driver's license, address book, calendar and cash her brother carried when he was arrested in January 1945, during World War II.

Wallenberg, whose mother was a wealthy baroness, was asked by the Americans during World War II to go to Budapest as a representative of a neutral country and help save Hungarian Jews.

He saved at least 20,000 Jews — sometimes taking them off trains waiting to go to death camps — by handing out special passports that placed them under the protection of the Swedish government. These came to be known as "Wallenberg visas." Some reports credit him with saving as many as 100,000 lives.

In the early weeks of 1945, as the Soviet army occupied Budapest behind the retreating Nazi troops, Wallenberg went to see Marshal Rodion Malinovsky, commander of the Soviet troops, to discuss relief efforts.

His car was confiscated, and he was never seen again in Bu
Moscow denied any knowle
him until 1957, when it sai
Wallenberg had died in a pris
in 1947 of an apparent heart
and that his body had bee
mated. The Soviet Union exp
regret, but considered the
closed.

For 32 years, Soviet official
clung to that version despit
dreds of statements from f
Soviet prisoners that they ha
Wallenberg after 1947. The
recent reported sighting
Wallenberg in a Soviet prison
in Blagoveshchensk, nea
Chinese border, in December

Some former prisoners
thought they had seen Walle
made it known by means of
notes passed out to the West,
after emigrating.

Only recently would it have
considered possible to make
statements openly in the
Union. Dr. Seppo Isotalo, ma
the telephones for the Walle
Association here, said many c
were still afraid to give their n
on the phone and suggest me
on a street corner.

Lagergren and brother Gu
Dardel say they believe Waller
is alive. They celebrated his
birthday in August.

Smovsky, 61, who was in p
camps from 1949 to 1955 for
Soviet activity, recalled me
"the Baron" twice in 1949, in
noyarsk transit camp in ea
Siberia, where food was meage
the barracks were often icy c

Because he was a titled forei
who seemed well-educated
calm in the face of the rigo
prison life, "everyone paid a
tion to him," Smovsky said.
seldom spoke, although he see
to understand Russian."

"I was told he was Swedish
very important. I think he wa
and something had happened t
legs, because he never stood,
said.

Smovsky said "the Baron" lo
like he was about 40 years old,
bearded and thin. Before the en
1949, Smovsky was sent o
another camp and never saw
again.

He said he had never hear
Wallenberg until two months
when someone in an office wher
was waiting for an appointm
handed him a book about
famous Swede.

"All of a sudden, I realized I k
him," Smovsky said.
He said friends tested him

Our biggest sale of e year. owe rices the on.

RECORD DAYS SALE

STARTS TODAY FOR 2 DAYS ONLY

Sale items return to regular price December 5.

SPECIAL HOURS: Sunday 11-8; Monday 10-9

'i embellished towels
E 5.99-9.99 BATH
REG. 10.00-15.00
entire collection of embellished towels.
leg. 8.00-12.00, sale 3.99-7.99.
ip. Reg. 5.00-6.00, sale 2.99-3.99.
Towels

Wamsutta® pure cotton sheets
SALE 11.25-26.25
REG. 15.00-35.00
Save on our entire stock of solid color sheets in twin, full, queen, king and California king sizes. Available in white, honey and powder blue.
Sheets

Noritake® china
SALE 26.00
REG. 35.00
4-pc. place setting. Choose from Arizona, Boulder Ridge, Blue Adobe and Raindance patterns. Glassware, serveware, bakeware and matching accessories also available.
China

New Splendor towels
ALE 4.99 BATH
REG. 7.00
ıxurious towels are available in 12
Hand. Reg. 5.00, sale 3.99.
/ash. Reg. 3.00, 1.99.
Towels

Le Creuset cookware
SALE 22.50-150.00
REG. 30.00-200.00
Heavy cast iron, enameled gourmet cookware. Choose from skillets, fry pans, bakers and sets.
Cookware

Selected famous maker business cases
SAVE 25%
Choose from a selection of business cases for men and women. Reg. 78.50-190.00, sale 58.85-142.50.
Luggage

ah® Bedford bedding
SAVE 25%
and white bedspreads. Available in
en, king and California king sizes.
essories available.
15.00-19 11.25-142.50.

Regal® Club Supra® cookware
SAVE 40%
Save up to 65% with a manufacturer's mail-in rebate. Choose from sauce pans, fry pans, dutch ovens. Orig. 20.00-50.00, 12.00-30.00.
Cookware

Cuisinart® food processor & Takka® pasta machine
SALE 149.00 YOUR CHOICE
REG. 169.00 & 179.00
Save 30.00 on the Cuisinart® Custom 11 food processor.
Save 20.00 on the Takka® Pasta Express.

"Each time, I pointed to Wallenberg," he said.

Mikhail Danilash, 67, who was a Hungarian translator for the Soviet army, said he was at Red Army headquarters in Budapest the day Wallenberg was arrested and met him there. He said they talked together in Hungarian.

"He didn't behave like someone who had been arrested," Danilash said. "He was very polite, confident and questioned me about where I was born, how I came to be in the service of the army, how the Red Army troops behaved toward Jews and prisoners."

It has never been clear why the Soviet Union detained Wallenberg. Some have speculated that it was because the Soviets feared the Swede was a spy for the United States. But Danilash said he believes it was simply because Wallenberg protested vigorously against the Red Army confiscation of his diplomatic car.

"He said to me, 'Please tell your superiors that I demand the return of my car and I will not accept another car as a compromise,'" Danilash recalled. "I think if he had

by putting sets of pl
before him and ask
to point out them
knew as "the Burov

HISTORISKT RADARPA

***Historikerna Hans Villius och Olle Häger** är radarparet som fått det svenska folket intresserat av historia. De har fått både svenska och internationella pris för sina histori nu arbetar de med en film om ökenstaden Petra.*

Det är tur att han inte är försäljare, den där Villius, Sveriges mesta historieröst. Herr docenten i historia har en sådan övertygande och saklig stämma att det är lätt [illegible] sluka allt han säger.

Catharina Ingelman-Sundberg

– Över[illegible]nde röst? Ja, folk bruk[illegible]ga det, konstaterar Hans [illegible]illius med en snabb humoristisk glimt i ögonen. Den rösten skall jag ha nästa gång jag behöver låna pengar.

Han låter inte bara saklig, han är det också.

Den som inte håller sig till fakta och källkritik har all anledning att se upp. I en debatt i Göteborg för några år sedan när diverse kända professorer gick i clinch med Västgötaskolan med Dag Stålsjö i spetsen bet Villius till. Efter att i tysthet ha åhört åsikterna om att allt väsentligt som rör Sveriges historia härrör från Västergötland, ombads han att kommentera saken. Historiedocenten såg lätt uppgiven ut, torkade sig för pannan, suckade och sa:

– Jag avstår. Av hälsoskäl.

Det här med att hålla sig till fakta är nämligen det viktigaste för en historiker.

Ändrade uppgifter

– Källkritik är inte bara viktigt [illegible]storien utan också i dags[illegible]nalistik. Även i kriminaljournalistiken kan man få användning av att kritiskt granska dokument och handlingar. Se bara på fallet Machnow, den där berusade mannen som dog efter att ha tagits om han[illegible] Norrmalmspolisen.

I [illegible]an man se hur rättsläkaren och polisen ändrat sina uppgifter efter att ha tagit del av varandras rapporter.

För Villius började det här med en kritisk granskning av historiska källor redan i tjugoårsåldern. Han synade då brev och officiella dokument under Karl XII:s fältåg så idogt att det blev till en doktorsavhandling.

Där framgår det tydligt att man inte kan tro på allt som skrivs och sägs. Karl XII hade t ex en fullt utvecklad propagandaapparat som förhärligade svenskarnas insatser. I doktorsavhandlingen får man också reda på hur vissa händelser blir till så kallade sanningar. I ett fältläger i Sibirien satt t ex en löjtnant och en fänrik och talade ihop sig om hur det verkligen gått till då Karl XII blev skjuten i foten strax före slaget vid Poltava.

Som att hitta guld

– Jag undrade länge över de här två personernas likartade berättelser tills jag hittade ett dokument som visade att bägge suttit i samma fångläger. När man hittar sådana här orsaksammanhang och lösningar är det som att hitta guld!

I forskningen kring Raoul Wallenberg, som han bedrivit tillsammans med sin hustru Elsa, tycker han sig ha fått en liknande klondykeupplevelse.

– Det kändes ohyggligt svirrande när jag plötsligt förstod hur det där ryska Wallenbergdokumentet från 1947 måste ha kommit till och hur rapporten om Wallenbergs död blivit liggande i sjukvårdstjänstens arkiv i Ljubljankafängelset.

Dokumentet har en central roll i den dramadokumentär om Wallenbergs liv som nyligen visats i TV. Villius har skrivit den tillsammans med sin bundsförvant historikern och Gustav Vasa-experten Olle Häger.

– Vi har jobbat ihop i 23 år, Olle och jag. Vi är ett team som kompletterar varandra. Där den ene kör fast tar den andre vid, berättar Villius.

Olle Häger håller med och tillägger:

– Hans Villius står för omdömet, skarpsinnigheten och det journalistiska, medan jag tar mig an scenlösningarna och bildsidan. Sedan är Villius otålig medan jag har tålamod. Och så är det jag som är ordningsmänniskan. Villius kommer alltid först till jobbet och skriver en noggrann lista på allt vi skall göra. Men sen när vi skall börja har han glömt var han har lagt lappen.

Radarparet Villius och Häger har gett oss dokumentära historieprogram om allt från Maria Stuart och Gustav III till andra världskriget och Wallenberg. I Wallenbergserien illustrerar teamet dessutom historia på ett nytt sätt.

Två uppfattningar

Det ömtåliga källkritiska problemet kring den svenske diplomaten behandlas t ex så att två mot varandra stående uppfattningar får komma till tals. Det ryska dokumentet om

"Ett historielöst samhälle är farligt. Då kan politiker förvanska verkligheten."

"Och hade ledarna för supermakterna kunnat lite mer historia hade de säkert förstått varandra mycket bättre under det kalla krigets dagar."

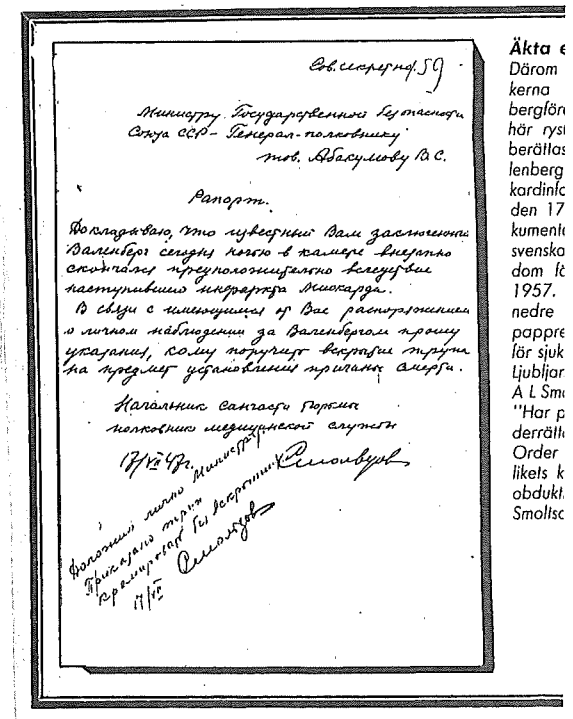

Сов. секретно! 59

Министру Государственной Безопасности Союза ССР – Генерал-полковнику тов. Абакумову В.С.

Рапорт.

Докладываю, что лишенный Вами заключенный Валленберг сегодня ночью в камере внезапно скоропалительно преступно-злодейским преступившим инструктажа Жихарева.

В связи с имеющимися у Вас распоряжениями о личном наблюдении за Валленбергом прошу указаний, кому поручить вскрыть труп на предмет уголовными признаки смерти.

Начальник санчасти Тюрьмы полковник медицинской службы

Фолошин

Приказано тело Министра Государственной Безопасности сжечь

Абакумов

17/II

Äkta e

Därom
kerna
bergför
här rys
berättas
lenberg
kardinfo
den 17
kumenta
svenska
dom fö
1957.
nedre
pappre
för sjuk
Ljubljar
A L Sm
"Har p
derrätt
Order
likets k
obdukt
Smoltsc

Wall
uppf
men
berg
lösni
en f
fram
allt v
men
fakti
film
tillsa